İSMAİL HAKKI BURSEVÎ (k.s.)

Kur'ân-ı Kerim, Meal, Tefsir

تفسير روح البيان

RÛHU'L-BEYAN TEFSÎRİ

Telif:
İmam, Şeyh, Seyyid İsmail Hakkı Bursevî (k.s.)

www.gulnesriyat.com

GÜL KİTAP

اعوذ با لله من الشيطان الرجيم

بسم الله الرحمٰن الرحيم

الحمد لله رب العالمين والصلاة والسلام علي سيدنا محمد

وآله وصحبه اجمعين

KUR'ANI KERİM, MEAL VE TEFSİR

RÛHU'L-BEYAN TEFSİRİ

1

KISALTMALAR

(c.c.)

Celle celâlühü = Onun Celal sıfatı çok yüce
Allah ismi ile birlikte söylenir.

(s.a.v.)

Sallallâhü Aleyhi ve selem (Allah Ona salat ve selam eylesin)
Peygamberimizin ismi anıldığında söylenir.

(a.s.)

Aleyhisselam (Selam onun üzerine olsun)
Peygamberimizin ve
diğer peygamberlerin ismi anıldığında söylenir.

(r.a.)

Radıyallahü anh (Allah Ondan razı olsun)
Sahabe-i kiramın ismi anıldığında söylenir.

(rh. a.) (r.aleyh)

Rahmetüllahi aleyh (Allah'ın rahmeti onun üzerine koysun)
Eshab-ı kiramdan sonra gelen ulema anıldığında söylenir

(k.s.)

Kuddise sirruhu (Sırları mukaddes olsun)
Büyük veliler ve mürşid-i kâmiller anıldığında söylenir.

Kitabın adı :
Kur'anı kerim, Meâl ve Tefsir
Rûhu'l-Beyan Tefsiri 1
Musannıfı:
İmam, Şeyh, Seyyid İsmail Hakkı Bursevi (k.s.)
Tercüme ve Tahkik:
Ömer Faruk Hilmi
Mealler:
Elmalılı M. Hamdi Yazır
Tashih-Redaksiyon:
Abdülkadir dedeoğlu
Baskı:

Satış noktaları:
Eyüp: Ahi Kitabevi, Hicret, Birol, Enes, Gökkuşağı
Cağaloğlu: Huzur, Âlem,
Beyazıt Sahaflar: Kitap Sarayı, Eskişehir Kitabevi
Fatih: Ahıska,Yasin, Furkan, Sirac, Fatih Yay.
Beyazıt-Yümni: Hidayet, Pamuk
Üsküdar : Davet Kitabevi (Az. Mah. Hüdayi)
Kadıköy: Hilal Kitabevi
Ümraniye: Osmanlı-Fatih
Konya: Doğan Kitabevi, Tekin Kitabevi, Enes,
Ankara: TOPALOĞLU Hacıbayram, Zafer, Dilaram, Deha…
Trabzon: Akoluk
Adana: Davet

تفسير روح البيان

KUR'ÂNI KERİM, MEAL VE TEFSİR

RÛHU'L-BEYAN TEFSİRİ

1

Fatiha-i Şerife 1-7 Bakara 1-123

Türkiye'de ilk defa, Kelime mânâlı,
Tam Metin Tercüme

Telif:
İmam, Şeyh, Seyyid İsmail Hakkı Bursevî (k.s.)

Tercüme:
Ömer Faruk Hilmi

GÜL KiTAP
Gül Neş. San. Tic. Ltd. Şti.
Lokmanhekim cad. No 3 İstiklal Mah. Ümraniye
Tel.:009 0216) 461 92 35 – 36, GSM.0505 556 61 11
www.gulnesriyat.com

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Mütercimin Önsözü

Ruhu'l-beyan tefsirini tercüme etmeyi mukadder ve müyesser kılan Rabbime Hamdü senâlar olsun.

Hayatları bizim için âb-ı hayat olan Efendimiz (s.a.v.) hazretlerine ve birer yıldız gibi önümüzü aydınlatan ashabına ve Nuh Aleyhisselâm'ın gemisi gibi bizleri sahili selâmete çıkaran ehli beytine salât-ü selâm olsun.Ruhu'l-beyân tefsiri, gerçekten ihlâs, aşk, vecd ve tasavvuf ehli tarafından büyük bir zevk ve heyecan ile okunan bir tefsirdir.

Bu kıymetli esere talebeliğimden beri hayranımdır. Bu sebeple on cildin tamamını baştan sona iki defa okuma fırsatını buludum. Aslında Tefsir okumanın zevki bir başkadır. Bu sebeple Arapça tefsirlerden, Ebu's-Suud Tefsirini, Hazin, Bağâvî, Semerkandî, Şeyhzâde, Elcemel, İbni kesir, Kurtubî tefsirlerini baştan sona okumak imkânı buldum. Ayrıca Fütuhat-ı Mekkiye, Hılyetül evliya, Câmiu Kerâmatil evliya, Tabakâtülkübra ve İhya-i Ulumiddiyn gibi kıymetli tasavvuf ağırlıklı eserleri arapçalarından okumak da nasip oldu. Türkçe tefsirlerden Elmalılı tefsirini ve Hülasatül beyan'ı tamamen okudum. !8 ciltlik İslam Alimleri ansiklopedisini Ve 12 ciltlik Evliya(lar) ansiklopedisini de baştan sona okumak fırsatını buldum. Fakat bütün bunların içinde bana en büyük zevki ve feyzi Rûhu'l-beyan tefsiri vermiştir. Bu sebeple olsa gerek, bu tefsiri tercüme edip bütün müslümanların istifade etmelerini arzu ediyor idim.

Ruhu'l-beyân tefisiri, sohbet erbâbının ve vaizlerin ellerinden düşürmedikleri, çok önemli bir kaynaktır. Bu tefsiri okuduğunuz zaman, gerçekten hayatınız değişecektir. Allah'ın emirlerini ve Resûlünün sünnetini Allah dostlarının gerçek hallerini yani tasavvufu daha güzel anlayacak ve büyük bir ihlas ve takvâya sahib olacaksınız.

İsmail Hakkı Bursevî Hazretleri, bu mübârek tefsirini Arabî ve Fârisî bir lisân ile yazdı. Bu mübârek tefsirinin tam tercümesinin olmaması büyük bir eksiklikti. Bu mübârek tefsirin, eksiksiz tercüme edilmesi büyük bir ihtiyaca cevap vereceğine inanıyorum.

Tercümede şunlara dikkat ettim:

Âyet meâllerini, Elmalı tefsirinden aldım. Metne sâdık kaldım.

Tefsirin metni ile tercümesini karşılaştırmak ve böylece Arabçalarını ilerletmek isteyenlere imkan sağladım. Tefsirde bulunan her kelimenin manâsını yazdım. Eksik tercüme etmedim. Açıklanması gereken yerlerde parantez açtım. Tercüme ile metni inceleme imkanı hazırladım. Mümkün mertebe konuşulan dil ile yazdım.

Tefsirde geçen, âyet-i kerimelerin kıraâti (okunuş farklılıkları), belâgat, nahiv, sarf ve iştikak ilimlerinin istılâhlarını ilmî dil ile yazdım. Yani fiile, yüklem, faile özne demedim. Uydurukça kelimeleri koymadım. Çünkü bu bilgiler, âlet ilimlerinden nasibi olanlar içindir. Âlet ilimlerinden nasibi olmayanlar, zaten gramer ve edebiyat ile ilgili istılahları bilmezler. Eğer uydurukça yazmış olsaydım, her iki sınıf da bu güzel bilgilerden mahrum olacaklardı.

Istılahları olduğu gibi bıraktım. Bilhassa tasavvufî ıstılahları değiştirmedim. Âyet-i kerimeleri harekeli koydum. Hadis-i şerîflerin ve kibâr-ı kelâmların Arabî metinlerini yazdım. Hadis-i şerîflere hareke koydum. Hadis-i şerîflerin tahriç ve tahkiklerini yaptım.

Tahkik için kaynak kitabların yanısıra elektronik kitablardan da yararlandım: Bilhassa el-Muhaddis, Mevsûatü'l-hadîs-i şerîf, Mektebetü'l-hadîs-i şerîf, Tetimmetü'l-kitab, Elfiyye, El-Fıkhu ve Ulûmuhâ, et-Tefâsir, Camiu'l-Meâcimü'l-luğah ve her biri yüzlerce cilt kitab içine alan benzeri CD'lerin çok faydasını gördüm.

Arabî beyitlerin Arabça ve Türkçelerini; Fârisî beyitleri ise sadece tercümelerini koydum. Tercümelerini düz yazı olarak yazdım.

Tercümelerde hangi sayfanın nerede bittiğini belirttim. (Mesela; **(1/33)** demek Rûhu'l-Beyan'ın aslının 1. cildinin 33. Sahifesinin tercümesi burada tamam oldu demektir.) Çünkü, tefsirin Arapça bir sayfalık metni, Türkçe ortalama üç sayfa kadar tutmaktadır. Böyle olunca Ruhu'l-beyan tefsirinin tercümesi, yirmi cilt civarında olacak inşaallah.

Rûhu'l-Beyan tefsirinin tercüme edilmesi için, maddî ve manevî desteklerini esirgemeyen, baştan sona yaptığım tercümeyi okuyarak tashih ve redakte eden Sayın Abdülkadir Dedeoğlu'na ve yardımcısı Mustafa Kayan'a sonsuz teşekkürlerimi arzederim. Bu tercümeye Muhterem Abdülkadir Dedeoğlu'nun teklif ve teşvikleriyle başladım. Benden maddî ve manevi hiçbir desteğini esirgemedi. Allah kendisinden razı olsun. Böyle güzel bir hizmette bulunma vazifesini bana vermeseydi, sadece Rûhu'l-Beyanı okumakla yetinecektim. Onu tercüme etme hizmetinden mahrum kalacaktım.

Yine bu tercümemde bana yardımcı olan, Doç.Dr. Sayın Ahmed Bedir, Mehmed Başbuğ, Ahmed Yüncü, Ahmed Duran, M. Cemil Yavuz, Mehmed İlk ve Mehmed Güneş beylere teşekkürlerimi arzederim.

Bu tercümeyi kendilerine borçlu olduğum, saygıdeğer hocalarım, başta Hüseyin Mertek, Mahmud Gürhân, Osman Kurtulmuş ve Yunus Kar hocalarım olmak üzere beni okutan bütün hocalarıma sonsuz şükrânlarımı arzederim. Bu tercümeyi hocalarıma borçluyum. Hocalarım, onların hocaları ve hocaların hocası olmasaydı, bu tercüme olmayacaktı. Allah bizleri, âlim ve evliyânın şefaatinden mahrum etmesin. Tercümeyi kusursuz yaptığım iddiasında değilim. Kusursuz kitap Allahın kitabıdır. Kusurlarımı bulup bana söyleyen herkese minnettar kalırım. Bütün hata ve kusurlar benden, bütün güzellikler ve muvaffakiyet Allahü Teâlâ'dandır.

Beni okutmak ve yetiştirmekten başka maksatları olmayan ve tek dilekleri Kur'an-ı Kerim'i okuyup anlamam ve Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin hadislerine manâ verebilmem olan rahmetli anne ve babama borçluyum. Makamları cennet olsun. Bu tercümede hâsıl olan sevâbı onların ve bütün ehli imanın ervahına hediye ediyorum.

Ömer Faruk Hilmi - Şanlıurfa

İSMÂİL HAKKI BURSEVÎ HAZRETLERİ
(Kısa Terceme-i Hali)

İsmâil Hakkı Bursevî hazretleri, 1652 (H.1063) senesinde Pazartesi günü (Bugün Bulgaristan hudutları içinde bulunan) Aydos'ta doğdu. Babası Mustafa Efendi, aslen İstanbul’ludur. 1650 (H. 1062) yılında İstanbul Esir Han’ında çıkan büyük bir yangında evi ve eşyâsı yandığından maddî sıkıntıya düştü. Aydos kasabasına yerleşti. İsmail Hakkı hazretleri onun için burada doğdu.

İsmâil Hakkı Efendi üç yaşına girince, babası onu Celvetiyye yolunun büyüklerinden Seyyid Atpazarlı Osman Fadlî Efendi’ye götürdü. Osman Fadlî Efendi, elini öpen İsmâil Hakkı'ya; "Sen doğumundan beri, bizim hâlis talebemizsin." dedi. Yedi yaşında annesini kaybeden İsmâil Hakkı, on yaşına gelince, Osman Fadlî Efendinin Edirne'de bulunan ilk halîfesi Abdülbâkî Efendinin terbiyesi altına girdi. Abdülbâkî Efendinin yanında yedi sene kalan İsmâil Hakkı Efendi, ondan; sarf, nahiv, mantık, beyân, fıkıh, kelâm, tefsîr ve hadîs dersleri aldı. Fıkıhta Mültekâ, kelâmda Şerh-i Akâid adlı eserleri okudu. Okuduğu bütün eserleri kendi el yazısı ile yazdı.

İsmâil Hakkı Efendi, 1674 (H.1085) senesinde, zamânın büyük âlimi Osman Fadlî'den ilim öğrenmek için, hocası Abdülbâkî Efendinin yazdığı bir mektubu alarak İstanbul'a gitti. Osman Fadlî Efendi ile Atpazarı'nda bulunan Kul Câmiinde buluştu. Osman Fadlî, onu eskiden tanıdığından hemen kabûl etti. İsmâil Hakkı Efendi bir müddet hocasına hizmet etti ve Allâhü Teâlânın zikri ile meşgûl oldu. Bir gün hocası Osman Fadlî, onu yanına çağırarak; "Senin istidâdın gelmiş." dedi. Sonra Besmele çekip, Fâtiha-i şerîfe'yi okudu ve üzerine üfledi. "Seni Bursa'ya halîfe yaptım." buyurdu.

İsmâil Hakkı Efendi şöyle anlatır: "Hocam beni Bursa'ya halîfe olarak tâyin ettiği zaman Mutavvel adlı eseri okuyordum. Hocamın Fâtiha okuyup üzerime üflemesinden sonra, bende başka bir hâl zuhûr etti. Hocamın bu duâsından sonra ilâhî feyz ve mârifetlere kavuştum. Bundan sonra âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîflerin tefsîr ve tevillerini yapmaya başladım. Muhyiddîn-i Arabî, Abdülkadir-i Geylânî, İbrâhim Edhem, Üftâde ve Azîz Mahmûd Hüdâyî hazretlerinden mânevî olarak fâidelendim."

İsmâil Hakkı Efendi, Bursa'ya gittikten bir süre sonra hocası tarafından Üsküp şehrine gönderildi. Burada insanlara vaaz ve nasihatte bulunmaya başladı. Bu sırada hocasının şu mektubu ile talebe yetiştirmeye başladı:

-"Oğlum Şeyh İsmâil Efendi! Aklen ve dînen, güzel ve beğenilmiş olan şeyleri yapmalarını halka söyle. Kötü ve beğenilmeyen şeyleri yapmaktan onları men et. Kalem sûresinin kırk sekizinci âyetinde yer alan hitâba hazır ol. Sabırlı ol, şükür edici ol. Gecelerinde ibâdet et. Gündüzleri oruç tut. Muttakî ol. Kötü zanna sebep olacak, töhmet altında bırakacak yerlerden sakın. Şâyet böyle yerlere dâvet olsan bile gitme. Nasıl olursa olsun halkı ilme ve amele dâvet eyle. Onları îtikâdî ve amelî yönden terbiye eyle. Yanında bulundukları ve bulunmadıkları zaman onlar hakkında iyi konuş. Ne şekilde olursa olsun kendi varlığını ortaya koyma."

On sene Üsküp'de kalan İsmâil Hakkı Efendi, 1685 (H.1096) senesinde yine hocasının emriyle Tekfur Dağı yoluyla Bursa'ya gitti.

Bir Cumâ günü Osman Fadlî, İsmâil Hakkı'yı yanına çağırdı. Bir tefsîr şerhini uzatıp;

-"Al şunu, otuz altı yıllık mahsulümdür. Allâhü Teâlâ sana daha ziyâdesini ihsân etsin." diye duâ etti. O duâdan sonra İsmâil Hakkı Efendi'de daha yüksek haller meydana geldi. Seyyid Osman Fadlî şöyle buyurdu:

-"Allâhü Teâlâ bana öyle yüksek bir talebe verdi ki, hocam Şeyh Azîz Mahmûd Hüdâyî'ye böyle yüksek bir talebe vermedi."

İsmâil Hakkı Efendi, hocasının vefâtından sonra Konya, Seydişehir, Söğüt, İznik ve İstanbul yolu ile Bursa'ya geldi. Bu yolculuk sırasında Mevlânâ'yı, Sadreddîn Konevî'yi ve Eşrefzâde Abdullah Rûmî'yi ziyâret etti.

Sultan İkinci Mustafa Hânın, dâveti üzerine, 1695 (H.1107) senesinde Edirne'ye gitti. Nemçe seferinde, orduya cihâdın sevâbını ve büyüklüğünü anlatarak, askeri coşturdu. Osmanlı Ordusu önce Belgrat'a vardı. Oradan Tuna'yı geçerek düşmanla çarpıştıktan sonra, kışın bastırması üzerine Edirne'ye geri döndü. Ertesi sene ordu yine Edirne'den ayrılarak Belgrat'a gitti. O sırada Sadrâzam Elmas Mehmed Paşa idi. İsmâil Hakkı Efendi, Elmas Paşanın hazır bulunduğu gazâların hepsine katıldı ve birkaç yerinden yara aldı. İsmâil Hakkı Efendi, ordunun zaferlerle geri dönüşünden sonra yaralı olduğu hâlde Bursa'ya döndü ve talebe yetiştirmeye, eser yazmaya devâm etti.

Hocası Seyyid Osman Fadlî'nin vefâtından yirmi sekiz sene sonra, gördüğü bir rüyâ üzerine âilesiyle birlikte Şam'a gitti. Şam'da üç sene kadar kaldı. Sonra Allâhü Teâlânın izni, Resûlullah efendimizin işâreti üzerine İstanbul'a gitti. Üç sene kadar Üsküdar'da kaldı. Bu sırada otuza yakın eser yazdı.

Kendisi şöyle anlatır:

"Üsküdar'da iken bir gece Şeyh Üftâde ve Azîz Mahmûd Hüdâyî'nin rûhı şerîfleri gelip yanıma oturdu. Bursa tarafına gitmemi işâret ettiler. Sizi sağ

tarafımıza alalım deyip, beni sağ taraflarına aldılar. Azîz Mahmûd Hüdâyî bana çok iltifât etti."

İsmâil Hakkı Efendi, 1722 (H.1135) senesinde Bursa'ya gitti. İlk iş olarak bir dergâh yaptırdı ve ismini "Câmi-i Muhammedî". koydu.

Ömrünün son günlerini evine çekilerek, eser yazmakla geçirdi.

Yetmiş altı yaşında iken, 1725 (H.1137) senesinde Hakkın rahmetine kavuştu.

Kabri, yaptırdığı ve bugün İsmâil Hakkı Tekkesi diye anılan Câmi-i Muhammedî'nin mihrâbının arkasındadır. Sultan İkinci Abdülhamîd Han'ın yakınlarından Hacı Ali Paşa hem türbesini, hem de Câmi-i şerîfi tâmir ettirmiştir. Kabrin üstü açıktır. Etrâfında ve üstünde demirden şebeke vardır.

İsmail Hakkı Hazretlerinin çektiği çileler

Kendisi şöyle anlatır:

"Allâhü Teâlâ, âdeti ilâhiyyesi üzerine beni bulunduğum dereceden daha yüksek bir dereceye yükseltti. Daha önce sâhip olmadığım bir meziyeti kalbime akıtarak, beni ilim ve irfân sâhibi eyledi. Allâhü Teâlânın bu şekilde derecemi yükseltip, bana ilim ve irfân ihsân etmesi yedi senede meydana geldi. Fakat bu feyz ve yüksekliğe kavuşmak, başa gelen belâ ve musîbetlerin, meşakkatlerin acısını tatmaya bağlı olduğundan, pek çok meşakkat ile karşılaştım. Bir taraftan diğer tarafa, bir memleketten başka memlekete gitmek sûretiyle çok meşakkat ve sıkıntılar çektim. Mihnet ve acı, insanı bulunduğu mertebeden aşağı indirmez. Bilâkis başa gelen belâ ve musîbeti kadere rızâ ile karşılamak iyi âkıbetlere vesîle olur. İlk önce yolculuk yaptığım memleket Üsküp idi. Yedi sene sonra oradan Bursa'ya gittim. Yedi sene sonra Kıbrıs'a gitmem îcâb etti. Yedi sene sonra Harem-i şerîfe gittim. Yedi sene sonra Hicaz'a gittim. Orada çocuklarım vefât etti. Hac yolunda çok sıkıntılar çektim. Hattâ kıymetli kitaplarım ve eşyâlarımın hepsi elimden gitti. Eşkıya tamamını yaktı. Çölde ölümle yüzyüze geldim. Herşeyden ümidimi kesip ölümü beklemeye başladığım bir anda Hızır Aleyhisselam geldi ve beni çölden kurtardı. Bu sırada bana manevi derecelerden tevhîd-i ef'al, tevhîd-i sıfat ve tevhîd-i zat makamları verildi. Bütün bunlar karşısında ilâhî emre boyun eğdim. Yedi sene sonra Ebû Yümn'ün kabrini ziyâret maksadı ile doğum yerim olan Aydos'a gittim. Yedi sene sonra ikinci defâ olarak hacca gittim. Yedi sene sonra Bursa'dan Şam'a gitmem emrolundu. Bütün akrabâlarımdan uzak kaldım.

İşte birçok musîbet ve çilelerle geçirdiğim bu yollar kırk seneyi geçiyor. Allâhü Teâlâ dilediğini yapar. Kimse O'na bunu niçin böyle yaptın diye soramaz. Karşılaştığım ve çektiğim bu sıkıntılar, tamâmen mânevî işâretlerle meydana gelmiştir. Güzel âkıbet, ancak Allâhü Teâlâ'nın fermânı üzere mey-

dana gelendir. Resûlullah efendimiz; "Benim çektiğim sıkıntıyı hiçbir peygamber çekmemiştir" buyurmuştur. İnsana gelen belâ ve sıkıntılar, kalbi aydınlatır. Belâ ve musîbet zamânında tecellî-i ilâhî meydâna geldiği için kalb genişler. Bütün bunlardan dolayı en şiddetli meşakkat, peygamberler hakkında meydana gelmiştir. Onlarınkinden daha hafifi evliyâda görülür. Bu îtibârla büyük zâtlar hep meşakkat ve sıkıntı çekmişlerdir. Resûlullah efendimiz kendisine çok eziyet ve sıkıntı veren kavmi hakkında; "İlâhî! Kavmime hidâyet eyle. Çünkü onlar bilmiyorlar." buyurarak hidâyetleri için duâ ettiler."

Günah işleyenler

İsmail Hakkı Bursevi Hazretleri Kelime-i Tevhîd ile zikretmenin faydasını talebesine şöyle anlattı:

Kelime-i Tevhîd; söyleyenin korkusunu ve hayâlindeki düşünceleri giderir. Allâhü Teâlânın diğer isimleri ile yapılan zikirde hayâle gelen düşünceler tamâmen gitmez. Hayâl gâlip olup, talebe, bir makâmın sâhibi oldum sanır. Hâlbuki, kavuştuğu makam hayâlidir. Makam, kalbî ve aynî değildir. Ben böyle iddiâcılarla karşılaştım. Bunlardan bâzısı; "Ben her gece mîrâç ederim." diye iddiâ ederdi. Bâzıları da; "Bana günah zarar vermez." diyerek, bozuk îtikâd'da idi. Bu düşünceleri hayâlden gelme idi. Bu ise mekr-i ilâhîdir, yâni Allâhü Teâlânın aldatarak, nîmet şeklinde gösterdiği musîbetlerdir. Evliyâdan Ebû Ali Rodbârî'den; "Bir kimse günah işler ve; "Bana helâldir. Çünkü ben öyle bir dereceye yükseldim ki, günahlar bana zarar vermez bana tesir etmez." derse, bu kimse hakkında ne dersiniz?" diye sorulunca, cevâben; "Öyle bir makâma kavuştuğunu söyleyen, kavuştu fakat Cehennem'e kavuştu. Yoksa Cennet'e ve Hakk'a kavuşmadı. Çünkü, haram olan şeylerin helâl olacağı makam yoktur. Haram olan, her makamda haramdır. Her âlim kendi makâmına uygun amel işler. Yükselmeye mâni olan işlerin yanına uğramazlar. İşte bir asırdır âlemde hak ve doğru sûretinde, bâtıl olan işleri yapanlar meşhûr oldu." buyurdu.

Ruhu'l-Beyân tefsirinin yazılması

İsmail Hakkı Bursevî Hazretleri'nin, 106 kadar kitab yazdığı bilinmektedir. Fakat bu kitablarının içinde en meşhûru ve en kıymetlisi hiç şüphesiz Ruh'ul-Beyân tefsiridir. İsmâil Hakkı Hazretleri bu tefsîrinde şöyle buyurur: "Mânevî pederim, Şeyh-i Ekber Muhyiddîn-i Arabî hazretlerinin delâleti ile, bir gün rüyâmda Resûlullah efendimiz bana lütfedip arkamı sığadılar. Tatlı bir ifâde ile; "Ümmetim için bir tefsîr yaz!" diye emir buyurdular. Bunun üzerine Allâhü Teâlâ'dan ve Resûlullah efendimizin rûhâniyetinden yardım isteyerek üç cildlik bir tefsîr yazdım." (Büyük boy nüshayı kastediyor)

Ruhu'l-Beyân Tefsiri en çok okunan ve başvurulan kaynak eserlerden biridir. İsmail Hakkı Hazretleri bu tefsirini Bursa Ulucamide takrir etmiştir. Yani İsmail Hakkı hazretleri bu tefsiri bir taraftan evinde yazmış, sonra da gelip, yazdığı bu tefsirini Bursa Ulucami'de halka anlatarak nasihatlarda bulunmuştur. Yaklaşık 12 sene gibi bir zaman içinde tefsirini tamamlamış, 1707 senesinde tefsir dersi camide bittiğinde büyük bir hatim duası yapılmış, Cami yapıldığından o zamana kadar Ulucami öyle bir kalabalık görmemiştir. Bu mübârek tefsîr hem İstanbul'da hem de Mısır'da basılmıştır.

Biz bu tercümeyi yaparken bu tefsirin on ciltlik olarak bilinen İstanbul baskısını kaynak olarak aldık.

İsmail Hakkı Bursevî Hazretleri'nin Şairliği

İsmail Hakkı Bursevî hazretleri, aynı zamanda büyük bir şair olup divan sahibidir.

Bir çok, na'tı şerîf, kasîde ve ilâhî yazdı. İsmail Hakkı Bursevî hazretleri yazmış olduğu bir ilâhîde şöyle demektedir:

Zikredelim Hakkın güzel ismini
Gelin Allah Allah diyelim yâ hû!
Koymayalım dilimizden yâdını,
Gelin Allah Allah diyelim yâ hû!

İsmail Hakkı Bursevî ile alakalı akademik çalışmalar

İsmail Hakkı Bursevî hazretleri, üniversitelerde tez çalışmalarına konu olan âlim ve evliyânın başında gelir. Üniversite çevrelerinde tanınması, üzerinde araştırılmalar yapılması bize büyük bir haz veriyor. Tanındıkça onun sevgi, hoşgörü, aşk, heyecân, ihlas ve takvâ dolu hayatından biz de nasîbimizi almaktayız. Önemli olan onun aşkını olduğu gibi aktarabilmektir.

.1.1 Tez Adı, Yazarı, Tez Türü ve Yılı

İsmail Hakkı Bursevi, hayatı, eserleri ve tarikat anlayışı.
Ali Namlı Doktora 2001.

İsmail Hakkı Bursevi ve Fâtiha suresi tefsiri. Ziyaeddin Coşan Yüksek Lisans 2001.

Şerhu`l Mesnevi III.cild transkripsiyonlu metin Sebahattin Arslan. Yüksek Lisans 2000.

Tasavvuf kültüründe vâridat geleneği ve Bürsevi`nin Kitab-ı Kebir`i
Nuran Döner Yüksek Lisans 2000.

İsmail Hakkı Bursevi`nin Ruhu`l-Beyan`ında nefs kavramı
M. Fatih Hasçiçek Yüksek Lisans 2000 .

İsmail Hakkı Bursevi' nin Muhammediye şerhi (1. cilt) Ferahu`r-Ruh
Murat Ali Karavelioğlu Yüksek Lisans 1999 .

Vâridat-ı Kübra Çetin Taner Yüksek Lisans 1999 .

İsmail Hakkı Bursevi'de hadis tespit ve yorumu.
Seyit Avcı Doktora 1999

İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu`l-Mesnevî (birinci cilt) inceleme metin. Saliha Baryaman Yüksek Lisans 2000 .

Tuhfe-i Ataiyye Veysel Akkaya Yüksek Lisans 1999.

İsmail Hakkı Bursevi'nin iki tuhfesi: Tuhfe-i Vesimiyye, Tuhfe-i Aliyye.
Şeyda Öztürk Yüksek Lisans 1999 .

İsmail Hakkı Bursevi ve Kitabü`z Zikr ve`ş-Şeref adlı eseri Mehmet Zeki Başyemenici Yüksek Lisans 1997.

Bir şarih olarak İsmail Hakkı Bursevi ve edebi şerhleri Ahmet Taştan Yüksek Lisans 1999 .

Şerh-i Pend-i Attar (inceleme-metin). Tuba Onat Yüksek Lisans 1998 .

İsmail Hakkı Bursevi`nin Kitâbu`n-Netice adlı eserindeki tasavvufi ıstılahlar. İhsan Soysaldı Yüksek Lisans 1998.

İsmail Hakkı Bursevi`nin ed-Dürretü`l irfaniyye adlı eserinin transkripsiyonu ve tahkiki. İsmail Fazlı Dinç. Yüksek Lisans 1998 .

İsmail Hakkı Bursevi`nin Kitabül-Envâr`ı ve şerhi (hayatı-inceleme-tenkidli metin).

İsmail Hakkı Bursevi`nin Kitabü`l-Envar and his explanation.
Nevin Gümüş Doktora 1998.

İsmail Hakkı Bursevi'nin Kitabüs-Süluk adlı eseri. Recep Yaman. Yüksek Lisans 1998.

İsmail Hakkı Bursevi'nin Şerh-i Pend-i Attar'ı. Rafiye Duru. Yüksek Lisans 1998 .

.1.2 İsmail Hakkı Bursevi'nin Kitabü`l-Envar adlı eseri. Naim Avan. Yüksek Lisans 1997 .

Yazdığı eserler

İsmâil Hakkı Bursevî'nin 106 adet eseri vardır. Bunlardan altmış kadarı Türkçe olup, sâde bir üslûp ile yazmıştır. Eserlerinden bâzıları şunlardır:

1) Tefsîr-i Rûh-ul-Beyân: Kur'ân-ı kerîmin tefsîridir. (Osmanlı Yayınevi tarafından ayetler numaralanarak 1999'da yeniden basıldı.)

2) Şerh-i Muhammediyye (iki cilt),

3) Şerh-i Mesnevî (iki cilt),

4) Şerh-i Pendi Attâr,

5) Şerh-i Bostân,

6) Şerh-i Hadîs-i Erba'în, (Osmanlı Yayınevi tarafından 1998 senesinde tıpkı basımı yapıldı. Aliyyül Kaarînin 40 hadisinin tasavvufi olarak enfes bir şerhidir.)

7) Risâle fî İlm-i Hadîs,

8) Kitâb-ül-Kebîr,

9) Kitâb-ün-Netîce,

10) Şerh-i Mukaddime fî İlm-i Nahv,

11) Şerh-i Fıkh-ı Gîydânî,

12) Hüccet-ül-Bâliga,

13) Kenz-i Mahfî,

14) Nakd-ül-Hâl,

15) Risâlet-ül-Câmi'a,

16) Risâle-i Verdiyye,

17) Şerh-i Şuab-il-İmân, (Osmanlı Yayınevi tarafından 1984 senesinde sadeleştirilerek basıldı.)

18) Vesîlet-ül-Merâm,

19) Şerh-ul-Âdâb,

20) Kitâb-ül-Envâr,

21) Sülûk-ül-Mülûk,

22) Silsilenâme-i Celvetî,

23) Kitâb-ül-Mir'ât,

24) El-Vâridat-ül-Kübrâ,

25) Hıtab-ul-Hutabâ,

26) Risâle-i Vahdet-i Vücûd,

27) Şerhu Salât-iş-Şifâ,

28) Esrâr-ul-Hac,

29) Kasîde-i Ferîde,(Osmanlı Yayınevi tarafından Mustafa Gündoğan'ın "Rûhu'l-Beyandan seçmeler" kitabının sonunda, 2001 yılında basıldı)

30) Şerh-ul-Mukrî el-Cezerî fî İlm-it-Tecvîd,

31) El-Vesâyâ fil-Uhûd, Risâlet-ün-Nesâyih, Dîvân

MÜELLİFİN MUKADDİMESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adı ile

Hamd, âlemleri ve alâmetleri (kâinatın içindekilerinin) nakışlarını zâtına ait kemâliyetinin hakikat nüshasından izhâr eden Allah'a mahsusdur. Allah, zâtına ait cem nun'undan (كُــن ol emrinden) harflerin kelimeleri ve kelâmın çeşitlerini çıkarttı. Cemi ve tenzih makamından Arabî ve eğrisiz, pürüzsüz ve dosdoğru olan Kur'an-ı Kerimi indirdi. Kuran-ı Kerimi, burhan ve hüccetlerini bütün zamanlar üzerine bakî bir mucize kıldı.

Salat-ü Selâm, ilim, ayin (müşâhede) yakîn (hakikat)'de rahmet kapısını açan, O Yüce Resûl üzerine olsun. Efendimiz Muhammed (s.a.v.) Hazretleri, peygamber iken, Âdem Aleyhisselâm, çamur ile su arasındaydı. Kur'an-ı Kerim-'in ahlâkı ile ahlâklanan ehlinin ve ashabının üzerine olsun. Ve onlara, ahir zamana kadar ihsan ile tâbi olanların üzerine olsun.

Bundan (besmele, hamdele ve salveleden) sonra.

Fakir kul, kurban edilenin (Hazreti İsmâil'in) adaşı muhâcir, nasihat edici Şeyh İsmâil Hakkı, Allah, onu sabahın akşamın ve öğlenin (tüm zamanların) fitnelerinden korusun, derki:

Bana Şeyhim imam ve allâme işâret ettiği vakit, o anlayışlı derin âlim ve ustâzım, zaman'ın ve vaktin sultanı ve zamanında nadir bulunan, Allah'ın ilim ve irfanıyla mahlûkâtının üzerinde hücceti, inâyet ve tevfikin nûruna muttali olan, hakikat yolu üzere, hilâfet esrarının vârisi olan, ikinci bin yılının ikinci yüz yılının başında tecdid sırrının şahidi, hasep ve nesebi temiz olan (Osman) ibni Affan (r.a.)'ın adaşı ve İstanbul'da oturan Şeyh (Osman)[1] ki, Allah gizli ve aşikâr ona

1 Osman Fazlı Efendi, İsmâil Hakkı Bursevî hazretlerinin hocası. Osman Fazlı Efendi'nin asıl adı: Osman Fadlı bin Seyyid Fethullah'dır. 1631 (H. 1041) tarihinde Bulgaristanın Şumnu kasabasında doğdu. Küçük yaşta yetim kaldı. Birgün çarşıda dolaşırken bir şiir okuyan bir şairin tesirinde kaldı. Çarşıyı bıraktı. Medrese'ye gidip tahsile başladı. İyi bir eğitim gördü. Aziz Mahmud Hüdâî Hazretlerinin halifesi, Saçlı İbrahim

yardım etsin (rahmetine gark etsin) bize de onun sebebiyle yardım etsin (onun himmetine nail kılsın şeyhim benim) Evliyânın burcu Bursa şehrine taşınmamı (işâret etti). Sıkıntı ve yokluktan taşınmamın uzamasından kendimi korudum. (Bir an önce işâret edilen Bursa'ya) İkinci bin yılının, ikinci ayının onuncunun onunda ve onun altısında), ulaştım. Meşhur, nûrânî ma'bed, (Bursa) Ulu Camide kendimi vaaza başlar buldum.

Bu arada Anadolu'nun bazı yerlerini gezmem esnasında tefsir sahifelerinden derlenmiş bazı sahifelere ve ilimlerin edevatından (kitaplarından) derledim. Onlar, Kur'an-ı Kerimin Âl-i İmrân sûresinden az ziyâde bir kısmını içine alıyordu. Lâkin onlar, Sabâ rüzgarı gibi dağınık ifadeler ve uzun açıklamalar halindeydi. Onların bir kısmı batı rüzgarı, bir kısmı da sanki Sabâ rüzgarıydı. Bunları ifrat ve tefritten ayıklayarak hulâsa etmek istedim. Noktalar, harfler ve lafızlar elverdikçe değişik yaprakları hulâsa etmek istedim.

Marifet-i ilâhiyeden içime doğanları da ona eklemek istedim. Bütün bunları, düzgün bir şekilde sıralamayı, edebî bir kalıba dökmeyi istedim. **(1/2)** Her ne kadar benim sermayem (kaynaklarım) az ve kolum kısa da (gücüm yetersiz de) olsa; Kur'an-ı Kerimi sonuna kadar tefsir etmek istiyorum. Eğer Azîm olan Allah, bana fırsat (ve imkan) verirse bu çok önemli işi bitirmeyi istedim. İnsanların istifadesi için temize çekeyim, haftalar ve aylar içinde yazıp; satırlar arasında karaladıklarımı temize çekmek istedim ki, âhirete de;

يَوْمَ لاَ يَنْفَعُ مَالٌ وَلاَ بَنُونَ " O gün mal ve evlad fayda vermez.."[1] gününde azık olsun. Sad ve Nun'dan başka fayda bulamayacağım zaman bana şefaat etmesi için bu tefsiri yazdım.

Cenâb-ı Allah'dan dilerim ki, bu hizmetimi sâlih amellerden ve hâlis eserlerden kılsın. Ömürlerin (ve ümranların) sonuna kadar kalıcı hasenâttan eylesin. Muhakkak ki Cenâb-ı Allah, bir kuluna hayır dilediği zaman, onun amelini insanlara güzel (ve hoş) gösterir ve onu hayırlar işlemeye ehil kılar. Bu, başta gözün değeri gibidir. Feyyaz-ı mutlak olan O’ dur.

İsmail Hakkı Bursevî

Efendi’den ders aldı. Maddi ve manevî ilimlerde tekâmül etti. İrşad vaziesi verildi. Sultan dördüncü Mehmed Han Seyyid Osman Fadlı Efendiyi çok severdi. Sadreddin Konevî hazretlerinden sonra devlet işleriyle en çok uğraşan ve ilgilenen âlim ve evliyâdır. İkinci Süleyman Padişah olunca kargaşalar çıkmıştı. Seyyid Osman Fadlı efendinin duasının bereketiyle Allahü Teâlâ, belâ’yı kaldırdı. Osman Fadlı Efendiyi çekemeyenler, onu vermiş olduğu bir vaaz yüzünden Kıbrısa sürgün ettirdiler. 1691 (H. 1102) tarihinde Kıbrıs’ın Magosa şehrinde vefat etti.

1 Eş-Şuâra: 88

FİHRİST

İSTİÂZE

اَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّ جِيمِ

Racîm olan Şeytandan Allah'a sığınırım.

اَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّ جِيمِ Racîm olan Şeytandan Allah'a sığınırım. Bil ki, eûzu ile başlamanın hikmeti, izin istemek ve kapıyı çalmaktır. Çünkü Meliklerden (devlet başkanlarından) herhangi bir melik'in kapısına gelen kişi, Melik'in izni olmadan kapıdan içeriye giremez. Böylece, Kur'an-ı kerimi okumak isteyen, Sevgiliye (Cenâb-ı Allah'a) münâcâta girmek istiyor demektir. Bu kişi dil temizliğine muhtâçtır. Çünkü gerçekten dil, fuzûlî söz yâni, mâlâyânî ve bühtân ile kirlenir; İstiâze ile temizlenir.

Mârifet ehli; "Bu kelime, Allâh'a yaklaşmak isteyenlerin (mukarrabînin) vesilesidir. Allah'dan korkanların korunması, günahkârların baş vuracağı yüce bir eşiktir. Helak olanların dönüşü ve Allah'ı sevenlerin, bast hali (aşk ve şevke gelmesi)dir. O, Cenâb-ı Allah-'ın En-Nahl sûresinde,

فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ

“Şimdi Kur'ân okumak istediğin zaman, önce o racîm olan şeytandan Allah'a sığın.” [1] emrine uymaktır.

İstiâze, Müslümanların (âlimlerinin) çoğunun nezdinde, Kur'an-ı Kerim'i okumanın mukaddimesidir. İstiâze Kur'ânı Kerimden önce söylenir. Yâni Kur'an-ı Kerim okunmaya başlanmadan önce söylenir. Onların, "Cezâ şarttan sonradır. Öyleyse istiâzenin de Kur'an-ı Kerim okunmasından sonraya tehir edilmesi gerekir," sözlerine cevap olarak deriz ki, فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ "sen okuduğun zaman"ın mânâsı, "Sen okumaya başladığın zaman" demektir. O da hakikat-i örfînin yerine geçerli olan yaygın tevildir.

Sonra tercih edilen Cumhurun görüşüne göre, istiâze;

اَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّ جِيمِ "Racîm olan Şeytandan Allah'a sığınırım" cümlesidir. Bu rivâyet kuvvetlidir. Hadis-i şerîfte:

1 En-Nahl: 16/98

هَكَذَا اَقْرَأَنِيهِ جِبْرِيل عَنِ الْقَلَمِ عَنِ اللَّوْحِ الْمَحْفُوظِ

bu şekilde, bana Cebrâil Aleyhisselâm, Kalemden ve Levh-i mahfuzdan okuttu.

اَسْتَعِيذُ بِاللّٰهِ diyerek, (استفعال babından) istiâze'ye başlamak; Cenâb-ı Allah'ın فَاسْتَعِذْ sığın, emrine her ne kadar mutâbık ve muvâfık olsa da **(sülasi** babından yâni) اَعُوذُ (diyerek istiâze'ye başlama) rivÂyet-i vardır.

İlk inzâl olan

Cebrâil Aleyhisselâm'ın Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerine ilk indirdikleri,

1-İstiâze
2-Besmele
3-

اِقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ(1)خَلَقَ اْلاِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ(2)اِقْرَأْ وَرَبُّكَ اْلأَكْرَمُ (3) اَلَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ(4)عَلَّمَ اْلاِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ(5)

-"Oku o rabinin ismiyle ki, yarattı... O, insanı bir alak'tan (yapışkan kan pıhtısından) yarattı. Oku! O, keremine nihayet olmayan rabbindir. O, kalemle öğreten de... O İnsana bilmediği şeyleri öğretti." Âyet-i kerimeleridir[1]

İstiâze'nin Manâsı

اَعُوذُ iltica ederim mânâsınadır. عوذ - عياذ birer mastardırlar. لوذ- لياذ، صوم صيام gibi. اَعُوذُ diyen kişinin sözü yaptığı işi haber vermesidir. Yâni ihbârî cümledir. اَعُوذُ "Ya Rabbi beni koru" takdirinde olup; Cenâb-ı Allah'ın fazl-ü kereminden istemek manasını ifâde ettiği için, inşâî cümledir.[2] Burada inşâî cümleden, ihbârî kelama geçişte, vâki olacak işte hayır ummak gibi bir fayda vardır. Sanki istiâze vâki oldu ve ona uygun olarak Allah'ın onu koruması altına aldığı haberi verilmektedir.

---

1 El-Alak:96/1-5

22 Cümleler ikiye ayrılır: Kizbe ihtimali olan cümlelere ihbârî cümle denir.خرج زيد . Zeyd çıktı.Yalana ihtimali olmayan cümlelere de inşâî cümle denir. انصر Yardım et gibi

Buradaki sır, Tefsîr-i Kebir'de (beyan edildiği gibi), kul ile Rabbi'nin arasında bir ahdin varlığıdır. Cenâb-ı Allah:

وَأَوْفُوا بِعَهْدِي أُوفِ بِعَهْدِكُمْ " ve ahdime vefâ edin ki, ahdinize vefâ edeyim,"[1] buyurdu. Sanki kul, şöyle diyor: "Ya Rabbi! Ben beşerî eksikliğime rağmen kulluk ahdimi ifa ettim, yerine getirdim ve ben أَعُوذُ بِاللّٰهِ "Allah'a sığınırım," ve أَسْتَغْفِرُ اللّٰه" Ben Allah'dan mağfiret isterim." O halde Ey Rabbim! Sen kereminin kemâli ve fazl-ü rahmetinle Rab olarak vermiş olduğun ahdi yerine getirmeye ve beni korumaya daha layıksın!" demektedir.[2]

بِاللّٰهِ Allah'a (Allah'a sığınırım). Ehli hakkın mezhebine göre, اللّٰه (ismi şerîfinin) iştikâkı yoktur. Müştak değildir. (Herhangi bir kelimeden türememiştir). Çünkü Onun künhünü bilmeye yol yoktur. Bundan dolayı Sa'deddin Taftâzanî hazretleri[3], Keşşâf'ın haşiyesinde şöyle buyurdu: "Bil ki, muhakkak akıllar, Cenâb-ı Allah'ın zâtını ve sıfatını anlamaktan hayrete düştükleri gibi, Kendisine delâlet eden lafızda da, isim mi, müştak bir sıfat mı veya müştak olmayan alem mi veyahut alem değil mi ve bunlardan başka şeyler mi olduğu konusunda akıllar hayrete düştü."

Celâleddin Rumî[4] Mesnevî de şöyle buyurdu:

---

1 Bakara: 2/40

2 Tefsiri Kebir, c. 1, s. 95

3 Sa'deddin Taftazânî Hazretleri, İslam âlimlerinin en büyüklerindendir. Asıl ismi Mes'ûd bin Ömerdir. 1322 (H. 722) senesinde Taftazan'da doğdu. Allâme Taftazanî'den önce Moğolların İslâm âlemini istilâ etmeleri üzerine ilimde duraklama ve büyük bir gerileme başgösterdi. Taftazanî Hazretleri, eski âlimlerin kitablarına şerh ve hâşiyeler yazdı. Bütün ilimleri talebelerine okuttu. İlmi yaydı. Kendisinden önceki âlimlere "Mütekaddimîn" önce geçen âlimler; sonrakilere ise "Müteahhirîn" sonradan gelen âlimler denir. 1398 (H. 792) senesinde Semerkand'ta vefat etti. Bâzı eserleri; Keşfü'l-Esrâr –Farsça tefsir, Mutavvel ve Muhtasar- Telhis şerhi, Akâid –i Nesefî Şerhî, Telvih, Şerhu'ş-Şemsiyye vs... Güzel sözleri; "Her şey için bir mâni, ilim için, birçok mâni vardır."

4 **Mevlânâ** Celâleddin-i Rûmî, asıl adı Muhammed, lakabı Celâleddin, ünvânı Hüdâvendigâr olup **Mevlânâ** diye meşhur olan bu zat devrin büyük alimlerindendir. 1207 (H. 604) tarihinde Belh şehrinde doğdu ve 1273 (H. 672) senesinde Konyâ'da vefat etti. **Mevlânâ** zâhirî ve batınî ilimlerde allâme olup aşk, vecd ve cezbe ehli idi. Şunun kesinlikle iyi bilinmesi gerekir: **Mevlânâ**, Ney, rebap, tanbur gibi çeşitli çalgı aletlerini çalmamış ve onlarla zikir etmemiştir. Mevlevî tarihine baktığımız zaman, Ney, rebap, tanbur gibi çalgı aletlerinin çalınarak yapılan tören ve sema meclisleri, ilk defa onbeşinci asırda ortaya çıkmıştır. İlk mevlevî bestelerinin bestelenmesi de aynı zamana rastlar. Bu tarih **Mevlânâ** Hazretlerinin yaşadığı dönemden 3-4 asır sonradır. Çalgı aletleri, **Mevlânâ** tarafından değil; gerçek aşk, vecd ve cezbeden yoksun olan bâzı cahil kişiler tarafından zamanla Mevlevî tarikatına sokulmuştur. Ruhu'l-beyan tefsirinin kaynaklarından biri olan Mesnevî'nin birinci beytinde geçen "Ney" kelimesi bizim bildi-

"Can güneşi (Allah), zihinlere sığmaz ki,
onun misâli tasavvur ve tahayyül edilebilsin."

Ve bil ki, istiâze'nin kelimeleri üçtür. Sıfat, ef'âl ve zâta aittir. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri buyurdukları gibi;

يَقُولُ اللّٰهُمَّ أَعُوذُ بِرِضَاكَ مِنْ سَخَطِكَ وَبِمُعَافَاتِكَ مِنْ عُقُوبَتِكَ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْكَ لاَ أُحْصِي ثَنَاءً عَلَيْكَ أَنْتَ كَمَا أَثْنَيْتَ عَلَى نَفْسِكَ

"Senin gazabından rızâna, cezâlandırmandan affına sığınıyorum. Ve Senden Sana sığınıyorum. Ya Rabbi! Sen kendini övdüğün gibi ben Seni övemem."[1]

İstiaze ibâresi, Allâhü Teâlânın isimleri arasında, "Allah" ismi (zâtı) seçildi. Bu ismi zât, istiâze'nin her çeşidini içine alır.

Şerrin Çeşitleri

Tefsir-i Kebir'de buyuruldu ki, (şer çeşit çeşittir:)

(Birincisi:) Şerler ya itikâdlarda olur, ki buna da bâtıl olan bütün mezhepler ve yetmiş iki sapık fırkanın akâidi girer.

(İkincisi:) Ya da beden ile yapılan amellerde olur. **(1/3)** Dine zarar veren şeyler de bu kısma girer. Nehyedilen (yasaklanan mükellefiyetler (haram edilen şeyler) de buna girer. Onu özürlü gibi zabteder.

(Üçüncüsü:) Bunların bazılarının zararı dine değildir. (sadece beden, mal veya canadır) Hastalıklar, elemler, yanmak, boğulmak, fakirlik, körlük, kötürüm ve kronik bir hastalığa tutulmak ve bunların dışında belâlardan, inme, felçlik gibi... Bütün bunlar اَعُوذُ بِاللّٰهِ da son bulur. İstiâze bunların hepsine şâmildir."[2]

Akıllı insana gereken, istiâze okumak istediği zaman, bu üç cins zararı ve onların altına giren bütün çeşitlerini kast etmesidir. Bunların sonsuz olduğunu anladığı zaman, bunları defetmeye insanın gücünün yetmeyeceğini anlar ve aklı onu şöyle demeye sevkeder:

ğimiz çalgı aleti olan ney değil; mürşidi kâmil demektir. "Ney" den maksad'ın mürşidi kamil olduğunu, rahmetli Abidîn paşa dokuz türlü isbat etmiştir. **Mevlânâ** Hazretleri, ney çalmak, İlâhi okumak, oynamak, zıplamak, dans etmek, semâ dönmek şöyle dursun yüksek sesle zikir bile yapmazdı. O, zikri hâfi yâni gizli zikir ile meşgûldü. Bu konuda daha geniş bilgi için bakınız: Merhum Abidîn Paşa "Terceme-i ve Şerh-i Mesnevî Şerif c. 1, s. 17

1 Sahîh-i Müslim, Salat: 222

2 Tefsir-i Kebîr, c. 1, s. 90

اَعُـوذُ بِـاللّٰهِ الْقَـادِرِ عَلَـى كُـلِّ الْمَقْـدُورَاتِ مِـنْ جَمِيـعِ الْمَخَـاوِفِ وَالْآفَـاتِ

"Afetler ve korkuların hepsinden, bütün mukadderata Kaadir olan Allâh'a sığınırım."

B harfi

Denildi ki:

-"İlimlerin hepsi dört kitabdadır. Kitabların ilmi Kur'an-ı Kerimdedir. Kur'an-ı Kerimin ilmi, Fatiha-i Şerifededir. Fâtiha-i Şerifenin ilmi ب (be) harfindedir."

Tefsiri Kebir'de (denildi ki:) Çünkü bütün ilimlerden maksat kulu Rabb'e ulaştırmaktır.ب ilsak içindir. بِاللّٰه da ki ب onu ona ilsak eder, kulu, Allah'a ulaştırır. ب 'nin esrârı inşallah "Besmele"nin tefsirinde gelecektir.

مِنَ الشَّيْطَانِ Şeytandan. Yâni Allah'ın rahmetinden uzaklaştırılan (Şeytan dan Allah'a sığınırım).

Şeytanın Adı

İbnü Abbas (r.a.)'nın rivÂyet-ine göre, Şeytan, Allah'a isyân ettiği zaman, lanete uğradı ve şeytan oldu.

Bu rivâyet onun Allah'a isyân edip lanete uğradıktan sonra "Şeytan" diye isimlendirildiğine delâlet eder. Lânetten önce şeytanın adı, Azâzil veya Nâil idi. İstiâze de kendisinden Allah'a sığınılan şeyler, alay etmek, kötülük ve dedikodu yapmak, vesvese vermek gibi şeytanın zararları ve kabâhatları ile kayıtla anmak ki, böylece Şeytanın umumî şerlerinden sığınılmış olsun.

"Ravzâtü'l-Ahbar" da şöyle deniliyor: "Şeytanlar, erkek ve dişidirler. Doğarlar, ölmezler, belki (kıyâmet sabahına kadar) ebedîdirler. Cinler, erkek ve dişidirler, doğarlar ve ölürler. Melekler, erkek ve dişi değiller, doğmazlar, yemezler ve içmezler."

Bundan şeytan ve cinlerin hakikî nesneler oldukları ve var oldukları sâbit oldu. Cin ve şeytanların varlığını felsefeciler, doktorlar ve benzerlerinden çok az bir kısım hariç, kimse inkâr etmez.

Cinler ve İmam Zemahşerî

Hüccetü'l-İslâm İmam Gazâlî Hazretleri,[1] sünneti ihyâ eden, insan ve cinlerin müftüsüydü. Bir gün cinlere, havâdis (dünyada olup biten garip şeyleri) sordu. Cinler:

-" İmam Zemahşerî Hazretleri[2] tefsirle alakalı bir kitap yazmaktadır. Kur'an-ı Kerimin yarısına yetişti," dediler. İmâm Gazâli Hazretleri, cinlerden, Zemahşeri Hazretlerinin yazmış olduğu tefsiri kendisine getirmelerini istedi. Cinler, Zemahşeri Hazretlerinin yazmış olduğu tefsiri istinsah ettiler, hepsini yazdılar, aslını yerine koydular, kopyasını getirdiler. Zemahşeri Hazretleri, Gazalî Hazretlerinin yanına geldiğinde, Gazâlî Hazretleri, o tefsiri kendisine gösterdi. Zemahşeri Hazretleri, hayret etti. Şaşırdı. Şöyle dedi:

-"Eğer bu tefsir benim ise ben onu gizledim. Gizli yazıyorum. Benden başka kimse tefsir yazdığımı bilmiyor. Bu nereden geldi? Yok eğer bu tefsir başkasının ise, bir kitabın, lafız, mana, konuluş ve tertipte bu kadar birbirine benzemesini akıl kabul etmez. Bu mümkün değildir." Bu konuşma üzerine imâm Gazalî Hazretleri şöyle buyurdu:

-"Bu tefsir (senindir) bize cinlerin eliyle ulaştı," dedi. Zemahşeri Hazretleri o güne kadar cinleri inkâr ediyordu. O mecliste cinlerin varlığını itiraf etti.

---

1 Hüccetü'l-İslâm İmam Gazâlî Hazretleri; asıl ismi, Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed et-Tusî, el-Gazâlî'dir. 1058 (H. 450) tarihinde Tûs şehrinin Gazâl kasabasında doğdu. Babasının bıraktığı miras ile kardeşi Ahmet Gazalî hazretleri ile birlikte tahsil yoluna girdi. İyi bir eğitim gördü. Fıkıhta müçtehid derecesine yükseldi. Üçyüzbinden fazla hadîs-i şerifi râviyeleriyle birlikte ezbere biliyordu. İslâmın yirmi temel ilmi ile bunların yardımcıları olan müsbet ilimlerde söz sahibi idi. Nizâmiyye Medresesinin müderrisliğini yürüttü. Burada bir çok talebe yetiştirdi. Bulunduğu çağı aşan, tetkik ve tenkidleri özellikle felsefecilerin görüşlerini çürüten kitablar yazdı. Öz eleştirilerde bulundu. "İhyâ'u-ulûmid'dîn" isimli kıymetli eseri yazdı. Büyük bir evliyâullah ve deryâ gibi bir âlim olan İmam Gazâlî Hazretleri 1111 (H. 505) tarihinde Tûs'ta vefat etti.

2 İmam Zemahşeri Hazretleri'nin asıl adı: Kâsım bin Ömer, lakâbı Allâme Cârüllâh'tır. 1074 (H. 467) senesinde Hârezm'in Zemahşer kasabasında doğdu. İyi bir tahsil gördü. Tefsir, fıkıh ve lügat ilimlerinde büyük bir âlimdi. Zemahşerî Hazretlerinin yazmış olduğu "Keşşâf" isimli tefsiri belâğât ve fesahât bakımından çok önemli bir tefsirdir. Ehli sünnet âlimleri, belâgatla ilgili bilgileri onun eserinden faydalanmışlardır. Zemahşeri, amelde hanefî mezhebinde olmasına rağmen, önceleri itikâd bakımından mü'tezile mezhebindeydi. İmam Gazalî Hazretlerinin onun yazmış olduğu "el-Keşşâf" isimli tefsirini cinlere istinsâh ettirmesi ve bir çok âlim ve ilim talebeleri ve devlet adamlarının huzurunda ona vermesi üzerine cinlerin varlığını kabul ederek, tevbe edip, ehli sünnet olmuşlardır. Zemahşerî Hazretleri, 1144 (H. 538) yılında bir arefe gece Cürcâniye'de vefat etti.

Cinler Gaybı Bilemez

Buradan cinlerin gaybı bildiği hükmü çıkmaz. Gizli olmadığı gibi. Cenâb-ı Allah,

فَلَمَّا قَضَيْنَا عَلَيْهِ الْمَوْتَ مَا دَلَّهُمْ عَلَى مَوْتِهِ اِلاَّ دَابَّةُ اْلأَرْضِ تَأْكُلُ مِنْسَأَتَهُ فَلَمَّا خَرَّ تَبَيَّنَتِ الْجِنُّ أَنْ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ الْغَيْبَ مَا لَبِثُوا فِي الْعَذَابِ الْمُهِينِ(14)

-" Sonra vaktâ ki ona ölümü hükmettik, onlara onun ölümünü sezdiren olmadı, yalnız bir güve böceği (arz'a) dayandığı asasını yiyordu; bu sebeple yıkıldığı zaman tebeyyün etti ki cinler eğer gaybı bilir olsalar, o zilletli azap içinde bekleyip durmazlardı. 34/14 [1] dedi. Eğer cinler, gaybı bilmiş olsalardı Süleyman Aleyhisselâm'ın vefat ettiğini bilir ve vefatından sonra çetin işte uzun süre çalışmazlardı.

Cin ve Şeytanların Hakikati

Sonra cin ve şeytanların hakikaten mücerred varlıklar olduğunu söylemeyenlere göre şeytanlar "havâî cisimler"dir.

Bir rivâyete göre "Nârî cisim" oldukları söylenildi. Cinler, gerçekten ateşten yaratılmış varlıklardır. Muhtelif şekillere girebilme gücüne sahiptirler. Yılan, akrep, köpek, deve, sığır, koyun, at, katır, eşek, kuş ve insan oğlu şekilleri gibi değişik şekillere girebilirler. Cin ve şeytanların akıl ve anlayışları vardır. Zor işlerde çalışabilirler. Süleyman Aleyhisselâm için, kaleler, heykeller, havuzlar genişliğinde, leğenler ve sâbit kazanlar yaparlardı. Bu Âyet-i kerime ile sâbittir:

وَلِسُلَيْمَانَ الرِّيحَ غُدُوُّهَا شَهْرٌ وَرَوَاحُهَا شَهْرٌ وَاَسَلْنَا لَهُ عَيْنَ الْقِطْرِ وَمِنَ الْجِنِّ مَنْ يَعْمَلُ بَيْنَ يَدَيْهِ بِإِذْنِ رَبِهِ وَمَنْ يَزِغْ مِنْهُمْ عَنْ أَمْرِنَا نُذِقْهُ مِنْ عَذَابِ السَّعِيرِ (12) يَعْمَلُونَ لَهُ مَا يَشَاءُ مِنْ مَحَارِيبَ وَتَمَاثِيلَ وَجِفَانٍ كَالْجَوَابِ وَقُدُورٍ رَاسِيَاتٍ اِعْمَلُوا آلَ دَاوُودَ شُكْرًا وَقَلِيلٌ مِنْ عِبَادِيَ الشَّكُورُ(13)

Süleyman'a da rüzgâr - sabah gidişi bir ay, akşam dönüşü bir ay-, erimiş bakır menbâını da ona sel gibi akıttık. Hem rabbinin izniyle elinin altında cinnîlerden de çalışan vardı -onlardan da her kim emrimizi yapmazsa, ona saîr olan azabını tattırırız-; Onlar ona, mihrablar, timsaller ve havuzlar gibi çanaklar ve sâbit kazanlardan

---

1 Sebe': 34/14

her ne isterse yaparlardı. Çalışın ey Dâvud hanedanı, şükr için çalışın! Mâmafih kullarım içinde şekûr olan azdır. 12-13 [1]

Cinlerin mücerred "arzî ve süflî" varlıklar olduğunu söyleyenlerin görüşlerine göre, cinlerin bu mücerredliği kütlesi olmayan varlıklardır. Kütlevî olmak gibi bir halleri yoktur.

Gözle görülmeyen varlıklardan "Âlî ve mukkades" olanlar cisimlerin tedbirinde bulunurlar. Bunlar, mukarrabûn (Allah'a yakın) meleklerdir."Meşşâiyyûn"[2] âlimler bunları "akıl" diye isimlendirir. "İşrâkiyyûn"[3] hükemâsı ise, onları güçleri yeten yüksek nûrlar veya tedbirine bağlı varlıklar olarak kabul ederler. Meşşâiyyûn bunları, semavî varlıklar diye isimlendirirler, İşrâkiyyûn, onları müdebbir nûrânî varlıklar olarak isimlendirirler.

Onların en şereflileri, Hamele-i arş (arşı yüklenen) Meleklerdir. Onlar (Hamele-i arş) şu an dört melektir. Kıyâmet günü sayıları sekiz olacaktır. Sonra Arşın etrafını ziyâret eden Meleklerdir. Sonra Kürsî Melekleridir. Sonra tabaka tabaka göklerin Melekleridir. Yer kürenin geride kalan güzide melekleri, temiz tabiattaki havâ vazifeli, sonra zemherir'in melekleri, sonra deniz melekleri, sonra dağların, sonra hayvan ve nebatâtın cisimlerinde tasarruf eden süflî ruhlardır.

Bunlar, bazen hayırlı ilâhi bir ışık olurlar. **(1/4)** Bunların sâlihlerine cinler denir. Bazen de kötü, bulanık ve şerli olurlar, bunlar da şeytanlardır. Fenâri'nin[4] Fâtiha Tefsirinde böyledir.

---

1 Seb'e: 34-12,13

2 Meşşâiyyûn: Yürüyen hükemâ demektir. Aristo ve talebelerine denir. Bilgiyi "mükâşefe" yolu ile talebelerine aktarırdı. Eflatun talebelerini ilmî seviyelerine göre etrafında üç daire şeklinde oturtturur. Kendisi de ortalarına oturur. Bütün talebeleri ona teveccüh eder, hiç konuşmadan mükâşefe yolu ile hocalarına sorularını yöneltir ve hocalarının kalbinden sorunun cevabı onların kalbine gelirdi. Aristo hocasının bu geleneğini terketti. Aristo İskender-i Rûmi'nin veziri olduğu için ilim okutacak zamanı yoktu. Devlet işlerinde Eğitim ve öğretime zaman bulamadığından sabahları işe giderken ve akşamleyin eve dönerken talebeleri at (hayvan) üzerinde onunla berâber hem yürür ve hem de ilim tahsil ederlerdi. Onlara da " Hükemâ-i Meşşaiyyûn" yürüyen hukemâ denirdi. Teshilü'l-Efkâr s. 3

3 İşrâkiyyun: Nurlu hukemâ demektir. Eflâtun ve talebelerine denir. Eflâtun, talebelerine ilmi mukâşefe yoluyla aktarırdı. Eflâtun derse otururdu, talebeleri de mertebelerine göre halka halka daire şeklinde otururlardı. Kalben hocalarına yönelirlerdi. Eflâtun kalb yoluyla talabelerinin sordukları sorulara cevap verir ve her talebe derecesine göre ilimden nasibini alırdı. Aristo üçüncü halkada oturan bir talebeydi. Eflatun'un ilmi, Bokrat ve Sokrat yoluyla Lokman Aleyhisselâm'a ve Dâvûd Aleyhisselâm'a dayanır. Teshilulu Efkâr s. 3,

4 Mollâ Fenâri hazretlerinin asıl adı, Muhammed bin Hamza bin Muhammed bin Muhammed -er-Rûmî'dir. 1315 (751) tarihinde doğdu. İyi bir eğitim gördü. Bursa'da müftülük ve kadılık yaptı. Şeyhü'l-İslâm oldu. Çok kitab yazdı. Mantık ilmiyle ilgili olarak, İsagûcî'nin şerhini bir günde yazıp bitirdi. Molla Fenâri Hazretleri, Somuncu baba'dan feyiz aldı. 1431 (H. 834) tarihinde Bursa'da vefat etti.

İnsan ve Cin Şeytanları

Zahirde şeytan ile murat edilen "İblîs" ve aveneleridir. Denildi ki: "Şeytan kelimesi, insanları, tereddüde düşüren, doğru caddeden saptıran, azgın ve haddi aşan insan ve cinlerin hepsi için kullanılır." Cenâb-ı Allah, insan ve cin şeytanlarını şöyle beyan ettikleri gibi:

وَكَذَلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا شَيَاطِينَ اْلإِنْسِ وَالْجِنِّ يُوحِي بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ زُخْرُفَ الْقَوْلِ غُرُورًا وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ مَا فَعَلُوهُ فَذَرْهُمْ وَمَا يَفْتَرُونَ(112)

Ve böyle... Biz her peygambere insü cinn şeytanlarını düşman kılmışızdır. Bunlar aldatmak için birbirlerine lâfın yaldızlısını telkin eder dururlar. Eğer rabbin dilese idi, bunu yapmazlardı. O halde bırak şunları uydurdukları hurafât ile haşrolsunlar.[112] [1]

الرَّ جِيـمِ "Racim olan şeytan," lanete uğradığı zaman melekler tarafından göklerden atılan, veya gökyüzünün (birinci kat semanın) alevli ateşleri ile uzaklaştırılıp atılan mânâsınadır. Bu (racim kelimesi) şeytanın kötü sıfatıdır. Şeytan için Kur'an-ı Kerimde bir çok kötü isim ve yerilmiş sıfatlar vardır. Onun bütün kötülüklerini kendisinde toplayan "Şeytan" (kelimesi)dir. Çünkü "şeytan" kelimesi, iblisin bütün cezâlarını kendisinde toplar. Bunun için, iblisin kötü sıfat ve isimlerinin arasında istiâzede "şeytan" (kelimesi) başlamaya mahsus oldu.

Denir ki, istiâze'nin hakikatinin zâhir olması, sadece sözde, اَعُـوذُ بِـاللهِ مِـنَ الـشَّيْطَانِ الـرَّ جِيـمِ demekle mümkün değildir. Elbette huzuru kalble söylenmesi lâzımdır. Sözünün hal ve fiiline uygun olması gerekir. Dilin اَعُـوذُ بِـاللهِ "Ben Allah'a sığınırım," derken; halinin ve fiilinin اَعُـوذُ بِالشَّيْطَانِ "Ben şeytana sığınırım" dememelidir. İşte bu durum, isyân ve tuğyanda nefsin şeytanla ortak olmasıdır.

Şeytan ve Arifler

Hikaye:

Ârifin istiâzesi, Allah'dan başkasını görmek ve çok hicabdandır. Çünkü Şeytan âriflerin nûrundan kaçar.

---

1 El-En'âm: 6/112

Hikâye olunur ki, Ebû Sâid el-Harraz (k.s.)[1] Hazretleri, Şeytanı rüyada gördü. Onu asâ ile dövmek istedi. Şeytan:

-"Ey Ebû Said! Ben asâ'dan korkmam. (Çünkü sopa gibi maddi şeyler beni incitmezler) Ben ancak; arifin kalbinin semasına doğduğu zaman, mârifet güneşinin şualarından (ilâhi nûrundan) korkarım." Dedi.

Bazıları, "Şeytandan istiâze de, Allah'dan başkasından korkmayı izhâr etmektir ki bu da kulluğu ihlâl eder" dediler. Bunlara cevaben deriz ki: "Düşmanı, düşman bilmek muhabbeti kuvvetlendirir, sevgiyi gerçekleştirir. Allah'dan başkasından Allah'a koşmak (ve ona yönelmek), kulluğu tamamlar. Allah'ın emirlerine sarılmak, taatı her şey üzerine takdim etmektir. Allah'dan korkmayandan korkmak, (Allah'ın büyüklüğü karşısında insanın) çaresizliğini ortaya koymasıdır.

"Ben Allah'dan korkuyorum," denilir ki, ben Allah'ın azabından ve gadabından korkuyorum, demektir.

"Ben Allah'dan korkandan korkarım" demek; "ben Allah'dan korkanların beddularından korkuyorum," demektir.

"Ben Allah'dan korkmayandan korkarım," demek; "Ben Allah'dan korkmayanların kötü işlerinden korkarım," demektir.

Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî (k.s.):

"Âdem oğlu için, gizli çok düşman vardır.

İtina ve dikkatle hareket eden kişi akıllı adamdır."

Tefsir-i Kebir'de, şöyle buyuruldu: اَعُوذُ بِاللهِ ben Allah'a sığınırım, kişinin tüm iyilikleri kazanıp bütün tehlikelerinden kurtulması için mahlûkattan hâlika ve nefsi için sonsuz ihtiyaçlardan kurtulup; kâmil manâda Hak zenginliğine dönmektir.

فَفِرُّوا إِلَى اللهِ إِنِّي لَكُمْ مِنْهُ نَذِيرٌ مُبِينٌ "O halde hemen Allah'a kaçın, haberiniz olsun ki, ben size O'ndan bir açık nezîrim(uyarıcıyım) "[2] Âyet-inin sırrı budur. Ve yine burada Rabbu'l-âleminin huzuruna yaklaşmaya acziyetten başka vesile yoktur. Acizlik, makamların sonudur.

Hasan (Basrî) Hazretleri,[3] şöyle buyurdu:

---

1 Ebû Said El-Harraz hazretlerinin asıl adı, Ahmed bin İsa'dır. Muhammed bin Masum Tûkî'nin talebesidir. Zünnün-i Mısrî, Sırri Sakatî ve Bişri Hafi hazretleri gibi büyük evliyanın sohbetinde bulundu. İyi bir tahsil gördü. Tasavvuf'ta bir deryâ idi. Doğum tarihi kesin olarak belli değildir. 890 (H. 227) tarihinde Bağdat'ta vefat etti.

2 Ez-Zariyât: 51/50

3 Hasan Basrî hazretlerinin asıl adı, Hasan bin Hasan Yesâr el-Basrî'dir. 641 (H. 21) tarihinde Medine'de doğdu. Çocukluğu Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin temiz zevcelerinden annemiz Ümmü Seleme (r.h)'a nın evinde geçti. Ondan terbiye aldı. Ashabı kirâm'ın sohbetiyle müşerref oldu. Bütün ömrü okumak, okutmak ve cihad ile geçti.

"Kim hakîkî bir şekilde şeytandan Allah'a sığınırsa, bu da huzuru kalble mümkündür; Cenâb-ı Allah, onunla şeytanın arasına üçyüz perde gerer; perdenin arası yerle gök arası gibidir."

Şeytan'ın, Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerine itirafları

وعن ابن عباس رضى الله عنهما قال خرج النبى عليه الصلاة والسلام ذات يوم من المسجد فاذا هو بابليس فقال له النبى عليه الصلاة والسلام:

-مَا الذِّى جَاءَ بِكَ اِلَى بَابِ مَسْجِدِى؟ قال:

-يَا مَحَمَّدُ جَاءَ بِىَ اللّٰهُ . قال:

-لِمَاذَا؟ قَالَ:

-لِتَسْئَلَنِى عَمَّا شِئْتَ.

فقال ابن عباس رضى الله عنهما اول شيء سأله الصلاة فقال له:

-يَا مَلْعُونُ لِمَ تَمْنَعُ اُمَّتِى عَنِ الصَّلاَةِ بِالْجَمَاعَةِ؟ قَالَ:

-يَا مَحَمَّدُ اِذَا خَرَجَتْ اُمَّتُكَ اِلَى الصَّلاَةِ يأَخُذْنِى الْحُمَّى الْحاَرَّةُ فَلاَ تَنْدِفِعُ حَتَّى يَتَفَرَّقُوا. وقَالَ عليه الصلاة والسلام:

-لِمَ تَمْنَعُ اُمَّتِى عَنِ الْعِلْمِ والدُّعَاءِ؟ قال:

-عِنْدَ دُعَاءِهِمْ يأَخُذْنِى الصُّمُّ وَالْعُمْىُ فَلاَ تَنْدَفَعُ حَتَّى يَتَفَرَّقُوا. وقال عليه الصلاة والسلام:

-لِمَ تَمْنَعُ اُمَّتِى عَنِ الْقُرْآنِ؟ قَالَ:

-عِنْدَ قِرآئِتِهِمْ اَذُوبُ كَالرَّصَاصِ . قَالَ:

-لِمَ تَمْنَعُ اُمَّتِى عَنِ الْجِهَادِ؟ قَالَ:

-اِذَا خَرَجُوا اِلَى الْجِهاَدِ يُوضَعُ عَلَى قَدَمَىَّ قَيْدٌ حَتَّى يَرْجِعُوا . قَالَ:

-لِمَ تَمْنَعُ اُمَّتِى عَنِ الْحَجِّ؟ قال:

-اِذَا خَرَجُوا اِلَى الْحَجِّ اُسَلْسَلُ وَ اُغَلَّلُ حَتَّى يَرْجِعُوا. قَالَ:

Başta tefsir olmak üzere bir çok eserler yazdı. Müçtehid bir âlim idi. 728 (H. 110) Basra'da vefat etti.

-لِمَ تَمْنَعُ اُمَّتِى عَنِ الصَّدَقَةِ؟ قَالَ:

-اِذَا هَمُّوا بالصَّدَقَةِ تُوضَعُ عَلَى رَأْسِى الَمَنَاشِيرُ فَتَنْشِرُنِى كَمَا يُنْشَرُ الْخَشَبُ .

İbnü Abbâs (r.a.) hazretlerinden rivâyet edildiğine göre:

Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri, bir gün, Mescid-i nebeviden çıktı. İblis Mescid-i Nebevinin kapısındaydı. Efendimiz (s.a.v.) Hazreteri, ona sordu.

-"Seni mescidimin kapısına getiren nedir?" Şeytan:

-"Beni buraya getiren Allah'dır."

-"Neden "diye sordu.

-"Bana dilediğini sorman için" dedi.

İbnü Abbas (r.a.) dedi ki, Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin şeytana ilk sorduğu namaz hakkındaydı.

Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri, şeytana sordu.

-"Ey mel'ûn! Ümmetimin cemaatle namaz kılmalarına neden mani oluyorsun?

Şeytan:

-"Ey Muhammed! Senin ümmetin cemaatle namaz kılmak için evden çıktıkları zaman beni çok sıcak bir humma (ateş) tutar. Onlar cemaatten ayrılmadıkça ateşim sönmez,"

Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri yine sordu:

- Sen niçin ümmetimin ilim ve duasına manioluyorsun?

Şeytan aleyhillane dedi:

- Onlar dua ettiklerinde kör ve sağır oluyorum. Onlar dua ve namazı bırakana kadar ben bu halde kalıyorum.

Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri yine sordu:

-"Sen ümmetimin Kur'an-ı kerime hizmet etmelerine neden mani oluyorsun?" Şeytan:

-"Senin ümmetin Kur'ân-ı kerimi okudukları zaman ben kurşun gibi eriyorum," dedi.

-"Sen ümmetimin Allah yolunda cihâd etmelerine neden mani oluyorsun?" dedi. Şeytan:

-"Onlar, cihada çıktıkları zaman, ayaklarıma bağlar vurulur. Onlar dönesiye kadar bağlı kalıyorum.

-"Ümmetimin hacca gitmelerine niye mani oluyorsun?" Şeytan:

-"Ümmetin hacca gitmek için evden çıktıklarında onlar dönesiye kadar ben, zincirlere ve demir halkalara vuruluyorum.

(-"Ümmetime neden cimri olmaları için vesveve veriyorsun? Şeytan:)

-“Ümmetin sadaka vermeyi niyet ettiği ve düşündüğü zaman, tahta biçildiği gibi ben de başımdan bıçkı ile biçiliyorum gibi, anlatılması zor ağrı ve acı çekiyorum,"dedi. **(1/5)**

Şeytan ve Nefs-i Emmâre

Şeytan yeme ve içme sebebiyle Âdem oğluna musallat olur. İnsan ikisini (yeme ve içmeyi) terk ettiği zaman, mide ve ferç şehvetini kestiği takdirde şeytan aslâ kendisine müdâhele etme yolunu bulamaz. Şeytanı ıslâh etmenin yolu kişinin midesine ve beline sahip olmasından geçer.

Amma nefs-i emmâre'nin ıslâhının yolu vardır. Nefs-i emmârenin islah yolu, beş vakit namazdır. Çünkü namazın farz olmasının sebebi nefsin ıslâhıdır. Zirâ namazda üç tabaka lezzet vardır.

1- Büyük Melik'in (Allah'ın) huzurunda el bağlamak,
2- Onun için rükü'a varmak,
3- Onun için secde etmek.

Nefis, hudû', (boyun eğmek) huşû' ve tezellül (tevâzu) ile ıslah olur.

Şeytân-ı Merîd

Vehb bin Münebbih[1] buyurdular:

Nuh Aleyhisselâm, gemiden çıktığında, Şeytan aleyhilla'ne geldi. Nuh Aleyhisselâm, ona sordu:

-"Ey Allah'ın düşmanı! Âdem oğlunun hangi ahlâkı, sana ve senin askerlerine, onları dalâlete sokmanızda ve helâk'a götürmenizde en yardımcıdır." Şeytan:

-"Biz Âdem oğlunun, Şahih (aşırı cimri) harîs (dünyaya düşkün), hasûd (kıskanç), cebbâr (zorba) ve acûl (aceleci) gördüğümüz zaman, ona bir kere dokunuruz. Bu ahlâklar birinde toplandığı zaman, biz onu "Şeytan merîd" diye isimlendiririz. Çünkü bu kötü ahlâklar, şeytanların reisinin ahlâkıdır.

Şeytan ve Dünya Ehline

1 Vehb bin Münebbih: Büyük hadis âlimidir. Tabiîndendir. 645 (H. 24) tarihinde San'a da doğdu. İyi bir eğitim gördü. San'a kadısı oldu. 737 (H. 124) tarihinde San'a da vefat etti.

Haberde rivâyet edildiğine göre: İblis aleyhilla'ne, her gün dünyayı ellerinin üzerine kaldırır ve şöyle seslenir:

-"Kim kendisi için zarar verip, fayda sağlamayan dünyayı satın alır?" Dünya ehli olanlar:

-"Biz" diye cevap verirler. Şeytan şöyle seslenir:

-"Acele etmeyin! Gerçekten onun büyük kusuru vardır." Onlar:

-"Bir sakıncası yoktur,"derler. Şeytan:

-"Dünyanın değeri, altın ve gümüş değil; onun fiyatı cennette ki, nasibiniz (makamınız)dır. Ben dünyayı dört şeye karşılık satın aldım: Allah'ın laneti, Allah'ın gadabı, Allah'ın azabı ve Allah ile ilişkimi kesmek. Ben cenneti bunların karşılığında sattım, cenneti verip, dünyayı satın aldım,"der. Dünya ehli olanlar:

-"Bu bizim için caizdir. Kabul ediyoruz," derler. Şeytan yine kendilerine:

-"Bu alış verişte beni kârlı çıkarmanızı istiyorum. Bunun için söylediklerime kalblerinizi açmanız ve ebediyen başka sözlere kulak asmamanızdır."der. Onlar:

-"Evet!" derler. Ve şeytanın sözlerini tutarlar. Bunun üzerine Şeytan şöyle der:

-"Ne kötü bir ticâret!"

Hâfız (k.s.)[1] buyurdu:

"Asla ve temele kavuşan,
fâni cihandan ahd bütünlüğü ve bekâ iste.
Zîrâ bu yaşlı sevgili bir damadın gönlündedir
ve hiçbirine vefası yoktur."

Şeyh Sâdî (k.s.)[2] buyurdular:

"Dünyaya bel bağlanmaz ki,

---

1 Hâfız-ı Şirâzî diye meşhûr olan bu büyük İslâm şâirinin asıl adı, Şemseddin bin Kemâleddindir. 1318 (H. 720) yılında Şiraz'da doğdu. İyi bir eğitim gördü. Nakşıbendi yoluna mensûb olan Hâfız Şirâzî hazretlerinin Timurlenk ile sohbetleri meşhurdur. Hâfız-ı Şirâzî, "Divânı"nı büyük bir aşk ve heyecan ile yazdığı için Müfessir İsmail Hakkı Bursevî hazretleri ondan nakiller yaptı. Hâfız Şirazî hazretleri, 1389 (H. 791) tarihinde Şiraz'da vefat etti.

2 Sa'dî Şirazî (k.s.) hazretlerinin asıl adı, Müslühüddin Şeyh Sadî'dir. 1193 (H. 589) yılın da Şiraz da doğdu. İyi bir eğitim gördü. Abdülkadir Geylânî hazretlerinin talebesi ve halifelerindendir. Büyük bir âlim ve evliyâydı. Bostan ve sonra da yazmış olduğu Gülistan isimli eserleri dünya şahâserlerindendir. Ruhu'l-beyân tefsiri, Bostan ve Gülistan'dan bir çok beyitler almıştır. Şeyh Sadî hazretleri, 1292 (H.691) yılında Şiraz'da vefat etti.

o her birinde bir başkasınındır.
Dünyaya gönül bağlamak mutribler gibi olmaktır.
Oynaşıp bırakır. Dünya senin bu aşkına lâyık değildir.
Zîrâ o sevenlerin her birini bıraktı. Yeni sevgililer peşinde."

Şeytan Mü'minlerle Uğraşır

Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerine, şeytanın vesvesesi soruldu. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri:

سُئِلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الْوَسْوَسَةِ فَقَالَ عَلَيْهِ السَّلام السّارِقُ لاَ يَدْخُلُ بَيْتاً فِيهِ شَيْءٌ فَذَلِكَ مَحْضُ الْإِيمَانِ

-"Hırsız, içinde bir şey olmayan eve girmez. İşte bu îmânın tâ kendisidir."

Hazreti Ali bin Ebi Tâlib (r.a.) şöyle buyurdular:

"Bizimle ehli kitabın namazlarının arasındaki fark, şeytanın vesvesesidir. Kâfirler, şeytana muvâfık amel işledikleri için, şeytan onların amellerinden el çekmiştir. Mü'minler ise, şeytana muhâlefet ediyor ve onunla savaşıyorlar. Muhârebe ise mûhâliflerle olur."

Hikâye (Şeytan)

Hikâye olunduğuna göre;

Horasân ehlinden bir adam Irak tarafına doğru yola çıktı. Oradaki âlimlerin birine gidip gelerek, dört bin hikmetli hadis öğrendi. Sonra da memleketine dönmek için üstâzından izin istedi. Üstazı kendisine:

-"Sana öğrendiğin hadislerden sonra çok hayırlı bir kelime öğreteceğim," dedi. O:

-"Nedir o?"diye sordu: Üstazı:

-"Horasân'da Şeytan olur mu?" diye sordu:

-"Evet!"dedi. Hocası:

-" Size vesvese verir mi?" diye sordu.

-"Evet!" dedi. Hocası, sordu:

-"Onun vesvesesine karşı ne yaparsınız?" diye sordu. Adam:

-"Onu reddederiz," dedi. Hocası:

-"Eğer ikinci defa vesvese verirse ne yaparsınız?" diye sordu. Hocası:

-"Eğer Allah'ın düşmanı size eziyetlerde bulunur, sizi Allah'a itaatten meşgûl ederse, onun vesvesesini reddetmekle meşgûl olmayın. Şeytana karşı yabancının çoban köpeğine davrandığı gibi davranın. Allah'a sığının. Çünkü şeytan, (Allah'ın) köpeklerinden bir köpektir,"dedi.

Cenâb-ı Allah, bizi ve sizi şeytanın hilelerinden ve şerrinden korusun.

BESMELE-İ ŞERÎFE

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Bismillâhirrahmânirrahıym
(Rahmân ve Rahıym olan Allâh'ın adı ile...)

Hanefi mezhebinin müteehhirîn alimlerine[1] göre, besmele müstakil bir âyettir. Sûrelerden bir cüz değildir. Besmele, sûrelerin arasını ayırmak ve teberrüken kendisiyle başlamak için indi. Her hayırlı işe onunla başlanıldığı gibi. Besmele Kur'an-ı kerimin anahtarıdır. Levh-i Mahfuz'da kalemin ilk yazdığı şeydir. Ve Âdem Aleyhisselâm'a ilk inen Besmele-i şerîfedir.

Besmele-i şerîfenin istiâzeden sonraya te'hir edilmesinin sebep ve hikmeti, kalbi güzel şeylerle süslemeye başlamadan önce, onu kötü şeylerden temizlemek ve mâsivâ'dan yâni, Allah'dan başka şeyden yüz çevirmek, Allah'a dönmek ve ona yönelmektir. **(1/6)**

بِسْمِ اللّٰهِ "Allah'ın adı ile..." Kâfirler, kendi ilahlarının adı ile işe başlarlardı. Onlar, بِسْمِ اللات والعزى Lat ve Uzza'nın adıyla diyorlardı. Bundan dolayı tevhid ehli, Allah'ı bir bilen mü'minlerin, Cenâb-ı Allah'a mahsus bir isimle besmeleyle başlaması vâcib oldu. Bu da Allah'ın isminin takdimi ve fiilin tehiri iledir. Bundan dolayı, mahfuz olan fiil tehir edildi. بِسْمِ اللّٰهِ Allah'ın adıyla demek, yâni بِسْمِ الله اقرأ Allah'ın adı ile okuyorum, veya Allah'ın adı ile tilâvet ediyorum, veyahut bunlardan başka yapılan işe uygun bir fiil takdir edilir.

Zaman

Dediler ki: "Bütün ilimler, ب (harfi)nin içindedir. Yâni "olan benimle benim sebebimle oldu, olanlar benimle, benim sebebimle oluyor. Âlemlerin varlığı, benim sebebimle oluyor, benden gayrisinin hakîkî mevcûdiyeti yoktur. Ancak isim ve mecâz ile vardır." Bu da onların (ehli irfanın) مَا نَظَرْتُ شَيئاً اِلاَّ وَرَأَيْتُ الله "Ben her neye baktıysam

---

1 İmam Taftazanî hazretlerinden sonraki âlimlere müteehhirîn (sonra gelenler); öncekilere ise mütekaddimîn (daha önce gelenler) denir.

ancak Allah'dan başka şey görmedim" sözünde ve sözünün öncesinde mecaz vardır. Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin,

لاَ تَسُبُّ الدَّهْرَ فَإِنَّ الدَّهْرَ هُوَ اللهُ "Zamana sövmeyin, muhakkak zaman o Allah (ın yarattığı)dır" hadîs-i şerîfleri bu manada mecazîdir (Hadîs-i kudsî'de buyuruldu:)

قَال اللهُ تَعَالَى يُؤْذِينِي ابْنُ آدَمَ يَسُبُّ الدَّهْرَ وَأَنَا الدَّهْرُ بِيَدِي اْلاَمْرُ أُقَلِّبُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ

Allahü Teâlâ buyurdu: Âdem oğlu zamana sövmekle bana eziyet ediyor. Zamanın işi benim yed-i kudretimdedir. Gece ve gündüzü ben döndürürüm."[1]

Be Harfiyle Başlaması

Eğer dersen ki, "Cenâb-ı Allah'ın kitabının açılışını ب be harfi ile yapmasının sebep ve hikmeti nedir?

Cenâb-ı Allah onu diğer harfler üzerine tercih etti. Hiç şüphesiz elif harfinin üzerine de tercih etti. اسم kelimesinde elifi düşürdü ve yerine بسم diyerek ب be'yi koydu. Bunların sebeb ve hikmetleri nedir? diye sorarsan bunun cevabı:

Besmelenin ve dolayısıyla Kur'an-ı kerimin ب ile başlamasının on mânâsı vardır.

Be Harfinin On mânâsı

Birincisi: **(ا)** Elifte, yükseklik, kibir ve uzunluk vardır. **(ب)** Be'de düşüklük, tevâzû ve inkisâr vardır. Kimde Allah rızası için tevâzû olursa Allah onu yükseltir.

İkincisi: Muhakkak ki, **(ب)** be harfi ilsâk yâni, bağlamak içindir. Diğer harflerin çoğunun aksine, özellikle **(ا)** elif'in aksine katı' harflerdendir.

Üçüncüsü: **(ب)** Be ebediyyen meksurdur. Kendisinde her zaman kesre vardır. Sûret ve manâda inkisârlık Cenâb-ı Allah'a yaklaşma şerefini verir. Cenâb-ı Allah, hadîs-i kudsî'de:

أَنَا عِنْدَ الْمُنْكَسِرَةِ قُلُوبُهُمْ لأَجْلِي "Ben, kalbi benim rızam için kırık olanların yanındayım," buyurdu.

---

1 Sahîh-i Buhârî, Mevsüatü'l-Hadis-i şerif, no: 6937

Dördüncüsü: (ب) Be harfinde zâhirî olarak, düşüklük ve inkisâr (kırıklık) vardır. Lâkin hakikatte ise, (ب) harfinde, himmetin yüceliği ve derecenin yüksekliği vardır. Bu da sıddîkların sıfatıdır. (ا) Elif ise onun zıddıdır. (ب) be'nin derecesinin yüksekliğinden kendisine bir nokta verildi. Bu derece yâni nokta (ا) Elifte yoktur. (ب) Be harfini âli himmet yapan, ona yüce himmet veren şey ise, kendisine nokta verildiği zaman, halinin sadece bir sevgiliyi kabul eden kişinin hali gibi olması için; sadece bir tanesini kabul etmesidir.

Beşincisi: (ب) Be harfinde, Hakka yaklaşmayı istemede sıdkıyyet vardır. Çünkü o, yüksek dereceye noktanın sebebiyle sahip olduğunu gördüğünde noktayı ayaklarının altına aldı. Noktayla övünmedi. (ج) Cim ve (ي)Ye harfleri, (ب) be'nin bu derecesini bozamazlar. Çünkü (ج) Cim ve (ي)Ye harflerinin noktaları harflerin konuluşunda altlarında değil de ortalarındadır. (ج) Cim ve (ي)Ye harfleri, başka bir harfe bitiştikleri zaman, (خ) hı ve (ت) harflerine benzememeleri için, harekeleri ortalarına konuldu. (ب) Be bunlara benzemez, yalnız olsa da başka bir harfe bitişse de, her zaman noktası altında olur.

Altıncısı: Be'nin aksine, (ا) Elif illetli harfdir; (ب) Be sahih harftir.

Yedincisi: (ب) Be, manâ bakımından tam metbu bir harftir. Her ne kadar şekil bakımından, harflerin dizilişi cihetinde yeri eliften sonra olup; tâbi gibi görünse bile. Çünkü, elif (ب) be lafzında vardır. Ve elif (ب) be'ye tâbi oluyor. Elifin telaffuzunda Be yoktur. (ب) elife tâbi olmuyor. Metbu ise manâ bakımından daha kuvvetlidir.

Sekizincisi: (ب) âmil, yâni, başkasında tasarruf eden bir harftir. (Harfi cerdir, başına geldiği ismin son harfinin harekesini esre yapar.) Bu yönü onun kadrü kıymet ve gücünün yüceliğini ortaya koyar. (ب) ibtida için elverişlidir. (ا) Elif onun hılâfınadır. Çünkü (ا) Elif âmil değildir.

Dokuzuncusu: (ب) Be kendi nefsinde haddi zatında kâmil bir harftir. Çünkü (ب) ilsak, istiâne (yardım dilemek) ve izâfet içindir. Kendisine tâbi olan ismi cer etmekle başkasını kemâle erdirir. (ب) kendisinden sonra gelen ismi meksur yapar ve onu kendi nefsinin sı-

fatlarıyla muttasıf kılar. **(ب)** be'nin kıymet ve derecesinin yüksekliği, irşad ve tevhid'de başkasını mükemmel kılmasıdır. Efendimiz Hazreti Ali (r.a.): اَنَا النُّقْطَةُ تَحْتَ الْبَاءِ "Ben **(ب)** be harfinin altındaki noktayım" sözüyle buna işâret ettikleri gibi. **(ب)** için irşad mertebesi ve tevhide (Allah'ın varlığı ve birliğine) delâlet vardır.

Onuncusu: **(ب)** şefevî (dudakların deprenmesiyle çıkan) bir harfdir. **(ب)** be'nin telaffuz edilmesi için dudaklar açılır. Kendisinden başka şefevî olan harflere açılmadığı şekilde onun için açılır. Bu, insan zürriyetinin ağzının ilk önce **(ب)** be harfiyle açıldığındandır. أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ Ben sizin Rabbiniz değil miyim? Ahdinin cevabında biz **(ب)** harfiyle بَلَي "Evet Sen bizim Rabbimizsin" dedik[1] İşte bundan dolayı **(ب)** harfi insanlar tarafından ilk konuşulan ve telaffuz edilen harftir. **(ب)** harfiyle insanın dudağı açıldı. İşte bu manâ ve hikmetlerden dolayı ilâhî hikmet **(ب)** harfini diğer harfler üzerine tercih etti. Onun değerini yükseltti, burhânını izhâr etti. Onu kitabının anahtarı, kelâmının ve hitabının başlangıcı kıldı. Teâla ve Takaddes Hazretleri... (Necmeddin Kübrevî Hazretleri'nin[2] yazmış olduğu) Te'vilâtı Necmiyyede[3] de böyledir. **(1/7)**

Cenâb-ı Allah'ın zâtı nazarı itibara alınarak, الله "Allah" ism-i şerîfinin mutlak olarak kullanılması caiz olduğu gibi, selbî sıfatları itibariyle اَلْقُدُّوسُ "El-Kuddûs" tertemiz, subûtî sıfatları itibâriyle اَلْعَالِمُ El-Âlim "Âlim, her şeyi hakkıyla bilen"; fiileri itibâriyle اَلْخَالِقُ "El-Hâlik"

---

1 El'Araf: 172

2 **Necmeddin-i Kübrâ** Hazretleri, asıl adı Ahmed bin Ömerdir. Künyesi Ebü'-l Cennâb'dır. Aslen Kürt'tür. Bu künye kendisine rüyada Peygamber Efendimiz tarafından verilmiştir. Kübreviye Tarikatının kurucusudur. Âlim ve evliyâ bir zattı. Cengiz Han, müslüman ülkelere hücüm ettiği zaman, talabelerine; "Memleketinize gidiniz. Şarktan fitne ateşi geliyor. Her tarafı yakacaktır. İslamiyette bu kadar fitne ve zarar görülmemiştir," talebeleri, "Dua buyursanız da bu belâ müslüman memleketlerinden uzaklaşsa" dediler. "Bu kaza-i mübremdir. Dua bunu gideremez." buyurdu. Talebelerini memleketlerine gönderdi. Kendisi de savaşa girip şehid oldu.

3 **Tevilât-i Necmiyye**, Şeyh Necmeddin Kübrâ Hazretlerinin tefsiridir. Şeyh hazretleri, Kur'ân-ı Kerim'in tazammun ettiği sonsuz incelik ve letâiften bir kısmını kendi yüksek ilhamları ile mütenâsib bir tarzda tercüman olup yazmışlardır. Ruhu'l-Beyan tefsirinin başlıca kaynağıdır. Ruhu'l-beyanı Ruhu'l-beyan haline getiren sebeblerin başlıcası Te'vilati Necmiyyeden alınan tasavvufî manalardır. İnşallah bu tefsiri de tercüme etme şerefine nâil oluruz. Bu tefsir hakkında daha geniş bilgi için bakınız: Büyük Tefsir tarihi ve Tabakatü'l-müfessirin, c. 2, . 497, Ömer Nasuhî Bilmen

yaratıcı, denilebilir. Vacibu'l-vücûda dalalet eden, الله "Allah" ism-i şerîfi, bâzı âlimlerin görüşlerine göre tevkîfî'dir. Cenâb-ı Allah nasıl bildirdiyse öyle kabul edilir. İbn-i Melek'in[1] Şerh-i Meşârikinde olduğu gibi.

İsm-i A'zam ve Duanın Kabul Şartları

Muhtâr olan görüşe göre, الله "Allah" ism-i şerîfi, İsm-i Â'zamdır. Eğer biri:

-"İsm-i â'zamın şartlarından biri, kendisiyle Allah'a dua edildiği zaman, duası kabul olunur. Kendisiyle bir şey istendiğinde hemen verilir. Halbuki biz, kendisiyle dua ediyor ve istiyoruz, çoğu zaman dualarımızın kabul olunduğunu görmedik;" diye sorsa, Cevâben deriz ki:

-"Dua'nın elbette edebleri ve şartları vardır. Onlar olmadan dua kabul edilmez.. Namazda olduğu gibi... Namazın şartları yerine getirilmediği zaman, namaz kabul olunmadığı gibi, duanın şartları yerine getirilmediği zaman dua da kabul olunmaz.

Duanın ilk şartı, helâl lokma ile mideyi ıslah etmektir. Şöyle denildi: اَلدُّعَاءُ مِفْتَاحُ السَّمَاءِ وَ أَسْنَانُهُ لُقْمَةُ الْحَلاَلِ "Dua semâ'nın anahtarıdır, o anahtarın dişleri ise helâl lokmadır."

Duanın şartlarının sonuncusu ise, ihlâs ve huzuru kalb'dir. Cenâb-ı Allah, şöyle buyurdukları gibi;

فَادْعُوا اللهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ " O halde siz, dini Allah için hâlis kılarak hep O'na dua edin, isterse kâfirler hoşlanmasınlar! 40/14"[2]

Gerçekten, insanın hareketi diliyledir. Huzuru kalb olmadan, diliyle ifade etmesi, kapı önündeki bir kişinin manasız sesler çıkartması veya bekçinin dam üstünde gürültü-patırtı koparması gibidir. Amma

---

1 **İbni Melek:** Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerindendir. Asıl adı: Abbüllatif bin Abdülaziz bin Eminüddin'dir. İbni Melek künyesiyle meşhûr oldu. İzmir yakınlarında bulunan Tire'de doğdu . Doğum tarihi kesin olarak bilinmiyor. İyi bir tahsil gördü. Fıkıh'da büyük bir âlim idi. Aydınoğlu Mehmed beye ders verdi. Aydın oğlu Mehmed bey, hocasının adına. "İbni Melek medresesi"ni. İbni Melek vefatına kadar orada talebe okuttu ve kitablar yazdı Asırlarca medreselerde ders kitabı olarak okutulan ve hâlâ günümüzde de Usul fıkıh ilminin ders kitabı olan "Menâr" isimli kitabı şerhetti. 801 (M. 1399) yılında Tire'de vefat etti.
2 El-Mü'min: 40/14

duada kalb hazır olduğu zaman, o kalb ilahi huzurda kendisine şefaatçi olur. Duası kabul edilir.

Kutbu'l-Aktâb ve ...

Şeyh Mueyyiddin El-Cendî (k.s.)[1], "Zikri meşhur, haberi güzel, saygı gösterilmesi vacip ve neşredilmesi (herkese öğretilmesi) yasak olan ism-i âzamın, hakikat ve manâ âleminde hakikati ve mânâsı vardır. Âlem-i sûri ve lafızda sûret ve lafzı vardır. Amma, İsm-i A'zamın hakikati, ehadiyyettir. Bütün kemâlleri ve hakikati kendisinde toplamasıdır. Amma mânâsı ise, her asırda var olan kâmil insandır. O kâmil insan, ilâhî emâneti, hilâfetüllahı yüklenen kutbu'l-aktâb'dır. Amma ism-i azamın sûreti ise, bu asrın kâmilinin sûretidir. O'nun diğer ümmetlere öğretilmesi haramdır. İnsanlığın hakikati, sonra onun sûretinde kâmil olarak zâhir olamadı. Belki bu asrın mürşid-i kâmilinin kabiliyetince insanlığın kemâli zâhir oldu. İsm-i A'zamın mânâsı ve sûreti, Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin varlığıyla vücûd buldu. Cenâb-ı Allah, Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerine kerâmeten, ismi azamın öğretilmesini mubâh kıldı.

اَلرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ **“Rahmân ve Rahîm”**

الرَّحْمَنِ “Er-Rahmân,” rahmet, lügatte, kalbin inceliği, şefkattir. الرَّحْمَ rahim ondan gelir. İçinde bulunan cenine şefkat ve merhamet beslediği için ana rahmine bu manada "rahm" denilmiştir. Burada rahmân'dan maksad ihsan ve fazl-ü keremdir. Veya onları yakın veya

---

1 Şeyh Mueyyiddin El-Cendî (k.s.) Asıl adı, Ebû Abdullah Müeyyiddin b. Mahmud El-Cendî'dir. Türkistânın Cend şehrinde doğdu. Doğum tarihi tam olarak bilinmiyor. İyi bir tahsil gördü. Gördüğü tahsil onun manevî ihtiyâcını gidermediği için; ilk zamanlar büyük bir boşluk içindeydi. Bir gün gittiği camide hafız şu Âyet-i kerimeyi okuyordu:
قُلْ إِنْ كَانَ آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ وَإِخْوَانُكُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ وَعَشِيرَتُكُمْ وَأَمْوَالٌ اقْتَرَفْتُمُوهَا وَتِجَارَةٌ تَخْشَوْنَ كَسَادَهَا وَمَسَاكِنُ تَرْضَوْنَهَا أَحَبَّ إِلَيْكُمْ مِنَ اللّٰه وَرَسُولِهِ وَجِهَادٍ فِي سَبِيلِهِ فَتَرَبَّصُوا حَتَّى يَأْتِيَ اللّٰه بِأَمْرِهِ وَاللّٰه لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ
“Eğer de: “Babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, kadınlarınız, hısımınız, kabileniz, elinize geçirdiğiniz mallar, kesada uğramasından korktuğunuz bir ticaret, hoşunuza giden meskenler, size Allah ve Rasulü'nden ve O'nun yolunda cihaddan daha sevgili ise artık, Allah'ın emri gelinceye kadar bekleyin. Allah öyle fâsıklar gürûhunu hidâyete erdirmez." (Tevbe sûresi ayet 24) Bu Âyet-i kerimeleri, işiten El-Cendî tevbe etti. Mâsivâyı terketti. Tasavvufa yönelmesine karşı çıkan ve aynı zamanda hocası olan babasına, annesinden kalan mirası fakirlere tasadduk etti. Hacca gitmek için yola çıktı. Muhyiddin-i Arabî hazretlerinin halifelerinden Sadreddin Konevî hazretleriyle tanıştı. Ona talebe ve mürid oldu. Kısa zamanda ilerledi. Sadreddin Konevî'nin isteği üzerine "Fusûsü'l-Hikem"i dünya tarihinde ilk defa şerhetti. Şeyhin vefatı üzerine Bağdad'a gitti. Orada irşad makamına oturdu. Daha sonra Sinop'a gelip yerleşti. Hanımının ricası üzerine Sinop'ta "Nefhatü'r-Ruh" isimli eserini yazdı. Takvâ ve gönül eri olan Şeyh El-Cendî 691 (M. 1291) yılında vefat etti.

uzak bir sebeb üzerine bize nisbet edilen isim ile mutlak bir yol ile ihsan ve fazl-ü kerem murat edilmesidir. Çünkü Cenâb-ı Allah'ın isimleri, efâl olan gayeleri itibariyle tutulur. İnfial başlangıç değildir. Bunun için, الرَّحْمَنِ Er-rahman'ın mânâsı: Mahlukatına şefkat ederek onlara rızkı veren, onlar üzerinden belâları uzaklaştıran, takvâ sebebiyle takvâ ehlinin rızkını arttırmayan; fâcir (günahkâr) kişiye günahından dolayı rızkını eksiltmeyen, aksine herkese dilediği şekilde rızkı veren, Allah demektir.

الرَّحِيمِ Er-Rahîm," esirgeyip, bağışlayan, istenildiği zaman veren, istenilmediği zaman gadab eden. Âdemoğlu ise kendisinden bir şey istenildiği zaman kızar, öfkelenir.

Varlık

Bil ki, rahmet, zâtî sıfatlardandır. Hayrı yerine ulaştırmayı murat etmesi ve şerri defetmeyi istemesidir. ارادة (Allah'ın istemesi olmak) İrâde de zâtî sıfatlardan biridir. Eğer, Cenâb-ı Allah, bu sıfat ile mutassıf olmasaydı mahlukâtı yaratmazdı. Cenâb-ı Allah, mahlûkatı yarattığından dolayı rahmetin zâtî sıfatlardan olduğunu bilip, anladık. Çünkü yaratmak, mahlûkata hayrı ulaştırmak ve adem (yokluk) şerrini onlardan defetmektir. Çünkü varlık bütünüyle hayırdır. Şeyh Kayseri Hazretleri, buyurdular.

-"Bil ki, rahmet, ilâhî sıfatlardan bir sıfattır. Rahmet hakikatte birdir. Lâkin rahmet, zatî ve sıfatî kısımlarına bölünür. Yâni esmâ-i zât ve esmâ-i sıfat olur. Bunlardan her biri umûmi ve hususî olur. Bu şekilde (rahmet, zâtî hâss, zâtî âm; sıfatî hâss ve sıfatî âm olmak üzere) dört oldu. Bu şekilde bunların bölünmesinden toplam yüz rahmet olur. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri:

جَعَلَ اللّٰهُ الرَّحْمَةَ مِائَةَ جُزْءٍ فَأَمْسَكَ عِنْدَهُ تِسْعَةً وَتِسْعِينَ جُزْءًا وَأَنْزَلَ فِي الأَرْضِ جُزْءًا وَاحِدًا فَمِنْ ذَلِكَ الْجُزْءِ يَتَرَاحَمُ الْخَلْقُ حَتَّى تَرْفَعَ الْفَرَسُ حَافِرَهَا عَنْ وَلَدِهَا خَشْيَةَ أَنْ تُصِيبَهُ

"Allâh, rahmetini yüz parçaya ayırdı. Doksan dokuz parçasını kendi katında tutdu, bir parçasını da yeryüzüne indirdi. Bu bir parça rahmetden hissedâr olması sebebiyle, mahlûkat birbirlerine acır. Hatta at, yavrusuna dokunmasından korktuğu için (onu emzirirken)

ayağının bir tırnağını yukarıya kaldırır."[1] Hadis-i şerîfleriyle buna işâret ettiler.

Rahmet her ikisi de zâtî olmak üzere iki kısımdır.

1-Zâtî ve umûmî olan rahmet,

2-Zâtî ve husûsî olan rahmet.

Besmele-i şerîfedeki الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ Rahmân ve Rahîm kelimelerinden gelen **(**الرَّحْمَنِ Rahmân ismi şerîfinden tecelli eden ve**)**

رحمانية "Rahmâniyye" olan rahmet umumîdir. Zâti ilâhî bütün eşyâya ilmen ve ayânen şâmil olduğu için umûmî bir rahmettir. Herkese şâmildir.

İkincisi, **(**الرَّحِيمِ Rahîm ismi şerîfinden tecelli eden ve**)**

رحمية 'Rahimiyye" olan rahmet ise hususî rahmettir. Çünkü bu husûsî rahmet, umûmî rahmetin tafsîli olup, ayânlardan (muayyen varlıklardan) her birinin husûsî istîdâtlarına göre mukaddes olan feyzi ilahî ile tayinini (yâni âhirette îmân ile husûsileşmiş kişilere) icabeder. **(1/8)**

Sıfâtî olan rahmet, Fâtiha-i şerîfe'de الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ de zikredilendir. Birinci, yâni الرَّحْمَنِ rahman, hükm-i umûmîdir. Zâti umumî olan rahmetten, aleme daha umumî, varlık tertibinde daha feyizlidir.

İkincisi, yâni الرَّحِيمِ rahim, husûsîdir. Bu ismin husûsîliği, varlıkların her birinde bulunan aslî isti'dâdlarındandır. Neticede zâtî olan الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ rahmetlerinden her biri, umumî ve hususî olur. Kayseri'nin sözü burada bitti.

Esma-i Hüsna

Cenâb-ı Allah'ın üç bin (3000) ismi vardır, dediler. Cenâb-ı Allah, üç bin isminden bin tanesini Meleklere öğretti, onlardan başkası bilmez. Bin tanesini Peygamberlere öğretti, onlardan başkası bilmez. Üç yüz tanesi Tevrât'da, üç yüz tanesi İncîl'de, üç yüz tanesi Zebur'da, doksan dokuz tanesi Kur'an-ı Kerim'de mevcuttur. Bir tanesini Cenâb-ı Allah, kendine ayırdı.

Sonra bu üç bin ismin mânâsı (besmelede bulunan) bu üç isim اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ Allah, Rahmân ve Rahîm'de vardır. Kim besmeleyi

1 Riyaz'us-Salihin Hadis no: 319

öğrenir ve söylerse, sanki Cenâb-ı Allah'ın bütün isimlerini zikretmiş gibi olur.

Besmele-i Şerife

Haberde geldiğine, göre, Efendimiz (s.a.v.) hazretleri şöyle buyurdular:

-"Semaya çıktığım mi'râc gecesinde, bana cennetlerin hepsi arzolundu. Orada dört nehir gördüm. Sudan bir nehir, sütten bir nehir, hamrdan bir nehir ve baldan bir nehirdi. Ve dedim ki:

-"Ey Cebrâil bu nehirler nereden kaynayıp çıkıyor ve nereye akıyorlar?" Cebrâil Aleyhisselâm:

-"Bunların nereden kaynayıp, nereye aktığını ben de bilmiyorum. Kevser havuzunun başına git. Orada rabbine dua et, onların kaynayıp, aktığı yerleri ya sana göstersin veya da sana öğretsin," dedi.

Rabbine dua etti. Bir melek geldi. Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerine selâm verdi. Melek:

-"Muhammed Mustafa (s.a.v.) gözlerini yum," dedi. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri, gözlerimi yumdum, dedi. Sonra melek,

-"Gözlerini aç," dedi. Ben de açtım. Bir de baktım ki, büyük bir ağacın yanındayım. Beyaz inciden bir kubbe gördüm. Kubbenin kırmızı altından büyük bir kapı ve kilidi vardı. Dünyada ki bütün insan ve cinler, bir bu kubbenin üzerine konsalardı, bir dağın üzerindeki kuş kadar yer kaplarlardı. Dört nehrin bu kubbenin altından aktıklarını gördüm. Dönmek istediğim sırada melek, bana.

-"Neden kubbe'nin içine girmiyorsun?" dedi. Ben, ona:

-"Nasıl gireyim ki, kapının üzerinde kilit var. Anahtarı da bende yok," dedim. Melek:

-"Onun anahtarı, بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ dir" dedi. Ben kapının kilidine yaklaştım. Ve:

-"بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ " dedim. Kilit kendiliğinden açılıverdi. Kubbeye girdim. Bu dört nehrin kubbenin dört köşesinde aktığını gördüm. Kubbenin dört köşesinde بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ yazılıydı.

Su nehri بِسْمِ اللّٰهِ 'in (م) mim'inden akıyordu.

Süt nehri, الله 'ın (ه) hâ'sinden çıkıyordu.

Şurup nehri, الرَّحْمَنِ 'in (م) mim'den akıyordu.

Bal nehri, الرَّحِيم 'nin (م) miminden çıkıyordu.

Ben bu dört nehrin aslının Besmele-i Şerîfe olduğunu anladım. Cenâb-ı Allah bana şöyle buyurdu:

-"Ey habibim Ahmed! Rasûlüm Ya Muhammed! Senin ümmetinden kim, beni bu isimler ile riyâ'dan hâlis kalb ile

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم derse, ona bu nehirlerden içireceğim."

Besmele-i Şerife'yi bir kağıda yazarsa...

Hadis-i şerîfte Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri, şöyle buyurdu:

لاَ يُرَدُّ دُعَاءُ اَوَّلَهُ بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم "Başlangıcı,

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم olan duaları, Cenâb-ı Allah, reddetmez." Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri, şöyle buyurdu:

مَنْ رَفَعَ قِرْطَاساً مِنَ اْلأَرْضِ مَكْتُوباً عَلَيْهِ بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم اِجْلاَلاً لَهُ وَلاسْمِهِ عَنْ اَنْ يُدَنَّسَ كَانَ عِنْدَ اللهِ مِنَ الصِّدِّيقِينَ وَخَفَّفَ عَنْ وَالِدَيْهِ وَاِنْ كَانَا مُشْرِكِينَ

"Kim yerden, üzerinde بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم yazılı bir kağıdı, Allah'ına hürmeten ve saygısından dolayı kirlenmemesi için, yerden kaldırırsa, Cenâb-ı Allah'ın yanında sıddîklardan olur. Müşrik olsalar bile; anne ve babasından azab hafifletilir."

Şeyh **Ahmed el-Bûnî** [1], "Letâifü'l-işârât" kitabında, zikretti: "Vucûd ağacı, بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم 'den dallandı, budaklandı. Bütün âlem geniş bir şekilde besmele ile kaaimdir. Kim besmeleyi çok zikrederse, süflî ve ulvî âlemlerde, Cenâb-ı Allah, onu heybetle rızıklandırır."

Baş ağrısı için ...

1 **Şeyh Ahmed el-Bunî** büyük havas âlimidir. Şemsü'l-meârifü'l-Kübrâ ve Menbağü'l-Usûl ve'l-Hikme eserleri çok meşhurdur. Doğum tarihi kesin olarak bilinmiyor. Şeyh Ahmed El-Bûnî, 622 (M 1225) yılında vefat etti.

Rum meliklerinden Kayser, Hazret-i Ömer (r.a.)'a mektub yazdı.

-"Bende baş ağrısı var. Doktorlar, tedâvi etmede âciz kaldılar. Eğer yanınızda baş ağrısına iyi gelen bir ilaç varsa bana gönderirseniz iyi olur,"dedi.

Hazret-i Ömer (r.a.) kendisine bir fes gönderdi. Rum Kayseri, fesi başına koyarkoymaz ağrısı kesildi. Fesi başından indirdiği zaman, baş ağrısı yine başlıyordu. Rumlar, hayret ettiler. İçinde ne olup olmadığını öğrenmek istediler. Fesi söktüler. İçinde bir kağıt vardı. Kağıdın üzerinde; بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ yazılıydı.

Şeyhü'l-Ekber Muhyiddin Arabî Hazretleri,[1] "Futûhat-ı Mekkiyye" isimli kitabında şöyle dedi:

"Sen Fâtiha-i şerîfe'yi, besmele fasılasıyla berâber kesiksiz olarak; bir nefeste okursan, Muhammed Mustafa (s.a.v) den yeminle Cebrâil Aleyhisselâm'dan yeminle, Mikâil Aleyhisselâm'dan yeminle, İsrâfil Aleyhisselâm'dan yeminle, Cenâb-ı Allah'ın şöyle buyurduğu rivâyet edildi. **(1/10)** "Ey İsrâfil! Keremim, varlığım, celâlim ve izzetim hakkı için kim:

---

1 **Muhyiddin-î Arabî** Hazretlerinin asıl ismi, Ebû Bekir Muhammed bin Ali olup, künyesi Ebû Abdullah'tır. İbn-i Arabî ve Şeyh-i Ekber diye meşhur olmuştur.
Muhyiddin-î Arabî Hazretleri, devrin allâmesi ve en büyük velilerindendi. Bu gün bâzı insanlar cehâletlerinden dolayı ona dil uzatmaktadırlar, ama Osmanlı devletinin en büyük âlimlerinden Şeyh'ül-İslam Ebu's-Suûd efendi, Muhyiddin-î Arabî Hazretlerine dil uzatmanın asla caiz olmadığına dair fetvâ vermektedirler. Daha geniş bilgi için bakınız: Şeyhülislam Ebusuûd Efendi Fetvâları s.192, Mesele: 968, M.Ertuğrul Düzdağ Enderun kitabevi İst.1983)
"Vahdet-i Vücud" başkaları tarafından uydurulup Muhyiddin-î Arabî Hazretlerine isnat edilmiştir. Çünkü "Vahdet-i Vücud" ile Cenâb-ı Allâhın eşyaya hulûlünü iddia etmek, eşyanın ilâhlaşmasını kabul etmek mânâsına geleceğinden küfürdür.(Hak Dini Kur'ân Dili, 8/ 6275 (1) rakamlı dip not)
Büyük islam âlimi ve evliyânın önde gelenlerinden Muhyiddin-î Arabî Hazretleri, bir çok eserlerinde "Vahdet-i Vücud" görüşünü şiddetle red etmişlerdir.
"Akîdetü's-Suğrâ" adlı eserinde "Sonradan olmuş varlıkların ona hulûl etmesinden veya Onun eşyaya hulûl etmesinden Hak Teâlâ yüce (ve münezzeh) dir.
"Akîdetü'l-Vüstâ" adlı eserinde de şöyle ifade etmektedirler, "Şunu kesin olarak bil: Allâh Teâlâ , icmâ ile birdir. Tek olanın makamı yücedir. Ona bir şeyin hulülü veya Onun bir şeye hulülü, yahut Onun bir şeyle birleşmesi (ittihadı) mümkün değildir.
"Fütûhât-ı Mekkiye" adlı eserinin yüz altmış dokuzuncu babında şöyle demektedir. "Kadîm olan (Allâh) aslâ sonradan olmuşlara mahâl olmaz"
"Bâbü'l-Esrâr" adlı kitabında ise hulûlü şu ifadeler ile reddetmektedirler: "Kim hulül iddiasında bulunursa o hastadır. Çünkü hulül ile hüküm, sahibinin ayrılmayan (devamlı) ilhad (ve küfür) ehlinden başkası söylemez. Daha geniş bilgi için Mehmed Emre Hoca Efendinin "Zamanımız Meselelerine Açıklamalı Fetvâlar" kitabının ikinci cilt, 134. Sahifesine bakınız. Muhyiddin-i Arabî Hazretleri, 1165 (H. 560) senesinde Endülüs'teki Mürsiyye kasabasında doğdu. 1240 (H. 638) yılında Şam-ı Şerif'te vefat etti.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم kavli şerîfini Fâtiha sûresine bitişik olarak bir kere okursa, siz şâhid olunuz ki, ben onu mağfiret ettim, (günahlarını bağışladım), onun hasenâtını kabul ettim, onun kötülüklerini geçtim, onun dilini Cehennemde yakmayacağım, onu kabir azabından, Cehennem ateşi azabından, kıyâmet gününün azabından ve büyük korkudan onu korurum. O kişi Bana, peygamberler ve evliyânın bulunduğu tarafından gelir. Yâni evliyâ kullarımla berâber bana gelir."

FÂTİHATÜ'L-KİTAB SÛRESİ

1
FATİHA

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿١﴾ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَۙ ﴿٢﴾ اَلرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِۙ ﴿٣﴾ مَالِكِ
يَوْمِ الدِّينِۜ ﴿٤﴾ اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَاِيَّاكَ نَسْتَعِينُۜ ﴿٥﴾ اِهْدِنَا الصِّرَاطَ
الْمُسْتَقِيمَۙ ﴿٦﴾ صِرَاطَ الَّذِينَ اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْۙ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ
عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّٓالِّينَ ﴿٧﴾

Bismillahirrahmânirrahîm[1]
Hamd, o Rabbü'l-âlemîn,[2]
o Rahmân-Rahîm,[3]
o Din günü'nün mâliki Allah'ın![4]
Sâde sana ederiz kulluğu/ibâdeti
Ve sâde senden dileriz avni/inÂyet-i yârab![5]
Hidâyet eyle bizi doğru yola; [6]
o kendilerine in'âm ettiğin mes'ûdların yoluna...
Ne o gazap olunanların, ne de sapkınların![7]

Fâtiha Adı

Bu sûreye "Fâtihatü'l-kitab" (Kur'ân-ı Kerimi açan sûre) adının verilmesinin sebebleri:

1- Mushâfı şerîf eğitimi, Kur'ân-ı kerimin okunması ve namazın kendisiyle başlanılmasıdır.

2- Çünkü, hamd, her kelâmı, açandır.

3- Fâtiha ilk nâzil olan sûredir.

4- Fâtiha-i şerîfe, Levh-i mahfûzda ilk yazılan şeydir.

5- Dünyâda bütün maksatların, ukbâda cennetlerin kapılarının anahtarı, Fâtiha-i şerîfedir.

6- Kitabullah'ın esrârının hazinelerinin kapıları, besmeleyle açılır olmasındandır. Çünkü Fâtiha-i şerîfe, hitâbetin letâfetlerinin (ve güzelliklerinin) hazinesidir. Fâtiha-i şerîfenin incelikleri sebebiyle "Beyan[1]" ehline, tüm Kur'ân-ı Kerim anlaşılır hale gelir. Çünkü Fâtiha-i şerîfe'nin manâlarını anlayanlar, onunla müteşabihâtın (manâsı açık anlaşılmayanların) kilitlerini açarlar. Kur'ân-ı Kerimin âyetlerinin nûrlarını Fatih-i şerîfeyle iktibas edebilirler.

Ümmü'l-Kur'ân

Fâtiha Sûresine, "Ümmü'l-Kur'ân" adı da verilmiştir. Bir şeyin ümmü, onun aslı demektir. Kur'an-ı Kerimin tamamının maksadı, dört emri ikrâr etmektir.

1- Uluhiyyeti ikrâr,
2- Nübüvveti- peygamberliği ikrâr.
3- Meâdı, ahireti ikrâr,
4- Kazâ ve kaderi isbât etmektir.

Cenâb-ı Allah'ın, Fâtiha-i şerîfedeki,

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ(2)الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ(3)

Hamd, âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur. O, Rahman ve Rahîmdir. Sözleri, uluhiyete delâlet eder.

مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ (4) (Allah), Cezâ gününün mâlikidir. Âyet-i kerimesi, kıyâmet ve ahiretin varlığına delâlet eder.

إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ (5) (Ey Rabbimiz!) Ancak sana ibâdet (kulluk) ederiz ve yalnız senden yardım dileriz. Âyet-i- kerimesi de Cebriliği ve Kaderiliği reddederek, her şeyin Allah'ın kazâ ve kaderiyle olduğunu ispat etmektedir.

Seb'ül-Mesânî

1- Fâtiha sûresinin âyetlerinin sayısı yedi olduğu için bu sûreye "Seb'ul Mesânî" adı da verildi.

2- Fâtiha sûresinin her bir Âyet-i Kur'ân-ı Kerim'in yedide biri makâmına geçerli olduğu içindir. Kim Fâtiha sûresinin hepsini okursa, kendisine tüm Kur'ân-ı Kerim'i okumuş sevâbı verilir.

1 Beyan ilmi: Hakikat, mecâz, kinâye ve istiâreden ve edebî sanatları anlatan belâgât (güzel konuşma ve güzel yazma) ilmidir.

3-Kim ağzını, yedi âyet olan Fâtiha sûresini okumak için açarsa, Cenâb-ı Allah, ona Cehennemin yedi kapısını kapattığı için bu ad verilmiştir.

Bütün bunlar, Seb'u (yedi) diye isimlendirilmesinin yönleridir. Amma "mesânî" diye isimlendirilmesinin sebebi ise, her namaz veya her rek'at, diğerine nisbetle ikinci (namaz ve rek'at) kabul edilmesindendir. Her rek'at'ta hükmî veya hakîkî olarak çift olmasındandır. Veya Mekke ve Medine'de (iki değişik yerde) iki kere inmesindendir.

Ayrıca Fâtiha sûresine, "Sûretü's-Salat, Sûretü'ş-Şifâ, Şafiyye, Esâsü'l-Kurân, Kâfiyye, Vafiyye, Sûretü'l-hamd, Sûretü'ş-Şükr, duaya şâmil olduğu için Sûretü'd-dua ve Sûretül-kenz denilmiştir.

Rivâyet edildiğine göre, Cenâb-ı Allah, Hadîs-i kudsîde şöyle buyurdu: فَاتِحَةُ الْكِتَابِ كَنْزٌ مِنْ كُنُوزِ عَرْشِى Fâtihatü'l-kitab (Fâtiha sûresi) arşımın hazinelerinden bir hazinedir."

اَلْحَمْدُ Hamd Allah'a mahsusdur. اَلْحَمْدُ kelimesinin başındaki lam-ı tarif "ahd" içindir. Mükemmel hamd demektir. O da, Cenâb-ı Allah'ın bizzat kendini övmesi, peygamberlerin Allah'a hamdetmeleri, velâyet ehlinin kâmil olan hamdleri veya umumî hamdidir.

Veya اَلْحَمْدُ kelimesinin başındaki lam-ı tarif, istiğrâk içindir. Manâsı: Bütün hamd ve senâlar, aslında mahmud (övülen) Allah içindir. Cenâb-ı Allah:

تُسَبِّحُ لَهُ السَّمَاوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ اِلاَّ يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ
وَلَكِنْ لاَ تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ إِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا(**44**)

"O'nu, yedi sema ile arz ve bütün bunlardaki zev'il-ukûl her şey tesbih eder ve hatta hiçbir şey yoktur ki O'nu hamdiyle tesbih etmesin ve lâkin siz onların tesbihlerini iyi anlamazsınız! O cidden halîm-gafûr bulunuyor. 17/44" [1] Âyet-i kerimesinde beyan ettiği gibi, Meleklerin, beşerin ve onların gayrisinde bütün varlıkların, hamdi, asıl olarak hamd, adâlet olarak medhü-senâ ve hakikaten ma'budluk Allah'a mahsustur.

Hamd'in Çeşitleri

Tasavvuf ehline göre hamd, mahmud'un (övülmeye lâyık olan zatın) kemâlini izhâr etmektir. Allâh'ü Teâlâ'nın kemâli, O'nun sıfatları, ef'âli ve eserleridir.

---

1 İsrâ 17/44

Şeyh Dâvûd Kayserî hazretleri[1] dedi ki: "Hamd, kavlî (sözle olur) fiilî (sadece iş ve hareketler ile olur) ve hâlî (yaşamak ile) olur.

Kavlî (sözle) hamd: Cenâb-ı Allah'ın, peygamberleri (a.s.)'ın dilleri üzerine, kendi nefsini övdüğü şeylerle kişinin, lisanı ile Allah'a hamdü senâ etmesidir

Fiilî hamd: Kişinin beden ile yapılan ibâdetleri yapmasıdır ve kerim olan Allah'a yönelerek, kişinin Allah rızası için hayır işlemesidir. Çünkü dil ile hamdetmek insanın üzerine vacip olduğu gibi, her uzvu (organı) hasebiyle belki her insanın her uzvunun üzerine hamdetmek vâcibtir. Her durumda Allah'a şükretmek gibi.

Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri, اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ عَلَى كُلِّ حَال "Her durumda Allah'a hamd olsun"[2] buyurdukları gibi. Bu da ancak, her uzvun yaratılmış olduğu gayede kullanılmasıyla mümkün olur. Meşrû bir şekilde Allah'a kullukta nefsin haz alması ve memnun olmasını istemek değil; Allah'ın emirlerine sarılmak ve boyun eğmek için yapılan işlerle hamd olunur.

Hâlî hamd: Kalb ve ruh'un derecesine göredir. Kişinin, ilim ve amelde kemâl sıfatına sahip olması ve ilâhî ahlâk ile ahlâklanması gibidir. Çünkü, insan, zatı ve nefsinde, mükemmelliği bir meleke hâline getirmesi için, peygamberlerin diliyle, "insanlar, Allah'ın ahlâkıyla ahlâklanmakla emrolunmuştur." **(1/10)**

Hakikatte bu ise, zıddının olmaması cihetinde, "Zahir" isimle müsemmâ olan Hak Teâlâ'nın tafsil makamında kendisini övmesidir. Amma Cenâb-ı Allah'ın, zâtı ilâhiyesini (bütün hamdleri içine toplayarak) cemi makamında kavlî olarak övmesi ise, kitablarında (Tevrât, Zebur İncîl ve Kur'an'da) ve Suhuflarında zatını kemâl sıfatları ile tarif etmesidir. Fiilî övmesi ise, Cenâb-ı Allah'ın, Cemâl ve Celâlinin bütün kemâlatıyla ğayb'dan şehâdete, bâtından zâhire, ilimden kendisine, sıfatlarının güzelliğini ve isimlerinin velÂyet-ini izhar etmesidir. Halî övmesi ise, Cenâb-ı Allah'ın ilk mukaddes feyzi ile zâtında tecellileri ve ezelî nûrunun zuhurudur. Cenâb-ı Allah, tafsilî (açıklamalı) ve cemi (topluca) olarak, hem öven ve hem de övülendir.

1 Şeyh Dâvûd Kayserî Hazretleri. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Fakat 1258 (H. 656) veya 1261 (H. 659) tarihlerinde Kayseri'de doğduğu tahmin edilmektedir. Medrese tahsili gördü. İznik'i fetheden Osmanlı Sultanı Orhan Gâzi ilk olarak yaptırdığı Orhaniyye Medresesine Davudu Kayseriyi müderris olarak tayin etti. Davudu Kayseri hazretleri, Osmanlının ilk resmi eğitimcisidir. İlmiyye heyetinin başıdır. Atomların enerji yüklü olduğunu ilk defa söyleyen Davudu Kayseri hazretleridir. Tasavvuf erbâbı ve bir gönül eri olan Dâvûd-u Kayseri hazretleri, 1350 yılında İznikte vefat etti.

2 Ebû Dâvûd, Edeb, 91; ibni Mâce, Zekat, 34,

لَقَدْ كُنْتُ دَهْرًا قَبْلَ اَنْ يَكْشِفَ الغِطَا اَخًا لَكَ اِنِّى ذَاكِرٌ لَكَ شَاكِرٌ

فَلَمَّا اَضَاءَ الَّيْلُ اَصْبَحَتْ شَاهِدًا بِاَنَّكَ مَذْكُورُ وَذِكْرٌ وَذاَكِرُ

"Göz perdelerim açılmadan önce her zaman ben senin kardeşindim.

Gerçekten, seni zikrediyor ve sana teşekkür ediyordum.

Ne zaman ki gece aydınlandı, sabah, senin, zikredilenin, zikrin ve zâkirin sen olduğuna şahidlik etti.

Kavlî (sözlü olarak) hamd ile hamd eden herkes hamdettiğini (övdüğünü) ona mahsus kemâl sıfatları bilir ve tanır. Ona bu gerekir. Kayserînin sözü bitti.

Hamd

Hamd ve senâ şükre şâmildir. Bundan dolayı Cenâb-ı Allah, kitabına, لِلّٰهِ "Allah'a mahsustur" da, senâ ile nefsine hamdetti,

رَبِّ الْعَالَمِينَ Âlemlerin Rabbine cümlesinde, şükür ile hamddetti,

الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ medh yâni överek, hamdetti.

الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ(3) مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ (4)

Allah, rahman ve rahimdir, cezâ gününün sahibidir, âyetlerinde ise, medh ile kendisine hamdetti.

Sonra kula bu üç şekilde Cenâb-ı Allah'ı hakikî olarak, hamdetmesi yoktur. Belki kul, taklid yoluyla ve mecâz olarak, Allah'a hamd eder.

Birincisi (hakîkî hamd), Cenâb-ı Allah'ı hakîkî manâda hamd ve senâ etmek, onun zat ve sıfatının künhünü anlamanın bir dalıdır. Cenâb-ı Allah'ın zât ve sıfatının mahiyetini anlama hakkında şöyle buyurdu: وَلاَ يُحِيطُونَ بِهِ عِلْمًا "Onlar, ilimce Onu (Allah'ın künhünü) ihâta edemezler."[1] وَمَا قَدَرُوا اللهَ حَقَّ قَدْرِهِ "Onlar, Allah'ı gereği gibi tanıyamadılar."[2]

İkincisi (Taklid ve mecâz yoluyla hamd etme) ise, Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri, Mi'râc gecesinde أَثْنِ عَلَيَّ "Beni senâ et," hitabıyla muhâtab oldu. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri şöyle dedi.

لاَ أُحْصِي ثَنَاءً عَلَيْكَ "Ben seni (gereğince) senâ edebilecek güçte değilim," dedi. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri, kulluğu izhâr edip, Al-

---

1 Taha: 20/110
2 El-En'âm: 6/91

lah'ın emrine uymanın elbette gerekli olduğunu bildi ve şöyle devam et: أَنْتَ كَمَا أَثْنَيْتَ عَلَى نَفْسِكَ "Sen kendi zatını nasıl senâ ettiysen ben de öylece senâ ediyorum,"[1] dedi.

Bu, taklid yoluyla Allah'a hamd-ü senâ etmektir. Ve biz taklid yoluyla Allah'a hamdetmekle emrolunduk. Allahü Teâlâ bize kendisine hamdetmemizi şöyle emretmektedir:

وَقُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ "Ve Elhamdü lillah, de"[2] Başka bir Âyet-i kerime'de:

فَاتَّقُوا اللّٰهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ "Onun için gücünüz yettiği kadar Allah'a korunun. 64/14"[3] Te'vilâtı Necmiyye'de de bu böyledir.

Sadî şöyle buyurdu.

"Vücûdumuzdaki her kıl O nun vergisi ve lütfudur. Nice seneler şükretsem, bir kılın şükrünü edâdan âcizim"

Nur

Şeyh İmam Gazâli Hazretleri, "Minhâcü'l-Âbidîn" isimli kitabında zikretti:

"Hiç şüphesiz, hamd ve şükür, umduklarına kavuşup; istediklerini elde etmek isteyen, sâliklerin geçmeleri gereken yedi geçitin en sonuncusudur. Kulun ibâdet yolunda sülûk için, harekete geçeceği ilk şey, semâvi bir ilham ve hususî, ilahî bir tevfik (başarı) ile olur. Şeriatın sahibi Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri, şu Hadis-iyle buna işâret etti:

اِنَّ النُّورَ اِذَا دَخَلَ قَلْبَ الْعَبْدِ انْفَتَحَ وَانْشَرَحَ فَقِيلَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ هَلْ مِنْ عَلاَمَةٍ يُعْرَفُ بِهَا فقال صلعم التَّجَافِى عَنْ دَارِ الْغُرُورِ وَ اْلإِنَابَةُ اِلَى دَارِ الْخُلُودِ وَ اْلإِسْتِعْدَادُ لِلْمَوْتِ قَبْلَ نُزُولِهِ

"Muhakkak nûr mü'min'in kalbine girdiği zaman, kalbi açılır ve inşirah eder (sevinç ve ferahlık duyar)."

-"Ya Rasûlellah! Bunun belirli alâmeti var mıdır?" diye soruldu: Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri:

-"Aldatıcı dünya hayatından uzak durmak, ebedî dünyaya yönelmek ve gelmeden önce ölüm için hazırlanmaktır,"[4] dedi.

1 Sahîh-i Müslim, salat: 222, ibni Mace, ikâme: 117,
2 El- İsrâ.17/ 111
3 Et-Teğâbun: 64/16
4 ibni Cerir ve ibni Hatem rivâyet etmişlerdir. Siracu't-Tâlibin, alâ Minhâcu'l-Âbidîn, c. 1, s.39, Hakim, Müstedrâk'ında bu Hadis-i şerifi rivâyet etti.

Sâlik'in Engelleri

Şeyh İmam Gazâli Hazretleri, "Minhâcü'l-Âbidîn" isimli kitabında zikretti:

"Hiç şüphesiz, hamd ve şükür, umduklarına kavuşup; istediklerini elde etmek isteyen, sâliklerin geçmeleri gereken yedi geçitin en sonuncusudur.

(Bir kişinin geçmesi gereken yedi geçit şunlardır:)

1- İlim ve mârifet geçidi
2- Tevbe geçidi.
3- Tuzaklar ve engeller geçidi:
a) Dünya
b) Halk,
c) Şeytan,
d) Nefis.
4- Dört büyük özürler geçidi.
5- İbâdette teşvik eden duygular geçidi.
6- İbâdetleri helâk eden geçidi.
7- Şükür ve hamd geçidi.

İlim ve mârifet geçidi

İlim ve mârifet geçidi: Kulun kalbine, başlangıçta, her şeyin kendisi için olduğu ve Cenâb-ı Allah'ın değişik nimetlerle kendisini nimetlendirdiği fikri doğduğu zaman, şöyle der:

-"Cenâb-ı Allah, şükür ve hizmetle beni istiyor. Eğer ben gâfil olursam, Allah benden nimetini alır ve bana felâket, belâ, musibet ve azabını tattırır. Allah, bana mûcizeler ile peygamber gönderdi. Peygamber (s.a.v.) Hazretleri, bana, âlim, bir Rabbimin olduğunu ve itaatiyle sevâblandırmaya ve mâsıyetiyle insanları cezalandırmaya kâdir olduğunu bana haber verdi. Bir çok şeyleri emretti ve yasakladı. (Bunları düşünen kişi) nefsi için korkar. Bu çekişmede; sanattan, sanatkârın varlığını isbât eden delil'den başka hiçbir kurtuluş yolunu bulamaz. Cenâb-ı Allah'ın yarattıklarında var olan delil'den Allah'ın varlığını ve birliğini yakînen kabul eder. (Sanattan sanatkârın varlığını ve büyüklüğünü bütün benliğiyle öğrenir ve kabul eder.)

O zaman, bu zikredilenlerle mevsuf olan Rabbinin varlığıyla kendisine yakîn gelir. İşte bu "ilim ve mârifet geçiti"dir. Tarikatın başında bu yollar karşısına çıkar. Yolun başında bu geçitleri geçmeyi ve buralarda bulunan engelleri kesmeyi, hiret âlimlerinden sorarak ve öğrenerek, büyük bir basiretle geçmeye çalışmalıdır. Kişi (tek başı-

na) hizmetine koyulmakla kendisine mârifetin gönderilmesiyle Rabbinin varlığına yakînî îmân hâsıl olduğu zaman Ona nasıl ibadet edeceğini bilemez. Zahirî ve Batınî olarak şer'-i şerîfin farzlarından kendisine neyin gerekli olduğunu ilim yoluyla öğrenir.

Tevbe geçidi

Farzlar hakkındaki ilim ve mârifeti tekâmül ettiğinde, ibâdetleri edâ etmeye koyulur. Ve (bir dönüp kendisini mühâsebe eder) bakar. (Ki ihlastan mahrum olduğunu görür.) Bir çok insanların hâli budur. Ve şöyle der:

-"Ben (ihlaslı bir) ibadete nasıl döneceğim. (**1/11**) Ve ben günahlarda israr etmekle kirlendim. Benim günah pisliklerinden kurtulmam ve inceliklerinden ihlas elde etmem için tevbe etmek bana vacip olur." Der. Kendisini hizmet için islah eder. Ve buradan "Tevbe geçitine" yönelir. Hukuk ve şartlarına riâyet edilerek; sâdık bir tevbe'ye sarılır.

Tuzaklar ve engeller geçidi

İbâdet ve tarikat ehli, olan tevbekâr, seyr-ü sülûk'a bakar. Gözünün nuru olan ibâdetlerden kendisini, alıkoyan ve meşgûl eden engeller bulur. Düşünür. Onlar dört şeydir:

1- Dünya,
2- Mahlûkat,
3- Şeytan,
4- Nefs.

Sâlik bu engelleyici geçitlere yönelir. Bunları kesmede dört şeye ihtiyaç duyar.

1-Dünyadan tecrid.
2-İsanlardan uzaklaşmak.
3-Şeytanla mücâdele.
4-Nefsi kahretmek.

Dünyadan kurtulmanın yolu onu gönülden çıkartmakla.

Mahlûkattan (kurtulmanın yolu onların kötülüklerine ortak olmamak ve şerlileri sevmemek ve) halvet (yalnızlık) ile,

Şeytandan (kurtulmanın yolu) onunla mücâdele (savaşmakla),

Nefs-i Emmâre (şerrinden kurtulmanın yolu sürekli onunla) mücâhede etmekle mümkündür.

Bu engellerin en şiddetlisi nefs-i emmâredir. Ondan tamamen sıyrılmak mümkün değildir. O, şeytan gibi bir defada mağlub edilmez. Çünkü nefis hayat için âlet ve binektir. Kişinin ibâdete yönelmesinde nefsin muvafık görmesi de umulmaz. Çünkü nefis hayrın

zıddına çeker, hevâ gibi ona tâbi olarak. Çünkü nefs, kötülüğün cinsidir. Nefsin boyun eğmesi için, onu "Takvâ gemi" ile gemlemeye ihtiyaç vardır. Onu rüşd olan güzel yollarda kullanmak ve fesatlıklardan men etmek lâzımdır.

İbâdetten alıkoyan

Nefisle mücâdele etmekten kesilen, yâni nefisle mücâdeleyi başaran kişi, ibâdetlere yönelmek ister. Fakat bu kişi, ibâdetlere yönelmekten kendisini meşgul eden bâzı hâdiselerin kendisine ârız olduğunu görür, bakar, inceler. Kendisini dört şeyin ibâdetten alıkoyduğunu görür.

1- Rızık kaygısı.
2- Çeşitli dünya düşüncesi,
3- Musîbetler.
4- Allah'ın kendisine takdir ettiği kazâ.

Birincisi: Nefsin öne sürdüğü, rızık bahanesidir. Hayat için elbette gerekli olan rızıkla nefis, insanı ibadetten alıkoymaya çalışır.

İkincisi: Akla gelen çeşitli düşüncelerdir. Korktuğu ve ümid ettiği, arzuladığı veya ikrah ettiği düşünceler. Bu düşüncelerde iyi veya kötüyü bulacağı endişesi kendisini ibâdetten alıkoyar.

Üçüncüsü: Şiddetler ve her taraftan üzerine yağan musîbetlerdir. Özellikle, kötü insanlardan ilgisini kestiği, şeytanla savaştığı ve nefse zarar verdiği dönemlerde, kişiye ızdırap veren musîbetlerdir.

Dördüncüsü: Çeşit çeşit kazâlardır.

Burada insana ârız olan dört geçidi aşması, kendisini ibâdetten alıkoymak için üzerine hücum eden bu büyük düşmanları, dört şeyle yenebilir.

1- Tevekkül.
2- İşi Allah'a havale etmek.
3- Sabır.
4- Rıza.

Birincisi: Rızık konusunda Allah'a tevekkül.

İkincisi: Tedbirini aldıktan sonra işi Allah'a havale.

Üçüncüsü: Şiddet ve musîbetleri, sabırla karşılamak.

Dördüncüsü: Kazâ ve kaderi, rızâ ile karşılamak.

İnsan bu dört düşmanı kestiği ve bunlardan kurtulduğu zaman, bakar; Nefs hamiyetsiz ve tembellik ediyor. Hakkıyla hayrı işlemediği ve gerektiği gibi hareket etmediği ve çalışmadığını görür. Nefsin gaflete meylettiğini, zaaf gösterdiğini, boşta gezmeyi arzuladığını, fuzûlî işlere yöneldiğini ve hatta israf ettiğini, zulüm işlediğini görür.

İbâdete teşvik

Bu durumda kişi, kendisini taata sevkedecek bir sâike (mürşid-i kâmile) ve onu günah işlemekten menedecek bir men ediciye muhtaçtır. Bunlar (yâni kişiyi hayra teşvik eden ve günah işlemekten men eden kuvvetler de) ümid ve korkudur.

Umid (recâ): Cenâb-ı Allah'ın, ibâdet edenlere, rızâsına erenlere vereceğini vaat ettiği güzel kerâmetlerdir. Bu, insanı ibâdete teşvik eder.

Korku (havf): Cenâb-ı Allah'ın günah işleyen kişilere vereceği azabdan korkmaktır. Bu da insanı günah işlemekten alıkoyar.

İşte bu, "teşvik edici geçitler" onu karşıladığı zaman, onu zikredilen bu iki şey (yâni, korku ve ümit) ile geçmeye muhtaçtır. Cenâb-ı Allah'ın yardımıyla burayı geçtikten sonra, kendisini meşgul edecek, durduracak, hiçbir engel göremez. Bilakis onu ibâdete ve kulluk vazifelerini yapmaya çağırır. O da aşk ve şevkle ibadet eder.

İbâdetleri helâk eden

Bir de bakar, canla başla yapmış olduğu ibâdetlerin iki büyük düşmanı belirmiştir. Onlar:

Riya ve gösteriş ,

Ucub (kendini beğenme)dir.

İnsan, bazen, (riyâkârlık yapar) yapmış olduğu ibâdeti insanlara gösteriş için yaptığını; bazen de (ucub'a kapılır) ibâdetini büyük görür ve ibâdetiyle gururlanır.

Burada helâk edici geçidler vardır. Bu geçitleri, ihlâs ile ve Cenâb-ı Allah'ın nimetlerini hatırlamakla kesmeye muhtaçtır. Bu mertebeyi Cebbâr olan Allah'ın güzel koruması ve kuvvetlendirmesiyle başaran kişiye, gerektiği gibi, hakkıyla Allah'a ibâdet etmesi hâsıl olur.

Hamd ve şükür geçidi

Bütün bu geçidleri aşan kişi, ibâdete devam eder. Lâkin kendisine yâni iç âlemine baktığı zaman, "Nimetullah" denizinde, Cenâb-ı Allah'ın koruması, başarı vermesi ve imdâdı ile Allah'ın nimetleri denizinde boğulmakta olduğunu görür.

İçine korku girer. Şükrün bozulmasından ve nânkörlüğe düşmekten korkar. Bu ise ihlas ile elde edilen yüce mertebeleri düşürür. Burada "Hamd ve şükür geçidi" onu karşılar. Hamd ve şükür geçidini, çok çok hamd ve şükür etmekle geçmeye koyulur. Burayı aşınca artık maksuduna ve gayesine kavuşmuştur. Ömrünün geri kalanını bu halde nimetler içerisinde güzel bir şekilde geçirir. Şahsı dünyada

kalbi ukbâda olur. Gün be gün postacıyı bekler. Her gün biraz daha dünyadan nefret eder. Mele-i a'lâ'ya karşı şevki artar. Kendisini âlemler Rabbi'nin Peygamberi Muhammed Mustafa (s.a.v.) Hazretlerinin yanında bulur. Kendisini, gadabsız olarak, Rabbinin rızâsıyla müjdelerler. Nefsin temizliğine kavuşur. İnsan ve cinlerin hepsi bu fani dünya da Cenâb-ı Allah'ın feyzi ve rahmetine gark olur. Cennet bahçelerine yerleşir. Fakir nefsini, sonsuz nimetler, büyük bir mülk ve saltanat'ın içinde bulur.[1]

Şeyh Sâdî (k.s.) ne güzel buyurmuşlar:

"Gelin güvey olduğunda nöbet oldu tamam
fakat, güzel gün ile ömrünü tamamladı." **(1/12)**

Husrev de vefatı anında şöyle dedi:

"Dünyada ebedî kalmayacak olan,
Edinemez onu aslâ vatan."

رَبِّ الْعَالَمِينَ(**2**) Âlemlerin Rabbi. Allah, zât ismi bakımından tüm hamdlere lâyık olduğunu, "zat" ismine karşılık "hamd"i getirerek tembih etti. Sıfat isimlerini müterâdif getirip; iki müstahakkı bir araya topladı. O da رَبِّ الْعَالَمِينَ Rabbi'l-âlemin "Alemlerin Rabbi" ifâdesidir. Allah'ın zât ve sıfatları bakımından, dünyevî ve uhrevî her tür hamde müstehak olduğunun bir delili gibidir.

Rabbin tecellisi

رَبِّ Rabb: Terbiye ve ıslah etmek mânâsınadır.

Rabbi'n, "âlemler" hakkında tecelli etmesi, onları, gıdalarla terbiye etmesi ve varlık sebebleri olan diğer şeyler yaratmasıyladır.

İnsanlar hakkında ise, onların zâhirini nimetle ve bâtınlarını rahmetle terbiye etmesidir. İnsanların bâtınları, kalbleridir. Yâni kalblerini rahmetiyle terbiye eden demektir. Cenâb-ı Allah, kullarının nefislerini, şer'î hükümler ile terbiye eder. Âşıkların kalblerini tarikat âdâbı ile terbiye eder. Muhibbânın (sevenlerin) sırlarını hakikat nûrları ile aydınlatıp terbiye eder. Allah, insanı bazan tavırları ve bazan de onun azalarında bulunan kuvvetli nûrları feyziyle terbiye eder. Kemikle işitme, yağ ile görme, et ile konuşma imkânı veren, Allah Subhânehu Teâlâ hazretleridir. Başka bir tertip ile insanın gıdasını, nebâtâtta taneleri ve meyveleri yaratarak, insanı gıdalandırır.

1 Siracu't-Tâlibin, alâ Minhâcu'l-Âbidîn, c. 1, s.39-65

Hayvanları et ve yağ giydirerek ve onları nasıl hareket edeceklerini içlerine koyarak terbiye eder.

Yeryüzünü ağaçlar ve nehirler ile, yaşanır hâle getirir.

Feleklerde (gök yüzünde), yıldızları nûru ile, insanların hizmetine verir.

Zamanda senin sûkûnetini iskan eden, geceleri, haşarâtı ve eziyet veren hareketleri teskin eden ve onlardan seni koruyan ve gündüz ile fazl ü kereminden rızkını aramanı sağlayan Allah, noksan sıfatlardan münezzehtir.

İşte bütün bunları yapan Allah, senin mürebbindir. Sanki Rabbinin senden başka bir kulu yokmuşcasına seni yetiştirip terbiye ederken, sen ona hizmet (yâni ibâdet) etmemektesin. Veyahut senin başka bir Rabbin varmışcasına ona ibâdet etmektesin.

اَلْعَالَمِينَ Alemin, alemler, عَالَم cemiidir. عَالَم aslında cemidir, kendi lafzında müfredi yoktur.

Vehb Hazretleri: Allah'ın onsekizbin âlemi vardır. Dünya âlemi onlardan bir âlemdir. Bu kadar geniş bir harabe içerisinde az bir umran (bayındırlık), çöl ortasındaki bir çadır gibidir, dedi

Dehhâk bin Müzâhim hazretleri[1] dedi ki:

Âlemler: Üçyüzaltmıştır. Onlardan üçyüz tanesi çıplak ve ayakkabısızdır. Yaratıcılarını tanımazlar. Onlar Cehennem yakacağı kuru otturlar. Altmış tanesi elbise giyerler, onları Zülkarneyn Aleyhisselâm terbiye etti ve onlarla konuştu.

Ka'bu'l-Ahbâr Hazretleri[2] şöyle buyurdular:

Âlemler sayısızdır. Çünkü Cenâb-ı Allah,:

وَمَا يَعْلَمُ جُنُودَ رَبِّكَ اِلاَّ هُوَ Rabbinin ordularını ancak kendisi bilir. 74/31" [3] Buyurdu.

---

1 Dehhâk bin Müzâhim Hazretleri, Tabiîn devrinin büyük müfessirlerindendir. Eshâb-ı Kiramdan Abdullah bin Abbas hazretlerinin sohbetiyle müşerref oldu. Ondan tefsir ve hadis gibi birçok ilimler öğrendi. Yine Eshabı kiramdan Abdullah ibni Ömer, Abdullah ibni Abbas, Ebû Hüreyre ve Enes bin Mâlik Hazretleri gibi büyük insanlardan Hadis-i şerifler rivâyet etti. Dehhâk hazretleri bir çok talebe yetiştirdi. Özellikle ilk kız medresesi açan o dur. Bu medresede bin tane kız çocuğu okuyordu. Onlara âlet ve dinî ilimleri okutuluyordu. Okulun çevresini at üzerinde gezerek teftiş ediyordu. Dehhâk hazretleri, Haccâcın elinden Belh şehrine kaçtı. Orada yakalandı. Zindana atıldı. Hapiste 723 (H. 105) senesinde vefat etti.

2 Ka'bü'l-Ahbâr: Yemen'de doğdu. Tabiîn'in tanınmışlarından ve rivÂyet-i çok olan bir zattır. Yahudî âlimlerinin büyüklerindendi. İslâm ile müşerref olmak için Efendimiz (s.a.v.) hazretlerine gitmeye hazırlanırken Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin vefat haberini aldı. Sonra Hazreti Ömer (r.a.) hazretlerinin zamanında Müslüman oldu. Humus'a yerleşti. 652 (H. 32) tarihinde orada vefat etti.

3 El-Müdessir: 74/31

Mahlûkat'ın sınıfları

Ebû Hüreyre (r.a.)dan rivâyet olunduğuna göre, Cenâb-ı Allah, mahlûkatı dört sınıf olarak yarattı.

Melekler,

Şeytanlar,

Cinler,

İnsanlar.

Sonra bunları 10 cüz kıldı. Bu 10/9 (on cüzden dokuzunu) Melekler kıldı. Bir parçadan da diğer üç varlık (şeytanlar, cinler ve insanları) yarattı. Sonra bu üçün teşekkül ettiği bir parçanın dokuzundan Şeytanları yarattı. 10/1 (On parçadan birini) de insan ve cinler yaptı. Bu geride kalan bir'in 10/9 (onda dokuzunu) cin olarak yarattı. Geri kalan 10/1 (onda birini) insan olarak yarattı. İnsanları da 125 cüz olarak yarattı. Onlardan yüz cüzünü Hind (ve Çin) ülkelerinde yaşayanlar olarak yarattı. Onlardan bir kısmı yüzleri köpek yüzleri gibi olan "Satuh"lar; gözleri, göğüsleri üzerinde olan "Maluh"lar, kulakları fil kulağı gibi olan "Masuhlar"; ayakları kendilerini taşıyamayan "Mâluflar"dır ki, "Duvâlü bây" ismiyle anılırlar. Bunların (ekseriyeti dinsiz olup) hepsinin varacağı yer Cehennemdir. (Bunlar günahları sebebiyle mânen bu sûretlerde gözüküyorlar.)

İnsanların on iki kısmı, Nasturiyye, Melkâniyye ve İsrailiyye "Rum" diyârında yaşamaktadır. Bu her üçü (kendi arasında) dörde bölünmektedir. Bunların hepsinin (kâfirlerinin) varacağı yer, Cehennemdir.

İnsanların altı cüzü şarkta (doğuda)dır. Ye'cüc ve Me'cüc, Türk, Hakân, Hudehleh Türkleri, Hazar Türkleri, Circir Türkleridir.

İnsanlardan altı cüzü, batıdadır. Zenci, Zutti, Habeşi, Nobe, Berberi ve Arabların diğer kâfirleri olan kabilelerdir. Bütün bu sayılan kabilelerin (kâfirlerinin) varacağı yer ateştir.

Yetmiş iki fırka

İnsanlardan sadece tevhid ehli kaldı. Onlar da bir cüzdürler. Amma zamanla kendi aralarında yetmiş üç fırkaya bölündüler. Yetmiş iki fırkası büyük bir tehlike üzerindedirler. Bunlar, bid'at ve dalâlet fırkalarıdır. Bir fırka kurtulan fırka'dır. Fırka-i Nâciye denilen bu fırka, Ehl-i sünnet ve'l-cemaat'tir. Bunların hesabı Allah'adır. Allah dilediğine azab eder, dilediğini bağışlar. Hadis-i şerîfte Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri, şöyle buyurdular:

إِنَّ بَنِي إِسْرَائِيلَ تَفَرَّقَتْ عَلَى اثْنَتَيْنِ وَسَبْعِينَ فِرْقَةً وَ تَفْتَرِقُ أُمَّتِي عَلَى ثَلاَثٍ وَسَبْعِينَ كُلُّهُمْ فِى النَّارِ اِلاَّ فِرْقَةً وَاحِدَةً قَالُوا مَنْ هِىَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ قَالَ مَنْ هُمْ مَا اَنَا وَ اَصْحَابِى

-"Muhakkak İsrâil Oğulları yetmiş iki fırkaya bölündüler. Ümmetim de, yetmiş üç fırkaya bölünecektir. Bir fırka hariç hepsi ateştedir.

-"Ya Rasûlellah kurtuluşta olanlar kimlerdir?" dediler. Efendimiz (s.a.v.):

-"Onlar, benim ve ashabımın yolu üzerinde olandır," buyurdu.[1]

Yâni benim ve ashabımın üzerinde olduğumuz, itikâd, yaptığımız işler (ibâdetler ve muameleler) ve söylediğimiz sözlerin yolu üzerinde olanlardır. Bu yol kişiyi kurtuluşa, saadete ve cennete ulaştırır. Rasûlullah'ın ve ashabın yolunun dışındaki yollar bâtıldır. İnsanı Cehenneme götüren yollardır. Bu yollarda olan insanlar eğer "ibâhe" ehli yâni haramı helâl gören bir mezheb'de ise ebediyyen Cehennemde kalacaktır. Yok eğer ibâhe ehli değilse, ebediyyen Cehennemde kalmaz. Cezâsını çektikten sonra çıkar.

اَلرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ Rahman ve Rahim olan Allah,

Rahman ve Rahîm

الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ Rahmân ve Rahim'in tekrâr edilmesinin bir çok sebep ve hikmetleri vardır. **(1/13)**

Birincisi: Besmele-i şerîfe deki الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ zâtîdirler. Fâtiha-i şerîfedeki, الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ise kemâl sıfatlarıdır.

İkincisi: Besmele-i Şerife'nin, Fâtiha-i Şerife'den olmadığı bilinmesi için الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ tekrâr edilmiştir. Eğer ikisi bir olsaydı, iade edilmesinin faydadan hali olması gerekirdi.

Üçüncüsü: Âbidlerin, çok zikir etmeleri mendubtur. Muhakkak ki Cenâb-ı Allah'ı sevmenin alâmeti onu çok zikretmektir. Zîrâ Efendi-

---

1 Ebû Dâvûd Bu Hadis-i şerif'in çok değişik lafızlar ile rivâyetleri vardır. Onlardan biride şudur:

افْتَرَقَتِ الْيَهُودُ عَلَى إِحْدَى أَوْ ثِنْتَيْنِ وَسَبْعِينَ فِرْقَةً وَتَفَرَّقَتِ النَّصَارَى عَلَى إِحْدَى أَوْ ثِنْتَيْنِ وَسَبْعِينَ فِرْقَةً وَتَفْتَرِقُ أُمَّتِي عَلَى ثَلاَثٍ وَسَبْعِينَ فِرْقَةً

"Yahûdîler, yetmiş bir fırkaya bölündü. Hrıstiyanlar, yetmiş bir veya yetmiş ikiye bölündüler. Ümmetim de yetmiş üç fırkaya bölünecektir,"

miz (s.a.v.) Hazretleri: مَنْ اَحَبَّ شَيْئاً اَكْثَرَ ذِكْرَهُ "Kim bir şeyi fazla severse onu çok zikreder."

Dördüncüsü: رَبِّ الْعَالَمِينَ Âlemlerin Rabbidir, cümlesinin zikredilmesi, Alemlerin Rabbinin rahmân رحمن Rahman olduğunu, beyan eder. الرحمن Rahman ki, onlara dünyada rızıklarını vermektedir. الرحيم Rahim, ahirette onları bağışlayandır. Bundan dolayı, ondan sonra, مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ Allah, cezâ gününün sahibidir, cümlesi zikredildi. Yâni Rububiyet (Cenâb-ı Allah'ın Rabbü'l-âlemin olması), ya rahmâniyet iledir ki, o da dünyada onlara rızık vermektir. Ya da Rahimiyyetledir ki, o da ukbâ'da mağfirettir.

Beşincisi: Hamdi zikretti. Hamd ile rahmete nâil olunur. Beşeriyetin içinde Cenâb-ı Allah'a ilk hamd eden Âdem Aleyhisselâm'dır. Âdem Aleyhisselâm aksırdığı zaman, اَلْحَمْدُ لله Elhamdü lillah, demişti. Bundan dolayı, يَرْحَمُكَ رَبُّكَ Rabbin sana rahmet etsin, temennisi vâcib oldu. Rabbin bunun için seni yarattı. Cenâb-ı Allah, mahlûkatına hamdi öğretti. Ve onlara, hamdi ile rahmete nâil olabileceklerini beyan etti.

Altıncısı: Tekrâr, ta'lil içindir. Tekrârın bir çok sebebleri vardır. Hamd'in bu evsafta tertip edilmesi, onun kaynağının yüksekliğine bir işârettir. Rahmaniyyet ve Rahimiyyet, bu cümledendir. İkisi Cenâb-ı Allah'ın ihsanda muhtâr (onun ihsana zorlanmayacağına mahlûkâtından dilediğine dilediği sıfat ile tecelli etmeye sahip) olduğuna ve vacip olmadığına delâlet eder. İşte burada,

الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ Rahmân ve Rahim'in kemâlâtının feyzi, ve

رَبِّ الْعَالَمِينَ Rabbi'l-âleminin, zâtının feyziyle hamde (övgüye) müstehakk olan sebebler ile başladı. Dünyada onların dışına çıkılamaz. Feyiz, lutfun elbisesi ve âhirette cezâ anında adâlettir. İşte bundan üç vasfın tertibinin şekli anlaşıldı.

اَلرَّحْمَنِ Rahmân ile اَلرَّحِيم Rahîm'in arasındaki fark:

Birincisi yâni اَلرَّحْمَنِ Rahmân sıfatının Allah'a mahsus olması veya Rahmân'ın (rahim'den daha) umum olmasıdır. Veyahut da Rahmân'ın yüce ve değerli nimetleri ifâde etmesidir.

Birincisine göre اَلرَّحْمَنِ Rahmân, Allah'dır. Rahmân'ın ifade ettiği manâ'nın cinsi, kullardan sâdır olmaz. اَلرَّحِيم Rahîm sıfatının kullardan sâdır olması tasavvur edilir.

Hikâye (Akreb ve yılan)

Zennün (k.s.)[1] Hazretlerinden rivâyet olundu:

"Bir gün kalbime bir sıkıntı girdi. Nil nehrinin kenarına gezintiye çıktım. Bir akrep gördüm, koşuyordu. Onu takip ettim. Suyun kenarında bir kurbağanın yanına vardı. Kurbağanın sırtına bindi. Kurbağa, akrebi Nîl'in öte yakasına geçirdi. Ben de hemen bir gemiye bindim onu takibettim. Suyu geçtiklerinde akrep, kurbağanın sırtından indi. Uyumakta olan bir gencin yanına gitti. Orada bir Engerek yılanı, gence yaklaşmış ve genci ısırmak üzereydi. Akrep yılana saldırdı. Akrep yılanı soktu; yılan akrebi zehirledi. Her ikisi de öldüler. Her şeyden habersiz uyumakta olan genç kurtuldu."

Hikâye (Karga yavrusu)

Hikâye olunur ki: "Karga'nın yavrusu kabuğundan çıktığı zaman, kırmızı et gibi olur. Karga ondan kaçar. Üzerine sinekler toplanır. Tüyleri çıkasıya kadar onları yutar. Tüyleri çıktığı zaman, annesi geri döner yanına. Bundan dolayı: يَا رَزَّاقُ النَّعَابِ فِى عِشِّهِ "Ey yuvasında karga yavrusuna rızık veren Rabbim!" diye dua edilir.

Belâ ve Rahmet

الرَّحْمَنِ Rahmân umûmîdir. Bu umûmîliğin nasıl olduğu sorulabilir. Çünkü Rahman'ın umûmîliğinin altına girmeyen hiçbir mahluk yoktur. Her mahluk, bir bakıma bu imtihandan hali değildir.

Cevaben deriz ki: Bâzı hâdiseler var ki, insan onu rahmet zanneder, külfet ve cezâ olabilir. Bunun aksi de olabilir. Yâni bizim kötülük sandığımız ve zahmet olarak gördüğümüz bir çok hâdise haddi zatında bizim için rahmet olabilir. Cenâb-ı Allah, şöyle buyurdu:

كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ وَهُوَ كُرْهٌ لَكُمْ وَعَسى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَعَسَى أَنْ تُحِبُّوا شَيْئًا وَهُوَ شَرٌّ لَكُمْ وَاللهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لاَ تَعْلَمُونَ(216)

-" Kıtal üzerinize yazıldı, gerçi o size hoş gelmez, fakat olur ki, siz bir şeyi hoşlanmazsınız, halbuki hakkınızda o bir hayırdır ve olur

1 Zennün-ü Mısrî Hazretleri, evliyânın büyüklerindendir. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. İmam Mâlik Hazretlerinden ilim tahsil etti. Maddî ve manevî ilimlerde büyük bir âlm ve kerâmet sahibi bir evliyâ idi. Zennünî Mısrî hazretleri, 860 (H. 245) yılında Mısır'da vefat etti.

ki bir şeyi seversiniz, halbuki hakkınızda o bir şerdir. Siz bilmezken, Allah bilir. 2/216"[1]

Birincisi, yâni rahmet gibi görünüp, aslında ceza ve azap olana misâl şâirin şu beytidir:

ان الشباب و الفراغ والجده مفسدة للمرء اى مفسده

Gençlik, boş zaman ve atılganlık, insanı ifsad eder.

İkincisi: Yâni ceza ve külfet gibi göründüğü halde rahmet olanlar ise, bir çocuğun okula hapsedilmesi, veya onu okumaya zorlamak için dövmek gibi. Hırsızın elini kesmek gibi. Ahmak kişi zâhirine itibâr eder. Bunları zahmet sanır. Halbuki bunlar hakikatte rahmettir.

Akıllı kişi işlerin sırrına bakar. Nice nice belâ, mihnet ve mûsibetlerin altında, rahmet ve bereket vardır. Az bir şer için, çok hayrı terk etmek büyük bir şerdir. Yâni küçük bir kötülüğe uğramaktan korkarak, büyük iyilikleri terk etmek, en büyük kötülüktür. Şer'î emir ve yasaklar, insanı, ceset ile ilgili bâzı alâkalardan ruhu temizlemek içindir. Ateş, kötü insanları, iyilerin amellerini işlemeye çevirmek için yaratıldı. Şeytan, ihlaslı olanları diğer kullardan ayırt etmek için yaratıldı. Muhakkık, (her şeyi derinlemesine araştırıp doğruyu bulan kişi), Mûsâ Aleyhisselâm'ın kıssasında onunla berâber olan, Hızır Aleyhisselâm gibi binâ'nın temelini hakikat üzerine kurar. Tabiatın ikrâh ettiği, sevmediği her şeyin altında, gizli bir esrâr ve yüksek gerçek hikmetler vardır. Eğer Cenâb-ı Allah'ın rahmeti olmasaydı ve ilâhî rahmet, gadabı geçmeseydi, bu kâinât var olmazdı. "Mun'im" (nimet verici) isminin varlığı zâhir olmazdı.

الرَّحْمَنِ Rahmân, nimetlerin büyük ve umûmî olmasına delâlet eder. Onu الرَّحِيم Rahîm'in tâkibetmesi; kulun zihninde, "küçük şeyleri istemek edepsizlik olur" düşüncesini defetmek içindir. Hani bâzısına "sana basit (küçük) ve kolay bir iş için geldim" denildiği gibi. Ona kolay bir adam arıyorum, dedi. الرَّحْمَنِ Rahmân ve الرَّحِيم Rahîm sıfatları ile sanki Cenâb-ı Allah, şöyle demektedir:

- "Eğer ben الرَّحْمَنِ Rahmân ile kısaltsaydım, kifâyet etseydim, o zaman, (sadece benden büyük şeyler istenirdi ve bu ihtişamdan ben) utanırdım. Lâkin ben الرَّحِيم Rahîm'im (Ey kulum!) Benden iste! Hatta benden nalınının tasmasını ve tencerenin tuzunu bile iste.

Şeyh Sa'di Hazretleri (k.s.) şöyle dedi:

"Eğer sen onun koruma sırrına erersen,

1 Bakara: 2/216

Hiç kimseye ihtiyaç için el açmazsın." **(1/14)**
Rahman isminin varlıklarda tecellisi

Hak ehli, yâni ehl-i sünnet ve'l-cemaat alimleri, dediler ki: الرَّحمن Rahmân ismi şerîfine mahsus olan bütün varlıklar üçtür.

1-Zâhirî varlık.
2-Bâtınî varlık.
3-Zâhirî ve Bâtınîliği kendisinde toplayan varlıklar..

Varlıkta bu mertebeler vardır. Varlıklar, rahmânın bu hükmünden aslâ hâli değildir. Bu mertebelere göre; suadâda, (iyi insanlarda) ve eşkıyâda (kötü kişilerde) rahmetin hükümleri kısım kısımdır. Ruhlar gibi, bazıları nefslerle nimetlenir, bedenler ile nimetlenmezler. Veya bunun aksi olur. Yâni bazıları bedenler ile nimetlenir ruhları nimetlenmez. Kimi de bu iki nimeti bir araya toplar.

Kendi nefislerini bilip, sûretlerini bilmemeleri cihetten saidlerden olan cennet ehli böyledir. Bu onların sûrî nimetleri vacip kılacak, ameller işlemedikleri içindir. Kendi dışındakilere nazaran nisbetleri az bir kolaylıkla olsa bile... Bunların aksi de böyledir. Bunlar, ilimleri olmayan âbid ve zâhidlerdir. İlmi ilâhiyenin feyiz ve bereketi ile kendi aralarındaki münâsebeti bilmedikleri için, onların ruhları, ruhânî nimetlerden çok az bir hazz ve nasip alır. Bundan dolayı, bir amelin ardından diğer bir amele, vakitlerine himmetlerini taalluk ettirmediler. Onu gaye ve son zannettiler. Yanında tavakkuf ettiler, beklediler. Ona vaad edilen sevâb üzerine yöneldiler, onunla yetindiler. Onun sakındırılmasından korktular.

İki nimetin arasını tam toplayanlar ise, ilim ve amelde mükemmel bir hazz ve nasip ile kurtuluşa erenlerdir. Peygamberler (aleyhimussalâtü ve's-selâm) ve peygamberlerin gerçek varisleri gibi. Verâsette kemâle erenlerden maksadım; kâmil olan evliyâdır.

Mevlânâ Celâleddin (k.s.) şöyle dedi:
"Her güvercin bir yöne uçmuştur.
Bu güvercin ise cihetsizlik tarafına uçmaktadır."

Cezâ Gününün Sahibi

(**4**) مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ (Allah,) Cezâ gününün mâlikidir.

"Yevm" gün, örf'te güneşin doğuşu ile batışının arasındaki zamandan ibârettir. Fıkıhta ise, ikinci fecrin doğmasıyla, güneşin batışı

arasındaki zamandır. Burada "yevm" (gün)den murat mutlak vakittir. Güneş olmadığı için... Yâni kıyâmet günü bizim bildiğimiz manâ olan doğup batan bir güneş, yoktur.

Sonra "Ey cezâ gününde her işin mâliki olan" demektir. يَوْم "yevm" gün (kelimesinin) الدِّين din (kelimesine) izâfeti (yâni يَوْمِ الدِّينِ şeklinde olması,) aralarındaki yakın ilişkiden dolayıdır. Başka zarfların, kendilerinde vâki olan hâdiselere izâfeti gibidir. يوم الأحزاب Ahzâb günü veya يوم الفتح Fetih günü, gibi Günün hususileşmesi ise,

مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ "(Allah,) Cezâ gününün mâlikidir" şeklinde hususileşmesi; ya ona ta'zim ve dehşetini ifade etmek veya orada işlerin münferid (tek tek) ele alınarak, mülk ile mâlik (varlıkla varlık sahibinin) arasındaki alâkalarında gün tamamen kesildiğini beyan etmek içindir. O günde, Allah'dan başka, mâlik, kâdı (hakim) ve hükmü geçerli kimse yoktur.

Mülkün Asıl Manası

Mülkün aslı, bağlamak, şiddet mânâsınadır. Hakikatte kâmil manada kuvvet, etkili ve asıl velâyet, cârî hüküm ve geçerli tasarruf, Allah'a mahsus'tur.

O, (kuvvet, velâyet, hüküm ve tasarruf) kullar için mecâzidir. Çünkü:

Kulların mülk ve varlıkları için bir başlangıç ve sonuç vardır. Kullar, mülk ve varlıkların bâzısının üzerinde tasarruf edebilirler, hepsine değil. Kullar, cisimler üzerine hâkim olabilirler, araz'a değil.

Kullar, nefis (kişi) üzerine hakim olabilirler, nefese değil. Kullar, zâhire hâkim olurlar, bâtın üzerine değil. Kullar, dirilerin (canlıların) üzerine hâkim olabilirler, ölülere sözleri geçmez.

Hak ma'bud olan Allah, böyle değildir. Onun mülküne yokluk olmadığı gibi; onun mülkü başkasına da intikâl etmez.

Mâliki kelimesi

مَالِكِ Mâliki kelimesini elif ile (mimi uzatarak) okumak مَلِكِ meliki (şeklinde harfi medsiz olarak) okumaktan daha çok sevâbtır. Çünkü مَالِكِ mâliki'nin harfleri مَلِكِ meliki'den daha fazladır.

Ebu Abdullah Muhammed bin Şucâ' es-Selcî (r.h.) Hazretlerinden rivâyet olundu. Bu zat dedi ki:

-"مَالِكِ Mâliki (kelimesini elif ile mimi uzatarak) okumak benim adetimdendi. Ediblerden (belâgât alimlerinden مَالِكِ mâliki kelimesini) مَلِكِ meliki okumak daha beliğ olduğunu işittim. Adetimi terk ettim. مَلِكِ meliki diye okumaya başladım. Rüyâm'da konuşan birini gördüm. Bana:

-"Neden hasenelerinden (sevap ve iyiliklerinden) onunu eksilttin? Sen Rasûlüllah (s.a.v.) Hazretlerinin şu Hadis-i şerîflerini işitmedin mi:

مَنْ قَرَأَ الْقُرْآنَ كُتِبَ لَهُ بِكُلِّ حَرْفٍ عَشْرُ حَسَنَاتٍ وَمُحِيَتْ عَنْهُ عَشْرُ سَيِّآتٍ وَرُفِعَتْ لَهُ عَشْرُ دَرَجَاتٍ

"Kim Kur'ân-ı Kerim okursa, her harfine on hasene yazılır, seyyiâtından onu silinir ve on derecesi yükseltilir,"[1] diyordu.

Bunun üzerine uyandım. Âdetimi terk etmedim. Hatta ikinci kere rüyâ gördüm. Rüyamda bana şöyle sesleniyorlardı:

-"Neden bu âdeti terk etmiyorsun? Sen Rasûlüllah (s.a.v.) Hazretlerinin: إِقْرَأُوا الْقُرْآنَ فَخْماً مُفَخِّماً "Kur'ân-ı Kerimi büyük saygı ve büyük tazim ile okuyun" (yâni büyük bir saygı ile onu muazzam bir şekilde okuyun) Hadis-i şerîfini işitmedin mi?

Gatraba gittim. O zât, luğat (ilmin)de büyük bir imam idi. Ona, مَالِكِ malik ile مَلِكِ meliki (kelimeleri)nin arasındaki farkı sordum: O zat bana:

-"İkisinin arasında çok fark var. مَالِكِ malik, dünyadan bir şeye sahip olandır. مَلِكِ melik ise meliklere (hükümdârlara) sahip olandır," dedi.

İrşâd (isimli) tefsir'de şöyle dedi: "Haremeyn (Mekke ve Medine) ehâlisi, مَلِكِ meliki şeklinde okudular. مَلِكِ melik (kelimesi), emir ve nehiy'de umûmî işlerde küllî bir tasarrufa kadir olan, tam gâlib, açık istilâ ve mutlak güç sahibi ma'nâsında olan "ملك" mülk (kelimesinden) müştakkdır. يَوْمِ الدِّينِ cezâ gününe izâfeti makamında o daha münâsibtir." İrşadın sözü bitti.

Her vecih (okuyuş şekli) için ayrı tercih sebebi vardır. Bu incelikler tefsir kitablarında zikredildi. İsteyenler (tefsirleri) mütalaa etsinler. Âyette geçen beş sıfatın beyanında sanki Cenâb-ı Allah, şöyle diyor:

---

1 Dârimî, Fedâilü'l-Kur'ân, 1.

خَلَقْتُكَ فَاَنَا اِلهٌ ثُمَّ رَبَّيْتُكَ بِالنِّعَمِ فَاَنَا رَبٌّ ثُمَّ عَصَيتَ فَسَتَرْتُ عَلَيْكَ فَاَنَا الرَّحْمنُ ثُمَّ تُبْتُ فَاَنَا رَحِيمٌ ثُمَّ لاَ بُدَّ مِنَ الْجَزَاءِ فَاَنَا مَالِكُ يَوْمِ الدِّينِ

"Seni ben yarattım. Çünkü Ben ilâhım. Sonra seni nimetler ile besledim. Çünkü Ben Rabbim! Sonra sen bana âsî oldun. Ben senin günahlarını (gizleyip) örttüm. Çünkü ben Rahmanım! Sonra (sen tevbe ettin) ben tövbeni kabul ettim seni bağışladım! Çünkü ben rahim'im. Sonra elbette bir cezâ (iyi ve kötü her şeyin bir karşılığı) olması lâzımdır. Ben de din gününün sahibiyim!"

İslâm-ı bâtınî

Te'vîlât-ı Necmiyye'de şu işâretler vardır:

مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ (Allah,) cezâ gününün sahibidir, ayetiyle, hakikatte dinin İslâm olduğuna işârettir. إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللهِ اْلإِسْلاَمُ "Muhakkak, Allah katında (hak) din, İslâm'dır."[1]

İslâm iki nevi (çeşit) üzeredir.

Zâhirî İslâm,

Bâtınî İslâm.

Zâhirî İslâm: dil ile ikrar ve erkânı ile amel etmektir. Bu cesedî İslâm'dir. İslâm'ın kalıbıdır. Cesedî olan ise zulmânîdir. Bu İslâm, gecenin karanlığı ile tâbir edilir.

Batinî olan İslâm ise; kalbin ve göğsün Allah'ü Teâlâ'nın nûruyla inşirah etmesidir. Feyzi ilâhî ile açılmasıdır. Bu ruhânî ve nûrânî İslamdır. Bu İslâm, gündüzün nûru ile tâbir edilir.

Cesedî İslâm, Allah'ın emir ve yasakları için, İslâm'ın beden olmasını gerektirir. Ruhânî İslâm ise, kalbin ve ruhun, ezelî ahkâma, kazâ ve kadere teslim olmasını gerektirir. Kim, cesedî İslâm'da durur da ruhânî İslâm'ın mertebesine ulaşmazsa, din gecesi yolunda (karanlıkta) şüphede ve şaşkındır. (Kafasını karıştıran) bir çok melik ve saltanat görür. (İbrâhim) Halil Aleyhisselâm, üzerine gece çöktüğünde, yıldızları gördüğü hal gibi olur.

فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ اللَّيْلُ رَأَى كَوْكَبًا قَالَ هَذَا رَبِّي فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لاَ أُحِبُّ الآفِلِينَ

"Vaktâ ki, üzerini gece kapladı, bir yıldız gördü, "Bu imiş rabbim!" dedi; derken batıverince, "Ben öyle batanları sevmem!" dedi.[6/76" 2]

1 Ali İmrân: 3/19
2 El-En'âm: 6/76

Kim (ilâhî nûr ile) aydınlanır ve açılırsa onun saadet sabahı olur. Kalb'in doğusunda, nefis dağının ardından ona Ruhânî İslâm güneşi doğar. Bu da Rabbi tarafından bir nûrdur.

Bu nûr ile يَوْمِ الدِّينِ cezâ günü'nün sırları keşf olunur ve açılır. Ona dikkat kesilir. O vakit biz vârid oluruz (getiriliriz) ve mülk Allah'a mahsusdur. İnsan, yakîn (herşeyi) gözüyle müşâhede eder. Belki hakka'l-yakıyn hâdiseleri keşfeder. Mülk Allah'ındır. مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ Cezâ gününün sahibi olan Allah'dan başka malik yoktur. Ona gün tecelli ettiği zaman, açık açık Mâlik'i keşfeder. Vicâhî olarak onunla muhâtab olur. Allah onu,

إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ "(Ey Rabbimiz!) Ancak sana ibâdet (kulluk) ederiz ve yalnız senden yardım dileriz" şifâsıyla kurtarır.

Mâliki Yevmi'd-diyn

مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ "Cezâ gününün sahibi", Âyet-inin bundan başka bir çok letâifleri (incelik ve hikmetleri) vardır. Muhakkak Melik'e (idârecilere) muhâlefet, (karşı gelmek), âlemin harap ve mahlûkatın yok olmasına yol açar. Meliklerin Meliki olan Allah'a muhâlefet, nasıl yol açar? Cenâb-ı Allah, Meryem Sûresinde:

تَكَادُ السَّمَاوَاتُ يَتَفَطَّرْنَ مِنْهُ وَتَنْشَقُّ الْأَرْضُ وَتَخِرُّ الْجِبَالُ هَدًّا

" Az daha ondan gökler çatlayacak ve dağlar yıkılıp yerlere geçecek, 19/90"[1] buyurdukları gibi.

Taat, iyiliklere sebebtir. Cenâb-ı Allah, buyurduğu gibi:

وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلاَةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا لاَ نَسْأَلُكَ رِزْقًا نَحْنُ نَرْزُقُكَ وَالْعَاقِبَةُ لِلتَّقْوَى

(Ey Habibim Ahmed! Rasûlüm ya Muhammed!) " Hem ehline de namaz ile emret, hem de kendin ona sabr ile devam eyle! Biz senden bir rızk istemiyoruz, biz seni merzûk ederiz ve âkibet takvanındır! 20/132"[2]

Dünya düzeninde iyilik sağlanması için; tebâ'aya düşen, meliklere (idârecilere) itaat etmek baş kaldırmamak, karkagaşa çıkarıp isyân etmemektir. Meliklere düşen vazife ise; Melikler, mâliki olan, Allah'a itaat etmektir.

Yine bu Âyet-i kerimenin bir inceliği de, muhakkak ki,

1 Meryem: 19/90
2 Taha: 20/132

مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ "Cezâ gününün sahibi" (ifâdesi), mutlak ve kâmil manâ'da Allah'ın mülkü onun adâletiyle kaaimdir. Allah(c.c.) şöyle buyurdu:

وَنَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيَامَةِ فَلاَ تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْئًا وَإِنْ كَانَ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ أَتَيْنَا بِهَا وَكَفَى بِنَا حَاسِبِينَ(47)

-" Biz ise, kıyamet günü için mizanlara adaleti koruz da hiçbir nefis zerrece zulmedilmez, bir hardal tanesi ağırlığınca da olsa onu getirir koruz! Hesapça da biz yeteriz.! 21/47" [1]

Mecâzî mülk, eğer adîlâne olursa, sütün çoğalması ve zirâatın bereketlenmesi hak olur. Mecazî mâlik, zulümkâr olup bâtıl bir yolda olduğu zaman, hayır kalkar.

Hikâye (Nuşirevân)

Hikâye olunur ki,

Nuşirevân[2], avda topluluktan kopmuştu. Bir bostana girdi. orada bulunan çocuğa:

-"Bana bir nar ver," dedi. Çocuk ona nar verdi. Habbelerinden çok su çıktı. Onunla susuzluğunu giderdi. Çok acaibine gitti. Nuşirevân içinden, bahçeyi sahibinden almayı geçirdi. Çocuktan bir nar daha istedi. İkinci narı kesti kekreydi, suyu da azdı. Çocuğa durumu sordu: Çocuk:

-"Melik belki zulme niyet etti," diye cevap verdi. Nuşirevân, tevbe etti. Bir nâr daha istedi. Birinci nâr'dan daha iyi çıktı. Çocuğa durumu sordu. Çocuk:

-"Melik, galiba tevbe etti," diye cevap verdi. Nuşirevân, tamamen zulüm işlemekten tövbe etti. Adı tarihleri boyunca "adâlet"le anıldı. Hatta rivâyet olunur ki Rasûlüllah (s.a.v.) Hazretleri, övünerek: وُلِدْتُ فِى زَمَنِ الْمَلِكِ الْعَادِلِ " Ben âdil bir melik'in zamanında doğdum " dedi.

1 El-Enbiyâ: 21/47

2 Nuşîravân, İran'daki Sâsânî devleti hükümdarlarındandır. Sâsânî Hânedânının yirmicisidir. Adı Hüsrev'dir. Hüsrev kelimesi Pehlevî dilindeki "Anoşek-revân= Ölmez, ebedî ruh mânâsına gelen "Anüşrevân" veya "Nüşirevân" kalabıyla meşhûr olmuştur. Adının Arapça karşılığı "Kisrâ"dır. Bu isimi daha sonra Sâsânî hükümdarlarına isim olmuştur. Adâletiyle meşhûrdur. Kırk sekiz sene adâletle hüküm sürdü. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri, وُلِدْتُ فِى زَمَنِ المَلِكِ العَادِلِ " Ben âdil bir melik'in zamanında doğdum" buyurarak onu övmüştür. Menkibeleri çoktur. Nüşiravân Milâdi, 579 yılında vefat etti.

Fenâri, "Fâtiha Tefsiri"nde şöyle dedi: "Doğrusu, Rasûlüllah (s.a.v.) Hazretleri, onun nûrânî zamanıyla övünmüştür. Çünkü o çağda Rasûlüllah (s.a.v.) Hazretleri gibi biri doğdu. Nüşirevânın zikredilmesi, zamanın nûrânî olduğuna delildir. Zîrâ, güzel bir halde insanlara Musallat olan bir kâfirin adâletinden söz edilemez." Fenari'nin sözü bitti.

İmam Sehâvî Hazretleri, "Makâsıdü'l-Hasene" kitabında şöyle dedi :

" وُلِدْتُ فِى زَمَنِ الْمَلِكِ الْعَادِلِ " Ben âdil bir melik'in zamanında doğdum" Hadis-inin aslı ve sıhhati yoktur. Sahih olması, adâletin onun üzerine kullanılması, o isimle bilinmesinden dolayıdır. Adâletle sıfatlanması ve halkın ona adâlet konusunda şahadetindendir. Veya itikad edenlerin onun adil olduğuna inanmalarındandır.

وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ وَلَكِنْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ فَمَا أَغْنَتْ عَنْهُمْ آلِهَتُهُمُ الَّتِي يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللهِ مِنْ شَيْءٍ لَمَّا جَاءَ أَمْرُ رَبِّكَ وَمَا زَادُوهُمْ غَيْرَ تَتْبِيبٍ

-" Biz onlara zulmetmedik ve lâkin kendilerine zulmettiler de Allah'ın berisinde taptıkları mâbudları, rabbinin emri geldiği vakit kendilerine hiçbir fayda vermedi ve hasarlarını artırmaktan başka hiçbir şeye yaramadı.[101]" [1]

Yâni kendi görüşlerine göre bir takım ilahlar, demektir. Cenâb-ı Allah'ın emriyle hükmetmeyen (Nuşirevanı) Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin adâletle isimlendirmesi caiz değildir. Makâsıd'ın sözü bitti.

Rasûlüllah (s.a.v.) Hazretleri şöyle buyurdular:

يُجَاءُ بِالوَالِى يَوْمَ الْقِيَامَةِ يُنْبَذُ بِهِ عَلَى جِسْرِ جَهَنَّمَ فَيُرَتُّجُ بِهِ الْجِسْرُ إِرْتِجَاجَةً لاَ يَبْقَى لَهُ مَفْصَلٌ اِلاَّ زَالَ عَنْ مَكَانِهِ فَاِنْ كَانَ مُطِيعاً للهِ فِى عَمَلِهِ مَضَى فِيهِ وَاِنْ كَانَ عَاصِياً اِنْخَرَقَ بِهِ الْجِسْرُ فَيُهَوِّى فِى جَهَنَّمَ مِقْدَارَ خَمْسِينَ عَاماً

"Kıyâmet günü, "vali" getirilir. Cehennemin köprüsü üzerine atılır. Köprü sıkı bir şekilde sıkar. Hiçbir mafsalı yerinde kalmaz. Eğer vali, amellerinde Allah'a itaat eden biriyse, orayı geçer. Eğer âsî bir kişiyse köprüde Cehenneme düşer. Elli sene kadar Cehennemde yuvarlanıp durur. İmam Kurtubînin, "Tezkiratü'l-Mevtâ" kitabında böyle yazılıdır. **(1/16)**

Sâdî (k.s.) şöyle dedi:

Cihânda bir iyilik varsa oda adâlettir.

Tarihte adâlet kadar övülen bir şey yoktur

---

1 Hud: 11/101

(5) إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ (Ey Rabbimiz!) Ancak sana ibâdet (kulluk) ederiz ve yalnız senden yardım dileriz.

Noksan sıfatlardan münezzeh olan Allah Subhânehû ve Teâlâ Hazretleri, kelâmı, Ârifin hâlinin başlangıcına göre binâ etti. Zikirde, fikirde, isimlerinde düşünmekte, nimetlerine (ve yaratıklarına ibret nazarıyla) bakmakta ve sanatıyla; Cenâb-ı Allah'ın şânının büyüklüğüne ve saltanatının tesirine delil getirmektedir.

Sonra ardından emirlerinin sonucunu getirdi. O da vuslat denizine dalmaktır. Müşâhede ehlinden olur. Ayne'l-yakın görür ve Allah, onu Cehennem kıyısında (Cehenneme düşmekten) korudu.

"Ya Rabbi bizleri, ayne'l-yakîn vuslata erenlerden eyle. Sadece işitmekle yetinenlerden değil."

(5) إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ (Ey Rabbimiz!) Ancak sana ibâdet (kulluk) ederiz ve yalnız senden yardım dileriz ifâdesinde ayrıca şu işâretler vardır: Âbidin nazarı (dikkati) evvelen bizzât, ma'budu hakîkî olan Cenâb-ı Allah'a olması gerekir. İbâdet kendisinden sâdır olduğu için değil, kendisiyle Cenâb-ı Hak arasında şerefli bir vuslat olduğunu düşünerek dikkat etmelidir.

Çünkü: Ârif, bütün noksanlıklardan uzak olan Cenâb-ı Kuddûs'ün mülâhazasına daldığı (istiğrak hâline geldiği) ve ondan başka her şeyi kaybettiği zaman, Allah'a vuslatı hakkeder. Hatta o, nefsini o hallerden bir hal ile mülâhaza etmez. Ancak onun kendisi için bir mülâhaza ve kendisine mensub olduğunu düşünür.

Bundan dolayı, Cenâb-ı Allah, Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinden hikâye ederek: لاَتَحْزَنْ اِنَّ اللهَ مَعَنَا "Korkma mahakkak Allah, bizimle berâber,"[1] sözünü, Kelîmi (Mûsâ Aleyhisselâm'ın):

إِنَّ مَعِي رَبِّي سَيَهْدِينِ "Rabbim şüphesiz benimledir, bana yolunu gösterecektir."[2] Sözünün üzerinde ve daha üstün tuttu.

Mefulün takdimi (tümlecin başa getirilmesi), ihtisası kasdetmek içindir. Yâni biz ibâdeti sadece sana tahsis ederiz, senden başkasına ibâdet etmeyiz. İbâdet, tezellül'ün ve huzu'un nihâî noktasıdır.

Hazreti İkrime: "Kur'ân-ı Kerim'de zikredilen ibâdetle ilgili şeyler tevhid'dir. Tesbih, namaz ve kunut'tan maksat ise taat'tir" dedi.

İbnü Abbas (r.a.) Hazretlerinden rivâyet olunduğuna göre: Cebrâil Aleyhisselâm, Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerine şöyle dedi:

---

1 Et-Tevbe: 40
2 Eş-Şuarâ: 26/62

"Ey Muhammed, de ki: إِيَّاكَ نَعْبُدُ Biz sadece sana ibâdet ederiz demek yâni, sadece seni arzu eder ve sadece seni ümit ederiz, senden başkasını değil, demektir. نَعْبُدُ "Biz ibâdet ederiz" kelimesinin altındaki zamir ve yine نَسْتَعِينُ"yardım dileriz" kelimesinin altındaki (نحن biz) zamiri, okuyan kişi, hafaza melekleri ve hazır olan cemaate racidir. Yine bu zamir, okuyan kişinin kendisini ve diğer muvvahidleri, ibâdetini de cemaatin ibadeti içine katmış olur. Kendi ihtiyacını onların ihtiyacı içine katmıştır. Belki dualar, onların bereketiyle kabul ve icâbet olunur. Bundan dolayı cemaat meşru kılındı.

Şeyhü'l-Ekber, keskin misk, -Cenâb-ı Allah, bizleri onun temiz yoluyla aydınlatsın- büyük kitabında şöyle buyurdu:

"Kul kendi nefsini نفعل (fiili muzarı nefsi mütekellim maal-gayri) nunu ile kinâye etti. Bu, tazim nunu değildir. Cenâb-ı Hakkı da müfred zamiriyle kinâye etti. Muhakkak bu tevhid, Sultanın kulun kalbine gaalib olmasıdır. Onunla tahakkuk eder. Hatta bu onun içinde bir sır olur. Bu onun konuşmasında zâhir olur. Akit ve ilim, müşâhede ve ayne'l-yakîn olduğu gibi . Bu (ن) "nun", cemi' nunudur.

Kul eğer, ferdi latif ise, hakikatta birdir. O kalıbı, heykeli (şekli) ve terkibi itibariyle ferd ve tek değildir. İnsanda hiçbir cüz yoktur ki, kendisinde bulunan, Rabbanî hakikati, Hak Teâlâ Hazretleri, elbette istemiştir. Eğer ibâdetlerden kendisine lâyık olan cüze mülâkî olursa ki, o da azdır. Eğer müdebbir ise, kendisine mahsus ve zâtıne münâsib teklifler vardır. İşte bütün bunlardan dolayı kul şöyle der: "Allah için namaz kılârız, secde ederiz, sana (manevî yakınlık elde etmek için) çalışırız, rahmetini umârız ve sadece sana ibâdet ederiz." Ve bu hitabın benzerleridir. Bana ulamâ-i rusûm'dan biri bu meseleyi sordu. Kendisi bu konuda şaşıp kalmıştı. Birçok cevaplar ile ona cevap verdim. Kalbindeki tereddütleri şifa buldu. Elhamdülillah." Şeyh k.s. Hazretlerinin kelâmı son buldu.

İbâdete Layık...

İbâdet ancak Cenâb-ı Allah'a tahsis edildi. Çünkü ibâdet, ta'zimin nihâyet derecesidir. İbâdet ancak nimeti sonsuz olan Allah'a yaraşır. O Allah, mahlûkatını menfaat ile nimetlendirendir. Ve onlara hayatı verip, menfaati mümkün kıldı. Cenâb-ı Allah, şöyle buyurduğu gibi:

كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللّٰهِ وَكُنْتُمْ أَمْوَاتًا فَأَحْيَاكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ

(28) هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ اسْتَوَى إِلَى السَّمَاءِ فَسَوَّاهُنَّ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ(29)

"(Ey kâfirler!) Allah'a nasıl küfrediyorsunuz ki, ölü idiniz sizleri diriltti... Sonra sizleri yine öldürecek, sonra sizleri yine diriltecek... Sonra da döndürülüp O'na götürüleceksiniz! [28] O, o hâlıktır ki, yerde ne varsa hepsini sizin için yarattı. Sonra semâya inâyet buyurdu da, onları yedi semâ halinde nizamına koydu. O her şeyi bilir bir alîm'dir! 2/28-29" [1]

Kulun üç hali

Muhakkak ki kulun halleri, mâzî, hâl ve istikbâl (geçmiş, şimdiki hal ve gelecek) olmak üzere üç'dür.

(Mâzî:) Cenâb-ı Allah, ezelî kudretiyle, kulu, mazı'da adem (yokluk), ölüm, âciz ve cehâletten, varlığa, hayata, kudrete ve ilime, nakletti. Yâni kulunu yokluktan varlığa, ölümden hayata, âcizlikten kudrete ve cehâletten ilme geçirmesidir.

Hâl-i hazır'da Cenâb-ı Allah kuluna hâcet kapılarını açtı. Ona zarûret sebeblerini lâzım gördü. Bütün bunları yapan, رحمن رحيم Rahmân ve Rahim olan Rabbidir.

İstikbâl yâni gelecekte ise, مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ cezâ gününün sahibi olan Cenâb-ı Allah, ona amelleriyle karşılık vermesidir. **(1/17)**

Bu üç halde de kulun yarar ve amelleri, ancak Cenâb-ı Allah'a dönmekle sağlıklı bir düzene kavuşur. Hiç şüphesiz Allah'dan başka ibâdete müstahak ve lâyık (bir varlık) yoktur.

Sonra Cenâb-ı Allah'ın, نَعْبُدُ "Biz ibâdet ederiz" mübârek sözü, ibâdetten ve ubûdiyetten olması muhtemeldir. İbâdet, âbidiyet, kulların Allah'a ibâdet edici olmasıdır. Ubûdiyet ise, abdiyyet yâni Allah-'a ibâdetidir.

İbâdettendir: Gafletsiz kılınan namaz, gıybetsiz tutulan oruç, minnetsiz (başa kakmaksızın) verilen sadaka, gösterişsiz yapılan hac, halka duyurmaksızın yapılan gazve (cihad), eziyetsiz köle azâd etmek, bıkkınlık ve zaafsız edilen zikir ve âfetsiz yapılan diğer ibâdetler (ibâdettendir).

Ubûdiyettendir: Husûmetsiz rızâ, şikâyetsiz sabır, şüphesiz yakıniyyet, gayıpsız şühûd, rücû'suz (dönmemek üzere) Allah'a yönelmek, kesintisiz vuslat (ubudiyetin çeşitleri)dir.

---

1 Bakara: 2/28-29

İtikâdî Konular

İbâdetin kısımları, Huccetü'l- İslâm'ın "Erbaîn" isimli kitabında zikrettiği gibi, ondur. Bizim kabul ettiğimiz itikâdî konular da on olduğu gibi.

(Birincisi:) Celâl ve ikrâm sıfatları ile vasıflanmış olan ezelî ve ebedî zatî sıfatları الأول الآخـر الظـاهر البـاطن sıfatlarıdır. Yâni الأول Evveldir. Varlığı ilk olandır. الآخر Âhirdir. Ef'âl ve sıfatları ile âhirdir. Sondur. الظاهر Zahirdir, varlığına delâlet eden şahidler ve yarattıkları ile zâhirdir. الباطن Bâtın, gaybı ve malûmatı ile gizlidir.

(İkincisi:) Sonra Cenâb-ı Allah'ın şanına noksanlık veren, nakisa ve rezâilden ve kendisine yakışmayan sıfatlardan onu takdis etmek, temiz tutmak ve münezzeh kılmaktır.

(Üçüncüsü:) Sonra varlıklar üzerine şâmil olan tam bir kudretle onu muttasıf kılmaktır.

(Dördüncüsü:) Sonra bütün ma'lumatı ihata eden ilim ile Cenâb-ı Allah'ın muttasıf olduğuna inanmaktır. Öyle ki, Cenâb-ı Allah, karanlık bir gecede kara bir kayanın üzerinde yürüyen kara karıncanın yürüyüşünü bilir, (görür ve ayak seslerini işitir). Allah'ın bilgisinden hiç bir şey gizli kalmaz. Allah, kalblerde geçeni, hatıra gelenleri, gönüllerin sakladıkları, bütün düşünce ve hayalleri bilir.

(Beşincisi:) İrâde'dir. Bütün kâinatın var olmasını murat etmesidir. Mülk ve Melekût âleminde az veya çok bütün eşyânın kendilerine tayin edilen bir vakitte var olması, ancak Cenâb-ı Allah'ın ezelde onların var olmasını murat etmesi, dilemesi ve kazâsı ile olur. Sen de o eşyâyı Cenâb-ı Allah'ın var olmasını istediği şekilde görmektesin.

(Altıncısı:) Semi ve Basar'dır. Hiçbir uzaklık Allah'ın işitmesine mani (engel) olmadığı gibi hiçbir karanlık Allah'ın görmesine perde değildir. Cenâb-ı Allah, hiçbir kulak ve kulak deliği olmadan işitir; göz bebeği ve göz kapağı olmadan görür.

(Yedincisi:) Cenâb-ı Allah'ın zâti ile kâim olan kelâmı ezelîsi vardır. Allah'ın kelamı, mahlûkatın konuşması gibi sesle değildir. Muhakkak Kur'ân-ı Kerim, okunmuş, yazılmış ve hıfzedilmiştir. Bununla berâber Kur'ân-ı Kerim, Allâh'ü Teâlâ'nın zatı ile kâimdir.

Mûsâ Aleyhisselâm, Cenâb-ı Allah'ın kelâmını, sessiz ve harfsiz olarak işitti. Nasıl ki, Ebrâr Cenâb-ı Allah'ın zâtını şekilsiz ve renksiz görüyorsa…

(Sekizincisi:) Sırf adâlet ile vasıflanmış olan bütün ef'âl (her iş) ancak Allah'ın yaratmasıyla vardır. Allah'ın adâletiyle varlık âleminde kendini göstermiştir. Mülk olarak, Allah'dan başkasına izâfe edile-

mez. Mülkün başkasına izâfeti zulümdür. Cenâb-ı Allah'dan zulmün sâdır olması tasavvur edilemez. Hiçbir şeyi yaratmak Allah'a vâcib değildir. Bütün nimetler, Allah'ın fazl-ü keremindendir. Bütün cezâlandırmalar ise Allah'ın adâletinin tecellisidir.

(Dokozuncusu:) Âhiret gününe inanmaktır.

Onuncusu: Nübüvvettir. Melekleri göndermeye ve kitabları indirmeye şamil olan peygamberliktir.

İbâdetler On tanedir

İbâdetler de on tanedir:

1-Namaz,

2-Zekat,

3-Oruç,

4-Hac,

5-Kur'ân-ı Kerim'i okumak,

6-Her halde Allah'ı zikretmek,

7-Helal'dan rızık istemek (için çalışmak),

8-Müslümanların hak ve hukukuna riâyet etmek, sohbet hukukuna riâyet etmek,

9-Emr-i bil'ma'ruf ve nehyi anilmünker (iyiliği emretmek ve kötülüğü menetmektir),

10-Sünnet-i seniyye'ye tâbi olmaktır. Rasûlüllah'ın sünnetine tâbi olmak kurtuluşun anahtarı ve Allah sevgisinin işâretidir. Cenâb-ı Allah, buyurduğu gibi:

قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَاللهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ

-" De ki: "Eğer siz Allah'ı seviyorsanız hemen bana uyun ki, Allah da sizleri sevsin ve suçlarınızı mağfiretle örtsün. Allah gafûr'dur, rahîm'dir.[3/31]" [1]

Mevlânâ Câmi (k.s.) Hazretleri [2] şöyle dedi:

---

1 Âl-i İmrân: 3/31

2 **Mevlânâ** Mollâ Camî Hazretlerinin asıl ismi Abdürrahman bin Nizâmeddin Ahmed olup **Mevlânâ** ve Câmi nisbetiyle meşhûr oldu. Anadoluda Mollâ Câmî diye bilinir. 817 (M. 1414) tarihinde İrânın Câm kasabasında doğdu. Daha beş yaşlarında iken Muhammed Pârisâ Hazretlerinin teveccühüne nâil oldu. Maddî ve manevî ilimleri tahsil etti. **Mevlânâ** Sa'duddin Kaşgarî hazretlerinden feyz alarak kemâle erdi. Hâce Ubeydullah Ehrâr hazretlerine mürid oldu. Bir çok kitaplar yazdı. Anadoluda "Mollâ Câmi" adı ile bilinen "El-Fevâidü'-Ziyâiyye fî'ş-Şerhi Kâfie" kitabı o günden beri medreselerde ders kitabı olarak okutuldu ve hâlâ okutulmaktadır. Kerâmet sahibi bir evliyâ ve âlim idi. Fatih Sultan Mehmed Han onu İstanbula davet etti. Konya'ya kadar geldi. Orada iken Fatih'in vefat ettiği haberi kendisine ulaşınca memleketine geri döndü. Herât'ta Şeyhül'islâm idi. 898 (1498) sene Muharrem ayının onsekinci günü cüma ezânı okunurken Herât'ta vefat etti. Mollâ Câmî Hazretleri, bütün sahabeleri seven ehli

Ey Allah'ın peygamberi Salat-ü selâm üzerine olsun senin.
Kurtuluş ve umduğuna kavuşmak, nezdindedir ancak senin.
Gerçi yürüyemedim yolunda senin sünnetinin.
İsyân etti sünnetine senin ümmetin.
İsyân yükünün altındayım sünnetinin.
Uzanmazsa kurtuluş yok bize senin ayağın ve elin.

Âbidlerin Mertebeleri

Allah'a yönelen kulların mertebelerinin açıklamasında şöyle bir bilgi geldi. İnsan bir iyilik işlediği zaman, eğer o güzel iş ile Hak olan Cenâb-ı Allah'ın rızasını istememiş ise, ahyâr'dan (seçkinlerden) sayılır ama; abîd'lerden sayılmaz.

Eğer muayyen bir iş yapmayı niyyet etmeden sadece belki hayır olduğu için işler, veya mutlak değil de sırf emir olunduğu için işler, İlâhî emir olduğu için huzur alarak işler, Eğer o adam niyetini yüksek tutar; ameliyle Cenâb-ı Hakk'ın rızasından başka bir şey kasd etmezse, o tam adamdır. Er kişidir. Eğer yaptığı her şeyi hak ile işliyorsa, nâfilelerin insanı Cenâb-ı Allah'a yaklaştırdığı vârid olduğu gibi; o zaman mârifet ve adamlıkta tam olur. Eğer işlerine, Hak ile berâber huzuru kalbi de ekler ve nefsiyle değil de "ayne'l-hak" Cenâb-ı Allah'ı müşâhede etme cihetinde gider ve fiil ve şühûd'ü Allah'a izâfe eder ve izâfeti nefsine değil, Allah'a izâfe ederse o ihlaslı bir kuldur. Ameli ihlaslıdır. **(1/18)**

Eğer ona bu makam ve bundan öncekilerin makamlarının hükümleri gaalib olduğu zâhir olursa, oda "بى يسمع" (Benimle işitir)[1] makamıdır. Muayyen bir emir üzerine sâbit olmaksızın nisbet ve her mertebede "şuhûd-i ehadî"nin hükmünün gizliliğiyle berâber ne mecmu veya ne de kendisinden bir şeyle mukayyed olmayan bir makamdır. Belki genişlik, her vasfı ve hükmü kendisinden sahih bir ilim ile kabulde kendisiyle sıfatlandığı ve hiçbir vakit ve halde bu yüce

---

sünnet ve'l-cemaat idi. Bir ara sahabe düşmanları Herat'a saldırdılar. Onların Herat'ı düşüreceklerini gören Mollâ Camî Hazretleri'nin oğlu ve talebeleri o yüce zâtin kabrini açtılar. Mübârek vücudu hâlâ çürümemişti. Onu başka bir yere naklettiler. Yerini halktan gizlediler. Sahabe düşmanları Herat'a girdikleri zaman hemen Mollâ Câmî Hazretlerinin kabrine koştular. Mezarı açıp mezardaki tahtaları ateşe verdiler.

1 "بى يسمع " (Benimle işitir) Makamı: Kişinin, farz ve nâfile namazlar, ibâdet, zikir, rabıta ve evrâd-ı şerifleri okumakla manen yükselmesi, gözü, eli, ayağı ve bütün azalarının (organlarının) Allah'ın rızası ve emirleriyle hareket etmesidir. O zaman kişi sanki Allah ile görüyor, onunla işitiyor , onunla tutuyor onunla yürüryor gibi olur. Bu mana bir Hadis-i kudside mevcuttur. Müellif burada o Hadis-i kudsiye işâret etmektedir.

makamdan sıyrılmayıp, gaflet ve hicab olmadan kullukta ve hilâfette kâmil olmaktır. Yine ihâta etmede ve mutlak olmada kemâlâttır.

Sadreddin Konevî (k.s.) Hazretlerinin[1] "Tefsirü'l-Fâtiha" isimli kitabında da böyledir.

Tevilât-i Necmiyyeden

Te'vîlât-ı Necmiyyede şöyle dedi:

" إِيَّاكَ نَعْبُدُ Biz sadece sana ibâdet ederiz. Burada gayıb zamirinden hitab'a döndü. Çünkü Mâlik (Cenâb-ı Allah) ile memlûkun (kullarının) arasında, memlûkun nefsinin mülkünden başka bir perde yoktur. Kişi, nefis mülkünün hicâbını geçtiği zaman, nefsin mâlikini (Cenâb-ı Allah'ı) müşâhede etme makamına ulaşır. Ebû Yezid Hazretleri bâzı mükâşefelerinde şöyle buyurdu:

-" اِلَهِى كَيْفَ السَّبِيلُ اِلَيْكَ "İlâhî! Sana (manen yaklaşmanın) yolu nasıldır?" dedi. Rabbi ona şöyle buyurdu:

-" دَعْ نَفْسَكَ وَ تَعَالَ "Nefsini bırak ve gel"

Nefsin dört mertebesi vardır:

Emmâre, Levvâme, Mülheme ve Mutmainne nefisleridir.

Memlûk olan kul, Mâliki (olan Cenâb-ı Allah'ı) dört sıfatla zikretmesi gerekir:

İlâhiyyet, Rubûbiyyet, Rahmanî ve Rahimî sıfatlardır. Kul sıfatları, medhi ilâhî, şükrü rabbanî, senâ-i rahmanî ve temcîd-i rahimi'den sonra, nefse ait dört mülk sıfatların perdesini, bu dört ilâhî sıfatın câzibesinin kuvvetiyle geçer.

Gecenin karanlığından, nefsin kirinden "مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ (Allah,) cezâ günü sahibinin sadık olan sabahının doğmasıyla kurtulur. O zaman kul, bir abd-i memlûk (sahibi olan bir köle) olarak kalır. Hiçbir şeye gücü yetmez. Mâliki olan Allah, ona acır, rahmetiyle muamele eder. Onu kerem lisâniyle vaadinin hükmü ile zikreder.

فَاذْكُرُونِي أَذْكُرْكُمْ وَاشْكُرُوا لِي وَلاَ تَكْفُرُونِ

-" O halde anın beni, anayım sizi ve şükredin de bana nankörlük etmeyin.[2/152]" [2] Cenâb-ı Allah, insana nidâ etti ve onu kendisine muhâtab edindi: يَاأَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ Ey nefsi mutmeinne (Ey huzura

---

1 Asıl adı Muhammed bin İshâk künyesi, Ebü'l-Meâlî olan Sadreddin-i Konevî Hazretleri, 1210 (H. 606) tarihinde Malatya da doğdu. 1274 (H. 673) de Konya'da vefat etti. Kabri şerifleri Konya'dadır. Birçok kıymetli eser sahibidir. Fâtiha Tefsiri, Tasavvufî Kırk Hadis Şerhi telifatındandır.

2 Bakara: 2/152

kavuşmuş nefs)[1] Sonra onu nefsinin bilinmezliğinden Rabbinin mâlikiyetinin müşâhedesine büyük bir cezbe ile çağırdı.

اِرْجِعِي إِلَى رَبِّكِ رَاضِيَةً مَرْضِيَّةً(28)فَادْخُلِي فِي عِبَادِي(29)وَادْخُلِي جَنَّتِي

" Sen dön o rabbine hem râdıye olarak, hem merdiyye... Gir kullarım içine. Gir cennetime!" 89/28-29-30" [2] Kul, Mâlikinin cemâlini seyreder. Kul Cenâb-ı Allah'a âciz, zelil, korkan ve hudu' duyan kul nidâsıyla nidâ eder. Bazıları, إِيَّاكَ نَعْبُدُ cümlesinin nidâsı üzerine مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ 'ni nasb okudukları gibi.

Nefs, Kalb, Ruh ve Sır

Bil ki, dünyevî nefis dünyevî olan hevâhevesine tapar. Cenâb-ı Allah buyurduğu gibi:

أَفَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلَهَهُ هَوَاهُ وَأَضَلَّهُ اللهُ عَلَى عِلْمٍ وَخَتَمَ عَلَى سَمْعِهِ وَقَلْبِهِ وَجَعَلَ عَلَى بَصَرِهِ غِشَاوَةً فَمَنْ يَهْدِيهِ مِنْ بَعْدِ اللهِ أَفَلاَ تَذَكَّرُونَ(23)

-" Ya şimdi baksana o kimseye ki, ilâhını hevası ittihaz etmiş, Allah da onu bir ilim üzerine şaşırtmış, kulağını ve kalbini mühürleyip gözüne de bir perde çekmiştir; artık onu Allah'tan sonra kim yola getirir? Hâlâ da düşünmez misiniz? 45/23" [3]

Uhrevî olan kalb, Rabbinin cennetine girebilmek için Ona ibâdet eder. Cenâb-ı Allah buyurduğu gibi:

وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَى(40) فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوَى(41)

" Her kim de rabbinin makamından korkmuş ve nefsi, hevadan nehy eylemiş ise muhakkak cennettir onun varacağı! 79/40-41" [4]

Ruh-i kurbî, Allah'a yaklaşan ruh, Cenâb-ı Allah'ın indinde iyi bir kul olmak ve ona yaklaşmak için ibâdet eder. Allah'a yakın olan ruh için, Cenâb-ı Allah:

إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَنَهَرٍ(54)فِي مَقْعَدِ صِدْقٍ عِنْدَ مَلِيكٍ مُقْتَدِرٍ

-"Şüphesiz muttakîler cennetlerde nûr içinde. Sadâkat meclisinde, kudretine nihayet olmayan bir şehinşah'ın huzur-u kibriyasında! 54/54-55" [5]

---

1 El-Fecr:89/27
2 El-Fecr:89/28-29-30
3 El-Câsiye: 45/23
4 En-Nâziât: 79/40-41
5 El-Kamer: 54/54-55

Huzura eren sır ise Hak Teâlâ ve Tebâreke Hazretlerine ibâdet eder. Sadece onu ister. Cenâb-ı Allah, Peygamberi (s.a.v.) Hazretlerinin diliyle şöyle buyurdu:

أَلإِخْلاَصُ سِرٌّ بَيْنِى وَ بَيْنَ عَبْدِى لاَ يَسَعُهُ فِيهِ مَلَكٌ مُقَرَّبٌ وَلاَ نَبِىٌّ مُرْسَلٌ

-"İhlâs benim ile kulum (Muhammed Mustafa) arasında bir sırdır. Benim iznim olmadan ona hiçbir mukarreb Melek ve mursel Nebî güç getiremez."

Namaz

Cenâb-ı Allah, kulunun üzerine namaz nimetini farz ederek in'âm ettiğinde, namazı kendisiyle kulu arasında taksim etti. Cenâb-ı Allah Rasûlünün diliyle (Hadis-i kudsîde) şöyle buyurdu:

قَسَمْتُ الصَّلاَةَ بَيْنِى وَ بَيْنَ عَبْدِى نِصْفَيْنِ فَنِصْفُهَا لِى
وَ نِصْفُهَا لِعَبْدِى وَ لِعَبْدِى مَا سَأَلَ

-"Ben namazı kendim ile kulumun arasında ikiye böldüm. Yarısı benim, yarısı kulumundur. Kuluma olan payı dua edip istediği şeydir."

Kul, kendi payına düşen namazın yarısı ile; cemâl ve celâl sıfatlarına ettiği şükür, senâ ve hamd ile Cenâb-ı Allah'ın kemâline kavuşur. Rabb da, kerem ve nimetlerinin iktizâsı olarak, kuluna yaklaşır. Cenâb-ı Allah: مَنْ تَقَرَّبَ إِلَيَّ شِبْرًا تَقَرَّبْتُ إِلَيْهِ ذِرَاعًا "Kim bana bir karış yaklaşırsa ben ona bir zirâ' yaklaşırım"[1] buyurmaları gibi.

Cenâb-ı Allah, kuluna olan merhametinden, namazın yarısıyla kulun (dileklerini kabul ederek) onu, başkalarına ibâdet etme karanlığından çıkarıp kurtardı. O karanlıkların bâzısı diğerinin üzerindedir. İnsanların hevesindendir. Kalbin muradı ve ruhun hakk'dan gayri, vahdaniyet nûruna ve ferdâniyet şuhûduna taalluk etmesiyle, nefsin arzı (dünyası), kalbin semavâtı (gökleri), ruhun arşı, sırrın kursîsi Rabbinin nûruyla aydınlandı. Hepsi kendilerini yaratan, Mâlik ve Melikleri Olan Cenâb-ı Allah'a îmân ettiler. Tapmakta oldukları tuğyanlarını terk ettiler. Allah'ın kopmaz ipi olan şeriatına bağlandılar. Hepsi bir olup,

"إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ (5) (Ey Rabbimiz!) Ancak sana ibâdet (kulluk) ederiz ve yalnız senden yardım dileriz," dediler.

1 Sahîh-i Buharı Tevhid:

Ancak Sana, Lafzı

إِيَّاكَ "Ancak sana" lafzının tekrârı, (ibâdete lâyık olan sadece Cenâb-ı Allah olduğu gibi) kendisinden yardım istenmeye lâyık olanın da sadece Allah olduğunu, yardım dilemeyi ona tahsis etmek içindir. İstiâne yardım dilemektir. Başkasına ve nefsine geçer. Yâni sana ibâdet edebilmek için yardım dileriz. Veya gücümüzün yetmediği şeyler için, veya sana ibâdet etmeye mani olan şeytan ile muhârebe edebilmek, işlerimizde, dünya ve dinimizi islah edebilmede senden yardım isteriz, demektir. Bütün sözleri bir araya toplayan ise, hakkı edâ etmede, farzları yerine getirmede, kötülüklere tahammül etmede, yararlı ve faydalı şeyleri istemede bize yardımcı olanı istiyoruz, demektir.

İstiâne

İbâdetin, yâni إِيَّاكَ نَعْبُدُ "Sadece sana ibâdet ederiz" cümlesinin, istiâne yâni وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ " ve sadece senden yardım dileriz," cümlesinin üzerine takdimi, âyet başlarının birbirlerine muvâfık olması içindir.

Ondan olduğu bilinsin diye. Yâni ibâdet edildiği zaman ilâhi nusret ve yardıma insan nâil olur. Takdim, duaya icâbet edildiğine ve hacet talebinin kabul olduğuna bir vesiledir. **(1/19)**

إِيَّاكَ نَعْبُدُ "Sadece sana ibâdet ederiz" demek, insana ucub verebileceği ve insan ibâdetiyle kendini beğenme ve diğer insanlardan üstün görme duygusuna kapılabileceği için hemen ardında; وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ " ve sadece senden yardım dileriz," buyurarak; bu kibir ve nefsin ibâdetten aldığı payı izâle etti (ortadan kalkardı).

إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ ﴿5﴾ (Ey Rabbimiz!) Ancak sana ibâdet (kulluk) ederiz ve yalnız senden yardım dileriz. Âyet-i kerimesinde; ibâdet ile istiâne (yardım dileme)'nin bir arada toplanması, hem iftihar ve iftikâr'dır.

İftihâr (övünme), kişi abd ve âbid olduğu içindir. Yâni kişi Allah'ın kulu ve ona ibâdet eden biri olma şerefine nâil olduğu için iftihâr ediyor.

İftikâr (muhtaç olma) ise, Allah'ın yardımına tevfik-i ilâhiyeye mazhar olması ve Allah'ın kendisini günah'dan korumasına muhtaç olduğunu hissetmesidir.

Burada aynı zamanda elh-i sünnet ve'l-cemaat mezhebinin haklılığı da ortaya konmaktadır. Çünkü burada, fiil'in kul tarafından işlendiğini ve başarının Allah'a ait olduğu beyan ediliyor. Yaratmak gibi...

إِيَّاكَ نَعْبُدُ "Sadece sana ibâdet ederiz" cümlesiyle, fiil'in kul'dan meydana gelmesini inkâr eden Cebriyye (mezhebinin görüşleri) reddedildi.

وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ " ve sadece senden yardım dileriz," cümlesiyle de, yaratmanın ve başarılı kılmanın Allah tarafından olduğunu kabul etmeyen Mu'tezile (mezhebinin görüşlerini) reddetmektedir.

Sonra ikisinin yâni ibâdet ve istiâne'nin kuldan tahakkuku, (yâni gerçekleşmesi için kulun) Allah'dan başkasına hizmet etmemesi ve Allah'dan başkasından bir şey dilememesidir.

Hikâye (İhlas)

Süfyân-i Sevrî Hazretlerinden[1] rivâyet edildiğine göre kendisi bir akşam namazında bir kavme (topluluğa) imam oldu.

إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ "(Ey Rabbimiz!) Ancak sana ibâdet (kulluk) ederiz ve yalnız senden yardım dileriz." Âyet-i kerimesine geldiğinde, düşüp bayıldı. Kendisine geldiğinde bu, (bayılma) soruldu. O:

-"Sen neden doktorların ve sultanların kapısına gidiyorsun?" diye sorulmasından korktum, dedi.

Hikaye (Yardım Dileme)

İstiânenin takdim ile sadece Cenâb-ı Allah'a tahsis edilmesi, Nemrud'un kendisini bağlayıp ateşe atacağı zamanda Hazreti İbrâhim Halil Aleyhisselâm'a uymak içindir. Cebrâil Aleyhisselâm, kendisine:

-"Senin bir ihtiyacın var mı?" diye sordu. Halil Aleyhisselâm:

-"Senden herhangi bir isteğim yoktur," dedi. Cebrâil Aleyhisselâm:

-"Allah'dan iste"dedi. Hazreti Halil:

---

1 Süfyân-ı Sevrî hazretleri, asıl adı, Süfyân bin Said bin Mesrûk el-Kûfî'dir. 715 (H. 95) yılında Küfe'de doğdu. Çok iyi bir ilim tahsili gördü. Büyük bir fıkıh âlimi idi. Müctehid idi. Mezhebi zamanla unutuldu. Cüneydî Bağdâdi ve Hamdun Kassar onun mezhebindeydiler. Kerâmet sahibi bir evliyâ idi. Kadılığı kabul etmedi. Çok talebe yetiştirdi. Aşk ve gönül eri olan Süfyân-i Sevrî hazretleri, 778 (H. 161) tarihinde Basra'da vefat etti.

-"Cenâb-ı Allah'ın, benim durumumu bilmesi benim için yeterlidir. Ayrıca ondan bir şey istemem ziyâdeliktir," dedi.

Burada kul sanki şöyle demektedir: Başkası değil, İbrâhim Aleyhisselâm'ın iki ayakları ve iki eli bağlanmıştı. Ben de iki elimi bağladım yürüyemiyorum, ellerimi bağladım onları hareket ettiremiyorum. Gözlerimle bakamıyorum. Kulaklarımla işitemiyorum. Dilimle konuşamıyorum. Cehennemin önündeyim. Ey Rabbim! Halil Aleyhisselâm, senden başka yardımcı kabul etmedi. Ben de senden başkasının yardımını istemiyorum.

وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ " ve sadece senden dileriz, yardımı" diyor. Ve sanki Cenâb-ı Allah: "Ben azimuşşân da: يَانَارُ كُونِي بَرْدًا وَسَلاَمًا عَلَى إِبْرَاهِيمَ " Ey nâr! Serin ve selâmet ol İbrâhim'e!' Dedik! 21/69" [1] fermanını ziyâdeleştiririm. Muhakkak seni Cehennem ateşinden kurtardım. Seni cennete ulaştırdım. Sana kelâm-ı kadîmi işitme şerefini verdim. Cehenneme; sana: Senin nûrun benim alevlerimi söndürdü. Mü'minin mükâfatı budur." demesini emrettim.

"**Mevlânâ Celâleddin** (k. s.) şöyle buyurdu:
"Ateşten emin eden onu koruyandır.
Zaifi, olduğu yerde sen ateşten korudun."

Sırat-ı Müstekıym

(**6**) اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيم Hidayet eyle bizi doğru yola.

Bu dua, arzulanan (ve istenen) yardımın açıklanmasıdır. Sanki şöyle deniliyor: "Sana nasıl yardım edeyim?" gibi bir soru sorulmaktadır. O da: " اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيم Hidayet eyle bizi doğru yola " dedi. İbâdetin tamamlanmasından (Ey Rabbimiz!) Ancak sana ederiz kulluğu ve sade senden dileriz yardımı," (denildikten) sonra

(اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيم Hidayet eyle bizi doğru yola, duasının**)** takip etmesi, şerî bir kâidedir.

Hidâyet

Et-Teysir isimli kitabda şöyle deniyor:

إِيَّاكَ نَعْبُدُ "Sade sana ederiz kulluğu," tevhid'in izhârıdır.

وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ "Sade senden dileriz yardımı" Allah'dan yardım dilemenin istenmesidir. اِهْدِنَا "Bize hidâyet nasip eyle" Allah'ın dininde sebat istenmesidir. O da (dinde sebat), ibâdetini tam

1 El-Enbiyâ: 21/69

sebat istenmesidir. O da (dinde sebat), ibâdetini tam yapması ve Cenâb-ı Allah'dan yardım dilemesidir. İşte bu hidâyet üzerinde sebat olmak; hacetlerin en mühimmidir. Evliyâ ve Enbiyâ'nın Cenâb-ı Allah'dan istediği de buydu.

Yusuf Aleyhisselâm, şöyle dua etmişti:

رَبِّ قَدْ آتَيْتَنِي مِنْ الْمُلْكِ وَعَلَّمْتَنِي مِنْ تَأْوِيلِ الْاَحَادِيثِ فَاطِرَ السَّمَاوَاتِ وَالْاَرْضِ أَنْتَ وَلِيِّ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ تَوَفَّنِي مُسْلِمًا وَأَلْحِقْنِي بِالصَّالِحِينَ(101)

" Yâ rab! Sen bana mülkten bir nasip verdin ve bana ehâdisin te'vilinden bir ilim öğrettin. Gökleri, yeri yaratan rabbim. Benim dünya ve âhiret'te velîm sensin. Beni müslim olarak al ve beni sâlihîne ilhak buyur. 12/101" [1]

Firavun'un sihirbazları îmân edip şöyle dediler:

قَالُوا إِنَّا إِلَى رَبِّنَا مُنْقَلِبُونَ(125)وَمَا تَنْقِمُ مِنَّا اِلاَّ أَنْ آمَنَّا بِآيَاتِ رَبِّنَا لَمَّا جَاءَتْنَا رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَتَوَفَّنَا مُسْلِمِينَ(126)

"Onlar da: "Biz, şüphesiz rabbimize döneceğiz. Senin bize kızman da sırf rabbimizin âyetleri gelince iymân etmemizden... Ey bizim rabbimiz! Üzerimize sabır yağdır ve canımızı iymân selâmetiyle al! 7/125-126" [2] Sahabeler, şöyle dua ettiler:

رَبَّنَا إِنَّنَا سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُنَادِي لِلْإِيمَانِ أَنْ آمِنُوا بِرَبِّكُمْ فَآمَنَّا رَبَّنَا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا سَيِّئَاتِنَا وَتَوَفَّنَا مَعَ الْاَبْرَارِ(193)

" Rabbenâ! Cidden bizler bir münadî işittik; îmâna çağırıyor: 'Rabbınıza iymân edin!' diyordu. Dinledik, imân ettik... Rabbenâ! Mağfiretinle artık günahlarımızı bizlere bağışla. Kabahatlerimizi bizlerden keffâret buyur ve bizleri sana ermiş kullarınla berâber yanına al! 3/193" [3] Bu, (evliya, âlim ve Peygamberlerin bu şekilde dua etmeleri,) zâhir hale (şu andaki duruma) güvenmemenin gerekli olduğunu (ve akıbetin önemli olduğunu beyan) içindir. Muhakkak ki gelecekte insan değişebilir. İblis, Bersîs, Bel'âm bin Bâurâ'da olduğu gibi.

Mevlânâ Celâleddin (k.s.), şöyle buyurdu..

"Dünyada yüzbinlerce iblis ve Be'lâm vardır.

Ki, onların halleri de gerek gizli, gerek aşikar böyle olmuştur.

Bu ikisi diğerlerine şahid olsun diye Allah bunları meşhur kıldı.

Allah bu iki hırsızı yüksek ve mânevî bir darağacına astı ve teşhir etti.

---

1 Yusuf: 12/101
2 El-A'râf:7/ 125-126
3 Al-i İmrân: 3/193

Yoksa kahr-ı ilâhiye uğramış lâkin cezâları sona bırakılmış pek çok hırsız vardır."

Kaadî (Beyzâvî) tefsirinde şöyle denilmektedir:

Allah'a kavuşan Ârif kişi, bu Âyet-i kerimede kasd edilen mânâ şudur: " İçinden çıkılmaz karanlık hallerimizden kurtulma-mız için, bizi sana götüren yola irşâd et. Senin kutsal nûrunla aydınlanmamız için, bedenlerimizde var olan perdeleri yok et. Seni senin nûrunla gö-relim."

Mevlânâ Fenârî (Hazretleri): "Bunun esâsı, muhakkak Allah yolunda seyr-ü sulûk sonsuzdur. Kutbu'l-muhakkıkîn'in dediği gibi, mukadderât ve malumât'ın nihÂyet-i yoktur. Malumat ve mukadderât oldukça, kulun şevki aslâ sukûnete erip, yok olmaz."

HidÂyet-in aslı, (ل) lam ile veya (الى) ilâ (harf-i cerr ile) muteaddi olmasıdır. وَاخْتَارَ مُوسَى قَوْمَهُ سَبْعِينَ رَجُلاً لِمِيقَاتِنَا " Mûsâ, mîkatımız için (tayin ettiğimiz vakitte tevbe için) kavminden yetmiş erkek seçti," Âyet-i kerimesindeki, اخْتَارَ fiiline yapılan burada yapıldı.[1] **(1/20)**

Sırât-ı Müstekîm

الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيم "Sırat-ı Mustekîm", cümlesi, hak dîni olan İslâm dininden istiâredir. Maksud olan vesile kasd edilen vesileye veya ruhânî teveccüh, cismânî teveccühe teşbih edilerek; "din"e "sırat" ismi verildi. Çünkü noksan sıfatlardan münezzeh olan Allah sübhânehû ve Teâlâ Hazretleri, mümkinâttan çok yücedir. Lâkin , tâlib olan bir kulun, vusûl ve kaçırdıklarını elde etme ikrâmına erme-si için, elbette mesâfeleri kat etmesi, birçok âfetlere katlanması ve cefâları geçmesi lâzımdır.

"اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيم "Hidâyet eyle bizi doğru yola," ilâhî kelâm'da bir çok vecihler vardır. (şekiller açıklanmıştır.)

Birincisi: Elbette Allâh'ü Teâlâ Hazretlerini tanımak ve onun yolunu bulmak için hidâyete ermek lâzımdır. Sonra şehvet ve gadab ve malı infâk etme amellerinde, ifrât ile tefrit arasında orta bir yol tutmak gerekir. Çünkü arzulanan, insanın orta yol ile hidâyet bulmasıdır.

---

1 وَاخْتَارَ مُوسَى قومَهُ Hazıf ve isâl kaidesi vardır. Burada hazfedilen من harf- i cerri hazfedildi. Aslı: وَاخْتَارَ مُوسَى مِنْ قومِهِ idi. مِنْ 'nin hazfedilmesiyle aslı irabı olan mefullüğü geri döndü ve nasb okundu.

İkincisi: Kul her ne kadar Cenâb-ı Allah'ı bir delil ile tanıyorsa da burada başka delliler vardır. اِهْدِنَا "(Yâ Rabbi! Bize hidâyet et" cümlesinin mânâsı:

عَرِّفْنَا مَا فِى كُلِّ شَيْءٍ مِنْ كَيْفِيَّةِ دَلاَلَتِهِ عَلَى ذَاتِكَ وَ صِفَاتِكَ وَأَفْعَالِكَ

"(Yâ Rabbi!) Senin efâlin, sıfâtın ve zâtına delâleti keyfiyetinden her şeyin içindeki (sırrı ve hikmeti) bize öğret," demektir.

Üçüncüsü: Onun (yâni "اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيم "Hidâyet eyle bizi doğru yola," Âyet-i kerimenin) mânâsı:

وَأَنَّ هَذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ وَلاَ تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهِ ذَلِكُمْ وَصَّاكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ(153)

-" Bir de şu: "Benim dosdoğru yolum; hem onu takip edin, başka yollar takip etmeyin ki, sizi O'nun yolundan saptırıp parçalamasınlar". Duydunuz â, işte size O bunu ferman buyurdu. Gerektir ki korunur, müttaki olursunuz.[6/153]" [1]

Mâsivâ'dan yüzçevir

Âyet-i kerimenin gereğince, "Mâsivâ"dan (Allah'dan başka her şeyden) yüz çevirmektir." Her ne kadar tamamen nefsinin ve geleceğinin aleyhinde de olsa (Allah'a ve emirlerine uymalıdır)

Hatta İbrâhim Aleyhisselâm gibi oğlunu kesmekle emir olunsa (hemen keser) veya İsmail Aleyhisselâm gibi kesilmeye boyun eğmesi gerekse (bile teslim olur).

Veya Yunus Aleyhisselâm gibi kendisini denize atması gerekse, atar. Mûsâ Aleyhisselâm gibi yüksek derecelere çıksa bile başkalarına talebe olması gerekse hemen talebe olur.

Emri bil'maruf ve nehyi anil-münker (iyiliği emretme ve kötülükten alı koyma insanları Allah'ın yoluna çağırma) uğruna Zekeriyya ve Yahya Aleyhimesselâm gibi ikiye bölünmek ve öldürülmek olsa bile... İşte bu makam gerçekten zordur.

Enbiyâ ve Evliyâ'nın Makamı

Ancak burada; صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ "Kendilerine nimet verdiğin mes'udların yoluna" denilip; صِرَاطَ الَّذِينَ ضُرِبُوا وَ قُتِلُوا "(Senin yolunda) dövülen (eziyet gören) ve öldürülenlerin yoluna" denilmemesi (üm-

---

1 El-En'âm: 6/153

met-i merhumeye) bir kolaylık veya nimetler cihetinden Peygamberlerin ve evliyâ'nın makamına teşviktir. Sonra mutedil bir istikâmet (ifrat ve tefritten uzak orta yolu takip etmek) ve onun üzerinde sebat etmek gerçekten zor bir iştir. Bundan dolayı Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri: شَيَّبَتْنِى هُودُ وَاَخَوَاتُهَا "Beni Hûd sûresi ve kardeşleri (benzerleri) ihtiyarlattı"[1] buyurdular. Çünkü Hûd sûresinde şöyle deniliyor:

فَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ وَمَنْ تَابَ مَعَكَ وَلاَ تَطْغَوْا إِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ

-"(Ey Habibim Ahmed! Rasûlüm Ya Muhammed! Emrolunduğun gibi doğruluk et. Sen ve berâberinde tevbe edenler de, aşırı gitmeyin çünkü O, her ne yaparsanız bâsîr'dir; görüyor-[11/112]"[2]

İfrât ve Tefrit

Muhakkak insanın yetişmesi, Zâhirî ve Bâtınî olarak, kuvvet bulması, bâzı sıfatlar, tabiî ve ruhî ahlâklara dayanır. Bunların her birinin ifrât ve tefrit tarafı vardır. Vacip olan, bunlardan orta yolu bilip üzerinde kalmaktır. Bu konuda (ifrat ve tefritten uzak orta yolu takip etmek hakkında) bir çok emirler vardır. Âyet-i kerimeler, hep bunu dile getirmişlerdir. Cenâb-ı Allah'ın şu mübârek kavli şerîfi gibi:

وَلاَ تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَى عُنُقِكَ وَلاَ تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَحْسُورًا

-" Hem elini bağlayıp boynuna asma , hem de onu büsbütün açıp saçma ki pişman olur, açık kalırsın; [17/79]"[3]

Bu Âyet-i kerime, insanı cimrilik ile israfın arasında orta bir yola teşvik etti.

Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin şu Hadis-i şerîfi gibi: Kendisine, "(Dünyadan el ve etek çekip) Rahipleşmek, bir yıl (her gün) oruç tutmak, gecenin hepsini kıyam (ibâdet ile) geçirmek isteyenlere ve soranlara bu hareketleri yasakladıktan sonra şöyle buyurdular:

إِنَّ لِنَفْسِكَ عَلَيْكَ حَقًّا وَ لِزَوْجِكَ عَلَيْكَ حَقًّا وَ لِزَوْرِكَ
عَلَيْكَ حَقًّا صُمْ وَأَفْطِرْ وَقُمْ وَنَمْ

-"Muhakkak, nefsinin senin üzerinde hakkı vardır. Eşinin senin üzerinde hakkı vardır. Ziyâretçilerin (müsafirlerin) senin üzerinde hakları vardır. (O halde ara sıra nâfile) oruç tut ve (ara sıra tutma) iftâr et ye. (Gecenin bir kısmında) kalk (teheccüd ve nâfile) namaz kıl ve (bir kısmında da istirahat et) uyu"[4]

---

1 Tirmizi, Tefsir, sûre, 56
2 Hud: 11/112
3 El-isrâ 17/29
4 Buhârî, Teheccüd, 20; Müslim, Sıyam, 181,186,188, 193

Bütün hallerde böyle olunmalıdır. (Orta yol takip edilmelidir) Cenâb-ı Allah şöyle buyurdu:

قُلِ ادْعُوا اللهَ أَوِ ادْعُوا الرَّحْمَانَ أَيًّا مَا تَدْعُوا فَلَهُ الْاَسْمَاءُ الْحُسْنَى وَلاَ تَجْهَرْ بِصَلاَتِكَ وَلاَ تُخَافِتْ بِهَا وَابْتَغِ بَيْنَ ذَلِكَ سَبِيلاً

-" De ki: 'Allah deyin, Rahmân deyin; hangisini deseniz, hep O'nundur en güzel isimler!' Bununla berâber salâtında pek bağırma, pek de gizleme; ikisinin arası bir yol tut 17/110" [1]

وَالَّذِينَ إِذَا أَنْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذَلِكَ قَوَامًا

Ve (Rahman olan Allah'ın o kulları) ki, infak ettikleri zaman ne israf ne de cimrilik ederler; ikisi arasında (orta) bir yol tutarlar."[2]

مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغَى (Peygamberin) "Göz ne şaştı, ne aştı. 53/17" [3]

Rivâyet olunduğuna göre Hazreti Ömer (r.a.) yüksek sesle okuyordu. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri, kendilerine (yüksek sesle okumalarının sebebini) sordular. Hazreti Ömer (r.a.):

-" اَوْقِظُ الْوَسْنَان وَ اَطْرُدُالشَّيْطَانَ Uyuklayanları uyandırıyor ve şeytanı kovuyorum," dedi. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri, kendisine:

-"اَخْفِضْ مِنْ صَوْتِكَ قَلِيلاً" "Ey Ömer! Sesini az alçalt," buyurdu.

Hazreti Ebû Bekre geldi. Onu alçak bir sesle okurken gördü. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri, kendisine, (gizli okumasının sebebini) sordu. O da:

-" قَدْ اسْمعت مِنْ نَاجَيْت Gerçekten ben fısıldaşırcasına gizli okumamı işittiniz mi?" dedi. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri:

-" -"اِرْفَعْ مِنْ صَوْتِكَ قَلِيلاً" "Sesini biraz yükselt," buyurdu.

Diğer bütün ahlâklar da, bu emir ve bu şekildedir. (yâni orta bir yol üzerinde olmak gerekir.) Çünkü gerçekten şecaat (cesâret), korkaklık ile atılganlık arasında bir haldir. Belâgat, anlaşılmayacak derecede veciz (çok kısa) konuşmak ile bıkkınlık veren itnâb (sözü çok uzatma) arasında bir durumdur.

Şeriatımız, her teşvikte, hal, hüküm sıfat ve ahlâkta itidal (orta yol) ölçüsünü beyan etti (ve bizleri mutedil davranmakla) mükellef kıldı. Hatta zemmedilen (kötülenen ve sevilmeyen) şeyler için, kendisinde kullanıldığı zaman, güzel olacağı sarf (kullanma yolları) bile tayin etti. Allah için buğuz etmek ve Allah için men etmek gibi.

---

1 El-isrâ. 17/110
2 El-Furkân: 25/67
3 En-Necm: 53/17

Doğruluğun Çeşitleri

الْمُسْتَقِيم Doğruluk bir çok kısımlara ayrılır.

Bir kısmı, sözde, fiil'de.

Sözde değil de kalb ve iş'te doğruluk ki, hiç kimse onun sözünde doğru olduğunu bilmez. Bu ikisi için, (yâni iş ve kalbin doğruluğunda) kurtuluş vardır. Birincisi yâni sözde doğruluk daha a'lâdır.

Kalbiyle değil de, fiil ve sözde doğruluk, kalb olmadan bu (fiil ve sözde doğruluğun) faydası umulur.

Müstekîm'in kısımların:

Fiilinde değil de, söz ve kalbinde doğru olmak.

Fiilinde ve kalbinde olmadan sadece dilinde doğru olmak.

Fiilinde ve sözünde olmadan sadece kalbinde doğru olmak.

Kalbinde ve sözünde (değil) sadece fiilinde doğru olmak.

Bu dört hâl insanın aleyhindedir; lehinde değildir. Her ne kadar bazıları diğerlerinden üstün olsa bile.

Dilde doğruluktan murat (sadece) gıybet, nemime (koğuculuğu) ve ikisinin benzerini terk etmek değildir. Fiil (kişinin işi) bunlara şamildir, (bunlar davranış kısmına girer). **(1/21)** Sözde doğruluktan murat, başkalarını sırat-ı mustakıme –doğru yola- İslâm dinine irşâd etmektir.

Sözde doğruluk, bazen, irşad edilen şeyden ari olur. Bir adamın namaz'ın ahkâm ve kılınışını öğrenmek için toplanması gibi. Namazın ahkâmını öğrenip amel ederek gerçekleştirdikten sonra onu başkasına öğretti. İşte bu, sözünde doğru (müstekîm) olan kimsedir. Sonra vaktini değerlendirdi. Zâhirî rükunlarına riâyet ederek, öğrendikleriyle amel etti (namaz kıldı). Bu da kişinin fiilinde müstekîm (doğru) olmasıdır. Sonra, Cenâb-ı Allah'ın, bu namazdan muradının, namazla berâber huzuru kalb olduğunu" öğrendi. Namazını huzuru kalb ile kıldı. İşte bu da kalbin müstekîm (doğru) olmasıdır. Diğer kısımları da buna kıyas et.

Tevilât-i Necmiyyeden

Te'vîlât-ı Necmiyye'de hidâyet-in kısımlarının üç olduğu (yazılıdır).

Birincisi: Âmmenin (bütün insanların) hidâyet-idir. Yâni bütün canlıların, kendilerine faydalı şeyleri celbedip, zararlı şeylerden uzaklaşmalarıdır.

قَالَ رَبُّنَا الَّذِي أَعْطَى كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ (Mûsâ)" Bizim dedi: rabbimiz herşeye hilkatini veren sonra da yolunu gösterendir 20/50" [1]

وَهَـدَيْنَاهُ النَّجْـدَيْنِ(10) "İki de tepe gösterdik. 90/10" [2] Âyet-i kerimelerinde buna işâret edilmektedir.

İkincisi: Havassın hidâyet-idir. Mü'minleri, cennete götüren hidâyettir.

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ يَهْدِيهِمْ رَبُّهُمْ بِإِيمَانِهِمْ تَجْرِي
مِنْ تَحْتِهِمُ الْأَنْهَارُ فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ(9)

-" Amma imân edip, güzel güzel ameller yapan kimseler... Onların rabbi, kendilerini –imanları sebebiyle- hidâyet-ine erdirir, naîm cennetlerinde, altlarından ırmaklar akar... 10/9" [3] Âyet-i Kerimesiyle buna işâret edilmektedir.

Üçüncüsü: Ehass'ın (havassın havassının) hidâyet-idir. Bu hakikat ehlinin Allah'ın izni ve takdiri ile Allah'a olan hidâyet-idir. Şu Âyet-i kerimelerde buna işâret edilmektedir:

قُلْ إِنَّ هُدَى اللهِ هُوَ الْهُدَى " Her halde yol, Allah yolu de.2/120" [4]

وَقَالَ إِنِّي ذَاهِبٌ إِلَى رَبِّي سَيَهْدِينِ " Bir de dedi ki: 'Ben rabbime gidiyorum, O bana yolunu gösterir. 37/99" [5]

اَللّٰهُ يَجْتَبِي إِلَيْهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي إِلَيْهِ مَنْ يُنِيبُ "Allah ona dilediklerini seçecek ve yüz tutanları ona hidâyetle erdirecektir! 42/13" [6]

وَوَجَدَكَ ضَالاًّ فَهَدَى " Ve seni yol bilmez iken yola koymadı mı 93/7" [7]

Yâni sen çölde yolunu yitirmiştin seni buldum, cömertliğimle seni aradım. Lütfum ve fazl-ü keremimle seni zengin kıldım. İnÂyet-imin cezbeleriyle sana hidâyet verdim. HidÂyet-imin nûruyla bana geldin. Seni nûr kıldım. Seninle kullarımdan dilediğime hidâyet nasip ettim. Kim sana tâbi olur ve senin hoşnutluğunu isterse, beşerî varlık karanlıklarından çıkarır, ruhânî varlık nûruna götürürüm. Onları sırat-ı müstekîme iletirim (hidâyet veririm). Cenâb-ı Allah, buyurdukları gibi:

---

1 Tâhâ: 20/50
2 El-Beled: 90/10
3 Yunus: 10/9
4 Bakara: 2/120
5 Es-Saffât:37/99
6 Eş-Şurâ: 42/13
7 Ed-Duhâ: 93/7

يَاأَهْلَ الْكِتَابِ قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ كَثِيرًا مِمَّا كُنْتُمْ تُخْفُونَ مِنَ الْكِتَابِ وَيَعْفُو عَنْ كَثِيرٍ قَدْ جَاءَكُمْ مِنَ اللّٰهِ نُورٌ وَكِتَابٌ مُبِينٌ(15)يَهْدِي بِهِ اللّٰهُ مَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَهُ سُبُلَ السَّلاَمِ وَيُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِهِ وَيَهْدِيهِمْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ

"Ey ehl-i kitâb! Şimdi size resûlümüz geldi. Kitâbınızın, gizlemekte olduğunuz birçok yerlerini sizlere beyan ediyor. Bir çoğundan da geçiyor... İşte size Allah" tan bir nûr, bir parlak kitâb geldi. Allah bununla, rıdvanı ardınca gideni, selâmet yollarına doğrultacak ve iznile onları zulmetlerden nûra çıkarıp, doğru bir yola koyacak. [5/15-16]" [1]

Sırât-ı Müstekîm

الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيم Doğru yol, en doğru ve en sağlam İslâm dinidir. İslâm dini, Kur'ân-ı azimüş-şan'ın delâlet ettiği ve Peygamberlerin Efendisi (s.a.v) Hazretlerinin ahlâkıdır. Efendimiz (s.a.v.)'ın ahlâkı hakkında Cenâb-ı Allah:

وَإِنَّكَ لَعَلَى خُلُقٍ عَظِيمٍ " Ve muhakkak sen, pek büyük bir ahlâk üzerindesin! [68/4] "[2]

Bu (Yüce Ahlâk) ya sonunda insanı cennete götürür. Amel defterleri sağ elinde verilenler için olanı cennete iletir. Cenâb-ı Allah, buyurdukları gibi:

وَاللّٰهُ يَدْعُو إِلَى دَارِ السَّلاَمِ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ

-" Allah dâr'us-selâm'a çağırıyor ve dilediğini bir doğru yola hidâyet buyuruyor. [10/25]" [3]

Veya sonunda insanı Allah'a yöneltir. Bu da Allah'a yaklaşan ve hayırda insanları geçenler içindir. Cenâb-ı Allah, buyurdukları gibi:

وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ رُوحًا مِنْ أَمْرِنَا مَا كُنْتَ تَدْرِي مَا الْكِتَابُ وَلاَ الْإِيمَانُ وَلَكِنْ جَعَلْنَاهُ نُورًا نَهْدِي بِهِ مَنْ نَشَاءُ مِنْ عِبَادِنَا وَإِنَّكَ لَتَهْدِي إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ (52) صِرَاطِ اللّٰهِ الَّذِي لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي اْلاَرْضِ أَلاَ إِلَى اللّٰهِ تَصِيرُ الْأُمُورُ

-" Ve işte sana böyle emrimizden biz Ruh vahyettirdik; sen kitab nedir, îmân nedir bilmiyordun ve lâkin biz onu bir nûr kıldık! Onunla

1 El-Mâide: 5/15-16
2 El-Kalem: 68/4
3 Yunus: 10/25

kullarımızdan dilediğimize hidâyet vereceğiz ve emin ol sen her halde doğru bir yola çağırıyorsun; O Allah'ın yoluna ki göklerde ne var, yer'de ne varsa hep O'nundur. Uyan! Bütün işler, döner dolaşır Allah'a varır! 42/52-53" [1]

Ashâb-ı Yemin yâni amel defterleri sağ elinden verilenler için olan her türlü nimet ve manevî derece, sâbikîn yâni, amelde ileri gidenler için hâsıl olur. Çünkü onlar, Celâl olan Allah'ın keşfinde ve Cemâl'in şâhidliğinde nimete nâil olmakla ashabı yemini geçenlerdir. Bu makam Peygamberlerin Efendisi (s.a.v.) Hazret-leri ve ona tâbi olanlara mahsustur. Cenâb-ı Allah şöyle buyurdu:

قُلْ يَاأَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنِ اهْتَدَى فَإِنَّمَا يَهْتَدِي لِنَفْسِهِ وَمَنْ ضَلَّ فَإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِوَكِيلٍ

- De ki: "Ey insanlar! İşte rabbinizden size hak geldi. Artık hidâyet-i kabul eden kendi nefsi için kabul etmiş olur, sapkınlık eden de kendi aleyhine sapmış olur ve "Ben sizin üzerinize vekil değilim. 10/108" [2]

Şeyh Sâdî (k.s.) şöyle buyurdu:
"Eğer bütün yollar, nehirler olsalar bile
onun üzerine atılır ateşten seccâde."

صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ "Kendilerine nimet verdiğin mes'udların yoluna" Bu cümle birinci cümleden (yâni " اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيم hidâyet eyle bizi doğru yola," cümlesinden) bedel-i kül'dür.[3] (Yâni sıraat-ı müstekîmin tamamını hidâyet et) İn'am, nimeti ulaştır-maktır. Nimet aslında insanların kendisiyle lezzet aldığı şeydir. Hak dinin nimetinden insanların aldığı lezzette kullanıldı.

İn'âm'ın Tabakaları

İbnu Abbâs ibni Ata Hazretleri buyurdu:
" Kendilerine Allah'ın nimet verdiği kişiler, tabaka tabakadır:
Ârifler: Allah ariflere mârifeti in'âm etti.
Evliyâ: Allah evliyâ kullarına, kalb temizliği, yakıyn, rızâ ve sıdk'ı in'âm etti.
Ebrâr: Allah onlara, hilim ve re'fet (yumuşaklık) in'âm etti.

1 Eş-Şurâ: 42/52-53
2 Yunus: 10/108
3 Bedel-i Kül:

Müridler: Allah, müridlere, ibâdetin tatlılığını ve zevkini in'âm etti.

Mü'minler: Allah, mü'minlere istikâmeti (İslâm dini üzerine devam etme nimetini) in'âm etti.

Denildi ki, صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ "Kendilerine nimet verdiğin mesudların yoluna" cümlesinden murat edilenler, peygamberler, sıddîklar, şehidler ve Salihlerdir. Allâh'ü Teâlâ buyurduğu gibi:

وَمَنْ يُطِعِ اللّٰهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ
وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ وَحَسُنَ أُولَئِكَ رَفِيقًا

-" Öyle ya! Her kim Allah'a ve Peygamber'e mutî' olursa, işte onlar, Allah'ın kendilerine in'âm eylediği enbiya, sıddîklar, şühedâ ve sâlihler ile birliktedirler. Bunlarsa ne güzel arkadaş...4/69"[1]

Burada sırat, ibâd'a izâfe edildi.

وَأَنَّ هَذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا "Ve muhakkak bu benim dosdoğru yolumdur," Âyet-i kerimesinde (صِرَاط) sırat (yol kelimesi nisbet ve mütekellim ى ye'sine muzâf olmakla) kendi zâtına izâfe etti. Bâzı kere, din ve hidâyet-in Allah'a izâfe edildiği gibi.

أَفَغَيْرَ دِينِ اللّٰهِ يَبْغُونَ وَلَهُ أَسْلَمَ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْاَرْضِ
طَوْعًا وَكَرْهًا وَإِلَيْهِ يُرْجَعُونَ(83)

-" Daha Allah dininin gayrısını mı arıyorlar? Halbuki göklerde ve yerde kim varsa, hepsi ister istemez O'na teslim olmuş, hep döndürülüp O'na götürülüyorlar. 3/83"[2] دِينِ اللّٰهِ "Allah'ın dini" cümlesinde din, Allah'a izâfe edilmiştir.

قُلْ إِنَّ هُدَى اللّٰهِ هُوَ الْهُدَى "De ki, gerçekten de Allah'ın hidâyet-i, hidâyet-in ta kendisidir.2/120"[3] (هُدَى اللّٰهِ "Allah'ın hidâyet-i" cümlesinde, hidâyet, Allah'a izâfe edildi.)

Din ve hidâyet

اَلْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلاَمَ دِينًا

-"Bugün dininizi kemâle erdirdim, size nimetimi tamamladım. Size din olarak İslâmı (razı olup) beğendim."[1] (دِينَكُمْ "Sizin dininiz"

1 En-Nisâ: 4/69
2 Âl-i İmrân: 3/83
3 Bakara: 2/120

cümlesinde din, kullara raci olan muhatab zamirine muzâf olup, din kula izâfe edildi)

أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَى اللهُ فَبِهُدَاهُمُ اقْتَدِهِ قُلْ لاَ أَسْأَلُكُمْ
عَلَيْهِ أَجْرًا إِنْ هُوَ اِلاَّ ذِكْرَى لِلْعَالَمِينَ

-"İşte o peygamberler, Allah'ın hidâyet-ine eriştirdiği kimseler... Sen de onların gittiği yoldan yürü. "Ben" de "buna karşı sizden bir ecir istemem. O mahzâ âlemleri irşad için ilâhî bir yâdigârdır.6/90" [2]

بِهُدَاهُمْ "Onların hidâyet-ine" cümlesinde hidâyet, kullara raci olan gaib zamirine muzâf olup, hidâyet kullara izâfe edilmiştir.)

Sırlar

Bunun bâzı sırları ve yönleri vardır.

Birincisi: Bütün bu açıklamaların hepsi Cenâb-ı Allah'ın şer-i şerîfi olup, bizim için faydadır. Allah-ü Teâlâ Hazretleri buyurdukları gibi:

شَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدِّينِ مَا وَصَّى بِهِ نُوحًا وَالَّذِى أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ وَمَا وَصَّيْنَا بِهِ إِبْرَاهِيمَ
وَمُوسَى وَعِيسَى أَنْ أَقِيمُوا الدِّينَ وَلاَ تَتَفَرَّقُوا فِيهِ كَبُرَ عَلَى الْمُشْرِكِينَ مَا تَدْعُوهُمْ
إِلَيْهِ اَللهُ يَجْتَبِي إِلَيْهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي إِلَيْهِ مَنْ يُنِيبُ

-"Sizin için, dinden Nuh'a tavsiye ettiğini ve sana vahy eylediğimizi ve İbrâhim'e ve Musa'ya ve İsa'ya tavsiye kıldığımızı teşrî buyurdu; şöyle ki: 'Dini doğru tutun ve onda tefrikaya düşmeyin!' Müşriklere bu davet ettiğin emir ağır geldi; Allah ona dilediklerini seçecek ve yüz tutanları ona hidâyete erdirecektir! 42/13" [3]

İkincisi: İslâm Dini, Allah'ın seçtiği ve razı olduğu (bir dindir); bizim için de, o dine sülûk etmek ve emirlerine sarılmakla olur.

Üçüncüsü: Dinin Allah'a izâfe edilmesi, kul'un ucuba (kendini beğenmeye kapılmasını) önlemek içindir. Dinin bazen de kul'a izâfe edilmesi, kulun kalbini teselli etmek içindir. **(1/22)**

Dördüncüsü: Din'in kula izâfeti, kula şeref bahşetmek ve onu yaklaştırmak içindir. Dinin Cenâb-ı Allah'ın zâtına izâfeti, Şeytanın tamâh (ve gayretini) kırmak içindir. Cenâb-ı Allah:

يَقُولُونَ لَئِنْ رَجَعْنَا إِلَى الْمَدِينَةِ لَيُخْرِجَنَّ الْاَعَزُّ مِنْهَا الْاَذَلَّ وَلِلهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ

1 El-Mâide:5/3
2 El-En'âm: 6/90
3 Eş-Şurâ: 42/13

-" Diyorlar ki 'Eğer Medine'ye dönersek, herhalde eazz olan oradan ezell olanı çıkaracaktır!' Halbuki izzet, Allah'ın ve Rasûlünündür.63/8"[1] Âyet-i Kerimesi inzâl olduğu zaman, Şeytan şöyle demişti:

-"Ben Allah ve Rasûlünün izzet ve şerefini onlardan alıp soyamam; ama mü'minlerin izzetlerini onlardan alabilirim," Şeytanın bu sözleri üzerine bu Âyet-i kerimenin devamı indi:

وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَلَكِنَّ الْمُنَافِقِينَ لاَ يَعْلَمُونَ(8)

"Ve (izzet aynı zamanda) mü'minlerindir ve lâkin münafıklar bilmezler! 63/8"[2] Buyurarak, şeytanın mü'minlere olan tamahı kesildi. Teysir'de de böyledir.

Sırat ikidir

(Fâtiha sûresinde ard arda) صِرَاط "Yol" (kelimesinin) iki kere tekrârı, hakîkî sıratın iki olduğuna işârettir.

Kuldan Rabbine yol.

Rabb'den kula yol.

Kuldan Rabbe giden yol, korkulu bir yoldur. Bu yolda nice nice kaafilelerin yolu kesildi. Nice yolcular, yoldan kaldı. Şerefli bir münâdî (seslenici), şereflilere şöyle nidâ eder: "İstek reddedildi. Yol kapandı. Yol kesenler, bu kaafilenin (takımın) yolunu kesiyorlar."

قَالَ فَبِمَا أَغْوَيْتَنِي لأَقْعُدَنَّ لَهُمْ صِرَاطَكَ الْمُسْتَقِيمَ

(Şeytan) Dedi ki: "Öyle ise beni azdırmana karşılık yemin ederim ki, ben de onları saptırmak için her halde senin doğru yoluna oturacağım.7/16"[3]

Rabb'den kula olan (yol ise) her yönüyle eman ve emniyetli yoldur. Kaafileler bu yolda selâmetle ilerler. Nimetler ile kuşatılmış konaklar da müsâfir olurlar. Yolcular, (işini bilen) rehberlerin kılavuzluğu altında yol alırlar.

وَمَنْ يُطِعِ اللهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ وَحَسُنَ أُولَئِكَ رَفِيقًا

-" Öyle ya! Her kim Allah'a ve Peygamber'e mutî' olursa, işte onlar, Allah'ın kendilerine in'âm eylediği enbiya, sıddîklar, şühedâ ve sâlihler ile birliktedirler. Bunlarsa ne güzel arkadaş...4/69"[4]

---

1 El-Münâfikûn: 63/8
2 El-Münâfikûn: 63/8
3 El-Araf: 7/16
4 En-Nisâ: 4/69

Yâni Cenâb-ı Allah, onlara, inÂyet-inin nûruyla sırlarını in'âm etti. Ruhlarına hidâyet-in esrârını, kalblerine velÂyet-in eserleriyle (ihsan etti). Nefislerini hevâ-ü hevesin kıskacından, tabiatın kahrından, (kurtarıp onlara verdi.), Şer-i şerîfi muhafaza (emir ve yasaklarına) riâyet ve başarı (ile amel etmeyi) in'am etti. Şeyta-nın hilesine karşı, murâkabe ve gizlilikle (koruma nimetini verdi).

Nimet İki Kısımdır

Nimetler (iki kısımdır).

Zâhirî nimet, (yâni görünür nimet): Peygamberlerin gönderilmesi, kitabların indirilmesi, peygamberlerin davetini kabul etme tevfiki (başarısının verilmesi), sünnete tâbi olma, bid'attan kaçma, nefsin (Allah'ın) emirlerine ve nehiylerine boyun eğmesi, yüksek doğruluk makamı üzerine ayağının sâbit kalması ve kulluğun gerekliliği gibi hususlar hep zâhirî nimetlerdir.

Bâtınî nimet: (Cenâb-ı Allah'ın, insanların) yaratılışlarının başlangıcında üzerlerine nûrunu saçarak, ruhlarına nimetlerini vermesidir. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri buyurdukları gibi:

اِنَّ اللهَ خَلَقَ الْخَلْقَ فِى ظَلْمَةٍ ثُمَّ رَشَّ عَلَيْهِمْ مِنْ نُورِهِ فَمَنْ اَصَابَهُ
ذٰلِكَ النُّورُ فَقَدِ اهْتَدى وَمَنْ اَخطَأَهُ فَقَدْ ضَلَّ

"Muhakkak Allah, mahlûkâtı bir karanlık içinde yarattı. Nurundan onların üzerine saçtı. Bu nûr kime isâbet ettiyse hidâyet buldu. Ve nûrun isâbet etmediği kişi ise dalâlete girdi, (sapıttı)."[1]

Allah yolu kapısının kul tarafından açılması, bu nûrun serpintilerindendir. Yağmurun başı, bir damla serpinti şeklindedir, sonra dökülürcesine yağmaya başlar.

İşte mü'minler, bu saçılan nûr ile yağmuru yağdıran Cenâb-ı Allah'ı müşâhede edip bakarlar. Yardım diliyorlar:

اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ

"Hidâyet eyle bizi doğru yola. Kendilerine nimet verdiğin mesudların yoluna," Senin nûr bahçenin cezbeleriyle. Seninle sana hidâyet bulmaları için, üzerlerine fazl ü kereminin kapıları açıldı. Seninle senden onlara isâbet eden şey onlara isâbet etti. Te'vîlât-ı Necmiyye'de de böyledir.

Sadreddin Konevî (k.s.) Hazretleri, zikredilen Hadis-i şerîfin te'vilinde, şöyle buyurmaktadır: "Hiç şüphesiz, sadece var olmağa, zıddı olan "adem" yâni yokluğun mukâbilinde akıl erdirilir. "Âdem"in

---

1 Camiu'l-Usul, 10/19

(yokluğun) akıl ile tayin edilmesi (bilinmesi) mühâldir. O karanlıktır. (Bilinmezliktir, yokluk okyanusunun hangi şeylerden teşekkül ettiği bizce karanlıktır). Onun varlığı nûrâni olduğu gibi... Bundan dolayı mümkinât, zulmetle vasıflanır. Yokluk varlıkla nûrlanır ve onun zulmeti, değişik yollardan biriyle kalkar. Belki (var olmakla) yokluk kalkar. Noksan olan her şey mümkün olana ilhak eder (katılır) ve onunla vasıflanır. Bu ancak yokluğa nisbet edilen hükümlerdir. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri şu Hadis-i şerîfiyle buna işâret etmektedir:

اِنَّ اللّٰهَ خَلَقَ الْخَلْقَ فِى ظُلْمَةٍ ثُمَّ رَشَّ عَلَيْهِمْ مِنْ نُورِهِ فَظَهَرَ

"Muhakkak Allahü Teâlâ zulmeti takdir etti, sonra üzerine nûrundan serpti de zâhir oldu" [1] Burada yaratmak, takdir mânâsınadır. Çünkü takdir, var etmekten öncedir. Nurun saçılması, vucûd'un mümkinat üzerine verilmesinden kinâyedir. Bunu bil. Şeyhin kelâmı burada bitti.

غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلاَ الضَّالِّينَ(7)

"Gazaba uğrayanların ve sapmışların yoluna değil." (Âyet-i kerimenin bu bölümü ismi mevsül-ilgi zamiri olan) اَلَّذِينَ "Onlar ki," (kelimesinden) bedeldir. Dolayısıyla mana: "kendilerine nimet verilenler, gadab, dalâlet ve sapıklıktan selim olan (kurtulanlar), kendilerine nimet verilenlerdir," olur.

غَيْرِ Kelimesinin kullanımı üç şekil üzeredir.

Birincisi: Muğayeret mânâsınadır. Farsçası, "جز" (başka mânâsına istisna edatıdır). Cenâb-ı Allah şöyle buyurdu:

وَإِنْ كَادُوا لَيَفْتِنُونَكَ عَنِ الَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ لِتَفْتَرِي
عَلَيْنَا غَيْرَهُ وَإِذًا لاَتَّخَذُوكَ خَلِيلاً

-"(Ey Habibim Ahmed! Rasûlüm yâ Muhammed!) Az kalsın seni bile, sana vahyettiğimizden başkasını bize karşı iftira edesin diye, fitneye düşüreceklerdi ve o takdirde seni dost edineceklerdi."[2] (Burada غَيْرَ kelimesi başka mânâsınadır.)

İkincisi: لا (hayır öyle değil) mânâsınadır. Farsçası, نا (değil-hayır)dır. Cenâb-ı Allah, şöyle buyurdu:

إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهِلَّ بِهِ لِغَيْرِ اللّٰهِ فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ
بَاغٍ وَلاَ عَادٍ فَلاَ إِثْمَ عَلَيْهِ إِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

---

1 Camiu'l-Usul, 10/19
2 El-İsrâ. 17/73

-"O, size yalnız şunları harâm kıldı: Meyte, kan, hınzır eti, bir de Allah'ın gayrisinin nâmına kesilen... Sonra kim bunlardan yemeye muztar kalırsa -diğerin hakkına tecâvüz etmemek ve zarûret miktarını geçmemek şartıyla- ona da günah yükletilmez; çünkü Allah gafûr, rahîm'dir.[2/173]" [1]

(Burada غَيْرِ kelimesi, hayır-öyle değildir mânâsınadır)

Üçüncüsü: الا "Ancak" mânâsınadır. Farsçası, مكر "meğer" İstisnâ edâtıdır.(36)فَمَا وَجَدْنَا فِيهَا غَيْرَ بَيْتٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ "Fakat bir haneden başka orda müslüman da bulmadık [51/36]" [2] (Burada غَيْرَ kelimesi, hariç yâni istisnâ mânâsınadır.)

Bu Âyet-i kerimelerde, غَيْر (mugâyeret, nefi ve istisna gibi) değişik manalarda kullanılmıştır. غَيْرَ (kelimesinin) istisnâ ihtimali olması için nasb kıraatına mahsusdur.

Gadab ve Dalâl

غضب (Gadab'ın asıl mânâsı), intikâm murat ettiğinde, nefsin galeyâne gelmesidir. Nefsâni bir haldir. Galeyân-ı nefs durumuda hâsıl olur. İntikâm şehvetinden (intikam duygusundan), kalbin heyecan ile kan atması (beyne göndermesi)dir.

Burada **(** غضب gadab'ın asıl mânâsı**)**, rızâ'nın (hoşnutluğun) zıddı veya intikam murat etmektir. Veya azabı gerçekleştirmek, elim bir şekilde tutup cezâlandırmak, şiddetli bir şekilde yakalayıp vermek, perdeleri parçalamak ve ateş ile cezalandırmak (gibi) manalara gelir. **(1/23)**

Tefsirde şu önemli bir kaidedir. Başı ve sonu olan fiiler, bidâ-yeti (başlangıcı) itibarı ile Allah'a isnâd edilmesi mümkün olmadığı zaman, isnâd ânında gaye ve sonuçları Allah'a isnâd edilir. Gadab, haya, tekebbür, istihzâ, gamm, ferah, gülmek, sevinç- güler yüzle karşılamak ve diğer fiiller gibi.

ضلال(Dalâl'ın asıl mânâsı): Bilerek veya bilmeyerek, doğru yoldan sapmaktır.

الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ Üzerlerine gadab olanlar, gadaba uğrayanlar'dan murat, âsîlerdir.

---

1 Bakara: 2/173
2 Ez-Zâriyât: 51/36

الضَّالِّينَ "Sapıtanlardan", murat ise, Allah'ı bilmeyenlerdir. (Allah'ın sıfatlarını bilmeyen câhillerdir). Çünkü "nimete erenler", ilmi ve ameli (birleştiren ikisinin) arasını toplayanlardır. Bunların mukâbili olanlar ise, akıl veya ilim kuvvetini kaybedenlerdir. Amelden hali olanlar (ilmiyle amel etmeyenler), gazaba uğrayan fasıklardır. Bilerek adam öldüren hakkında Cenâb-ı Allah, şöyle buyurdu:

وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيهَا وَغَضِبَ اللهُ عَلَيْهِ وَلَعَنَهُ وَأَعَدَّ لَهُ عَذَابًا عَظِيمًا(93)

-"Her kim de, bir mü'mini kasten öldürürse, artık onun cezası cehennemde ebedî kalmaktır. Allah ona gadab etmiş, lânet etmiş, azîm bir azap hazırlamıştır.4/93" [1]

İlimden hâlî olan (ilmi elden bırakan, ilmi terkeden kişi) câhil ve sapıktır. Cenâb-ı Allah, ilmi terkedip sapıtanlar hakkında şöyle buyurdu:

فَذَلِكُمُ اللهُ رَبُّكُمُ الْحَقُّ فَمَاذَا بَعْدَ الْحَقِّ اِلاَّ الضَّلاَلُ فَأَنَّا تُصْرَفُونَ

-"İşte o Allah, sizin hak rabbınız... Haktan sonra da dalâlden başka ne vardır? O halde nasıl çevrilirsiniz? 10/32" [2]

الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ Üzerlerine gadab olanlar yâni gadaba uğrayanlardan murat, Yahûdîlerdir. Cenâb-ı Allah, Yahûdîler hakkında şöyle buyurdu:

مَنْ لَعَنَهُ اللهُ وَغَضِبَ عَلَيْهِ "Allah'ın lânet ettiği ve gazab ettiği kimse (Yahûdî)ler. 5/60" [3]

الضَّالِّينَ "Sapıtanlardan", murat ise Hıristiyanlardır. Cenâb-ı Allah, Hıristiyanlar için şöyle buyurdu:

قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لاَ تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ غَيْرَ الْحَقِّ وَلاَ تَتَّبِعُوا أَهْوَاءَ قَوْمٍ قَدْ ضَلُّوا مِنْ قَبْلُ وَأَضَلُّوا كَثِيرًا وَضَلُّوا عَنْ سَوَاءِ السَّبِيلِ

De ki: "Ey ehl-i kitâb! Dininizde haksız ifrata dalmayın. Bun-dan evvel şaşmış, bir çoklarını da şaşırtmış ve yolun doğrusundan sapmış bir kavmin hevâları ardından gitmeyin. 5/77" [4]

الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ "Gadaba uğrayanlar" nisbetle Yahûdîlere, الضَّالِّينَ "Sapıtanlar" nisbetle, Hıristiyanlara tahsis edilmesi, murat edilen mana değildir. Gerçekten çoğu kere (Kur'ânı Kerim'de), غضب Gadab

1 En-Nisâ: 4/93
2 Yunus: 10/32
3 El-Mâide: 5/60
4 El-Mâide: 5/77

Hıristiyanlara nisbet edildi ضلال Dalâl (sapıtma da) Yahûdîlere nisbet edildi. Belki bu ikisi (gadab'a uğrama ve sapıtma) kelimeleri, karşılıklı olarak kullanıldıkları zaman,

الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ "Gadaba uğrayanlar"'dan murat edilenler; Yahûdîlerdir. Çünkü Yahûdîler, bu mânâya (Hıristiyanlardan) daha layıktırlar. Zîrâ, Yahûdîler, küfürlerinde çok inatçıdırlar. Haddi aştılar ve peygamberleri öldürdüler. Ve Yahûdîler, Cenâb-ı Allah hakkında: إِنَّ اللهَ فَقِيرٌ وَنَحْنُ أَغْنِيَاءُ "herhalde Allah, fakir; biz zenginiz 3/181" [1] demişlerdi. Ve bunlardan başka sapıklıklarından dolayı gadab Yahûdîlere nisbet edildi.

Eğer desen ki: "Kendilerine nimet verilenler, Yahûdî ve Hıristiyanlar dışında kalan kimseler olduğu biliniyor. Nimet verilenlerden sonra bunların (Yahûdî ve Hıristiyanların) zikredil-mesinin faidesi nedir?"

Derim ki: "Faidesi, Cenâb-ı Allah, onları, الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ "Kendilerine nimetler verilenler," Âyet-i kerimesinde umudun kemâlini vasfettikten sonra, bu iki taifenin (Yahûdî ve Hıristiyanların) halinden kemâl derecesinden bir korku ile, onların îmânlarını vasfetti. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri şöyle buyurdular:

لَوْ وُزِنَ خَوْفُ الْمُؤْمِنِ وَرَجَاءُهُ لَاعْتَدَلاَ "Mü'minin korku ve umudu tartılmış olsaydı, eşit olurlardı."

Bil ki, İlâhî gadabın hikmeti, (amel defterleri) solundan verilenleri, mükemmel bir şekilde kabzetmek yakalayıp cezalandırıvermektir. Muhakkak Cenâb-ı Allah, mukaddes yed-i kudretine mübârek, hayır (ve amel defterleri) sağdan vermeyi yazmıştır.

Lâkin her birinin hükmü diğerine mühâliftir. Bütün yeryüzü Allah'ın kabzasında ve tasarrufundadır. Bütün semevât (gökler) Cenâb-ı Allah'ın kudret eliyle dürülmüştür. Bir elin ona muzaf olması, umum saidlere (amelini sağ elinden alıp cennete girenlere) rahmet ve mağfirettir. Diğerleri için ise, kahr ve gadab ve ikisinden kurtuluştur.

Gadabın hükmünün sırrı, müşârün ileyhi (kendisine işâret edileni) iki elin hükmünün bir araya toplatılmasında ve korumada mükemmel etmektir. Her hangi bir şey yiyen kimse için, bir uzvunda herhangi bir hastalık ortaya çıktığı zaman, doktor, babası, arkadaşı, kardeşi olup kendisini çok aşırı derecede sevse bile, iyileşme ümidi

---

1 Âl-I İmrân: 3/181

kalmadığı zaman, hastalıklı olan uzvun kesilmesine karar verir ve hemen (ardından zaman kaybetmeden) harekete geçecektir.

(Gadab-ı İlâhî de böyledir. Kangıren olup iyileşmeyen bir organın kesilip atılması gibi kötü insanları cezalandırmaktır).

Üçüncü sır, temizliktir: Bakır ve kurşuna karışmış altını temizlemek gibi. Böyle (bakır, gümüş ve kurşuna karışmış) bir altını temizlemek için onu ateşin içine koymak (ve eritmek) lâzımdır.

Hayret Makamları

ضلال Dalâl, hayret (tereddüt, şaşkınlık ve yolunu şaşırma) mânâsınadır. Dalâldan kimi kötü (yerilmiş); kimi hayretler de (övülmüş ve) iyidir. Hayretin üç mertebesi vardır.

1- Mübtedilerin (tasavvufa yeni başlayanların) hayreti
2- Keşf ve hicab ehlinden orta derecede olanların hayreti
3- Hakka ulaşan ekâbirin (büyük meşâyih'in) hayreti

(Birincisi:) Hayreti gidermenin yolu, tercih edilen matlubu (hedefi) tayin etmektir. Allah'ın rızasını kazanmak, Cenâb-ı Allah'a yaklaşmak ve Zâtını müşâhede etmek gibi.

(İkincisi:) Sonra kendisini Hakka ulaştıracak olan tarik (seyr-ü sülûk-yol) tarif edilir. Mükemmel olan şeriatın (emir ve yasaklarına uyup) icaplarına riayet etmek gibi.

(Üçüncüsü:) Sonra mürşid-i kâmil gibi, (mânevîyatın) husûlüne sebep olanlara bağlanır.

(Dördüncüsü:) Sonra mürşidi kâmilin yardımıyla zikir, fikir ve bunlardan başka rızayı ilâhiye'nin kazanılmasına sebeb olan şeyler elde edilir.

(Beşincisi:) Sonra kendisine uygun olanları, şeytan ve nefsi nasıl izâle edeceğini bilmesi lâzımdır. Bir kişiye bu beş yol tayin edildiği (bu beş hedef gösterildiği) zaman, bu hayretler giderilir.

Büyüklerin hayreti, övülen bir şeydir. Bu hayretlerin sebeblerinin idrak ve anlayışta kusur, burada kâmil tecelliye mani bir noksanlık olduğunu zannetme. Tecellilere nâil olmayı istemek, belki bu hayretlerin hükmü, şuhûd ve mârifetin mükemmel bir şekilde tahakkukundan sonra zâhir olur. (Bir dereceye çıkan diğer dereceye hayret eder). Hayretler, her varlığın sırrına er-mek, varlığı bir olan Allah'a tam olarak muttali olmaktır.

Nefs

Necm Tefsirinde (şöyle deniyor:)

غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلاَ الضَّالِّينَ "Gazaba uğrayanların ve sapmışların yolunu değil." (Âyet-i kerimede geçen gazaba uğrayan ve dalâlete düşenler nûr hadi-sinde anlatılan) nûr'dan hatâ edenlerdir (nurdan pay alma-yanlardır). Kalblerine İlâhî nûru akıtmadıkları için, nefsin heva (ü heves) çölünde kayıp oldular. Taklid ve tabiatın zulümâtında (karanlığında) yollarını şaşırdılar. (Tih çölünde yolunu şaşıran) Yahûdîler gibi, Allah, onlara gadab etti. **(1/24)** Allah onları rahmetinden tard edip (kendisinden) uzaklaştırarak, onlara lânet etti. Hatta onlar, çok doğru olan şeriata girip hidâyet bulama-dılar. Sıratı müstekîm'den düştüler. Yâni insanın "ahseni takvîm" en güzel yaratılış biçimi olan insanlık mertebesinden düştüler. Manen ve sûreten, domuzlar ve maymunlara nesh oldular (dönüştüler).

Sırat-ı Müstekîm olan doğru yoldan, insanlık seddinden düştükleri zaman, Rububiyetin letâifini (incelik ve sırlarını, mîsâkda "Evet Sen bizim Rabbimizsin" vaadini) unuttular. Tevhid yolundan sapıttılar. Şeytan onları şirk'in şirki ile tuttu. (Onları şirke sürükledi). Hıristiyanlar gibi...

Heva (ü heveslerini) ilah edinenler. Dünyayı ilah edinenler. Ve: إِنَّ اللهَ ثَالِثُ ثَلاَثَةٍ "Allah üçün üçüncüsü 5/73" [1] dediler. Bunun neticesi olarak da:

نَسُوا اللهَ فَأَنْسَاهُمْ أَنْفُسَهُمْ "Allah'ı unutmuşlardır da Allah da onlara kendilerini unutturmuştur. 59/19" [2]

Bu ilk hal itibariyledir. Burada başka bir vecih de vardır. Ve kendisinde derin ve geniş bir meâl ve tefsirin itibar edilmesidir. O meâl ve tefsir'de: غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ "Gadaba uğrayanlar değil" ile (İlâhî huzuru) bulduktan sonra kaybetmek, sürurdan sonra mihnet, sevinçten sonra üzüntü ve keder, ve nurdan sonra zulmeti murat etmesidir.

نَعُوذُ بِاللهِ مِنَ الْحُورِ بَعْدَ الْكُورِ yâni, ziyâdeden sonra, noksana dönmekten Allah'a sığınırız. (Varlıktan sonra yokluktan Allah'a sığınırız.) وَلاَ الضَّالِّينَ "Ve dalâlete düşenlerin yolu da değil" Fiskü fucûr'un kişiye galebesile sapıtmaktan, sürûr'un şerlere inkılâb etmesin-den, demektir.

Üçüncü vecih ise, meliklerin Melikine seyr-ü sülukta itibar edilir. O da, غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ "Gadaba uğrayanlar değil"ile menzillere hapsedilip kalmak ve nâfilelerden kesilmektir. وَلاَ الضَّالِّينَ "Ve dalâlete

1 El-Mâide: 5-73
2 El-Haşr: 59/19

sedilip kalmak ve nâfilelerden kesilmektir. وَلاَ الضَّالِّينَ "Ve dalâlete düşenlerin yolu da değil" ise, maksada (çekilen maddî ve manevî her türlü engel ve) seddir.

Âmin

آمِينَ Âmin. Esmâ-i efâldir. اِسْتَجِبْ "Kabul et" mânâsınadır.

يَا اَللّٰهُ اِسْتَجِبْ دُعَائَنَا "Ey Allahım! Dualarımızı kabul et" mânâsınadır. Veya اِفْعَلْ يَا رَبِّ "Ya Rabbi! (böyle) yap" demektir.

آمِينَ Âmin (kelimesi) iki sakinin bir araya toplanmaması için, ("nerede" mânâsına; bir istifhâm edatı olan) اَيْنَ ve (nasıl mânâsına olan) كَيْفَ gibi fetha üzerine mebnidir.

(Yâni irabı herhangi bir âmil sebebiyle değişmez. İrab kabul etmez. Harekesi her halde fethadır, demektir. Eğer burada nun harfi üstün olmasaydı, iki sakin ictima edecekti. Ye ve nun harfleri sakin olacaktı, o zaman okumak mümkün olmazdı).

آمِينَ Âmin (kelimesi bütün âlimlerin) ittifakı ile Kur'an-ı kerim'den değildir. Çünkü, asıl mushafta yazılmamıştır. Sahabe (r.a.), tabiîn ve onlardan sonra gelen âlimlerden onun Kur'ân'dan olduğuna dair bir rivâyet nakil olunmadı.

Lâkin, okuyan kişinin Fâtiha-i şerîfeden sonra ondan ayrı olarak (Fâtiha sûresiyle arasına fasıla vererek), آمِينَ Âmin demesi sünnettir. Bu mevzuda Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri şöyle buyur-dular:

عَلَّمَنِي جِبرِيلُ آمِينَ عِنْدَ فَرَاغِي مِنْ قِرَاءَةِ الْفَاتِحَةِ وَقَالَ اِنَّهُ كَالْخَتْمِ عَلَى الْكِتابِ

"Bana Cibril Aleyhisselâm, Fâtiha sûresinin okumasını bitirdiğimde bana "âmin" demeyi öğretti ve: (Fâtiha sûresinden sonra) Âmin demek sanki kitabı hatmetmek gibidir, buyurdu."

Bu Hadis-i şerîfi Hazreti Ali (r.a.) riyâyet etti ve açıklamasında şöyle buyurdu: آمِينَ خَاتِمُ رَبِّ الْعَالَمِينَ خَتَمَ بِهِ دُعَاءَ عَبْدِهُ

"Âmin, Cenâb-ı Allah'ın mührüdür. Onunla kulunun duasını mühürleyip tasdik etmektedir." Hazreti Ali (r.a.) tefsir ettiler. Mühür, mühürlenen şeye herhangi bir şeyin müdâhalesine ve orada tasarrufda bulunmasına mani olur. آمِين Âmin (duası da) kulun duasına hiyânetin girmesine manidir.

Veheb (r.h.) şöyle buyurdu: " Ondan (آمِين Âmin'in) her harfinden bir Melek yaratılır. Ve Melekler: اللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِمَنْ قَالَ آمِينَ "Allahım! Âmin diyeni mağfiret et, günahlarını bağışla" diye dua ederler.

Hadis-i şerîfte Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri şöyle buyurdular: اَلدَّاعِي وَالْمُؤَمِّنُ شَرِكَانِ "Dua eden ve Âmin diyen kişi (duanın feyiz ve bereketinde" ortakdırlar." Bu manada Cenâb-ı Allah, şöyle buyurdu:

قَالَ قَدْ أُجِيبَتْ دَعْوَتُكُمَا فَاسْتَقِيمَا وَلاَ تَتَّبِعَانِ سَبِيلَ الَّذِينَ لاَ يَعْلَمُونَ(89)

-"Peki," buyurdu. "Duanız kabul olundu. Siz yine istikamette devam edin ve kendini bilmeyenlerin meslekine uymayın. 10/89" [1]

قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا قَالَ الْإِمَامُ "وَلاَ الضَّالِّينَ" فَقُولُوا آمِينَ فَإِنَّ الْمَلاَئِكَةَ تَقُولُهَا فَمَنْ وَافَقَ تَأْمِينُهُ تَأْمِينَ الْمَلاَئِكَةِ غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ

"İmam وَلاَ الضَّالِّينَ deyince, siz " آمِينَ âmin" söyleyin. Çünkü melekler de bunu söylerler. Kimin âmin (söylemesi) meleklerin âminine muvâfık olursa (denk gelirse) onun geçmiş günahları bağışlanır."[2]

Bunun sırrı Veheb (hazretlerinin) sözünde geçtiği gibidir. (Yâni âminin her harfinden bir melek'in yaratılması ve âmin diyene dua etmeleridir).

Amma (Hadis-i-i şerîfte geçen) muvaffakıyet (yâni denklik), zamanda muvâfık olması (gerekir) denildi. (Bir rivâyetde) ihlasta (meleklerin ihlasına) uygun olması lâzımdır, denildi ve bir teveccühdür.

(İmam وَلاَالضَّالِّينَ dediğinde, âmin diyen meleklerin hangi melekler olduğunda ihtilaf olundu. Hafaza melekleridir, denildi. Başka meleklerdir, denildi. Bu görüşü şu mübârek Hadis-i şerîf desteklemektedir:

إِذَا قَالَ الْقَارِئُ "غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلاَ الضَّالِّينَ" فَقَالَ مَنْ خَلْفَهُ آمِينَ فَإِنْ مَنْ فَوَافَقَ قَوْلُهُ قَوْلَ أَهْلِ السَّمَاءِ غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ

"Okuyan kişi, غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلاَ الضَّالِّينَ dediği zaman, arkasındakiler, âmin derler. Âmin diyen kişinin sözü, semâ ehlinin sözüne muvâfık olursa, geçmiş günahları bağışlanır."[3]

Aslında; âmin diyenler, "hafaza ve semâ ehli meleklerdir" denilerek her iki görüşün arasını birleştirmek mümkündür.

---

1 Yunus: 10/89
2 Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd ve Tirmizî de geçer. Müttefekun Aleyhtir.
3 Buhârî

Mevlânâ Fenârî Hazretleri, "Fâtiha Tefsiri" (kitabında), şöyle dedi:

"Fâtiha sûresi, adem-i zulmetinden (yokluk karanlığından) mükemmelliği çıkaran için, kemâl nushasıdır. (Fâtiha sûresi aynı zamanda,) nûr-i kademden, ruhânî nûrlara geçiştir. Sonra, enâniyetin (benliğin, nefsin mahal ve) merkezinde toplanan, insanlık mertebesinin kemâle ermesi için, cismâni âleme üfürülme vasıtası ile inâyet yolu için, hidâyet-i taleb etme ihtiyacı doğdu. (O ilâhi inâyet ile insan) varlıktan, yokluğa dönmek için geldi (yaratıldı). Daha doğrusu, (belki insan), hadesten (geçicilikten) kıdeme (sonu olmayan Allah'a) döndü. İşte bundan dolayı, kaybedenin, kaybetmeyeceği bir varlığa kavuşması için, varlık, bulamayacağı bir kaybetme ile, kayıp olur. Bu meseleyi kabul etmekle onlara (insanlara) kemâl rutbesi hâsıl oldu. Cenâb-ı Allah, لِعَبْدِي مَا سَأَلَ "Kuluma istediği verilir" dediği gibi. Cenâb-ı Allah, temlik lami ile insanı nefsine izâfe etti. Sonra ekremül-ekremin (ikrâm edicilerin en ikram edicisi) olan Allah, onların halinin nushasını "âmin" mührü ile mühürledi. Bu da, âlemde (şeytan gibi) hiç bir varlık için, Rabbül'âleminin mührünü kaldırıp; ihlaslı kullarının üzerinde tasarruf etmeye (hakkı) olmadığına işârettir. Bundan dolayı iblis umitsizliğe kapıldı. Ve şöyle dedi:

قَالَ رَبِّ بِمَا أَغْوَيْتَنِي لَأُزَيِّنَنَّ لَهُمْ فِي الْاَرْضِ وَلَأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ(39)
اِلاَّ عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِينَ

-"Rabbim." dedi; "beni azdırmana kasem ederim ki her halde ben onlar için arz'da tezyinât yapacağım ve hepsini iğvâ edeceğim; * ancak içlerinden ihlâs verilen kulların müstesnâ." 15/39-40"[1]

Fâtiha Sûresinin Âyet, Kelime ve Harflerinin Sayısı

Cumhura göre Fâtiha Sûresinin âyetlerinin sayısı yedi'dir. Şu kadar var ki, kimi, أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ de durup, burayı bir âyet, devamını ayrı bir âyet kabul ettiler, ama besmeleyi Fâtiha-i şerîfeden bir âyet olarak kabul etmediler. Kimi de aksini kabul ettiler. (Yâni Fâtiha-ı Şerifenin başındaki besmeleyi Fâtiha sûresinden bir âyet kabul edip, أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ de durmadılar. Burayı ayrı bir âyet kabul etmediler. Her iki görüşe göre de Fâtiha sûresi yedi âyettir.)

---

1 El-Hicr: 15/39-40

Kelimelerinin adedi, "Teysir" (isimli tefsirde beyan edildiğine göre), Fâtiha sûresinin kelimelerin (sayısı), yirmi beştir. Harflerinin sayısı ise, (123) yüz yirmi üç'tür.

"Aynu'l-Meânî" isimli kitabta ise, Fâtiha sûresinin kelimeleri, yirmi yedi'dir. Harflerinin sayısı ise, (142) yüz kırkiki'dir. **(1/25)**

İhtilâfın sebebi, besmele-i şerîfe'ye itibâr edilmeksizin, munfasıl kelimelerin, yazılış veya mustakil telaffuzlarına itibar edilir. Veya telaffuz edilen harflere veya yazılan harflere itibârda ihtilaf vardır. Ve bunların dışındaki konularda ihtilaf vardır.

Fâtiha Sûresi Nerede Nâzil Oldu

Atâ (Hazretlerine), "Fâtihatü'l-kitab sûresi hangi vakitte nazil oldu?"diye soruldu. O da (cevaben şöyle) dedi:

-"Fâtiha sûresi, Mekke'de cuma günü indi. O büyük bir kerâmettir. Allah, Fâtiha sûresiyle Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerine ikrâmda bulundu. Cebrâil Aleyhisselâm, Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerine, Fâtiha sûresini inzâl ettiği zaman, kendisiyle bera-ber yedi bin melek indi.

Fâtiha Sûresinin Fazilet, Esrâr ve Havassı

Rivâyet edildiğine göre, Şam'dan Ebû Cehile, üzerinde büyük bir mal ile deve yükleri geldi. Yedi sürü idi. Rasûlüllah ve ashâbı ona bakıyorlardı. Sahabelerin çoğu açtı ve çıplaktılar, (doğru dürüst bir giyecekleri yoktu). Rasûlüllah (s.a.v.) Hazretlerinin mübârek kalbine, ashâbının ihtiyacı için bir şeyler geldi. Ve o zaman şu âyet nazil oldu:

وَلَقَدْ آتَيْنَاكَ سَبْعًا مِنَ الْمَثَانِي وَالْقُرْآنَ الْعَظِيمَ(**87**)

"Celâlim hakkı için, sana Seb'a Mesânî'yi (Fâtiha-i Şerifeyi) ve Kur'an-ı Azîm'i verdik. 15/87 [1] Yâni Ebû Cehilin yedi kafilesinin yerine sana (yedi âyet olan) Fâtiha sûresini verdik. Sana vermiş olduğum bu büyük hediyyenin yanında Ebû Cehilin (değersiz) kaafilelerine bakılmaz. Ona dünya olarak vermiş olduklarıma bakma.

Cenâb-ı Allah, Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin temennisinin, kendi nefsi için değil de, ashabı için olduğunu bildiği için şöyle buyurdu:

وَلاَ تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَلاَ تَكُنْ فِي ضَيْقٍ مِمَّا يَمْكُرُونَ(**70**)

1 El-Hicr: 15/87

(Habibim!) Onlara (ashabının geçim sıkıntısına) karşı mahzun olma, (müşriklerin) kurmakta oldukları tuzaklardan ötürü de sıkıntı duyma!"[1]

Cenâb-ı Allah, Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerine maldan daha ziyâde faydalı bir şeyle ashabına faydalı olmayı emretti. Ve (şöyle) buyurdu:

لاَ تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلَى مَا مَتَّعْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِنْهُمْ وَلاَ تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَاخْفِضْ جَنَاحَكَ لِلْمُؤْمِنِينَ(88)

"Sakın o kâfirlerden bir takımlarını (dünya ile) zevklendirdiğimiz şeylere göz atma ve onlara karşı mahzun olma da mü'minlere kanadını indir.[15/88]"[2]

Çünkü senin (ümmet ve ashabına karşı) mütevâzi olman, onların arzuladığı (dünya malına karşı) zafer kazanmalarından kalblerine daha hoş gelir.

Fâtiha sûresinin Fazileti hakkında yine Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin şu mübârek Hadis-i şerifleri rivâyet edildi:

لَوْ كَانَتْ فِي التَّوْرَاةِ لَمَّا تَهُودُ قَوْمُ مُوسَى وَلَوْ كَانَتْ فِي الْإِنْجِيلِ لَمَّا تَنْصُرْ قَوْمُ عِيسَى وَلَوْ كَانَتْ فِي الزَّبُورِ لَمَّا مَسَخَ قَوْمُ دَاوُدَ عَلَيْهِمُ السَّلاَمَ أَيُّمَا مُسْلِمٍ قَرَأَهَا أَعْطَاهُ اللهُ مِنَ الْأَجْرِ كَأَنَّمَا قَرَأَ الْقُرْآنَ كُلَّهُ وَ تَصَدَّقَ عَلَى كُلِّ مُؤْمِنٍ وَ مُؤْمِنَةٍ

Eğer Fâtiha sûresi, Tevrâtta olsaydı, Mûsâ Aleyhisselâm'ın kavmi Yahûdîleşmezdi. Ve eğer Fâtiha sûresi, İncîl'de olsaydı, İsâ Aleyhisselâm'ın kavmi elbette ona yardım ederdi. Ve eğer, Fâtiha sûresi, Zebur'da olsaydı, Dâvûd Aleyhiselâm'ın kavmi mesh olmazdı (hınzır ve maymuna dönüşmezdi). Her hangi bir Müslüman, Fâtiha sûresini okursa, Cenâb-ı Allah, ona sanki Kur'ânı Kerimin hepsini okumuş, bütün erkek mü'minlere ve kadın mü'minlere tasadduk etmiş gibi sevap verir.

Fâtiha sûresinin fazîletlerinden biri de, Fâtiha sûresinde bulunan elif-bâ harfleri, yirmi ikidir. Kendisine vahiy geldikten sonra Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin peygamberlik çağı da yirmi iki (küsür) senedir.

Fâtiha sûresinde (şu) yedi harf yoktur:

---

1 En-Neml: 27/70
2 El-Hicr: 15/88

ثُبُور Helak olmanın ث ’si, خوف korkunun خ‘sı, زقوم zakkumun, ز ‘si, شَقَاوَة şakâvetin, şâki olmanın ش ‘ni, ظُلْمَة zulmet’in ظ ‘sı, ve فِرَاق fırak, ayrılığın ف‘si yoktur.

Kim itikâd ederek, bu sûreyi, hürmet ve tazim ile okursa bu yedi şeyden (yâni, helak olmaktan, korkudan, ahirette Cehennemde zekkum içmekten, şakâvetten, zulmetten ve ayrılık-tan) emin olur.

Fâtiha sûresini okuyana belâ gelmez

Hüzeyfe (r.a.) Hazretlerinden rivâyet olundu. Rasûlüllah (s.a.v.) Hazretleri şöyle buyurdular:

اِنَّ الْقَوْمَ لَيَبْعَثُ عَلَيْهِمُ الْعَذَابَ حَتْمًا مَقْضِيًّا فَيَقْرَأُ صَبِىٌّ مِنْ صِبْيَانِهِمْ فِى الْمَكْتَبِ "اَلْحَمْدُ لله رَبِّ الْعَالَمِينَ" فَيَسْمَعُهُ وَيُرْفَعُ عَنْهُمْ بِسَبَبِهِ الْعَذَابُ الْاَرْبَعِينَ سَنَةً

Muhakkak Cenâb-ı Allah, bir kavmin üzerine kesinlikle azab göndereceğini murat ettiğinde, o kavmin çocuklarından biri mektebde Fâtiha sûresini okur. Allah o çocuğun Fâtiha sûresini okumasını işitir ve hemen o çocuğun sebebiyle onların üzerinden kırk yıl azabı kaldırır.

Fâtiha sûresi bütün ilimlere şâmildir

Rivâyet olundu ki, bütün kitabların ilimleri Kur’ânı Kerimdedir. Sonra (Kur’ânı Kerimin ilmi) Fâtiha sûresindedir. Kim Fâtiha sûresinin tefsirini öğrenirse sanki, bütün Kurân-ı kerimin tefsirini öğrenmiş gibi olur. Kim Fâtiha sûresini okursa, bütün Kur’ânı Kerimi okumuş gibidir.

Tefsiri Kebir dedi ki: Bütün kitabların inmesine sebeb olan maksad, usûl ve furuğ ilmi ve mükâşefâttır. Fâtiha sûresi bütün bunlara şamildir. (Bunları anlatmaktadır.)”

Fenâri, şöyle dedi: Bu, Fâtiha sûresinin başından

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ(1) اَلْحَمْدُ لِلهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ(2)
الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ(3) مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ (4)

-“Rahmân ve Rahîm olan Allah’ın adıyla (başlıyorum). Hamd, âlemlerin Rabbi, O, Rahman ve Rahîm, Cezâ gününün mâliki Allah’a mahsustur.” Buraya kadar olan Âyet-i kerimeler, zât, sıfat ve fiil cihetinden, ilâhiyâta taalluk eden, “mebde akâidi”ne işârettir. Çünkü hamdin, Allah’a münhasır olması, (sadece ve sadece Allah’a yapılması), fiil, sıfat ve zâtında da kemâlâtın ona münhasır olmasını gerekti-

rir. Sonra nübüvvetlikler ve velâyet-likler, bunun ikisi Allah'ın nimetinin tecellisi ve onların tahsisidir.

Sonra Cenâb-ı Allah'ın ahirette bütün emirlerin sahibi olmasını anlattığı için "meâd akâidi"ni (Âhiret inancını) beyan etmektedir. Fâtiha sûresinin ortasından sonrası ise,

إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ (5) "(Ey Rabbimiz!) Ancak sana ibâdet (kulluk) ederiz ve yalnız senden yardım dileriz."Âyet-i kerimesi ise, ibâdetlerden Hak ile kul arasındaki rabıtaların ahkâmının kısımlarını beyan etmektedir. Bu da muâmele ve yasaklardan zâhirdir ki, şer'î olan yardım dileme, menfaati çekmek ve zararı defetmek içindir.

اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ (6)

صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلاَ الضَّالِّينَ(7)

Hidâyet et bizi doğru yola... Kendilerine nimet verdiğin mes'udların yoluna; gazaba uğrayanların ve sapmışların yoluna değil." Âyet-i kerimeleri de, mü'minlerin isteklerini, beyan etmekdir.

HidÂyet-in şekillerinin îmâna bağlı olduğunu birinci kısım işâret etmektedir. İslâm, ikinci kısımda işâret edilmektedir. O da ihsanın vecihleridir. Övülen ruhâni ahlaktan da mertebelerin üçünü kasd ediyorum. Sonra Efendimiz (s.a.v) Hazretlerinin.:

اَنْ تَعْبُدَ اللهَ كَاَنَّكَ تَرَاهُ (İhsan:) Senin Cenâb-ı Allah'ı görürmüşcesine Ona ibâdet etmendir," Hadis-i şeriflerine işâret edilen, murâkebedir.

Sonra Celâl olan Allah'a muttali olunduğunda istiğrâk anında müşâhede edilen kemâlâttır. Bu haberdeki teşbih (benzetme edatı olan) "kaf"ı kaldırır. Gadabı defeder, cebri tenzih eder. Kaderiyyeye dalâleti nisbet eder. İşte bunlara mükâşefât ilmi adı verilir. Batınlarda olan bütün esrârı bilen Allah'dır.

سورة البقرة

BAKARA SÛRESİ

Medine de nâzil oldu.
Âyetlerinin adedi, 287 dir.
(6120 kelime, 25500 Harf mevcuttur)

Eğer sen desen ki: "En uzun olan hangi sûredir? En kısa olan hangisidir? En uzun âyet hangisidir? Ve en kısa olan hangisidir?"

(Cevâben) derim ki: Tefsir ehli, (bu konuda şöyle) dediler: "Kur'ânı Kerimde en uzun sûre, Bakara sûresidir. En kısa sûre, El-Kevser sûresidir. En uzun âyet, "Borç Âyet-i" Bakara sûresinin 282. Âyet-idir.

En kısa âyet, وَالضُّحَى "Kuşluk vaktine yemin olsun" ve وَالْفَجْر "Fecre yemin olsun" âyetleridir.

Kur'ânı Kerimde bulunan en uzun kelime ise (El-Hicr:15/22, Âyet-i kerimesindeki) فَأَسْقَيْنَاكُمُوهُ "sizi onunla suladık" (kelimesi)dir."

Eğer sen, "Fâtiha sûresinden sonra (başlayan) Bakara sûre-sinin sûrelerin en büyüğü olmasındaki hikmet nedir? diyerek sorarsan; Cevâbı şudur: Çünkü Bakara sûresinde, hükümler tafsilatı ile açık-landı, darbi meseller verildi, huccet (ve deliller) getirildi. Hiç bir sûre, Bakara sûresinin şâmil olduklarına şâmil değildir. Bundan do-layı (Usul-u Tefsir âlimleri tarafından) Bakara sûresine فُسْطَاطُ الْقُرْآنِ "Kur'ânı Kerim'in çadırı" denildi.

İbn-i Arabî Hazretleri[1], "Ahkâmu'l-Kur'ân" isimli kitabında şöyle dedi: "Bâzı şeyhlerimden (hocalarımdan) işittim, ustadım şöyle diyordu: Bakara sûresinde bin emir, bin nehiy (haram-yasak), bin hüküm (ve hikmet), bin haber vardır. Bakara sûresi, (çok ve) büyük fıkhî mevzuları içerdiği için, Abdullah ibni Ömer (r.a.) Hazretleri, tam sekiz yılını bu sûrenin (tefsirini) tahsil ve talimiyle geçirdi." "Esiletü'l-Hikem" kitabında da böyledir.

İmam (Fahreddin Râzî Haz.)[2] Tefsir-i Kebirinde şöyle dedi:

Bil ki bâzı vakitler, dilimin üzerinde şöyle bir kelime geçti : Muhakkak bu kerim sûrenin faidelerinden ve inceliklerinden onbin mesele istinbât etmek (inceleyip çıkartmak) mümkündür," (demiştim). Cehâlet ehlinden bir kavim ve hasedçiler, bunu (mantık dışı ve akıldan) uzak sandılar, dillerine doladılar, inat ettiler. Bu sözlerimi, övünüp kasıla kasıla kendi nefislerinde uydurdukları, güzel manalardan uzak, temel ve tahkik tarafından yoksun olan kelimeler ve boş kuruntularına hamlettiler. Ben bu kitabı yazmaya başladığımda, bu mukaddimeyi zikrettiklerimiz üzerine bir tenbih olsun diye (onlara) takdim ettim. Hâsıl olması mümkün olan işe ulaşmak yakındır." (Tefsir-i Kebirin sözü) sona erdi.

Kur'ânı Kerim'in sûreleri, "Tıvâl" uzun, "Evsât" orta ve "Kı-sar" kısa sûreler halinde (inmesinin hikmetlerinden biri de) uzunluk, i'câz olmanın şartı olmadığını tenbih içindir. El-Kevser sûresi üç âyettir. (Ama) o (el-kevser sûresi aynı zamanda veciz ve) i'câza sahib bir mûcizedir. O da Bakara sûresinin i'câzı gibi mü'cizdir.

Sonra sûrelerin, (uzun, orta ve kısa) olarak sûrelendirilmesinin hikmetlerinden biri de; Cenâb-ı Allah tarafından kullarına kolaylık olsun diye çocukların eğitiminde, kısa sûrelerden üzerlerine geçerek zihinlere yerleşmesinin hikmeti kendiliğinden zâhir olmaktadır.

Yine bunda (yâni bâzı sûrelerin kısa olmalarında), namazda ve onun (namazın) dışında fazîletin teşvik ve yaygınlaştırılmasının hikmetleri de yatmaktadır. İhlas sûresi gibi. (İhlas sûresi) kısa sûrelerden olup, Kur'ânı Kerimin üçte birine muâdildir, denktir. Bu-

1 İbni Arabî Hazretleri, Kadı Ebû Bekir İbni Arabî Hazretleridir. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. İyi bir tahsil gördü. Büyük bir âlimdir. Ahkâmu'l-Kur'ân isimli kitabın müellifidir. 1148 (H. 545) yılında vefat etti. Muhyiddin İbni Arabî Hazretleriyle farklı kişilerdir. Sadece isimleri birbirine benzemektedir.

2 Fahreddin Razî hazretleri, meşhûr tefsir âlimidir. Asıl adı Muhammed bin Ömer bin Hüseyin bin Ali et-Teymî el-Bekrî'dir. 1149 (544) İranın Rey şehrinde doğdu. İyi bir eğitim gördü. Bütün ilimlerde söz sahibiydi. Tesirli ve beliğ hutbeler okurdu. Yetmişbin kişiye icâzet verdi. Tefsiri kebir (büyük tefsir) diye meşhûr olan "Mefâtihü'l-Gaybı" yazdı. Ruhu'l-beyan tefsirinin başlıca kaynaklarından biri de Tefsir-i Kebir'dir. Fahreddin-i Razî Hazretleri, 1209 (606) tarihinde Herat'da vefat etti.

nu anlayan kişi, sûrelendirmenin hamlığından (hikmetini anlamamaktan) kurtulmuş olur.

Eğer dersen ki: Kur'ânı Kerim'in, değişik yerlerde inmesinin ve ayetlerinin şahidlerin Mekkî (Mekkede inenler), Medenî (Medine'de inzal olanlar), Leylî (geceleyin inenler), Nehârî (gündüz inenler), Seferî (yolculukta inenler), Hadarî (mukîm iken inenler), Sayfî (yaz mevsiminde inenler), Şitâî (kış mevsiminde inenler), Nevmî Berzâhî yâni gece ile gündüz arasında inenler, Arzî (yeryüzünde inenler) Semâvî (gökte inenler), Gârî yâni mağarada yâni yer altında inenler, Berzahî yâni Mekke ile Medine arasında inenler, Arşî, Miracî Bakara sûresinin sonu gibi Mi'râc gecesi inenler, şeklinde olmasının sebeb ve hikmeti nedir?" (diye soracak olursan) Cevabı: (Kur'ânı Kerim'in değişik zaman ve mekanlarda inmesinin) Hikmeti, o yer ve zamanları Hazreti Muhammed (Mustafa s.a.v.) Hazretlerinin teşrifi ve vahyi İlâhî'nin inmesiyle o yerlere şeref bahşetmek içindir. Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin geceleyin (İsrâ'ya) götürülmesinin hikmeti ve Mi'râcın sırrı da, Mustafa (s.a.v.) Hazretlerinin bütün kâinatın her yerini dolaşıp şereflendirmesidir. Sanki bütün kâinât, arş-ı a'lâ, cennetler ve bütün yer lisânı hal ile dua etmekte ve Allah'dan, Habibi'nin kendilerine ayak basmasıyla şereflenmesini istemektedirler. Büyüklerin ve ileri gelenlerin gözleri, Efendiler Efendisi, mefhari mevcudât (bütün varlığın övünç kaynağı olan) Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin ayak tozlarıyla sürmelenmeyi arzulamaktadır. (O olmasaydı) Kâinât varlık kokusunu koklamazdı. (Eğer O olmasaydı Gayb âleminden çıkıp görünen bir hale gelen) şuhud şimşeğinin parıltısı, gizlilik âleminden (çakmazdı) başlamazdı. Hadis-i kudsi lisanı ile vârid olduğu gibi:

لَوْلاَكَ لَوْلاَكَ لَمَا خَلَقْتُ اْلأَفْلاَكَ

"Ey habibim Ahmed! Rasûlüm Ya Muhammed! Eğer Sen olmasaydın, Sen olmasaydın ben bu felekleri (kâinâtı), yaratmazdım."

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

الٓمٓ ﴿١﴾ ذٰلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِلْمُتَّقِينَ ﴿٢﴾
اَلَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ وَيُقِيمُونَ الصَّلٰوةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ
﴿٣﴾ وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَٓا اُنْزِلَ اِلَيْكَ وَمَٓا اُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ وَبِالْاٰخِرَةِ
هُمْ يُوقِنُونَ ﴿٤﴾ اُولٰٓئِكَ عَلٰى هُدًى مِنْ رَبِّهِمْ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ
الْمُفْلِحُونَ ﴿٥﴾

Meal-i şerifi:

Bismillahirrahmânirrahîm

Elif, Lâm, Mim.[1]

İşte o kitap... Bunda şüphe yok... Ayn-ı hidâyet; korunacaklar için..[2]

Onlar ki, gayba iymân edip, namazı dürüst kılarlar ve kendilerine merzûk kıldığımız şeylerden infâk ederler...[3]

Ve onlar ki, hem sana indirilene iymân ederler, hem senden evvel indirilene... Âhiret'e yakîni de, bunlar edinirler. [4]

Bunlar işte, rablerinden bir hidâyet üzerindedir. Ve bunlar, işte bunlar, o murâda eren müflihler (felaha erip kurtulanlar)![5]

Tefsiri:

(**1**)الم Elif, Lâm, Mîm. Eğer sen: "Fâtiha sûresi, muhkem ve zâhir (mânâsı açık olan) harflerle başladığı halde, Bakara sûresinin الم Elif, Lâm, Mîm ile başlamasının hikmeti nedir?" diye sorarsan, cevab, İmam Suyutî (r.h.) Hazretleri "İtkân"[1]da buyurdular ki: Bakara sûresinin الم Elif, Lâm, Mîm ile başla-masının münâsip olmasında, derim ki, Fâtiha sûresi, muhkem ve zâhir harflerle başladı. (Anlaşılır bir şekilde olduğu için) bu cihetle hiç bir kimse için onu anlamakta zorluk ve özür yoktur. Bakara sûresi, onun mukâbili (zıddı) ile başladı. O (Elif, Lam, Mim) te'vilden uzak olan "müteşâbih" harflerdir. Bakara sûresinin müteşâbih harflerle başlamasının sebebi ukalâ (akıl sahiblerinin) ve hikmet sahiblerinin mertebelerinin bilinmesi içindir. Akıl ve hikmet sahibi kimseler, bununla acziyetlerini itiraf etsinler, bundan ibret alsınlar ve Kur'ânı Kerimin âyetlerinin (üzerinde) düşünsünler, diyedir. **(1/27)**

---

1 El-İtkân, Usul-u Tefsir ile ilgili değerli kitabtır.

Ali Dede diye bilinen Şeyh Arif billah'ın "Havatimü'l-hikem ve Hallü'r-Rumûz ve Keşfü'l-Künûz" isimli kitabında da böyledir.

Müteşâbih Harfler

Bil ki, muhakkak ilim sahibleri, sûrelerin başındaki sûre açan bu değerli harfler ile murat-i ilâhinin ne olduğu hakkında çok konuştular.

(1-) Denildi ki: Müteşâbih harfler, gizli ilimlerden ve kapalı sırlardandır. Yâni Cenâb-ı Allah'ın ilmini ve manasını kendisine ayırdığı müteşâbihlerdir. O Kur'ânı Kerimin sırrıdır. Biz bunların zâhirine îmân eder ve onları bilmeyi Allah'a havâle ederiz. Bunların Kur'ânı Kerim'de zikredilmesinin faydası, onlara îmân etmeyi istemektir.

الم Elif, Lâm, Mîm ا (elif) الله Allah, ل (lam) لَطِيف latîf (kullarına lutfeden), م(mim) مَجِيد (Mecid) demektir. O zaman kelimeler: اَنَا اللهُ اللَّطِيفُ الْمَجِيد "Ben Allah azimuşşanım, Latif ve Mecid'im"diye tevil edilir.

Cenâb-ı Allah'ın الر kavli şerifi, اَنَا اللهُ اَرَى "Ben azimüşşân, Allah'ım, görüyorum," demek olduğu gibi.

كهيعص İse اَنَا اللهُ الْكَرِيمُ الْهَادِي الْعَلِيمُ الصَّادِقُ Ben azimüşşân, kerim (çok ikram eden) hâdî (hidâyet veren) âlim (herşeyi hakkıyla bilen) sâdık (vaadinde doğru) olanım," demektir.

Yine Cenâb-ı Allah'ın kavli şerifi olan ق (kâf) Allah'ın قَادر kâdir (gücü yeten, takdir eden) ve قَاهر kâhır (kahreden) olduğuna işârettir.

ن (Nûn), Cenâb-ı Allah'ın النور nûr (aydınlatıcı, nûrlandıran) ve النَّاصِر Nasır, (yardım edici) olduğuna işârettir.

Bunlara "Hurûf-i Mukatta'a" denir. Bunların her biri Cenâb-ı Allah'ın bir ismi şerifinden alınmadır. Arablarda, bâzı harfler ile iktifa etmek (yetinmek) bir alışkanlıktır.

Şairin dediği gibi. قُلْتُ لَهَا قِفِى فَقَالَتْ قِ "Ben o kadına dur, dedim o da durdu, dedi. " Yâni (burada geçen ق) وَقَفْتُ ben durdum demektir.

(2-) Denildi: Muhakkak ki, Kur'ânı Kerimin bâzı sûrelerinin başında zikredilen bu harfler, Kur'an-ı Kerim'in normal harflerinden telif edildiğine delâlet etmesi içindir. O harfler de,

ا ب ت ث (gibi elif,bâ harfleri) dir.

(Bu harflerin) bazılar, Hurûfu Mukatta'a olarak geldi. (Kelime ve cümleden kopuk olarak geldi). Bazıları da müellef (kelime ve cümlelerden oluşarak) geldi. (Bunun sebebi,) Kur'ânı Kerim, kendisine meydan okuyanlara bir uyarı olması içindir. Ve (bu aynı zamanda) insanlara bir tenbihtir. İnsanların sözleri hangi harflerden oluşuyorsa, Kur'ânı Kerimin de o harflerden tanzim olduğuna uyarıdır. Eğer Kur'an-ı Kerim, insan gücünün üzerinde bir güç olarak kudretlerin ve kuvvetlerin yaratıcısı Allah tarafın-dan indirilen bir kitap olmasaydı elbette insanlar onun bir benzerini getirirlerdi.

İşte bu (Zemahşeri ve İbn-i Kesir gibi) tahkik ehlinin getirdiği delillerdir. Lâkin bu tartışmalıdır. (Burada nazar vardır, durup bakmak, tetkik etmek lazımdır, çünkü ihtilaflıdır). Çünkü onların bu sözlerinden; "bu harflerin manâlarının ve esrârının olmaması gerekir" (gibi) bir mana anlaşılmaktadır. Halbuki Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerine geçmiş ve geleceğin ilmi verildi. İhtimal ki,

الم Elif, Lâm, Mîm, ve diğer, mukattaa harfler, iki sevgilinin arasında, harfler ile konulmuş ve ikisinden başkasının muttali (olup anlamayacağı) muamma (birer şifre) kabilindendir. Gerçekten bu şifreyi Cenâb-ı Allah, hiç bir nebiyyi mürsel (gönderilen peygamber)in ve mukarreb (Allah'a yakın olan) melek'in güç getiremeyeceği vakitte Peygamberi (Muhammed Mustafa) s.a.v. Hazretleriyle berâber olduğu zaman koydu. Cebrâil Aleyhisselâm veya bir başkasının esrâr ve hakikatine vakıf olamayacağı (şifre-lerle) Cebrâil'in lisanı ile konuşmak için, Allah, bu harfleri vazetti. (Cebrâil Aleyhisselâm dahi mukattaa harflerin esrâr ve hakikatını bilmemektedir). Rivâyet edilen bu haber, buna delâlet etmekte (düşünceyi desteklemektedir): Cebrâil Aleyhisselâm, كهيعص Âyet-i kerimesini getirip; ك kef dediğinde, Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri; عَلِمْتُ bildim dedi. Cebrâil (a.s.) ها Hee dediği zaman, Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri, عَلِمْتُ bildim dedi. Cebrâil (a.s.) ي Ye dediği zaman; Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri, عَلِمْتُ bildim dedi. Cebrâil (a.s.) ع ayn dediği zaman; Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri, عَلِمْتُ bildim dedi. Cebrâil (a.s.)ص

Sâd dediği zaman; Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri, عَلِمْتُ bildim dedi. Cebrâil Aleyhisselâm, Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerine:
" كَيْفَ عَلِمْتَ مَا لَمْ اَعْلَمِ Benim bilmediklerimi sen nasıl bildin?" diye sorar.

Şeyhü'l-Ekber (k.s.) Hazretleri, "الـم(1)ذَلِكَ الْكِتَابُ" (Âyet-i kerimesinin) tefsirinin başında şöyle buyurdular: Cenâb-ı Allah'ın (bâzı) sûrelerin başında indirip, insanlar tarafından mânâsı meçhûl olan (sırrı, hikmet ve mânâsı bilinmeyen) harfleri inzal sebebi; Kur'ânı Kerim indiği sırada Arabların (yâni müşriklerin, insanların Kur'ânı Kerim'i dinlememesi için) gürültü yapmala-rıdır. Noksan sıfatlardan münezzeh olan Allah (subhanehû ve Teâlâ) hazretleri, mukattaa harflerini bir hikmetle indirdi. O hikmetlerden biri de, onların ilâhi davete ilgi duymalarını sağla-maktır. Cenâb-ı Allah, indirdiğinde bunun (daha önce mahiyetini) bilmedikleri (mukattaa harflerinin) benzerlerini işittikleri vakit, onu dinleme arzuları arttı. İnsanlar, alışkın olmadıkları, garib bir iş (ses ve emirle) karşılaştıkları zaman hilkaten ona karşı bir meyil gösterirler. (Garib ve bilinmeyene meyil göstermek duygusunu, Allah insanın tabiatına koyduğundan dolayı, garib bir şey okunduğunda), insanlar, susarlar, lakırdı etmezler, ona yönelirler ve anlamak için ona kulak verirler. Bu şekilde maksat hasıl olur. Bu harfleri dinleyen kişiler, bunlardan sonra gelen ve Allah tarafından nazil olan Kur'anı Kerim'i dinlerler ve büyük bir iştiyakla devamını arzu ederler. Hece harfleriyle ve hemen onlara yakın gelen kelimelerin arasındaki münâsebeti kavrama işine koyulurlar. Hece harflerinin künhüne müttali olmadıkları için hangisini kendilerine emir olduğunu anlamaya çalışırlar. (Müşrik-lerin Kur'ânı Kerim okunurken) lakırdı yapmaları, taşkınlıklar ve inatlarından dolayı; Allah, mukattaa harfleri sebebiyle sadece onlara büyük bir şer verdi. Bunlardan anlaşılıyor ki, hece harflerinin noksan sıfatlardan münezzeh olan Allah tarafından mü'minler için büyük bir rahmet büyük bir hikmettir. Tefsiri Kebirin sözü bitti.

Bâzı Ârifler dediler ki: Mukattaa harfleri hakkında söylenen bü-tün sözler, nazarî ve itibarîdir. Nazarî sözler, söyleyenin tahminidir, gerçek değildir. Ancak Cenâb-ı Allah'ın bu âyetlerdeki maksadını kendisine keşifle bildirdiği kişiler hariç.

Bu mârifet, letâifi (incelik ve sırları) toplayan, Cenâb-ı Allah, sa'yini meşkür etsin, kendi tarafından ona (ilim ve rahmet) saçsın, bu fakir, İsmail Hakkı Bursevî der ki: Benim kâmil şeyhim, kendisine ait olan "Lâihât-i Berkıyyat" isimli kitabının dipnotunda hakikat yolu

üzere الم Elif, Lâm, Mîm'in bâzı havassını zikrettikten sonra şöyle dedi: **(1/28)**

Bu gibi müteşâbih âyetlerden dolayı, (hakiki) ilimden sapan bir çok kişinin ayakları kaydı. İlimde çok ileride (olup rusuh kazananların) ise akılları şaştı, hayret ettiler. Rasihînden yâni ilimde ilerleyenlerden bazıları, Allah'a karşı olan edeblerinden dolayı (müteşâbih harfler hakkında tavakkuf edip) sustular, durdular. (Fikir yürütüp) ileri geri konuşmadılar.

Belki sâdece: آمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا "Âmennâ hepsi rabbimizden[3/7]" [1] Bazıları (bu ayetleri) tevil ettiler. Lâkin (bütün bu teviller) Cenâb-ı Allah'ın meramından ve makamdan çok çok uzak kaldılar. (Mukattaa harfler ile meram-ı ilâhî'nin ne olduğu bilinmediği gibi o yolda söylenen sözler ne kadar, dine ve akla uygun düşerse düşsün, asıl maksattan çok uzaktır.) Ancak ne varki bu (teviller) şer'an güzel, dinen ve aklen makbuldur. Bütün zikredilenler, yâni (bu harflerdeki) maksat ve meramı ilâhî hakkında, söylenenlerin hepsi, o kişilerin kendilerinin üzerinde olup içine düştükleri düşünceleridir. وَمَا يَذَّكَّرُ اِلاَّ أُولُوا اْلاَلْبَابِ "Maamâfîh özü temiz olanlardan başkası düşünemez.[3/7]"[2] Lâkin, (akl-ı selim sahiblerinin anlamaları da ancak) Cenâb-ı Allah'ın onlara hatırlatması, ilhâmı, (mukattaa harflerinin esrârına) muttali olmayı onlara tahsis etmesiyledir.

Akl-ı selim sahiblerinin, diğerlerinden ayrı olarak, esrârı ilâhiyeye vakıf olmaları, Cenâb-ı Allah'ın katında onlara bahşedilmiş ilâhî ve ezeli bir ihtisâs ve nimettir. (Hurûfu mukattaa gibi esrârı ilâhiyeye vakıf olmaları) ne kendi tefekkürleri ve ne de akıllarının çalışması (hâdiseleri tartışmaları) ile değildir. Belki sadece Cenâb-ı Allah'ın feyzi ve ilhâmı iledir. (Allah bizleri bu feyizden mahrum etmesin.) Latîf Allah onun sırrını takdis etsin. Şeyhimin değerli sözü burada bitti.

"El-Fevâtihü'l-Miskin" (isimli kitabın) müellifi Abdurrahman el Bestâmî k.s. Hazretleri, "Bahru'l-Vukûf" (isimli kitabın)da şöyle buyurdu:

"Sonra, bâzı peygamberler, harflerin esrârını Rabbânî vahiy ve Samadânî (yâni hiç bir şeye muhtaç olmayan ve bütün ihtiyaçları gideren Allah'ın) ilkâsı (kalbine koyması) ile öğrendiler. Bâzı evliyâ ise, nûrâni açık bir keşif ve ruhânî yüce bir feyiz ile (harflerin esrârını) öğrendiler. Bâzı âlimler ise, sahih bir nakil (doğru bir rivâyet) ve üs-

1 Âl-i imrân: 3/7
2 Âl-i İmrân: 3/7

tün (ve tercih etme yeteneğine sahib) bir akıl ile bu sırra nâil oldular. Bunlardan her biri harflerin esrâr ve havassını; ya keşif ve şuhûd yoluyla veya (resm ve hadd gibi) tarif yolları ile ashabına (mürîd ve talabelerine bildirip) haber verdiler. Doğru olan, Cenâb-ı Allah'ın harflerin sırlarının ilmini bu ümmetin çoğunun (gözlerinden dürüp) saklamış olmasıdır. Bunda (yâni harflerin esrârının ümmetten saklanmasında) bir çok ilâhî hikmetler ve Rabbânî maslahat ve faydalar vardır. Ekâbir (yâni büyük zatlara) ise harflerin esrârından ancak bâzısını öğrenmelerine izin verildi. O da büyük zâtların üzerinde çalıştıkları hususî terkiblerdir. Bu da teshir (insan, cin, hayvan ve eşyâyı emrine müsahhar) etmenin çeşitleri, ulvî ve süflî âlemlere tesir etme ve bunlardan başka faydalar sağlayan esrârdır. Bahru'l-Vukûf'un sözü bitti.

Namaz

Te'vîlât-ı Necmiyyede (şöyle denilmektedir:)

Namazın Kur'ânı Kerimde zikredilen (heyet ve) şekli üçtür.

(Birincisi:) Kıyâm (ayakta durmaktır) Cenâb-ı Allah (kıyam için şöyle) buyurdu:

حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلاَةِ الْوُسْطَى وَقُومُوا لِلّٰهِ قَانِتِينَ(238)

-"Namazlara dikkat edin, hele orta namaza... Ve kalkın Allah için divan durun.2/238" [1]

(İkincisi:) Rukû'a varmaktır. Rukü için Cenâb-ı Allah, şöyle buyurmaktadır: وَأَقِيمُوا الصَّلاَةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَارْكَعُوا مَعَ الرَّاكِعِينَ(43)

-"Hem namazı dürüst kılın ve zekâtı verin, rükû edenlerle birlikte siz de rükû edin!.. 2/43" [2]

(Üçüncüsü:) Secde'dir. Cenâb-ı Allah, secde hakkında Kur'ânı Kerim'de şöyle buyurmaktadır: كَلاَّ لاَ تُطِعْهُ وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ(19) "Sakın onu dinleme de secde et ve yaklaş! 96/19" [3]

(الم Elif, Lâm, Mîm deki **)** Elif, kıyâm'a işârettir. Lâm, rüku'a işârettir. Mim, secdeye işârettir. Yâni, kim içinde Allah'a münâcât bulunan Fatihâ sûresini, mü'minlerin Mi'râcı olan namazda okursa, o

1 Bakara: 2/238
2 Bakara: 2/43
3 El-Alak: 96/19

kişinin, اِهْدِنَا "Yâ Rabbi bize hidâyet nasib et" isteğini kabul edip duasına icâbet eder.

Sonra bil ki, müteşâbih olan harfler sevâb cihetinde muh-kemler gibidir. İbn-i Mesud (r.a..) Hazretlerinden rivâyet olundu ki, Rasûlüllah (s.a.v.) Hazretleri şöyle buyurdular:

مَنْ قَرَأَ حَرْفًا مِنْ كِتَابِ اللهِ فَلَهُ بِهِ حَسَنَةٌ وَالْحَسَنَةُ بِعَشْرِ أَمْثَالِهَا لاَ أَقُولُ الم حَرْفٌ وَلَكِنْ أَلِفٌ حَرْفٌ وَلاَمٌ حَرْفٌ وَمِيمٌ حَرْفٌ

"Kim Allah'ın kitabından bir harf okursa, ona, onun (okuduğu harf sebebiyle) bir hasene vardır. Her hasene on misliyledir.

Ben الم bir harf'dir demiyorum. Lâkin , elif bir harftir, lam bir harftir ve mim bir harftir."[1] الم de dokuz[2] hasene vardır.

ذَلِكَ الْكِتَابُ İşte o kitab,

الم vecihlerden biriyle Kur'ânı Kerimin ismi olmak üzere mübtedâ, ذَلِكَ onun haberidir. الْكِتَابُ Kitâba işâret etmektedir. الْكِتَابُ sıfat olmuş oluyor. Kitabdan murâd, önceki kitablarda indirileceği vaad edilen kâmil kitab olan Kur'ânı Kerimdir. ذَلِكَ ile uzakta olmayan şeyler işâret edilir. Sanki kitab vaad edilmekle uzak hükmüne konulmuş oluyor.

Sebeb-i Nüzûlü:

Dediler ki; Cenâb-ı Allah, Mûsâ Aleyhisselâm'a Tevrâtı indirdiğinde, Tevrât bir sûre idi, her sûre de bin âyet idi. Mûsâ Aleyhisselâm, şöyle niyâz etti:

-"Ya Rabbi, bu kitabı okumaya ve ezberlemeye kim güç getirebilir?" Cenâb-ı Allah:

-"Ben bundan daha büyük bir kitab indireceğim," dedi. Mûsâ Aleyhisselâm:

-"Yâ Rabbi! Kimin üzerine indireceksin?" Allah:

-"Peygamberlerin sonuncusunun üzerine," buyurdu. Mûsâ Aleyhisselâm:

---

1 Tirmizi, Sevâbü'l-Kur'ân, :2912

2 Metin ففى الم تسع حسنات Elif Lâm Mim'de dokuz hasene vardır, denilmektedir. Bu Hadis-i Şerife göre bu metnin ففى الم ثلاثون حسنات Elif Lâm Mimde otuz hasene vardır olması gerekirdi.

-"Ya Rabbi! Onun ümmeti nasıl okuyacaklar? Ömürleri kısadır," dedi. Cenâb-ı Allah:

-"Ben o kitabı onlara kolaylaştıracağım. Hatta sabileri (küçük çocukları) onu okuyacaklar," buyurdu. Mûsâ Aleyhisselâm:

-"Ya Rabbi! Bunu nasıl yapacaksın?" diye sordu. Cenâb-ı Allah:

-"Ben gökten, yüzüç (103) kitab indirdim.

Ellisi Şit'e,

Otuzu İdris'e,

Yirmisi İbrâhim'e,

Tevrâtı sana,

Zebûru Dâvûd'a,

İncîli İsâ'ya,

(Kuran-ı Kerim'i Muhammed Mustafa (s.a.v.)e indirdim. Kuran-ı kerim öyle bir kitabdır ki:) Bütün kâinâtı bu kitablarda zikrettim. Bütün bu kitabların manalarını Muhammed'in kitabında zikredeceğim ve hepsini yüzondört (114) sûrede toplayacağım. Bu sûreleri otuz cüz kılacağım. Cüzler, yedinin yedisinde olacaktır. Yedinin mânâsı, Fâtiha'nın yedi Âyet-inde olacaktır. Sonra manâları, yedi harfte olacaktır.

O yedi harf, بسم الله (Allah'ın adı ile)dir. **(1/29)** Sonra bütün bunların hepsi الم 'in elifinde olacaktır. Sonra Bakara sûresini açar ve الم derim.

Cenâb-ı Allah, bunu Tevrâtta (böyle zikredip) vaadetti. Sonra onu Muhammed Mustafa (s.a.v.) Hazretlerine indirdiğinde, Allah kendilerine lânet etsin Yahûdîler, bunun o kitab olmasına karşı çıktılar. Onun için Cenâb-ı Allah: ذَلِكَ الْكِتَابُ İşte o kitab, buyurdu. Tefsirü't-Teysir'de olduğu gibi. Bu Âyet-i kerimenin irabı hakkında tefsirlerde zikredilen değişik sözler vardır. Öğrenmek isteyen baksın.

Şüphe Yoktur

لاَ رَيْبَ şübhe yoktur.

فِيهِ onda, رَيْبَ kelimesi, لاَ 'nın ismidir. فِيهِ onun haberidir.

رَيْبَ (şübhe) aslında, رَابَنِي الشَّيْءُ (Bu şey beni şübheye düşürdü) sözünden gelmektedir. Bu da sende şübhe hâsıl olduğu zaman (söy-

lenir). Şübhe de, nefsin tereddüt ve ızdırab (her hangi bir şeyden rahatsızlık) duymasıdır. (Âyet-i kerimede) شك şekk, رَيْبَ (şübhe ve kuşku) diye isimlendirildi. Çünkü o şübhe ve kuşku, nefse huzursuzluk verir ve tam emniyeti yok etmekdir. Hadis-i şerifte Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri şöyle buyurdular. دَعْ مَا يَرِيبُكَ إِلَى مَا لاَ يَرِيبُكَ "Sana şübheli gelen şeyi bırak, şübheli gelmeyeni al,"[1] Çünkü, şekk, şübhedir. Sıdk (doğruluk) tam emniyettir. ريب الزمان لنوائبه Onun nöbeti için Zamanın şübhesi vardır," sözü ondandır.

Teysir adındaki Tefsirde (şöyle denilmektedir:) رَيْبَ (şübhe aslında), شك şekktir. Kendisinde korku vardır. Şekkten daha hususîdir. Her, رَيْبَ rayb, شك şekktir. Fakat, Her شك şekk, رَيْبَ rayb değildir. شك şekk, iki zıddın arasında tereddüd edip; şekk anında birini diğeri üzerine tercih edememektir.

Kur'ânı Kerim

فِيهِ kelimesi zarftır. Zarf için takdimi kelâm varken لاَ رَيْبَ ,فِيهِ cümlesinde zarf takdim olunmadı. Yâni لاَ فِيهِ رَيْبَ denilmemesinin sebebi, şübhenin sadece Kur'ânı Kerimde olmadığını, ama diğer semâvî kitabların Allah tarafından indiğinden şübhe edilir, manasının çıkmaması içindir.

Eğer sen dersen: "Kâfirler, (Kur'ânı Kerim'den) şek ve şübhe edip onu Allah'ın kitabı olarak okumadılar. Kıble ehlinden olan bid'atçılar, müteşâbih olan manâlarından şübheye düştüler, Kur'ânı Kerimin zâhirine karşı fâcir olup (zâhirini inkâr ederek), dalâlete düştüler. Âlimler, Kur'ânı Kerimin'in çok yönlerinde birbirleriyle ihtilafa düştüler ve hiç bir vecihde sözlerin ardı arkası kesilmedi.

Avâm, Kur'an-ı kerim'den şüphe etti; manâsını anlayamadı. (Bütün bunlara göre), "Kur'ânı Kerim'de şüphe yoktur," sözünün mânâsı nedir?" diye sorsan; Cevabı: "Muhakkak; bu şübhe'nin olmayışı Kur'ânı Kerimdedir; insanlarda değildir. Kitab, kendisinde, (Allah tarafından indirildiğinden) şüpheye mahal yoktur, sıfatıyla mevsuftur. O hakdır, doğrudur, bilinen ve anlaşılan bir kitabdır. İnsanlar onda şek ve şübheye kapılsalar da kapılmasalar da (Kur'ânı Kerim hakdır). Sıdk (doğruluk) gibi, kendi nefsinde doğrudur, her

1 Tirmizi Hadis No: 2442; Me Nesâî,

ne kadar insanlar, onu yalan ile vasıflasalar bile. Yalan da yalandır, her ne kadar insanlar, yalanı doğrulukla vasıflasalar bile... (Doğru olan bir şeye, yalandır, demekle, doğru yalan olmadığı gibi; yalan olan bir şeye bu doğrudur, demekle yalan doğru olmaz). İşte kitab da böyledir. Ona şübhe aslâ katılmaz. Onun (hiç bir kelime ve cümlesinde) yerleşmiş ayıp (ve noksan) yoktur.

(لاَ رَيْبَ, فِيهِ Onda şübhe yoktur, cümlesinin) emir manasında haber olması caizdir. O zaman mânâsı لاَ تَرْتَابُوا "Şübhe etmeyin" olur. Şu Âyet-i kerimede olduğu gibi: فَلاَ رَفَثَ وَلاَ فُسُوقَ وَلاَ جِدَالَ فِي الْحَجِّ "Artık hacda ne refes, ne füsuk, ne cidal; yoktur. 2/197" [1] Bu Âyet-in mânâsı; "Hac esnasında, kadına yaklaşmayın, günah sayı-lan işleri yapmayın ve kavga etmeyin"dir. Vâsîd ve Uyûn kitabla-rında olduğu gibi.

هُدًى Hidâyettir. Yâni irşâd eden, yol gösteren ve (her şeyi açıklayan büyük bir) beyandır.

لِلْمُتَّقِينَ(2) Müttakîler için. Yâni, dalâlette iken takvâ ile müşerref olup, takvâ üzerinde dâimî oldular. مَنْ قَتَلَ قَتِيلاً فَلَهُ سَلْبُهُ (Savaşta) kim bir kişiyi öldürürse, (ölünün üzerindekiler ganimet olarak) onundur."[2] Hadis-i şerifi misâli (mefulu mutlakdır).

Tefsirde, irşâd, hâl ve mana cihetinden, takvâ ile vasıflanmaktır. HidÂyet-in takvâ sahiplerine tahsis edilmesi, muhakkak ki, onların Kur'ânı Kerim'in nûrundan (feyiz alıp) iktibâs etmeleri ve Kur'ânı Kerim(in öğütlerinden) faydalanmalarından dolayıdır. Gerçi bu, Kur'ânı Kerim'e bakan mü'min, kâfir herkese şâmildir. Bu itibâr ile Cenâb-ı Allah, Kur'ânı Kerim hakkında: هُدًى لِلنَّاسِ "(Kur'ânı Kerim) insanlara hidâyettir,"[3] buyurdu. Yâni bütün insanlara hidâyet kaynağıdır. (Yâni Kur'ânı Kerim bütün insanlığa geldi; ama) hususî olarak, takvâ ehline hidâyet ve yol göstericidir.

Teysîr (Tefsiri şöyle) buyurmaktadır: "Nitekim, (halk arasında), hep bir şeyden faydalanan ve kendisinden başkası o işten faydalanmayan kişiye, "bu iş , hususiyetle sana aittir, sadece sen tek başına bundan yararlanacaksın," denir. (Fakat bundan) bâzı insanların hidâyet bulmayacağı sonucuna varılmaz. Bir çok insanın hidâyet-i

1 Bakara: 2/197
2 Müttefekkun Aleyhtir. Buhari, Muslim, Ahmed, Mâlik, Hadis no: 1487
3 Bakara. 2/185

bulmaması; Kur'ânı Kerim'i, hidâyet kaynağı olmaktan çıkartmaz. Güneş güneştir, körler onu görmeseler bile. Bal baldır, ağzının tadı bozulanlar, balın tadını hissetmeseler bile. Misk misktir, her ne kadar, koku alma duygusu kayb olmuş kişiler, miskin kokusunu duymasa bile. Yazıklar olsun... Bütün yazıklar, önünde deniz gibi berrak ve tatlı bir su aktığı halde içmeyen kişinin üzerine olsun. Ve dolunayın gündüz gibi (etrafı aydınlattığı bir gece de) karanlıkta kalanlara yazıklar olsun. Ne habistir, ne kötüdür o, (suçu aydınlığa koşmayan irâdesinde değil de, etrafı aydınlatan dolunayda bulan) kişi. Gül bahçesine bakıp, o güzel kokuları koklamadan solduran kişiye yazıklar olsun. Eyvahlar olsun. Bütün eyvahlar, Kur'ânı Kerim'e nehyedici, emredici, kendisine rağbet edilecek şey ile kaçınacak şeyleri tefrik edip beyan ettiği, iyi kişilere tevâtüren cenneti vaadettiği ve kötülüklere sarılanlara Cehennemi izhâr edip ortaya koyduğu halde isyân eden ve fasık olan kişilere yazıklar olsun. İşe bunun için Cenâb-ı Allah, وَإِنَّهُ لَحَسْرَةٌ عَلَى الْكَافِرِينَ "Ve her halde o kafirler üzerinde bir hasrettir.[69/50]"[1]

Müttâkî'nin Manâsı

اَلْمُتَّقِى Müttâkî (kelimesi) ismi faildir. وِقَايَة (korunmak)dan (müştak olup) اِفْتِعَال babındandır. وِقَايَة aşırı bir şekilde korunma demektir. Bağavî Hazretleri, اَلْمُتَّقِى Müttâkî (kelimesi) اِتِّقَاء İttikâ dan alınmadır, dedi. Aslında اِتِّقَاء İttikâ, iki şey arasındaki (sur, duvar gibi) engele denir. Bu kelimeden: اِتَّقَى بِتُرْسِهِ "Kalkanı ile korundu," derler. Yâni kalkanını, kendi nefsiyle, saldıran arasında siper etti demektir. Hadis-i Şerifte şöyle denilmektedir:

كُنَّا اِذَا احْمَرَّ الْبَأْسُ اِتَّقِيْنَا بِرَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمْ "Harb kızıştığı zaman, biz Rasûlüllah ile korunurduk."[2] Yâni savaş tam olarak kızıştığı zaman, biz Rasûlüllah'ı kendimiz ile düşmanın arasına alırdık. (Onun sâyesinde düşmandan korunacağımıza inanıyor-duk.) Müttakî insan, sanki Allah'ın emirlerine sarılmayı, ve yasaklarından kaçmayı, kendisiyle, Cehennem azabı arasında bir siper olarak koymaktadır. **(1/30)**

1 El-Hâkka: 69/50
2 Buhârî ve Muslim

Takvâ'nın Mertebeleri

تَقْوَى Takvâ, şer-i şerîfin örfünde, kişinin âhirette kendisine zarar verecek şeylerden tam (mükemmel bir) şekilde korunmasından ibârettir. Takvâ'nın üç mertebesi vardır.

Birincisi: Küfürden kaçarak; (imana girmekle) insanın ebedî azabdan korunmasıdır. Bu konuda Cenâb-ı Allah:

وَأَلْزَمَهُمْ كَلِمَةَ التَّقْوَى "Onlara kelime-i takva'yı ilzam buyurdu.[48/26]" [1]

İkincisi: Günah olan bütün fiilleri terketmektir. Hatta, topluluğun yanında küçük günahları bile terketmektir. İşte şer-i şerifte takvâ olarak bilinen budur. Bu manada Cenâb-ı Allah şöyle buyurdu:

وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْقُرَى آمَنُوا وَاتَّقَوْا لَفَتَحْنَا عَلَيْهِمْ بَرَكَاتٍ مِنَ السَّمَاءِ وَالْاَرْضِ وَلَكِنْ كَذَّبُوا فَأَخَذْنَاهُمْ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ(96)

-"Eğer o memleketlerin ahâlisi iymân edip, Allah'tan korksaydılar, elbette üzerlerine yerden, gökten bereketler açardık. Velâkin tekzîb ettiler de, kendilerini kesbleriyle (yaptıklarıyla) tuttuk alıverdik. [7/96]" [2]

Üçüncüsü: Sırrını (içini) kendisini Cenâb-ı Hak (ile olmaktan) meşgûl edecek şeylerden, uzaklaşarak, külliyyen (tamamen) Allah'a yönelmektir. İnsanın emir olunduğu takvâ işte budur: Cenabı Allah şöyle buyurdu:

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللهَ حَقَّ تُقَاتِهِ وَلاَ تَمُوتُنَّ اِلاَّ وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ(102)

-"Ey o bütün iymân edenler! Allah'a nasıl korunmak gerekse öyle korunun, hakkıyla müttaki olun ve her halde müslim olarak can verin.[3/102]" [3]

Bu takvâ çeşitlerinin en üst mertebesi, Peygamberlerin (a.s.) peygamberlik ve evliyâlığın riyâsetini kendilerinde toplamaları cihetinde vardıkları son noktadır. Peygamberlerin, insanlık âlemiyle uğraşmaları; kendilerini ruhlar âleminde yücelmekten alıkoymadı. Peygamberleri, halkın salahı (ve düzelmeleriyle) uğraşmaları, onların temiz ruhlarının buna tam ve mükemmel bir kabiliyete sahib olmaları ve kudsî bir kuvvetle desteklenme-lerinden dolayı Hakkın işlerinde istiğrâka dalmalarından onları alıkoymamıştır.

1 El-Fetih: 48/26
2 El-A'râf: 7/96
3 Âl-i İmrân: 3/102

Her şeyi açıklayan mübîn olan kitabın (Kur'ânın) hidâyet-i bu mertebelerin hepsine şâmildir.

Umumun (sıradan insanların) hidâyet-i islâm iledir.

Havassın (seçkinlerin) hidâyet-i, yakîniyyet (tam bir îmân) ve ihsan iledir.

Ehass'ın (en seçkinlerin) hidâyet-i, hicâbın keşfi (gözlerinden perdelerin kalkması) ve her şeyi olduğu gibi görmekledir.

Te'vîlât-ı Necmiyyeden

Te'vîlât-ı Necmiyyede (şöyle denilmektedir:) المتقون Takvâlı olanlar, Onlar ki, söz verip andlaştıktan sonra Allah'a verdikleri sözü bozmayanlar. Allah'ın birleştirmesini emrettiği şeyi (iman ve ve ameli) kesmeyenler, şer-i şerifte zâhirî ve bâtınî olarak emredilenleri yerine getirenlerdir. Buna Cenâb-ı Allah'ın şu Âyet-i kerimesi delâlet etmektedir:

(40)[1] وَأَوْفُوا بِعَهْدِي أُوفِ بِعَهْدِكُمْ وَإِيَّايَ فَارْهَبُونِ "Size in'âm ettiğim nimetimi hatırlayın ve ahdime vefâ edin ki, ahdinize vefâ edeyim ve benden, korkun artık benden!..[2/40]"[2]

Yâni hani siz mîsâk gününde (size اَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ ben sizin rabbiniz değil miyim diye seslendiğimde siz) بلى "Evet! Sen bizim Rabbimizsin" diyerek benim Rabliğimi sözünüzle ikrâr etmiştiniz! Siz bana vermiş olduğunuz ahdinizi -ki o da Rubûbiyeti bana hâlis kılmanız (sadece beni Rabb bilmeniz) dir- yerine getirin ki; ben de size verdiğim sözü yerine getireyim. Size verdiğim söz, bana hidâyettir…

Takvası

"Er-Risâletü'l-Kuşeyriyye" de (şöyle denilir):

Müttakî (takvâlı olmak) İbn-i Sîrîn gibi olmaktır. İbn-i Sîrîn'in (bir ara tam) kırk küp yağı vardı. Hizmetkârı, küplerin birinden bir fare çıkarttı. İbn-i Sîrîn:

-"Fareyi hangi küpten çıkarttın," diye sordu. Hizmetçi.

---

1 Ruhu'l-Beyan Tefsirinin metinin bu Âyet-i kerimenin sonu فاتقون diye yazılmış Halbu ki Kur'ân-ı kerimde وَأَوْفُوا بِعَهْدِي أُوفِ بِعَهْدِكُمْ وَإِيَّايَ devam edip, فاتقون diye sona eren bir âyet yoktur. Matbaa hatası olarak yazıldığı kanaatına vardım.

2 Bakara: 2/40

-"Bilmiyorum" dedi.

Bunun üzerine İbn-i Sîrîn Hazretleri, bütün küpleri döktü.

Hikaye (Takva)

Veya takvâ, Bâyezid-i Bestâmî Hazretlerinin,[1] takvâsı gibi olmalıdır. Bâyezid-i Bestâmi Hazretleri, Hemedân taraflarında, ustur otunun tohumundan satın almıştı. Bestâma vardığında tohumların içinde iki karınca gördü. O tohumlar ile birlikte yine Hemedâna döndü. O iki karıncayı Hemedânda bıraktı.

Hikaye (Takva)

Hikâye olunur ki, İmam-ı Azam Ebû Hanîfe Hazretleri[2] alacaklı olduğu kişinin ağaçlarının gölgesinde oturmazdı. Haberde der ki:

كُلُّ قَرْضٍ جَرَّ نَفْعًا فَهُوَ رِبًّا Kendisinden faydalanılan her borç faizdir.

Denildi ki, Ebâ Yezid Hazretleri, sahrada arkadaşıyla berâber elbiselerini yıkadılar. Arkadaşı kendisine;

---

1 **Bâyezid-i Bestâmî** Hazretleri'nin asıl adı, Tayfur bin İsâ'dır. Sultan-ül-Ârifîn lakabı ile meşhurdur. Künyesi Ebu Yezid'dir. Evliyânın büyüklerinden olan Bâyezid-i Bestâmi Hazretleri, 776 (H. 160) veya 803 (H. 188) tarihinde İranda Hazar denizi kenarında Bestâm'da doğdu. İyi bir tahsil gördü. Tasavvuf'da ilerledi. Devrin mürşidi kâmili oldu. Bâyezid-i Bestâmî Hazretleri, İslâmî edep, terbiye ve Efendimiz (s.a.v.)'in sünneti seniyyesine çok önem verirdi. Bütün hayatını insanları irşad etmek ve halka doğru yolu anlatmakla geçirdi. Bâyezid-i Bestâmî Hazretleri, (H.261) veya (H.262) senesinde yine Bestam'da vefat etti. (Daha geniş malumat için bakınız. Altun Silsile-Osmanlı Yayınevi)

2 **İmam Azam Ebû Hanîfe Hazretleri;** Tabiînden. İslâm âleminde, Ashab-ı kirâmdan sonra yetişen evliyânın ve âlimlerin en büyüklerindendir. Ehli sünnetin reîsi ve Hanefî mezhebinin kurucusudur. 699 (H. 80) senesinde Kûfe'de doğdu. Aslen İranlıdır. Dedesi Zûtta müslüman olup, Hazreti Ali'nin sohbetlerine katıldı. İyi bir tahsil gördü. Ashab-ı Kiramdan, Enes bin Mâlik, Abdullah bin Ebî Evfâ, Vâsile bin Eskâ, Sehl bin Sâide ve Ebü't-Tufeyl Amir bin Vâsile'yi (r.a.) görerek onların sohbetlerinde bulunma şerefine nâil oldu. Yirmi sekiz yıl hocası Hammâd bin Ebî Süleyman'ın derslerine devam etti. Bütün ömrünü okuma ve okutmaya verdi. Tasavvuf ilmini Cafer-i Sâdık hazretlerinden aldı. Takvâ' ile amel eden bir velî ve âlimdi. Kırk sene yatsı abdesti ile sabah namazını kıldı. Abdestin bir adabını terkettiği için kırk yıllık namazını kaza etti. İlimde altmış binden fazla mesele çözdü. Elli beş kere hacca gitti. Binlerce talebeye icâzet verdi. Bir çok kitap yazdı. Geçimini esnaflık ile sağlıyordu. Devletten bir görev ve maaş almadı. Halife Mansurun kendisine verdiği, Temyiz Mahkemesi Reisliğini kabul etmediği için zindana atıldı. İşkence ettikten sonra, ayaklarının altından kanlar akan ve halsiz düşen İmamı Azam Hazretlerini, zorla sırtı üstü yatırıp ağzına zehirli şerbeti dökerek, 767 (H. 150) senesinde Bağdat zindanlarında şehid ettiler.

-"Üzüm bağının duvarına asalım," dedi. O:

-" Duvarlarına kazık çakamayız," dedi. Arkadaşı:

-" Şu ağaca asalım" dedi. O:

-"Dalları kırabiliriz! Olmaz," dedi. Arkadaşı:

-"Yere serelim," dedi. O:

-"Yer davarların (hayvanların) otlağıdır. Hayvanların otlaklarını örtüp haklarına tecâvüz edemeyiz," dedi. Arkadaşı:

-"Peki elbiselerimizi nasıl kurutacağız?" diye sordu. O:

-"Sırtımızda kurutacağız" dedi ve öyle etti. Elbisesini kendi sırtına serdi. (Rukû'a varır gibi) durdu. Elbisenin bir tarafı kuruyunca diğer tarafını çevirdi. Diğer tarafı kuruyuncaya kadar öylece kaldı.

Takvâ ibâdet ile olur

الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ Onlar (yâni o takvâ sahibleri) ki, gayba inanırlar.

Eğer, takvâ kişinin kendisine yakışmayan (gereksiz şeyleri), terketmesidir, diye tefsir edilirse, bu cümle, للمتقين "müttekiler", kelimesi için mukayyed bir sıfattır. Ve buna kötü alışkanlıkları bırakıp; iyi alışkanlıklara bezenme terettüb eder. Bu da çok ince bir tasvirdir. (Yok) eğer, takvâ' kişinin tâatı işleyip; günahı terketmesi gibi umumî bir manâ ile tefsir edilirse, o zaman bu الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ Onlar (yâni o takvâ sahibleri) ki, gayba inanırlar cümlesi, îmân, namaz ve sadaka (zekât gibi) amellerin aslı ve hasenâtın esasına şâmil olduğu için للمتقين "müttekiler" kelimesi için, açıklayıcı sıfat olur. Çünkü bunlar, nefsî amellerin, bedenî ve diğer amelleri arkasından sürükleyen malî ibâdetlerin anasıdır. Ve çoğu kere, isyândan kişiyi uzaklaştırır. Agah ol. Cenâb-ı Allah'ın bu Âyet-i görül müyor mu?

اُتْلُ مَا أُوحِيَ إِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ وَأَقِمِ الصَّلاَةَ إِنَّ الصَّلاَةَ تَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَلَذِكْرُ اللهِ أَكْبَرُ وَاللهُ يَعْلَمُ مَا تَصْنَعُونَ

-"Sana vahyolunan Kitab'ı güzel güzel oku ve namazı kıl. Sahi, namaz edepsizlikten ve uygunsuzluktan nehyeder ve her halde Allah'ın zikri en büyük iştir ve Allah her ne işlerseniz bilir. [29/45]" [1] Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri:

1 El-Ankebût: 29/45

اَلصَّلاَةُ عِمَادُ الدِّينِ وَالزَّكَاةُ قَنْطَرَةُ الْاِسْلاَمِ “Namaz dinin direğidir. Zekât, İslâm’ın köprüsüdür.” Buyurdular.

İmân ve İslâm

İman, kalb ile tasdik etmektir. Tasdik olunan (Cenâb-ı Allah) tasdik eden (kulunu) güven ve emniyete kavuşturur. Yâni onu yalandan emin kılar. Fiili ile onun nefsini azabdan korur. Allahü Teâlâ Hazretleri “mü’min”dir. Çünkü Allah, fazlü keremiyle kullarını kendi azabından emin kılar. Burada olduğu gibi;

يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ “gayba îmân eder” diye **(ب)** b harfi ile istimâli (kullanılması) ise, itirâf manasını tazammun ettiği içindir. Bazen de îmân, vesikalara ıtlâk olunur. Çünkü vesikalar, (antlaşmalar) emniyet ve tam bir güvence sahibi olurlar.

“El-Kevâşî” de (şöyle) dedi: Şeriât’ta îmân, kalb ile itikâd, dil ile ikrâr ve azâlar ile amel etmektir. İslâm, hudû’ yâni boyun eğmek ve teslim olmaktır. Her îmân İslâm’dır. Ama, her İslâm, îmân değildir. **(1/31)** İslâm ile berâber kalben tasdik olmadığı zaman, adam zâhiren (görünüşte) Müslüman olur; içten tasdik etmemiş olur. Zahirî teslimiyyet olmadan da, içten tasdik etmiş olmaz.

Mevlânâ Ebûs-Suûd (r.h.) Hazretleri,[1] tefsirinde (şöyle) dedi: Şer-i Şerifte; Peygamberimiz (s.a.v.) Hazretlerinin dininden, tevhid, peygamberlik, ölümden sonra dirilme, âhirette cezâ ve benzerleri gibi; bilinmesi zarurî olan şeyleri tasdik etmeden îmân tahakkuk etmez (gerçekleşmez).

İmanda bu (tasdik) kâfi midir? Yoksa (tasdik ikrâr ile) yerleştiği için, tasdikine ikrârı eklemesi elbette gerekir mi?

Birincisi, (yâni tasdik) Şeyh Eş’arî Hazretleri ve ona tâbi olanların görüşüdür.

İkincisi ise, İmam-ı Azam Ebû Hanife ve ona tâbi olanların mezhebidir. Hak olan da budur.

1 Ebûs-Suûd Efendi, Şeyhü’l-İslâm ve büyük müfessir. Şeyhü’l-İslâm Ebus-Suûd el-İmâdî 1490 (H.898) tarihinde doğdu. Kemâl paşadan ders aldı. İyi bir eğitim gördü. Medreseye müderris tayin edildi. Sonra şeyhü’l-İslâm oldu. Tam 30 (otuz) yıl bu vazifede kaldı. Bir çok kitap yazdı. Yazdığı kitablarının içinde en meşhuru, “İrşadü’l-Akli’s-Selîm ilâ mezâyâ’l-Kur’ân-ı Kerim” isimli tefsiridir. Çok değerli bir tefsirdir. Ruhu’l-beyan tefsirinin kaynaklarından biri de bu mübârek tefsirdir. 1574 (H. 982) yılında vefat etti.

Çünkü İmam-ı Azam Ebû Hanife Hazretleri, ikrâr ve tasdiki îmânın iki cüzü kıldı. Muhakkak ikrârın, ikrâh (yâni zorlama) anında, özür ile düşme ihtimâli olan bir rukün olması müstesnâdır.

O, (İmanın alâmetleri) üç şeydir: Hakikî bir itikâd (inanç), îmânı dil ile ikrâr etmek ve icâbıyla amel etmektir. Mühaddis cumhurun, mü'tezile ve haricîlerin görüşüne göre de böyledir.

Kim, yalnız itikadı (inancı) ihlâl ederse (yâni bozarsa) o münâfıktır. Kim itikadını bozmakla birlikte ikrârı ihlâl eder (yâni dili ile îmân ettiğini söylemezse) o kâfirdir. Kim, (itikâd ve ikrârı olduğu halde) ameli ihlâl ederse o fasıktır. Bunda bütün âlimlerimizin ittifakı vardır. (Tasdik ve ikrârı olan kişi İslâm ile amel etmezse) Haricîlere göre kâfirdir. Mütezileye göre ise, (itikadı ve ikrârı olan kişi İslâm ile amel etmediği zaman), îmândan çıkmıştır; ama küfre de girmemiştir.

الْغَيْبِ Gayb masdardır. Taşınarak, kendisiyle gaib olan şey (yâni ismi fail) isimlendirildi. Arabların زَائِر "yalancı"ya زُور "yalan" demeleri (yâni masdarı ismi fail manasında kullanmaları) gibi.

Bu **(** الْغَيْبِ gayb**)**, akıl ve hislerden kâmil bir gizlenme ile gizlenen, akıl ve hislerden biriyle başlangıçta bedâhet (kendiliğinden zâhir olma) yoluyla idrâk edilmeyen şeydir. Gayb iki kısımdır.

Bir kısım hakkında hiç bir delil bulunmayandır. Noksan sıfatlardan münezzeh olan Allah'ın şu Âyet-iyle murat edilen gayıb bu kısımdır:

وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لاَ يَعْلَمُهَا اِلاَّ هُوَ "Gaybın anahtarları O'nun yanındadır; onları ancak O bilir.6/59" [1]

Bir kısım, hakkında deliller konulandır. (Alâmetleri olandır). Yaratıcı (olan Allah c.c.) ve onun sıfatları, peygamberlik, bu ikisine taalluk eden hükümler ve şeriatler, âhiret günü ve dirilme, neşr, hesab ve cezâ gibi ahiretin halleridir. Burada gayb'ten murat budur.

(ب) îmânın sılasıdır. Bu da ya itirâf manasını tazammun ettiği, (içerdiği) içindir veya îmânı vesika'dan mecâz kıldığı içindir. Mefulu bih'in yerinde vâki olmuştur. (Mefülü bih gayri sarihtir). Eğer gaybı hali üzerine masdar kılarsan, غَيْبَةً gaybeten (olan mefülü mutlak) gibi. O zaman, **(ب)** mahzuf (fiile) talluk eder ve Fail'den hal olur. O

1 El-En'âm: 6/59

zaman: يُؤْمِنُونَ مُلْتَبِسِينَ بِالْغَيْبَةِ gaybe iltibas ettikleri halde îmân ediyorlar" mânâsı çıkar. Ya da kendisine îmân edilen şeydendir.

Yâni peygamber Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinden gaib olanlar, kendisinde peygamberlik delilleri olmasına rağmen gözle görünmeyenler. Buna şu hâdise delâlet eder: Haris bin Muğire, Abdullah ibni Mesûd (r.a.) Hazretlerine:

-"Biz, sizinle hayır ve bereket umuyoruz, Rasûlüllah (s.a.v.) hazretlerinin ashabı. Siz, Rasûlüllahı görme ve onun şerefine kavuşmakla bizi geçtiniz," dedi. Abdullah İbn-i Mesûd (r.a.) Hazretleri de:

-"Biz sizinle övünüp size gıpta ediyoruz. Siz rasûlüllah (s.a.v.) Hazretlerini görmeden ona îmân ettiniz. Muhakkak en fazîletli îmân, gayb'a olan îmândır," ve sonra الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ Onlar (yâni o takvâ sahibleri) ki, gayba inanırlar," Âyet-i kerimesini okudu.

Ebûl Leysin Tefsirinde de bu böyledir.

Ya da insanlardan yâni mü'minlerden gayibler olarak, demektir. Yoksa:

وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَوْا إِلَى شَيَاطِينِهِمْ
قَالُوا إِنَّا مَعَكُمْ إِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزِئُونَ(14)

"Bir de imân edenlerle karşılaştılar mı,

-"Âmennâ!" derler ve kendi şeytanlarıyla halvet oldular mı,

-"Emin olun, biz sizinle berâberiz, biz ancak müstehzîyiz! (Alay ediyoruz)" derler.[2/14]" [1] diyen münâfıklar gibi değil...

İslâm, İman ve İhsan Hadis-i

عَنْ عُمَرَ بن الخطابِ، رضي الله عنه، قال: (بَيْنَمَا نَحْنُ جُلُوسٌ عِنْدَ رسولِ الله صلى الله عليه وسلم، ذَاتَ يَوْمٍ إِذْ طَلَعَ عَلَيْنَا رَجُلٌ شَدِيدُ بَياضِ الثِّيَابِ، شديدُ سَوَادِ الشَّعْرِ، لا يُرَى عَلَيْهِ اَثرُ السّفَرِ، وَلا يَعْرِفُهُ مِنَّا أَحَدٌ، حَتَّى جَلَسَ إِلَى النَّبيِّ صلى الله عليه وسلم فأَسْنَدَ رُكْبَتَيْهِ إِلَى رُكْبَتَيْهِ، وَوَضَعَ كَفَّيْهِ عَلَى فَخِذَيْهِ وقالَ: يَا مُحَمَدُ أَخْبِرْني عَنِ الإِسْلامِ، فقالَ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: اَلإِسْلامُ أَنْ تَشْهَدَ أَنْ لاَ إِلهَ إِلاَّ اللهُ، وَأَنَّ مُحَمَّداً رسولُ الله وَتُقيمَ الصَّلاةَ، وَتُؤْتِيَ الزَّكوةَ،

1 Bakara: 2/14

وَتَصُومَ رَمَضَانَ، وَتَحُجَّ الْبَيْتَ إِنِ اسْتَطَعْتَ إِلَيْهِ سَبِيلاً. قَالَ: صَدَقْتَ. فَعَجِبْنَا لَهُ يَسْأَلُهُ وَيُصَدِّقُهُ! قالَ: فَأَخْبِرْني عَنِ الْإِيمَانِ. قالَ: أَنْ تُؤْمِنَ بِاللهِ ، وَمَلائِكَتِهِ، وَكُتُبِهِ، وَرُسُلِهِ، والْيَوْمِ الآَخِرِ، وَتُؤْمِنَ بالْقَدَرِ خَيْرِهِ وَشَرِّهِ. قالَ: صَدَقْتَ. قالَ: فَأَخْبِرْني عَنِ الْإِحْسَانِ. قالَ: أَنْ تَعْبُدَ اللهَ كَأَنَّكَ تَرَاهُ ؟ فإِنْ لَمْ تكُنْ تَرَاهُ فإِنَّهُ يَرَاكَ. قالَ: فأَخْبِرْني عَنِ السَّاعَةِ. قالَ: مَا الْمسْؤولُ عَنْهَا بِأَعْلَم مِنَ السَّائِلِ. قالَ: فَأَخْبِرْني عَنْ أَمَارَاتِهَا. قالَ: أَنْ تَلِدَ الأَمَةُ رَبَّتَهَا، وَأَنْ تَرَى الْحُفَاةَ الْعُرَاةَ الْعَالَةَ رِعَاءَ الشَّاءِ يَتَطَاوَلُونَ في الْبُنْيَانِ. ثُمَّ انْطَلَقَ، فَلَبِثْتُ مَلِيّاً، ثُمَّ قال: يَا عُمَرُ أَتَدْرِي مَنِ السَّائلُ ؟ قُلْتُ: اَللهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ. قالَ: فإِنَّه جِبْرِيلُ أَتَاكُمْ يُعَلِّمُكُمْ أَمْرَ دِينِكُمْ

Ömer bin El-Hattab (r.a.) Hazretlerinin şöyle dediği rivâyet edilmiştir.

-"Biz bir ara Rasûlüllah, (s.a.v.) Hazretlerinin yanında oturuyorduk. Yanımıza elbisesi gâyet beyaz, saçları simsiyah üzerinde yolculuk eseri görünmeyen ve bizden kimsenin kendisini tanımadığı bir adam çıkageldi. Nihâyet Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin önünde oturdu. İki dizini Efendimiz (s.a.v) Hazretlerinin dizlerine dayadı. Ellerini dizlerinin üzerine koyup oturdu. Ve:

-"Ya Muhammed! Bana İslâm'dan haber ver (İslâmı anlat), dedi. Rasûlüllah (s.a.v.) Hazretleri:

-"(İslâm:) Senin Allah'dan başka ilah olmadığına ve Muhammed (s.a.v.)'ın Allah'ın rasûlü olduğuna şehâdet etmen, namazı dosdoğru kılman, zekâtı vermen, Ramazan orucunu tutman ve yoluna gücün yeterse Beyti (Kâbe'yi ziyâret ve) haccetmendir, buyurdu." O kişi:

-"Doğru söyledin", dedi. (Hazreti Ömer diyor ki) "Biz onun sualine ve tasdikidine hayret ettik." O kişi sonra:

-"İman nedir?" dedi. Rasûlüllah (s.a.v.) Hazretleri:

-"(İman:) Senin, Allah'a, meleklerine, kitablarına, peygamberlerine ve ölümden sonra dirilmeye, cennet ve Cehenneme (yâni âhiret gününe) kadere ve hayır ve onun şerrine inanmandır," dedi. O:

-"Doğru söyledin," dedi. Sonra:

-"İhsan nedir?" diye sordu: Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri:

-"(İhsan:) Senin, onu görürür gibi, Allah'a ibâdet etmendir. Çünkü her ne kadar sen onu görmüyorsan da muhakkak Allah, seni görüyor," dedi. O:

-"Doğru söyledin," dedi. Sonra:

-“Bana kıyâmetin (saat ve vaktinden) haber ver,” dedi. Rasûlüllah (s.a.v.) Hazretleri:

-“Bu hususta sorulan, sorandan daha âlim değildir,” buyurdu. O:

-“Doğru söyledin,” dedi. (Sonra):

-“Bana kıyâmetin işâretlerinden haber ver?” dedi. **(1/32)** Rasûlüllah (s.a.v.) Hazretleri:

-“Cariyenin sâhibesini doğurması, yalın ayak, çıplak ve koyun çobanlarının (yüksek) binâlar yapmakta birbirleriyle yarıştıklarını görmekliğindir,” dedi. O:

-“Doğru söyledin,” dedi. Sonra ayrıldı gitti. Bir zaman sonra, Rasûlüllah (s.a.v.) bana buyurdular ki:

-“Ya Ömer! O adamın kim olduğunu bildin mi?” Ben:

-“Allah ve Rasûlü daha iyi bilirler,” dedim. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri:

-“O Cebrâil Aleyhisselâm idi. Size dininizin emirlerini öğretmek için geldi. Cebrâil, hep benim kendisini tanıdığım sûrette gelirdi, ancak bu sûreti hariç ” buyurdular.

Te’vîlât-ı Necmiyyeden

Te’vîlât-ı Necmiyye’de “ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ gayba îmân eder” yâni, Allah, kalblerine giren, gaybî bir nûr ile Muhammed Mustafa (s.a.v.) Hazretlerinin Hadis-i şeriflerine bakarlar. O Yüce Rasûlün sözlerinin hak ve doğru olduğuna şâhidlik edip, ona îmân ederler.

Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri, “ اَلْمُؤْمِنُ يَنْظُرُ بِنُورِ اللهِ Mü’min Allah’ın nûru ile bakar,” buyurmaları gibi.

Bil ki, muhakkak gayb, iki çeşittir. Biri gayb ki, senden gayb olur. Diğeri, sen kendisinden gayb olursun.

Senden gayb olan âlem-i ervâh’tır. Sen ruh iken, o gayb değildi, gerçekten o hazırdı (ve sen âlemi ervahta yaşıyordun.)

اَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” mîsâk ve ahdinde, sen vardın. Hakkın hitâbını işittin. Rububiyetin eserlerini mutalaa ettin. Melekleri müşâhede ettin. Peygamberlerin, evliyâ’nın ve diğerlerinin ruhlarını tanıdın. Sen kalıba (cesede) bağlandığın ve sadece beş duyu ile ki, (bu duyular) âlemin cisimlerin duyularıdır; (sen bunlar ile) baktığın an, onlar sana karşı “gayıb âlemi” oldular.

Senin kendisinden gayıb olduğun ise, Rabbin huzurudur. Sen var olmakla ondan gayıb oldun. Ama varlık olarak o senden gayıb olmuş

değildir. وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ "Her nerede olsanız sizinle berâberdir,[57/4]" [1]

Sen Allah'dan uzaksın, ama Allah sana çok yakındır. Cenâb-ı Allah, buyurdukları gibi:

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ وَنَعْلَمُ مَا تُوَسْوِسُ بِهِ نَفْسُهُ وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ

-"Hem şânıma kasem ederim ki, hakîkat insanı biz yarattık ve biliriz nefsi onu ne ile vesveselendirir ve biz ona habl-i verîd'den daha yakınızdır.[50/16]" [2]

Şeyh Necmeddin (k.s.)'nın sözü bitti.

Şeyh Sâdi şöyle dedi:
"Dost çok yakındır, hatta benden bile.
Çok mu şaştın bu söylediğime.
Ben güç getirebildiysem söylemeye,
Hep ondandır... Ondan yoksunum ben ise."

Namaz

وَيُقِيمُونَ الصَّلاَةَ Ve (o takvâ ehli) namazı (ikâme edip) kılarlar.

الصَّلاَةَ Salat Kelimesinin Geldiği Manâlar

Namaz mânâsına olan الصَّلاَةَ kelimesinin mâ'nâları:

Dua mânâsına gelir.

الصَّلاَةَ salat, duanın adıdır. Şu Âyet-i kerime de olduğu gibi.

وَصَلِّ عَلَيْهِمْ إِنَّ صَلاَتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ وَاللّٰهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ(103) "Bir de haklarında dua ediver. Çünkü senin duan onların kalblerini yatıştırır. Allah semî'dir, alîm'dir.[9/103]" [3] Onlara dua et demektir.

Senâ (övgü) mânâsınadır.

إِنَّ اللّٰهَ وَمَلاَئِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا

---

1 El-Hadid: 57/4
2 Kâf: 50/16
3 Et-Tevbe: 9/103

-“Muhakkak ki Allah ve melâikesi Peygamber’e hep salât ile (överek) tekrîm ederler. Ey o bütün îmân edenler! Haydin ona teslimiyetle salât u selâm getirin! 33/56” [1]

Kıraât (yâni okuma) mânâsına gelir:

وَلاَ تَجْهَرْ بِصَلاَتِكَ وَلاَ تُخَافِتْ بِهَا وَابْتَغِ بَيْنَ ذَلِكَ سَبِيلاً

-“Bununla berâber salâtında (okumanda) pek bağırma, pek de gizleme; ikisinin arası bir yol tut. 17/110” [2]

Rahmet mânâsına gelir:

أُولَئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُهْتَدُونَ

-“İşte onlar, rablarından salâvat u rahmet onlara ve işte hidâyete erenler onlar. 2/157” [3]

Şer-i şerifin ıstılahında ise الصَّلاَةَ salat: Belirli fiil, hareket ve zikirler (dua ve sûreler) ile kılınması farz olan namazdır. Namazın salât diye isimlendirilmesinin sebebi, namazın kıyâmında kıraât (okuma), ka’delerinde (oturuşlarında) senâ ve dua olduğu ve namazı kılan kişiye rahmet olduğu içindir.

Bu âyette (yâni وَيُقِيمُونَ الصَّلاَةَ Ve (o takvâ ehli) namazı (ikâme edip) kılarlar,” Âyet-i kerimesinde zikredilen) الصَّلاَةَ salat (kelimesi) cins isimdir. Kendisiyle beş vakit namaz murat edilmektedir. Namazı ikâmet etmek; ona devam etmek demektir. اقامة kelimesi, pazarda bir mal satmaya gidildiği zaman söylenen, قامت السوق “Çarşı-pazar başladı” sözünden gelmektedir. Veya, namaz fütursuzca, (yâni ara vermeksizin can-ü gönülden sürekli ve) kaçamaksız olarak kılındığı için; canla başla başlamak demek olan تشمر mânâsına gelen اقامة den gelmektedir.

Arabların قام بالامر واقامه ”Emir ile başladı ve yerine getirdi” sözünde olur. Kişi kendisini namazın içinde bulduğu, sabır ve tahammül ile namaz kıldığı için اقام (fiili kullanılmıştır).

Bunun اقام (fiilinin) zıddı; قعد oturdu (fiilidir). Bir kişi iş yapmadığı zaman; قعد عن الامر “iş yapmadı, oturdu” derler. Veya tekâud oldu. İşi bıraktı emekli oldu, demektir.

1 El-Ahzâb: 33/56
2 El-İsrâ: 17/110
3 Bakara: 2/157

Müezzinin: قَدْ قَامَتِ الصَّلاة "Namaz başladı" sözünün mânâsı;

"namazı ikâme edip edâ edin" ibâresinin yerine; "namazı eda etmeye başlayın", demektir. Namaz kıyâma şâmil olduğu içindir. Namaz, kunut, rukû', secde ve tesbih ile (tâbir ve) ifâde edildiği gibi. Ya da ta'dil-i erkândan dolayıdır. Ta'dîl-i erkân, namazın, farzlarını, sünnetlerini ve edeblerini muhafaza etmek, eksiksiz olarak yerine getirmektir. Namazı ayakta kılabilecek kişinin, onu oturarak kılması, namazını ifsad etmiş olur. Kabul gören görüş budur. Zîrâ en meşhur fetvâ bu olduğu gibi, hakikate en yakın olan da budur. Namazın farz ve sünnetleri gibi zâhirî şartlarına riâyet eden kişi, gerçekten medhe (övgüye) lâyık olduğuna tenbihi tazammun ettiği gibi; namazın, huşû ve bütün kalbiyle Allah'a yönelmek gibi batınî (manevî) şartlarına riâyet eden kişi de gerçekten medhe layıktır.

Yoksa, فَوَيْلٌ لِلْمُصَلِّينَ(4)الَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلاَتِهِمْ سَاهُونَ(5) "Fakat veyl o namaz kılanlara ki * Namazlarından yanılmaktadırlar.[107/4-5]" [1] (Hitabının muhatabı olanlar, medhe lâyık) değildirler.

Ta'dil-i Erkân

İbrâhim En-Nehaî Hazretleri (şöyle) dedi: "Bir adamın rüku' ve secdelerini hafif tuttuğunu, (yâni ta'dîl-i erkâna riâyet etmeden namaz kıldığını) görürsen onun ailesine acı. Yâni o kimsenin geçim sıkıntısından dolayı ailesine acıyın."

Hikaye (Namaz)

Zikredilir ki, Zahid Hatem bir gün, Ali Asım bin Yusuf'un huzuruna vardı. Asım ona dedi ki:

-"Ey Hatem! Namazı güzel kılıyor musun?" Hatem:

-"Evet" dedi. Asım:

-"Nasıl kılıyorsun?" diye sordu. Hatem:

-"Namaz vakti yaklaştığı zaman, abdestimi güzelce alırım. Sonra namaz kılacağım yere yerleşirim. Hatta bütün uzvum, bende karar bulur. İki kaşımın arasında Ka'beyi görürüm. Makamım (kabrim) önümde, Cenâb-ı Allah, üzerimde ve kalbimde olanları bilmektedir. Sanki ayaklarım sırat köprüsünün üzerin-dedir. **(1/33)** Cennet sa-

---

1 El-Mâûn: 107/4-5

ğımda, Cehennem solumdadır. Ölüm meleği (Azrâil Aleyhisselâm) arkamda durmaktadır.

Bu namazı son namazım olarak zann (ve kabul) edip الله اكبر Allahu Ekber, diyerek ihsan ile (yâni Cenâb-ı Allahı görür gibi, tekbir alırım. Kıraâtı (Fâtiha ve zammı sûreleri) tefekkür ile (yâni manalarını düşünerek) okurum. Tavazu' ile rüku'a eğilirim. Tazarru ile secde ederim. Sonra namazı tamamladığımda otururum. Ümitle teşehhüdü okurum. Dil üzerine selâm veririm, sonra, ihlâs için selâm veririm. Böylece korku ile umit arasında namazımı kılarım. Sonra sabr'a dayanırım.

Sonra Âsım sordu:

-"Ey Hatem! Senin namazın hep böyle mi?" Hatem:

-"Ta otuz (30) yıldan beri namazım bu şekildedir," dedi. Asım ağlamaya başladı. Ve :

-"Ben hayatımda aslâ böyle bir namaz kılmadım," dedi. Tenbihü'l-Gâfilîn'de de böyledir.

Sa'di şöyle buyurdu:

Abdestsiz namaz olmadığı gibi, vermeden cömertsizlik olur.

Teysir Tefsirinde (şöyle) dedi: Âyette, (yâni وَيُقِيمُونَ الصَّلاَةَ Ve (o takvâ ehli) namazı (ikâme edip) kılarlar Âyet-i kerimesinde ve diğer namaz âyetlerinde), اقام الصلاة namazı ikâme edin, diye zikredildi. Zîrâ Cenâb-ı Allah, namazda bâzı şeyleri emretti. Namazı ikâme etmeyi (yâni kıyâmı ile kılmayı) şu kavli şerîfiyle emretti:

وَأَقِيمُوا الصَّلاَةَ "Ve namazı dosdoğru kılın," [1]

Namaza devam ve muhafaza etmeyi emretti. Bu kavli şerîfiyle:

الَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلاَتِهِمْ دَائِمُونَ (23) Onlar ki namazlarını devamlı (sürekli) kılarlar.[2]

Bu kavli şerîfiyle vaktinde namaz kılmayı emretti.

إِنَّ الصَّلاَةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْقُوتًا Muhakkak namaz müminlere belirli vakitlerde yazılı bir farzdır.[3]

Cemaatle namaz kılmayı emretti; şu kavli şerîfiyle:

وَارْكَعُوا مَعَ الرَّاكِعِينَ "Ve rükû edenlerle birlikte siz de rükû edin."[4]

---

1 Bakara: 2/43
2 El-Meâric: 70/23
3 En-Nisâ: 4/103
4 Bakara: 2/43

Namazda huşû emretti; şu kavli şerîfiyle:

قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ(1)الَّذِينَ هُمْ فِي صَلاَتِهِمْ خَاشِعُونَ(2) "Muhakkak müminler kurtuluşa ermiştir, Onlar ki, namazlarında huşû içindedirler."[1]

Namaza Karşı İnsanlar Tabaka Tabakadır

İşte bu ilâhî emirlerden sonra insanlar bir kaç tabakaya ayrılırlar.

Birinci tabaka, namazı (farz olarak) kabul etmediler. Bunların reisleri Allah'ın laneti üzerine olsun Ebû Cehil'dir. Cenâb-ı Allah, onun hakkında şöyle buyurdu.

فَلاَ صَدَّقَ وَلاَ صَلَّى(31) Fakat o, ne sadaka verdi, ne namaz kıldı.[2] Ve Cenâb-ı Allah, bunların âkıbeti hakkında şöyle buyurdu:

مَا سَلَكَكُمْ فِي سَقَرَ(42)قَالُوا لَمْ نَكُ مِنَ الْمُصَلِّينَ(43)وَلَمْ نَكُ نُطْعِمُ الْمِسْكِينَ(44 وَكُنَّا نَخُوضُ مَعَ الْخَائِضِينَ(45)وَكُنَّا نُكَذِّبُ بِيَوْمِ الدِّينِ(46)

-"Nedir sizi Sekar (Cehennemine) sokan?" diye sorulur. Suçlular der ki: "Biz namaz kılanlardan değildik. Yoksula da yedirmezdik. Boş şeylere dalanlarla dalar giderdik. Ceza gününü yalanlardık."[3]

İkinci tabaka: Namaz'ın Allah'ın emri olduğunu kabul ettiler. Amma namazı kılmadılar. Bunlar kitab ehli olanlar yâni, Yahûdî ve Hıristiyanlardır. Bunlar hakkında Cenâb-ı Allah, şöyle buyurdu:

فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ أَضَاعُوا الصَّلاَةَ وَاتَّبَعُوا الشَّهَوَاتِ

-"Sonra bunların ardından öyle bir nesil geldi ki, namazı terkettiler, heva ve heveslerine uydular."[4]

Bunların âkıbeti hakkında Cenâb-ı Allah şöyle buyurdu.

فَسَوْفَ يَلْقَوْنَ غَيًّا(59) "Onlar (namazlarını zayi edenler) yakında (Cehennemdeki) "Gayyâ" (vadisini) boylayacaklardır."[5] O (yâni gayyâ), Cehennemde bir dereke (çukurdur). Cehennemin en korkunç ve ürkütücü yeridir. Her gün insanlar (Cehennem ehli) şu kadar (yâni defalarca) ondan kurtulmak istiyorlar.

اِلاَّ مَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَأُولَئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ وَلاَ يُظْلَمُونَ شَيْئًا(60)

1 El-Mü'minûn: 23/2-3
2 El-Kıyâmeh: 75/31
3 El-Müddessir: 74/42-43-44-45-46
4 Meryem: 19/59
5 Meryem: 19/59

-“Fakat (Yahûdîlik ve Hıristiyanlıktan) tevbe edip îmân eden ve sâlih amel işleyen (namaz kılan) bunun dışındadır. Bunlar cennete girecekler ve hiçbir haksızlığa uğratılmayacaklardır.”[1]

Üçüncü tabaka, bâzı namazları kıldılar, bâzı vakitleri tembellikten dolayı kılmadılar. Bunlar münâfıklardır. Cenâb-ı Allah, şöyle buyurdu:

إِنَّ الْمُنَافِقِينَ يُخَادِعُونَ اللهَ وَهُوَ خَادِعُهُمْ وَإِذَا قَامُوا إِلَى الصَّلاَةِ قَامُوا كُسَالَى
يُرَاءُونَ النَّاسَ وَلاَ يَذْكُرُونَ اللهَ اِلاَّ قَلِيلاً(**142**)

-“Şübhesiz, münafıklar, (kendi zanlarınca) Allah'ı aldatmaya çalışırlar. Halbuki Allah, onların oyunlarını başlarına geçirecektir. Onlar, namaza kalktıkları zaman tembel tembel kalkarlar. İnsanlara gösteriş yaparlar. Allah'ı pek az zikrederler.[2]

Münâfıkların varacakları yer için Cenâb-ı Allah, şöyle buyurdu.

إِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِي الدَّرْكِ اْلاَسْفَلِ مِنَ النَّارِ وَلَنْ تَجِدَ لَهُمْ نَصِيرًا(**145**)

-“Şüphesiz ki münafıklar, Cehennem ateşinin en aşağı tabakasındadırlar. Onlara bir yardım edici de bulamazsın.”[3] Münâfıklar için Cehennemin “Veyl” vadisi vardır. Veyl, dünyanın bütün dağları içine konsa bile onu tıkamaz yâni yine akar. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri şöyle buyurdu:

مَنْ تَرَكَ صَلاَةً حَتَّى مَضَى وَقْتُهَا عُذِّبَ فِى النَّارِ حُقُبًا وَ الْحُقُبُ ثَمَانُونَ سَنَةٍ كُلُّ
سَنَةٍ ثَلاَثَمِائَةٍ وَ سِتُّونَ يَوْمًا كُلُّ يَوْمٍ اَلْفُ سَنَةٍ مِمَّا تَعُدُّونَ

“Kim bir namazı vakti geçesiye kadar terkederse, (Cehen-nem) ateşinde, bir hukub azab olunur. Bir hukub seksen yıldır. Her yıl, üçyüzaltmış gündür. (Ahiretin) Her günü, sizin günlerinizle bin sene kadar uzundur.” (Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî c.1, s. 274)

Âlimler dediler ki, namazı geciktirip vaktinde kılmamak büyük günahlardandır. Büyük günahların küçüğü, denildiği gibi, yetmiş kere annesiyle zinâ etmiş gibidir. “Ravzatü'l-ulemâ” isimli kitabta böyledir.

Dördüncü tabaka: Namazın farz olduğunu kabul edip, şartlarıyla vakitlerinde kılmaya riâyet ettiler. Bunların reisi Muhammed Mustafa (s..a.v.) Hazretleridir.

إِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ أَنَّكَ تَقُومُ أَدْنَى مِنْ ثُلُثَيِ اللَّيْلِ وَنِصْفَهُ وَثُلُثَهُ وَطَائِفَةٌ مِنَ الَّذِينَ مَعَكَ

1 Meryem: 19/60
2 En-Nisâ: 4/148
3 En-Nisa: 4/145

-" Filhakika rabbin biliyor ki sen muhakkak gece üçte ikisine yakın ve yarısı ve üçte biri kalkıyorsun, berâberindekilerden de bir taife (ile) !"[1]

قُلْ إِنَّ صَلاَتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ(162)

-"De ki: Benim namazım, ibadetim, hayatım ve ölümüm hep âlemlerin Rabbi Allah içindir."[2] Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin ashabı da böyleydi. Cenâb-ı Allah, onları şöyle zikretti.

قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ(1)الَّذِينَ هُمْ فِي صَلاَتِهِمْ خَاشِعُونَ(2)

"Hakîkat felâh buldu o mü'minler [1] Ki onlar namazlarında huşûludurlar,."[3]

Ashabın ve onlara tâbi olanların varacakları yeri, Allah şöyle zikretti:

وَالَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَوَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ (9) أُولَئِكَ هُمُ الْوَارِثُونَ (10) اَلَّذِينَ يَرِثُونَ الْفِرْدَوْسَ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ (11)

-"Ve onlar ki, namazlarının üzerine muhafızlık ederler, işte asıl onlar varislerdir. Onlar, Firdevs'e varis olurlar ve onlar orada ebedî kalırlar"[4]

Firdevs, cennetin en yüksek ve en kıymetli yeridir. Orada mü'minler, arzularının son mertebesine kavuşup, Rabblerini görürler.

Hukemâ (hikmet ehli şöyle) dediler: "Yıldız ol. Eğer buna gücün yetmiyorsa; ay ol. Eğer buna da gücün yetmiyorsa, güneş ol. Yâni bütün geceyi aydınlatan yıldız gibi, bütün geceyi namaz kılarak geçir. Ya gecenin bâzısını aydınlatan ay gibi, sen de gecenin bir kısmını ibâdetle geçir. Veya gündüzleri aydınlatan güneş gibi, sen de geceleyin namaz kılamıyorsan, (bari) gündüz-leri namaz kıl demektir. Ravzatü'r-Riyâz'da böyledir.

Cemaatle Namaz

Bil ki, cemaat ile namaz kılmak farzı kifâyedir. Çok fazîletlidir. Âlimlerin çoğuna göre cemaatle namaz kılmak farz değildir. Kişi tek

1 El-Müzemmil: 73/20
2 El-En'âm: 6/162
3 El-Mü'minûn: 23/2-3
4 El-Mü'minun:23/9/10-11

başına namaz kılsa her ne kadar cemaat fazîletini kaçırsa bile namazı caizdir. (1/34)

Ahmed bin Hambel Hazretleri, şöyle dedi. "Muhakkak cemaat ile namaz kılmak farzdır; nâfile değildir. Hatta namazını tek başına kılmış olsa namazı caiz değildir. Şu kadar var ki, bize (Hanefi mezhebine) göre cemaat ile namaz kılmak farz değildir. (Âlimlerimiz dediler ki,) cemaatle namaz kılmayı alışkanlık hâline getirip; cemaate devam etmeyi muhafaza etmek Müslümanların üzerine vâcibtir.

يَا قَوْمَنَا أَجِيبُوا دَاعِيَ اللهِ وَآمِنُوا بِهِ يَغْفِرْ لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ وَيُجِرْكُمْ مِنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ

-"Ey kavmimiz! Allah'ın davetçisine icâbet edin (uyun) ve O'na îmân edin ki, Allah da sizin günahlarınızı bağışlasın ve sizi acı bir azabdan korusun."[1] Bâzı âlimler, bu Âyet-i kerimede geçen,

دَاعِيَ اللهِ "Allah'a çağıran"dan maksat insanları beş vakit namaza çağıran müezzinlerdir, dediler.

Cemaati terkeden, içki içen, haksız yere adam öldüren, yakın akrabalarıyla ilişkisini kesen, anne –babasına karşı gelen, kâhin, sihirbâz ve gıybet eden dedikoduculardan daha kötüdür.

Cemaati terkeden kişi, Tevrât, Zebûr, İncil ve Kur'ânı Kerim'de mel'ûndur. Lânet edilmiştir. Cemaati terkeden kişi meleklerin lisanı üzere mel'ûndur. Hastalığında ziyâret edilmez. Öldüğü zaman cenazesine gidilmez. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri şöyle buyurdular:

تَارِكُ الْجَمَا عَةِ لَيْسَ مِنِّى وَلاَ اَنَا مِنْهُ لاَ يَقْبَلُ اللهُ مِنْهُ صَرْفًا وَلاَ عَدْلاً

"Cemaati terkeden benden (benim ümmetimden) değildir, ben de ondan değilim (onun peygamberi değilim). Allah, onun nâfile ve farzlarını kabul etmez," صَرْفًا و عَدْلاً nâfile ve farzlar demektir. Eğer bu şekilde ölürlerse onlar için uygun yer Cehennem ateşidir. Ravzatu'l-ulemâ'da da böyledir.

"Nisâbu'l-İhtisâb" isimli kitabda denildi ki, Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri şöyle buyurdu:

لَقَدْ هَمَمْتُ أَنْ آمُرَ رَجُلاً يُصَلِّي بِالنَّاسِ ثُمَّ أَنْظُرُ اِلَى اَقْوَامٍ يَتَخَلَّفُونَ عَنِ الْجَمَاعَةِ فَأُحَرِّقَ بُيُوتَهُمْ

"Yemin olsun ki (çoğu kere) istedim ki, bir adama emredeyim insanlara namaz kıldırsın. Cemaate gelmeyen kavimlere bakayım ve evlerini yakayım, (diye içime doğuyor.)[2] Bu hadîs-i şerîf, cemaate

---

1 El-Ahkâf:46/31

2 Müttefekkun Aleyhtir. Bu meâlde hadîs-i şerif bütün hadîs-i şerif kitablarında geçer.

gelmeyenlerin evlerinin yakılmasının cevazına delâlet eder. Çünkü Peygamber Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin mâsıyet (günah işlemeyi) düşünmesi caiz değildir. Evleri yakmak ise günahtır.

(Bu hadîs-i şerif, cemaatle namaz kılmaya gelmeyenlerin, evlerinin yakılması gerekecek kadar büyük suç işlediklerine delâlet eder de evlerinin yakılacağına delâlet etmez.)

Sünnet-i müekkede olan cemaati terkedenin cezası, evinin yakılmasının caiz olması olduğuna göre, vâcibleri ve farzları terkedenin evlerinin yakılması hakkında ne düşünürsün? (Vacibleri ve farzları terkedenin hali nicedir?) Günah aletlerinin yakılması hakkında ne düşünürsün?" Nisâb'ın sözü burada bitti.

İbnü Abbas (r.a.)'dan rivâyet edildiğine göre, (İslâmın beyan yolu şuydu). Allah, peygamberini (s.a.v.) لاَ اِلَهَ اِلاَّ اللهُ 'Allah'dan başka ilah yoktur" (tevhid kelimesinin) şehâdeti ile gönderdi. Bu tasdik edildiğinde namaz ilâve edildi. Namaz tasdik edildiğinde zekât ziyâde oldu. Zekât kabul gördüğünde, oruç ilâve edilip farz kılındı. Oruç tasdik edildiğinde Allah, haccı ziyâde etti. Hacdan sonra da cihâd (İslâm dininin yayılması için çalışmayı) farz kıldı. Böylece onlara dinlerini mükemmel kıldı.

Namazın Farz Oluşu

Mükâtil (r.h.) Hazretleri dedi ki: "Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri Mekke'de iken, akşam vaktinde iki rek'at, sabah namazı vaktinde de iki rek'at namaz kılardı. Mirâca çıktığı zaman, beş vakit namaz kılmakla emrolundu. "Ravzatü'l-Ehyâr'da da böyledir.

Namaz Mi'râc Gecesi farz kılındı. Çünkü Mi'râc, vakitlerin en üstünü, hallerin en şereflisi ve münâcatların en izzetlisidir. Namaz da îmândan sonra taatin en fazîletlisidir. Kullukta ise ilâhiyatın en güzelidir. Böylece ibâdetlerin en fazîletlisi, vakitlerin en fazîlet-lisinde farz oldu. Namaz, kulun Rabbine vasıl olması (ulaş-ması) ve ona yaklaşmasıdır.

Namazın Hikmeti

Namazın farz olmasının hikmeti ve sebebi:

Rasûlüllah (s.a.v.) Hazretleri, Mi'râca çıktığında, semâvât melekûtunun gizliliklerine şahid oldu, seyretti. Göklerde olan meleklerin ibâdetlerini gördü. Onların ibâdetleri çok hoşuna gitti o ibâdetlerin

ümmetine de farz olmasını istedi. Cenâb-ı Allah, bütün meleklerin ibâdetini, beş vakit namazın içinde topladı. Zîrâ meleklerin bir kısmı kıyâmda (yâni ayakta durup) ibâdet ediyorlardı. Kimi rüku''daydı. Onlardan kimi de secde halindeydi. Kimi hamd ediyordu; kimi de tesbih okuyordu. Ve bunların dışında ibâdetler de yapıyorlardı. Cenâb-ı Allah, beş vakit namaz kıldıklarında gök ehlinin ibâdetlerinin bütün sevâblarını O Yüce Rasûl (s.a.v.) Hazretlerinin ümmetine verdi,.

Namaz'ın rek'âtleri

Çünkü Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri o gece yâni isrâ (Mi'râc) gecesi, melekleri, ikişer, üçer ve dörder kanatlı şekillerde gördü. Ameller üzerine müvekkel olan melekler, ibâdetlerin ruhlarıyla göğe yükselirken, Cenâb-ı Allah, meleklerin bu sûretlerini, namazın nûrunda topladı. Zîrâ ibâdet nûrâni bir sûret ve şekil ile edilir. Bu konuda birçok işâretler vardır. Belki Cenâb-ı Allah, melekleri sâlih amellerden yaratır. Bu konuda sahih hadîs-i şerîfler vardır. İşte böylece Cenâb-ı Allah, meleklerin kanatlarını üç mertebe üzere yarattı. Senin kendisiyle Allah'a uçacağın (Allah'ın rızasını kazanacağın) kanatlarını (namazlarını) da meleklerin kanatlarına uygun olarak, iki rek'at, üç rek'at ve dört rek'at kıldı ki, melekler sana istiğfar etsinler.

Namazın beş vakit olmasındaki hikmet:

Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri namazın ümmetine hafifle-tilmesini istedi ve bu konuda müracaatta bulundu. Bunun üzerine, Cenâb-ı Allah:

يَا مُحَمَّد اِنَّهُنَّ خَمْسُ صَلَوَاتٍ كَلَّ يَوْمٍ وَلَيْلَةٍ لِكُلِّ صَلاَةٍ
عَشْرُ حَسَنَاتٍ وَكَانَتْ خَمْسِينَ مَنْ قَبْلَنَا

"Ya Muhammed! Onlar (namazlar) her gece ve gündüz beş (vakit) namazdır. Her namaz için on hasene vardır. Bu şekilde öncekilerin namazı ile elli namaz olmuş oldu."Mirac gecesinde, elli rek'at namazın karşılığı verilmek üzere, beş vakte düşürüldü. **(1/35)**

Beş vakit namazı ilk kılan

Namazın beş vakit olmasının başka bir hikmeti de, geçmiş ümmetlerin her biri değişik vakitte namaz kılıyordu. Cenâb-ı Allah, dünya ve âhiret fazîletlerinin hepsini, Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinde ve

onun ümmetinde topladı. Onun ümmetini de böylece ümmetlerin arasında en fazîletli ümmet kıldı.

Sabah namazını ilk önce kılan Âdem Aleyhisselâmdır.

Öğle namazını ilk önce kılan İbrâhim Aleyhisselâm'dır.

İkindi namazını ilk önce kılan Yunus Aleyhisselâm'dır

Akşam namazını ilk önce kılan İsa Aleyhisselâm'dır.

Yatsı namazını ilk önce kılan Mûsâ Aleyhisselâm'dır.

Beş vakit namazın bu şekilde Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin ümmetinde (beş vakit olarak) karar kılmasının sırrı budur.

Bir rivâyete göre denildi ki: Âdem Aleyhisselâm, beş vakit namazın hepsini kılıyordu. Ondan sonra peygamberlerin arasında bu beş vakit bölüştürüldü.

Vitir namazını ilk önce Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri Mi'râc gecesinde kıldı. Ve onun için, Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri:

زَادَنِى رَبِّي صَلاَةً Rabbim bana bir namazı ziyâde etti." Buyurdular. Yâni Allah, beş vakit namazdan fazla olarak vitri bana ziyâde kıldı. Veya gece namazını... Bunu bil...

Tesbihi ilk okuyanlar

İlk secdeye varan Cebrâil Aleyhisselâmdır. Bundan dolayı peygamberlerin arkadaşı ve onların hizmetkârı oldu.

İlk önce سُبْحَانَ الله "Allah noksan sıfatlardan münezzehtir" deyip tesbih eden Cebrâil Aleyhisselâm'dır.

İlk önce, اَلْحَمْدُ لله "Hamd Allah'a mahsusdur" diyerek hamd eden Âdem Aleyhisselâm'dır.

İlk önce لاَ اِلَهَ اِ لاَّ الله Allah'dan başka ilah yoktur" diye tevhid kelimesini söyleyen Nuh Aleyhisselâm'dır.

İlk önce اَللهُ اَكْبَرْ Allahü Ekber, diyen İbrâhim Aleyhisselâm'dır.

İlk önce لاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ اِلاَّ بِا للهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ Lâ lavle ve lâ kuvvete illâ billahi'l aliyyi'l-azîm- Azim (büyük) ve aliyy (yüce) olan Allah'dan başka, hiç bir kuvvet ve hali değiştirecek yoktur", diyen Efendimiz (s.a.v.) Hazretleridir. Bütün bunlar (bu bilgiler), "Keşfü'l-Künûz ve Hallü'r-Rumûz" isimli kitabdan alınmadır.

"Hikemü'ş-Şazeliyye" ve şerhinde şöyle denilmektedir: "Hakkın bilgisi sendedir. Milletlerin var olması, senin rengindir. Taat bir çeşit-

ten diğer çeşide geçmektir. Arzu ve emele baliğ olmada kesilmiş olan milletleri destekleyen şerlerin varlığının bilgisi sende olan ilimdir. Bunu Allah sana vakitlerde kısıtladı. Bir günde beş vakit namazı farz kıldı. Senede bir ay (Ramazan orucunu) yazdı. İki yüzde beş zekâtı vermeyi farz kıldı. Ömürde bir (hac) ziyâreti farz kıldı. Bunların herbirinin vakti vardır. O vakitlerin dışında sahih olmaz. Bütün bunlar rahmettir. Sana kulluğu kolaylaştırmak içindir. Allah, ibâdetleri, vakitler ile mukayyed kıldı. (Şimdi kalsın.) "Yakında yaparım" düşüncesinin sana fayda vermemesi içindir. Allah sana geniş vakit verdi ki, sende seçkinlerin sıfatı hep kalsın diye."

Mevlânâ Celâleddin Rûmî şöyle buyurdu:

"Kulun işi, Hakk'ın yaratmasıyla olur.

Bizim fiilimiz Allah'a istinad eder.

Ey gönül, aradaki fark için bir misal getir

ki, ihtiyâr ve Cebbâr anlaşılsın.

İki el ki, biri hastalıktan titriyor, diğerini sen titretiyorsun."

Te'vîlât-ı Necmiyyeden

Te'vîlât-ı Necmiyyede (şöyle denilmektedir:) Namazın başlangıcı kıyâm yâni ayakta durmakdır. Sonra namaza devam edilir. Namazın ikâmesi, onu vakitlerinde kılmak, muhafaza etmek, namazın rüku" ve secdelerini tamamlamak, zâhirî ve batınî şartlarını yerine getirmektir. Namazın devamı, devamlı murâkabe, kendisini Rabbinden gelecek, ilâhî lütuf ve ikrâmlara hazır bulundurmaktır. Çünkü bunlar, şu hadîs-i şerîf ile vaad edilmiştir.

اِنَّ اللهُ فِى اَيَّامِ دَهْرِكُمْ نَفَحَاتٌ أَلاَ فَتُعْرِضُوا لَهَا

"Muhakkak Allah'ın, sizin geçirdiğiniz zamanların (dönemlerin) içerisinde güzel ikrâmları vardır. Dikkat edin! O güzel ikrâmları araştırıp hazırlanın."[1]

Namazın şekli, ilâhi lütfa hazır olma şeklidir. Namazı emretmek; hakkın cezb etme şeklidir. Senin şekil (ve suratını) kulluğun dışında kullanmada cezb etmesidir (kendine çekip bağlamasıdır.) Namazın sırrı işte bu hakikî taarruzdur. (İlâhî feyiz, bereket ve lütuflara hazırlanmaktır.) Namazın şartından bir şart da, rukünlerinden her bir rükunda, sünnetlerinden her bir sünnette, edeblerinden her bir

---

1 Suyutî, El-Fethü'l-Kebir, 1/403 Metinde bu şekilde geçen bu ibârenin اِنَّ للّٰه "Allah'ın vardır" şeklinde başlaması gerekir. Elif matbaa hatası olarak yazılmıştır.

edepte ve namazın heyet (şekil ve davranışlarının) her birinde bir sır olmasıdır. O sır, kendisine doğru gelen ilahî lütuflara işâret eder.

Namazın şartlarından biri de abdesttir. Abdestin her edeb, sünnet ve farzında bir sır olup, tahâret (maddi ve manevî temizliğe) işâret eder; insan (ancak) abdest ile namaz kılmaya hazır olur.

Ellerini yıkamak; senin nefsini günahların kirinden temizlediğine ve (aynı zamanda) kalbin hayvanî, (kibir, hırs, şehvet, hased, gadab, cimrilik ve kin gibi yedi nefsânî sıfat[1] ve şeytanî kötü sıfatlardan doğan kirden (ve pasdan) temizlemeğe işârettir. Cenâb-ı Allah'ın habibine buyurdukları gibi وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ "Elbiseni temizle"[2] Tefsir de; قَلْبَكَ فَطَهِّرْ "Kalbini temizle" (şeklinde manâ verme rivÂyet-i de) geldi.

Yüzü yıkamak, dünya sevgisinin zulmetinin kirinden, senin himmet ve gayretini temizlemeye işârettir. Gerçekten dünya sevgisi bütün hataların başıdır.

Namazın şartlarından biri de "istikbâl-i kıble" yâni kıbleye dönmektir. İstikbâl-i kıblede, Hakk Teâlâ Hazretlerinin rızasını istemenin dışında kalan her şeyden yüz çevirmek, Rabba daha yakın olmak ve münacâtlar için Rabbin huzuruna teveccüh etme (ve Allah'a yönelmeye) işâret vardır.

İftitah tekbiri alırken elleri kaldırmak, himmet elini, (çalışma gayretini) dünya ve âhiretten kaldırmaya (ve bütün ibâdetleri sadece Allah rızası için işlemeye) işârettir. **(1/36)**

Tekbir, Hakk Teâlâ hazretlerine ta'zimdir. Bu da Cenâb-ı Allah'ın, kulun kalbindeki, bütün isteme, muhabbet, ta'zim ve izzetten daha büyük olduğuna delâlet eder.

Niyetin tekbire yakın olması ise, Allah'ın rızasını aramada kulun niyetinin doğru (ve sadık) olduğuna işârettir. Tekbirin, Hakkın tekbirine yakın olması gerekir. Allah'dan başkasından isteme hususunda da Allah'a tazim etmesi gerekir. Allah'dan ancak Allah'ı istemelidir. (Allah'dan Allah'ın rızasını istemelidir.) Kim Allah'dan Allah'ın gayri bir şey ister (ve düşünürse o) sadece tekbir getirmiş ve tazim etmiş olur. (Amma) Allahü Teâlâ Hazretlerine tazim etmemiş ve gerçek tekbiri getirmemiştir. Hakikatte bunun namazı caiz değildir. Şeklî namazlar, Allah'ı tekbir etmeden (yâni Allahü ekber deyip iftitah

1 Nefsâni yedi sıfat: Kibir, hırs, şehvet, hased, gadab, cimrilik ve kin'dir. Ömer bin Ahmed El-Harbutî, Şerh-i Kasidetü'l-Bürde, s. 27
2 El-Müddessir: 74/4

tekbiri olmadan) caiz olmadığı gibi. Zîrâ eğer bir insan namaza başlarken,

اَلدُّنْيَا اَكْبَرْ Eddünyâ Ekber, dünya büyüktür veya اَلْعُقْبَى اَكْبَرْ El-Ukbâ Ekber, âhiret büyüktür, dese namazı caiz olmaz. (Namaza başlamak isteyen kişi) اَللهُ اَكْبَرْ Allahü Ekber demedikçe namazı caiz olmaz.[1] Hakikat âleminde de bu böyledir.

Sağ eli sol elin üzerine koymada ve her iki eli göğsün üzerine koymada; Mâlikinin önünde kulluğun tarifini yapmak ve kalbi mâsivâdan (Allah'ın gayrisindeki) muhabbetten muhafaza etmeye işârettir.

Kıraata (namazda okumaya) وَجَّهْتُ [2]"Ben döndüm, yöneldim" ile başlaması, Hakkın haricinde bir şey isteme şirkinden kurtularak, ihlasla Hakka yönelmeye işârettir.

Namazda Fâtiha sûresinin ve okunmasının vâcib olması ve namazın Fâtihasız caiz olmaması; kulun, âlemlerin Rabbine, şükür, senâ ve hamd ederek, gerçekten Rabbinin lütuf ve ikrâmlarını istemeye hazırlandığına ve hidâyet-i istediğine işârettir.

Bu, her bir cezbesi insan ve cinlerin ibâdetine denk olan ilâhî cezbelerdir. Kul ile Rabbin arasında yarıya taksim edilen namaz ile kul, Allah'a yaklaşır.

Kıyâm, rukû ve secde kulun âlemi ervaha döndüğüne işâret (olduğu gibi aynı zamanda kulun) gayb (âlemindeki) meskene döndüğüne işârettir; ondan geldiği gibi... İnsanın bu âleme taalluku (bu aleme gelmesi), ilk önce nebâtât (bitki) sonra havyaniyyet ve daha sonra insanlıkla olmuştur.

Kıyam insanın özelliği, rüku'' hayvanların özelliği ve secde ise nebâtât (bitkilerin) özelliğidir. Cenâb-ı Allah'ın, buyurduğu gibi; وَالنَّجْمُ وَالشَّجَرُ يَسْجُدَانِ Bitki ve ağaç secde etmektedirler."[3]

---

1 Hanefi mezhebinde, الرَّحمَن اكبر Errahmanü Ekber gibi kutsi ifadeler ile namaza başlaması caizdir.

2 Bu ibârelerin sahibi Necmeddin Kübrevî Hazretleri Şafii mezhebindendir. Şafii mezhebinde namaza başlarken "Subhaneke" yerine, Hazret-i İbrâhim'in yıldız, ay ve güneş'in İlah olmadığını ve Allah'a yönelmenin gerekli olduğunu beyan ettiği, En'âm sûresinin 79. Âyet-ini okurlar ve buna "İnni veccehtü" duası derler. İnni veccehtü duası:

إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ حَنِيفًا وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ(79)

-"Gerçekten ben yüzümü tamamen, gökleri ve yeri yoktan var edene çevirdim ve artık ben asla Allah'a ortak koşanlardan değilim".

3 Er-Rahmân: 55/6

Bütün bu mertebelerde kulun kârda ve zararda olduğu mertebeleri vardır.

Nurânî ve ulvî ruh'un, zulmânî ve süflî cesede taalluk etmesinin hikmeti vardır. İşte bu kâr'dır. Kazançtır. Cenâb-ı Allah, peygamberinin dili üzere buyurduğu gibi:

خَلَقْتُ الْخَلْقَ لِيَرْبَحُوا عَلَيَّ لاَ لِأَرْبَحَ عَلَيْهِمْ "Ben mahlûkâtı, bana karşı kâr etmeleri için yarattım; benim onların aleyhinde kâr etmem için değil." Rûhun, süflî mertebelerin her birinde kâr edip yükselmesidir.

Ve eğer önce hüsrân imtihanı ile mübtelâ olursa, ulvî mertebelerde bulunmayan bir fayda olur. Cenâb-ı Allah'ın buyurduğu gibi:

وَالْعَصْرِ(1)إِنَّ الْإِنسَانَ لَفِي خُسْرٍ(2)إِلاَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ(3)

"Kasem olsun ki asra,[1] insan mutlak bir hüsranda;[2] Ancak o kimseler başka ki, îmân edip salih ameller işlediler ve hep hakka vasiyetleştiler ve sabra vasiyetleştiler! "[1]

Kul, süflî mertebelerin zararından kurtulmakla; îmân ve sâlih amel ile nûrlanır. (Ve o zaman) kazancı ile kurtuluşa erer.

Namazda tezüllül ve kulluğa (yakışır) tevâzu ile (Allah'ın huzurunda) kıyâm; insanı, kibirlenme zararından kurtarır. (Allah'ın huzurunda el bağlayıp saygıyla durmak), tekâmül edip geliştiği zaman, kendisinden أَنَا رَبُّكُمُ الْاَعْلَى "Ben sizin en yüce Rabbinizim"[2] düşüncesinin ortaya çıkmasının ana kaynağı ve özelliği olan ceberrutleşme[3] (güçsüz insanlar üzerinde zor kullanma, baskı ve gücünü onlara gösterme) düşüncesinden insanı kurtarır. Ve böylece insan da tekâmül edip gelişen, insaniyetin yüce himmetleriyle kazanca kavuşur ve kurtulur. Mükevvin'in (kâinatı yaratan yüce Allah'ın) rızasını ararken (kevne) kâinâta (ve içindeki varlıklara) aslâ dönüp iltifat etmez. Mi'rac'ta Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin hâli gibi: إِذْ يَغْشَى السِّدْرَةَ مَا يَغْشَى(16)مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغَى(17) لَقَدْ رَأَى مِنْ آيَاتِ رَبِّهِ الْكُبْرَى(18)

---

1 El-Asr: 103/1-2-3

2 En-Nâziât: 79/24, Bunu Firavun söylemişti.

3 Ceberrut, zor kullanma demektir. İslâm, İman ve Allah korkusundan yoksun olan insanlar, "Tecebburiyet" kompleksine kapılıp; kendilerinden zaif ve güçsüz insanlara zulüm, işkence, baskı, zor kullanma ve onlara her türlü kötüyü revâ görme ve hatta Firavun gibi أَنَا رَبُّكُمُ الْاَعْلَى "Ben sizin en yüce Rabbinizim," diyebilmektedir. İşte Ceberrutluk budur.

"O dem ki o sidre'yi bürüyen bürüyordu; Göz ne şaştı, ne aştı. Vallahi gördü, rabbinin âyâtından en büyüğünü gördü! [53/16-17-18]" [1]

Kul, insanî tekebbürden yâni, büyüklük taslama düşüncesinden kurtulup; hudû' ve büyük bir inkisâr (kalb kırıklığı) ile hayvânî rüku'a döner. İnsan, rüku'' ile hayvanî sıfatlardan kurtulur. İnsan hilim ve eziyete tahammül ile kâr eder. Sonra insan, hayvânî rüku''dan nebâtî secdeye döner. İnsan, secde ile, bitkiliğin zilletinden ve süfliliğin aşağılığından kurtulur. Ebedî ve dâimî olan büyük kurtuluşu içeren, huşû'nun kazancı ile insan kâr elde eder. Cenâb-ı Allah buyurduğu gibi:

قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ(**1**)اَلَّذِينَ هُمْ فِي صَلاَتِهِمْ خَاشِعُونَ(**2**)

-" Hakîkat felâh buldu o mü'minler [1] Ki onlar namazlarında huşûludurlar, [2]." [2]

Huşû' kullukta yükselmenin en mükemmel âletidir. Onun taallukundan nârî (yakıcı) cesed hâsıl oldu. Âlemde hiç bir varlığın böyle bir hüşû'u olmadı. İşte bu sırdan dolayı melekler ve diğerleri emâneti yüklenmekten kaçındılar, ondan korktular. Kaçmak, huşû'un zıddıdır. Huşû istîdâtından dolayı o emâneti insan yüklendi. Bunu Cenâb-ı Allah, şöyle beyan eder:

إِنَّا عَرَضْنَا اْلاَمَانَةَ عَلَى السَّمَاوَاتِ وَاْلاَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ إِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولاً

"Evet, biz o emâneti göklere, yere ve dağlara arzettik; onlar onu yüklenmeye yanaşmadılar, ondan korktular da onu insan yüklendi. O cidden çok zâlim, çok câhil bulunuyor. " [3] [72] Emâneti yüklenen insanın, huşû'u, secde ile mükemmel oldu. Secde, insanî sûretin ve namaz şeklinde tezellülün son mertebesidir. Ve ruhu, süflî âlemde kesmenin sonudur. **(1/37)** Ve ulvî, ruhânî âlemlere mirâcı (yükselmesi), onun insaniyyet, hayvaniyyet ve nebâtiyyet mertebelerine dönmesiyle olur. Kul, ilâhî lütuf ve manevî ikrâmları karşılayıp onlara hazır olduğu gibi, bol bol (büyük bir cehd ile) çalışıp, vucûda vekâleten, mevcûdu infak etmektedir. Bu da namaz kılanların şartıdır. Ve Cenâb-ı Allah'ın buyurduğu gibi: وَيُقِيمُونَ الصَّلاَةَ Ve namazı (ikâme edip) kılarlar.

---

1 En-Necm: 53/16-17-18
2 El-Mü'minûn: 23/1-2
3 El-Ahzâb: 33/72

(3) وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ Ve kendilerine verdiğimiz rızıktan (Allah yolunda) infak ederler.

Lügatte rızık, عَطَاء vergi, bahşiş, ihsan ve lütûf demektir. Örf'te ise, canlıların kendisiyle yararlandıkları şey demektir. Rızık, ehl-i sünnete göre, helâl ve haram şeyler için kullanılır. Karine (ip ucu) burada rızkı helâl mânâsına tahsis kılar. Zîrâ burada makam medih (övme) makamıdır.

Mef'ûlün takdimi (tümlecin öne alınması) yâni fiilden önce zikredilmesi ona önem verildiği içindir.

(Zîrâ burası, يُنْفِقُونَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ takdirindedir. يُنْفِقُونَ mefül'den sonra tehir edilmiştir. Mefûle gereken önemin verilmesi içindir.[1])

(Mef'ûlün takdiminin ikinci sebebi de) âyet başlarının uygunluğunu korumak için olabilir.

Burada "bâzı" mânâsına olan مِنْ 'nin idhâli tebğiz içindir. مِمَّا aslında, من ما nuni sâkin mime uğradığı zaman idğâm maal gunne olur. Yazılışta da bitişik yazılmıştır. O zaman mana: "verdiğimiz rızıkların bâzısından infak ediyorlar," olur). Nehyedilen israfın önlenmesi içindir.

رَزَقْنَا "Biz azîmü'ş-şân rızık verdik" de fiil (nefsi mütekellim maalgayr) sıygası olarak cemi geldi. Halbu ki, Allah birdir. Şerik ve ortağı yoktur. Cemi sıygası ile konuşmak, "biz şöyle ettik, biz böyle ettik" demek, meliklerin hitâb şeklidir. Cenâb-ı Allah, melikü'l-mülûk'tür. (Yâni bütün meliklerin melikidir.)

Meliklerin Hitâb Şekli

Meliklerin dört türlü hitâb şekli bilinmektedir:

(Birincisi:) Nefsi mütekellim vahde ile konuşmak: فَعَلْتُ كَذَا "Ben böyle yaptım," gibi.

(İkincisi:) Cemi lafzı üzere (yâni nefsi mütekellim maalgayr ile) konuşmak: فَعَلْنَا كَذَا "Biz böyle yaptık," gibi.

(Üçüncüsü:) Meçhûl fiil sıygası ile hitap etmektir. رُسِّمَ لَكُمْ كَذَا "Size şöyle tarif edildi (söylenildi)," gibi.

---

1 İmlâ-ü Mâ menne bihi'r-Rahmanu min Vuchi'l-İ'râbı ve'l-Kıraât-i fi Cemii'l-Kurân, s. 9, Muhibbuddin, Ebil-Bakâ Abdullah bin Hüseyin el-Akberi

(Dördüncüsü:) Müğâyebe (karşı karşıya oldukları halde, kendisini sanki orada değilmiş gibi kabul) etme (konuşma sanatı) üzere, fiili kendi kendi ismine izâfe ederek hitab etmeleridir. Bir Padişahın emrederken: اَمَرَ سُلْطَانُكُمْ بِكَذَا "Sultanınız şunu emretti" demesi gibi.

Kur'ânı Kerim, Arab dili üzere indi. Kur'ânı Kerim Arab dilinin bütün incelikleri ve bu dört türlü hitâb şeklini kendisinde topladı.

Kendi nefsinden haber verirken, müfred sıygasına misâl:

ذَرْنِي وَمَنْ خَلَقْتُ وَحِيدًا "Tek olarak yarattığım o kimseyi bana bırak."[1] Cemi sıygasına misâl:

إِنَّا أَنزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ Biz onu (Kur'ânı) Kadir gecesinde indirdik.[2]

Meçhûl sıygası ile geldiği yerler:

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ
عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ

-" Ey o bütün iymân edenler! Üzerlerinize oruç yazıldı; nitekim sizden evvelkilere yazılmıştı. Gerek ki, korunursunuz.[183] "[3]

Müğâyebe'ye misâl:

اَللهُ الَّذِي خَلَقَكُمْ ثُمَّ رَزَقَكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ هَلْ مِنْ شُرَكَائِكُمْ مَنْ يَفْعَلُ مِنْ ذَلِكُمْ مِنْ شَيْءٍ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ

-"Allah, O'dur ki, sizi yarattı, sonra da size rızık verdi, sonra sizi öldürür, sonra sizi diriltir. Hiç sizin ortak koştuklarınızdan, bunlardan birini yapacak olan var mı? Allah, onların ortak koştuklarından münezzeh ve çok yücedir."[4] Ve benzeri âyetler. Teysir'de de böyledir.

Bu fakir (İsmail Hakkı Bursevî) der ki, hitab'ın bu inceliklerinin hepsini, Allah kendisine selâmet versin (Allah rahmet etsin) Şeyhim allâme hazretlerinden işittim: Kur'ânı Kerim'deki sıygaların müfred gelmesi, Cenâb-ı Allah'a nazarandır. Sıygaların cemi gelmesi ise, Esmâ-ı ilâhi ve sıfatı ilâhiye nazarandır. (Zat birdir, ona raci olan hitab da birdir, esmâ ve sıfat çoktur; onlara raci olan hitab da cemi (çoğul) sıygasıyla gelir.) Cenâb-ı Allah'ın isimlerinin ve sıfatlarının çok olması onun zâtının birliğine zıd değildir. Çünkü bunların (isim ve sıfatların) hepsi, onun zâtına racidir.

1 El-Müddessir: 74/11
2 El-Kadr: 97/1
3 Bakara: 2/183
4 Rum: 30/40

İnfâk

İnfâk ve İnfiyâd kardeştirler. (eş anlamlıdırlar). Ancak ne var ki, ikincisinde (yâni infiyâd'da) külliyen gidermek, hepsini dağıtmak mânâsı vardır; birincisinde (yâni infak'ta) bu mana yoktur. (İnfakta bir kısmını sarfetmek mânâsı vardır.) Burada infak'tan murat farz ve nâfile olarak hayır yolunda sarfetmektir.

Zekât Cinsinden Olur

İnfâk'ı zekât vermekle tefsir edenler, infak çeşitlerinin en fazîletlisini ve infakta asıl olan (zekât)ı zikredip bildirdiler. İnfak'ı zekât ile husûsîleştirmeleri, infak, namaza yakın olduğu içindir. O, onun çok samimi (ve kendisinden ayrılmaz) arkadaşı ve kardeşidir. O da namazdır. (Yâni zekât, sürekli namaz ile berâber zikredildiği için, burada infaktan zekât verme manasını çıkarttılar.)

İnfak (kelimesinin) Cenâb-ı Allah'ın kendisine bahşedip; vermiş olduğu madenlerin, zâhirî ve batînî (maddi ve manevî) nimetlerden her birine şâmildir. Bunu Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin şu hadîs-i şerîfleri desteklemektedir.

اِنَّ عِلْمًا لاَ يُنَالُ بِهِ كَكَنْزٍ لاَ يُنْفَقُ مِنْهُ Muhakkak ki, kendisine ulaşılmayan, (insanlara anlatılmayan) ilim, infak edilmeyen (harcanmayan) hazine gibidir.

(وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ " Ve kendilerine verdiğimiz rızıktan (Allah yolunda) infak ederler,) Âyet-i kerimesine;

وَمِمَّا خَصَّصْنَا هُمْ مِنْ اَنْوارِ الْمَعْرِفَةِ يُفِيضُونَ "Bizim kendilerine tahsis etttiğimiz, mârifetin nûrlarını dağıtıyorlar," diye manalar verenler, bu zehâba (görüşe) sahibtirler.

En doğrusu, infâktan muradın zekât olduğunu söyleyenlerin sözüdür. Her şeyin zekâtı kendi cinsinden olur. Enes bin Mâlik Hazretlerinden rvâyet olduğu gibi... زَكَاةُ الدَّارِ اَنْ يَتَّخِذَ فِيهَا بَيْتٌ لِلضِيَافَةِ "Evin zekâtı, içinde, bir odayı müsâfir için ayırmaktır." Kuşeyriyye Risâlesinde olduğu gibi.

Dediler ki: Şeriat ehlinin infakı mâl iledir. Hakikat erbâbının infakı hal cihetindendir.

Mevlânâ Celâleddin k.s. şöyle buyurdular:

"Cömerde vermek yakışır,
can'a aşık olup gönülden sevmek gerekir."

Zenginlerin âbidlerin âriflerin ve muhibbânın zekâtı

Zenginlerin infâkı mallarından olur. Malı, ihtiyaç sahiplerinden saklamamaları ile olur.

Âbidlerin zekâtı, nefislerinden olur. Nefis ve hayatlarını hizmetten alıkoymamakla olur.

Âriflerin zekâtı, kalblerinden olur. Kalblerini murâkabenin hakikatlerinden kesmezler.

Muhiblerin (Allah'ı sevip ona aşık olanların) zekâtı, ruhlarından olur. Ruhlarını, kadıyyelerin (sürekli oluşların) akıntısından aslâ alıkoymazlar.

Daha kısacası şöyle denilebilir: Zenginlerin infâkı cebten mal çıkartmakladır. Fakirlerin (gönül erlerinin), zekâtı, ağyârı (Allah'ın gayri her şeyi yâni mâsivâ'yı) kalbden çıkartmakladır.

Sonra îmân Âyet-i zikredildi. (Önce îmân gelir.) İman kalb ile olur. Sonra namaz gelir; o da beden ile olur. Daha sonra infâk gelir; o da mâl ile olur. O, bütün ibâdetlerin toplamıdır.

İmanda kurtuluş vardır.

Namazda münâcât ve yalvarma vardır.

İnfâkta dereceler vardır.

İmanda beşârât (miskâli zerre kadar îmânı olanın cezasını çektikten sonra cennete gireceği müjdesi) vardır.

Namazda keffâret (günahların silinmesi) vardır.

İnfâk'ta temizlik vardır.

İmanda şeref vardır.

Namazda yakınlık vardır.

İnfak'ta malın artması vardır.

Denil di ki, bu Âyet-i kerimede dört şey zikredildi. Takvâ, gayba îmân, namaz kılmak ve infak yâni zekât vermek. **(1/38)**

Dört Büyük Halife

Bu dört özellik (takvâ, gayba îmân, namaz ve infak, hulefâ-i râşidinin yâni, Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin sohbetiyle irşâd olmuş ve halkı irşâd eden) dört büyük halifenin sıfatıydı. Âyette onların fazîletinin beyanı vardır.

Takvâ, Hazreti Ebû Bekir (r.a.)'ın sıfatır. Onun için Cenâb-ı Allah şöyle buyurdu:

فَأَمَّا مَنْ أَعْطَى وَاتَّقَى(5)وَصَدَّقَ بِالْحُسْنَى(6)فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْيُسْرَى(7)

-"Ve her kim malını hayır için verir ve takvâ sahibi olursa (korunursa). Ve en güzel olanı (şehâdet kelimesini) tasdik ederse (doğrularsa), Biz onu en kolay yola muvaffak kılacağız."[1]

Gayba îmân, Ömer Faruk (r.a.) Hazretlerinin sıfatıdır. Onun için Cenâb-ı Allah, şöyle buyurdu:

يَاأَيُّهَا النَّبِيُّ حَسْبُكَ اللهُ وَمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ(64)

-"Ey (Şanlı) Peygamber! Sana Allah kâfidir ve sana tâbi olan, müminler (sana yetişirler).[2]

Namaz kılma, Hazret-i Osman-ı Zin-Nureyn (r.a.)'ın sıfatıdır.

أَمَّنْ هُوَ قَانِتٌ آنَاءَ اللَّيْلِ سَاجِدًا وَقَائِمًا يَحْذَرُ الْآخِرَةَ وَيَرْجُو رَحْمَةَ رَبِّهِ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لاَ يَعْلَمُونَ إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولُوا الْأَلْبَابِ(9)

-" Yoksa o, gece saatlerinde kalkan, secdeye kapanıp kıyam durarak daima vazifesini yapan, âhiret'i sayar ve rabbinin rahmetini umar kimse gibi olur mu? De ki: 'Hiç bilirlerle bilmezler müsavi olur mu?' Ancak temiz akıllı olanlar anlar! 9" [3]

İnfak, Hazreti Ali Mürtazâ (r.a.)'ın sıfatıdır. Cenâb-ı Allah, Hazreti Ali hakkında şöyle buyurdu:

اَلَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ سِرًّا وَعَلاَنِيَةً فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلاَ خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلاَ هُمْ يَحْزَنُونَ(274)

"Mallarını gece ve gündüz, gizli ve aşîkâr hayra sarfeden kimseler, işte onların rablarının yanında ecirleri sırf kendilerinindir ve onlara bir korku yoktur ve mahzun olacak değildir onlar.274 "[4]

Cömertliğin Mertebeleri

Kavme göre, yâni tasavvuf ehline göre, "sehâvet", (infakın) ilk mertebesidir. Sonra cömertlik gelir. Sonra "İysâr" gelir.

Kim, malının bâzısını verir ve bâzısını da alıkoyarsa o sahi (sehâvet sahibi)dir.

Kim, malının çoğunu verir ve kendisi için az bir şey bırakırsa o kişi cömerttir.

---

1 El-Leyl: 92/5-6-7
2 El-Enfâl: 8/64
3 Ez-Zumer: 39/9
4 Bakara: 2/274

Kim, zarûrete katlanan, başkasını kendisine tercih edip malını tamamen dağıtan kişi ise, "iysâr sahibi"dir. İnfakta bunların hepsinin çok fazîletleri vardır.

Şükür ve Cömertlik Zenginliğe Vesiledir

Ebû Abdullah el-Hâris er-Razi Hazretlerinden rivâyet olundu: O buyurdu. Allah bâzı peygamberlerine vahyetti.

اِنِّى قَضَيْتُ عُمْرَ فُلاَنٍ نِصْفَهُ بِالْفَقْرِ وَ نِصْفَهُ بِالْغِنَى فَخَيِّرْهُ حَتَّى اُقَدِّمُ لَهُ اَيُّهُمَا شَاءَ

-"Ben falanca kişinin ömrünün yarısını fakirlikte; diğer yarısını zenginlikte geçirmesine hükmettim. Onu (zenginlik ve fakirlikte hangisini önce yaşama tercihinde) serbest bırak. Hatta onun dilediğini öne alayım," dedi.

Bu ilâhî vahyi alan peygamber, o adamı çağırdı. Durumu ona bildirdi. Adam:

-"Bana müsâde et. Eşimle istişâre edeyim," dedi. Adam, eşine danıştığında hanımı kendisine:

-"Önce zenginliği seç," dedi. Adam karısına:

-"Zenginlikten sonra, fakirlik zor ve şiddetlidir. Amma fakirlikten sonra zenginlik ise, güzel ve tatlıdır," dedi. Kadın çıkıştı:

-"Hayır! Bu konuda beni dinleyeceksin,"dedi.

Adam, peygamber (a.s.)'e gitti.

-"Cenâb-ı Allah'ın bana tercihini bıraktığı ömrümün yarı zenginliğinin, ömrümün ilk başında bana vermesini dilerim"dedi.

Cenâb-ı Allah, ona dünyada genişlik verdi. Zenginlik kapıları açıldı. Adamın eşi kendisine:

-"Eğer sen bu zenginliğin ömrünün sonuna kadar sende kalmasını istiyorsan, Allah'ın sana verdiğiyle sen de mahluklarına karşı sahi olmada kullan. Cömert davran," dedi.

Adam cömert oldu. Kendisine bir elbise aldığı zaman, aynı elbiseden bir de fakirlere alırdı. Cenab-ı Allah'ın ona zenginlikte geçireceği ömrünün yarısı tamam olduğu vakit; Allah, o zaman peygamberine vahyetti:

اِنِّى كُنْتُ قَضَيْتُ نِصْفَ عُمْرِهِ بالْفَقْرِ وَنِصْفَهُ بِالْغِنَى لَكِنِّى وَجَدْتُهُ شَاكِرًا لِنِعْمَاءِى
وَالشُّكْرُ يَسْتَوجِبُ الْمَزِيدَ فَبَشِّرْهُ اِنِّى قَضَيْتُ بَاقِىَ عُمْرِهِ بِالْغِنَى

-"Hakikaten ben onun ömrünün yarısını fakirlik; diğer yarısını zenginlikte geçirmesine hükmetmiştim. Onu nimetlerime şükredici

buldum. Şükür, nimetin artmasını gerektirir. Ona müjde ver! Onun ömrünün geri kalanı da zenginlikte geçirmesine hükmettim," buyurdu.

Mevlânâ Celâleddin (k.s.) şöyle buyurdu:

"Ekin eken önce anbarı boşaltır;
ama sonra hasılatı pek çok olur.
Fakat tohumu anbarda tutulursa israf olur.
Fareler yiyip mahveder."

Hâfız da şöyle dedi:

Kârun denilen kişinin hallerini biliyorsun;
günler onu deniz gibi malıyla yerin dibine geçirdi."

Te'vîlât-ı Necmiyyeden tasavvufî manalar

Te'vîlât-ı Necmiyye'de: وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ "Ve kendilerine verdiğimiz rızıktan (Allah yolunda) infak ederler,) yâni, "varlık" vasıflarından, kul ile Rabbi arasında namaz ile ilgili yapılan taksimin yarısını (kendi paylarına) düşeni harcarlar. Sel bendini aştığı ve sonuna taarruz ettiği zaman, ona Rabbinin lütuf ve ikramları ile ezelî yardım kavuşur. Onu yakınlık derecelerine hidâyet ederler. Tıpkı Hakk'ın cezbesinin, Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerine, اُدْنُ "Yaklaş" hitabı ile gerçekleştiği gibi. Cenâb-ı Allah'ın mü'minlere cezbesi ise, وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ "Secde et ve yaklaş"[1] hitabı sûretinde gerçekleşti.

Secde'den sonra teşehhüd'de ise, enâniyyet (benlik) perdelerinden kurtulup, ihlas sahibi olmaya ve Rabbanî cezbeler ile Hakkın cemâlini seyretmeye bir işârettir.

Sonra "Ettehiyyat" ile kulların, meliklerin Meliki Cenâb-ı Allah'ın huzuruna, senâ (övgü) hediyyesinin (verilmesi) merâsimi ile dönüşünü murâkabe etmeye ve ona kavuşma özlemine işârettir.

Sağa ve sola selâm vermede ise, dünya ve âhirette selâmete işârettir. Kendisini çağıran, her câhil insanın davetinden (kurtuluş) ki, onu sağ taraftan cennet nimetlerine çağırır veya soldan şehvet ve lezzetlere çağırır.

Kul, bu halde, icâbetler, münâcât, Allah'a yaklaşma dereceleri, kerâmetler denizinde müstağrak (büyük bir zevkle dalmak) cezbeler bağı ile mukayyeddir. Cenâb-ı Allah, buyurduğu gibi:

---

1 El-Alak:19

وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلاَمًا "Ve cahil kimseler kendilerine laf attığı zaman (incitmeksizin) "selâm" derler (geçerler).[1]

Şekil ehli, selâm ile namazı ikâme etmede (kılmadan) çıkarlar. Hakikat ehli ise, selâm ile namazı devam etmeye girerler. **(1/39)**

اَلَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلاَتِهِمْ دَائِمُونَ Onlar ki, namazlarının üzerine dâimîdirler."[2]

Kavim, (tasavvuf ehli) namaz kılarlar. Kıldıkları namaz onları muhafaza eder. Cenâb-ı Allah, buyurduğu gibi:

اُتْلُ مَا أُوحِيَ إِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ وَأَقِمِ الصَّلاَةَ إِنَّ الصَّلاَةَ تَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَلَذِكْرُ اللهِ أَكْبَرُ وَاللهُ يَعْلَمُ مَا تَصْنَعُونَ

-"Sana vahyedilen Kitabı oku ve namazı kıl. Muhakkak ki namaz fuhuş (hayasızlık)tan ve kötülükten alıkoyar. Allah'ı zikretmek, elbette en büyük (ibadet)tir. Allah yaptıklarınızı bilir.[3] İşte bunlar:

اَلَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ وَيُقِيمُونَ الصَّلاَةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ

Onlar ki gaybe îmân edip namazı dürüst kılarlar ve kendilerine verdiğimiz rızıktan (Allah yolunda) infak ederler" olanlardır. Onlar için gayb âleminde hazırlanan nimetler vardır.

Hadîs-i Kudsî'de buyurulduğu gibi.

أَعْدَدْتُ لِعِبَادِي الصَّالِحِينَ مَا لاَ عَيْنٌ رَأَتْ وَلاَ أُذُنٌ سَمِعَتْ وَلاَ خَطَرَ عَلَى قَلْبِ بَشَرٍ

Ben sâlih kullarım için, hiç bir gözün görmediği, hiç bir kulağın işitmediği ve hiç bir beşerin kalbine doğmayan şeyler hazırladım.[4]

Sâlihler bildiler ki, Cenâb-ı Allah'ın kendileri için hazırlamış olduğu ve kendilerini rızıklandıracağı şeyleri gözler (göremez), kulaklar (işitemez) ve kalbler (hissedip düşünemez) idrâk edemez.

Sâlihler ile kendileri arasında hazırlanan nimetlerin arasında kendi vücûd (varlılık)larından başka hiç bir perde yoktur. Salihler, üzerlerindeki perdeyi yakabilecek ateşe müştâk oldular. Vücûdları Tur dağı tarafına meyletti. (Mûsâ Aleyhisselâm'ın yolunu şaşırdığı bir zaman Tur dağında yanan bir ateşi görüp; ona meyletmesi gibi)[5] Salihlerin namazı ateştir. Çünkü onların namazı münâcât için (Mûsâ

---

1 El-Furkân: 25/63
2 El-Meâric: 70/23
3 Ankebût: 29-45
4 Sahîh-i Buhârî
5 Mûsâ Aleyhisselâm'ın yolunu şaşırdığı bir zaman Tur dağında yanan bir ateşi görüp oraya gitmişti ve orada peygamberlik ile müşerref oldu.

Aleyhisselâm'ın Allah'a münâcâtta bulunduğu) Tur dağı mesâbesindedir. Salih kişi ona geldiği zaman,

بُورِكَ مَنْ فِى النَّارِ وَمَنْ حَوْلَهَا Ateşte ve ateşin çevresinde olan, mübârektir" nidası ile karşılaşır. Âlemlerin Rabbi olan noksan sıfatlardan münezzehtir.

Cenâb-ı Allah'ın vucûd (varlık) vasıflarından kendilerini rızıklandırdığı şeyleri, namaz'ın ateşine odun yaptılar. Onun üzerine infak ettiler (harcadılar.) Hatta onlara şöyle nidâ olundu:

اِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ اَنْتُمْ لَهَاوَارِدُونَ Muhakkak siz ve Allah'dan başka ibâdet ettiğiniz şeylere Cehennem yeter. Siz Cehenneme sevkedileceksiniz" denildi.

Bir kişinin eğer ateşi yoksa, o kişi Cehennem ateşinde yanar. Namaz vücûdunun odunudur. Allah'dan başkasına ibâdet eden her vücûd (varlık) elbette ahirette Cehennem ateşinde yanacaktır.

İki ateşin arasındaki fark:

Namaz ateşi, onların kendisi sebebiyle (mahcûbperdeli) Allah'ı göremedikleri o vücûd (varlık)larının cevherini (özünü) yakar. Onların cevherleri yanarken;) vücûd (varlık)larının cildleri kalır (yanmaz). O da şekildir. Hicâb (kulun Allah'ın cemâlini seyretmesine engel olan perde,) vücûd'un cevherindedir; cildinde değildir. Bu büyük sırdır. Buna ancak, yakıcı ulu'l-elbâb- akl-i selîmleri muttali olur.

Cehennem ateşi

Cehennem ateşi ise, ciltlerini (deri ve bedenlerini) yakar. Vücûdlarının cevherleri kalır (yanmaz). Hiç şüphesiz onların önünden perde kalkmaz. Çünkü: كَلاَّ إِنَّهُمْ عَنْ رَبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَمَحْجُوبُونَ Hayır hayır, doğrusu onlar o gün Rablerini görmekten mahrumdurlar.[1] (buyuruldu) Lübb (cevher) bakîdır. Ciltler yansa bile insanın cevheri kalır (yanmaz).

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِنَا سَوْفَ نُصْلِيهِمْ نَارًا كُلَّمَا نَضِجَتْ جُلُودُهُمْ بَدَّلْنَاهُمْ جُلُودًا غَيْرَهَا لِيَذُوقُوا الْعَذَابَ إِنَّ اللهَ كَانَ عَزِيزًا حَكِيمًا

"Şüphesiz, âyetlerimizi tanımayan kâfirler, muhakkak ki, biz onları yarın bir ateşe yaslayacağız; derileri piştikçe azabı duysunlar diye

1 El-Mutaffifîyn: 83/15

kendilerine tebdîlen başka deriler vereceğiz. Çünkü Allah, izzetine nihâyet olmayan bir hakîm bulunuyor.[4/56]"[1]

Kim vücûd cevherini ve ondan başlayıp, maldan ve makamdan onun için var olanları, namaz ateşinin yolunda ve Allah'a yaklaşmada infak ederse, Allah da ona namaz ateşinin vücûdunu infak eder. Cenâb-ı Allah'ın Habibine buyurduğu gibi. اَنْفِقْ عَلَيْكَ Kendine infak et. O zaman, vucûd (varlık) enâniyetinden sıyrılıp; namaz ateşiyle başbaşa kalır. O zaman onun namazı dâima bir nûr olur. Namaz ateşiyle insan, peygamberlere indirilenlere îmân eder.

Kitablara îmân

وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ "O (takvâ ehli) ki, îmân ederler"...

Bu âyet, ehli kitabdan îmân edenler hakkında nazil oldu.

وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ "Kendilerine verdiğimiz rızıktan infak ederler" ayeti ise, Arablardan îmân edenler hakkında nâzil oldu.

بِمَا اُنْزِلَ اِلَيْكَ "Sana indirilene" O (sana indirilen) Kur'ânı Kerimdir. Başından sonuna kadar şeriate îmân ederler.

Kur'ânı Kerim'in daha birçok Âyet-inin inmediği bir dönemde; اُنْزِلَ "indirildi" diye mazi fiil ile beyan edilmesi, inen âyetlerin, inmesi mukadder olan âyetlere galebesinden dolayıdır. Yahut da olması yaklaşmış olanın tahakkuk edeceğinden dolayı olmuş yerine koymak içindir. Şu Âyet-i Kerime de (cinlerin Kur'ânı Kerimden bir kısım dinleyip; îmân ederek, kavimlerine gittiklerinde onları İslâm'a çağırdığını bize haber veren şu âyetlerde) olduğu gibi:

قَالُوا يَاقَوْمَنَا إِنَّا سَمِعْنَا كِتَابًا أُنْزِلَ مِنْ بَعْدِ مُوسَى مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ وَإِلَى طَرِيقٍ مُسْتَقِيمٍ

"(O cinler,) kavimlerine şöyle dediler: "Ey kavmimiz! Gerçekten biz Mûsâ'dan sonra indirilen ve kendisinden öncekileri tasdik eden bir kitap dinledik. O kitap hakka ve doğru yola hidâyet ediyor."[2]

Cinler, (bir kitab işittik dediler.) halbuki, Kur'ânı Kerim'in hepsini işitmemişlerdi. Ve o gün Kur'ânı Kerim'in hepsi nâzil olmamıştı.

---

1 En-Nisâ: 4/56
2 El-Ahkâf: 46/30

El-Kevâşî kitabında şöyle deniliyor: Kur'ânı Kerim, hüküm bakımından bir şeydir. Kur'ânı Kerim'in bâzı âyetlerine îmân eden de hepsine îmân etmiş gibidir. (Fakat bir Âyet-ini inkâr eden bütün Kur'ânı Kerimi inkâr etmiş gibi kabul edilip kâfir olur.)

Sonra, بِمَا أُنْزِلَ اِلَيْكَ "Sana indirilene..." O (sana indirilene) kavli şerîfin mânâsı, okunan Kur'ânı Kerim, henüz okunmayan vahiy'dir. (Vahiy, okunması itibâri ile iki kısımdır:)

Vahy-i metlüv: (Okunmuş vahiy) Bu, sûre ve âyetlerdir.

Vahy-i gayri metlüv: (Okunmamış vahiy) ise, cinâyetlerin hadleri, zekâtın nisâbı ve namazların rek'âtleri gibi, Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin açıkladığı ilâhî emirlerdir. Bu konuda Cenâb-ı Allah, şöyle buyurdu:

وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَى(3)إِنْ هُوَ اِلاَّ وَحْيٌ يُوحَى(4)

O, hevâdan (arzularına göre) konuşmaz. O(nun konuşması kendisine) vahyedilenden başkası değildir."[1]

Bu Âyet-i kerimede geçen انزال inzâl, inme vahiy mânâsınadır. O da yükseltmek mânâsına olur. Çünkü bu takdirde vahiy; esfel (aşağılıktan) e'lâya (yüceliğe) nakletmek demektir. Eğer, yükseklerden esfele (aşağıya doğru) yüklenme şeklinde olursa, o zaman vahyin mânâsı, Cebrâil Aleyhisselâm'ın tebliğ için indirmesi demek olur. Bu da, onu yüklenen zâtların ortalama hakları ile ilgili bâzı manalar ilhak eder. Suhuflardan başka ilâhî kitabların peygamberler (a.s.) üzerine inmesi bu şekildedir. Cenâb-ı Allah, kendi tarafından ruhânî olarak meleklerin neyin peygamberlere ilkâ edeceğini bilir. **(1/40)** Ve levhi mahfuz'dan hıfzedip; onları peygamberlere indirir ve böylece peygamberlere telkin eder.

وَمَا أُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ "Ve senden önce indirilene îmân ederler."

Yâni Tevrât, İncîl ve diğer önceki kitablara îmân ederler. Hepsine îmân etmek farz-ı ayındır. Kur'ânı Kerimi ise, bizim, kendisine tâbi olmamız cihetinden tafsîli (bütün ayrıntılarını bilerek) îmân etmek farzı kifâyedir. (Yâni Ümmeti Muhammed'in içinde herkesin değil de, ilim ehlinin Kur'ânı Kerim'in tefsirini ve bütün âyetlerinin mana ve hükümlerini bilmeleri gerekir. Avâm tafsîlî olarak bilmeyebilir.) Çünkü her Müslümanın Kur'ânı Kerimi tafsîlî olarak (bütün ayrıntıları ile) araştırıp bütün emirlerini ayrı ayrı öğrenmeleri güçtür.

1 En-Necm: 53/3-4

Onların dünya geçimleri için çalışmalarını ihlâl eder (engel olur, dünyanın dengesi bozulur).

Teysir'de şöyle dedi: Bütün kitablara îmân, ahkâmının nefyi ile berâber iki şekil üzeredir. Birincisi, hepsinin Allah tarafından olduğunu tasdik etmektir. İkincisi, o kitabların nesih olmayan hükümlerine îmân etmektir.

وَبِـالْآخِرَةِ "Ve âhirette..." (اْلآخِرَةِ âhiret kelimesi, ilk önce manasında olan) الأول El-Evvelü kelimesinin mukaabili olan,

الآخر El-âhirü (en son) kelimesinin müennesidir. الآخر El-âhirü (en son) kelimesi, sayılı şeylerde ilhak eden müfredin (tekilin) ismidir. اْلآخِرَةِ Âhiret kelimesi, mahzuf الدَّار "evin"sıfatıdır. Şu delil ile:

تِلْكَ الدَّارُ الْآخِرَةُ نَجْعَلُهَا لِلَّذِينَ لاَ يُرِيدُونَ عُلُوًّا فِي اْلاَرْضِ وَلاَ فَسَادًا وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ

-" (İşte) O âhiret evi... Biz onu öyle kimselere veririz ki yeryüzünde ne bir kibir, ne de bir fesâd istemezler ve o (güzel) âkibet korunan muttakîlerindir!."[1]

اْلآخِرَةِ Âhiret kelimesi, çok kullanılan sıfatlardandır. (Çok kullanıldığı için mevsufu-dâr- hazfedilmiştir.) اَلدُّنْيَا "Dünya" kelimesi de böyledir. اْلآخِرَةِ Âhiret kelimesi, خ hı harfinin fethası ile öncekini takip eden demektir. Dünya'ya "dünya" diye isim verilmesi; onun âhirete yakın olduğu içindir. Âhirete "âhiret" isminin verilmesi ise, tehirinden (geciktirilmesinden) ve dünyadan sonra olmasından dolayıdır.

هُـمْ يُوقِنُـونَ Onlar (takvâ ehli) yakînî bir îmân ile âhirete inanırlar."

إِيقَانْ (Kelimesi, افعال İf'âl babından masdar olup;) Bir şeyden, nazarî (teorik) ve istidlâlî (deliller ile) ondan şek (tereddüt) ve şübheyi kaldıracak şekilde onun hakkında kesin ilim sahibi olmaktır. Bundan dolayı, Allahü Teâlâ Hazretleri'nin ilmine yakînî adı verilmez. Yine zarûrî ilimler de böyledir.

Yâni onlar, kitab ehlinin âhiret hakkında üzerinde oldukları; "Cennete Yahûdî ve Hıristiyanlardan başkası giremez " ve "Cehen-

---

1 El-Kasas: 28/83

nem kendilerini ancak sayılı günlerde yakar" (gibi); evhâm ve şüpheleri, uzaklaştırarak, âhireti katiyyen bilirler.

Ve onlar; Cennet nimetleri, dünya nimetleri kabilinden mi değil mi? Cennet ve nimetleri dâimî mi yoksa değil mi? (gibi) ihtilaflarından da katiyyen kurtulur. Alimlerden bir fırka, cennetteki insanlara, dünyadaki gibi, yeme, içme, nikah gibi lezzetler devam edip akar gider, dediler. Bazıları da; "Muhakkak bu (yeme, içme ve nikah gibi lezzetler) cisimlerin neşv ü nemâsı (üremesi) için dünya hayatında ihtiyaç duyulan şeylerdir. Çünkü dünya doğma ve nesli devam ettirme yeridir. Cennet (ehli) ise bundan (evlad sahibi olmak ve nesli devam ettirmekten) müstağnidir (böyle bir şeye ihtiyacı yoktur). Cennet ehli, nesîm rüzgarı ve geride kalan ruhlar ile lezzeti işitirler, ferah ve surûra kavuşurlar" dediler.

İsmi zâhir zikredilmeyip; يُوقِنُونَ "yakînen inanırlar," (şeklinde kelimenin) zamir üzerine binâ edilmesi; onların dışındaki kitab ehline ve hakikatin hilâfına âhiret işlerini (hallerini) isbât etmede üzerinde oldukları bozuk düşünceye tariz içindir. Zîrâ onların âhiret işleri (hâlleri) hakkındaki itikadları, kişiyi yakîn mertebesine ulaştırma fazîletinden gerçekten çok uzaktır.

Takdim tahsise delâlet eder. Burada takdim, "sana indirilene (Kur'ân-ı Kerime) ve senden önce indirilen kitablara îmân etti," ilâhî emre yakînen îmân etmek; hakîkî olan âhirete îmân etmeye, bağlanmaya tahsis edilmiştir. Bu, kitab ehlinden ikrâr ile küfürlerini isbat edenlere geçmez.

Yakîn'in Dereceleri

Ebû'l-Leys (r.h.) Hazretleri, tefsirinde şöyle dedi: Yakîn üç vecih (şekil) üzeredir: Ayânî (gözle görülen) yakîn, haberî (habere dayalı) yakîn, delâlet itibâriyle yakîn.

Ayânî yakîn: (Gözle görülendir.) Bir şey, (gözle) görüldüğü zaman, kendisiyle ilgili şek ve şüpheler giderilir.

Delâletle yakîn: Adam bir yerden dumanın yükseldiğini gördüğünde, yakînen orada ateşin var olduğunu bilir.

Haberî yakîn: Adamın dünyada Bağdat adında bir şehrin var olduğundan haberdar olmasıdır. Her ne kadar o şehri görmese bile..

İşte burada yâni âhiretin varlığında, yakîn (yâni şüphe götürmeyen bir) haber ve kıyâmetin varlığına delâlet eden yakînî bilgiler vardır.

Muhakkak ki âhiret hakktır. Çünkü, âhiret ile ilgili bilgi (Âyet-i kerime ve hadîs-i şerîfler) görüldüğü zaman, yakînî ilim hâline gelir.

Deniliyor ki: "İlme'l-yakîn" şeriatın zâhiridir. "Aynel-yakîn" şeriattaki ihlastır. "Hakka'l-yakîn"şeriatteki müşâhededir.

İlme'l-yakîn, istidlâl ve yorucu tefekkür sebebiyle bâtınî bir idrâk ile hâsıl olan ilimdir. Bu, gayba îmân eden âlimlerin mertebeleri içindir. Bu ilmî mertebe ancak, ilimde kudsî yürüyüşler ile olur. Böylece ilim, ayânî (gözle görülmüş gibi kesinlik kazanmış) olur. Göz için ancak, malûm (bilinenleri) müşâhede (açık açık görmek) ile hâsıl olan yakînî ilim vardır. Bu mertebe, ancak yüksek perdelerin zail olup kalkmasıyla artar. Bu aynel hakk olduğu zaman, bu mertebenin ziyâdesi, yâni hakka'l-yakîn derecesi, kendisinden sonra, hicâpların olmamasıdır.

İlme'l-yakîn, âlimlerin derecesidir.

Ayne'l-yakîn, evliyânın derecesidir.

Hakka'l-yakîn, peygamberlerin yüksek derecesidir.

Bu (evliyâ ve âlimlere ait olan)[1] dereceler ve mertebeler, ancak mücâhede ile elde edilir.

İlme'l-yakîn ve ayne'l-yakîn

1. İlme'l-yakîn ve ayne'l-yakîn derecelerine yükselmenin yolları:
2. Devâmlı abdestli olmak,
3. Az yemek,
4. Zikir,
5. Yer ve göklerin melekûtu hakkında tefekkür edip sükût etmek (çok konuşmamak), **(1/41)**
6. Sünnet ve farzları edâ etmek,
7. Mâsivâ'yı terketmek (Cenâb-ı Hakk'ın gayrı şeyleri terketmek),
8. Allah'ın rızasını aramak,
9. Az uyumak ve az düşünce,
10. Helal lokma yemek,
11. Doğru söz söylemek,

---

1 Peygamberlerin dereceleri, mücâhede ile elde edilmez. Peygamberlik Allah vergisidir. Çalışmakla kişi peygamber olmaz. Allah, peygamberleri seçti ve onlara peygamberlik verdi. Peygamberlerin "hakka'l-yakîn" derecesi mücâhede ile değil de Allah'ın kendilerine bir lütfudur. Ama ulemâ ve evliyânın ilme'l-yakîn ve ayne'l-yakîn dereceleri ancak çalışmak iledir.

12. Kalbiyle Cenâb-ı Allah'ı murâkebe etmek gibi hasletlerdir.

İşte bunlar, ayniyyet ve müşâhede makamlarının anahtarlarıdır. “Nusus”un şerhi olan “Esrârü's-Sürur bil-vusul ilâ ayni'n-Nur” isimli kitabda böyledir.

Âhirete İnanmayan

Âhirete yakînî olarak inanmanın semeresi (meyvesi), âhirete hazırlanmaktır. Şu on vasıf sahiblerinin hâlâ gafletten uyanmadığını ve âhirete îmânının yakînî olmadığını gösterdiği söylenildi.

Mağrur (aldanan kişiler):

(1) Allah'ın kendisini yarattığına kesin inanıp; fakat kendisine (can ü gönülden ihlas ile) ibâdet etmeyen.

(2) Kendisine rızık verenin Cenâb-ı Allah olduğuna kesin inanıp, (bu îmân ile) mutmain olup huzura kavuşmayan.

(3) Dünyanın geçici olduğuna kesin inandığı halde, ona itimad eden.

(4) Varislerinin kendisinin hakikî düşmanları olduğuna inandığı halde, onlar için mal toplayan (ve içinde harama bulaşıp âhiretini heder eden).

Fârisî beyt:

Sen kendi yanında bir kağıda yazdın ama,

senden sonra yaşayanlardan hiç şefkat yok.

(5) Ölümün geleceğine kesin inanıp da; ölüm için hazırlanmayan.

(6) Kabrin kendisi için varılacak bir yer olduğunu bilip onu (hayır ve hasenât ile) tamir etmeyen.

(7) Deyyân olan Cenâb-ı Allah'ın kendisini hesaba çekeceğine inanıp; delil ve huccetlerini sağlam yapmayan (kurtuluşuna sebeb olacak hayır ve hesânat işlemeyen).

(8) Sıratı geçeceğine inanıp; (günah yükünü) hafifletmeyen.

(9) Cehennem ateşinin, fâcirlerin (kötü kişilerin) yeri olduğuna kesin olarak inanıp; ondan kaçmayan.

(10) Cennetin ebrârın yâni iyilerin yurdu olduğuna inanıp; cennet için âmel işlemeyenler... Bunlar mağrur kişilerdir. Bunlar aldanmıştır. Teysir'de olduğu gibi....

Yakîn dereceleri

Zennun-i Mısrî Hazretleri buyurdular: Yakîn, kişiyi emeli (ümiti) azaltmaya davet eder. Kasrı emel (az ümit), kişiyi zühd'e götürür. Zühd kişiye hikmet verir. Hikmet ise, âkıbetine bakmayı (düşünmeyi) miras bırakır.

Ali Ebû Dekkâk (r.h.) Hazretleri, Peygamber Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin Meryem oğlu İsâ Aleyhisselâm hakkında şöylemiş olduğu: " لَوْ لَمْ يَزْدِدْ يَقِيناً مَا مَشَى فِى الهَوَاءِ "Kişinin yakîni artmadıkça hava'da yürüyemez" hadîs-i şerîfinde, mirâc gecesindeki kendi hâline işâret etmektedir. Çünkü Mi'râcın lütuflarından şöyle buyurdu. رَأَيْتُ الْبُرَاقَ قَدْ بَقِىَ وَ مَشَيْتُ Ben Burak'ı gördüm. O geride kaldı ben yürüdüm,"

HİKÂYE (Yakıyn)

Ebû Turâb buyurdular: Bir genci gördüm. Sahrada azıksız yürüyordu. Ben; (kendi kendime) "Eğer bu genç yakîn (mertebesinin) sahibi değilse, helak olur,"dedim. (Sonra kendisine yanaştım)

-"Ey genç! Sen bu yerlerde azıksız mı yürüyorsun," diye sordum. Genç bana:

-"Ey yaşlı! Başını kaldır. Allah'dan başka bir şey görüyor musun?" dedi. O zaman ona:

-"İşte şimdi istediğin yere git," dedim.

Hikaye (zikir)

İbrâhim Havvas Hazretleri[1] buyurdular: Ben helâl yoldan kazanmak, maişetimi sağlayıp, helâl lokma yemek istedim. Bunun için de

---

1 İbrâhim Havvâs Hazretleri'nin ismi İbrâhim bin İsmail el-Havvas'dır. Künyesi Ebû İshâk'tır. Cüneyd-i Bağdâdî Hazretleri'nin talebelerindendir. Doğum tarihi kesin olarak bilinmiyor. İbrâhim Havvâs Hazretlerinin şu hatırası ne güzeldir: İbrâhim Havvas Hazretleri bir talebesi ile yola çıkar. Talebesine;
-"Yol boyunca ikimizden birinin reis (başkan) olması gerekir. Kim başkan olursa yolda işlerin idaresi onun elinde olur," buyurdu. Talebesi de ona:
-"Reis siz olun efendim," dedi.
-"Reis olursam benim sözlerime itiraz etmeyeceksin." Talebe saygı ile:
-"Peki efendim," der.

balık avladım. Bir gün ağıma bir balık düştü. Onu çıkarttım. Ağı yine suya bıraktım. Bir tane daha düştü. Sonra yine işe devam ettim. Bir daha ağı suya bıraktım. O zaman gaib'ten bir ses işittim:

-"Sen Allah'ı zikredenleri öldürmekten başka bir maişet (geçim yolu) bulamadın mı?" diyordu. Ben ağı kırdım. Balık avlama işini terkettim. Kuşeyrinin Risâlesinde de böyledir.

Te'vîlât-ı Necmiyyeden

Te'vilâtı Necmiyye'de zikrolundu: Kim, bu vücûdî hicâbın (varlık perdesinin) zilletinden kurtulursa, uhrevî işlerde "iykânın izzetini" îmânın şerefini bulur. Hicâb'ın (perdenin) ardında ona îmân etmiş idi. Hicâbı (perdeleri) kaldırdıktan sonra ise, yakînen (kesin kes) inanmış oldu.

Hazreti Ali (k.v.) şöyle buyurdukları gibi;

لَوْ كُشِفَ الْغِطَاءُ مَا ازْدَدْتُ يَقِيناً "Örtü keşif olunsa, yakîn artmaz." Çünkü kim ki, kendisinden vücud kabuğu (örtüsü) keşf olursa, dünyevî hislerin kabuğu, onun uhrevî işlerini perdelemez. (Onu uhrevi işlerden mahrum etmez ve böylece), perdeler açılır, îmân mertebesinden hâlis olup; iykân mertebesine yükselir. Ve Cenâb-ı Allah buyurduğu gibi: وَبِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ Ve ahirete yakînen inanırlar.

Lâkin bu (yâni bu yakînî îmân) âhirete mahsustur. Yâni âhirete yakînen îmân ederler; Allah'ın peygamberlerine indirdiği kitablara değil. (Kitablara îmân var; ama yakînî değil). Çünkü onlar (yâni insanlar) ebediyyen, "Allah'a ve kitablarına îmân" mertebesinden kurtulmazlar. İşte bu büyük bir sırdır. Ben bu iki mertebenin (iman ile yakînin) arasını ayırt eden hiç kimse görmedim. Bu, insana uhrevî bütün işleri dünyada keşif ve müşâhede etmenin mümkün olmayışındandır. Amma insan, (âhiret hayatını yaşadığı zaman) ukbâda (âhiretin bütün işlerini ayne'l-yakîn görecek) müşâhede edecek ve o

---

Yolda herhangi bir yerde konaklayacakları zaman İbrâhim Havvas Hazretleri talebesine "otur" der kendisi işe koyulur. Kuyudan su çeker. Ateş yakar. Yemek pişirir. Bulaşıkları yıkar. Bütün hizmetleri bizzat kendisi görür. Talebe utancından renkten renge girer. Başkana bir şeyde diyemez. Hatta yolda şiddetli bir yağmur yağar. Sığınacak bir yer bulamazlar. Oldukları yerde talebeyi oturtturur. Kendi paltosunu çıkarıp sabaha kadar ayakta talebesinin başına tutar. Hac'dan sonra yolculuğun sonunda İbrâhim Havvâs Hazretleri talebesine şöyle buyurur:

-"Evlâdım; Reis olduğun zaman sana yaptığım gibi yaparsın. Reis başkalarına hizmet ettiren değil; onlara hizmet edendir. Onların dünya ve âhireti için çalışan kimsedir. Reis başkalarından gelen sıkıntılara severek katlanan insandır" buyurdu. 903 (H. 291) yılında Rey Camiinde vefat etmişlerdir.

zaman îmânından sonra yakînen âhiretin varlığını kabul edecektir. Cenâb-ı Allah, buyurduğu gibi: فَكَشَفْنَا عَنْكَ غِطَاءَكَ فَبَصَرُكَ الْيَوْمَ حَدِيدٌ "(Allah şöyle hitab edecektir:) Celâlim hakkı için, (denir): 'Sen bundan bir gaflette idin, şimdi senden perdeni açtık, artık bugün gözün keskindir!'der[22] [1].

Amma Cenâb-ı Allah'ın zât ve sıfatına taalluk edenleri ise, kimse külliyen (tamamen) müşâhede edip seyredemez. Çünkü Cenâb-ı Allah, kül ve cüz'den münezzehtir. Müşâhede erbabı, eğer Cenâb-ı Allah'ın cemâl ve celâl sıfatının şuhûdî ile müşâhedeye ayne'l-yakîn hatta belki hakka'l-yakîn bu şerefe nâil olsalar bile; îmân mertebesinden kurtulamazlar. Sonra müşâhede etmedikleri ve Cenâb-ı Allah'ı ebediyyen kesinlikle bilgileri ile ihâta edemediklerindendir. Çünkü insan Cenâb-ı Allah'ın bilgisinden ancak Allah'ın izin verdiği kadarını anlar. (Âhirette Cenâb-ı Allah'ın cemali seyredilse bile insan, Allah'ı tam idrak edemez. Allah'a olan îmânı yakînî olmaz) **(1/42)**

Kurtuluşa erenler

أُولَئِكَ "İşte Onlar," cümle mahallen merfûdur. Müttekîn'in tafsilâtı altına giren mevsulların her birini de onun haberi kılmakla **(** أُولَئِكَ mübtedâ olmakla mahallen merfûdur.**)**

Sanki هُدىً لِلْمُتَّقِينَ "Kur'ânı Kerim, müttekîler için hidâyettir," denildiğinde, sanki,: مَابَالُهُمْ خَصْواً بِذَلِكَ "Onları, buna ehil kılan halleri nedir?" deniliyor.- اَلَّذِينَ يُؤْمِنُونَ "Onlar ki, îmân ederler," (sona kadar devam eden) diğer âyetler ile bu düşünceye cevab verildi. Eğer bu şekilde olmazsa o zaman أُولَئِكَ kelimesi, "İstinâf" kendisiyle cümleye başlanılmış olur. İrab'dan mahalli olmaz. O zaman da sanki أُولَئِكَ "işte onlar" geçmiş hükümlerin neticesi ve zikr olunan sıfatların bir özeti olur. أُولَئِكَ 'nin aslı اولاء dir. Kendi lafzında müfredi olmayan bir cemidir. Kesre üzerine mebnidir. Sonundaki ك hitab içindir. ذَلِكَ "Bu" de olduğu gibi. Yâni daha önce zikredilenler, onlar, gayba îmân ve kendisinden sonra zikredilen sıfatlar ile mevsuf olan takvâ ehli demektir. Burada takvâ ehli bu sıfatlar ile mükemmel bir şekilde temyiz edildik-lerine ve onun sebebiyle müşâhede yoluna girmede

---

1 Kaf: 50/22

manzum olarak temyizine delâlet vardır. Burada ki مِنْ min uzaklık mânâsınadır. مِنْ "min"nin uzaklık mânâsına olması, varacakları fazîletli yerlerden sonra derecelerinin çok yüksek olduğuna işâret içindir. O (yâni أُولَئِكَ) mübteda'dır.

عَلَى هُدًى "Hidâyet üzeredirler" cümlesi, Mübtedâ olan أُولَئِكَ cümlesinin haberidir. هُدًى Hidâyet kelimesinin nekre olması, işin önemine ve hidâyete kemâl derecesine saygıya işâret içindir. Sanki şöyle denildi: عَلَى هُدًى "Hidâyet üzeredirler" yâni öyle bir hidâyet ki, onun künhüne hiç kimse erişemez ve değerini gereğince takdir edemez." Tıpkı senin: "Eğer sen falan kimseyi görebilseydin, mutlaka bir adam görecektin," sözün gibi.

Burada isti'lâ yükseklik mânâsına gelen عَلَى "alâ" kelimesinin kullanılması, onların, takvâ ehlinin hidâyet halini, beyan içindir. Bir şeyi kabul eden kişi, dilediği o şeyde tasarruf etmek için ona yönelir.

Bu da ancak, (kalbi bozuk düşüncelerden) fikirden boşalmak, var olan delil ve huccetlere bakmaya devâm etmek ve amelde nefsi güzelleştirmeye devam etmekle hâsıl olur. Yâni Cenâb-ı Allah, onlara dünyada hidâyet nasib etti ve ölümden önce onlara kurtuluş yolunu beyan etti.

Hidâyet

مِنْ رَبِّهِمْ "Rabblerinden" kendisi için sıfat vâki olup, izâfetinin büyüklüğünü açıklayan mahzufa muteallaktır. Kendisini yâni Allah tarafından olan hidâyet-i te'kid için, zatının büyüklüğünü açıklayan bir eserdir. O da Cenâb-ı Allah'ın hidâyet-inin bütün çeşitlerine ve başarının bütün fenlerine şâmildir. Ve **(**رَبِّ *Rabb kelimesinin***)** هم *("onlar" manasındaki gaib cemi müzekker) zamirine muzâf olması, Rubûbiyyetin (Rabblığın) unvânın (şan ve şerefinin) büyüklüğüne, mevsûmun büyüklüğüne taarruz içindir.*

Bununla berâber, رَبِّ Rabb kelimesinin هم "hüm'e" izâfeti, kullara şeref bahşetmek içindir.

Sonra bu âyette zikredilen hidâyet, bütün bu sıfatlar ile mevsuf olan herkes içindir. Ve Cenâb-ı Allah'ın:

قُولُوا آمَنَّا بِاللهِ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْنَا وَمَا أُنْزِلَ إِلَى إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْاَسْبَاطِ وَمَا أُوتِيَ مُوسَى وَعِيسَى وَمَا أُوتِيَ النَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْ لاَ نُفَرِّقُ

بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ(136)فَإِنْ آمَنُوا بِمِثْلِ مَا آمَنتُمْ بِهِ فَقَدِ اهْتَدَوْا وَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا هُمْ فِي شِقَاقٍ فَسَيَكْفِيكَهُمُ اللهُ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ(137)

"Ve deyin ki: "Biz Allah'a iymân ettiğimiz gibi, bize ne indirildiyse İbrâhim'e ve İsmail'e ve İshak'a ve Yâkûb'a ve Esbat'a ne indirildiyse, Mûsâ'ya ve Îsâ'ya ne verildiyse ve bütün peygamberlere rablarından olarak ne verildiyse hepsine iymân ettik. O'nun resûllerinden birinin arasını ayırmayız ve biz ancak O'nun için boyun eğen müslimleriz".[136]

Eğer böyle –sizin iymân ettiğiniz gibi- iymân ederlerse, muhakkak doğru yolu buldular. Yok yüz çevirirlerse, onlar sırf bir şikak içindedirler. Allah da sana onların haklarından geliverecektir ve O, işiten, O, bilen'dir.[137] "[1] Âyet-i kerimesinde ise, onlara hidâyet, ikrâr ile zikredildi. Diğer taat ve ibâdetler zikredilmeden sadece itikadın (inancın) zikredilmesi, îmânın diğer amellere karşı şeref ve kadrinin parlak tezâhürü ve îmân etme (işinin) yüceliğinden dolayıdır.

Çünkü îmân kuvvetli olduğu zaman, nefsânî muhâlefetler, îmânı iptal etmez (bozmaz). Belki, îmân nefse gâlib gelir. Nefis bâtıl şeylere daldıktan sonra onu tevbeye reddedip sevkeder. Cenâb-ı Allah, kula bu gün îmânı hidâyet ettiği gibi, yarın da cenneti hidâyet edecektir. Allah buyurdu:

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ يَهْدِيهِمْ رَبُّهُمْ بِإِيمَانِهِمْ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمُ الْأَنْهَارُ فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ(9)

"Amma imân edip, güzel güzel ameller yapan kimseler... Onların rabbi, kendilerini –imanları sebebiyle- hidâyet-ine erdirir, naîm cennetlerinde, altlarından ırmaklar akar... [9]"[2]

İşte bu itaat edenlerin nûrları sağlarında sollarında ve önlerinde yürüyüp, onlara aydınlık olur. Onlarda taat ve amellerinin bineklerine binmiş oldukları bir halde melekler onları karşılar.

Allah şöyle buyurdu. يَوْمَ نَحْشُرُ الْمُتَّقِينَ إِلَى الرَّحْمَانِ وَفْدًا O gün, takva sahiplerini, heyet olarak Rahmân'ın huzuruna toplayacağız"[3]

Melekler onları karşılar. Âsîler ise, yalnız, boyunları bükük ve rüsvây olmuş bir kıyâmetin dehşet dolu sahrasında kalırlar. Onlar için nûrun taatı yoktur. Meleklerin onları karşılaması da yok. (Melek-

---

1 Bakara: 2/136-137
2 Yunus: 10/9
3 Meryem: 19/85

ler onları karşılamazlar da). Onlar cennete girecek yolu bulamazlar. Delil onları cennete hidâyet edemez. Allah şöyle buyurur:

عِبَادى إِنَّ أَصْحَابَ الْجَنَّةِ الْيَوْمَ فِي شُغُلٍ فَاكِهُونَ Ey kullarım! "Gerçekten cennetlik olanlar bugün bir meşgûliyet içinde zevk etmektedirler."[1] Muhakkak cennet ehli sevâbı güzel olanlardır. Meşgûliyet içinde zevk etmekten aslâ boş kalmazlar, ayrılmazlar. (Ey cennet ehli!) Siz hep zevk içinde olacaksınız.

Ateş ehli de azabın şiddetinden boşalacak değiller. Sürekli azab olacaklardır. (Ey cehennemlikler!) Size rahmet olunmaz.

Ey miskinler topluluğu, Allah'ın selâmı sizin üzerinize olsun! Nasılsınız! Eğer sizin bir şikÂyet-iniz varsa o geçti. O (şeytan), size doğru yolu göstermedi. Ben azimüşşan size hidâyet ettim. Amelleriniz, sizi cennetlerde zevkler ile meşguliyetinizi gerektirdi. Kerem nerede? (İşte kerem budur!) -Teysir de böyledir.-

Sâdî buyurdu:

"Yusuf Aleyhisselâm, nice nice belâlar gördü.

Zindana atıldı. Fakat yüksek mevkiye geçip hüküm sürdüğü zaman, sûreti gibi, sîretinin (ahlâkının) güzelliği icâbı Yâkûb Aleyhisselâm'ın ehlini yâni kardeşlerini affetti. Sizlere bu gün başa kakmak yok dedi. Onların getirmiş olduğu ehemiyyetsiz bir sermâyeyi reddetmedi. İlâhî! Ben de bu gün, suçlu ve sermâyesiz olarak senin huzuruna geldim. Senden bekliyorum. Beni affet. Lütfundan bunu umarım." **(1/43)**

(**5**)وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ Ve işte onlar felaha erenlerdir.

أُولَئِكَ (İşâret isminin) tekrârı, bu vasıfların her birine sahip olanların, kendilerinin haricindekilerin hükmedilen temyizden çok uzak olduğuna delâlet etmesi içindir.

İkisinin keyfiyeti ve ikisinin aralarına atıf **(و)** harfinin (girip) ortalaması, her ikisinin hakikatte birbirlerine zıt olduğuna tenbih içindir.

Mübtedâ ile haberin arasına fâsılanın girmesi, mâ ba'dinin (kendinden sonra gelen cümlenin) sıfat değil de haber olduğuna delâlet etmesi içindir. Müsned, müsnedün ileyh için sâbittir. Başkası için değil. (Yâni haber mübteda için sâbit olur; başkasına değil) Felâhın (kurtuluşun) sıfatı, sadece onlar üzerine kasr olunmuştur. Takvâ ehlinin dışında kalan Yahûdî ve Hıristiyanlara geçmez. Bu durum, المتقين *müttekîler için* فلاح *felahtan (kurtuluş kelimesinden) başka sıfatının olmamasını da gerektirmez. Buradaki kasr,[1] kasrü's-sıfat ale'l-mevsûf, yâni sıfatın*

1 Yasin: 36/55

mamasını da gerektirmez. Buradaki kasr,[1] kasrü's-sıfat ale'l-mevsûf, yâni sıfatın mevsûfa kasredilmesi kabîlindendir. Aksi değil. Yâni Kasrü'l-mevsûf ale's-sıfat-mevsûfun sıfata kasredilmesi demek değildir. Bu lâzım gelmesin diyedir...

Felah'ın Manası

الْمُفْلِحُ arzuya ulaşan, arzusuna nâil olan demektir. Sanki kendisine zaferin (bütün) değişik yolları açılmıştır. Ona kapanan hiç bir yol yoktur. الْمُفْلِحُونَ Kelimesini oluşturan فلاح aslında, yarmak, açmak ve katetmek mânâsınadır. İşte bundan ötürü çiftçilere, fellâh denilmektir. Çünkü çiftçiler de yeri yarmaktadırlar, (sürmektedirler). Darbı meselde,

اَلْحَدِيدُ بِالْحَدِيدِ يُفْلَحُ "demir demir ile kesilir".

هُمُ الْمُفْلِحُونَ onlar felaha kavuştuların mânâsı,

هُمُ الْفَائِزُونَ بِالْجَنَّةِ وَالنَّاجُونَ مِنَ النَّارِ يَومَ الْقِيَامَةِ وَالْمَقْطُوعُ لَهُمْ بِالْخَيْرِ فِى الدُّنْيَا وَ الْآخِرَةِ

Onlar cennete girmekle umduklarına nâil oldular. Kıyâmet gününde Cehennem ateşinden kurtuldular. Onlar için dünya ve âhirette hayır (kapıları) kesinleşmiştir.

Ve'l-hâsıl, aslında felah yâni kurtuluş üç şeyde olur.

Birincisi: Nefse karşı zaferdir. (Nefse karşı zafer) nefsin hevâ (ve hevesine) uymamak; dünyanın hoş ve süslü görüntüsüne aldanıp yoldan çıkmamak ve şeytanın vesveseleri ve kötü arkadaşlar fitnesinden zafer bulup (yüzünün akıyla çıkıp) kurtulmaktır. Nefsi emmâre, dünya ve şeytanın kötü imtihanlarında başarılı olmaktır. (Onlara yenilmemektir.)

İkincisi: Kurtuluştur: Küfürden, dalâletten, bid'at ve cehâletten, nefsin gururu (aldatması) ve şeytanın vesvesesinden, îmânın gitme-

---

1 Kasr قصر lügatte hapsetmek demektir. Meânî ilminin istılahında ise, bir şeyi bir şeye hususî yol ile tahsis etmek demektir. Kasr, hakîkî ve gayri hakîkî olur bunlardan he biri de kasrül-mevsuf alessıfat, yâni müsnedün ileyhin müsnede başka bir ifadeyle fiilin faile daha türkçe olarak da öznenin yükleme tahsis edilmesi demektir. Burada ki bu değildir. Eğer böyle olsaydı, müttekinlerin felah'dan başka bir sıfat almaması gerekirdi. Burada ki قصر الصفة على الموصوف Kasru's-sıfat ale'l-mevsuf kabilindendir. Yâni müsnedin müsnedün ileyhe daha açık bir ifade ile, fiilin faile yâni yüklemin özneye tahsis edilmesidir. Müttekinler, felaha erdikleri gibi daha başka sıfatlarda alabilirler. Ama felah sadece ve sadece müttekinlerin sıfatıdır. Başkaları felaha kavuşamaz gibi bir incelik vardır. Kasr konusunu merak edenler. Telhis s. 71 baksınlar.

sinden (kişinin îmânsız ölmesinden), imânı kaybetmekten, kabrin yalnızlığından yeniden dirilişin korkularından, sırat köprüsünde ayağın kaymasından, şiddetli sert ve haşin olan Cehennem zebânîlerinin (kendisine) musallat olmasından, cennetlerden mahrum olmaktan, kat-i nidâ ve ayrılıktan kurtulmasıdır.

Üçüncüsü: Kişinin ebedî mülkte ve sürekli olan cennet nimetlerinde bâkî olması, zevâli olmayan (sona ermeyen) bir mülkü bulması, değişmeyen (ve başkasına intikal etmeyen) nimetlere kavuşması, ardında aslâ bir hüzün olmayan bir sürûra (ve sevince) kavuşması, berâberinde ihtiyarlık olmayan bir gençliğinin olması, berâberinde şiddet (ve zorluk) olmayan rahat, berâberinde hastalık olmayan bir sıhhat, hesabı olmayan büyük ve sonsuz bir nimet, perdesi olmayan bir kavuşmadır. (Yâni gerçek felâh; kişinin perdesiz olarak Allah'ın cemâlini müşâhede etmesidir.) Teysir tefsirinde olduğu gibi.

Kıble ehlinden (yâni namaz kılmakla Ka'beye dönen fakat) fasık olanların, azabta ebedî kalacaklarının korkutmaları, muhakkak ki sıkı sıkıya bu âyete bağlandı. Burada müflihinden (kurtuluşa erenlerden) murat, kâmil bir kurtuluşa erenlerdir. Onların sıfatı (itikad, amel ve ahlâkı) üzere olmayanların felâh ve kurtuluşta kemâl derecesine ulaşmaları lâzım değildir. Amma re'sen onlar için felah (kurtuluş) yoktur da denilmez. Beyzâvî Tefsirinde olduğu gibi.

Te'vîlât-ı Necmiyyeden

Şeyh Necmeddin Dâye (k.s.) Hazretleri buyurdular.

هُدًى Hidâyet kelimesinin nekre olarak zikredilmesi (şu manalar içindir:) Rabblerinin keşiflerinden bir keşif üzere, Rabbinin nûrlarından bir nûr, Rabbinin esrârından bir sır, Rabbinin lütuflarından bir lütuf, Rabbinin hakikatlerinden bir hakikat demektir. Muhakkak ki, Cenâb-ı Allah'ın pegyamberlerine ve evliyâya vermiş olduğu maddi ve manevî nimetler (dereceler) kendi katında olan, zâtının kemâlinden sıfat nimetleri ve ihsana nisbetle okyanustan bir damla gibidir. İnfak, ebediyyen ona noksanlık veremez. Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin buyurdukları gibi:

يَمِينُ اللهِ مَلاَى لاَ يَنْقُصُهَا نَفَقَةٌ سَخَاءِ الَّيلِ وَالنَّهارِ Cenâb-ı Allah'ın yed-i kudret (hazinesi insan aklının kaldıramayacağı kadar çok ve) doludur. Gece ve gündüz büyük bir cömertlik yapılan infak ona noksanlık vermez.

Bu hadîs-i şerîfte şu inceliklere işâret vardır:

İnsanlar, bu hidâyetle sana indirilene ve senden önce indirilenlere îmân edip; âhirette yakînî bir bir inanç ile inandılar. İşte bunlar, felaha kavuşanların tâ kendileridir ki, onlar, namazın ateşinin nûru ile vücûd'un (varlığın) perdelerinden kurtulup; âhireti müşâhede ettiler. İnÂyet-i ilâhî hidâyet ile onları kurbet ve yakınlık makamına ve izzet ve şeref meclislerine cezbetti. Böylece onlar, Allah'ın kavuşma olmayan hiç bir menziline konaklamadılar. Yüklerini ancak Allah'ta fânî olmak için bıraktılar. Onlar büyük bir saadet ile ebedî mutluluğa erdiler. Büyük mülke kavuştular. Yüksek derecelere nâil oldular. Ve Hakk Teâlâ Hazretlerinin:

إِنَّ إِلَى رَبِّكَ الرُّجْعَى Muhakkak ki dönüş mutlaka Rabbinedir."[1] Hak olan kavl-i şerîfi gerçekleşir." Şeyhin Te'vilâtındaki sözleri bitti.

Mevlânâ Celâleddin (k.s.) buyurdular:

"Gündüz gibi nûrlu olmak dilersin.
öyleyse geceye benzeyen varlığa adam akıllı bak.
Varlığını Hakk'ın varlığı içinde yok et.
Bakır gibi kimyanın tesirinde kal ve altın ol."

1 El-Alak: 96/8

KÂFİRLER

اِنَّ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا سَوَآءٌ عَلَيْهِمْ ءَاَنْذَرْتَهُمْ اَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٦﴾ خَتَمَ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوبِهِمْ وَعَلٰى سَمْعِهِمْ ؕ وَعَلٰٓى اَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ ۘ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظ۪يمٌ ﴿٧﴾

Meali:

Amma o küfre saplananlar: Ha inzar etmişin (sakındımışın) bunları, ha etmemişin, onlarca müsâvîdir; îmâna gelmezler. [6]

Allah kalblerini ve kulaklarını mühürlemiş ve gözlerine bir perde inmiştir ve bunların hakkı, azîm (yâni büyük) bir azaptır![7]

Tefsir:

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا Muhakkak o inkâr edenler,..

Cenâb-ı Allah, bundan önceki âyetlerde hâlis kullarını ve hâlis evliyâsını onları hidâyet ve felâha (kurtuluşa) ehil kılan sıfatları ile zikretti. Hemen onların akabinde onların tam zıtları olan inatçı ve inkârcıları, hidâyet-in kendilerine fayda vermediği kâfirleri anlattı. Kâfirlere âyetler ve Cehennem ile korkutmalar bir fayda sağlamaz. **(1/44)**

Âyet-i kerimede الَّـذِينَ ism-i mevsûlunun (ilgi zamirinin) marifeliği, ya "ahd" içindir. O zaman kendisinden murat, belirli kişiler olur. Ebû Leheb, Ebû Cehil, Velîd bin Muğire ve Yahûdîlerin din âlimleri gibi.

Ya da "cins" içindir; inatla küfürde isrâr eden (ve kesinlikle hakkı kabul etmeyen) herkese şâmildir. Ondan sonra küfürden vazgaçmez. Kendilerinden başkaları da kendilerine isnâd edilen küfürde isrâr etmeseler bile küfür üzere olanlara tahsis edildi.

كفر Lügatte, örtmek ve kapatmak mânâsınadır. (Çiftçiler, tohumu toprağa gömdükleri ve üzerini örttükleri için kendilerine "örtmek" manasında kâfir denilmiştir[1].

اِعْلَمُوا أَنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهْوٌ وَزِينَةٌ وَتَفَاخُرٌ بَيْنَكُمْ وَتَكَاثُرٌ فِي الْاَمْوَالِ وَالْاَوْلاَدِ كَمَثَلِ غَيْثٍ أَعْجَبَ الْكُفَّارَ نَبَاتُهُ ثُمَّ يَهِيجُ فَتَرَاهُ مُصْفَرًّا ثُمَّ يَكُونُ حُطَامًا وَفِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَمَغْفِرَةٌ مِنَ اللهِ وَرِضْوَانٌ وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا اِلاَّ مَتَاعُ الْغُرُورِ(20)

"Biliniz ki dünya hayat bir oyun, bir eğlence, bir süs ve aranızda bir tefâhur (övünme) ve mal ve evlatta bir çokluk yarışından ibarettir. Bir yağmur temsili gibi ki otu rençberleri imrendirmiştir; sonra heyecana gelir, bir de görürsün sararmıştır, sonra da olur bir çerçöp! Ahirette ise şiddetli bir azap, bir de Allah'tan bir mağfiret ve rıdvan vardır. Dünya hayat bir aldanış metâından başka bir şey değildir! [20]" [2]

Bu Âyet-i kerimede geçen كُفَّار kâfirler, manasında değil de; çiftçiler (ekinciler) mânâsınadır.[3]

Şer'-i Şerîf'in istilahında ise, Rasûlüllah (s .a.v.) Hazretlerinin getirdiği zarûrî olarak bilinen şeyleri inkâr etmektir. Ve zorlama olmadan; zimmîlerin (Müslüman ülkenin gayri müslim vatandaşlarının) elbiseleri olarak kabul ettiği şeyleri giymek, zünnar bağlamak ve benzerlerini giymek gibi şeyleri; kişinin Allah ve Rasûlünü yalanladığına delâlet ettiği için küfürdür.

Rasûlüllah (s.a.v.) Hazretlerini ve getirdiklerini tasdik eden kişi bunlara gözü kapalı atılmaz. Amma, içki içmek ve zinâ etmek gibi benzeri günahları işlemekle küfrü iddia olunmaz. Çünkü bunlar (zinâ etmek ve içki içmek gibi şeyler büyük günahtır ama;) küfür değildir.

Kâfir kelimesinin Manaları

كَافِر Kâfir kelimesi Kur'ânı Kerim'de dört şekilde kullanılmaktadır.

1 Bağavî, c. 1, s.21

2 El-Hadîd: 57/20

3 Kâfir kelimesinin çiftçi mânâsına geldiği ve onu beyan eden âyet Ruhu'l-Beyan'nın metninde yoktur. Fakat Ruhul-Beyan'ın kaynağı olan Bağavî de olduğu ve İsmail Hakkı Bursevî Hazretleri'nin Tefsir usûlüne uygun olduğu için buraya aldım.

Birincisi: Kâfir, mü'minin zıddıdır. Cenâb-ı Allah bu manada şöyle buyurdu:

اَلَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ أَضَلَّ أَعْمَالَهُمْ

"İnkâr eden (kâfir)lerin ve Allah yolundan alıkoyanların amellerini Allah, boşa çıkarır." [1]

İkincisi: Bilerek inkâr eden ve karşı gelen manâsınadır.

وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلاً

وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللّٰهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ

Ona bir yol bulabilenlerin Beyt'i haccetmesi Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır. Kim inkâr ederse, şüphesiz Allah bütün âlemlerden gani (kimseye muhtaç değil, her şey ona muhtaç)dır.[2] Yâni haccın farziyetini inkâr ederse demektir.

Üçüncüsü: Kâfir kelimesi, şâkir'in (şükredicinin) zıddıdır. Yâni küfür, nankörlük mânâsınadır.

فَاذْكُرُونِي أَذْكُرْكُمْ وَاشْكُرُوا لِي وَلاَ تَكْفُرُونِي(152)

-"O halde beni zikredin ki, ben de sizi anayım. Bana şükredin de nankörlük etmeyin."[3] Burada küfür nânkörlük mânâsınadır.

Dördüncüsü: Küfür, teberri etmek, yüz çevirmek, uzaklaşmak, ilgiyi kesmek ve tanımamak demektir.

وَقَالَ إِنَّمَا اتَّخَذْتُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ أَوْثَانًا مَوَدَّةَ بَيْنِكُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ثُمَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَكْفُرُ بَعْضُكُمْ بِبَعْضٍ وَيَلْعَنُ بَعْضُكُمْ بَعْضًا وَمَأْوَاكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُمْ مِنْ نَاصِرِينَ

(İbrâhim onlara) dedi ki: "Siz, sırf aranızdaki dünya hayatına has sevgi uğruna Allah'ı bırakıp bir takım putlar edindiniz. Sonra kıyamet günü (geldiğinde) ise, kiminiz kiminizi tanımayacak, kiminiz kiminizi lanetleyecektir. Varacağınız yer Cehennemdir. Ve hiç yardımcınız da yoktur."[4] Burada küfür, tanımamak, uzaklaşmak ve yüz çevirmek mânâsınadır. Teysir'de de böyledir.

1 Muhammed: 47/1
2 Âl-i İmrân: 3/97
3 Bakara: 2/152
4 Ankebût: 29/25

Küfrün Çeşitleri

Bağâvî': Küfür dört vecih üzeredir, dedi.

1- Küfr-i inkârî

2- Küfr-i cuhûdî,

3- Küfri- inâdî

4- Küfr-i nifâkî

Küfr-i inkârî: aslâ Cenâb-ı Allah'ı bilip tanımamaktır ve bunu itiraf etmemektir.

Küfr-i cuhûdî: Kalbiyle Allah'ın varlığını ve birliğini bilip tanıdığı halde bunu diliyle ikrâr etmemesidir. İblisin (ve Yahûdîlerin) küfrü gibi. (Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin hak peygamber olduğunu erkek evlâtları kadar bilen ve tanıyan Yahûdîlerin sırf kıskançlıklarından dolayı O yüce Rasûlü inkâr etmeleri de küfr-i cuhûdî'dir. Yahûdîler için Cenâb-ı Allah, şöyle buyurdu:

وَلَمَّا جَاءَهُمْ كِتَابٌ مِنْ عِنْدِ اللهِ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَهُمْ وَكَانُوا مِنْ قَبْلُ يَسْتَفْتِحُونَ عَلَى
الَّذِينَ كَفَرُوا فَلَمَّا جَاءَهُمْ مَا عَرَفُوا كَفَرُوا بِهِ فَلَعْنَةُ اللهِ عَلَى الْكَافِرِينَ

Yanlarındakini (Tevrât ve İncili) tasdik etmek üzere onlara Allah katından bir kitap gelince, daha önceleri inanmayanlara (müşriklere) karşı onunla yardım isteyip durdukları halde, o tanıdıkları kendilerine gelince, bu sefer kendileri onu inkâr ettiler. İşte bundan dolayı Allah-'ın laneti kâfirleredir."[1]

Küfr-i inâdî: Kalbiyle Allah'ı tanıdığı halde, diliyle ikrâr etmemesi ve o hak dini, din olarak kabul etmemesidir. Ebû Tâlib'in küfrü gibi. Ebû Tâlib bir şiirinde şöyle diyordu:

ولقد عملت بأن دين محمد   من خير أديان البرية دينا

لولا الملا مة أو حذار مسبّة   لوجدتني سمحاً بذاك مبيناً

Gerçekten biliyorum ki, Muhammed'in dini

Yeryüzünün en hayırlı dinlerinden bir dindir.

Eğer beni kınamasalar ve dil uzatmalarından korkmasam,

1 Bakara: 2/89

Açıkça müsâmaha ettiğimi (o dine girdiğimi) görürdün.

Küfr-i nifâkî: Diliyle ikrâr edip; kalbiyle inanmamaktır.

Küfrün bütün bu çeşitleri aynıdır. Bunlardan herhangi biriyle Allah'ın huzuruna varan (ölen) kişi bağışlanmaz.[1] Bağavî sözü bitti.

Lâkin Ebû Talib hakkında mâlûmât, وَلاَ تُسْأَلُ عَنْ أَصْحَابِ الْجَحِيمِ "Sen, o Cehennemliklerden sorumlu değilsin."[2] Âyet-i kerime-sinde gelecektir.

سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ Onlar üzerine müsâvî'dir. Onların yanında birdir. سَوَاءٌ "müsâvi" kelimesi, استوا (yerleşme, denk olma manasında) isimdir. Kendisiyle sıfat olmuştur. Mübâlağa olarak masdarlar ile vasıflandığı gibi Allah c.c. Hazretleri şöyle buyurdu:

قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ

"De ki: Ey kitap ehli! Sizinle bizim aramızda ortak olan bir kelimeye geliniz. ".[3]

سَوَاءٌ "müsâvi" kelimesinin raf (ötre okunması) إِنَّ'nin haberi olduğundandır. (إِنَّ İsmini nasb, haberini raf eden hurufu müşebbehe bilfiil' (fiile benzeyen harfler)dendir.

ءَأَنْذَرْتَهُمْ Ey Habibim Ahmed Rasûlüm Ya Muhammed! Senin onları korkutman,

أَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ veya senin onları korkutmaman (onlar için müsâvidir.) Failiyyet üzerine merfû'dür. Çünkü أَأَنْذَرْتَهُمْ kelimesinin başındaki hemze yâni أ ile أَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ 'nin başında ki, أَمْ bunların dahil oldukları kelimelerde istivâ (yâni müsâvî olma ve eşitlik) manasının gerçekleşmesi için istifhâmdan tecrid edilmişlerdir. Nasıl ki bazen arda arda gelen emir ve nehilerin arasında istivâ manasının tahakkuku için, asıl binâ edildikleri emir ve nehiyden tecrid edildikleri gibi. Meselâ:

1 İmam Ebû Muhammed Hüseyin bin Mesud el-Ferrâ el-Bağavî, Eş-Şafiî, Meâlimi Tenzîl (Tefsirül-Beğavî), c. 1, s. 21, Darul-kutubil-ilmiyye, Beyrut-1414
2 Bakara: 2/119
3 Âl-i İmrân: 3/64

اِسْتَغْفِرْ لَهُمْ أَوْ لاَ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ إِنْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً فَلَنْ يَغْفِرَ اللهُ لَهُمْ

"Onlar (münâfıklar) için Allah'dan ister mağfiret dile, ister dileme. Onlar için yetmiş kere mağfiret dilesen de yine Allah onları affetmeyecektir."[1] Âyet-i kerimesinde, emir ve nehiy müsavîlik manasını ifâde ettikleri gibi.

Nidâ harfinde de müsâvilik mânâsı verilmektedir. Ve senin: اَللّٰهُمَّ اغْفِرْلَنَا Ey Allahım! Bize mağfiret kıl" sözünde olduğu gibi. Hangi günah olursa olsun. Hususîlikten tecrid edilmiş bir talebtir. (Yâni hususî bir günah'ın mağfiretinden söz edilmemiştir. Affedilen günah hangisi olursa olsun müsâvidir.)

Âyet-i kerimede sanki şöyle denilmektedir:

اِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مُسْتَوٍ عَلَيْهِمْ اِنْذَارُكَ وَعَدَمُهُ Muhakkak ki kâfirleri senin korkutmaklığın ve korkutmamaklığın onlar üzerine (tesir etmede) müsâvidir." Senin: اِنَّ زَيْداً مُخْتَصِمٌ اَخوهُ وَ اِبْنُ عَمِّهِ Muhakkak zeyd'e müsâvidir, hasım isterse kardeşi olsun, isterse amcasının oğlu olsun" sözün gibi.

اِنْذَار İnzâr, yâni korkutmanın aslı; korkulacak bir şeyin bildirilmesidir. Her münzir (korkutucu aynı zaman) muallim (öğretici)dir. (Amma) her muallim, münzir değildir. Ebü'l-Leysin tefsirinde olduğu gibi.

Burada اِنْذَار İnzâr, yâni korkutmaktan murat, Allah'ın azabından korkutmak ve Allah'ın âsîler üzerine olan azâbı ile korkutmaktır. Kâfirler hakkında اِنْذَار İnzâr, yâni korkutma ile kasr edilmesi; onların (yâni kâfirlerin) aslâ müjde ehlinden (yâni cennetle müjdelenmeye değer kişiler) olmayışındandır.

اِنْذَار "İnzâr, korkutma" daha çok kalblerde vâki olur (kalbleri etkiler). Nefslerde (ruhlarda) şiddetli bir tesiri vardır. Çünkü "zararları defetmek, menfaati celbetmekten daha ehemmiyetlidir."[2] (Yâni menfaatten önce zararı önlemek daha önemlidir.)

Kâfirler, (Allah'a, Rasûlüne ve onların sâlih kişilere vaad ettiği cennete inanmadıkları ve Cehennem'in varlığı onlara bir mana ifâde

1 Et-Tevbe: 9/80
2 دَفْعُ الْمَضَارِّ اَهَمٌّ مِنْ جَلْبِ الْمَنَافِعْ "Zararları defetmek, menfaati celbetmekten daha ehemmiyetlidir" cümlesinin İslâm hukuk, tasavvuf ve ahlâk sisteminde büyük bir yeri vardır. Mecellenin ana kaynaklarından biri de bu kâidedir.

etmediğinden) onlar, inzâr yâni Cehennemle korkutmaktan etkilenmedikleri cihetten, onlara ilk olarak müjdeden söz edilemez. (Asla etkisi olmaz.) Amma putperestler hakkında buyurduğu gibi, senin onları İslâm'a davet etmen müsâvi'dir. (İman etmezler demedi Allah, putperestler hakkında şöyle dedi):

وَإِنْ تَدْعُوهُمْ إِلَى الْهُدَى لاَ يَتَّبِعُوكُمْ سَوَاءٌ عَلَيْكُمْ
أَدَعَوْتُمُوهُمْ أَمْ أَنْتُمْ صَامِتُونَ

"Eğer siz onları doğru yola çağırsanız, size uymazlar. Onları (hakka) davet etseniz de; çağırmayıp sussanız da sizin için müsâvidir (onlar îmân etmezler)."[1]

Elbetteki senin onları korkutman ve korkutmaman senin hakkında müsâvî değildir. Sen onları korkuttuğun zaman (İslâm'a davet ettiğinde) onlar îmân etmeseler bile sen sevâb alırsın. Onlar için ise müsâvî değildir. Çünkü onlar her iki halde de îmân etmezler. Bu emri bil'maruf (iyiliği emretme) ve nehyi anil-münker (kötülükten alıkoyma)nın benzeridir. Çünkü insanlara iyiliği emreden kişi, toplum onun istediğiyle amel etmeseler bile o sevâb alır.

Bu kavim (inzârın kendilerine fayda vermediği kâfirler topluluğu), Hud Aleyhisselâm'ın kavmi gibidir. Onlar Hûd Aleyhisselâm'a şöyle demişlerdi:

: قَالُوا سَوَاءٌ عَلَيْنَا أَوَعَظْتَ أَمْ لَمْ تَكُنْ مِنَ الْوَاعِظِينَ "Dediler ki: "Sen vaaz versen de, vaaz edenlerden olmasan da, bizce birdir."[2] **(1/45)**

Cenâb-ı Allah, bunlar hakkında, سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ Onlar üzerine müsâvî'dir, dedi. Amma سَوَاءٌ عَلَيْكَ "Senin üzerine müsâvî'dir," demedi.

Onlara kıyâmette şöyle denir:

اِصْلَوْهَا فَاصْبِرُوا أَوْ لاَ تَصْبِرُوا سَوَاءٌ عَلَيْكُمْ إِنَّمَا تُجْزَوْنَ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ

"Girin oraya, (girin Cehenneme) ister sabredin ister etmeyin artık sizin için birdir. Siz hep yaptıklarınıza göre cezalandırılacaksınız" (denilecek)."[3]

Ve Cenâb-ı Allah, onların şöyle diyeceklerini bize haber verdi:

1 El-A'râf: 7/193
2 Eş-Şuârâ:
3 Et-Tûr: 52/16

سَوَاءٌ عَلَيْنَا أَجَزِعْنَا أَمْ صَبَرْنَا مَا لَنَا مِنْ مَحِيصٍ

“Artık şimdi bizler sızlansak da sabretsek de birdir. Çünkü kaçacak yerimiz yoktur."[1]

Onlara vaaz ve terki müsâvî olduğundan, onların Cehenneme sabretmeleri ve sabretmemeleri eştir. Onların Cehennemde sızlanmaları ve sızlanmamaları müsâvidir (onlara fayda vermez.) Senin gençlik ve ihtiyarlığında günah işlemen müsâvi olduğu zaman, sürekli hasta olman veya sağlıklı olman da senin için birdir. Senin nimet ve mihnette olman müsavidir. Senin kalb kasvetinin yakın ve uzakta olması müsâvi olduğu zaman, senin gizli ve aşikâr rüsvaylığın da müsavi olmalıdır.

Sen ölüm anında îmân edip etmemenden, isrârının nez’ (ölüm sarhoşluğu ve can çekişme) anında sukût (yâni dilinin tutulmasının) müsavî olmasından korkmaz mısın? Sâlihlerin seni ziyâret etmelerinden ve senden yüz çevirmelerinin sana müsâvî olmasından ve (Enbiya, evliya ulemâ ve şühedâ’nın) sana şefaatçı olmaları ve şefaatı terketmeleri senin için müsâvî olmasından korkmaz mısın?

İkrâh ve İcbâr

(6)لاَ يُؤْمِنُونَ Onlar îmân etmezler.

Burası, müstakil bir cümledir. Mâ kablini (kendisinden önceki cümleyi) tekid edip; bir önceki cümlede bulunan icmâlî ve istivâ (müsâvilik manasını) açıklamaktadır. Bu cümlenin irâb’dan mahalli yoktur.

Ayrıca bu, Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri için bir hafifletme ve tesellidir. Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin mübârek kalbini (üzüntü ve kederden) boşaltıp (ona ferahlık vermek) manâsı vardır. Zîrâ Cenâb-ı Allah, bunlar hakkında verdiği haberde, Nuh Aleyhisselâm’a ve diğer peygamberlere davetlerinin sonucunda (ümmeti hakkında) verdiği haber türünden bir haber vardır. Uzun bir zaman geçtikten, şiddet arttıktan ve umutlar kesildikten sonra; Cenâb-ı Allah, Nuh Aleyhisselâm’a şöyle buyurdu:

وَأُوحِيَ إِلَى نُوحٍ أَنَّهُ لَنْ يُؤْمِنَ مِنْ قَوْمِكَ اِلاَّ مَنْ قَدْ آمَنَ

1 İbrâhim: 14/21

فَلاَ تَبْتَئِسْ بِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ

"Bir de Nuh'a vahyolunmuştu ki; "Haberin olsun, kavminden iymân etmiş olanlardan başka hiç biri iymân etmeyecek; onun için her ne yaparlarsa gam yeme , üzülme...36"[1]

Bundan sonra Nuh Aleyhisselâm, kavminin helâkı için, beddua etti. Diğer peygamberler de böyle hareket ettiler.

Âyet-i kerimede, eğer, ismi mevsûl ile belli şahıslar murat ediliyorsa, gayb'tan haberler veriliyor demektir. Bu da açık mûcizelerdendir.

Bu Âyet-i kerimede (ayrıca) kul'un fiilinin isbâtı vardır. Muhakkak Cenâb-ı Allah, لاَ يُؤْمِنُونَ "Onlar îmân etmezler" buyurarak; kulun seçme hakkını yâni "İrâde-i cüz'iyye"yi ispât ve "İkrâh" zorlama ve "İcbâr" cebriyyeyi nefiy etme mânâsı da vardır. Zîrâ Cenâb-ı Allah:

لاَ يَسْتَطِيعُونَ "Onlar îmân etmeye güç getiremezler" demedi. Belki, لاَ يُؤْمِنُونَ "Onlar îmân etmezler" buyurdu.

(Yâni kâfirler, kendi ihtiyâr ve irâde-i cüziyyeleriyle îmân etmediler. İman etmeye güçleri vardı. İman etmek isteselerdi îmân edebilirlerdi. Kendi istek ve arzularına göre îmân etmek istemediler. Allah, onları küfre zorlamadı. Onlar hür irâdeleriyle küfrü seçtiler. Cezâsına da katlanacaklar.)

Sual: Eğer desen ki: Cenâb-ı Allah, onların îmân etmeyeceklerini bildiği halde, neden Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerine onları îmân etmeye çağırmayı emretti?

Cevab: Derim ki: İlim'den (iman etmeyecekleri kesin olarak bilinen kişileri) inzâr (Cehennemle korkutup îmâna) davet etmenin faydası; ileride kıyâmette delil ile susturulmaları içindir. Cenâb-ı Allah'ın, Firavun'un îmân etmeyeceğini bildiği halde; Firavun'u İslâma davet etmesi için Mûsâ Aleyhisselâm'ı göndermesi gibi. Allah, şöyle buyurdu:

رُسُلاً مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ لِأَلاَّ يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُل وَكَانَ اللهُ عَزِيزًا حَكِيمًا

"Hep rahmet müjdecileri, azap habercileri olarak gönderilmiş peygamberler ki, artık insanlar için Allah'a karşı paygamberlerden

---

1 Hud: 11/36

sonra bir i‘tizar (özür) bahanesi olmasın. Allah azîz, hakîm bulunuyor..”[1] Allah, (iman etmeyen topluluklara eğer peygamberler gönderilmeseydi, onların kıyâmetteki mâzeretlerini şöyle) beyan etti:

وَلَوْ أَنَّا أَهْلَكْنَاهُمْ بِعَذَابٍ مِنْ قَبْلِهِ لَقَالُوا رَبَّنَا لَوْلاَ أَرْسَلْتَ إِلَيْنَا رَسُولاً
فَنَتَّبِعَ آيَاتِكَ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَذِلَّ وَنَخْزَى

“Eğer biz, onları bundan (yâni peygamber veya Kur'ân'dan) önce bir azab ile helâk etseydik, muhakkak "Ey Rabbimiz! bize bir peygamber gönderseydin de, alçak ve rezil olmadan önce âyetlerine uysaydık, olmaz mıydı?" diyeceklerdi.”[2]

Eğer: “Cenâb-ı Allah, Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerine, kâfirlerin îmân etmeyeceklerini haber verdiğinde; Nuh Aleyhisselâm’ın kavminin helâkı için beddua ettiği gibi, Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri de neden kâfirlerin helâk olması için beddua etmedi?” diye sorarsan; cevâben derim ki: Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri, bizâtihi âlemlere rahmettir. Kur’ânı Kerimde vârid olduğu gibi. Cenâb-ı Allah, şöyle buyurdu:

وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنْتَ فِيهِمْ وَمَا كَانَ اللّٰهُ مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ

“Halbuki sen içlerinde iken, Allah onlara azap edecek değil idi. İstiğfar ettikleri halde de Allah onlara azap edecek değil.[33] ” [3]

Sonra elbetteki bir şeyin vukûu hakkında veya vâki olmaması ile ilgili bir haberin verilmesi, onu yapmaya gücünün yetmeyeceğini ifade etmez. Cenâb-ı Allah’ın yaptığı bir şeyi haber vermesi veya kulunun ihtiyârını (bir konuda irâde-i cüziyyesini kullanmasını) haber vermesi gibi. تَكْلِيفِ مَا لاَ يُطَاقْ güç getirilmeyen şeyin teklif edilmesi caiz değildir.[4]

İmam Kuşeyrî buyurdu:

Kimin gözlerinin kapağında perde sıfatı bulunursa, o kişi, hakkında olan şeyleri göremez. Onu hakka delâlet ve davet edenin sözü ve hazzın cevabında (çağrıyı kabul etmenin zevkinden mahrum olur) kendisine yardımcı olan kişinin sözleri onu etkilemez. Halbuki o kişi

1 En-Nisâ: 4/165
2 Taha: 20/134
3 El-Enfâl: 8/33
4 تَكْلِيفِ مَا لاَ يُطَاقْ güç getirilmeyen şeyin teklif edilmesi caiz değildir, hükmü Usûlü fıkhın önemli kâidelerinden biridir. Bütün İslâm hukuku bu kaide üzerine binâ edilmiştir.

kendisini gaflete davet edenlere meyletmekte ve günaha çağrılmaya hemen kulak vermek ve ona rağbet etmektedir. Kâfir'in dalâletinden (sapıklığından) ve geçen şekâvetinden çekinmeyip, vazgeçmemesi gibi. Yine nefsinin aldatmalarına bağlı olan kişi, gaybın müşâhede etme ve hakkını görme kendisine perdelidir. O kendi rüşdünü (olgunluğunu) göremez. Gaye ve maksadını hakka yöneltemez.

Yine şöyle buyurdu: Karanlıklarda kalan kişi, mürşidlerin kendisine olan nasihatları ve onu hakka çağırmaları ile bâtıl üzere olan sapıkların seslenişleri ona müsâvidir. Çünkü Cenâb-ı Allah onun hal ve hareketlerinden insâfın bereketlerini söküp almıştır. Rüşde doğruluğa davet edenlere kulak vermez. Denildiği gibi:

وعلى النصوح نصيحتى وعلى عصيان النصوح

Nasihatlere nasihatım; isyâna nasihatlerdir.

İnsan ve Nâs

Te'vîlât-ı Necmiyye de (şöyle buyuruldu:) إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا "Muhakkak o inkâr edenler" yâni اَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ "Ben sizin Rabbiniz değil miyim" ahdinde,

بَلَى "Evet Sen bizim Rabbimizsin!" cevâbını, ikrâr'dan sonra "Beytim"e yönelmeyi ve onunla îmânlarını arttırmayı inkâr ettiler.

Tabii ve nefsânî amellerinden kazanmış oldukları günahlar ile saf ve temiz olan kalblerini kirlettiler, kalbleri paslandı. Cenâb-ı Allah'ın kendilerini üzerinde yarattığı "Fıtratullah" İslâm fıtratından kendilerine vermiş olduğu güzel istidâtları; şeytanî, nefsin yedi kötü ahlâkı ve behimî (hayvanî) sıfatlarını işlemek ile bozdular. **(1/46)** Allah onlar için şöyle buyurdu:

كَلاَّ بَلْ رَانَ عَلَى قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ Hayır hayır, öyle değil. Aksine onların kazandığı günahlar kalblerinin üzerine pas olmuştur.[1]

Nefsâni ruhları, beş duyunun ölçüsü (ve mantığı) ile hasis olan sûret âlemine baktığından (ahd-i mîsâkta) ülfet ettiklerinden ve muhabbet beslediklerinden mahrum kaldı. Ve sonra hayvanî nefisle sohbet etme belâsına çarpıldı (imtihan oldu. Böylece insan, nefsâni

---

1 El-Muttaffifîn; 83/14

ruhu tamamen unuttu.) Hayvanî nefs ile ünsiyet kazandı. Bundan dolayı insana, insan adı verildi. Çünkü insan enistir (meyleder, ünsiyet kazanır.)

İnsan, hasis nefse olan yakınlığından dolayı, nefsânî ruhu, hasis oldu. Nefsin güzel gördüklerini güzel görmeye başladı. Nefsin zevk aldıklarından, ruhu zevk almaya başladı. Hayvanların mer'â ve otlağında faydalanmaya başladı. Kendisinden ruhânî gıdâlar kesildi. "Üns bahçesi"nde, Hakk Teâlâ Hazretlerine yakın olmayı ve "hazîrâtü'l-kuds"ü, yâni cenneti unuttu (İnsan geldiği cenneti unutuverdi).

Bundan dolayı da insana ناس nâs (insan) denildi. Çünkü o unutucudur. İnsan, gençliğini, hüsrân vadilerinde unuttu. Hayrân toprağında (şaşkınlık diyarında) şeytanlar onu aldattı. İnsan (böylece) küfür ve nânkörlük ile Allah'ı unuttuğunda, Allah da onları hor, hakîr ve zelil olarak bıraktı. Hatta hevâ (ve heves) onlara gâlib oldu. Kötü ve düşük helak edici yerlere düştü. Böylece nefisleri dirildi ve kalbleri öldü.

سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ ءَأَنْذَرْتَهُمْ "Onlar üzerine müsâvîdir senin onları korkutmaklığın," vaad, vaîd (Cehennem ile inzâr) ve onları, şiddetli azab ile korkutman onlar için bir manâ ifâde etmez.

أَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ لاَ يُؤْمِنُونَ Veya sen onları korkutmasan da onlar îmân etmezler." Senin onlara haber verdiğin, onları davet ettiğin ve onları korkuttuğuna onlar inanmazlar. Çünkü kalblerinin "gayb âlemi"yle sukûnet bulması, dünya tatlılığının kasvetiyle bozuldu. Onların dünya sevgisi ve şehvetlerinden dolayı kalbleri (İlâhî nûr ve Rabbânî feyze) kapanmıştır. Heva (ve heveslere) uydukları için, kalblerinin üzerine kilit vurulmuştur. Cenâb-ı Allah buyurdular:

أَفَلاَ يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْآنَ أَمْ عَلَى قُلُوبٍ أَقْفَالُهَا Onlar Kur'an'ı (okuyup; manasını) düşünmüyorlar mı? Yoksa kalblerinin üzerinde kilitleri mi var?"[1] Böylece onlara, "Kuds bahçesi"nde, ünsiyet rüzgarları esmedi, belki eski hükmün esintisinden dolayı üzerlerine "şekâvet sarsarı" kötülük fırtınası esti. Onları, kalblerini hakka mühürlemek ve feyzi ilâhiye kilitleme alıp kapladı. Allah buyurduğu gibi:

خَتَمَ اللهُ Allah mühürledi. Tevilâttakiler sona erdi.

İncîl'in güzel sözlerinden:

1 Muhammed: 47/24

قُلُوبُكُمْ كَالْحَصَاةِ لاَ يَنْضَجُهَا النَّارُ وَلاَ يَلِينُهَا الْمَاءُ وَلاَ تَنْسِفُهَا الرِّيحُ

Kalbleriniz çakıl taşı gibi olursa, onu ateş yakmaz, su ıslatmaz ve rüzgâr onu hareket ettirmez.

Sâdî şöyle buyurdu:

Cevherin aslı, terbiyeye ve kabûle müsait yaratıldı.

Amma hiç taşın kehribar olduğu görülmedi.

Hateme Fiili

خَتَمَ اللهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ Allah onların kalblerinin üzerini mühürledi. Kâfirlerin sıfat ve halleri zikredildiğinde, hakettikleri âkıbetlerini de zikir ve beyan et. Bu geçmiş hükmün illeti (sebebiyeti) ve onların çarpılacakları (suçlarının iktizâ ettiği) azabın beyanıdır. Mühürleme diye tercüme edilen خَتَمَ hateme fiili; كَتَمَ gizlemek ve saklamak mânâsınadır. Kendisiyle isimlendirildi. Üzerine bir şeyin kontol altına alınması (başka şeylerin ona sirâyet etmesini önlemek) onun üzerine mühür basmakla olur. Bir şeyi gizlemek (mühürlemek) o şeyin sonuna bâliğ olduğuna (sonuca vardığına) işârettir. Kur'ânı Kerim'in hatmi de böyledir. Kur'ânı Kerim okumakta olan kişi o anda yapmakta olduğu işte sonuca vardırarak; onu koruduğunu ifâde eder. Amma hakikatte Kur'ânı Kerim'i hatmetmek (artık okumayı bitirmek, gizlemek gibi bir) manâsı yoktur.

Burada "kalblerinin üzerinin mühürlenmesinden" murat, kâfirlerin kendi nefislerinde (içlerinde), küfür ve isyânı güzel görüp o yolda yürüme şekillerini ifâde etmesidir. Gayelerinin îmân ve taatı çirkin görmeleri sebebiyledir. Kâfirler, îmân ve taat konusunda taklid içinde olup; sahih bir nazar'dan yüz çevirmelerinden kalblerini, "inzâr" korkutma'nın tesir etmediği bir hale getirdiler. Kalblerine aslâ hak ve hakikat nüfûz etmez. Bu şekle "İstiâre" yolu ile "ختم hatm" mühürlü denildi.

Kâfirlerin kalblerinin hak ve hakikate kapalı olması, doğru bir araştırma ve sahih bir düşünceden yoksun olma şekillerine "ختم mühürledi" fiili yanı sıra aynı zamanda Kur'ânı Kerim'de aynı zamanda طَبَعَ mühürledi fiili de kullanılmaktadır:

أُولَئِكَ الَّذِينَ طَبَعَ اللّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ وَسَمْعِهِمْ
وَأَبْصَارِهِمْ وَأُولَئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ

"Onlar öyle kimselerdirler ki Allah kalblerini, kulaklarını ve gözlerini mühürlemiştir ve işte onlardır ki hep gaafillerdir! 108 "[1]

Kâfirlerin halini açıklamak için "ختم mühürledi" fiili yerine Kur'ânı Kerim'de) اِغْفَالْ (Gaafil olmak) masdarından müştak olan fiiller de kullanılmaktadır:

وَاصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ وَلاَ تَعْدُ عَيْنَاكَ عَنْهُمْ تُرِيدُ زِينَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَلاَ تُطِعْ مَنْ أَغْفَلْنَا قَلْبَهُ عَنْ ذِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ وَكَانَ أَمْرُهُ فُرُطًا

"Nefsince de o kullarla berâber sabret ki, (onlar) sabah-akşam (her vakit) rablerine duâ eder, cemâlini isterler. Sen dünya zînetini arzu ederek onlardan gözlerini ayırma ve o kimseye itaat etme ki kalbini zikrimizden gafil bırakmışız, keyfinin ardına düşmüş ve işi, haddini aşmak olmuştur! 28 "[2]

(Kâfirlerin halini açıklamak için "ختم mühürledi" fiili yerine Kur'ânı Kerim'de) اِقْسَاء (Kalb katılaşmak) masdarının müştakları da kullanılır.

فَبِمَا نَقْضِهِمْ مِيثَاقَهُمْ لَعَنَّاهُمْ وَجَعَلْنَا قُلُوبَهُمْ قَاسِيَةً يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ وَنَسُوا حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا بِهِ وَلاَ تَزَالُ تَطَّلِعُ عَلَى خَائِنَةٍ مِنْهُمْ اِلاَّ قَلِيلاً مِنْهُمْ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاصْفَحْ إِنَّ اللّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ

"(Yahûdîler,) Sonra bu sözleşmelerini bozdukları içindir ki, biz onları lânetledik ve kalblerini kaskatı ettik. Kelimeleri yerlerinden oynatarak tahrif ederler...

İhtar edildikleri hakîkatlerden hazz almayı unuttular. İçlerinden pek azı müstesnâ olmak üzere, onlardan dâimâ bir hainliğe muttali olur durursun. Yine sen onlardan affet ve aldırma... Çünkü Allah ihsan edenleri sever. 13.[3]

1 En-Nahl: 16/108
2 El-Kehf: 18/28
3 El-Mâide: 5/13

Kalblerin Mühürlenmesi

(Bu Âyet-i kerimelerde خَتَمَ mühürledi, اِغْفَالْ (Gâfil olmak) ve اِقْسَاء (Kalb katılaşmak) fiillerinin Cenâb-ı Allah'a isnâd edilmesi, (kulun irâde-i cüz'iyesine aykırı değildir. Bilakis irâde-i cüziyyeyi isbat etmektedir.) Bunlar, mümkinâtın esrârı ile Cenâb-ı Allah'a isnâd edilmesi cihetindendir. (Allah kalblerini mühürledi, denilmesinin sebebi) bunlar, Cenâb-ı Allah'ın kudretiyle meydana geldikleri için Cenâb-ı Allah'a isnâd edilmişlerdir. Yoksa kalblerinin mühürlenmesine sebeb olan onların kendi küfür ve iftiralarıdır.

Kâfirlerin kalblerinin mühürlenmesine, küfür ve iftiralarının sebep olduğuna Kur'ânı Kerim'den deliller:

فَبِمَا نَقْضِهِمْ مِيثَاقَهُمْ وَكُفْرِهِمْ بِآيَاتِ اللّٰهِ وَقَتْلِهِمُ الْاَنْبِيَاءَ بِغَيْرِ حَقٍّ وَقَوْلِهِمْ قُلُوبُنَا غُلْفٌ بَلْ طَبَعَ اللّٰهُ عَلَيْهَا بِكُفْرِهِمْ فَلاَ يُؤْمِنُونَ اِلاَّ قَلِيلاً

"Bunun üzerine, verdikleri sözleri bozmaları ve Allah'ın ayetlerine küfürleri ve peygamberleri haksız yere öldürmeleri ve "Kalblerimiz kılıflı" demeleri sebebiyle... ki doğrusu Allah, o kalblerin üzerini küfürleriyle tab' etmiştir de, onun için îmâna gelmezler; meğer ki pek az... [155]."[1]

ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا فَطُبِعَ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لاَ يَفْقَهُونَ

"Bunun sebebi şudur: Onlar inandılar, sonra küfür ettiler, bu yüzden kalblerinin üzeri mühürlendi. Artık onlar anlamazlar."[2]

خَتَمَ اللّٰهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ Allah onların kalblerinin üzerini mühürledi." Âyet-i kerimesi, kâfirlerin en iğrenç ve kötü sıfatlarını haykırıp dile getirmekte ve sonlarının vahim olacağını bildirmektedir. Âyetteki, " خَتَمَ mühürledi" kelimesi, küfürlerinin cezâsıdır. Allah, yolları onlara kolaylaştırdı. Eğer bu yolları öğrenme çabası gösterselerdi, mutlaka Allah kendilerini başarıya ulaştırır, doğru yolu bulmalarını sağlardı. Ve Allah onların kalbleri ve kulakları üzerine mühür basıp onları

1 En-Nisâ: 4/155
2 El-Münâfikûn: 63/3

hidâyetten men (ve mahrum) edince cezâya nasıl müstehak olurlar? Konusunda itiraza kalkışmazlardı.

Şeyh tefsirinde buyurdu: Mühürlemenin Allah'a isnâd edilmesi, kafirlerin hakkı kabul etmekten kaçınmalarındandır. (Allahü Teâlâ hazretlerinden başka yaratıcı yoktur. Kafirler, irâde-i cüz'iyyleriyle küfrü tercih ettikleri için Allah, onların kalblerini mühürledi. Bu mühürleme işinin Allah'a dayandırılması,) a'râz olmayan bir şeyin yaratılışı gibidir. -Şeyhin kelamı bitti- **(1/47)**

Teysirde buyurdu:

Hak ehline göre, "mühürlemenin" özeti, Allah'ın yanında bir cezâdır; kulu cebren îmândan meneder. Amma onu kerhen küfre hamletmez (sevketmez). Belki kâfirin, küfre dalmasına ve küfürde isrârda yapmış olduğu su-i ihtiyâr (irâde-i cüz'iyesini kötüye kullanması ve küfrü seçip onda ısrar etmesinden) dolayı kendisine verilen bir cezadır. Bu cezâ'dan dolayı îmân fiili ve isyânı terketme kendisiyle kolay olan ilâhî lütuf'tan mahrum kalmaktadır. Onlar, îmân etme hitabı ile kaldılar. Cenâb-ı Allah, onların îmân etmeleri hakkında şöyle buyurdu:

آمِنُوا بِاللهِ وَرَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي نَزَّلَ عَلَى رَسُولِهِ

"Allah'a, Peygamberine, Peygamberine indirdiği Kitab'a, îmân edin."[1]

Kâfirler, îmândan imtinâ ettikleri için, ayıplanmışlar ve kötülenmişlerdir. فَمَا لَهُمْ لاَ يُؤْمِنُونَ "Böyleyken onlar acaba neden îmân etmezler?"[2]

Eğer kâfirler, îmâna icbâr edilmiş ve îmândan âciz kişiler olsalardı, onlardan hitâb düşer ve îmân etmedikleri için levm edilmezlerdi (ayıplanmazlardı) ve azarlanmazlardı; hesab günü ağızlara mühür gibi... O gün ağızlar, hakikaten konuşmaktan âciz kaldıklarında, hitâb söz ile bakî olmaz. Bütün bu açıklamalar, ehli sünnet ve'l-cemeatın, kulun fiilini isbât ve o fiilin yaratıcısının Allah olduğu hakikatini beyan etmektedir.

قلوب Kelimesi, قَلْب 'in cemiidir. قَلْب 'de yürektir.. Kendisine kalb, diye isimlendirilmesinin sebebi: İşlerde değişmesi ve a'zâlarda tasarruf etmesindendir.

---

1 En-Nisâ: 4/136
2 El-İnşikâk: 84/20

Şeyh'in Tefsirinde şöyle buyurulmaktadır:

Kalb, bir et parçasıdır. Şekli çam kozalağının şeklidir. Vetine (yürek damarına) bağlıdır. Vetin, kalbte bir kan damarıdır. O vetin kesildiği zaman, sahibi ölür. O vetine "ebhür" da denir.

Kevâşî Tefsir'inde buyuruldu:

Kalb, yürekte, siyâh bir parçadır. Bazıları onu, vetin (yürek damarına) bağlı ve çevrilmiş (değişken) sandılar.

Seyyid Şerif Cürcânî'nin Tarifâtında kalb, şöyle tarif edilmektedir:

Kalb: Göğsün sol tarafında bulunan, çam kozalağı (konik) biçimdeki, cismânî kalbe bağlılığı olan, latif ve Rabbanî bir şeydir. Bu latîf kalb insanın hakikatıdır.

Mevlânâ Câmî Hazretleri şöyle buyurdu:

Kalb, belki Tutî kuşunun kafesidir. Orada ötmekte ve gönül ile bilinmektedir."

("خَتَمَ اللهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ Allah onların kalblerinin üzerini mühürledi.") Âyet-i kerimesinde geçen, kalb'ten murat, bazen kalb diye itlâk olunan gönülde bulunan akıl gücüdür (kuvve-i âkiledir). Kendisiyle akıl ve mârifet murat edilir. Allâh c.c. buyurduğu gibi:

إِنَّ فِي ذَلِكَ لَذِكْرَى لِمَنْ كَانَ لَهُ قَلْبٌ أَوْ أَلْقَى السَّمْعَ وَهُوَ شَهِيدٌ

"Şüphesiz ki bu söylenende, kalbi (aklı) olan yahut şuhûd halinde kulak tutan kimse için uyandıracak bir ihtar vardır! 50/37 " [1] Burada kalb, akıl manâsınadır.

وَ "Ve" Allah, mühürledi,

عَلَى سَمْعِهِمْ "işitmelerinin üzerini" yâni, kulaklarının üzerine mühür vurdu.

Hakkı işitmekten uzak oldu. Hayra kulak asmazlar. Hakkı dinlemezler, hakkı kabul etmezler. Sanki, kulakları mühürlenip tıkanmıştır. Kulaklarının mühürlenmesi, onların kötü seçimlerinin (sû-i ihtiyarlarının, irâde-i cüziyyelerini kötüye kullanmalarının) cezâsı, bâtıla meyletmeleri ve onu seçmelerinin bir sonucudur.

1 Kâf: 50/37

سَمْع Semi' , işitme gücü (kuvve-i sâmia)dir. سَمْع Semi' kelimesi, bazen işitmeye ve bazen de (mecâzî olarak) işitmenin hâmil olduğu uzva yâni kulağa da kullanılır. Burada سَمْع Semi'den murat, işitme organı olan kulaktır. Onun (kulağın) mühürlenmeye şiddetli bir münâsebeti vardır. Kulak asâleten üzeri mühürlenendir.

Semi' kelimesi

سَمْع Semi' (işitme), kelimesinin müfred kullanılmasında bir çok yön vardır.

Birincisi: Aslında سَمْع Semi' (işitme) kelimesi masdardır. Masdarlar ise, müfred (tekil), tesniye (ikil) ve cem'iye (çoğula) kullanmaları elverişli olduğu için, cemi olmaları şart değildir. Allah c.c. şöyle buyurdu: إِنَّهُمْ يَكِيدُونَ كَيْدًا(**15**)وَأَكِيدُ كَيْدًا(**16**) "(Haberin olsun ki) gerçekten o, kâfirler hep hile kuruyorlar. Ben de hilelerine karşılık veririm."[1]

Eğer deseler: Müfredi بصر olan اَبْصَار gözler, cemi (çoğul) olarak geldi, o da سَمْع Semi' kelimesi gibidir?

Cevâben deriz ki: بصر gözün adıdır. بصر kelimesi, göze isim olmakla masdarlıktan çıktı. İsim olduğu için cemilendi **(** اَبْصَار gözler, diye çoğulu geldi**)**.

İkincisi: Burada mahzûf bir kelime vardır. وَ عَلَى سَمْعِهِم Ve Allah kulaklarının (işitmelerinin) üzerini mühürledi demek yâni Allah onların, işitme yerlerini ve duyu organlarını mühürledi demektir. وَاسْأَلِ الْقَرْيَةَ "Şehre sor."[2] Yâni ehline sor. Âyet-i kerimesinde olduğu gibi ("Zikrül-mahâl-irâdetü'l-hâl" alâkası[3] ile burada mecâzi bir manâ vardır. Burada gizlenme yâni hazfın olduğuna delil, سَمْع semi' işitmenin bir fiil olmasıdır. Fiillerin üzerine mühür vurulmaz, belki o fiillerin mahalleri (yapıldığı yerlere) mühür vurulur. O da kulaktır.

---

1 Et-Târik: 86/15-16
2 Yusuf: 12/82
3 Zikrül-mahâl-irâdetü'l-hâl alâkası için bakınız: Alâka s. 6

Üçüncüsü: (Burada سَمْع semi' kelimesiyle,) işitme durumundaki herkesin işitmesi murâd edilmiştir. Cem'iye izâfe edilmesi, yâni سَمْع semi' işitme kelimesinin هُمْ onlar, cemi müzekker gaib zamirine müzâf olması, onun tekrâr cemi olarak gelmesine ihtiyâç yoktur. Müfred gelmesinde (aynı zamanda başka kelimelere) karışmasını korumak da vardır.

Şâirin: كُلُوا فِى بَعْضِ بَطْنِكُمْ "Karnınızın bâzısı ile yiyiniz. (Karınlarınızın bir kısmını doyurun)" şiirinde, بَطْنِكُمْ karnınız, بُطُونِكُمْ karınlarınız, demektir. Çünkü بَطْن karında müştereklik olmaz. Herkesin karnı bir olup kendisine aittir. Bundan dolayı cemi olarak gelmesine gerek yoktur.

Dördüncüsü: İmam Sibeveyh'in[1] sözü: "İki cemi'yi ortalayan (iki ceminin arasında olan) kelime müfred de olsa cem'a delâlet eder" görüşüdür. Şu mübârek Âyet-i kerimede olduğu gibi:

اَللهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا يُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ "Allah, îmân edenlerin velisidir. Onları zulumâttan nûra çıkarır."[2] الظُّلُمَاتِ karanlıklar, النُّورِ nûr, aydınlığın, اَلأَنْوَار nûrlar olduğuna delâlet etmektedir.

خَتَمَ اللهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ وَعَلَى سَمْعِهِمْ Allah, onların kalblerinin ve kulaklarının üzerini mühürlemiş," Âyet-i kerimesinde, kalblerin mühürlenmesini, kulakların mühürlenmesi üzerine takdim edilmesinin sebebi, kalbin îmânı kabul etmemekte asıl olmasındandır. (Yine Âyet-i kerimenin devamında) kulakların halinin, gözlerin halinden önce zikredilmesinin sebebi, kalbler ile kulaklar arasındaki hâl vardır. (Yâni îmân etmede kulak, göze göre asıl olmasındandır.)

Dediler ki: "İşitmek, görmekten daha fazîletlidir. Zîrâ Allahü Teâlâ Hazretleri, işitmeyi, görme üzerine takdim etti. İşitmek peygamberliğin şartlarındandır. Zîrâ Cenâb-ı Allah, sağır bir peygamber göndermemiştir. Muhakkak ki, işitme, kişinin arkadaşından işitmiş olduğu bilgileri (meârifi) akıl yoluyla mükemmel bir şekilde anlamaya vesiledir.

1 İmam Sibeveyh, büyük nahif âlimidir.
2 Bakara: 2/257

Gözlerinde perde

وَعَلَى أَبْصَارِهِمْ "Ve onların gözlerinin üzerine çekilmiştir...,"

ابصار gözler, kelimesi بصر göz'ün cemiidir. **(1/48)** O'da gözün idrâk etmesidir. Bazen mecâz olarak, görme kuvveti (kuvve-i bâsira) için kullanılır. İki uzvun üzerindedir. Yâni iki görme organı içinde kullanılır. Burada gözden murat da budur. Çünkü o, kapalılığa en şiddetli münâsebeti olandır.

غِشَاوَةٌ perde yâni örtü. Hakikatte gözde bir perde yoktur. Burada غِشَاوَةٌ perdeden murat, küfürleri sebebiyle meydana gelip, gözlerini âfâkta ve kendi nefislerinde var olup tecelli eden âyet ve delilleri (mûcize ve âyetlere karşı görme körlüğüne yakalanıp onları) görmemesidir. Bakıp gördüklerinden ibret alan (uzak görüşlü) kimseler gibi değildir. (Hak ve hakikati görmediği için) sanki onun gözlerinin üzerinde perde vardır. Kendisiyle görünenler arasında sanki perdeler vardır. غِشَاوَةٌ perde, kelimesinin nekre gelmesi, gözlerinde bir çeşit perde demektir. Bildiği perdelerin dışında bir şeydir. O âyetlerde kullanılan perdedir.

غِشَاوَةٌ perde kelimesi, muahher mübtedâ'dır. وَعَلَى أَبْصَارِهِمْ "Ve onların gözlerinin üzerine çekilmiştir", ise mukaddem haberdir.

İşitme yâni kulak ve kalb, idrâk etme noktasında, bütün yönlerden müşterek olduklarından yapmış oldukları fiillere has olarak ona mani olan mühürleme ki, bütün yönlerde onların vazifelerini yapmalarına mani olur. Gözün idrâkı (algılaması) ise, kendisine mahsus karşılaşma cihetiyledir. Gözün görmesine mani olan şey ise, onun fiilinden olan غِشَاوَةٌ perdedir. غِشَاوَةٌ perde bu cihete yâni gözün görmesine mani ve engel olana mahsus oldu.

Teysir'de buyurdu: Âyet-i kerimede قُلُوب kalbler, سمع işitme (kulak) ve اَبْصار gözler zikredildi. Çünkü hitab, hakkı anlatmakta bu üç uzvu kullanmakla olur. Allah, şöyle buyurdu: أَفَلاَ تَعْقِلُونَ Akıl erdirmiyor musunuz?[1] أَفَلاَ تُبْصِرُونَ "Hâlâ görmeyecek misiniz?"[2] أَفَلاَ تَسْمَعُونَ Hâlâ işitmez misiniz?"[3]

1 Bakara: 2/44
2 El-Kasas: 28/72
3 El-Kasas:2871

Büyük azab kâfirler içindir

(7)وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ "Ve bunların hakkı büyük bir azaptır."

Kuvvetli ve şiddetli bir cezâdır. عظم kelimesi, عَظِيم dendir. عَذَاب azâb (kelimesi) manâ ve binâ cihetinden, نَكَال azâb kelimesi gibidir. Bir şeyden imsâk edilip ondan kendisini tuttuğu zaman; اَعْذَبَ عَنِ الشَّيْءِ Ben o şeyden kendimi tuttum, derler. Azâb'a azâb, diye isim verilmesinin sebebi; azâb, (kişiyi) cinâyet işlemekten alıkoyduğu içindir. Akıl sahibi kişi, yapacağı işi düşündüğünde, başına gelecekleri hatırlar ve kötülükten vazgeçer.

مَاءُ العَذْب "Tatlı su" tabiri de azâb'dan gelmektedir. Çünkü tatlı su, susuzluğu giderir ve insandaki suya olan ihtiyacı, tuzlu suyun hilâfına sona erdirir. Tuzlu su ise insanın susuzluğunu artırır. Tatlı suya نُقَّاخ "Susuzluğu kırıp geçen saf ve tatlı su" demeleri buna delâlet eder. Çünkü tatlı su insanın susuzluğunu kırar yâni keser. Tatlı suya فُرَات Furat denir. Kalbin üzerine serinlik verdiği içindir. Furât, tatlı su demektir. فُرَات Furat kelimesi, رفت "Bir şeyin kırılıp parça parça olması" manâsında olan رفت kelimesinden alınmadır (müştaktır). رفت bir şeyin değiştirilmesi demektir.

Denildi ki: عَذَاب Azâb'a azab diye isimlendirilmesi, kişinin, tabiatı (karakteri) icâbı, hoş gördüğü ve güzel kabul ettiği şeylerin cezâsı olarak verilmesidir. Allah: فَذُوقُوا عَذَابِي وَنُذُرِ "Azabımı ve uyarılarımı tadın!"[1] buyurdu. Ancak güzel ve temiz olan şeyler tadılır. Buna göre, dünyada kendi hevâ (ve heveslerine) uyarak, onu güzel görenlerin cezâsıdır. Bunlar bir bakıma azabı kendilerine güzel görmüşlerdir. عَظِيم Azîm, hakir'in zıddıdır. كَبِير Kebir (büyük) ise küçüğün zıddıdır. Böylece عَظِيم Azîm (büyüklük cihetinde) كَبِير Kebirin üzerindedir. حَقِير hakîr de (ifâde ettiği manâ cihetinde) صَغِير sağıyr yâni küçükden daha aşağıdır.

1 El-Kamer: 54/39

Teysir (tefsirinde şöyle) dedi: عَظِيم Azîm yâni büyük, veya çok veyahut da dâimî olan demektir. O da ateşte dâimî olarak ateşle azab etmektir. Sonra (azim kelimesi) ateşin korkunç büyüklüğünü, hallerinin şiddetini ve selâsil (zincirlerinin) ve ağlâl (prangalarının) çokluğunu ifade eder. Böylece bu mübârek âyet, kâfirlerin âhirette müstahak (lâyık) oldukları (azabı), açıklama, bir uyarı ve bir korkutmadır. Denildi ki: **(** عَذَابٌ عَظِيمٌ büyük azab**)** dünyada öldürülme ve esir düşme; âhirette ise, Cehennem ateşidir.

(عَذَابٌ عَظِيمٌ **)** büyük azab diyerek عَذَاب azâb'ın عَظِيم âzim ile vasıflanmasının manâsı, azabın diğer cinsleriyle kıyâs yapıldığında bunun "kasr" ifâde etmesidir. Yâni büyüklüğün sadece bu azabın sıfatı olduğunu belirtmesi içindir.

عَذَابٌ عَظِيمٌ büyük azab, diyerek nekre gelmesinin hikmeti ise, kendileri için var olan elem ve acılardan büyük çeşit azabın var olduğudur. O azabın künhünü ve mahiyetini ancak Allah azze ve celle bilir.

Âkıllı kişiye düşen, kendini "elim azab" acıklı azab ve büyük cezâ'ya düçâr kılacak şeylerden (itikâd ve amellerden) kaçınmasıdır. O da günahlarda ısrâr etmek; ayıp ve hatalara dalışta gözüpek olmaktır (aldırış etmemektir).

Denildi ki: Bu cezâlardan muhâfaza edilmenin sebebi: Akıllı kişiye elbette gereklidir ki, aklı hakdan menetmemek ve dili mühürlemektir. Dili bâtıl şeylere daldırmamaktır.

Sa'dî şöyle buyurdu:

Kötülük ile söze girip kötü konuşma.
Büyük azablar olur, büyük günahlarla.
Kimsenin kötülüğüne şahid olma."

Kalbin Pas Tutması

Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri şöyle buyurdular:

إِنَّ هَذِهِ الْقُلُوبَ تَصْدَأُ كَمَا يَصْدَأُ الْحَدِيدُ قِيلَ وَمَا جِلاَءُهَا قَالَ تِلاَوَةُ الْقُرْآنِ وَ كَثْرَةُ ذِكْرِ اللهِ وَ كَثْرَةُ ذِكْرِ الْمَوْتِ

"Muhakkak bu kalbler, demirin pas tuttuğu gibi pas tutar. (Yâ Resûlellah!) Cilâsı nedir? diye sordular. Efendimiz (s.a.v.): (Kalbin ci-

lâsı:) Kur'ânı Kerim'i okumak, Allah'ı çok zikretmek ve ölümü çok anmaktır, buyurdu."

Hataların anası (ana kaynağı kötü huy) üçtür. (Onlar da:)

Hırs,

Hased,

Kibir.

Bunlardan altı kötü ahlâk daha doğdu ve böylece dokuz oldu. Onlar, karnı tıka basa yemek, çok uyumak, çok istirahat etmek (tembellik), mal sevgisi, makam sevgisi ve riyâset (başkanlık) sevgisidir. Mal ve riyâset (başkanlık) sevgisi; sahibini helak ve küfre çeken kötü huyların en büyüğüdür.

Hikâye (kulluk)

Genç bir melik, (bir gün şöyle) dedi. **(1/49)**

-"Ben meliklikten bir lezzet bulamıyorum. Bilmiyorum ki, insanlar da böyle mi buluyor yoksa sadece ben mi lezzet bulamıyorum,"

Ona:

-"İnsanlar da böyle hayatın lezzetini bulamıyorlar," dediler.

Genç Melik sordu:

-"Bunu ne sağlar?" Onlar:

-"Senin Allah'a itâat etmen ve Cenâb-ı Allah'a âsî olmaman. Ancak bununla mutlu olursun," dediler. Memleketindeki âlim ve sâlih insanları davet etti. Onlara:

-"Hep benim yanımda ve meclisimde hazır olun. Bana sürekli Cenâb-ı Allah'ın itaatını emredin ve benden gördüğünüz, kötülüklerden beni alıkoymaya çalışın!" dedi. Böyle yaptı. Âlim ve sâlihlerin sâyesinde istikâmetini düzeltti. Dört yüz yıl Melik oldu. (Dört yüz yıllık saltanatından sonra) Şeytan ona bir adam şeklinde geldi. Melik'e sordu:

-"Sen kimsin?" Melik:

-"Âdem oğullarından bir adam'ım!" dedi. Şeytan:

-"Eğer sen Âdem oğullarından olsaydın, sen de Âdem oğullarının öldüğü gibi ölürdün." Dedi. Melik sordu:

-"Ya ben kimim?" Şeytan:

-"Sen bir ilâhsın! İnsanları sana ibâdet etmeye çağır," dedi. Melik'in kalbine bir şeyler girdi. Şeytanın vesvesesine kapıldı. Mimbere çıktı. Şöyle dedi:

-"Ey insanlar! Ben uzun süredir, sizden bir şey gizlemiştim. Fakat onu izhâr etmenin zamanı yaklaştı. Ben şu kadar yıldır sizin Melik'inizim. Eğer ben Âdem oğlundan olsaydım, ben de (sizin dedeleriniz ve ecdâdınız gibi) ölürdüm. Lâkin ben Âdem oğlundan değilim! Ben bir ilâhım! Bana ibâdet edin…" Allah c.c. Hazretleri, zamanın peygamberine vahyetti. Ona haber ver:

-"Ben ona benim yoluma istikâmet bulmasını nasip ettim. O da şimdi benim taatımdan isyânıma döndü. (Eğer tevbe edip hâlini düzeltmezse) İzzetim ve celâlim hakkı için onun üzerine Buhtunnasr'ı musallat kılacağım. Melik, bu kötü halinden vazgeçmedi, iyiliğe dönmedi. Allah onun başına Buhtunnasr'ı musallat etti. Buhtunnasr o melik'in boynunu vurdu. Onun hazinelerinden yetmiş gemi altın aldı.

Mevlâna Celâleddin (k.s.) Hazretleri şöyle buyurdu:

Gözler ancak Hakkın yardımıyla açılır.

Münis bakışlar sevgiyle olur.

Dünyada Hakka uymayan gayret muvaffak olmaz.

Rüşde ereni ve doğruyu en iyi bilen Allahdır.

Te'vîlât-ı Necmiyyeden

Te'vîlât-ı Necmiyye'de (şöyle buyuruldu): ختم Mühürleme de, mahlûkatın yaratılışı için tecelli eden irâde-i ezelî ve hikmete müvâfık olarak, saadet ve şekâvet ile "kader"in geçen hükümlerinin bidÂyetine (başlangıcına) işârettir. Allahü Teâlâ buyurduğu gibi: فَمِنْهُمْ شَقِيٌّ وَسَعِيدٌ "Onlardan kimi bedbaht, kimi de mutludur."[1]

Hepsinin îmânı veya küfrü kabul etmeye yeten güzel istidâdı olmakla berâber, Hak Teâlâ Hazretleri, onların zerrelerini (atomlarını) kendisine muhâtab etti. Ve onlara اَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ Ben sizin Rabbiniz değil miyim? Diye hitâb etti. Onlar da topluca بَلَى Evet sen bizim Rabbimizsin" dediler.

Sonra Cenâb-ı Allah, zürriyetlerini (zerreleri ve atomları) kalblere koydu. Kalbleri, cesedlere ve cesedleri de dünyaya. Dünyayı da üç karanlıklara bıraktı. Kalbin bütün pencereleri, gayb âlemine açıktırlar. Bu da her insanın doğum zamanına kadar Hakkın kemâlini müşâhede eden ve Hakkın hitâbını işiten ve vaadedilen zerrelerinin vasıtası iledir. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri buyurduğu gibi:

1 Hud: 11/105

كُلُّ مَوْلُودٍ يُولَدُ عَلَى الْفِطْرَةِ فَأَبَوَاهُ يُهَوِّدَانِهِ أَوْ يُنَصِّرَانِهِ أَوْ يُمَجِّسَانِهِ

"Her doğan (çocuk) İslâm fıtratı üzerine doğar. Anne ve babaları (daha sonra) onu Yahûdîleştirir, Hıristiyanlaştırır ya da Mecûsîleştirirler."[1]

Bu hadîs-i şerîf, Cenâb-ı Allah'ın, dinî yönden şâkî'nin (kötü evlâdın) terbiyesini anne ve baba'ya yüklediğine işârettir. Çocuk anne ve babasını taklid eder. Hatta çocuk ebeveyni taklid eder, onları üzerinde bulduğu dalâlete din diye ülfet eder, sarılır ve böylece dalâlete düşüp sapıtır. Cenâb-ı Allah onlar için:

قَالَ لَقَدْ كُنْتُمْ أَنْتُمْ وَآبَاؤُكُمْ فِي ضَلاَلٍ مُبِينٍ İbrâhim: " Kasem olsun ki' dedi; 'siz de atalarınız da açık bir dalâl içindesiniz' 54" [2]

Bu mukadder şekâvet, bu taklidî dalâlette, nefsin zulmânî sıfatlarında, hevâ (ve heveste) ve ona (nefse) uymada gizlenmiştir. Sonra onun tesiri (etkisi) ve zulmeti oldu, onun pası kalbe sirâyet edip geçti ve böylece kalbi katılaştırdı, kalbi kararttı ve kalbi (hak ve hakikatte) kapatıp örttü. Kalbin pencerelerini zerrelerine kapattı. Gözleri kör etti. Kulakları sağır yaptı. Hatta şekâvet ehli, zerrelerinin (atomlarının) hakkı görmelerini görmez oldular ve zerrelerinin hakkı işitmeleriyle işitmez oldular. Peygamberlerden işittiklerini inkâr eder oldular. Peygamberleri ve peygamberlerin çağırdığı hak dini tekfir edip küfre girdiler. Allah da şekâvetlerini küfürleriyle mühürledi. Bu durum kalblerinin mühürlenmesine yol açtı. Cenâb-ı Allah, onlar için şöyle buyurdu:

بَلْ طَبَعَ اللّٰهُ عَلَيْهَا بِكُفْرِهِمْ Doğrusu Allah, o kalblerin üzerini küfürleriyle mühürlemiştir."[3]

Kader

Kader, Allah'dan başkasının muttali olamayacağı derecede gizli olan Allah'ın ezelî ilmi diye tefsir edildi. Saadetin eseri, sâidlerin ikrârı ile zâhir olur. Şekâvetin eseri de, şâkîlerin inkâr ve küfürleriyle kader'den zâhir olur. Toprağın altındaki tohum gibi… Toprağın altındaki tohum gizlidir. Ondan ağaç ortaya çıkar. (İlk anda) O ağaçta (ağaçlardan hangisi olacağı hemen bilinmez) gizlidir. O ağaçtan dallar çıkar, budaklanır. Hangi dalın verimli olduğu pek bilinmez tâki dal, mevye veresiye kadar (verimliliği) gizlidir. Verilen meyvede sağ-

1 Buhârî, Cenâiz 1
2 El-Embiyâ: 21/54
3 En-Nisâ: 4/155

lıklı olup olmadığı zâhir olmadıkça meyvelerin arasında gizli sayılır. Tohumun zâhir olması, meyve ile mühürlenir.

Kaderin sırrı da böyledir. Kader, ya saadetin veya şekâvetin tohumudur. Allah'ın bilgisi dâhilinde olup bize gizlidir. Ondan insan vücûdunun ağacı çıkar. O insanda saadet ve şekâvet gizlidir. İnsan âkıl bâliğ olduğu zaman, onda ahlâk dalları gelişir. İnsanın ne olduğu ahlâkında gizlidir. Ahlâktan amel meyvesi çıkar. **(1/50)** Amelin meyvesi de ya ikrâr veya inkâr'dır. O da îmân ve küfürdür. Kader'in sırrının zâhir olması böylece mühürlenir. O da îmân ve küfrün meyvesi olan saadet veya şekâvettir. Saadet ve şekâvet ile mühürlendiği zaman, kader'in sırrı zâhir olup anlaşılır.

خَتَمَ اللّٰهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ Allah onların kalblerinin üzerini mühürlediği kişiler; ancak küfürlerinin mührü ile mühürlendiler.

Her ne kadar onların mühürlerini nakşeden, (nakkâş) ezeli ahkâm ve kaderin sırrı olsa da; onlar (küfürleri sebebiyle) böylece ebedî vuslat devletinden mahrum kaldılar.

Ve onunla, عَلَى سَمْعِهِمْ işitmelerinin üzerine yâni, kulaklarının üzeri mühürlendi. Celâl sahibi olan Allah'ın hitabı izzetini işitmediler.

وَعَلَى أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ "Ve onların gözlerine bir perde inmiştir," körlükten ve dalâletten bir perde vardır. Onlar Cenâb-ı Allah'ın bu Cemâl ve kemâlini müşâhede edemediler. Onlar için yerleşen dâimî bir mahrumiyet vardır.

وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ Ve bunların hakkı büyük bir azabtır. Kuvvetli ve şiddetli bir cezâ vardır. Çünkü onlar, muradlarından menolundular (yaratılış gayelerinden saptılar). Allah, عَلِىّ Aliyy (çok yüce) ve عَظِيم Azîm (çok azametlidir). Azâbın azameti yâni büyüklük ve dehşeti de, kâfirlerin kendisinden men edildikleri, muradın azâmeti kadar olur. (Yâni kişinin azabının büyüklük ve dehşeti, emir olunup yapmadığı ilâhî emirler nisbetinde büyük olacaktır). Te'vilâttan alınanlar bitti.

Münafıklar

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَبِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَۢ
﴿٨﴾ يُخَادِعُونَ اللّٰهَ وَالَّذِينَ اٰمَنُواۚ وَمَا يَخْدَعُونَ اِلَّا اَنْفُسَهُمْ وَمَا

يَشْعُرُونَۜ ﴿٩﴾ فٖى قُلُوبِهِمْ مَرَضٌۙ فَزَادَهُمُ اللّٰهُ مَرَضًاۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ
اَلٖيمٌۙ بِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ ﴿١٠﴾ وَاِذَا قٖيلَ لَهُمْ لَا تُفْسِدُوا فِى
الْاَرْضِۙ قَالُوٓا اِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ ﴿١١﴾ اَلَٓا اِنَّهُمْ هُمُ الْمُفْسِدُونَ
وَلٰكِنْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿١٢﴾ وَاِذَا قٖيلَ لَهُمْ اٰمِنُوا كَمَٓا اٰمَنَ النَّاسُ قَالُوٓا
اَنُؤْمِنُ كَمَٓا اٰمَنَ السُّفَهَٓاءُۜ اَلَٓا اِنَّهُمْ هُمُ السُّفَهَٓاءُ وَلٰكِنْ لَا يَعْلَمُونَ
﴿١٣﴾ وَاِذَا لَقُوا الَّذٖينَ اٰمَنُوا قَالُوٓا اٰمَنَّاۚ وَاِذَا خَلَوْا اِلٰى شَيَاطٖينِهِمْۙ
قَالُوٓا اِنَّا مَعَكُمْۙ اِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزِؤُ۫نَ ﴿١٤﴾ اَللّٰهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ
وَيَمُدُّهُمْ فٖى طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿١٥﴾ اُو۬لٰٓئِكَ الَّذٖينَ اشْتَرَوُا
الضَّلَالَةَ بِالْهُدٰىۖ فَمَا رَبِحَتْ تِجَارَتُهُمْ وَمَا كَانُوا مُهْتَدٖينَ ﴿١٦﴾
مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذٖى اسْتَوْقَدَ نَارًاۚ فَلَمَّٓا اَضَٓاءَتْ مَا حَوْلَهُ ذَهَبَ اللّٰهُ
بِنُورِهِمْ وَتَرَكَهُمْ فٖى ظُلُمَاتٍ لَا يُبْصِرُونَ ﴿17﴾ صُمٌّ بُكْمٌ عُمْيٌ
فَهُمْ لَا يَرْجِعُونَۙ ﴿١٨﴾ اَوْ كَصَيِّبٍ مِنَ السَّمَٓاءِ فٖيهِ ظُلُمَاتٌ وَرَعْدٌ
وَبَرْقٌۚ يَجْعَلُونَ اَصَابِعَهُمْ فٖيٓ اٰذَانِهِمْ مِنَ الصَّوَاعِقِ حَذَرَ الْمَوْتِۜ
وَاللّٰهُ مُحٖيطٌ بِالْكَافِرٖينَ ﴿١٩﴾ يَكَادُ الْبَرْقُ يَخْطَفُ اَبْصَارَهُمْۜ كُلَّمَٓا
اَضَٓاءَ لَهُمْ مَشَوْا فٖيهِۙ وَاِذَٓا اَظْلَمَ عَلَيْهِمْ قَامُواۜ وَلَوْ شَٓاءَ اللّٰهُ لَذَهَبَ
بِسَمْعِهِمْ وَاَبْصَارِهِمْۜ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدٖيرٌ ﴿٢٠﴾

Meâl-i Şerifi:

İnsanlar içinden kimisi de vardır ki, "Allah'a ve son güne iymân ettik" derler de, mü'min değillerdir![8]

Allah'ı ve mü'minleri aldatmaya çalışırlar. Halbuki sırf kendilerini aldatırlar da farkına varmazlar.[9]

Kalblerinde bir maraz (hastalık) vardır da, Allah marazlarını artırmıştır ve yalancılık ettikleri için bunlara elîm (gâyet acı) bir azap vardır.[10]

Hem bunlara,

-"Yeryüzünü fesâda vermeyin!" denildiği zaman,

-"Biz ancak ıslahçılarız,düzelticileriz" derler.[11]

Ha!... Doğrusu bunlar, ortalığı ifsat edenlerdir bunlar... Lâkin şuurları yok, farkında değillerdir![12]

Yine bunlara,

-"Nâsın iymân ettiği gibi iymân edin!" denildiği zaman;

-"Yâ!... Biz o süfehâ'nın iymân ettikleri gibi mi iymân ederiz?" derler.

Ha!... Doğrusu süfehâ kendileridir ve lâkin bilmezler![13]

Bir de iymân edenlerle karşılaştılar mı,

-"Âmennâ!" derler ve kendi şeytanlarıyla halvet oldular mı,

-"Emin olun, biz sizinle berâberiz. Biz ancak müstehzîyiz! (onlarla alay ediyoruz)" derler. [14]

Allah onlarla istihzâ (alay) ediyor da, tuğyanları içinde bocalarlarken kendilerini sürüklüyor.[15]

Bunlar, işte öyle kimselerdir ki, hidâyet karşılığında dalâleti satın almışlardır da, ticaretleri kâr etmemiştir. Yolunu tutmuş da değillerdir...[16]

Bunların meseli, şunun meseline benzer ki, bir ateş yakmak istedi. Vaktâ ki çevresindekileri aydınlattı. Tam o sırada Allah nurlarını gideriverip, kendilerini zulmetler içinde bıraktı... Artık bunlar görmezler,[17]

Sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler. Artık bunlar dönmezler![18]

Yahut semâdan boşanan bir yağmur hâli gibidir ki, onda karanlıklar var, bir gürleme, bir şimşek var... Yıldırımlardan ölüm korkusuyla parmaklarını kulaklarına tıkıyorlar... Ve Allah kâfirleri kuşatmıştır![19]

Şimşek neredeyse gözlerini kapıverecek... Önlerini aydınlattı mı, ışığında yürüyorlar, karanlık üzerlerine çöktü mü, dikilip kalıyorlar. Allah dilemiş olsaydı, elbet işitmelerini, görmelerini de alıverirdi. Şüphe yok ki, Allah her şeye kadîr, dâima kadîrdir![20]

Tefsiri:

وَمِنَ النَّاسِ Ve insanlardan bazıları...

Noksan sıfatlardan münezzeh olan Allâh Subhânehû ve Teâlâ Hazretleri, kitabını hâlinin şerhi ile açtı. (Kitabının başında Fâtiha sûresinde, zatını bizlere tanıttı.) Ve hemen ardında, dinlerinde Allah için ihlaslı olan, kalbleri, dillerinin ikrâr ettiği (tevhide) müvâfakat eden (yâni özü ve sözü bir olan muhlis) kullarının vasıflarını beyan etti. İhlaslı kullarının ardında da onların zıddı olup, bâtınî ve zâhirî (iç ve dışları) ile küfre sarılan (ve küfür yolunda yürüyen) kâfirleri anlattı.

Üçüncü olarak da, bu iki kısmın yâni Müslümanlar ile kâfirlerin arasında yalpalayıp duran kararsızlardır. Onlar ağızlarıyla îmân ettikleri halde, kalbleriyle îmân etmeyenlerdir. Bu şekilde kısımlar tamamlanmış oldu. Bunlar, münâfıklardır. Onlar kâfirlerin en habisleridir. Allah'ın en çok buğz ettiği kimselerdir. Çünkü onlar, küfrü kamufle etmiş ve (içten içe) kâfirlere karışmışlardır. Müslümanlara hile ve istihzâ eder dururlar. Bundan dolayı onların (münâfıkların hallerinin) açıklanması uzun sürdü.

Kâşânî buyurdu:

Kalblerinin üzeri mühürlenen ve küfürlerinde isrâr eden kâfirlerin vasıfları hakkında iki Âyet-i kerime ile özetle durumları anlatıldı. Münâfıkların vasıfları ise 13 (onüç) Âyet-i kerimede anlatılmasının sebebi, kâfirlerden yüz çevrilmesi içindir. Söz kâfirleri etkilemez; onlara fayda vermez. Hitab, kâfirlere tesir etmez. Amma münâfıklar ise, bazen azarlama ve anlatım onlara fayda verir. Belki durumlarının, halka teşyi edilmesi, hallerinin halka anlatılması, ahlâklarının beyan edilmesi ve âdetlerinin terkedilmesiyle bir köşeye sıkıştırılabilirler. Onların niyetleri ve makamları habistir.

Münâfıklar, hallerinin ve şekillerinin çirkinliğinin anlatılması ve hallerinin misâl ile ortaya dökülmesiyle uyanırlar. Onların yollarıyla kalbleri eğrilir. Nefisleri boyun eğerler. İç âlemlerini temizlerler. Rezâletleri sona erer. Üzerinde oldukları hakikate dönerler. O zaman (Cehennemlik olan münâfıklardan) şu Âyet-i kerime ile belirtilen müstesnâ kişiler olurlar:

(Her halde münafıklar, cehennemin en alt tabakasındadırlar. İhtimali yok; onlara bir kurtaracak da bulamazsın. [145],"[1] buyurduktan sonra; nifaktan tevbe eden îmânlarından ihlaslı olan ve amellerini islâh edenleri şöyle istisnâ etti:)

1 En-Nisâ: 4/145

الَّذِينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا وَاعْتَصَمُوا بِاللّٰهِ وَأَخْلَصُوا دِينَهُمْ لِلّٰهِ فَأُولَئِكَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ
وَسَوْفَ يُؤْتِ اللّٰهُ الْمُؤْمِنِينَ أَجْرًا عَظِيمًا

"Ancak tevbe edip, hallerini düzelten ve Allah'a sarılıp, dinlerini Allah için hâlis kılan kimseler müstesnâ. Çünkü bunlar mü'minlerle berâberdir. Mü'minlere ise Allah azîm bir ecir verecektir. 146."[1]

İnsana neden Nâs denildi?

النَّاسِ Nâs kelimesi, insan kelimesinin cemiidir (çoğuludur). İnsana "Nâs" adı verildi. Çünkü Cenâb-ı Allah, insandan ahid (sözleşme) aldı. İnsan o sözleşmeyi unuttuğu için ona (unutan manasında) nâs denildi. Allah şöyle buyurdu:

وَلَقَدْ عَهِدْنَا إِلَى آدَمَ مِنْ قَبْلُ فَنَسِيَ وَلَمْ نَجِدْ لَهُ عَزْمًا "Filhakîka bundan evvel Âdem'e ahid verdik de unuttu ve biz onda bir azim bulmadık! 115 "[2]

Cenâb-ı Allah'ın: إِنَّ الْإِنسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنُودٌ "Pek nankördür o insan rabbine 6 "[3] Kavli şerîfinin tefsirinde, yâni "nimetleri unutur; mihnetleri hep hatırlar" (rivÂyet-i) geldi.

(İnsana insan denilmesinin bir sebebi de) Denildi ki: İnsan,

آنَسَ yani göründü kelimesinden gelmektedir. Çünkü insanlar, zâhirdirler, görüyorlar ve görünüyorlar. Bundan dolayı insana "beşer" adı da verildi; "Cin"lere "Cinn" denildiği gibi. Çünkü cinler, gözlere görünmemektedirler.

(Diğer bir rivâyete) göre: İnsan, وَحْشَة vahşet" kelimesinin zıddıdır. أُنْس Üns (ünsiyyet) kelimesinden gelmektedir. Çünkü insan kendi cinsleriyle ünsiyet (ve ülfet) eder. Veya ruhları bedenleriyle ve bedenleri ruhlarıyla hemen kaynaşıp uyum sağladığı için, insana insan denilmiştir.

النَّاسِ Nas kelimesinin başındaki **(ل)** lâm cins içindir. Yâni insan cinsinden bazıları demektir.

مَنْ يَقُولُ "O kişi ki diyor," âyette ki مَنْ kim (kim ki) kelimesi, mevsûftur. Ahid değildir. (Bilinen bir kişi değildir.) Sanki şöyle denilmektedir: وَمِنَ النَّاسِ نَاسٌ يَقُولُونَ Ve insanlardan bâzı insanlar söylü-

---

1 En-Nisâ: 4/146
2 Tâhâ: 20/115
3 El-Âdiyât: 100-6

yorlar," yâni dilleriyle (şehâdet kelimesini) okuyorlar, demektir. قَوْل **söz:** هَوَ التَّلَفُّظ بِمَا يُفِيدُ Fayda sağlayan şeyi telaffuz etmektir. Söyler, söylenmiş mânâsınadır. Tabir edenin (söyleyenin) nefsinde tasavvur ettiği manayı telaffuzdur. قَوْل Söz kelimesi, mecâz olarak ta "görüş" ve "mezheb" mânâsına gelir.

يَقُولُ "söyler," fiilinde zamir'in merciinin müfred (yâni tek kişi) olması, onun مَنْ lafzı olması itibarı iledir.

آمَنَّا biz îmân ettik, sözünde ve وَمَا هُمْ halbuki onlar değiller, kavli şerîflerinde zamirin cemi olması ise, manâsı itibariyledir. Çünkü kelime hem müfrede ve hem de cemiye sâlihtir (elverişlidir).

Veya النَّاسِ nâs kelimesinin başındaki lamı tarif ahid içindir. Burada mahûd yâni bilinenler ise, kâfir olanlardır. مَنْ İsmi mevsûldür. Ondan murat ise, Abdullah bin Ebî Übeyy bin Selûl, arkadaşları ve münâfıklardan benzerleridir. Onlar (münâfıklar) İslâm ve şehâdet kelimesini izhâr ettiler.

Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri ve ashabından kurtulmak için Müslüman olduklarını açıkladılar. (Amma hakikatte ise) İslâmın hilâfına itikâd ettiler. Münâfıkların çokları Yahûdîlerdendi. Yahûdîler, münâfıklıkta israr etmeleri cihetinde kâfirlerin sayılarının içine girdiler. Kalbleri mühürlendi. **(1/51)**Yahûdîlerin münâfıklıkta husûsîleşmeleri bir ziyâdeliktir ki, onlar küfrün bile üzerine ziyâde oldular. Onun için bu cinse girmeleri (yâni kâfirlerin altında durumlarının anlatılmaları) olamazdı. Çünkü cinsler, ziyâdeliklerle nevilere (çeşitlere) ve bâzı kısımlara ayrılır. Buna göre, bu Âyet-i kerime, ikinci kısmın taksimi hakkındadır.

آمَنَّا بِاللهِ "Biz Allah'a îmân ettik," yâni biz Allah'ın varlığını ve birliğini tasdik ettik.

وَبِالْيَوْمِ الْآخِرِ "Ve âhiret gününe (iman ettik). Âhiret gününden murat, haşr ile başlayıp; sonsuza kadar giden zamandır.

Yâni dünyanın sayılı günlerinden sonra gelen dâimî zamandır. Ve âhiret gününden murat, yeniden dirilıştir. Veya haşr zamanından cennet ehlinin cennete giresiye kadar veya Cehennem ehlinin Cehenneme giresiye kadar geçecek olan vakittir. Çünkü hududlu (ölçülü) günlerin (zamanın) sonu olmuş olur. Zîrâ cennet ehlinin cennete girmesinden ve Cehennem ehlinin Cehenneme girmesinden sonraki zaman için bir hudud yoktur.

آخِرَة Âhirete âhiret, denilmesinin bir sebebi de, dünya (hayatın)dan sonra geldiği içindir.

Âyet-i kerimede آمَنَّا بِاللهِ وَبِالْيَوْمِ الْآخِرِ "Biz Allah'a ve âhiret gününe îmân ettik" diyerek, zikredilmesi ve îmânın Allah ve âhiret gününe tahsis edilmesi; onların peyderpey îmâna dalıp (çıktıkları) ve bir kenarından onu ihâta etme iddiaları içindir. Onların îmânda zannetikleri şekliyle münâfıklar olduklarını bildirmektir.

Yahûdîler ve Münâfık

Bu kavim yâni münâfıkların çoğu Yahûdî oldukları, Allah'a ve âhiret gününe inandıkları halde onlarla münâfıklar nasıl kasd olunabilir? (Yahûdîlere münâfık denilebilir mi?)

Yahûdîlerin teşbihe itikad etmeleri,

Allah'ın oğul edindiğine inanmaları (Uzeyr Aleyhisselâm için Allah'ın oğludur demeleri),

Cennete kendilerinden başkasının girmeyeceğine inanmaları,

Cehennemin ancak sayılı günlerde kendilerine dokunacağına itikâd etmeleri,

Ve bunlardan başka safsatalara inanmalarından dolayı Yahûdîlerin gerçek manada îmânları yoktur.

Yahûdîler, mü'minleri gördükleri zaman, onların îmânı gibi îmân ettiklerini belirttiler. Habisliklerinin (kötülük ve şerlerinin) tam oluşundan dolayı, kendi hallerini hikâye ettiler, anlattılar, (Müslümanları aldatmaya çalıştılar). Eğer söyledikleri sözler ve şeyler kendilerinden sâdır olmuşsa hile ve kandırma yoluyladır. Yoksa itikadları, eski itikadlarıydı. (Bazen davranışlarının Müslümanların itikadına uygun olması,) îmân edip Müslüman olmalarından dolayı değildi. (Münâfık oldukları içindi).

Yahûdîlerin münâfıklarının Allah ve âhiret gününe îmân ettiklerini söylemeleri; Müslümanlara yaldızlı sözlerle yaklaşıp; onlarla alay etmeleri, kötülük üzerine kötülük ve küfür üzerine küfürdür.

وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ(**8**) "Halbuki onlar mü'min (iman etmiş kişiler) değiller." Buradaki مَا mâ, (değil kelimesi,) لَيْسَ (Değil fiilinin) nâibidir. Bunun için hemen ardında بِ (be) harfi gelmiştir. Yâni,

لَيْسُوا بِمُصَدِّقِينَ Onlar tasdik edici değiller, demektir. Onlar izhar etmiş oldukları îmânın aksini (küfrü) kalblerinde gizliyorlar. Belki on-

lar münâfıklardır. Münâfıkların "iman edici kimseler olmadığına" hükmetmekte, elbette onların çağrıldıkları hakka îmânlarını nefiy vardır. Ve katiyetle onların îmân etmeyeceklerini beyan içindir. مَاmâ'nın haberine ب be'nin dahil olması, îmânın aslını onlardan nefyetmek içindir. Bunun için, وَمَا هُمْ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ "Onlar, mü'minlerden değiller," demedi. Çünkü birincisi yâni,

وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ "Halbuki onlar mü'min değiller" demek, bundan yâni وَمَا هُمْ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ "Onlar, mü'minlerden değiller," sözünden daha beliğ'dir.

وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ "Halbuki onlar mü'min değiller" Âyet-i kerimesi, münâfıkların "biz îmân ettik" iddialarının merdûd olduğunu göstermektedir. Çünkü îmân iddiasında herhangi sıhhatli bir delil ikâme edememişlerdir. Bir kimse alâkasız, bir şeyle övünmeye kalkışırsa, sonuçta imtihanı kaybedip; rezil olur. Çünkü kendini öven, zemmedilir (yerilir); kim nefsini zemmeder (yererse), övülür. Firavun Aleyhilla'netullah:

قَالَ آمَنْتُ أَنَّهُ لاَ إِلَهَ اِلاَّ الَّذِي آمَنَتْ بِهِ بَنُو إِسْرَائِيلَ وَأَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ

"İnandım. Hakîkaten Benî İsrail'in iymân ettiğinden başka ilâh yok. Ben de O'na teslim olanlardanım." dedi. 90 [1] Bu iddiasına karşı; Allah tarafından: وَكُنْتَ مِنَ الْمُفْسِدِينَ Ve sen müfsidlerden (bozgunculuk yapanlardan) oldun,"[2] buyuruldu.

Yunus Aleyhisselâm, لاَ إِلَهَ اِلاَّ أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ "Senden başka ilâh yoktur, sen sübhansın, Şüphesiz ben haksızlık edenlerden oldum"[3] dedi. Cenâb-ı Allah, Yunus Aleyhisselâm için şöyle buyurdu: فَلَوْلاَ أَنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُسَبِّحِينَ "Eğer o Allah'ı tesbih edenlerden olmasaydı."[4]

Hâfız (k.s.) şöyle buyurdu:

"Hoş bir latifettir ki, tecrübe ile ortaya konuldu:

Aşk-ı ilâhî kimin kalbine doğarsa, ondan hıyânet meydana gelmez."

Hikâye (Sır emaneti)

1 Yunus: 10/90
2 Yunus: 10/91
3 El-Enbiyâ: 21/87
4 Es-Saffât: 37/143

Hikâye olunur: Bir şeyhin bir talebesi vardı. Talebe kendisinin emin (güvenilir) bir kişi olduğunu iddia ederdi. Amma şeyh, o talebesinin bu iddiasının hilâfına emin kişi olmadığını biliyordu.

Talebe, şeyhinin kendisi hakkındaki görüşlerini kabul etmezdi. Hep kendisinin emin kişi olduğunu ileri sürerdi. Bu hâline rağmen, talebe hocasından kendisine, Allah'ın esrârından bir sırrın keşfedilmesini (sır perdesinin açılmasını) isterdi.

Bir gün Şeyh, talebelerinden birini, (kimsenin göremeyeği) bir evde sakladı. Talebelerinden gizli olarak bir koç alıp kesti. Parçaladı etlerini bir çuvala koydu. Kendisini güvenilir kimse olarak tanıtan talebe çıkageldi. Talebe, şeyhini kanlara bulanmış olarak gördü. Önünde çuval vardı. Elinde de bıçak... Talebe, şeyhine:

-"Efendim! Nedir bu haliniz?" diye sordu.

-"Falanca talebe beni çok sinirlendirdi. Ben de onu öldürdüm," Talebe şeyhi yalanlamamak için hevâ (ve hevesine) muhâlefet etti. Kendisini emin olarak tanıtan talebe, önündeki çuvala baktı. Hayret etti. Şeyhi kendisine:

-"Bu bir emânettir. Bunu benim için gizle. Bu çuvalın içinde olan ölüyü gömmek için bana yardım et," dedi. İkisi o çuvalı evde bir yere gömdüler. Şeyh, bu talebesine zarar ve hasar vermek istedi. Yaptıklarını ortaya çıkartıp yayıp yaymayacağını imtihan edecekti. Şeyhin sakladığı talebenin babası çıkageldi. Oğlunu sordu. Şeyh ona:

-"O benim yanımdadır," dedi. Adam çekip gitti.

Talebeye hocanın bu zarar ve hasarı büyük geldi. İçine sindiremedi. Saklanan talebenin babasına gitti. Ona haber verdi. Şeyhin oğlunu öldürdüğünü ve berâber gömdüklerini anlattı.

Durumu Sultana (Hükümdâra) arzettiler. Şeyh vakur ve güvenilir bir kişi olmasından dolayı, Hükümdâr, bir ara durakladı. Bir türlü karar veremedi. Kâdî ve Fakıhleri (hukukçuları) şeyhe gönderdi. O emin ve güvenilir kişi olduğunu söyleyen talebe, hocanın aleyhinde konuşmaya ve şeyhine sövmeye başladı. Şeyhin aleyhinde şâhitlik etti. Çuvalı huzura getirdiler. Açtılar, içinde kesilmiş koç olduğunu gördüler. Saklanan talebe (şeyhin haber vermesiyle olduğu yerden) çıktı. Emin kişi olmakla hava atan talebe rezil oldu. Utandı. Amma bu pişmanlık kendisine fayda vermedi. **(1/52)**

Bu hikâye, Şeyhü'l-Ekber ve athar Hazretlerinin "Emrülmuhkem el-merbut fimâ yelzemu ehlü tarıkillahi mineş-şurut" isimli kitabta da böyledir.

Bu hikâyeden şu zâhir oldu:

"Sırlar ancak emin insanlara anlatılır ve ancak edebli insanlar nûr ve feyz'den istifâde ederler."

Hâfız (k.s.) Hazretleri buyurdu:

Dostun sözünü ancak dostun huzurunda söylerim.

Çünkü tanıdık tanıdığının sözünü ezberler."

Te'vîlât-ı Necmiyye'den

Te'vîlât-ı Necmiyye'de (buyuruldu:) وَمِنَ النَّاسِ "Ve insanlardan bazıları..." Onlar, Allah'ı unutan ve "mîsâk günü"nde Cenâb-ı Allah'a vermiş oldukları ahidleri unutanlardır.

Onlardan مَنْ يَقُولُ آمَنَّا بِاللّٰهِ "O kimseler ki Allah'a îmân ettik, derler" Kalblerinde olmayan (ve inanmadıkları halde) dilleriyle îmân ettiklerini söylerler. Elbetteki hakîkî îman: Allah'ın havas kullarının kalblerine ilkâ ettiği ilâhî nûrdan olan îmândır.

وَبِالْيَوْمِ اْلآخِرِ Ve âhiret gününe (iman ettik). Yâni Allah'ın nûruyla âhireti müşâhede edip; ona îmân eder. Allah'ın nûruyla bakmayan kişi, gayb âlemini müşâhede edemez. Gaybi bilemez. Allah'a ve âhiret gününe îmân edemez. Bundan dolayı Allah:

وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ "Halbuki onlar mü'min değillerdir," buyurdu. Mü'minlerin, Allahü Teâlâ'nın nûruna îmân ettiklerine îmân etmezler. Burada âhiretin manâsı vardır. Onlar hakîkî îmanla hidâyete ermeye hazırlanmadılar. Çünkü onlar gafletin son naktasında ve hezeyânın içinde kaldılar." Bitti.

Münâfıkların hilesi

يُخَادِعُونَ اللّٰهَ "Allah'ı aldatmaya çalışırlar."

Geçen Âyet-inde zikredilen münâfıkların sözlerinin bir beyanıdır. Ve onların söylemekte oldukları kötü niyetleri ve sözlerine bir azarlamadır ve uyarıdır. Veya (geçen âyete bağlantısı olmayıp; istînâf) başlangıç cümlesidir. Zihne gelen bir sorunun cevabı olarak vâki oldu. Sanki şöyle denilip:

-"Onlar neden bunu söylüyorlar? Ve onlar neden îmân etmiş değiller?" diye sorulmaktadır. Bu mukadder suâle:

- "يُخَادِعُونَ اللّٰهَ "Allah'ı aldatmaya çalışırlar. (ilâ âhirihi)" diye cevab verildi. Yâni aldatmaya çalıştılar, doğruyu söylemediler. Mübâlağadan dolayı fail, töhmetten çıkarttı yâni aldatma işini yapan

faili, izhâr etmedi. Fail için ismi zâhir değil de zamir getirildi. Kim oldukları şahıs olarak beyan edilmedi.

Münâfıkların, noksan sıfatlardan münezzeh olan Cenâb-ı Allah'ı aldatmaları zâhirî manada değildir. Zîrâ Cenâb-ı Allah'a hiç bir şey gizli kalmaz. Münâfıklar gerçek manâda Allah'ı aldatmayı kasdetmediler. Belki muzâfın hazfıyle Allah'ın Rasûlünü aldatmayı murat ettiler.

(Buna göre, يُخَادِعُونَ اللهَ "Allah'ı aldatmaya çalışırlar." Cümlesi hazfedilen muzâf ile şöyledir: يُخَادِعُونَ رَسُولَ اللهِ Allah'ın rasûlünü aldatmaya çalışırlar, şeklindeydi. Burada muzâf olan رَسُولَ peygamber kelimesi hazfedildi.)

Veyâ Resûlüllah'a yapılan muâmele, Allah'a yapılmış bir muâmele olması; Rasûlüllah'ın yer yüzünde Allah'ın halifesi olması, Allah'ın kullarına Allah'ın emir ve nehiylerini konuşması cihetinde Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri kastedilmiş olabilir. Burada Rasûlüllah (s.a.v.) Hazretlerinin derecesinin yüksekliği ve büyüklüğü vardır. Rasûlüllah'a yapılan hile ve aldatmayı Cenâb-ı Allah, kendisine yapılmış kabul etti. Amma onların îmânı izhâr etmeleri, Allah'a îmân ettiklerini açıklamaları ve küfrü gizli tutmaları sebebiyle, Cenâb-ı Allah, onların üzerine İslâm'ın hükümlerini icrâ etti. Münâfıklar, Allahü Teâlâ Hazretlerinin indinde kâfirlerden daha habistirler (kötüdürler). Münâfıklar, Cehennem ehlinin en alt kısmında kalacaklardır.

Münâfıklar, hallerini gizleyerek; zâhiren Rasûlüllah (s.a.v.) Hazretlerine bağlanmaları ve Allah'ın emirlerine îmân etmelerinden dolayı; Allah onlara istidrâc (derece derece ilerleme) verdi. Onların yapmış oldukları işlere karşılık olarak onlara misliyle muamele edip; üzerlerine İslâm'ın hükümlerini icrâ etti. Hile yapanların sanatı... Buradaki hile ve aldatma iki kişinin arasında olmuş olur.

Aldatmak, kandırmak ve hile yapmak diye tercüme ettiğimiz خدع Hud'a: Kişinin, arkadaşını hiç sanmadığı bir yerden vurmak için, ona yapmak istediği kötülüğün aksini hissettirmesidir. Veya (karşısındakinin) aldatmak için yardım ediyor imasında bulunarak, ondan kolaylıkla kurtulmasıdır.

خدع Hud'a kelimesi, Arabların, ضَبٌّ خَادِعٌ "Hileci Keler" sözünden gelmektedir. خدع Hud'a düzenbâz kişinin elini evin kapısının üzerine koyup; ona döneceği izlenimi verip; diğer kapıdan çıkma işidir.

Bu iki manâ da bu makama münâsibtir (buraya uygun düşmektedir). Çünkü münâfıklar, yapmış olduklarıyla (iman etmedikleri hal-

de îmân etmiş gibi görünmekle) mü'minlerin sırlarına muttali olup, o sırları mü'minlerin muhâlif ve düşmanlarına aktarmayı murat ediyorlar. Böylece diğer kâfirlerin başına gelebilecek şeylerden, öldürülmekten, malının ganimet olarak Müslümanların eline geçmesinden ve esir düşmekten kendilerini emniyete almış ve Müslümanlar tarafından yapılacak olan bir savaşı kendilerinden savmış oluyorlar.

Münâfıklar (bu hareketleriyle) dünya hayatlarını topluca islâh etmektedirler. Çünkü mü'minlere verilen şeyler onlara da verilmektedir.

وَالَّذِينَ آمَنُوا "Ve îmân edenleri..." yâni mü'minleri aldatıyorlar. Mü'minleri gördükleri zaman, îmân etmedikleri halde sözleriyle îmân ettiklerini açıklayıp, mü'minleri aldatmaya çalışırlar. Bu cümle birinci cümlenin üzerine atıftır.

(Aldatma, Cenâb-ı Allah hakkında hakikî mânâsına hamledilmesi câiz değildi ama;) mü'minler hakkında hakikî mânâsına hamledilmesi caizdir. Çünkü bu münâfıkların güçlerinin yettiği şeydir. Teysirde de böyledir.

Nefs Nedir?

وَمَا يَخْدَعُونَ اِلاَّ أَنْفُسَهُمْ Halbuki onlar sırf kendilerini aldatırlar,"

نَفْس Bir şeyin zâtının hakikatidir. Bazen "ruh"a nefs denir. Çünkü kişinin zâtı ruh ile canlı olup ayaktadır.

"Kalb"e nefs denir. Çünkü kalb, ruhun mahalli veya ruhun taalluk ettiği (ruhun bedene bağlantısının merkezi) olduğu içindir.

"Kan"a nefs denir. Çünkü insanın ayakta kalması kan sâyesinde mümkündür.

"Su"ya nefs denir. Hayat'ın suya şiddetli ihtiyacı olduğu için.

Burada nefs'ten murat birinci manâ'dır. Yâni kişinin zâtının kendisidir. Çünkü münâfıkların aldatma ve hilelerinin zararı kendilerine racidir. (dönmektedir.) **(1/53)** Hatalarının cezâsını başkası çekmiyor. Kendilerinden başkası çekmeyecektir. Yâni münâfıklar yapacaklarını (münâfıklıklarını) yapacaklar; fakat onlar bu yaptıklarıyla kendilerinden başkasına zarar veremeyeceklerdir. Çünkü yaptıkları işin cezâsı kendi başlarına dönecektir. Aldatma ve hile yoluyla yapmış oldukları her türlü kötülüğün cezâsı kendi aleyhlerine dönecektir. Çünkü Cenâb-ı Allah, peygamberini (s.a.v.) Hazretlerini onların niyyetlerine haberdar kılıcaktır. Allah onların münâfıklıklarını peygamberine bildirecektir.

(Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri ashabının içine sızan münâfıkların hepsini biliyor ve tanıyordu. Hatta isimlerini sır katibi Hüzeyfetü'l-Yemânî Hazretlerine bildirmişti.)

Böylece dünyada rezil olacaklar ve âhirette de cezâ ve azaba müstehak olacaklardır.

Mevlânâ Celâleddin (k.s.) buyurdu:

Hamleni yap ey atılgan, satrançta kendin görerek yap.

Hasmının hamlesini görerek ve düşünerek hamle yap.

Münâfıkların Âhiretteki hali

Denildi ki: Münâfıklara, yaptıklarına muvâfık olarak muamele edilir. Bu (münâfıklara yapılacak muamele), haberde vârid oldu:

Münâfıklar Cehennem ateşine atılıp; orada uzun süre azab gördüklerinde, Rahmân Allah'dan yardım isteyeceklerdir. Onlara:

-"İşte kapılar! Muhakkak Cehennemin kapıları açıldı. Hemen buradan çıkın," denilir. Münâfıklar, hızlıca kapılara koşarlar (Kapılara hücüm ederler). Tam kapıya geldiklerinde kapı tekrâr üzerlerine kapanır. Cehennemin kuyularına derekelerine, şeytan ve tağutlar ile birlikte geri döndürüleceklerdir. Cenâb-ı Allah, onlar için:

إِنَّهُمْ يَكِيدُونَ كَيْدًا(15)وَأَكِيدُ كَيْدًا(16)

"Haberin olsun ki, kâfirler hep hile kuruyorlar. Ben de kurarım onların hilelerine hile."[1] Hadis-i şerîfte:

يُؤْمَرُ بِنَفَرٍ مِنَ النَّاسِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ اِلَى الْجَنَّةِ حَتَّى اِذَا دَنَوْا مِنْهَا وَاسْتَنْشَقُوا رِيحَهَا وَنَظَرُوا اِلَى قُصُورِهَا وَاِلَى مَا اَعَدَّ اللهُ تَعَالَى لِأَهْلِهَا نُودُوا اَنْ اَصْرِفُوهُمْ عَنْهَا لاَ نُصِيبُ لَهُمْ فِيهَا فَيَرْجِعُونَ بِحَسْرَةٍ وَنَدَامَةٍ مَا رَجَعَ الْأَوَّلُونَ وَالْآخَرُونَ بِمِثْلِهَا فَيَقُلُونَ يَا رَبَّنَا لَوْ اَدْخَلْتَنَا النَّارَ قَبْلَ النَّارَ تُرِينَا مَا اَرَيْتَنَا مِنْ ثَوابِ مَا اَعَدَدْتَ لِأَوْلِيَاءِكَ فَيَقُولُ ذَلِكَ اَرَدْتُ بِكُمْ كُنْتُمْ اِذَا خَلَوْتُمْ بِى بَارَزْتُمُونِى بِالْعَظَائِمِ فَاِذَا لَقِيْتُمُ النَّاسَ لَقِيْتُمُوهُمْ مُخْبِتِينَ تَرَؤُنَ النَّاسَ وَ تَظْهَرُونَ خِلاَفَ مَا تَنْطَوِى قُلُوبُكُمْ عَلَيْهِ هَبْتُمُ الدُّنْيَا وَلَمْ تَهَابُونِى اَجْلَلْتُمُ النّاسَ وَلَمْ تَجَلُّونِى وَتَرَكْتُمُ النّاسَ وَلَمْ تَتْرَكُوالِى

"Kıyâmet günü, bir nefere (bir cemaate) cennete girmesi emrolunur. Cennete yaklaşır ve hatta kokusunu almaya başlarlar.

1 Et-Târik: 86/15-16

Cennetin köşklerine ve Cenab-ı Allah'ın cennet ehline hazırladığı nimetleri görürler. Nidâ olunurlar:

-"Onları çevirin! Onların cennette nasibleri yoktur" (denilir). Geçmişte ve gelecekte hiç kimsenin görmediği ve dönmediği büyük bir pişmanlık ve hasretle dönerler. Onlar:

-"Ya Rabbi! Senin evliyâ kullarına hazırlamış olduğun sevâb ve mükâfatı bize göstermeden önce keşke bizi Cehenneme atsaydın" derler.

Allah c.c.:

-"Ben bunu size göstermeyi murat ettim. Çünkü siz benimle halvet ettiğiniz zaman, büyüklükle ön plana çıktınız. (İbâdet etmediniz.) Amma insanlar ile karşılaştığınız zaman onlara saygı gösterdiniz. İnsanlara riyâkârlık ettiniz. Kalblerinizde olanın hilâfına (içinizde olmayan îmânı) izhâr ettiniz. Dünyaya hazırlandınız. Benden korkmadınız. İnsanlara hürmet ettiniz, saygı gösterdiniz, benim kadrimi bilmediniz, beni yüceltmediniz. Siz dünya hukukunu çiğnemekten kendinizi tuttunuz. Fakat kötülükleri benim için terketmediniz." Yâni insanlar için, kötülükten kendinizi alıkoydunuz. Benim için değil. Öyleyse bu gün, sizin hürmetiniz yâni çok sevâbınız olmasıyla berâber, size "Elîm azab"ımı tattıracağım. Ravzatü'l-Ulemâ ve Tenbihü'l-Gâfilîn kitablarında da böyledir.

وَمَا يَشْعُرُونَ(9) "Ve farkına varmazlar." Bu cümle وَمَا يَخْدَعُونَ (aslında hile yapmıyorlar) fiilinin altındaki هُمْ onlar, zamirinden hâldir. Aldatma ve kandırmaları ancak kendi nefislerinde meydana gelmektedir. Münâfıklar gâyet büyük bir gaflet içinde olduklarından dolayı münâfıklıklarının kendi aleyhinde olduğunu, aldatmanın cezasının ve durumunun zararının kendilerine döneceğini zannetmez bir haldedirler. Bu zâhir olmada, hislerin (duyuların) ancak bulaşıcı bir hastalığa yakalanan kişilerin kapmış oldukları mikroplarının kendileri tarafından bilinmesi gibidir. Bu onları hayvanların mertebesinden daha aşağı bir hal olan câmidât mertebesine indirmektir. Onlardan hayvanî hisleri söküp almaktır. Çünkü onların hakkında,

أُولَئِكَ كَالْاَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ أُولَئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ "İşte bunlar behâim (hayvanlar) gibi, hatta daha şaşkındırlar. İşte bunlar hep o gaafiller... 179 "[1] denildi. وَمَا يَشْعُرُونَ Ve farkına varmazlar," demek; لاَ يَعْلَمُونَBilmiyorlar," kelimesinden daha münâsib ve daha beliğdir.

1 El-A'raf: 7/179

Şuur

الشُّعُورُ Şuur: Hisler demektir. Yâni bir şeyi bilmek ve hissetme bilgisidir. "İnsanın meşâiri" insanın hisleridir. Kendisine his denilmesinin sebebi ise, her his, şuur ve nasihatın mahalli olmasındandır.

Zîrâ münâfık (küfrünü gizleyip, îmânı izhâr ederek kötü bir) amel işledi. Yapmış olduğu amelin vebâlini bilmemektedir. Onun amelinin günahını ancak mü'minler biliyor. Onlar bu şuursuzluklarından dolayı Cenâb-ı Allah'ın yanında mazûr değiller.

Bu Âyet-i kerime **(**وَمَا يَشْعُرُونَ ve farkına varmazlar, kavli şerîfi,**)** münâfıklardan ilmi nefyediyor. (Yâni münâfıkların bilmediklerini belirtiyor.) (Amma şu âyette ise) وَتَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ "Ve siz bile bile gerçeği gizliyorsunuz?"[1] münâfıkların ilim sahibi olduklarını isbat etmektedir.

Bu iki Âyet-in arasının bağdaştırılması (şöyledir:) Münâfıklar, amellerinin hakikatini biliyorlar. Lâkin onlar, bildikleriyle amel etmediler. O da Allah azze ve celle'nin bu kavli şerîfidir:

صُمٌّ بُكْمٌ عُمْيٌ (Onlar) sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler."[2] Onlar gerçekten konuşuyorlar, görüyorlar ve bakıyorlar; amma ve lâkin bunun faydasını görmüyorlar. Ve böylece onlar, sanki kör, sağır ve dilsiz gibi oldular.

Âlet sahibi bir kişi eğer o âletten istifâde edemiyorsa âletin varlığı ve yokluğu onun için müsâvidir. İlmiyle amel etmeyen bir âlim; câhil ile müsâvidir. Varlığı ile faydalanmayan zengin, fakir ile müsavidir. Kâfirlere ilim isbat etmek (yâni onların bilgi sahibi olduğunu söylemek) hüccet (ve delilleri) ilzam (onları mağlub edip, susturmaktır) ve cehâletin onlar için zikri ise, noksanlıktır. Mü'minler bunun hilâfınadır. (Zıddıdır.) Zîrâ: Mü'minlerin ilim sahibi olduğunu isbat etmek; onlar için bir kerâmet ve şereftir. Cehâletin zikri yâni ümmi olmaları ise günahın özrünü telkin içindir. Yâni günah işlemeleri hâlinde mazur görülmeleri içindir. Teysirde de böyledir.

Gösteriş

Mü'mine düşen, ilim ve amel ile süslenmesi, hatâ ve zellelerden (ayak sürçmelerinden) kaçınması, Kerim olan Rabbi için ihlasla itaat

1 Âl-i imrân: 3/71
2 Bakara: 2/18

etmesi ve ona selim bir kalb ile ibâdet etmesi gerekir. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri şöyle buyurdular: **(1/54)**

إِنَّ أَخْوَفَ مَا أَخَافُ عَلَيْكُمُ الشِّرْكُ الْاَصْغَرُ قَالُوا يَا رَسُولَ اللهِ وَمَا الشِّرْكُ الْاَصْغَرُ قَالَ الرِّيَاءُ إِنَّ اللهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى يَقُولُ يَوْمَ تُجَازَى الْعِبَادُ بِأَعْمَالِهِمُ اذْهَبُوا إِلَى الَّذِينَ كُنْتُمْ تُرَاءُونَ بِأَعْمَالِكُمْ فِي الدُّنْيَا فَانْظُرُوا هَلْ تَجِدُونَ عِنْدَهُمْ جَزَاءً

"Sizin üzerinize (gelmesinden) korktuklarımdan en çok korktuğum şey küçük şirktir (Şirk-i asğar'dır, dedi. Sahabeler):

-"Yâ Resûlellah! Küçük şirk nedir?" diye sordular. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri:

-"Riyâdır (gösteriştir) dedi. (devamla:) Muhakkak ki Yüce Allah, kullara amellerinin karşılığını vereceği (cezalandıracağı veya mükâfatlandıracağı) günde, (amellerinde gösteriş yapanlara şöyle) der: Dünyada kendilerine gösteriş yaptığınız kişilere gidin. Onların yanında size hayır olarak mükâfat bulacak mısınız?"[1]

Bunların münâfıklara söylenmesi, dünyada amelleri, hep aldatma ve hile üzereydi. Âhirette kendilerine amellerinin cinsiyle muamele edilecektir. Tenbihü'l-Gâfilîn'de de böyledir.

Sâdî buyurdular:

Ne değer ki, reis seni altın kubbede bağlamış.
Orada sen endâm göstermektesin."

İmandan Mahrum Oldular

Te'vîlât-ı Necmiyyede (buyuruldu:) Cenâb-ı Allah, bâzı insanlara ezelde şekâveti takdir etmesi, gizli olan kader sırrının tohumunun amellerinin meyve vermesidir. Bu meyve zâhirde Allah'ı aldatmaya çalışmalarıdır. Şakî kişi (yâni münâfıklar), hile yapıp Allah'ı ve mü'minleri aldatmaya çalışmaları, dünyanın gözlerine süslü görünmesi ve şehvet sevgisinin kalblerine ekilmesi yoluyla kader sırrı tohumunun neticesi olduğunu şuur etmezler. Cenâb-ı Allah buyurdukları gibi:

زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ وَالْاَنْعَامِ وَالْحَرْثِ ذَلِكَ مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَاللهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الْمَآبِ

---

1 Ahmed bin Hambel, Müsned 5-428; Mevzûât hadis no: 22528

"İnsanlara; kadınlar, oğullar, yüklerle altın ve gümüş yığınları, salma atlar, davarlar, ekinler kabîlinden şehvetlerin sevgisi bezendi; fakat bunlar dünya hayat'ın geçici şeyleri. Halbuki Allah... Âkibet güzelliği O'nun yanındadır.[14] " [1]

Dünya ziyneti ve Allah'dan dünya şehvetini istemekle hileye uğratıldılar. Ve uhrevî saadeti istemek, hakikatte o bilinmeyen bir aldatmadır. Allahü Teâlâ buyurdukları gibi: يُخَادِعُونَ اللّٰهَ وَهُوَ خَادِعُهُمْ "Allah'ı aldatmaya çalışırlar. Halbuki Allah, onların aldatmalarını başlarına geçirir."[2] Ve bu manâda: وَمَا يَخْدَعُونَ اِلاَّ أَنْفُسَهُمْ "Onlar ancak kendi nefislerini aldatıyorlar," buyuruldu.

Münâfıkların, Allah'ı ve mü'minleri aldatmaya çalışmaları, hakikatte münâfıklar, Allah'ı aldatmaya çalışmalarından önce küfürleri sebebiyle ateşi mûcip olmuşlardı. Amma onların îmânlarını izhâr edip, ateşten kurtulma imkânları vardı. Aldatmaya kalkışma yoluyla nifaklarını izhâr edip, nifak ayağıyla Cehennem ateşinin en düşük derekesine düştüler. Ve böylece îmân etme istîdâtlarını iptal edip; îmân etme imkânını yok ettiler. Yapmış oldukları aldatma ve hilelerinin fesâd ve kötülüğü kendilerine dönmüş oldu.

وَمَا يَشْعُرُونَ Ve şuur etmezler (farkına varmazlar)." Yâni onlar ezelî kader sırrının şuûrunda değiller. Münâfıkların hile ve aldatmadaki muameleleri ezelî kader sırrının bir neticesidir. Çünkü onların kalblerinde hastalık vardır. Kalb hastalığı anlaşılmaz; o kader sırrının şuûrundandır.

فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَهُمُ اللّٰهُ مَرَضًا "Kalblerinde hastalık vardır. Allah da onların hastalığını arttırmıştır."

Bu Âyet-i kerimede olduğu gibi: زَادَ (Ziyâde oldu) fiili müteaddi olarak geldi. Şu âyette ise lâzım fiil olarak geldi.

وَأَرْسَلْنَاهُ إِلَى مِائَةِ أَلْفٍ أَوْ يَزِيدُونَ "Biz onu (Yunus'u) yüz bin veya daha çok insana peygamber olarak gönderdik."[3]

Maraz –Hastalık

1 Âl-i İmrân: 3/14
2 En-Nisâ: 4/142
3 Es-Saffât: 37/147

مَرَض Hastalık, hakikî manâda bedene sonradan ârız olup, bedeni lâyık olan itidaldan (normal durumdan) çıkarır. İşlerinde bozukluk gerektirir ve hatta ölüme kadar götürür. مَرَض Hastalık, mecâzî olarak, insanın kemâline halel getiren nefsânî arazlar için de kullanılır.

Cehâlet, kötü akîde, hased, kin, günahları sevmek ve bunlardan başka ruhânî helâka götüren küfrün fenleri (çeşitleri) gibi. Çünkü bunlar, fazîletlere nâil olmaya engeldir. Veya ebedî ve hakikî hayatın zevâl bulmasına götürür. Âyet-i Kerime bunlara şâmildir. Bunların kalbleri, hep riyâsetten elden kaçırdıkları şeyler için üzüntülüdür. Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin işlerinde sebat ettiğini gördükçe, gün be gün şanının yükseldiğini gördükçe hased ettiler. Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin işlerinin yükselmesi ve kadrinin yücelmesiyle Allah, onların gam ve üzüntülerini arttırdı. Nefislerini, küfür ve kötü itikadların, bulaşıcı bir hastalık olarak kaplaması, Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerine zulmetmeleri ve benzeri kötülüklerinden dolayı Allah, onlarda inzâr (korkutma, uyarma) ve tezkir (hatırlatma ve öğütlerin) kendilerine tesir etmeyeceğini ezelî ilmiyle bildiği için bunların kalblerini mühürleyerek bu hastalıklarını arttırdı. Tekâlif-i Şeriyye'nin (dini emir ve yasakların) artması, vahyin tekrar edişi (sürekli inişi), yardım ve zaferin Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri ve mü'minlerin lehineydi.. Çünkü vahyin inmesiyle şerî teklifler arttığı gibi, münâfıkların küfrünü de (o derece) arttırıyordu. Şehâdet kelimesini söylemek bile onlara zor geliyordu. Şehâdet kelimesini getirmek bile kendilerine ağır gelen münâfıklar, emir ve yasaklar ziyâde edildiği ve îmâna ilhak edildiği zaman nasıl davranacaklardı? Onlar, taattan sonra cinâyetlere verilen cezâlardır. Bununla ızdırab üzerine ızdırab ve şübhe üzerine şübheleri arttı. Ve bunlarla âhirette azâb üzerine azabları artacaktır. Allahü Teâlâ Hazretleri buyurdular:

اَلَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللهِ زِدْنَاهُمْ عَذَابًا فَوْقَ الْعَذَابِ بِمَا كَانُوا يُفْسِدُونَ

"O hem küfretmiş hem de Allah yolundan çevirmiş olanlar, –diğerlerini de ifsad ettikleri cihetle- o azap üstüne bir azap ziyade etmişizdir.[88] "[1]

Mü'minlere dünyada hidâyetlerinin artması vardır :

وَيَزِيدُ اللهُ الَّذِينَ اهْتَدَوْا هُدًى Allah, hidâyet-i kabul edenlere, daha çok hidâyet verir."[2]

Âhirette ise, fazîlet üzerine fazîlet vardır:

1 En-Nalh: 16/88
2 Meryem: 19/76

لِيَجْزِيَهُمُ اللّٰهُ أَحْسَنَ مَا عَمِلُوا وَيَزِيدَهُمْ مِنْ فَضْلِهِ وَاللّٰهُ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ
"Çünkü Allah kendilerine işledikleri amellerin en güzeliyle ecir verecek, fazlından da ziyadesini bahşeyleyecektir ve Allah dilediğine hesapsız rızık verir! 38 " [1]

Kutbu'l-Allâme şöyle buyurdu:

Kalbin hastalıkları, ya dine müteallıktır (ilişkindir.) O da kötü itikad (bozuk inanç) küfürdür. Veya ahlâka taalluk eder. (Ahlâkla ilgilidir) Hased ve aldatma gibi fiilî rezâletlerdir. Veya zaafiyet ve korkaklık gibi İnfiâl'e bağlı rezâletlerdir.

Marazın (hastalığın) önce küfre hamledilmesi, sonra fiilî şeylere ve sonra infiâle (nefiste tesir meydana getiren) şeylere hamledilmesi gerekir. **(1/55)** Ve ihtimal ki,

فَزَادَهُمُ اللّٰهُ "Allah hastalıklarını arttırmıştır..." Âyet-i münâfıkların aleyhinde bir bedduadır.

Eğer sen "Bu âyet dua'ya nasıl hamledilsin? Örfte (alışıla gelen şekliyle) dua âcizler içindir. (Yâni âcizler dua eder) Cenâb-ı Allah (her şey üzerine kaadirdir), acziyetten münezzehtir," diye sorarsan; cevâben derim ki: Bu Cenâb-ı Allah'ın münâfıkları, rahmetinden kovduğunu (mahrum ettiğini) ve münâfıkların aleyhinde dua etmenin caiz olduğunu, Allah'ın kullarına tâlim etmesi (öğretmesi ve bildirmesi)dir. Çünkü münâfıklar Allah'ın yarattıklarının en şerlileridir. Zîrâ Allah, âhirette münâfıklara Cehennem ateşinin en düşük derekesini hazırladı. Bu âyetler buna (bedduaya) işâret etmektedir:

قَاتَلَهُمُ اللّٰهُ "Allah onları öldürsün (kahretsin)."[2] وَلَعَنَهُمُ اللّٰهُ Ve Allah onlara la'net etsin."[3]

وَلَهُمْ onlar için vardır. Münâfıklar için âhirette vardır.

عَذَابٌ أَلِيمٌ Elim (acıklı ve dayanılmaz) bir azab vardır.

Acısı tâ kalblere kadar sirâyet eden bir azab. أَلِيمٌ Elif, lamın fethasıyla مَؤَلَّم Elem verilmiş mânâsınadır. مؤَلَّم kelimesi اِيلاَم'dan ismi mefûldür. Mübâlağa için عَذَابٌ azâb kelimesine sıfat vâki oldu. Amma hakikatte ise, مُعَذَّب azab olunmuş'un sıfatıdır.

---

1 En-Nur: 24/38
2 Et-Tevbe: 9/30
3 Et-Tevbe:9/30

Onların جَدُّ جَدِّهِ sözlerindeki جَدٌّ kelimesi, جَادٌّ (masdarın ismi fail) mânâsına olduğu gibi. Mübâlağa yönlü bir ifâdedir. Elem gâyet mübâlağalıdır; hatta azab olunanın kendisine tealluk eden azaba bile sirâyet etti.

Yalan

بِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ(10) Yalan söyler oldukları için," بِمَا daki **(ب)** be harfi, ya sebebiyet ve mükâbil (karşılık) manâsınadır.

(ما) Ma masdariyyet içindir. Her ne kadar, كَانُوا oldular, idiler, fiilinin başına gelmiş ise de hakikatte يُكَذِّبُونَ yalan söylüyorlar, fiilinin başına dâhil olmuştur. (Nâkıs ve yardımcı bir fiil olan) كَانُوا (oldular, fiili) kelimesi ise, yalanlarının sürekli yenilendiğini ve yalan söylemekte devam ettiklerini ifade etmek için aralarına girdi. O zaman manâ: "Sizin sürekli yenilenen ve devamlı yalan söylemeniz sebebiyle" olur. Sürekli devam eden şeyde münâfıkların (iman etmedikleri halde) "Biz îmân ettik" sözleridir.

Bu âyette "yalan" söylemenin kötülük ve iğrençliğine işâret vardır. Yalan söylemelerinden dolayı elim (acıklı) bir azaba müstehak olacaklarını göz önüne sermek ve haber vermek içindir. Bu da bu ilâhî vahyi işiten kişilerin kendilerine gelen (ilhak) eden azabın değişik yönlerden geldiğinin bilgisinin olmasıyla berâber sebebinin bir olduğunu zâhirî ibârede tahayyül etmelerine nazarandır. Azabın sadece "yalan" üzerine ihtisar edilmesi, (azabın sebebinin sadece yalan gösterilmesi,) yalan söylemenin çok kötü bir şey olduğunu iş'âr (ilan) etmek ve yalandan nefret ettirmek içindir.

كِذْب Yalan, birşeyi mahiyetinin (olduğunun) hilâfına haber vermektir. Yalanın hepsi çirkin ve kötüdür.

İbrâhim Aleyhisselâm

Amma İbrâhim Aleyhisselâm, كَذَّبَ ثَلاَثَ كَذَبَاتٍ "Üç yerde yalan söyledi" şeklindeki rivâyet ise, te'vile muhtaçtır. İbrâhim Aleyhisselâm'ın söylediklerinden murat, tariz'dir. Lâkin sûret, dış görünüşü bakımından yalana benzediği için İbrâhim Aleyhisselâm'ın söylediği hakikatler, yalan diye isimlendirildi.

Yalan gibi görünen hakikatlerin birincisi إِنِّي سَقِيمٌ "Gerçekten ben hastayım"[1] sözüdür. Yâni hastalığa veya ölüme doğru gidici olduğunu beyan etmesidir. Veya kavminin yıldızları ilâhlar edinmesine kızdığından ve (akıllarını kullanmayan bu kavme kızgınlığı) had safhaya ulaştığından rahatsızlık (hastalık) başgöstermişti. (Kavmi kendisini Nemrud'un büyük bayramına davet etmeleri üzerine İbrâhim Aleyhisselâm, birincisi إِنِّي سَقِيمٌ "Gerçekten ben hastayım" deyip; onların kendisini terketmelerini ve yolunda serbest bırakmalarını sağlayıp, putları kırmak için böyle dedi.

İkincisi: *(Nemrud ve kavmi büyük şölene gittiklerinde, İbrâhim Aleyhisselâm, balta alıp, puthaneye girdi. Büyük put hariç bütün putları kırdı. Putları kırdıktan sonra elindeki baltayı büyük put'un boynuna astı. Akşam döndüklerinde Nemrud ve kavmi bu olayın karşısında afalladılar. Kimin yaptığını araştırdılar. Birisi (veya şeytan bir insan şekline girip, onlara: İbrâhim adında bir genç var. İlahlarınızı o kırdı, dedi. Onlar ibrâhim Aleyhisselâmı sorguya çektiler. Onları ilzam etmek ve onlara ders vermek için:)*

قَالَ بَلْ فَعَلَهُ كَبِيرُهُمْ هَذَا فَاسْأَلُوهُمْ إِنْ كَانُوا يَنْطِقُونَ "İbrâhim (Aleynisselâm): "Belki onu şu büyükleri yapmıştır, konuşabiliyorlarsa onlara sorun" dedi."[2] İbrâhim Aleyhisselâm, bu sözünü, kâfirleri ilzam (susturmak) için, takdir ve farazî yoluyla (yâni böyle bir şeyi yapılmasının mümkün olmadığını, eğer olmuşsa bunun büyük putun yapabileceğini varsayılabileceğini) söyledi. (Nemrud ve avânelerinin putların böyle bir işi yapmaya güçlerinin yetmeyeceğini beyanları üzerine) İbrâhim Aleyhisselâm bu sözüyle sanki böyle demek istedi: Eğer bu putlar, ma'bud (kendilerine ibâdet edilen) ilâh olmuş olsaydı, bunu yapmaya gücünün yetmesi gerekirdi. Madem ki bunu yapmaya güçleri yetmiyor öyleyse bu putlar âcizdirler. Âcizler de ulûhiyetten ve ibâdete lâyık olmaktan çok uzaktır. Sizin bunlara tapmadaki hâliniz nedir? İbrâhim Aleyhisselâm'ın bu sözü puta tapanların akılsızlıklarını damgalamaktadır.

Üçüncüsü: *(İbrâhim Aleyhisselâm, Bâbil'de ateşe atılması ve Allah'ın keremiyle ateşin ona serin ve selâmet olması üzerine, hicret etmişti. Mısır'a gelmişti. O zaman Mısır'da Kıbt kavminden "Sadok" adında zâlim bir hükümdâr vardı. İbrâhim Aleyhisselâm'ın hanımı Sârâ (r.a.)'nın eşsiz güzelliği karşısında kötü niyetlere kapıldı. Hazreti Sarâ gâyet güzeldi. "Yusuf Aleyhisselâmın güzelliği, onunkinin ya-*

1 Es-Saffat: 37/89
2 El-Enbiyâ: 21/63

nında üçte biri idi" denilmektedir. Sadok, Hazreti Sarâ'yı almak istedi. İbrâhim Aleyhisselâm'a onun kim olduğunu sorduğunda. İbrâhim Aleyhisselâm onun kendisinden zorla boşatmasından korktu. İlahî vahiyle): هَذِهِ اُخْتِى "Bu benim kız kardeşimdir," dedi. Bu kardeşlikten murat din kardeşliğiydi. Böyle söylemekten maksadı hanımını zâlim hükümdârın elinden kurtarmaktı. Çünkü bu Melik'in üzerinde olduğu dinlerinde, yürürlükte olan hükümlere göre, Kral yalnız evli kadınlara el uzatabilirdi. Amma evli bir kadın evlenmişse, Sultan (Kral) evlenme bakımından ona eşinden daha layıktı. O kadını zorla kendisine alabilirdi. Amma evli olmayan kadınları ise rızaları olmadan Kralın almasına yol (veren kanun) yoktu.

İbrâhim Aleyhisselâm'ın (annesi onu mağaradan çıkarttığı zaman, önce yıldızlara sonra ay'a ve daha sonra güneşe):

هَذَا رَبِّي "Bu benim Rabbimdir,"[1] demesi ise, istidrac babındandır. Bu sözler, hasmın ağzına gem vurmak ve başını eğmektir. Bu aynı zamanda bir tarizdir. Çünkü İbrâhim aleyhisselâmın, هَذَا رَبِّي "Bu benim Rabbimdir," demesinin maksadı onların şekilde olan inanç ve sözleridir. (Zîrâ hemen bunun ardından İbrâhim Aleyhisselâm, yıldız, ay ve güneşin ilah olamayacaklarını ve onları yaratan Hâlik'in ilah olduğunu haykırdı.) İbn-i Temcid'in Hâşiyesinde de böyledir.

Yalanın Caizliği

Bil ki, yalan söylemek, günahların en çirkini, ayıpların en iğrenci ve bütün mâsıyetlerin başıdır. Yalan söylemek kalbe üzüntü verir. Yalan söylemek ahlâkların en buğz edilenidir. Yalan söylemek, îmânı çeliştirir. Yâni îmân bir tarafta, yalan bir taraftadır. İman ile yalan birbirlerine karşı karşıyadır. Bu ikisinin (iman ile yalanın) arasındaki tam uzaklıktan kinâyedir. Hadis-i şerîfte şöyle buyuruldu:

مَا لِى اَرَاكُمْ تَتَهَافَتُونَ فِى الْكِذْبِ تَهَافُتَ الْفِرَاشِ فِى النَّارِ كُلُّ الْكِذْبِ مَكْتُوبٌ كِذْباً لاَ مُحَالَةَ اِلاَّ اَنْ يُكَذِّبَ الرَّجلَ فِى الْحَرْبِ فَإِنَّ الْحَرْبَ خُدْعَةٌ اَوْ يَكُونَ بَيْنَ الرَّجُلَيْنِ شَحْنَاءَ فَيُصْلِحُ بَيْنَهُمَا اَوْ يُحَدِّثَ إِمْرَأَتَهُ لِيَرْضِيهَا

"Bana ne oluyor! Sizi yalana dalar görüyorum. Yalana dalan yatağını ateşte sermiştir. Her yalan yazılır. Bundan kaçınmak mümkün değildir. Ancak kişinin harb'te yalan söylemesi müstesnâ. Çünkü harb hiledir. Birbirlerine dargın olan iki kişinin arasını düzeltmek için

1 El-A'raf: 7/78

yalan söylemektir. Veya kişinin eşini memnun etmesi için ona yalan söylemesidir."[1] Meselâ kişinin hanımına "bana senden daha sevimli kimse yoktur. Seni çok seviyorum" gibi. Aynı şeyleri kadın kocasına söylese yine yalan olmaz.

Yalan söylemenin caiz olduğu bu üç yer ve benzerlerinde istisnâ açıktır. Bu Hadîs-in manasında, yalan, kendisi veya başkası için doğru bir maksada bağlatarak söylenilmiş olmasıdır. Farsça olarak:

دروغ مصلحت آميز به از راست فتنه انكيز

İslâh eden (ara düzelten ve faydası olan) bir yalan, fitne çıkaran doğrudan daha iyidir," denildiği gibi.

Lâkin bütün bunlar başkasının hakkında olduğu zamandır. Amma kişi kendi nefsi (ve çıkarı) söz konusu olduğu zaman, doğru söylemesi evlâdır. Doğru söylemede zarar doğsa bile doğru söylemelidir.

Sâdi buyurduğu gibi:

Kendisinden iyilik doğan bir yalan, bazen doğrulara denktir.

Çünkü nice doğrular var ki, fitne ve fesâdın kapısıdır."

Bil ki, hakîkî manâda yalandan murat, ubûdiyet ve Rubûbiyet haklarına karşı kıyâmdır (Rabbül'âleminin haklarını çiğnemektir). Münâfıklarda olduğu gibi. Ve münâfıkların peşine takılanlar gibi. Mutlak olarak, yalan erbabına uymak aslâ sahih ve caiz değildir. Çünkü onlar kişiyi helâk'a, melikler melik'i olan Allah'dan ayrılmaya çekip götürür.

Mesnevide buyuruldu:

"Yalancı sabah, gündüz oldu ümidiyle yola çıkan yüzlerce kervanın yolunu kesmiştir.

Bu yalancı sabah, halka önder olmasın zîrâ o, kervanları helak etmiştir."

Kâşânî bu Âyet-in te'vilinde şöyle buyurdu:

"Onların kalblerinde, şeytanî ve nefsâni rezâletler perdelerinden bir perde ve hakkâniyet sıfatlarının tecellisine mani olan beşeri sıfatlardan bir perde vardır."

Hazreti Harise (r.a.) ın İmanı

Te'vîlât-ı Necmiyyede (şöyle buyuruldu:)

1 Camiul-Usul, 10/604 bu manada hadîs-i şerif vardır.

فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ "Kalblerinde hastalık vardır," Yâni Allah'dan gayrısına "iltifat hastalığı" vardır.

فَزَادَهُمُ اللّٰهُ مَرَضًا "Allah, hastalıklarını arttırsın," Yâni onların hile ve aldatmaları üzerine Allah, "iltifat hastalığını" arttırsın. Onlar bu iltifat hastalığı ile îmâna kavuşmayı ve Cemâlullah'ı görme şerefinden mahrum oldular.

وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ "Ve onlar için elim (acıklı ve dayanılmaz) bir azab vardır." Allah'a kavuşmakdan mahrum olma azabı, vardır.

بِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ "Yalan söyledikleri için" Hakikaten îmân etmedikleri halde, dilleriyle آمَنَّا بِاللّٰهِ "Biz Allah'a îmân ettik" demeleriyle.

Hakikî îmân bir nûrdur. Kalbe girdiği zaman, mü'mine onun hakikatı zâhir olur. Harise (r.a.) Hazretlerinde olduğu gibi. Rasûlüllah (s.a.v.) Hazretleri ona sormuştu:

كَيْفَ اَصْبَحْتَ يَا حَارِثَة قَالَ اَصْبَحْتُ مُؤْمِناً حَقّاً قَالَ يَا حَارِثَة لِكُلِّ شَيءٍ حَقٌّ حَقِيقَةٌ فَمَا حَقِيقَةُ اِيمَانِكَ قَالَ اَعْرَضْتُ نَفْسِى عَنِ الدُّنْيَا (اى زَهَّدْتُ) وَانْصَرَفْتُ فَأَظْمَأَ نَهَارَهَا وَاَسْهَرُ لَيْلَهَا وَاسْتَوَى عِنْدى حَجَرُهَا وَذَهَبُهَا وَكَأَنِّى اَنْظُرُ اِلَى اَهْلِ الْجَنَّةِ يَتَزَاوَرُونَ وَ اِلَى اَهْلِ النَّارِ يَنْصَاعُونَ وَكَأَنِّى اِلَى عَرْشِ رَبِّى بَارِزاً فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمْ اَصَبْتَ فَالْزَمْ

-"Ey Harise! Nasıl sabahladın? Harise (r.a.)

-"Hakikî mü'min olarak sabahladım," dedi. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri:

-"Ey Harise! Her şeyin bir hak ve hakikatı vardır. Senin îmânının hakikatı nedir?" diye sordu. Hazreti Harise:

-"Nefsimi dünyadan çektim. Yâni zâhid oldum. Yüz çevirdim. Gündüzlerini susuz (yâni oruç tuttum); gecelerini uykusuz geçirdim (yâni ibâdetle geçirdim.) Dünyanın taşı ile altını benim yanımda müsâvidir (değer bakımından taşla altın birbirlerine eşittirler). Sanki ben cennet ehline bakıyorum, ziyâretlerini görüyorum. Ve Cehennemde yanan ateş ehline bakıyorum; onların çığlıklarını işitir gibiyim. Ve sanki ben Rabbimin arşına bakıyorum, apaçık görüyorum, dedi. Bunun üzerine Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri, ona:

-"İsâbet ettin! Devam et," buyurdu.[1]"

Mesnevî de şöyle buyuruldu:

---

1 İbnü Esir, Üsdü'l-Gabe 1/425

"Gönülleri temiz olanlar, renkten ve kokudan kurtulmuşlar,
dâima Hakkın lütfuna gönül bağlamışlardır.
O sakınanlar, kabuğa bakmaz, öze itibâr ederler.
"Ayne'l-yakin" (kat'i) bayrağını çekmişlerdir.
Allah'ın sadakat makamının sakinleri arşın, kürsünün ve boşluğun ziyneti oldular."

Fesâd çıkartmayın

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ "Ve onlara denildiği zaman," yâni Müslümanlar, bu münâfıklara dedi.

لاَ تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ "Yeryüzünü fesâda vermeyin." قِيلَ "Söylenildi" fiilinin لاَ تُفْسِدُوا "Fesat çıkartmayın" cümlesine isnad edilmesi, onun lafzına isnad edilmesi, sanki şöyle denilmektedir: Onlara bu söz söylendiği zaman, cümlesi senin:

اَلْفُ ضَرْبٍ مِنْ ثَلاَثَةِ اَحْرُفٍ Bin çeşit şey üç harften çıkar," sözün gibidir.

فَساد Fesâd, bir şeyin itidâlından (normal durumundan) çıkmasıdır. Islah, yâni düzeltme bunun zıddıdır. Her ikisi, her türlü zarar ve faydayı umûmî olarak içine almaktadır.

Yeryüzünde fesâd ise, harblerin tahrik edilmesi, düzgün olan hallerinin bozulmasının kendisini takip ettiği, fitneleri çıkarmak, dünya (geçim-ekonomi) ve âhiret (din) işlerini bozmaktır.

Münâfıkların kendisinden nehyedildiği şeylerden murat, mü'minlerin sırlarını kâfirlere ifşâ etmek ve onları mü'minlerin aleyhinde kışkırtmak ve bunların dışında şerrin çeşitleridir. Fesâda götüren bu haller münâfıkların elinden çıktığı için, onlara "fesâd çıkarmayın" denildi. Bir kişi ateş ve tehlikeye yaklaştığı zaman, ona: "Kendi elinle kendini öldürme! Nefsini ateşe atma!" denildiği gibi.

Yeryüzü, Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin peygamberliğinden önce tamamen fesâda gitmişti. Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin bi'setinden (peygamber olarak gönderilmesinden) sonra fesâd kalktı, yeryüzü ıslâh oldu. Isyânlar alenî yapıldığı zaman, yeryüzünü ıslâhdan (düzelmesinden sonra yeniden) bozmuş oluyorlar. Ebû'l-Leys'in tefsirinde de olduğu gibi.

قَالُوا إِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ(11) "Biz ancak ıslah edicileriz." derler.

Bu, bir kimsenin kendisine öğüt veren ve nasihat eden kişiye mübâlağalı bir şekilde karşı gelip tepki göstermesi manâsında söylediği sözdür. Bu sözlerin manâsı: "Bize böyle (öğütle) hitab edilmesi doğru değildir. Çünkü bizim şanımız ve işimiz ancak ıslâh etmektir. **(1/57)** Bizim halimiz fesâd ve bozgunculuk şâibelerinden tamamen arınmış ve uzaktır." Münâfıkların, bunu söylemeleri, yâni; قَالُوا إِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ "Biz ancak ıslah edicileriz," demeleri, onların, kalblerinde bulunan hasetlikten dolayı, fesâdı, ıslah şeklinde tasavvur etmelerindendir. Allahü Teâlâ Hazretleri buyurduğu gibi:

أَفَمَنْ زُيِّنَ لَهُ سُوءُ عَمَلِهِ فَرَآهُ حَسَنًا فَإِنَّ اللهَ يُضِلُّ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ فَلاَ تَذْهَبْ نَفْسُكَ عَلَيْهِمْ حَسَرَاتٍ إِنَّ اللهَ عَلِيمٌ بِمَا يَصْنَعُونَ

-" Ya artık o kimse de mi ki, kötü ameli kendisine allanmış pullanmış, da onu güzel görmüş? Şüphe yok ki Allah dilediğini şaşırtır, dilediğini doğru yola çıkarır; o halde nefsin onlara karşı hasretlerle geçmesin! Çünkü Allah onların bütün san'atlarını bilir. [8] " [1]

Münâfıklar, bunun fesâd olduğunu inkâr ettiler. Onun sırf ıslâh olduğunu iddia ettiler. Münâfıkların bu düşünceleri:

اِنَّمَا زَيْدٌ مُنْطَلِقٌ "Giden sadece zeyd'dir, kabilinden: "Kasr-ı mevsuf ales-sıfat"tır.

İbn-i Temcîd buyurdular: Müslümanlar, münâfıklara, "Fesat çıkartmayın"dediğinde, münâfıklar, Müslümanların bununla fesâd ile ıslâhı birbirlerine karıştırdıklarını murat ettiğini sandılar. Kendilerinin ıslâh ile kasr edip, (işlerinin, düzeltmeden başka bir şey olmadığını belirtip), ıslâh'dan fesâd sıfata geçmelerinin mümkün olmadığını beyanla; bundan karıştırmanın olmaması lâzım olduğunu söyleyerek cevab verdiler. Münâfıkların bu düşünceleri "Kasrü'l-ifrâd"[2] (tekleştirme kasrı) babındandır.

Onlar (münâfıklar), mü'minlerin, ortaklığa (ıslâh ile ifsâdı bir olduğuna) itikad ettiklerini sandılar ve bunun için Cenâb-ı Allah, "Kasrı kalbî"[3] (ters çevirilmiş kasr) üzerine delâlet eden cümleyle onlara cevab verdi. O'da Cenâb-ı Allah'ın şu kavli şerîfidir:

---

1 El-Fatır: 35/8

2 Kasrü'l-ifrâd (tekleştirme kasrı), bir şeyin yalnızca bir şeye tahsis edilmesinde, muhatab ortaklığı yâni, bir mevsufta iki sıfat veya bir sıfatta iki mevsufun ortağın olmamasıdır. Burada münâfıklar ıslâh sıfatını sadece kendilerine uygun görüyorlar. Kasrü'l-ifrad hakkında daha geniş bilgi için bakınız: Telhis (Meânî fenni) s. 62

3 Kasrü'l-Kalbî (ters çevirilmiş kasr demektir) Bakınız:Telhis (Meânî fenni) s. 62

أَلاَ Ey mü'minler biliniz ki, إِنَّهُمْ هُمُ الْمُفْسِدُونَ Muhakkak onlar, müfsidlerin ta kendileridir.

Münâfıklar, iki sıfat (ıslâh ve ifsad)dan birini (ıslâhı) kendileri için isbât edip diğerini (yâni ifsâdı) kabul etmediler. Buna inandılar (kendilerinin yeryüzünü düzeltici kişiler olduğuna inanıyorlardı.) Allah, onların bu düşüncelerini ters çevirdi. Onların kabul etmedikleri sıfatı (ifsâdı), onlar için isbât edip, onların (fesatçılar olduğunu) ve onların kabul ettikleri (ıslâh sıfatının da) onlardan nefyedip, onların ıslâh için çalışan kimseler olmadığını beyan etti. Onlar buna itikad ediyorlardı. Bunun mânâsı, onlar kendi nefislerini küfre kasredip ifsâd ediyorlar; da îmânına mani (engel olmakla) onları bozuyorlardı. "Bir şeyin bir hüküm üzerine kasrı" kâbilinden onlar da ıslâh sıfatını düşürüp; kendilerini ifsâd sıfatı üzerine kasrediyorlardı. Fesâd ve ifsâd (bozgunluk çıkarma gibi kötü) sıfatlarından vazgeçmiyorlardı. Münâfıkların bu hâlinden kendilerinden başkasının da fesatçı olması gerekmez. Sonra Cenâb-ı Allah,

وَلَكِنْ لاَ يَشْعُرُونَ(12) Lâkin onlar şuûr etmezler (bunun farkına varmazlar) kavl-i şerîfiyle "İstidrâk"[1] yaptı.

Münâfıklar müfsid (fesat çıkaran) kişilerdir. Bu Âyet-i kerime onların fesatlarının, fikir ve inanç dünyası işlerinde olduğunu ilân etmektedir. Lâkin onlar bunu idrâk edene kadar histen yoksundurlar. (Duyularını yitirmiş olduklarından fesatçı olduklarının farkında değiller.)

Vekil Olarak Allah Kâfidir

Şeyh Tefsirinde şöyle buyurdu: Şuur'un fesâdın karşılığında zikredilmesi, çok muvâfıktır (uygundur). Çünkü âdet bakımından mahsuslar (duyular) gibidir. Sonra bunda mü'minlerin şerefinin beyanı vardır. Allah, münâfıkların, Mustafa (s.a.v.) Hazretlerine dedikleri gibi, mü'minler hakkında söylediklerine de itiraz etti. Velid bin Muğire, Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerine "mecnun" (deli, cinlenmiş) demişti. Cenâb-ı Allah, onun bu sözüne cevab verdi. O Yüce Rasûlün mecnun olmadığını şöyle belirtti:

مَا أَنْتَ بِنِعْمَةِ رَبِّكَ بِمَجْنُونٍ "Sen Rabbinin nimetiyle mecnun değilsin"[2] Sonra Cenâb-ı Allah, bu mel'ûn'u şöyle kötüledi:

---

1 İstidrâk: İşitip dinleyenin anlamak istemesidir. İstilahta ise; geçmiş olan bir sözden meydana gelen tevehhümü (zan ve şüpheyi) gidermektir. Tarifat, Seyyid Şerif Cürcâni
2 El-Kalem: 68/2

فَلاَ تُطِعِ الْمُكَذِّبِينَ(8)وَدُّوا لَوْ تُدْهِنُ فَيُدْهِنُونَ (9) وَلاَ تُطِعْ كُلَّ حَلاَّفٍ مَهِينٍ (10)هَمَّازٍ مَشَّاءٍ بِنَمِيمٍ(11)مَنَّاعٍ لِلْخَيْرِ مُعْتَدٍ أَثِيمٍ(12)عُتُلٍّ بَعْدَ ذَلِكَ زَنِيمٍ

-"(Habibim!) O halde tanıma o yalan diyenleri [8] -Arzu ettiler ki müdâhene etsen, o vakit müdâhene edeceklerdi- [9] Ve tanıma şunların hiç birini; çok yemin edici, değersiz, [10] Gammaz, koğuculukla gezer, [11] Hayır engeli, mütecâviz, vebâl yüklü, [12] Kaba, sonra da zenîm (hayırsız, yaramaz, piç) ; [13] " [1] Yâni yersiz yere çok yemin eden yalancı, hakir, ayıplanan, arasında "nemime" koğuculuk ile gidip gelen, zâlimin malına cimri, fâcir (her türlü kötülüğü gözünü kırpmadan işleyen vicdansız), kalbi katı (acımasız), içi boş, bütün bu vasıflar ile zikredilen kişi aynı zamanda o "veled-i zinâ"dır. Piç ve soysuzdur.

Cenâb-ı Allah'ın, Habibi Edibi Muhammed Mustafa (s.a.v.) Hazretlerini böylece savunması ve düşmanlarını yermesi; O yüce Rasûlün, Cenâb-ı Allah'ın: رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ لاَ إِلَهَ اِلاَّ هُوَ فَاتَّخِذْهُ وَكِيلاً "O, doğunun ve batının (alemlerin) Rabbidir. Başka ilah yok; ancak o... O halde yalnız O'nu vekil tut."[2] Âyet-i Kerimesinin gereğince, Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri bütün işlerini Allah'a ısmarlayıp; O'nu kendisine vekil edinmesindendir. Yardımcı olarak, Cenâb-ı Allah kâfîdir (yeter).

Kutubların tasarrufu

Hak (ve hakikat) ehli buyurdular: Âdetleri bozan şeyler (yâni kerâmetler), kutublardan ve halifelerden belki onlar, vezirlerinden ve halifelerinden meydana geldiği zaman, tam kullukla kâim olmalarından ve onların "fakr-i küllî"[3] ile vasıflanmalarındandır. Onlar hiçbir şeyde kendi nefisleri (ve çıkarları) için tasarruf etmezler. Kutubların, bütün kemâlâtı, olgunluk ve kerâmetleri, Cenâb-ı Allah'ın kendilerine olan minnet ve nimetleridir. Cenâb-ı Allah onları, câhillerin sohbetiyle mübtelâ etmedi. Belki Allah, emin ve edib olan âlimlerin sohbetiyle onları rızıklandırdı. Emin ve edib olan âlimlerin sohbetleriyle onlardan yüklerini aldılar. Onlara hükümlerini ve sözlerini geçirdiler.

---

1 El-Kalem: 68/8,9,10,11,12,13

2 El-Müzemmil: 73/9; Ruhul-Beyanın metninde bu ayet-i kerime, sehven; فَاتَّخِذُوهُ وَكِيلًا onu vekil tutunuz, şeklinde cemi sıygası ile yazılmıştır. Öyle sanıyorum, bu yazılış Mûsânnıf Hazretlerine ait bir hatâ değil; matbaa ve dizgi hatasındandır.

3 Fakri Küllî, dünya ve dünyaya ait olan herşeyi gönüllerinden çıkaran. Tasarruflarını kendi çıkarları için kullanmayanlardır. Bizim anladığımız ekonomik manâda fakir demek değildir. Bunlar Süleyman Aleyhisselâm gibi zengin olabilir ama, kalblerinde zerre kadar dünya sevgisi yoktur. Hazret-i Harise gibi taş ile altın onlar için birdir.

Bu durum, Süleyman Aleyhisselâm'ın mükemmel olan veziri Asaf bin Berhiyâ'da olduğu gibi... Asaf bin Berhiyâ, vaktinin kutbu ve âlemin halifesiydi. Cenâb-ı Allah'ın Kur'ânı Kerimde anlattığı gibi onda, Belkıs'ın tahtını getirme kerâmeti zâhir oldu.

Kâfirler ve Münâfıklar Hilâfete Olan Ehliyetlerini Yitirdiler

Te'vîlât-ı Necmiyyede (buyuruldu:)

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ لاَ تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ "Ve onlara yeryüzünde fesat çıkartmayın denildiği zaman," Bu iki Âyet-i kerime'nin tahkikinde, muhakkak insan, her ne kadar yeryüzünün halifeliğine müsâit ve elverişli olarak yaratıldı ise de, lâkin o, hilkatının başlangıcında heva (ve heves) ve nefsânî sıfatlara mağlub olup; fesâda meyil ettiğine işâret vardır. Bunu şu Âyet-i kerime haber verdiği gibi:

وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلاَئِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْاَرْضِ خَلِيفَةً قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ قَالَ إِنِّي أَعْلَمُ مَا لاَ تَعْلَمُونَ

"Ve düşün ki, rabbin melâikeye,

-"Ben yerde, muhakkak bir halîfe yaratacağım" dediği vakit,

-"Â!... Orada fesâd edecek ve kanlar dökecek bir mahlûk mu yaratacaksın; biz hamdinle tesbîh ve seni takdîs edip dururken?!.." dediler. (Allah c.c.):

-"Her halde, ben sizin bilemeyeceğiniz şeyler bilirim." Buyurdu.[30] [1]

Şeriatın emir ve yasaklarına uymakla hilâfet cevheri, insan nefsinin madeninden kurtulur.

Sâadet ehli mü'minlerdir. Onlar hakka davet edene hemen boyun eğerler. Allah'ın emir ve nehiylerini (yasaklarını) hemen kabul ederler.

Şekâvet ehli de, dinden çıkan kâfirler ve münâfıklardır. Hevâ ve heveslerine uyuyorlar..

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ لاَ تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ "Onlara yeryüzünde fesat çıkartmayın denildiği zaman", Âyet-in manâsı, yâni yeryüzünde hilâfete elverişli olan güzel istidâd ve salâhiyetinizi, **(1/58)** hevâ (ve hevese) tâbi olmanız ve dünyaya düşkünlüğünüzle bozmayın, denildi, demektir. قَالُوا إِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ "Biz ancak ıslah edicileriz, dediler." İşin hakikatından gâfil olup, nasihatı kabul etmediler.

Sâdî dediği gibi:

1 Bakara: 2/30

Birine öğüt verme.
Öğüt verdiğinde,
hazır ol sözler işitmeye.
Herkes senden daha iyi vaizdir."

Cenâb-ı Allah,

اَلاَ إِنَّهُـمْ هُـمُ الْمُفْسِدُونَ "İyi biliniz, muhakkak onlar, fesatçıların ta kendileridir," buyurarak, onları yalanladı. Yâni onlar, dünyalarını ıslâh edip âhiretlerinin ıslâhını bozdular, ahiretlerini harab ettiler.

وَلَكِـنْ لاَ يَـشْعُرُونَ "ve lâkin onlar farkında değiller." Hallerinin fesâdından, kötü amellerinden ve zararlarından dolayı vebâllarının büyüklüğünün şuuruna varmazlar. Sanatlarını (yaptıkları fesâdı) güzel görürler ve kendilerinin ıslâh eden(yeryüzünün düzelmesine çalışan kişiler) olduklarını sanırlar. Cenâb-ı Allah buyurduğu gibi:

قُلْ هَلْ نُنَبِّئُكُمْ بِالْاَخْسَرِينَ أَعْمَالاً(103)اَلَّذِينَ ضَلَّ سَعْيُهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَهُمْ يَحْسَبُونَ أَنَّهُـمْ يُحْسِنُونَ صُـنْعًا(104)أُولَئِـكَ الَّـذِينَ كَفَـرُوا بِـآيَاتِ رَبِّـهِمْ وَلِقَائِـهِ فَحَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فَلاَ نُقِيمُ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَزْنًا(105)ذَلِكَ جَزَاؤُهُمْ جَهَنَّمُ بِمَا كَفَرُوا وَاتَّخَذُوا آيَاتِي وَرُسُلِي هُزُوًا(106)

"Size, amelleri en ziyade hüsrâna gidenleri haber vereyim mi?' [103] de:

Onlar ki dünya hayatında gayretleri boşa gitmektedir de kendilerini zannederler ki cidden güzel san'at yapıyorlar. [104] Bunlar işte o kimselerdir ki rablerinin ayetlerine ve likâsına küfretmişlerdir de hayr nâmına yaptıkları bütün amelleri heder olmuştur; artık kıyamet günü biz onlara hiçbir vezin (tartı) tutturmayız! [105]

İşte böyle, onların cezaları cehennemdir; çünkü küfretmişler ve benim ayetlerimi ve peygamberlerimi eğlence yerine tutmuşlardır. [106] " [1]

Mevlânâ Celâleddin (k.s.) buyurdular:
"Ey kendine Hakk arslanı diyen,
Nice yıldır ve bir köpekle aczin aşikârken;
Senin için köpek nasıl av avlasın?
Çünkü besbelli sen onun avı olmuşsun."

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ "Ve onlara denildiği zaman..."

---

1 Kehf: 18/103,104,105,106,

Mü'minler tarafından, irşadı mükemmel yapmak ve nasihatı tamamlamak için, münâfıklara "nehyi anil-münker" (bir önceki ayette geçen) onları kötülüklerden alıkoyma çalışmasından sonra, emri bil'maruf yoluyla söylenilmiştir. Zîrâ îmânın kemâli, bu iki emrin toplamından (emri bil'maruf ve nehyi ani'l-münker-iyiliği emretmek ve kötülükten alıkoymak) ve (kendisine) yakışmayan şeylerden yüz çevirmekledir. لاَ تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ "Yeryüzünde fesat çıkartmayın," ayetiyle; iyiliği emretmek ve kötülükten alıkoymak nasihatı verildi. Yakışan ve kişiye gerekli olan şeyi yapması ise;

آمِنُوا "İman ediniz," emriyledir. Burada îmân edilecek şeyler zâhir olduğu için hazfedildi. Yâni: "Allah'a ve âhiret gününe îmân edin," demektir. Veya kendisiyle "imân edin, îmân işini yapın," demektir.

كَمَا آمَنَ النَّاسُ " İman ettiği gibi (iman edin),"

Teşbih için olan **(ك)** "kef" nasb mahallindedir. Mahzûf olan bir masdar'ın yâni mefulü mutlak'ın sıfatı olmakla mahallen mensubtur. آمِنُوا ايماناً "İman etmekle îmân edin" demektir. **(ك)** "kef", burada mahzuf olan ايماناً lafzının sıfatıdır). Onların îmân etmelerine meyil etmektir. ماMa masdariyet içindir veya topluca demektir. Yâni insanlar, hakikî bir îmân ile îmân ettikleri gibi, siz de hakikî bir îmân ile îmân edin, demektir.

النَّاسُ İnsanlar," kelimesindeki **(ل)** lâm-ı tarif, cins içindir. Burada "İnsan"dan murat, insanlıkta kemâle eren ve aklının gereğiyle amel eden kişiler, demektir. Veya ahd içindir. O zaman, insandan murat, bizzat Rasûlüllah (s.a.v.) Hazretleri ve onunla berâber olandır. Veya kendi şehirlerinin ehlinden îmân edenlerdir. Yâni kendi topraklarının ehli olup Abdullah İbn-i Selâm ve ashabı gibi îmân edenlerdir.

Bu takdirde bu Âyet-in mânâsı: İhlasa yakın ve nifak şâibelerinden uzak; bir îmân'a mümâsil (benzer) tam bir îmân ile îmân edin demektir.

قَالُوا **"(Münâfıklar,) dediler."**

Münâfıklar, kötülük yaptıklarını inkâr ederek, emr-i bil'mâruf'a mukâbil, aslında güzel sıfatların zıddı olarak, kendi kafalarınca vakarı olan sıfatları tercihle;

أَنُؤْمِنُ كَمَا آمَنَ السُّفَهَاءُ "Ya!..Biz de o budalaların inandığı gibi mi inanacağız?"

Buradaki hemze **(أَ)** inkâr içindir. السُّفَهَاءُ sefihler"deki lâm-ı tarif **(ل)** ile kâmil insanlar, işâret edilmektedir. Veya ahdler (bilinen mü'minler murat edilmekte). Veya cins içindir. Esrârı ve münâfıkların bozuk olan görüşlerine göre, bütün hepsini içine almaktadır.

سفهة "Sefeh": Akıl hafifliği, akıl azlığı ve akılda kusurluk veren görüş ve fikirlerdir. Bunaklık, beyinsizlik ve ahmaklık gibi manâlara gelir. سفهة "Sefeh": Hilim (halim olmak yâni yumuşak davranıp kimseye zarar vermemek) ve acele etmeyip teenni üzerine davranmanın zıddıdır.

Münâfıklar

Münâfıklar, mü'minlere "sefihlik" nisbet ettiler. Kendileri, rüşd (akıl ve erdemlikten), ciddiyet, vekâr ve kemâlden (olgunluktan) gâyet uzak oldukları halde, îmân ehline sefihlik (beyinsiz ve akılsızlığı) nisbet ettiler. Halbuki kendi zihin meşguliyetinden sefihliğin doruk noktasında olup, gabâvetin (ahmaklığın) içine dalmışlardır. Kötü amelleri onlara süslü görünmüş ve ahmaklıklarından dolayı münâfıklık onlara güzel göründü. Zîrâ kim ki, dalâleti hidâyet sanırsa, hiç şüphesiz (dalâlette olup, asıl) hidâyet-i de dalâlet sanır.

Münâfıkların, mü'minlere sefihler demelerinin bir başka sebebi de, mü'minleri hakîr görmelerindendir. Çünkü mü'minlerin çoğu fakir kimselerdi. Mü'minlerin içinde Suhayb (r.a.) ve Hazreti Bilâl (r.a.) gibi köle olanlar da vardı. İman edenlerden murat, Abdullah bin Selâm ve benzerlerinin olmasından dolayı tasalanıp, şikâyet yoluyla mü'minlere sefihler dediler.

Eğer sen münâfıkların, îmân ve mü'minler için;

أَنُؤْمِنُ كَمَا آمَنَ السُّفَهَاءُ "Ya! Biz de o beyinsizlerin inandığı gibi mi inanacağız?" Demelerine rağmen kendilerine münâfık denilmesi nasıl sahih olur? Dersen cevaben deriz ki: Bu konuda bir çok söz ve görüş vardır.

Birincisi: Allah kendilerine lânet etsin münâfıklar, nifaklığı kendi nefislerinde konuşuyorlardı; dilleriyle îmân etmediklerini söylemiyorlardı. Lâkin Cenâb-ı Allah onların gizlilik perdelerini yırttı. Onların sırlarını açıkladı. Düşmanlıklarını cezâlandırdı.

Münâfıkların bu halleri, (kalblerinde gizledikleri şeylerin Allah tarafından izhâr edilmesi) ihlas ehlinin içinde gizlediği güzel sözlerinin Allah tarafından izhâr edilmesi gibidir. Velâyetlerinden dolayı her ne kadar dilleriyle konuşmasalar bile... Cenâb-ı Allah, şöyle buyurdu:

يُوفُونَ بِالنَّذْرِ وَيَخَافُونَ يَوْمًا كَانَ شَرُّهُ مُسْتَطِيرًا(7)وَيُطْعِمُونَ الطَّعَامَ عَلَى حُبِّهِ مِسْكِينًا وَيَتِيمًا وَأَسِيرًا(8)إِنَّمَا نُطْعِمُكُمْ لِوَجْهِ اللّٰهِ لاَ نُرِيدُ مِنْكُمْ جَزَاءً وَلاَ شُكُورًا

"Adaklarını yerine getirirler ve şerri salgın olan bir günden korkarlar,[7] Miskine, yetime, esire seve seve yemek yedirirler,[8] "Size ancak Allah için yediriyoruz, sizden ne bir karşılık isteriz, ne de bir teşekkür;[9] "[1] **(1/59)**

Bu güzel düşünceler, mü'minlerin kalbindeydi. Allah onlara şeref bahşetmek ve hallerini (bir numûne-i imtisâl-örnek olması) için izhâr etti. Bu Teysir sahibinin sözüdür.

İkincisi: Münâfıklar, bu sözleri kendi aralarında söylüyorlardı, mü'minlerin yanında söylemiyorlardı. Onların söylediklerini, Allah, Peygamberi (s.a.v.) Hazretlerine haber verirdi. Mü'minler de bunu bu şekilde öğreniyordu. Bu Bağâvî'nin sözüdür.[2]

Üçüncüsü: Ebu's-Suûd Efendi'nin "İrşâdü Akl-ı Selim ilâ mezâyâ'l-Kur'ânı Kerim" tefsirindeki sözüdür. Ebu's-Suûd Efendi buyurdular: Eğer bu sözler, münâfıklardan sâdır olmuş ve münâfıklar bu sözleri, mü'minlerden kendilerine nasihat edenlerin huzurunda söylemişler ise; mü'minlerin nasihatlerine karşı cevab olarak söylenmiştir. Lâkin bu sözler, onların aşikâr olmalarını yâni herkes tarafından bilinip tanınmalarını ve münâfık olmamalarını gerektirmez.[3] Çünkü sözler, onlara hoş gelen küfürden bir parça olduğu ve derin nifaktan yâni münâfıklıktan bir bölümdür. Tefsirinde zikredildiği gibi... Böyle bir konuşmanın şerre ihtimali vardır. İmanı iddia manâsı olduğu için hayra da ihtimali vardır. Yâni bu sözlerde, insanların (mü'minlerin) îmânı gibi, onların da îmânı iddia ettiği mânâsı çıkar.

Onların kendisine ihtimam edip önem verdikleri nifakı, inkâr izlenimi verip; أَنُؤْمِنُ كَمَا آمَنَ السُّفَهَاءُ "Biz de o beyinsizlerin inandığı gibi mi inanacağız?" yâni, onlar bu sözlerine şöyle manâ veriyorlardı: "Biz beyinsizlerin, mecnunların, delilerin ve îmânlarında itidal olmayanla-

---

1 El-İnsan: 76/7,8,9

2 İmam Ebi Muhammed el-Hüseyin bin Mesûd el-Ferrâ el-Bağavî, Meâlim-i Tenzîl, c. 1, s. 23, Darül-kutubi'l-İlmiyye-Beyrut-1414

3 Şeyhül-İslâm Ebû Suûd Efendi, İrşâdü Akl-ı Selim ilâ mezâyâ'l-Kur'ân-ı l-Kerim, c. 1, s. 44-45, Dârül-İhyâ-ü't-Türâsi'l-Arabî- 1414-Beyrut

rın yâni îmân etseler de îmân etmeselerde, insanların îmânları gibi îmânlarında bir itidal bulunmayanların îmânları gibi mi inanacağız? Biz Adam gibi îmân ederiz. Bizim îmânımız tamdır. Biz beyinsiz ve deliler gibi değiliz." Hatta münâfıklar, sağda solda bunu mü'minlere emrediyorlardı. Kendilerine nasihat eden mü'minlere de ikinci kere istihzâ ediyorlardı. Burada mü'minleri, beyinsiz ve deli yerine koydukları gibi asıl niyetlerini gizleyerek mü'minleri aldatmak için çok masum ve çok ihlaslı görünmeye çalışıyorlardı. Onlar, mü'minlere son manâyı (yâni hayır tarafına ihtimali olan manâyı) murat ettiklerini söylüyorlardı; hakikatte ise ilk manâyı, yâni mü'minleri beyinsiz insanlar yerine koyan, îmân etmeyi kabul etmeyen manâyı murat ediyorlardı. Allahü Teâlâ hazretleri, münâfıkların kendilerini temize çıkartmaktaki görüşlerini reddederek şöyle buyurdu:

أَلاَ إِنَّهُمْ هُمُ السُّفَهَاءُ وَلَكِنْ لاَ يَعْلَمُونَ(13) "İyi bilin ki, asıl beyinsiz kendileridir fakat bilmezler" Onların kendileri sefihtirler. Kendilerinde "sefih hastalığı" olduğundan üzerlerinde olanları tam kavrayamıyorlar.

Mü'minler ise, îmân ve ihlasları ile sefihlikten yâni beyinsizlikten kaçıp kurduldular. İlim ve hakka daldılar. Onlar hakikat üzerinde olan âlimlerdir. Ve onlar, tarikatta müstakîmdirler yâni doğru yoldadırlar.

Bu (Âyet-i kerime) münâfıklara hem red cevabı ve hem onların durumlarını, aşırılıklarını, cehâlette mübâlağa edip çok ileri gitmelerinin beyanıdır. Çünkü câhil kişi, vak'a (yâni normalin) hilâfına büyük bir cehâlete kapılması, en büyük dalâlet ve cehâlet olarak bilinen durumun en son durağı ve cehâleti tamam olmasıdır. Tavakkuf edip cehâletini itirâf eden kişi; umulur ki, özür diler ve böylece kendisine korkutmalar ve âyetler fayda verir

Münâfıklar, hiss, zekâ ve ilimden yoksundurlar

Cehâletini itiraf eden mazûr görülebilir. Ona âyetler ve inzârlar (uyarma ve korkutmalar) fayda verir.

Bil ki, Cenâb-ı Allah'ın لاَ يَشْعُرُون "Farkına varmazlar" kavl-i şerîfi,

Birinci âyette (yâni bu sûrenin 9. ayetinde) münâfıkların hissini nefyetmek içindi. Yâni münâfıkların şuurdan yoksun olduklarını ifade ediyordu.

İkinci âyette ise, (yâni 12. Ayette) münâfıklardan zekâ ve anlayışı nefyetmek içindi. (Yâni münâfıkların anlayışsız ve geri zekâlı oldukla-

rını beyan ediyordu.) Çünkü bir şeyin ıslâh ve fesâdı (iyi ve kötü oluşu) zekâ ile idrâk olunur.

Üçüncü âyette, (Yâni 13. Âyette ki, لاَ يَعْلَمُونَ bilmezler," lafzı ise) münâfıklardan ilmi nefyetmektedir. (Münâfıkların ilimden yoksun olduklarını ifâde etmektedir.) Bu şekilde, şuur, zekâ ve ilim nefyetmesinde latif bir tenbih ve ince bir manâ vardır.

Birincisinde, münâfıkların hile ve aldatmayı kullanmalarıyla cehâletin nihÂyet-ine varmaları, onlarda hissin olmadığına delâlet eder.

İkincisinde ise, onlar, zekâ ve akılsız olmaları, bunun onların bir lâzımı olduğuna tenbihtir. Zîrâ hissi olmayanın zekâsı da yoktur.

Üçüncüsünde, onlar bilmiyorlar hükmü, bilmemenin ve cehâletin münâfıkların ayrılmaz bir parçaları olduğuna tenbih içindir. Çünkü zekâsı olmayanın ilmi olmaz. Zîrâ ilim akla tabidir. İlim akla uyar. Hikâye olunduğu gibi.

Hikâye (ilim, haya, akıl)

Cenâb-ı Allah, Âdem Aleyhisselâm'ı yarattığında Cebrâil Aleyhisselâm, üç hediye ile ona geldi.

O hediyeler, ilim, haya ve akıl idi. Cebrâil Aleyhisselâm, Hazreti Âdeme:

-"Ey Âdem! Bu üçünden dilediğini seç," dedi. Âdem Aleyhisselâm, bunların içinden aklı seçti.

Cebrâil Aleyhisselâm, ilim ve haya'ya eski yerlerine dönmelerini işâret etti. Onların ikisi de:

-"Hayır! Biz âlem-i ervahta topluca bir aradaydık. Âlem-i eşbâhta da bazımızın bazımızdan ayrılmasına râzî olamayız. Biz yine akla tâbi oluruz nerede olursa olsun," dediler. Cebrâil Aleyhisselâm, onlara seslendi:

-"(Âdemin vucûduna) yerleşiniz!"

Akıl dimağa (beyine) yerleşti, ilim kalbe, haya da göze yerleşti.

Mevlânâ Celâleddin (k.s.) buyurdular:

Bütün hayvanlar, insan için fedâ, olunur.
İnsan da üstün bir akıl için feda edilir.
Akıl, akıllının aklı küllîsidir.
Cüz'î akıl da akıldır; ama pek makbûl değildir.
Lütuf veya akıl sahibi olup erdemliğe nâil ol,

veya ahmak olup kahrı kabul et.

İlm-i Ledünnî

Akıl, sıfat ve fiilin tevhidine kavuşuncaya kadar, mârifet ve ilim tahsiline koşmalı ve çalışmalıdır.

İmam Kuşeyrî (r.h.) buyurdular:

Akıl için yıldızlar vardır. O, şeytan için recimdir. İlimler için, (dolun) ay'lar vardır. O, kalbler için nûr ve bâsîretlerdir. Ve mârifetler için ise güneş vardır. O, ariflerin sırlarına doğar.

İlm-i ledünnî:

İlm-i ledünnî, hâriçten, bilinen bir sebep olmaksızın, kalb evine açılan bir ilimdir. Kalbin iki kapısı vardır. Biri dışarıya açılan kapıdır. Hislerden (duyulardan) ilim alır. Bir kapı da içeriye açılır. İlmi ilhâm yoluyla alır. Kalbin misâli, kendisinde beş nehir aktığı halde dolmayan havuz gibidir.

Suyu bulanıklıktan hâli (arınmış) değildir. Beş nehirden kendisine su aktığı müddetçe havuzun suyu bulanık olur. Suyu kendisinin dibinden çıkan havuz bunun hılâfınadır. **(1/60)** Zîrâ suyu altta kaynayan havuzun suyu saf ve berrak olur. Kalb de böyledir. Kalb'e zâhir olan "havass-ı hamse" beş duyu yoluyla ilim hâsıl olduğu zaman, o ilim, şübhe, şek ve bulanıklıktan hâli (arınmış) değildir. Feyiz yoluyla kalbin samimiyetinden hazır olan ilim böyle değildir. Çünkü feyiz ve ilâhi nûr yoluyla kalbe akan ilim saf (duru) ve en evlâ ilimdir.

Şeyh Zeynüddin el-Hâfî Hazretleri buyurdular: Hakikate ulaşmak için bu tarikate girip, Allah'ın kitabı ve Rasûlüllah (s.a.v.) Hazretlerinin hadîs-i şerîflerindeki manâlardan hâsıl olan (tasavvuf ile ilgili bâzı) ıstılahları tahsil ettikten sonra, kalbine "Ledünnî ilim"lerin (girip) yerleşmesi için, Allah'ın zikri, murâkabe ve mâsivâ'dan yüz çevirmekle meşgûl olmayışına taaccub edilir (şaşılır).

O ledünnî ilim ki, bir kişi, ıstılahların tedris ve tasnifi ile bin sene yaşasa (yâni bir kişi terimlerin öğrenilmesi ve kitab olarak yazmaya tam bin senesini verse bile) o ledünni ilmin kokusunu alamaz ve ledünni ilmin eserlerini ve parıldayan nûrlarını müşâhede edemez.

Amelsiz ilim kesiktir. İlimsiz amel ise hastadır. Amel ilimle "sırat-ı müstekîm" yâni doğru yoldur.

Mesnevî de dedi:

O kimse ki, himmetsiz idi.

Himmet sahibi oldular.

Ve o kimse ki, himmet ehlinden oldu.

Pek çok nimete kavuştu.

Te'vîlât-ı Necmiyyeden

Te'vîlât-ı Necmiyyede buyuruldu:

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ "Onlara denildiği zaman," gaflet ve unutkan ehline,

آمِنُوا كَمَا آمَنَ النَّاسُ " Müslümanların inandığı gibi inanın." Sizden bâzı unutanların (hatırlayıp) îmân etmeleri gibi îmân edin.

Onlar اَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" بَلَى Evet Sen bizim Rabbimizsin) ahdini ve kulluk ve tevhid üzerine Cenâb-ı Allah'a vermiş oldukları sözleri unuttular. Sonra; Allahü Teâlâ Hazretlerinin nimet ve eserlerinin üzerinde tefekkür ettiler ve âyetlerini araştırıp düşündüler. Bu ahidlerini (Allah'a vermiş oldukları kulluk ve tevhid sözünü) ve mîsâkları hatırladılar. Ve böylece Muhammed (s.a.v.) Hazretlerine ve onun getirdiklerine îmân ettiler. قَالُوا Dediler, yâni onlardan şekâvet ehli dediler:

أَنُؤْمِنُ كَمَا آمَنَ السُّفَهَاءُ "Biz de o beyinsizlerin inandığı gibi mi inanacağız?" İslâmı iddia eden gaflet ashabının durumları da böyledir. Miras yoluyla buldukları "Taklidî îmân"dan doğru bir isteme, dünya sevgisini, hevâyı (ve hevese tâbi olmayı), bırakarak yönelmeye ve bâtıla dalmayı bırakarak kazanılan "hakîkî îman"a çağırıldıkları zaman, gönül erbâbına ve yüksek kerâmet sahiblerine "sefih" (ahmaklık) ve delilik nisbet ederler. Gönül erlerine ve kerâmet sahibi evliyâya, acziyet, zillet, kıllet ve meskenet gözüyle bakarlar. Ve; "bu sefih fakirler, dünyayı terkettiği gibi biz de mi dünyayı terkedelim, onlar halka muhtaç oldukları gibi biz de mi muhtaç olalım?" derler. Amma gerçek sefih (beyinsiz, akılsız, ahmak ve geri zekâlıların) kendileri olduğunu bilmezler.

أَلاَ إِنَّهُمْ هُمُ السُّفَهَاءُ وَلَكِنْ لاَ يَعْلَمُونَ(13) "İyi bilin ki, asıl beyinsiz sefih kendileridir fakat bilmezler."

Onlar iki manâ'dan dolayı sefihtirler.

Birincisi: Onlar sefihliklerinden ve rüşdlerinin olmayışından dolayı dini, dünya ile, bâkî olanı yâni, sonsuz ve kalıcı olanı fânî ile, değiştiriyorlar.

İkincisi: Onlar kendi nefislerini sefih ettiler. Yüksek derecelere, Allah'a yakın ve yaklaşmak gibi güzel istîdâtlarının kıymetini bilmediler. Onu körlettiler. Onu dünya hayatı ile değiştirdiler. Takvâ ehlinin

mertebelerinden ve kötülükten kaçan kişilerin meşreblerinden yüz çevirdiler. Cenâb-ı Allah'ın buyurduğu gibi:

وَمَنْ يَرْغَبُ عَنْ مِلَّةِ إِبْرَاهِيمَ اِلاَّ مَنْ سَفِهَ نَفْسَهُ İbrâhim'in milletinden kim yüz çevirir? Ancak kendine kıyan sefih! [1]

Zîrâ: مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ فَقَدْ عَرَفَ رَبَّهُ "Nefsini tanıyan Rabbini bilir," Rabbini bilen gayrisini terkeder.

Ehlüllah ve havassı onu bildiler. Onlardan yüz çevirilmez. Onlar sefihlikle itham ve nisbet edilmezler. Onlara izzet ve şerefle bakılmalıdır. Zîrâ fakir olan tasavvuf büyükleridir. Onlar yamalı elbiselerin içinde bulunan sultanlardır. Yüzleri Allah'ın katında ay ve güneş gibi sararmıştır; lâkin izzet ve şeref kubbesinin altında gizlidirler, ağyârın (başkalarının) gözünden onlar örtülüdürler (Onları oldukları gibi herkes göremez).

Mesnevî'de dedi:
Pak olan zatların muhabbetini canın içine dik.
Gönülü ancak kalbi hoş olanlara ver.
Sen taş ve mermer ile uğraşırken sahibi cevheri buldu.
"Benim evliyâ kullarım cübbemin altında emniyettedirler."
Bir kişi ki, yüce yaratıcı onu emniyetinin altına aldı.

وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا "Onlar îmân edenlerle karşılaştıkları zaman..."

Münâfıkların, mü'minler ve kâfirlerle olan muâmelelerini beyan etmektedir. Kıssadan sâdır olan, burada makam (sözün geldiği nokta) onların hallerinin açıklanması ve mezheblerinin beyanı. Ve nifaklarının başlangıcında söylediler. Tekrâr değildir. **(1/61)**Yâni bu münâfıklar, Hakka îmân eden "muhâcir" ve "ensâr" ile karşılaştıkları, tasadüf edip göründükleri zaman;

قَالُوا Dediler, bu şekilde:

آمَنَّا "Biz îmân ettik," Sizin îmân ve tasdikiniz gibi biz de îmân ettik, dediler.

Münâfıkların Mesleği

---

1 Bakara: 2/130

Rivâyet olundu:

"Münâfıkların başı Abdullah b. Übey ve ashabı (münâfık arkadaşları) bir gün (dolaşmaya) çıkmışlardı. Sahabeden bir grub ile karşılaştılar. Abdullah bin Übey, arkadaşlarına:

-"Bakın! Bu sefihleri sizden nasıl uzaklaştıracağım!" dedi. Sahabelerin yanına yaklaştığında, Hazreti Ebû Bekir (r.a.)'in elinden tuttu. Ve ona:

-"Merhaba Ey Sıddîk! Merhaba ey Temim oğullarının efendisi ve Şeyhülislâm (İslâm'ın büyüğü!) Mağarada Rasûlüllah'dan sonra ikinci adam! Malını ve nefsini Allah yolunda ortaya koyan üstün zât merhaba!" dedi. Sonra geldi. Hazreti Ömer (r.a.)'in elinden tuttu. Ona:

-"Merhaba Adiy oğullarının efendisi! Faruk (hak ile bâtılın arasını ayıran) dininde kuvvetli, malını ve canını Rasûlüllah'ın yolunda saçan, dağıtan ulu kişi merhaba!" dedi. Sonra geldi. Hazreti Ali (k.v.)'nin elinden tuttu. Ona:

-"Merhaba! Ey Rasûlüllah'ın amcasının oğlu ve damadı! Rasûlüllah (s.a.v.) hariç; Haşimî oğullarının efendisi!

Ali (r.a.) Hazretleri ona:

-"Ey Abdullah! Allah'dan kork! Münâfıklık etme. Muhakkak münâfıklar Allah'ın yarattıklarının en şerlisidirler.

Abdullah bin Übeyy:

-"Ey Hasan'ın babası! Yavaş ol! Ben bunları söylüyorum. Bizim îmânımız, sizin îmânınız ve bizim tasdikimiz, sizin tasdikiniz gibidir," dedi.

Sonra sahabeden ayrıldılar. Abdullah bin Übeyy, arkadaşlarına:

-"Benim nasıl yaptığımı gördünüz! Siz o müslümanları gördüğünüz vakit, benim onlara yaptığım gibi yapın! Onların hayır işlerini övün," talimatını verdi. Münâfıklar:

-"Bizim hayatımızdan daha hayırlı bir şey inmemiştir," dediler.

Müslümanlar, Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin yanına vardılar. Münâfıkların konuşmalarını haber verdiler. Bundan dolayı şu âyet indi:

وَإِذَا خَلَوْا "Halvet ettikleri zaman, yâni dönüp kendi adamlarıyla bir araya toplanarak halvet ettikleri vakit.

اِلَى "İlâ" (harfi cerri) مَعَ ma'a (berâber) mânâsınadır. Veya münferid olduklarında o zamanda اِلَى "İlâ" (harfi cerri) **(ب)** be mânâsına olur. Veya sen biriyle başbaşa olduğun zaman;

خَلَوتُ بِفُلاَنٍ "Ben falanca ile halvet ettim" demen gibidir. (Halvet, izinleri olmadan bir başkasının giremeyeceği bir gizlilikte yapılan sohbet veya biriyle başbaşa kalmaktır.)

إِلَى شَيَاطِينِهِمْ "Şeytanları ile "halvet ettikleri zaman" inatçılık ve kötülükte şeytana mümâsil olan (şeytana benzeyen ve şeytandan farkı olmayan) arkadaşları ile başbaşa kaldıkları zaman, küfürlerini izhâr ederler.

Münâfıkların şeytana izâfe edilmesi (berâber zikredilmeleri) küfürde münâfıkların şeytanlarla ortak olmalarındandır. Veya münâfıkların büyükleri (başkanları) kasdedilmiş olabilir. Konuşanlar, münâfıkların küçükleridir (ayak takımlarıdır). Zîrâ her temerrüd eden (azan, sapıtan ve inad edip direnen) kimseler şeytandırlar.

Dahhak buyurdular: شَيَاطِينِهِمْ Şeytanları kelimesinden murat, kâhinleridir.

Onlar, Kurayza oğullarından Ka'b bin Eşref, Esleme oğullarından Ebû Bürde, Cüheyne'den Abduddâr, Esed oğullarından Avf bin Âmir ve Şam'da Abdullah bin Sevdâ idi. Araplar, bunların gayba muttali' olduğuna, esrâr (gizli hâdiseleri) bildiğine ve hastaları iyi ettiklerine inanıyordu. Hiçbir kâhin yoktur ki, özellikle Arapların inançlarına göre, her kâhine, ona kahânetini ilkâ eden (bilgi veren) bir şeytan vardır. Kâhinler hakdan uzak oldukları için onlara şeytanlar adı verilirdi.

Çünkü şeytan kelimesinin müştak olduğu شطون uzaklık mânâsınadır. Teysirde böyledir.

قَالُوا إِنَّا مَعَكُمْ "Hiç şübhesiz biz, sizinle berâberiz," dediler. Biz sizin arkadaşlarınızız ve sizin dininiz ve itikadınız üzereyiz. Hiç bir halde sizden ayrılmayız. Sanki onlar: إِنَّا مَعَكُمْ "Hiç şübhesiz biz, sizinle berâberiz," dediklerinde kendilerine:

-"Eğer siz bizimle berâber iseniz, Peki neden şehâdet kelimesini getiriyor, onların şahid olduğu şeylere şahid oluyor, onların mescidlerine gidiyor, haccediyor ve onlarla berâber savaşlara katılıyorsunuz?" Nedir bu haliniz?" denildi: Onlar da dediler ki:

"إِنَّمَا نَحْنُ "Gerçekten biz ancak," yâni mü'minlerin yanında îmânı izhâr etmekle biz ancak:

مُسْتَهْزِئُونَ(14) istihzâ edicileriz, onlarla alay ediyoruz. O Münâfıklar kendilerini savunmak için devam ettiler:

-" Şehâdet kelimesini getirirken aslâ kalbimize hakîkî îman gelmedi. Zâhiren ve bâtinen onların dinlerinin üzerinde olduğumuzu onlara gösteriyoruz; fakat biz sadece zâhirî (dış görünüşte) onlarla berâberiz. Bu hareketimizle ganimetlerine ortak oluyoruz, kızlarını nikahlıyoruz, onların gizli hallerini (savaşlar ile ilgili kararlarını öğrenip size haber veriyoruz), onların elinden, malımızı, canımızı ve kadınlarımızı korumuş oluyoruz," (dediler).

اِسْتِهْزَاء "İstihzâ" yâni alay etmek, karşıdakini cahil görmek, onunla eğlenmek ve onu hafif görmektir. Münâfıkların,

إِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزِئُونَ "biz ancak Müslümanlar ile alay ediyoruz," sözlerinin mânâsı: Biz Muhammed ve ashabını cahil görüyor ve İslâmı izhâr etmekle onlarla eğleniyoruz," olur. Cenâb-ı Allah, münâfıklara cevab verdi:

Münâfıklar ile istihzâ

اَللّٰهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ (Asıl) Allah onlarla alay ediyor."

Onların istihzâ (alay etmelerine) veya dönmelerine müsâde ederek, Allah onlarla alay ediyor. İstihzânın durumu onların üzerinedir. Onlar kendisiyle istihzâ edilen kimse gibidir. Hakâret ve istihzâ (alay etmenin) lâzımı olan değersiz ve önemsizlik, münâfıkların üzerine inmektedir. Ondan veya muâmelelerinden maksat, onlarla yapılan istihzâ muâmelesidir. Münâfıklara Cenâb-ı Allah'ın dünyada yapmış olduğu istihzâ, onların üzerinde Müslümanların hükümlerinin icrâ edilmesi, mühlet vererek onlara istidrâc yapması, tuğyanlarına rağmen mal ve nimetlerini arttırmasıdır.

Âhirette ise, rivâyet olunduğuna göre, onlar Cehennemde iken kendilerine cennete gitmek için kapılar açılır. Onlar da Cehennemden kurtulup cennete girmek için koşarlar. Kapıya ulaştıklarında Cehennemin kapıları üzerlerine kapanır. Yine Cehenneme sevk edilirler. **(1/62)** Mü'minler cennette, köşklerinde sedirler üzerinde oturup onlara bakarlar. Münâfıklar dünyada iken mü'minlere güldükleri gibi mü'minler de onların Cehennemdeki bu kötü hallerine gülerler. Bu onların mü'minlere gülmelerinin karşılığıdır. Ve bu hal ard arda defalarca tekrârlanır.

وَيَمُدُّهُمْ "ve Allah, onlara mühlet verir." Onlara ziyâdelik verir.

Ordunun uzantısı olarak onları kuvvetlendirir. Kuvvetlendirdiği zaman ve ziyâde ettiği zaman, ona mühlet vermiştir. Buradaki müh-

let ömrün uzaması demek değildir. يَمُدُّ (uzatır fiili), اَمْلَلَهُمْ (Onlara yazdırdı-dikte etti) fiili gibi **(ل)** lam ile müteaddi olur. İbn-i Kesirin kıraâtı buna delâlet etmektir. Allah onları uzattı (mühlet verdi).

فِي طُغْيَانِهِمْ Tuğyânlarında (taşkınlıkları içinde)...

Bu cümle (câr ve mecrur) وَيَمُدُّهُمْ fiiline taalluk edip bağlanmaktadır.

طُغْيَان Tuğyân, her işte haddi aşmaktır. Burada طُغْيَان Tuğyân ve taşkınlıktan murat, inat ve serkeşlikte ifrâd derecesine varmaları ve küfürlerinde aşırı gitmeleridir. طُغْيَان Tuğyân ve taşkınlığın münâfıklara izâfe edilmesinden murat ise, طُغْيَان Tuğyân, ve taşkınlığın münâfıklara mahsus olması ve mühlet işinin tertibinin, onların kötü seçimlerine işâretini teyid etmek içindir.

(15) يَعْمَهُونَ "serserice dolaşırlar."

Yâni dalâletin içinde büyük bir şaşkınlıkla tereddüt ederler. Bu hâl onların istihzâlarından dolayı dünyadaki cezâlarıdır. يَعْمَهُونَ cümlesi, mensûb veya mecrûr zamirinden haldir; muzâf masdar olduğu için... Fakat hükmen merfu'dur.

Basirette, عَمَه "Ameh" basar'da (görmede) körlük gibidir. عَمَه "Ameh" hayret etmek (şaşmak) tereddüt etmek ve nereye yöneleceğini bilmemektir. Bu iki âyette bâzı işâretler vardır:

İşâretler

Birincisi: إِنَّا مَعَكُمْ Biz sizinle berâberiz, kavlindedir. Âdet ehli ve irâde yolunun arasında toplanan kişinin atmasıdır. Bu ondan kabul edilmez. Zîrâ: اَلضِّدَانِ لاَ يَجْتَمِعَانِ İki zıd bir arada toplanmaz. (mantık kâidesi vardır).

Kimin her bir yerde kurmuş olduğu bir işi olursa, bütün işlerinin bir zâviyeden (her açıdan) onun kalbinde bir rabıtası (bağlantısı) olur. O yollarda (işlerinin olduğu şehirler arasında) dört nal gidip gelir. Böylece ilgisi tamâmen bölünür. Münâfıkların hali de böyledir. Münâfıklar, şununla bunun arasında (islâm ile küfür arasında) gidip gelmekte ve bocalamaktadırlar. Yâni münâfıklar, kâfirlerin tozlu ve kirli fikirleri ile Müslümanların saf ve temiz sohbetini bir araya toplamak istediler. Münâfıklar, küfrün fesâdı ile îmânın maslahatını bir

araya toplamak istediler. Halbuki birbirlerine zıd olan iki şeyin arasını toplamak ise câiz değildir. Böylece münâfıklar ev ile kapının arasında kaldılar. Cenâb-ı Allah, onlar hakkında buyurduğu gibi:

مُذَبْذَبِينَ بَيْنَ ذَلِكَ لاَ إِلَى هٰؤُلاَءِ وَلاَ إِلَى هٰؤُلاَءِ

وَمَنْ يُضْلِلِ اللّٰهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ سَبِيلاً

-" (Münafıklar) Arada müzebzeb (şaşkın) bir haldedirler: Ne onlara, ne onlara... Her kimi de Allah şaşırtırsa, artık ona sen yol bulamazsın. [143] " [1]

Temenni edenlerin de hâli böyledir. İrâdelerini kullanırlar (dua ederler) ama, (örf ve) âdetten çıkmazlar. Onlar iki yurdu (dünya ve âhireti) bir araya toplamak isterler. Dinin en yüksek mertebesini temenni ederler ama; dünyanın en düşük mer'âsında otlanırlar. Bu hareketleri onları kurtuluşa ulaştırmaz.

Zîrâ Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri:

لَيْسَ الدِّينُ بِالتَّمَنِّى "Temenni ile din olmaz," buyurdular.

Yine Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri, بُعِثْتُ لِرَفْعِ الْعَادَاتِ وَ دَفْعِ الشَّهَوَاتِ "Ben (batıl olan örf ve) âdetleri kaldırmak ve şehveti defetmek için gönderildim," buyurdular.

Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri yine başka bir hadîs-i şerîflerinde:

اَلدُّنْيَا وَالآخِرَةُ ضَرَّتَانِ فَمَنْ يَدْعُ الْجَمْعَ بَيْنَهُمَا فَمَمْكُورٌ وَ مَغْمُورُ

"Dünya ve âhiret birbirlerinin kumaları (zıdları)dır. Kim ikisinin arasını toplamayı (her ikisini memnun etmeyi düşünürse) bu mümkün değil; o kişi aldanmıştır."

Kim hevâ ve hevesine uymayı yüksek ve olgun derecelere çıkmak için atar, kullanırsa, o kişi bu yol ile, bu fırkayla (mü'minler ile) alay edenler gibidir. Bu denizde onun benzerleri boğulur. Cenâb-ı Allah, dünyâya olan hırslarının üzerine onların tuğyânlarına (taşkınlıklarına) mühlet verir. İnsanlar, dünyayı istemede ona olan ihtiyaçtan fazlasına tecâvüz ederler. (Yâni dünyaya olan ihtiyacından fazlasını isteyip, dünyaya haris olurlar) Dünyâ'ya tam dalmaları için onların üzerine dünya maksatlarının (gailelerinin) kapıları açılır. Dünyaya olan istiğnâlarının takdirince (nisbetince) tuğyanları artar.

Cenâb-ı Allah: إِنَّ الْإِنسَانَ لَيَطْغَى (**6**) أَنْ رَآهُ اسْتَغْنَى (**7**) "çünkü insan muhakkak tuğyan eder; [6] Kendinin muhtaç olmadığını görmekle! [7] " [2] buyurdukları gibi:

---

1 En-Nisâ: 4/143
2 El-Alak: 96/6,7

Kötülüğün cezâsı, onlara istihzânın talebinde yetişir. Kötülüğün cezâsı, rüsvâylık olan istihzâ ve sonu tuğyân olan mühlettir. Kötülüğün cezâsı, bâsiret körlüğünün tuğyânıdır. Dalâlette şaşırıp kalırlar, tereddütlerinden dolayı bâtıldan çıkıp, hakka gidecek bir çıkış yolu bulamazlar.

İkinci işâret, اَللّٰهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ (Asıl) Allah onlarla alay ediyor," Âyetindedir. Bu âyet mü'minlerin şerefine ve Cenâb-ı Allah'ın yanında, onların yüksek makam ve mevkilerine delâlet etmektedir. Cenâb-ı Allah, mü'minlerin intikâmını münâfıklardan almak için istihzâyı onlara mal etti. Mü'minler, münâfıkların kendilerine yapmış olduğu istihzâ'nın (alayın) misliyle onlara cevab vermeye muhtâç etmedi. Mü'minlere vekâleten Allah, münâfıklar ile istihzâ etti. Gerçek istihzâ, ancak ulaşandır. Onların istihzâları başlarına gelecek olan, azab, onlara helâl olan zillet, meskenet ve anlatılması zor olan horlukların yanında; istihzâ değildir.

İstihzâ ve Alay

Bu Âyet-i kerime istihzâ (alay etmenin) çirkinliğine delâlet etmektedir. Zîrâ Cenâb-ı Allah, şöyle buyurdu:

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لاَ يَسْخَرْ قَومٌ مِنْ قَوْمٍ عَسَى أَنْ يَكُونُوا خَيْرًا مِنْهُمْ وَلاَ نِسَاءٌ مِنْ نِسَاءٍ عَسَى أَنْ يَكُنَّ خَيْرًا مِنْهُنَّ وَلاَ تَلْمِزُوا أَنْفُسَكُمْ وَلاَ تَنَابَزُوا بِالْاَلْقَابِ بِئْسَ الاِسْمُ الْفُسُوقُ بَعْدَ الْإِيمَانِ وَمَنْ لَمْ يَتُبْ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ

"Ey o bütün îmân edenler! Alay etmesin bir kavim, bir kavimle - belki kendilerinden daha hayırlı olurlar-

Ne de bir takım kadınlar diğer kadınlarla... Belki onlardan daha hayırlı olurlar. Hem kendilerinizi ayıplamayın ve kötü lâkablarla atışmayın; îmândan sonra fâsıklık ne kötü isimdir! Her kim de tevbe etmezse, artık onlar kendilerine zulmedenlerdir! [11]" [1]

Yine Cenâb-ı Allah, Mûsâ Aleyhisselâm'ın (sığırı kesme) hâdisesinde şöyle buyurdu:

وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ إِنَّ اللهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَذْبَحُوا بَقَرَةً قَالُوا أَتَتَّخِذُنَا هُزُوًا قَالَ أَعُوذُ بِاللهِ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ

"Bir vakit de Mûsâ, kavmine demişti:

- "Allah size bir sığır boğazlamanızı emrediyor".

1 El-Hucurât: 49/11

- “Ay!” dediler, “Bizi eğlence yerine mi koyuyorsun?” (Musa) Dedi:

“Allah’a sığınırım; öyle câhillere katılmaktan!” 2/67 ” [1] Cenâb-ı Allah, bu Âyet-i kerimeyle alay etmenin câhillerin işi olduğunu haber verdi.

İnsanlar ile istihzâ etmek çirkin olduğuna göre, Allahü Teâlâ Hazretleriyle istihzâ etmenin cezâsı (kimbilir) nedir?

Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri şöyle buyurdular:

اَلْمُسْتَغْفِرُ مِنَ الذُّنُوبِ وَهُوَ مُصِرٌّ عَلَيْهِ كَالْمُسْتَهْزِئِ بِرَبِّهِ

“İstiğfâr ettiği halde günâhlarda isrâr eden kişi, Rabbiyle alay eden kimse gibidir.” **(1/63)**

Üçüncü işâret: وَيَمُدُّهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ “Ve taşkınlıkları içinde serserice dolaşmalarına mühlet verir.” Kul’a yakışan ömür uzunluğu, mühlet, mâl ve evlâdın çokluğuyla aslâ mağrur olmamaktır.

Allahü Teâlâ Hazretleri, düşmanlarının uzun ömürlü olmaları ve onlara mühlet verilmesi hakkında, mâl ve erkek çocukları hakkında “mal ve erkek çocuklar ile onlara üstünlük verdiğimizi sanıyorlar. Halbuki uzun ömür, onlar için rüsvâylıktır. Mal ve evlâdın çokluğu ise, onlar için mahrûmiyettir.” Onlar bu mühlet ve uzunluklar için:

كَلاَّ سَنَكْتُبُ مَا يَقُولُ وَنَمُدُّ لَهُ مِنْ الْعَذَابِ مَدًّا “Hayır, aslâ öyle değil; biz onun söylediklerini yazacağız ve azabını çoğalttıkça çoğaltacağız.”[2]

Cenâb-ı Allah, dünyada düşmanlarına uzun bir mâl; âhirette ise, dostlarına uzun bir gölge (rahmet) verdi. Cenâb-ı Allah, mirâc gecesinde, Habibi Edibî Muhammed Mustafa (s.a.v.) Hazretlerine şöyle buyurdular:

اِنَّ مِنْ نِعْمَتِى عَلَى اُمَّتِكَ اِنِّى قَصَرْتُ اَعَمَارَهُمْ كَيْلاَ تَكَثُرَ ذُنُوبُهُمْ وَ اَقْلَلْتُ اَمْوَالَهُمْ كَيْلاَ يَشْتَدَّ فِى الْقِيَامَةِ حِسَابُهُمْ وَ اَخَّرْتُ زَمَانَهُمْ كَيْلاَ يَطُولَ فِى الْقُبُورِ حَبْسُهُمْ

“Ümmetine olan nimetlerimden bir kısmı:

Günahları çok olmasın diye ümmetinin ömürlerini kısalttım. Kıyâmette hesapları şiddetli olmasın diye mallarını azalttım. Ümmetinin kabirde çok habsedilmemeleri için onların zamanını geçirttim (onları âhir zamanda dünyaya gönderdim)”.

Rivâyet olunduğuna göre, Cenâb-ı Allah, mîrâc gecesi habibine şöyle buyurdu:

1 Bakara: 2/67
2 Meryem: 19/79

يَا اَحْمَدُ لاَ تَتَزَيَّنْ بِلِينِ اللِبَاسِ وَ طِيبِ الطَّعَامِ وَلِينِ الْوِطَاءِ فَاِنَّ النَّفْسَ مَأْوَى كُلِّ شَرٍّ وَهِىَ رَفِيقُ سُوءٍ كُلَّمَا تَجُرُّ هَا اِلَى طَاعَةٍ تَجُرُّكَ اِلَى مَعْصِيَّةٍ وَ تُخَالِفُكَ فِى الطَّاعَةِ وَ تُطِيعُ لَكَ فِى الْمَعْصِيَّةِ وَتُطْغَى اِذَا شَبَّعْتَ وَ تَتَكَبَّرُ اِذَا اسْتَغْنَتَ وَ تُنْسَى اِذَ ذَكَرْتَ وَ تَغْفَلُ اِذَ اَمِنْتَ وَ هِىَ قَرِينَةٌ لِلشَّيْطَانِ

"Ey Ahmed! Yumuşak elbise ve güzel koku ile süslenme ve yumuşak yerde oturmaktan kaçın. Çünkü nefis bütün şerlerin (barınak ve) kaynağıdır. Nefis kötü arkadaştır. Sen her ne zaman onu taâta çekersen o seni ma'siyete çeker. Tâatte sana muhâlefet eder (karşı gelir ama); ma'siyette sana itaat eder. Sen doyduğun zaman o tuğyan'a dalar (azıtır). Sen müstağni olduğun zaman, o kibirlenir. Sen hatırladığın zaman o unutur. Sen emin olduğun zaman o gâfil olur. Nefis şeytanın yakın arkadaşıdır." Mişkâtü'l-Envâr isimli kitabta böyledir.

أُولَئِكَ "İşte onlar,"

Yâni kendilerini mükemmel bir şekilde başkalarından temyiz eden, zikredilen kötü sıfatlar ile muttasıf olan münâfıklar... Onlar üzerinde oldukları şeyleri müşâhade edip, içinde oldukları durumda hazır oldular. أُولَئِكَ "İşte onlar"ın içinde bulunan uzaklık mânâsı, şer ve kötü halde mertebelerinin iyilikten çok uzak olduğunu ilan etmek içindir. أُولَئِكَ "İşte onlar," mübtedâ olmakla mahallen merfu'dur. Haberi ise; (kendisini takip eden şu kavli şerîftir.)

اَلَّذِينَ اشْتَرَوُا الضَّلاَلَةَ بِالْهُدَى "O kimselerdir ki, hidâyet karşılığında sapıklığı satın aldılar"

اِشْتِرَاء "Satın alma" kelimesinin aslı, kişinin taleb ettiği (beğendiği) eşyânın bedelini vererek satın almasıdır. Sonra اِشْتِرَاء "satın alma" kelimesi, istiâre yoluyla kişinin elinde olan a'raz ile başkalarını elde etmede kullanıldı. Daha sonra kullanımı genişletildi. اِشْتِرَاء "Satın alma" kelimesi, burada ise, daha önce geçen âyetlerde anlatılan münâfıkların muameleleridir.

اشْتَرَوُا الضَّلاَلَةَ "Dalâleti satın aldılar,"

o (dalâlet) küfür, hakdan ve doğruluktan dönmektir.

بِالْهُدَى "Hidâyet karşılığında,"

O (hidâyet) îmân, sırat-ı müstekîme sülûk etmek (yâni doğru yola girmek) ve yolda istikâmetini düzeltip yürümektir. Almak yerine

istiâre yoluyla (imandan vazgeçip küfre) rağbet etmeleri (ve nifak ile) muttasıf olmaları ve îmândan yüz çevirmeleridir. Yâni münâfıklar, küfrü îmâna tercih ettiler. Onu onunla değiştirdiler. İmanın yerine küfrü aldılar. HidÂyet-in ellerinde sahip oldukları bir mal gibi (belirtilmesi) onların hidâyete olan istidâdından dolayıdır (Her insanda hidâyete erme istîdâtı vardır). Fakat münâfıklar içlerinde var olan hidâyet istidâdını bir kenara atıp terkederek, dalâlete meylettiler.

بِالْهُدَى "Hidâyet karşılığında,"

هُدَى kelimesinin başındaki harfi cer olan be **(ب)** harfi, ivaz (bedel-karşılık) babında, terkedilenin sahibidir. **(ب)** Be harfinin, ivâz, bedel ve karşılık manâsına olması, icâb ve kabûlü konuşmadan, sadece karşılıklı olarak birbirlerine (mal-eşyâ veya para vermekle) hükmün sâbit olduğuna delildir. Çünkü bunlar, müşteriler olarak isimlendirildi. HidÂyet-i terketmenin karşılığında dalâleti aldılar. Bu mübâdeleyi hiç konuşmaksızın yaptılar. Teysirde olduğu gibi.

فَمَا رَبِحَتْ تِجَارَتُهُمْ "Ticaretleri kâr etmedi,"

Terşih yâni kârın ticâretmiş gibi gösterilmesi mecâz içindir. Yâni orada kâr etmediler. Halbuki kâr, hakikî manâda (ticârete değil) ticâret erbâbına isnad olunur. Burada olduğu gibi, kârın ticâretin kendisine isnâd edilmesi, geniş manâda faile iltibâsı (benzeyip karıştığı) içindir. Veya onun ona (ticâretin tüccâra) benzemesindendir. Çünkü kâr ve zararın sebebi odur (yâni ticârettir). فَمَا رَبِحَتْ Kâr etmedi" fiilinin başına fe **(ف)** harfinin gelmesinin sebebi ise, kelâm şart manâsını tazammun ettiği içindir. Zîrâ bu cümlenin takdiri şöyledir. اِذَا شْتَرَوْا فَمَا رَبِحَتْ "Satın aldıkları zaman, kâr etmezler," demektir. Kevâşî'de olduğu gibi.

تِجَارَت Ticâret, tüccârın sanatıdır. O da kâr elde etmek için yaptığı iş, alışveriş demektir. Kâr sermâyenin üzerine gelen fazlalıktır. Sermâyenin artmasıdır.

وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ(16) "Hidâyete erenlerden olmadılar, doğru yolu da bulamadılar."

Yâni ticâret yolunu bulamadılar. Ticâretten maksat, kâr'ın artmasıyla berâber sermâyenin korunmasıdır. Tüccâr bir ticârette kâr etmezse, sermâyesi elinde olduğu için diğer bir ticârette kâr edebi-

lir. Amma eğer bir defada bütün sermâyesini kaybederse, artık kendisine kesinlikle ticâret kapısı kapanır.

Bu gibileri (yâni münâfıklar), bütün varlıklarını kaybettiler. Çünkü onların sermâyeleri "Fıtrat-ı selime" yâni Cenâb-ı Allah'ın hidâyete müsâit ve doğru yolu bulmaya istîdâtlı bir şekilde onu yaratması ve sarfedilen akıldır. Onlar ne zaman ki bu dalâlete itikâd ettiler, istidâdları bâtıl oldu; akılları bozuldu. Kendisiyle Hakka erişebilecekleri ve kemâle erecekleri bir sermâyeleri kalmadı. Böylece (münâfıklar), zarar etmiş ve ümitsiz bir şekilde kaldılar. Münâfıklar, aslı kaybettiler, ta bin konak uzakta ticâret yolunu şaşırdılar. **(1/64)**

Bil ki, mühtedi, dünyayı ve (kötü) âdetleri terkedendir. Sonra taat ve ibâdet vazifeleriyle meşgûl olandır. Yoksa hevâ ve hevesine tâbi olan ve hevâsını hidâyet ile karıştıran kişi değildir.

Hikâye (dünya sevgisi)

Hikâye olunur. Şeyh Üstâd Ebû Ali Dekkâk (r.h.) Hazretleri'nin çok (zengin) mal sahibi tüccâr bir müridi vardı. Bu mürid bir gün hastalandı. Şeyh onu ziyâret etti. Ona hastalığının sebebini sordu. Tüccâr:

-"Bu gece teheccüd namazını kılmak için kalktım. Abdest almak istediğimde, sırtımda bir harâret baş gösterdi. Hastalığım şiddetlendi, hatta beni kızarma tuttu," dedi. Şeyh ona:

-"Fuzûlî bir iş yapma (fuzûlî işlerle uğraşma). Sen kalbinden dünya sevgisini çıkarıp, dünyadan kaçmadıkça teheccüd namazı sana fayda vermez. Sana lâyık olan önce budur. Sonra nâfile, vazife ve ibâdetler ile meşgûl olmaktır," dedi.

Kimin başında bir eziyet ve ağrı olursa, onun acısı, ancak adamı tedâvi etmekle geçer. Kimin eli necis olur da temizlik (malzemesi) bulamazsa, elbisesinin yeni veya sarkanı ile temizler.

Hevâ ü heves

Bâzı şeyhler, buyurdular: Hevâ ve hevese tâbi olmanın ve uymanın âlametlerinden biri de, kişinin vâcibleri yerine getirmekte tembellik edip; NÂFİLE olan hayırlara koşmasıdır. Cenâb-ı Allah'ın koruduğu kişi hariç; çoğu kişinin içinde olduğu durum budur. Onlardan birini görürsün, çok evrâd ü ezkâr okur, çok sayıda ve ağır nâfileleri yapar. Amma bir farzı gereğince işlemez.

Âkıllı kişiye gereken, sermâyeyi tahsil etmektir. (Önce sermâyeyi ele geçirmek) Sonra da onun üzerine kâr eklemektir. Bu ise, kişinin isteyerek yapmasıyla olur; zorla değil. Cenâb-ı Allah, var olan (Kur'ânı Kerimde, hadislerde ve fıkıh kitablarında anlatılan) taatını kullarına vâcib kıldı. Azlıktan bir üstünlük bildiğinde onu muamelelerine ekledi. Halbuki onların reddolundukları şeyler sebepsiz değildir. Mürüvvet ve safâ ehli çoğu halkın durumu budur.

Mesnevî'de buyuruldu:

Beğenerek ve istekle yapmak ibâdetlerin tuzudur,
Yoksa göklerin dönüşü gibi cebrî olur ve,
Sevap veya azab gerekmezdi.
Hesab vakti netice, ihtiyârî amellerde olur.
Kerhen dönmek akıllıların işi;
Severek dönmek ise, gönülsüzlerin mehâretidir.
O muhabbeti verdi güzellikle her aslâ na;
Yoksa gönül verdi her varlığa.

Sana vâcib olan Allah'ın var olan taatıdır. Sana hakikî olarak vâcib olan şeyler muhakkak seni cennete sokar. Çünkü emir, ilk yapman gereken şeylerdir. Sebepler ademiyyettir (yokluktur, sebebler sorulmaz). Eğer ibadetleri yapmak, nefsin üzerinde olduğu hakir ve alçak her şeye dalmasına sebep olsa bile...

Bil ki, kim kendisini hayırlara bağlayan şehvetinden Allah'ın kendisini kurtarmasını ve kendisinin bütün hallerini kaplamış olan gafletin varlığından kendisini çıkarmasını, garip görüp yadırgarsa, o kişi, ilâhî kudreti âciz görmüş sayılır. Halbuki Cenâb-ı Allah, şöyle buyurdu:

وَكَانَ اللّٰهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ مُقْتَدِرًا Allah her şeye muktedir bulunuyor (Allah'ın gücü her şeye yeter)."[1]

Noksan sıfatlardan münezzeh olan Allah, gücünün her şeye şâmil olduğunu açıkladı. Bu da eşyâdandır. Eğer sen bunda ümitlerinin kuvvetlendirilmesi için, Allah'dan yardım dilersen, kendinde olan hale bak. Sonra onu Allah'a ısmarla ve onu Allah'ın yardımına tahsis et. İbrâhim Edhem, Füdayl bin İyad, İbn-i Mübârek, Zennûn-i Mısrî, Mâlik bin Dinâr ve bidÂyet-in akışında geçen diğerleri gibi. Şerhül'-Hikemi'l-Attaiyye'nin kitabında böyledir.

Hâfız buyurdu:

Kişi aşık olduğunda yârinin (sevdiğinin) yüzüne bakamaz.

1 Kehf: 18/45

Ey Efendi sen hasta değilsin. Doktor hastadır.

Te'vilât-ı Kâşânî'den

Kâşânî, hidâyet ve nur Âyet-inde yâni:

اللّٰهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ مَثَلُ نُورِهِ كَمِشْكَاةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ الْمِصْبَاحُ فِي زُجَاجَةٍ الزُّجَاجَةُ كَأَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ زَيْتُونِةٍ لَا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ نُورٌ عَلَى نُورٍ يَهْدِي اللّٰهُ لِنُورِهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَضْرِبُ اللّٰهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

Allah, semavât ve arz'ın nûrudur! Nûrunun temsili: Sanki bir mişkât, misbah bir sırçada... Sırça sanki bir kevkeb-i dürrî (bir inci yıldız)! Mübârek bir ağaçtan tutuşturulur; bir zeytinden ki ne şarkîdir ne garbî, yağı hemen hemen ateş dokunmasa bile ziya verir! Nûr üzerine nûr! Allah nûruna dilediğini hidayet buyurur ve insanlar için meseller darbeyler ve Allah herşeye alîm'dir!"[1] Âyet-i kerimesinin içinde ikinci kere olarak zikredilen: نُورٌ عَلَى نُورٍ "Nur üzerine nurdur" kavli şerifinin tefsirinde buyurdular: Bu fıtrî ve ezeli olan nurdur. Muhakkıkînin sözlerinde murat olan nur ise, Allah'ın mukaddes feyzinden istidad edilen nurdur.

Dalâlet zulmettir. Dalâlet, fesâd ve bozuk olan tabiî arzuların ve hayalî olan fasık ve kötü maksadları isteme yoluna girilmek sûretiyle zulmet doğdu ve hemen nurun yanı başında neş'et etti. Bu zulmet, nefsi kötülüklere meylettirip, günaha hazırlar ve şeytanın adımlarına tabi kılar. Yâni kişiyi şeytanın ardına düşürür. İnsanın elde ettiği kâr ve kazanç ise o birinci,

(Yâni اَللّٰهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ Allah semavât-u arz'ın nûrudur, kavli şerifiyle işâret edilen): mukaddes, mükemmel ve Hakka teveccüh, mukaddes âleme bağlanmak ve Allah'dan başkasından tamamen ayrılmak ve kesilmekle kazanılan ilâhî nûr ve kemâlât ve Cenab-ı Allah'ın kuvveti ve tahvîli, yâni hâlden hâle çevirmesiyle ilâhî nurâ mani olan bütün hâl ve kuvvetten teberri etmek, kaçmak (ve uzaklaşmak)tır. Bu durum, ruhun, vech-i bâkî'den doğan şiddet ve zorlukları müşâhede etmekten kurtuluşuna kadar devam eder. Yine bu durum, Hak Subhânehû ve teâlâ hazretlerinin imkân boşluğunun

1 En-Nur: 24/35

dairesinde olan resm-i fâniden (fânî olan şeylerden her bir geçici varlığı ve) her bir şeyi; yakıp fanî sevgisini insanın kalbinden çıkartmasıdır. **(1/65)** Zulmet ehlinin zararı ise, iki emri kaybettiğindendir. Hidâyet ve nur emrini kaybettikleri içindir. Bu da kalbin kir ve pas tutmasıyla Hakkı görmekten gözlerine gerilen külli bir perdedir. Cenab-ı Allah, buyurduğu gibi:

كَلَّا بَلْ رَانَ عَلَى قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ(**14**)

كَلَّا إِنَّهُمْ عَنْ رَبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَمَحْجُوبُونَ(**15**)

"Hayır hayır, öyle değil. Aksine onların kazandığı günahlar kalblerinin üzerine pas olmuştur. Hayır hayır, doğrusu onlar o gün Rablerini görmekten mahrumdurlar."[1]

Te'vîlât-ı Necmiyyeden

Te'vîlât-ı Necmiyye'de buyuruldu: Âyet-i kerimede, münâfıkların beyinsiz ve tuğyanlarının neticesi olarak dünya hayatına razî olup, onunla mutmain oldular. Kalblerine dalâleti içirdiler. Feyz'in yerine kalblerine zulmet ve sapıklık aktı ve yerleşti. Bu hal onların muâmelelerinin neticesinde meydana geldiğine işâret vardır. Onun fiili onlara izâfe edilerek şöyle buyuruldu:

أُولَئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الضَّلاَلَةَ بِالْهُدَى "İşte onlar o kimselerdir ki, hidâyet karşılığında dalâli (sapıklığı) satın aldılar,"

اِشْتِرَاء "Satın alma" lafzı ile dedi. Çünkü münâfıklar, hidâyet-i kabul etme istidâdını, kendi kudret ve tasarruflarından çıkarttılar. Bir daha ona dönemezler.

فَمَا رَبِحَتْ تِجَارَتُهُمْ "Ticaretleri de kâr etmedi,"

Ukbâ (ebedî âhiret hayatının) yerine dünyâ hayatına razı olanın zararı ortadadır. Amma kim dünya ve ukbâyı (âhireti) mevlâ'ya tercih ederse onun zararı daha şiddetli ve daha büyüktür. Kişi, nimetleri kaybetmekle cahim ateşiyle imtihan edilme musîbetine uğradığında, mahbub'dan sonra matlubu kaybetme musîbetine uğrayanın hali sence nicedir? Vakitleri kaybetti. Şehvetlere esir olarak kaldı. Kalbine gelen bir rasûl yok, ruhu vuslattan yoksun, sevgiliden kendisine gelen bir elçi (işâret) yok, sırrı ile berâber kendisinde şuhûd yok. İşte hakikî musibete uğrayan budur. Gerçek belâya uğrayan kişi, şehvetlerinin esiri olan, kalbine ilham gelmeyen, ruhu vuslattan

---

1 El-Muttafiffin: 83/14,15

mahrum, sevdiğinden kendisine bir işâret gelmeyen, gizlilikler göremeyendir.

وَمَـا كَـانُوا مُهْتَـدِينَ(16) "Mühtedi olamadılar, doğru yolu da bulamadılar." HidÂyet-i kabul etmeye yarayan güzel istîdâtlarını kaybettikleri için...

Mesel'in Manâsı

مَثَلُهُمْ "Onların misâli, münâfıkların durumu..."

اَلْمَثَـلُ Mesel, aslında, نَظِيـر yani "eş, benzer ve denk" manâsınadır. Daha sonra اَلْمَثَلُ Mesel, misâl kelimesi, birbirlerinin misli olan diğer sözler ve örneklerde ve darb-ı mesellerde vârid olduğu gibi, söylenen güzel sözü ancak içindeki (derin) manâ ve hükmü vermek için onu değiştirmeden olduğu gibi tâbir etmede kullanıldı.

اَلْمَثَلُ Mesel (misâl) kelimesi, garib ve hayreti gerektiren konular için kullanılır. Onun için bu konuda değiştirilmekten korunmuştur. Sonra اَلْمَثَلُ Mesel (misal) kelimesi, her hâl, veya kıssa (birine bir şey anlatmak) veyahut kendisinde garâbet ve acâyib bir durumu olan sıfatlar için de, istiâre yoluyla kullanıldı. Cenâb-ı Allah buyurduğu gibi:

مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي وُعِدَ الْمُتَّقُونَ فِيهَا أَنْهَارٌ مِنْ مَاءٍ غَيْرِ آسِنٍ وَأَنْهَارٌ مِنْ لَبَنٍ لَـمْ يَتَغَيَّرْ طَعْمُهُ وَأَنْهَارٌ مِنْ خَمْرٍ لَذَّةٍ لِلشَّارِبِينَ وَأَنْهَارٌ مِنْ عَسَلٍ مُصَفًّى وَلَهُمْ فِيهَا مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ وَمَغْفِـرَةٌ مِـنْ رَبِّـهِمْ كَمَـنْ هُـوَ خَالِـدٌ فِـي النَّـارِ وَسُقُوا مَـاءً حَمِيمًـا فَقَطَّـعَ أَمْعَاءَهُمْ

"Korunanlara va'dolunan cennetin temsili:

Onda ırmaklar var; bir sudan ki, bozulması yok. Irmaklar var; bir sütten ki, tadı değişmez. Irmaklar var; bir şaraptan ki, içenlere lezzet. Irmaklar var; bir baldan ki, sâfi süzme. Hem onlara semerelerin (hasılâtın) her türlüsünden var... Hem de rablerinden bir mağfiret var... Hiç bunlar o ateşte muhalled (sonsuz) olan ve kaynar bir mâyiden (akıntıdan) sulanıp da bağırsaklarını parçalamakta bulunan kimselere benzer mi? 15 " [1]

Yine şu Âyet-i kerimede mesel kelimesi sıfat manâsınadır.

لِلَّذِينَ لاَ يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ مَثَلُ السَّوْءِ وَلِلّٰهِ الْمَثَلُ الْاَعْلَى وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

1 Muhammed: 47/15

"Ahiret'e îmânı olmayanlar için kötülük meseli sıfatlar var, Allah için ise en yüksek sıfatlar... Ve azîz O'dur, hakîm O! [60] " [1] Azamet ve celâlet sıfatları Allah'ın şânıdır.

Darb-ı mesel'in faydası

Allah, münâfıkların hakikî durumlarını haber verdikten sonra, bunun akabinde (peşinden) konuyu "darb-ı mesel"le daha açık ve anlaşır bir şekilde takrir etti. Çünkü "temsil" (bir şeyi örnekleyerek açıklamak) akıl için, vehmin zannedilenin teshir edilmesinde (güzeli bulmasında) çok etkili ve latiftir. Ahmak cahillerin anlamalarına tesir eden en kuvvetli bir vesiledir. Serkeş, haktan kaçan şekillerinin zelil olduğunun anlatılması, nasıl latif ve tesirli olmaz?

O da, yâni temsil getirmek (darb-i mesel vermek), bilinmeyene, biliniyormuş gibi başlamak, vahşi olanı ülfet edilenin şeklinde ortaya koymaktır. Hayalî şeyler için hakikî şeyleri; ma'kul olanlar için de hissî olanları murat etmektir. Manâları müşahhas (zat imiş) gibi tasvir etmektir. Bundan dolayı darb-ı mesellerden maksat, gizli olanı aşikâr olanla, gaibi, şâhide (ortada olmayanı, ortada olan şeye) benzetmektir.

Cenâb-ı Allah, göndermiş olduğu kitablarında darb-ı mesellere çok yer vermiştir. İncîl'de bir sûreye "Darb-ı Meseller" adı verilmişti.

Kur'ânı Kerim'de darb-ı mesel ve ibretlerden tam bin âyet vardır. Peygamberlerin, âlimlerin ve hukemâ'nın kelâmında darb-ı meseller sayılamayacak kadar çoktur. İmam Suyûtî Hazreteri, (Usûl-u Tefsir" ile ilgili kitab'da) zikretti. Kur'an-ı Kerim'in ilminin büyük bir kısmı darb-ı mesellerdedir. İnsanlar ise ondan gâfildirler.

Onların (münâfıkların) hallerinin manâsı ve durumu gerçekten acaibtir.

كَمَثَلِ الَّذِي "O kişinin (onların) durumu gibi ki..,"

Müfred olan ismi mevsul, cemi (çoğul) olan mevsul ismin yerinde kullanılmıştır. Sılası ile uzatılmak istendiği için hafiflik olsun diye müfred olan الَّذِي (o kişi ki) kelimesi, (cemi olan) الَّذِينَ (Onlar ki, o kişiler ki,) manasındadır.

Bu Âyet-i kerimede de böyledir: وَخُضْتُمْ كَالَّذِي خَاضُوا "Siz de (sizden önce) batağa dalanlar gibi batağa daldınız"[2] Burada da (müfred

1 En-Nahl: 16/60
2 Et-Tevbe: 9/69

olan) الَّذِي (o kişi ki) kelimesi, (cemi olan) الَّذِينَ (Onlar ki, o kişiler ki,) mânâsınadır.

الَّذِي kelimesinin الَّذِينَ manâsına olduğuna karine (ip ucu) kelimenin sıyâk ve sıbâkıdır. (Bir önceki cümle, bir sonraki cümledir). الَّذِي kelimesi yalnız başına müfred için kullanılan bir zamirdir. İsm-i mevsüldür.

اسْتَوْقَدَ نَارًا "Bir ateş yaktı, bir ateş yakmak istedi."

Sûret ve gelecek fiillerin cemi olmalarına nazaran manânın da cemi olmasıyla, yeni bir ateş yakmak istediler. اِسْتِيقَاد Ateş yakmak istemek ve ateşin yakılması için gerekli şeyleri elde etmektir. اِسْتِيقَاد Ateşin alevlerinin yükselmesi ve etrafa parlaklık, ışıldama ve aydınlık saçmasıdır.

نَار Nar, yâni ateş, latif bir cevherdir. Aydınlatıcı, yakıcı, sıcak ve nûrdur (ışıktır). Ateşin ışığı bütün aydınlatıcıların ışığıdır. O karanlığın zıddıdır. Bu Âyet-in manâsı şöyledir: Yâni onların durumu, ıssız bir çölde karanlık bir gecede, yırtıcı hayvan ve diğer şeylerin korkusundan büyük bir ateş yakan kişinin durumu gibidir.

فَلَمَّا أَضَاءَتْ "(Ateş) çevresini aydınlatınca,"

اضاءة ezâet, aydınlatmanın ifrat noktasıdır. (Aşırı bir şekilde aydınlatmak demektir). Nitekim Cenâb-ı Allah'ın şu kavl-i şerîfi bunu beyan ettiği gibi: هُوَ الَّذِي جَعَلَ الشَّمْسَ ضِيَاءً وَالْقَمَرَ نُورًا "O, odur ki, güneşi bir ziya yaptı, kameri bir nûr " [1] Yâni ateş aydınlattı.

مَا حَوْلَهُ "Çevresindekileri."

Yanan ateşin çevresindeki mekân ve eşyâ aydınlandı. مَا (o şeyler) kelimesi, أَضَاءَتْ aydınlattı fiilinin mefûlüdür. Eğer أَضَاءَتْ aydınlattı fiilini müteaddi yaparsan حَوْلَهُ (etrafı, çevresi de) zarfiyyet üzerine mensub'tur. Yok eğer أَضَاءَتْ (aydınlattı) fiilini lâzım yaparsan, o zaman مَا (o şeyler) isnad edilir. **(1/66)**

أَضَاءَتْ "aydınlattı" fiilinin müennes olarak gelmesi ise; yanan ateşin çevresinde bulunan eşyâ ve mekânlar semâvî müennes olduklarından âmilleri de müennes geldi.

---

1 Yunus: 10/5

حَوْل Havl'in (çevre ve etrafın) aslı devrândır. Sene için kullanılan اَلْحَول havl sözü bundandır. Çünkü sene dönmektedir. فَلَمَّا أَضَاءَتْ "(Ateş) çevresini aydınlatınca"nın cevabı şu ayettir:

ذَهَبَ اللّٰهُ بِنُورِهِمْ "Allah onların nûrlarını giderdi."

Onların nûrlarının kaynağı olan ateşi söndürüp, ışıklarını tamamen giderdi. Allah, gidermeyi nûr'a bağladı, ateşin kendisine değil. Çünkü onların ateş yakmaktaki asıl maksatları nûr (aydınlatma) idi.

Gidermenin Cenâb-ı Allah'a isnad edilmesi ise, ذَهَبَ اللّٰهُ بِنُورِهِمْ "Allah onların nûrlarını giderdi," demesi, ya her şey Allah'ın yaratmasıyla meydana geldiği içindir, ya da ateşin sönmesi gizli bir sebeble meydana geldiği veya yağmur ve rüzgar gibi semâvî bir hâdiseden dolayı ateş söndü. Gidermenin, Allah'a izâfe edilmesi ya da mübâlağadan dolayıdır.

ذَهَبَ Fiilinin, hemze ile değil de ب be harfiyle müteaddi[1] olmasına yol verildiği gibi. Çünkü ب , istishab ve imsâk (sahip olmak ve tutmak) manâsı vardır. (Sultan be harfinde malını aldığı zaman şöyle denir):

ذَهَبَ السُّلْطَانُ بِمَالِهِ Sultan malı ile gitti (Sultan malını aldı). Cenâb-ı Allah'ın aldığı ise, onun vermediği şeydir.

مَايَفْتَحِ اللّٰهُ لِلنَّاسِ مِنْ رَحْمَةٍ فَلاَ مُمْسِكَ لَهَا وَمَا يُمْسِكْ فَلاَ مُرْسِلَ لَهُ مِنْ بَعْدِهِ

"Allah insanlara rahmetinden her neyi açarsa; onu tutacak, kısacak (kimse) yoktur. Her neyi de tutar, kısarsa; onu da ondan sonra salacak (kimse) yoktur! Öyle azîz-hakîm O'dur! [2] " [2]

Bundan dolayı, zâhirî ışığın karşılığı olarak, "nur" kelimesi getirildi. Zîrâ ışığı gidermek, çoğu kere nûr'un bekâsı ile bir araya toplanır. Bu da bâzı kere nûr'un gitmesini gerektiren bir sebeb olmadığı içindir. Kuvvetli olanın yokluğu, zayıf olanın yokluğu içindir. Bundan murat, ışıklarının külliyen (tamamen) izâle edilmesi yâni yok edilmesidir. Cenâb-ı Allah'ın kavl-i şerîfinde fasih olarak anlaşıldığı gibi:

وَتَرَكَهُمْ فِي ظُلُمَاتٍ لاَ يُبْصِرُونَ(17) "Ve onları karanlıklar içinde bıraktı, artık görmezler."

---

1 Bilindiği gibi Ta'diyyetin sebebleri üçtür. Lazım fiilin başına hemze getirmek, lâzım fiilin aynel fiilini şeddelemek ve sonuna harfi cer getirmektir. Burada lâzım fiilin sonuna ب be harfi cerri getirilerek müteaddi yapılmıştır.

2 El-Fatır: 35/2

Muhakkak ki zulmet, nûr'un yokluğudur. Işığın birden sönmesi, hiç şüphesiz, odunların bâzısının bâzısı üzerine, katlandığı, birikip toplandığı (büyükçe bir odun yığınının birden söndüğü zaman insanı) koyu ve zifiri bir karanlık içinde ve korkunç bir halde bırakır. ظُلُمَاتٍ "karanlıklar" kelimesinin cemi (çoğul) ve nekre (belirsiz) olarak gelmesi, karanlığın büyüklük ve korkunçluğunu ifâde etmesi içindir. Kendisinden (yâni ظُلُمَاتٍ "karanlıklar" kelimesinden) sonra gelen, لاَ يُبْصِرُونَ "görmezler," karanlığın, nûrdan bir parça veya eserin kalmamasından sonra tahakkuk eder. (O zaman, ateşin çevresindekiler tamamen kör gibi olur.)

تَرَكَ "Terketti" fiili aslında طَرَحَ bir şeyi atmak, savurmak, reddetmek ve kabul etmemek ve خَلَّى boşaltmak, terketmek, bırakmak, vazgeçmek ve serbest bırakmak manâlarına gelir.

تَرَكَ "Terketti" fiilinin bir mefûlü vardır. Fakat burada,

تَصْيِير olmak, kılmak manasını tazammun ettiği için, "Efâl-i Kulûb"[1]un makamına geçti. (صَيَّرَهُمْ فِي ظُلُمَاتٍ لاَ يُبْصِرُونَ) "Onları, çevrelerini göremeyecek karanlıklar içine soktu. Aydınlıklarını karanlığa dönüştürüp çevrelerini görmez oldular" manâsınadır. Bu takdirde (تَرَكَ fiilinin تَصْيِير mânâsına geldiğini kabul eden görüşe göre) فِي ظُلُمَاتٍ karanlıklarda, kelimesi ile لاَ يُبْصِرُونَ onlar görmezler, cümlesi, birinci meful'den sonra صَيَّرَ fiilinin birer mefulleridir.(صَيَّرَ fiilinin birinci mefulü تَرَكَ fiiline bitişik olup münâfıklara raci olan gaib zamiri yâni هُمْ kelimesidir.) Kendisinden haber verilen bir şey için, peşpeşe gelmeyi tercih etme yoluna göredir.

Münâfıklar ve küfür

Eğer تَرَكَ "Terketti" fiili, aslî manâsına hamledilirse, her ikisi, yâni فِي ظُلُمَاتٍ karanlıklarda, kelimesi ile لاَ يُبْصِرُونَ onlar görmezler, cümlesi, müterâdif (aynı manada) ve mütedâhil (iç içe girmiş) bir

---

1 Efâl-i Kulûb, kalbî fiiller demektir. Kalbde meydana gelen manâlara delâlet edip: Mübtedâ ve haberin başına dâhil olup mübteda ve haberi mefûliyyet üzerine nasb eden bir takım fiillerdir. صَيَّرَ fiili efâl-i kulûb'dan değildir. Ama, efâl-i kulûb'a mülhâk olan fiillerdendir. Daha geniş bilgi için bakınız: El-Muktedab, s. 130, El-Hacc Muhammed Zihni Efendi,

halde, mefûl'den (هُمْ den) hal olurlar. O zaman manâ: Onların acâib halleri ki o da; küfrün ve nifak'ın iki zulmeti olan dalâleti satın almalarıdır. Zulmeti, Cenâb-ı Allah'ın gazabı ve kıyâmet gününün zulmeti takib eder. Kıyâmet gününün zulmeti:

يَوْمَ تَرَى الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ يَسْعَى نُورُهُمْ بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَبِأَيْمَانِهِمْ بُشْرَاكُمُ الْيَوْمَ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ(12)يَوْمَ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ لِلَّذِينَ آمَنُوا انْظُرُونَا نَقْتَبِسْ مِنْ نُورِكُمْ قِيلَ ارْجِعُوا وَرَاءَكُمْ فَالْتَمِسُوا نُورًا فَضُرِبَ بَيْنَهُمْ بِسُورٍ لَهُ بَابٌ بَاطِنُهُ فِيهِ الرَّحْمَةُ وَظَاهِرُهُ مِنْ قِبَلِهِ الْعَذَابُ(13)

"O gün ki, göreceksin o mü'minleri ve mü'mineleri: Önlerinde ve sağlarında nûrları koşuyor; 'Müjde size' diye... 'Bugün o cennetler ki, altlarından ırmaklar akıyor, içlerinde muhalled (sonsuz) kalacaksınız'. İşte fevz-i azîm (büyük kurtuluş) odur! [12]

O gün ki, o münafıklar ve münafıkalar o îmân edenlere şöyle diyecek: 'Bize bakınız nûrunuzdan iktibas (ve istifâde) edelim!' Denilecek ki: 'Dönün gerinize de bir nûr araştırın!'

Derken aralarına bir sur çekilmiştir... Bir kapısı vardır; içi, rahmet onda, dışı ise o cihetten azap! [13] " [1]

Ebedî ve dâimî olan zulmet cezâsını, Hakkın delillerinden şahid olduklarıyla teyid edilen nûrun çevresinde olan hidâyet-in karşılığında aldılar. Onların durumu, büyük bir ateş yakan (ateş alevlenip) kendisinden faydalanacağı bir duruma gelince, Allahü Teâlâ Hazretlerinin ateşini söndürüp, gözlerin hiç bir parıltıyı görmediği korkunç karanlıklarda bıraktığı kimsenin hali gibidir.

Teysir ve Uyûn kitablarında; (şöyle buyurulur):

Muhakkak münâfıklar, imân kelimesini izhâr ettiler, (şehâdet kelimesini dilleriyle açıkça söylediler) onun nûruyla nûrlandılar, îmânın ışığı ile aydınlandılar, onun izzetiyle izzet buldular (imanın şerefiyle şereflendiler), onun sebebiyle (şehâdet kelimesini açıkta söylemeleri sebebiyle, malları ve canlarıyla) güvenlikte oldular, Müslümanlar ile evlendiler, Müslümanlara varis oldular, kendilerine ganimetten pay verildi, malları ve evladları güvenlikte oldu. Ömürlerinin sonuna kavuştuklarında dilleri şehâdet kelimesini söylemekten yoru-

1 El-Hadid: 57/12,13

lup köreldi ve böylece ebedî küfürlerinin zulmetinde (karanlığında) kalakaldılar. Korku ve karanlığa avdet ettiler (döndüler).

Münâfıklar, sağır, dilsiz ve kördürler

صُمٌّ "(Onlar) sağırdırlar,"

Yâni onlar, Hakkı işitmekten sağırdırlar, onu kabul etmezler, kabul etmedikleri zaman sanki işitmemiş gibidirler.

Summün,(Kulakların) işitme deliklerinin kapanmasıdır. Böylece kendisine yönelen sesleri meydana getiren hava kendisine ulaşmaz olur.

بُكْمٌ "(Onlar,) dilsizdirler,"

Hakkı konuşmaktan ahrazdırlar (lâldirler). Hakkı söylemezler. Münâfıklar, izhâr ettiklerinin zıddını gizlediklerinde sanki hakkı söylememiş gibidirler. بُكْمٌ Dilin âfetidir. Dil bu hastalığa tutulduğu zaman, harflerin çıkış yerlerine dayanamaz. Dil harflerin çıkış yerlerine vurulmadığı zaman da, konuşma olmaz.

عُمْيٌ **"(Onlar) kördürler."**

Yâni kendilerini hidâyete götürecek olan, ibrete ulaştıran nazardan (gözlerin bakmasından ve gözlerinin görme ışığını ve dolayısıyla) görmelerini kaybettiler. Kör oldular. Aynı zamanda "bâsîret"lerini de kaybettiler. Çünkü bâsireti olmayan, gözü olmayan kör gibidir.

عُمْيٌ kelimesi burada göz ve basiret (kalb gözünün) berâberce görmelerinin olmaması yâni görmemeleri demektir. Bu onların dünyadaki sıfatlarıdır. Bundan dolayı, âhirette bu cezânın cinsi ile cezâya çarpıldılar.

وَمَنْ يَهْدِ اللّٰهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِ وَمَنْ يُضْلِلْ فَلَنْ تَجِدَ لَهُمْ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِهِ وَنَحْشُرُهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَى وَجُوهِهِمْ عُمْيًا وَبُكْمًا وَصُمًّا مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ كُلَّمَا خَبَتْ زِدْنَاهُمْ سَعِيرًا

"Ve her kime Allah hidayet ederse, o doğru yolu tutar; her kimi de dalâlete bırakırsa, artık onlar için O'nun berisinden velîler bulamazsın ve biz onları kıyamet günü –kör, dilsiz, sağır oldukları halde- yüzleri üstü haşrederiz! Varacakları yer cehennem! Her dindikçe onlara bir saîr(alev) artırırız. [97] " [1]

1 İsrâ: 17/97

Münâfıklar, Allah'ın selâmını işitmezler, Allah'a muhâtab olmazlar (kıyâmet günü Allah onlar ile konuşmayacaktır) ve onlar, Allah'ı görmezler.

Müslümanlar, Hakk'ı işitir, hakk'ı söyler ve hakk'a bakarlar. Onlar da kıyâmet günü, Allah'ın hitabı, Allah'a kavuşma ve Allah'ın selâmıyla ikrâm olunurlar.

(18)لاَ يَرْجِعُونَ "Artık (hakk'a) dönmezler."

Yâni onlar zikredilen sıfatlarından dolayı dalâletten (sapıklıktan), terketmiş oldukları hakka dönemezler. **(1/67)**

Bu Âyet-i kerime, temsil'in (benzetmenin) fezlekesi ve neticesidir. (Bu âyet munâfıkların durumlarını darb-ı mesellerini özetlemekte ve sonuçlarını bildirmektedir.) Yine bu Âyet-i kerime, münâfıklar, âletlerinin (kulak, dil ve gözlerinin) selâmette olmasıyla hakka dönmeye güçlerinin yetebileceğini ve istîdâtlarının olduğunu beyan etmektedir. Onlar, onun terki sebebiyle (kulak, dil ve gözlerinin manevî olarak hasta olup hakkı işitmediği, hakkı konuşmadığı ve eşyâya ibret ve hak gözüyle bakmadığı için münâfık olup) zemmi (kötülenmeyi) hak etmişlerdi.

Cenâb-ı Allah'ın: صُمٌّ بُكْمٌ عُمْيٌ "(Onlar) sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler." Âyet-i kerimesi, münâfıkların bu âletlerini (yâni işitme, konuşma ve görmelerini) nefyetmemektedir. Belki onların bu âletlerini kullanmayı nefyetmektedir. Münâfıklar, kulak, dil ve göz aletlerini kullandıkları gün, hakkı işitecek, hakkı konuşacak, kalben inanarak şehâdet kelimesini getirip, eşyâ'ya ibret gözüyle bakacaklardır.

Sa'di buyurdular:

Dil sürekli şükür ve teşekkür etmelidir.

Gıybet etmemeli; hak şinâs olmalıdır.

Kur'an-ı Kerime uymayan bütün sözler bâtıldır.

İki göz, kendi ayıbını görmedikçe kördür.

Sonra muhakkak Allahü Teâlâ Hazretleri, şu kavl-i şerîfiyle halkı, emirlerini yerine getirmek ve nehiylerinden (yasak ettiklerinden) kaçmayı emretti.

وَكَذَلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ وَلَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ "Ve işte biz âyetleri böyle tafsîl ediyoruz (açıklıyoruz)... Ve gerektir ki, rücû etsinler (dönüş yapsınlar)... [174] " [1]

1 El-A'râf: 7/174

Kim kendi isteğiyle Allah'a dönmezse, o kişi, ölüm ve (ölümden sonra yeniden) diriliş ile muhakkak Allah'a döndürülecektir. Allahü Teâlâ Hazretlerinin buyurduğu gibi:

كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ ثُمَّ إِلَيْنَا تُرْجَعُونَ "Her nefis ölümü tadacak, sonra döndürülüp bize getirileceksiniz 57" [1]

Kim dünyada iken kendi fiili (istek ve arzusu) ile Allah'a dönerse, onun hakkında şu Âyet-i kerime tahakkuk eder: إِنَّا لِلّٰهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ "Biz Allah'a âitiz ve O'na döneceğiz."[2] Bu kişinin Allah'a dönüşü kerâmet ile olur. Ve Allahü Teâlâ Hazretleri ona şöyle hitab eder:

يَا أَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ(27)ارْجِعِي إِلَى رَبِّكِ رَاضِيَةً مَرْضِيَّةً(28)

فَادْخُلِي فِي عِبَادِي(29)وَادْخُلِي جَنَّتِي(30)

"Ey o rabbine muti olan nefs-i mutmainne! 27 Sen dön o rabbine; hem râdıye (sen Allah'dan râzı) hem merdiyye (Allah da senden râzı olarak... 28 Gir kullarım içine, 29 Gir cennetime!" 30" [3]

Hikâye (Ölüm)

Eski zamanlarda zâlim ve zorba biri vardı. Bir saray yaptı. Sarayını sağlam yapıp süsledi. Sonra sağa sola ilan etti. Kimsenin sarayına yaklaşmamasını emretti. Uzaktan da olsa sarayına gözü ilişeni öldürdü. Zalim adam hep bu şekilde yapıyordu. Hatta memleketinin ehlinden biri geldi. Bu konuda kendisine öğüt verdi. (Bu kötülükten vazgeçmesini söyledi.) Zorba adam ona iltifat etmedi. O iyi adamın tahzir ve öğütlerine aldırış etmedi.

Salih adam o şehirden ayrıldı. Bir kulübe yaptı. O (nun yaptığı kulübe) kamıştan yapılan bacasız ev idi. Salih adam orada ibâdet etmeye başladı.

Cebbâr (zorba ve zâlim) adam sarayında oturup zevkleniyordu. Adamları (aveneleri de) karşısında el pençe ayakta duruyorlardı. Ölüm meleği kendisine, güzel bir genç şeklinde göründü. Sarayın etrafında gezmeye başladı. Başını kaldırıp kendisini onlara gösterdi. Zâlimin bâzı nedim (vezir ve yardımcıları) kendisine:

-"Ey Melik! Bir adamın sarayın etrafında gezindiğini ve ikide bir başını kaldırıp duvarlardan içeriye baktığını görüyoruz," dediler.

---

1 El-Ankebut: 29/57
2 Bakara: 2/157
3 El-Fecr: 89/27,28,29,30

Melik geldi. Balkonundan dışarıya baktı. Onu gördü. Çevresindekilere:

-"Bu bir delidir. Veya yabancı bir yolcudur. Lâkin yine inin onun işini bitirin," dedi.

Adamlarından biri indi. Ölüm meleğini öldürmek için kılıcını çekti. Ölüm meleği hemen onun canını aldı, adam da düşüp öldü. Bunu melike bildirdiler.

-"O kişi senin adamını öldürdü," denildi. Melik ikinci adama:

-"Aşağıya in. Onu hemen öldür," dedi.

Adam zâlim ve zorba melik'in emriyle aşağıya indi. Ölüm meleğini öldürmek için silahını çekti. Ölüm meleği onun da canını aldı. O da düşüp öldü.

Durumu melike bildirdiler. Melik sinir küpü oldu. Çok kızdı. Kendisi kılıcını alıp ölüm meleğini öldürmek için aşağıya indi. Kızgınlıkla ölüm meleğinin üzerine yürüdü ve ona:

-"Sen kimsin? Çekip gitmeye neden razı olmadın. İki adamımı öldürdün,"dedi. Ölüm meleği:

-"Sen beni tanımıyor musun? Ben ölüm meleğiyim!"dedi. Melik onun heybet ve korkusundan titremeye başladı. Zangır zangır sallandı. Hatta kılıcı bile elinden düştü. Melik:

-"Şimdi seni tanıdım," dedi ve sıyrılıp gitmeye çalıştı. Ölüm meleği ona:

-"Nereye gidiyorsun? Ben senin ruhunu almakla emro-lundum" dedi. Melik:

-"Bana izin ver! Gidip aileme vasiyette bulunup, onlara vedâ edeyim," diye yalvardı. Ölüm meleği ona:

-"Neden bunu daha önce yapmadın?" dedi ve ruhunu aldı. Zalim ve zorba melik, ailesine dönüp vasiyet edemeden sarayının dışında düşüp can verdi. Ölüm meleği sonra, kulübesinde ibâdet eden sâlih adamın yanına geldi. Ona:

-"Ey sâlih kişi! Müjdeler olsun sana! Ben ölüm meleğiyim. Ben cebbâr (zâlim ve zorba) olan melik'in ruhunu aldım," dedi ve onu Salih adama bildirdi.

Salih adam, Allah'a dönmeyi istedi. Allahü Teâlâ Hazretleri, o Salih zâtın ruhunu almasını, ölüm meleğine vahyetti. Ölüm meleği ona:

-"Ben senin ruhunu almakla emrolundum," dedi. Salih zât:

-"Ey ölüm meleği! Şehre inip orada ailem ile konuşayım ve onlara vasiyetlerde bulunayım ve onlara vedâ edeyim," dedi. Cenâb-ı Allah:

-"Ey ölüm meleği! Ona mühlet ver," dedi. Ölüm meleği ona:

-"Eğer dilersen, gidebilirsin," dedi. Salih zât, ayaklarını kaldırdı. Şehre inmek için hareket edecekti. Düşündü sonra pişman oldu. Salih zât, ölüm meleğine:

-"Ailemi gördüğümde kalbimin değişmesinden korkuyorum. Sen hemen ruhumu al," dedi. Allahü Teâlâ Hazretleri, onlara muhayyerlik verdi. O, ruhunun alınmasına hükmetti. Ölüm meleği oracıkta onun ruhunu aldı. **(1/68)**

Kalb Gözü körlüğü

Bâzı Ârifler buyurdular: Kendisinden ve kaçıp kurtulması aslâ mümkün olmayan birinden kaçana, hayretle şaşılır! Kendisinden kaçmak istediği, ona bütün hayır kapılarını açan ve nimet veren Rabbi ve Mevlâsıdır. (O şaşkın) Rabbinden kendisiyle berâber bakî kalacak olan bir mal istemektedir. Onun nefsi, şehveti ve hevâsından dolayı dünya ve âhiretine muvâfık olmayan şeyleri istemektedir.

Onun gözleri kör değil; ama göğsündeki kalb (gözü) kördür. فَإِنَّهَا لاَ تَعْمَى ٱلاَبْصَارُ وَلَكِنْ تَعْمَى الْقُلُوبُ الَّتِي فِي الصُّدُورِ "Gerçek şudur ki, gözler kör olmaz, fakat asıl göğüslerin içindeki kalbler kör olur."[1]

Basiret'in (kalb gözünün) körlüğünün sebebleri üçtür.

(1-) Organları (a'zaları) Allahü Teâlâ Hazretleri'nin yasakladıkları işler yolunda kullanmak.

(2-) İbâdetlerde yapmacık davranmak. (İçten ihlas ile değil de, dış görünüşte ibâdet yapıyormuş gibi görünmek)

(3-) Allah'ın yarattıklarının elindeki mala göz dikmektir.

(Bu üç kötü ahlâk ve sıfattan dolayı kişinin kalb gözü) Kör olduğunda kul, halka yönelir. Hak Teâlâ Hazretlerinden yüz çevirir.

Te'vîlât-ı Necmiyyeden

Te'vîlât-ı Necmiyyede (buyuruldu): Bu iki Âyet-i kerime iyice tahkik edilip incelendiğinde, şu işâret vardır: Güzel bir bidÂyet-i (başlangıcı) olan mürîdin misâlide böyledir. Bir müddet irâde ile tarikata sülûk eder. Bir müddet şiddet ve kasvetler ile didinir. (Fakat mânevîyatta pek ilerleyemez, ama) Bir anlık sohbet hatta irâdenin nûruyla nûrlanır. Çevresinin aydınlanması için ateş yakmak ister. Saadet ve şakâvet sebeblerini görür. Sağlam ip ile bağlanır. Ona hiz-

1 El-Hacc: 22/46

met ve halvete devam etmesi gerekir. Nefsini dünyadan isteksiz bırakır. Hevâ (ve hevesten) kendisini meneder. Kalbin güzel sıfatlarıyla şereflenir. Şevkler doğar kalbine, ruhun nûrundan şimşekler çakar, zevk şimşekleri… Allah'ın mekrinden emin olur. Nefsin hileleriyle tuzaklara düşer. Onun tarikatına heva (ve heves) temas eder.

Nefis ve şeytanların vesveseleri ile rahatsız olur. Dünyada olduğu yere gelip batar. Güneşi gayb olur. Nefsi kararır. Varıp hakka ulaşmadan önce vuslatının ipi kopar. Cennete girip nimetlere nâil olduktan sonra geri çıkar. Bu durum onun canını sıkıp ona bitkinlik ve usanç verir. (Zamanla) en kötü hâline döner. Cenâb-ı Allah'ın buyurduğu gibi:

وَبَدَا لَهُمْ مِنَ اللّٰهِ مَا لَمْ يَكُونُوا يَحْتَسِبُونَ " hiç hesaba katmadıkları şeyler, Allah tarafından karşılarına çıkarılır."[1]

صُمٌّ "(Onlar) sağırdırlar," Yâni mîsâk günü kendisiyle Allahü Teâlâ Hazretleri'nin hitabını işittikleri, kalb kulakları sağırdır.

بُكْمٌ (Onlar) dilsizdirler," Rabblerine بَلَى (Evet sen bizim Rabbimizsin) diye cevab verdikleri o dilleri ahrazdır.

عُمْيٌ (Onlar) kördürler," Rabblerinin cemâlini müşâhede edip onu tanıdıkları gözleri kördür.

فَهُمْ لاَ يَرْجِعُونَ(**18**) Onlar (artık) dönemezler,"

Menzil (ve makamları) olan cennetlere dönemezler. Belki içinde oldukları "Üns bahçelerine" dönerler. Bu, yâni onların cennetlere (haziretü'l-kudse) değil de, üns bahçelerine girmelerinin sebebi, mîsâk günü açık olan kalblerini, şehvetlere tâbi olmak, lezzetlerden faydalanmak, hile, aldatma ve nifak ile (kalblerini) paslatıp kapattıkları içindir.

Kuddüs olan Allah tarafından onlara bir rüzgar esmedi. (Onlar Allah'ın rahmetine nâil olmadılar.) Ruhların güzel kokularını almadılar. Kalbleri hastalandı. Sonra, onlara hastalık indiren, doktor ile berâber ilaç (şifa kaynağı) gönderdi. Allahü Teâlâ Hazretleri buyurduğu gibi:

وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ

"Biz de Kur'ân'dan, peyderpey öylesini indiririz ki, müminler için o bir şifa ve rahmettir." [2]

1 Ez-zumer: 39/47
2 El-İsrâ: 17/82

Doktorları tasdik eden ve ilaçları kabul edenler, (zamanla) nefislere zulmederek, doktorları, tasdik etmez olup ilaçları kabul etmez oldular. Bu kendi kendisine bir zulümdür. Bu şekilde, hastalık ilaç, şifâ da hastalık oldu. Cenâb-ı Allah, buyurduğu gibi:

وَلاَ يَزِيدُ الظَّالِمِينَ اِلاَّ خَسَارًا Zalimlerin de ancak hasarınızararını artırır."[1]

Onlar bu şekilde, rahmet ehli olmadıklarından kendilerine, sağırlık ve körlüğü gerektiren, lânet ulaştı. Zîrâ onlar için Allahü Teâlâ şöyle buyurdu:

أُولَئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللهُ فَأَصَمَّهُمْ وَأَعْمَى أَبْصَارَهُمْ "Öyleler o kimselerdir ki, Allah onları lanetlemiş de duygularını almış ve gözlerini kör etmiştir."[2]

Veya münâfıkların misâli,

أَوْ كَصَيِّبٍ yağmur(a tutulmuşun hali) gibidir.

Yâni üzerine yağmur yağan kişinin hali gibidir. يَصُوبُ (fiili) يَنْزِلُ inmek ve yağmak mânâsınadır. صَيِّب (yağmura tutulmuş) kelimesi, صَوْب masdarından müştaktır. Bu da inmek demektir. Aslı, صيوب kelimesidir.

كَصَيِّبٍ Başındaki kef (ك) كَمَثَلِ الَّذِي "O kişinin durumu gibi ki," cümlesinin başındaki kef (ك) harfinin üzerine atıf edilerek, mahallen merfudur. Veya tehir ve müsâvilik içindir. Yâni münâfıkların kıssalarının şu iki kıssanın keyfiyetine benzemektedir. Bu iki kıssa (yukarıda anlatılan mü'min ile münâfık'ın cennete girme ve girmeme durumları) bakımından tek başlarına müstakil olmakta müsâvîdirler (birbirlerine eşittir.) Misallerini gördün. Sen bunlardan hangisini yaparsan sen de aynı şeye uğramış olursun, bütünleri alsan bile...

Yağmurun Yağması

مِنَ السَّمَاءِ "Gökten,"

يُصِيبُ fiiline taalluk edip bağlanmaktadır.

1 El-İsrâ: 17/82
2 Muhammed: 47/23

اَلسَّمَاء Semâ (gök), dünyanın tavanıdır.اَلسَّمَاء Semâ'nın marife olarak gelmesi, yağmurların tek bir ufuktan kaynaklanıp, gönderilmediğini ilan etmek içindir. Zîrâ göğün bütün ufukları, yağmurun yağması için elverişli bir ufuktur. Dünya'yı bütün açı ve boyutlarıyla kapsayan ufuk اَلسَّمَاء Semâ diye tarif edilir. (*Bizim başımızı kaldırıp yukarılara doğru baktığımızda üstümüzden itibâren ufuklara gök denir.*) Ma'nâsı şöyledir: Tüm göğü kaplayan bir buluttan yağan yağmur, demektir. Yine bu âyette, bulutların da sema'dan (gökten) döküldükleri anlaşılmaktadır. Bulutlar, yerden, *(yeryüzünden buharlanıp gökte oluşan kütlelerden)* suyunu almaktadır. Yoksa bazılarının sandığı gibi gökte bulunan bir denizden değil...

İmam da şöyle dedi: "Yağmur'un, yerden rutubetlenip buharlanarak havaya yükselmesinden ve burada havanın soğukluğunun şiddetinden bağlanıp sonra iki defa yeryüzüne yağmaktadır, diyen kişinin bu görüşünü Allahü Teâlâ Hazretleri, yağmurun gökten yağdığını beyan etmekle iptal etmektedir. (bozmaktadır,).

أَوْ كَصَيِّبٍ مِنَ السَّمَاءِ "Yahut (onların durumu), gökten boşanan yağmur gibidir." Âyet-i kerimesiyle Cenâb-ı Allah, yağmurun gökten yağdığını beyan etti.

İbnü Abbas (r.a.) Hazretlerinden rivâyet olunduğuna göre, (mahlûkatın rahmet, bereket ve rızkı için; yedi kat semâ'nın ve âlem-i kürsinin bile üstünde olan) Arşın altında bir (rahmet) denizi vardır. Bütün hayvanların rızıkları oradan iner. Ona vahyedilir, (yedi kat) semâ'nın herbirinden diğer semâ'ya dilediği kadar (rahmet ve bereket) yağdırır. Bu olay (yâni rahmet, bereket ve rızkın yağma işi) dünya semasına gelinceye kadar devam eder. **(1/69)**

Bulutlara (müvekkel olan meleklere vahyedilir) onlar uzaklara (yâni dilenen yerlere) götürülür. Yağmur yüklü bulutlar istenen yerlere götürülür. Yağan her yağmur damlası ile berâber (vazifeli) bir melek iner. Melek o suyu alıp yeryüzündeki yerine koyar. Gökten inen her yağmur bir ölçü ve tartıya göre iner. Ancak tufan günü yağan yağmur (yâni su) hariç. Tufanda yağmurlar ölçüsüz ve tartısız indi. Teysir Tefsirinde de böyledir.

فِيهِ "Onda vardır," Yâni yağan yağmurda vardır.

ظُلُمَاتٌ "Karanlıklar,"

Zulmetin çeşitlerinin (yâni her türlü karanlığın) içindedirler. O karanlıklar, kesif (yoğun) bir karanlıktır ki, bulutlar birbirinin üzerine kat kat binerek bütün ufuğu kapatıp, gecenin karanlığına ayrı bir

karanlık katmışlardır. Göz gözü görmeyecek bir karanlık. Gerçi âyette gece karanlığına delâlet eden bir kelime yoktur. Lâkin gecenin karanlığı manasını Âyet-in siyâkından (gelişinden) çıkartmak mümkündür. Çünkü bundan sonraki âyette şöyle buyurulmaktadır:

يَكَادُ الْبَرْقُ يَخْطَفُ أَبْصَارَهُمْ "O şimşek nerdeyse gözlerini kapıverecek." Daha sonra Âyet-in devamında:

كُلَّمَا أَضَاءَ لَهُمْ مَشَوْا فِيهِ وَإِذَا أَظْلَمَ عَلَيْهِمْ قَامُوا "Önlerini aydınlattı mı ışığında yürüyorlar, karanlık üzerlerine çöktümü de dikilip kalıyorlar" buyurdular.

Şimşeğin gözleri kapıp alması, ancak genelde karanlık gecelerde oluyor ve böyle hâdiseler zifiri karanlık gecelerde meydana gelmektedir. Yürüyen kişinin yürüyüşünde durması (duraklayıp aravermesi) de yine ancak gece karanlığının çok şiddetlendiği zaman olur. Şimşeklerin çakmasının durmasıyla gözlerin önüne karanlıktan bir perde gerilir gibi olur. Gözü görmekten alıkoyar. Yürüyen kişi önündekileri ve diğer şeyleri göremez.

Bulutların, gündüz vaktinde yoğunluğu ve kesâfetlerinin meydana getirdiği karanlık, yürüyenin yürümesinde durmasını icâb ettirmez. İbn-i Temcid'in haşiyelerinde de böyledir.

Karanlığın bir kısmı, gecenin ve bulutların karanlığı olmasına rağmen âyet, yağmur yağmasını karanlıkların mahalli olarak gösterdi. Çünkü, yağmurun şiddetinden ve yağmur işinin korkunçluğundan dolayı, bulutların ve gecenin karanlığı, yağmurun karanlığına tâbi olmasından ve yürüyememenin, karanlığın şiddetinden ve korkudan meydana geldiğini ilan etmek içindir. Yağmurun karanlığı, gece ve bulutların karanlığıyla karıştığında zifiri karanlık meydana geldi.

ظُلُمَاتٌ zulümât, (karanlıklar) kelimesinin raf (ötre okunması), bil'ittifak zarûretten dolayıdır. (Bütün nahiv âlimleri, onun zarf olduğunda söz birliği etmişlerdir.) Çünkü mevsufa dayanmaktadır. Zîrâ cümle bir veche göre, cer mahallinde olup, صَيِّب kelimesinin sıfatıdır.

وَرَعْدٌ (Ve içinde) gök gürlemesi vardır,"

رَعْدٌ Buluttan işitilen şiddetli sestir.

وَبَرْقٌ (Ve içinde) şimşekler vardır." بَرْقٌ Bulutların birbirleriyle sürtüşmeleri sırasında meydana gelen parıldama, ışık ve aydınlıktır.

Gök gürlemesi ve şimşeğin mekânı bulutlardır. Gök gürlemesi ve şimşek bulutların yüksek yerlerinde ve birazda bulutlara bağlıdırlar. Gök gürlemesi ve şimşeğin eserlerinin yağmur yağmasına ilişip bağlandıkları için, onlar yağmur yağmasına nisbet edildiler.

Hukemâ'nın arasında meşhur olan görüşe göre, gök gürlemesi, bulutlar ecrâmının bâzısının bâzısına çarpışmasından meydana gelmektedir. Veya bulutlar, rüzgarların zoraki sevkleriyle ve bâzısının bâzısını sökmelerinden meydana gelmektedirler.

Bu konuda kendisine itimad edilen sahih görüşe göre,

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ أَقْبَلَتْ يَهُودُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالُوا يَا أَبَا الْقَاسِمِ أَخْبِرْنَا عَنِ الرَّعْدِ مَا هُوَ قَالَ مَلَكٌ مِنَ الْمَلاَئِكَةِ مُوَكَّلٌ بِالسَّحَابِ مَعَهُ مَخَارِيقُ مِنْ نَارٍ يَسُوقُ بِهَا السَّحَابَ حَيْثُ شَاءَ اللهُ فَقَالُوا فَمَا هَذَا الصَّوْتُ الَّذِي نَسْمَعُ قَالَ زَجْرُهُ بِالسَّحَابِ إِذَا زَجَرَهُ حَتَّى يَنْتَهِيَ إِلَى حَيْثُ أُمِرَ قَالُوا صَدَقْتَ

İbnü Abbas (r.a.) Hazretlerinden rivâyet olunduğuna göre, Yahûdîler, Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerine gelip:

"Ey Ebu'l-Kasım! Bize الرَّعْدِ gök gürültüsünden haber! Nedir o? diye sordular. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri:

-"Meleklerden bir melek vardır. Meleklerin berâberinde "mehârik" (bir âlet) olup onlarla bulutları Allahü Teâlâ Hazretlerinin istediği yerlere sevketmektedirler," buyurdu. Bu açıklama üzerine Yahûdîler:

-"Bu işittiğimiz sesler nedir?" diye sordular. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri:

-"O bulutların iniltisidir. Melekler onları emredilen yere götüresiye kadar zorlamalarından bulutların çıkarmış oldukları sestir," dedi. Bunun üzerine Yahûdîler:

-"Doğru söyledin!" dediler."[1]

Gök gürültüsü

Bu Âyet-i kerimede geçen الرَّعْد (gök gürültüsü) kelimesinden murat, bu meleğin sesidir, kendisi değil. Bâzı rivâyetlerde olduğu gibi. O rivâyetlerden bazıları:

اِنَّ الرَّعْدَ مَلَكٌ مُوَّكَلٌ بِالسَّحاَبِ يَصْرِفُهُ اِلَى حَيْثُ يُؤْمَرُ وَاِنَّهُ يُجَوِّزُ الْماءَ فِى نَقْرُةِ اِبْهاَمِهِ وَاِنَّهُ يسَبِّحُ اللهَ فَاِذَا سَبَّحَ اللهَ لاَ يَبْقِى مَلَكٌ فِى السَّمَاءِ اِلاَّ رَفَعَ صَوْتَهُ بِالتَّسْبِيحِ فَعِنْدَهَا يَنْزِلُ الْقِطْرُ

1 Et-Tirmizî, Kitabu't-Tefsir, Mevzuâtü'l-Hadis No: 3042

"Muhakkak ki 'Ra'd, bulutlara müvekkel olan bir melektir. Bulutları, emredildiği yere sevkeder. Su onun baş parmağının ucundan (parmakla tırnak arasındaki çatlaktan) süzülüp yağar, O melek Allahü Teâlâ Hazretlerini tesbih eder. O tesbih etmeye başladığı zaman, bütün melekler tesbih okuyarak seslerini yükseltirler. İşte o anda yağmur damlaları inmeye başlar." (Bitti)

بَرْقٌ Şimşekten murat, bulutların "mehârikler" ile dövülmeleridir. مَخَارِيقُ mehârik kelimesi, مِخْرَاقٌ kelimesinin cemiidir. مِخْرَاقٌ kelimesi, aslında katlanıp kendisiyle çocukların birbirlerini dövdüğü elbisedir. Kendisiyle meleklerin, bulutları zorladığı âlet murat edilmektedir.

Celvetiyye tarikatının merkez ve mürşidi Şeyh Üftâde el-Bursevî[1] diye meşhur olan zat buyurdular:

"Hukemâ (bilginler) ile Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin,

اِنَّ الرَّعْدَ صَوْتُ مَلَكٍ عَلَى شَكْلِ النَّحْلِ "Gök gürültüsü arı şeklinde bir meleğin sesidir" hadîs-i şerîflerinin arasındaki uygunluk (ve uyuşma şöyle sağlanır:)

Sözü edilen melekler, bu âlemin dışında seslenirler, lâkin sesleri bu âleme gelmekte ve bu âleme tesirleri olmaktadır. Biz bu âlemin içinde onların seslerini işitmekteyiz. Biri şişkinlik ve koku yapan bir şey yediği zaman, onun içinde (yâni barsaklarında) sesi olan kokular meydana gelmesi gibidir. O koku ve sesler içeride oluştuğu halde, etkileri dışarıda görülür. Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin mübârek hadîs-i şerîfleri, onun başlangıcı ve meydana geldiği yerini göz önüne alarak beyan etmektedir. Hukemâ'nın sözleri ise, zâhirine bakarak açıklanmaktadır. Her ikisi de doğrudur.

يَجْعَلُونَ أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ "Onlar parmaklarını kulaklarına tıkıyorlar."

Zamirler, mahzûf olan muzâfa racidir. Çünkü bunun takdiri, veya yağmura tutulan kişiler gibidir. Daha önce geçtiği gibi. يَجْعَلُونَ (kılıyorlar, tıkıyorlar) Cümlesinin i'rabda mahalli yoktur. Çünkü kendisi "istinâf"tır (Yâni başlangıç cümlesidir.) يَجْعَلُونَ 'nin kendisi navâsıb ve cevâzim yâni fiili muzâriyi nasbeden ve cezmeden âmillerden hali olduğu için âmili manevî ile merfûdur. Raf' alâmeti, sonundaki nun harfidir). **(1/70)** Çünkü burada ra'd, gök gürültüsü ve berk= şimşek, şiddet ve korku saldığı üzere zikredildikten sonra, sanki bir konuşan kişi: "Bu gök gürültüsü ve şimşekler ile onların halleri nasıl oluyor?"diye sordu. Ona cevab olarak:

1 Şeyh Üftade El-Bursevî Hazretleri,

يَجْعَلُونَ أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ "Onlar parmaklarını kulaklarına tıkıyorlar." diye cevap verildi.

Âyet-i kerimede geçen; أَصَابِعَهُمْ "parmakları" kelimesinden murat, اَنَامِلُهُمْ "parmak uçları"dır. "Zikrü'l-küll irâdetü'l-cüzz" kabilinden mecazdır.[1] أَصَابِعَهُمْ "parmakları" kelimesinde, اَنَامِلُهُمْ "parmak uçları" kelimesinde bulunmayan mübâlağa vardır. Sanki onlar hayret ve şaşkınlığın şiddetinden sadece parmak uçlarını değil; bütün parmaklarını kulaklarına sokuyorlar. Mu'tad olan şey yeterlidir.

Parmak uçlarının yerine parmakların zikredilmesi, hayret ve şaşkınlıkların tam olduğunu, ifrad derecesinde dehşete kapıldıklarını ve onların azâlarını mu'tad (alışa gelen) bir yolda kullana-madıkları bir dereceye ulaştıklarının beyan edilmesinde caizdir.

Parmaklar, derken (elin beş) parmağından birinin tayin edilmemesinde; küçük parmağın kastedildiği anlaşılmaktadır. Denildi ki, edebe riâyetten dolayı parmaklar denildi. سَبَابَة "şehâdet parmağı" kelimesi, سَبَّ sövmek fiilinin mübâlağa ismi faili olduğu için, Kur'ânı Kerim'in edebine uymadığından şehâdet parmağı mânâsına gelen سَبَابَة kelimesi yerine; umumî olarak parmaklar kelimesi kullanıldı. Böyle bir kelimeyi kullanmaktan kaçınmak, Kur'ânı Kerim'in edebine daha uygundur. سَبَابَة kelimesindeki çirkinlikten kaçmak için "şehâdet parmağı"na tesbih çeken manasında "Müsebbiha" ve tevhid kelimesini işâret etmesinden dolayı "muhallile" ve bunların dışında isimler ile anıldığı gibi... Bu kinâyelerin benzerleri çoktur. Bu lafızlar, sonradan ihdas edildikleri (uyduruldukları) için onları halk bilmediğinden buraya almadım.

Yıldırım ve Şimşekler

مِنَ الصَّوَاعِقِ "Yıldırımlardan"

يَجْعَلُونَ (kılıyorlar, tıkıyorlar) fiiline muteallıktır (bağlanmaktadır.) Yâni, gök gürültüsüne yakın, çakan yıldırımların korkusundan dolayı demektir.

اَلصَّوَاعِقِ "Yıldırımlar," kelimesi, الصَّاعِقة "Yıldırım" kelimesinin cemiidir (çoğuludur.) Yıldırım, korkunç olan gök gürültüsünün kesa-

1 Alâka s. 5, Mahmud Antakî

fetidir. Kendisiyle berâber ateşten bir kıvılcım yayar. Yıldırım'ın bir kıvılcımı yere isâbet etse, orasını kül hâline getirir. Lâkin yıldırım çok hızlı olmasına (ışık hızıyla hareket etmesine) rağmen değdiği yerde söner, orada kül olur.

Hikâye

Yıldırım, bir hurma ağacının üzerine düştü. Ağacın yarısını yaktı sonra, söndü.

(Bâzı âlimler) buyurdular: Sema ile arkasında görülenle görülmeyen ince zâr arasında, semanın zâhiri, (üst yüzü yâni bir kat semanın bitip diğer kat semanın başladığı bir nokta) vardır. Ateş oradan çıkar. Şimşekler hâline gelir. Ateş oradan çıkıp o ince zarı yırtar. Ses o zarın yırtılmasından meydana gelmektedir. "Ravzatü'l-Ulemâ"da olduğu gibi.

Denildi ki: Ecrâm birbirlerine çarpıştıkları zaman bulutlarda delinme olur. Veya yeryüzüne mahsus latif bir cismin parçalarından boşalan olukların ağır kütlelerin yardımıyla meydana gelmektedir. Geniş olanına duman denir. Kaynağı su olanına da buhâr denir. *(Yıldırımlar yerden de çıkabilirler)* Yıldırımlar hududsuz bir şekilde gâyet sıcaktır. Hararet (sıcaklık) bir yere değdiği zaman orayı deler ve yakar. Yıldırım yeryüzüne nufûz ettiği zaman, ancak suya ulaştığı zaman sönüp durur.

(Yıldırım, bu günkü fennin izahına göre, toprak ile bulut arasında elektrik yüklerinin süratli bir şekilde yer değiştirmesidir.-Mütercim)

(Bazıları) buyurdular: Islak yerlere, suya ve kurumaya yüz tutmuş bir yere güneş doğduğu zaman (güneş ışınları ıslak, sulak ve kurumaya yüz tutmuş bir yere temas ettiğinde) oralardan (güneş ışınlarından) ateş parçaları toprağa geçer. İkisinden meydana gelen şeye duman denir. Duman, buhârla karışır. Duman ile buhar soğuk tabakaya kadar yükselirler. Orada buhar bulutlara dönüşür. Duman da onun içinde hapsedilir. Sıkıştırılır. Eğer hali üzerine kalmış ise daha yükselmesi istenir. Eğer ağır ise inmesi istenir. Bulutlar sert bir şekilde sıkıştırılıp parçalanırlar. Bundan gök gürültüsü meydana gelir. Sonra bazen hareket bazen sert ve çok şiddetli olur. Eğer latif (ince ise) ondan şimşekler meydana gelir. Eğer kalın ve katı ise ondan yıldırımlar meydana gelir.

Yıldırım ve Okunacak Dua

İbnü Abbas (r.a.) Hazretleri buyurdular:

Yıldırım çaktığı zaman biri,

سُبْحَانَ الَّذِي يُسَبِّحُ الرَّعْدُ بِحَمْدِهِ وَالْمَلاَئِكَةُ مِنْ خِيفَتِهِ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

Subhânellezi yusebbihu'r-ra'du bihamdihi ve'l-melâiketü min hiyfetihii ve hüve alâ külli şey'in kadiyr (Ra'd'in kendisine hamdiyle tesbih ettiği ve meleklerin korkusunda olduğu Allah, noksan sıfatlardan münezzehtir. O'nun gücü her şeye kadir'dir)."[1] Duasını okursa o kişi dini üzere (îmân ile vefat eder. Şehâdet mertebesine nâil) olur.

Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri, gök gürültüsü ve yıldırımların sesini işittiği zaman şöyle dua ederdi.

اللّٰهُمَّ لاَ تَقْتُلْنَا بِغَضَبِكَ وَلاَ تُهْلِكْنَا بِعَذَابِكَ وَعَافِنَا قَبْلَ ذَلِكَ

"Allahümme laa tektülnaa biğadabike ve laa tühliknaa biazâbike ve aafinaa kable zâlike (Allahım! Bizleri gadabın ile öldürme. Bizi azabın ile helak etme. Bundan önce bir âfiyet ver) " [2] Şeyhin tefsirinde ve Şir'atül-islâmda böyledir.

حَذَرَ الْمَوْتِ **"Ölmek korkusundan,"**

يَجْعَلُـونَ (kılıyorlar, tıkıyorlar) fiilinin mefulü lehi olmakla mensubtur. Yâni ölüm ve helak olmak korkusundan dolayı demektir. Yaşama niyetiyle bozmaktır.

وَاللّٰهُ مُحِيطٌ **"Allah ihâta etmiştir."**

اِحَاطَة İhâta yâni içine almanın aslı, bir şeyi bütün yönleri ve boyutlarıyla kuşatmaktır. Cenâb-ı Allah cihetten münezzeh olduğu için ihâta etme işinin Allahü Teâlâ Hazreteri hakkında kullanılması mecâzidir. Yâni Allah ilmi ve kudretiyle kuşattı.

(19) بِالْكَافِرِينَ "Kâfirleri,"

Hakikî olarak kuşatılan bir kişi, kuşatmayı delip kaçamadığı gibi onlar da kuşatmayı delemezler. Allahü Teâlâ Hazretleri, onları kıyâmet günü haşredip onlara azab edecektir.

وَاللّٰهُ مُحِيطٌ بِالْكَافِرِينَ "Allah, kâfirleri tamamen kuşatmıştır." Cümlesi, cümle-i itirâzıyye'dir. Yâni parantez cümlesidir. Şimşek ve yıldırımların korkusundan parmakları ile kulaklarını tıkamanın kendilerine hiç bir fayda vermeyeceğini tenbih içindir. Çünkü kaderi (mukad-

---

1 İmam Mâlik, Muvatta, Kitâbü'l-Cami, Mevsûâtü'l-hadîs no: 1576

2 Sünen-i Tirmizi, Kitâbü'd-deâvât, Mevsûâtü'l-hadîs no: 3372

der olan şeyi) hiçbir sakınma, tedbir ve korku defedemez (yenemez). Hiç bir güç ve kuvvet Allah'ın azabını reddedemez (geri çeviremez.)

الْكَافِرِينَ "Kâfirler" kelimesinin, yağmura tutulan kişilere raci olan zamir yerine konulması, onların anlatılan bu korkunç ve kötü duruma düşmeleri, küfürlerinin sebebiyle olduğunu ilan etmek içindir.

يَكَادُ الْبَرْقُ "O şimşek nerdeyse"

Bu cümle mukadder bir suâlin cevâbı olarak başka bir istinâf (başlangıç) cümlesidir. Sanki: "Bu şimşekle berâber onların hali nasıl olur?" denildi. يَكَادُ "yakın olur," denildi. Bu yakınlık da:

يَخْطَفُ أَبْصَارَهُمْ "Gözlerini kapıveriyor."

Yâni şimşek ışığının şiddeti onun gözlerinin aydınlığını söküp aldı ve aydınlığını kapıverdi, demektir.

كُلَّمَا أَضَاءَ لَهُمْ "Her ne zaman onları aydınlattığında"

كُلَّمَا "Her ne zaman" kelimesi zarf ve âmildir. Cevabı kendisinin içindedir. O da مَشَوْا yürüdüler, fiilidir. أَضَاءَ aydınlattı, fiili muteaddidir. Yâni "şimşek karanlık bir gecede yolu aydınlattı." **(1/71**) Bu cümle yâni,

كُلَّمَا أَضَاءَ لَهُمْ مَشَوْا فِيهِ "Her ne vakit onlara aydınlık yaptığında onlar içinde yürüdüler," cümlesi üçüncü istinâftır. Sanki: "Bunlar, şimşeklerin çakması ve ateşinin verdiği korku esnasında ne yapıyorlar? Kulaklarına yaptıklarının aynısını gözlerine de yapıyorlar mı? (Yâni gözlerini de elleriyle kapatıyorlar mı?) diye sorulmaktadır: Cevap olarak: " Her ne zaman, şimşek çakıp etraf aydınlanınca yürüdükleri yollara koyuldular.

مَشَوْا فِيهِ "Onda yürüdüler." Yâni bu yolda yürüdüler. Yâni şimşeğin çakması ve etrafı aydınlatmasıyla gözlerinin kapıp alacağı korkusuyla berâber birazcık da olsa yürüdüler. Âyet-i kerimede, سَعْيِ hızlı yürümek ve عَدْوَ koşmak fiilleri değil de, مَشْىَ yürümek fiilinin getirilmesi, münâfıkların, dehşetlerinin büyük derecesini beyan etmek ve onları hızlı yürümek veya koşmaya güç ve takatlarının olmadığını bildirmek içindir.

وَإِذَا أَظْلَمَ عَلَيْهِمْ "Karanlık üzerlerine çöktüğü zaman," Şimşek korkusundan ve şimşeğin meydana getirdiği aydınlık gidince yol tekrar karanlık oldu.

قَامُوا "Dikilip kalırlar."

Yâni oldukları yerde, oldukları hal ve şekil üzerinde, hayretler ve şaşkınlıklar içinde başka bir şimşeğin çakmasını bekleyerek dururlar. Belki ikinci bir şimşeğin aydınlığı ile maksatlarına varacaklarını, hedefledikleri yerlere veya ilticâ etmek istedikleri (sığınmak istedikleri) sığınaklarına varacaklarını zannetmektedirler.

وَلَوْ شَاءَ اللّٰهُ "Ve eğer Allah dileseydi." شَاءَ "Diledi" fiilinin mefülü mahzüftür.

Yâni Allah dileseydi, kalblerinin basiretini (kalb gözünü) ve kalbin işitmesini (kalbin kulağını) giderdiği gibi onların başlarındaki işitmelerini (kulaklarını) ve gözlerindeki görmeyi de giderirdi.

لَذَهَبَ بِسَمْعِهِمْ وَأَبْصَارِهِمْ "Elbette işitmelerini, görmelerini de alıverirdi."

Onlara cezâ olsun diye gök gürültüsünün korkunç sesi veya şimşeklerin çıkartmış oldukları nûr (ışık) ile kulaklarını sağır, gözlerini kör ederdi.

(Kulağın kaldırabileceği belirli bir ses frekansları ve ses tonu vardır. Ondan fazlası rahatsızlık verdiği gibi; gözün de algılayabileceği belirli bir ışık vardır. Ondan fazlasına bakmaktan rahatsız olur. Güneşte olduğu gibi.)

Allahü Teâlâ Hazretleri, bundan (yâni sesle kulakları sağır etmekten ve ışık ile gözleri kör etmekten) âciz değildir.

إِنَّ اللّٰهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ "Şüphesiz Allah, her şey üzerine,"

Var olması mümkün olan her şey üzerine... Allahü Teâlâ Hazretleri, kendisine bir şey itlak olunduğu zaman, vucûbî olarak mevcud'tur; imkân ile değil. (Allahü Teâlâ Hazretleri için bir şeyin mümkün olması veya mümkün olmaması düşünülemez. Onun istemesiyle her şey vucûben mevcuttur. O istediği zaman var olmak, eşyânın vazifesidir.)

Bu Âyet-in benzerlerinde geçen شَيْء "şey"den murat, Allahü Teâlâ Hazretleri'nin dışında kalan eşyâdır. Allahü Teâlâ Hazretleri, bu âyette aklın delâleti ile شَيْء "şey" lafzının içine aldığı manâdan müstesnâ'dır.

(Yâni Allah, Allah'ın gücünün kendisine yettiği bir şey değildir. Allah'ın gücünün kendisinin üzerine de kaadir olduğu gibi, bozuk bir

mantığa kapılmaz ve bâtıl bir itikada inanılmaz. Zîrâ o zaman tevhid bozulur.)

إِنَّ اللهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ "Şüphesiz Allah her şeye kadiyrdir" cümlesinin mânâsı: Mâsivâ olan her şey üzerine Allah kadiyrdir, demektir. Meselâ فلان أَمِينٌ "Falanca emin (güvenilir) kişidir," denir. Yâni kendisinin dışında kalan insanlara karşı güvenilir kişidir. Emin olduğu kişilerin arasına kendi nefsi girmez. O zaman onun aynı zamanda diğer insanlardan biri olması gerekirdi. *(Bir kişinin hem kendisi ve hem de başkası olması aklen mümkün değildir.)* İbn-i Temcid'in hâşiyesinde olduğu gibi.

(20) **قَدِيرٌ** "Kadiyrdir."

Yâni hikmetinin gerektiği kadarı ile onda fâildir. Ne noksan ne ziyâde; hikmet ve takdiri neyi gerektiriyorsa onu yapar.

Münâfıkların Halleri

Bu, keşiften sonra keşif, izahdan sonra izahdır. Birincisinden daha beliğdir.

Allâhü Teâlâ Hazretleri, münâfıkların halini, şaşkınlıklarını, dalâlete ve sapıklığa dalışlarını, işin kendileri hakkındaki şiddetini, zorluğunu, rezil olmaları ve rüsvâylıkları; karanlık bir gecede yağmura tutulup, gök gürültüsü ve şimşek ile berâber yıldırım çarpması ve ölüm korkusuyla yaşayan kişinin hâline benzetti. Bu mürekkeb olduğu zaman, o da Kur'ânı Kerim'in belâğâtını gerektirir. Mürekkeb'de sen, bu değişik şekillerden hâsıl olan heyetin keyfiyetini, iç içe eklenmiş bir mürekkebde tasavvur edersin. Müfredler, hâsıl olmayan (güzel manâlar ve anlatmalar) mürekkeb cümlelerden hâsıl olur. Âyet-i kerimenin hepsinde, gecenin karanlığının zorluğuyla berâber, gökten boşalırcasına yağan yağmura, sel ve zorluklara maruz kalan kişinin (halinin tasviri olduğu gibi), bulutların insicamının heyetini ve onlardan yağmurların damlamasını, korkunç gök gürültüsü, gözleri kapıveren şimşekler ve yakıcı yıldırımlarla tasvir edildi. Bu şiddetli hareketlerden onların kalbine büyük bir ölüm korkusunun girdiğini anlattı. Bütün bu tasvir ve beyanlardan, senin için acâib (ilginç) emir ve korkulu bir hitab hasıl oldu. Ancak bunların her birinin değişik bir teşbih ve benzetme ile anlatılması bunun hilafınadır. Yâni Kur'ânı Kerim'in, tefrik edici teşbihe hamledilmesiyle, ebedî hayatın kaynağı olan Kur'ânı Kerim ve içindeki ilim ve mârifetler yağmura benzetildi. Çünkü yağmur toprağın (ve arzda yaşayan varlıkların) hayatına

sebebtir. (Manevî hayata sebeb olan Kur'ânı Kerim, maddi hayata sebeb olan yağmura benzetildi.)

Kur'ânı Kerim, indiği zaman, münâfık ve kâfirlerin içine doğan üzüntü, keder, gam ve gönüllerinin daralıp, canlarının sıkılması, zulûmata yâni karanlıklara teşbih edildi (benzetildi.)

Kur'ânı Kerim'in içinde bulunan va'd yâni sevap ve cennet, vaîd, yâni günah ve Cehennem, gök gürültüsü ve şimşeklere benzetildi.

Vaîdden yâni azab ayetlerinden, onların kulaklarını tırmalayan ve sağır eden âyetleri işitmemek için kulaklarını tıkama halleri, gök gürültüsü ve şimşek endişesi ve ölüm korkusundan dolayı yıldırımlar çaktığı zaman kulaklarını kapatan insanın yıldırım, şimşek ve gök gürültüsünden kurtulması mümkün olmadığına, Kur'ânı Kerim okunurken kulaklarını tıkayanların da Kur'an-ı Kerim'den kurtulmalarının mümkün olmadığına benzetildi.

Kendilerini idrâk eden rüşd'ün kendilerini aydınlatmasında titremeleri, kendilerine aydınlık verdiği zaman, şimşeğin ışığının yolunda yürümekle kendilerini korumaları ve önlerine çıkan musîbetin karşısında âciz kalmaları, kendilerini karanlık kapladığında yürümekten âciz kalıp durmaları gibi münâfıkların halleri, kısa ömürlerinde onlara hayret (şaşkınlık) ve dehşet verdi.

Âkıbet Önemli

Akıllı kişinin, sıkıntılardan, kayıtlardan (saplantı ve kaprislerden) gailelerden ve vucûdun (varlığın) helâk edici tehlikelerinden kurtulmak için, yapması gereken şey; şeriat'ın kuvvetli ipine sarılması ve sırat-ı müstekîmi şaşmamak yâni doğru yoldan aslâ ayrılmamaktır. İşin sonu gizlidir. (Akıbetin ne olacağı ve hayatın) ne ile sonuçlanacağı bilinmez.

Hikâye (Akıbet)

Adam'ın biri Hasan Basrî Hazretlerine:

-"Nasıl sabahladın?" diye sordu. Hasan Basrî Hazretleri:

-"Hayır ile sabahladım," dedi. Adam:

-"Durumun nasıl?" diye sordu. Hasan Basrî Hazretleri tebessüm etti ve sonra adama:

-"Halimi sorma! Bâzı kişiler gemiye bindiler, denizin ortasına kadar geldiklerinde gemileri kırıldı. **(1/72)** O insanlardan her biri bir

tahta parçasına tutunup bağlandı. Bu adamların hangi halde olduklarını düşünürsün?" Adam:

-"Onlar şiddetli ve zor bir halde olurlar" dedi. Hasan Basrî Hazretleri:

-"Benim halim onlardan (denizin ortasında bir tahta parçasına sarılan kişiden) daha şiddetli ve daha zordur. Ölüm benim denizimdir. Hayat gemimdir. Günahlar da benim tutunduğum tahta parçasıdır. Ey oğulcağızım! Elbette insana günahları terketmesi, "Allamü'l-ğuyûb" ğayibleri bilen Allah'a koşmak lâzım. Hadis-i şerîfte:

مَنْ كَانَتْ هِجرَتُهُ إِلَى اللهِ وَرَسُولِهِ فَهِجْرتُهُ إِلَى اللهِ وَرَسُولِهِ، وَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ لِدُنْيَا يُصِيبُهَا، أَوِ امْرَأَةٍ يَنْكِحُهَا فَهِجْرَتُهُ إِلَى مَا هَاجَرَ إِلَيْهِ

"Kimin hicreti Allah'a ve Rasûlüne olursa onun hicreti Allah'a ve Rasûlünedir. Kimin hicreti, kavuşacağı bir dünya (malı) veya nikahlayacağı kadın olursa, onun hicreti hicret ettiği şeyedir."[1] Dedi.

Düşün! Herkesin ceza veya mükâfatı beslemiş olduğu emele göredir. İbret al! Dünyanın zikri tekrâr edilmedi. Ona itibâr edilmediğini ve dünyanın hasis (değersiz ve basit bir şey) olduğunu bildirmek içindir. Zîrâ dünyanın varlığı bir oyuncak ve eğlenceden ibârettir. Dünya sanki yok gibidir. Denildiği gibi: "Kişinin dünyada yapmış olduğu amel onun âhiretteki makamıdır."

Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin, فَهِجْرَتُهُ إِلَى مَا هَاجَرَ إِلَيْهِ "Onun (kişinin) hicreti (Allah ve Rasûlü için değil de) kendisine hicret ettiği şeye (niyetine göre)dir."[2] Hadis-i şerîflerine bak ve düşün! Bu hadîs-i şerîf, mâsivâ'dan (Allahü Teâlâ Hazretlerinin dışında) her şeyden uzaklaşmayı tazammun etmekte (içermekte)dir. Dünya ile kadının berâber zikredilmesinin de üzerinde düşün! Çünkü kadın da dünyadır. (Kadınlar için de erkek dünyadır.) Her şeyin dünyasından murat, o şeyin şehvet veya mal cinsinden olmasından dolayı olduğu anlaşılmaktadır. Bütün kâinât (şehvet ve maldan oluşan) dünya ekseni etrafında dönmektedir. Hadis-i şerîfte, dünyadan çıkmaktan murat, insanı Allah'a ibâdetten alıkoyan her şey, demektir.

Hâfız (r.h.) buyurdular:

Bu gök kubbenin altında
onun himmetine göre o orada azâd olur.

---

1 Rıyazu's-Sâlihîn: hadis no: 1
2 Rıyazu's-Sâlihîn: hadis no: 1

Yâni, herşeyin kabul edilmesi, mal, makam, evlâd ve ıyâlın kabülüne bağlıdır. Fakat elbette, Melikü'l-Müteâl (Meliklerin yücesi olan Allahü Teâlâ) Hazretlerine bağlanmak gerekir.

Tevilât-i Necmiyyeden

Te'vîlât-ı Necmiyyede buyuruldu:

أَوْ كَصَيِّبٍ مِنَ السَّمَاءِ "Yahut (onların durumu), gökten boşanan, yağmur gibidir."

Bu iki Âyet-i kerime iyice tahkik edilip incelendiği zaman, şu işâret ve teşbih vardır: Allâhü Teâlâ Hazretleri, bu Hadîs-i temenni edenlerin halini, onların başlangıçta zikirle meşgûl olup Kur'ânı Kerime tâbi olmalarını ve onların hakkı talebde gösterdikleri tahammül ve sabır ve böylece onlara nefsi levvâme zâhir olasıya kadar onlara ğayb'ten açılan mükâşefeler, fetret âfetinde vâki olur ve yağmurlu ve karanlık gecede diğer (gök gürültüsü, şimşek ve yıldırım gibi) korkulardan kurtulmak olan kişinin, haliyle durmasında mümkündür.

Burada zikir ve Kur'ânı Kerim, yağmura benzetildi. Su yeşilliği yeşerttiği gibi, Kur'ânı Kerim ve zikir de kalbde îmân ve hikmetin yeşermesine sebeb olmaktadır.

فِيهِ ظُلُمَاتٌ "İçinde karanlıklar var."

Yâni seyrü sulûka girildiği zaman, dilinde zâhir olan müteşabihât ve müşkilât vardır. Anlaşılması ve halledilmesi mümkün olmayan, ince manâlardır. Ve onun âfetleri, bilinen ahidlerden çıkmaktır. Ancak îmân nûruyla nûrlanan bir aklı olan hariç. İman nûru ile kalbi aydınlanan kişiler, bu âyetle kuvvetlendirilmektedirler.

اَلرَّحْمَانُ(**1**)عَلَّمَ الْقُرْآنَ(**2**) Rahmân (olan Allah) Kurân'ı öğretti."[1]

Kandil'in ışığı olmadan karanlıkta yürümek olmadığı gibi; (mürşid-i kâmil ve mâhir bir üstâd olmadan) Kur'ânı Kerim'in hakikatleri ve inceliklerini anlayıp ilerlemek de mümkün değildir. Rubûbiyyet hidâyet-inin nûru olmadan beşeriyetin zulümâtından (karanlıklarından) yürümek mümkün değildir. Bundan dolayı Cenâb-ı Allah şöyle buyurdu:

كُلَّمَا أَضَاءَ لَهُمْ مَشَوْا فِيهِ "Şimşekler önlerini aydınlattığında ışığında yürürler." Yâni hidâyet nûruyla yürürler.

1 Er-Rahmân: 55/1,2

وَإِذَا أَظْلَمَ عَلَيْهِمْ قَامُوا "Karanlık üzerlerine çöktüğünde de dikilip kalırlar." Yâni üzerlerine beşeriyetin zulmeti ve karanlığı çöktüğü zaman demektir.

وَرَعْدٌ "Ve gök gürültüsü vardır," Yâni korku, yalnızlık, çekinme, Kur'ânı Kerim ve zikr-i Celâl'in heybetinden ve korkusundan kalblerde doğan heybettir. Allahü Teâlâ Hazretleri buyurduğu gibi:

لَوْ أَنْزَلْنَا هَذَا الْقُرْآنَ عَلَى جَبَلٍ لَرَأَيْتَهُ خَاشِعًا مُتَصَدِّعًا مِنْ خَشْيَةِ اللهِ وَتِلْكَ الْاَمْثَالُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ

"Biz bu Kur'ân'ı bir dağın üzerine indirseydik, Her halde sen onu Allah'ın korkusundan başını eğmiş, çatlamış görürdün. Bu temsiller yok mu, işte biz onları insanlar için yapıyoruz. Gerek ki düşünürler."[1]

وَبَرْقٌ "Ve şimşek (ler vardır)" Kalbe hidâyet veren, okunan Kur'ânı Kerim ve zikrin nûrudur. Kalıbları ve kalbleri zikrullah ile yumuşar. Böylece Kur'ânı Kerim'in ve dinin hakikatleri kendisinden zâhir olup onu kalbe bildirir. Şu Âyet-i kerimeden dolayı:

وَإِذَا سَمِعُوا مَا أُنْزِلَ إِلَى الرَّسُولِ تَرَى أَعْيُنَهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ مِمَّا عَرَفُوا مِنَ الْحَقِّ يَقُولُونَ رَبَّنَا آمَنَّا فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ

"Peygamber'e indirileni dinledikleri zaman, gözlerini görürsün ki, âşina çıktıkları haktan, yaşlar dolup boşanarak Onlar: "Ey Rabb'imiz, inandık, îmân getirdik, bizi de şehadet getirenlerle berâber yaz" derler."[2]

Kendilerine saadetin nûrları parıldayıp göründüğü zaman, tabii zulümât ve karanlıklardan çıktılar. Kurtulanların derecesine nâil olmak için, irâde ipine yapıştılar lâkin, parmaklarını tıkıyorlar, yâni bozuk emellerini ve bâtıl maksat ve meramlarını tıkıyorlardı.

فِي آذَانِهِمْ "Kulaklarının içine," korunarak,

مِنَ الصَّوَاعِقِ "Yıldırımlardan" Hakka davet eden seslerden, ölümden korktuğundan, nefsin ölümünden... Çünkü nefis bir balıktır. Onun hayatı dünya denizine bağlıdır. O denizin suyu da heva ve hevestir. Eğer nefsi o dünya denizinin hevâ ve heves suyundan çıkarırsanız derhal ölür. Bu, Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin: مُوتُوا قَبْلَ اَنْ تَمُوتُوا "Ölmeden önce ölünüz," hadislerinin gerçekleşmesidir.

1 El-Haşr: 59/21
2 El-Mâide: 5/83

وَاللهُ مُحِيطٌ بِالْكَافِرِينَ(19) Allah, kâfirleri tamamen (çepeçevre) kuşatmıştır" Bu Âyet-i kerimede, hayvanî ve tabiî bir hayatı olan kâfir, tabiî melûfat yâni ülfet edilen şeylerden meydana gelen irâde ile ölse, elbette Allâhü Teâlâ Hazretleri, onu şeriatın nûrları ile diriltir. Allahü Teâlâ Hazretleri buyurduğu gibi:

أَوَمَنْ كَانَ مَيْتًا فَأَحْيَيْنَاهُ وَجَعَلْنَا لَهُ نُورًا يَمْشِي بِهِ فِي النَّاسِ كَمَنْ مَثَلُهُ فِي الظُّلُمَاتِ لَيْسَ بِخَارِجٍ مِنْهَا كَذَلِكَ زُيِّنَ لِلْكَافِرِينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ

"Hem bir adam... Ölü iken biz onu diriltmişiz ve kendisine bir nûr vermişiz... İnsanlar içinde onunla yürüyor. Hiç o, mesela, zulmetler içinde kalmış ve ondan bir türlü çıkamayanla bir olur mu? Fakat kâfirlere amelleri öyle yaldızlı gösterilmektedir."[1] **(1/73)**

İrâde ile ölmediğinden, Allah, kâfirleri kuşatmaktadır. Yâni dünyada kalblerini ve sûretlerini öldürmekle, onları helâk edici ve onları öldürücüdür. Âhirette ölüm azabı ile onları kuşatacak; orada onlara ne ölüm var ne de hayat…

يَكَادُ الْبَرْقُ "O şimşek nerdeyse, o şimşek az kaldı," Yâni Kurân ve zikrin nûru,

يَخْطَفُ أَبْصَارَهُمْ "Gözlerini kapıverecekti," Kötülükle emreden nefsi (emmârelerinin) gözlerini,

كُلَّمَا أَضَاءَ لَهُمْ "(Önlerini) onlara aydınlattığında," Hidâyet nûruyla,

مَشَوْا فِيهِ "Onun ışığında yürürler," kademi sıdk (doğruluk yürüyüş ve ayağıyla) tarik-i hakka sulûk ettiler.

وَإِذَا أَظْلَمَ عَلَيْهِمْ "Karanlık üzerlerine çöktüğü zaman," Nefsin sıfatlarının zulümâtı (karanlıkları), hevâ ve heves, üzerlerine galebe çalması ve dünyaya meylettikleri zaman, قَامُوا "Dikilip kalırlar," seyr ü sulûk'tan çekilip durdular, hayret ettiler (şaştılar), tereddüt ettiler. Ve böylece, âfetler gelip bulur. Fetretler, onların başına gelir. Böylece şeytan onlara hakim olup onları kaplar, nefisleri onlara, şehvetleri dürtüp vesvese verir. Ve hatta böylece helak bataklığına düştüler.

وَلَوْ شَاءَ اللهُ "Ve eğer Allah dileseydi," Yâni eğer Allah'ın iradesi olsaydı, onlara hidâyet verirdi. لَذَهَبَ بِسَمْعِهِمْ "Elbette Allah onların işitmesini giderirdi." Yâni şeytan'ın gurur, aldatma ve vesveselerine kulak veren işitmelerini giderirdi. وَأَبْصَارَهُمْ "Ve gözlerini " yâni dünyanın süs câzibe ve ziynetlerine bakan gözlerini alıp kör ederdi.

1 El-En'âm: 6/122

süs câzibe ve ziynetlerine bakan gözlerini alıp kör ederdi. Allâhü Teâlâ buyurdular:

وَلَوْ شِئْنَا لَاٰتَيْنَا كُلَّ نَفْسٍ هُدَاهَا "Eğer biz dilemiş olsaydık her nefse hidâyet-ini verirdik."[1]

﴿إِنَّ اللّٰهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾(20) "Şüphesiz Allah her şeye kadirdir."

Yâni Allahü Teâlâ Hazretleri, onların gözlerini ve kulaklarını almaya kadirdir. Böylece onlara, vesvese veren şeytanın ve nefsin kendilerine heva ile dokunma ve temasını işitmez olurlar. Gözleri kör edilir böylece dünyaya aldanmamaları için, dünyanın süslerini ve hayvanî lezzetlerini görmezler. Dini dünya karşılığında satarlar. Lâkin Allahü Teâlâ Hazretleri, hikmetiyle dilediğini yapar ve izzetiyle dilediğini hükmeder. (Te'vîlât-ı Necmiyye bitti)

Ey İnsanlar!

﴿٢٠﴾ يَآ اَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ الَّذٖى خَلَقَكُمْ وَالَّذٖينَ مِنْ
قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَۙ ﴿٢١﴾ اَلَّذٖى جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ فِرَاشًا
وَالسَّمَآءَ بِنَآءًۖ وَاَنْزَلَ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً فَاَخْرَجَ بِهٖ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا

1 Es-Secde: 32/13

لَكُمْۚ فَلَا تَجْعَلُوا لِلّٰهِ اَنْدَادًا وَاَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٢٢﴾ وَاِنْ كُنْتُمْ فِى
رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنَا عَلٰى عَبْدِنَا فَاْتُوا بِسُورَةٍ مِنْ مِثْلِهِۖ وَادْعُوا
شُهَدَٓاءَكُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٢٣﴾ فَاِنْ لَمْ تَفْعَلُوا
وَلَنْ تَفْعَلُوا فَاتَّقُواالنَّارَ الَّتِى وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُۚ اُعِدَّتْ
لِلْكَافِرِينَ ﴿٢٤﴾ وَبَشِّرِ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ اَنَّ لَهُمْ
جَنَّاتٍ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُۜ كُلَّمَا رُزِقُوا مِنْهَا مِنْ ثَمَرَةٍ رِزْقًاۙ
قَالُوا هٰذَا الَّذِى رُزِقْنَا مِنْ قَبْلُ وَاُتُوا بِهِ مُتَشَابِهًاۜ وَلَهُمْ فِيهَٓا اَزْوَاجٌ
مُطَهَّرَةٌ وَهُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٥﴾

Meali Şerifi:

Ey insanlar! O sizi ve sizden evvelkileri yaratmış olan rabbınıza kulluk ve ibâdet ediniz ki, korunur müttakiylerden olasınız.[21]

O, öyle bir lütufkâr ki, sizin için yeri bir döşek yaptı; semâyı bir bina ve sizin için semâdan bir su indirdi de, onunla türlü mahsullerden size bir rızık çıkardı. Siz de artık bilecek halde iken, tutup da Allah'a menendler (benzerler, ortaklar) koşmayın![22]

Eğer kulumuza (peygamberimize) ceste ceste (kısım kısım) indirdiğimiz Kur'an'dan şüphede iseniz, haydi onun ayarından bir sûre meydana getirin ve Allah'tan başka, güvendiklerinizin hepsini çağırın; eğer sâdıksanız bunu yapın! [23]

Yok yapamazsanız -ki hiçbir zaman yapamayacaksınız- o halde -çırası insanlarla o taşlar olan- o ateşten sakının!.. O, kâfirler için hazırlandı![24]

İymân edip, sâlih ameller işleyenlere ise müjdele! Kendileri için altından ırmaklar akar cennetler var; onlardan (cennetlerdeki) hangi bir semereden bir rızık rızıklandıkça onlar, her defasında "Ha, bu bizim önceden merzûk olduğumuz" diyecekler ve ona öyle müteşâbih (benzerler) olarak sunulacaklar. Kendileri için orada

pâk, çok pâk zevceler(eşler)de var, hem onlar orada ebedî kalacaklar![25]

Tefsir:

يَاأَيُّهَا النَّاسُ "Ey insanlar!"

Bu Âyet-i kerime, îmânın aslı olan tevhidi ve Hazreti Muhammed (s.a.v.) Hazretlerinin peygamberliğini isbât etmek için gönderilmiştir.

النَّاسُ "İnsan" kelimesi, mü'min, kâfir ve münâfıklar için isim olmaya uygun (elverişli) bir hitabtır.

Âyet-in başındaki nidâ (yâni يَا "Ey" ünlemi), gafilleri uyarmak, ğâibtekileri hazır etmek, sakinleri harekete geçirmek, câhillere (hakikati) bildirmek, meşgûl olanlara boşaltmak (meşguliyetlerini bıraktırmak), yüz çevirenleri (hakka) yöneltmek, sevenleri heyecana getirmek ve müridleri teşvik etmek içindir.

Bâzı Ârifler şöyle buyurdu: İbâdetteki külfeti, hitabının lezzetiyle telâfi etmek için, Allahü Teâlâ hazretleri onlara hitabıyle yöneldi. Yâni (şöyle buyurdu:) Ey münîs! Doğumdan önce benimle olan ünsiyetini unutma! Veya ey nisyân'ın oğlu (Ey unutkan insan!) uyan unutma! Hani sen unutulmuş bir nesneydin, sen hatırlanacak bir şey değildin! Ben seni yarattım! Önce seni çamurdan yoğurdum, sonra nutfe, sonra kan, sonra alaka (yapışkan), sonra bir çiğdemlik et parçası, sonra kemik, sonra et, sonra damarlar, sonra deri sinir sistemini yarattım. Sonra seni cenin, sonra bebek, sonra çocuk, sonra genç, sonra orta yaşlı, sonra ihtiyâr yaptım. Bu arada sen benim nimetlerimin içinde yüzüp yuvarlandın; ama benden başkasının hizmetine koştun. Nefse ve hevâ (ve hevesine) taptın. Dini dünya karşılığında sattın. Ey insan! Seni yaratanı unutma! Seni o bilinmez şeyden yaratıp, kerim ve şükredici kıldı. Sana öğretti (bilgi verdi). Seni kuvvetli kıldı. Sana ikrâm etti ve sana verdiklerini verdi. (Senin sahib olduğun her şey onun vergisidir.) İşte bu, nefse ve bedene hitabtır.

Teysir Tefsirinde buyuruldu: İnsan kelimesi, نِسْيَانْ unutmak'dan müştakk olduğu zaman, insanda azarlama ve telkin vardır. Amma azarlama, sanki şöyle deniyor: Ey insan! Sen benim nimetimi nankörlük ve emrimi isyân ile değiştirdin. Amma telkin ise, sanki: Ey bilerek değil de unutarak bize muhâlif olan, kasden değil de sehven

(yanılarak) bize karşı gelen! Sen unuttuğun için özrünü kabul ettim, îmânın olduğu için seni affettim, deniliyor:

اعْبُدُوا رَبَّكُمْ "Rabb'inize kulluk edin,"

Burada kâfirlere, "Rabbinizi bir bilin," deniyor.

Asîlere, "Rabbinize itâat edin," deniyor.

Münâfıklara, "Rabbinizi bir tanımada, tevhidin mârifetiyle ihlaslı olun," deniyor.

İtaat edenlere, "Rabbinize itaat etmede sebât edin" deniyor. Lafzın bütün bu manalara ihtimali vardır. اعْبُدُوا رَبَّكُمْ "Rabb'inize kulluk edin," Âyet-i kerimesi جَوَامِعَ الْكَلِمِ "Cevâmiü'l-kelim" [1]" Az kelimeyle çok manâ ifade edilen sözlerdendir. Ebû'l-Leysin tefsirinde olduğu gibi.

İbâdet, taatin mükemmel olması için, kişinin bütün takât ve gücünü ortaya koyması ve ma'siyetten uzak kalmak için, Allah korkusunun şuuruna varmasıdır.

الَّذِي خَلَقَكُمْ "O Rabbiniz ki sizleri yarattı,"

Tazim ve ta'lil için Rabbin sıfatıdır. Manası: Siz bir şey değil iken sizi yoktan var ettiği için, sizi yaratmasından dolayı Rabbinize ibâdet edin.

خَلْق Halk, yaratmak, daha önce bir misali (örneği) olmadan bir şeyi var etmektir.

وَ Ve yarattı, الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ "Sizden öncekileri"

Yâni sizin zamanınızdan önceki zamanlarda yaşayan milletleri yarattı. مِنْ "den" mânâsına olan "min" harfi cerri ibtidâiyyedir. Bir mahzufa taalluk etmektedir. Allahü Teâlâ Hazretlerinin yaratma ile vasıflanması, yaratılmak, Allahü Teâlâ Hazretlerine ibâdet etmenin vâcib olma sebebi olduğunu ima etmek içindir. **(1/74)** Zîrâ onların atalarının yaratılması ibâdet etmek için olduğu gibi kişinin kendisinin de yaratılış gâyesi yine Allah'a ibâdettir. Cenâb-ı Allah, insanın yaratılış gâyesini şöyle açıklamaktadır:

---

1 جَوَامِعَ الْكَلِمِ Cevâmiü'l-kelim yâni Az kelimeyle çok manâ ifade etmek Kur'ân-ı kerimin bir özelliğidir. Musannif Hazretleri bu ifâde ile şu hadîs-i şerife atıfta bulunmuşlardır: نُصِرْتُ بِالرُّعْبِ وَأُوتِيتُ جَوَامِعَ الْكَلِمِ Ben, bir aylık mesafeden korku ile yardım olundum ve bana "cevami'ül-kelim" Az kelimeyle çok manâ ifade eden Kur'ân-ı kerim verildi." Sahîh-i Müslim, Kitâbü'l-Mesâcid, Mevsûâtü'l-hadîs no: 815

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْاِ نْسَ اِلاَّ لِيَعْبُدُونِ "Ve Ben cinleri ve insanları ancak bana kulluk etsinler diye yarattım."[1]

Ve buradaki hitap, Allahü Teâlâ Hazretlerinin kudretinin şumûlünü ifade ve gaflet uyuşukluğundan uyandırmak içindir. Yâni onlar, gelip geçtiler. Takdir-i ilâhî onlar hakkında gerçekleşti. Ey insanlar, varacağınız yeri unutmayın, kusurlarınızı caiz görmeyin.

لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ(21) Umulur ki, takvâlı olur (ve korunursunuz.)

Bu cümle, اعْبُدُوا İbâdet edin" fiilinin altındaki أَنْتُمْ "Siz" zamirinden hâl'dir. Yâni, belki (ibâdetlerinizin sâyesinde) hidâyet ile kurtulan ve Allah'a yaklaşmayı hak eden felâh ve kurtuluş ehli olan müttekîlerin yoluna girmeniz ümid edilir.

لَعَلَّ Ümit ve tamah etmek içindir. Allahü Teâlâ Hazretlerinin kelâmı Kur'ânı Kerimde geçen, لَعَلَّ bir şeye tamah veya ümid için değil de, vücûb, yâni kesinlik ifâde etmek içindir. Çünkü kerim olan Allah, bir şeyin ümidini verdiğinde muhakkak onu yapar. Yâni Allah ancak yapacağı şey hakkında ümid verir kullarına.

Seyrü sülûk yolunun en evvelkiler ve en sonuncuları (işin başında ve daha tekâmül edip sona doğru varan herkes) takvâ emrinin muhatabıdır. Husûsiyetle muhatab zikredildi ki, muhatabların, gaibler üzerine gaalib olmalarındandır. "Kevâşîde olduğu gibi"

Bundan Âyet-i kerimede geçen takvâ'nın, sâliklerin (seyrü sülûk ehlinin) derecelerinin son mertebesi olduğuna tenbih ve işâret vardır. Takvâ, kişinin, Allah'dan başka her şeyden yâni mâsivâ'dan uzak durmasıdır. Muhakkak ki âbid bir kişiye gereken, aslâ ibâdetiyle mağrur olmaması ve hep recâ yâni Allah'ın rahmetini umid etmekle, havf yâni Allah korkusu arasında olmasıdır. Allahü Teâlâ Hazretlerinin buyurduğu gibi:

يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَطَمَعًا 'Korku ve ümid içinde Rablerine dua ederler."[2] وَيَرْجُونَ رَحْمَتَهُ وَيَخَافُونَ عَذَابَهُ "Ve Allah'ın rahmetini umarlar, azabından korkarlar."[3]

Sa'di buyurdular:

İyi kişi, dolunay gibi karanlıkları deler.

Yâni her âbid îmânını, ibâdetiyle kurtaracak değildir.

1 Ez-Zâriyât: 51/56
2 Es-Secde: 32/16
3 El-İsrâ: 17/57

Yeryüzü

الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ O (Allah) ki yeryüzünü sizin için kıldı.

Bu cümle, رَبَّكُمْ (Sizin Rabbiniz) cümlesinin ikinci sıfatıdır. Lügat ehli (âlimleri), الأَرْض "Arz" âlemin yâni dünyanın yaygısı ve dünyanın yaygın olması, onun okyanuslar ile çepeçevre kuşatılması demektir. Okyanus, yirmi dört bin fersahtır. Her fersah, üç mildir. Bir mil, zîrâ-i mürsele ile on iki bin zîrâ'dır. Her zîrâ' otuz altı parmaktır. Her parmak orta büyüklükte yan yana dizilmiş altı arpa tanesi uzunluğu kadardır.

Bunun, onun iki bin fersahı Sudanlıların (siyâhîlerindir.) Sekiz fersahı beyâzîlerin, üç fersah Farslıların, Bin fersah Arablarındır. "Melekût" kitabında böyle yazmaktadır.

Ka'be'nin çevresinde meskûn yerlere dünyanın ortası denildi. Bu da, harab ve mamur olan bütün yeryüzünün ortasıdır. Oraya "kubbetü'l-arz" yeryüzünün kubbesi denilen yerdir. Bütün zamanlarda sıcaklık ve soğukluğun, mütedil olduğu; gece ve gündüzün ebediyyen birbirlerine eşit olduğu yerdir. Biri diğerinin üzerinde artmaz. "Melekût" kitabında böyledir."

Hazreti Ali (k.v.): Arz'a, arz, denilmesinin sebebi, içindekileri toprak hâline getirdiği yâni içindekilerini yediği içindir. Bazıları da, ayaklar ve tırnaklar ile eşildiği için kendisine arz denilmiştir, dediler.

فِرَاشًا "Döşek,"

Yâni yeryüzünü döşek yaptık," demenin manâsı, dünyanın (kara parçasının) tabiatı, suyun dibine batması olmasına rağmen, suyun üzerine çıkıp bariz olması yükselmesi demektir. Aynı zamanda, sertlik ile yumuşaklık arasında orta bir derecede bulunur. Böylelikle serilmiş bir yatak gibi üzerinde oturmak ve içinde uyumak elverişli olduğu gibi, dünyanın da üzerinde yaşamak uygun olmaktadır. Yeryüzünü döşek yaptı demek, onun hakîkî manada düz bir düzey olması gerekmez. Çünkü dünyanın şeklinin kürevî yâni yuvarlak olması ve büyük olması, üzerinde yaşamanın sahih ve müsâit olması içindir.

و السَّمَاءَ "Semâyı,"

Semâ, seni gölgelendiren ve senin üst tarafın demektir.

بِنَاءً Bina, üstünüze açılan bir kubbe.

Göğün her tabakası diğerinin üzerine gelmek sûretiyle adetâ bir kubbe oluşturdu. Dünyâ semâsı da bütün boyutlarıyla yeryüzünü kubbeleyip sarmaktadır. Ebûlleys'in tefsirinde olduğu gibi.

وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً "Gökten su indirdi,"

Yâni yağmuru gökten bulutların üzerine indirdi, bulutlardan da yere indirdi. Bu Âyet-i kerime, bulutların suyunu (buharlaşma yolu ile oluşmayıp da doğrudan) denizlerden aldığı görüşüne bir reddiyyedir.

فَأَخْرَجَ بِهِ "Onunla çıkarttı,"

Yâni Allahü Teâlâ Hazretleri, gökten indirdiği su sebebiyle yeryüzünü yeşertti.

مِنَ الثَّمَرَاتِ "Meyvelerden,"

الثَّمَرَات kelimesi burada, meyve, sebze ve hububâttan her türlü yiyeceğe ve bunların dışında yerden çıkan her türlü ağaç cinsine denir. **Teysir**'de olduğu gibi.

رِزْقًا لَكُمْ "Sizin için rızık,"

Su ile yerden meyve, sebze, hububât, insanlara ve hayvanlara rızık olan diğer şeylerin çıkması, Allahü Teâlâ Hazretlerinin suya fâiliyyet kuvvetini (etkili bir güç) toprağa da infiâl eden bir kuvvet (etkilenen bir güç) vermesindendir. Su ile toprağın bu karşılıklı faaliyetlerinden (bu iki gücün birleşmesinden) sınıf sınıf ürünler çıkmaktadır. Azlık ve çokluk burada ortaya çıkmaktadır. Bu durum nikâha benzemektedir. Suyun gökten yeryüzüne inmesi ve gökten inen su sebebiyle yeryüzünün içinden yeşilliklerin çıkması, neslin üremesine sebeptir. Hayvanları ve renk renk ürünleri Âdem oğluna rızık olarak yarattı.

مِنْ beyân içindir. Açıklamak içindir. رِزْقًا rızık, yâni sizin için yiyecek; hayvanlarınız için de yem demektir. Buna göre bu Âyet-in manâsı: Muhakkak Allahü Teâlâ Hazretleri, bir bilmeniz ve onun Rezzâk ve Hallâk olarak tanımanız için, size maddi ve manevî bütün rızık ve nimetleri in'amda bulundu. **(1/75)**

فَلاَ تَجْعَلُوا لِلّٰهِ أَنْدَادًا "Öyleyse siz de, bile bile, Allah'a eşler koşmayın,"

أَنْدَادًا "Eşler" kelimesi, نِدّ "eş" kelimesinin cemiidir. (çoğuludur:) misil, emsâl, eş ve benzer demektir. Allah'a ibâdet eder gibi kendile-

rine taptığınız şeyler demektir. Yâni, ona, kendisiyle berâber ibâdet edilen şerikler ortaklar demeyin, böyle bir şey edinmeyin.

İbnü Abbâs (r.a.) Hazretlerinden rivâyet olundu;

"Falanca kişi keşke bana şunu verseydi demeyin. Kapımızın önündeki köpek eğer havlamazsa eşyâlarımız çalınır."

Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinden rivâyet olundu:

اِيَّاكُمْ وَلَوْ فَاِنَّهُ مِنْ كَلاَمِ الْمُنَافِقِينَ وَقَالُوا لِإِخْوَانِهِمْ إِذَا ضَرَبُوا فِي الْاَرْضِ أَوْ كَانُوا غُزًّى لَوْ كَانُوا عِنْدَنَا مَا مَاتُوا وَمَا قُتِلُوا

"Siz لَوْ eğer lafzını kullanmaktan sakının. Çünkü o (eğer sözü) münâfıkların sözüdür. Münâfıklar, yeryüzünde sefere veya savaşa çıkan kardeşleri için: "Eğer bizim yanımızda olsalardı ölmezlerdi ve öldürülmezlerdi," dediler."[1]

Sa'di buyurdu:

Eğer dünyada zilletten kurtulup
izzet bulmak istersen zeyd ve amrın hakkını ver."

(22) وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ "Ve siz bildiğiniz halde,"

Muhakkak Allah, o ki sizleri ve sizden öncekileri yarattı. Yer ve göğü yarattı ve bütün rızıkları yarattı. Bunları yaratan putlar değildir. Zîrâ putlar, ne zarar verebilirler ne de fayda sağlayabilirler. Bu külli bir vaaz'dır. Allahü Teâlâ Hazretleri, âyette: جَعَلَ لَكُمْ "Sizin için kıldı, yarattı." Ve yine buyurdular: رِزْقًا لَكُمْ "Sizin için rızık olsun diye yarattı." Eğer Cenâb-ı Allah, kıyâmet günü sana: "Ey kulum senin için şunları şunları yaptım, sana şu nimetleri verdim! Sen benim için ne yaptın?" derse, ona ne cevap vereceksin?

Şiblî (r.h.)[2] Hazretleri, bir gün insanlara vaazetti. Kıyâmet günü ve onun korkunç hallerini anlatırken bütün insanları (cemaati) ağlattı. Ebû Hüseyin En-Nurî Hazretleri[1] onlara uğradı. Şöyle buyurdu:

---

1 Al-i İmrân: 3/156

2 Şiblî (r.h.) Asıl ismi, Ebû Bekr Cafer bin Yunus'dur. 247 (M. 861) yılında Bağdat'a yakın Samarra'da da doğdu. İyi bir eğitim gördü. Medrese eğitimi gördü. Vali nâibliği ve Vâlilik yaptı. Kırk yaşlarında iken, evliyâ'nın büyüklerinden, Hayrun-Nassâc hazretlerinin sohbetine katıldı. Tasavvufa girip kendisini ilme verdi. İmam Mâlik hazretlerinin "El-Muvatta" isimli hadis kitabını ezberledi. Hocasının işâretiyle Cüneydî Bağdâdî hazretlerinin sohbetine katıldı. Ona talebe oldu. Manevî makamlara yükseldi. Bir çok kitab yazdı. Havass, cin, ve rüyâ tabirleri üzerine kitabları bulunmaktadır. İmam Şiblî hazretleri, 334 (M. 945) tarihinde Bağdat'ta vefat etti. .

-"Onları o kadar korkutma! O günün hesabı o kadar uzun değildir. Oranın hesabının esası iki kelimedir.

مَنْ ترا بودم تو كرا بودى

Sana verene, senin şükürle karşılık vermendir, diyerek bu Âyet-i kerimeyi ifade etti. (Gökleri, yerleri ve içindekileri senin faydan için yaratan ve sana rızık veren Allah'a ibâdet etmendir." Gece ve gündüzün haliki (yaratıcısı) olan Allahü Teâlâ Hazretlerinin şühûdü ile (kendisini görüp gözettiğine inanıp) ağyâra karışmayı terkederek, ibâdetlerinde ihlas gerekir.

Sâdî buyurdular:
İhlas sahibi olursan
ondan herkes mahrum iken,
sen mahrum olmazsın.

Amellerin Göğe Yükselmesi

Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri, Muâz'a (r.a.) tavsiyede bulunurken şöyle buyurdular:

يَا مُعَاذُ اِنِّى مُحَدِّثُكَ بِحَدِيثٍ اِنْ اَنْتَ حَفِظْتَهُ نَفَعَكَ وَاِنْ اَنْتَ ضَيَّعْتَهُ اِنْقَطَعَتْ حَجَّتَكَ عِنْدَ اللهِ تَعَالَى يَا مُعَاذُ اِنَّ اللهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى خَلَقَ سَبْعَةَ اَمْلاَكٍ قَبْلَ اَنْ يَخْلُقَ السَّمواَتِ وَالأَرضَ فَجعَلَ لِكُلِّ سَمَاءٍ مِنَ السَّبْعَةِ مَلَكًا بَوَّابًا فَيَصْعُدُ عَلَيْهِ الْحَفَظَةُ يعَمَلِ الْعَبْدِ مِنْ حِينَ اَصْبَحَ اِلَى حِينَ اَمْسَى لَهُ نُورٌ كَنُورِ الشَّمْسِ حَتَّى اِذَا طَلَعَتْ بِهِ الْمَلاَءِكَةُ اِلَى السَّمَاءِ الدُّنْيَا زَكَّتْهُ وَ كَثَّرَتْهُ فَيَقُولُ الْمَلَكُ الْمُوَكَلُ لِلْحَفَظَةِ قِفُوا وَاضْرِبُوا بِهَذَا الْعَمَلِ وَجْهَ صَاحِبِهِ اَنَا صَاحِبُ الْغِيْبَةِ أَمَرَنِى رَبِّى اَنْ لاَ اَدَعُ مَنِ اغْتَابَ النَّاسَ يَتَجَاوَزْنِى اِنَّهُ كَانَ يَغْتَابُ النَّاسَ

1 Ebû Hüseyin En-Nurî Hazretleri, , Asıl ismi Ahmed bin Muhammed'dir. Doğum tarihi bilinmemektedir. Aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. Kerâmet sahibi büyük bir evliyâ idi. Bir gün Bağdatta bakırcılar çarşısında yangın çıktı. Dükkanların birinde iki çocuk mahsur kaldı. Ustaları, "Kim bu çocukları yangından kurtarırsa ona bin altın vereceğim" dedi. Yangın yerine gelen Ebü'l-Hüseyin Nurî Hazretleri, besmele çekerek ateşin içine girdi. Alev alev yanmakta olan dükkanda o iki çocuğu kurtardı. Ustaları, bin altın çıkarıp Ebü'l-Hüseyin Hazretlerine takdîm ettiği zaman, o büyük zât "Sen **Allâh**ü Teâlâya şükret. Al o altınları fakirlere dağıt. **Allâh**, bu dereceyi bize para ve pula meyletmemiz için vermedi" diyerek, altınları almadı. 908 (H. 295) tarihinde Bağdatta vefat etti.

"Ey Muâz! Sana bir hadis (söz) söyleyeceğim, eğer sen onu tutarsan, sana fayda verir. (Yok) eğer, kaybedersen (tutmazsan) o zaman da Allahü Teâlâ Hazretlerinin yanında senin delilin kesilir.

Ey Muâz! Mübârek olan Allahü Teâlâ Hazretleri, yedi kat semevât ve yeri yaratmadan önce yedi melek yarattı. Yedi kat semâ'nın her birine bu meleklerden birini kapıcı yaptı. Kulun amellerini yazmak ve muhafaza etmekle vazifeli melekler, sabah vaktinden akşam vaktine kadar, göğe yükselirler. Onların güneş aydınlığı gibi bir nûru vardır. Melekler, o ameller ile dünya semasına çıkasıya kadar o ameli temiz ve çok görürler. Birinci kat sema ile müvekkel (vazifeli olan) melek, hafaza meleklerine şöyle seslenir:

-"Durun! Bu ameli alın, sahibinin yüzüne çarpın! Ben gıybet edenleri bilen ve tanıyan biriyim. Rabbim, gıybet edenlerin amellerini buradan öteye geçirmememi bana emretti. Bu amellerin sahibi gıybet yapan biridir. Onun amelleri buradan öteye geçmez; ne kadar temiz veya çok olursa olsun." Dil o ki, şükür ve teşekkür ede. Hak şinâs kişi kimsenin gıybetinde bulunmaz."

Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri (devam ederek) buyurdular:

ثُمَّ يَأْتِى الْحَفَظَةُ بِعَمَلٍ صَالِحٍ مِنْ أَعَمَالِ الْعَبْدِ فَتُزَكِّيهِ وَتُكَثِّرُهُ حَتَّى تَبْلُغَ اِلَى السَّمَاءِ الثَّانِيَّةِ فَيَقُولُ لَهُمُ الْمَلَكُ الْمُوَكَّلُ بِالسَّمَاءِ الثَّانِيَّةِ قِفُوا وَاضْرِبُوا بِهَذَا الْعَمَلِ وَجْهَ صَاحِبِهِ اَنَا مَلَكُ الْفَخْرِ اِنُّهُ اَرَادَ بِعَمَلِهِ هَذَا عَرَضَ الدُّنْيَا اَمَرَنِى رَبِّى اَنْ اَدْعُ عَمَلَهُ يَتَجَاوَزُ اِلَى غَيْرِى انهُ كَانَ يَفْتَخِرُ عَلَى النَّاسِ فِى مَجَالِسِهِمْ

"Sonra hafaza melekleri, kulun amellerinden sâlih amel ile gelirler. O ameli temiz ve çok görür oldukları halde ikinci kat semâ'ya gelirler. İkinci kat semâ ile vazifeli melek onlara:

-"Durun! Bu ameli (alın) sahibinin yüzüne çarpın! Ben iftihar edenlerle (yaptığı amel ile başkalarına karşı övünenlerle) vazifeli melekim. Bu amellerin sahibi bu güzel ameller ile (basit ve çirkin olan) dünya menfaatini elde etmek istiyordu. Rabbim: Onun amellerinin benden başkasına geçmemesini (buradan öteye yükselmemesini) emretti. Bu kişi amelleriyle, meclislerinde insanlar üzerine iftihar edip övünüyordu." Kişi'yi Cehennemden kurtaracak olan güzel ahlâkıdır.

Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri (devam ederek) buyurdular:

وَ يَصْعُدُ الْحَفَظَةُ بِعَمَلِ عَبْدٍ يَتَبَهَّجُ نُوراً مِنْ صَدَقَةٍ وَ صِيَامٍ وَصَلاَةٍ قَدْ اَعْجَبَ الْحَفَظَةُ فَيَتَجَوَازُ بِهِ اِلَى السَّمَاءِ الثَّالِثَةِ فَيَقُولُ لَهُمُ الْمَلِكُ الْمُوَكَّلُ بِهَا قِفُوا وَاضْرِبُوا بِهَذَا الْعَمَلَ وَجْهَ صَاحِبَهُ اَنَا مَلَكُ الْكِبْرِ اَمَرَنِى رَبِّى اَنْ لاَ اَدْعُ عَمَلُهُ يُجَاوَزْنِى اِنَّهُ كَانَ يَتَكَبَّرُ عَلَى النَّاسِ فِمَجَالِسِهِمْ

"(İkinci kat semâ'yı geçen) kulun amellerini melekler yükseltirler. Sadaka, oruç ve namaz gibi amellerinden nûrlar çok güzel bir şekilde etrafa yayılır. Hafaza melekleri bile onun ameline hayret ederler. O ameller ile üçüncü kat semaya kadar gelirler. Üçüncü kat semâ ile vazifeli olan melek onlara:

-"Durun! Bu amelleri (alın) sahibinin yüzüne çarpın! Ben kibir (büyüklük taslayan kişiler ile vazifeli bir) melek'im. Bana Rabbim: Onun amellerinin beni geçmemesini (buradan öteye yükselmemesini) emretti. (Bu güzel görüp kendisine hayrân kaldığınız amelleri) işleyen kişi, meclislerinde insanlar üzerine kibirlenen bir kişiliğe sahibti. Onun amelleri buradan öteye geçemez," der.

Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri (devam ederek) buyurdular:

وَيَصْعُدُ الْحَفَظَةُ بِعَمَلِ عَبْدٍ يَزْهُو كَمَا يَزْهُو الْكَوْكَبُ الدُّرِىُّ مِنْ صَلاَةٍ وَتَسْبِيحٍ وَحَجٍّ وَعُمْرَةٍ حَتَّى يَجَاوِزُونَ بِهِ اِلَى الرَّابِعَةِ فَيَقُولُ لَهُمُ الْمَلكُ الْمُوَكَّلُ بِهَا قِفُوا وَاضْرِبُوا بِهَذَا الْعَمَلِ وَجْهَ صَاحِبِهِ اَنَا صَاحِبُ الْعُجُبِ أَمَرَنِى رَبِّى اَنْ لاَ اَدْعُ عَمَلُهُ يُجَاوَزْنِى اِنَّهُ كَانَ اِذَا عَمَلَ عَمَلاً اُدْخِلَ الْعُجُبُ فِيهِ

"Melekler, kulun ameliyle yükselirler. Namazdan, tesbih, hac ve ömre amelleri inci taneleri ve yıldızların parıldayışı gibi parlar. Hafaza melekleri o amelleri ile tâ dördüncü kât'a kadar yükselirler. Dördüncü kat ile vazifeli melek, onlara: **(1/76)**

-"Durun! O amelleri sahibinin yüzüne çarpın! Ben ucub sahibiyim! (Kendisini beğenen ve kendisini kendi gözünde yüksek gören kişiler ile vazifeliyim.) Rabbim, onun amelini geçirmememi ve onun buradan öteye geçmesine izin vermememi, bana emretti. Bu kişi herhangi bir amel işlediği zaman, içine ucub girerdi, o amelinden dolayı kendisini çok beğenirdi."

Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri (devam ederek) buyurdular:

وَيَصْعُدُ الْحَفَظَةُ بِعَمَلِ عَبْدٍ حَتَّى يُجَاوَزُونَ بِهِ اِلَى الْخَامِسَةِ كَاَنَّهُ الْعَرُوسُ الْمَزْفُوقَةُ اِلَى اَهْلِهَا فَيَقُولُ لَهُمُ الْمَلَكُ الْمُوَكَّلُ بِهَا قِفُوا وَاضْرِبُوا بِهَذَا الْعَمَلِ وَجْهَ

صَاحِبِهِ اَنَا مَلَكُ الْحَسَدِ اِنَّهُ كَانَ يَحْسُدُ مَنْ يَتَعَلَّمُ الْعِلْمَ وَيَعْمَلُ اللهُ وَكُلَّ مَنْ يَأْخُذُ بِنَصِيبٍ مِنَ الْعِبَادَةِ كَانَ يَحْسُدُهُمْ وَيُعِيبُهُمْ اَمَرَنِى رَبِّى اَنْ لاَ اَدْعُ عَمَلَهُ يُجَاوِزُنِى

"Hafaza melekleri kulun ameliyle yükselirler. Onunla beşinci kat semâya kadar çıkarlar (geçerler). O ameller sanki, ehline hazırlanıp süslenen bir gelin gibiydi. Beşinci kat semâ ile vazifeli melek onlara:

-"Durun! Bu ameli sahibinin yüzüne çarpın! Ben hased meleğiyim (kıskançlık yapanların amellerini ve akıbetini bilen meleğim) Bu amellerin sahibi, ilim öğrenen ve öğrendiğiyle amel edenleri kıskanıyordu. Allah'ın kendisine ibâdet ve ilimde nâsîb verdiği kişileri aşağı görüyor, onları ayıplıyor ve onları kıskanıyordu. Rabbim, onun amelinin beni geçip gitmesine izin vermememi bana emretti."

Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri (devam ederek) buyurdular:

وَ يَصْعُدُ الْحَفَظَةُ بِعَمَلِ عَبْدٍ مِنْ صِيَامٍ وَصَلاَةٍ وَزَكوةٍ وَحَجَّةٍ وَ عُمْرَةٍ يُجَاوِزُونَ بِهِ اِلَى السَّماءِ السَّادِسَةِ فَيَقُولُ لَهُمُ الْمَلَكُ الْمُوَكَّلُ بِهَا قِفُوا وَاضْرِبُوا بِهَذَا الْعَمَلِ وَجْهَ صَاحِبِهِ اِنَّهُ كَانَ لاَيَرْحَمُ اِنْسَاناً مِنْ عِبَادِ اللهِ قَطُّ وَاِذَا اَصَابَهُمْ بَلاَءٌ وَضُرَّ كَانَ يُشَمِّتُ فِيهِمْ اَنَا مَلَكٌ مُوَكَّلٌ بِالرَّحْمَةِ اَمَرَنِى رَبِّى اَنْ لاَ اَدْعُ عَمَلَهُ يُجَاوِزُنِى

"Hafaza melekleri, kulun, oruç, namaz, zekât, hac ve ömre'den işlemiş olduğu ameliyle yükselirler. O, tâ altıncı kat semâ'ya kadar çıkarlar. Altıncı kat semâ ile vazifeli olan melek, onlara:

-"Durun! Bu ameli sahibinin yüzüne çarpın! Çünkü bu kişi aslâ Allah'ın kullarından kimseye merhamet etmezdi. Başına bir belâ isâbet eder ve onlara zarar dokunursa onları diline düşürüyor ve onunla seviniyorlardı. Ben rahmet ile vazifeli melek'im. Rabbim, onların amellerinin beni geçmemesini bana emretti ."

Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri (devam ederek) buyurdular:

وَيَصْعُدُ الْحَفَظَةُ اِلَى السَّماءِ السَّابِعَةِ بِعَمَلِ عَبْدٍ مِنْ صَلاَةٍ وصَوْمٍ وَ فِقْهٍ وَاجْتِهَادٍ وَ وَرَعٍ لَهَا دَوِّيٌّ كَدَوِّيِّ النَّحْلِ وَضَوْءٍ كَضَوْءِ الشَّمْسِ مَعَهَا ثَلاَثَةَ آلاَفِ مَلَكٍ فَيُجَاوِزُونَ بِهَا اِلَى السَّمَاءِ السَّابِعَةِ فَيَقُولُ لَهُمُ الْمَلَكُ الْمُوَكَّلُ بِهَا قِفُوا وَاضْرِبُوا بِهَذَا الْعَمَلِ وَجْهَ صَاحِبِهِ وَاقْفِلُواعَلَى قَلْبِهِ اَنَا اَحْجُبُ عَنْ رَبِّى كُلَّ عَمَلٍ لَمْ يُرِدْ بِهِ رَبِّى اِنَّهُ كَانَ يَعْمَلُ لِغَيْرِ اللهِ اِنَّهُ اَرَادَ بِهِ رِفْعَةَ عِنْدَ الْفُقَهَاءِ وَ ذِكْراً عِنْدَ

الْعُلَمَاءِ وَصَّيَتَا فِى الْمَدَائِنِ اَمَرَنِى رَبِّى اَنْ لاَ اَدْعُ عَمَلَهُ يُجَاوِزُونَى اِلَى غَيْرِى وَ كُلُّ عَمَلٍ لَمْ يَكُنْ للهِ تَعَالَى خَالِصاً فَهُوَ رِيَاءٌ

"Hafaza melekleri yedinci kat göğe yükselirler. Namaz, oruç, fıkıh, cihâd ve vera (haramdan kaçınmak gibi güzel amellerin)den kulun amelleriyle çıkarlar. Bal arısı gibi sesi ve güneş aydınlığı gibi aydınlığı olup kendisiyle berâber üç bin melek, onu ta yedinci kat'a kadar yükseltirler. Yedinci kat sema ile vazifeli melek onlara:

-"Durun! Bu ameli sahibinin yüzüne çarpın! Kalbinin üzerine kilit vurun. Kendisiyle Allah'ın rızası murat edilmeyen bir amelin Rabbim'in katına çıkmasından hicâb ederim. Çünkü bu amel Allah'dan başkasının rızasını kazanmak için işlenmiştir. O amelin sahibi onunla (yapmış olduğu ameller ile) fukahâ (İslâm hukukçuları)nın yanında yükselmek ve ulemâ'nın (âlimlerin ve bilginlerinin) yanında anılmak ve şehirlerde (toplumda) tavsiye edilen bir kişi olmak için idi. Rabbim, onların amellerinin beni tecâvüz edip başkasına geçmemesini emretti. Allahü Teâlâ Hazretleri için ihlas ile yapılmayan her amel riyâ'dır." Yıllarca çalıştı. Amelini riyâ karşılığı sattı."

Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri (devam ederek) buyurdular:

قَالَ عَلَيْهِ السَّلاَمُ وَيَصْعُدُ الْحَفَظَةُ بِعَمَلِ عَبْدٍ مِنْ زَكَوةٍ وَصَوْمٍ وَ صَلاَةٍ وَحَجٍّ وَ عُمْرَةٍ وَ خُلُقٍ حَسَنٍ وَ ذِكْرِ اللهِ وَيُشَيِّعُهُ مَلاَئكَةُ السَّمَوَاتِ حَتَّى يَقْطَعُونَ الْحُجُبَ كُلَّهَا اِلَى اللهِ عَزَّ وَ جَلَّ فَيَقِفُونَ بَيْنَ يَدَيْهِ لِيَشْهَدُوا لَهُ بِالْعَمَلِ الصَّالِحِ الْمُخْلِصِ للهِ فَيَقُولُ اللهُ عَزَّ وَ جَلَّ اَنْتُمُ الْحَفَظَةُ عَلَى عَمَلِ عَبْدِى وَ اَنأ الرَّقِيبُ عَلَى قَلْبِهِ اِنَّهُ لَمْ يُرِدْنِى بِهَذَا الْعَمَلِ وَاَرَادَ بِهِ غَيْرِى فَعَلَيْهِ لَعْنَتِى فَتَقُولُ الْمَلاَءِكَةُ كُلُّهُمْ عَلَيْهِ لَعْنَتُكَ وَلَعْنَتُنَا فَتُلْعِنُهُ السَّموَاتُ السَّبْعُ وَمَنْ فِيهِنَّ

قَالَ مُعَاذُ قُلْتُ كَيْفَ لِى بِالنَّجَاة وَ الْخُلُوصِ قَال:

اِقْتَدِ بِى وَعَلَيْكَ بِالْيَقِينِ وَاِنْ كَانَ فِى عَمَلِكَ تَقْصِيرٌ وَحَافِظْ عَلَى لِسَانِكَ مِنَ الْوَقِيعَةِ (اَىْ الْغِيْبَة) فِى اِخْوَانِكَ مِنْ حَمَلَةِ الْقُرْآنِ وَلاَ تُزَكِّ نَفْسَكَ عَلَيْهِمْ وَلاَ تُدْخِلْ عَمَلَ الدُّنْيَا بِعَمَلِ الآخِرَةِ وَلاَ تُمَزِّقِ النَّاسَ فَيُمَزِّقُكَ كِلاَبُ النَّارِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِى النَّارِ وَلاَ تُرَاءَ بِعَمَلِكَ النَّاسَ

"Hafaza melekleri, kulun ameliyle yükselirler. Zekât, oruç, namaz, hac, ümre, güzel ahlâk ve zikrullah'dan amelleri, (yedi kat) göklerin melekleriyle eşlik refakatıyla bütün perdeleri keserek Allah

azze ve celle Hazretlerinin katına yükselirler. Melekler, O kişinin amelinde sâlih ve muhlis olduğuna şahitlik etmek için Allahü Teâlâ Hazretlerinin mânevî huzurunda dururlar. Allahü Teâlâ Hazretleri:

-"Ey hafaza melekleri! Siz benim kulumun ameline bakmaktasınız. Ben ise onun kalbinin üzerine Rakîbim (gözetleyiciyim). (Salih ve ihlaslı bir kişi olarak gördüğünüz şu kulum!) Bu amelleriyle benim rızamı istemedi. Bu kulum amelleriyle benim rızamdan başka şeyler murat etti. Benim lanetim onun üzerinedir," buyurur. Bunun üzerine bütün melekler şöyle derler:

-"Yâ Rabbi! Senin lâ'netin onun üzerine olsun. Bizim lâ'netimiz de onun üzerine olsun.!" Bunun üzerine yedi kat semevât (gökler) ve içindekiler ona lânet okurlar."

Muâz (r.a.) Hazretleri:

-"Ben, Yâ Rasûlellah! Benim için kurtuluş, halâs'ın (ve ihlas)ın yolu nasıldır (Ne ile kurtulurum)?" dedim. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri: (devam ile) buyurdular:

-"(Ey Muaz!) Bana tâbi ol. Yakîn derecesine yüksel. Eğer senin amelinde bir taksir (kusur) olsa da... Dilini vakiya'dan (yâni gıybetten) koru. Hamele-i Kur'ân olan kardeşlerin (ihvân'ın) hakkında ileri geri konuşma, gıybetlerini etme. Onlara karşı kendini temize çıkartma (Kendini hamele-i Kur'ân olan ihvandan üstün tutma). Dünyâ amelini , âhiret ameline karıştırma (sokma). İnsanları sıkma. (Onlara tazyîk etme). Seni sıkan (yâni insanlara tazyîk eden) Cehennem ateşinin köpekleridir, kıyâmet günü ateştedirler. Amelinle insanlara gösteriş yapma."

Sâdî buyurdu:

Asıl hüner, dost edinip söylemektir ayıbını ona.
Kişi yaptığıyla mağrur olmaya.

Hikaye (İhlas)

Ebû Yezid El-Bestâmî (k.s.) Hazretlerinden[1] (rivâyet olundu), buyurdurlar: Ben ibâdetlere sabır ve tahammül ettim. Yâni ibâdetleri ifa etmek için tam otuz yıl nefsimi zorladım. **(1/77)** Gördüm ki, biri, bana: Ey Ebu Yezid! Allah'ın hazineleri ibâdet ile doludur. Eğer sen ona vusûlu ve ulaşmayı istiyorsan, amellerinde zillet, ihtikâr ve ihlâsa sarıl," dedi. Ebû Yezid (k.s.) Buyurdular: Ey sultanlar Sultanı! Dört şey getirdim. Onlar senin tarafından değil. Benimdir, hacet, cürüm, günah getirdim.

Ebû Yezid Bestâmî Hazretleri bu sözleri, hakîkî mübeşşirat (müjdeler) kendisinden hâsıl olup talebeleri kendisinden hediyye istedikleri zaman söyledi. Bu hediyyeler arz olunduğu zaman, ona: "Gir! Sen büyük hediyyeler ile geldin" denildi. Böylece evliyâ'nın içine girmeye hak kazandı.

Tevilât-i Necmiyyeden

Te'vîlât-ı Necmiyye'de (buyuruldu:)

يَاأَيُّهَا النَّاسُ "Ey insanlar" Bu iki Âyet-i kerimelerin, incelemesinde hakikât işâret edilmektedir:

Allâhü Teâlâ Hazretleri, "mîsâk gününün" ahdini (sözleşmesini), Allah'ın Rubûbiyetini ikrârı ve O'na, ondan başkasına ibâdet etmeme hakkında verdikleri sözleri unutanlara hitâb etti. Onlar, bu unutmalar ile Allah'a muhâlefet ettiler ve verdikleri sözleri bozdular, putlardan, dünyadan, nefis, hevâ (ve hevesten) ve şeytandan tâgutlara taptılar. Böylece, tevhid caddesinden ayakları kaydı. Şirk ikilemine ve helâka düştüler. Allah onlara peygamberini (Muhammed Mustafa (s.a.v.) Hazretlerini) gönderdi. Ona kitab yazdı, indirdi. İnsanlara,

---

1 Ebû Yeziyd El-Bestâmî (k.s.) Hazretleri, Bâyezid-i Bestâmî Hazretlerinin asıl adı, Tayfur, bin İsâ'dır. Sultan-ül-Ârifîn lakabı ile meşhurdur. Künyesi Ebu Yezid'dir. Evliyâ'nın büyüklerinden olan Bâyezid-i Bestâmi Hazretleri, 776 (H. 160) veya 803 (H. 188) tarihinde İranda Hazar denizi kenarında Bestâm'da doğdu. Bâyezid-i Bestâmî Hazretleri, İslâmî edep, terbiye ve **Efendimiz (s.a.v.)**'in sünneti seniyyesine çok önem verirdi. Bir gün talebeleri kendisine filan yerde büyük bir şeyh vardır. Fazilet ve kerâmet sahibi bir velî'dir, derler. Talebleriyle berâber, o zatın bulunduğu yere gittiler. Günlerce yorulduktan sonra övülen o zatı mescidden çıkarken gördüler. O şeyh, camide çıkarken halkın içinde esnedi, esnerken ağzını kapatmadı ve bütün halkın içinde kıbleye karşı tükürdü. Bâyezid-i Bestâmî Hazretleri, talebe ve müridlerine; "Dinî hükümlere riâyet etmeyen, Resûlüllah'ın sünnetine uymayan, İslâmî edep ve terbiye'den yoksun olan bir kişi kim olursa olsun, asla fazilet ve kerâmet sahibi olan bir evliyâ olamaz. Esnerken ağzını kapatmayan ve halkın içinde kıbleye karşı tüküren, edep yoksunu bu adamı görmeye gerek yoktur," deyip geri dönerler. Bâyezid-i Bestâmî Hazretleri, (H.261) veya (H.262) senesinde yine Bestam'a vefat etti

unutkanlıklarını ve şirki haber verdi. Onları tevhid ve ubudiyyete (ibâdete) davet etti.

Ve şöyle buyurdu: اعْبُدُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ "Sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabb'inize kulluk edin" Yâni sizin ve sizden öncekilerin neslini yaratan, mîsâk günü, Rubûbiyyet, tevhid ve ibâdet ile ilgili olarak sizden vesikâlar (andlaşma ve sözler) alan, Rabbinize ibâdet edin. Dil ile tevhid kelimesini getirerek, kalbi tecrid ederek, (mâsivâ'dan soyutlayarak), sırrı tekleştirerek ve mahzurluları terkederek emredilenleri yaparak, nefsi temizleyip; Rububiyyetin ahdini ifa edin. لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ(21) "Umulur ki (bu güzel hareketlerinizle Allah'ın) azabından korunursunuz." Allah'dan başkasına ibâdet etme şirkinden korunursunuz." Allahü Teâlâ Hazretleri, Rubûbiyyet ahdine karşılık, Cehennem dereke ve çukurlarından kurtuluşu verir. Cennetlerde derecelerin yükselmesini nasib eder. Allah'a yaklaşmayı ve nice kerâmetleri âhirette ikrâm eder; dünyada ikrâm ettiği gibi...

الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ فِرَاشًا وَالسَّمَاءَ بِنَاءً "O öyle bir lütufkar ki, sizin için yeri bir döşek yaptı, semayı da bir bina..."

Bu Âyet-i kerimede, Allahü Teâlâ Hazretlerinin kendi nefsini, mükemmel bir kudret ile tanıtmasına, kullarının üzerinde (nimetlerinin güzel bir şekilde) sonuçlanmasına (bütün mahlûkatın insan ekseni erafında dolaştığı ve insanın hizmetinde son bulduğuna) ve Allahü Teâlâ Hazretlerinin katında kullarının, bütün mahlûkattan fazîletli olduğuna işâret vardır.

Allahü Teâlâ Hazretlerinin kendisini tam ve mükemmel bir kudret ile tanıtması; الَّذِي جَعَلَ "O Rabb ki, yaptı" kavl-i şerîfiyledir. Mahlûkatın insan ekseninde son bulduğuna delil:

لَكُمُ الْاَرْضَ فِرَاشًا وَالسَّمَاءَ بِنَاءً "Sizin (faydalanmanız) için yeri bir döşek, semayı da bir bina yaptı." Yâni bu şeyleri (yeri, göğü ve içindekileri) husûsiyetle (özellikle) sizin için yarattı.

Allah'ın katında insanların bütün mahlûkattan daha fazîletli olmasına delil ise, gökleri ve yeri ve aralarındaki her şeyi Allah'ın insanlar için yaratmış olması ve emrine Mûsâhhar kılmış olmasıdır.

وَسَخَّرَ لَكُمْ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ جَمِيعًا مِنْهُ
إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ

"Hem göklerde ne var, yerlerde ne varsa hepisini kendisinden olarak sizin için Musâhhar (hizmetkar) kıldı. bulunan herşeyi kendinden bir lütuf olarak sizin hizmetinize vermiştir. Şüphesiz bunda

düşünecek topluluklar için ayetler (ibret ve deliller) vardır."[1] Göklerin ve yerin varlığını, varlığına tâbi kıldı. İnsanın varlığını hiçbir şeyin varlığına bağlı kılmadı. Yâni insanın vucûdunun maksadı herhangi bir şeyin zâtı için değildir.

İşte bu sır ve incelikten dolayı, Allâhü Teâlâ Hazretleri, meleklerine, Âdem Aleyhisselâm'a secde etmelerini emretti. Âdem Aleyhisselâm ve evladına da (ibadet maksadı ile) Allah'dan başkasına secde etmeyi haram kıldı. Bundan şu zâhir olmaktadır: Âdem Aleyhisselâm yaratılmadan önce melekler, mevcudâtın fazîletlisiydiler. Âdem Aleyhisselâm yaratıldığında, Allah melekleri ona secde ettirdi ve Âdem Aleyhisselâm'ı meleklerden daha fazîletli kıldı. Âdem Aleyhisselâm ve evlâdı Allah'a en sevimli ve en şerefli varlıktırlar. İnsanlar, her şeyin metbuû'dur. Her şey insanlara tâbi olmaktadır.

وَأَنْزَلَ مِنْ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنْ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْ " Ve sizin için Semadan su indirdi de, onunla türlü mahsüllerden rızık çıkardı."

Bu Âyet-in incelemesi şudur. مَاءً Su, Kurân-ı kerim'dir. الثَّمَرَاتِ Ürünler, hidâyet, takvâ, nûr, rahmet, şifâ, bereket, iyilik, saadet, kurbet (Allah'a yakın olmak), hakka'l-yakîn, kurtuluş, rif'at (yükseklik) salah, felâh, hikmet, hilim, ilim, edebler, güzel ahlâk, izzet, ğına (zenginlik), kopmaz şeriat ipine tutunmak, Allah'ın sağlam ipine sarılmak, bütün hayırları kendinden toplamak, hayatın, bütün saadetler ile son bulması ve Rabbanî sıfatlar tahakuk edip, îlâhî tecelliler geldiği zaman, insanda vücûd'un (varlığın) eriyip yok olmasıdır. وَقُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا " Ve de ki: "Hak geldi, bâtıl zevale erdi (yok olup gitti). Hakikaten bâtıl, pek zavallıdır."[2]

Cenâb-ı Allah, Kur'ân suyu ile, kullarının kalblerinin toprağında bu ürünleri çıkarttı. Allahü Teâlâ Hazretleri, bu ürünleri çıkartarak kullarına ihsanda bulundu. "Bu ürünler sizler için rızıkdır, (buyurdu.) Hayvanlar için de orada rızık vardır. Lâkin hayvanların rızıklanmaları, insanlara olan tabiiyyeten dolayıdır. Bu vehim ve hayal ile karışıp bozulmuş olan, akılların idrâk edemediği şeylerdendir. Bu belki, ihsan, atâ ve sevâba nâil olan ve fazlü kerem ile teyid edilen akılların idrâk edebileceği bir inceliktir.

1 El-Câsiyye: 45/13
2 El-İsrâ: 17/81

(22)فَلاَ تَجْعَلُوا لِلّٰهِ أَنـدَادًا وَأَنْتُمْ تَعْلَمُـونَ " Siz de artık, bilecek halde iken tutup da, Allah'a menendler (benzerler, ortaklar) koşmayın."

Bunda üç manâ vardır. **(1/78)**

Birincisi: Muhakkak bunları sizin için kıldım. Sizin kendi yaratılışınızda, göklerin, yerin ve oralarda olanların hepsini sizin için yarattım. Bunları benden başkası yapamaz.

وَأَنْتُمْ تَعْلَمُـونَ "Ve bunu siz de bilecek haldesiniz." Öyleyse ey insanlar! Kullukta bana eş, denk ve şirkler edinmeyin. Sadece bana ibâdet edin.

İkincisi: Mevcûdâtı (bütün varlığı) ben yarattım. Her şeyin yaratılış gayesini başka bir şeye bağlı kıldım. (Her şeyi başka bir şey için yarattım.) İnsanın yaratılışını da muhabbetim (sevgim) ve ma'rifetim (bilinmem için) kıldım. Bir şeyin nasibi (yaratılış gayesi) kendisinden kesilir ve yok olursa, o şey helak olup işlevini kaybeder. Endâdı (bana şirk koştuğunuz şeyleri) beni sever gibi severek, benim muhabbet ve mârifetimden nasibinizi kesmeyin. O zaman şirk vadilerine düşersiniz. Şu Âyet-i kerime buna delâlet eder: وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَتَّخِذُ مِنْ دُونِ اللّٰهِ أَنـدَادًا يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ اللّٰهِ "İnsanlardan kimi de Allah'tan beride bir takım endâd ediniyorlar da onları, Allah'ı sever gibi seviyorlar."[1]

أَندَادًا "Endâd" Allah'dan gayri sevilen şeylerdir. Bundan sonra Allahü Teâlâ Hazretleri, îmân ile Allah'a olan muhabbet (mârifet ve sevgiyi) kesmeyenleri şöyle vasfetti.

وَالَّذِينَ آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلّٰهِ "İman edenler ise, Allah için sevgice daha kuvvetlidirler."[2] Buyurdular. Yâni muhabbette Allah'dan başka ilâhlar edinenler, gerçekten onlara îmân etmemişlerdir. Onlar sadece îmân ettiklerini sanıyorlar. Cidden bunu böyle anla. Veraset yoluyla alınan taklidî îmâna itibâr etme. Bu mahalde sahih olasıya kadar…

وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنَا عَلَى عَبْدِنَا "Eğer kulumuza ceste ceste (kısım kısım) indirdiğimiz Kur'an'dan şüphede iseniz,"

Yâni, eğer siz, Muhammed Mustafa (s.a.v.) Hazretlerine indirdiğimiz Kur'ân'ın Allah tarafından vahyedildiğinden şek ve şüphe ediyorsanız, demektir.

تَنْزِيل Kur'ânı Kerim'in tedricen (aşamalı) inmesidir.

1 Bakara: 2/165
2 Bakara: 2/165

Kur'ânı Kerim, cümleten yâni bir defada, dünya semâsına (birinci kat gökte bulunan) "Beyt-i İzzet"e indirildi. Sonra Kur'ânı Kerim'in hızfedilmesi (iyi korunması ve ezberlenmesi) için buradan Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerine 23 yıl içinde, parça parça, (hak ile bâtılın arasını tefrik ederek) taksim edile edile peyderpey indirildi.

Ümmi peygamber

Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri ümmi idi.[1] Okumaz ve yazmazdı. Kur'an-ı kerimin, parça parça inmesi, onun nezdinde sâbit olsun, kalbine yerleşsin ve ezberlensin, diyedir. Diğer peygamberler onun hılâfınadır. Onlar okuyorlardı, bütün kitabı ezberleyebiliyorlardı. Bundan dolayı diğer peygamberlere kitablarının birden (cümleten) indiğini söylediler.

فَأْتُوا "Haydi getirin," Burası şartın cevabıdır. Buradaki emir "ta'ciz" içindir. (karşısındakini âciz bırakmak içindir.)

بِسُورَةٍ "Bir sûre"

Sûre: sonu ve başı belli olan Kur'ân'dan bir kıt'a ve parçadır. (سُورَة Sûrenin lügat mânâsı, duvar ve sur ile çevirmek, çit çekmek ve bir şeyi koruma altına almaktır.) Sûrenin en azı üç âyettir. Sûre diye isimlendirilmesi, sûrelerin muhkem olma (başı ve sonlarının belli olup adetâ etraflarına sur çekilmiş olmak) ve ihâtasının (yâni içine aldığının) daha çok olması cihetinden âyetten kuvvetli olmasından dolayı kendilerine "sûre" denilmiştir. Bu سُورَة "Sûre" kelimesinin vavı asıl olduğu zamandır. Eğer سُورَة"sûre" kelimesinin vavı hemzeden münkalib (çevirilmiş) olsa, yâni سُؤْرَة olursa manâ değişiktir (سُؤْرَة hemze sakin mâ kabli'nin harekesi zamme olduğu için, hemzenin mâ kablinin harekesinin cinsine kalbedilmesi câizdir[2] Bu kâideden

---

1 Ümmi, okumak ve yazmak bilmeyene derler. ام "Ümm" asıl demektir. Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerine ümmi denilmesi dahi asıl mânâsınadır. Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerine ام القرأءة kıraatin aslı denir. Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin okuması, yazması ve bilmesi asıl olmuştur. Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin kitabı "Levhi mahfuz," kalemi ise kalemi a'lâdır. Bakara sûresinin birinci Âyet-inin tefsirinde de görüldüğü gibi, Cebrâil Aleyhisselâm, Efendimiz (s.a.v.) hazretlerine الم Âyet-ini indirdiğinde Cebrâil, (ا) Elif dediği zaman, Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri, "Biliyorum" buyurmuşlardı. Kur'ânı kerimi indiren Cebrâil bilmiyordu ama Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri biliyordu. Çünkü o yüce Rasul ümmiydi..

2 İmam Azam Hazrteleri, Maksud, s. 27

dolayı hemze, tamamen vav harfine çevirilmesiyle bu kelime سُورَة oldu.) سُؤْرَة kelimesi bir şeyin artığı manâsınadır. سُؤْرَة Kur'ânı Kerim'den bir kıt'â'dır. İfraz edilen bir şeyin geride kalanın dışındakilere denir.

مِنْ مِثْلِهِ "Mislinden bir âyet"

Yâni, Kur'ânı Kerimdeki bir sûresinin, bilinmeyeni açıklaması ve güzel nazmındaki yüksek tabakaya sahib olmada onun bir mislini getirin.

Zamir, ماَ نَزَّلْنَا "Bizim indirdiğimiz şey" içindir. Âyet-in manâsı: Yâni, gönderilen Kur'ânı Kerim'in bir mislini siz getirin. Eğer siz işin, kafanızda sandığınız gibi, Kur'ânı Kerim'in insan sözü olduğuna inanıyorsanız, bu takdirde siz de insanlık cevheri, yaratılış ve dil bakımından ona eşitsiniz. Bu durumlarda o sizden değişik ve yüksek bir yaratılışa sahib değil. Sonra Kur'ânı Kerim ortadadır. Kur'ânı Kerim'in bir misli yoktur. Çünkü Kur'ânı Kerim, Allah'ın sıfatıdır, Allah'ın kelâm'ıdır ve Allahü Teâlâ Hazretlerinin vahiy yoluyla gönderdiği kitaptır. Cenâb-ı Allah'ın zâtının bir misli (ve benzeri) olmadığı gibi sıfatının da bir misil ve benzeri yoktur. Lâkin مِنْ مِثْلِهِ "Onun gibisinden" kavli şerîfinin mânâsı, yâni sizin kendi kafanız ve düşüncenize göre Kur'ân'ın bir misli demektir. Onlar, eğer biz istesek bunun bir benzerini getiririz diyorlardı. Teysir Tefsirinde olduğu gibi.

وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ "Güvendiklerinizin (yardımcılarınızın) hepsini çağırın"

شُهَدَاءَ kelimesi, شَهِيد kelimesinin cemiidir. Hazır veya şahitlik eden veyahut da yardımcı mânâsınadır. مِنْ دُونِ اللهِ "Allah'tan başka", Ya وَادْعُوا "çağırınız" emrine tealluk etmektedir;

O takdirde manâ: Sizin hazır olanlarınızdan Allah'a karşı mütecâvizkâr olanları çağırın, kim olursa olsunlar. Kur'ânı Kerime muârız kendisiyle gaalib olmak istediğiniz kişileri veya size şahitlikte hazır olanları ve hazır olan reislerinizi ve mühim işlerinizi kendilerine havale edip danıştığınız ve kendilerinin sizi kınamalarından korktuğunuz eşrafınızı çağırın. Valilerin (idârecilerin) yanında sözlerinin geçerli olmasıyla hukukî meselelerinizi halleden ve kendi aranızda güvenilir kişiler olarak gördüğünüz şâhidleriniz size kıyâm ve yardım etmelerini isteyin. Veyahut gerçekten size yardım eden veya sizin

yardımcı olduklarını sandığınız insan ve cinleri (Kur'ânı Kerim'in bir mislini getirmede size yardım etmeleri için) çağırın.

مِنْ دُونِ اللّٰهِ "Allah'tan başka" lafzı, Eğer, شُهَدَاءَكُمْ "Güvendikleriniz (şahidleriniz)" cümlesine taalluk ederse, o zaman kendisinden putlar murat edilmiş olur.

دُون "Tecâvüz" mânâsınadır. دُون kelimesi zarf-ı mustakar'dır.[1] Muhatab zamirine hâl vâki oldu. Âmil kendisinin üzerine delâlet eden شُهَدَاءَكُمْ cümlesidir. Yâni: Sizin ilâhlar edindiğiniz putlarınızı çağırın. Siz onların kıyâmet gününde size şahidlik edip size faydalı olacaklarını sandınız. **(1/79)** Siz bu putları ilâh edinmekle Allahü Teâlâ Hazretlerinin hukukuna tecâvüz etmektesiniz.

Bu Âyet-i kerime, mahlûkattan bir şey istemenin kişiye fayda sağlamayacağına delâlet etmektedir. Çünkü, âciz'in, âcize dönmesinde bir fayda olmaz. Sen ihtiyaçlarını, onları gidermenin kendisine zorluk vermediği Allahü Teâlâ Hazretlerinin dergâhına yükseltip arzet. Hazineleri tükenmeyenden iste. Ve hiç bir şey kendisini âciz bırakmayan Allah'a güven (itimad et). O Allah, yardımcısız sana yardım eder, her cihetten ve kimse olmadan seni korur ve seni malsız (hiçbir imkânın yok iken) zengin eder. Allah seni koruduğu ve savunduğu zaman, çok olan düşmanlarının sayısı azalır. Allah sana yetince adedi az olan malın çoğalır.

إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ(**23**) "Eğer siz sâdık (doğru) iseniz."

Eğer Kur'ânı kerimin Muhammedin kendinden söylediği iddianızda doğru iseniz ve ilâhlarınızda (putlarınızda) yardımcılarınızda (ve gerçekten onlara güvenmede) doğru iseniz. Burası şarttır. Cevâbı mahzufdur.

Bunun takdiri: فَفْعَلُوا اى فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِنْ مِثْلِهِ Haydi yapın! Yâni Kur'ânı Kerimin âyetlerinden birinin bir mislini getirin," demektir.

فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا "Yok, yapamazsanız, -"

Yâni size emrettiğim, Kur'ânı Kerimin bir Âyet-inin benzerini getirmede bütün çalışmalarınızı, gâyret ve cehdinizi getiremezseniz ki,

وَلَنْ تَفْعَلُوا "ki, hiç bir zaman yapamayacaksınız."

1 Zarf-ı müstekar, câr ve mecrûrun muteallakı umumî fiilerden olup hazfedildiği zamanda mânâsı câr ve mecrûr'un içinde mütezzamın olması (bulunması)na denir. زيد فى الدار Zeyd evdedir, cümlesinde olduğu gibi.

(Siz bu gün bunu başaramadığınız gibi) Gelecekte de ebediyyen yapamayacaksınız.

Burası "İ'câzü'l-Kur'ân"ın izhârı içindir. (Kur'ânı Kerimin bir benzerini getirmekte herkesi âciz bıraktığının ortaya çıkması içindir.) Çünkü Kur'ânı Kerim, Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin mûcizesidir. Bu cümle, şart ile cevabının arasında "cümle-i itirâziyyedir" (parantez cümlesidir). Bu apaçık bir mûcizedir. Hass (özel bir) gayb'tan (yâni bilinmeyenden) Allahü Teâlâ Hazretleri, haber verdi. Allah azze ve celle Hazretleri, bunu (Habib-i Edibine) öğretti. İş (Kur'ânı Kerim'in mûcize olması ve bir benzerinin getirilememe meselesi) hakikaten bu şekilde gerçekleşti. Bu şekilde nasıl gerçekleşmesin ki, eğer gerçekten başlangıçta (büyük edebiyâtçı ve şairlerin yaşadığı bir dönemde) Kur'ânı Kerimin âyetlerine azıcık bile olsa, bir Âyet-in benzeri arzedilebilinseydi (sunulsaydı) elbette raviler, selef ve halef naklede naklede bu haber günümüze ulaşırdı. Tarihler böyle bir şey yazmadı.

فَاتَّقُوا النَّارَ "Ateşten sakının."

Yâni mâdem ki siz, Kur'ânı Kerimin bir benzeri ve mislini getirmekten âciz olduğunuza göre; öyleyse Muhammed (s.a.v.) Hazretlerinin benim peygamberim ve Kur'ânı Kerim'in de benim kitabım olduğuna kesin hücceti kabul etmeniz gerekir. (Bu kesin hüccet ve delilleri kabul ettiğiniz zaman) sizin onu tasdik etmeniz ve ona îmân etmeniz gerekir. Eğer (bu kadar kuvvetli delil ve bariz hüccetlere rağmen) îmân etmezseniz; Cehennem ateşi ehlinden olursunuz. Kendinizi o Cehennem ateşinden koruyun.

Keşşâf'ta buyuruldu: "Kişiye, burada ateşten korunmanın yapıştırılması ve ona (ateşten korunanlara) eklenmesi, inadı terketmesidir. Çünkü ateşten korunmayı terketmenin neticesi inadı terketmektir. Kim ateşten korunursa o kişi, Kur'ânı Kerim ile inatlaşmayı terkeder."[1] Burada "ateşten korunun" cümlesi, "inâdı terkedin" yerine kullanılmıştır.

Cehennemin Yakıtı

الَّتِي وَقُودُهَا "O ateş ki çırası,"

1 Ebu'l-Kasım Mahmud bin Ömer Ez-Zemahşerî, El-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîli ve uyuni'l-Akâvîli fi Vucûhi't-Tevîl, c. 1, s. 131, Darül-İhyâü't-Türâsü'l-Arabiyyi-Beyrut-1417

Yâni odunu, ateşin kendiyle tutuşturulduğu o şey, النَّاسُ "İnsanlardır," Yâni âsî olanlarıdır. وَالْحِجَارَةُ "Ve taştır," yâni kükürt taşlarıdır. Cehennem çırası kükürt taşından kılındı. (Bunun sebebi:) Kükürt taşları çok seri (hızlı) yanması yâni tutuşması hızlıdır. Sönmesi ise çok yavaş olmasındandır. Harâretinin çok şiddetli ve kokusunun pis ve çirkin olması ve insanın bedenine yapışmasındandır.

Veya الْحِجَارَةُ taştan murâd, müşriklerin tapmakta oldukları putlarıdır. Putların Cehennemde yakılıp azabın onlar sebebiyle olması, kendilerinin putlara taptıkları için azab olundukları, ilâh diye taptıkları putların, izzet, şeref ve saygıdeğer varlıklar olduğunu ve büyüklüklerine itikad ettiklerinden sonra onların zillet ve mihnete düşüp değersiz bir hale geldiğini görsünler diyedir. Kâfirler, putlara taptılar, puta itimad ettiler ve ondan bir şeyler talep ettiler. Putlar ile azab olunması, onların cehâletinin izhâr edilmesi ve putlardan (kendilerini kurtarmaları konusunda kapıldıkları) ümitlerinin kesilmesi içindir. (Çünkü onların kurtarıcı diye taptıkları şeylerin kendilerini Cehennemde yaktığını göreceklerdir. Müşrikler bu durumu) Büyüklere (liderlerine) tâbi olan ve onlara hizmet eden ve onlardan umutvâr olanların hâli gibidir. Onlar, yâni ayak takımı O (büyük, lider ve efendi deyip arkasında sürüklendikleri başkanlarıyla) berâber sürüklenip Cehenneme atılıp yanarlar ki, dünyada onların arkasında gitmelerinin ayrıca kendilerine zor ve çok ağır gelmesi (azab içinde ikinci bir azab görmeleri) ve onlara olan bütün beklentilerini kesmeleri içindir. [1]

Eğer sen:

-"Cehennem ateşinin hepsinin çırası insan ve ateş mi? Yoksa değişik ateşler olup, onlardan bir kısmı bu sıfatı taşıyan ateş mi?" diye sorarsan, cevâben, ben (İsmail Hakkı Bursevi) derim ki:

-" Cehennemin çırası olan taş, sadece bir taş cinsi değil; belki değişik taşlardır. İnsanlar ve taşlar da onlardan bir kısımdır. Şu Âyet-i kerimede ateş'in nekre olarak kullanılması buna delildir: يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ

---

[1] *(Çok dikkat etmek lâzım. Bu geçici dünyada maddi menfaat için hiç kimsenin arkasında gitmemek ve hiç kimsenin zulüm ve kötülükte ilerlemesine merdiven görevi görmemek lâzım. Özellikle gerçekten evliyâ olmadığı halde, "Ben evliyâyım! Ben şeyhim!" diyerek insanları aldatmamak ve böyle sahte şeyhlere aslâ aldanmamak lâzım. Yarın onlarla berâber Cehennemde yanmak için ikinci bir azab olur" Sakınmak lâzım.-Mütercim)*

"Ey o bütün îmân edenler! Kendinizi ve ailelerinizi koruyun bir ateşten ki, yakacağı o insanlar, o taşlardır.!"[1]

فَأَنْذَرْتُكُمْ نَارًا تَلَظّٰى "Ben size bir ateşten haber verdim ki, köpürdükçe köpürür" [2] Bu iki âyette نَارًا Cehennem ateşi kelimesi nekre (belirsiz) olarak geçmektedir.

Kâfir cinler ve şeytanlar için ayrı bir ateş olsa gerek. O ateşin yakacağı şeytanlardır. Nasil ki kâfirler Cehennemin yakıtı oluyorlar, şeytanlar da Cehennemin yakıtları olacaklardır. Zîrâ her cinsin cezâsı kendi şekline uyan bir azab ile olacaktır.

Cehennem şu an mevcuttur

أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ(**24**) "O (Cehennem ateşi) Kâfirler için hazırlandı."

Yâni bizim indirdiğimiz Kur'ânı Kerimi inkâr edenler için Cehennem hazırlandı. Onların azabı için hazırlanıp bekletildi.

Bu Âyet-i kerime, "Cehennem ateşinin şu anda yaratıldığı ve mevcut ve var olduğuna" delâlet etmektedir. "Mü'tezile"[3] (mezhebinin) hılâfına. (Mü'telize, Cehennemin şu anda var olduğunu kabul etmese bile Cehennem şu anda mevcuttur.)

Yine bu Âyet-i kerimede, Kur'ânı Kerimi kabul etmenin, onu ikrâr etmenin ve Muhammed (s.a.v.) Hazretlerini peygamber olarak kabul etmenin meyvesi, yakacağı insan ve taş olan bir ateşten kurtuluştur. Burada Kur'ânı Kerimin ve Kur'ân ehli'nin fazîletinin ziyâde olduğuna işâret vardır.

İmam Bağavî Hazretleri, فَأْتُوا بِسُورَةٍ "Haydi bir sûresinin mislini getirin" Âyet-inin tefsirinde şöyle buyurdular: Sûre, yüksek menzil ve derecelerin ismidir. Kur'ânı Kerim'in sûrelerine, sûre diye isim verilmesi, onu okuyan kişilerin Kur'ânı Kerim'in sâyesinde yüksek derecelere nâil olmalarındandır. Hatta kişi, bütün Kur'ânı Kerimi okursa kemâle erip, yüksek dereceleri elde etmiş olur."[4]

---

1 Et-Tahrim: 66/6
2 El-Leyl: 92/14
3 Mütezile Kur'ân ve sünnetten çok, aklı ön plana alan ve hak olmayan sapık bir mezhebtir.
4 Tefsirül-Bağavî-Meâlimü't-Tenzil c.1, s. 27

Şeytanın en sevdiği şey...

İbnü Abbas (r.a.) Hazretlerinden rivâyet olundu. Buyurdular ki: Her akşam şeytanın aveneleri (ona tâbi olanları) efendilerinin yanına dönerler. Her biri şeytanın önünde konuşup ona yaptıklarını rapor verip anlatırlar. Şöyle yaptım, böyle yaptım, Falanca zâhidi aldattım, derler. Hatta en küçükleri, "Ben falanca sabiyyi (çocuğu) Kur'ânı Kerimi okumaktan alıkoydum," der. Hemen şeytan yerinden kalkar. Onu alıp yanına oturtur ve onun yaptığıyla neşelenip sevinir.

Çocuğun hakları

Hukemâ (hakikat erbâbı olan âlimler) buyurdular: Çocuğun anne ve babası üzerine olan hakları üçtür. **(1/80)**

(Birincisi) doğduğunda ona güzel bir isim koymak.

(İkincisi:) ona Kur'ânı Kerimi, ilim ve edebi öğretmeleri,

(Üçüncüsü) onu sünnet ettirmeleridir.

Bundan sonra asıl maksat, Kur'ânı Kerim ile amel etmek ve Kur'ânı Kerim'in ahlâk ve adabıyla ahlâklanmaktır.

"Kur'an-ı Kerim'in inmesinden asıl murat, güzel ahlâkının tahsilidir. Sadece mushafta yazılanı okumak değildir," denildiği gibi.

Kur'ânı Kerim'in bir zâhirî bir de bâtınî (mânâsı) vardır. Batınî mânâsının da ta yedi mânâya kadar bâtını vardır.

Mesnevî'de buyuruldu:

Kur'ânı Kerim'i sadece zâhirî sanma. İblis de Âdem Aleyhisselâmı ancak toprak olarak görmüştü.

Kur'ânı Kerim'in zâhirî de insanın terkibine benzer. Sûreti görünür ama can (ruh) gizlidir.

Tevilât-ı Necmiyyeden

Şeyh Necmü Dâye buyurdular: Kur'ânı Kerim'in zâhiri, âlimlerin tefsir ettiği manâlara delâlet eder. Bâtını ise, tahkik ehlinin kitab ve sünnete uyması şartıyla doğru olarak beyan ettikleri, kitap ve sünnetin de doğruluğuna şahitlik ettiği manâlardır. Kur'ânı Kerim ve sünnet-i seniyye'nin doğruluğuna şahitlik etmediği her hakikat (gibi görünen şeyler) ilhad yâni dinden çıkma ve zındıklıktır. Zîrâ Allahü Teâlâ Hazretleri,

وَلاَ رَطْبٍ وَلاَ يَابِسٍ اِلاَّ فِي كِتَابٍ مُبِينٍ "Ve, ne bir yaş, ne de bir kuru yoktur ki, her hâl, bir kitâbı mübiynde olmasın.."[1]

Yine Şeyh **Necmü Dâye** bu Âyet-i kerimenin tefsirinde şöyle buyurdu:

وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنَا عَلَى عَبْدِنَا "Eğer kulumuz'a ceste ceste indirdiğimiz Kur'ândan şüphe içinde iseniz," Allahü Teâlâ Hazretleri itiraz edenlerin itirazlarını Rasûl olan habibine olan gayretine keskin kılıç yaptı ki, Allah tarafından habibini müşâhede etmesinler diye. İtiraz edenlerin itirazlarını izzetine çadır ve duvar yaptı ki, Allah'a ve kitabına muttali olmasınlar diye.

Allahü Teâlâ Hazretleri, Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerini mutlak "kul" tabiri ile isimlendirdi. Habibinden hariç diğer peygamberleri ise isimleriyle birlikte kullukla isimlendirdi. Şöyle buyurulduğu gibi: وَاذْكُرْ عَبْدَنَا أَيُّوبَ "Kulumuz Eyyûb'u da zikret,"[2] وَاذْكُرْ عَبْدَنَا دَاوُودَ "Kulumuz Dâvûd'u da zikret,"[3] Ve bu iki peygamberin dışında (diğer bütün peygamberlerde isimleriyle berâber عَبْد kul kelimesi de kullanılmıştır. Sadece Efendimiz (s.a.v) hazretlerinde عَبْـدَنَا "kulumuz" buyurulmuştur.) Çünkü ubudiyyetin kemâlâtı âlemde sadece ve sadece Habibi Edibi Muhammed Mustafa (s.a.v.) Hazretleri için hazırlanmıştır. Kulluğun kemâl bulması, kişinin Allah'ın dışında kalan şeylerden yâni mâsivâ'dan kurtulup tam hürriyet ile mümkündür. Bu şeref ve olgunluk ise Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerine mahsustur. (Mi'râc gecesinde Cenâb-ı Allah'ın saltanatını müşâhede ettiği zaman, Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri Allah'ın cemâlinden başka bir şeye iltifat etmediler) Allahü Teâlâ onun için şöyle buyurdular:

مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغَى göz ne (başka bir şeye) şaştı, ne de (sınırı) aştı."[4]

فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِنْ مِثْلِهِ وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ "Haydi onun gibi bir sûre getirin, Allah'tan başka güvendiklerinizin hepsini çağırın." Yâni mîsâk gününde sizinle berâber zarar edenleri çağırın. Çünkü siz, yardımcılarınız ve Muhammed (s.a.v.) Hazretleri hep berâber

1 El-En'âm: 6/59
2 Sad: 38/41
3 Sad: 38/17
4 En-Necm: 53/17

اَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ "Ben Sizin Rabbiniz değil miyim?" hitabını işittiniz. Ve berâberce hepiniz topluca بَلَى "Evet! Sen bizim Rabbimizsin," dediniz. Eğer Muhammed Mustafa (s.a.v.) Hazretleri kendi nefsi tarafından bir kitab getirmeye gücü yetiyorsa; siz de insanî, fıtrî istidâdında ona denksiniz. Haydi siz de kendi nefsinizde Kur'ânı Kerimin bir benzerini getirin.

إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ(**23**) "Eğer iddianızda sâdık kişiler iseniz,"

فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي Yok yapamadıysanız, ki hiçbir zaman yapamayacaksınız, o halde öyle bir ateşten sakının," Bu ifâdeler kahr ve Cenâb-ı Allah'a mahsus gadab şeklidir. Allahü Teâlâ Hazretleri ateşe buyurdukları gibi:

اِنَّمَا اَنْتَ عَذَابِى اُعَذِّبُ بِكَ مَنْ اَشَاءُ مِنْ عِبَادِى "Ey ateş! Sen ancak benim azabımsın. Seninle kullarımdan dilediğime azab ederim."

وَقُودُهَا النَّاسُ "O ateşin çırası insandır" İnsanın "enâniyet"idir. (bencilliğidir) O enâniyet ki, Allah'ı unutmak onun hassasındandır (özelliğindendir).

وَالْحِجَارَةُ "Ve (yine o Cehennemin yakıtı) taştır." Yâni "altın" ve paradır. Çünkü nefsin acılığı ve şehvetleri altın sevgisiyle oluşmaktadır. Ona ancak, hevâ (ve hevesine) kapılanlar meyleder. İnsan enâniyetinin taptığı şeyler, "taş" ile tâbir ve ifade edildi. Çünkü taptığı putların çoğu taştandır. Ve yine insanın enâniyeti "nâs" yâni insan kelimesiyle ifade edildi. Çünkü insan, mîsâk gününde Allah'a verdiği sözü unuttu. Hakkı unutup Allah'dan başka ibâdet edilen şeyler aradığı için insana unutkan manasında النَّاس "nas" denildi. Sonra Allah, bu insanı Cehennem ateşinin yakacağı yaptı. Şöyle buyurdu:

إِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ أَنْتُمْ لَهَا وَارِدُونَ "(Ey müşrikler!) Haberiniz olsun ki, siz ve Allahtan başka taptığınız nesneler, hep Cehennem mermisisiniz, siz ona vürûd edeceksiniz..(geleceksiniz) "[1]

أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ(**24**) "(O Cehennem) kâfirler için hazırlandı." Hasseten kâfirler içindir. Lâkin tevhid ehlinden günahkâr olanlar da kâfirlere teb'an (uyarak) Cehennem ateşiyle temizlenirler. Cennet takvâ ehli için hazırlandı; lâkin Cehennem ateşine girmek ve üzerinden geçmekle temizlenen günahkârlar da takvâ ehline tâbi olup

---

1 El-Enbiyâ: 21/98

cennete girdikleri gibi.. Cenâb-ı Allah'dan hikâye ederek, (hadîs-i kudsî'yi) Efendimiz (s.a.v.) bize bildirdikleri gibi:

خَلَقْتُ الْجَنَّةَ وَ خَلَقْتُ لَهَا اَهْلًا وَ يَعْمَلُ اَهْلُ الْجَنَّةِ يَعْمَلُونَ خَلَقْتُ النَّارَ وَ خَلَقْتُ لَهَا اَهْلًا وَ يَعْمَلُ اَهْلُ النَّارِ يَعْمَلُونَ

"Ben cenneti yarattım. Ve ona ehil olanları da yarattım. Cennet ehli amel eder, onlar amel ederler. Ben Cehennem ateşini yarattım. Cehennem ateşine ehil olanları yarattım. Ateş ehli amel eder, onlar amel ederler."

İman ve sâlih amel

وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا "Ve o îmân edenlere ise müjdele,"

بَشَارَة (Müjde), sevindirici haber, kendisi sebebiyle yüzde sevincin eseri görünen şeydir. Yâni Ey Muhammed! Kur'ânı Kerimin Allah tarafından indiğinin müjdesiyle îmân edenlerin kalblerini sevindir. Burada hitab Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinedir. Kendisine müjde gelen herkes içindir, denildi. Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin şu hadîs-i şerîflerinde olduğu gibi.

بَشِّرِ الْمَشَّائِينَ فِي الظُّلَمِ (اللَّيَالِى) إِلَى الْمَسَاجِدِ بِالنُّورِ التَّامِّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

"Karanlık gecelerde mescide (ve camilere) gidenleri, kıyâmet gününde tam bir nûr ile müjdele."[1] Bu hadîs-i şerîfiyle Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri herhangi bir kişiye müjdeleme emrini vermedi, belki müjde kendisinden gelen her bir kişiye bu emri verdi. **(1/81)**

وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ " ve Sâlih amel işleyenlere müjdele. Yâni îmân edip yararlı sâlih işler yapanlara müjdele. Salih amel, Allahü Teâlâ'nın rızası için olan her şeydir. Amelin, îmân üzerine atfedilmesinde, îmân ile amelin ayrı ayrı şeyler olduğuna delâlet vardır. Müjdeye müstehakk olmak için, îmân ile ameli bir arada toplamakla mümkün olduğuna işâret vardır. Çünkü îmân, esas ve temeldir. Sâlih amel ise, o temel üzerine yapılan binâ gibidir. Bir temelin üzerinde binâ olmazsa o temelin fazla bir faydası olmaz. Amelsiz cenneti istemek, sefih ve akılsızların hâlidir. Zîrâ Allahü Teâlâ Hazretleri, ameli cennete girmeye sebep kıldı. Kulu, Allahü Teâlâ Hazretleri mücerred îmân ile cennete sokar (koyar); lâkin amel, îmânın

1 Ebu Dâvûd, namaz: 561; Sünen-i Tirmizi, Kitâbü's-Salat; Mevsûâtü'l-Hadîs no: 207

nûrunu arttırır. Amel ile mü'minin kalbi nûrlanır. Nice nice zor geçitleri kul ibâdetin sâyesinde geçip tâ cennete ulaşır. Bu geçitlerin ilki îmân geçitidir. Bu geçitte îmânını sâlimen geçirebilecek mi yoksa geçiremiyecek mi? Sâlih amel bu zorlu ve çetin geçitlerin kolaylaştırılmasını sağlar.

أَنَّ لَهُمْ "Muhakkak onlar için vardır." Yâni onlar için var olduğunu müjdele.

جَنَّاتٍ "Cennetler," İçinde meyveli (ürün veren) ağaçlar bulunan bostanlar vardır. Cennet, içinde hurma ağaçları olandır. Firdevs, içinde, üzüm bağları bulunan cennettir.

Yine İmam Ferrâ Hazretleri de[1] buyurdular. Ağaçların dallarının ifrâd derecesinde birbirine girdiği ve (adetâ) ağaç dallarıyla örtünen yere cennet adı verildi. Sanki o bir gizleniş ve örtünmedir. Çünkü جَنَّة cennet kelimesi, "masdar binâ-i merre"[2]dir.

Cennete aynı zamanda دَارُ الثَّوابِ "darü's-sevâb" sevâb yurdu da denir. Cennet vasfedilemeyecek ve anlatılamayacak kadar köşkler ve saraylardan meydana gelmektedir. Zîrâ cennet, nimetlerin merkezi ve büyük kaynağıdır.

Eğer sen, جَنَّاتٍ "Cennetler" kelimesinin cemi ve nekre (belirsiz) gelmesinin manâsı nedir?" diye sorarsan derim ki: Cennet, bütün sevâb evlerinin (yurtlarının) adıdır. جَنَّاتٍ "Cennetler" kelimesi, değişik mertebeler ve birçok cennetlerin ismidir. Her bir cennet, sâlih amel işleyenlerin hakkettikleri mertebelere göredir. Her tabaka için bu cennetlerden bir cennet vardır.

Cennetler sekizdir

Sonra (bil ki) cennetler sekizdir.

---

1 İmam Ferrâ Hazretleri, Meşhur nahiv âlimidir. Asıl adı, Yahyâ bin Ziyâd bin Abdullah bin Mervân Ed-Deylemî'dir. Künyesi Ebu Zekeriyyadır. İmam Ferrâ diye bilinir. İmam Ferrâ Hazretleri, Küfe'lilerin büyük nahiv, lügat ve belâgât alimi olduğu gibi aynı zamanda fıkıh ve kelâm âlimiydi. Büyük nahiv âlimi Ebû Abbâs Sâ'lebî onun için: "Eğer Ferra olmasaydı, Arapça olmazdı" derdi. Başta tefsir olmak üzere birçok kitaplar yazdı. 761 (H. 144) tarihinde Kûfe'de doğdu. 822 (H. 207) tarihinde Mekke-i mükerremeye giderken yolda vefat etti.

2 Masdar binâ-i merre, kemiyyete delâlet eden masdarlara denir. جَنَّة Cennet kelimesi, ikinci sülâsi mücerred ikinci bâb'dan masrad binâ-i merre'dir. Aynı manada birinci bâb'dan gelen fiil de vardır.,

(Birincisi) Darü'l-Celâl: İçinde olan her şey nûrdandır. Şehirleri, sarayları, evleri, avluları, balkonları, kapıları, merdivenleri, odaları, tavanı, tabanı, (altı üstü), çadırları, süsleri ve içinde bulunan her şey nûr'dandır.

(İkincisi) Dârü'l-Karâr: Hepsi mercân'dandır.

(Üçüncüsü) Dârü's-Selâm: Hepsi kırmızı yakuttandır.

(Dördüncüsü) Adn Cennetidir. Hepsi zeberced'dendir. Adn cenneti, cennetin köşk, saray ve kuyularıdır. O diğer cennetler üzerine daha parlaktır. Adn cennetinin kapısının iki kanadı vardır (ortadan iki tarafa açılmaktadır.) Kapıları zümrüt ve yakuttandır. Her iki tarafın arası doğu ile batı kadar geniştir.

(Beşincisi) Me'vâ Cennetidir: Hepsi kırmızı altındandır.

(Altıncısı) Huld Cennetidir: Hepsi gümüştendir.

(Yedincisi) Firdevs Cennetidir. Hepsi incidendir. Duvarlarının tuğla ve kerpiçi altın, gümüş, yakut ve zebercettendir. Ve sıvaları, yine altın, gümüş, yakut ve zebercettendir. İki kerpiçin arasına harç olarak misk konulmuştur. Sarayları yakuttandır. Odaları incidendir. Kapılarının kanatları altındandır. Toprağı gümüştür. Çakıl taşları mercândandır. Toprağı misk, nebâtâtı (otları) za'feran ve anber'dendir.

(Sekizincisi) Naîm Cennetidir: Her şeyi zümrüttendir.

Haber'de (şöyle bir rivâyet vardır) :

اِنَّ الْمُؤْمِنَ اِذَا دَخَلَ الْجَنَّةَ رَأَى سَبْعِينَ اَلْفَ حَدِيقَةٍ فِى كُلِّ حَدِيقَةٍ سَبْعُونَ اَلْفَ شَجَرَةٍ عَلَى كُلِّ شَجَرَةٍ سَبْعُونَ اَلْفَ وَرَقَةٍ وَعَلَى كُلِّ وَرَقَةٍ لاَ اِلَهَ اِلاَّاللهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللهِ اُمَّةٌ مُذْنِبَةٌ وَرَبٌّ غَفُورٌ كُلُّ وَرَقَةٍ عَرْضُهَا مِنْ مَشْرِقِ الشَّمْسِ اِلَى مَغْرِبِهَا

"Muhakkak, mü'min cennete girdiği zaman, yetmiş bin bahçe görür. Her bahçede yetmiş bin ağaç vardır. Her ağacın üzerinde yetmiş bin yaprak vardır. Her yaprağın üzerinde

لاَ اِلَهَ اِلاَّاللهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللهِ "Allah'dan başka ilah yoktur. Muhammed (s.a.v.) Allah'ın peygamberidir. Günahkâr bir ümmet ve halbuki Rabbü'l-âlemin gafûrdur (yazılıdır). Her yaprağın eni doğudan tâ batıya kadardır."

جَنَّاتٍ " "Altından nehirler akar," تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ "Cennetler" kelimesinin sıfatıdır. الاَنْهَارُ "Nehirler" kelimesi, نَهْر "nehr"in cemiidir. نَهْر "nehr" kelimesi (ها) he harfinin fetha ve

cemiidir. نَهْر "nehr" kelimesi (ها) he harfinin fetha ve sükûnüyle okunur. Nehir, Mısr'ın Nîl nehri gibi, çay ve dereden büyük, denizden küçük olan geniş su yatağına denir. Burada اَلْاَنْهَارُ "Nehirlerden" murat; nehirlerin sularıdır.

Cennet Nehirleri

Eğer sen: "Nehirler nasıl cennetlerin altından akar?" diye sorarsan, cevâben derim ki: "(Bu durum) Senin akar suların kenarında bittiğini gördüğün ağaçlar gibidir."

Mesrûk'tan[1] (rivâyet edildiğine göre,) Cennetin nehirleri hendeksiz olarak akar. Hendek, yerin uzunluğuna yarılıp (su kanal ve yataklarının meydana gelmesine) denir. Bahçelerin en temizi ve manzara bakımından en hoş ve güzeli ağaçları gölge veren ve aralarında su nehirlerinin aktığı bahçelerdir. Çünkü akar su en büyük nimetlerdendir. Gerçekten bahçeler, ne kadar güzel olursa olsun, içinde sular akmadıkça neşeyi celbetmez. Eğer bahçelerde su akmazsa insana sevinç vermez ve ürünlerini de kaybeder. Susuz olan bir bahçe, ruhsuz bir heykel ve cansız bir sûret gibidir. Allahü Teâlâ Hazretleri cennetleri zikrettiği zaman elbette onlara bağlı olarak, altlarında nehirlerin aktığını zikretti.

Cennetteki nehirler: Şurup, süt, bal ve su (nehirleridir).

Su nehrinden içtikleri zaman hayat bulurlar. Bundan sonra onlar aslâ ölmezler.

Süt'ten içtikleri zaman ise, bedenlerinde terbiye hasıl olur. **(1/82)** Bedenlerinde düzelme ve arınma olur. Bundan sonra noksanlık olmaz (eksiklik diye bir şey hissetmezler).

Bal nehrinden içtikleri zaman şifâ ve sıhhat bulurlar. Bundan sonra onlar hastalanmazlar.

Şurup nehrinden içtikleri zaman, içlerinde bir neşe, huzur ve sevinç duyarlar. Bir daha üzülmezler.

Mesnevî de buyuruldu:

Sabrın, cennet ırmağı olur.

Sevgin oradaki sütten pınarlar gibidir.

---

1 Mesrûk: Tabiinden meşhur fıkıh ve hadis âlimidir. İlk adı Mesrûk bin Ecdâ bin Mâliktir. Ecdâ kelimesi, çekişen, şeytan ve kötü insan mânâsına olduğu için Hazreti Ömer onun adını Mesrûk bin Abdurrahman bin Mâlik diye değiştirdi. Doğum tarihi bilinmemektedir. 683 (H. 63) yılında Hazreti Ali (k.v.) döneminde şehid oldu.

İbâdet zevki, bal ırmağı,
kullukta duyduğun şevk, şarap pınarlarıdır.
Bu sebepler, o eserlere benzemez.
Bunun nasıl böyle olduğunu kimse bilmez.

Cennet nehirlerinin kaynağı

Rivâyet olunduğuna göre, Arşın direklerine enine
بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ yazıldı.

Su pınarı, بِسْمِ 'in (م) mim'inden kaynamaktadır.

Süt pınarı, اللّٰهِ "Allah" kelimesinin (ه) he harfinden kaynamaktadır.

Şurup pınarı, الرَّحْمَنِ "Rahman" kelimesinin (م) mim harfinden kaynamaktadır.

Bal pınarı, الرَّحِيم "Rahim" kelimesinin (م) mim harfinden kaynamaktadır.

Cennet pınarları

Cennetteki bütün pınarların, döküldükleri yer ise, kevser havuzudur. Cennetin bu güzel pınarları, "Kevser" havuzuna akıp dökülürler. Kevser, Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin havuzudur. O bu gün cennettedir; kıyâmet günü, Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri onun ümmetine su vermesi için, Kevser havuzu "Arâsât"a intikâl edecektir. Sonra cennete intikâl eder ve cennet ehline oradan su verilir. Yine cennette "Kafûr" pınarından, "Zencebîl" pınarından, "Selsebîl" pınarından ve mizâcı "tasnîm"den olan "Rahîk" pınarından; melekler vasıtasıyla içerler. Ve Allahü Teâlâ Hazretleri, vasıtasız olarak "Tahûr şarabı"ndan onlara içirir. Allahü Teâlâ Hazretleri buyurdukları gibi.

وَسَقَاهُمْ رَبُّهُمْ شَرَابًا طَهُورًا "Rableri onlara temiz bir içecek (tahûr şarab) içirmiştir."[1]

Rızıklar

كُلَّمَا " Ne zaman" Her ne zaman ki,

---

1 El-İnsan: 76/21

رُزِقُوا مِنْهَا "Onlar ondan (cennet meyve, yiyecek ve içeceklerinden) rızıklandırıldılar" Yâni cennetten olan nimetler ile yedirilseler

مِنْ ثَمَرَةٍ "Meyveden"...

Burada geçen, meyveden murat, meyve çeşitleridir. Bu Âyet-i kerime'de geçen her iki مِن yâni, وَمِنْ ثَمَرِهِ "meyvesinden," ve رُزِقُوا مِنَها Ondan rızıklandılar," kavli şeriflerinden geçen, مِن kalimesi, ibtidâ'nın gâyesi içindir. Yâni meyvelerin başlangıç noktasını belirtmek içindir. Çünkü rızık cennetlerde başlandı. Cennetlerde rızık cennetlerin meyveleriyle başlandı.

Cennet nimetleri

قَالُوا هَذَا الَّذِي رُزِقْنَا مِنْ قَبْلُ "Ha! bu bizim önceden merzuk olduğumuz" diyecekler.

Yâni bu rızıklar, dünyada daha önce rızıklandıklarımızın benzeridir, derler. Lâkin benzetme kendilerine hakîm olduğu zaman, cennet meyvelerini dünya meyvelerinin aynısı sandılar. İlk gördüklerinde canları çektiği ve ona meylettikleri için cennet meyvelerini, dünya meyveleri gibi gördüler. Çünkü insanın tabiatı, tanıdığına ve bildiğine ülfet eder. Tanımadığından nefret edip kaçar. Kendisinden meziyetleri belirgin olsun diye... Eğer verilen rızık ve meyvelerin cinsi bilinmeyen bir şey olsaydı, bu şekilde olacağını sanmazdı. (Bilmediği bir meyveyi dünya nimetleriyle benzetmezdi.) Ancak dünyada tanıdıkları meyvelerin cinsinden verildiğinde cennet meyvelerini, dünya meyvelerinin üstünde olarak benzetirler. İnsanlar, hacmi çok büyük olan dünya narlarından bir nar görürler. -Tabi ne kadar büyük olursa olsun, dünya narı karpuzdan küçük olur- sonra bir de cennet narı görürler. Cennet narı bir evde oturan bütün aileyi doyuracak büyüklüktedir. Üstünlüğü buradan ortaya çıkmaktadır. İnsana sevinç verir. Bir aileyi doyuracak büyüklükteki narı, cinsi bakımından ve umûmî olarak, daha görmedikleri, bilmedikleri ve işitmedikleri için onu ilk gördüklerinde taaccüb ederler.

Onların bu şübhe ve hayretlerine, ilk evvel rızıklandıkları her meyve için: قَالُوا هَذَا الَّذِي رُزِقْنَا مِنْ قَبْلُ " Ha! bu bizim önceden merzuk olduğumuz" demeleri buna delâlet etmektedir.

Bununla kendilerinde sevinç zâhir olur. Aralarında, bilinmemenin ifrâd derece olması, büyüklükleri ve lezzetlerinin değişik olmasındandır. Fakat, şekilleri ve renkleri bir olduğundan cennet ehli on-

ları gördüklerinde, bunlar bizim dünyada rızıklandıklarımızın aynısıdır, dediler. Tabi ki, dünya meyvelerinin bu kadar güzel kokusu ve lezzeti yoktu. İbnü Abbas Hazretlerinden rivâyet edilen şu hadîs-i şerîf, cennet meyvelerinin dünya meyvelerine şekil ve renk bakımından benzediklerini dile getirmeleriyle çelişmez. Böyle bir hal ilâhî hükme aykırı değildir.

لَيْسَ فِى الْجَنَّةِ مِنْ اَطْعِمَةِ الدُّنْيَا اِلاَّ اْلإِسْمَ "Cennette dünya yiyeceklerinden yoktur. Ancak isim benzerliği vardır." Buyurmaları, dünya ve cennet meyve ve yiyeceklerinin lezzet, güzellik ve şekilleri bakımında aralarındaki değişikliğin tam kemâl derecesini beyan etmek içindir. Yoksa, aralarında aslâ benzerlik olmadığını beyan etmek için değildir. Nasıl olmasın ki, isimlerin kullanılması, çeşitlerinin bir olmasına bağlıdır.

وَأُتُوا بِهِ "Ve ona sunulacaklar"

Yâni bu rızıklar getirilecek. Veya hem dünya ve hem de âhirette cemân (topluca) rızıklanacaklar. Zamir, kendisine delâlet edene gitmektedir. Sözün mânâsı, dareynde (dünya ve âhirette) rızıklandıkları şeylerden demektir. Bunun benzeri şu Âyet-i kerimedir. إِنْ يَكُنْ غَنِيًّا أَوْ فَقِيرًا فَاللهُ أَوْلَى بِهِمَا "Gerek zengin ve gerek fakir bulunsun, Allah ikisinden de akdemdir (daha ehemmiyetlidir)."[1] Yâni, zenginlik ve fakirlik cinsi demektir.

مُتَشَابِهًا "Müteşabih ve birbirinin benzeri"...

Renk, iyilik ve mükemmellikte birbirlerine benzerler. Cennet meyvelerini yedikleri zaman, onun tadını dünya lezzetlerinin dışında daha leziz ve daha güzel görürler. Yâni cennet meyvelerinde bozukluk olmaz.

Cennet nimetleri

Mesrûk (r.h.) Hazretlerinden rivâyete göre, cennet hurmaları (meyveleri), kökünden dallarına doğru sarkar. Bazısı bâzısının üzerine sarkar. Yâni üst üstte gelmekte ve toplanmaktadır. Dünya ağaçları gibi dağınık ve ayrı değildir. Cennetin meyveleri üzüm asma gibi (yukarıdan aşağıya doğru sarkmaktadır). Meyvelerinden biri koparıl-

1 En-Nisâ: 4/135

dığı zaman yerine yenisi üremektedir. Cennet asmalarının bir salkımı on iki zirâ' yâni yaklaşık 10 metredir. Bütün insanlar **(1/83)** bir salkımın üzerine toplansalar, elbette karınları doyar.

أَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجُلٌ مِنَ الْيَهُودِ فَقَالَ يَا أَبَا الْقَاسِمِ أَلَسْتَ تَزْعُمُ أَنَّ أَهْلَ الْجَنَّةِ يَأْكُلُونَ فِيهَا وَيَشْرَبُونَ فَقَالَ نَعَمْ وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ إِنَّ أَحَدَهُمْ لَيُعْطَى قُوَّةَ مِائَةِ رَجُلٍ فِي الأَكْلِ وَالشِّرْبِ وَالْجِمَاعِ قَالَ فَإِنَّ الَّذِي يَأْكُلُ وَيَشْرَبُ تَكُونُ لَهُ الْحَاجَةُ وَالْجَنَّةُ طَيِّبَةٌ لَيْسَ فِيهَا اَذًا قَالَ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَاجَةُ أَحَدِهِمْ عَرَقٌ كَرِيحِ الْمِسْكِ

"Kitab ehlinden (Yahûdîlerden) bir adam Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerine geldi.

-"Ey Ebe'l-Kâsım! Sen cennet ehlinin cennette yediklerini ve içtiklerini mi sanıyorsun?"dedi. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri:

-"Evet! Muhammed'in nefsi yed-i kudretinde olan Allah'a yemin olsun ki, cennet ehlinin her birine yemede, içmede ve cima'da yâni cinsel ilişkide yüz kişinin kuvveti verilecektir." Buyurdu. Yahûdî:

-"Yiyen ve içen kişinin haceti olur (dışarıya çıkması gerekir). Cennet ise temizdir. Orada insanlara eziyet veren şey yoktur. (Buna göre yeme ve içmenin olmaması lâzım)" Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri:

-"Cennette haceti (dışarıya çıkmaları) terleme (yoluyla olacaktır. Teri de orada) misk gibi güzel kokar."[1]

وَلَهُمْ فِيهَا "Ve onlar için orada vardır." Yâni cennette vardır.

أَزْوَاجٌ "Zevceler" Yâni, kadın ve hurîlerden eşler vardır.

مُطَهَّرَةٌ "Çok temiz, tertemiz, temizlenmiş,"

Pis hallerden arınmış yâni, hayız, nifâs, bevl (işeme) gâit (büyük abdest) meniy, kir, pislik, sümkürmek, balgam, verem, baş ağrısı ve diğer acılardan, doğumdan, tabiatının bozukluğundan, kötü ahlâktan ve kocasının haricinde başkalarına meyletme tabiatından ve bunların dışında kalan maddî ve manevî kötü hallerden arınmış eşler vardır.

1 Ahmed bin Hambel Müsned: 4/367; Mevzuâtü'l-Hadis: 18479

مُطَهَّرَةٌ "Tertemiz" kelimesi, طَاهِرَةٌ "temiz" kelimesinden ve مُتَطَهَّرَةٌ "temizlenmiş, temizliği kabul etmiş" kelimelerinden daha beliğdir. Onları bu pislik, iğrençlik, kötü ahlâk ve hastalıklardan temizleyenin Allah olduğuna işâret etmesi içindir. (Çünkü مُطَهَّرَةٌ kelimesi تَفْعِيل babından gelmektedir. Tef'il babının binâsı müteaddilikle berâber kesret içindir. طَاهِرَةٌ sülâsî mücerred'den geliyor. Sülâsi mücerredin harfleri az olduğu için az manâya delâlet etmektedir. Sülâsî mücerred'den gelen bir kelimenin ifâde ettiği temizlik mezidât'tan gelen bir kelimenin ifâde ettiği temizlik kadar fazla ve iyi olamaz. مُتَطَهَّرَةٌ kelimesi ise تَفَعُّل babından gelmektedir. تَفَعُّل babının binâsı ise mütavaat içindir. Mütavaatlar da lâzım fiildir. Mütavaat fiilin ifade ettiği temizlik müteaddi bir fiilin ifâde ettiği temizlik kadar olamaz.) Hasan (r.h.) Hazretleri buyurdular: "O cenetteki temiz ve güzel eşler, dünyada iken sizin, gözleri çakırlanmış, belleri bükülmüş zayıf yaşlı kadınlarınız olup, hepsi dünyanın kirlerinden ve pisliklerinden arınmışlar."

İbnü Abbas (r.a.) Hazretlerinden rivâyet olundu: Hûri ıynler, ayaklarından dizlerine kadar, za'ferandan yaratıldılar. Dizlerinden memelerine kadar, keskin kokulu miskten, memelerinden boyunlarına kadar, beyaz anberden, boynundan başına kadar kâfûr'dan yaratılmıştır. Birine döndükleri zaman, onların yüzünden fışkıran nûr, dünyayı aydınlatan güneşten daha aydın ve parlaktır.

وَهُمْ فِيهَا خَالِدُونَ (25) "Ve hem onlar orada ebedî kalacaklar." Yâni onlar dâimîdirler, ölmezler ve cennetten çıkarılmazlar.

Cennet ehli

İkrime (r.h.) Hazretleri[1] buyurdular: Cennet ehli kadın ve erkeği 33 (otuzüç) yaşında olacaktır. Boyları, babaları Âdem Aleyhisselâm'ın boyu gibi 60 zirâ' (48 m) olacaktır. Hepsi genç, kılsız, tüysüz ve sürmelidirler. Üzerlerinde yetmiş hulle vardır. Hullelerin her biri bir saatte yetmiş renk ile renklenmektedir. Tükürmezler ve sümkürmezler ve bunların üzerinde olan eziyetler, cennet ehlinden sâdır

---

1 İkrime (r.h.) Hazretleri, Tabiîn'in en büyük âlimlerinden İkrime bin Abdullah el-Berberî'dir. Doğum tarihi ihtilaflıdır. Sahabelerden ders aldı. Büyük bir müfessirdir. 725 (H. 107) tarihinde Medine-i Münevvere'de vefat etti.

olmaz. Dünya ehli sürekli yaşlandığı ve zaif düştüğü gibi, cennet ehlinin ise her gün (biraz daha) güzellikleri ve hüsnü cemâlleri artmaktadır. Gençlikleri sona erip yaşlanmazlar ve elbiseleri de eksilmez.

Bilki, muhakkak dünya ehlinin yüksek arzuları, meskenler (makam-mevkiler) yiyecek (ve içecekler ve bunları satın almaya yarayan para) ve nikahlanan şeylere kasredilmektedir. Bunlarda karar kılınmak iktizâ eder. Bütün mülkler bunların devam ve sebatı üzerine kâimdir. Çünkü bütün nimetler, her ne kadar büyük, açık ve sevinç verir olursa olsun, eğer o nimet bir gün şeref zâil olur ve varlığı izmihlâle uğrayıp yok olursa hüzün verir. Elemin şâibelerinden arınmamış olur. Cenette ise mü'minlerin, nimetlerin kendisi ve devâmıyla müjdelenmeleri, mü'minlerin mutluluk ve sevinçlerini tamamlamaktadır.

Te'vîlât-ı Necmiyye'de (buyuruldu:)

وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ

"İnanıp yararlı işler yapanlara, altlarından ırmaklar akan cennetlerin kendilerine ait olduğunu müjdele!" Yâni onlara "kurbet cennetleri" yakınlık cennetleri hakîkî îmanın tohumundan ta'cilinden hâsıl olur. Ve onların, tevhid, tecrid (kötülüklerden soyutlanmış) ve tefrîd (kötü halk ve niyyeten münferid olmuş) gizli, rûhânî ve kalbî olan sâlih amellerinin meydana gelen yakınlık cennetleridir. O da, tevekkül ağaçlarından, yakîn, zühd, vera', takvâ, sıdk, ihlas hidâyet, kanaat, iffet, mürüvvet, fütüvvet, mücâhede, mükâbede (düşmanlara karşı şedid olmak), şevk, zevk, rağbet, rahbet (Allah'dan çekinme), havf (Allah'dan korkma), haşyet, recâ (rahmet ümit etmek), vefâ, taleb (istemek), irâde, muhabbet, haya, kerem, sehâvet (cömertlik) şecaat, ilim, mârifet, izzet, rif'at (yükselmek), kudret, hilim, affetmek, rahmet, himmet-i âliyye (yüce himmetler-düşünceler) ve bunların dışında makâm ve güzel ahlâk ağaçlarından hâsıl olurlar. Bu kurbet cennetinin altında, inâyet (yardım), tevfik (başarı), ra'fet (acıma), utûfet (şefkat) ve fazîlet suyu akmaktadır.

كُلَّمَا رُزِقُوا مِنْهَا "Ondan her ne vakit rızıklandırıldıklarında" yukarıda sayılan ağaçların, مِنْ ثَمَرَةٍ "meyvelerinden" müşehedât, mükâşefât ve ilâhî yardım meyvelerinden rızıklandırıldıklarında رِزْقًا "rızık" şefkat, sıhhat ve ilâhi atiyye (vergi), قَالُوا هَذَا الَّذِي رُزِقْنَا مِنْ قَبْلُ "Bu daha önce de rızıklandığımız şeydir" derler" Ve bu çünkü onlar müşahedât ashâbı olup, onlar mücâhedelerinin meyvelerinden değişik halleri bir

sûrette seyretmektedirler. Mücâhedede orta halde olanların bazıları, müşâhedenin, daha önce müşâhede ettiği makam olduğunu sanır. Bu müşâhedede seyrettikleri sûret ve gördükleri makam daha önceki şekil gibi olur onlara. Lâkin manâda bu başka bir makam ve müşâhededir. Bunun misâli, bazen, sâlik (seyrü sülûka giren kişi) nûru ateş sûretinde (şeklinde) görmesidir. Mûsâ Aleyhisselâm'ın hidâyet nûrunu ateş sûretinde müşâhede ettiği gibi. Buyrulduğu gibi:

إِذْ رَأَى نَارًا فَقَالَ لِأَهْلِهِ امْكُثُوا إِنِّي آنَسْتُ نَارًا لَعَلِّي آتِيكُمْ

مِنْهَا بِقَبَسٍ أَوْ أَجِدُ عَلَى النَّارِ هُدًى

-"Bir vakit o (Mûsâ) hani bir ateş gördü de ehline durun, dedi: benim gözüme bir ateş ilişti belki size ondan bir yalın getiririm, yahut ateşin üzerinde bir kılavuz bulurum [10]."[1]

Bazen de bu ateş, gadaba sıfat olur.**(1/84)** (Ateş Mûsâ Aleyhisselâm'a gadabın sıfatı olması) Mûsâ Aleyhisselâm, gadablandığı zaman, sarığının tutuşup ateş alması gibi.

Bazen de sâlik (nur değil de) ateşi (nârı) müşâhede etmektedir. Bu şeytanlığın sıfatıdır.

Sâlik bazen de muhabbet ateşini müşâhede etmektedir. Muhabbet ateşi nefsin, sevdiklerinin üzerine vâki olur ve onları yakar. Bu muhabbet ateşi bazen de,

نَارُ اللهِ الْمُوقَدَةُ(**6**)الَّتِي تَطَّلِعُ عَلَى الْاَفْئِدَةِ(**7**) "Allah'ın tutuşturulmuş ateşi [6] Ki çıkar gönüller üstüne! [7]."[2] Durumuna gelir. Onların varlık (vucûd) evlerini yakar. Nârî (yâni ateş ile ilgili) sûretlerin bazıları bazılarına benzemektedir. Allahü Teâlâ buyurduğu gibi.

وَأُتُوا بِهِ مُتَشَابِهًا "Ve o rızık birbirinin benzeri olmak üzere, kendilerine verildi (sunuldu)." Lâkin vasıl olan bir sâlik bu ateşlerin her birinden ayrı bir zevk ve başka bir sıfat bulur.

وَلَهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ "Ve onlar için orada zevceler vardır." Yâni kurubât cennetlerinde müşâhede erbâbı vardır. Gaybın bakirelerinden eşler vardır. مُطَهَّرَةٌ "Tertemiz" Başkalarının dokunmalarından temiz.هُمْ فِيهَا "Ve onlar orada (oranın içinde)" onlar o zevk halinde,

---

1 Taha: 20/10
2 El-Hümeze: 104/6,7

خَالِدُونَ(25) “Ebedî kalacaklar,” Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri buyurdukları gibi.

اِنَّ مِنَ الْعُلُومِ كَهَيْئَةِ الْمكْنُونِ لاَ يَعْلَمُهَا اِلاَّ الْعُلَمَاءُ بِا للهِ

فَاِذَا نَطَقُوا بِهَا لاَ يُنْكِرُهَا اِلاَّ اَهْلُ الْغرَّةِ بِاللهِ

“Muhakkak ilimlerden gizli gibi olanlar vardır. Onları ancak Allah’ı bilen âlimler bilir. O âlimler, o gizli heyeti olan ilimleri konuştukları zaman ise, ancak, Allah için en şerefli ve hayırlı olan kulları inkâr etmezler.”

Bil ki, müşâhedede her şey seyredilir, görülür; dünyada bir süreti olduğu gibi onun hakikî manâ’da ve gayıp âleminde de bir sûreti vardır. Onun için Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri şöyle dua ettiler: اللّٰهُمَّ اَرِنَا اْلأَشْيَاءَ كَمَا هِىَ “Allahım! Bize eşyâyı olduğu gibi göster.” Âhirette eşyânın şekli olur ve hakikatleri hâsıl olur. Lâkin hakikat ve manâlar gâlib olan sûret üzerine olurlar. Âhirette bir şeyin şekli biaynihi (kendisinin olduğu şekliyle) görülür ve bilinip tanınır. O zaman insan şöyle der: هَـذَا الَّـذِي رُزِقْنَا مِـنْ قَبْـلُ "Bu daha önce de rızıklandığımız şeydir" Âhirette isim ve sûretler (mahiyetlerinin) olduğu gibi olurlar. Lâkin dünyada bilinen zevkin dışında bir zevkleri olur. İşte bundan dolayı İbnü Abbas (r.a.) Hazretleri, “dünyada olan şeylerden hiçbir şey cennette yoktur, ancak isim olarak vardır” buyurdular. Yine bundan dolayı Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri buyurdular:

كُلُّ كَلْمٍ يَكْلِمُهُ الْمُسْلِمُ فِي سَبِيلِ اللهِ يَكُونُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ كَهَيْئَتِهَا إِذْ طُعِنَتْ تَفَجَّرُ دَمًا

اللَّوْنُ لَوْنُ الدَّمِ وَالْعَرْفُ عَرْفُ الْمِسْكِ

“Müslümanın Allah yolunda konuştuğu her kelime, kıyâmet günü, aslî heyetine bürünüp mahiyeti olduğu gibi olur. Yaralandığı zaman, kendisinden kan akar. Rengi kan rengidir ama; kokusu misk kokusudur..”[1]

Şu anda, bu kanın rengi şehâdette hâsıl olur (kişinin şehid olmasıyla müşâhede edilir). Lâkin kokusu gayb âlemindedir. Burada müşâhede edilmez. Âhirette ise hem dünyevî şekli yâni rengiyle ve hem de gayb âlemindeki manevî şekliyle görülecektir. Cidden bunu anla ve bu gerçeği ganimet bil.

1 Sahîh-i Buhârî, Kitâbül’vudu; Mevsûâtü’l-Hadîs no: 230

Kâfir ve Fâsıklar anlamak istemezler

اِنَّ اللّٰهَ لَا يَسْتَحْيٖٓ اَنْ يَضْرِبَ مَثَلًا مَا بَعُوضَةً فَمَا فَوْقَهَاۜ فَاَمَّا
الَّذٖينَ اٰمَنُوا فَيَعْلَمُونَ اَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْۚ وَاَمَّا الَّذٖينَ كَفَرُوا فَيَقُولُونَ
مَاذَٓا اَرَادَ اللّٰهُ بِهٰذَا مَثَلًاۢ يُضِلُّ بِهٖ كَثٖيرًا وَيَهْدٖى بِهٖ كَثٖيرًاۜ وَمَا يُضِلُّ بِهٖٓ
اِلَّا الْفَاسِقٖينَۙ ﴿٢٦﴾ اَلَّذٖينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللّٰهِ مِنْ بَعْدِ مٖيثَاقِهٖۖ
وَيَقْطَعُونَ مَٓا اَمَرَ اللّٰهُ بِهٖٓ اَنْ يُوصَلَ وَيُفْسِدُونَ فِى الْاَرْضِۜ اُو۬لٰٓئِكَ هُمُ
الْخَاسِرُونَ ﴿٢٧﴾ كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللّٰهِ وَكُنْتُمْ اَمْوَاتًا فَاَحْيَاكُمْۚ ثُمَّ
يُمٖيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيٖيكُمْ ثُمَّ اِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢٨﴾ هُوَ الَّذٖى خَلَقَ لَكُمْ مَا
فِى الْاَرْضِ جَمٖيعًا ثُمَّ اسْتَوٰٓى اِلَى السَّمَٓاءِ فَسَوّٰيهُنَّ سَبْعَ سَمٰوَاتٍۜ
وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلٖيمٌ ﴿٢٩﴾

Meali Şerifi:

“Bilmeli ki, Allah bir sivrisineği, hatta daha üstününü bir mesel yapmaktan sıkılmaz. İmân edenler bilirler ki, o şüphesiz Hakk’tır, Rablerindendir. Amma küfre saplananlar, “Allah böyle bir mesel ile ne murat etmiş?” derler. Evet!... Allah onunla bir çoklarını şaşırtır, yine onunla bir çoklarını yola getirir; hem onunla ancak o fâsıkları şaşırtır[26]

ki, Allah’ın ahdini O’nun mîsâkı ile bağlandıktan sonra bozarlar, Allah’ın vaslını (birleştirmesini) emrettiğini kat‘ ederler (ayırırlar) ve yeryüzünde fesâd yaparlar. İşte bunlar hep o hüsrâna düşenlerdir![27]

Allah’a nasıl küfr ediyorsunuz ki, ölü idiniz sizleri diriltti; sonra sizleri yine öldürecek, sonra sizleri yine diriltecek, sonra da döndürülüp O’na götürüleceksiniz![28] O, o hâlıktır ki, yerde ne varsa hepsini sizin için yarattı; sonra semâya inâyet buyurdu da onları yedi semâ halinde nizamına koydu. O her şeyi bilir bir alîm’dir![29]”

Tefsiri:

إِنَّ اللهَ لاَ يَسْتَحْيِي أَنْ يَضْرِبَ مَثَلاً مَا بَعُوضَةً "Bilmeli ki, Allah bir sivrisineği, hatta daha üstününü bir mesel yapmaktan sıkılmaz."

Sebeb-i Nuzûlü

Hasan (Basrî) ve Katâde hazretlerinden[1] rivâyet olundu. Cenâb-ı Allah, Kuran-ı Kerim'de:

يَاأَيُّهَا النَّاسُ ضُرِبَ مَثَلٌ فَاسْتَمِعُوا لَهُ إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللهِ لَنْ يَخْلُقُوا ذُبَابًا وَلَوِاجْتَمَعُوا لَهُ وَإِنْ يَسْلُبْهُمُ الذُّبَابُ شَيْئًا لاَ يَسْتَنْقِذُوهُ مِنْهُ ضَعُفَ الطَّالِبُ وَالْمَطْلُوبُ(73)

"Ey insanlar! Bir mesel darbedildi, şimdi ona iyi kulak verin! Haberiniz olsun ki sizin Allah'tan başka taptıklarınız bir sinek yaratamazlar, hepsi onun için toplansalar bile; ve şayet sinek onlardan bir şey kaparsa onu ondan kurtaramazlar; talip de zayıf, matlûb da! 73."[2] Diyerek sinekten söz etmesi;

مَثَلُ الَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللهِ أَوْلِيَاءَ كَمَثَلِ الْعَنكَبُوتِ اتَّخَذَتْ بَيْتًا وَإِنَّ أَوْهَنَ الْبُيُوتِ لَبَيْتُ الْعَنْكَبُوتِ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ(41)

"Allah'tan başka velîlere tutunanların meseli örümcek meseli gibidir; bir ev edinmiştir, fakat evlerin en çürüğü de şüphesiz örümcek evidir. Eğer bilselerdi... 41"[3] Âyet-inde de, örümcekten bahsedip; bunlarla müşriklere "darb-ı meseller" verince, Yahûdîler, buna güldüler ve Kur'ânı Kerim ile alay ettiler. Yahûdîler, "Bu Allah'ın kelâmına benzemez," dediler. İşte bunun üzerine bu Âyet-i kerime nâzil oldu.

الحياء Haya (ar, çekinme, sıkılma): Korku, ayıplama ve kötülenme gibi şeyler yüzünden insana ârız olan değişiklik ve kırılma halidir. Bu âyet yoluyla üzerine akıp anlatmadır. Sivrisinek ile darb-ı mesel vermeyi Allah terketmez. Sivrisinek ve benzerlerinin küçük ve değersizliğinden utananlar, onu darb-ı mesel getirmekten utanırlar. [4]

---

1 Katâde,

2 El-Hacc: 22/73

3 El-Ankebût: 29/41

4 *أَنْ يَضْرِبَ "darbetmeklik" cümlesi, yâni zikretmek, mefûliyyet üzerine mahallen mensubtur. مَا "maa" ismiyye ve ibhâmiyye mâ'sıdır. مَا "maa" nekre olan bir isme ziyâde kılınır, ona kapalılık ve umumîlik mânâsına yakın bir manâ verir. Sanki şöyle denilmektedir: مَامِنَ الأَمْثَالِ misâllerden bir misâl olarak yâni, misâl oldu. مَا "maa" kelimesi mâ kablinin (bir öncesinin) sıfatıdır. بَعُوضَةً "sivrisinek" kelimesi, مَثَلاً "misâl" kelimesinden bedeldir.*

Her şeyi yaratan

فَمَا فَوْقَهَا "Ve sivrisineğin üstünde olan varlıkları"

Yâni sivrisinekten daha ziyâde olan, kara sinek ve örümcek gibi hayvanları da misal getirip zikreder. Veyahut da, küçüklükte sivrisinekten daha küçük olan varlıkları da anar. Sivrisinekten küçük varlık, o zıdlardandır, en yüksek ve küçüğe itlâk olunur. O "daabbe"dir; (deprenen bir hayvandır). Sakin olduğunda yâni hareket etmediğinde çıplak gözle görülmez ancak, hareket ettiği zaman zâhir olup farkedilir. Farkedilmesi için ancak, onun hareket etmesi gerekir.

Eğer sen: "Allah, müşriklerin ilâhlarını (putlarını) örümcek evine (ağına) ve sineğe benzetti. Allah'ın sivrisinek ve daha küçük bir varlığı misâl vermesinden gaye nedir?" dersen; cevâben derim ki: Bu âyette sanki şöyle dedi: Muhakkak ki Allahü Teâlâ Hazretleri, sizin ilahlarınızı (taptıklarınızı) bir sivrisinek veya daha küçük ve düşük bir şeye benzetmekten hayâ etmez. Sizin örümcek ve sinek hakkındaki zannınız nedir? Siz örümcek ve sineği bir kenara bırakın.

Rabî' bin Enes Hazretleri[1] buyurdular: Allahü Teâlâ Hazretlerinin sivrisinek ile misal vermesi, dünya ehline ibret içindir. Çünkü sivrisinek, aç kaldıkça yaşar; karnı doyduğu zaman ölür. Dünya sahibi de böyledir. Müstağnî olduğu yâni, (zengin olup kimseye ihtiyacı kalmadığı) zaman tuğyâna düşer, azgınlaşır ve kendisini kötülük kaplar.

---

cesinin) sıfatıdır. بَعُوضَةً "sivrisinek" kelimesi, مَثَلاً "misâl" kelimesinden bedeldir. Sivrisinek diye tercüme edilen بَعُوضَةً kelimesi, tahta kurusunun küçüğüne denilmektedir. Zamanla sivrisineğe isim oldu. Sanki, sivrisinek, tahta kurusunun bâzısıdır.

1 Rebi' bin Enes: Tabiînin tefsir ve hadis âlimlerindendir. Doğum tarihi kesin olarak belli değildir. Sahabe-i kirâmın büyüklerinden ders aldı. Übey bin Ka'b (r.a.)'in tefsirdeki rivâyetlerini, Ebü'l-Âliyye ve Vasitiye aktardı. Çok talebe yetiştirdi. 757 (H. 140) tarihinde vefat etti.

İmam Ebû Mansûr Hazretleri[1] buyurdular: Cisim ve cüssesi küçük olan varlıkları yaratmasında Allah'ın varlığına ve birliğine olan deliller, büyükleri yaratmasındaki delillerden daha acâibtir. Zîrâ insanlar, sivrisinek ve sinek benzeri cisimleri küçük olan varlıkların sûretlerini tasvir etmek için bir araya toplansalar ve bunlar için lâzım olan, ağız, burun, göz, el, ayak, medhal (gıdanın girdiği yer) ve mahreçlerini (pisliklerinin çıktığı) organları yeniden yapmaya güçleri yetmeyecektir. Fakat belki, sivrisinekten çok büyük bir hayvanın kemiklerini tasvir edebilirler. Sivrisineğe küçük olan hacim ve cismine rağmen, büyük ve kuvvetli olan file verilen bütün organlar, sivrisineğe verildi.

Kendini bilen…

Burada insanın hâline ve mükemmel istidâdına işâret vardır. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri buyurdukları gibi.

اِنَّ اللّٰهَ خَلَقَ آدَمَ عَلَى صُورَتِهِ "Allahü Teâlâ Hazretleri Âdem Aleyhisselâm'ı kendi sûreti yâni kendi sıfatı üzere yarattı." İnsanın zaifliğine rağmen Allahü Teâlâ Hazretleri, kendi Cemâl ve Celâl sıfatından insana verdi. İnsanın kendi nefsinin sıfat aynasında müşâhede etmesi için onu bir örnek yaptı. Buyurdukları gibi:

مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ فَقَدْ عَرَفَ رَبَّهُ " Nefsini bilen, Rabbini de bilmiş olur." Bu şeref ve üstünlük hiç bir mahlûkâta nasib olmadı. İnsanlara mahsus bir şereftir. Allahü Teâlâ Hazretleri buyurdular:

وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى كَثِيرٍ مِمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلاً

1 İmam Ebû Mansûr Hazretleri, Ehli sünnetin iki itikad imamından birincisidir. İsmi Muhammed bin Muhammed el-Maturidî'dir. Künyesi Ebû Mansur'dur. 862 (H. 238) yılında Semerkandın Maturid köyünde doğdu. Halid bin Zeyd Ebû Eyyûbel-Ensâri Hazretlerinin soyundan gelmektedir. İyi bir tahsil gördü. İmam Azam Hazretlerinin rivâyetlerini topladı ve yazdığı ehli sünnet itikadıyle itikâd ve kelâm ilimlerinde "İmam" oldu. Ebü'l-Mansûr Hazretleri, 944 (H. 333) yılında Semerkantta vefat etti.
Ebu Mansûr adında, bir de Ebû Mansûr Muhammed Ezheri Hazretleri de vardır. Şafii fıkıh, lügat, hadis ve tefsir âlimidir. Bu zat, 895 (H. 282) yılında Herat'ta doğdu. 980 (H. 980) yılında vefat etti. "İmam Ebû Mansur" demekle İsmail Hakkı Bursevi Hazretlerinin "imam" karinesiyle İmam Ebû Mansur Maturidî Hazretlerini kasdettiği tahmin edilmektedir. Diğer zatta olabilir…

"Şanım hakkı için, biz Âdem oğlunu tekriym, ettik (ikramlarda bulunduk) , karada ve denizde binitlere yükledik ve hoş hoş nimetlerden besledik, yarattıklarımızdan çoğunun üzerine geçirdik! 70 "[1]

Mesnevîde buyuruldu:

Topraktan yaratılan Âdem Aleyhisselâm,

İlmi Allahü Teâlâ Hazretlerinden öğrendi.

Hatta yedi kat gök ve içindekilerin ilmi ona verildi.

Âdem Aleyhisselâm, ilmiyle meleklerin nâm ve namusunu kırdı. Onları geçti.

Şeytan büyük olan Allah'ın karşısında kibirlendi. Gönül katresine bir gevher düşürttü.

Allah onu denizlere ve feleklere vermedi.

Ne vakte kadar sûretler ile meşgûl olacaksın?

Ey sûret perest olan insan,

Manâsız olan canın sûretten kurtuldu.

Eğer Âdem yalnız, sûretle insan olsaydı,

Efendimiz (s.a.v.) hazretleriyle Ebû Cehilin bir olması lâzımdı.

Aslan ve Sivri sinek

Bâzı âlimler buyurdular: Allahü Teâlâ Hazretleri, zayıf insanların kalblerini, zayıf cinslerinin zikirleriyle kuvvetlendirdi. Böylece halk, Allahü Teâlâ Hazretlerinin kuvvetli hayvanlar heyetinde zayıf varlıkları yaratmasındaki kudretini anlamış oluyor. Zîrâ Sivrisinek, küçüklüğüne rağmen, filin büyüklüğü heyetindedir. Hatta sivrisineğin fazladan iki kanadı bile var. Bu hal, Allahü Teâlâ Hazretlerinin halkın yapmış olduğu az amele karşı, çok amelin yapmış olduğu sevâbı vermesini akıldan uzak tutmamaktadır. Cüssesi küçük olan bir varlığa, cüssesi büyük olan varlığa vermiş olduğu bütün özellikleri verdiği gibi. Yine acâibattandır ki, bu küçük varlık kendisinden çok büyük olan varlıklara zarar ve eziyet vermektedir. Fil gibi büyük hayvanlar, sivrisineğin kendilerini ısırmalarına mani olamıyor.

(Sadece "Rabbim Allahdır" dediği için İbrâhim Aleyhisselâm gibi yüce bir peygamberi ateşe atan Nemrud'u bile sivrisinek, öldürdü.)

Allahü Teâlâ Hazretlerinin lutfundandır: aslâ nı gâyet kuvvetli, sinek ve sivrisineği gâyet zayıf yaratması. Sonra Allahü Teâlâ Hazretleri, sinek ve sivrisineğe cesâret verdi. Böylece hiç çekinmeden ve

1 El-İsrâ: 17/70

korkmadan insanların yüzlerine ve başlarına uçuşuyorlar. Sürekli olarak bunu yapmaktan çekinmiyorlar. İnsanlar, sinek ve sivrisineğin bu hareketlerine mani olmak için mübâlağa ile çalışmalarına rağmen onlara mani olamıyorlar. Allahü Teâlâ Hazretleri, aslâ nda ise korkaklığı yarattı. Onun bu korkaklığı insanların meskûn oldukları yerlerden ve yollarından kaçmasıyla tezâhür etti. Eğer aslâ nda sinek ve sivrisineğin cesâreti bulunmuş olsaydı elbette insanlar helâk olurlardı. Cenâb-ı Allah'ın insanlığa büyük lütfuyla güçsüz (ve zayıf varlıklara) cesâreti, güçlü varlıklara ise korkaklığı verdi. Şaşılacak şey ki, seni bu zayıf varlık karşısında güçsüz, o büyük ve güçlü varlık karşısında da güçlü kıldı.

Hikâye (kudreti ilahi)

Hikâye olunur: Halife Me'mûn[1] bir gün hutbe okuyordu. Bu sırada gözünün üzerine bir sinek kondu. Halife Me'mûn sineği kovdu. Sinek yine geldi. Halife Me'mûnün sineği kovması ve sineğin tekrâr gelip gözünün ve yüzünün üzerine konmaya çalışması defalarca tekrâr etti. Sonunda Halife Me'mûn sineğe teslim oldu, hutbesini kesmek mecburiyetinde kaldı.

Halife Me'mûn, sineğin kendisini rahatsız etmesi üzerine hutbesini kesip namazı kıldırdıktan sonra Mûtezile'den Basralıların büyük şeyhi ve âlimi olan Ebû Hüzeyl'i[2] getirtti. Halife Me'mûn Ebû Hüzeyl'e:

-"Allahü Teâlâ Hazretleri, sineği neden yarattı?" diye sordu. Ebû Hüzeyl:

-"Zâlimleri onunla küçük düşürmek için yarattı," diye cevab verdi. Halife Me'mûn:

-"Doğru söyledin" dedi ve Ebü Hüzeyle bu manidâr cevabından ötürü büyük miktar mal verdi. "Ravzatü'l-ulemâ"da böyle geçmektedir.

1 Halife Me'mün: Abbasî Halifelerinin yedincisi, Halife Hârun Reşid'in oğludur. 786'da Bağdat yakınlarındaki Yasisiyye'de doğdu. İyi bir eğitim gördü. Babasının sağlığında valiliklerde bulundu. Halifeliği döneminde ilme ve ilim adamlarına çok önem verdi. Tıp ve felsefe üzerine yazılmış olan Yunanca ve Süryanice kitabları Arabçaya tercüme ettirdi. Ehli beyte saygılıydı. Müslümanlara saldıran Bizanslılar ile savaştı. Niğde yakınlarında Bizans Kayseri Theophlis'i mağlup etti. 9 Ağostos 833 yılında Pozantı'da vefat etti. Tarsus Ulu Caminin haziresine defnedildi.

2 Ebû Hüzeyl, Mû'tezile mezhebinden olup Basra'nın en büyük âlimi idi.

Allah İçin, Sivri sinekle Arş'ı Yaratması Birdir

Kuşeyrî (r.h.) Hazretleri, buyurdular: Halik zül-celâlin kudretine nisbetle, yaratma işi, havada uçuşan bir zerreden de daha önemsizdir. Çünkü Allahü Teâlâ Hazretleri katında, kudret açısından arşı yaratmakla sivrisineği yaratmak arasında bir fark yoktur. Allahü Teâlâ Hazretleri için, Arş'ın yaratılması zor gelmediği gibi, sivrisineğin yaratılması da (arşın yaratılmasından) daha kolay değildir. Zîrâ noksan sıfatlardan münezzeh olan Allah subhânehû ve tekaddes hazretleri, kolaylık ve zorluğun ilhakından münezzehtir.

(O bir şeyin olmasını istediği zaman ona "ol" der o da oluverir. إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ "O'nun emri, bir şeyi murat edince ona sade ol demektir, o, oluverir. 82 "[1]

İncîl'den İnciler

Bil ki, küçük şey küçük şeyle olunur; büyük bir şey büyük bir şeyle olunduğu gibi. Eğer misal verilen şey her şeyden daha büyükse, İncil-i şerîfte "kalbin hilesini", elek ve kalburun üzerine çıkan değersiz şeylere benzetilmesi gibi. İncilde şöyle buyuruldu:

"Elek gibi olmayın. Elek'ten temiz ve iyi olan un çıkar, dökülür; artıkları (olan kepek ve çöpleri) tutar. Siz de böylesiniz. Hikmeti ağzınızdan çıkarır; hile ve desiseleri kalbinizde bırakırsınız." **(1/86)**

Yine İncil, sefih (ahmaklar) ile konuşmayı, eşek arılarıyla kışkırtmaya (ve oynamaya) benzetti: Eşek arılarıyla oynayıp onları kışkırtmayın; sizi ısırırlar. Sefihler (ahmaklar) ile muhatab olmayın size sövüp sizi kırarlar.

Yine İncil'de şöyle buyuruldu: Zahirelerinizi depolamayın. Zîrâ depolanan zâhireleri, güve ve kurt ifsâd eder (bozar). Zahirelerinizi açık arâzîde de yığmayın, hırsız ve sâm yeli vardır. Hırsız zâhirelerinizi çalar, sâm yeli ise yakar, kurutur. Lâkin zâhirelerinizi (Allah yolunda infak etmek sûretiyle) Allah'ın katında biriktirin (depolayın).

Yine İncîl-i şerîfte geldi (rivâyet edildi). Semâ'nın melekûtunun misâlı, köyünde en iyi buğday (tohumunu) eken adamın hali gibidir. İnsanlar uyudukları zaman, düşmanı geldi, geceleyin onun tarlasına delice otunun (gökçek denilen karaca) tohumunu tarlasına saçıp

---

1 Yasin: 36/82

eker. Onu buğdayın tanelerinin içine iyice karıştırır. Çiftçinin hizmetçisi:

-"Efendim! Sen tarlaya iyi buğday tohumunu ekmemiş miydin?" dedi. Çiftçi:

-"Evet! (En iyi buğday tohumunu ektim,) dedi. Hizmetçi:

-"Peki bu delice otunun tohumları nereden ekildi?" dedi.

-"Belki siz, buğday biçmek için gittiğinizde onunla berâber delice otunu da biçtiniz ve bu tohumları oradan gelmiştir." dedi. Adam ikisinin (buğday tohumu ile delice otunun tohumlarının) berâberce yetişmeleri için olduğu halde terketti. Hasad zamanına kadar böyle gitti. Hasad zamanı çiftçi önce delice otunun biçilip deste deste toplanılmasını emretti. Biçilen ve bir yerde yığılan delice otunu ateşe verip tamamen yaktı. Sonra buğdayını topladı. Onları güzelce döğüp, sap ve samandan ayırdı.

Bunun tefsiri (açıklanması): Çiftçi, beşeriyetin babası Âdem Aleyhisselâm'dır. Köy, (tarla) bu âlemdir. Buğday, taattir. Delice otunu eken düşman, şeytandır. Delice otu isyân ve hatadır. Ekini biçenler, melekler olup, Âdemoğlunun ruhlarını alıp vefat ettirmektedirler.

Arabların Bâzı Darb-ı Meselleri

Arabların böyle darbı meselleri vardır.

هُوَ اَجْمَعُ مِنْ ذُرَّةٍ

O zürriyetine yeteni topluyor.

Yedi yıllık maişetini depoladığı sanılan kişi için söylenir.

اَجْرَأُ مِنَ الذُّبَابِ

Sinekten daha atılgan ve cesûr.

Çünkü sinek hiç çekinmeden en zorba kral ve zâlimlerin burnuna konabilmektedir.

جَفَنَ الأَسَد

Aslan menetti.

Sudan men olduğu ve su almadan geri döndüğü zaman söylenir.

اَسَمَعُ مِنْ قِرادٍ

Maymundan daha iyi işitir.

Bedevî Arablar, maymunların, en gizli söylenen fısıltı ve hışırtıları işittiklerini sanıyorlardı.

اَلْخَفِىُّ مِنْ مَنَاسِمِ الْاِبِلِ

Devenin tırnaklarından daha gizli.

Yâni onun gizliliği yedi mil ve yedi gecelik yoldan daha gizlidir.

اَعْمَرُ مِنَ الْقِرَادِ

Maymundan daha uzun ömürlü.

Onlar maymunların yediyüz yıl yaşadıklarını sanmaktadırlar.

أَعْمَرُ مِنْ حَيَّة

Yılandan daha uzun ömürlü.

Bedevîler, yılanların öldürülme olmadan ölmediklerini sandıkları için böyle diyorlardı.

أَعْمَرُ مِنَ النَّسْرِ

Akbabadan daha uzun ömürlü.

Bir akbaba üçyüz yıl yaşamaktadır.

فُلانٌ اَصْرَدُ مِنْ جَرَادَةٍ

Filanca (kişi) çekirgeden daha çok üşümektedir.

Çekirgeler, kışın soğuğuna tahammül edemedikleri ve sabredemedikleri için, kışın ortaya çıkmazlar. Ancak yazın havalar ısındıktan sonra ortaya çıkarlar.

اَطْيَشُ مِنْ فِرَشَةٍ

Kelebekten daha hızlı uçar.

Yâni kelebekten daha hafif. Kelebeğe farsçada پروانة pervâne denir.

أَعَزُّ مِنْ مُخِّ الْبَعُوضِ

Sivrisineğin beyninden daha değerli.

Bulunmayan bir şey için söylenir.

كَلْفِتْنى مُخِّ الْبَعُوضِ

Sivri sineğin beyniyle mükellef kılınmış.

Bir kişi aslâ bulamayacağı ve takât getiremeyeceği bir şeyle mükellef kılındığı zaman böyle söylenir.

اَضْعَفُ مِنْ بَعُوضَةٍ

Sivri sinekten daha zayıf.

Güçsüz ve çok zayıf olan kişi için söylenir.

آكِلٌ مِنَ السُّوسِ

Güveden daha fazla yiyici.

Güve, buğday ve arpaları yiyen haşere (bit) ve yün ve pamuktan imal edilen kumaş, elbise ve başka şeyleri yiyen küçük hayvancıklar (haşerelerdir).

Hulâsa, mahakkak Allahü Teâlâ Hazretleri, insanlar için darb-ı meselleri getirir. Allahü Teâlâ Hazretleri hakkı beyan etmekten haya etmez, çekinmez. Allahü Teâlâ'nın darb-ı mesellerinde mutlaka hikmet ve faydalar vardır. Ancak aklı selim sahibi olan kişiler düşünüp, ibret alırlar.

Fârisî beyit tercümesi:

Ev evin içinde iklîmde değildir.

Yanılgıdan sonra yine yanlış yapmak var ama,

Eğitimden doğan bir yanlışlık değildir.

فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا "Amma îmân edenler" Kur'ânı Kerim ve Muhammed (s.a.v.) Hazretlerine îmân edenler....

Cümlenin başındaki (فَ) fe harfi, mâ kablinin delâlet ettiği tertibe, manâ'ya mâ ba'dinin delâlet etmesi içindir. Sanki şöyle denilmektedir. İman edenler şöyle darbetmektedirler.

فَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ "Biliyorlar ki, muhakkak o" yâni sivrisinek ve sineğin darb-ı mesel getirilmesi,

اَلْحَقُّ "Hakdır, gerçektir". Yâni inkârına yol olmayan sâbit bir gerçektir.

مِنْ رَبِّهِمْ "Rabbleri tarafından..."

Bu cümle, اَلْحَقُّ "Hakdır, gerçektir" kelimesinin müttekıyne ait olan zamirden hâldir. Veya misâle ait olan zamirden haldir. Yâni bu darb-ı mesel, Allahü Teâlâ Hazretleri tarafındandır. Bu hak olan misal üzerine düşünüyorlar. Tefekkür ediyorlar ve yakînen inanıyorlar ki büyük ve küçük şeyleri yaratan hakikaten Allah'dır. Büyük ve küçük şeyleri yaratmak, Allah'ın kudretinin katında müsâvi (eşit) olduğuna inanmaktadırlar.

وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا "Ve amma küfre saplananlar ise,"

Onlar Yahûdî ve müşriklerdir. (Çünkü o dönemde hicâz bölgesinde Hıristiyanlar yoktu. Daha sonra bu âyetleri okuyup Yahûdî ve

müşrikler gibi düşünen herkes bu Âyet-in “kâfir” diye beyan ettiği mananın altına girer)

فَيَقُولُونَ مَاذَا “Diyorlar ki; neyi?” Neyi veya hangi şeyi?

أَرَادَ اللّٰهُ بِهَذَا “Allah bu şeyle murat etti” Yâni bu kötü misal ile هَذَا “şu” (esmâ-i işâret) kelimesiyle müşârün ileyhi (kendisine işâret edilen şeyi yâni darb-ı meseli) küçük görme ve önemsiz bir şey olduğuna işâret vardır.

مَثَلاً “misâl” yâni bu darb-ı mesel ile مَثَلاً “misâl” kelimesinin başındaki lami tarif (elif ve lâm) hazfedildiğinden hal olmak üzere nasb oldu. Yâni مَثَلاً “misâl olduğu halde” veya temyiz olmak üzere mensubtur. Allah kâfirlere şöyle cevab verdi:

يُضِلُّ بِهِ “Onun sebebiyle dalâlete düşürür sapıttırır,” Yâni bu misal ile yolunu şaşırttırır.

اِضْلاَل Hakdan sarfı nazar edip bâtıla sapmaktır. Doğru yoldan eğri yola sapmaktır. Sapıtmanın Allah’a isnâd edilmesi, yâni sapıtmayı yaratan noksan sıfatlardan münezzeh olan Allahü Teâlâ’ya isnâd edilmesi, bütün eşyâyı yaratan O olması manâsındadır. Dalâlet, kulun kesb olan efâlindendir. Allah’ın bir kişi için dalâleti yaratması onun dalâleti kesbetmesinden dolayıdır.

كَثِيرًا “çoğu, çok kişiyi” kâfirlerden çok kişiyi. Bu da onların Kur’ânı Kerim’i yalanlamalarıyla küfür ve dalâletlerinin artması şeklindedir.

وَيَهْدِي بِهِ “Ve onun sebebiyle hidâyet verir” yâni bu darb-ı mesel sebebiyle muvaffak kılar. **(1/87)**

كَثِيرًا “çoğu, çok kişiyi” Mü’minlerden... Mü’minler, Kur’ânı Kerim’i ve oradaki darb-ı meselleri tasdik ettikleri için hidâyetleri ziyâde olup artmaktadır.

Allahü Teâlâ Hazretleri, onlardan dalâleti tercih ettiğini bildiği kulunu bunun sebebiyle dalâlete düşürdü. Onlardan hidâyet-i tercih ettiğini bildiğini de onun sebebiyle hidâyet-i verdi.

(Yâni Allahü Teâlâ Hazretleri ezelî olan ilmiyle kulların hangisinin dalâlet ve hidâyet-i seçtiğini biliyor. Allah’ın ilmi, ezelîdir. Allahü Teâlâ, kendi istek serbest arzu ve irâdeleriyle dalâleti tercih eden kullarına onların

seçmiş olduğunu bildiği dalâleti verdi. HidÂyet-i tercih edenlere de onların seçmiş olduklarını bildiği hidâyet-i yarattı. Burada dalâlet ve hidâyet-i kesbeden kuldur. Yaratıcısı Allahü Teâlâ Hazretleridir.)

Eğer sen: وَيَهْدِي بِهِ كَثِيرًا "Allah onun sebebiyle çoklarını hidâyete erdirir" Âyet-iyle hidâyete erenleri çoklukla vasıflandırdı, halbuki azdırlar?" diye sorarsan cevâben derim ki: Hidâyet ehli kendi azlıkla vasıflandırıldıkları zaman kendi nefislerinde çokturlar. Çoklukları, dalâlet ehline kıyâsladır. Hidâyet ehlinin çokluğu hakikî manâdadır. Her ne kadar sûret bakımından az olsalar bile hakikî manâda çokturlar. Çünkü onlar hak din üzeredirler; kâfirler ise bâtıl ve dalâlet üzeredirler.

İbnü Abbas (r.a.) Hazretlerinden rivâyet olundu:

اَلسَّوادُ اْلأَعْظَمُ هُوَ الْوَاحِدُ عَلَى الْحَقِّ "Sevâdü'l-azâm (ekseriyet, çoğunluk) bir kişi de olsa hak üzere olandır.

وَمَا يُضِلُّ بِهِ "Ve Allah onunla sapıttırmaz, dalâlete düşürmez," Allahü Teâlâ Hazretleri, bu darb-ı meseli yalanlamakla rezil ve rüsvay etmez.

اِلاَّ الْفَاسِقِينَ (26) "Ancak fasıkları sapıttırır." Allah'ı inkâr eden ve emrinden çıkanları...

Fâsık ve Fıskın Mertebeleri

فِسْق Fısk, lügatta çıkmak demektir. Şeriat'ın istilâhında ise, büyük günahları irtikâb etmekle Allah'ın taatından çıkmaktır. O büyük günahlar ki, küçük günahlara israr etmek de onların cümlesindendir. Büyük günahların ve fıskın üç mertebesi vardır.

Birincisi: Ahmaklık ve cehâlet. Bu da büyük günahları bazen irtikâb etmeye sebeptir. Bu kişi büyük günahı işlediği için kendini kabâhatlı görüp suçlar. Tevbe etmediği zaman bunun için kabahatlıdır.

İkincisi: Büyük günahlar işlemeyi mütemâdiyen alışkanlık hâline getirip sürekli işlemektir.

Üçüncüsü: Kabahat olduğunu bilmekle berâber büyük günahları sürekli işlemeyi azmetmek ve cehdetmektir. Bu tabaka küfrün mertebelerindendir. Fasık bu dereceye ulaşmadıkça ondan "mü'min" adı selbedilip (soyulup) alınmaz. Kendisinde tasdik olduğu için... Küfürle îmânın çevresinde dönüp dolaşmaktadır.

اَلَّـذِينَ يَنقُـضُونَ عَهْـدَ اللهِ "Onlar ki, Allah'ın ahdini (Allah'a verdikleri sözü) bozarlar." Yâni muhâlefet ederler ve Allah'ın emirlerini terkederler. نَقْض Nakz, feshetmek ve terkibi açmaktır.

Eğer sen: Ahdin ibtâlinde نَقْض Nakz kelimesinin kullanılmasına yol nedir? dersen; cevâben derim ki: Müteâhhidlerin (sözleşenlerin) arasında içinde bulunan vuslatdan yâni kavuşmadan dolayı, ahd, kelimesi istiâre yoluyla ipe benzetilip bu ismi aldı.

Allah'ın ahidleri

Denildi ki: Allah'ın ahdi üçtür.

Birincisi: Allahü Teâlâ Hazretleri'nin Âdem Aleyhisselâm'ın zürriyetinde Rububiyeti hakkında almış olduğu ahid ve sözdür. Allahü Teâlâ Hazretleri Âdem Aleyhisselâm'ın zürriyetinde almış olduğu ahdi şöyle beyan etmektedir:

وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَى أَنفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَى شَهِدْنَا أَنْ تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هَذَا غَافِلِينَ

"Hem rabbin, Benî Âdem'den, bellerinden zürriyetlerini alıp da onları nefislerine karşı şâhid tutarak:

"Rabbınız değil miyim!" diye şahit tuttuğunda:

"Belâ! Evet, şâhidiz." dediler.

"Kıyâmet günü bizim bundan haberimiz yoktu." Demeyesiniz... 172 "[1]

İkincisi: Allahü Teâlâ Hazretlerinin peygamberlerden almış olduğu ahiddir. Allahü Teâlâ Hazretleri peygamberlerden almış olduğu ahdi şöyle beyan etmektedir: أَنْ أَقِيمُوا الدِّينَ وَلاَ تَتَفَرَّقُوا فِيهِ "'Dini doğru tutun ve onda tefrikaya düşmeyin!"[2]

Üçüncüsü: Allahü Teâlâ Hazretlerinin âlimlerden almış olduğu ahiddir. Allahü Teâlâ Hazretleri âlimlerin hakkı gizlememeleri ve insanlığa hakikati anlatmaları için ahid aldı.

وَإِذْ أَخَذَ اللهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَتُبَيِّنُنَّهُ لِلنَّاسِ وَلاَ تَكْتُمُونَهُ

"Vaktiyle Allah, kendilerine kitâb verilen okuryazarların şöyle mîsâkını (sözünü) aldı: "Celâlim hakkı için, onu (dini) insanlara anla-

---

1 El-A'râf: 7/172
2 Eş-Şurâ: 42/13

tacaksınız, gizlemeyeceksiniz" derken, onlar onu, omuzlarının arkasına attılar da, mukabilinde biraz para aldılar. Bakın! Ne kötü alışveriş.[187]."[1]

Ahid 3 yerde

مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ "Mîsâk'ından (söz verip andlaştıktan) sonra..."

Yâni bu ahdi vesikâlandırdıktan ve onu kabul ile bağladıktan sonra... Allahü Teâlâ Hazretleri, Âdem Aleyhisselâm'ın zürriyetinden almış olduğu ahdi üç nüsha yapıp ayrı ayrı yerlerde muhafaza edilmektedir:

1- Levh-i Mahfuz'da

2- Ahfâ mevkiinde,

3- Hacerül-Esved'de

مِيثَاقِهِ "mîsâkı" kelimesindeki zamir, ahd içindir. Veya, Allahü Teâlâ Hazretleri bunu peygamberleri gönderdikten ve kitabları indirip vesikalandırdıktan sonra, demektir. Zamir Allahü Teâlâ Hazretlerine racidir. Burada مِيثَاق mîsâk'dan murat, masdarın kendisidir. Ahdin kendisi değildir.

Hikâye (söz vermek)

Mâlik bin Dinâr Hazretlerinden[2] hikâye olunur. Onun amcasının bir oğlu vardı. Zamanlarındaki Sultanın sarayında çalışıyordu. Zâlim ve zorba bir kişiydi. Bu adam bir gün hastalandı. Kendi kendine söz verdi, ahdetti ve adakta bulundu:

-"Bu hastalığımdan şifa bulursam, bir daha ebediyyen Sultanın sarayında çalışmayacağım," dedi. Allâhü Teâlâ Hazretleri hemen kendisine şifa verdi. Bu hastalıktan kurtuldu. İkinci kere yine Sulta-

1 Âl-i İmrân: 3/187

2 Mâlik bin Dinâr Hazretleri, Büyük âlim ve velilerdendir. Künyesi Ebû Yahya'dır. Gençliğinde günahlarından tevbe edip, Hasan Basri Hazretlerinin talebesi olmuştur. Bir çok büyük tabiîynden ders aldı. Hattatlık yaparak geçimini sağlıyordu. Birinde gemiye bindiğinde gemiciler kendisinden para istedi. Parasının olmadığının farkına vardı. Parası olmadığı için gemiciler onu ölesiye kadar dövdüler ve denize atacaklardı. Denizdeki balıkların her biri ağzından birer altın ile gemiye doğru fırladılar. Mâlik bin Dinâr Hazretleri sadece iki altın alıp gemicilere verdi. Bu hâdise üzerine kendisine Mâlik bin Dinâr (Dinâr sahibi) denildi. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. 748 (H. 131) tarihinde Basra'da vefat etti.

nın işine girdi. Birinci defa insanlara etmiş olduğu zulümden daha fazla zulüm ve haksızlık etmeye başladı.

İkinci defa hastalandı. İkinci kere yine kendi kendine söz verdi. Allah'a ahdetti:

-"Eğer iyileşirsem, Sultanın işlerinde çalışmayacağım ve insanlara zulmetmiyeceğim," diye söz verdi. Allah'ın lutfu ile iyileşti. Yine sözünü bozdu. Sultanın işlerine girdi. Önceki iki durumundan daha fazla zulüm ve haksızlık etmeye başladı.

Kendisinde çok şiddetli bir illet (hastalık) peyda oldu. Mâlik bin Dinâr Hazretlerine haber verdiler. Mâlik bin Dinâr Hazretleri onu gördü. Durumuna baktı. Ona:

-"Ey Amca oğlu! Kendi nefsine bir şeyi adayarak vâcib kıl. Allah'a bir ahid (söz) ver. Belki bu adağın sâyesinde bu hastalıktan kurtulursun," dedi. O'da:

-"Eğer ben bu yatağımdan sağ ve salim olarak kalkarsam bir daha ebediyyen Sultanın işlerine dönmeyeceğim," dedi. O zaman Mâlik bin Dinâr Hazretleri gaibten bir ses işitti:

-"Ey Mâlik! Biz onu gerçekten defalarca tecrübe ettik. Onu çok yalancı gördük. Onun nezri (adağı) ona fayda sağlamaz. Yâni biz onu nefsiyle tecrübe ettik, nefsini yalanladı. O genç bu hali üzere vefat etti. (Ravzâtül-Ulemâ'da böyle geçer.)

Mesnevî'de buyuruldu:

Mîsâkı bozmak ve tevbeyi kırmak,
ömrün sonunda laneti mûcibtir.

وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللّٰهُ بِهِ "Allah'ın birleştirmesini emrettiği şeyi (iman ve akrabalık bağlarını) keserler"

أَنْ يُوصَلَ "Birleştirmesi"

Cümle mevsûl zamirinden bedel olmak üzere mahallen mensubtur. Yâni Allah'ın kendisini ulaştırmayı emrettiği şey. O da noksan sıfatlardan münezzeh olan Allahü Teâlâ Hazretleri'nin, kesilmesinden razı olmadığı her türlü kesikliğe ihtimâli vardır. Sıla-i rahmi yâni yakın akrabalar ile ilişkiyi kesmek, mü'minler ile dostluğu kesmek, tasdikte ve inançta peygamberlerin (a.s.)ın ve ilâhî kitabların arasını tefrik etmek, farz namazlarda cemaati terketmek ve kendisinde hayırdan ve sevâb'tan ayrılmak bulunan diğer emirleri kesip atmaktır veya şerri alışkanlık hâline getirip işlemektir. Zîrâ şer, Allahü Teâlâ Hazretleriyle kul'un arasında bulunan vuslatı keser. Her

vasıl ve fasıl ise bizzat maksut olandır. Ve hadîs-i şerîfte şöyle buyrulmaktadır: **(1/88)**

Sıla-i Rahim

اِذَا ظَهَرَ النَّاسُ الْعِلْمَ وَضَيَّعُوا الْعَمَلَ بِهِ وَ تَحَابُّوا بِاْلاَلْسِنِ وَتَبَاغَضُوا بِالْقُلُوبِ وَتَقَاطَعُوا ٱلْأَرْحَامَ لَعَنَهُمُ اللّٰهُ عِنْدَ ذٰلِكَ فَاَصَمَّهُمْ وَ اَعْمَى اَبْصَارَهُمْ

"İnsanların arasında ilim zâhir olup, amel zayi yâni kayıp ve yok olduğu, dilden birbirlerini sevip; kalben birbirlerine buğzettikleri ve yakın akrabalar ile ilişkiyi kestikleri zaman, Allah onlara lânet eder. Bu durumda Allah onları sağır eder ve gözlerini kör eder."

Yine Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri buyurdular:

ثَلاَثَةٌ فِى ظِلِّ عَرْشِ اللّٰهِ يَومَ الْقِيَامَةِ اِمْرَأَةٌ مَاتَ عَنْهَا زَوْجُهَا وَ تَرَكَ عَلَيْهَا اَيْتَامَى صِغَاراً فَخُطِبَتْ فَلَمْ تَتَزَوَّجَ وَقَالَتْ اَقُومُ عَلَى اَيْتَامِى حَتَّى يُغْنِيَهُمُ اللّٰهُ اَوْ يُمِيتُ اَوْ هِىَ وَ رَجُلٌ لَهُ مَالٌ صَنَعَ طَعَاماً فَاَطَابَ صَنْعَتَهُ وَاَحْسَنَ نَفَقَتْهُ فَدَعَا عَلَيْهِ الْيَتِيمَ وَالْمِسْكِينَ وَرَجلٌ وَصَلَ الرَّحْمَ يُوسَعُ لَهُ فِى رِزْقِهِ وَيَمُدُّ لَهُ فِى اَجْلِهِ وَيَكُونُ تَحْتَ ظِلِّ عَرْشِ رَبِهِ

"Üç (zümre) kıyâmet günü, Allahü Teâlâ Hazretlerinin arşının gölgesinde olurlar.

(Birincisi:) Bir kadındır. Kocası vefat etti, (geride) küçük yetimler bıraktı. Kadının bir çok isteyenleri çıktığı halde evlenmedi: "Ben yetimlerimin üzerinde otururum, tâki onlar büyüyüp bana ihtiyaçları kalmadığı veya öldükleri zamana kadar," dedi.

(İkincisi:) Bir karı ve koca ki, malları var. Kadın bir yemek pişirdi. Yemeğine konulan şeyleri güzel yapıp iyi pişirdi. O yemeğe yetim ve miskinleri çağırdı.

(Üçüncüsü:) Sıla-ı rahm yapan (yakın akrabalarını ziyâret eden kişinin) rızkı genişler ve onun ömrü uzun olur. Ve (kıyâmet gününde) Rabbinin arşının gölgesinin altında olur.

وَيُفْسِدُونَ فِي ٱلْاَرْضِ "Ve yeryüzünde fesat ve bozgunculuk yaparlar." İnsanların îmân etmelerine mani olmakla, hak ile istihzâ etmekle, âlemin nizâmının kendisiyle döndüğü ve kâim olduğu şeyleri (kanun ve nizâmları) ve âlemin düzenini kesmekle yeryüzünde fesat çıkarıyorlar.

(27)أُولَئِـكَ هُـمُ الْخَاسِـرُونَ "İşte bunlar hep, hüsrana düşenlerdir"

Yâni âhirette, sevâb ile cennete girmek yerine; ıkâb yâni cezâ ile ziyâna uğramış ve aldanmışlardır. Çünkü onlar, bozgunculuğu ve feshi vefa ile ilişkileri kesmeyi visâl ile, fesâdı islâhla ve ahiretin cezâsını, sevâbıyla değiştirdiler.

Cennette Makamlar

Mü'min ve kâfir hiç kimse yok ki onun mutlaka cennette bir makamı, ehli ve hizmetçisi vardır. Eğer o kişi Allah'a itaat ederse, cennette onun makamı, ehli ve hizmetçisi kendisine verilir. Eğer kişi, Allah'a âsî olursa, ona mü'minler varis olur. Âsi, ehli, hizmetçisi ve makamından zarar etmiş olur.

Te'vîlât-ı Necmiyyeden

Te'vîlât-ı Necmiyye'de (buyuruldu:)

إِنَّ اللهَ لاَ يَسْتَحْيِي أَنْ يَضْرِبَ مَثَلاً مَا بَعُوضَةً فَمَا فَوْقَهَا فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا

"Bilmeli ki, Allah bir sivrisineği, hatta daha üstününü bir mesel yapmaktan sıkılmaz. İmân edenler..." İman edenler, imanın nûruyla, darb-ı meseller sûretinde, manâları ve hakikatleri müşâhede ediyorlar.

فَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَيَقُولُونَ

"İmân edenler bilirler ki, o şüphesiz Hakk'tır, Rablerindendir. Amma küfre saplananlar..."

Kâfirler hakkı inkâr etme haysiyetiyle inkârlarının zulmeti, gözlerine perde kılındı. Ve böylece darb-ı mesellere giydirilmiş olan hakikatleri müşâhede edemediler. Nasıl ki, acem yâni Arab olmayan, Arab dili ve edebiyatına vakıf olmayan birinin Arab lügatına giydirilen manâları müşâhede edemez... Yine böylece, kâfirler ve câhillerde darb-ı mesellerin hakikatlerini idrâk edemeyip hayretle (ve şaşkınlıklarıyla) şöyle dediler:

مَاذَا أَرَادَ اللهُ بِهَذَا مَثَلاً "Allah böyle bir mesel ile ne murat etmiş?" derler. Cehâletleriyle inkârları üzerine inkârları ziyâde oldu. Cehâlet ayağıyla dalâlet vadisine düştüler.

يُضِلُّ بِهِ كَثِيرًا "Evet!.. Allah onunla bir çoklarını şaşırtır [26]," Yaratılışın başlangıcında, nûrun saçılıp serpintisinde hatâ edenlerden çoğunu saptırır. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri buyurdukları gibi:

اِنَّ اللّٰهَ خَلَقَ الْخَلْقَ فِى ظَلْمَةٍ ثُمَّ رَشَّ عَلَيْهِمْ مِنْ نُورِهِ فَمَنْ اَصَابَهُ ذَلِكَ النُّورُ فَقَدِ اهْتَدى وَمَنْ اَخْطَأَهُ فَقَدْ ضَلَّ

"Muhakkak Allah, mahlûkâtı bir karanlık içinde yarattı. Nurundan onların üzerine saçtı. Bu nûr kime isâbet ettiyse hidâyet buldu. Ve nûrun isâbet etmediği kişi ise dalâlete girdi, (sapıttı)."[1]

Âlemi ervahta, bu nûru şaşıran kimse, burada (dünyada) îmân nûrundan hataya düşer. İman nûrundan hatâ'ya düşen Kur'ânı Kerim'in nûrundan mahrum olup hidâyete nâil olamaz. Kime âlem-i ervahta bu nûr isâbet ettiyse dünyada îmân nûru isâbet eder. Kime îmân nûru isâbet ederse, ona Kur'ânı Kerim'in nûru isâbet eder. Ve kendisine Kur'ânı Kerim nûru isâbet edenler,

وَيَهْدِي بِهِ كَثِيرًا "yine onunla bir çoklarını yola getirir..." cümlesinden olurlar. Kur'ânı Kerim kimileri için şifâ ve rahmettir; kimiler için de hastalık ve şekaavettir. Çünkü Kur'ânı Kerim, Allah'ın kelâmıdır. Allah'ın sıfatıda lütuf ve kahrâ şâmildir. Allahü Teâlâ Hazretlerinin lutfu ile sâdıklar hidâyete erdiler; kahrıyla da fâsıklar dalâlete düşüp sapıttılar. Allahü Teâlâ buyurdular:

وَمَا يُضِلُّ بِهِ اِلاَّ الْفَاسِقِينَ(**26**) "Hem onunla ancak o fâsıkları şaşırtır." Yaratılışın başlangıcında kendisine nûrun serpintisi değenlerin haricinde kalanlar, sapıttılar. Sonra Cenâb-ı Allah, nûrun serpintisinin dışında kalanları zikredip, ahdini bozanları haber verdi. Allahü Teâlâ Hazretleri buyurdukları gibi:

الَّذِينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللّٰهِ مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ "Onlar ki, Allah'ın ahdini, O'nun mîsâkı ile bağlandıktan sonra bozarlar."

Mîsâk günü ihlâs ile ubudiyet ve tevhid üzerine Allahü Teâlâ Hazretlerine verdikleri ahdi, sözleştikten sonra bozanlar,

وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللّٰهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ "Allah'ın birleştirmeyi emrettiğini kat' edip keserler."

Hakka ulaştıran seyrü sulûk'un iplerini ve kötülüklerden arınıp, can ü gönülden Allah'a yönelmenin bağlarını ve halka bağlılığı keserler. (Halbuki) Allahü Teâlâ buyurdu: وَتَبَتَّلْ إِلَيْهِ تَبْتِيلاً "ve mâsivâdan kesilerek O'na çekil![8]"[1] Allahü Teâlâ Hazretlerinin gayrisinden külliyen

1 Camiu'l-Usul, 10/19

lerek O'na çekil!8"[1] Allahü Teâlâ Hazretlerinin gayrisinden külliyen ve tamamen kesilip Allah'a yönelmektir.

وَيُفْسِدُونَ فِي ٱلأَرْضِ "Ve yeryüzünde fesâd çıkarıyorlar (bozgunculuk yapıyorlar.)" Yâni onlar, tıynetlerinin toprağında bulunan fıtrî tevhidin tohumlarını, şirk ve peygamberlerin davetini kabulden yüzçevirmekle bozuyorlar. Tevhid tohumunu îmân ve sâlih amel ile sulamaktan yüzçevirenler.

أُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ(27) "İşte bunlar hep o hüsrâna düşenlerdir! 27" Kendi içlerinde var olan, insan kemâliyet istîdâtını hüsrâna uğrattılar; suyun yokluğunda yerin içindeki çekirdekler, kabuklarını kırıp çıkma istîdâtlarını kaybedip çürüdüğü gibi... Allâhü Teala şöyle buyurdu:

وَالْعَصْرِ(1)إِنَّ الْإِنسَانَ لَفِي خُسْرٍ(2)إِلاَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ(3

"Kasem olsun ki asra...[1] İnsan mutlak bir hüsranda;[2] Ancak o kimseler başka ki, îmân edip sâlih ameller işlediler ve hep hakkı vasiyet ettiler ve sabrı vasiyet ettiler! [3] "[2]

İnkâr

كَيْفَ تَكْفُرُونَ "Nasıl inkâr ediyorsunuz?"

كَيْفَ "Nasıl" kelimesi, تَكْفُرُون "İnkâr ediyorsunuz" fiilinin altında bulunan zamirden hâl olup mahallen mensubtur. Yâni inât eder olduğunuz halde. **(1/89)** inkâr ediyorsunuz, reddediyor ve tanımıyorsunuz.

بِاللهِ Allah'ı.

Yâni Allah'ın vahdâniyyetini (birliğini) inkâr ediyorsunuz. Âfâkî ve enfüsî (dışınızda ve içinizde) bir çok deliller sizinle berâber olup sizi küfürden îmâna çevirdiği halde nasıl inkâr ediyorsunuz?

Âyet-i kerimedeki istifhâm (yâni soru) inkârîdir. Pratikte böyle bir şeyin olmayacağını inkâr için değildir. Belki vak'anın inkârı, Allah'ı inkâr etmenin akıldan uzak olduğunu ve ondan taaccüb yâni hayret

---

1 El-Müzemmil: 73/8
2 El-Asr: 103/1,2,3

edildiğini ifâde içindir. Zîrâ Allahü Teâlâ Hazretlerinden taaccüb, taaccüb şekli üzerine olur. Bu taaccüb, onun taaccüb'a davet etmesidir. Sanki Allahü Teâlâ Hazretleri şöyle diyor: Siz onların Allah'ı inkâr etmelerine şaşmıyor musunuz? Ebû'l-Leys'in tefsirinde de olduğu gibi.

Kadî (Beyzâvî) istifhâmın (sorunun) haber vermek için olduğunu söyler. Manâsı şöyledir: Bana haber verin! Siz neye göre inkâra kalkışıyorsunuz?

وَكُنْتُمْ أَمْوَاتًا "Ve sizler ölü idiniz."

أَمْوَاتًا "Ölüler" kelimesi, مَيِّت "Ölü" kelimesinin cemiidir.

اَقْوَال "sözler" kelimesinin قِيل "söz"ün cemii olduğu gibi. Yâni siz, ölü olduğunuz bir halde yâni hayatı olmayan cisimler idiniz. Anasır, gıdalar, nutfe (meni), bir çiğnemlik et, şekil almış ve almamış iken.

Keşşâf'ta buyuruldu: Eğer sen, onlar, câmid (cansız varlıklar) iken onlara nasıl ölüler denilebilir? Çünkü kendisinden hayat eseri görüldükten sonra onu kaybedenlere ölü demek sahih olur," dersen cevâben derim ki: Onlara ölü denilmesi, hayatlarının olmayışından dolayıdır. Allahü Teâlâ, بَلْدَةً مَيْتًا "Ölü belde"[1] buyurdu.[2]

فَأَحْيَاكُمْ "Allah, sizleri diriltti."

Ruhları yaratmakla ve onları, siz annelerinizin rahimlerindeki için içinize üflemekle ve sonra dünyanızda size hayat verdi. Bu aynı zamanda onları yeniden diriliş için ilzâm etmektir (susturmaktır). فَ (Fe) harfi ta'kîb'e delâlet etmesi içindir. Çünkü dirilme, onların ölüm halinin ardından meydana gelen bir hâldir. Eğer onların üzerlerine bu haller tavırdan tavıra terettüb etmiş ve bâzısı bâzısınından sonra (terâhî) yoluyla gelse bile; buna birazdan işâret edileceği gibi takib var. Bunların gerçekleşme makamı dünya olduğundan uzun bir zamanda meydana gelmesi üzer. Bundan dolayı terâhî (mühlet) mânâsına olan ثُمَّ (atıf harfi ile) geldi. Buyurdu:

ثُمَّ يُمِيتُكُمْ "Sonra (Allah,) sizi vefat ettirecek."

---

1 El-Furkan: 25/49
2 El-Keşşâf: 1/151

Ecelleriniz geldiği zaman canlarınızı alacak. Çünkü ruhlarınız, (Allah'ın varlığına ve birliğine ve kudretine delâlet eden bir zâhirî huccet olarak bedenlerinizde emânet idi.

Ölüm bir nimettir. Çünkü ölüm, ebedî bir hayat olan ikinci hayata bir vesiledir. Ölüm büyük bir nimettir.

ثُمَّ يُحْيِيكُمْ "(Allah,) yine sizleri diriltecek" kabir'de suâl için.

Allah, mezardaki ölüyü diriltir. O kabrinin başında dönenlerin terliklerinin ayak seslerini bile işitir. Ve ona (Münker ve Nekir isimli iki sorgu meleği tarafından) söylenir:

مَنْ رَبُّكَ "Rabbin Kim?"

مَنْ نَبِيُّكَ "Peygamberin kim?"

مَا دِينُكَ "Dinin nedir?" Buna (Yâni ثُمَّ يُحْيِيكُمْ "Sonra sizleri diriltecek" kavli şerîfiyle) ölümden sonra kıyâmet için yeniden dirilişi değil de, kabir suali için diriliş mânâsına delâlet ettiğine, terâhî yâni mühlet yoluyla takib mânâsına olan ثُمَّ (atıf harfi) delâlet etmektedir. Bu kavli şerîf ile kabirden sonra kalkış manasındaki dirilme murat edilseydi, o zaman, hesab ve cezâ için terâhi olmadan (fasılasız olarak, ara vermeksizin) hemen Allah'ın huzuruna dönüş zikredilirdi. Halbuki burada, ثُمَّ "sonra" (atıf harfi) zikredildi. Bu da kıyamet günü (haşr) dirilişine uygun düşme-mektedir. Bu Âyet-i kerime aynı zamanda kabir azabına ve kabirde rahat etmeye delâlet etmektedir. Teysir tefsirinde olduğu gibi.

ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ(**28**) "Sonra da döndürülüp ona götürüleceksiniz."

Haşr'den sonra. Allah'dan başkasına değil (ona götürüleceksiniz.) Allahü Teâlâ Hazretleri, size amellerinizle karşılık verir. Eğer amelleriniz hayır ise, cezâsı (karşılığı) da hayır olur; eğer amelleriniz şer ise cezâsı da şer olur. Hesab için kabirlerinizden haşrolursunuz. Siz bu halinizi bildiğiniz halde, küfürde olmanıza ne kadar şaşılır!

Eğer denilse: "Eğer onlar, ölü olduklarını, sonra Allah'ın onları dirilttiğini ve daha sonra onları öldürdüğünü biliyorlarsa, neden Allah'ın, kabirlerinde onları bir daha diriltip kendisine döndürdüğünü bilmediler?"

Cevâben derim ki: İkisi hakkında ilim (yokluk ve yokluktan sonra var olmak ile ilgili bilgi) Allahü Teâlâ Hazretleri'nin kademe kademe onlara sunmuş olduğu ilimden almaları mümkündür. Bunun izâhında ise hiç şüphesiz özür vardır. Âyet-i kerimede ise, ikisinin sıhhatı üzerine delil olan şeylere tenbih vardır. O da Cenâb-ı Allah, eğer onları ilk defa yarattıysa, ikinci defa olarakta (ölümlerinden sonra bir daha) diriltmeye kâdir olduğu gerçeğidir. Zîrâ bir şeyi ilk kez yaratmak ona ikinci kez yaratmaktan daha ehven (kolay) değildir.

هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ ماَ في اْلاَرْضِ "O, o hâlıktır ki, yerde ne varsa hepsini sizin için yarattı."

Bu başka bir nimetin açıklamasıdır. Yâni Allahü Teâlâ Hazretleri, onları sizin için, sizin kendisinden faydalanıp dünyanızı mamur etmeniz ve dininizi ayakta tutmanız için yarattı. Eşyanın hepsi bu vakit yaratılmadı.

مَا فِي اْلأَرْضِ "Yerde olanlar" yeryüzünde bulunan eşyâ.

جَمِيعًا "Hepsi" ikinci mevsûl'den hal olup mensubtur. Bu Âyet-i kerime ile eşyâda asıl olan şeyin, mübâhlık[1] olduğuna delil getirilmektedir. El-Kevâşî'de olduğu gibi.

İbâha

Teysîr'de buyuruldu:

هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي اْلاَرْضِ جَمِيعًا "O (Allah) ki, yeryüzünde ne varsa hepsini sizin için yarattı." Âyet-i Kerimesindeki, لَكُمْ "Sizin için" kelimesinin başındaki (ل) Lâm (harf-i cer) edatını, bâzı câhil mutasavvıflar (gerçek manâda tasavvuf ehli olmadığı halde tasavvuf ehli olarak geçinenler,) mutlak manâya hamlettiler. Ve Her şeyin mübâh olduğuna hükmettiler ve şöyle dediler: "Yasak yok, haram yok ve emir yoktur. Bir kişide mârifet tahakkuk ettiği (gerçekleştiği) ve muhabbet kuvvetlendiği zaman ondan ibâdetler sakıt olur (düşer). Haramlar sakıt olur. (Ona haram kalmaz her şey helâl olur dediler). Çünkü sevgili, sevgilisini yoracak şeyleri (iş, emir ve

1 Bu Âyet-i kerimeden çıkarılan hüküm, fıkıh ve usul-u fıkıh kitablarında; أَصْلُ فِى الأَشْيَاءِ الإِبَاحَةُ "Eşyâ'da asıl olan ibâhedir" Hukuku İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu, c.1, s. 298, Ömer Nasuhi Bilmen, Bilmen Yayın ve Basımevi, İstanbul-1985

sevgili, sevgilisini yoracak şeyleri (iş, emir ve yasakları) emretmez. Canın arzuladığını ve istediğini yapmaktan onu menetmez." Bu sözler onlardan yâni mutasavvıf ve müteşeyyihlerden (gerçek tasavvuf ehli olmadığı halde sofu görünen ve evliyâ ve şeyh olmadığı halde, şeyhlik taslayanlardan) sâdır olan sarih (apaçık) küfürdür. Zîrâ Allahü Teâlâ Hazretleri, nehyetti (yasaklar koydu), emretti, (bâzı şeyleri) mübâh kıldı, (bâzı şeyleri) yasakladı, iyilik yapanlara cennet va'detti, kötülük yapanları Cehennemle korkuttu, müjdeledi ve tehdit etti. Bu konuda nasslar zâhir ve deliller, gâyet açıktır. Ki, bu Âyet-i kerime'yi mutlak ibâhe'ye yorumlayanlardan, islâm dini külliyyen soyulur ve dinden çıkar. Teysir'in kelâmı bitti.

ثُمَّ اسْتَوَى إِلَى السَّمَاءِ "Sonra semâya inâyet buyurdu da," Ona yöneldi, yâni irâde ve dilemesiyle onu yarattı.

Eğrilikten uzak, bir istivâ ve semâyı üst üste, kat kat ... Onun irâdesi başka bir şeyin senâ ve atfına **(1/90)** veya bundan başka bir şeyi kastederek yöneldi.

ثُمَّ اسْتَوَى إِلَى السَّمَاءِ "Sonra semaya inayet buyurdu da onları, yedi sema halinde nizama koydu." Bu Âyet-i kerimesiyle;

وَالْاَرْضَ بَعْدَ ذَلِكَ دَحَاهَا "Bundan sonra da yeryüzünü döşedi."[1] Arasında bir tenâkuz (çekişme ve zıdlık) yoktur. Çünkü دَحْوَ yaymak demektir.

Hasan'dan rivâyet olundu: Allahü Teâlâ Hazretleri, arzı (yer küreyi) Beyti Makdis'in (Mescidi Aksâ'nın bulunduğu) yerde avucun içine sığacak bir taş parçası heyetinde (şeklinde) yarattı. Üzerinde kendisine yapışan bir duman vardı. Sonra duman yükseldi. O dumandan gökler yaratıldı. O avuç kadar olan taş olduğu yerde bırakıldı, sonra ondan yeryüzü döşendi. Kevâşî'de de böyledir.

İbnü Abbas (r.a.) Hazretleri buyurdular: Allahü Teâlâ Hazretleri önce bir cevher yarattı. Onun eni ve uzunluğu bin senelik yılla on bin senelik yıl kadardı. Allahü Teâlâ Hazretleri o cevhere heybetle baktı. Eridi ve hareket etti. Sonra ondan duman meydana geldi ve yükseldi. Suyun üzerinde toplanan köpük gibi oldu. O köpük yer yüzü, duman da sema oldu.

Bâzı âlimler buyurdular: Sema dumandan yaratıldı. Rüzgar ile yükseltildi. Bir işâretle birbirlerinden ayrıldılar. Direksiz (ve dayanak-

---

1 En-Naziât : 79/30

sız) yükseltildi. Ve sonra bir üfürmeyle (İsrâfil Aleyhisselâm'ın kıyâmet için üfürmesiyle) kırılıp dökülecektir.

Yedi Kat Semâ

فَسَوّٰيهُنَّ "Onları düzenledi"

Yâni onları tamamladı, tam kıvamına koyup, kuvvetlendirdi ve onları başlangıçta her türlü eğrilik ve yanlışlıktan korunmuş bir şekilde yarattı. Çünkü Allah onları yarattı ve sonra da bu şekilde olmadılar. (Sonra da gökte herhangi bir eğrilik veya yaratılış hatası oluşmadı). فَسَوّٰيهُنَّ "Onları düzenledi" cümlesindeki هُنَّ "Onlar" zamiri mübhemdir (kapalıdır) Bu zamir şöyle açıklandı:

سَبْعَ سَمَاوَاتٍ "Yedi kat semâvât, yedi kat gök" olarak yarattı.

Bu cümle, رُبَّهُ رَجُلاً "Nice o, adam olarak" sözündeki رَجُلاً "adam" gibi, temyiz olmak üzere mensubtur. (Çünkü temyizler mensubâttandır).

Selmân-ı Fârisî r.a. Hazretleri[1] buyurdular:

Gök, yedidir.

Birincisi'nin adı, رَقِيع Rakî'dir. Yeşil zümrüddendir.

İkincisi'nin adı أَرْفَلُونْ "Erfelûn"dir. Beyaz gümüştendir.

Üçüncüsü, قَيْدُومْ "Kaydûm"dur. Kırmızı yakuttandır.

Dördüncüsü, مَاعُونْ "Mâûn"dur. O da, beyaz incidendir.

Beşincisi, دِبْقَاء "Dibkâae"dir. O da kırmızı altındandır.

Altıncısı, نَوْفَاء "Nevfâe"dir. O da sarı yakuttandır.

1 Mûsânnıf Hazretleri, sadece "Selmân" kelimesini yazmıştı. Müfessirlerin arasında meşhûr olarak bilinen "Selmân" adında bir kimse olmadığı için, Bu kişinin Selmân-ı Fârisî Hazretleri olduğunu tahmin etmekteyiz. Selman-ı Farisî Hazretleri, Ashab-ı Kiramın büyüklerinden… Aslen İranlıdır. Gençliğinde mecûsî (ateşe tapan) bir kişiydi. Daha sonra bir Rahip ile tanışıp Hıristiyan oldu. Çok ilim öğrenip âlim oldu. Medineye gelip Müslüman oldu. Efendimiz onun Mabeh olan ismini Selman diye değiştirdi. 655 (H. 35) tarihinde yüz elli yaşlarında iken vefat etti.

Yedincisi, عُرُوبَاءَ "Urûbâae"dir. O da parıldayan bir nûrdandır.

Herşeyi bilen ancak Allah'dır

وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ(29) "O (Allah), her şeyi bilendir."

Burada ta'lil (sebebiyet ve illet) vardır. Sanki Allahü Teâlâ Hazretleri şöyle buyurmaktadır: Allah, bütün eşyânın künhünü (mahiyetini) bildiğinden, yarattığını (yaratmayı dilediğini) en mükemmel bir şekilde ve en faydalı bir yöntemle yarattı. Buradan, işi bu (akıllara durgunluk veren ve insana) taaccub veren bir tertip üzere olanın, gerçek âlim olması gerekli olduğu delili çıkmaktadır. Çünkü fiilleri muhkem ve yerinde yapmak, onları en güzel ve en faydalı bir şekilde tahsis etmek; ancak ve ancak, âlim, (her şeyi hakkıyla bilen) hakîm (bütün işlerini bir hikmetle yapan) ve rahim olan Allah'dan tasavvur edilir. O onların gönüllerindeki tereddüt ve şüpheleri uzaklaştıran ve giderendir. Onların bedenleri, kırılıp, toz hâline gelip bütün parçaları birbirinden dağılıp ayrıldıktan ve toz hâline gelip karıştığında, Allahü Teâlâ Hazretlerinin dilemesiyle hepsinin birleşmesi onların gönüllerindeki tereddütleri ve şüpheleri uzaklaştırıp gideren gerçektir. Her bedenin cüzleri (parçaları), hiç bir şeyi eksik bırakmadan ve eklenme olmadan ikinci kere bir daha bir araya gelmekte ve daha önce olduğu gibi olmaktadır.

Ruhâniyyatın mertebeleri

Bu Âyet-i kerimede ruhâniyyâtın mertebelerine de işâret vardır.

Birincisi: Arz (yeryüzü) melekût ve nefsâni kuvvetlerin âlemidir.

İkincisi: Nefs âlemidir.

Üçüncüsü: Kalb âlemidir.

Dördüncüsü: Akıl âlemidir.

Beşincisi: Sır âlemidir.

Altıncısı: Ruh âlemidir.

Yedincisi: Hafâ (ahfâ) âlemidir. Hafâ, ruhun sırrıdır. Buna emirü'l-mü'min Hazreti-i Ali (r.a.) şu sözleriyle işâret ettiler.

سَلُونِى عَنْ طُرُقِ السَّمَاءِ فَاِنِّى اَعْلَمُ بِهَا مِنْ طُرُقِ الاَرْضِ وَطُرُقُهَا اَحْوَالٌ وَمَقَامَاتٌ

"Siz bana semâ'nın (mânen yükselmenin) yollarını sorun. Ben onları arzın (yeryüzünün) yollarından daha iyi biliyorum. Onun yolları, haller ve makamlardır." Zühd, takvâ tevekkül, rızâ benzerleri gibi.

Bilki mertebeler, göklerin ve beş arş'ın sayısınca on ikidir.

Şeyh Üftade (k.s.) Hazretleri[1] şöyle derdi:

Tevhid için, on iki yol vardır. Celvetiyye[2] (yolunu takip edenler) onu tevhid ile kesiyorlar (bu yolları katediyorlar). Çünkü onların sırrı yakîniliktedir. Halvetiyye[3] ise, bu yolları, esmâ ile kateder (keser). Çünkü onların sırrı berzah'tadır. Ve onlar, cünnetü'l-efâl, cünnetü's-sıfat ve cünnetü'z-zât, diyorlar. Bu cünnetler (kapalılıklar), İbnü Abbas (r.a.) Hazretlerinden rivâyet olunduğuna göre, yedidir. Onlardan dördü yakîn ehli, yâni Celvetiyye yolunun yolcuları içindir. Üçü berzah, yâni halvetiyye yolunun yolcuları içindir. Bu üçü'de ef'âl, sıfat ve zâttır.

Te'vîlât-ı Necmiyyeden Tasavvufî Mânalar

Te'vîlât-ı Necmiyyede buyuruldu:

كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللّٰهِ Allah'ı nasıl inkâr edersiniz" Bu, mü'minlere tevhid ile hitab etmektir. Yâni siz Allah'ı ve peygamberlerini inkâr eder misiniz? Çünkü:

---

1 Üftâde Hazretleri'nin asıl adı, Muhammed olup, babası Manyaslı Mehmed Efendi'dir. Üftâde lakabı ile meşhur oldu. Celvetiyye Tarikatının büyük Şeyhlerinden olan Üftâde Hazretleri, bütün ömrünü Kur'ân-ı Kerim öğretmek ve islâmi terbiyeyi ve irfanı vermekle geçirdi. Bir gecede Farsçayı öğrenen zattır. Bir gece rüyasında **Mevlânâ** Celâleddin-i Rûmî (k.s.) gördü. **Mevlânâ** ona:
-Talebelere bizim **Mesnevî'de**n de okutunuz" buyurdu. O;
-Farsça bilmiyorum, deyince **Mevlânâ** Hazretleri;
-Sen başla bir kere, Allâhü Teala yardım eder, buyurdu.
Ertesi sabah hiç Farisi bilmediği halde kırk yıldır Farsça tahsili görmüş gibi Mesnevi'den vaaz ve nasihat vermeye başladı. Üftâde Hazretleri, l490 (H. 895) senesinde Bursa'da doğdu. 1581 (H. 989) da Bursa'da vefat etti.

2 Celvetiyye; İlâhî sıfat ve ahlâklarla süslenmiş bir şekilde insanlarla olmaktır. İnsanlara hizmet etmek, insanların dert ve sıkıntılarını paylaşmak ve onların sevinçlerine ortak olmak ve güzel ahlâkıyla onların hidÂyet-ine sebeb olmaktır. Daha sonra Aziz Mahmud Hüdâî Hazretlerinin tarikatına Celvetiye denilmiştir.

3 Halvetiyye, halvet etmek, inzivâ'ya çekilmek, yerini ve yurdunu terketmek demektir. İnsanlardan kopuk bir şekilde zikirle meşgûl olup manen yükselmeye çalışmak demektir. Bu şekli esas olan tarikat ve sistemlere halvetiyye denir.

وَكُنْتُمْ أَمْوَاتًا "Siz ölüler idiniz" Âdem Aleyhisselâm'ın sulbünde zürriyetler idiniz.

فَأَحْيَاكُمْ "Allah, sizleri diriltti" Sizi Âdem Aleyhisselâm'ın sulbünden çıkarmakla ve sizlere اَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" Hitabını duyurma lezzetiyle ve size hitâb lezzetlerini tattırdı. Allahü Teâlâ Hazretleri, sizlere doğru cevâbı verme başarısını nasip etti. Hatta siz korkarak değil; severek: بَلَى "Evet! Sen bizim Rabbimizsin," dediniz.

ثُمَّ يُمِيتُكُمْ "Sonra sizi öldürecek." Sizi babalarınızın sulblarına ve tabiî insan âlemine döndürmekle sizi tekrâr öldürecek.

ثُمَّ يُحْيِيكُمْ "Sonra Allah sizi diriltecek" Peygamberleri göndermek ve onların davetini kabul etmenizle. **(1/91)**

ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ(**28**) "Sonra da döndürülüp ona götürüleceksiniz."

Peygamberlerin delâletiyle, şeriat caddesine tevhid kademi (ayağı) ile girerek; cennetin derecelerine yükseleceksiniz. Buradaki hitâb, peygamberler ve evliyâya, şerefinden dolayıdır. Yâni, siz inkâr mı ediyorsunuz? Hani siz "adem" yokluk gizlilik ve bilinmezliğinde ölüydünüz (yoktunuz.) Âlem-i Ervâh'ın var olmasıyla sizi diriltti ve üzerinize nûr serpti ruhunuzun tıynetini (çamur ve hamurunu) inâyet suyuyla ve dört muhabbet eliyle vuslat sabahında yoğurdu. Sonra Allah, öldürdü. Hayal ve his mezarlığına (girdiniz ve böylece) Cemâlini müşâhede etmekten ayrıldınız ve öldünüz. Sonra sizi yine diriltti. Peygamberler, insanları, vahyin nûruyla aydınlatıp nûrlandırdılar. Evliya ise, ruhla aydınlattılar. İmanın nûrunun ruhuyla... Sonra ona döndürüleceksiniz. Peygamberlerin ona dönmesi, urûç (yâni Hakka yükselmek ve) mirâç iledir. Evliyânın dönmesi ise, rücu' (yâni) hakkın cezbelerine dönmekledir. Allahü Teâlâ Hazretleri buyurdukları gibi:

يَاأَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ(**27**)اِرْجِعِي إِلَى رَبِّكِ رَاضِيَةً مَرْضِيَّةً(**28**)

فَادْخُلِي فِي عِبَادِي(**29**)وَادْخُلِي جَنَّتِي(**30**)

"Ey o rabbine muti olan nefs-i mutmainne! [27] Sen dön o rabbine; hem râdıye olarak, hem merdiyye !.. [28] Gir kullarımın içine, [29] Gir cennetime! [30]"[1] Allahü Teâlâ Hazretleri'ne dönmek zarurî (kaçı-

1 El-Fecr: 89/27,28,29,30

nılması mümkün olmayan) bir emir olduğuna göre, ya severek Allah'a dönülür. Yakûb'un kıraatında olduğu gibi. (Sülâsî mücerredden cemi müzekker muhatab olarak) تَرْجِعُونَ "dönersiniz" ت harfinin fethası, ج cim'in kesresiyle okunur. Ya da zorla dönersiniz diğer (kıraat imamlarının) okuduğu gibi. **(اِفْعَال)** ifâl babında okumaları gibi. O zaman da: تُرْجَعُونَ "Döndürülürsünüz (zorla da olsa)" mânâsına gelir. Kendisine döndürüleceğiniz zât'a şu Âyet-i kerimeyle işâret edildi:

هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْاَرْضِ جَمِيعًا

"O (Allah) ki, yeryüzünde ne varsa hepsini sizin için yarattı."

Yâni sizi herhangi bir şey için yaratmadı; herşeyi sizin için yarattı. Belki sizi de sadece ve sadece kendi nefsi için yarattı. Allahü Teâlâ Hazretleri, buyurduğu gibi: وَاصْطَنَعْتُكَ لِنَفْسِي "Ben seni kendim için yetiştirdim.41" [1] Bunun manâsı, "Benden başka bir şey için olma. Ben de senden başka bir şey için olmam. Sen bana olduğun kadar; ben de o kadar senin için olurum." Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin buyurdukları gibi: مَنْ كَانَ لِلّٰهِ كَانَ اللّٰهُ لَهُ "Kim Allah için olursa, Allah'da onun için olur." Bu istidâd, mevcûdât'tan hiç bir varlığa nasib olmadı. Yâni insan gerçekten Allah'a hakikî kul olduğu zaman, Allah, onun olur (ve bütün dileklerini kabul eder.) Bu büyük bir sırdır. Rubûbiyyet sırrını ifşâ etmek (yanlış yorumlamak) küfürdür. Kendisi için olduğunu bırakıp; senin olmayan şeylerle meşgul olma. Sonra O'suz kalırsın.

ثُمَّ اسْتَوَى إِلَى السَّمَاءِ فَسَوَّاهُنَّ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ

"Sonra semaya inayet buyurdu da, onları yedi sema halinde nizama koydu." Bu Âyet-i kerime, göklerin ve yerin yaratılışının insanın vucûduna tâbi olduğuna işâret etmektedir.

وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ **(29)** "O (Allah), her şeyi bilendir" Yâni yarattığı herşeyi bilendir. Yaratmış olduğu herşey, mahlûkatında her zerre onun hamdini ve sıfatını tesbih etmektedir. Onun vahdâniyyet ve samadâniyyetine şahitlik etmektedir. Ve şöyle derler:

رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلاً سُبْحَانَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ

1 Taha: 20/41

"Ey Rabbimiz! Bunu sen boşuna yaratmadın, Sen noksan sıfatlardan münezzeh ve yücesin, O halde bizleri o ateş azabından koru."[1] Mevlânâ Câmî (k.s.) buyurdular:

در جهان جلوكاه وحدت تو شهد الله كواه وحدت تو

Âlemler, senin vahdetinin (birliğinin) cilvegâhıdır. Allah'a şâhid ve senin vahdetinin delilleridir.

Âdem Aleyhisselâm'ın yaratılışı

وَاِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰٓئِكَةِ اِنّ۪ى جَاعِلٌ فِى الْاَرْضِ خَل۪يفَةً ۜ قَالُوٓا
اَتَجْعَلُ ف۪يهَا مَنْ يُفْسِدُ ف۪يهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَآءَ ۚ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ
وَنُقَدِّسُ لَكَ ۜ قَالَ اِنّ۪ٓي اَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٣٠﴾ وَعَلَّمَ اٰدَمَ
الْاَسْمَآءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلٰٓئِكَةِ فَقَالَ اَنْبِؤُن۪ى بِاَسْمَآءِ هٰٓؤُ۬لَٓاءِ
اِنْ كُنْتُمْ صَادِق۪ينَ ﴿٣١﴾ قَالُوا سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَٓا اِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا ۜ
اِنَّكَ اَنْتَ الْعَل۪يمُ الْحَك۪يمُ ﴿٣٢﴾ قَالَ يَٓا اٰدَمُ اَنْبِئْهُمْ بِاَسْمَٓائِهِمْ ۚ فَلَمَّٓا
اَنْبَاَهُمْ بِاَسْمَٓائِهِمْ ۙ قَالَ اَلَمْ اَقُلْ لَكُمْ اِنّ۪ٓي اَعْلَمُ غَيْبَ السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضِ وَاَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ ﴿٣٣﴾

Meali Şerifi:

Ve düşün ki, rabbin melâikeye;

-"Ben yerde, muhakkak bir halîfe yapacağım" dediği vakit,

-"Â!... Orada fesâd edecek ve kanlar dökecek bir mahlûk mu yaratacaksın; biz hamdinle tesbîh ve seni takdîs edip dururken?!.." dediler. (Cenâb-ı Hak da:)

-"Her halde, ben sizin bilemeyeceğiniz şeyler bilirim." buyurdu.[30]

Ve Âdem'e bütün esmâyı tâlim eyledi (öğretti). Sonra o âlemîni (âlemleri) melâikeye gösterip:

1 Âl-i İmrân: 3/191

-"Haydin, da'vânızda sâdıksanız, bana şunları isimleriyle haber verin!" buyurdu.[31] (Melekler dediler:)

-"Sübhânsın (sen, hiç eksiksiz tamsın) yâ rab! Bizim için, senin bize bildirdiğinden başka ilim ne mümkün! O alîm, hakîm sen, şüphesiz sensin!" dediler. [32] (Cenâb-ı Hak Âdem'e:)

-"Ey Âdem! Bunlara, onları isimleriyle haber ver" buyurdu. Bu emir üzerine Âdem, onlara isimleriyle, onları haber veriverince de (Cenâb-ı Hak) buyurdu ki:

-"Demedim mi size; ben, her halde, semâvât ü arz'ın gaybını (göklerin ve yer yüzünün bilinmeyen her şeyini) bilirim!..

Ve biliyorum; ne izhar ediyorsunuz (ne açıklıyorsunuz) da ne ketmeyliyordunuz... (ne gizliyordunuz) [33]"

Tefsiri:

وَإِذْ kelimesi mukadder olan أُذْكُرْ "Hatırla, zikret," (emri hâzırın) mefûlüdür. Yâni onlara zikret ve (o) vakti haber ver, manâlarına gelir.

قَالَ رَبُّكَ "Rabbin buyurdu, dedi.

Zikretmek (ve hatırlamak) ile emir, zamanı hatırlamaya yöneltiliyor. İçinde meydana gelen hâdiseler değil. Zamanı hatırlamaktan maksad, zamanın içinde meydana gelen hâdiseler olmakla berâber zikrinin mübâlağa ile gerekli olmasından dolayıdır. Çünkü bir vakti hatırlamak; o vaktin içinde meydana gelen hâdiseleri burhan yoluyla hatırlamak demektir. Çünkü vakit, o meydana gelen hâdiseye müştemildir. İnsan, (zamanı hatırlayıp onu aklında) hazır ettiği zaman, sanki o zaman içerisinde yaşanılmış olan olayı bütün tafsilatıyla o an hatırlamıştır. Sanki o hâdisenin meydana gelişini müşâhede etmekte ve ayânen (apaçık) görmektedir.

لِلْمَلاَئِكَةِ "Meleklere"

Kelimenin başındaki ل "Lam" tebliğ içindir. Bu bâbda câr ve mecrûr'un takdimi (mutaallıkın'dan önce gelmesi), söylenen sözdeki uzunluğa uygunluktandır. Takdimde kendisine ihtimam olmakla berâber, sonra gelecek olan ilâhî beyyinâta aynı zamanda teşvik de vardır.

Melek kelimesi

الْمَلاَئِكَة "Melâike" kelimesi, مَلَك "melek" kelimesinin cemiidir. الْمَلاَئِكَة"Melekler", kelimesinin sonundaki (ة) te harfi, te'kid içindir. (Cemi müzekker sâlimin dışındaki bütün) cemiler (hükmen) müennes oldukları için, müennes bir kelimeyle isimlendirildiler. (Yoksa meleklerde müenneslik ve müzekkerlik söz konusu değildir.)

Melekler, Cenâb-ı Allah ile peygamberleri arasında vasıtadırlar (aracıdırlar.) Melekler, Allah'ın Resülleridirler. Çünkü مَلَك "Melek"in aslı, اَلأُلُوكَة "Ulûke"den gelen مَأْلَك 'Me'leke" den maklub (çevrilmiş) olan مَلْأَك "Mel'eke'dir. اَلأُلُوكَة de, risâlet mânâsınadır.

Melekler

İslâm âlimlerinin çoğuna göre, Melekler, Latif cisimler olup değişik şekillere girebilen varlıklardır. Bunun delili, peygamberlerin melekleri, değişik sûret ve şekillerde görmesidir. Meleklerin çokluğu anlatılırken şöyle rivâyet edilmiştir: Âdem oğlu, cinlerin onda biri kadardır. İkisi (yâni insan ve cinler) kara hayvanlarının ancak onda biri kadardır. Hepsi, kuşların onda biri kadardır. Hepsi deniz hayvanlarının ancak onda biri kadardır. Bütün bunların hepsi, semâ dünyasının meleklerinin onda biridir. Bütün bunlar, ikinci kat semâ'nın meleklerinin onda biri kadardır. Bu şekilde tâ yedinci kat semâ'ya kadar yükselir. Sonra bütün bunların hepsi, Âlem-i Kürsî'de bulunan meleklerin yanında küçük, az ve önemsiz bir miktardır. Sonra bunların hepsi, arşın kubbelerinden sadece bir kubbede bulunan meleklerin onda biri kadardır. Arşın Surâdikının yâni çadır ve kubbelerinin sayısı altıyüzbindir. Her kubbenin uzunluğu, eni ve kalınlıkları ise, gökler yer ve bunların aralarında bulunanlar karşısında ancak, hissedilebilecekleri kadar olabilirler.

O kubbe ve çadırların her bir karışında mutlaka bir melek, secde, rukû' ve kıyâm halindedir. Onların tesbih ve takdis ile iniltileri vardır. Sonra bunların her biri **(1/92)** Arşın çevresinde dolaşan ve tavaf eden meleklerin yanında denizden bir damla kadardırlar. Sonra Levh'in melekleri gelir. Onlar, İsrâfil Aleyhisselâm'ın emrindedirler. Sonra Cebrâil Aleyhisselâm'ın ordusu olan melekler gelir.

Melekler sayısızdırlar. Onları bizim matematik değerlerimizle ifâde edip sayılamadığı gibi ömürlerinin bir müddeti yoktur. Meleklerin, ibâdetlerinin keyfiyeti tam bilinmiyor.

Meleklerin sayısını ancak yaratıcısı, alîm ve habîr olan Allah bilir. Allahü Teâlâ bu konuda şöyle buyurdu.

وَمَا يَعْلَمُ جُنُودَ رَبِّكَ اِلاَّ هُوَ "Ve rabbinin ordularını ancak kendisi bilir"[1]

Bir meleğin ömrü

Rivâyet olundu: Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri, semâ'ya yükselip Mi'râca çıktığı zaman, bir yerde melekler gördü. Şerefli bir yerde bâzısı bâzısının (ardına) doğru gidiyordu. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri, Cebrâil Aleyhisselâm'a sordu.

-"Bu melekler, nereye gidiyorlar?" Cebrâil Aleyhisselâm:

-"Bilmiyorum! Ancak ben yaratıldığım günden beri onların böylece gittiklerini görüyorum. Onlardan daha önce gördüğümü bir daha hiç görmedim,"dedi.

Sonra Efendimiz (s.a.v.) Hazretleriyle, Cebrâil Aleyhisselâm, onlardan birine sordular:

-"Ne zaman yaratıldın?" O, melek:

-"Bilmiyorum! Sadece bildiğim, Allah Teâlâ Hazretleri, her dört bin senede bir, altı yıldız yaratır. Allah, beni yarattığı günden beri, dörtyüz bin yıldız yarattı," dedi. Kudreti bu kadar büyük ve melekûtu bu kadar geniş olan Allah Subhânehû ve Teâlâ Hazretleri, noksan sıfatlardan münezzehtir. Kendileriyle yeryüzünde olan melekler murat edilmiştir.

Cinlerin babası Cânn'ın Yaratılışı ve Kavmi

Allahü Teâlâ Hazretleri, gök ve yeri yarattı. Melekleri ve cinleri de yarattı. Melekleri semâ'da iskân etti (yerleştirdi), cinleri de yeryüzüne yerleştirdi. Cinler, "Cânn"ın evlâdıdır. Cânn, cinlerin babasıdır. Âdem Aleyhisselâm, beşerin (insanlığın) babası olduğu gibi... Allahü Teâlâ Hazretleri, Cânnı ateşin dumansız alevinden yarattı. Semâ ile gök arası onundur. Yıldırımlar oradan iner. Orada oturduklarında nesilleri çoğaldı. Cânnın yaratılması, yerle gök arasında yaşaması, Âdem Aleyhisselâm'dan altmış bin sene önceydi. Cann ve kavmi, bu âlemde, yedibin sene kadar uzun bir ömür sürdüler.

Sonra onların arasında hased (kıskançlık), aşırılık ve zulümler başgösterdi. Fesat ve fitne çıkarttılar. Birbirlerini öldürdüler. Allahü Teâlâ Hazretleri, onların başına dünya semâsının meleklerini gönderdi. İblis'i onların başına "âmir" tayin etti. İblisin (şeytanın) adı (o zaman) Azâzil idi. İblis, cinlerin en bilginiydi. Yeryüzüne indirildiler.

1 El-Müdessir: 74/31

Melekler, cinleri hezimete uğratıp, onları yerden çıkarıp, deniz adalarına ve dağların yüksek tepe ve oyuklarına sürdüler. Arzda sakin oldular. Üzerlerindeki ibâdet emri hafif idi. Çünkü meleklerden sınıfın her biri göklere yükselirdi. Korkuları şiddetli olurdu. Dünya semâsının meleklerinin işleri bir üsttekilerine nazaran kolay olurdu. Allahü Teâlâ Hazretleri İblise yeryüzünün mülkünü (saltanatını) ve cennetin hazinelerini verdi. İblisin yeşil zümrüdden iki kanadı vardı. Bazen yerde Allah'a ibâdet ederdi, bazen gökte ve bazen de cennette ibâdet ederdi…

Zamanla içine "ucub" girdi. Kendi kendini beğenme kaprisine kapıldı. Kendi kendine şöyle düşündü.

-"Allahü Teâlâ Hazretleri, bu maddî ve manevî saltanatları bana verdiğine göre, ben Allah'a karşı meleklerden daha mükerrem ve sevimliyim," dedi. Yine böylece dünyaya yönelip onunla mutmain olan herkese işinin değiştirilmesi emredilmiştir. Allahü Teâlâ Hazretleri, İblis ve ordusuna:

إِنِّي جَاعِلٌ "ben kılacağım, yaratacağım," yapacağım,

فِي الْاَرْضِ "Yeryüzünde," gökte değil, çünkü, azgınlıklar ve zulümler yeryüzünde olmaktadır.

خَلِيفَةً "Halife"...

Halife, Âdem Aleyhisselâm'dır. Çünkü Âdem âleyhisselâm, cin'den sonra geldi. Âdem Aleyhisselâm, yeryüzünde Allah'ın halifesidir. Yâni, "yeryüzünde siz meleklerden bedel bir halîfe yaratacağım ve sizleri kendime yükselteceğim." Dedi. Onlar bunu kerih (sevimsiz) gördüler, hoş karşılamadılar. Çünkü onlar, ibâdet cihetinden meleklerin en önde gelenleriydiler.

Her yüz senede bir müceddid gelir

Bil ki, Allahü Teâlâ Hazretleri, bu âlemin nizâmını halifeler ile muhafaza etmektedir. Hazineler, mühürlerle korunduğu gibi... Bu âlemin (gerçek) halifeleri, kutublardır. O kutublar, her asırda ancak bir tane olur.

(Efendimiz s.a.v. Hazretleri, gerçek halîfe, kutub ve müceddidler için şöyle buyurdu:

إِنَّ اللّٰهَ يَبْعَثُ لِهَذِهِ الْأُمَّةِ عَلَى رَأْسِ كُلِّ مِائَةِ سَنَةٍ مَنْ يُجَدِّدُ لَهَا دِينَهَا

Muhakkak Allahü Teâlâ Hazretleri, bu ümmet için her yüz senenin başında onların dinlerini yenileyen bir müceddid gönderir."[1])

Hz. İsa ile Hilâfet son bulacaktır.

Halifelik, Âdem Aleyhisselâm ile başladı, İsa Aleyhisselâm ile de son bulacaktır.[2]

Halife tayin etmede hikmet, üzerlerine halîfe tayin edilenlerin, ilâhî feyiz ve emirleri vasıtasız almaktaki kusurlarıdır. Çünkü feyiz veren Allahü Teâlâ Hazretleri noksan sıfatlardan münezzeh olup mukaddes ve temiz olduğu halde, feyiz alacak olanların kirli ve gâyet düşük (alçak) şeylere bağlanmalarındandır. Yemek, içmek ve bunların dışında kötü vasıflar gibi insanı (feyizden) meşgul eden engellerden dolayı, Allah halifeler gönderdi. Kendisinden istifâde edilecek olan feyiz, ancak iki cihet sahibi olanların vasıtasıyla elde edilir. Yâni bir tarafta tecerrüd etmiş (dünya sevgisinden soyutlanmış) cihet, diğer taraftan taalluk etmiş cihet. İşte o nerede olursa halifedir. İşte bu sebeple Allahü Teâlâ Hazretleri, bir meleği halîfe olarak göndermedi. Çünkü insan meleklerden istifâde etmeye güç getiremez. (Direkt faydalanamaz). Çünkü cinsleri farklıdır.

Görülmüyor mu? Kemikler, etten gıda almaktan âciz oldukları, aralarında cins uzaklığı olduğu için, Allahü Teâlâ Hazretleri hikmetinden dolayı aralarına, ikisine münâsib kıkırdak koydu. Kıkırdak, etten gıda alıp, kemiğe versin diye... Sultanlar (kral ve padişahlar) kendileriyle teb'alarının (vatandaşlarının) arasında vezir koydular. Zîrâ vatandaşlar, sultan'dan çok, vezirin kabûlüne daha yakındırlar. **(1/93)** Ve yine ateş yakmak isteyen kişi, yaş odunlar ile ateş arasına tutuşması ve yanması için, kuru odunları koydu.

Melekler

وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلاَئِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْاَرْضِ خَلِيفَةً

"Ve düşün ki, rabbin melâikeye,

---

1 Sünen-i Ebû Dâvûd, Mevsûâtü'l'l-hadis no: 3740

[2] *(Halifeliği peygamberlikle karıştırmamak lâzım. İsa Aleyhisselâm, âhirzamanda yeryüzüne inip Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerine ümmet olacak, onun şeriatıyla amel edecek ve hatta İmam-ı Â'zam Ebû Hanife Hazretlerinin içtihâd ve mezhebiyle amel edecektir.[2] İsa Aleyhisselâm, Mehdi aleyhisselâm'ın yardımcısı ve veziri olması itibariyle son halifedir. Yoksa son peygamber Efendimiz (s.a.v.) Hazretleridir. Mütercim)*

-“Ben yerde, muhakkak bir halîfe yapacağım” dediği vakit...”

Bu Âyet-i kerimenin dört faidesi vardır:

Birincisi: İnsanlara, müşâvereyi (danışmayı) öğretmektir. İnsanlar, bir işe girişmeden, onu en takvâlı (en bilginlerine) arzedip nasihatlerini almalıdır. Allahü Teâlâ Hazretleri, herşeyi bildiği ve hikmeti bütün eşyâya baliğ olduğu ve kimseyle müşâvere etme ihtiyacı olmadığı halde meleklere, "Ben yeryüzünde bir halîfe yaratacağım" dedi.

Mesnevî’de buyuruldu:

“Meşveret (danışmak) ileriyi görenlerin işidir.

Akıl aklın sırdaşıdır. Zîrâ peygamber’in sözüdür:

O: المستشار مؤتمن “Danışılan kimse emin olmalıdır.”

Şöyle denilmiştir: En akıllı kişi bile, akıl sahipleriyle müşâvere etmekten müstağni değildir. Hayvanı en çok koşan kişi bile kamçıdan müstağni değildir. En verâlı (takvalı) kadın bile kocadan müstağni değildir.

İkincisi: Yaratılacak olan insanın, şanının yüceliğine işârettir. Çünkü beşer, varlığıyla Allahü Teâlâ Hazretlerinin melekûtuna yerleşti. Ve Allahü Teâlâ Hazretleri onu yaratmadan önce ona halîfe adını (lakabını) verdi.

Üçüncüsü: İnsanın açık olan fazîletini izhâr etmektedir. Melekler insandan fesâtlıklar görerek;

قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ

“-Â!... Orada fesâd edecek ve kanlar dökecek bir mahlûk mu yaratacaksın; biz hamdinle tesbîh ve seni takdîs edip dururken?!..” dediler.

Allahü Teâlâ Hazretleri, onlara şöyle cevâb verdi:

قَالَ إِنِّي أَعْلَمُ مَا لاَ تَعْلَمُونَ "Her halde, ben sizin bilemeyeceğiniz şeyler bilirim.” buyurarak insanın fazîletini izhâr etti.

Dördüncüsü: Muhakkak hikmet, çoğunlukla içinde iyiliğin fazla olduğu şeyi gerektirir. Eğer çok hayır, az şer için terkedilirse, çok şer işlenmiş olur. Meselâ, kangren olmuş bir uzvu (organı) kesmek, az bir şerdir. Bütün bedeni kurtarmak çok büyük bir hayırdır. Eğer kangren olmuş olan organ kesilmezse onun hastalığı bütün bedene sirâyet edecektir. Onu helâka götürür. İşte böyle büyük bir şerre yol açmış olur.

قَالُوا “Dediler,”

Bu cümle istinâftır. Sanki: "(Allah, ben halîfe yaratacağım) dediği zaman, melekler ne dediler," denilmektedir. Onun için: قَالُوا "Dediler," denildi.

أَتَجْعَلُ فِيهَا "Orada yaratacak mısın" yâni yeryüzünde.

مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا "Orada bozgunculuk yapacak, fesat çıkaracak kimseler mi?" Cinler fesat çıkardıkları gibi mi?

Zarfın tekrâr edilmesinin faydası, onun akıldan uzak olduğunu te'kid içindir.

وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ " Ve kan dökecek (birisini mi?)"

Cânn'ın evlâdı kan döktüğü gibi, yeryüzünde zulmen kan dökecek birisini mi yaratacaksın. Katl (adam öldürme) yerine "kan dökmek"le tâbir edilmesinin sebebi, kan dökmenin öldürmenin en çirkin çeşidi olmasındandır.

Bâzı ârifler, Âdem Aleyhisselâm hakkında münâzaa eden melekler, Ceberût ehlinden değillerdi ve semâ melekûtunun ehlinden de değillerdi. Onlar, üzerlerine nûr gaalib olan nûr ve onları ihâta eden mertebelerden dolayı, kâmil olan insanın şerefini ve onun Allahü Teâlâ Hazretleri'nin katındaki rütbesini biliyorlardı. Her ne kadar tam mânâsı ile kavrayamasalar da... Yer melekleri, cinler ve üzerlerine zulmen gaalib olan şeytanlarla münâzaa etti. Bu da hicâbı mûcib olmaya başladı.

إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً "Ben yeryüzünde bir halîfe yaratacağım" Âyet-i kerimesinde arzın (yeryüzünün) zikredilmesi ve tahsisi vardır. Her ne kadar Âdem Aleyhisselâm hakikâtte butün âlemlere de halîfe ise de... Burada aynı zamanda yeryüzünde yaşayan o meleklerin (ta'n ediciler) yerici ve karalamacı olduklarına imâ vardır. Çünkü zan, ancak makamın vitrininde olandan sâdır olur. Semâvât ehli (göklerde yaşayan melekler) ulvî âlemin müdebbirâtıdırlar. (Âdem Aleyhisselâm'ın yaratılışı ile ilgili olarak) Yeryüzü meleklerinin söyledikleri ise; ancak onların üzerinde oldukları neş'et ile Âdem Aleyhisselâm'ın yeryüzündeki hilâfet makamına gıbta ettikleri için böyle söylediler. Ve kendi mülklerinin makamlarına olan gayretleri ve üzerinde oldukları (yapmaları gereken) tesbih ve takdis ile Allah'a ibâdet etmelerindendi. Her kab içindekini süzüp dışarıya verir. Amma nizâ' (meleklerin Âdem Aleyhisselâm'ın yaratılışı hakkında konuşmaları) Hakîm olan Allah'ın fiili üzere cereyân etti. Nizâ' onun

huzurunda ve onun işiyle oldu. Kemâli hikmetinden ve sanatının kuvvetinden dolayı bağışlandılar.

Mesnevî'de buyuruldu:

Zîrâ bu sözleriniz gerçi lâyık değilsede rahmetim gadabım üzerine sebkat ve gâlibtir.

Ey Melik, bu sebkattan senin vucûdunda işkâl ve şek çağrısını vazederim.

Bizim hikmetimizde, her nefis, yüz peder doğar yine yüz anne fenâ'ya düşer.

Ananın ve babanın hilmi ve merhameti, hilim ve merhametimizin köpüğü gibidir.

Futuhât-(ı Mekkiyede) şöyle buyuruldu: Hârût ve Mârut Âdem Aleyhisselâm hakkında münâzaa eden meleklerden idiler. Bundan dolayı Allahü Teâlâ Hazretleri onları, fesatlıkları izhâr etmek ve kan dökmekle mübtelâ kıldı (imtihan etti). Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin şu hadîs-i şerîflerinin sırrını (iyi) anla:

لاَ تُظْهِرِ الشّماتَةَ لِأَخِيكَ فَيَرْحَمَهُ اللهُ وَيَبْتَلِيكَ

(1/94) "(Kardeşinin başına gelen bir hâdiseden dolayı) Kardeşini ayıplamayı bırak. (bir müddet sonra) Allah ona âfiyet verir de, seni (aynı duruma) mübtelâ kılar."[1] *(Gülme komşuna gelir başına demişlerdir.)* Yine Âdem Aleyhisselâm'ı kan dökmekle yeren ve karalayan bu melekler, Allahü Teâlâ Hazretlerinin mücâhidlerine yardım etmesi için gönderdiği, Allah'ın dini ve şeriatının gayretiyle kan dökenlerdir. "Hallül'r-Rümûz ve keşfü'l-Künûz" isimli kitabda da böyledir.

وَنَحْنُ "Halbu ki biz" yâni halbu ki bizler.

نُسَبِّحُ "Tesbih ediyoruz." Yâni senin şanına yakışmayan şeyleri sana mal etmekten seni tenzih ederiz.

بِحَمْدِكَ "Senin hamdinle, (seni överek)",

Bize in'âm etmiş (vermiş) olduğun değişik nimetlere hamd olmak üzere. O nimetlerin başında bu ibâdet için bize vermiş olduğun tevfikiyyet (başarı) gelir. Tesbih: Celâl sıfatının izhârıdır. Hamd: in'âm (nimetlendirme) sıfatının hatırlatılması içindir.

وَنُقَدِّسُ "Ve biz takdis ediyoruz"

1 Sünen-i Tirmizî hadis no: 2621

Takdis etmekle takdis ediyoruz. لَكَ "Seni, senin için" Yâni sana lâyık yücelik ve izzetle (ve üstünlükle) seni vasfederiz. Sana yakışmayan sıfatlardan seni tenzih ederiz. Buradaki (ل) Lam, beyân (açıklama) içindir.

سقيا لك "Allah sana güzellik (İyilik) versin" deyiminde olduğu gibi, mahzûf bir masdara taalluk etmektedir. (ل) Lam'ın zaid olup (tezyini kelâm için gelmesi de) caizdir. O zaman "Ve biz seni takdis ediyoruz" mânâsına gelir.

Teysir Tefsirinde buyuruldu: "Tesbih": Allah'a yaraşmayan (ve ona yakışmayan) sıfatları ondan uzak tutmaktır. Takdis ise, Allah'a yakışan sıfatları Onun hakkında söylemektir.

Davudü'l-Kayserî (k.s.) Hazretleri[1] buyurdular. "Tesbih", "Takdis"den daha umûmidir. Çünkü tesbih, Cenâb-ı Hakkı noksan sıfatlardan, mümkinât ve hudûsten tenzih etmektir. Takdis ise, Allah'ı hudûs'ten tenzih etmektir. Ve varlıklar için lâzım olan kemâlâttan tenzih etmek içindir. Çünkü kemâlâtın varlıklara izâfeti onu mutlak kullanmadan çıkarır. Onu noksanlıklara bağlar. Dâvûd Kayserinin sözü bitti.

Sanki şöyle denilmektedir: "Sen kendisinin şanı, aslâ fesat çıkarmak ve kan dökmek olmadığı halde, zürriyetinin şanı fesat çıkarmak ve kan dökmek olan birisini mi halîfe kılacaksın?" Burada onların (meleklerin) bu sözleri arzetmelerinin maksadı kendilerinin halifeliğe daha elverişli olduklarını ve Benî Âdemin (Âdem oğlunun) kendileri üzerine tercih edildiği halde onlarda fesat çıkarmak ve kan dökmenin varlığını ifade etmektir. Bu durumda sanki şöyle denildi: Meleklerin bu itirazlarına karşılık Allahü Teâlâ Hazretleri ne buyurdu:

قَالَ "Dedi", Allah buyurdu.

إِنِّـي أَعْلَـمُ مَـا لاَ تَعْلَمُـونَ(30) "Muhakkak ki Ben sizin bilmediklerinizi bilirim."

Âdem Aleyhisselâmı halîfe seçmemdeki hikmet ve maslahatı ve zürriyetinden kimin itaatkâr ve kimin âsî olacağını herhalde ben bilirim. Böylece fazîlet (Âdem Aleyhisselâm'ın fazîleti) ve adâlet zâhir

1 Davudü'l-Kayserî (k.s.) Hazretleri, Tasavvuf, hadis ve tefsir âlimi. Adı Dâvûd bin Mahmud bin Muhammed'dir. Aslen Kayserilidir. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. İyi bir tahsil gördü. Osmanlının ilk medresesi olan İznik'teki Orhaniye Medresesine tayin edilen ilk müderristir. Aklî ve Naklî ilimlerde imam idi. Osmanlının ilmiyye sınıfı onun talebeleri sayılır. Bir çok kitaplar yazdı. 1350 (H. 751) tarihinde İznik'te vefat etti.

oldu. Benim hüküm ve takdirime itiraz etmeyin. Gayıb olan (sizde bilinmeyen) tedbirimin keşfedilmesini benden istemeyin. Her mahlûk, Hâlikın gaybına muttali' olamaz. Zîrâ hiç bir teb'a melik'in sırrına vakıf olamaz.

Sâliklere tenbih

Bu Âyet-i kerimede "Salik" (Talebe ve mürîdler) için şu tenbih vardır: Sâlik Hak Teâlâ Hazretlerinin, önünde (yâni onun kitabı ve Rasûlünün sünnetiyle) halifelerinin, şeyhlerin ve âlimlerin yanında yetişmelidir. aslâ "enâniyet" izhâr etmemelidir. Ve (Kendilerinden ders aldığı) Halifelerin, şeyhlerin ve âlimlerin yanında ilmini izhâr etmemelidir. (Bilgiçlik taslamamalıdır.) Çünkü o fenâ yoluna girmiş bir sâliktir. Fânî kişi ise, Tavus (kuşu) gibi olmamalıdır. O (Tavus kuşu), nefsine âşik olduğu, kendisini çok beğenip, kendisine hayran olduğu ve kendisine taaccub ettiği halde aslâ vücûdunu görmez. Allahü Teâlâ Hazretleri böyle bir duruma düşmekten melekleri sakındırarak bizlere vaazetti.

إِنِّي أَعْلَمُ مَا لاَ تَعْلَمُونَ "Muhakkak ki ben, sizin bilmediklerinizi bilirim." Buyurdu.

Sa'di buyurdular:

Ondan başka bilen yoktur.
Ona bağlan. Herşeyi bilen odur.

Te'vîlât-ı Necmiyyeden

Te'vilâtı Necmiyyede (buyuruldu):

وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلاَئِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الاَرْضِ خَلِيفَةً

"Ve düşün ki, rabbin melâikeye:
-"Ben yerde, muhakkak bir halîfe yapacağım" dediği vakit,
Burada Allahü Teâlâ Hazretleri, جَاعِلٌ "Kılacağım" dedi de,
خاَلِقٌ"Yaratacağım" demedi. Bu iki ma'nâ'dan dolayıdır.

Birincisi: Çünkü جَاعِلٌ "Kılma ve yapma işi, خاَلِقٌ "Yaratmak" işinden daha umûmidir. Çünkü "Kılma ve yapma işi", yaratmak olduğu gibi aynı zamanda başka bir şey de olabilir. Yaratıcı sıfatıyla Allahü Teâlâ Hazretleri onu yaratır. Bu husûsîyet herkes için değildir. Allahü Teâlâ buyurdukları gibi:

يَادَاوُودُ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْاَرْضِ "Ey Dâvûd! Gerçekten biz seni yeryüzünde bir halîfe yaptık."[1] Yâni biz seni halifeliğe müsâit bir şekilde yarattık ve onu sana verdik.

İkincisi: جعلية "Kılma ve yapma işi", "Âlem-i emre"[2] mahsustur. O da melekût içindir. Ve o "Halk âlemi"nin zıddıdır. Çünkü o, halk âlemi cisimler ve hissiyât âlemidir. Allahü Teâlâ buyurdular:

أَلاَ لَهُ الْخَلْقُ وَالْاَمْرُ تَبَارَكَ اللهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ "Bak! (Alem-i) Halk O'nun, (Alem-i) Emir O'nun...."[3] Yâni mülk âlemi ve melekût âlemi onundur. Allahü Teâlâ Hazretleri, Âlem-i emre mahsus olan şeyleri, "Kılma ve yapma" ile zikretti. Bu, Emri, Halk'tan ayırmak içindir. Allahü Teâlâ Hazretleri buyurdukları gibi:

الْحَمْدُ لِلّهِ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْاَرْضَ وَجَعَلَ الظُّلُمَاتِ وَالنُّورَ "Hamd, o Allah'ın hakkıdır ki, gökleri ve yeri yarattı. Zulmetleri ve nûru yaptı.

Burada, gökler ve yer, cisimlerden ve mahsusattan oldukları için Allahü Teâlâ Hazretleri onları, خَلَقَ "Yaratmak"la zikretti. Zulûmat ve nûr, mahsûsâtın dışında melekûttan oldukları için de Allahü Teâlâ onları, وَجَعَلَ "Kılma ve yapma) ile zikretti. Bizim zulûmat ve nûr melekût'tandır dememiz şu mübârek âyetten dolayıdır:

اللهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا يُخْرِجُهُمْ مِنْ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ

"Allah imân edenlerin velîsidir; onları zulümâttan nûra çıkarır."[4] Bu Âyet-i kerime zulûmat ve nûr'un melekût'tan olduklarını kaydetip, mahsûsattan olmadıklarını beyan etti. Amma zulûmat ve nûr (dan) mahsusattan (fizikî olarak, karanlık ve aydınlık mânâsına) olanlar ise, onlar, göklerde ve yerde dahil olanlardır. **(1/95)** Gökler ve yerde olan aydınlık ve karanlıklar mahsusattandır. Bunu iyi anla!..[5]

---

1 Sâd: 38/26

2 Alem-i Emr, Alemleri anlatırken beyan edildiği gibi, "Alem-i Emr" Arş-ı Âlâ'dan sonra gelip, bütün âlemleri içine alan emir âlemidir. Alemi emir beş tabakadır. En son tabakası "daire-i ahfâ"dır. Kâinat dediğimiz "Alem-i kebir"in hududu da dâire-i Ahfa ile nihâyet bulur. Bütün âlemler onun yanında bir hardel tanesi kadar bile değildir. Feyzi ilâhî'nin merkezidir.

3 El-A'râf: 7/54

4 Bakara: 2/257

5 *(Dünyamızı aydınlatan ışık mahsûsattır. Kalbimizi aydınlatan nûr ise melekût âlemindendir. Dünyamızı karartan karanlık mahsûsattır. Kalbimizi karartan zulûmât ise melekût âlemindendir* . Mütercim)

Yine böylece Allahü Teâlâ Hazretleri, Âdem Aleyhisselâm'ın cismâniyete taalluk eden yaratılışını haber verirken; "Yaratmak"la zikretti ve (Âdem Aleyhisselâm'ın cismini yaratacağını şöyle haber verdi):

إِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلاَئِكَةِ إِنِّي خَالِقٌ بَشَرًا مِنْ طِينٍ

"Rabbin melâikeye dediği vakit; 'Haberiniz olsun, ben bir çamurdan bir beşer yaratmaktayım. 71."[1]

Allahü Teâlâ Hazretleri, Âdem Aleyhisselâm'ın "Ruhâniyet"ini yaratmaya taalluk eden yaratmayı da جعلية "Kılma ve yapma, fiili ile zikretti ve (Âdem Aleyhisselâm'ın rûhâniyetini yaratacağını şöyle haber verdi:)

إِنِّي جَاعِلٌ فِي الأَرْضِ خَلِيفَةً "Ben yerde, muhakkak bir halîfe yapacağım" dediği vakit...

Âdem Aleyhisselâm'ın meleklerden üstünlüğü

إِنِّي جَاعِلٌ "Ben yapacağım, kavli şerîfinde başka bir işâret daha vardır. O da, Âdem Aleyhisselâm'ın melekler üzerine şeref ve izzetini izhâr etmektedir. Bu da meleklerin Âdem Aleyhisselâm'a tazim (ve saygı) nazarı ile bakmaları ve Âdem Aleyhisselâm'dan zâhir olan ve evladından (hasbe'l-beşer meydana gelen) beşeriyet vasıflarından dolayı değerlerini inkâr etmemeleri içindir. Allahü Teâlâ Hazretleri, "halîfe" buyuruyor ve işte bundan dolayı onları yarattı, Âdem Aleyhisselâm'a halîfe adını verdi. Mevcûdâttan hiçbir şey, bu hilkat ve kerâmetin şerefine nâil olmadı. Halife adını alması iki manâ'dan dolayıdır.

Birincisi: Çünkü o yâni Âdem Aleyhisselâm ve zürriyeti, bütün mahlûkatın halifesidir. (Bütün varlıklardan sonra gelip onların meziyyetlerine sahibtir). Hiçbir varlık onun esrârına (varis olup onun) halifesi olamaz. Bu şundandır: Çünkü Allahü Teâlâ Hazretleri, bütün âlemlerde var olan herşeyi Âdem Aleyhisselâm (ve zürriyetinin) içinde topladı: Ruhâniyyetten, cismâniyyet, semâvât (gökler) arzî (olan şeyler), dünyevî (olan şeyler), uhrevîyât, (uhrevî olan şeyler), câmidât, nebâtât, hayvâniyyat ve melekûtî alemleri onda topladı.

O hakikaten her şeyin halifesidir. Allahü Teâlâ Hazretleri, ona hususî bir kerâmet (değer ve saygı) ikrâm etti وَنَفَخَ فِيهِ مِنْ رُوحِهِ "(Onu

1 Sad: 38/71

yarattı ve) içine kendi ruhundan üfürdü."[1] Allah, bunu âlemde hiçbir (varlığa) ikrâmda bulunmadı. Allahü Teâlâ Hazretleri, şu kavli şerîfiyle bu manâ'ya işâret etti.

وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُمْ
مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى كَثِيرٍ مِمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلاً

"Şanım hakkı için, biz benî Âdem'i terkîm ettik (mübarek kıldık), karada ve denizde binitlere yükledik ve hoş hoş nimetlerden besledik, yarattıklarımızdan çoğunun üzerine geçirdik![70]"[2]

Dolayı bütün mevcûdât için elverişli olan şeylerin hepsi Âdem Aleyhisselâm'a tahsis edilmiştir. Hak Teâlâ Hazretlerine mahsus sıfatlar değil. (Âdem Aleyhisselâm ve zürriyeti bütün varlıkların özelliklerini taşımaktadır; ama Hak Teâlâ'nın sıfatlarını taşımamaktadır.)

İkincisi: Âdem Aleyhisselâm, halîfe olup, sûreten ve mâ'nen Allahü Teâlâ Hazetlerinin nâibi (vekîli)dir.

Sûreten nâib olması, Âdem Aleyhisselâm'ın hakikaten Hakk'ın varlığına halîfe görünmesidir. Çünkü insanın varlığı, Allahü Teâlâ Hazretlerinin varlığına delâlet etmektedir. Binâ'nın, yapıcının varlığına delâlet etmesi gibi. İnsanın vahdâniyyeti, Hakkın vahdâniyyetinin, insanın zâtı, Allahü Teâlâ Hazretlerinin zâtının, insanın sıfatı Allahü Teâlâ Hazretlerinin sıfatının halifesidir. İnsanın hayatı, Allah'ın hayatına halifedir; insanın kudreti, O'nun kudretine, insanın irâdesi, Allah'ın irâdesine, insanın işitmesi, O'nun işitmesine, insanın görmesi, O'nun görmesine, insanın konuşması, O'nun kelâmına, insanın ilmi, O'nun ilmine, insanın (vücûdunda ruhunun belli bir mekânının olmayışı rûhun vücûdun bütün hücrelerinde aynı anda bulunması, rûhunun bir mekâna bağlı olmayışı), Allâhü Teâlâ Hazretlerinin mekândan münezzeh oluşuna, insanın ruhunun bir ciheti olmayışı, Allahü Teâlâ Hazretlerinin bütün cihetlerden münezzeh oluşuna halifedir. İnşallah anlarsın!. Âdem Aleyhisselâm'ın Allahü Teâlâ Hazretlerine halîfe olduğu gibi başka bir varlık halîfe olmadı. Ve eğer, onlarda bunların bazıları bulunsa bile, hiçbirinde Hakkın sıfatlarının insanda toplandığı söylenemez. Allahü Teâlâ Hazretlerinin sıfatlarından hiçbir sıfat, hiçbir varlık için aynada tecelli eder gibi (apaçık) tecelli etmedi. İnsanın kalbi O'nun sıfatının tecelligâhıdır.

Amma hayvanlar: Her ne kadar hayvanlarda bu sıfatların bâzısı varsa da; lâkin hayvanlar kendilerinde var olan bu sıfatların farkında değiller.

---

1 Es-Secde: 32/9
2 El-İsra: 17/70

Amma melekler: Onlar, her ne kadar kendilerinde var olan sıfatlardan haberdâr iseler; lâkin onlardan hiçbiri kendilerinde var olan bu sıfatların hepsini kuşatacak bir ilme sahip değiller. Ve bu sıfatların hepsi meleklerde tahakkuk etmiş değiller. Bunun için melekler: قَالُوا سُبْحَانَكَ لاَ عِلْمَ لَنَا اِلاَّ مَا عَلَّمْتَنَا "Yücesin sen (Yâ Rab!). Bizim, senin bize öğrettiğinden başka bir bilgimiz yoktur," dediler. İnsan ise, kendi nefsinin hilâfete mahsus olduğunu bilmektedir. İnsan, Allahü Teâlâ Hazretlerinin bütün isimlerini bilmektedir.

İnsanın halîfe olması

Amma ma'nen insanın Allah'a halîfe olması ise, âlem'de Allahü Teâlâ Hazretlerinin nûrunun ışığıyla aydınlatan bir kandil bulunmamasındandır. Allahü Teâlâ Hazretleri'nin sıfatlarının nûru yeryüzünü onun halifesi olarak ancak insan kandil'inden aydınlatmaktadır. (Çünkü hiçbir meleğin ulaşamadığı âlemi emr'den insanın kalbine ilâhî feyiz ve nûr inmektedir.) Çünkü insan, Allahü Teâlâ Hazretlerinin feyzini kabul etmeye müsâit bir şekilde yaratıldı. Zîrâ ona kalb camının (lambasının) içinde "sırrın" kandili verildi. Cam (ampul) cesedin kandilindedir. Kalbin ampulünde ise, ruhun yağındadır. Aklın sıfatlarında yanması yakın olur. Ateş değmezse bile yanar. Sırrın kandilinde hafi fitili vardır. Allahü Teâlâ Hazretleri yeryüzünde bir halîfe kılmak istediği zaman, Cemâlinin nûruyla o insana ait sırrın kandiline tecelli eder. Dilediği kimsenin, hafi (ve ahfâ) fitilini nûru için elverişli kılar. Onun kandili, Allahü Teâlâ Hazretlerinin nûrunun ışığıyla aydınlanmaya (nurlanmaya) başlar. O kişi Rabbinden gelen bir nûr üzerinedir. Ve böylece yeryüzünde Allahü Teâlâ Hazretlerinin halifesi olmuş olur. Sıfatlarının nûru bu âlemde zâhir olur. Müstahakkına (hakkeden kişiye) adâlet, ihsan, ra'fet (acıma) ve rahmet ile zâhir olur. Hakkeden kişiyede, izzet, kahr, gadab ve intikâm ile zâhir olur. Allahü Teâlâ Hazretleri buyurdular:

يَادَاوُودُ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي اْلاَرْضِ فَاحْكُمْ بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ وَلاَ تَتَّبِعِ الْهَوَى فَيُضِلَّكَ عَنْ سَبِيلِ اللهِ إِنَّ الَّذِينَ يَضِلُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا نَسُوا يَوْمَ الْحِسَابِ

"Yâ Dâvud! Muhakkak ki biz seni arz'da bir halîfe kıldık; imdi insanlar arasında hak ile hükmet de hevâya (keyfe) tâbi olma ki, seni Allah, yolundan sapıtmasın. Çünkü Allah yolundan sapanlar hesap

gününü unuttukları cihetle, kendilerine pek şiddetli bir azap vardır!" 26 [1]

Allahü Teâlâ Hazretleri habibi edibi Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri için şöyle buyurdular:

لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَءُوفٌ رَحِيمٌ

"Şânım hakkı için, size bir Resûl geldi ki, kendinizden... Gâyet izzetli... Zorlanmanız ona ağır geliyor, üstünüze hırs ile titriyor, mü'minlere raûf rahîmdir. 128 [2]

Allahü Teâlâ Hazretleri, Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri ve ümmeti için şöyle buyurdu:

مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ "Muhammed Rasûlullah'tır! Onun maiyyetindekiler ise küffara karşı çok çetin, kendi aralarında gâyet merhametlidirler.."[3] Bu sıfatlar, ne bir hayvana ve ne de bir melek üzerine zâhir olmadı. Ve seni Hârut ile Mârut'un hâliyle nehyedene de açılmadı. Âdem Aleyhisselâm'ın zürriyetinin (değerini) inkâr ettiler; hevâ (ve heveslerine) tâbi olmalarından, katl **(1/96),** zulüm ve fesât'tan dolayı. Onlar: "Eğer insanların yerinde yeryüzünde biz halîfe olsaydık; biz onların yaptıklarını aslâ yapmazdık," dediler. Allahü Teâlâ Hazretleri ikisini (Hârût ile Mârut'u) yeryüzüne indirdi. Onlara beşeriyyetin elbisesini giydirdi. Onlara insanlar arasında hakk (ve adâletle) hükmetmelerini; insanları, şirk, haksız yere katl (adam öldürme), zinâ, ve şarap içmekten nehyedip (alıkoymalarını) emretti.

Katâde Hazretleri buyurdular: Hârût ile Mârut'un (dünyada beşeri bir sıfatla inmeleri üzerine) bir ay geçtikten sonra, imtihan olundular. Şarap içtiler, kan döktüler, katlettiler (adam öldürdüler) ve puta secde ettiler. (Bundan) insanın halifeliğe mahsus olduğu sâbit oldu ve Allah'ın nûrunun feyzini kabûle elverişli olduğu kesinlikle anlaşıldı. Eğer melekler için, bu husûsîyet olmuş olsaydı, bu hayvanî, yedi kötü vasıflar ile imtihan olunmazlardı. Peygamberler (Aleyhimüsselâm)'ın bunlara benzer âfât ve (kötü) ahlâklardan masum oldukları gibi. Her ne kadar onların beşeri sıfatları için bunlar lâzım ise de... Lâkin onların, tecelli eden nûr ile kalblerinin kandili nûrlanır. Kalblerinin nûruyla, zâhirî ve bâtinî olarak, cesedlerinin bütün kandillerini aydınlatmak (nurlandırmak) istediler. Yeryüzü Rab-

1 Sad: 38/26
2 Et-Tevbe: 9/128
3 El-Fetih: 48/29

binin nûruyla aydınlandı. Nurun şanının yüksekliğiyle berâber, bu sıfatların zâhirine mecâlleri ve zulümâtı kalmadı.

Melekler ve Hz. Âdem

Melekler, işin başında Âdem Aleyhisselâm'ın cesedine baktıklarında, cesedin melekûtunda yırtıcı (zarar verici), hayvânî ve beşerî zulumâtı müşâhede ettiler. Meleklere ait bir melekût ile gördüler. Bu sıfatlar onların nazarlarından gizli kalmadı.

قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ -"Â!... Orada fesâd edecek ve kanlar dökecek bir mahlûk mu yaratacaksın"

Meleklerin bu sözleri, değişik manâlara delâlet etmektedir.

(Birincisi:) Şundandır ki, Mahakkak Allahü Teâlâ Hazretleri, melekleri, bu şekilde konuşturmasının sebebi, şunun bizim tarafımızdan iyice anlaşılması içindir: Muhakkak bu kötü sıatlar (sıfatı zemime)'nin bizim tıynetimizde var olduğunu ve cibilliyetimizde terkib edildiğini ve bizim kötülüğü emreden nefsi emmâremizin hilelerinden aslâ emin olmamamızdır. Nefse aslâ itimad etmemeli ve nefsimizi aslâ temize çıkarmamalıyız. Allahü Teâlâ Hazretleri, Yusuf Aleyhisselâm'ın sözünden hikâyeten buyurdukları gibi:

وَمَا أُبَرِّئُ نَفْسِي إِنَّ النَّفْسَ لَاَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ اِلاَّ مَا رَحِمَ رَبِّي إِنَّ رَبِّي غَفُورٌ رَحِيمٌ

"Nefsimi tebrie de etmiyorum (temize çıkarmıyorum); çünkü nefis cidden emmare'dir, (mübalağa ile) fenayı emreder, meğer ki rabbim rahmetiyle yarlığaya. Çünkü rabbim gafûr, rahîm'dir." 53 [1]

(İkincisi:) Şundandır: Bizim, yapmış olduğumuz bütün sâlih ameller, Allahü Teâlâ Hazretlerinin bize olan rahmetinden, fazlından ve bize vermiş olduğu başarıdan dolayıdır. Ve (çıkarmış olduğumuz her) fesâd ve işlemiş olduğumuz her zulüm ise, kötü tabiatımızdan ve tıynetimize mahsus bir durumdan dolayıdır. Allahü Teâlâ Hazretleri buyurdukları gibi:

مَا أَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللهِ وَمَا أَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَ "Sana güzellikten her ne ererse, bil ki Allah'tandır. Kötülükten de başına her ne gelirse, anla ki sendendir."[2] Üzerimizden geçmeyen ve bizden sâdır olmayan her türlü fesâd ve zulüm, (yâni eğer kötülük ve günah işlemiyorsak bu) Cenâb-ı Hakk'ın muhafazası ve Rabbın korumasıyladır. اِلاَّ

1 Yusufa: 12/53
2 En-Nisâ: 4/79

مَا رَحِمَ رَبِّي "(Nefis şiddetle kötülüğü emreder.) Ancak Rabbimin rahmetiyle yarlığadığı müstesna."[1]

(Üçüncüsü:) Şundandır: Allahü Teâlâ Hazretleri, fazlü kereminin kemâlinden dolayı bizleri, kulluğa ve hilâfete kabul etti. Bizim hakkımızdaki güzel yardımından (hüsnü inÂyet-inden) dolayı, mukarrabbîn (kendisine yakın olan) meleklere:

إِنِّي أَعْلَمُ مَا لاَ تَعْلَمُونَ "Ben sizin bilmediklerinizi bilirim." dedi. Rahmetinden ümit kesmememiz ve hizmetinden kesilmememiz için böyle buyurdu.

(Dördüncüsü:) Şundandır: İstidâdın bozulması büyük bir iş, iri bir yapıdır. Halifeliğin binâsı da istîdât ve kabiliyyet üzerine kuruludur. Meleklerin bu istîdât ve kabiliyeti yoktur. Bu saadetten aslâ gâfil olmamalıyız. Bunu elde etmek için çalışmalı ve hakîkî saadete kavuşmalıyız.

(Beşincisi:) Şundandır: Melekler, gerçekten buyurdular:

قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ "Orada bozgunculuk yapacak ve kan dökecek birisini mi yaratacaksın?" dediler. Çünkü melekler, ruh üflenmeden önce Âdem Aleyhisselâm'ın cesedine baktılar. Meleklere ait bir nazar ile Âdem Aleyhisselâm'ın birbirlerine zıd olan dört unsurdan (anâsırı erbaa, yâni toprak, su, hava ve ateş'ten) yaratılmış olan cesedinin melekûtunda, birbirlerine zıd olan unsurların terkibinde doğan beşeri, behimî ve hayvanî ve yırtıcı (zarar verici) sıfatını müşâhede ettiler. Melekler, bunları zararlı olan hayvanların ve canavârların cesedlerinde müşâhede ettikleri gibi... Belki melekler, ayân beyân gördüler. Çünkü melekler Âdem Aleyhisselâm'dan önce yaratıldılar. Onu müşâhede ettikten ve gerçekleştirdikten sonra onun üzerine hallerini kıyas ettiler. Bu onların hakkında gayb olmaz. Bu ancak bizim için gaybtır. Çünkü biz hisle bakıyoruz. Melekût his ehli ve bizim için gayb olur. Melekût nazarıyla bakan kimse, melekleri müşâhede eder ve melekûtleri ruhâni bir bakışla görür. Allahü Teâlâ Hazretleri buyurdular:

وَكَذَلِكَ نُرِي إِبْرَاهِيمَ مَلَكُوتَ السَّمَاوَاتِ وَالْاَرْضِ وَلِيَكُونَ مِنَ الْمُوقِنِينَ

"Böylece biz İbrâhim'e göklerin ve yerin melekûtunu (mânevî varlıklarını) gösteriyorduk ki, yakıyn elde edenler (kesin inananlardan olsun)."[2] Ve yine buyurdu:

1 Yusufa: 12/53
2 El-En'âm: 6/75

أَوَلَمْ يَنْظُرُوا فِي مَلَكُوتِ السَّمَاوَاتِ وَالْاَرْضِ "Onlar, göklerin ve yerin melekûtuna bakmadılar mı?"[1] Bu zaman, gayb olmaz (gayb diye bir şey kalmaz.)

Gayb, senden gayb olan (sana görünmeyen) şeydir. Senin müşâhede ettiğin (gördüklerin ise) şehâdet yâni görünendir. Melekût, melekler için müşâhede edilen şeydir. İlâhî huzurda bulunmak ise onlar gaybtır. Melekler için, bulundukları mertebeden yüce Rabbin huzuruna yükselmeleri yoktur. (Melekler, oldukları makamın bir üst makamına geçemezler). Muhakkak insan sûrî olarak, hissî bir şehâdet âlemindendir. Ruhî olarakta hissî olmayan melekûtî gayb âlemindendir. (Bu) İlâhî nûrların feyzinin kabulüne musâit olma sırrıdır. İnsan terbiye ile şehâdet âleminden gayb âlemine yükselir. **(1/97)**

O da melekût ve tâbi olmak sırrı ile, husûsiyetle melekût âleminden Ceberût ve azemût (büyük) âleme yükselmesidir. Bu da gayb'ın gaybıdır. Allahü Teâlâ Hazretlerinin Celâl ve Cemâlinin nûruna tâbi olan sırdan istifâde eden, Allah'ın nûruyla müşâhede edilir. O zaman Allahü Telâlâ Hazretlerinin halifeliğinde, "gaybı" yâni görünmeyeni ve "şehâdeti" yâni görüneni hakikaten bilinmiş olur. Allah buyurdu:

عَالِمُ الْغَيْبِ فَلاَ يُظْهِرُ عَلَى غَيْبِهِ أَحَدًا "O (Allah) bütün gaybı bilir, fakat gaybına kimseyi apaçık agâh etmez,[26]" [2] Yâni kendisine mahsus olan şey, gayb'ın gaybına أَحَدً "biri" (hiç bir kimeseyi) muttali kılmadı. اِلاَّ مَنِ ارْتَضَى مِنْ رَسُولٍ فَإِنَّهُ يَسْلُكُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ رَصَدًا "[26] Ancak seçtiği bir rasûl müstesna! Çünkü onun önünden ve ardından râsıdlar (gözetleyiciler) dizer. [27]" [3] Yâni insanlardan hiç bir varlık gayba muttali olmadı; resül müstesna. İşte bu insanın istîdâdında merkezleşmiş ve örtülü bir sırdır. İnsandaki bu sırrı Allahü Teâlâ Hazretleri biliyordu; ama melekler bilmiyordu.

Bundan dolayı: إِنِّي أَعْلَمُ مَا لاَ تَعْلَمُونَ "Ben sizin bilmediklerinizi bilirim." Buyurdular.

(Altıncısı:) Şundandır: Melekler, kendi taat ve ibâdetlerinin çokluğuna ve günahlardan korunmuş olan istîdâtlarına, nefsâni sıfatlarının neticelerine baktılar.

---

1 El?A'râf: 7/185
2El-Cinn: 72/26
3 El-Cinn: 72/27

Kendi (melek olma) kişiliklerini büyük gördüler. Âdem Aleyhisselâm (ve zürriyetini) küçük gördüler. Ve dediler: أَتَجْعَلُ فِيهَا "Orada kılacak mısın (yâni yeryüzünde) خَلِيفَةً "Halife". onlar halîfe olmakla berâber;

أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ

"Orada bozgunculuk yapacak ve kan dökecek birisini mi kılacaksın? Oysa biz seni överek tesbih ediyor ve seni takdis ediyoruz" Yâni biz, onların bu vasıflarından dolayı daha layıkız, (halifelik bizim hakkımızdır) dediler. Allahü Teâlâ Hazretleri İsrâil oğullarına, Tâlût'u gönderdiği zaman, şöyle demeleri gibi:

وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ اللهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ طَالُوتَ مَلِكًا

Peygamberleri onlara: "Allah, size hükümdar olmak üzere Talût'u gönderdi." demişti. Onlar:

قَالُوا أَنَّى يَكُونُ لَهُ الْمُلْكُ عَلَيْنَا وَنَحْنُ أَحَقُّ بِالْمُلْكِ مِنْهُ وَلَمْ يُؤْتَ سَعَةً مِنَ الْمَالِ

"Ona bizim üzerimize hükümdar olmak nereden geldi? Oysa hükümdarlığa biz ondan daha lâyıkız, ona maldan bir genişlik, bir bolluk da verilmemiştir." dediler. Allahü Teâlâ Hazretleri onlara, "melik" (idâreci) olmaya hak kazanmak için mal sahibi (zengin) olmanın şart olmadığını, Tâlût'u İsrâil oğullarının başına idâreci seçmesinin sebebi, Talut'un ilim'de ilerlemiş olması ve cisminin (beden ve sağlının düşmanın içine korku verecek şekilde) büyük olmasından olduğunu beyan edip, Peygamberleri de :

قَالَ إِنَّ اللهَ اصْطَفَاهُ عَلَيْكُمْ وَزَادَهُ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ
وَاللهُ يُؤْتِي مُلْكَهُ مَنْ يَشَاءُ وَاللهُ وَاسِعٌ عَلِيم

"Onu sizin başınıza Allah seçmiş ve ona bilgi ve vücut bakımından bir güç, bir genişlik vermiştir." dedi. Hem Allah, mülkünü dilediğine verir. Allah('ın rahmeti) geniştir, o her şeyi bilir,"dedi.[1]

Allahü Teâlâ Hazretleri, burada meleklere aynı şekilde cevab verdi: إِنِّي أَعْلَمُ مَا لاَ تَعْلَمُونَ "Ben sizin bilmediklerinizi bilirim." dedi. İcmâli olan bu cevab'tan sonra Allahü Teâlâ Hazretleri, Âdem Aleyhisselâm (zürriyetinin) halîfe seçilmelerini tafsilatıyla şöyle açıkladı.

إِنَّ اللهَ اصْطَفَى آدَمَ Gerçekten Allah, Âdem'i, seçti."[2]

1 Bakara:2/247
2 Âl-i İmrân: 3/33

وَعَلَّمَ آدَمَ الْاَسْمَاءَ كُلَّهَا "Ve Âdem'e isimlerin hepsini öğretti,"[1]

مَا مَنَعَكَ أَنْ تَسْجُدَ لِمَا خَلَقْتُ بِيَدَيَّ

"Ey İblis! O benim yed-i kudretimle yarattığıma secde etmene ne menetti (engel oldu)?"[2]

Hilâfet istîdâtına mâlik (ve sahib) olmanın çok taat ile olmadığının bilinmesi içindir. Mülkün mâliki Allah'dır. Allahü Teâlâ Hazretleri onu dilediğine verir:

قُلِ اللّٰهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَاءُ وَتُعِزُّ مَنْ تَشَاءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَاءُ بِيَدِكَ الْخَيْرُ إِنَّكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

De ki: "Ey mülkün sahibi Allahım! Dilediğine mülk verirsin, dilediğinden de mülkü çeker alırsın ve dilediğini azîz edersin, dilediğini zelîl edersin. Hayır yalnız senin elindedir, muhakkak ki, sen her şeye kadîrsin.[26]"[3]

Âdem'in ilmi

Melekler, Âdem Aleyhisselâm'a karşı taatleriyle övündükleri zaman, Allahü Teâlâ Hazretleri, Âdem Aleyhisselâm'a bütün eşyâ'nın isimlerinin ilmini verdi. Bilsinler: Kendileri her ne kadar taat ve hizmet ehli iseler, Âdem Aleyhisselâm da akıl ve minnet ehlidir. Hizmet ehli olan (meleklerin değeri) nerede, Allah'ın minnetine kavuşmuş eşyâ'nın isimlerinin ilmiyle nimetlendirilmiş olan Âdem Aleyhisselâm'ın kıymeti nerede? Melekler, Âdem Aleyhisselâm'a karşı üstünlük taslayıp, övündükleri için, ona secde ediciler oldular. Hak Teâlâ Hazretlerinin onların ibâdetinden müstağni olduğu (kimsenin ibâdetine ihtiyacının olmadığı) anlaşılsın diye. Allahü Teâlâ Hazetleri, Âdem Aleyhisselâm'a maddi ve manevî nimetleri ihsan ettiği için, melekler, Âdem Aleyhisselâm'a secde etmiş oldular. Melekler iyi bilsinler ki, fazîlet, Allah'ın elindedir. Onu dilediğine verir.

Allahü Teâlâ Hazretlerinin, إِنِّي أَعْلَمُ مَا لاَ تَعْلَمُونَ "Ben sizin bilmediklerinizi bilirim." Kavli şerîfinde başka bir işâret daha var. O da Âdem Aleyhisselâm'ın melekler tarafından bile bilinmeyen bir çok fazîlet (ve üstünlüğü) olduğu gibi, yine melekler tarafından bilinmeyen, birçok kötü vasıf ve değerini küçültücü (rezâletlerin peşinde koşan) nefsinin olduğunu melekler bilmiyorlar. Çünkü melekler, onun kötü vasıflarını bilmiyorlardı. Bu kötü vasıflar,

1 Bakara: 2/31
2 Sad: 38/75
3 Âl-i İmrân: 3/26

vasıflarını bilmiyorlardı. Bu kötü vasıflar, kâlıbının neticelerinden, hayvanî (sıfatlar ile) müşterek olarak, kötü sıfatlarının dışında melekûtuna konulmuş olmasındandır. Bu kötü sıfatlar, ruhun nefse nazarında, kendisine uyulduğu zaman nefsi emmârenin neticesi olur.

Nefse uymakta, ucbe (kendi yaptığını beğenme hastalığına) kapılmaktan, riyâ (gösteriş) sum'a (yapmış olduğu ibâdetleri halka duyurmak), hased, âhiret'in karşılığında dünya hayatını satın alma, bid'ata saplanmak, eğri yollara girmek, kötü (yanlış ve bozuk) itikâda bağlanmak ve bunlardan başka, hayvanların kendisinde müşterek olmadığı haller, şeriatın gereğiyle amel etmemedir. Tevilât-i Necmiyyede olanlar burada bitti.

Âdem Aleyhisselâm'ın Toprağı

وَعَلَّمَ آدَمَ الْاَسْمَاءَ كُلَّهَا Ve (Allah,) Âdem'e isimlerin hepsini öğretti,"

Veheb bin Münebbih Hazretleri buyurdular: Allahü Teâlâ Hazretleri, Âdem Aleyhisselâm'ı yaratmayı murat ettiği zaman, yeryüzüne vahyetti yâni yeryüzüne anlattı ve ona ilham etti.

-"Ben senden halîfe kılacağım, onlardan kim bana itaat ederse onu cennetime koyarım ve onlardan kim bana âsî olursa onu da Cehenneme koyarım," dedi. Yeryüzü (toprak):

-"Benden bir varlık yaratacaksın da o da Cehennemlik mi olacak?" diye sordu: Allahü Teâlâ Hazretleri:

-"Evet!" dedi. Yeryüzü (arz) ağlamaya başladı. Toprağın ağlamasından, kendisinden kıyâmete kadar akacak olan pınarlar fışkırdı. Allahü Teâlâ Hazretleri, yeryüzünün dört zâviyesinden toprağın siyahından, beyazından, kırmızısından, güzelinden, çirkin ve kötülüğünden, kolayından, zorundan, dağından ve ovasından kendisine bir avuç toprak getirmesi için, Cebrâil Aleyhisselâm'ı yeryüzüne gönderdi. Cebrâil Aleyhisselâm, yeryüzünden toprak almak için geldiğinde, toprak şöyle yalvardı:

-"Benden toprak alman için gönderen Allah'ın aşkına, benden bir şey alma," diye yakardı. Çünkü Sultana yaklaşmakta birçok menfaatler olduğu gibi, büyük bir tehlike de vardır.

Denildiği gibi: Babacığım! Sayısız menfaatler oradadır. Ve eğer huzur istersen kenâr-ı uzlete çekil. **(1/98)**

Cebrâil Aleyhisselâm, ondan bir şey alamadan mekânına geri döndü.

-"Yeryüzü senin büyük adına yemin ederek bana yalvardı. Bunun üzerine ondan bir şeyi almayı kerih (çirkin ve kötü) gördüm.

Allahü Teâlâ Hazretleri, Mikâil Aleyhisselâm'ı gönderdi. Mikâil Aleyhisselâm, yeryüzüne indi. Yeryüzü, Cebrâil Aleyhisselâm'a dediğinin aynısını söyledi. Mikâil Aleyhisselâm, bir şey almadan geri döndü ve Cebrâil Aleyhisselâm'ın söylediğinin aynısını söyledi.

Allahü Teâlâ Hazretleri, İsrâfil Aleyhisselâm'ı gönderdi. İsrâfil Aleyhisselâm da bir şey almadan döndü. Cebrâil Aleyhisselâm'ın dediği gibi mâzeret beyan etti.

Allahü Teâlâ Hazretleri, ölüm meleğini (Azrâil Aleyhisselâmı) gönderdi. Azrâil Aleyhisselâm, yeryüzüne geldiğinde, arz (yeryüzü ona:

-"Seni gönderen Allah'ın izzet (ve üstünlüğüne) sığınırım. Bu gün benden alacağın bir avuç toprak yarın Cehennemde olacak"dedi. Azrâil Aleyhisselâm:

-"Ben de O yüce ve azîz olan Allah'ın bir emrine âsî olmaktan ona sığınırım," dedi. Azrâil Aleyhisselâm, yeryüzünün dört köşesinde (açı ve boyutunda) kırk zirâ kadar bir avuç toprak kapıp aldı. Bundan dolayı topraktan yaratılan insan oğlu, yeryüzünün değişik renklerinden dolayı değişik renk ve vasıflarda dünyaya gelmektedirler. Onlardan kimi beyaz, siyah, kırmızı, yumuşak ve serttir. Bütün zürriyet bu avuç topraktan oldu. İnsanın bedeninin aslı bu topraktır. İnsan vefat ettiği zaman, toprağının alındığı yere defnedilir.

Azrâil Aleyhisselâm bu toprağı aldıktan sonra göğe yükselir. Allahü Teâlâ Hazretleri, Azrâil Aleyhisselâm'a sordu:

-"Yeryüzü sana yalvardığında ona rahmet edip acımadın mı?" Azrâil Aleyhisselâm:

-"Ya Rabbi! Senin emrin mi üstün, yeryüzünün yalvarması mı?" dedi. Allahü Teâlâ Hazretleri buyurdular:

-"Sen onun evladının ruhlarını kabzetmeye (almaya) elverişlisin," buyurdu.

Ravzatül-ulemâ'da buyuruldu: Yeryüzü Allahü Teâlâ Hazretlerine şikâyette bulundu:

-"Ya Rabbi! (İnsanın yaratılması için benden alınan toprak ile) ben eksiliyorum," dedi. Allahü Teâlâ Hazretleri:

-"(Senden alınan toprağın) en iyi ve en güzel kokar bir şekilde elbette sana geri iade edeceğim," buyurdu. Onun için cenâzelere misk ve güzel kokular sürülmektedir. (Bitti)

Âdem Aleyhisselâm nerede yaratıldı?

Allahü Teâlâ Hazretleri, Azrâil Aleyhisselâm'a emretti. Âdem Aleyhisselâm için yeryüzünden alınan toprağı, Mekke ile Tâif arasında bulunan Nu'mân vadisine koydu. Bu toprağın yarısını cennette ve diğer yarısını ateşe koyduktan sonra onu orada Allahü Teâlâ Hazretlerinin dilediği zamana kadar terketti. Sonra onu çıkarttı. Sonra üzerine "kerem" yağmurunu yağdırdı. Onu yapışkan bir çamur hâline getirdi. Allahü Teâlâ Hazretleri, o topraktan Âdem Aleyhisselâma sûret ve şekil verdi.

Âdem Aleyhisselâm'ın yaratılışında yaratıldığı yer hakkında ihtilaf ettiler. Bâzı âlimler tarafından denildi ki, Âdem Aleyhisselâm, gökte yaratıldı, Bazıları dünya cennetlerinden bir cennette yaratıldı. Nilin ve diğer nehirlerin kendisine aktığı cennetler gibi.

Müfessirlerin çoğuna göre, Âdem Aleyhisselâm "Adn cennet"inde yaratıldığı ve oradan çıkarıldığı görüşündedir. Keşfü'l-Kunûz'de olduğu gibi.

Âdem'in (a.s.) yaratılışı

Hadis-i kudsî'de buyuruldu: خمرت طينة آدم أربعين صباحا "Ben Âdem'in toprağını kırk sabah (yed-i) kudretimle yoğurdum."

Yâni kırk gün, (o âlemin her günü) dünya seneleriyle tam bin sene kadar uzun bir zaman dilimidir. Sonra Allah onu kırk yıl terketti yâni olduğu gibi bıraktı. Tâ kuruyasıya kadar. Âdem Aleyhisselâm'ın çamuru "salsal" (kuru balçık) hâline geldi. Salsal, kurumuş bir çamurdur. Gâyet kuruduğu için "fehhâr" yâni balçıktan yapılan çanak, çömlek, testi ve bardak gibi ses veriyordu. Sonra Allahü Teâlâ Hazretleri onun üzerine tam otuz dokuz (39) yıl "hüzün" üzüntü yağmurunu yağdırdı. Sonra onun üzerine bir sene de "sürûr" yâni sevinç yağmurunu yağdırdı. Bundan dolayı insan oğlunun düşünce ve üzüntüleri çok olur. Lâkin âkıbeti sevinçle biter.

لكل بداية نهاية "Her başlangıcın bir sonucu vardır." Allahü Teâlâ Hazretleri de: فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا(5)إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا "Demek ki zorlukla berâber bir kolaylık var! 5 Evet, o zorlukla berâber bir kolaylık var! 6"[1] buyurdular. Muhakkak her zorluktan sonra kolaylık vardır. Sevin bundan dolayı; bu Allahü Teâlâ Hazretlerinin kelâmı (va'di)dir.

Melekler, Âdem Aleyhisselâmın (daha kuru çamur halinde olan cesedine) uğrayıp geçiyorlardı. Âdem Aleyhisselâm'ın sûret ve şeklinin güzelliğine ve boyunun uzunluğuna taaccubla bakıp hayran kalı-

1 El-İnşirâh: 94/6

yorlardı. Çünkü uzunluğu beşyüz zirâ idi. Amma hangi zirâ ile beşyüz zîrâ olduğunu ancak Allah bilir. Âdem Aleyhisselâm'ın başı göklere değiyordu. Melekler daha önce ona benzeyen bir sûret görmemişlerdi.

İblis ona uğradı. Âdem Aleyhisselâm'ı gördü. Ona, niçin hangi iş için yaratıldın dedi. İblis eliyle Âdem Aleyhisselâm'ın salsal halindeki cesedine vurdu. (Çıkardığı sesten) içinin boş olduğunu anladı. İçine girip öbür taraftan çıktı. İblis berâberindeki meleklere: Bu boş olarak yaratılmış! Bir yerde sâbit kalamaz ve dayanılmaz, dedi. Sonra meleklere:

-"Siz bunun sizden daha fazîletli olduğunu mu sanıyorsunuz? Siz ne yapıyorsunuz?" dedi. Melekler:

-"Biz Rabbimize itaat ediyoruz," dediler. Şeytan kendi kendine şöyle söylendi: Eğer bu benden fazîletli yaratılırsa vallahi ben ona itaat etmem. Eğer ben ondan üstün olursam elbette onu helâk edeceğim." Akibeti söylediği gibi oldu. Tükrüğünü ağzında topladı ve sonra tükrüğünü Âdem Aleyhisselâm'ın salsal halindeki cesedine fırlattı. Melûn şeytanın tükrüğü, Âdem Aleyhisselâm'ın göbeğinin olduğu yere düştü. Allahü Teâlâ Hazretleri, Cebrâil Aleyhisselâm'a, Âdem Aleyhisselâm'ın karnından şeytanın tükrüğünü oyup çıkarmasını emretti. Cebrâil Aleyhisselâm'ın oymasıyla Âdem Aleyhisselâm'ın karnı kazılmış oldu.

Köpeğin Yaratılışı

Cebrâil Aleyhisselâm'ın oyup çıkardığı Âdem Aleyhisselâm'ın göbeğinden köpek yaratıldı. Köpekte üç özellik vardır.

(Birincisi:) Köpek Âdem Aleyhisselâm'ın çamurundan yaratıldığı için, insan oğluna ünsiyet ve yakınlık etmektedir.

(İkincisi:) Gecelerin çoğunu uykusuz geçirir, Cebrâil Aleyhisselâm onun çamuruna dokunduğu için.

(Üçüncüsü:) İnsan ve başkasını ısırır. Kendisine eziyet edildiği halde köpek sahibine ihânet etmez. İblisin tükrüğünün eser ve izi olarak.

Âdem Aleyhisselâm'a ruh verilme zamanı

Âdem Aleyhisselâm, cuma günü ikindiden sonra yaratıldı. (1/99) Yeryüzünden alınan topraktan yaratıldığı için kendisine "Âdem" adı verildi. Çünkü Âdem Aleyhisselâm, toprağın her çeşidinden yaratıldı.

Allahü Teâlâ Hazretleri, Âdem Aleyhisselâm'a ruh üflemek istediği zaman, ruh'a Âdem Aleyhisselâm'ın içine girmesini emretti. Ruh:

-"Ya Rabbi! Çok derin, uzak ve karanlık bir yerdir," dedi. Allahü Teâlâ Hazretleri, ikinci kere emredince yine:

-"Ya Rabbi! Çok derin, uzak ve karanlık bir yerdir," dedi. , Üçüncü kere emredince yine:

-"Ya Rabbi! Çok derin, uzak ve karanlık bir yerdir," dedi. Allahü Teâlâ Hazretleri, üçüncü kere yine:

-"Ey ruh! Kerhen yâni istemeyerek de olsa gir; kerhen de yâni istemiyerek de çık. Bundan dolayı ruh bedenden ancak kerhen (istemeyerek) çıkar. Ruh, Âdem Aleyhisselâm'ın içine girdiğinde, Âdem Aleyhisselâm'ın başına, alnına, kulaklarına ve dillerine girmeye başladı. Sonra ruh, bütün cesedine sirayet etti. Hatta ruh ayaklarına indi. Ruh, çıkış yeri bulamadı. Burnuna geldi. Burnuna gelince aksırmaya başladı. Aksırdığı zaman, Rabbi ona:

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ "Hamd âlemlerin Rabbine mahsustur," de, dedi. Âdem Aleyhisselâm, "Elhamdülillahi'-r-Rabbil'âlemîn" deyince, Allahü Teâlâ Hazretleri ona: يَرْحَمُكَ اللّٰهُ **Allah** sana rahmet etsin dedi. Allahü Teâlâ Hazretleri: Ey Âdem seni bunun için yarattım," buyurdu. Ruh dizlerine kadar indiğinde, Âdem Aleyhisselâm, sıçrayarak, ayağa kalkmak istedi. Ayağa kalkamadı. Buna gücü yetmedi. Ruh ayaklarına ulaşınca, ayağa kalktı. Allahü Teâlâ Hazretleri: وَكَانَ الْاِنْسَانُ عَجُولاً "İnsan pek acelecidir."[1]

خُلِقَ الْاِنْسَانُ مِنْ عَجَلٍ İnsan aceleci olarak yaratılmıştır."[2] Buyurdular. Böylece Âdem Aleyhisselâm, et, kan, kemik, sinir ve barsakları (iç organları olan) bir beşer hâline geldi. Sonra Allahü Teâlâ Hazretleri ona, tırnaktan elbise giydirdi. Cesedi her gün, ziyâdeleşmeye başladı. Hızla gelişti. Cesedinde dokuz kapı vardı. Başında iki kulak açıldı. Onlar ile işitmeye başladı. İki gözü açıldı. Gözler ile görmeye başladı. İki burun deliği açıldı. Burun delikleriyle her türlü koku ve nefes aldı. Bir ağız açıldı. Ağzın içinde dili olup onunla konuşmaya başladı. Kendisine damak verildi. Damak ile her şeyin tadını buldu. İki kapıda cesedinde açıldı. Onlar ön ve arkasıdır. Bunlardan da yediklerinin ve içtiklerinin ağırlıkları çıkmaktadır.

Allahü Teâlâ Hazretleri, Âdem Aleyhisselâm'ın; aklını dimağına, iştahını böbreklerine, Gadabını kara ciğerine, şecaatini (cesâretini)

1 El-İsrâ: 17/11
2 El-Enbiyâ: 21/37

kalbine, rağbetini (bir şeye yönelmesini) akciğerine, gülmesini dalağına, sevinç ve üzüntüsünü yüzüne koydu. Âdem Aleyhisselâm'ı, kemikle işitir, yağ ile görür, et ile konuşur ve kan ile bilir hale getiren Allahü Teâlâ Hazretleri gerçekten noksan sıfatlardan münezzehtir. Âdem Âleyhisselâm, tam tesviye edilince, her şeyi kendisine verilince ona kendi ruhundan üfledi.

ثُمَّ سَوَّاهُ وَنَفَخَ فِيهِ مِنْ رُوحِهِ "Sonra onu düzenli bir şekle sokup, içine kendi ruhundan üfürdü."[1]

Âdem (a.s.)in ilmi

Ve Âdem'e eşyânın hepsini öğretti. Yâni Âdem Aleyhisselâm'a bütün eşyânın isimlerini ilham edip kalbine koydu. Kalbinde olan eşyânın isimlerini dili konuşmaya başladı ve yanındakilere onları söyledi. Allahü Teâlâ Hazretleri, her dilde eşyânın bütün isimlerini öğretti. Allahü Teâlâ Hazretleri, yarattığı bütün cinslerin (şeylerin) isimlerini öğretti. Allahü Teâlâ Hazretleri Âdem Aleyhisselâm'a (her şeyi gösterdi. Ona atı gösterip): Bunun adı attır. (O'na deveyi gösterip:) Bu devedir, buyurdu. Böylece bütün varlıkları gösterip bu şudur, adı budur, buyuruldu. (Sadece eşyânın isimlerini değil) o varlıkların hallerini, onların dinî ve dünyevî faydalarını öğretti. Allahü Teâlâ Hazretleri, Âdem Aleyhisselâm'a meleklerin isimlerini, zürriyetinin hepsinin isimlerini (ta kıyâmete kadar yeryüzüne gelecek olan bütün insanların kendi dillerindeki isimlerini), hayvanların isimlerini, nebâtat ve câmidâtın isimlerini, her şeyi yapma sanatını, şehirlerin ve köylerin, kuşların ve ağaçların isimlerini, olacakların ve kıyâmet gününe kadar yaratılacak olan şeylerin isimleri (bu gün bizim bildiğimiz ve bilmediğimiz bütün âlet ve edevâtın isimlerini öğretti), yiyeceklerin ve içeceklerin isimlerini, cennetteki bütün nimetlerin isimlerini, her şeyin ismini hatta bütün çanakçömlek ve çömlekciklerin isimlerini, kalkan, siper, kap kaçak ve hatta süt sağacak kabın bile adını öğretti.

Keşfü'l-Künûz'da buyuruldu: İlim ehlinin büyük bir çoğunluğu, isimlerin, Allahü Teâlâ Hazretlerinden bir tevfikiyet (başarı vermesi) ile Âdem Aleyhisselâm'a öğretildiğinde ittifak ettiklerinin manâsı: Allahü Teâlâ Hazretleri, Âdem Aleyhisselâm için zarurî bir ilim yarattı; lafızların ve manâlarının bilinmesiyle. (Allahü Teâlâ, Âdem

1 Es-Secde: 31/9

Aleyhisselâm'a şöyle buyurdu:) Bu lafızlar, şu manâların karşısına vazedilmiştir[1] (konulmuştur).

Haber'de (geldi): Allahü Teâlâ, Âdem Aleyhisselâm'ı yarattığında, onun içine harflerin sırlarını koydu. Bunu hiç bir melek'in içine koymamıştı. Harfler, Âdem Aleyhisselâm'ın diliyle değişik lisân yâni lügat halinde dışarıya çıktı. Allahü Teâlâ Hazretleri, harflere değişik sûretler, şekiller (kelime ve cümleler) verdi, harflerden envâ-i çeşit şekillerde diller türedi.

Yine haber de geldiğine göre, Allahü Teâlâ Hazretleri Âdem Aleyhisselâm'ı yarattığında, ona yediyüzbin dil (lügat) öğretti. Âdem Aleyhisselâm, kendisine yasak edilen ağaç'tan yediği zaman; Arabça hariç, diğer bütün diller kendisinden (soyulup) alındı. Allahü Teâlâ Hazretleri, Âdem Aleyhisselâm'ı peygamberlikle seçtiği zaman, o dilleri yine kendisine verdi. Böylece Âdem Aleyhisselâm, bütün dilleri konuşur oldu. Âdem Aleyhisselâm'ın mûcizelerinden biri de, ta kıyâmete kadar evladının konuştuğu bütün dilleri bilmesidir. Arabîden, Farisî, Rumca, Yunanca, İbrânice ve Zenci dili ve diğer bütün dilleri biliyordu.

Bâzı müfessirler buyurdular: Allahü Teâlâ Hazretleri, Âdem Aleyhisselâm'a kazanç yollarından tam bin meslek öğretti. Sonra Âdem Aleyhisselâm'a şöyle buyurdu:

-"Ey Âdem! Evlâdına söyle: Eğer siz dünyayı istiyorsanız; onu bu sanat ve meslekler ile taleb edin (isteyin ve elde etmeye çalışın). Dünyayı dine (alet ederek) veya şeriatın hükümlerinin karşılığında dünyayı elde etmeyin."

Peygamberlerin Meslekleri

Âdem Aleyhisselâm, çiftçi, yâni zirâatçi idi.

Nuh Aleyhisselâm, naccâr yâni marangozdu.

İdrîs Aleyhisselâm, terzi idi.

Sâlih Aleyhisselâm, tüccâr idi.

Dâvud Aleyhisselâm, demirci olup zırh örerdi.

Süleymân Aleyhisselâm, sepet örüp satardı. Büyük bir saltanatına rağmen, beytü'l-mâl yâni hazineden maaş almayıp, sepet yapıp

---

1 Lafızların manalara vazedilmesini anlatan ilme "İlm-i Vaz'iyye" denir. Vaziyye ilminde lafızları manalara göre vazedenin Allahü Teâlâ olduğu beyan edilmektedir. Daha geniş bilgi için bakınızı: "Mecmûatül'l-Vaziyye" ve özellikle bakınız: "Tasvirü'l-vaz'î alâ metni numûzecü'l-vaz'î" s. 3, Fatih Ders-i âmlarından Beyşehirli Ahmed Şukrî Efendi, Matbaa-i âmire, istanbul-1305;

satarak kendi elinin emeğiyle geçinirdi. Ondan yer ve çocuklarına yedirirdi. aslâ beyt'ül-malden alıp yemezdi.

Mûsâ Aleyhisselâm, Şuayb Aleyhisselâm ve Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri, çobandılar. Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin geçimlerinin çoğu evinde yapmış olduğu dikişten idi. Hadis-i şerîfte şöyle:

عَمَلُ الأَبْرَارِ مِنَ الرِّجَالِ اَلْخِيَاطَةُ عَمَلُ الأَبْرَارِ مِنَ النِّساءِ اَلْغَزْلُ

"Erkeklerden ebrâr yâni iyilerin ameli (mesleği) dikiş işleri (terzilik), kadınlardan iyilerin işi de ip örmektir." Ravzatül-Ahbâr'da da böyledir.

Âlimler, buyurdular: وَعَلَّمَ آدَمَ اْلاَسْمَاءَ Ve Âdem'e isimleri öğretti," Âyet-i kerimesinde geçen, اْلاَسْمَاءَ "İsimler" (kelimesi) **(1/100)** Külleha sözünün isitiğrâk ve iktiranını gerektirir. Bu sebeple كُلَّهَا "Onların hepsi" kavli şerîfi ise, şumûl (geneli) icâb eder. Âdem Aleyhisselâm'a mahlukâtın isimleri öğretildiği gibi Hak Teâlâ Hazretlerinin isimleri de öğretildi. Âdem Aleyhisselâm'a mahlukâtın isimleri öğretilmesiyle meleklerin ona secdesi sahih oldu. Âdem Aleyhisselâm mahlûkâtın isimlerini öğrendiği için melekler ona secde ettiler. Hak Teâlâ Hazretlerinin isimlerini öğrenen kişiye gerekli olan şey nedir? Ne düşünürsün?

ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلاَئِكَةِ "sonra onları meleklere arzetti" . Yâni o müsemmâları (isimlerin sahiblerini), burada, هُمْ "onlar" (cemi müzekker gaib) zamiriyle zikredilmesinin sebebi, müsemmâ'nın içinde akıl sahiblerinin bulunmasındandır, akıl sahibleri diğerlerine gaalib oldu. Bundan maksat, bir şeyin başkası için izhâr edilip, ondan maksat olan bir başkasının halinin bilinmesidir. Hadis-i şerîf'te, اِنَّهُ عَرَضَهُمْ اَمْثَالَ الذُّرِّ "(Allah) onları, zürriyetler halinde onlara arzetti." Allah azze ve celle Hazretleri, bir örnek olmak üzere, meleklere bütün varlıkların her çeşitinin fertlerinden her birini onlara arzetti. Arzedilen o fertlerden geride kalanların halleri ve hükümleri kendiliğinden bilinir. Bu talim'den hikmet ve maksat Âdem Aleyhisselâm'ın şerefi ve onun seçilmesidir. Esrârın izhârı ve gizli ilimlerin, Allahü Teâlâ Hazretlerinin ilminin gaybinden, kullarından dilediğinin dili üzere izhâr etmektir. O (Allahü Teâlâ Hazretleri, bu nimeti) kendisinin seçtiği (safiyullah) olan Âdem Aleyhisselâm'a talim edip, ikrâm etti. Onun, ilmi ve mârifetiyle mülk'e ve başkasına muhtaç olmasın içindir.

İşte, Allah'ın herşeyi kaplayan rahmetidir. وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ "Ve rahmetim her şeyi kaplamış ve kuşatmıştır."[1]

فَقَالَ "Dedi, buyurdu." Allahü Teâlâ azze ve celle Hazretleri, melekleri matem içinde tâciz bırakmak içindir. Ta'ciz bırakma hitâbı caizdir. Aciz bırakmak, bir şeyin getirilmesini emretmektir. Burada emredilen şey, muhataba onu getirmesini emretmek değil, muhatabın onu yapamadığını ve bu konuda âciz olduğunun zâhir olmasıdır. Bu emir, yapılması muhal olan bir şey olsa da; ressâmların yapmış oldukları sûretlere, kıyâmet gününde diriltmekle emir olunmaları gibi. Suret yapanlara yapmış oldukları sûretleri diriltmeyle emir olunmaları, bundan âciz olduklarının anlaşılması ve pişmanlıklarının artması içindir. Bu son pişmanlık fayda vermeyecektir.

أَنْبِئُونِي "Bana haber verin," yâni bana haber verin, bildirin,

بِأَسْمَاءِ هَؤُلَاءِ "Şunların isimlerini", mevcûdatı, şunları isimleriyle

إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ(31) "Eğer siz sadık iseniz,"

Kendi düşüncenize göre siz, hilâfete daha lâyık (ve müstehak) olduğuna ve bu şekilde konuştuğunuzda sâdık iseniz.

Denir ki bu Âyet-i kerime, "tevhid ilmi"nden sonra evlâ olan (insana yaraşan en güzel şey) lügat ilmini öğrenmektir. Zîrâ Allahü Teâlâ Hazretleri, Âdem Aleyhisselâm'ın fazîlet ve üstünlüğünü meleklere, lügat ilmi sebebiyle gösterdi.

Yâni bu Âyet-i kerime, bir şeyi iddia edenden delil istenir. Çünkü melekler, Âdem Aleyhisselâm'dan üstün olduklarını söylediler, onlardan delil istendi. Melekler, gaybi araştırdılar, onların kapıları ayânen çalındı. Yâni melekler, Allahü Teâlâ Hazretlerinin kendilerine gösterdiği eşyâ'yı bilmedikleri halde, nasıl oluyor da kendilerince görünmeyen fesâd hakkında konuşabiliyorlar? Ey iddialarda bulunanlar, nerede manâlar? Ey mârifet ehli! Nerede muhabbet? Ey muhabbet ehli! Nerede taat ve itaat?

Ebû Bekir Vâsitî[2] Kulun onu tanıyıp sevmemesi mühaldendir. Bir kişinin Allahü Teâlâ Hazretlerini sevip onu zikretmemesi, muhaldır. Bir kişinin zikredip, zikrin tadını kendisinde bulmaması yine

---

1 El-A'râf: 7/156

2 Ebû Bekir Vâsitî Hazretleri, evliyânın büyüklerindendir. Asıl adı Muhammed bin Mûsâ olup ibni Ferganî olarak bilinir. Doğum tarihi kesin olarak bilinmiyor. Cüneyd-i Bağdâdî hazretleri ve Süfyâni Sevrî hazretleri gibi büyük âlim ve evliyâ'dan ders aldı. Zahiri ve batînî ilimlerde iyi yetişen Vasitî hazretleri, 932 (H. 320) tarihinde Merv'de vefat etti.

muhâl'dandır. Zikrin halâvetini (tadını) bulan kişinin, başka bir şeyle meşgûl olması muhâl'dir.

قَالُوا "Dediler,"

İstinâf cümlesi olup, cevab makamına kaaimdir. Sanki şöyle denilmektedir: Allahü Teâlâ Hazretleri, meleklere, eşyâyı gösterip haydi bunların isimlerini bana haber verin dediği zaman, melekler ne dediler? Mükellefiyetlerinden çıktılar mı? Ne yaptılar? Melekler bu durumda ne dediler? Denildi ki melekler şöyle dediler:

سُبْحَانَكَ "Seni tenzih ederiz"

Yâni senin mukaddes şanına lâyık olmayan şeylerden seni tenzih ve tesbih ederiz, demektir. İşlerinin hikmet ve masla-hat'tan hali (yoksun) olması başta olmak üzere sana yakışmayan bütün işlerden seni tenzih ederim demektir. O (yâni سُبْحَانَكَ "Seni tenzih ederiz") kelimesi tevbelerden önce söylenen bir kelimedir.

Mûsâ Aleyhisselâm şöyle demişti: سُبْحَانَكَ تُبْتُ إِلَيْكَ "Sen sübhansın", "tevbe ettim, sana döndüm."[1]

Yunus Aleyhisselâm (balığın karnında iken) şöyle demişti:

لاَ إِلَهَ اِلاَّ أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنتُ مِنَ الظَّالِمِينَ Senden başka ilâh yoktur, sen münezzehsin, Şüphesiz ben haksızlık edenlerden oldum"[2]

سُبْحَانَكَ "Seni tenzih ederiz" kelimesi, masdarın yerine vâki olan bir isimdir. Ancak izâfet ile kullanılır. Eğer izâfet soyulup müfred isim olursa o zaman da tesbih için alem isim olur. سُبْحَانَ kelimesi, sonundaki elif ve nun'dan dolayı gayri munsariftir. (Çünkü kendisinde iki illet bulunmaktadır).

لاَ عِلْمَ لَنَا اِلاَّ مَا عَلَّمْتَنَا "Bizim, senin bize öğrettiğinden başka bir bilgimiz yoktur."

Meleklerin mükellef oldukları şeyden (eşyânın isimlerini söylemekten) âciz olduklarının itirafıdır. Onlara sorulan sorunun tefsir ve açıklamak istemek için olup, itiraz için olmasını belirtmektedir. Zîrâ: لاَ عِلْمَ لَنَا اِلاَّ مَا عَلَّمْتَنَا "Bizim, senin bize öğrettiğinden başka bir bilgimiz yoktur" Âyet-i kerimenin mânâsı, "bizim ilmi kabiliyetimiz ancak bulunmuş olduğumuz âleme münâsib şeyleri bilmektir. Bu âlemin dı-

1 El'A'râf: 7/143
2 El-Enbiya: 21/87

şındaki şeyleri bilmeye gücümüz yoktur. Onlar bizim istidamız dairesinin dışındadırlar. Eğer bu eşyânın isimlerini bilmeye bizim gücümüz ve istîdâtımız yeterli olsaydı, elbette sen o eşyânın bilgilerini öğretir ve içimize koyardın," demektir. مَا masdariyet içindir, yâni biz ancak senin bize öğrettiğin ilmi biliriz demektir. Mahallen merfu'dur.

Çünkü لاَ عِلْمَ "ilim yoktur" kelimesinin masdarından bedeldir. Senin:

لاَ اِلَهَ اِلاَّ اللّٰه "Allah'dan başka ilah yoktur" sözünde olduğu gibi.

إِنَّكَ أَنْتَ "Şüphesiz sen, sen" أَنْتَ "sen" zamirinin i'rab'dan mahalli yoktur.

اَلْعَلِيمُ "Alîm" Kendisine bir şey gizli olmayan, herşeyi hakkıyla bilen.

Bu, (Âlim kelimesi), اِنِّى اَعْلَمُ مَا لاَ تَعْلَمُونَ "Ben sizin bilmediklerinizi bilirim," kavli şerîfinin onlar hakkında gerçekleştiğine işârettir.

الْحَكِيمُ(32) "Hakîm," İşlerini muhkem yapan, hikmet sahibi. Herşeyi kendisinde bulunan yüksek bir hikmete binâen yapan demektir.

Bilmiyorum diyebilmek

Bu Âyet-i kerime, kula noksanlarından, Allahü Teâlâ Hazretlerinin ihsan ve fazlü kereminden aslâ gâfil olmaması gerektiğine işâret etmektedir. Ve insanın bilmediği konularda "bilmiyorum" demesini ve bildiği konularda da bilgiyi aslâ gizlememesinin gerekli olduğundan aslâ çekinmemelidir, hükmünü ifâde etmektedir. **(1/101)**

Dediler ki, "Ben bilmiyorum" (demek) ilmin yarısıdır.

Hikâye (İlim)

Kâdî Ebû Yusuf Hazretlerine[1] bir mesele soruldu. İmam Ebû Yusuf:

-"Bilmiyorum," dedi. Kendisine:

-"Sen her gün beytü'l-mal'dan (hazineden) şu kadar mal alıp geçiniyorsun (maaş alıyorsun). Ondan sonra da bilmiyorum, diyorsun," dediler. İmam Hazretleri:

-"Ben ilmim kadar hazineden maaş alıyorum. Eğer cehâletim kadar alsaydım dünya malı buna yetmezdi," buyurdular.

Hikâye (İlim)

Hikâye olunur ki, âlimin biri mimberin üzerindeyken ona bir mesele soruldu. Âlim:

-"Bilmiyorum," dedi. Ona:

-"Mimber, cahillerin yeri değildir," denildi. Âlim:

-"Ben ilmim kadarınca yükseldim, eğer cehâletim kadarınca yükselseydim, başım göklere değerdi," buyurdu.

قَالَ "Dedi", Allah buyurdu. Bu da istinâftır.

يَاآدَمُ أَنْبِئْهُمْ "Ey Âdem bunlara haber ver," Yâni onlara bildir.

بِأَسْمَائِهِمْ "Onların isimleriyle" Meleklerin kendisini bilmekten âciz oldukları, kusurlarını itiraf edip, isimlerini bilme mertebesine ulaşamadıkları şeylerin isimlerini meleklere haber ver.

فَلَمَّا أَنْبَأَهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ Bu emir üzerine Âdem onlara isimleriyle onları haber verdiğinde," Rivâyet olunur ki, Âdem Aleyhisselâm, bir mimberin üzerine çıktı. Ve ona meleklere eşyânın isimleri vermesi emir olundu. Âdem Aleyhisselâm, eşyânın isimlerini meleklere haber verirken, melekler onun önünde oturmuşlardı. Âdem Aleyhisselâm herşeyin fayda ve menfaatini zikretti.

1 Ebû Yusuf Hazretleri, İmamı Azam Hazretlerinin talebelerinin en başta gelenlerindendir. Asıl adı Yâkûb bin İbrâhim'dir. Sahabe-i kiram'dan Sa'd bin Hâtem (r.a.) hazretlerinin soyundan gelmektedir. Ebû Yusuf künyesidir. 731 (H. 113) yılında Küfe'de doğdu. İmamı Azam Hazretlerinden okudu. Hanefi mezhebinin müçtehidlerindendir. Yıllarca Kadılık yaptı. 798 (H. 182) yılında Bağdatta vefat etti.

قَالَ Allah buyurdu.

أَلَمْ أَقُلْ لَكُمْ إِنِّي أَعْلَمُ غَيْبَ السَّمَاوَاتِ وَالْاَرْضِ "Ben size, ben göklerin ve yerin gayblarını bilirim, dememiş miydim?"

İstifhâm (soru) ikrâr içindir. Yâni, ben yerde ve gökte gayb olan varılmasına yol ve bilinmesine delil olmayan her şeyi bilirim.

وَأَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ "Ben sizin açıkladığınızı bilirim,"Yâni sizin,

قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ "Orada bozgunculuk yapacak ve kan dökecek birisini mi yaratacaksın? Oysa biz seni överek tesbih ediyor ve seni takdis ediyoruz" sözünüzde izhâr ettiğinizi bilirim.

وَمَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ(33) "Ve içinizde gizlediğiniz şeyleri de bilirim"

Ve sizin Allah, bizden daha şerefli, üstün ve kendisine bizden daha sevimli bir varlık yaratmaz, temenninizi de bilir. Buda.

إِنِّي أَعْلَمُ مَا لاَ تَعْلَمُونَ "Ben sizin bilmediklerinizi bilirim," kavl-i şerîfinin delâlet ettiği manâdır. Lâkin Allahü Teâlâ Hazretleri, bunu geniş bir şekilde yayarak getirdi. Üzerine delil gibi olsun diye. Muhakkak Allahü Teâlâ Hazretleri, meleklerin bilmediği (onlarca gizli olan) göklerin ve yerin işlerini, onlara zâhir olan onların zâhirî ve batınî hallerini bilmekte ve onların bilmediğini bilmektedir.

Burada meleklerin suâl ile evlâ olanı terketmeleriyle azarlanmaları vardır. O da onların gözetleme yerinde durup, hâdisenin kendilerine açıklanmasıydı. Bu Âyet-i kerime, insanın şerefine, ilmin meziyyetine ve ilmin ibâdetten daha fazîletli olduğuna delâlet etmektedir. Çünkü melekler, Âdem Aleyhisselâm (ve zürriyetinden) daha çok ibâdet etmektedirler. Bununla berâber halifelik için seçilmediler. (halifelik onlara verilmedi. Yine bu Âyet-i kerîme) hilâfette ilmin şart olduğuna delâlet etmektedir. Belki ilim hilâfette umde (asıl maksat ve halifeliği ayakta tutan direk)dir. Âdem Aleyhisselâm, bu meleklerden üstündür. Çünkü Âdem Aleyhisselâm, onlardan daha alimdir. En çok bilen daha fazîletlidir. (En fazîletli en çok bilendir). Şu Âyet-i kerimeden dolayı:

قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لاَ يَعْلَمُونَ إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولُوا الْاَلْبَابِ

De ki: 'Hiç bilirlerle bilmezler müsavi olur mu?' Ancak temiz akıllı olanlar anlar! 9."[1]

İlim meclisi

İlim, en şerefli cevherdir. (Cevheri bakımından şereflidir). Lâkin ilimle berâber elbette ibâdetin de olması lâzımdır. İlim ağaç menzilesinde (mertebesinde) ibâdet ise onun meyvesi menzilesindedir. Şeref ağacındır. Çünkü ağaç asıldır. Lâkin ağaçtan faydalanmak meyveleri sebebiyle olmaktadır. Ebû Zer (r.a.) Hazretlerinin Hadîs-inde şöyle buyrulmuştur:

حُضُورُ مَجْلِسِ عِلْمٍ اَفْضَلُ مِنْ صَلاَةِ أَلْفِ رَكْعَةٍ وَعِيَادَةِ أَلْفِ مَرِيضٍ وَشُهُودِ أَلْفِ جَنَازَةٍ (فَقِيلَ يَا رَسُولَ اللهِ وَمِنْ قِرَاءَةِ الْقُرْآنِ قَالَ) وَهَلْ يَنْفَعُ الْقُرْآنُ اِلاَّ بِالْعِلْمِ

"İlim meclisinde bulunmak, bin rek'at (nâfile) namaz'dan daha fazîletlidir. Bin hastayı ziyâret etmekten bin cenâzeye katılmaktan daha fazîletlidir. Denildi ki:

-"Ya Rasûlellah" İlim meclisinde bulunmak Kur'ânı Kerim okumaktan da fazîletli mi?" Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri:

-"Kur'ânı Kerim ancak ilim ile fayda verir," buyurdular.[2]

Mesnevî de buyuruldu:

Süleyman Aleyhisselâm'ın mülkünün mührü ilimdi.

Bütün âlem onunla şekil ve cân buldu.

İlmin fazîleti

Hadis-i şerîfte şöyle buyuruldu:

اَلنَّظَرُ إِلَى وَجْهِ الْوَالِدِ عِبَادَةٌ وَ اَلنَّظْرُ إِلَى الْكَعْبَةِ الْمُكَرَّمَةِ عِبَادَةٌ وَ اَلنَّظْرُ فِي مُصْحَفِ عِبَادَةٌ وَ اَلنَّظْرُ فِي وَجْهِ الْعَالِمِ عِبَادَةٌ مَنْ زَارَ عَالِمًا فَكَأَنَّمَا زَارَنِي وَمَنْ

1 Ez-Zumer: 39/9
2 İbni Cevzî, Mevzuât; İhyâ-u ulumiddin c. 1, s. 9; Darü'l-marife, Beyrut

صَافَحَ عَالِمًا فَكَأَنَّمَا صَافَحَنِي وَمَنْ جَالَسَ عَالِمًا فَكَأَنَّمَا جَالَسَنِي وَمَنْ جَالَسَنِي فِي الدُّنْيَا اَجْلَسَهُ اللهُ مَعِيَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

"Babanın yüzüne bakmak ibâdettir. Kâbe-i mukerremeye bakmak ibâdettir. Mushaf'a (Kur'an-i kerime) bakmak ibâdettir. Âlim'in yüzüne bakmak ibâdettir. Kim bir âlimi ziyâret ederse, sanki beni ziyâret etmiş gibi olur. Kim bir âlim ile musâfaha ederse, sanki benimle musâfaha etmiş gibidir. Kim bir âlimin yanında oturursa benimle oturmuş gibidir. Dünyada benim yanımda oturan kimseyi kıyâmet gününde Allahü Teâlâ Hazretleri, onu yine yanımda oturttu-rur."

İlim talebeleri Cehennemden âzâd olmuşlardır

Hadis-i şerîfelerinde Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri buyurdular:

مَنْ أَرَادَ أَنْ يَنْظُرَ إِلَى عُتَقَاءِ اللهِ مِنَ النَّارِ فَلْيَنْظُرْ إِلَى مُتَعَلِّمِينَ فَوَ الذَّي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ مَا مِنْ مُتَعَلِّمٍ يَخْتَلَفُ أَىْ يَذْهَبُ وَ يَجِئُ اِلَى بَابِ الْعَالِمِ اِلاَّ يَكْتُبُ اللهُ لَهُ بِكُلِّ قَدَمٍ عِبَادَةَ سَنَةٍ وَيُبْنَى بِكُلِّ قَدَمٍ مَدِينَةٍ فِى الْجَنَّةِ وَ يَمْشِى عَلَى ٱلْأَرْضِ وَالأَرْضُ تَسْتَغْفِرُ لَهُ وَيُمْسِى وَيُصْبِحُ مَغْفُوراً لَهُ

"Kim Allahü Teâlâ Hazretlerinin Cehennemden azâd ettiklerine bakmak istiyorsa ilim talebelerine baksın. Muhammed (s.a.v.) nefsi kudret elinde olana and olsun ki, hiçbir talebe yok ki değişir yâni âlimlerin kapısına gider ve gelirse muhakkak Allahü Teâlâ onun her adımına bir senelik ibâdet (sevâbını) verir. Her adımına cennette bir şehir yaratır. O yeryüzünde yürür, üzerinde yürüdüğü toprak onun için istiğfarda bulunur. Akşama ve sabaha da günahları bağışlanmış olarak girer. (Günahları affolunur.)"

Te'vîlât-ı Necmiyyeden Tasavvufî manâlar

Tevilâtı Necmiyyede buyuruldu.

وَعَلَّمَ آدَمَ ٱلاَسْمَاءَ كُلَّهَا "Ve Âdem'e isimlerin hepsini öğretti,"

İsimler üç kısım üzeredir.

Birinci kısım, bunlardan bir kısım, ruhânîlerin, melekûtîlerin isimleridir. Bu, meleklerin makamı ve mertebesidir. Melekler bu isimlerin bâzısına sahibtirler. Yine bu ilmin bâzısına istîdâtları da vardır. Çünkü onlara ilimleri olmayan şeyler haber verilmiştir. Ruhanîlerin ve melekûtilerinde cismânîler gibi bize şehâdetleri vardır. **(1/102)**

İkinci kısım: Onlardan bir kısım, cismânîlerin isimleridir. Bu meleklerin mertebesinin altında bir mertebedir. Onların haber vermeleri mümkündür. Çünkü meleklere göre cismânî şeyler, bize nisbetle hayvânlar gibidir. Çünkü hayvanların mertebesi insanların mertebesinin altındadır. İnsan, hayvanların hallerinden haber verebilir.

Üçüncü kısım, ilâhiyyattır. Bu mertebe meleklerin mertebelerinin üstündedir. Allahü Teâlâ Hazretleri buyurdukları gibi.

يَخَافُونَ رَبَّهُمْ مِنْ فَوْقِهِمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ "Kendilerine hakîm olan Rabblerinden korkarlar ve emrolundukları her şeyi yaparlar."[1]

İnsana ondan haber vermek mümkün değildir. Melekler içinde kendilerini aşan şeyden haber vermek mümkün değildir. Allah'ın kendilerine öğrettiğinin üstünde olanları haber veremezler. Çünkü o gaybtır. Meleklere gayb âlemine yükselmek yoktur. O cebârut âlemidir. Melekler ise melekût âlemindedirler. Meleklerin bilinen bir makamı vardır. Onu aşamazlar.

Sidre-i müntehâ'da Cebrâil Aleyhisselâm'ın Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerine: لَوْ دَنَوتُ اَنْمَلَةً لاَحْرَقْتُ "Bir parmak ucu kadar yaklaşsam, yanarım" demesi gibi. Âdem Aleyhisselâm, isimleri bilmekle tahsis edildi. Çünkü Âdem Aleyhisselâm, âlemin hulâsasıdır (özetidir.) Âdem Aleyhisselâm'ın ruhu âlem ağacının tohumuydu. Onun şahsı âlem ağacının meyvesiydi. Bundan dolayı onun şahsı (âlemin) içindeki her şey yaratıldıktan sonra yaratıldı. Meyve, ağacın tamamen yaratılmasından sonra yaratıldığı gibi. Meyve, ağacın bütün dallarında (parçalarında) olduğu ve hatta ağacın en yüksekliklerinde göründüğü gibi; böylece Âdem Aleyhisselâm da mevcûdat ağacının dalları üzerinde tâbir edilip o ağacın alt ve üstünde bulunur. O mevcudat ağacının bütün parçalarında (dallarında) onun için bir menfaat, zarar, maslahat ve mefsedet vardır. Mevcûdât ağacında var olan her şey "isim" ile isimlendirildi. Bu menfaat ve mazarratı (zararlı şeyleri) Allahü Teâlâ Hazretlerinin kendisine öğrettiği ilim ile kavramaktadır. Bunlar, Allahü Teâlâ Hazretlerinin Âdem Aleyhisselâm'dan bilip, me-

1 En-Nahl: 16/50

leklerin bilmediği şeylerin cümlesindendir. Âdem Aleyhisselâm'ın halinin kemâlini beyan etmektedir. Allahü Teâlâ Hazretlerinin isimleri, onun menfaati ve mazarratı üzerine geldi; başkaların isimlerinden fazla olarak. Bu, Âdem Aleyhisselâm'ın mahluk, Allahü Teâlâ'nın Hâlik (yaratıcı), Âdem Aleyhisselâm, rızıklanan, Allahü Teâlâ'nın rezzâk (rızık veren), Âdem Aleyhisselâm, âbid, Allahü Teâlâ Hazretleri ma'bud (ibâdet olunan), Âdem Aleyhisselâm (ve zürriyeti) ayıp sahibi (ayıp işleyenler olunca) Allahü Teâlâ Hazretleri settâr (hataları ve ayıpları örten), Âdem Aleyhisselâm, zelle (ve evladları günahkâr olunca) Allahü Teâlâ Hazretleri, gaffâr (günahları bağışlayıcı), Âdem Aleyhisselâm, tevbe edici olunca, Allahü Teâlâ Hazretleri, tevvâb (tevbe-leri kabul edici), İnsanlar, faydalı olunca Allahü Teâlâ Hazretleri ona fayda ve menfaati yarattı, İnsanlar, başkalarına zarar verici olunca Allahü Teâlâ hazretleri de ona zarar veren oldu, insanlar, zâlim olunca Allahü Teâlâ Hazretleri adaletiyle tecelli etti, insan mazlum olunca Allahü Teâlâ Hazretleri müntekım (mazlûmun hakkını zâlimden alan) oldu ve diğer bütün halleri buna kıyas et.

Âdeme secde

وَاِذْ قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ اسْجُدُوا لِاٰدَمَ فَسَجَدُوٓا اِلَّآ اِبْلِيسَؕ اَبٰى
وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ ﴿٣٤﴾ وَقُلْنَا يَآ اٰدَمُ اسْكُنْ اَنْتَ
وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ وَكُلَا مِنْهَا رَغَدًا حَيْثُ شِئْتُمَاۖ وَلَا تَقْرَبَا هٰذِهِ
الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ ﴿٣٥﴾ فَاَزَلَّهُمَا الشَّيْطَانُ عَنْهَا
فَاَخْرَجَهُمَا مِمَّا كَانَا فِيهِۖ وَقُلْنَا اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّۚ وَلَكُمْ
فِى الْاَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ اِلٰى حِينٍ ﴿٣٦﴾ فَتَلَقّٰٓى اٰدَمُ مِنْ رَبِّهِ
كَلِمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِؕ اِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿٣٧﴾ قُلْنَا اهْبِطُوا مِنْهَا
جَمِيعًاۚ فَاِمَّا يَاْتِيَنَّكُمْ مِنّ۪ى هُدًى فَمَنْ تَبِعَ هُدَاىَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ
وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٣٨﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَآ اُو۬لٰٓئِكَ
اَصْحَابُ النَّارِۚ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٣٩﴾

Meali Şerifi:

Ve o vakit melâikeye,

-"Âdem için secde edin!" dedik. Derhal secde ettiler... Ancak iblis dayattı, kibrine yediremedi. Zâten, kâfirlerden idi...[34]

Ve dedik ki;

"Yâ Âdem! Sen ve zevcen, cenneti mesken edin. ikiniz de, ondan dilediğiniz yerde bol bol yeyin. Fakat, şu ağaca yaklaşmayın ki, haddi aşan zâlimlerden olmayasınız!" [35]

Bunun üzerine, Şeytan onları oradan kaydırdı... ikisini de, bulundukları nâz ü na'îm'den (cennet nimetlerinden) çıkardı. Biz de,

-"Haydi" dedik; "bâzınız bâzınıza düşman olarak inin! Ve size yerde, bir zamana kadar bir karar ve nasip alma var..." [36]

Derken, Âdem Rabbinden birtakım kelimeler telakkî etti, yalvardı. O da tevbesini kabul buyurup, ona yine baktı. Filhakika, O'dur ancak, öyle Tevvab, öyle Rahîm... [37]

Dediki:

-"İnin oradan hepiniz! Sonra, benden size ne zaman bir hidâyetçi gelir de, kim o hidâyetçimin izince giderse, onlara bir korku yoktur ve mahzûn olacaklar onlar değildir. [38] Küfre saplananlar ve âyetlerimize yalan diyenler ise, işte bunlar, ateş arkadaşlarıdır; onlar, onda muhalled kalacaklardır. [39]

Tefsiri:

وَإِذْ قُلْنَا "Ve biz meleklere dediğimiz zaman,"

Yâni Ey Muhammed! (s.a.v.) söylediğimiz zamanı hatırla. لِلْمَلاَئِكَةِ "Meleklere," Yâni hepsine Allahü Teâlâ Hazretlerinin şu Âyet-inden dolayı: فَسَجَدَ الْمَلاَئِكَةُ كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ "Bunun üzerine meleklerin hepsi toptan secde ettiler."[1]

اسْجُدُوا لِآدَمَ "Âdem için secde edin,"

Yâni ona saygı ve hürmet edin. سُجُود "Sucûd", aslında sukûnetle berâber tezellül demektir. Şer'-i şerîfte ise, ibâdet kasdıyla yüzü yere koymaktır.

Emredilen şey, ya şeriat manâsına olur. Kendisine secde edilen hakikî manâda Allahü Teâlâ Hazretleridir. Âdem Aleyhisselâm şan ve şerefinden dolayı meleklerin secdelerinin kıblegâhı kılındı.

---

1 El-Hicr: 15/30

(Emredilen şey) ya da lügat manasında olur. Bu da Âdem Aleyhisselâm'a karşı mütevâzi olmaktır. Ona tahiyyet (selâm ve saygılar sunmak) ve ona tazimde bulunmaktır. Yusuf Aleyhisselâm'ın kardeşlerinin kendisine secde etmeleri gibi. Geçmiş ümmetlerde tahiyyat (yâni, selâm ve saygı secdesi) caizdi.

İnsana secde

Selmân-ı Fârisî Hazretleri, Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerine secde etmek istediği zaman, Efendimiz (s.a.v.) Hazetlerinin:

لاَ يَنْبَغِي لِمَخْلُوقٍ اَنْ يَسْجُدَ لِأَحَدٍ اِلاَّ اللهِ تَعَالَى وَلَوْ اُمِرْتُ اَحداً اَنْ يَسْجُدَ لِأَحَدٍ لاَمَرْتُ الْمَرْأَةَ أَنْ تَسْجُدَ لِزَوْجِهَا

-"Mahlûk'a Allah'dan başkasına secde etmesi yakışmaz. Eğer ben bir kişinin bir kişiye secde etmesini emretseydim; elbette kadının kocasına secde etmesini emrederdim,"[1] buyurmalarıyla mahlûka secde etmenin hükmü nesh oldu (yürürlükten kalktı, haram oldu.) Bu ümmetin iyi dilek ve saygı belirtme hareketi selâm'dır. Lâkin selâm verirken eğilmek mekruhtur. Çünkü selam verirken eğilmek, Yahûdîlerin işlerine benzemektedir. Dürer'[2]de olduğu gibi.

Bu güzel söz, (yâni meleklere Âdem Aleyhisselâm'a secde etme emri) Âdem Aleyhisselâm'ın meleklere eşyânın isimlerini haber vermesinden sonraydı.

Denildi ki, Allahü Teâlâ Hazretleri, Âdem Aleyhisselâm'ı yarattığında, meleklere kendilerinin mi daha bilgili yoksa Âdem Aleyhisselâm mı meselesi müşkil geldi (çözemediler). Allahü Teâlâ Hazretleri, meleklere eşyânın isimlerini sordu, melekler bilemediler. Âdem Aleyhisselâm'a sordu. O bildi. Âdem Aleyhisselâm, eşyânın isimlerini bilince melekler, onun kendilerinden daha âlim olduğunu kabul ettiler. Meleklere, kendilerinin mi daha fazîletli yoksa Âdem Aleyhisselâm'ın mı daha üstün olduğu konusu müşkil geldi (anlayıp çözemediler). Allahü Teâlâ Hazretleri, meleklere Âdem Aleyhisselâm'a secde etmelerini emredince melekler, Âdem Aleyhisselâm'ın kendilerinden daha fazîletli olduğunu anladılar.

---

1 Bu hadîs-i şerif, Tirmizi ve Ebû Dâvûdd'a geçmektetir: Mevzûât hadis no: 1079 ve 1828; Tirmizi de şu kadarı geçmektedir: لَوْ كُنْتُ آمِرًا أَحَدًا أَنْ يَسْجُدَ لِأَحَدٍ لَأَمَرْتُ الْمَرْأَةَ أَنْ تَسْجُدَ لِزَوْجِهَا Eğer ben bir kişinin bir kişiye secde etmesini emretseydim; elbette kadının kocasına secde etmesini emrederdim." Bakanız: Tirmizi, Kitâbü'-Rıda,

2 Dürer, Molla Hüsrev Hazretlerinin yazmış olduğu bir fıkıh kitabıdır. O günden (Fatihin devrinden) bu yana ders kitabı olarak okunmaktadır.

Allahü Teâlâ Hazretlerinin lütfu ve keremindendir ki, meleklere babamız Âdem Aleyhisselâm'a secde etmesini emretti; bize de kendisinden başkasına secde etmeyi yasakladı.

لاَ تَسْجُدُوا لِلشَّمْسِ وَلاَ لِلْقَمَرِ وَاسْجُدُوا لِلّٰهِ الَّذِي خَلَقَهُنَّ "Güneşe ve aya secde etmeyin. Onları yaratan Allah'a secde edin."[1] Mukarrabîn melekler, Âdem Aleyhisselâm'a secde etmeye emrolundular. Biz de Allahü Teâlâ Hazretlerine hizmet ve secde ile emrolunduk.

Te'vîlât-ı Necmiyyeden

Te'vîlât-ı Necmiyyede buyuruldu.

وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلاَئِكَةِ اسْجُدُوا Ve o zaman meleklere: "Âdem için secde edin!" dediğimizde," Âyet-i kerîmesinde geçen, اسْجُدُوا "Secde edin," kelimesinin üç mânâsı vardır.

Birincisi: Siz Allahü Teâlâ Hazretlerine melekî bir tabiat ve ruhâni bir meleke ile secde ediyorsunuz. Tabiatınızın hilâfına Âdem Aleyhisselâm'a secde edin. Belki ibâdet edin, emre uyarak incelin alçalın ve ilâhî hükme yapışarak ona secde edin.

İkincisi: Âdem Aleyhisselâm'a mahsus fazîletine saygı duyarak ve onun hilâfet şanına tazimen Âdeme secde edin. Bu Allahü Teâlâ Hazretlerinin Âdem Aleyhisselâm'da tecelli etmesinden dolayıdır. Kim Âdem Aleyhisselâm'a secde ederse gerçek manâda Allahü Teâlâ Hazretlerine secde etmiştir. Allahü Teâlâ Hazretleri Habîbî Aleyhisselâm, hakkında buyurdukları gibi. **(1/103)**

إِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ إِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللّٰهَ "Muhakkak ki sana biat edenler ancak Allah'a biat etmektedirler."[2]

Üçüncüsü: اسْجُدُوا لِآدَمَ "Âdeme secde edin," yâni Âdem için secde edin demektir. Çünkü meleklerin, taatleri ve ibâdetleri, sevâbı mûcib olmayıp derecelerini yükseltmemektedir. Meleklerin ibâdetlerinin faydası iki manâ'dan insana dönmektedir.

Birincisi: İnsanlar, taatta meleklere uymakta ve onların edebleriyle edeblenmekte, emirlere uymakta ve nehiylerden kaçmakta insanlar, kendilerine melekleri numûne-i imtisal (örnek) edinerek, gurur ve kibirden kaçınmaktadır. Kendisine lânet ve rahmetten kovulma bitişmesin diye, şeytana lânet ve rahmetten mahrumiyet ile cezâlandırıldığı gibi. İnsanlar, meleklere tâbi olmakla övülen

---

1 El-Fussilet: 41/37
2 El-Fetih: 48/10

ve saygıdeğer bir varlık olmaktadır. Melekler, Allah'ın emirlerine sarılmakta aslâ geri kalmadıkları gibi...

لاَ يَعْصُونَ اللّٰهَ مَا أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ "(Melekler,) Allah'ın emirlerine asi olmazlar ve emredildikleri şeyi yaparlar."[1]

İkincisi: Allahü Teâlâ Hazretlerinin rahmet ve fazlü kereminin kemâli insanlar ile berâberdir. Allahü Teâlâ Hazretleri, meleklerin, taat, tesbih, hamdlerindeki bütün himmet ve gayretlerini insanların mağfiretini isteme istîdâtı üzerine yoğunlaştırdı. Alahü Teâlânın buyurduğu gibi:

وَالْمَلاَئِكَةُ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيَسْتَغْفِرُونَ لِمَنْ فِي الْاَرْضِ

Melekler Rablerini hamd ile tesbih ediyorlar ve yeryüzünde bulunan kimseler için mağfiret diliyorlar."[2] İşte bundan dolayı meleker, insanlar için secdeyle emir olundular. Onlara istiğfarda bulunmaları için secdeyle emir olundular.

فَسَجَدُوا "(Hemen) secde ettiler," Yâni melekler, hemen secde ettiler, çünkü melekler, nûrdan yaratılmışlardır. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri buyurdukları gibi: خُلِقَتِ الْمَلاَءِكَةُ مِنْ نُورٍ "Melekler, nûrdan yaratıldılar." Boyun eğmek ve taat etmek ise nûrun şanındandır. Âdem Aleyhisselâm'a ilk secde eden melek Cebrâil Aleyhisselâm olduğundan Allahü Teâlâ Hazretleri ona peygamberlere vahiy indirmesini ve özellikle Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerine vahiy indirme vazifesini vermekle ona ikrâmda bulundu. Sonra Mikâil, sonra İsrâfil, sonra Azrâil ve daha sonra diğer melekler secde ettiler. Denildi ki, ilk secde eden İsrâfil Aleyhisselâmdı. Başını secdeden kaldırdığı zaman, kendisine bir ikrâm olarak, bütün Kur'ânı kerimi alnında yazılı buldu. Secde emrine uymada bütün melekleri geçtiği için.

فَسَجَدُوا "(Hemen) secde ettiler,"

Buradaki فَ (fe) harfi, meleklerin Allah'ın emrine uymada süratli davrandıklarını ve bu konuda aslâ tereddüt edip tenbellik göstermediklerini ifade etmek içindir.

اِلاَّ إِبْلِيسَ "İblis hariç,"

Yâni İblis secde etmedi. Çünkü o ateşten yaratılmıştı. Kibirlenmek, yücelik ve büyüklük taslamak ateşin şanındandır. Âlimler, bu istisnâ'dan iki görüş belirtmişlerdir.

1 Et-Tahrim: 66/6
2 Eş-Şurâ: 42/5

Birincisi: اِلاَّ إِبْلِيسَ "İblis hariç," cümlesi istisnâ-i muttasıldır.[1] Çünkü İblis, binlerce meleğin arasında bulunan sadece cin kabilesine mensub bir cin idi. İblis meleklerin arasında bir cin olduğu için, melekler ona gaalib olmuşlardı. Meleklerin sıfatıyla muttasıf olmuştu. فَسَجَدُوا "(Hemen) secde ettiler," kavli şerîfiyle melekler ona galebe çalmışlardı. Sonra İblis onlardan birinin istisnâ edildiği gibi istisnâ edildi. Bundan dolayı müfessirlerin çoğu İblis'in meleklerden olduğuna kâildirler. Çünkü meleklere secde hitabı geldiğinde şeytan meleklerle berâberdi. Bağavî bu görüşün daha sahih olduğunu söyledi.

Meleklerde İsyân...

Teysir'de buyuruldu: Melekler, için لاَ يَعْصُونَ اللهَ مَا أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ "(Melekler,) Allah'ın kendilerine emrettiklerine karşı asi olmazlar ve emredildikleri şeyi yaparlar."[2] **Ve** إِنَّ الَّذِينَ عِنْدَ رَبِّكَ لاَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَيُسَبِّحُونَهُ وَلَهُ يَسْجُدُونَ Zîrâ Rabbinin katında olanlar, Allah'a kulluk etmekten aslâ kibirlenmezler, O'nu tenzih eder, şanını ulularlar ve yalnızca O'na secde ederler."[3] Buyurulması, meleklerden isyânın tasavvuruna delildir. Eğer meleklerden isyânın tavassur edilmesi mümkün olmasaydı, melekler, "isyân etmezler" ve "kibirlenmezler" şeklinde övülmezlerdi. Lâkin meleklerin taati tabiatleri gereğidir; isyânları ise çok zordur. Beşerin (insanların) ise, taati zor, hevâ (ve hevese) tâbi olmak ise, insanlarda tabiatleri gereğidir. Meleklerden isyânın tasavvur edilmesi inkâr edilemez. Gerçekten Hârut ve Mârut'ta zikredilenler zikredildi.

Mesnevî'de buyuruldu:

"İmtihanda onlar, altüst oldularsa da sarhoş olan (birbirlerinin sırlarını saklayan) bundan daha basiretsizdi."

İkinci söz: فَسَجَدُوا اِلاَّ إِبْلِيسَ "Melekler hemen secde ettiler. Yalnız İblis dayattı secde etmedi," Âyet-i kerîmesi, istisnâ-i münkati'dir.

---

1 İstisnâ, bir hukmü mâ kablinden (bir öncekinden) ayırmaktır. Ayırılana müstesnâ, mâkablina (bir öncekine) müstesnâ minh (kendisinden istisnâ yapılan) denir. Müstesnâ, müstesnâ minh'in cinsinden olursa ona "İstisnâ-i muttasıl" denir. Eğer müstesnâ müstesnâ minh'in cinsinden değilse ona "İstisnâ-i münfasıl" veya "İstisnâ-i munkatı'" denir.
2 Et-Tahrim: 66/6
3 El-A'râf: 7/206

Çünkü İblis meleklerin cinsinden değildir. Belki cinlerdendir. İblis'in cinlerden olduğuna nass (Kur'an-ı kerim'in ayetleri) vardır.

وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلاَئِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا اِلاَّ إِبْلِيسَ كَانَ مِنْ الْجِنِّ فَفَسَقَ عَنْ أَمْرِ رَبِهِ

"Yine o vakti hatırla ki biz, meleklere: "Âdem'e secde edin!" demiştik. İblis hariç olmak üzere onlar hemen secde ettiler. İblis cinlerdendi, Rabbinin emrinden dışarı çıktı."[1] (Doğrusu budur. İblis meleklerden değildi. Şeytan cinlerdendi.)

Hâfiz'dan (rivâyet edildi):

Cin ve melekler bir cinstir.
Onlardan temiz olan melektir.
Kötü olan ise o şeytandır.
Melekle, şeytanın arasında olan ise cindir.

İblis secde etmedi

أَبَى "İblis kaçındı, imtina etti," Yâni İblis secde emrinden imtina etti. اِبَاء kendi iradesiyle bir şeyden kaçınmaktır.

وَاسْتَكْبَرَ **"kibirlendi"**

Yâni büyüklük tasladı ve kibrini izhâr etti. Âdem Aleyhisselâm'a secde etmeyi, ona tazim etmeyi ve Âdem Aleyhisselâm'ı selâm ve saygıyla karşılamayı Rabbinin ibâdetine bir vesile edinmedi. تَكَبُّرْKişinin nefsini başkalarından daha büyük görmesidir. اِسْتكْبَار ise bunu büyük bir pişkinlikle istemektir. Yâni kendisini bâtıl ile süslemek sûretiyle aslında kendisinde olmayan bir şeyle üstünlük taslamaktır. Âyet-i kerimede اِبَاء "Kaçınmayı", اِسْتكْبَار "Kibir taslama"dan önce zikretmesi, kaçınmak, kibirlenmesinin sebebi, onun zâhirî olması ve eserinin açıklığa kavuşmasıdır.

Mesnevî'de buyuruldu:

Bu, (büyüklük taslama işi) donmuş buzun güneşten gâfil olması gibi manâ'dan habersiz olmaktır. Buz, güneşi görünce, kalmaz. Yumuşayıp, ısınıp akar gider.

(Âlimler) buyurdular: Melekler, secde ettiklerinde, İblis imtina etti. Âdem Aleyhisselâm'a yönelmedi ve hatta sırtını ona çevirdi. Bu şekilde secde eden meleklere doğru dikilip kaldı. **(1/104)** Melekler

---

1 El-Kehf: 18/50

secde halinde tam yüz sene kaldılar. (Başka bir rivâyette) melekler, secde halinde beşyüz sene kaldı, denildi. Melekler secdeden başlarını kaldırdılar. Şeytan hâlâ orada ayaktaydı, onlara tariz etmekte ve secde etmekten imtinâ etmekten pişman da değildi. Melekler, şeytanı orada durup, kendileriyle berâber secde etmediğini görünce, Allahü Teâlâ Hazretlerinin rızası için ikinci kez secdeye kapandılar. Melekler bu şekilde iki secde yapmış oldular. Secde'nin biri Âdem Aleyhisselâm içindi; diğeri Allahü Teâlâ Hazretleri için. Şeytan, meleklerin yapmakta olduğu secdeleri gördü, onların yaptığı gibi yapmadı. İşte bu, şeytanın secde etmekten kaçınmasıdır. Şeytan Âdem Aleyhisselâm'a secde etmekten kaçınıp secde etmediğinden dolayı Allahü Teâlâ Hazretlerinin onun, sıfatını, halini, sûretini, şeklini ve nimetini değiştirdi. Böylece şeytan bütün çirkinlerden daha çirkin oldu. Allahü Teâlâ buyurdular:

إِنَّ اَللهَ لاَ يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّى يُغَيِّرُوا مَا بِأَنفُسِهِمْ

"Her halde Allah bir kavme verdiğini –onlar nefislerindekini bozmadıkça- bozmaz.."[1] Bazıları, şeytan secde etmemekle; şeytanın cesedi, domuzların şekline, yüzü de maymun yüzüne dönüştü. Şeytanın nesli ve zürriyeti vardır. Neshedilenin nesli olmuyorsa da, lâkin istediğinde, bir bakışla bakar ve onun bakmasıyla nesli olur.

Şeytan Secde'den kaçındı

Rivâyet olunduğuna göre, Hak Teâlâ Hazretleri tarafından, Şeytana:

-"Âdem Aleyhisselâm'ın kabrine secde et, senin tevbeni kabul edeyim, günahlarını bağışlayayım," denildi. Şeytan:

-"Ben Âdem'in kalıbına, cesed ve bedenine secde etmedim; nasıl olur da onun mezar ve ölüsüne secde edeyim," dedi.

Yine haber'de geldiğine göre, Allahü Teâlâ Hazretleri, şeytanı her yüz bin senede bir ateşten çıkarır. Âdem Aleyhisselâm'ı da cennetten çıkarır ve ona secde etmesini emreder. Şeytan yine secde etmekten kaçınır. Âdem Aleyhisselâm'a secde etmeyen şeytanı yine ateşe döndürür.

وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ **(34)** "Ve şeytan kâfirlerden (inkârcılardan) idi."

1 Er-Ra'd: 13/11

Yâni Allahü Teâlâ Hazretlerinin ilminde kâfir idi. Veya kendisinin Âdem Aleyhisselâm'dan üstün olduğuna itikad ettiğinden Âdem Aleyhisselâm'a secde etme emrini çirkin gördüğü için kâfirlerden oldu. Şeytan kendisinin Âdem Aleyhisselâm'dan üstün olduğuna inanıyordu. Bir kişinin kendisinden daha üstün olduğu bir şeye secdeyle emredilmesi ve onunla tevessül etmesi güzel olmazdı.

Şu Âyet-i kerime bunu anlatmaktadır: (Şeytan Âdem Aleyhisselâm'a secde etmekle emir olunduğunda secde etmediğinde:)

قَالَ يَاإِبْلِيسُ مَا مَنَعَكَ أَنْ تَسْجُدَ لِمَا خَلَقْتُ بِيَدَيَّ أَاسْتَكْبَرْتَ أَمْ كُنتَ مِنْ الْعَالِينَ

Allah: "Ey İblis! O benim kudretimle yarattığıma secde etmene ne engel oldu? Kibirlenmek mi istedin? Yoksa yüksek derecelerde bulunanlardan mı oldun?" dedi[1] Bu soruya şeytan şöyle cevab verdi: قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ İblis dedi ki: "Ben ondan hayırlıyım. Beni ateşten yarattın, onu ise çamurdan yarattın."[2] Şeytan sadece kendisine emredileni terketmekle şeytan olmadı. Kendisini Âdem Aleyhisselâm'dan üstün ve daha hayırlı olduğunu iddia etmesiyle lanete uğradı. Ehli sünnet ve'l-cemaatin mezhebin de, şakî olan kişi gerçekten said olabilir. Saîd kişi de şakî olabilir. Kâfir kişi Müslüman olduğu zaman, Müslüman olduğu âna kadar kâfir idi. İslâmı tasdik ve ikrar etmesiyle Müslüman olduğundan, Allahü Teâlâ Hazretleri onun geçmiş olan bütün günahlarını bağışlar. Müslüman kâfir olduğu zaman, bundan Allaha sığınırız, bu vakte kadar Müslüman sayılırdı. Ancak eskiden yapmış olduğu bütün ameli yanar, silinir.

Sonra Allahü Teâlâ Hazretleri, şeytan için, وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ "Ve şeytan kâfirlerden idi," buyurdu. Halbuki o zaman şeytandan başka kâfir yoktu. Ondan sonra kâfirlerin olacağı Allah'ın bilgisi dâhilinde olduğundan onun kâfirlerden olduğunu zikretti. Yâni şeytan kendisinden sonra inkâr eden kâfirlerden idi, demektir. Bu Allahü Teâlâ Hazretlerinin Âdem Aleyhisselâm ve eşi Hazreti Havva'ya yasak edilen ağaç'tan yememelerini tenbih ederken buyurdukları: فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ "(Eğer yasak edilen ağaçtan yerseniz) ikiniz de zâlimlerden olursunuz," kavli şerîfine benzemektedir.

Kibir insanı saptırır

1 Sad: 38/75
2 Sad: 38/76

Bu Âyet-i kerimenin faydalarındandır:

(Birincisi:) Kibir taslamanın çirkinliğini izhâr etmesidir. Zîrâ kibir sahibini küfre götürür.

(İkincisi:) Bu Âyet-i kerîme, insanı Allah'ın emrine bağlanmaya teşvik etmektedir. Kişiyi Allah'ın sırrını araştırmaya dalmayı terkettirir. Emir vucûb içindir. Allahü Teâlâ Hazretlerinin kendisini, küfür üzere öleceğini bildiği kişiler, hakikâten kâfirdirler.

(Üçüncüsü:) İtibâr ömrün sonunadır. Her ne kadar şimdiki hâline göre mü'min olduğuna hükmedilirse de, o gerçekten kâfirdir. Bunlar vefat ile ilgili meselelerdir. Yâni itibâr ömrün tamamlanmasına, ölüm vaktinedir. İtibâr sonuca olduğuna göre, kul ibâdet ve taate koşmalıdır. Her kolaylığı, özellikle Allahü Teâlâ Hazretleri, ömür senelerinin sonunda iyi bir sonuçla kapaması için kolaylıklar yarattı. İnsanın sonuçta amel defterini sâlih amel ile mühürlemesi içindir.

Rabiatü'l-Adeviyye (r.h.) Hazretleri, **Süfyân-ı Sevri (**k.s.) Hazretlerine şöyle buyurdu:

-"Sen sayılı günler içinde yaşayacaksın. Bir gün gittiğinde, senin sayılı günlerin bir kısmı gitmiş olur. Senden bâzı günlerin gittiğinde, hepsi gitmiş (ve bütün ömrünün gitmesi yakınlaşmış) olur. Sen amel edersen amel et ve giden ömründen ibret al. Benim dirhem ve dinârım (altın ve gümüşlerim) gitti, malım azaldı, makam ve mevkim düştü, deme. Belki bunun aksine, günüm gitti. Bu giden günümde ne yaptım? De. Çünkü bu giden gün ile ömür eksilir."

Bir âbid ölüm düşeğinde iken şöyle dedi:

-Üzüntüm hüzünler diyârı olan dünya için değildir. Benim üzüntüm, uykuyla geçirdiğim gecelere, iftar (yeme ve içmeyle) geçirdiğim günlere ve Allahü Teâlâ Hazretlerinin zikrinden gâfil olarak geçirdiğim saatlere üzülmekteyim.

Alâ ibni Ziyâd'dan şöyle rivâyet olundu:

Dünya hergün şöyle seslenir: Ey insanlar! Ben yeni bir günüm, ben yapacağın amellere şahidlik etmekteyim. Eğer benim güneşim batarsa, bir daha kıyâmete kadar ben size dönmem."

Hayırlı İnsan ve Şerli İnsan

Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerine, soruldu:

-يَا رَسُولَ اللهِ مَنْ خَيْرُ النَّاسِ "Yâ Resûlellah! İnsanların hayırlısı kimdir?" Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri:

-مَنْ طَالَ عُمْرُهُ وَ حَسُنَ عَمَلُهُ- "Ömrü uzun ve ameli güzel olandır" buyurdular. Yine soruldu:

- فَاَىُّ النَّاسِ شَرٌّ "Hangi insan şerlidir?" bu soruya Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri:

- مَنْ طَالَ عُمْرُهُ وَسَاءَ عَمَلُهُ وَخِيفَ شَرُّهُ وَلَمْ يَرَجَّ خَيْرُهُ - " Şerli ve kötü insan, ömrü uzun, ameli kötü; insanların şerrinden korkup ve hayrı umulmayan kişidir," buyurdular.

Hasan Basrî Hazretleri, meclisinde oturanlara şöyle dedi:

-"Ey şeyhler topluluğu (gün görmüş kimseler!) Ekin hakkında ne düşünürsünüz? Tam kemâle erdiği zaman ne yaparlar?"

-"Biçilir" dediler. Hasan Basrî Hazretleri:

-"Ey gençler topluluğu! Bazen de ekin olgunlaşmadan önce afetlere uğrar," buyurdu:

Bazıları şöyle buyurdular: **(1/105)**

Ölümden önce sen, kendin için bir hazırlık yap!

Çünkü yaşlılık ölüme hazırlıktır.

Göç oldukça zordur, o halde çaba göster.

Asıl durak yerinde durup dinlenmemek için.

Yine Hasan Basri Hazretlerinden rivâyet olundu:

"Ey Âdemoğlu! Bir senenin sıkıntısını bir güne getirip sığdırmaya kalkışma. Çünkü o günün sana getireceği şeyler, sıkıntı olarak zaten sana kâfidir (yeter). Eğer sen o yıl yaşarsan zaten Allah senin rızkını verir. Şayet yaşayamayacaksan, bu takdirde kendine ait olmayan birşeylerle uğraşır olacaksın."

Ebû Derdâ (r.a.) Hazretlerinden rivâyet olundu:

"Güneş doğduğunda muhakkak yanında iki melek vardır. O melekler, seslenirler ve onların seslerini insan ve cinler hariç bütün varlıklar işitirler. O melekler şöyle derler: "Ey insanlar! Rabbinize gelin. Az ve yeterli olan bir şey; çok ve insanı oyalayan şeylerden daha hayırlıdır. Güneş her battığında mutlaka yanında yine iki melek vardır. Melekler, nidâ ederler ve o meleklerin seslerini insan ve cinler hariç yeryüzünde bulunan bütün varlıklar işitirler. Melekler şöyle dua ederler:

اللّٰهُمَّ عَجِّلْ لِمُنْفِقٍ خَلَفاً وَعَجِّلْ لِمُمْسِكٍ تَلَفاً "Allahım, malını senin yolunda infak edenin yerine yenisini ver. Malını infak etmeyip, elinde tutanın da malını telef et"

Mesnevî'de buyuruldu:

Verilen her bir ekmek on ekmek getirir.

Can dahi on câna bedel olur.

وَقُلْنَا يَاآدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ "Dedik ki: "Ey Âdem, mesken tut, sen."

Kurtubî Hazretleri tefsirinde buyurdu: Hiç şüphesiz, İblis kâfir olunca, Allah, onları cennetten çıkardıktan sonra onu oradan uzaklaştırdı. Allah buyurdu: Ey Âdem kal, otur, yâni, ikâmetin lâzımdır, dedi. Âdem aleyhisselâm, cenneti mesken edindi. Cennet sukûnet mahallidir.[1] Sükûn'den, yerleşmekten murat, hareketsiz olmak demek değildir. Belki giymek ve istikrâr demektir.

وَزَوْجُكَ **"Ve zevcin",**

Havvâ, Kadına (eş manasında), زَوْج veya زَوْجَة denir. زَوْج kelimesi daha fesihtir. Ebû'l-Leys tefsirinde olduğu gibi. Allahü Teâlâ Hazretleri, onlara evvelâ hüküm'den maksadın o olduğunu tenbih için onlara hitabetmedi. Matûf'ün aleyh, ona tabidir.

الْجَنَّةَ **"Cennette"**

Bütün müfessirlerin icmâı ile cennet, sevâb yurdudur. Bâzı mü'tezile ve kaderiyye buna muhâlefet ettiler. Onlar, cennetten murat, bostan (bağ ve bahçe) demektir. Filistin toprağındaydı. Veya Faris ile Kirmân arasında bir yerdeydi. Allahü Teâlâ Hazretleri, Âdem Aleyhisselâm'ı imtihan etmek için yarattı. Burada geçen, هُبُوط inmek, intikal mânâsınadır. Âdem Aleyhisselâm, oradan Hind'e indi. Allahü Teâlâ hazretleri;

اهْبِطُوا مِصْرًا "Bir kasabaya inin"[2] buyurulduğu gibi. Bu (görüş) tartışmalıdır. Çünkü هُبُوط inmek (evet bazen) intikâl manasında istiâre yoluyla kullanılır. Hakikî manasında kullanmak mümteni ve akıldan uzak olduğu zaman, mecâzî olarak, intikâl manasında kullanılır. Amma burada öyle değildir.

Havvâ validemiz

Hazreti Havvâ'nın yaratılışında ihtilâf edildi. Cennete girdikten sonra mı, önce mi yaratıldı? İbnü Abbas (r.a.) Hazretlerinden rivâyet edilen bu hadis, birincisine (yâni Havvâ annemizin cennete girmeden

1 İmam Kurtubî, Ebû Abdullah bin Muhammed el-Ensârî; El-Câmiu Li Ahkâmı'l-Kur'ân, c. 1, s. 282-283; Darül-fikr, Beyrut: 1414
2 Bakara:2/61

önce yaratıldığına) delâlet etmektedir: Allahü Teâlâ Hazretleri, meleklerden bir ordu gönderdi. Âdem Aleyhisselâm ile Hazreti Havva'yı altından yapılmış, yakut, inci ve zümrüd ile süslenmiş koltuklar üzerinde taşıdılar. Âdem Aleyhisselâm'ın üzerinde yakut ve inciyle donatılmış taçlar ve elbiseler vardı. Melekler bu şekilde onları cennete götürdüler.

İbn-i Mesûd (r.a.) Hazretlerinden rivâyet edilen ise, ikincisine (yâni Havvâ annemizin cennette yaratıldığına) delâlet eder: Allahü Teâlâ Hazretleri, cenneti yarattı. Âdem Aleyhisselâm'ı cennete yerleştirdi. Âdem Aleyhisselâm, cennette yalnız kaldı. Allahü Teâlâ Hazretleri, Âdem Aleyhisselâm'a uyku verdi. Sonra onun sol eğe kemiklerinden birini aldı. Onun yerine et koydu. Ondan Havvâ'yı yarattı.

Havvâ ismi

İnsanlardan bazıları, şöyle denilmesi, yâni "Hazreti Havvâ'nın Âdem Aleyhisselâm'ın eğe kemiğinden yaratıldığını söylemek caiz değildir, diyorlar. Çünkü, (Havva'nın yaratılması için ondan alınan bir eğe kemiğiyle) onda noksanlık meydana gelmiş oluyor. Peygamberlerden noksanlık olduğunu söylemek ise caiz değildir."

Biz onlara cevaben deriz ki, Âdem Aleyhisselâm'dan meydana gelen bu noksanlık, sûret bakımındandır. Manâ bakımında ise onu mükemmel kılmak içindir. Zîrâ onun eğe kemiğinden yaratılan Hazreti Havvâ ile Âdem Aleyhisselâm sukûnet buldu, yalnızlığını ve üzüntüsünü giderdi.

Âdem Aleyhisselâm, uykudan uyandığında Havva'yı başı ucunda oturur buldu. Hemen ona sordu:

-"Sen kimsin?" O:

-"Ben bir kadınım" dedi. Âdem Aleyhisselâm sordu:

-"Sen niçin yaratıldın?"

-"Senin benden; benim de senden sukûnet (huzur ve saadet) bulmam için, yaratıldım", dedi.

Melekler, sordular:

-"Ey Âdem! Onun adı nedir?" Âdem Aleyhisselâm:

-"Havvâ," dedi. Melekler:

-"Niçin (Havvâ)" dediler. Âdem Aleyhisselâm:

-"Çünkü o bir حَيّ "hayy" canlıdan" yaratıldı. Veya o bütün canlıların (insanların) aslı olduğu için. Veya onun çenesinde, siyâha çalan bir kırmızılık (ben) olduğu için (Havvâ) ismini aldı. Denildi ki dudaklarında (siyaha çalan bir kırmızılık) vardı.

Kadına مَرْأَةٌ ”Mer'eh” denilmesinin sebebi, مَرْأ “mer'e” erkekten yaratıldığı içindir. Âdem Aleyhisselâm, اَدِيم Edemeden yâni, yeryüzünün üstündeki bâzı topraktan yaratıldığı için kendisine آدَم Âdem denildiği gibi... Hazreti Havvâ, Âdem Aleyhisselâm'dan sonra, yedi sene ve yedi ay yaşadı. Bütün ömrü, dokuz yüz doksan yedi (997) seneydi.

Bil ki, Allahü Teâlâ Hazretleri, birini anne olmadan babadan yarattı, o, Hazreti Havvâ'dır. Birini babasız olarak bir anneden yarattı. O, İsa Aleyhisselâm'dır. Diğer insanları bir anne ve bir babadan yarattı. Yâni Âdem Aleyhisselâm'ın evladından yaratıldı. Diğerini de babasız ve annesiz yarattı, o da Âdem Aleyhisselâmdır. **(1/106)**

Akılları şaşırtacak şekilde yaratmış olduğu varlıklara ilahî sanatının hayret uyandıran sırlarını ortaya koyan Allah sübhânehü ve Teâlâ Hazretleri, noksan sıfatlardan münezzehtir. Onu tesbih ederim.

Allahü Teâlâ Hazretleri, Hazreti Havvâ'yı (kadını) bâzı hikmetleri gerektiren bir emirle yarattı.

(Birincisi:) Onunla Âdem Aleyhisselâm'ın yalnızlığını gidermek içindir. Çünkü Hazreti Havvâ, onun cinsindendi.

(İkincisi:) Zürriyetinin devam etmesi (bâkî olması) içindir. Zaman geçtikçe ta kıyâmet saatine kadar evlâdı devam etsin diyedir. Çünkü Âdem Aleyhisselâm'ın zürriyetinin bakâsı, (devam etmesi) peygamberlerin gönderilmesine, şeriatlerin teşri edilmesine ve hükümlerin indirilmesine sebebtir.

(Üçüncüsü:) Hazreti Havva'nın yaratılmasının neticesi, Allahü Teâlâ Hazretlerinin mârifetidir (Allahı tanımasıdır). Çünkü Allahü Teâlâ Hazretleri mahlûkatı mârifeti, yâni bilinmesi için yarattı.

Evlilikte dinî, dünyevî ve uhrevî bir çok faydalar vardır. Allahü Teâlâ Hazretleri, kitabında zikrettiği bütün peygamberler evlenmişlerdir. Alimler buyurdular ki, Yahya Aleyhisselâm, evliliğin fazîletine nâil olmak ve peygamberlerin sünnetini ikâme etmek ve ayakta tutmak için evlendi. Lâkin cima etmedi. Çünkü bu azimettir. Onun için Allahü Teâlâ Hazretleri onu

فَنَادَتْهُ الْمَلاَئِكَةُ وَهُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي فِي الْمِحْرَابِ أَنَّ اللهَ يُبَشِّرُكَ بِيَحْيَى مُصَدِّقًا بِكَلِمَةٍ مِنْ اللهِ
وَسَيِّدًا وَحَصُورًا وَنَبِيًّا مِنْ الصَّالِحِينَ

Derken melekler kendisine nida ettiler –o kalkmış mihrabda namaz kılıyordu-:

“Haberin olsun, Allah sana Yahyâ'yı müjdeliyor; Allah'tan bir kelimeyi tasdik edecek, hem bir efendi, hem gâyet zâhid ve bir pey-

gamber, sâlihînden...[3/39]" [1] Bu âyette Allahü Teâlâ Hazretleri, Yahya Aleyhisselâm'ı وَحَصُورًا nefsine hakim olan, iffetli diye övdü.

Eşbâh'ta beyan edildi: İman ve nikâh'dan başka; Âdem Aleyhisselâm'ın zamanından beri meşru kılınmış ve günümüze kadar devam edip gelen ve cennette de devam edecek hiç bir ibâdet yoktur.

Evli kişinin, bekâra karşı fazîleti, mücâhid'in evinde oturana olan üstünlüğü gibidir.

Evli kişinin kılmış olduğu bir rek'at namaz, bekârın yetmiş rek'at namazından daha fazîletlidir. Bütün bunlar, evliliğin, neslin devamına ve kişinin zinâ'dan korunmasına sebeb olduğu içindir.

Evlilikle ilgili teşvik ve fazîletler, İkinci bin yılının birinci yüz yılından önceki zaman içindir. Zîrâ Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri şöyle buyurdular:

اِذَا اَتَى عَلَى اُمَّتِي مِائَةٌ وَثَمَانُونَ سَنَةٍ بَعْدَ الأَلْفِ

فَقَدْ حَلَّتِ الْعُزُوبَةُ وَالْعُزْلَةُ وَالتَّرَهُّبُ عَلَى رُؤُسِ الْجِبَالِ

"Ümmetimin üzerine, bin yüz seksen sene[2] geçtikten sonra, evlenmemek, uzlet ve dağ başlarına çekilmek, gerçekten helâl oldu." Çünkü ikiyüz yılın insanları, harb ve katl (öldürme) ehliydiler. Bu durumda bir eniği (köpek yavrusunu) terbiye etmek, çocuk terbiye etmekten daha hayırlıdır. Kadınların yılan doğurmaları, çocuk doğurmalarından daha hayırlıdır.

Sâdî buyurduğu gibi:

Kadınlar yüklendiklerinde çocuklara,
doğum vakti olduğunda
sanki birer yılan doğurmakta.

Ağaca yaklaşmayın...

وَكُلاَ مِنْهَا "Ve ikiniz ondan yiyiniz,"

Yâni cennet meyvelerinden yiyin. Hitabın şekli, her ikisine (Âdem Aleyhisselâm ile Hazreti Havvâ'ya) müsâvî (eşit) bir şekilde olup, em-

---

1 Âl-i İmrân: 3/ 39

2 Hicri bin yüz seksen (muharrem) tarihi; Milâdî takvimin, 09.06.1766 pazartesi gününe takâbül eder ki 236 sene önce (2002 itibarı ile) bu hüküm başlamış bulunuyor. İhya'da geçen bir başka Hadis-i şerif de; "Hayruküm ba'del mieteyni hafîfül hâz, lâ ehle leh vela velede leh" buyurulmuştur. Manası "(Hicri bin) İkiyüz yılından sonra insanların en hayırlısı çoluk çocuğu olmayandır" demektir.

redilen şey ikisinedir. Muhakkak Hazreti Havvâ (yasaklanan ağaçtan) yeme hakkında Âdem Aleyhisselâm'a örnek olmuştur. Cennette yerleşmenin aksine... Ancak cennette yerleşmeleri ve orada kalmaları hususunda, kendisi Âdem Aleyhisselâm'a tabidir. Sonra bununla emretmenin mânâsı ve Âdem Aleyhisselâm'ın hilâfet için seçildiği ve ona tahsis edilmesiyle berâber onunla meşgûl olması, (yasak ağaçtan yemesi) Âdem Aleyhisselâm'ın mahlûk olmasından ileri gelmektedir. Zîrâ mahlûka yakışan kendisi gibi bir mahluk ile sukûnet bulması ve onunla haz almaya çalışmasıdır.

Yasak ağaç

رَغَدًا **"Bol bol,"**

Yâni geniş, bol, sayısız ve sıkıntıya girmeksizin yiyiniz.

حَيْثُ شِئْتُمَا "İstediğiniz cihetten"

Yâni cennetin dilediğiniz yerinden yiyiniz. İkisine emrin geniş tutulması, cennetin ağaçlarının arasında nehyedilen ağacın meyvesini yemede doğan illet ve özrü uzaklaştırmak ve hasr içindir.

وَلاَ تَقْرَبَا "Yaklaşmayınız," Yemek için yaklaşmayın.

Eğer sadece yaklaşma nehyedilseydi ر **(r)** harfinin zamme (ötre) olması gerekirdi.

هَذِهِ الشَّجَرَةَ "Bu ağaçtan,"[1]

الشَّجَرَةَ kelimesi bundan dolayı nasb'tır.) Müştakkıyla yâni, bu ağaçtan hazırlanan şeyden yemeyiniz. Burada nehyin yaklaşmamak için ifade edilmesi, yemeden haramda mübâlağa içindir. Kendisinden kaçınmanın vucûbunu (yâni farzı) ifâde etmektedir. Haram edilen ağaçtan murat, buğday ve sümbül'dür. Meşhûr olan budur. Tasavvuf ehlinin yanında üzerinde icmâ edilen ve en münâsib olan budur. İnsanlık nevî, sümbül'ün devrinden zâhir olmaktadır. Onun üzerinde her renk vardır. Onun meyvesi, bal'dan daha tatlıydı. Kaymaktan daha yumuşaktı. Kar'dan daha beyazdı. Buğday ağacının her başağında bulunan, her bir buğday dânesi, sığırın böbrekleri kadardı.

---

[1] الشَّجَرَةَ kelimesi, esmâ-i işâretten *(yâni هَذِهِ kelimesinden) bedel olduğu için nasbtır veya te'vil ile onun sıfatıdır. (هَذِهِ Mefûl'dür. Esmâ-i işâret mebnîdir. İ'râb kabul etmez. Esmâ-i işâretin i'râbı müşârun ileyhlerinde tezâhür eder.*

Allahü Teâlâ Hazretleri, dünyada onun evladının rızkını buğdaydan yaptı. Bundan dolayı denildi ki, insanoğlu, başak yemek, başakları ekmekle (zîrâat) ile mübtelâ oldular. (Yasak edilen ağaçtan) murat, üzümdür. Bundan dolayı üzümden yapılan şarap, üzerimize haram kılındı. (Veya haram edilen ağaçtan murat) incirdir. Âdem Aleyhisselâm, yasak edilen incir ağacından yediği için, Hak Teâlâ Hazretleri, onu incir ağacının yapraklarından elbise giymeye mübtelâ etti, meyvesini yemekle mübtelâ kıldığı gibi... Bu güzel bir mübtelâ'dır. Denildi ki (yasak edilen ağaç) bunların dışında bir şeydi. Evlâ olan (yasak edilen ağacın cinsini) tayin etmemektir. Çünkü bu konuda kesin bir nass (âyet ve hadîs-i şerîf) yoktur.

فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ(**35**) "(Yasak edilen ağaçtan yediğiniz) takdirde ikiniz de zâlimlerden olursunuz."

فَتَكُونَا "O takdirde ikiniz olursunuz" kelimesi, وَلاَ تَقْرَبَا "Yaklaşmayınız" kelimesinin üzerine ma'tûf olduğu için meczumdur. (Cezim alâmeti olarak tesniye nunu düştü) Veya nehye cevâb olduğu için mensubtur. (Nasb alâmeti olarak tesniye nunu düştü.) Birincisine göre manâ: Sizden ağaca yaklaşan olmasın, yoksa zâlimlerden olursunuz. İkincisine göre, bu ağaca yaklaşırsanız zâlimlerden olursunuz. Hangisi olursa yaklaşmak yâni yemek ikisinden (Âdem Aleyhisselâm ile Hazreti Havvâ'nın) zâlimlerden olmasına sebep olmasıdır. **(1/107)**

Yâni günahları irtikab etmekle nefislerine zulmedenlerden olursunuz. Veya kerâmet (saygı değerliklerinin) ihlal edilmesi, nimetin elden gitmesi ve Allah'ın hududunun tecâvüz edilmesiyle mübâşeretlerinin hazzı noksanlaşır.

Kurtubî buyurdu:

Bâzı "Meânî"(ilmi) erbabı, dediler ki: وَلاَ تَقْرَبَا "(Bu ağaca) yaklaşmayın" kavli şerîfinde bu hatâ'nın vukû bulacağına ve Âdem Aleyhisselâm'ın cennetten çıkarılacağına, Âdem Aleyhisselâm ile Hazreti Havvâ'nın cennette yerleşmelerinin ebedî olmadığına işâret vardır. Zîrâ cennette ebedî kalacak olana hiçbir tehlike ve onlara yasak hiçbir şey olmaz. Onlara emir ve yasak olmaz. Buna delil şu mübârek âyettir: إِنِّي جَاعِلٌ فِي الأَرْضِ خَلِيفَةً "Muhakkak ben yeryüzünde halîfe kılacağım,"[1] buyurması Âdem Aleyhisselâm'ın cennetten çıkarılıp yeryüzüne indirileceğine delildir.

Te'vîlât-ı Necmiyye'den

Şeyh Necmeddin (k.s.) Hazretleri buyurdular:

---

1 Bakara:2/30

Âdem Aleyhisselâm'a, Mevlâsı hitab etti. Amma mübtelâ, imtihan ve nehyetme hitabıyla hitab etti. Allahü Teâlâ'nın Âdem Aleyhisselâm'a hitab edip ona izzet ve şeref vermesi ve onu nehyetmesi, şuna delâlet eder: sanki Allahü Teâlâ şöyle buyurdu: Ey Âdem! Cennet ve cennetin içinde bulunanları sana mübâh kıldım. Ancak şu ağaç hariç. Çünkü o muhabbet ve mârifet ağacıydı. Muhabbet, mihneti doğurur. Allahü Teâlâ Hazretlerinin insanı muhabbet ağacından nehyetmesi, insanın muhabbete karşı çok haris (sevgiye düşkün) olmasındandır. Zîrâ insan, kendisine yasak edilen şeye çok harisdir (düşkündür). Âdem Aleyhisselâm'ın nefsi Hazret-i Havvâ, cennet ve cennetin içinde bulunanlardan sukûnet buldu. Ancak nehyedilen ağaçta sukûneti bulmadı. Çünkü kalb onu çekmişti. Ve nefsin de onun için büyük bir hazzı vardır. Onu korumak için, çalışmaktadır. Onu kasdetti. Hatta onu elde etmek için çalıştı. Hilâfet, muhabbet ve mihnetin sırrı bu şekilde izhâr oldu. Bu, Celâl ve cemâl tezâhürünün gerçekleşmesidir. Tevvâb (tevbeleri kabul eden), gafûr, afüvv (çok affedici), kahhâr, settâr (ayıpları örten) sıfatlarının tezâhür etmesi gibi.

Velhâsıl: Allahü Teâlâ Hazretleri, Âdem Aleyhisselâm'ın o ağaçtan yiyeceğini bildiği için, o ağaçtan yemeği yasakladı ki, tevbeyi mûcip (gerektiren) bir isyân olsun... Tevbe ve muhabbet, günah kirlerinden temizlemeye vesile kılındı. Allahü Teâlâ Hazretleri buyurdukları gibi:

إِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ "Şüphesiz ki Allah, çok tevbe edenleri de sever, çok temizlenenleri de sever."[1] Allahü Teâlâ, ağaçtan yemeği Âdem Aleyhisselâm'a yasakladı. Âdem Aleyhisselâm isyânını, unutmaklığı sebebiyle işledi; Allah ona, isyânı sebebiyle tevbe; tevbesi sebebiyle muhabbet ve günahlarından temizliği nasibetti. Varid olduğu gibi.

اِذَا اَحَبَّ اللّٰهُ عَبْداً لَمْ يَضُرُّهُ الذَّنْبُ "Allahü Teâlâ Hazretleri, bir kulu sevdiğinde, (o kişiye tevbe nasib etmesiyle geçmiş) günahları ona zarar vermez." Yâni Allahü Teâlâ Hazretleri, onu günah işlemekten muhafaza eder. Onun için muhabbet (Allah sevgisi) girdiği zaman, Allahü Teâlâ Hazretleri, ona, tevbe ve pişmanlık muvaffakiyetini (başarısını) verir. Hemen ardında tevbe, teşrif (muhabbetle müşerref olmak) ve (günahlardan) kaçınma bulunan her zellenin, tenzîhî zelle olduğu söylenilmektedir. Âdem Aleyhisselâm, tenzîhî zelle işlemekle levme mustehak olması;

1 Bakara: 2/222

حَسَنَاتُ الأَبْرَارِ سَيِّآتُ الْمُقَرَّبِينَ "Ebrârın hasenâtı (iyilikleri), mukarrabîn'in günahlarıdır," kâbilindendir.

Celvetiyye tarikatımızın merciî olan Aziz Mahmud Hüdâyî Hazretleri[1] buyurdular:

"Cennete dâvetten murat, insanoğlunun vucûdunda bulunan ruh makamına davettir. Sanki insanın kalbine şöyle denilmiştir: Ey insanın kalbi, sen ve eşin taat ve ibâdetle rûha yerleşin. Kalbin eşi de, insaniyetin nefsidir. Ey kalb ve nefis, taat ve ibâdetle rûha yerleşin," demektir.

وَكُلاَ مِنْهَا رَغَدًا "Ondan (cennet) nimetlerinden bol bol yiyiniz", Yâni İlâhî mârifetlerden bol bol faydalanın. Çünkü ruh, mârifet makamıdır. Mârifet ise, taat ve ibâdet sebebiyle hâsıl olur.

حَيْثُ شِئْتُمَا "Dilediğiniz cihetten" Yâni sizin hayırlardan ve sâlih amellerden sevdiğiniz amel ile. وَلاَ تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ "Ve bu ağaca yaklaşmayın," Yâni muhâlefet ağacına yaklaşmayın. Bu hitab sadece Âdem Aleyhisselâm ile Hazreti Havvâ'ya münhasır (sadece onlar için) değildir; tâ kıyâmete kadar yeryüzüne gelecek olan bütün kullara şâmildir. Mü'mine yakışan: Taat ve ibâdetleri sebebiyle yücelip Allah'ın rızasını kazanmak; tehlikelere ve Cehennemin derekelerine düşmemek için Allah'a muhâlefet etmekten kaçınmaktır.

Mesnevî'de buyruldu:

Mertlik ilacını kullan da,
Hamel burcundaki parlak güneş gibi ol.

Şeytanın Gayreti

فَأَزَلَّهُمَا الشَّيْطَانُ عَنْهَا "Bunun üzerine şeytan onları oradan kaydırdı."

Yâni, Âdem Aleyhisselâm ile Hazreti Havvâ'yı cennetten giderip, oradan uzaklaştırdı.

---

1 Aziz Mahmud Hüdâyî Hazretleri, büyük âlim ve evliyâ bir zattı. Bursa kadılığını yaptı. Üftade Hazretlerine mürid olup feyz, nûr ve mârifeti İlâhiye'ye erip mürşid-i kâmil oldu. Müslümanların işrad ve terbiyesi ile uğraştı. Bütün halk tarafından sevilen ve sayılan bir evliyâ idi. Aziz Mahmud Hüdâyî Hazretleri 1541 (H. 948) yılında Şereflikoçhisar'da doğdu. 1598 (H. 1007) de Üsküdar'da vefat etti.

Bir şey gittiği zaman, زَلَّ عَنِّى "Benden gitti, uzaklaştı," denir. اِزْلاَل ise اِزْلاَق dayandırmaktır. زَلَّة fetha ile hatâ demektir. Bu durumda زَلَّة kasd ve maksud olmaksızın, doğruluktan sapmak ve doğruluğun gitmesi demektir. Burada زَلَّة "ayak kaydırma" kelimesinin şeytana hamledilmesi, şeytanın, vesvese, hile, ve davetiyle onların cennetten çıkarılmalarına sebeb olması iledir.

Eğer sen: "İblis kâfirdi. Kâfirler cennete giremezler. Şeytan nasıl cennete girdi?" dersen; cevâben derim ki: "İblis, melekler gibi saygı ile cennete girmekten men olundu. Âdem Aleyhisselâm ile Hazreti Havvâ'ya vesvese verip, onları mübtelâ kılmak için cennete girmekten men olunmadı. **(1/108)**

فَأَخْرَجَهُمَا مِمَّا كَانَا فِيهِ "(Şeytan) onları içinde bulundukları (cennet yurdu)ndan çıkardı (çıkarılmalarına sebeb oldu). "Nimet ve ikrâm ve güzelliklerden çıkarıp uzaklaştırdı.

Aslında İblis, Âdem Aleyhisselâm'ın cennetten çıkarılmasını kasdetmemiş (amaçlamamıştı); Şeytan Âdem Aleyhisselâm'ın o yüce mertebesinden düşmesini; kendisinin Allah'ın rahmet'inden uzaklaştığı gibi Âdem Aleyhisselâm'ın da uzaklaştırılmasını kasdetmişti. Şeytan maksadına eremedi. Allahü Teâlâ Hazretleri, Âdem Aleyhisselâm için şöyle buyurdu:

ثُمَّ اجْتَبَاهُ رَبُّهُ فَتَابَ عَلَيْهِ وَهَدَى Sonra Rabbi, onu (Âdemi) seçti de tevbesini kabul buyurdu ve ona doğru yolu gösterdi."[1]

Âdem Aleyhisselâm'ın Yeryüzünde Yaratılıp Cennete konulması ve oradan da Dünyaya gönderilmesinin hikmetleri

Şeyh Sadreddin Konevî Hazretleri "El-Fukûk" isimli kitabında buyurdular:

Âdem Aleyhisselâm'ın İblisin:

مَا نَهَاكُمَا رَبُّكُمَا عَنْ هَذِهِ الشَّجَرَةِ اِلاَّ أَنْ تَكُونَا مَلَكَيْنِ أَوْ تَكُونَا مِنَ الْخَالِدِينَ "Derken, Şeytan bunlara kendilerinden, örtülmüş olan çirkin yerlerini açmak için ikisine de vesvese verdi ve: "Sizi rabbınız başka bir şey için değil; sırf melek olacağınız yahut ebediyyen kalanlardan olacağınız için bu ağaçtan nehyetti" dedi.[7/20] [2] Sözünü işittiğinde, kendisi ve eşi şeytanı tasdik ettiler. Bu kazıyye (bu kaide ve kural) iki müşkil emre şâmildir. Bu iki kaideyi tenbih eden bir şey bulamadığım gibi

---

1 Taha: 20/122
2 El'Araf: 7/20

zâhirî ve batınî ilim sahiblerinden bu konudaki (soru ve tereddütlerime) cevab veren de olmadı. O da:

(Birincisi:) Âdem Aleyhisselâm, meleklerin kendisine secde etmelerinden sonra, meleklerin toplanması Âdem Aleyhisselâm'ın onlara eşyânın isimlerini bilmesi ve onlara haber vererek, delillerini göstermesinin neticesinde meleklerin kendisine secde etmelerinden sonra, onun halifeliğe lâyık olduğunu Allahü Teâlâ Hazretleri tarafından bildirilmesi meleklere tavsiye edilmişken nasıl olur da, Allah'ın emirlerine muhâlefet eder.

Şeytanın اِلاَّ أَنْ تَكُونَا مَلَكَيْنِ أَوْ تَكُونَا مِنَ الْخَالِدِينَ "(Sizin bu ağaçtan men edilmeniz) birer melek ya da (cennette) ebedî kalıcılardan olmamanız içindir" iğvâ, vesvese ve aldatmasına nasıl olur da kanabilir?

(İkincisi:) Yine Âdem Aleyhisselâmın, şeriat diliyle mârifet cennettine girenler, ondan çıkarılmayacağını nasıl olur da bilmedi? Muhakkak ki cinÂyet-in meydana gelmesi ve fesâdın olması aslâ kabul edilmez. Cennete girmek, haddi zatında orada ebedi kalmayı gerektirir.

Bu hal, Âdem Aleyhisselâm'ın yaratılıp içine konulduğu cennetin, eni ve genişliği yer ve gökleri kaplayan, arzı kürsî olan, sekizinci felekte bulunan (yedi kat semâ'nın üstünde olan) ve tavanı Rahmânın arşı olan (âhirette mü'minlerin gireceği) cennet olmadığına açık bir şekilde delâlet etmektedir. Zîrâ bu cennet, oraya girenler için, aslâ isyânın işlendiği yer ve fesâdın mahalli değildir. Cennetin nimetleri muvakkat hiç değildir. Cennetin nimetlerinin kesilmesi aslâ mümkün değildir. Çünkü bu makam, haddi zatında iktizâ edilen şeyin hakikatinin verilmesini gerektirir. Bu da cennet nimetlerinin ölüm veya başka bir sebeble aslâ kesilmemesidir. Allahü Teâlâ Hazretleri buyurdukları gibi.

عَطَاءً غَيْرَ مَجْذُوذٍ (Bu cennet nimetleri,) ardı arası kesilmeyen bir ihsan olacak."[1] Yâni cennet nimetleri asl (herhangi bir sebebten dolayı kesilmez) ve bitmez. (Bunu) anla!

Âdem Aleyhisselâm ile Hazreti Havvâ'nın bu kıssa'daki halleri;

وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسَى لَنْ نَصْبِرَ عَلَى طَعَامٍ وَاحِدٍ فَادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُنْبِتُ الْاَرْضُ مِنْ بَقْلِهَا وَقِثَّائِهَا وَفُومِهَا وَعَدَسِهَا وَبَصَلِهَا قَالَ أَتَسْتَبْدِلُونَ الَّذِي هُوَ أَدْنَى بِالَّذِي هُوَ خَيْرٌ اِهْبِطُوا مِصْرًا فَإِنَّ لَكُمْ مَا سَأَلْتُمْ

1 Hûd: 11/108

Ve bir vakit:

-"Yâ Mûsâ! Biz bir türlü yemeğe, kaabil değil katlanamayacağız. Artık bizim için rabbine dua et, bize arzın yetiştirdiği şeylerden, sebzesinden, kabağından, sarmısağından, mercimeğinden, soğanından çıkarsın" dediniz.

-"Yâ!... O hayırlı olanı, o daha aşağı olanla değişmek mi istiyorsunuz? Bir kasabaya inin, o vakit size istediğiniz var" dedi. Üzerlerine de zillet ve meskenet binâsı kuruldu ve nihâyet Allah'tan bir gadaba değdiler.

Evet öyle!..Çünkü Allah'ın âyetlerine küfrediyorlar ve haksızlıkla peygamberleri öldürüyorlardı. Evet öyle! Çünkü isyâna daldılar ve aşırı gidiyorlardı, dedi.[2/61] [1] diye halleri tasvir edilen İsrâil oğullarının durumlarına benzemektedir.

Bu münâsebet ve ortak hallerinden dolayı Hak Teâlâ Hazretleri, Âdem Aleyhisselâm'ın kıssasını, Mûsâ Aleyhisselâm ve İsrâiloğullarının kıssasına mürâdif olarak getirdi. Aralarında uzun zamanlar olmasıyla berâber... Allah Sübhânehü ve Teâlâ Hazretleri, zaman değil de hal ve fiildeki bu benzerliğe riâyet etti. İşte bu durum, Kur'ânı Kerim'in esrârındandır.

Şeyhin kelâmı bitti.

Eğer sen: "Allahü Teâlâ Hazretleri'nin: "İnsanı başlangıçta cennette yaratmamasında ve cennetten çıkarılıp dünyaya göndermek için mübtelâ etmemesindeki sebeb ve hikmet nedir?"diye sorarsan; cevâben derim ki: Bu, kullara, kendisine tazim edilmesi vâcib olan bir nimettir. Eğer insanlar, başlangıçta dünyada yaratılmasalardı, cennetin değerini bilmezlerdi. Denildi. (insanların yeryüzünde yaratılıp sonra cennete girmeleri), cennette amellerinin mükâfâtı olarak girmeleri içindir. Başlangıçta cennet, (insanların doğup büyütüldüğü ve kendisine sahip) oldukları bir yer olmadığının bilinmesi içindir. İnsanların zevâle (nimetin ve dünyanın geçiciliğine) inanmaları içindir.

Denildi ki: Biz dünyada yaratıldık ki, Allahü Teâlâ Hazretleri, Celâl sıfatının gereği olarak, itaatkârı, mühâlif olandan ve kötüyü, iyiden ayırması içindir. Çünkü cennetler, celâl sıfatlarının tezâhür ettiği yer değildir. (Cennet cemâl sıfatının tezâhür ettiği yerdir.) Eğer biz cennette yaratılmış ve orada bâkî (ebedî kalmış) olsaydık, Allahü Teâlâ Hazretlerinin hakkımızdaki Celâl sıfatı tecelli etmezdi. Mülkte zâhir olmadığı gibi.

---

1 Bakara: 2/61

(Bunlar ve diğer sebeblerden dolayı) İlâhî hikmet, insanın yeryüzünde yaratılmasını iktizâ etti (gerektirdi.) Âdem Aleyhisselâm'dan zelle'nin meydana gelmesi, Allahü Teâlânın rahmet, gufrân ve affının zâhir olup tecelli etmesi içindir. Eğer Âdem Aleyhisselâm, cennette kalmış olsaydı, onun kemâlâtının yarısı giderdi. O da kahrın tecellisidir. Âdem Aleyhisselâm cennetten çıktı ki, Cemâl ve Celâl isimlerine mazhâr olsun. Sonra Âdem Aleyhisselâm, kâmil ve fazîletlerin ve kemâlâtın bütün çeşitlerine bezenmiş mükemmel bir şekilde cennetler âlemine dönmesi için dünyaya gönderildi. Âdem Aleyhisselâm'ın dünyada yaratılıp cennete konulması ve oradan bir daha yeryüzüne gönderilmesinden maksat daha önce geçtiği gibi, iyiyi kötüden ayırt etmek içindir. Allahü Teâlâ Hazretleri, Âdem Aleyhisselâm'ın sulbünden peygamberlerin efendisi (s.a.v.) Hazretlerinin, onun peygamber kardeşlerinin, evliyânın ve mü'minlerin dünyaya gelmesini takdir etti. Allahü Teâlâ Hazretleri, Âdem Aleyhisselâm'ın çamurunu her mü'min ve düşmanın toprağıyla yoğurdu. Onu dünyaya çıkarttı ki, sulbünden cennette nasibi olmayanların dünyada doğup, cenneti görmeden Cehenneme gitmeleri içindir.

Kâmil ve mükemmel olan şeyh, "Keşfü'l-Künûz ve hallürrumûz" isimli kitabın hâmişinde buyurdular; gerçekten bu kitab dalında yazılan ender ve değerli bir kitabtır: Ben kürsimde bâzı mülhidlerin suâl tezkiresini buldum. Efendim İbn-i Nureddin Ayasofya camiinin vaaz meclisinde, Hâce Hafiz Şirâzinin kelâmından soruyordu:

"Ben mülkü gördüm.

Firdevsin ötesindedir yerim.

Âdem de buldu ama, o sonra harâb oldu." **(1/109)**

Şeyh Bedihî bir cevab verdi: Suâl ile mülhid'in muradı anlaşılmaktadır. Şeyh buyurdu: Sen Âdemi cennetten çıkarttın. Sen onun sulbünden, hasedi değil de, fesâd ile istîdâdını batırdın. Eğer babamız Âdem Aleyhisselâm, cennetten çıkarılmasaydı, mulhidler, facirler ve kâfirler cennette kalacaklardı. Allahü Teâlâ'nın gayreti, Âdem Aleyhisselâm'ın dolayısıyla kâfir, mülhid ve facirlerin cennetten çıkarılmısını gerektirdi.

Ebû Medyen (k.s.) Hazretlerine: "Âdem Aleyhisselâm'ın cennetten çıkarılıp yeryüzüne indirilmesi, nehiyden sonra onun ağaçtan yemekte ileri gitmesinden dolayı değil miydi?" diye soruldu. Buna cevaben buyurdular:

"Eğer babamız Âdem Aleyhisselâm, sulbünden Muhammed Mustafa (s.a.v.) Hazretlerinin çıkacağını bilseydi, ağacın meyvesini değil; damarlarını yerdi. Cennetten çıkmak, yeryüzüne inmekten

acele etmek için, nasıl meyvesini yemekten acele etmezdi. Âdem Aleyhisselâm, Muhammedî kemâlin ve Ahmedî cemâlin zâhir olması için yeryüzüne indi.

Halîlü'r-Rahmân (İbrâhim) ona ve peygamberimize salâtü selâm olsun, sordular:

-"Ya Rabbi! Âdem Aleyhisselâm'ı neden cennetten çıkarttın? Allahü Teâlâ Hazretleri:

-"Bilmez misin? Sevgilinin cefâsı şiddetli olur," buyurdular.

Celvetiyye tarikatımızın merkez ve mercîlerinden olan

Üftâde (k.s.) Hazretleri, buyurdular:

Âdem Aleyhisselâm'ın cennetten çıkarılmasının sırrı şudur. Âdem Aleyhisselâm, tevhid mertebesinin, onun içinde bulunduğu mertebelerin içinde en yücesi olduğunu gördü. Âdem Aleyhisselâm, onu Cenâb-ı Allah'dan sordu. Yüce Allah: "O makama ancak ağlamakla ulaşabilirsin," buyurdu. Âdem Aleyhisselâm ağlamak istedi. Ona, "cennet, ağlama yeri değildir" denildi. Belki cennet sürûr (ve sevinç) yeridir. Bunun üzerine Âdem Aleyhisselâm, dünyaya inmeyi istedi. Âdem Aleyhisselâm'dan meydana gelen zelle (günah), cennette bulunduğu mertebesinin arzuladığı ve sevdiği mertebeye nisbetle düşük olmasındandır. Âdem Aleyhisselâm'ın bu durumu;

حَسَنَاتُ الأَبْرَارِ سَيِّآتُ الْمُقَرَّبِينَ "Ebrârın hasenâtı (iyilikleri), mukarrabînin günahlarıdır," kâbilindendir. Yine "Vakiâtü'l-Hüdâî" isimli kitabda da böyledir.

Te'vîlât-ı Necmiyyeden

Şeyh Necmuddin (k.s.) Hazretleri buyurdular: Âdem Aleyhisselâm, inÂyet-in (ilâhî yardımın) mahmudu (övülmüşü) ve meleklerin secdegâhı oldu. Kerâmet tacını ve Saadet elbisesini giydi. Belinde kurbet (yakınlık) kuşağı, boynunda zülfet boyunduruğu vardı. Rütbe bakımından onun üzerinde bir rütbe yoktu. Rütbesinde kendisiyle berâber ve kendisinin üzerinde bir şahıs yoktu. Her lahza şöyle nidâ edilmekteydi:

يَا آدَمُ فَلَمَّا جَاءَ الْقَضَاءُ ضَاقَ الْفَضَاءُ "Ey Âdem! Kazâ geldiği zaman; fezâ daralır."

Mesnevî'de buyuruldu:

Uzun bir zaman geçmedi, elbiseleri alındı,
taç ve hilatleri soyuldu, melekler onu sertlik ile itip
onu araştırmadan ve bekletmeden çıkartmaktaydılar.

فَأَزَلَّهُمَا "Şeytan onların ayaklarını kaydırdı," Takdirin eli, güzel tedbir yapmaktadır.

الشَّيْطَانُ عَنْهَا "Şeytan oradan (cennetten ayaklarını kaydırdı.)" Yâni bu izzet (şeref) ve yakınlıktan onları uzaklaştırdı. Miskîn şeytan bu konuda Yusuf Aleyhisselâm'ın kurdu gibidir. Hani cinÂyet-i işlediklerinde, ağzını yalanca bir kana bulamıştı. Kardeşleri onu kuyunun dibine atmışlardı. İnâyet olmadığı için şeytan, yalancı bir nasihat kanıyla hortumunu buladı.

فَأَخْرَجَهُمَا مِمَّا كَانَا فِيهِ "İkisini oldukları yerden (cennetten) çıkarttı."

Selâmetten melâmete (yerilmeye), sevinçten üzüntüye, nimetten nikmete, muhabbetten mihnete, kurbetten (yakınlıktan) gurbete, ülfetten külfete (zorluğa) ve vuslattan firkata (ayrılığa) düştü. Âdem Aleyhisselâm, ağaçtan yemeden önce, her şeyle ünsiyet kuruyor ve her şey onunla ünsiyet peyda edebiliyordu. Bundan dolayı kendisine "İnsan" adı verildi. Âdem Aleyhisselâm, muhabbet ağacını tattığı zaman, herşeyden vahşet buldu (uzaklaştı). Herşeyi düşman edindi. Muhabbet şartı bu şekilde, mahbub (sevgili)den başka herşeyi düşman bilmektir. Zîrâ mahbub'un zatı kullukta şirki (ortaklığı) kabul etmediği gibi, yine muhabbette de (sevgide de) şirki kabul etmez. Bundan dolayı onlara şöyle buyuruldu:

اِهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ۝لَكُمْ "Birbirinize düşman olarak inin." Yine Halilullah Hazreti İbrâhimin hali de başlangıçta böyleydi. Yıldızlar, ay ve güneşe taalluk edip; هَذَا رَبِّي "Bu benim Rabbimdir,"[1] diyordu. İbrâhim Aleyhisselâm dostluk ağacını tadıp (Halil olduğu) zaman, لاَ أُحِبُّ الْآفِلِينَ "Ben batanları sevmem"[2] إِنِّي بَرِيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ " Ben sizin (Allah'a) ortak koştuğunuz şeylerden uzağım".[3]

فَإِنَّهُمْ عَدُوٌّ لِي اِلاَّ رَبَّ الْعَالَمِينَ "Hep onlar benim düşmanım, ancak o rabb'ul-âlemîn başka!" 26/77 [4] dedi.

قُلْنَا اهْبِطُوا "Biz, inin dedik," Hitab Âdem Aleyhisselâm ile Hazreti Havvâ'yadır. Zamirin cemi olarak gelmesi ise, ikisinin insan cinsinin aslı olmalarındandır. Sanki bütün insan cinsine "inin" denilmektedir. Denildi ki, o beş kişi içindir. Beşincileri, Tavus'dur. Bu emir, onları bir kelimede intizam etti. Onların yeryüzüne inmeleri,

---

1 El-En'âm: 6/76
2 El-En'âm: 6/76
3 El-En'âm: 6/78
4 Eş-Şuârâ: 26/77

kelimede intizam etti. Onların yeryüzüne inmeleri, cümleten olmamıştır. Belki İblis, lanete uğradığı zaman yeryüzüne inmişti. Âdem Aleyhisselâm ile Hazreti Havvâ ise ondan çok uzun bir zaman sonra indiler. Ancak şu var ki, İblisin cennetten ikinci kere çıkarıldığı ihtimali de vardır. **(1/110)** Âdem Aleyhisselâm'a vesvese vermek için girdikten sonra. اهْبِطُوا "İnin" kelimesi, ikisinin (Âdem Aleyhisselâm ile Hazreti Havvâ'nın) huld cennetinde olduklarına delâlet etmektedir. Zîrâ onlar, inme ile emir olundular. İnme ise, yükseklikten aşağıya doğru inmekledir. Geçen âyetlerde, geçen ilimler geçti.

Âdem Aleyhisselâm yeryüzüne indirilmesinin hikmeti

Kurtubî tefsirinde buyurdular: Âdem Aleyhisselâm'ın cennetten indirilip, yeryüzüne yerleştirilmesi, bu konudaki, ezelî hikmetin tezâhür etmesindendir. Bu ezelî hikmet, yeryüzünde onun neslinin üreyip çoğalması, yeryüzünde şeriat (emir ve yasaklar ile) mükellef olmaları, imtihana çekilmeleri ve bunun neticesi olarak, uhrevî sevâb ve cezâya çarpılmalarıdır. Çünkü cennet ve Cehennem her ikisi de teklif (ibâdet veya herhangi bir sorumlulukla mükellef kılınma) yurdu değildirler. Yasak edilen ağaçtan bir (tadımlık) yemek onların cennetten çıkarılıp yeryüzüne inmelerine sebeb oldu. Onları cennetten çıkarttı. Çünkü onlar onda yaratılmıştı. Âdem Aleyhisselâm, yeryüzünde Allah'ın halifesi olmak için o yasak ağaçtan yedi ve yeryüzüne indi. (Asıl hikmet budur.) Allah için, dildeğini yapma kudreti vardır. (Allah dilediğini yapar).

Ve Allah: إِنِّي جَاعِلٌ فِي ٱلأَرْضِ خَلِيفَةً "Muhakkak ben yeryüzünde halîfe kılacağım," buyurdu. Bu gerçekten büyük bir menkıbe, şerefli, fazîletli ve değerli bir haldir.

Kurtubinin sözleri bitti.

Âdem Aleyhisselâm'ın cennetten inişi, kendisine verilen bir şeref ve imtihan, saadet ehli ile şekaavet ehlinin arasını temyiz için olan bir iniştir. Çünkü bunlar, ilâhî hilâfetin gereğidir.

Keşfül-kunuz'da olduğu üzere...

Müfessirlerin çoğu, اهْبِطُوا "İnin" kelimesinin; اِنْزِلُوا اسْتِخْفَافاً بِكُمْ "Sizler, istihfâfa uğramış bir şekilde inin" demektir. Lâkin bu konudaki söz, Huzzâm'ın dediğidir.

İbn-i Kemâl ismi ile meşhur olan zât, "kader ve kazâ" isimli risâlesinde buyurdular: Allahü Teâlâ Hazretlerinin, Âdem Aleyhisselâm ile Hazreti Havvâ'yı:

وَنَادَاهُمَا رَبُّهُمَا أَلَمْ أَنْهَكُمَا عَنْ تِلْكُمَا الشَّجَرَةِ وَأَقُلْ لَكُمَا إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمَا عَدُوٌّ مُبِينٌ

"Rabları da kendilerine nidâ etti: "Ben sizi bu ağaçtan nehyetmedim mi ve size "haberiniz olsun bu şeytan açık bir düşmandır size" demedim mi?22" [1] şeklinde azarlaması, taltif şeklinde olan bir azarlamadır. Cezâlandırma ve sert bir azarlama değildir. Âdem Aleyhisselâm'ın:

اهْبِطُوا مِنْهَا جَمِيعًا Hepiniz oradan topluca inin" emri mükemmelliktir, uzaklaştırma ve yaklaştırmadır.

Şair'in; سَأَطْلُبُ بُعْدَ الدَّار عَنْكُمْ لِتَقْرَبُو "Ben evimin sizden uzak olmasını isteyeceğim; sizin yakın olmanız için."[2] dediği ma'nâ kabilinden bir şeydir.

Şeytanın Düşmanlığı

بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ "Bazınız bazınız için düşman olarak (inin),"

Burası, haldir. Vav harfinden istiğnâ edip, onun yerine zamir kullanıldı. Yâni, düşmanlar olduğunuz, bazınız bazınızı sapıtmak için çalıştığı halde inin demektir.

عَدُوّ "düşman" kelimesi, hem müfred ve hem de cemi için kullanılmaya uygundur. Bundan dolayı أَعْدَاءً "düşmanlar," buyurmadı. İblis, ikisinin (Âdem Aleyhisselâm ile Hazreti Havvâ'nın düşmanıdır, onlar da iblisin düşmanlarıdırlar. Yılan Âdem oğlunun düşmanıdır, insanlar yılanın düşmanlarıdırlar. Yılan insanları ısırır, insanlar da onu vurup öldürürler. İblis insanları fitnelere düçâr kılar, vesvese verir, insanlar da ona lânet okurlar. Yine Âdem Aleyhisselâm ile Hazreti Havvâ'nın zürriyetinin arasında dünyada hased (kıskançlıktan) doğan düşmanlıklar ve dinî ihtilafların sebeb olduğu düşmanlıklar vardır. İblis ile olan düşmanlık dinî'dir. Din bâkî oldukça İblis ile olan düşmanlık kalkmaz. Yılan ile olan düşmanlık tabiî'dir. Bu tabiat yılan ve insanda oldukça bu düşmanlık da kalkmaz. Sonra bu düşmanlık bizimle onların arasında kuvvetlendi. Lâkin bir taraf (mü'minler) Allah onlarla berâberdir. Zafer mü'minlerindir. بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ "Bazınız bazınız için düşman olarak (inin)," kavli şerîfi, bu düşmanlığın oldu-

---

1 El-A'râf: 7/22
2 Telhis s. 8 ; Abbas ibni Ahfe'in şiiridir.

ğunu haber vermektedir. Yoksa düşmanlığın olmasını emretmemektedir. Allahü Teâlâ Hazretleri,

بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ "Bazınız bazınız için düşman olarak (inin)," dediğinde, Âdem Aleyhisselâm: "Allah, ben sizin düşmanınızım demediği için ona hamdü senâlar olsun (elhamdülillah)" dedi. Burada kullanılan düşman kelimesi aslında mecâzidir. Sahibinin kötülüğünü beyan etmektedir.

İstikrâr mekânları

وَلَكُمْ فِي الْاَرْضِ مُسْتَقَرٌّ "Ve sizin için yeryüzünde bir karar kılma yeri vardır."

Bu karar kılma, ya yeryüzünde olur veya ölüp mezarlarda yerleşme şekliyledir. (veya her ikisi şeklindedir).

Sonra, مُسْتَقَرٌّ "insanların istikrâr ettiği (durup eğlendiği) yerler üçtür.

(Birincisi:) Anne rahmidir. Allahü Teâlâ buyurdu:

وَهُوَ الَّذِي أَنشَأَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ فَمُسْتَقَرٌّ وَمُسْتَوْدَعٌ قَدْ فَصَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَفْقَهُونَ

Sizi bir tek candan yaratan O'dur. Sonra sizin için bir karar yeri, bir de emanet yeri vardır. Biz âyetlerimizi, anlayan bir toplum için apaçık beyan ettik."[1]

İnsan, babanın sulbünde emânet, annenin rahminde ise karar bulmaktadır.

İkincisi: Dünyadır. (Bu âyette) Allahü Teâlâ buyurdu:

وَلَكُمْ فِي الْاَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَى حِينٍ "Sizin için yeryüzünde belirli bir vakte kadar, bir karar yeri ve bir nasib vardır."

Üçüncüsü: Ahîrettir. Ukbâ'da yerleşme iki yeredir. Ya cennette olur: Allahü Teâlâ buyurdu:

أَصْحَابُ الْجَنَّةِ يَوْمَئِذٍ خَيْرٌ مُسْتَقَرًّا وَأَحْسَنُ مَقِيلاً O gün cennetliklerin kalacakları yer çok iyi, dinlenecekleri yer pek güzeldir."[2] Yerleşme Cennette veya Cehennemde olur. Allahü Teâlâ buyurdu: إِنَّهَا سَاءَتْ مُسْتَقَرًّا وَمُقَامًا "Orası (Cehennem) cidden ne kötü bir uğrak, ne kötü bir konaktır."[3]

---

1 El-En'âm: 6/98
2 El-Furkân: 25/24
3 El-Furkân: 25/66

وَمَتَاعٌ "ve metâ, sizin için oradan nasiblenmek vardır,"

Yâni maişet ve faydalanma yoluyla kendisiyle nasiblenmek vardır.

إِلَى حِينٍ (36) "Bir zamana kadar,"

Ömürlerinizin sonuna kadar, o ölüm zamanıdır. Veya kıyâmete kadar...

Bâzı âlimler buyurdular: Allahü Teâlâ'nın, إِلَى حِينٍ (36) "Bir zamana kadar," kavli şerîfinde, Âdem Aleyhisselâm'a, dünyada ebedî olmayacağını bilmesi ve oradan kendisine döneceği vaad edilen cennete intikâl edeceğini bilme faidesi vardır. Âdem Aleyhisselâm'ın dışındakilerin ise sadece kıyâmete döneceklerine delâlet etmektedir.

Âdem (a.s.) nereye indirildi

Âdem Aleyhisselâm, indiğinde Hindistan toprağında bulunan Serendib Dağı'nın üzerine indi. Bundan dolayı bu vadinin ağaçlarının kokusu güzeldir. Bu, Âdem Aleyhisselâm ile berâber cennet kokusu bulunduğu içindi. Başı bulutlara değiyordu. Bundan dolayı saçları döküldü. Bu durum evladına da geçti. Hazreti Havvâ da Cidde'ye düştü. İkisinin arasında, yediyüz fersah vardı. Tavus, Hindistan ovasına; yılan Sicistan veya İsfehân'a, İblis ise, Ye'cûc ve Me'cûc seddine düştü. Sicistan yılanın en çok olduğu memlekettir. **(1/111**) Eğer savaş olmazsa, yılanlar o şehri yer ve orada onların çoğu yok olur. Ve elbette Sicistân, yılanlardan dolayı bomboş kalırdı. Onlar cennetteyken en güzel haldeydiler.

Allahü Teâlâ Hazretleri, Âdem aleyhisselâmı ziraat (çiftçilik) ve kazanma ile mübtelâ etti.

Hazreti Havvâ'yı, hayız, ip (eğirmek), talak, akıl ve miras noksanlığı ile mübtelâ etti.

Allahü Teâlâ, yılanın ayaklarını karnında ve yiyeceğini de toprak kıldı.

Tavus kuşunun ayaklarını da çirkin etti.

İblise, en kötü ve çirkin şekli verip, onu rezil bir hale getirdi.

Âdem Aleyhisselâm ile Hazreti Havvâ'nın cennette kalma süreleri, âhiret günleriyle öğle vaktinden ikindi zamanına kadardı. Âhiret günlerinden her bir gün, dünya günleriyle bin sene kadar uzun bir zaman dilimidir.

Yılan

Zikredilir ki, yılan cennette Âdem Aleyhisselâm'ın hizmetçisiydi. Âdem Aleyhisselâm'ın düşmanına cennete girmesine imkân vermekle Âdem Aleyhisselâm'a ihânet etti. Burada ona düşmanlığını izhâr etmiş oldu. Yeryüzüne indiklerinde düşmanlıklar kuvvetlendi. Yılana: "Âdem oğulları senin düşmanındır. Sen de onların düşmanlarısın. Onlar, nerede seninle karşılaşırlarsa, başını ezerler," denildi. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri buyurdular:

اُقْتُلُوا الْحَيَّات وَاقْتُلُوا ذَا الطُّفْيَتَيْنِ وَالْاَبْتَرَ فَإِنَّهُمَا يَلْتَمِسَانِ الْبَصَرَ وَيُسْقِطَانِ الْحُبْلَى

"Yılanları öldürün. (Özellikle) kısa kuyruklu habis, iki çizgi sahibi ebter olanı öldürün. Çünkü bunlar, gözü alır ve hamilenin hamlini düşürtürler"."[1] Hadis-i şerîfte, umûmî yılanların içine dahil olmakla berâber özellikle bu iki yılan cinsi zikredildi. Bu hadîs-i şerîfle Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri, bu iki yılanın zararına tenbih etmek istedi. Yılanlardan zararları dokunmayan ve evlerin dışında yaşayan yılanlar da yine öldürülür. Zahir olan emrin umûmî olmasıdır. Evlerde yaşayan yılanlar ise, üç gün kadar izin verilmedikçe öldürülmez.

إِنَّ بِالْمَدِينَةِ جِنًّا قَدْ أَسْلَمُوا فَإِذَا رَأَيْتُم مِنْهُمْ شَيْئًا فَآذِنُوهُ ثَلاَثَةَ أَيَّامٍ فَإِنْ بَدَا لَكُمْ بَعْدَ ذَلِكَ فَاقْتُلُوهُ فَإِنَّمَا هُوَ شَيْطَانٌ

"Muhakkak Medine-i Münevvere'de (şehir evlerinde yılan şeklinde yaşayan) cinler vardır. Onlar Müslüman olmuşlar. (Onlardan zarar gelmez). Onlardan herhangi bir şey gördüğünüzde üç gün izin verin. Eğer 3 gün sonra hâlâ size görünürlerse onu öldürün. Çünkü o şeytandır."[2]

İbnü Melek Hazretleri,[3] "Şerhü'l-Meşârik"te buyurdular: "Cinler, latif varlıklar olup, yılanların şekline bürünürler. Cinlerden yılan olup öldürülmekten nehyedilenler; küçük beyaz ve kıvrılmadan yürüyen yılanlardır.

---

1 Camiu 'Tirmizi, Kitâbü'sayd, Mezvuatü'l-hadis no: 1403

2 Sahîh-i Müslim, Kitâbü's-Selâm, Mevsûâtü'l-hadîs no: 4150

3 ibni melek, asıl ismi, Abullatîf bin Abdülaziz bin Eminüddin'dir. İzmir yakınlarında olan Tire'de doğdu. Doğum tarihi kesin olarak bilinmiyor. İyi bir tahsil gördü. Devrin büyük müderrislerindendi. Aydın oğlu Mehmed bey'in hocasıdır. Aydın oğlu Mehmed bey, hocasına bir medrese yaptırdı ve İbni Melek ölümüne kadar medresede ders okuttu. İbni Melek bir çok talebe yetiştirmenin yanı sıra bir çok kitab da yazdı. Usûl, fıkıh, hadis ve tasavvuf konularında yazmış olduğu bâzı kitabları günümüzde bile büyük bir zevkle okunmaktadır. Usul fıkıh ilminde ders kitabı olan, "Menâr" üzerine yazmış olduğu şerh çok değerli bir kitabdır. İbni Melek, 801 (M. 1399) yılında Tire'de vefat etti.

Sahih (doğru olan görüş) evlerde yaşayan yılanların öldürülmelerinin yasaklanması sadece Medine-i münevvereye mahsus bir durum değildir. Belki bütün şehirlerde evlerde yaşayan yılanlar öldürülmekten nehyedilmişlerdir. Allahü Teâlâ Hazretleri şöyle buyurdu: وَإِذْ صَرَفْنَا إِلَيْكَ نَفَرًا مِنَ الْجِنِّ يَسْتَمِعُونَ الْقُرْآنَ Bir de şu vakti anlat ki cinlerden bir takımını Kur'an dinlemek üzere sana sevketmiştik! 29" [1] Kuyruğu kısa ve sırtında iki çizgi olan yılanlar ise, izin verilmeden hemen öldürülür. İster şehirlerde olsun, isterse şehirlerde olmasınlar.

Yılan ve Akreb Duası

Meskenlerde yılanlardan herhangi bir şey görüldüğü zaman şöyle denir:

أَنْشُدُكُمْ بِالْعَهْدِ الذَّى اَخَذَهُ عَلَيْكُمْ نُوحُ عَلَيْهِ السَّلاَمَ وَاَنْشُدُكُمْ بِالْعَهْدِ الذِّى اَخَذَهُ عَلَيْكُمْ سُلَيْمَانُ عَلَيْهِ السَّلاَمَ اَنْ لاَ تُؤْذُونَا

"Ben Nuh Aleyhisselâm'ın sizden almış olduğu ahdi (sözleşmeyi) okuyorum. Ben Süleyman Aleyhisselâm'ın sizden almış olduğu ahdi (sözleşmeyi) okuyorum. Onların hakkı için bize zarar vermeyin." Eğer bundan sonra yine yılanlardan bir şey görürse, onu hemen öldürsün.

Kim yılan ve akrebin zarar ve tehlikesinden korkarsa şöyle dua etsin:

سَلاَمٌ عَلَى نُوحٍ فِي الْعَالَمِينَ(79)إِنَّا كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ(80)

"Selâm Nuh'a, bütün âlemler içinde! Biz böyle mükâfat ederiz işte muhsinlere!"37/79-80 [2]

Bu Âyet-i kerimeleri okuyan kişi Allah'ın izniyle yılan ve akreblerin tehlikesinden emin olur.

Bil ki hayvanlardan aslında insanlara eziyet eden her varlık, eziyetinden dolayı hiç şüphesiz öldürülür. Bunda ihtilâf yoktur. Yılan, akreb, zehirli keler ve benzerleri gibi.

El-Habbâzî'nin, "El-Hidâye" üzerine yazmış olduğu hâşiye-sinde şöyle buyurdu: Yılanın öldürülmesi, ya zararı defetmek veya bir faydayı celbetmek (çekmek) içindir.

Bu güzel ve ince konuları toplayan ben fakir (İsmail Hakkı Bursevî,) derim ki: Zarar için veya fayda için öldürülür sözünün içine, bal arısı, ipek böceği ve benzerleri de (bu hükmün altına) girer.

1 El-Ahkâf: 46/29
2 Es-Sâffât: 37/79-80

Çünkü ipek böceğini öldürmeden kendisinden faydalanmak mümkün değildir.

Yılanı öldürmek

Yılanın cevheri, başlangıçtan beri habistir. Yılan, şeytanı çenelerinin arasına alarak, cennete sokmakla Âdem Aleyhisselâm'a ihânet ettiği için gerçekten kötüdür. Eğer yılan şeytanı cennete sokmasaydı, şeytan aslâ cennete girmeye yol bulamayacaktı. Şeytan ona: "Sen benim zimmetimdesin" demişti. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri, yılanı öldürmeyi emretti.

اُقْتُلُوهَا وَلَوْ كُنْتُمْ فِى الصَّلاَةِ "Namazda olsanız bile yılanı öldürün," Yâni yılan ve akrebi öldürün.

Zehirli keler ise, diğer hayvanların arasında, gidip; Hazreti İbrâhim'i yakmak için Nemrud'un tutuşturmuş olduğu ateşin iyice tutuşması için üfleyen hayvandır. Bu hareketinden dolayı lanete uğradı. Hadis-i şerîfte şöyle buyuruldu:

مَنْ قَتَلَ وَزَغَةً فَكَأَنَّمَا قَتَلَ كَافِراً "Kim zehirli bir keleri öldürürse sanki bir kâfiri öldürmüş gibi olur." Zehirli keler, bünyesinde zehir taşıyan hayvanlardandır. Yemekleri, özellikle tuz'u bozar. Tuzu (ve yemeği) bozmaya yol bulamazsa dama çıkar, yemek ve tuzun olduğu yerlerin hizasına pisliğini bırakır. Onun cibilliyeti bozgunculuk ve fesâd üzeredir.

Fârenin ise cevheri, gemide iken Nuh Aleyhisselâm'ın gemisinin iplerine dalmıştı. Onları kesmeye çalıştı.

Karganın cevheri, vazifesini terkedip leşe dalmaktır. Nuh Aleyhisselâm, kendisine kara durumunu araştırmak için vazife vermişti. O gemiden ayrıldı. Kara parçasını gördü. Gemiye hayırlı haber getirmesi gerekirken orada görmüş olduğu bir leşin üzerine inip yemeye daldı. Vazifesini unuttu.

Çaylak, adi yırtıcı hayvanlar, kuduz köpek bunların hepsi zararlı olmaları bakımından yılan manâsının altına girer. Zararlarını defetmekle irşâd babında öldürülür. **(1/112)**

Sâdî (k.s.) buyurdular:

Yılan gördüğünde taş dostun olsun.

Onun düşmanlığı ezelidir.

Ve yine buyurdu:

Kuduz arslana merhamet etmek felakettir.

Te'vîlât-ı Necmiyyede

Te'vîlât-ı Necmiyyede buyuruldu: Muhabbet habbesi, Âdem Aleyhisselâm'ın kalbinde bir tohum gibi yerleşip karar kılınca; Allahü Teâlâ Hazretleri, Âdem Aleyhisselâm'ın şahsıyetini kalbine yerleştirdi. Şahsını da yeryüzünde karar kıldı.

وَلَكُمْ فِي الْاَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَى حِينٍ(36) "Sizin için yeryüzünde belirli bir vakte kadar, bir karar yeri ve bir nasib vardır," buyurdu. Nasiblenmek ve faydalanmak, muhabbet tohumu içindir. Muhabbet tohumu, taat ve kulluk suyu ile faydalanıp; tâ mârifet meyvesini verme vaktine kadar gelişir. Allahü Teâlâ:

تُؤْتِي أُكُلَهَا كُلَّ حِينٍ بِإِذْنِ رَبِّهَا "(O ağaç) ... yemişlerini rabbinin izniyle her dem verir "14/25 [1] buyurdu. Yapılan tahkik ve incelemede, bu yaratılan ağaçların meyvesi değil, ancak mârifettir. Şu Âyet-i kerimeden dolayıdır: وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ اِلاَّ لِيَعْبُدُونِ "Ben cinleri ve insanları ancak bana ibadet etsinler diye yarattım."[2] Yâni beni tanısınlar diye yarattım demektir. Mârifetin meyvesi, herhalde ibâdetin dallarının üzerine zâhir olur. Lâkin mârifet, ancak, muhabbet habbesinden yeşerir. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri haber verdikleri gibi:

اِنَّ دَاوُدَ قَالَ يَا رَبِّ لِمَا ذَا خَلَقْتَ الْخَلْقَ قَالَ كُنْتُ كَنْزاً مَخْفِيّاً

فَاَحْبَبْتُ اَنْ اُعْرِفَ فَخَلَقْتُ الْخَلْقَ لاِعُرِفَ

"Dâvûd Aleyhisselâm:

-"Ya Rabbi! Mahlûkatı neden yarattın? Diye sordu. Allahü Teâlâ Hazretleri:

-"Ben gizli bir hazineydim. Bilinmeyi arzuladım. Beni bilmeleri için halkı yarattım." Buyurdu.[3] Bununla mârifetin tohumunun muhabbet olduğu sâbit oldu.

Mesnevî'de buyuruldu: Mârifet güneşinin batışı yoktur. Onun doğduğu yer: Akıl, ruh ve kalblerdir.

Âdem (a.s.) Rabbine yalvardı

فَتَلَقَّى آدَمُ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ "Derken Âdem Rabb'ından birtakım kelimeler aldı."

---

1 İbrâhim 14/25
2 Ez-Zâriyyât: 51/56
3 Keşfü'l-Hafâ: Muhaddis no: 2016

Âyet-i kerimenin başındaki فَ (fe) harfi, tevbe ‘nin inme emrinden hemen sonra ve yeryüzüne inmeden önce meydana geldiğine delâlet etmektedir. Bundan dolayı Kurtubî buyurdular: Âdem Aleyhisselâm zellesinden dolayı tevbe ettikten sonra yeryüzüne indirildi. Buna ikinci kere vârid olan, اهْبِطُو “inin,” emri delâlet etmektedir. Ve yine bundan yeryüzüne inme emrinin, istihfaf (hafif ve hakir) görme olmadığı ve gadab çeşidini kapsamadığı anlaşılmaktadır. Çünkü tevbeden sonra gadab olmaz. Âdem Aleyhisselâm, Allahü Teâlâ Hazretleri onun tevbesini kabul ettikten sonra yeryüzüne indirildi. Rabbinden bir takım kelimeler almanın manâsı, onun almak ve kabul için yönelmesi ve istikbâl etmesi ve öğrendikten sonra onunla amel etmesidir. Eğer sen o kelimelerin ne olduğunu sorarsan, cevâben derim o kelimeler:

Dediler ki: رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا وَإِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ “Rabbenâ! nefislerimize zulmettik. Eğer sen bize mağfiret etmez, merhamet buyurmazsan, şüphe yok ki biz hüsrâna düşenlerden oluruz”7/23 [1] Âyet-i kerimesidir.

Hâfız buyurdu:

Zâhid gururlandı.

Koş selâmet, selâm diyarındadır.

Âdem Aleyhisselâm’ın dusı

İbnü Mes’ûd (r.a.) Hazretlerinden rivâyet olundu: Allahü Teâlâ Hazretlerine en sevimli kelime, babamız Âdem Aleyhisselâm’ın hatâ (zelleye) düştüğü zaman, söylediği şu kelimelerdir:

سُبْحَانَكَ اللّٰهُمَّ وَبِحَمْدِكَ وَتَبَارَكَ اسْمُكَ وَتَعَالَى جَدُّكَ لاَ اِلَهَ اِلاَّ اَنْتَ ظَلَمْتُ نَفْسِى فَاغْفِرْلِى اِنَّهُ لاَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ اِلاَّ اَنْتَ

“Allahım! Hamdinle seni tesbih ediyorum. Senin adın mübârektir. Şerefin yücedir. Senden başka ilâh yoktur. Ben nefsime zulmettim. Beni bağışla. Senden başka günahları bağışlayan yoktur.”

Ya Rabbi, beni Muhammed (s.a.v.) Hakkı için bağışla!

Yine Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinden rivâyet olundu: Âdem Aleyhisselâm dua ederken:

1 El-A’râf: 7/23

-“ بِحَقِّ مُحَمَّدٍ اَنْ تَغْفِرَلِى ”Ya Rabbi! Beni Muhammed (Mustafa) s.a.v. hazretlerinin hakkı için bağışla” dedi. Allah:

-“Muhammed Mustafa'yı nereden biliyorsun,” dedi. O:

-“Sen beni yaratıp içime ruh üflediğinde gözlerimi açtım. Arşın direklerinin üzerinde لاَ اِلَهَ اِلاَّ الله مُحَمَّدٌ رَسُولُ الله “Allah'dan başka ilah yoktur. Muhammed Allah'ın rasûlüdür” yazılıydı. Oradan muhlûkatının en şereflisi ve en üstünü olduğunu anladım. Çünkü sen onun adını kendi adına yakınlaştırdın,” dedi. Allah:

-“Evet!” dedi. Ve böylece Âdem Aleyhisselâm, Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin şefaatiyle bağışlandı.

Âdem Aleyhisselâm, cennetten indirilme anında söylediği ilk sözler şunlar:

-“Ya Rabbi! Sen vasıtasız olarak beni kudret elinle yaratmadın mı?” Allah:

-“Evet”, dedi. Âdem Aleyhisselâm:

-“Beni cennetine yerleştirmedin mi?” Allah:

-“Evet,” dedi. Âdem Aleyhisselâm:

-“Ya Rabbi! Senin gadabın rahmetini geçmedi mi?” Allah:

-“Evet!” dedi. Âdem Aleyhisselâm:

-“Ya Rabbi! Eğer ben kendimi düzeltir, sana döner ve tevbe edersem, sen beni yine cennetine koyar mısın?” Allah:

-“Evet!”dedi.

İşte bu kelimeler, insânî ahidlerdir. Âdemî mîsâk ve sözleşmelerdir. Halifeden, Hak Teâlâ Hazretlerine yapılan Rabbânî münâcâtlardır. Böylece Âdem Aleyhisselâm, masiyyetinden dönmekle, zellesini (günahını) itiraf etmekle, hatâ ve unutkanlığından dolayı özür dilemekle Allaha tevbe etti. فَتَابَ عَلَيْهِ (O da) tevbesini kabul etti.” Yâni Rabbi ona rahmet ve tevbesini kabul etmekle döndü.

تَوْبَ Tevbe'in aslı, dönmektir. Onunla, yâni tevbeyle kul vasıflandığı (kul tevbe etti denildiği) zaman; bu mâsıyetten taate dönmek manâsına olur. **(1/113)** Ve kendisiyle Yüce Yaratıcı (Allah) vasıflandığı zaman ise, cezâlandırmadan, mağfirete dönüş murat edilir. فَتَابَ عَلَيْهِ (O da) tevbesini kabul etti.” Cümlesinin başındaki فَ “Fe” harfi, tevbe manasını tazammun eden kelimelerin akışını ve tevbesinin kabülündeki tertibe delâlet etmek içindir.

Tevbenin kabulü

Kuldan tevbe'nin tamam olması, için şu şartlar aranır:

1- Yaptıklarına pişman olmak,

2- Şu anda günahları terketmek

3- İleride aslâ günaha dönmemeye niyet etmek,

4- Kullardan zulmedilenlere hakkını vermek,

5- Hasımlara haklarını eliyle vermekle onları memnun etmek,

6- Ve diliyle onlardan özür dilemekle tevbe tamam olur.

Âyet-i kerime de, Âdem Aleyhisselâm'ın zikriyle iktifâ etti. Çünkü Hazreti Havvâ hükümde ona tâbi idi. Bundan dolayı Kur'ânı Kerimin bir çok yerlerinde ve hadîs-i şerîflerde kadınların zikri (erkeklere tâbi olmak sûretiyle) dürüldü.

إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ "Muhakkak O! Allah Tevvâb'tır

(Tevbeleri çok kabul edendir)" Kullarına mağfiretiyle çok dönüp muamele eden veya onların tevbe etmeleri için onlara çok yardım edendir.

(**37**)الرَّحِيمُ "O rahimdir," Rahmetinde mübâlağa edendir.

Bu iki vasfın arasını toplaması, (yâni التَّوَّابُ "Ettevvâb" ve الرَّحِيمُ "rahim" sıfatlarını bir araya getirmesi), tövbekâr için, af ve mağfiretle berâber ihsan ile güzel bir vaaddir. Bu cümle, فَتَابَ عَلَيْهِ (O da) tevbesini kabul etti." Cümlesinin illetidir.

Mesnevî'de buyuruldu:

Tevbe merkebi acâib bir merkebtir.

Bir anda o yerden göklere sıçrayıverir.

Günahkârların inlemesinden arş titrer.

İbnü Abbas (r.a.) buyurdular: Âdem Aleyhisselâm ile Hazreti Havvâ kaçırmış oldukları cennet nimetleri için tam yüz sene ağladılar. Kırk gün yemediler, içmediler. Âdem tam yüz sene Havvâ'ya yaklaşmadı.

Şehr bin Havşeb buyurdu:

Bana ulaştı ki, Âdem Aleyhisselâm, yeryüzüne indiğinde, üçyüz yıl kaldı. Allahü Teâlâ'dan hayâ ettiği (utandığı) için başını hiç kaldırmadı. Dediler ki: Yeryüzü ehlinin bütün göz yaşları bir araya gelse, Dâvûd Aleyhisselâm'ın zellesinden dolayı akıtmış olduğu göz yaşları kadar olamaz. Dâvûd Aleyhisselâm ile bütün yeryüzü ehlinin göz yaşları bir araya toplansa, cennetten çıkarıldığı için ağlayan Âdem Aleyhisselâm'ın göz yaşları kadar olamaz.

Küçük günahlardan bile daha küçük bir zelle işleyenin hali bu olunca, "İsyân Denizi"ne dalanın hali nasıl olur? (Nasıl olmalıdır?) Tevbe, sabun'un yerindedir. Sabun zâhirî kirleri giderdiği gibi, tevbe de bâtınî kirleri temizleyip giderir. Bir kul, günah ve kötülükten dönüp halini düzelttiği zaman, Allah'da onun şanını düzeltir. Geçmiş ve kaçırmış olduğu nimetleri ona geri verir.

İbrâhim Edhem Hazretlerinden[1] rivâyet olundu:

Bana ulaştı. İsrâiloğullarından bir adam bir buzağıyı annesinin gözlerinin önünde kesti. Elleri kurudu. Bu arada o oturuyordu. Düştüğünde, evinde idi. Annesi, hâlâ yavrusuna bakıyordu. Gitti, buzağının annesini okşadı, sevdi, onu götürüp ağılına koydu. Bu hareketi Allah'ın hoşuna gitti. Allah ellerini ona iade etti; yaptığına karşılık olarak. Çünkü sâlih amel hatâları siler.

Te'vîlât-ı Necmiyyeden

Te'vîlât-ı Necmiyye de buyuruldu:

Rabbânî ilhâm yağmurlarının, muhabbet habbesinden (dane ve tohumundan) Âdem Aleyhisselâm'ın kalbinde ve insanlık toprağında ilk yeşerttiği nebâtât:

رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا وَإِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ

"Rabbenâ! nefislerimize zulmettik. Eğer sen bize mağfiret etmez, merhamet buyurmazsan, şüphe yok ki hüsrâna düşenlerden oluruz.[7/23]" [2] nebâtıdır. Çünkü o îmân nûruyla görülmektedir. Nefsine zulmetmektedir. Muhabbet habbesini (danesini) yediğinde, kendisinde mihnet ve müzillet (zelil olma) şikâyetleri peyda oldu. Eğer Rabbi ona, mağfiretiyle yardım etmeseydi ve onu rahmetiyle korumasaydı, o kendisine indiği beşerî alçaklıktan aslâ kurtulamazdı. Ezelî saadet istîdâdının sermâyesini kaybederdi. Kurbet (Allah'a yaklaşma) makamının zirvesine dönmesi mümkün olmazdı. Âdem Aleyhisselâm, Rabbinden yardım diledi. Gerçekten yalvararak; رَبَّنَا "Ey Rabbimiz!" dedi.

Âdem Aleyhisselâm'ın cennetten uzaklaştırılmasının hikmeti, işte bu yalvarma, dua ve yakarmasıydı. Çünkü zarar ve meşakkate uğrayan kişinin duasını Allah muhakkak kabul eder ve kötülüğü giderir.

---

1 İbrâhim Edhem Hazretleri:

2 El-A'râf: 7/23

(1/114) İlâhî inÂyet-in sebkatiyle onun elinden tuttu. Allah onun üzerine rahmetinin yağmurlarını yağdırdı.

فَتَابَ عَلَيْهِ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ(**37**) "(O da) tevbesini kabul etti. Muhakkak O, tevvâb, tevbeyi çok kabul eden, rahim, çok esirgeyendir." Tevbe edenlere... Allahü Teâlâ Hazetleri, kelimeler nebâtından, "ictibâ" seçilme (ve günah'dan kaçınma) ağacını çıkarttı. O ağacın dallarının üzerine, tevbe çiçeklerini izhâr etti. O ağacın uzun dalları, meyveye durdu; hidâyet meyvesini verdi. O hidâyet mevyesi de mârifettir.

ثُمَّ اجْتَبَاهُ رَبُّهُ فَتَابَ عَلَيْهِ وَهَدَى "Sonra rabbi onu ictiba etti, seçti de tevbesini kabul buyurdu ve yol gösterdi 20/122." [1]

قُلْنَا "Biz dedik" İstinâf (başlangıç) cümlesidir. Kelâm'ın akışına göre akla gelen mukadder bir suâlin cevabıdır. Sanki şöyle denildi: Allah tevbesini kabul ettikten sonra onlara ne dedi?" diye bir sual vârid oldu. Allah, buyurdu:

اهْبِطُوا مِنْهَا "Ondan (yâni cennetten) inin," dedik.

جَمِيعًا "topluca,"

Bu kelime, cemi tekid zamirinden hal olmak üzere mensubtur. Ma'nâ'da cemi olması, Âdem Aleyhisselâm, Hazreti Havvâ, İblis, yılan ve tavus kuşu oldukları içindir. Sanki onlara, sizler topluca buradan inin, denilmektedir. Bundan dolayı onların yeryüzüne inmelerinde bir araya toplanmaları ve hepsinin bir kerrede inmeleri ve hepsinin bir zamanda inmelerini gerektirmez. İnme emrinin tekrârı, gereğinin kesin olduğunu bildirmek, bunun mutlaka gerçekleşeceğinin beyan edilmesi ve bundan kaçmanın mümkün olmadığını anlatmak içindir. Âdem Aleyhisselâm'ın tevbesinin kabûlü ile yeryüzüne inmekten belki vazgeçileceği düşüncesi kalbine doğmuştu. Birinci inme emriyle, onların belâ ve imtihan dünyasına birer düşman olarak ineceklerine ve orada ebedî kalmayacaklarına delâlet etmektedir. İkinci emriyle de onların teklif (ilâhî emir ve yasaklarla mükellef olmak) için yeryüzüne indiklerini onlara bildirmek içindir. İnmekten asıl maksadın ne (ve hangisi) olduğunda ihtilaf olundu. İnmenin bir kerre olmasından dolayı her iki manâ'nın yakınlaştırılması sahih olur. Lâkin ikisinin arasına kelâm girdi. O'da Âdem Aleyhisselâm'ın Allah'dan bâzı kelimeler aldığı ve Allah'ın onun tevbesini kabul ettiğini beyan eden âyetlerdir. Birinci inme emri tekrarlandı ki, ikinci inme emrinin

1 Tâhâ: 20/122

ma'nâsının kendisine isal edilmesi (bitiştirilmesi) içindir. O'da ibâdetle mübtelâ olmak, taat'in üzerine sevâbın yazılması ve isyânın üzerine de cezâ'nın tahakkuk etmesidir.

"İrşâd"da buyuruldu:

İkinci inme emri, hidâyet-in verilme vaadine yakın oldu. Hidâyet, insanı kurtuluş ve saadete götürür. İçinde bulunan cezâlandırma uyarıları ise... Tekliften kasd edilen şey, öncelikle kasd edilen ve arzulanan şey değildir. Tekliflerden (Akâid ve amelî emirlerden kastedilen şey, mükellefleri cezâlandırmak değildir.) Belki o (yâni cezâlandırma) mükelleflerin sû-i ihtiyarlarının (yâni irâdelerini kötüye kullanmalarının) bir neticesidir.

Yine bu Âyet-i kerime, mâsıyetin, sahibinden nimetleri giderdiğine delildir. Çünkü Âdem Aleyhisselâm sadece bir ma'siyet (zelle) sebebiyle cennetten çıkarıldı.

Şâirin biri şöyle söyledi:

Emir tamam olduğu zaman onun noksanlaşması yaklaşır.

Tamam denildiği zaman, kaymalar olur.

Eğer sen bir nimet içindeysen, o boşalır.

Çünkü isyânlar, nimetleri giderir, yok eder.

Allahü Teâlâ buyurdu:

إِنَّ اللهَ لاَ يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّى يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ "Her halde Allah bir kavme verdiğini –onlar nefislerindekini bozmadıkça – bozmaz."13/11 [1]

فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنِّي "Amma elbette benden size gelir."

Yâni muhakkak size gelecektir. Âyet-in başındaki فَ (Fe) harfi, tertib içindir. Kendisinden sonra geleni, inme emrinin mefhûmuna tertib içindir.

هُدًى "Hidâyet,"

Yâni rüşd, size göndereceğim peygamber ile şeriatı beyan etmek ve size indireceğim kitab ile size hidâyet gelecektir.

يَأْتِيَنَّكُمْ "Elbette size gelecektir," hitabı Âdem Aleyhisselâm'adır. Bundan murat, züriyyetidir. İblis ve zürriyetine ise ne bir peygamber geldi ne de kitab indi. Onlardan tâbi olan olmaz. Şartın cevâbı, cevâbıyla berâber gelen ikinci şarttır. O'da şu kavli şerîftir:

فَمَنْ تَبِعَ هُدَايَ "Ve kim benim hidâyet-ime tâbi olursa,"

---

1 Er-Ra'd: 13/11

Yâni şeriatime uyar ve onunla amel ederse, demektir. هُدًى "hidâyet" lafzı tekrâr edildi.

فَمَنْ تَبِعَهُ "Kim ona tâbi olursa," şeklinde zamir olarak getirilmedi. Çünkü ikinci (hidâyet kelimesi) ile birinci (hidâyet kelimesinin ihtiva ettiği manâ'dan daha geniş ve) daha umûmî bir hidâyet-i murat etti. O da, peygamberlerin getirmiş olduğu şeriat olup, itikâd, amel ve aklın iktizâ etmiş olduğu şeylerdir. Yâni kim, şeriat kabilinden kendisine gelen şeylerin içinde bulunan ilâhî hükümlere riâyet edip, onları aklıyla âfakî ve enfüsî delillerle müşâhede ederse;

فَلاَ خَوْفٌ عَلَيْهِمْ "Onların üzerine hiçbir korku yoktur."

Her iki âlemde (dünya ve ahirette) insanların başlarına gelen kötülüklerden doğan korkular, onlara yoktur.

وَلاَ هُمْ يَحْزَنُونَ(38) "Ve onlar mahzun da olmazlar," istek ve arzularını kaybetme üzünütüsü de onlara yoktur.

خَوْفٌ Korku, olabilecek tehlikelerden doğar. حُزْن huzün (üzüntü) ise, olmuş şeylerden meydana gelir. Yâni bunları gerektiren, korku ve üzüntüyü mûcip bir hal onların başına gelmez. Yoksa, bu onların başına gelmez demek değildir. Lâkin onlar, korkmazlar ve üzülmezler. Çünkü korku ve üzüntü denilen şey, onlarda meydana gelmez. Belki bütün zamanları, sevinç ve neşeyle devam edip geçer. Nasıl olmasın ki? Korku ve haşyet, Allah'ın celâlinin azâmetinden ve heybetinden doğmaktadır. Kulların haklarına riâyet etmedeki çalışma ve gayret, havas (Allah'ın has kullarının) ve ona yaklaşanların en büyük özelliğidir.

وَالَّذِينَ كَفَرُوا "Ve o inkâr edenler,"

Bu cümle daha önce geçen, فَمَنْ تَبِعَ "Ve kim tâbi olursa) cümlesinin üzerine atıftır. Onun bir alternatifidir. Sanki: Kim o hidâyete tâbi olmazsa onun durumu nedir?" denilmekterdir. Onların zikredilmesi, dalâletin rüsvâylığını beyan etmek ve çirkinliğinin kemâlini izhâr etmek içindir. Cemi sığasında ismi mevsul **(**الَّذِينَ onlar ki**)** kelimesinin getirilmesi, kâfirlerin çok olduğunu beyan etmek içindir. Yâni bizim kendilerine göndermiş olduğumuz peygamberlerimize inanmayan o kâfirler demektir.

وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا "Ve âyetlerimizi yalanlayanlar," **(1/115)**

Kendilerine inen ayetlerimizi veya kalben âyetlerimizi inkâr eden ve diliyle bunları yalanlayanlar! أُولَئِكَ "İşte onlar," mevsûle işârettir. Kâfirlerden ve yalanlamadan meydana gelen sılanın yerine geçerli olup onların sıfatına itibâr ile **(**الَّذِينَ onlar ki**):**

أَصْحَابُ النَّارِ "Ateş ashâbıdırlar, (ateş ehlidirler)"

Onlar, hiç ayrılmayacak şekilde, Cehenneme giren, orayı tadan ve dâimî olarak orada kalakcaklardır. صُحْبَة : Sohbette vuslat manâsı vardır. Cehennem ashabı diye isimlendirildiler. Cehenneme girip ona bitiştikleri ve orada dâimî kaldıklarından ateş ashabı denilmiştir. Sanki onlar, Cehenneme sahib olmakla onun ashabı oldular.

هُمْ فِيهَا "Onlar orada" Yâni ateşte,

خَالِدُونَ(39) "Ebedî olarak kalacaklardır." Dâimîdirler.

Cümle hal olmak üzere nasb yerindedir.

Cennet ve Cehennem

Bu iki Âyet-i kerime'de şu işâretler vardır.

(Birincisi:) Cennetin yüksek yerde olduğudur. Buna, اِهْبِطُوا مِنْهَا "Oradan (cennetten) inin," Âyet-i kerime delâlet etmektedir.

(İkincisi:) İlâhî hidâyete tâbi olan kişiler, âkıbetlerinden emindirler. Çünkü: فَمَنْ تَبِعَ هُدَايَ فَلاَ خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلاَ هُمْ يَحْزَنُونَ "Kim o hidâyetçimin izinde giderse, onlar için hiçbir korku yoktur, onlar mahzun da olmayacaklardır." Buyurulmaktadır.

(Üçüncüsü:) Cehennem azabı dâimîdir. Kâfirler, Cehennemde ebedî kalacaklardır. Kâfirlerin dışındakiler, Cehennemde ebedî değillerdir. Buna şu Âyet-i kerime delâlet etmektedir:

أُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ "Onlar da Cehennem ehlidirler. Orada ebedî olarak kalacaklardır. Bu hasr ifade eder. Bilki en büyük şeref, hidâyete tâbi olmaktır. Denildiği gibi: Ashab-ı kehf'in köpeği bir kaç gün Allah dostlarıyla oldu. O da güzel makamlarla cennete girdi.

Mü'min ise, Allah'a itaat ederek sevâb almakla ve Allah'a isyân edip cezâ'ya çarpılmanın arasındadır. (Mü'min irade-i cüziyyesini hangi tarafa kullanırsa o taraf onun hakkında tecelli eder.)

Ne şaşılacak bir şey ki, câmidât, herhangi bir şey ile mükellef olmadıkları halde, Allah'ın azabından korkuyorlar, Allah'ın hukukunu yerine getiriyorlar! Mükellef olan kullar ise korkmuyorlar! Allah'ın hukukunu yerine getirmiyorlar!

Hikâye (günah ve tevbe)

Mâlik bin Dinâr'dan rivâyet olundu:

Mâlik bin Dinâr Hazretleri, bir gün, bir sabiye (küçük çocuğa) rastladı. Çocuk toprak ile oynuyordu. Bazen gülüyor ve bazen de ağlıyordu. Mâlik bin Dinâr buyurdu:

-"İçime o çocuğa selâm vermek doğdu. Nefsim kibirlenip selâm vermekten vazgeçti. Ben nefsime şöyle seslendim: Ey nefsim! Peygamber Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri, küçük ve büyük herkese selâm verirdi. Sen de buna selâm ver!

Ve o çocuğa selâm verdim." Çocuk:

-"Allah'ın rahmeti, bereketi ve selâmı senin üzerine olsun! Ey Mâlik bin Dinâr!"dedi. Sordum:

-"Beni nereden tanıdın? Daha önce beni görmüşlüğün yoktu!" Çocuk:

-"Melekût âleminde ruhum, senin ruhunla karşılaştı. Ölmeyen ve sürekli Hayy (diri) olan Allah bizleri tanıştırdı." Ben ona sordum:

-"Akıl ile nefsin arasındaki fark nedir?" Çocuk:

-"Nefsin, seni bana selâm vermekten alıkoyandır. Aklın ise seni selâm vermeye teşvik eden ve zorlayandır," dedi. Yine sordum:

-"Senin halin nedir? Niye bu toprak ile oynuyorsun?" O:

-"Çünkü biz topraktan yaratıldık; yine ona döndürüleceğiz!" dedi. Yine sordum:

-"Neden bazen gülüyor ve bazen de ağlıyorsun?" O:

-"Evet! Rabbimin azabını hatırladığımda ağlıyorum; rahmetini hatırladığımda ise gülüyorum," dedi. Ben sordum:

-"Evlâdım! Senin ne günâhın var ki?" Çocuk:

-"Ey Mâlik bin Dinâr! Böyle söyleme! Görmüyor musun büyük odunları tutuşturmak için, önce küçük odunları tutuşturuyorlar!" dedi.

Mesnevide buyuruldu:

Bulut göz yaşı dökmedikçe çimen gülmez.

Çocuk ağlamadıkça süt verilmez.

Bir günlük çocuk bile ağlamazsa dadının şefkat göstermeyeceğini bilir.

Bil ki, o bütün dadıların Hakkı'da ağlamaksızın sütü kolayca vermez.

Te'vîlât-ı Necmiyyeden

Bu iki Âyet-in incelenmesinde şu gerçek ortaya çıkmaktadır: Allahü Teâlâ Hazretleri, Âdem Aleyhisselâm'ı yeryüzüne indirmekle mübtelâ kıldığı zaman; ona, vahiy ve ilhamının ondan kesilmeyeceğini, yine Allahü Teâlâ Hazretleri, peygamberlerinin vasıtasıyla vahyinin ve indirdiği kitablar ile, zürriyetine hidâyet-inin kesilmeyeceğini müjdeledi. Benden sizlere hidâyet gelecektir. İlhamımdan, vahyimden, peygamberim ve kitabım gelir ve o da Âdem Aleyhisselâm, tevbe, inleme, ağlama, sızlama, istiğfar ve muhabbet tohumunu taat ve kullukla terbiye eder. Hatta bu hidâyet, tevhid ve mârifet meyvesini verir. Gelecekte onlara, hayvanî sıfatların tîynetinden ve yırtıcılık sıfatlarından doğan muhabbet tohumunu bozmaktan hiç bir vebâl korkusu yoktur. Ve ebedî saadet istîdâtını, dünyevî faydalanma istifası ile bozma korkusu onlara yoktur.

Ve yine onlar, muhabbet tohumunun terbiyesi için, yeryüzüne inmekten dolayı aslâ üzülmezler. Onlar, hidâyete tâbi olmak ve cezbelerin yardımıyla cennet bahçelerinin en yüksek zirvesine çıktılar. Allahü Teâlâ buyurduğu gibi: إِنَّ إِلَى رَبِّكَ الرُّجْعَى Her halde nihayet rabbinedir dönüş! 96/8 "[1] Sonra hidâyet-in yerine küfrü zikretti. Ve Ateşin onların yeri olduğunu beyan etti. Allah buyurdu:

وَالَّذِينَ كَفَرُوا "O inkâr edenler" Yâni nefsânî şehvetler ile muhabbet tohumunu örtenler **(1/116)** ve insanî cehâletten dolayı, apaçık ayetleri yalanlayıp kendi nefislerine zulmettiler. Hatta fıtrî olan istîdâtı bozdular.

وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا "Ve ayetlerimizi yalanladılar." Yâni peygamberlerimizin mûcizelerini ve kitablarını yalanladılar. Bizim peygamberlerimize vahiy, ilham ve irşad ile, muhabbet tohumunu terbiye etmeleri için indirdiklerimizi yalanladılar. Ve insanlık ağacının tevhid ve mârifet meyvesiyle meyve vermesini, yakınlık derecelerine yükselmeyi, cennetlerin nimetlerine kavuşmayı ve cennetlerin bahçelerini yalanladılar.

أُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ "İşte onlar, ateş ehlidirler," Cehennem ehlidirler.

---

1 El-Alak: 96/8

(39)هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ "Onlar orada ebedî kalacaklardır." Çünkü onlar, tabiat toprağına saplanıp kaldılar. Hevâ (ve heveslerine) tâbi oldular. Şeriat suyu ile onların muhabbetlerinin tohumları yeşermedi. İfsâd ettikleri istîdâtlarıyla Cehennemin çukurlarında dâimî kaldılar. Nimetleri hüsrâna uğradı. Onlar Cehennemde mühalled olarak ebedî kaldılar.

İSRAİL OĞULLARI

يَا بَنِي اِسْرَآئِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي اَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَاَوْفُوا بِعَهْدِي اُوفِ بِعَهْدِكُمْ وَاِيَّايَ فَارْهَبُونِ ﴿٤٠﴾ وَاٰمِنُوا بِمَآ اَنْزَلْتُ مُصَدِّقًا لِمَا مَعَكُمْ وَلَا تَكُونُوٓا اَوَّلَ كَافِرٍ بِهِ وَلَا تَشْتَرُوا بِاٰيَاتِي ثَمَنًا قَلِيلًا وَاِيَّايَ فَاتَّقُونِ ﴿٤١﴾ وَلَا تَلْبِسُوا الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُوا الْحَقَّ وَاَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٤٢﴾ وَاَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ وَارْكَعُوا مَعَ الرَّاكِعِينَ ﴿٤٣﴾ اَتَاْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ اَنْفُسَكُمْ وَاَنْتُمْ تَتْلُونَ الْكِتَابَ اَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٤٤﴾ وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلٰوةِ وَاِنَّهَا لَكَبِيرَةٌ اِلَّا عَلَى الْخَاشِعِينَ ﴿٤٥﴾ اَلَّذِينَ يَظُنُّونَ اَنَّهُمْ مُلَاقُوا رَبِّهِمْ وَاَنَّهُمْ اِلَيْهِ رَاجِعُونَ ﴿٤٦﴾

Meali Şerifi:

Ey İsrailoğulları! Size in'âm ettiğim nimetimi hatırlayın ve ahdime vefâ edin ki, ahdinize vefâ edeyim ve benden, korkun artık benden!.. [40]

Ve berâberinizdekini Musaddık olarak indirdiğim (Yâni, Tevrâtı tasdik eden) Kur'ân'a imân edin!.. Ona (yâni Kur'ana) inanmayanların birincisi olmayın!.. Benim âyetlerimi birkaç paraya değişmeyin ve benden sakının artık, benden!.. [41] **Hakkı bâtılla bulayıp da, bile bile hakkı gizlemeyin!..** [42]

Hem, namazı dürüst kılın ve zekâtı verin, rükû edenlerle birlikte siz de rükû edin!.. [43]

Nâsa (yâni insanlara) iyilik emreder de, kendinizi unutur musunuz?! Halbuki Kitap okuyorsunuz... Artık akıl etmez misiniz? [44]

Bir de sabır ile, salât ile yardım isteyin. Gerçi bu ağır gelir fakat, saygılı kimselere değil... [45]

Onlar ki, kendilerini hakîkaten rablerine kavuşuyor ve hakîkaten O'na rücû ediyor sayarlar. Böyle bir huşû ile kılarlar. [46]

يَابَنِي إِسْرَائِيلَ "Ey İsrâiloğulları!"

بَنُون "oğullar", toplandıkları zaman erkeklerin ve kadınların ismidir. إِسْرَائِيلَ "İsrâil" Yâkûb Aleyhisselâm'ın ismidir. Abdullah (Allah'ın kulu) manâsınadır. إِسْرَا İbrânî dili ki, Yahûdîlerin dili olup, kul manâsınadır. إِيل "İyl" ise Allah demektir. Yâni, Ey Yâkûb'un evlâdı demektir. Hitab, Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin asrında yaşayan Yahûdîleredir. O dönemde Benî kurayza ve beni Nadr gibi Medine-i münevvere ve çevresinde yaşayan Yahûdîleredir. Onlar Yâkûb Aleyhisselâm'ın neslindendiler. Hitabın zikretme ve hatırlatma bakımından bu taifeye tahsis edilmesi, Yahûdî milletine zamanında çok nimetin verilmesi, onlara verilen nimetlere nazaran onların küfür ve inkârda çok ileri gitmelerinden dolayıdır. Onun için Allah buyurdu:

اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ "Benim nimetlerimi hatırlayın,"

ذُكر "Zükr" kelimesi, ذ "zâ"nın zammesiyle, özellikle kalb ile zikretmektir. Hıfzetmek manâsınadır. Hıfzetmek, unutkanlığın zıddıdır. ذِكر "Zikr" kelimesi, ذ "zâ"nın kesresiyle dil ile zikretmek ve kalb ile zikretmektir. Zikretmek, nimetlere dil ile şükretmek ve kalb ile muhâfaza etmektir. Yâni: Nimetlerimizi, kalbinizle muhâfaza edin, dilinizle şükredin.

نِعْمَت "Nimet": Cins ismidir. Cemi manâsınadır. Allahü Teâlâ buyurdu: وَإِنْ تَعُدُّوا نِعْمَةَ اللهِ لاَ تُحْصُوهَا öyle ki Allah'ın nimetini saysanız onu bitiremezsiniz!" 14/34 [1]

الَّتِي أَنْعَمْتُ "O verdiğim nimeti,"

عَلَيْكُمْ "üzerinize,"

Bunda, onların nimetleri tamamen unuttukları ve hatırlarına getirmedikleri gerçeği vardır. Çünkü onlar, nimetlerin şükrünü ihmâl

1 İbrâhim: 14/34

ettiler. Nimetin kendilerine kendileriyle kayıtlandırılması: İnsan tabiatıyla gayret sahibi ve kıskançtır. Yâni insan, Allahü Teâlâ Hazretlerinin başkalarına verdiği nimetlerine baktığı zaman, hemen gayret, kıskançlık, küfrâni nimet (nankörlük) ve gadaba kapılır. Bundan dolayı: "Senin üzerindeki ilâhî nimetleri unutmaman için, dünyâlık bakımından senin üzerinde olanlara bakma," denilmiştir. Kim Allah'ın kendisine verdiği nimetlere bakar ve onları görürse, içine nimetler üzerine şükretme ve memnuniyet doğar.

Meânî erbâbı buyurdular: Allahü Teâlâ Hazretleri, İsrâil oğullarını nimetin zikrine bağladı. Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin ümmetinden bunu düşürdü. (Onlar için nimetimi hatırlayın demedi, sadece) onları zikrine davet etti. Ve:

فَاذْكُرُونِي أَذْكُرْكُمْ وَاشْكُرُوا لِي وَلاَ تَكْفُرُونِ "O halde anın beni, anayım sizi ve şükredin de bana nankörlük etmeyin."2/152 [1] Ümmetin nazarı nimetten mün'ime (nimeti veren Allah'a) olması içindir. Ve ümmeti Muhammed'in nazarı ise, mün'im'den (nimeti veren Allah'dan) nimete olması içindir. نِعمة Nimet, seni منعم "mün'im" nimeti veren Allah'dan alıkoymadan seninle Allah arasında hicâb yâni perde olmayan şeydir.

وَأَوْفُوا "Vefâ edin," tamamlayın, terketmeyin.

بِعَهْدِي "Benim ahdime,"

sizin mîsâk günü kabul ettiğiniz sözleşmeyi ifâ edin. Bu ahid umûmidir. İman ve taatten bütün emirler, nehiler ve vasiyetler bunun içine girmektedir. Aynı zamanda, Allahü Teâlâ Hazretlerinin Tevrâtta, Muhammed Mustafa (s.a.v.) Hazretlerine tabi olmakla ilgili ahdi de bu ahdin içine girmektedir.

عَهْد "Ahd", bir şeyi muhâfaza etmek, hallerinden bütün hâline riâyet etmektir. Burada ahid'den murat, misâk gününde alınan sözdür. Vasiyet ve ahid burada faile muzâf olmuştur.

أُوفِ بِعَهْدِكُمْ "Ben de sizin ahdinize vefâ edeyim,"

Mükâfatınızı güzel bir inâbe ve kabul ile tamamlayayım, sizleri cennete dahil edeyim. Ahd, kendisine ahd edilen şeylere izâfe edilmiştir. Kendisine yapılan ahidler ise burada, mefûle muzâftır. Allahü Teâlâ Hazretleri, İsrâil oğullarına, îmân, sâlih amel, delilleri ayakta tutmak, peygamberleri göndermek ve kitabları indirmekle onlara hesenâtları kadar sevab

---

1 Bakara:2/152

vaadetti. Bizden vefâ'nın ilk mertebesi, şehâdet kelimelerini getirmektir. Allah'dan ise, mal ve kan'ın bağışlanmasıdır (korunmasıdır.) Bizden vefâ'nın son noktası, "tevhid denizine gark" olmaktır. Bu tevhid denizi, bizim dışımızdakilerden fazla olarak, nefislerimiz-den, gafletten uzaklaştırır. Allahü Teâlâ Hazretlerinden ise, dâimî bir kavuşma ile kurtuluştur.

Kuşeyri Hazretleri buyurdular : وَأَوْفُوا بِعَهْدِي "Benim ahdimi ifâ ediniz," perdeler diyârında, أُوفِ بِعَهْدِكُمْ "Ben de ahdinizi ifâ edeyim,"

Kuşeyri Hazretleri buyurdular : وَأَوْفُوا بِعَهْدِي "Benim ahdimi ifâ ediniz," perdeler diyârında, أُوفِ بِعَهْدِكُمْ "Ben de ahdinizi ifâ edeyim,"
kurbet diyârında ünsiyetin devâm etmesiyle vuslatın bastı (yayılması), rü'yet (Allah'ı görme şerefi) ile ilgili size verdiğim sözleri tutayım. Siz, ebedde bana söylemiş olduğunuz gibi,

رَبّى رَبّى Rabbim Rabbim, deyin ben de size عَبْدِى عَبْدِى kulum, kulum deme ahdime bağlı olayım.

وَإِيَّايَ "Ve sadece benden" nasbtır.

Bunun takdiri, وَإِيَّايَ اِرْهَبُوا "Sadece benden korkun," demektir.

فَارْهَبُونِ(**40**) "Benden korkun!"

Yaptıklarınızdan ve korkutulduklarınızdan ve husûsiyetle ahdi bozmaktan dolayı benden korkun. **(1/117)**

ارْهَبُونِ Benden korkunuz kelimesi, ارْهَبُونِ değildir. Çünkü bunun mefülü hazfoldu. Zîrâ bunun aslı ارْهَبُونِي Benden korkunuz'dur. Kelimenin sonundaki nisbet **(ي)** ye'si hafiflik ve âyetlerin başlarına uygunluk olsun diye hazf oldu. Cümlenin başındaki فَ "fe" cezâ manâsını ifade etmek için geldi. Böylece, fe harfi cümlenin şart manasını tazammun ettiğine delâlet etmektedir. Sanki şöyle denilmektedir. Eğer siz bir şeyden korkacaksanız sadece ve sadece benden korkun.

رَهْبَة Rahbet, sakınmakla berâber korkmaktır. Bu âyet vaadi (Allah'ın ihsan, mağfiret ve cennetini) tazammun etmektedir. أُوفِ "Ben ifâ edeyim" kavliyle. Aynı zamanda, vaîdi (cehennem, korkut-

ma ve inzarı) da tazammun etmektedir. وَإِيَّايَ فَارْهَبُونِ "Ve sadece benden korkun sözü ile,"

Bu Âyet-i kerime, şükrün ve ahde vefâ etmenin vâcib olduğuna delâlet etmektedir. Mü'min, Allah'dan başka hiçbir kimseden korkmamalıdır. إِيَّايَ "Sadece benden" kelimesinin takdiminden korkunun Allah'a hasredildiği manâ çıkmaktadır.

وَآمِنُوا "Ve îmân ediniz." Ey İsrâil oğulları îmân ediniz.

بِمَا أَنزَلْتُ "Benim indirdiğime,"

İman etmeyi ahdin altına aldıktan sonra, ferdler Kur'ânı Kerime îmân ile emir olundu. Çünkü bu vefa'nın şanında ahdin son direğiydi. Yâni: Benim Muhammed'e indirdiğim bu Kur'ân'a îmân edin, demektir.

مُصَدِّقًا لِمَا مَعَكُمْ "Sizinle berâber olanı (Tevrâtı) tasdik edicidir."

Kur'ânı Kerim, Tevrâtı tasdik edici olduğu halde ona îmân edin. Çünkü içinde Tevrâtın sıfatları olduğu halde inmektedir. İnen (Kur'ânı kerimin) onların berâberinde olan Tevrâtı tasdik edici olarak

kayıtlandırması, emre uymanın vâcib olduğunu te'kid etmek (kuvvetlendirmek) içindir. Zîrâ Yahûdîlerin, berâberlerindeki Tevrâta olan inançları, Tevrâtı tasdik eden Kur'ânı Kerim'e îmân etmeyi gerektirir. *(Bu yaklaşım aynı zamanda bu çağın pedagoglarının bile yakalayamadığı bir eğitim ve öğretim sistemidir.)*

وَلاَ تَكُونُوا أَوَّلَ "Ve siz ilki olmayın." İlk fırka, topluluk,

كَافِرٍ بِهِ O'nu, inkâr edenin."

Yâni: Kur'ânı Kerimi inkâr edenlerin ilki olmayın. Zîrâ muktedi yâni bir öncekine tabi olanın günahı, muktedinin kendi üzerine olduğu gibi, o işi ilk başlatanın da üzerine olur.

Mesnevî'de buyuruldu:

Her kim bir kötü âdet vazeder (koyar)
ve halkı bid'at ehli yaparsa;
o adet devam ettikçe, onun günahından,
o kötü adeti ilk koyan kişi de hissedârdır.
Çünkü o önder olmuştu, diğerleriyse kuyruk.

Yâni: Ey Yahûdîler! Kur'ânı Kerimi inkâr etmek için birbirinizle yarışmayın. Çünkü sizin vazifeniz ona ilk îmân edenlerden olmaktır. Zîrâ siz Kur'ânı Kerim'in şanını ve hakikatini biliyorsunuz. Siz

berâberinizdeki ilâhî kitablardan onun yüceliğini anlatan şeylere mülâkî yâni karşılaşır oldunuz. Siz Muhammed Mustafa (s.a.v.) Hazretlerini, erkek çocuklarınızı tanıdığınız gibi tanıyorsunuz. Siz daha önce onunla fetihler umuyordunuz, onun zamanını müjdeliyordunuz. Sizden meydana gelmesi gerekenleri zayi etmeyin (kaybetmeyin). Sizin üzerinize vâcib olan, sizden meydana gelmesi düşünülmeyen şeyi işlememeniz ve onu ilk inkâr edenlerden olmamanızdır.

Bu Âyet-i kerime, Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin Medine-i münevvere'ye ayak bastığında onu ilk inkâr edenlerin, Medine Yahûdîleri olduğuna delâlet etmektedir. Sonra (Yahûdî kabilelerden) Kurayza oğulları onu yalanladı, sonra, Nadr oğulları ve daha sonra da Hayber Yahûdîleri Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerini yalanladılar. Ve diğer Yahûdîler de, bu konuda onlara uydu.

Yahûdî âlimleri

وَلاَ تَشْتَرُوا بِآيَاتِي "Benim ayetlerimi değişmeyin," Yâni âyetlerimden dolayı nefsiniz için bir bedel ve karşılık almayın.

ثَمَنًا قَلِيلاً "Bir kaç paraya" O dünyevî hazlardır.

Bu aldıkları ücret ve para ne kadar çok olursa olsun, îmânı terketmelerinden dolayı kaçırmış oldukları uhrevî hazzın yanında çok azdır.

Denildi ki: Yahûdîlerin avâm (cahil) tabakası, âlimlerine, ziraatlerinden, ekinlerinden, bağ ve bahçelerin meyvelerinden onlara hediye ediyorlardı ve şeriatte onlara zor gelen hükümleri değiştirmeleri ve tahrif etmeleri için âlimlere rüşvet veriyorlardı. Yahûdîlerin Melikleri ve idarecileri de, hakkı gizlemeleri, Tevrâtı tahrif etmeleri için âlimlere bol bol mal veriyordu. Yahûdî bilginlerin bu şekilde bütün Yahûdîlerin üzerine bir üstünlükleri vardı. Onların reisleri gibiydiler. Alimlerin geçimleri, halka bağlıydı. Onlar, Müslüman olmakla bunun ellerinden gitmelerinden korktular. Ahbâr, yâni Yahûdî bilginler, doğruluğunu ve sıfatlarını bilip tanıdıkları Muhammed Mustafa (s.a.v.) hazretlerine îmân etseler, bu maddi imkânların ellerinden gitmelerinden ve rant kapılarının kapanmasından çekindiler. Kelimeleri yerinden değiştirmeye devam ettiler. Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin Tevrâtta bulunan sıfatlarını değiştirdiler.

Sebebi Nüzûlü

Hikâye olunduğu gibi, Ka'b bin Eşref, Yahûdî âlimlere:

-"Muhammed hakkında ne dersiniz?" diye sordu: Alimler:

-"O peygamberdir," dediler. Ka'b bin Eşref, âlimlere şöyle dedi:

-"Sizin için benim yanımda bir hediyye (vergi) ve yakınlık vardır. Keşke bundan başka bir şey söylemiş olsaydınız," dedi. Yahûdî âlimleri:

-"Biz hiç düşünmeden sana cevap verdik. Sen bize mühlet ver. Düşünelim ve Tevrâta bakalım," dediler. Yahûdî âlimler, çıktılar. Tevrât'ın içinde bulunan Efendimiz Muhammed Mustafa (s.a.v.) hazretlerini anlatan ve sıfatlarını dile getiren bölümleri, "Deccâl" ile karıştırdılar. Sonra Ka'b bin Eşref'in yanına döndüler. Ve bu kötü durumu söylediler. Ka'b bin Eşref herbirine birer sa' arpa ve dört zîrâa kadar, keten bezi verdi. Allahü Teâlâ Hazretlerinin bu âyette "az mal=birkaç para" diye zikrettiği, işte budur.

Mesnevî'de buyurdu:

İncil'de Mustafa (s.a.v.) hazretlerinin adı
yâni, o safâ denizinin incisinin medhi vardır.
Orada güzel şekli şemâili, cismânî
ve ruhânî halleri anlatılmıştı.

(**41**) وَإِيَّايَ فَاتَّقُونِ "Ve benden sakının artık benden..."

İman etmekle Hakka tabi olmakla ve dünya kırıntılarından yüz çevirmekle benden sakının. Benden korkun, manasındaki cümle burada yine tekrâr edildi. **(1/118)** Çünkü birincisinin (وَإِيَّايَ فَارْهَبُونِ "Ve sadece benden sakının" manâsı, ahdi bozmaktan benden sakının demektir. Bu وَإِيَّايَ فَاتَّقُونِ "Ve benden sakının artık benden." ise Muhammed Mustafa (s.a.v.) Hazretlerinin Tevrâtta geçen vasıflarını gizlemekten benden korkun demektir. Veya birinci ayet ile hitab, âlim ve mukallid herkese idi. Onlara sulûk'un başlangıcı olan korku emredilmişti. Amma ikinci âyet ise âlimlere mahsusdu. Onlara takvâ'yı emretmektedir. Takvâ ise sülûk'un sonudur.

Hakla bâtıl

وَلاَ تَلْبِسُوا الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ "Hakk'ı bâtıla karıştırmayın."

Bir önceki cümle üzerine atıftır. لَبْس kelimesi (fetha ile) bulamak, karıştırmak demektir. Yâni, inen ve Hakk olanı uydurduklarınız

ve gizlediklerinizle karıştırmayın. Yahûdîler, öyle karıştırıyorlardı ki, daha sonra hak ile bâtılın arasını ayırt edemiyorlardı. Veya hakkı, bâtıla karıştırma sebebiyle, çevresinde gizlediğiniz şeylere benzetmeyin, demektir. Veya onun te'vilini, düşündüğünüz gibi yapmayın.

وَتَكْتُمُوا الْحَقَّ "Ve bile bile hakkı gizlemeyin," [1]

Burada geçen وَ "vav" harfi toplamak mânâsı içindir. Yâni, hakkı bâtıla bulayıp karıştırmak ve hakkı gizlemek üzere toplanmayın demektir.

وَلاَ تَلْبِسُوا الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ "Hakk'ı bâtıla karıştırmayın." Değişikliği yasaklamak içindir. وَتَكْتُمُوا الْحَقَّ "Ve hakkı gizlemeyin," kavli şerîfi de, hakkı gizlemeyi yasaklamak içindir. Çünkü Yahûdî âlimler: "Biz, Tevrâtta Muhammed'in vasfını bulamıyoruz," diyorlardı. لَبس bulamak ve karıştırmak ki, gizlemenin dışında bir şeydir.

Hakkı gizlemeyin

وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ (42) "Ve siz bildiğiniz halde,"

Yâni, siz, hakla bâtılı birbirine karıştırdığınızı ve hakkı gizlediğinizi bildiğiniz halde. Veya siz O'nun gönderilen bir peygamber olduğunu bildiğiniz halde demektir. Hal'in söylenmesi, nehyedilenin takyidi için değildir. Belki ziyâdelik içindir. O âlimlerin hallerinin çirkinlğinin ortaya çıkması içindir. Çünkü câhil kişi mazur sayılır. Bunlar âlim insanlar oldukları için mazûr sayılmazlar.

Teysir tefsirinde buyurdu: Hitabın Müslümanlara çevirilmesi de caizdir. Hitabın Müslümanlardan her sınıf için beyan edilebilir:

Ey Sultanlar! Adâletle zulmü karıştırmayın.

Ey kadılar! Hüküm ile rüşveti birbirine karıştırmayın.

Ve bu şekilde bütün meslek sahibleri için bu Âyet-i kerime bu şekilde yorumlanabilir…

Eğer bu Âyet-i kerime, İsrâiloğullarına mahsus bile olsa, onların yapmış oldukları işleri işleyen herkese şâmildir. Kim hakkın değiştirilmesi veya ibtâl kılınması için rüşvet alırsa. Öğretilmesi, üzerine vâcib olan ilim (ve gerçekleri) öğretmekten imtinâ ederse veya kendisine herhangi bir ücret tayin edilmeden bildiklerini öğretmekten kaçınırsa, o kişiler de bu Âyet-i kerimenin hükmünün altına girer. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri buyurdular:

---

[1] Burada لا (nefiy edatı) gizlidir. Veya burada geçen تَكْتُمُوا müzâri fiili gizli bir أنْ (fiili muzâriyi nasbeden âmil) ile mensubtur.

مَنْ تَعَلَّمَ عِلْمًا مِمَّا يُبْتَغَى بِهِ وَجْهُ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ لاَ يَتَعَلَّمُهُ اِلاَّ لِيُصِيبَ بِهِ عَرَضًا مِنَ الدُّنْيَا لَمْ يَجِدْ عَرْفَ الْجَنَّةِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

"Kim Aziz ve Celil olan Allâh'ın cemâli (ve rızası) istenilecek şeylerden bulunan bir ilmi, dünya (malın) dan bir metâa erişmek için öğrenirse kıyamet günü cennetin kokusunu bulamayacaktır."[1] Yâni cennetin kokusunu bile bulamayacaktır. Kim Allah'dan korkar ve takvâ sahibi olursa o kişi, ilminden dolayı bir ücret almaz. Vasiyet, nasihat ve vaaz ve sohbetlerinden dolayı da kendisine bir şey (dünyalığın) bağlanmasını istemez. Belki hakkı açıklar. Onu, başları çatlatırcasına söyler ve bu konuda hiçbir korku ve endişeye kapılmaz. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri buyurdular.

لاَ يَمْنَعَنَّ اَحَدُكُمْ هَيْبَةُ اَحَدٍ أَنْ يَقُولَ اَوْ يَقُومَ بِحَقٍّ حَيْثُ كَانَ

"Nerede olursa olsun hiçbir kimsenin korkusu, hiç birinizi, sizi aslâ hakkı söylemekten ve onu ayakta tutmaktan alıkoymasın. "[2]

Kur'ânı Kerim'de şöyle buyuruldu:

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَسَوْفَ يَأْتِي اللهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ أَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٍ عَلَى الْكَافِرِينَ يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللهِ وَلاَ يَخَافُونَ لَوْمَةَ لاَئِمٍ ذَلِكَ فَضْلُ اللهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ

-"Ey o bütün imân edenler! İçinizden kim dininden dönerse duysun: Allah onun yerine öyle bir kavim getirecek ki, Allah onları sever, onlar Allah'ı severler. Mü'minlere karşı boyunları aşağıda, kâfirlere karşı başları yukarıda... Allah yolunda mücâhede ederler, dil uzatanın levminden korkmazlar. İşte o, Allah'ın fazlıdır. Onu dilediğine verir ve Allah vâsî'dir, alîm'dir."[5/54] [3]

Hikâye (Hakkı gizleme)

Süleyman bin Abdülmelik, Mekke-i mükerremeyi ziyâret etmek için yolculuğa çıkmıştı. Medine-i münevvereye uğradı. Birkaç gün orada kaldı. Sordu:

-"Medine'de Rasûlüllah (s.a.v.) Hazretlerinin ashabına yetişen kimse var mı?" Ona:

-"Ebû Hâzim (r.h.) var," dediler.

1 Ebû Dâvûd c.3, s. 323
2 Tirmizi Kitâbü'l-Fiten, Mevzuâtül-hadis, no: 2117, bu meâlde hadîs-i şerif, İbni Mâce ve Ahmed bin Hambel'in müsnedinde de geçmektedir.
3 El-Mâide: 5/54

Süleyman bin Abdülmelik, hemen Ebû Hâzim (r.h.) Hazretlerini yanına çağırtmak üzere adamlarını gönderdi. Ebû Hâzim geldiğinde, Süleyman bin Abdülmelik:

-"Ey Ebû Hâzim! Cefâ neden?" diye sordu. Ebû Hâzim:

-"Ey Mü'minlerin emiri! Benden ne cefâ gördünüz?" dedi.

Süleyman bin Abdülmelik:

-"Medine şehrinin bütün eşrâf ve önde gelenleri, hep yanıma geldiler, ama sen gelmedin. Seni hiç meclisimde göremedim bunun sebebi nedir?" Ebû Hâzim:

-"Ey mü'minlerin emiri, (senin söylediğin gibi değildir.) söylediklerinizden dolayı, senden Allah'a sığınırım! Çünkü bu güne kadar sen beni tanımazdın, ben de seni görmemiştim," dedi. Süleyman bin Abdülmelik, yanında bulunan, Muhammed bin Şihab ez-Zührî'ye dönerek:

-"Bu yaşlı zât doğru söyledi, Süleyman hatâ etti" dedi.

Sonra Süleyman bin Abdülmelik, Ebû Hâzime sordu:

-"Ey Ebû Hâzim! Neden ölümden hoşlanmıyoruz?" Ebû Hâzim:

-"Çünkü siz âhireti harabeye çevirdiniz. Dünyayı mamur ettiniz. Bu yüzden mamur hâle getirdiğiniz bir dünyadan, harâbeye dönüştürdüğünüz âhirete gitmek istemiyorsunuz," dedi. Süleyman bin Abdülmelik:

-"Doğru söyledin," dedi. Ve yine sordu:

-"Ey Ebû Hâzim! Yarın Allah'ın huzuruna gidiş nasıl olacak?" Ebû Hâzim:

-"Amma "muhsin" (iyilik yapan ve Allahü Teâlâ Hazretlerini görürcesine ona ibâdet edenler) uzun süre kayıp olan kişinin ailesine dönüşü gibi (büyük bir sevinçle) Allah'a döner.

Amma "müsiyy'"kötülük yapan günahkâr kişi ise, tıpkı kaçak bir kölenin (tutuklanıp getirilmesi; firaride olan bir insanın hapishâneye) dönüşü gibi Mevlâsına döner."

Süleyman bin Abdülmelik ağlamaya başladı. Ve:

-"Bilmiyorum, acaba Allah'ın yanında bizim halimiz ne olur?" dedi. Ebû Hâzim:

-"Amelini Allah'ın kitabına arzet. (bakalım durumun nicedir)?"dedi. Süleyman bin Abdülmelik:

-"Orada ne bulurum? Hangi mekânı bulurum? Yerim ne olur?" Ebû Hâzim (r.h..) buyurdular:

-"Allahü Teâlâ Hazretleri şöyle buyuruyorlar:

(14)إِنَّ الْاَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ(13)وَإِنَّ الْفُجَّارَ لَفِي جَحِيمٍ “Şüphesiz ki iyiler naîm (nimetler) içindedir. Ve şüphesiz ki facirler cahîm Cehennem) içindedir.” 82/13-14 [1]

Süleyman bin Abdülmelik:

-“Allah’ın rahmeti nerede? Sen Allah’ın rahmetinden haber ver!” dedi. Ebû Hâzim (r.h.) buyurdular:

-“إِنَّ رَحْمَةَ اللّٰهِ قَرِيبٌ مِنَ الْمُحْسِنِينَ “Herhalde Allah’ın rahmeti yakındır muhsinlere...” 7/56 [2] Süleyman bin Abdülmelik sordu:

-“Allah’ın kullarından hangileri daha kerim ve asâlet sahibi dirler?” O:

-“ Haramdan kaçınan, akıllı ve mürüvvet sahibi olanlar,” buyurdu. Suleyman bin Abdülmelik sordu:

-“Hangi amel daha fazîletlidir?”

-“Haramlardan uzak durmakla berâber, farzları edâ etmektir,” buyurdu. Süleyman bin Abdülmelik sordu:

-“Hangi dua kubul edilir?” O:

-“Kendisine iyilik yapılan kimsenin, kendisine iyilikte bulunana yapmış olduğu duadır veya muhsin’in yâni ihsan erbabının, muhsin olan Allah’a yapmış oldukları duadır, buyurdu. Süleyman bin Abdülmelik yine sordu:

-“Hangi sadaka daha fazîletlidir?” O: **(1/119)**

-“Gerçekten ümitsiz kalmış yoksul kimseye, herhangi bir eziyet vermeksizin ve başa kakılmaksızın verilen sadaka daha fazîletlidir,” buyurdu. Yine sordu:

-“Hangi söz daha âdil ve doğrudur?”

-“Kendisinden korktuğun veya zararının dokunması mümkün olan kişinin yanında doğru sözü söylemektir.” Yine sordu:

-“Mü’minlerden en akıllı kimdir?” Cevab verdi:

-“Allahü Teâlâ Hazretlerinin taatiyle amel eden ve insanları Allah’ın yoluna davet eden ve buna delâlet edendir,” Yine sordu:

-“En ahmak mü’min kimdir?” Cevâb verdi:

-“Zâlim kardeşinin hevâsına tabi olan (zâlimlere avene ve yardakçılık yapan). Başkasına, dünya karşılığında âhireti satandır.” Süleyman bin Abdülmelik:

-“Doğru söyledin. Bütün konuşmalarında isâbet ettin,” dedi. Yine sordu:

---

1 El-İnfitar: 82/13,14

2 El-A’râf: 7/56

-"Bizim şimdiki halimiz ve üzerinde olduğumuz durumla ilgili olarak ne söylersin?" Cevab verdi:

-"Ey mü'minlerin emiri! Bu soruya cevab vermekten beni bağışla. Bu konuda konuşmak istemiyorum," dedi. Süleyman bin Abdülmelik isrâr etti:

-"Hayır! lâkin bize bir nasihat etmelisin!"dedi. Ebû Hâzim, Halifenin ısrârı üzerine konuşmaya başladı:

-"Ey emire'l-mü'minin Babaların (ecdâdın) halkı kılıçla ezdiler. (Zulüm ettiler.) Bu mülkü, halifeliği (idâreyi) Müslümanlara danışmadan zorla aldılar. Saltanat kurdular. Buna Müslümanların rızası yoktu. Hatta bu uğurda Müslümanlar ile savaştılar, büyük savaşlar oldu. Katliâm derecesinde Müslüman öldürdüler. Müslümanlardan kimi de senin babalarının elinden kurtulmak için vatan ve memleketini terketti. Ey mü'minlerin emiri keşke bilsen ne dediler? Ve onlara ne denildi?

Halife Süleyman bin Abdülmelik'in yanında bulunan (yağcı ve kraldan çok kralcı olan kötü aşağılık psikolojisine sahip ayak takımlarından biri, Ebû Hâzim Hazretlerine çıkışarak:)

-"Ey Ebû Hâzim! Sen ne kötü konuştun," dedi. Ebû Hâzim ona döndü:

-"Yalan söylüyorsun. Allahü Teâlâ Hazretleri, âlimlerden, doğruyu söylemeleri ve hakkı gizlememeleri için söz aldı. Alimlerin doğru söylemeleri gerekir. Doğruyu söylemeyen âlimlerin kötü durumlarını şöyle beyan etmektedir:

وَإِذْ أَخَذَ اللّٰهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَتُبَيِّنُنَّهُ لِلنَّاسِ وَلاَ تَكْتُمُونَهُ فَنَبَذُوهُ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ وَاشْتَرَوْا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلاً فَبِئْسَ مَا يَشْتَرُونَ

"Vaktiyle Allah, kendilerine kitâb verilen okur-yazarların şöyle mîsâkını aldı: "Celâlim hakkı için, onu nâsa anlatacaksınız, gizlemeyeceksiniz" derken, onlar onu, omuzlarının arkasına attılar da, mukâbilinde biraz para aldılar. Bakın! Ne kötü alış-veriş 3/187." [1]

Süleyman bin Abdülmelik:

-"Nasıl düzelebiliriz? İslah yolu nedir?" diye sordu: Ebû Hâzim:

-"Kini, kötülüğü ve zulmü bırakınız. Mürüvvete (insanlık işlerine değer verin ve ona) sarılın ve tutununuz ve bölüştürmeyi eşit yapın. (Torpil yapmayın ve adam kayırmayın. Herkese eşit muamele edin.) Süleyman bin Abdülmelik yine sordu:

-"Bizim alma (yâni kazanç) kaynağımız nasıl olmalıdır?"

1 Âl-i İmrân: 3/187

-"Helalinden kazanın, onu yerinde kullanın ve ehil olana verin,

-"Ebû Hâzim! İster misin seninle dostluk kuralım, seninle hep sohbet edelim ve senden faydalanalım?"

-"Allah'a sığınırım!"

-"Bu neden? (Niye böyle dersin)?"

-"Size azıcıkta olsa meyletmekten korkarım! Size meyledersem, Allahü Teâlâ Hazretleri, beni hayatım süresince ve ölümüm sûresince kat kat azabla bana azab etmesinden korkarım,"

-"İhtiyaçlarını bize ilet (onları karşılayalım),"

-"Beni cehennem azabından kurtar ve cennete koy,"

-"Bu benim yapabileceğim bir şey değildir,"

-"Benim bundan başka (cennete girmekten ve cehennem ateşinden kurtulmanın dışında herhangi) bir hacet (ihtiyaç) ve dileğim yoktur," dedi. Süleyman bin Abdülmelik:

-"Benim için dua buyur,"dedi. Ebû Hâzim Hazretleri ellerini açtı şöyle dua etti:

-"Allahım! Eğer Süleyman senin dostunsa kendisi için dünya ve âhiret hayırlarını kolaylaştır. (Ona hayır kapılarını aç.) Eğer senin düşmanınsa, onun perçeminden tut da, senin razı olduğun yola ilet." Âmin. Süleyman bin Abdülmelik:

-"Bana öğüt ver,"dedi. Ebû Hâzim Hazretleri:

-"Eğer sen bu işin ehli ve erbâbıysan aslında veciz ve kısa konuştum fakat çok şeyler söyledim, yok eğer bunun ehli değilsen, benim kirişi olmayan bir okla atış yapmam doğru değildir,"dedi. Süleyman bin Abdülmelik:

-"Vasiyet," buyur dedi. Ebû Hâzim Hazretleri, buyurdular:

-"Sana vasiyet edeceğim; ama veciz konuşacağım: Rabbini büyük bil ve Allahü Teâlâ Hazretlerinin, seni nehyederken, seni görmediğinden veya sana emrederken seni kaybettiğinden onu temiz ve tenzih bil. (Her hal ve hareketini Allah, görmektedir.) dedi.

......

Ebû Hâzim oradan çıkıp gittiğinde, Süleyman bin Abdülmelik, kendisine yüz altın gönderdi. Ve ona:

-"Bunları infak et! Senin için yüz altın daha göndereceğim," dedi. Ebû Hâzim hazretleri, altınları getirenlere:

-"Bunları götürün ona geri verin," dedi ve şöyle bir yazı gönderdi:

-"Ey mü'minlerin emiri! Senden bir şey istemekten ve senin gönderdiklerini almaktan Allah'a sığınırım. Seni küçük görerek, bana gönderdiklerini ben de tamamen sana gönderdim. Senin kendin için

hoş görmediklerini neden ben alayım? Nasıl olur bana? Hani Mûsâ bin İmrân (Mûsâ Aleyhisselâm),Medyen suyuna vardığında, orada çobanların koyunlarını otlatmakta olduğunu gördü. Onların ta uzağında duran iki kız gördü. Onlar koyunlarını sulamıyorlardı. Bir kenarda bekliyorlardı. Onların koyunlarını suladı. Onlar, bu çobanlar koyunlarını sulamadıkça biz koyunları-mızı sulamayız. Onların içine karışmayız. Babamız yaşlı bir kişidir. Mûsâ Aleyhisselâm, onların koyunlarını suladıktan sonra orada bulunan bir ağacın altında gölgelendi ve şöyle dua etti.

رَبِّ إِنِّي لِمَا أَنزَلْتَ إِلَيَّ مِنْ خَيْرٍ فَقِيرٌ " 'Yâ rabbî !; 'Ben cidden bana indirdiğin hayırdan dolayı bir fakirim! 28/24 " [1] Mûsâ Aleyhisselâm, bu duayı ederken aç idi. Düşmandan kaçmış ve korkuyordu. Can emniyeti de yoktu. Yine kimseden bir şey istemedi. Herşeyi Rabbinden istedi. Mûsâ Aleyhisselâm'ın sözünü ve halini düşman-lar anlayamadılar. O iki kız anladılar. Gelip onun sözlerini babalarına anlattılar. Babaları Şuayb Aleyhisselâm idi. Şuayb Aleyhisselâm:

-"O adam açtır," dedi sonra kızlarından birine:

-"Git onu çağır," dedi.

Kız, Mûsâ Aleyhisselâm'ın yanına geldiğinde ona saygı duydu. Yüzünü kapattı ve ona:

-"Babam, sizi çağırıyor. Koyunlarımızı suladığın için size ücret vermek istiyor," dedi.

Mûsâ Aleyhisselâm, "bize koyunlarımızı sulamanın ücretini" sözünü işitince çok ağrına gitti. Dünya kendisine dar geldi. Amma, ona uymaktan başka çâre bulamadı. Çünkü günlerdir, dağların arasında yapayalnız ve aç bir halde yürüyordu. Mûsâ Aleyhisselâm, kızın sözüne uyup yürümeye başladılar. O anda şiddetli bir rüzgar esti. Mûsâ Aleyhisselâm, esen rüzgardan dolayı kızın eteğinin kalkıp mahrem yerlerinin açılmasından korktu ve kıza:

-"Ey Emetüllah! Ben önden yürüyeyim! Sen ardımda bana yolu tarif et," dedi. Öyle ettiler. Mûsâ Aleyhisselâm, Şuayb Aleyhisselâm'ın yanına geldiğinde, akşam yemeğini hazırlıyorlardı. Şuayb Aleyhisselâm:

-"Ey genç! Otur, yemek ye," dedi. Mûsâ Aleyhisselâm, ona:

-"(Yemeği yemekten) Allah'a sığınırım!" dedi. Şuayb Aleyhisselâm sordu:

-"Aç değil misin?"

-"Açım!"

---

1 El-Kasas: 28/24

-“Neden yemiyorsun peki?” Mûsâ Aleyhisselâm:

-“Ben bu yemeğin, sulamış olduğum koyunların karşılığı olmasından korkuyorum. Ben, dinini (sevab ve hayır işlerini) dünya dolusu altın ile değiştirmeyen bir ailenin ferdiyim,” dedi. Şuayb Aleyhisselâm:

-“Hayır! Ey genç! Sandığın gibi değil; lâkin müsâfirlere yemek yedirmek benim ve atalarımın adetidir. Biz müsâfiri ağırlarız. Yemek yediririz,” dedi. Bunun üzerine Mûsâ Aleyhisselâm, oturdu ve yemeğini yedi…

Ey Süleyman bin Abdülmelik, eğer senin bu yüz altının benim konuştuklarımın ve nasihatlerimin karşılığı ise, **(1/120)** (şeriatın haram kıldığı) leş, kan ve domuz eti gibi şeyleri zor durumda kalındığında yemek benim için, bu yüz altından daha helâl'dir. Eğer bunlar, beytü'l-maldan payıma düşen şey ise, o zaman benim için, senin, insanlar arasında bu paraları eşit bir şekilde dağıtıp dağıtmadığına bakmak düşer. Eğer aramızda eşit bir şekilde dağıttıysan ne â'la. Yok eğer başkalarına hiç vermediğin halde onların payını ve hakkını bana veriyorsan, benim buna ihtiyacım yoktur. Bunu alamam,” dedi.

Kurtubî Hazretleri, tefsirinde bu hikâyeyi anlattıktan sonra şöyle dedi: İşte kitaba ve peygamberlere uymak böyle olur.”[1] Kurtubî'nin sözü burada bitti.

Ücret Caiz mi?

وَلاَ تَشْتَرُوا بِآيَاتِي ثَمَنًا قَلِيلاً “Ve benim âyetlerimi birkaç paraya değişmeyin (satmayın.) Âyet-i kerimesinden dolayı, âlimler, Kur'ânı Kerim ve ilim öğretmenin karşılığında ücret almanın caiz olup olmadığı konusunda ihtilâf ettiler (görüş ayrılığına düştüler).

Bu zamanda fetvâ, Kur'ânı Kerim'in öğretim, fıkıh ve diğer ilimlerin öğretimi için ücret alınıp verilmesinin caiz olduğuna dairdir. Bu cevâz, Kur'ânı Kerim, fıkıh ve diğer ilimlerin kayıp olmamaları içindir. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri buyurdular:

اِنَّ اَحَقَّ مَا اَخَذْتُمْ عَلَيْهِ اَجْراً كِتَابُ اللهِ “Sizin üzerinde ücret almaya en hak kazandığınız şey Allah'ın kitabıdır.” [2]

Âyet-i kerime, eğitim için tayin edilen kişilerin, ücretlerini almadıkça derse başlamayan ve öğretim yapmayanlar hakkındadır. Öğretim yapan kişi, buna herhangi bir ücret tayin etmezse, ona sünnet

1 Kurtubî Tefsiri: 1, s. 317-319
2 Buhari, Kitâbül'-icâre, Mevsûâtü'l-Hadîs

(bu hadîs-i şerîfin) deliliyle ücret alması caizdir. Yine ücretin tayin edilmesinin caiz olup olmaması konusunda "gassâl"(cenâze yıkayanlar da) böyledir. Köy ve kasaba gibi, kendisinden başka gassâl bulunmayan yerlerde cenâzeyi yıkayan kişilere bu işlerinden dolayı belirli bir ücret tayin edilmez ve kişinin ücret istemesi caiz olmaz. Eğer, uygar yerlerde veya şehirlerde yaşıyorsa, kendisi bir ücret tayin etmemek şartıyla ücret alabilir. Bu kişi cenâzeyi yıkamamakla günahkâr olmaz. Bazen kendisine ücret tayin edilir. Ancak onun kendisine ve ailesine infak edebileceği bir şeyi yoksa ona bir ücret tayin edilir. Onun üzerine bunu öğretmek vâcib değildir. Onun sanatını ve mesleğini kabul etmesi gerekir.

İmam (Halife), kendisi için bir ücret tayin etmesi gerekir. Yoksa Müslümanların ona bir ücret tayin etmeleri gerekir. Ebû Bekir Sıddık (r.a.) Hazretleri, halîfe seçilip bu iş için tayin edildi. Amma yanında ailesini geçindirecek bir şeyi yoktu. Hazreti Ebû Bekir (r.a.), ticâret yapmak istedi. Bir elbise alıp pazara götürdü. Onu pazarda elbise satarken görenler, bunun sebebini sordular. O:

-"Ailemi nasıl geçindireyim?" dedi. Sahabeler, onu hilâfetin idâresine geri çevirdiler. Toplanıp o'na, ailesini geçindirebileceği bir ücret tayin ettiler. Yine imam, müezzin ve benzerlerinin bir ücret almaları caizdir. Mushaf-ı şerîfi satmak, Kur'ânı Kerimi satmak demek değildir. Mushaf satanlar, kağıt yapraklarını ve onu yazan hattatların el emeklerini satıyorlar.

Âlimler, buyurdular: "Zamanın değişmesiyle zamanımızda bâzı meselelerin cevabları da değişti. Zamanla cevabı değişen bâzı meseleler:

*İlim ve dinin sönmesi ve kayıp olmasının korkusundan, ücret alınabilir.

* Âlimlerin, sultanların kapılarına gitmesi,

* Âlimlerin (ve ilim talebelerinin cer için) köylere gidip geçimini temin etmesi,

* Kur'an-ı kerim'in öğretimi için, imâmet ve müezzinlik ücreti almanın caiz olması,

* Nikahlı (ve hür) eşinin izni olmadan azl yapmak (doğum kontrolu yapmak),

* Şarap içenlere selâm verilmesi ve benzeri konularda, caiz olduğuna fetvâ verilmiştir. Zîrâ bu konularda fetvâ verilmezse kendilerinden daha şiddetli (istenmeyen hâdiseler) vuku' bulacaktır. (Yâni zararı faydasını geçecektir.)

Nisâbü'l-Ahsâb ve diğer kitablarda da böyledir.

Mesnevî'de buyuruldu:

Âşıka, şevk de gam da nimet de odur.
El emeği ve hizmetinin ücreti de odur.
Âşık, bir başka maşûkun cemâlini seyr etse
o, hoş bir sevdâ olur, onu âşık zannetme.
Aşk, bir şuledir, parlayınca maşuktan gayri her şeyi yakar.

Namaz kılın

وَأَقِيمُوا الصَّلاَةَ "Ve namazı kılın,"

Hitab İsraîloğullarınadır. Yâni onu kabul ediniz, namazın farziyetini kabul edin ve namazı şart ve rüku'nlarına riayet ederek kılın. Müslümanların namazı gibi namaz kılın. Çünkü Müslümanların namazı gibi olmayan şeyler namaz değildir.

وَآتُوا الزَّكَوةَ "Ve zekâtınızı verin."

Mü'minlerin zekâtı gibi zekât verin. Zîrâ, mü'minlerin zekâtı gibi olmayan şeyler, zekât değildir.

الزَّكَوةَ Zekât kelimesi, زَكَى الزَّرْعَ "Ziraat yeşerip üredi," sözünden gelmektedir. Zîrâ zekâtın çıkarılması, mal'dan bereketi artırır (celbeder). İnsanda cömertlik duygusunu geliştirir. Veya الزَّكَوةَ Zekât kelimesi, الزَّكَاء "kelimesinden" türemiştir. الزَّكَاء kelimesi, tahâret (temizlik) manâsınadır. Zekât, malı pislikten kişiyi de cimrilikten temizler. Namaz ve oruç gibidir.

Bil ki: Muhakkak ki, namaz ve oruç gibi, ibâdetlerden edâ ile düşme ihtimali olanlarla kâfirler muhatab olmazlar. Kâfirler, ibâdetler ile muhatab olmadıkları gibi, ibâdetleri terketmekle de hanefî mezhebine göre, dünyevî herhangi bir cezâya çarpılmazlar. Onlara göre, teklif, itikad ve kabule racidir.

وَارْكَعُوا مَعَ الرَّاكِعِينَ(**43**) "Ve rükû edenlerle birlikte siz de rükû edin." Yâni cemaatların içinde olun cemaatın dışında kalmayın.

Cemaatle Namaz

Muhakkak ki, cemaatle kılınan bir namaz, diğer namazlardan yirmi yedi derece daha üstündür. Cemaatlerde temiz kalbli insanların olmasındandır. Namaz, savaş gibidir. Mihrâb da, harb meydanı

gibidir. Savaşta elbette insanların toplanıp saf tutmaları gerekir. Cemaat kuvvettir. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri buyurdular:

مَا اجْتَمَعَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ فِى جَمَاعَةٍ اَربَعُونَ رَجُلاً اِلاَّ فِيهِمْ رَجُلٌ مَغْفُورٌ لَهُ

"Müslümanlar, bir cemaatte kırk kişi toplanırsa, muhakkak onların içinde, bağışlanan biri vardır."

Allahü Teâlâ Hazretleri, mağfiret kıldığına ikrâm eder. **(1/121)** diğerleri de, zarara uğramış ve mağfiretten mahrum olmuş bir şekilde dönerler. Cemaat ile kılınan namaz, tek başına kılınan namazdan yirmi yedi derece fazîletli kılındı. Çünkü جَمَاعَة cemaat, جمع cemi'den (toplum)dan alınma bir kelimedir. جمع cemi' ise, en azı üç'dür. Kişinin tek başına kılmış olduğu bir namaza, on hasene verilir. O, on haseneden biri asıldır. Dokuzu ise, Allahü Teâlâ Hazretlerinin ona vermiş olduğu fazlü keremidir. Allah'ın eklemiş olduğu sevablar toplandığında yirmi yediye ulaşmaktadır. Kurtubî tefsirinde buyurdu:

Özürsüz olarak, cemaatle namazı kaçırıp, tek başına kılan kişi, cezâya çarpılır.

Ebû Süleymân Ed-Dârânî buyurdu: Ben yirmi sene namaz kıldım, hiç ihtilam olmadım. Mekke'ye girdim, orada hiçbir şey yapmadım. Ancak ihtilam oldum. Sonra anladım ki, ârız olan bu ihtilâm, yatsı namazını cemaatle kılmayı terketmemden dolayı idi. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri, hadîs-i şerîflerinde buyurdular:

مَاافْتَرَضَ اللهُ عَلَى خَلْقِهِ بَعْدَ التَّوْحِيدِ شَيْئًا أَحَبَّ إِلَيْهِ مِنَ الصَّلاَةِ وَلَوْ كَانَ شَيْءٌ
أَحَبَّ إِلَيْهِ مِنْهَا لَتَعْبُدُ بِهِ مَلاَئِكَتَهُ فَمِنْهُمْ رَاكِعٌ وَمِنْهُمْ سَاجِدٌ وَمِنْهُمْ قَائِمٌ وَقَاعِدٌ

"Allahü Teâlâ Hazretleri, mahlûkatının üzerine tevhid'den sonra kendisine namazdan daha sevimli bir şey farz kılmadı. Eğer namazdan daha sevimli bir şey olmuş olsaydı, melekler o şey ile Allah'a ibâdet ederlerdi. Meleklerin bir kısmı, rükû, bâzısı secde ve bazıları da kıyâm ve kaade halindedirler."[1]

Namaz kılana gereken şey, "huzuru kalb" ile namaz kılmaktır. Selef-i sâlihîn eğer, herhangi bir mal kendilerini Allah'ı zikretmekten meşgûl ederse, bu durumlarına keffâret olsun diye onu tasadduk ederlerdi. Asıl olan bâtın (kalbin) amelidir.

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لاَ تَقْرَبُوا الصَّلاَةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَى حَتَّى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ

1 İhya-u Ulûmiddin, c. 1, s. 147

"Ey o bütün imân edenler! Sarhoş iken namaza yaklaşmayın; söylediğinizi bilinceye kadar... 4/43 "[1] Yâni, kim, dünyayı sever, gailesi, dünya ile ilgili düşüncesi çok olursa Allahü Teâlâ Hazretleri, namazında bedeniyle berâber kalbini hazır bulundurmayan kişinin namazına bakmaz. Hatıra gelen şeyleri mutlaka defetmek lâzımdır.

Mesnevî'de buyuruldu:

Gafilin bağlandığı dünya serab gibidir.

Dünyayı terket.

Te'vîlât-ı Necmiyye'den

وَأَقِيمُوا الصَّلاَةَ "Namazı dürüst kılın," kalbin mürâkabesi ile, hudû' ve huşu' ile namaz kılın.

وَآتُوا الزَّكَوةَ "Ve zekât verin." Yâni, nefsinizi dünyevî işlerden hırs'tan ve kötü ahlâklardan temizleme derecesine ulaşın. Ve kalbinizi, kötü amelleri görmekten ve masivâ'ya (Allah'ın rızasının dışında kalan şeyleri) istemekten temizleyin. Zîrâ, Hakkı aramakla berâber, mâsivâ ziyâdeliktir. Kemâlin üzerine gelen ziyâdelik ise noksanlıktır.

وَارْكَعُوا مَعَ الرَّاكِعِينَ(**43**) "Ve rukû' edenlerle berâber rukû' edin." İnkisâr'da ve vucûdunu nefyetmede; mevcûd'e nâil olmak için, vücudlarından vazgeçenlere ve kalbi kırıklara uyun, demektir.

Yahûdî Âlimler

أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ "İnsanlara iyilik emreder de?"

Hitab Yahûdîleredir. Emir, kişinin mertebe bakımından kendisinden düşük olanlara "yap" demektir. İnsanlardan murat, sefilleridir.

بِالْبِرِّ "İyilik ile"

Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin peygamberliğini itiraf etmek ve ona tabi olmanın gerekli olduğuna delilleri söylediğiniz halde. Bu da geniş ve fezâ olan "iyilik"den daha geniş bir hayırdır. Cümlenin başındaki hemze, takrir ile berâber, tevbih (azarlama) ve ta'cib (acâib görmek) içindir. **(1/123)**

1 En-Nisâ: 4/43

وَتَنْسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ "Ve kendi nefsinizi, unutur musunuz."

Kendi nefsinizde ise iyiliği unutulmuş gibi terkediyorsunuz. Çünkü yanılmanın ve unutmanın aslı terketmektir. Ancak yanılma insanın bildiği şeylerden meydana gelir. Unuktanlık ise, daha önce akılda olduğu halde sonra bırakılan şeydir.

Yahûdî âlimler, kendilerinden bir şey (dünyalık) umulmayan fakirlerine, gizlice, "Muhammed'e îmân edin. O hak peygaberdir," diyorlardı. Amma kendilerinden dünyalık (maddi fayda) umdukları zenginlere ise, "kendisinde âhir zaman peygamberinin bâzı alâmetlerini görüyoruz; ama bâzı alâmetleri göremiyoruz. Biraz bekleyin" diye fetvâ veriyorlardı; onlardan gelecek olan maddî çıkarları için... Âlimler, kendilerinin îmân etme işlerini ise geciktiriyorlardı. Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerine îmân etme niyetinde oldukları halde bir türlü tabi olamıyorlardı. Sürekli günah bataklığına dalanların hali de böyledir. "Ben şimdilik gencim, yaşlandığım zaman tevbe ederim," der. Halbuki ölüm bir gün ansızın gelecektir. O da elden kaçırdıklarından dolayı pişmanlık ve hasretin içinde kalır.

Hâfız buyurdu:

O kekliğin kahkahasını Hâfız işittiği zaman,
şâhinin sesinden gafil idi.

Akıl

وَأَنْتُمْ تَتْلُونَ الْكِتَابَ "Halbuki kitabı (yâni Tevrâtı) okuyorsunuz."

Yâni, halbuki sizler o Rasûlün vasıflarını ve peygamberliğini anlatan, hakkı dile getiren ve ona îmân etmenizi emreden Tevrâtı okuyorsunuz.

أَفَلاَ تَعْقِلُونَ(**44**) "Akıl etmez misiniz? Hâlâ aklınızı başınıza almaz mısınız?"

Yâni, onu tanıyan aklınız yok mu? Çünkü siz aklınız sâyesinde, nefsinizi islah etmenizin (kendinizi düzeltmenizin) sizin için daha çirkin bir davranış olduğunu ve kendi nefsinizi bırakıp başka şeylerle uğraşmanın iyi şeyler olmadığını öğreneceksiniz.

عَقْل "Akıl" aslında menetmek ve tutmaktır. Hayvanların bağlandığı ip veya yulara da عِقَال ikâl, denir. Devenin dizlerine kadar kendisiyle bağlanıp hareket etmekten hapsedildiği şeydir. Sonra

عَقْل"Akıl" kelimesi, nefsin kendisiyle zarûrî ve nazarî ilimleri idrâk ettiği ruhânî nûr'a isim oldu. Çünkü akıl kişiye gelecek olan çirkinlik ve kötülükleri işlemekten sahibini meneder. Akıl insanı iyiliklere bağlar. Aklın mahalli dimağdır. Çünkü dimağ, hissin yeridir. Bazılarının (bir kısım âlimlerin) yanında ise, aklın mahalli kalbtir. Çünkü kalb, hayatın madeni ve hislerin maddesidir. Bazılarına göre akıl, insanın bedeninde bulunan bir nûrdur.

Önce nefsine vaaz et

Sonra bu kınama, insanların iyilikleri emretmelerinden dolayı değildir. Belki amellerinde şirk koşmalarındandır. Yâni bildikleriyle amel etmemelerinden dolayı azarlanıp, kınandılar. Burada inkâr ve kınamayı ifade eden cümle ise, وَتَنْسَوْنَ أَنفُسَكُمْ "Ve kendi nefsinizi, unutuyorsunuz," cümlesidir. Yoksa bu cümlenin üzerine atfedildiği أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ "İnsanlara iyiliği mi emrediyorsunuz?" cümlesi değildir. Eğer bir kimse, hayrı ve iyilği emrediyorsa, her şeyden önce kendisinin bu hayrı ve iyiliği yapmaya koşması gerekir. Yine eğer bir kimse başkalarını herhangi bir şeyden nehyediyorsa, herkesten önce kendisinin bu kötülükten uzak durması gerekir. Bu Âyet-i kerimeden dolayı, "söylediğiyle amel etmeyen kişinin iyiliği emretmesi caiz değildir," sözü; doğru değildir. Belki iyilikle hem amel etmek ve hem de onu insanlara emretmek vâcibtir. Zîrâ Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri şöyle buyurdular:

مُرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَاِنْ لَمْ تَعْمَلُوا بِهِ وَانْهُوا عَنِ الْمُنْكَرِ وَاِنْ لَمْ تَنْهَوْا عَنْهُ

"İyiliği emredin; Siz kendiniz onunla amel etmeseniz bile. Kötülükten alıkoymaya çalışın; Siz kendinizi kötülükten alıkoyamazsanız bile."

Bu şundandır: Bir kişi iyilik yapmazsa bir vâcibi terketmiştir. Eğer iyiliği emretmeyi terkederse iki vâcibi terketmiştir (Günahı ona göre çok olur. Kötülüğü işleyen bir emri çiğnemiştir. Kötülüğü işleyip, insanları kötülüklerden alıkoymayan ise iki vâcibi terketmiş olur.)

Güzellikle emretmek güzeldir. Onunla amel etmezse bile güzeldir. lâkin önce nefsine vaaz etmeyenin vaazının fayda vermesi çok az olur. İnsanlara hayrı emreden kişinin, hayır işlerinde koşan biri olması gerekir. İnsanlara bir şeyi nehyeden (alıkoymaya çalışan) o şeyden el ve etek çekmiş olması lâzımdır.

Senin gördüğün gibi bu Âyet-i kerime, başkalarına vaaz ettiği halde kendi nefsine vaaz etmeyenlere ve nefsini kötülükleri işlemek-

ten alıkoymayanlara seslenmektedir. Bu tür kişilerin vaazlarının tesiri olmaz. Bu davranış gerçekten, şeriatı bilmeyen ve akıldan yoksun ahmakların işidir. Bundan murat, vaazın, nefsi temizlemeye teşvik etmek, mükemmel bir şekilde şeriate dönmesini sağlamaktır. Hak ile ayakta kalabilmesi içindir. İyi kişiler, hakkı ayakta tuttukları gibi başkaları da hakkı ayakta tutarlar. Bundan dolayı fasık kişi vaazdan menedilmez. Zîrâ kişinin kendisiyle memur olduğu iki emirden birini ihlâl etmesi (terkedip çiğnemesi), diğer emri de ihlâl etmesini gerektirmez.

Sözün Tesiri

Rivâyet olunur. Bir âlim vardı. Sözü tesirliydi. Büyük bir kuvvetle kalblerde tasarruf ederdi. Onun vaaz meclislerinde bir çok kişi ölürdü. Her vaazında konuşmalarının ve vaazının tesirinden bir, iki kişi ölürdü. O vaizin bulunduğu şehirde yaşlı bir kadın vardı. O yaşlı kadının ince kalbli ve hemen infiâle gelen cezbe sahibi bir oğlu vardı. Yaşlı kadın oğlunu o meşhûr vaize ve onun bulunduğu meclislere gitmekten sakındırıyordu. Oğluna; adı geçen vaizin meclislerine gitme, diyordu. Yaşlı kadının oğlu bir gün farkına varmadan gafletle o vaizin meclisinde hazır bulundu. Allah'ın emri tecelli etti olan oldu. (O yaşlı kadının oğlu vaaz esnâsında vefat etti.) Sonra o yaşlı kadın bir gün yolda o vaize rastladı. Yaşlı kadın, vaiz efendiye seslendi:

أتهدى الأنام ولا تهدى ألا ان ذلك لاينفع

فياحجر الشحذ حتى متى تسن الحديد لا تقطع

Sen hidâyete ermezken, halkı mı hidâyete davet edersin?
Dikkat et! Muhakkak ki bu (hareketin) fayda vermez.
Ey eğe taşı! Daha ne zamana kadar, sen kesmediğin halde,
Demiri keskinleştirmeye devam edeceksin? **(1/123)**

Vaiz Efendi, yaşlı kadının bu sözlerini işitince feryad etti. Bağırıp, yere düştü. Bayıldı. Onu alıp evine götürdüler. Vefat etti. Allah'ın rahmetine kavuştu. Vaizler mihrab'da cilveli cilveli sana, "gel tevbe et" derler. Vaiz kendi şeklini daha düzeltmemiş, kendisi vaaza muhtaçtır.

İlmiyle amel etmeyen Vaiz ve hatiblerin âkıbeti

Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri buyurdular:

لَيْلَةَ أَسْرَي بِي مَرَرْتُ عَلَى نَاسٍ تَقْرَضُ شِفَاهُهُمْ بِمَقَارِيضَ مِنْ نَارٍ فَقُلْتُ يَا جِبْرِيلُ مَنْ هَؤُلَاءِ؟ قَالَ هَؤُلَاءِ الْخُطَبَاءُ مِنْ أُمَّتِكَ يَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَيَنْسَوْنَ أَنْفُسَهُمْ يَجْزَوْنَ نَصِيبَهُمْ فِي نَارِ جَهَنَّمَ فَيُقَالُ لَهُمْ مَنْ أَنْتُمْ فَيَقُولُونَ نَحْنُ الَّذِينَ كُنَّا نَأْمُرُ النَّاسَ بِالْخَيْرِ وَنَنْسَى أَنْفُسَنَا

"İsrâ (mîrâc) gecesi, bâzı insanlara uğradım. Dudakları, ateşten yapılmış makaslar ile kırpılıyordu. Ben:

-"Ey Cebrâil bunlar kimlerdir?" dedim. O:

-"Bunlar, senin ümmetinin, insanlara iyiliği emredip, kendi nefislerini unutan hatibleridir. Cehennemde paylarına düşen cezâyı çekiyorlar. Onlara:

-"Sizler kimlersiniz?" denildiğinde, onlar:

-"Biz insanlara, hayrı emreder; kendi nefsimizi unuturduk. (Söylediklerimizle amel etmezdik) diye cevab verirler.

Evzâî buyurdular:

Lahitler, (ölülerin içine kondukları sandukalar), kâfirlerin leşlerinden gördükeri (duydukları) pis kokulardan Allahü Teâlâ Hazretlerine şikâyette bulundular. Allahü Teâlâ Hazretleri ona vahyetti:

-"Ulemâ-i sû (kötü âlimlerin) karınları, sizin içinde bulunduğunuzdan daha pis kokuludur," buyurdu.

Hadis-i şerîfte Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri buyurdular:

مَا مِنْ عَبْدٍ يَخْطُبُ خُطْبَةً اِلاَّ وَاللهُ تَعَالَى سَاءِلُهُ عَنْهاَ يَوْمَ الْقِيامَةِ مَا اَرَادَبِهاَ

"Herhangi bir kul, hutbe okuduğunda muhakkak Allahü Teâlâ Hazretleri, kıyâmet günü ona, hutbesiyle ne murat ettiğini kendisine soracaktır."

Şeyh Üftâde Efendi buyurdular:

Eğer vaaz eden kişi, kendisini, dinleyenlerden hayırlı görürse, işi zorlaşır. Yine konuşmasına kulak veren kimse olmazsa, o kişi, dövünüp kafasına vuran kimseyle müsâvî ve eşit olup işi zordur. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri buyurdular:

كَمْ مِنْ وَاعِظٍ يَلْعَبُ بِهِ الشَّيْطَانُ "Nice vaizler vardır ki, şeytan onunla oynaşır."

Allah'ım ben ancak Müslümanların benden faydalanacakları sözleri söyleyeyim. Ben cehennemde azablandırılacak biri olsam bile... Bu kötü bir sonuç çeşitidir. lâkin içinde, kötülüğün hazzını görme korkusu vardır.

Yine buyurdular:

İnsanlara vaaz edenler, ya insanların kendisinin bildiği şeyi bildiğine inanır. Ya da insanların kendisinin bildiğini bilmediğine inanır. Birincisine düşen insanların onun vaazına ihtiyaçlarının olmadığını bilmesidir. İkincisi ise, insanların câhil, kendisinin âlim olduğunu isbat etti. Bu ise tamamen kibirdir. Gerçekten nefsin hileleri çoktur. Ondan kurtulmak ancak ve ancak Allah'ın lutfü ve keremiyle mümkündür. Bu durumun en düşük hali, Efendimiz (s..a.v.) Hazretlerinin şu Hadîs-ini mulâhaza etmesidir:

إِنَّ اللهَ يُؤَيِّدُ هَذَا الدِّينَ بِالرَّجُلِ الْفَاجِرِ "Muhakkak Allahü Teâlâ Hazretleri, bu dini, fâcir (ve fasık) bir kişiyle (bile) kuvvetlendirir (teyid eder.)"[1] Sâlik (hak yolun yolcusu), hakikate erişmedikçe, ikilem ve (nefsin pençesinden) kolay kolay kurtulamaz. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri buyurdular. النَّاسُ سُكَارَى اِلاَّ الْعَالِمُونَ "Âlimler, müstesnâ bütün insanlar, sarhoşturlar." İhlâs sahibleri gerçek-ten büyük bir tehlike ile karşı karşıyadırlar. Emniyet, ancak ihlasa erdirilmiş kişilerindir. Onlar da hakikî tevhide ulaşmış kişidir. O da "adem" yokluk ve "vucûd" varlığının son haddinde, kahr ve harici kerem ile fânî olmuştur. Bu durumda külli yâni tam fenâ olmak vardır. Allahü Teâlâ Hazretlerinin Şeytana hitâben:

إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ "Hakîkat, o kullarım (ki), senin onlar üzerine bir sulta'n (ve gücün) yoktur 15/42." [2] Âyet-iyle murat edilenler işte bunlardır.

Bütün mertebelerde elbette şeriate riâyet etmek lâzımdır. Çünkü kemâl yâni manen olgunluk ancak şeriat ile mümkündür. Şeriate riâyet etmeyen kişi, noksandır. Bundan dolayı cezbeye tutulanlar, noksanlıklardan hâlî değildir, (soyutlanmamıştır). Görmüyor musun? Peygamberlerden hiçbirine, bunaklık ve delilik ârız olmadı. Kemâl mertebesinde olan kâmil kişinin aklı da tam ve mükemmel olur. Hatta istiğrâk halindeyken bile, kapının gıcırtısını hisseder. Ya Rabbi! Bizi kemâl derecesine ulaştır. Âmin.

Üftade Hazretlerinin sözü bitti.

Namaz ve sabır ile yardım

وَاسْتَعِينُوا "Ve yardım dileyin,"

Ey İsrâil oğulları, ihtiyaçlarınızın karşılanması için yardım dileyin.

---

1 Sahih-i Buhâri, Kitâbü's-Siyer, Meğâzî, Mevsûâtü'l-hadis no: 2405
2 El-Hicr: 15/42

بِالصَّبْرِ "Sabır ile"

Allahü Teâlâya tevekkül ederek, ferah, bolluk, bereket ve zafer (başarıya) kavuşmayı bekleyin. Veya oruç ile yardım dileyin. Çünkü onda, (oruçta) orucu bozan şeylere karşı sabretmek, şehveti kırmak ve nefsi tasfiye etmek (saf ve duru etmek) vardır.

وَالصَّلاَةِ "Ve Namaz ile (yardım dileyin)"

Yâni namaz ile tevessül edip, namaz ile Allah'a ilticâ edin. Bu şekilde yaparsanız, ihtiyaçlarınızı tahsil edip, arzularınıza kavuşur; musibet ve felâketlerden kurtulursunuz.

Sanki onlar yâni İsrâil oğulları, kendilerine zor gelen şeyler ile emir olunduklarında, emir olundukları şeyler, insanlara yük olmayı, riyâseti (baş olmayı) terketmeyi ve maldan yüz çevirmekle emir olunduklarında bununla (bu âyet ile) tedâvî olmuşlardı.

Rivâyet olundu: Efendimiz (s.a.v.) hazretleri, bir iş konusunda sıkıntıya girip üzüldükleri zaman, hemen namaz kılarak Allah'a sığınırdı.

Rivâyet olundu: İbnü Abbas (r.a.) Hazretleri, (çok sevdiği) kız çocuğunun vefat haberini aldı. Yolculuktaydı hemen, istirca' etti: (Yâni إِنَّا للهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ "Biz Allah'a aitiz ve nihâyet O'na döneceğiz 2/156." [1] deyip konuşmasına devam etti: O bir avretti. Allah onu kapattı, (mezar ile örttü), o bir emânetti, Allah onu alıp korudu ve onu bir ecir için alıp götürdü." Dedi. Sonra, yoldan uzaklaşıp namaz kıldı. Sonra arkadaşlarının yanına döndü. **(1/124)** İbnü Abbas Hazretleri arkadaşlarının yanına dönerken:

وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلاَةِ "Bir de sabırla, namazla yardım isteyin." Âyet-ini okuyordu.

وَإِنَّهَا "Ve hiç şüphesiz o " Yâni ikisiyle (sabır ve namaz ile) yardım dilemek,

لَكَبِيرَةٌ "Elbette çok büyüktür ."

Elbette çok ağır gelir, zordur. Allahü Teâlâ buyurdular: كَبُرَ عَلَى الْمُشْرِكِينَ مَا تَدْعُوهُمْ إِلَيْهِ "Müşriklere bu davet ettiğin emir ağır geldi 42/13." [2]

1 Bakara: 2/156
2 Eş-Şurâ: 42/13

(45) **اِلاَّ عَلَى الْخَاشِعِينَ** (Allah'a) saygılı olanlardan başkasına ağır gelir. Yâni tevâzu, saygı, alçak gönüllülükle Allah'dan korkanlar.

خُشوع "Huşu": Azâlar (organlar) ile olur.

خُضُوع "Hudû" Kalb ile olur.

Veya, خُشوع "Huşu'", (basiretle) gözle olur. خُضُوع "Hudû" diğer azâlar ve organlar ile olur.

خُشوع "Huşu'": Azâlar (organlar) ile Allah'dan korkup saygı duyanlara sabır ve namaz ile Allah'dan yardım dilemek ağır gelmez. Çünkü onlar, Rabblerinin münâcâtıyle istiğrâka dalmışlar (dopdolu bir hale gelmişlerdir). Onlar, başlarına gelen, zorluk, sıkıntı ve yorgunlukların varlığını hissetmezler. Bundan dolayı Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri:

حُبِّبَ إِلَيَّ مِنَ الدُّنْيَا النِّسَاءُ وَالطِّيبُ وَجُعِلَ قُرَّةُ عَيْنِي فِي الصَّلاَةِ "Dünyadan bana üç şey sevdirildi: Kadın, güzel koku ve gözüm aydınlığı namaz'da kılındı,"[1] buyurdular. Çünkü Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri, namaz ile meşgûl olduğu zaman, rahat ve huzur bulurdu. Diğer dünyevî ameller ise birer zorluktur.

الَّذِينَ يَظُنُّونَ "Onlar kesinlikle biliyorlar,"

Yâni yakînen biliyorlar. Zann, kelimesi yakîn (kesinlik) mânâsına geldiği gibi, şek (şüphe) manâsına da gelir. ظَنّ Zann, kelimesi, "ezdâd"dandır. Yâni iki zıd manâyı bünyesinde bulunduran, birbirlerine zıd iki manâ'ya gelen kelimelerdendir. رَجَاء Recâ gibi. . رَجَاء Recâ, korku manâsına geldiği gibi, aynı zamanda güven (yâni Allah'ın azabından emin olmak) mânâsına da gelir. Kevâşî Tefsirinde olduğu gibi.

Allah'a kavuşmayı dilemek

أَنَّهُـمْ مُلاَقُو رَبِّـهِمْ "Muhakkak onlar, Rablerine kavuşacaklar(ına inanıyorlar)"

Onu göreceklerini kesinlikle bilirler. Bu cümle, kıyâmet gününde arz ve suâl'in müşâhede edileceği (görüleceği yerde) müşâhede etmeden (Allahı temâşa etmeden) kinâyedir. Bu, haberlerde rivâyet

1 Sünen-i Nesâi, Kitâbü İşretü'n-Nisa, Mevsûâtül-hadis: 3878

olunan bir yöndür. Allah'a, Allah kendisine gadablanmış bir şekilde mülâkî olan da bunun yerine geçerlidir.

Buyuruldu (bu Âyet-i bâzı âlimler şöyle tefsir ettiler,) yâni onlar, kesinlikle öleceklerini biliyorlar.

مَنْ أَحَبَّ لِقَاءَ اللّٰهِ أَحَبَّ اللّٰهُ لِقَاءَهُ وَمَنْ كَرِهَ لِقَاءَ اللّٰهِ كَرِهَ اللّٰهُ لِقَاءَهُ

"Kim Allah ile karşılaşmaktan hoşlanırsa, Allah da onunla karşılaşmayı ister. Kim de Allah'la karşılaşmaktan hoşlanmazsa, Allah da onunla karşılaşmayı istemez."[1] Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri: لِقَاءَ "Kavuşma ve karşılaşma" kelimesiyle "ölüm"ü murat etti.

(**46**) وَأَنَّهُمْ إِلَيْهِ رَاجِعُونَ "Muhakkak onlar, O'na (Allah'a) döneceklerini bilirler."

Yâni onlar, kıyâmet günü Allah'a döneceklerini bilirler. Yâni Allah'ın, amellerine vermiş olduğu cezâ ve karşılığa döneceklerini bilirler. Amma cezâ'ya kesin olarak inanmayanlar, sevabı ümid etmezler ve azab'dan da korkmazlar. İşte husûsî zorluk (özellikle meşakkat) bunların üzerine olur. Sabır ve namaz ile Allah'dan yardım dilemek bunlara ağır gelir. Bunlar, münâfıklar gibidirler, mürâî'dirler, (amelleriyle) gösteriş yaparlar.

Eziyyet ve taate sabretmek, nefsin cihâdı babındandır. (Nefisle yapılan mücâhede'ye girer). Şehevî arzuları kökten söküp atmak ve onun vucûd ve ahlâkta kök salıp yerleşmesine engel olmaktır. Eziyet ve taate sabretmek ve nefisle cihâd etmek, peygamberlerin ve sâlihlerin ahlâkıdır.

Yahyâ bin Yemânî buyurdular:

Allahü Teâlâ Hazretlerinin sana vermiş olduğu halin dışında bir şey istememen; Allah'ın senin dünya işlerin ve âhiretin ile ilgili sana takdir ettiği şeylere razı olmandır. Bu ise, cesed (bedene) nisbetle baş gibidir.

Hâfız buyurdu:

Herşeye sabır makamıyla,
evet yetişirsin, lâkin sabret.
Sevablar kat katdır, günah misliyledir

Sonra Allahü Teâlâ Hazretleri, amellerin karşılıklarını vasfetti (anlattı) ve bunlara bir sonuç koydu. Ve buyurdu:

مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلاَ يُجْزَى

1 Buhârî Kitâbü'r-Rikak: Mevsûâtü'l-Hadîs: 6026

اِلاَّ مِثْلَهَا وَهُمْ لاَ يُظْلَمُونَ

"Kim bir hasene ile gelirse, ona on misli verilir, kim de bir seyyie ile gelirse, ona ancak misliyle ceza edilir ve hiçbirine haksızlık edilmez 6/160 " [1]

Allah yolunda malını infak etmenin karşılığını ise bunun çok fevkinde (üstünde) kıldı. Ve buyurdu:

مَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَنْبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلَ فِي كُلِّ سُنْبُلَةٍ مِائَةُ حَبَّةٍ وَاللهُ يُضَاعِفُ لِمَنْ يَشَاءُ وَاللهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ

"Mallarını Allah yolunda infâk edenlerin meseli, bir dane meseli gibidir ki, yedi başak bitirmiş, her başakta yüz dane... Allah dilediğine daha da katlar, Allah vâsidir, alîmdir 2/261." [2]

Allahü Teâlâ Hazretleri, sabredenlerin ecir ve sevablarının hesabsız olduğunu beyan etti ve sabır ehlini övdü: Ve buyurdu:

قُلْ يَاعِبَادِ الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا رَبَّكُمْ لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةٌ وَأَرْضُ اللهِ وَاسِعَةٌ إِنَّمَا يُوَفَّى الصَّابِرُونَ أَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ

"Tarafımdan söyle: 'Ey îmân eden kullarım! Rabbinize, takva ile korunun, bu dünyada güzellik yapanlara, bir güzellik var ve Allah'ın arz'ı geniştir; ancak sabredenlerdir ki, ecirlerine hesapsız erdirilir 39/10 " [3]

Allahü Telâlâ Hazretleri, bizzat kendi nefsini sabır ile vasfetti: Nitekim Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri hadîs-i şerîflerinde şöyle buyurdular:

لَيْسَ أَحَدٌ أَوْ لَيْسَ شَيْءٌ أَصْبَرَ عَلَى أَذًى سَمِعَهُ مِنَ اللهِ إِنَّهُمْ لَيَدْعُونَ لَهُ وَلَدًا وَإِنَّهُ لَيُعَافِيهِمْ وَيَرْزُقُهُمْ

"Hiçbir kimse, kendisiyle ilgili olarak duyduğu ezâ verici isnâd ve iftiraya, Allah'dan daha çok sabırlı değildir. Çünkü onlar, (kâfirler-yahudî, hıristiyan ve müşrikler) Allah'a evlâd (kız ve erkek evlâd) isnâd ederler, Allah da buna rağmen onları âfiyette kılar ve onlara türlü türlü rızıklar verir."[4]

Allahü Teâlâ Hazretlerinin, sabır ile vasıflanması "hilim" manâsınadır. Hilim, azaba müstehak olanların cezâsını geciktirmektir.

---

1 El-En'âm: 6/160
2 Bakara: 2/261
3 Ez-Zümer: 39/10
4 Buhârî Kitâbü'l-Edeb, Mevsûâtü'l-Hadis no: 5634

Halim ile Sabûr'un arasındaki fark şudur: Günahkâr kişi, sabûr sıfatında, cezâya çarpılmamaktan emin değildir. Amma halim sıfatında ise, emindir. Allah, halim'dir, her suçun cezâsını dünyada vermez. Onu âhirete geciktirir. Her suçluyu hemen cezâlandırsaydı yeryüzünde insan kalmazdı.

Huşû' hakkında şöyle denildi: Eğer sen insanların, imamı (başı) olmak istiyorsan, sen Huşu'u bilmiyorsundur. Huşu', sert şeyleri yemek, sert ve kaba elbiseler giymek demek değildir. lâkin Huşu', senin (insanların soylu değerli dediği) şerîf insan ile (onların ve senin nazarında alçak, kötü ve) değersiz kişileri hak ve hakikatte bir tutmandır. Bu durum, senin Allah'ın sana farz kıldığı bütün şeylerde Allah için Huşu' duymana eşit bir harekettir. Kim, kalbinde bulunanın üstünde Huşu' ile zafer bulursa o kişi, gerçekten, nifâk üzerine nifak ile zafer bulmuştur.

Sehl bin Abdullah buyurdu:

Senin bedeninin bütün kılları Huşu'a ermedikçe sen Allah'dan korkanlardan olmazsın. İşte övülen Huşu', budur. Çünkü korku kalbe girip orada yerleşince zâhirde Huşu'u icâbettirir. Sahibi ona bir defadan mâlik olup Huşu'u elde edemez. Onun tezellül, edeblenme ve çok uğraşmakla elde edildiğini görürsün. Selef-i sâlihîn, bundan zâhir olan şeyleri gizlemek için çalışıyorlardı. Kötü olan ise, kişinin zâhiri olarak kendisini Huşu' ehlindenmiş gibi zorlaması ve göstermesidir. Bu da, cahillerin kendilerini insanlara iyi, şerefli ve sofu göstermek için toplumlarda zoraki ağlama, başını sallama gibi hareketlerdir. Bu aslında şeytanın hilesidir. Ve insan nefsinin, aldatmasıdır.

Hazreti Ömer (r.a.), konuştuğu zaman, sesini işittirirdi. Yürüdüğünde, süratli giderdi. Vurduğunda acıtırdı. Gerçekten, o hak yoldaydı, ibâdetlerinde sâdıktı ve hakikî bir Huşu' ile Allah'dan korkardı. **(1/125)** Kurtubî tefsirinde olduğu gibi.

Te'vîlât-ı Necmiyyeden

وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ "Ve sabır ile (Allah'dan) yardım dileyin." Nefsin şehvetlerinden ve ona tabi olmaktan.

وَالصَّلاَةِ "Ve namaz ile," Yâni sürekli durmak, gâyib'in kapısında ve Rabbin huzurunda saygıyla durmaktır.

وَإِنَّهَا "Muhakkak o," Yâni ikisiyle (sabır ve namaz ile) yardım dilemek;

لَكَبِيرَةٌ "Elbette ağır gelir büyük bir iş ve zor bir haldir.

(45)اِلاَّ عَلَى الْخَاشِعِينَ Ancak (Allah'a) saygılı olanlara değil... (onlara ağır gelmez.)"Onlar hakkın esrârına, tecelli ettiği kişilerdir. Onların nefisleri, Allah'a Huşu' duymaktadırlar. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri buyurdukları gibi: اِذَا تَجَلَّى اللّٰهُ لِشَيْءٍ خَضَّعَ لَهُ Allahü Teâlâ Hazretleri, bir şeye tecelli ettiği zaman, o şey, Allah'a hudû' duyar (Allah korkusu onun kalbine girer ve Allah'a saygı duyar). Allahü Teâlâ buyurdu:

وَخَشَعَتِ الْاَصْوَاتُ لِلرَّحْمَنِ فَلاَ تَسْمَعُ اِلاَّ هَمْسًا "O gün dâvetçiye i'vicacsız tebâiyyet edecekler (Yâni, hiç muhalefet etmeden çağıranın peşine düşecekler); öyle ki Rahmân'ın heybetinden sesler kısılmıştır, artık bir hışıltıdan başka bir şey işitmezsin! 20/108 ." [1] Bu şekilde Hak Teâlâ Hazretleriyle berâber ona tecelli nasib olur ve halka yük olmak ondan düşer.

الَّذِينَ يَظُنُّونَ Onlar ki, inanıyorlar." Yâni tecelli nûruyla yakînen bilenler,

" أَنَّهُمْ مُلاَقُو رَبِّهِمْ Muhakkak onlar, Rablerine kavuşacaklardır," Yâni onlar Hakkın Cemâlini müşâhede edeceklerine kesin îmân ediyorlar.

(46) وَأَنَّهُمْ إِلَيْهِ رَاجِعُونَ Gerçekten onlar, O'na (o Allah'a) döneceklerini bilirler." Hakkın cezbeleriyle... O cezbelerin herbiri insan ve cinlerin amellerine denktir.

Ey İsrâiloğulları hatırlayın

يَا بَنِيٓ اِسْرَآئِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِيٓ اَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَاَنِّى فَضَّلْتُكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿٤٧﴾ وَاتَّقُوا يَوْمًا لَا تَجْزِى نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا شَفَاعَةٌ وَلَا يُؤْخَذُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَ ﴿٤٨﴾ وَاِذْ نَجَّيْنَاكُمْ مِنْ اٰلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوٓءَ الْعَذَابِ يُذَبِّحُونَ اَبْنَآءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَآءَكُمْ وَفِى ذٰلِكُمْ بَلَآءٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَظِيمٌ ﴿٤٩﴾ وَاِذْ فَرَقْنَا بِكُمُ الْبَحْرَ فَاَنْجَيْنَاكُمْ وَاَغْرَقْنَآ اٰلَ

1 Tâhâ: 20/108

فِرْعَوْنَ وَاَنْتُمْ تَنْظُرُونَ ﴿٥٠﴾ وَاِذْ وٰعَدْنَا مُوسٰى اَرْبَعِينَ لَيْلَةً ثُمَّ
اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِهِ وَاَنْتُمْ ظَالِمُونَ ﴿٥١﴾ ثُمَّ عَفَوْنَا عَنْكُمْ
مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٥٢﴾ وَاِذْ اٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ
وَالْفُرْقَانَ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿٥٣﴾ وَاِذْ قَالَ مُوسٰى لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ
اِنَّكُمْ ظَلَمْتُمْ اَنْفُسَكُمْ بِاتِّخَاذِكُمُ الْعِجْلَ فَتُوبُوا اِلٰى بَارِئِكُمْ فَاقْتُلُوا
اَنْفُسَكُمْ ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ عِنْدَ بَارِئِكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ اِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ
الرَّحِيمُ ﴿٥٤﴾ وَاِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسٰى لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتّٰى نَرَى اللّٰهَ
جَهْرَةً فَاَخَذَتْكُمُ الصَّاعِقَةُ وَاَنْتُمْ تَنْظُرُونَ ﴿٥٥﴾ ثُمَّ بَعَثْنَاكُمْ مِنْ
بَعْدِ مَوْتِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٥٦﴾ وَظَلَّلْنَا عَلَيْكُمُ الْغَمَامَ وَاَنْزَلْنَا
عَلَيْكُمُ الْمَنَّ وَالسَّلْوٰى كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَمَا ظَلَمُونَا
وَلٰكِنْ كَانُوا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٥٧﴾ وَاِذْ قُلْنَا ادْخُلُوا هٰذِهِ الْقَرْيَةَ
فَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ رَغَدًا وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُولُوا حِطَّةٌ
نَغْفِرْ لَكُمْ خَطَايَاكُمْ وَسَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ ﴿٥٨﴾ فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا
قَوْلًا غَيْرَ الَّذِى قِيلَ لَهُمْ فَاَنْزَلْنَا عَلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا رِجْزًا مِنَ السَّمَاءِ
بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿٥٩﴾

Meâl-i şerîfi:

"Ey İsrailoğulları! Size in'am ettiğim nimeti ve vaktiyle sizi âlemlerin üstüne geçirdiğimi hatırlayın!.. [47]

Ve öyle bir günden korunun ki, kimse kimseden bir şey ödeyemez, kimseden şefaat de kabul edilmez, kimseden fidye de alınmaz. Hem onlar, kurtarılacak da değillerdir! [48]

Hem hatırlayın ki, bir vakit sizi, Âl-i Fir'avn'dan kurtardık... Sizi azâbın kötüsüne peyliyorlardı. Oğullarınızı boğazlıyorlar ve kızları-

nızı diri tutmak istiyorlardı. Ve bunda size, Rabbınız tarafından büyük bir imtihan vardı... [49]

Ve bir vakit, sizin sebebinize denizi yardık. Sizi necâta çıkardık da, Âl-i Fir'avn'ı garkettik (suda boğduk)... Sizler bakıp duruyordunuz. [50]

Ve bir vakit, Mûsâ'ya kırk geceye va'd verdik. Sonra siz, onun arkasından danaya tutuldunuz (ve danaya tapmaya başladınız). Zulmediyordunuz. [51]

Sonra, bunun arkasından da sizden affettik. Gerekti ki, şükredecektiniz! [52]

Ve bir vakit Mûsâ'ya, o Kitâb'ı ve Furkan'ı verdik; gerekti ki, doğru gidecektiniz. [53]

Ve bir vakit Mûsâ, kavmine dedi ki:

-"Ey kavmim! Cidden siz o danaya tutulmanızla kendinize zulmettiniz. Gelin Bârî'nize dönün, tevbe edin de, nefislerinizi öldürün. Böyle yapmanız, Bârî'niz yanında sizin için hayırlıdır". Filhakîka tevbenizi kabul buyurdu. Filhakîka O, öyle Tevvâb, öyle rahîm'dir! [54]

Ve bir vakit,

-"Şu şehre girin de nimetlerinden dilediğiniz vechile bol bol yeyin ve secdeler ederek kapıya girin ve "hıtta" deyin ki, size hatîelerinizi (günahlarınızı) mağfiret ediverelim. Muhsinlere ise daha artıracağız" dedik. [58]

Derken o zulmedenler sözü değiştirdiler. Kendilerine söylenildiğinden başka bir şekle koydular. Biz de, o zâlimlere, fısk işledikleri için gökten bir murdar azap indirdik." [59]

Tefsiri:

يَابَنِي إِسْرَائِيلَ اذْكُرُوا Ey İsrailoğulları! Hatırlayın."

نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ "O in'âm ettiğim (verdiğim) nimetlerimi," onun sebebiyle,

عَلَيْكُمْ "Size, sizin üzerinize,"

Menn, selvâ, bulutların gölgelik olması, taşlardan suların fışkırıp kaynamasını ve bunlardan başka size vermiş olduğum nimetlerimi hatırlayın. Babalara verilen nimetlerin hatırlanması, evladına şükrü gerektirir. Çünkü evlâd, baba ve ecdâdının şerefiyle övünmekte ve şeref duymaktadır. Bundan dolayı Allahü Teâlâ Hazretleri,

فَضَّلْتُكُمْ "Ben sizleri fazîletli kıldım," buyurdu. فَضَّلْتُ آبَاءَكُمْ "Babalarınızı üstün kıldım" buyurmadı. Zîrâ babalarının fazîlet ve üstünlüğü, onların fazîlet ve üstünlüğüdür. وَ "Ve" hatırlayın,

وَأَنِّي فَضَّلْتُكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ(**47**) "Ve vaktiyle sizi âlemlere üstün kıldığımı hatırlayın."

Bu cümle şeref için, husûsinin, umûmî üzerine atfı kabilindendir. Yâni sizin babalarınıza, îmân, ilim ve sâlih amel bağışlamakla onları zamanlarındaki âlemler üzerine fazîletli kıldım. Atalarınızı peygamberler, melikler, adâleti ayakta tutan kişiler kılmıştım. Onlar, İsrâiloğullarının Mûsâ Aleyhisselâm'ın asrından sonra ve Tevrâtı değiştirip tahrif etmeden önce yaşayan atalarıdır. Hazreti Meryem'in de hakkında böyle denilmişti:

وَإِذْ قَالَتِ الْمَلاَئِكَةُ يَامَرْيَمُ إِنَّ اللهَ اصْطَفَاكِ وَطَهَّرَكِ وَاصْطَفَاكِ عَلَى نِسَاءِ الْعَالَمِينَ Hani melekler: "Ya Meryem! Her halde Allah seni süzüp seçti ve seni çok temiz, pâk kıldı; hem seni âlemîn kadınlarının üzerinde seçti [3/42]." [1]

En hayırlı ümmet

Yâni senin zamanının kadınları demektir. Zîrâ, Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin eşleri Hazreti Hatice (r.a.) ve Hazreti Âişe (r.a.) ile Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin kızı Hazreti Fatıma (r.a.) annelerimiz; Hazreti Meryem'den daha fazîletli ve üstündürler.

Zîrâ onların (İsrâiloğullarının kendilerinin ve atalarının) ümmeti Muhammed (s.a.v.)'in üzerine hiçbir üstünlük ve fazîletleri yoktur. Böyle bir şey söz konusu değildir. Çünkü Allahü Teâlâ Hazretleri, ümmeti Muhammed (s.a.v.) hakkında:

كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ
وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللهِ

"Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı bir ümmet olmak üzere vücuda geldiniz; ma'rûfu emredersiniz, münkerden nehy eylersiniz ve Allah'a inanır, iymân getirirsiniz. Ehl-i Kitâb da îmâna gelseydi, elbette haklarında hayırlı olurdu; içlerinden iymân edenler varsa da ekserisi dinden çıkmış fâsıklardır.[3/110]" [2] En fazîletli ve en hayırlı ümmet, Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin ümmetidir. Teysir'de olduğu gibi.

1 Al-i İmrân: 3/42
2 Ali-i İmrân: 3/110

Âlemleri kapsaması örfî'dir, hakîkî manâ'da değildir. Bâzı âlimler, kitab ehlinden (Yahûdî ve Hıristiyanlardan) Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerine îmân edenler için iki fazîlet vardır. Biri, peygamberine olan îmânı, diğeri de Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerine olan îmânından ve ona tâbi olmasından dolayı kendisine verilen ecirdir. Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinden rivâyet olundu:

ثَلاَثَةٌ لَهُمْ أَجْرَانِ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ آمَنَ بِنَبِيِّهِ وَآمَنَ بِمُحَمَّدٍ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالْعَبْدُ الْمَمْلُوكُ إِذَا أَدَّى حَقَّ اللهِ وَحَقَّ مَوَالِيهِ وَرَجُلٌ كَانَتْ عِنْدَهُ أَمَةٌ فَأَدَّبَهَا فَأَحْسَنَ تَأْدِيبَهَا وَعَلَّمَهَا فَأَحْسَنَ تَعْلِيمَهَا ثُمَّ أَعْتَقَهَا فَتَزَوَّجَهَا فَلَهُ أَجْرَانِ

"Üç (zümre vardır ki) onların iki sevâbı var.

(Birincisi:) Kitab ehlinden biridir. Kendi peygamberine îmân etti ve Müslüman olup Muhammed (s.a.v.)'e îmân eden kişi..

(İkincisi:) Bir köle. Bu köle, Allahü Teâlâ Hazretlerinin haddini edâ ettikten sonra, sahibinin haklarına riâyet eden kişidir.

(Üçüncüsü:) Bir cariyeyi eğiten kişidir. Bir adamdır ki, yanında bir câriye vardır. O cariyeyi (kızı gibi) terbiye etti. Terbiye ve eğitimini güzel yaptı. Sonra onu azâd edip hürriyetine kavuşturup everdi. İşte bunun için iki kat sevâb vardır."[1]

Kuşeyri Hazretleri buyurdular:

Allahü Teâlâ Hazretleri, İsrâil oğullarını fazîletli kıldığına kendisi şahidlik etti. Ve. فَضَّلْتُكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ "Sizleri âlemlere üstün kıldım" buyurdu. Muhammed Mustafa (s.a.v.) Hazretlerini de Rabbinin fazîletine şahid kıldı. Ve: قُلْ بِفَضْلِ اللهِ وَبِرَحْمَتِهِ De ki: "Allah'ın fazlıyla, rahmetiyle...10/58" [2]

Rabbinin fazîletlerine, şahidlik ettiği kişiler ile, Rabbinin kendi fazîletine şahid olarak gösterdiği kişiler arasında dağlar kadar fark vardır. Onun nefsinin fazlına şahidliği şaşkınlığı gerektirir. Onun Rabbinin fazîletine şahidliği ise icâbı gerektirir.

Nesebin faydası

Sonra Yahûdîler: "Biz, Halilü'r-Rahmân İbrâhim Aleyhisselâm'ın ve Zebîhüllah (Allah için kurban edilen [3]) İshâk Aleyhisselâm'ın

1 Sahîh-i Buhârî, Kitâbü'l-ilim, Mevsûâtü'l-Hadîs no: 95
2 Yunus: 10/58
3 Meşhûr olan rivâyete göre, "Zebîhüllah" Allah için kurban edilen İsmâil Aleyhisselâmdır.

evladlarındanız. Allah onların bizim hakkımızdaki şefaatlerini kabul eder," diyorlardı. Allah onların bu sözlerini reddetti. Bu Âyet-i indirip şöyle buyurdu:

وَاتَّقُوا "İttikâ edin, korkun, takvâlı olun." Yâni, ey İsrâil oğulları korkun.

يَوْمًا "günden..."

kıyâmet günü, yâni o günün hesabından ve o günün azabından. Bu "zikrü'l-mahall irâdetü'l-hâll" bir şeyin yerini ve zamanını anıp onda meydana gelecek olan hâdiseyi niyet etmek, kabilinden istiâredir.

لاَ تَجْزِي "Ödeyemez,"

Yâni hükmedemez, edâ edemez, veremez ve fayda sağlayamaz. Burada aid mahzuftur. Cümle, يَوْمًا "gün" kelimesinin sıfatıdır.

نَفْسٌ "nefis" mü'min (kişi),

عَنْ نَفْسٍ "bir nefisten" kâfir kişinin yerine,

شَيْئًا "Hiçbir şey"

Kendisine ödemesi gerekli olan hak ve hukuklardan hiçbir şey ödeyemez. شَيْئًا "Hiçbir şey" kelimesi, mefûlü bih olmak üzere mensubtur. شَيْئًا "Hiçbir şey" kelimesinin, نَفْسٍ "kişi" kelimesiyle berâber nekre olarak gelip kullanılması, umûmîlik ve hepsinden ümit kesmek içindir. Allahü Teâlâ buyurdu:

لَنْ تَنْفَعَكُمْ أَرْحَامُكُمْ وَلاَ أَوْلاَدُكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَفْصِلُ بَيْنَكُمْ
وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ

"Ne hısımlarınızın ne de evlatlarınızın size, aslâ menfaati olmaz! O, kıyamet günü'nde aranızı ayırır ve Allah hep amellerinizi gözetir! 60/3." [1] Ve yine Allah buyurdu:

يَوْمَ يَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ أَخِيهِ(34)وَأُمِّهِ وَأَبِيهِ(35)وَصَاحِبَتِهِ وَبَنِيهِ(36)
لِكُلِّ امْرِئٍ مِنْهُمْ يَوْمَئِذٍ شَأْنٌ يُغْنِيهِ(37)

1 El-Mümtehine: 60/3

"O kaçacağı gün kişinin kardeşinden. Ve anasından, babasından. Ve refikasından ve oğullarından; onlardan her kişinin bir şe'ni vardır; o gün başından aşar. 80/4-37" [1]

Mesnevîde buyuruldu:
Öyle bir gün ki kişi kardeşlerinden,
çocuklarından ve babalarından kaçar.
O an, bil ki her dost düşman olacaktır.
Zîrâ onlar put gibi senin yolunu kesiyorlardı **(1/126)**

Bu durum kâfirlerin hakkındadır. Mü'minler ise, bunlardan istisnâ edilmiştir. Mü'minler için, Allahü Teâlâ, buyurdu:

يَوْمَ لاَ يَنْفَعُ مَالٌ وَلاَ بَنُونَ(**88**)اِلاَّ مَنْ أَتَى اللهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ(**89**)

"O gün ki ne mal fayda verir, ne oğullar. Ancak Allah'a selîm bir kalb ile varan başka! 26/88-89" [2] Yâni şirkten hâlî (soyutlanmış) bir kalble Allah'a gelenler müstesnâ.

Şefaat

وَلاَ يُقْبَلُ مِنْهَا "Ve ondan kabul edilmez,"

Yâni birinci nefisten yâni müminden kabul edilmez. Ne;

شَفَاعَةٌ **"şefaat".**

Eğer kâfir olan ikinci nefsin azab'dan kurtulması için şefaat edecek olursa, Allah'ın katında şefaati kabul edilmez.

شَفَاعَة "şefaat" masdardır. شَافِع "şefaat edici" ve شَفِيع "şefaat edici" kelimeleri, شَفَاعَة "şefaat"tan alınmış (türemiş) olup başkasının ihtiyaçlarının karşılanması için isteyen, dilekte bulunan, demektir. Çünkü o şefaatçı kılındığı kişiye muradının gerçekleşmesi ve arzusunun istenmesi için şefaat etmektedir. Kâfir'in hakkında şefaat yoktur ama, mü'minin hakkında şefaat vardır. شَفَاعَتِي لِأَهْلِ الْكَبَائِرِ مِنْ أُمَّتِي "Benim şefaatim ümmetimden büyük günah işleyenler içindir."[3] Şefaati inkâr eden ve yalanlayan kişi ona nâil olamaz. Şefaatin olmadığına dair vârid olan âyetler, kâfirlere mahsus olan şefaat hakkındadır.

1 Abese: 80/34-37
2 Eş-Şuârâ: 26/88-89
3 Tirmizi, Mevzüatü'l-hadis no: 2359

FİDYE

وَلاَ يُؤْخَذُ مِنْهَا "Ondan alınmaz,"

Yâni kendisine şefaat edilenden. O da Rabbisine âsî olan ikinci nefistir.

عَدْلٌ **"Fidye,"**

Yâni maldan fidyeler. Veya onun yerine başkası (azaba) alınmaz. Veya onu ateşten kurtaracak bir tevbe yoktur. عَدْل "Fidye," fetha ile, başka bir cinsten bir şeye misli ve muâdili olan demektir. Kesre ile okunursa, kendi cinsinden misli ve kendisine muâdil olan şey demektir. عَدْل kelimesi ile "fidye" isimlendirildi. O, ona müsâvidir, onun mümâsilidir ve onun makamına geçerlidir.

وَلاَ هُمْ يُنْصَرُونَ(**48**) "Ve onlar yardım da olunmazlar."

Yâni onlardan Allah'ın azabını men edecek bir yardım da göremezler. Onların azab eden (zebânî meleklerinin) ellerinden kurtacarak kimse yoktur. Onlar için, fayda sağlayacak kimse yok, şefaat edecek yok ve azabı onlardan defedecek kimse yoktur.

هُمْ "onlar" Burada zamir olarak gelmesi, ikinci inkâr eden, çok kişilerden yerinde kullanılan kâfirler için zamir olarak geldi. هُمْ "onlar" zamirinin müzekker olarak gelmesi ise, onların erkeklerden ve kadınlardan meydana gelmelerindendir. Burada نَصْرَة"yardım etmek" kelimesi, مَعُونَة "muavin olmak" kelimesinden daha hususîdir. Zararların defedilmesinde daha husûsi olduğu için نَصْرَة "yardım etmek" kelimesi kullanıldı.

Sonra (bil ki,) bu âyette gâyet güzel belâğât (örnekleri) vardır. Bu Âyet-i kerime, bir çok hususları kendisinde topladı. Bunlar, dünyada kişinin başına isâbet eden tehlikelerden korunmanın çâre ve reçeteleridir. Bunlar dörttür: Kişi:

(1)Bir başkası onun başına gelecekleri onun yerine (inâbeten) yüklenir (sanır).

(2) Veya mal ve fidye verip onunla kurtulur (sanır).

(3) Kendisine bir şefaatçi, şefaat edip, ona hibe'de bulunur (diye sevinir ve ümidvâr olur).

(4) Veya bir yardım edici, ona yardım edip, onu azab'dan korur (düşüncesine kapılır).

Allahü Teâlâ Hazretleri, onların bütün bu düşünce ve inançlarını bu mâberek Âyet-i kerimeyle topluca çürüttü ve kökünden kesip attı.

Kimsenin günahını yüklenmez

İkrime'den rivâyet olundu: O buyurdu: Baba (ve anne), kıyâmet günü, evladının eteğine yapışır (yalvarır:)

-"Ey oğlum! Evladım! Ben dünyada senin babandım (annendim). Benim kurtulmam için miskâl habbesi kadar bir haseneye (sevâba) ihtiyacım var. Eğer bana verirsen kurtulurum. Ne dersin der?" Evladı:

-"Senin kendisinden korktuğun şeyden (Cehennem azabından) ben de senin gibi korkmaktayım. Ben sana bir şey veremem!" der. Kişi, oradan eşine gider. Onun eteğine yapışır. Ona:

-"Ey falanca eşim! Ben dünyada senin eşindim," diye söze başlayıp, dünyada ona yapmış olduğu iyilikleri sayar. Ve sonra da ona şöyle yalvarır:

-"Ben senden bir hasene (sevâb) istiyorum. Ben kurtuluşum senin bana hediye edeceğin bir sevâba bağlıdır. Ne dersin bana sevâb verecek misin?" Eşi:

-"Sana sevâbımdan bir şey veremem. Senin kendisinden korktuğun (Cehennem azabından) ben de korkmaktayım," der. Bundan dolayı Allahü Teâlâ Hazretleri buyurdular:

وَلاَ تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى وَإِنْ تَدْعُ مُثْقَلَةٌ إِلَى حِمْلِهَا
لاَ يُحْمَلْ مِنْهُ شَيْءٌ وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَى

"Hem günah çeken bir nefis, başkasının günahını çekmeyecek, yükü ağır basan onun yükletilmesine çağırsa da ondan bir şey yüklenilmeyecek, isterse bir yakını olsun![35/18]" [1] Yâni kimin günahları ağır gelirse, hiç kimse ondan günah yükünden bir şey alıp yüklenmez.

Sâdî buyurdu:
Herkes kaçacaktır.
Sanki kendisini öldürecekmişim gibi.
Ey Sâdî kimseden ümit bekleme, ameli sâlih işle."

1 El-Fatır: 35/18

Te'vîlât-ı Necmiyyeden

يَابَنِي إِسْرَائِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ

"Ey İsrailoğulları! Üzerinize in'âm ettiğim (size verdiğim) nimetimi hatırlayın." O nimetin zâhiri umûmidir. Bâtını ise onlardan bir kavme (Abdullah bin Selâm gibi bir topluluğa mahsustur). Allahü Teâlâ Hazretleri onlarda hayır olduğunu bildiğinden hitabı gizlilikle onlara duyurdu. Onlar da Rabbinin onlara olan nimetini hatırladılar. O nimet, İslâmı kabul etme istîdâtı ve Allahü Teâlâ Hazretleri mahlûkâtını zulmette (karan-lıkta) yaratıp, onlara nûrunu serptiğinde o nûrdan aldıkları nasiblenmek nimetidir. Allah sonra onlara nûrunu serpti. Onlar da Muhammed Mustafa (s.a.v.) Hazretlerine îmân ettiler. (Abdullah bin Selâm Hazretleri gibi bâzı kitab ehli âlimlerin îmân etmeleri) bu nûrun husûsiyetinden dolayıdır. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri buyurdukları gibi:

فَمَنْ أَصَابَهُ ذَلِكَ النُّورُ فَقَدِ اهْتَدَى وَمَنِ اخْطَأَ فَقَدْ ضَلَّ Kime bu nûr isâbet ettiyse o kişi hidâyete erdi. Ve kim, şaşırıp bu nûrdan faydalanmadıysa o kişi dalâlete düştü."

وَأَنِّي فَضَّلْتُكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ(**47**) "Ve vaktiyle sizi âlemlere üstün kıldım." Yâni bu nimetin sâyesinde sizi zamanınızdaki insanlar üzerine fazîletli kılmıştım. Yâni, sizleri:

مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ وَحَسُنَ أُولَئِكَ رَفِيقًا

"Öyle ya! Her kim Allah'a ve Peygamber'e mutî' olursa, işte onlar, Allah'ın kendilerine in'âm eylediği enbiya, sıddîklar, şehidler ve sâlihler ile birliktedirler. Bunlarsa ne güzel arkadaş...! 4/69" [1] kişiler ile birlikte fazîletli kıldım. Sizleri de, isâbet eden bu nûr serpintisi ve ışıltısı ile âlemlerde bu nûrun kendilerine isâbet etmediği kişilerden daha fazîletli kıldım.

وَاتَّقُوا يَوْمًا "O günden korkun" yâni azab gününden korkun.

Korkutmanın Mertebeleri

(Birincisi:) Allahü Teâlâ Hazretleri, avâmı ef'âli ile korkutmaktadır. فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ "Yok yapamazsanız -

1 En-Nisâ: 4/69

ki hiçbir zaman yapamayacaksınız- o halde -çırası insanlarla o taşlar olan- o ateşten sakının!.. O, kâfirler için hazırlandı! 2/24 [1]

(İkincisi:) Allahü Teâlâ Hazretleri, has kullarını (havassı) ise sıfatlarıyla korkutmaktadır. Buyurduğu gibi: إِنَّا نَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ "O halde onların lâkırdıları seni mahzûn etmesin, biz onların içlerini de biliriz, dışlarını da! 76" [2] Başka bir Âyet-i kerimede:

لِيَسْأَلَ الصَّادِقِينَ عَنْ صِدْقِهِمْ (Bunu Allah), "Sâdıklara sadakatlerinden soracağı için"33/8 yaptı! [3]

(Üçüncüsü:) Allahü Teâla Hazretleri, Ehass (Hâssın hâssı olan) kullarını ise zâtı ile korkutmaktadır: وَيُحَذِّرُكُمُ اللهُ نَفْسَهُ "Yine Allah sizi kendisinden tahzîr buyuruyor sakındırıyor.3/30" [4] **(1/127)**

Ve Allahü Teâlâ Hazretlerinin:

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللهَ حَقَّ تُقَاتِهِ وَلاَ تَمُوتُنَّ اِلاَّ وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ "Ey o bütün iymân edenler! Allah'a nasıl korunmak gerekse öyle korunun, hakkıyla müttaki olun ve her halde müslim olarak can verin.3/102" [5]

لاَ تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا (O gün kimse kimsenin yerine bir şey ödeyemez,"

وَالْاَمْرُ يَوْمَئِذٍ لِلّٰهِ O gün emir (buyruk) yalnız Allah'ındır."[6]

وَلاَ يُقْبَلُ مِنْهَا شَفَاعَةٌ Kimseden şefaat da kabul edilmez." Kendi nefsi hakkında ve başkalarının hakkındaki izinsiz şefaati Allah, kabul etmez. مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ اِلاَّ بِإِذْنِهِ "İzni olmadan huzurunda şefaat edecek olan kimdir? Kimin haddine ki, O'nun izni olmaksızın huzurunda şefaat edecek.2/255" [7]

وَلاَ يُؤْخَذُ مِنْهَا عَدْلٌ "Ve ondan fidye de alınmaz." Yâni fidye kabul edilmez.

وَأَنْ لَيْسَ لِلْإِنسَانِ اِلاَّ مَا سَعَى (**39**) وَأَنَّ سَعْيَهُ سَوْفَ يُرَى(**40** " Ve çalışması da yakında görülecektir. Sonra ona karşılığı tastamam verilecektir."[8] Güzel çalışma burada olur.

1 Bakara.2/24
2 Yasin: 36/76
3 El-Ahzâb: 33/8
4 Al-i İmrân:3/30
5 Al-i İmrân: 3/102
6 El-İnfitar: 82/19
7 Bakara:2/255
8 En-Necm: 53/40,41

(48)وَلاَ هُمْ يُنْصَرُونَ "Ve onlara hiçbir yardım da yapılmaz." Çünkü onlar, burada Hakka yardım etmediler. Allah'ın dinine hizmet etmediler. Allahü Teâlâ buyurdu: يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ تَنْصُرُوا اللهَ يَنْصُرْكُمْ وَيُثَبِّتْ أَقْدَامَكُمْ "Ey o bütün îmân edenler! Eğer siz Allah'a yardım ederseniz, O size nusret verir ve ayaklarınızı kaydırmaz. 47/7"[1]

وَإِذْ نَجَّيْنَاكُمْ (Hem hatırlayın ki bir zaman) sizi kurtardık."

Hitab İsrâil oğullarınadır. Yâni sizi kurtardığım vakti hatırlayın. Yâni, babalarınızı kurtardığımız vakti hatırlayın. Çünkü babalarının kurtarılması, onların ardından geldikleri için, dolayısıyla onların kurtarılmasıdır. Şöyle söylemek Arabların adetlerindendir.

قَتَلْنَاكُمْ يَوْمَ عُكَاظٍ "Sizi ukâz günü öldürdük." Yâni babalarımız, babalarınızı öldürdüler.

نَجْو Aslında yerden yüksek yere denir. Çünkü tepelere ulaşan kişi kurtulur. Sonra her umduğuna erene (kurtulan kişiye) نَاجِى kurtulan denildi. Sıkıntı ve darlıktan genişliğe çıktığı için kendisine kurtulan denildi. Buna göre bu cümlenin manâsı, babalarınızı en sağlam ve tehlikesiz yere getirdik ve üzerlerinden eziyet ve azabı kaldırdık, demektir.

Firavun

مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ "Firavun'un ehlinden,"

Yâni Firavun'a tâbi olan ve onun inançlarının ehlinden kurtardık.

Firavun, Amâlika hükümdarlarına verilen bir lâkaptır. Fars (İran) meliklerine Kisrâ, Rum meliklerine Kayser, Türk hükümdârlarına Hakân, Habeş meliklerine Necâşî ve Yemen hükümdârlarına Tübbe' denildiği gibi.

Amâlikalar, ceberût (çok azılı ve zâlim) insanlardır. Onlar Mısır melikleridir. Onlar, Amlîk bin Lavid bin İrem bin Sâm bin Nuh Aleyhisselâm'ın soyundan gelmektedir. Şâm civarında oturanlar da onlardandır. Şam'da oturanlara جَبَابِرَة Cebâbirler (azılı ve zâlimler) diye isimlendirildiler. Mısır meliklerine de فَرَاعِنَة adı verildi. Firavun, oldukça azılı olduğu için bu ismi aldı. Bu kelimeden dolayı Arablar: تَفَرْعَنَ الرَّجُلُ "Kişi Firavunlaştı," derler. Kişi azıttı ve şımardığı zaman

1 Muhammed: 47/7

böyle söylenir. Burada Firavun'dan murat, bütün Firavunlar değildir. Mısır'da olan Firavun'dur. Mûsâ Aleyhisselâm'ın Firavun'u, Velid bin Mus'ab ibni Reyyân'dır. Firavun Kıbtîlerdendir. Firavun, dörtyüz seneden fazla yaşadı.

Firavun'un Başlangıcı

Denildiğine göre, Mûsâ Aleyhisselâm'ın Firavun'u, İsfehanlı bir attar idi. Borçların altına girdi. İflas etti. İsfehan'dan çıkmak zorunda kaldı. Şam'a geldi. Orada işleri kolay ve doğru gitmedi. Mısır'a girdi. Mısır'da şehir dışında karpuz ve kavunun yükü bir dirheme, şehir içinde ise, tanesinin bir dirheme olduğunu gördü. Kendi kendine şöyle düşündü:

-"Bu benim için iyi bir fırsat. Bunu değerlendirirsem, borçlarımı ödeyebileceğim güzel bir yoldur," dedi. Firavun, şehrin dışına çıktı. Toptancısından bir yükü bir dirheme satın aldı. Şehire girdiğinde, berâberinde ancak bir karpuz kalmıştı. Onu bir dirheme sattı. Günlerini bu şekilde geçirdi. Şehir ehlinin kendi hâline terkedildiğini, işlerini idâre eden ve siyâsetlerini güzel yürüten kimse yoktu. Şehirde büyük bir vebâ başgösterdi. Firavun, mezarlığa doğru yöneldi. Baktı ki bir ölüyü gömüyorlar. Firavun, ölünün sahiblerine durumunu şöyle arzetti.

-"Ben mezarlıkların sorumlusuyum," dedi. Onlar:

-"Ne istiyorsun?" dediler: Firavun:

-"Bana beş dirhem vermeden, ölünüzü defnedemezsiniz?" dedi. Cenâze sahibleri, Firavun'a beş dirhem verdiler. Firavun, bu şekilde mezarlığa gelen bütün cenâzeler için para aldı. Üç ayın içinde büyük bir mal topladı. Hiç kimse ona itiraz etmedi. Ancak bir gün, mezarlığa gelen cenâze sahiblerinden biri para istediğinde itiraz ettiler. Onlar, Firavun'a:

-"Seni kim buraya dikti (seni mezarlıkların sorumlusu olarak tayin eden kimdir?" diye sordular. Onu alıp asıl Firavun'a yâni şehrin hükümdârına çıkarttılar. Hükümdâr sordu:

-"Sen kimsin? Seni bu makama tayin eden kim?" Firavun:

-"Beni bu makama kimse tayin etmedi. Ben bunu halkın beni senin huzuruna çıkartmaları için yaptım. Senin huzuruna geleyim ki kavmin hakkında seni uyarayım ve onların durumlarını sana anlatayım," diye durumunu beyan ettikten sonra, Firavun mezarlıktan kazanmış olduğu bütün altınları, hükümdarın önüne koydu ve konuşmasına devam etti:

-“Ben bu yolla bu kadar topladım. Buyur sizin hakkınızdır,” Hükümdarın hoşuna gitti. Firavun yine konuşmasına devam etti:

-“İdâre işlerini bana ver. Benim güvenilir ve işler konusunda yeterli siyâset, bilgi ve beceriye sahib olduğumu görürsünüz,” dedi. Hükümdâr, halkın idâresini ona verdi. Onu kendisine vezir tayin etti. Firavun, halkı güzel bir şekilde yönetti. Askeri islâhatlar yaptı. Orduyu düzene soktu. Halkın durumlarını düzellti. İşleri rayına koydu. Ekonomik ve iktisâdî hayatları müreffeh bir düzeye çıktı. Uzun bir süre bu vazifesinde kaldı. Firavun, bütün işlerini adâlet ve güzellikle yönetti. Şehrin hükümdârı (yâni Firavun'u) öldü. Firavun'u, onun yerine hükümdâr tayin ettiler. Onun işi yapageldiği şeylerdi. Yusuf Aleyhisselâm'ın (çağında yaşayan) Firavun'un ismi, Reyyân idi. İkisinin arasında, dörtyüz yıldan daha fazla bir zaman vardır.

Firavun'un zulmü

يَسُومُونَكُمْ “Onlar size kötülük yapıyorlardı.”

Yâni size kötülük azgınlık yapıyorlardı. سُوءَ الْعَذَابِ “Azabın en kötüsünü,.” Diğerlerine nisbetle en çirkin azab. Sizi kötü azaba sürüklüyorlardı. Size zor işleri yüklüyorlardı. Sürekli azab ediyorlardı. Bu cümle yâni يَسُومُونَكُمْ “Onlar size kötülük yapıyorlardı.” cümlesi, سَامَ السلعَة “eşyâya istenilen fıyatı belirterek satışa sunmaktandır. İstenildiği zaman... سَوْم bâği olmak, azgın olmak manâsınadır. Vasıtasız olarak, iki mefûl alır. Bundan dolayı,

سُوءَ الْعَذَابِ “Azabın en kötüsünü,.”

Cümledeki, سُوءَ kelimesi, يَسُومُونَكُمْ “Onlar size kötülük yapıyorlardı.” Fiili için mefûl olmak üzere mensubdur. **(1/128)** Cümlenin hepsi, نَجَّيْنَاكُمْ “Biz sizi kurtardık,” cümlesindeki meful zamirinden haldir. O zaman Âyet-in mânâsı: “Onlar size kötü azab yapar oldukları halde biz sizi kurtardık,” olur. Senin şu sözün gibidir. رَأَيْتُ زَيْداً يَضْرِبُهُ عَمْرُو Ben zeydi onu amr döverken gördüm. Yâni zeyd, amr tarafından dövülürken gördüm demektir. (Ben zeydi gördüğümde amr onu dövüyordu.)

Çünkü Firavun, uşak ve hizmetçiler kılmıştı. Bir sınıfı işlerde çalıştırıyordu. Bir sınıf inşaatçıydı. Bir sınıf çiftçiydi, ekin ekiyorlardı. Bir sınıf ona hizmet ediyordu. İsrâil oğullarından çalışamayacak durumda olanlara ise cizye (hayat vergisi) konulmuştu.

Veheb buyurdu: Yahûdîler, Firavun'un işinde sınıf sınıf olmuşlardı. Kuvvetli olanlar, dağlardan kayaları yontuyor ve taşıyorlardı. Kaya kırmak ve taşımaktan, boyunları ve elleri yaralandı. Sırtları, yara bere içinde kalıp büküldü. Bir taife, taşlara taş ve çamur taşıyorlardı. Harç yapıp onunla Firavun'a gerekli olan saray, kasr ve evler yapıyorlardı. Onlardan bir taife, pirket imal ediyor ve tuğla pişiriyordu. Bir taife neccâr (marangoz) ve demirci idi. Onlardan çalışamayacak şekilde zaif olanlara ise haraç (vergi) yüklenirdi. Ağır vergiler öderlerdi. O vergiyi hergün vermesi gerekirdi. Kim güneş batmadan önce vergisini vermezse tam bir ay sağ eli boynununa bağlatılırdı. (vergi verme, birkaç gün gecikirse öldürülürdü.) Kadınlar ise, keten, kumaş dokuyorlardı, ipek çıkarıp, elbiseler dikiyorlardı.

Buyuruldu: يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ "Size azabın en kötüsünü yapıyorlardı," cümlesinin tefsiri şudur: يُذَبِّحُونَ أَبْنَاءَكُمْ "Erkek (çocuklarınızı) kesiyorlardı," Sanki şöyle denilmektedir:"Firavun'un o büyük kötü azabı neydi?" denilmektedir. Allah, onlara cevab verdi:

يُذَبِّحُونَ أَبْنَاءَكُمْ "Erkek (çocuklarınızı) kesiyorlardı,"

Yâni öldürüyorlardı. يُذَبِّحُ kesiyor, (fiilinin) şeddeli olması (yâni تَفْعِيل babında gelmesi,) teksir, (çokluk) içindir. (Çünkü تَفْعِيل babının binâsı teksir içindir.) فَتَّحْتُ اْلأَبْوَابَ "Ben çok çok kapıları açtım" denildiği gibi.

أَبْنَاءَ (Oğullar)dan murat, hasseten erkek evladdır. Her ne kadar, bu konunun dışındaki yerlerde, أَبْنَاءَ kelimesi, erkek ve dişiye şâmil bir kelime ise de, burada kendisiyle erkek evlâd kast edildi. يَابَنِي إِسْرَائِيلَ ا Ey İsrailoğulları!" ifâdesindeki بَنِين kelimesi gibidir. Çünkü Firavun, sadece erkekleri kesiyordu. Başkalarını kesmiyordu. Yine bununla yâni أَبْنَاءَ (Oğullar) kelimesiyle küçük çocuklar murat edildi, büyükler değil. Çünkü Firavun, küçük erkek çocuklarını öldürüyordu. وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ "Ve kadınlarınızı (kız çocuklarınızı) diri bırakıyorlar." Yâni kız çocuklarınızı bırakıp onları (büyümeleri için) hayat hali üzere terkediyorlardı. نِسَاءَ "Kadınlar" kelimesi zikredildi. Halbuki Firavun, bunu küçük kız çocuklarına yapıyordu. Çünkü onlar, kızları, ileride alacakları durumun isimleriyle isimlendiriyorlardı. Zîrâ kızlar, öldürülmeyip, büyümeleri için terkedildiklerinde bulûğ çağına erdiklerinde kadın olacaklardır. Kız çocuklarına, نِسَاءَ "Kadınlar" denilmesinin

(ikinci) bir sebebi de, onlar, kız çocukları anneleriyle berâber salıveriyorlardı. Küçük ile büyük birbirine karıştığında, büyüklerin adı o karışıma verilir. Onun için بَنَات kızlar denilmedi نِسَاء "Kadınlar" denildi.

Bir gün, Firavun rüyâsında görmüştü:

Beyt-i Makdis'den bir ateş yükselip Mısır'a yöneldi. O ateş, Mısır'da olan bütün Kıbtîleri (Firavun'un akrabalarını) çıkarttı. Ateş, İsrâil oğullarına dokunmadı. Firavun bunun çok etkisinde kaldı, korktu. Kâhinleri ve sihirbazları çağırdı. Rüyâsını onlara anlattı ve yorumunu sordu. Onlar dediler:

-"İsrâil oğullarında erkek bir çok doğacak. Senin helâkin (ölümün) ve mülkünün (saltanatının) son bulması onun elinden olacaktır. Sihirbâz ve kâhinlerin bu yorumu üzerine Firavun, yeni doğan İsrâil oğullarının erkek çocuklarının öldürülmesini emretti. Firavun, ebeleri (doğum doktoru ve hemşireleri) topladı. Onlara:

-"Elinizle doğan İsrâil oğullarının erkek çocuklarını, daha yere düşürmeden hemen öldürün. Kız çocuklarına da dokunmayın ve onları terkedin," diye emir verdi. Bütün ebeler, kadın doğum doktorları bunu yaptılar. Hatta denildi ki, Mûsâ Aleyhisselâm'ın bulunup öldürülmesi için on iki bin sabi (küçük erkek çocuk) öldürüldü. Başka bir rivâyette doksan bin erkek çocuk öldürüldü. Bu erkek çocuklar, öldürülmeyip, canlı kalmış olsalardı, sahib olacakları bütün kuvveti Allah, Mûsâ Aleyhisselâm'a verdi. Bundan dolayı Mûsâ Aleyhisselâm'ın mûcizeleri, açık ve etkiliydi. İsrâil oğullarının yaşlılarının arasında da ölümler başgösterdi. Kıbtîlerin reisleri (ileri gelenleri ve eşrâfı) toplanıp Firavun'un huzuruna çıktılar. Ona:

-"İsrâil oğullarının arasında ölüm yayıldı. Çocuklarını siz öldürüyorsunuz. Yaşlıları da kendiliğinden ölüyor. Bu gidişle kısa bir süre sonra, kendi işinizi kendinizin yapmasından korkarız," dediler.

(O dönemde, Yahûdîler, köle hayatı yaşıyorlardı. Yahûdîler, sadece Firavun'un değil, bütün Kıbtîlerin kölesiydi. Kıbtîler, diledikleri Yahûdî'yi hiç ücret ödemeden kendi işlerinde çalıştırabiliyorlardı. Bütün angarya işleri Yahûdîler görüyordu.)

Bu tehlikeli durum üzerine, Firavun, erkek çocukların bir sene kesilmesini ve bir sene kesilmemesini emretti. Hârun Aleyhisselâm, erkek çocukların kesilmediği sene doğdu. Mûsâ Aleyhisselâm, erkek çocukların kesildiği sene doğdu. Firavun'un, çalışma ve çabaları, Allah'ın takdir ve kazâ'sına mani olamadı. Firavun, çok çalıştı çabaladı, çalışmayı ayakta tuttu, çalışmanın şiddetini bacaklarına kadar hissetti ama, tâ koluna kadar inat'ın zararını gördü. Allahü Teâlâ Hazretleri, kazâsının (hükmünün) meydana gelmesini istedi.

يُرِيدُونَ أَنْ يُطْفِئُوا نُورَ اللّٰهِ بِأَفْوَاهِهِمْ وَيَأْبَى اللّٰهُ اِلاَّ أَنْ يُتِمَّ نُورَهُ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ

"İstiyorlar ki Allah'ın nûrunu ağızlarıyla söndürsünler. Allah da razı olmuyor. Ancak nûrunu tamamlamak diliyor. Kâfirler isterlerse hoşlanmasınlar... 9/32"[1]

وَفِي ذٰلِكُمْ "Sizin bu durumunuz da,"

Burası, erkek çocukların öldürülmesi ve kız çocukların canlı bırakılmalarına işârettir.

بَلاَءٌ "belâ vardır,"

Yâni mihnet ve bela vardır. Kadınlarının (kız çocuklarının) öldürülmeyip, canlı bırakılmaları, hayat olmakla berâber onlar için mihmettir. Onları azaba terketmektir. O kızları büyüyüp kendilerine köle (cariye) olmaları, ağır ve zor işlerini görmeleri için öldürmüyorlardı. Erkek çocuklarının boğazlanmasından sonra, kız çocukların öldürülmeyip, canlı bırakılmaları Yahûdî babalara çok zor geliyordu. Arlarına gidiyordu. **(1/129)**

مِنْ رَبِّكُمْ "Rabbinizden,"

Firavun'u başınıza musallat kılmakla (bütün bunlar) Rabbiniz tarafından size gelen bir belâdır.

عَظِيمٌ(**49**) "Büyük,"

Bu, بَلاَءٌ "belâ'nın sıfatıdır. Yâni büyük belâ demektir. Nekre gelmesi, tefhîm (çok büyük olduğunu ifade etmek) içindir. ذٰلِكُمْ Sizin bu durumunuz," ismi işâret ile "Sizin Firavun'un işkence ve zulmünden kurtulmanız" işâret edilmektedir. Bu takdirde بَلاَءٌ "belâ'nın manâsı, nimettir. Çünkü belânın aslı, denemek, tecrübe etmek ve seçmek demektir. Allahü Teâlâ Hazretleri, bazen kullarını, şükretmeleri için, (onlara) menfaatler ve faydalar verir; o zaman bu imtihan, bağış yâni atâ (vergi) ve nimet olur. (O kişi nimet ile imtihan edilmiş olur!). Allahü Teâlâ Hazretleri, bazen de kullarını sabretmeleri için, zararlar ile imtihan eder. Bu da mihmet ve sıkıntı olur. اِخْتِبَار İhtibâr, deneme, tecrübe ve seçme lafzı, hem hayır (iyilik, nenfaat ve nimet) ve hem de şerde (zarar, mihmet ve sıkıntı)da kullanılır. Allahü Teâlâ buyurdu:

1 Et-Tevbe: 9/32

كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ وَنَبْلُوكُمْ بِالشَّرِّ وَالْخَيْرِ فِتْنَةً وَإِلَيْنَا تُرْجَعُونَ "Her nefis ölümü tadacak ve sizi bir imtihan olarak şer ve hayr ile mübtela kılacağız; hepiniz de nihayet bize irca olunacaksınız! 21/35" [1]

Âyet-i kerimede geçen, مِنْ رَبِّكُمْ "Rabbiniz tarafından" cümlesinin manâsı, Yâni Allahü Teâlâ Hazretleri, Mûsâ Aleyhisselâm'ı gönderip ona, sizleri, Firavun'un ve ehlinin azabından kurtarması için başarı ve muvaffakiyet verir, demektir.

Te'vîlât-ı Necmiyyede Tasavvufî Manâlar

وَإِذْ نَجَّيْنَاكُمْ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ (Hem hatırlayın ki bir zaman) sizi Firavun ailesinden de kurtardık," Âyet-iyle, nefsi emmâre'den kötü sıfatlarından ve rezil ahlâkından kurtuluşa işâret vardır. سُوءَ الْعَذَابِ "Azabın kötüsü"nden kavli ile, şerefli rûha kötü azabın yapıldığı güne işâret vardır.

يُذَبِّحُونَ أَبْنَاءَكُمْ "Erkek (çocuklarınızı) boğazlıyorlardı," Ruhânî ve övülen güzel sıfatların kesilmesine işârettir.

وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ "Kadınlarınızı (kız çocuklarınızı) canlı bırakıyorlardı," yâni, kalbî bâzı sıfatları bırakıyorlar. Onunla gücü yetilen hayvanî bâzı işlerinde kullanmak ve kendisine hizmet ettirmek içindir. Bu ancak, Allahü Teâlâ Hazretlerinin kurtarmasıyla mümkündür. Hadis-i şerîfte Efendimiz (s.a.v.) buyurdular:

لَنْ يُنْجِيَ أَحَدًا مِنْكُمْ عَمَلُهُ قَالُوا وَلاَ أَنْتَ يَا رَسُولَ اللهِ قَالَ وَلاَ أَنَا اِلاَّ أَنْ يَتَغَمَّدَنِي اللهُ مِنْهُ بِفَضْلٍ وَرَحْمَةٍ

"Sizden hiçbiriniz ameliyle kurtulamaz." Buyurdular:

-"Sen de mi Yâ Resûlellah? Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri:

-"Ben de…! Ancak Allah, beni kendisinden bir fazîlet ve rahmete garketti."[2]

وَفِي ذَلِكُمْ "Sizin bu durumunuz," Nefis sıfatlarının, kalb, ve ruhun üzerini istilâ etmesinde.

بَلاَءٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَظِيمٌ(49) "Rabbiniz tarafından büyük bir belâ'dır." Hayır ve şer ile yapılan büyük bir imtihandır.

---

1 El-Enbiya: 21/35

2 Sahîh-i Buhârî, Müslim, Ahmed bin Hambel, Mevsûâtü'l-hadîs: 9866

Kim ki, Allah kendisine hidâyet verirse, Allah, ona nâil olmak istediğini verir, o kişi ahlâkını düzeltip, kendisini islâh eder ve Allah'a dönerse ve kurtuluşunu Allah'dan dilerse, Allah onu nefsin kötü ahlâkından kurtarır ve onun düşmanlarını helak eder. Kim, iradesini kötüye kullanıp sapıtırsa, Allah, onu rezil eder ve yerin altına geçirir. وَلاَ تُطِعْ مَنْ أَغْفَلْنَا قَلْبَهُ عَنْ ذِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ وَكَانَ أَمْرُهُ فُرُطًا "Kalbini, zikrimizden gafil bırakmışız, keyfinin ardına düşmüş ve işi, haddini aşmak olmuştur! 18/28" [1]

Yine bu Âyet-i kerime'de kulun başına (kişiye isâbet eden) her iyilik ve kötülük (her sevinç ve üzüntü) imtihan kabilindendir. Kişiye sevinçli ve iyi şeylerde şükretmek; zararlar (ve üzüntülerde) sabretmek gerekir.

Hâfız buyurduğu gibi:

Eğer verilen lutuflar iltifat ile arttırılırsa kahırlar yok olur.

Nimetleri hatırlatarak îmâna davet, sünnetüllahdır

Kullarını, rızıkların genişliği ve âfiyet (sıhhat ve selâmetin) devamı ile ibâdete çağırması, Allahü Teâlâ Hazretlerinin sünnetindendir. Âdetüllah'ın kullarını, rızık genişliği ve âfiyetle ibâdete çağırması, onların kendisine nimetle dönmeleri içindir. Eğer kullar, bunu yapmazlarsa yâni rızık genişliği ve sıhhat ile Allah'a dönmezler ise, Allahü Teâlâ Hazretleri, kullarının kendisine dönmeleri için, onlara zararlar ve sevinçler verir. Belki dönerler diye. Zîrâ Allahü Teâlâ Hazretlerinin muradı kullarının isteyerek veya istemeyerek, kendisine dönmeleridir. Birincisi, ahrâr'ın (nefsin ve şeytanın elinden kurtuluş ve hürriyetini elde etmiş olanların halidir) ikincisi de ağyârın (Yâni nefsin esiri olanların) hâlidir.

Dâvûd bin Reşid (Ki bu zat, Muhammed bin Hasan'ın ashabından yâni arkadaşlarındandır.) buyurdu:

Bir gece teheccüde kalktım. Soğuk aldım, üşüdüm. Soğuktan örtünememek ve ısınamamaktan ağladım. Uyudum. Rüyâm'da birini gördüm bana şöyle diyordu:

"Ey Dâvûd! Biz insanlara uyku verdik. Seni uyandırdık (geceleyin teheccüd namazına kalkmayı sana nasib ettik), sen de bize karşı ağlamaya başladın." Dâvûd bin Reşîd bu gece'den sonra hiç uyumadı. "Ravzatü'l-Ahyâr" kitabında böyledir.

Mesnevî'de buyurdu:

Mevla, bir sırt ağrısı verdi.

1 El-Kehf: 18/28

Uyudukça gece yarısı bir ızdırab hâsıl oldu,
gözlerimden uyku kaçtı.
Bütün gece uykuyla geçmesin diye
Hakkın lütfu, kâhır sûretinde tecelli etti.

Belâ ve rahmet

Rivâyet olunur. Allahü Teâlâ bâzı peygamberlerine vahyetti. Ben kuluma belâ indirdim. Kulum bana dua etti. Duasına icâbet edip ondan belâ'yı kaldırmam için benden şikâyetçi olmaya başladı. Ben: "Ey kulum kendisiyle sana rahmet edeceğim bir şeyi nasıl senden esirgeyeyim?" dedim.

Kim, Allahü Teâlâ Hazretlerinin lütfunun ayrılmasının bir kusurdan olduğunu sanırsa o kişi, akıl, âdet, gelenek ve şeriate bir baksın.

Amma aklen sabittir: Hiçbir belâ yoktur ki kendisinden daha büyüğü mümkün olmasın. Hatta dünyadaki bütün belâları, bir kâfirin üzerine yığmaya gücümüz yetseydi, o kâfir elbette ahirette ateş ehlinin hepsinden (Cehenneme giren bütün mü'minlerden) daha büyük bir azab görecekti. Dünyadaki belâlar ona sanki bir lütuf olacaktır. Allah, o kâfire dünyada görmüş olduğu bütün belâlardan daha büyük bir azab ile azab etmeye kâdirdir.

Âdet ve gelenek olarak sabittir: Hiçbir belâ yoktur ki, mutlaka onun altında ondan daha hayırlı ve onda gizlenmiş bir lütuf olmasın. Bütün belâ çeşitlerine nazaran, kısır ve olması itibâriyle... Meselâ: Belâya uğrayan kişi, cüzzâmlı olsa... (Allah korusun) Adam cüzzâmlı ama kör değil. Veya her ikisi kendisinde var ama zengin. Bu kişi hem cüzzamlı, hem kör ve hem de fakir kişiye nazaran bir mi? Bir kişide de bu belâların hepsi var (cüzzamlı, kör ve fakir fakat) din selâmeti var. Yâni dindâr olan kişi ile (hem cüzzamlı, hem kör hem fakir ve hem de kâfir olan kişinin uğradığı belâlar aslâ bir değildir.)

Şeriatte ise, Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri, buyurdular:

إِذَا أَحَبَّ اللهُ عَبْداً اِبْتَلاَ هُ اللهُ فَإِنْ صَبَرَ إِجْتَبَاهُ وَاِنْ رَضِىَ إِصْطَفَاهُ

Allahü Teâlâ Hazretleri, bir kulunu sevdiğinde, onu mübtelâ kılar (onu imtihan eder). Eğer sabrederse, Allah onu seçer. Eğer râzı olursa, Allah onu arındırıp temiz ve seçkin kılar."

Sana gelen belâları, hafifletmen için, " önce, o belâları verenin muhakkak Allah olduğunu bileceksin. Allah'ın bütün işlerinin güzel olduğu itibariyle bu belâ'nın içinde elbette gizli bir güzellik vardır. Al-

lah bu belâları sana onlardan daha güzel bir fiil ve iş sebebiyle sana dönmesi ve sana bol bol atâ ve ihsanda bulunması için vermekte olduğunu kesinlikle kabul edeceksin. **(1/130)**

"Ve" Ey İsrâil oğulları hatırlayın.

وَإِذْ فَرَقْنَا "O vakti ki, biz ayırdık.

بِكُمْ "Sizin sebebinizle,"

Sizi kurtarmak için, بِ (be) sebebiyet içindir. بِ (be) sebebiyet manâsına olması daha evlâdır. Çünkü, kelâmın akışı ve gelişi nimetlerin sayılması, emniyetin sağlanmasını beyan etmektedir. Sebebiyette tazime delâlet manâsı vardır. Aynı şekilde o, nimettir. Denildiki بِ (be) ل (lâm) manâsınadır. Bu durumda da بِ (be) illet için olur. Şu kavli şerîfte olduğu gibi:

ذَلِكَ بِأَنَّ اللهَ هُوَ الْحَقُّ وَأَنَّهُ يُحْيِي الْمَوْتَى وَأَنَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ Ona "Bu' diye; 'senin iki elinin takdim ettiği ve Allah'ın kullarına zulümkâr olmadığı içindir! 22/10" [1] Buradaki بِأَنَّ الله kelimesi,

لِأَنَّ الله demektir.

الْبَحْرَ "Denizi,"

Kızıldenizi. Faris denizlerinden bir deniz veya onların ötesinde kendisine Asâf denilen bir denizdir. Hatta İsrâil oğullarının أَسْبَاط (torunlarının) kabilelerinin (12 olan) sayısınca, denizde on iki yol açıldı. سَبْط oğlun oğluna yâni toruna denir. İsrâil oğulları da Arablardaki kabileler gibidir. Onlar, Yâkûb Aleyhisselâm'ın evlâdıdır.

فَأَنْجَيْنَاكُمْ (Böylece) sizi kurtardık"

Yâni, sizi sâhili selâmete çıkarıp boğulmaktan kurtardık.

وَأَغْرَقْنَا "Ve boğduk".

غَرَق Ğark, sıvı olan bir şeye dalmaktır ve bir şeyin suyun içine girip dalmasıdır; yâni suyun altına girmesidir. اِغْرَاق İğrâk ise, suyun içinde helak olmak yâni suda ölmektir.

آلَ فِرْعَوْنَ "Firavun'un ehlini,"

---

1 El-Hacc: 22/10

Firavun ve kavmi murat edilmektedir. Firavun'un da, adamlarının içine dahil olduğu ve boğulmak yolunda onlardan daha evlâ olduğu bilindiği için, Firavun ve ehlini helâk ettik, diye tefsir edildi.

وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ(50) "Ve siz de bakıp duruyordunuz."

Size yol açmak için denizin ayrılışını (tam on iki yol açmasını); siz kurtulduktan sonra Firavun ve ehlini (boğmak için onların) üzerine kapanışını siz gözlerinizle gördünüz. Ve siz yine, boğulmuş ölülerin sahile atılışını gördünüz.

İmam Kurtubî buyurdu:

Allahü Teâlâ Hazretleri, İsrâiloğullarını kurtarıp, Firavun boğulduğunda; İsrâiloğulları:

-"Ey Mûsâ! Firavun'un gerçekten boğulup öldüğüne kalbimiz bir türlü tatmin olmuyor," dediler. Mûsâ Aleyhisselâm, dua etti. Allahü Teâlâ Hazretleri, denize emretti. Deniz, Firavun'un cesedini sahile attı. Yahûdîler, Firavun'un ölü cesedine baktılar. Gerçeği anladılar.

Mûsâ Aleyhisselâm'ın hicreti

Rivâyet olundu:

Firavun'un helâki yaklaştığında, Allahü Teâlâ Hazretleri, Mûsâ Aleyhisselâm'a "İsrâiloğullarını alıp geceleyin Mısır'dan çıkıp gitmelerini," emretti. Mûsâ Aleyhisselâm, onlara (İsrâiloğullarına) çıkmalarını ve Kıbtîlerin süs eşyâlarını ödünç almalarını emretti. Mûsâ Aleyhisselâm İsrâiloğullarına, gitme işini gizli tutmalarını, kimsenin kimseye seslenmemesini ve evlerinde kandillerini yakmalarını (evden çıkarken bile evlerinde yanan bir kandil bırak-malarını) emretti. Evinden çıkan kişinin, evden çıkıp gittiği bilinsin diye çıkarken evinin kapısına bir el içi yâni avuç kadar kan (veya kırmızı boya) sürtmelerini istedi. İsrâiloğulları çıktılar. Sayıları, (620 bin) altıyüzyirmibin kişiydi. Bunlar savaşabilecek kişilerdi. Yaşları yirminin altında olanlar küçük kabul edildikleri için ve yine yaşları altmışın üstünde olanlar da yaşlı kabul edildiği için bu sayıya dahil edilmediler.

Kıbtîler, İsrâiloğullarını şehirden çıkıp gittiğini bilmiyorlardı. Kıbtîlerin içine ölüm girmişti. Onlar, ölülerini gömmekle meşgûldüler. Bu meşgûliyet onları İsrâiloğullarını aramaktan alıkoydu. İsrâiloğulları geceleyin yürümek istediklerinde, önlerine "Tih" çölü geldi. Gidemediler. Bir türlü yol alamadılar.

Yusuf Aleyhisselâm'ın sandukası

Mûsâ Aleyhisselâm, İsrâiloğullarının yaşlılarını çağırdı. Onlarla durum müzâkeresini yaptı.Yaşlılar,

-"Yusuf Aleyhisselâm'ın ölümü geldiğinde, kardeşlerine vasiyet etti: Mısır'dan çıkıp gittiklerinde cesedini burada bırakmamalarını, kendisini de berâber götürmeleri hakkında kardeşlerinden ahid (söz) aldı. İşte bundan dolayı bu gün bize yol kapanmaktadır," dediler. Mûsâ Aleyhisselâm, Yusuf Aleyhisselâm'ın kabrinin yerini sordu. Yaşlı bir kadından başka bilen yoktu. Yaşlı kadın, Mûsâ Aleyhisselâm'a:

-"Eğer ben Yusuf Aleyhisselâm'ın kabrinin yerini size delâlet etsem (sizi oraya götürsem), her istediğimi verecek misin? Yoksa söylemem!" dedi. Mûsâ Aleyhisselâm:

-"Rabbime dua edeyim!" dedi. Mûsâ Aleyhisselâm dua etti. Allahü Teâlâ Hazretleri de yaşlı kadının bütün isteklerini vermesini Mûsâ Aleyhisselâm'a emretti. Mûsâ Aleyhisselâm, yaşlı kadına bütün isteklerinin kabul edildiğini haber verdi. Kadın:

-"Gördüğünüz gibi, ben yaşlıyım. Yürümeye gücüm yetmiyor. Mısır'dan çıkarken beni de yüklenip, berâberinizde götürün. Bu benim dünyadaki isteğimdir. Âhirette ise, senin konukladığın her oda veya yere benim de konuklamamdır. Ey Allah'ın peygamberi, cennette seninle berâber olmak istiyorum," dedi. Mûsâ Aleyhisselâm:

-"Peki!" dedi. Yaşlı kadın:

-"Yusuf Aleyhisselâm'ın kabri, Nil nehrinde suyun içindedir. Allah'a dua et, Yusuf Aleyhisselâm'ın kabrinin olduğu yerde suyu çeksin," dedi. Mûsâ Aleyhisselâm, oradan suyun çekilmesi ve Yusuf Aleyhisselâm'ın mübârek cesedini oradan çıkartma işlerini bitirinceye kadar şafağın doğmaması için, Allah'a dua etti.

Mûsâ Aleyhisselâm, suyun çekildiği yeri kazdı. Yusuf Aleyhisselâm'ı çam ağacından yapılmış bir sandukanın içinden çıkarttı.

(Bazılarına göre:) Mûsâ Aleyhisselâm, Yusuf Aleyhisselâm'ın tabûtunu Nîl nehrinin dibinden "vefk" ile çıkarttı. Vefk ilmi, Allahü Teâlâ Hazretlerinin, icâd ettiği ve Âdem Aleyhisselâm'a öğrettiği ilimdir. Vefk ilmini peygamberlerden biri diğerinden tevârüs ettiler (miras yoluyla aldılar.) Sonra Mûsâ Aleyhisselâm, Yusuf Aleyhisselâm'ın mübârek tabutunu taşıdılar, onu götürüp Şam'da gömdüler. Yusuf Aleyhisselâm'ın tabutunu oradan almakla İsrâiloğullarına yol açıldı. Yürüdüler. Hârun Aleyhisselâm, İsrâiloğullarının önündeydi. Mûsâ Aleyhisselâm ise onları sevketmek için sonda yürüyordu.

Firavun da tâkip etti

Firavun, Mûsâ Aleyhisselâm'ın İsrâiloğullarını alıp gittiğini öğrenince, kavmini topladı. İsrâiloğullarını aramak için yola çıktılar. Firavun'un ordusunun önünde Hâmân vardı. Firavun'un ordusu, bir milyon yediyüz bin kişiydi. İçlerinde hiç yaya yoktu. Hepsinin başında miğferi, elinde kılıcı, yay ve diğer harp aletleri vardı. İsrâiloğulları, yürüdüler. Denize kavuştular. Denizin suyu çok fazlaydı. Güneş doğarken Firavun da onlara ulaştı. Firavun, Mûsâ Aleyhisselâm'ın ashabı için, bunlar, çok az bir topluluktur. Mûsâ Aleyhisselâm'ın ashabı, Firavun'a ve ordusuna baktığında, hayret ettiler. Şaştılar ve dediler ki:

فَلَمَّا تَرَاءَى الْجَمْعَانِ قَالَ أَصْحَابُ مُوسَى إِنَّا لَمُدْرَكُونَ "Vaktâ ki, iki cemaat birbirine göründü, Mûsâ'nın ashabı 'Yakalandık!' dediler. 26/61" [1] **(1/131)**

Ve Mûsâ Aleyhisselâm'ın ashabı devam ettiler:

قَالُوا أُوذِينَا مِنْ قَبْلِ أَنْ تَأْتِيَنَا وَمِنْ بَعْدِ مَا جِئْتَنَا "Dediler ki: Biz, sen bize gelmezden evvel de ezâ edildik, sen bize geldikten sonra da... 7/129 [2]

İsrâiloğulları, Mûsâ Aleyhisselâm'a döndüler:

-"Önümüzde deniz! Eğer denize girersek, boğuluruz. Arkamızda Firavun. Eğer Firavun, bize yetişecek olursa, bizi öldürürler. Ey Mûsâ! Şimdi ne yapacağız? Hani senin bize vaadettiklerin?" Mûsâ Aleyhisselâm:

كَلاَّ إِنَّ مَعِي رَبِّي سَيَهْدِينِي "Hayır, aslâ ! dedi; Rabbim muhakkak benimledir, bana yolunu gösterecektir. 26/62 "[3] dedi. Allahü Teâlâ Hazretleri, Mûsâ Aleyhisselâm'a vahyetti:

أَنِ اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْبَحْرَ "Vur asân ile denize" Mûsâ Aleyhisselâm, asasıyla denize vurdu. Deniz, Mûsâ Aleyhisselâm'a itaat etmedi. Allahü Teâlâ Hazretleri, Mûsâ Aleyhisselâm'a vahyetti:

-"Denize künyesiyle hitâb ederek vur," dedi. Mûsâ Aleyhisselâm:

اِنْفَلِقْ يَا اَبَا خَالِدْ "Ey Ebâ Hâlid! İnfilâk et, parçalan!" dedi. Deniz, infilâk edip, bölündü. On iki yol oldu. Yolların her biri büyük dağlar gibiydi. Kabilelerden her biri için bir yol oldu. Her kabile bir yola girdi. Allahü Teâlâ Hazretleri, denizin dibini kurutmaları için güneş ve rüzgarı gönderdi. İsrâiloğulları, denize daldılar. Çevrelerinde dağlar gibi su yığınları vardı. Bazısı bâzısını göremiyordu. İsrâiloğulları:

-"Bize ne oluyor? Neden kardeşlerimizi göremiyoruz?" dediler. Kabilelerin her biri:

---

1 Eş-Şuârâ: 26/61
2 El-A'râf: 7/129
3 Eş-Şuârâ: 26/62

-"Bizim kardeşlerimiz muhakkak öldürüldü! Onun için onları göremiyoruz," dedi. Mûsâ Aleyhisselâm:

-"Siz yolunuza devam edin. Onlar da sizin yolunuz gibi bir yolda yürüyorlar," dedi. İsrâiloğulları:

-"Biz kardeşlerimizi görmedikçe gitmeye râzı olamayız," dediler. Mûsâ Aleyhisselâm, Rabbine dua etti;

-"Allahım! Yahûdîlerin kötü ahlâkı üzere bana yardım et!" dedi. Allahü Teâlâ, Mûsâ Aleyhisselâm'a vahyetti:

-"Asanı az, sağa sola çevir. Böylece suyun içinde pencerecikler açılır. Oradan birbirlerini görürler ve birbirlerinin seslerini işitirler."

İsrâiloğulları, bazıları bazılarını görür ve birbirlerinin seslerini işitir oldukları halde, denizde yürümeye devam ettiler. Bu hal, denizin bitimine kadar devam etti. Kavmin en sonunda yürüyen, Mûsâ Aleyhisselâm ve berâberindekiler, denizden çıkınca, Firavun denize hücüm etti. Firavun, denize yaklaştığında, denizin infilak edip, yollara bölündüğünü görünce, çevresindekilere:

-"Denize bakın! Benim heybetimden infilak etti. Deniz, ben kullarıma (kölelerime) yetişeyim diye bana yol açtı."dedi. Firavun'un çevresindeki dalkavuklar da onu tasdik ettiler. Kavmi denize girmekten korktular. Firavun'a:

-"Eğer Rabb isen, Mûsâ'nın denizde yol alıp gittiği gibi sen de denize gir," dediler. Firavun, Edhem bir atın üzerindeydi. Edhem, siyah (kır) ve erkek atlara denir. Firavun ordusunun bineklerinde hiç dişi at yoktu. Cebrâil Aleyhisselâm, erkek atların kendisine heveslendiği dişi bir at sırtında geldi. Cebrâil Aleyhisselâm, atını denize sürdü. Firavun'un atı, Cebrâil Aleyhisselâm'ın binmiş olduğu dişi atın kokusunu aldı. Ve hemen arkasından denize saldırdı. Yâni hücum edip, onun arkasından denize girdi. Firavun, atının hareketine bir mana veremedi. Çünkü Firavun, Cebrâil Aleyhisselâm'ı ve onun atını göremiyordu. Firavun, atın hareket-lerini dizginleyemiyordu. Atın denize girmesine ses de çıkartmadı. Firavun'un denize girmesiyle bütün ordu atını denizde açılmış olan yollara dehledi. Firavun ordusu büyük bir şaşkınlık ile denizde yol almaya başladı. Mikâil Aleyhisselâm bir at üzerinde geldi. Geride kalanların atlarını denize sevketti. Bütün ordu suyun içine girince deniz kapandı. Firavun ve ordusu boğuldu. Firavun boğulurken:

"-آمَنْتُ أَنَّهُ لاَ إِلَهَ اِلاَّ الَّذِي آمَنَتْ بِهِ بَنُو إِسْرَائِيلَ وَأَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ

"İnandım. Hakîkat Benî İsrail'in imân ettiğinden başka ilâh yok. Ben de O'na teslim olanlardanım" 10/90 [1] dedi.

Kıssa...

İsrâiloğulları, Firavun'un, denizde boğulup öldüğüne inanmadılar. Korktular:

-"Şimdi Firavun bize yetişir ve bizi öldürür," dediler. Bunun üzerine Mûsâ Aleyhisselâm dua etti. Deniz altıyüz yirmi bin kişiyi üzerlerinde demirden zırhlar olduğu halde dışarıya attı. Bundan dolayı Allahü Teâlâ buyurdu:

فَالْيَوْمَ نُنَجِّيكَ بِبَدَنِكَ لِتَكُونَ لِمَنْ خَلْفَكَ آيَةً وَإِنَّ كَثِيرًا

مِنَ النَّاسِ عَنْ آيَاتِنَا لَغَافِلُونَ

"Biz de bugün seni bedeninle yüksek bir yere atacağız ki arkandan geleceklere bir ibret olasın." Maamâfîh insanların bir çoğu âyetlerimizden cidden gaafildirler. 10/92" [2] Deniz, Firavun'u, dışarıya attı. Firavun, kırmızı bir öküz gibiydi. Bu günden itibaren deniz, hiçbir boğulanı dibinde kabul etmedi. Suda boğulanları su dışarıya atmaya başladı.

Bil ki, bu hâdise, Mûsâ Aleyhisselâm için büyük bir mûcizedir. İsrâiloğullarının ilkleri (Mûsâ Aleyhisselâm'ın zamanında yaşayan İsrâiloğulları) içindi. Buna şükretmeleri vâcibtir. Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin bu kıssa'yı anlatması da Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin apaçık bir mûcizesidir. Bununla haktan kaçan kalbler mutmein oluyor. Anlayışı zaif olan nefisler (kişiler) bile eğilmekte ve teslim olmaktadır. Onların ardından gelenlerin de, bu kıssayı büyük bir iz'ân ile (hiç şüpheye kapılmaksızın) kabul etmeleri gerekir. Çünkü bunu Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri haber verdi. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri ümmi idi. Hiçbir kitab okumamıştı. Bu bilgiler, gayb'tı. Arablar, bu haber ve bilgilerden yoksundu. Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin bunları haber vermesi ve bunları anlatması, onun vahiy olduğuna delâlet etmektedir. İşte bu, Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin peygamberliğine alâmet ve delildir.

İlk İsrâiloğulları, bu mûcizeleri bizzat gördükleri ve müşâhede ettikleri, yâni izleyip seyrettikleri halde onlarda bir tesir bırakmadı. Firavun'un elinden ve denizde boğulmaktan kurtulduktan sonra buzağıyı ilâh edindiler. Sonra, nebî ve rasûllerini (peygamberlerini) öldürmeye başladılar. İşte Yahûdîlerin Rabblerine karşı aldıkları tavır bu idi. Onların dinî hayatları ve kötü ahlâkları bu idi. Onlardan sonra

1 Yunus: 10/90
2 Yunus:10/92

gelen Yahûdîler de onların kıssalarından ders, rivâyetlerinden ibret almadı. Tevrâtı değiştirdiler. Allah'a iftira ettiler. Elleriyle (bir şeyler yazıp) Tevrât diye insanlara sattılar. Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin peygamberliğini yalanladılar. O yüce Rasûle inanmadılar. Ve bunlardan başka bir çok azgınlıklar yaptılar. Bu kadar âsî olan bir toplumun ve azgın olan tâife ve kavmin hâline gerçekten şaşılır!

Âşûra orucu

Bu Âyet-i kerimede, îmân etmeleri için kâfirlere tehdit vardır. Mü'minlere vaaz kabul etmeleri için uyarı ve isyândan vazgeçmeleri için bir tenbih vardır. Bütün zamanlarda özellikle Allahü Teâlâ Hazretlerinin, Mûsâ Aleyhisselâm'ı İsrâil oğullarıyla berâber boğulmaktan kurtardığı zaman ki, **(1/132)** O da muharrem ayının onuncu günüydü.

عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِي اللهُ عَنْهمَا أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدِمَ الْمَدِينَةَ فَوَجَدَ الْيَهُودَ صِيَامًا يَوْمَ عَاشُورَاءَ فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا هَذَا الْيَوْمُ الَّذِي تَصُومُونَهُ فَقَالُوا هَذَا يَوْمٌ عَظِيمٌ أَنْجَى اللهُ فِيهِ مُوسَى وَقَوْمَهُ وَغَرَّقَ فِرْعَوْنَ وَقَوْمَهُ فَصَامَهُ مُوسَى شُكْرًا فَنَحْنُ نَصُومُهُ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَنَحْنُ أَحَقُّ وَأَوْلَى بِمُوسَى مِنْكُمْ فَصَامَهُ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَمَرَ بِصِيَامِهِ

İbnü Abbas (r.a.) Hazretlerinden rivâyet olundu: Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri Medine'ye geldiklerinde, Yahûdîleri, Aşûrâ günü oruç tutar gördü. Onlara sordu:

-"Bu oruç tuttuğunuz gün nedir?" Onlar:

-"Bu büyük bir gündür. Bu gün, Allahü Teâlânın Mûsâ Aleyhisselâm ve kavmini boğulmaktan kurtarıp, Firavun ve kavmini suda boğdurduğu gündür. Allah'a şükür için Mûsâ Aleyhisselâm, bu gün oruç tutmuştu. Biz de onun için oruç tutuyoruz," dediler. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri:

-"Mûsâ Aleyhisselâm'a biz, sizden daha evlâyız ve gerçekten sizden daha çok ona yakınız," dedi. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri o günü oruçlu geçirdi ve Aşûre gününü oruçlu geçirmeyi emretti."[1] Bunu Sahih-i Müslim rivâyet etti.

1 Sahîh-i Müslim: Sıyâm, Mevsûâtü'l-Hadîs no: 1911

Bu hadîs-i şerîf'in zâhiri, Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin, Yahûdîlerin haber vermesi üzerine, Mûsâ Aleyhisselâm'a uyarak, Âşûrâ günü oruç tuttuğuna delildir. Halbuki, işin gerçeği böyle değildir.

عَنْ عَائِشَةَ رَضِي اللهُ عَنْهَا أَنَّ قُرَيْشًا كَانَتْ تَصُومُ يَوْمَ عَاشُورَاءَ فِي الْجَاهِلِيَّةِ ثُمَّ أَمَرَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِصِيَامِهِ حَتَّى فُرِضَ رَمَضَانُ وَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ شَاءَ فَلْيَصُمْهُ وَمَنْ شَاءَ أَفْطَرَ

Hazreti Âişe (r.a.) annemizden rivâyet olunduğuna göre, Kureyş, câhiliyyet döneminde Aşûrâ günü oruç tutuyorlardı. Daha önceleri, Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri de âşûra günü oruç tutuyordu. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri, Medine'ye geldiğinde yine Aşûra günü oruç tuttu ve ashabına tutmalarını emretti. Ramazan orucu farz olunca Aşûra orucunu terketti. Dileyen tutsun; dileyen iftar etsin, buyurdular."[1]

Hikâye (Aşura)

Hikâye olunur: Müslüman bir esir bir Aşûrâ günü kâfirlerin elinden kaçtı. Kâfirler, onu yakalamak için bineklerine binip arkasına düştüler. Müslüman esir, arkasında atlıları gördü. Yakalanacağını bildi. Ellerini göğe kaldırıp, dua etti:

-"Allahım! Bu mübârek günün hürmetine, Senden beni bu kâfirlerin elinden kurtarmanı istiyorum," dedi. Allahü Teâlâ Hazretleri, kâfirlerin gözlerini kör etti. Onu göremediler. Müslüman esir öylece onların elinden kurtuldu. O günü oruçla geçirdi. İftâr vaktinde, kendisiyle iftarını açacak bir şey bulamadı. Aç ve susuz uyudu. Rüyâsında, kendisine yedirdiler, içirdiler. Kalktığında, tok ve suya kanmıştı. Bu Müslüman bundan sonra yirmi sene yaşadı ve bu yirmi sene içinde açlık ve susuzluk hissetmedi. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri buyurdular:

اِلْتَمِسُوا فَضْلَهُ فَإِنَّهُ يَوْمٌ مُبَارَكٌ اِخْتَارَهُ اللهُ مِنَ الأَيَّامِ مَنَ صَامَ ذَلِكَ الْيَوْمَ جَعَلَ اللهُ لَهُ نَصِيبًا مِنْ عِبَادَةِ جَمِيعٍ مِنْ عَبْدِهِ مِنَ الْمَلاَءِكَةِ وَالأَنْبِياءِ وَالْمُرْسَلِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَ الصَّالِحِينَ

"Onun yâni Âşûrânın fazlını arayın. Çünkü, o mübârek bir gündür. Allah, onu günlerin arasından seçti. Kim bu gün oruçlu olursa,

1 Sahîh-i Buhâri: Sıyam, Mevsûâtü'l-Hadîs: no 1760

Allahü Teâlâ Hazretleri, bütün kullarının ibâdetinden ona bir nasib verir. Meleklerin, nebîlerin, rasûllerin (peygamberlerin), şehidlerin ve sâlihlerin ibâdetinden bir nasib ona verir." Bunlar oruçta olan fazîlettir.

Aşûrâ günü namaz

Amma Âşûrâ günü vârid olan namazla alakalı: Şeyh Abdülkadir (k.s.) Hazretleri'nin, İbnü Abbas (r.a.) Hazretlerinden rivâyet ettiği uzunca bir hadîs-i şerîftir. Hadis-i şerîfin sonlarına doğru şöyle denilmektedir:

-"Kim Aşûra günü dört rek'at namaz kılar, her rek'atında Fâtiha sûresini bir kere ve İhlâs sûresini elli kere okursa, Allah onun elli yıllık günahını bağışlar. Gelecekte Allah ona, mele-i a'lâda (yüceler yücesinde) nûrdan bin mimber yapacaktır."

Aşûra gecesini ihyâ etmek (ibâdet ile geçirmek) müstehabtır.

مَنْ اَحْيَى لَيْلَةَ عَاشُورَاءَ فَاِنَّمَا عَبَدَ اللّٰهَ بِعِبَادَةِ مَلاَءِكَتِهِ الْمُقَرَّبِينَ

"Kim Aşûra gecesini ihyâ ederse (ibâdetle) geçirirse, sanki mukarrabîn meleklerin ibâdetiyle Allah'a ibâdet etmiş gibi sevâb alır."

Te'vîlât-ı Necmiyyeden

Âyet-i kerimede geçen, الْبَحْرَ "Deniz"'den murat, dünyadır. Denizin suyundan maksat, dünyanın şehvet ve lezzetleridir. Mûsâ Aleyhisselâm, kalbtir. Kavmi, kalbin sıfatlarıdır. Firavun, nefs-i emmâredir. Firavun'un kavmi nefs-i emmârenin kötü sıfatlarıdır. Onlar, Mûsâ Aleyhisselâm'ın düşmanlarıdır. Firavun ve kavmi, öldürmek için, Mûsâ Aleyhisselâm'ın kavmini arıyorlar. Mûsâ Aleyhisselâm, kavmi ile Allah'a gidiyor. Düşman onların arkalarında; önlerinde ise deniz.. Onlar (Mûsâ Aleyhisselâm ve kavmi) ise mutlaka denizi geçip Allah'a gitmeleri lâzım. Denize dalamazlar. Onlar, kalb olan Mûsâ Aleyhisselâm'ın elinde olan

لاَاِلَهَ اِلاَّ اللّٰهُ "Allah'dan başka ilah yoktur," (Tevhid) asâsı ile denize vurmadıkça denize dalamazlar. Çünkü Mûsâ Aleyhisselâm'ın "yed-i beyzâ"sı vardır. Bu durumda, elbette suda boğulurlardı. Firavun ve kavmi boğulduğu gibi. Eğer bu asâ, nefsi emmâre olan Firavnun elinde olmuş olsaydı, onunla denizi infilak ettiren mûcize gerçekleşmezdi. Kalb olan Mûsâ'nın eli, zikir olan asâ ile vurduğunda dünya

denizi infilak etti. Şehvet suyu sağa, sola dağıldı. Allahü Teâlâ Hazretleri, inâyet yâni ilâhî yardım rüzgarını ve hidâyet güneşini gönderdi, dünya denizinin dibini kurutmak için... Dünya denizi, inâyet rüzgarı ve hidâyet güneşiyle kurudu. Kalb, Mûsâ ve sıfatları onu geçtiler. Onlar, Allah'ın yardımı ile sahili selâmete çıktılar. وَأَنَّ إِلَى رَبِّكَ الْمُنْتَهَى Ve elbette nihayet rabbine gidilecek! 53/42 [1] Nefs-i emmâre olan Firavun ve kavmine "boğulun ve ateşe girin," denildi. "Allahü Teâlâ temiz nefsini mukaddes kılsın, Te'vîlât sahibi böyle buyurdu"

....

وَ "Ve" Ey İsrâiloğulları (yine) hatırlayın.

وَإِذْ وَاعَدْنَا "Hani biz vaadettik,"

Vaadettiğimiz vakti hatırlayın. مُفاَعَلَة (babının) sıgasında gelmesi, ikinci manâyadır. Zîrâ مُفاَعَلَة babının binâsı iki kişi arasında müşâreket içindir. Yâni Mûsâ ile sözleştiğimiz vakti hatırlayın, demektir. Veya aslı üzeredir. Eğer vaad, Allah tarafından ise onun kabulü Mûsâ Aleyhisselâm tarafındandır. Vaadi kabul etmek vaadetmeye benzer. Allahü Teâlâ Hazretleri, vahyetmeyi vaadetti. **(1/133)**

Mûsâ aleyhisselâm

Mûsâ Aleyhisselâm da belirtilen vakitte Tur'a gelmeyi vaadetti. مُوسَى "Mûsâ", وَاعَدْنَا "Biz vaadettik" fiilinin birinci mefûlüdür. مُو İbrânî dilinde su demektir. شَى "Ağaç" demektir. مُوسَى aslında مُوشَىَ idi. Arabçaya geçerken, ش (şin), س (sin) oldu. Mûsâ Aleyhisselâm'a Mûsâ denilmesinin sebebi şuydu. Mûsâ Aleyhisselâm'ın annesi, Firavun'un onu öldürmesinden korktu-ğundan, onu bir tabutun içine koydu. Tabutu suya bıraktı. Nil nehrinin suları, Mûsâ Aleyhisselâm'ın içinde bulunduğu tabutu, Firavun'un sarayının bahçesine götürdü. (Firavun'un sarayının bir kısmı suyun üzerine geliyordu.) Firavun'un câriyeleri orada suda yıkanırken ağaçların arasında bir tabut gördüler. Çıkarttılar. İçinde Mûsâ Aleyhisselâm vardı. Mûsâ Aleyhisselâm suda bir tabutun içinde, ağaçlık ve sulu bir mekânda bulunduğu için ona "Mûsâ" adını verdiler.

Mûsâ Aleyhisselâm'ın nesebi, Mûsâ bin İmran bin Yusher, bin Lavî bin Yâkûb İsrâilüllah bin İshak bin İbrâhim Aleyhisselâmdır.

---

1 En-Necm: 53/42

أَرْبَعِينَ لَيْلَةً "Kırk gece,"

Yâni kırk geceyi tamamlamayı. İkinci mefûl ve muzâf olan تَمَامَkelimesi, hazfedildi. Allahü Teâlâ Hazretleri, Mûsâ Aleyhisselâm'a otuz gün oruç tutmasını emretti. O otuz gün, Zil'ka'de ayı idi. Ondan sonra ona on gün de Zilhicce ayından ekledi. Allahü Teâlâ Hazretleri burada günleri, gece diye tâbir etti. Çünkü, gece ayın başlangıcı yâni ayın ilk günü girdiği zaman olduğundandır. Arab ayları, "Ay"ın seyrine göre tayin edilmektedir. Arab aylarında tarih gecenin başlamasıyla başlar. Gece giren ayın ilk zaman dilimidir. Gündüzler de gecelere tabidir. Çünkü zulmet (karanlık) aydınlıktan öncedir.

İsrâiloğullarının buzağıya tapmaları

ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ "Sonra siz, buzağıya tutuldunuz; buzağıyı (ilah) edindiniz."

الْعِجْلَ buzağı, sığırın yavrusuna denir. Sâmirî'nin onlara altından buzağı heykelini ilah ve mabud diye yapması üzerine.

مِنْ بَعْدِهِ "Ondan sonra,"

Yâni Mûsâ Aleyhisselâm'ın mikata geçmesinden sonra. Burada, ثُمَّ "sonra" lafzının zikredilmesi, Allahü Teâlâ Hazretleri, Mûsâ Aleyhisselâm'a Tevrâtı inzal etmek için onun "mikât"a vaadilen yere gelmesini vaadetti. Bu İsrâil oğullarına bir fazîlet (ve şeref)tir. Ve bu hazırdakilere de onların derecelerinin yüksekliğini, tenbih (uyarı), gâibtekilere onları tanıtmak ve dini mükemmel kılmak içindir. İşte bu, en büyük nimetlerdendir. İsrâil oğulları, bu nimetlerden sonra çirkinlikler işlediler. Küfrün ve cehâletin bütün çeşitleriyle amel ettiler. İşte burada ثُمَّ "sonra" kelimesinin gelmesi, bir taaccüb (hayret) ifadesi içindir. Şöyle diyen bir kişi gibi: "Doğrusu ben sana iyilikte bulundum ve senin için şunları şunları yaptım, sonra sen, evet sen, bana kötülük edip eziyet vermeye kalkışıyorsun. Bu hiç olacak iş mi?" diye kişinin sözündeki hayret mesâjını bu Âyet-i kerime vermektedir.

وَأَنْتُمْ ظَالِمُونَ(51) "Ve siz bu halinizle zâlimlerden idiniz."

Şirkinizle, bir şeyi hakkı olmadığı bir yere koymanızla... Yâni Allah-ü Teâlâ Hazretlerine yapmanız gereken ibâdeti buzağıya yap-

makla başka yere koydunuz. Bu cümle, اتَّخَذْتُمْ "tutuldunuz" cümlesinin zamirinden haldir.

ثُمَّ عَفَوْنَا عَنْكُمْ "Sonra yine sizi affettik"

Yâni siz tevbe ettiğinizde biz cerimelerinizi (cürüm, hatâ ve günahlarınızı) silip yok ettik."

مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ "bundan sonra,"

Yâni çirkinliğin doruk noktası olan buzağıyı ilah ve mâbûd edinmenizden sonra... Sizi cezalandırmada acele etmedik. Mûsâ 'nın gelmesine kadar size mühlet verdik. Mûsâ, sizleri uyardı ve size günahlarınızın keffâretinin ne olduğunu haber verdi.

(52)لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ "Gerekti ki şükredecektiniz"

Af ve mağfiret nimetine şükretmeniz ve bundan sonra taat ve ibâdet yoluna devam etmeniz için. Çünkü nimetlendirme (ve nimetler) şükrü icâbeder. Şükrün aslı nimetleri tasavvur etmek (zihinde düşünmek) ve onları izhâr etmektir. Şükrün hakikati ise, şükürden âciz olmaktır.

Sâdî buyurdu:

Yiğit kişi, tabiatıyle kendisine
nimetleri verene severek şükredendir.

Mûsâ Aleyhisselâm'a kitab verildi

وَإِذْ آتَيْنَا "Ve bir zamanlar biz verdik" ,

مُوسَى الْكِتَابَ وَالْفُرْقَانَ "Mûsâ'ya o kitabı ve furkanı,"

Yâni Tevrâtı verdik. Tevrât, kitab olmakla, hak ile bâtılın arasını tefrik edici bir hüccet ve delil olmayı kendisinde toplamıştı. Senin cömertlik ile ücret'in arasını bir toplayarak: لَقَيْتُ الْغَيْثَ وَ اللَّيْثَ Ben aslâ n ve yağmurla karşılaştım," demen gibidir. Burada geçen, الْكِتَابَ وَالْفُرْقَانَ kitab ve furkan ikisi de birdir..

(53)لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ "gerek ti ki, doğru gidecektiniz."

Tevrâtın içindekileri düşünerek hidâyete ermeniz ve içindekiler ile amel etmeniz için Tevrâtı indirdik. Bu ayet, indirme illetini (sebebini) değil de hikmetini ihtivâ etmektedir. Yâni Tevrâtın indirilme-

sindeki hikmet, onların yâni İsrâil oğullarının, Tevrâtı okuyup üzerinde düşünmeleri ve kendisiyle amel etmeleridir. Allahü Teâlâ Hazretlerinin Mûsâ Aleyhisselâm'a Tevratı vermesi, onun peygamberliğinin doğruluğuna delâlet etmesi içindir. Böylece İsrâiloğulları, rüşde (irşâda) tâbi olmakta çalışmaları gerekir. Siz bunu yaptığınızda, irşâda ermek ve hidâyet-i bulmak için çalıştığınızda Muhammed Mustafa (s.a.v.) Hazretlerine îmân edersiniz. Çünkü o yüce rasûl, siz düşündüğünüzde ve araştırdığınızda, size kendi peygamberliğine delâlet edecek büyük mûcizeler ile geldi.

Rivâyet olundu:

İsrâiloğulları, Allahü Teâlâ'nın düşmanlarını yâni Firavun ve avenelerinin suda boğulduklarından emin olduklarında, Mısır'a girdiler. Kendisiyle kötülüklerden kaçınıp, amel edecekleri bir kitab ve şeriatleri yoktu. Allahü Teâlâ, Mûsâ Aleyhisselâm'a Tevrâtı indirmeyi vaadetti. Mûsâ Aleyhisselâm, kavmine:

-"Ben Rabbimin mikâtına gidiyorum. Orada içinde, size emirler ve korkutmalar bulunan bir kitab getireceğim," dedi. Onlara kırk gece vaadetti. Onlara kardeşi Hârûn Aleyhisselâm'ı halîfe bıraktı. Zamanı geldiğinde, Cebrâil Aleyhisselâm, kendisine "hayat atı" denilen bir atın üzerinde geldi. Hayat atı, neye değse hemen canlanırdı. **(1/134)**

Mûsâ Aleyhiselâm Rabbine gelmişti.

Sâmirî

Sâmirî, hayat atını (ve onun bastığı yerin canlandığını) gördü. Sâmirî, kuyumcu biriydi. Bacurumî ehlindendi. Adı Mihâ idi. Cebrâil Aleyhisselâm'n atının bastığı yerin yeşerdiğini gördü. Münâfık idi. Müslümanlığını izhâr etti. Aslında sığıra tapan bir kavimdendi. Sâmirî, Cebrâil Aleyhisselâmı bu atın üzerinde görünce kendi kendine: "Bunda bir iş var!" dedi. Cebrail Aleyhisselâm'ın atının tırnaklarının bastığı topraktan bir avuç aldı.

Başka bir rivâyete göre ise: Sâmirî[1] onun Cebrâil Aleyhisselâm olduğunu tanımıştı. Çünkü Firavun'un, İsrâiloğulları çocuklarını öldürdüğü sene Sâmirî doğmuştu. Annesi Firavun'un onu öldürmesinden korktuğu için götürüp bir ormanlıkta bıraktı. Cebrâil Aleyhisselâm, gelir parmaklarıyla onu beslerdi. Sâmirî Cebrâil Aleyhisselâm'ın parmaklarını emerdi. Sâmirî'nin gıdalanması için Cebrâil Aleyhisselâm'ın sağ başparmağından bal, sol başparmağından yağ akardı. Denizi geçtikten sonra Cebrâil Aleyhisselâm'ı gördüğünde tanıdı.

Cebrâil Aleyhisselâm'ın atının ayak izlerinden bir avuç toprak aldı. Mûsâ Aleyhisselâm, Tur dağına gitme zamanına kadar Sâmirî, o toprağı hep avucunda taşıdı, bırakmadı. Denizden çıktıklarında Sâmirî onları işitmişti. İsrâiloğulları, puta tapan bir kavim görmüştü. Mûsâ Aleyhisselâm'a:

-"Ey Mûsâ! Sen de bize bunların ilahları gibi bir ilah yap. Ona ibâdet edelim," demişlerdi. Onların bu seslerini işiten Sâmirî'nin içine İsrâil oğullarını bu şekilde sapıtma düşüncesi doğdu. İsrâiloğullarının yanında Mısır'dan çıkarlarken, Kıbtîlerden düğün bahânesiyle ödünç alınmış çok altın vardı. Allahü Teâlâ Hazretleri, Firavun'u ve kavmini Kızıldenizde helâk edince bu altınlar (ziynet ve süs eşyâları) İsrâiloğullarının elinde kalmıştı. Mûsâ Aleyhisselâm, Rabbine münâcât için gittiğinde, İsrâiloğulları, gece ve gündüzü iki gün saydılar (yâni gündüzü ayrı bir gün, aynı gündüzün gecesini de ayrı bir gün olarak saydılar). Yirmi gün olduğunda, Yahûdîler:

-"Kırk gün tamam oldu ama Mûsâ hâlâ bize dönmedi! Mûsâ bize muhâlefet etti" dediler. Sâmirî, onlara:

-"Kıbtîlerden ödünç almış olduğunuz altınları (ziynet ve süs eşyâlarını) bana getirin," dedi. Daha önce Mûsâ Aleyhisselâm, onları toplamıştı. Bir çukura koymuştu. "Ben dönüp bu konuda ilâhî bir emir getiresiye kadar burada kalsın," demişti. O altınlar toplandığın-

---

1 Sâmirî'nin, asıl adı Mûsâ'dır. Yahûdîlerin Sâmir kabilesine mensup olduğu için kendisine Sâmirî denmiştir. O da, Firavun'un Yahûdî çocuklarını öldürdüğü sene doğdu. Onu da annesi, götürüp, dağda bir mağara'ya bıraktı. Cebrâil (Aleyhisselâm)besleyip, büyüttü. Mûsâ aleyhisselâm'dan öğrenmiş olduğu fen ve simyâ ilmiyle altından bir buzağı yapmayı becerdi. Ona daha önce görmüş olduğu Cebrâil Aleyhisselâm'ın atının ayak tozundan biraz serpince o heykel canlı bir hayvan gibi böğürmeye başladı. Halk, hemen ona meyletti. Buzağıya secde ettiler. Sâmirî çok cömert olduğu için öldürülmedi. Sâmiri sahip olduğu fen ilmini kötü yola kullanan kişilerin sembolüdür. Samiri ve Hazreti Mûsâ hakkında: "Cebrail'in besleyip büyüttüğü Mûsâ, kâfir; Firavun'un büyütüp beslediği Mûsâ, peygamber oldu", buyurmuşlar. Nişâncızâde, İbni Esîr, El-Kâmil fit-Tarih c. 1, s. 183; Mir'ât-i Kâinât, 1/206, Meşâhiru'n-Nisâ, s. 14, Hacı Mehmed Zihnî Efendi

da, Sâmirî, üç günün içinde onlardan bir buzağı heykeli yaptı. Cebrâil Aleyhisselâm'ın, atının tırnağının değdiği topraktan da onun içine koydu. Buzağı altından çıktı. Cevâhir ile süslenmiş, donatılmış ve en güzel bir şekil aldı. Böğürmesi olan bir cesed oldu. Yâni buzağı sesi gibi sesi olan bir cesed oldu. Eti, kan ve kılları (tüyleri) vardı. (Bâzı rivâyetlerde) denildi ki, boşluğundan rüzgar girip, ağzından çıkınca buzağı sesi gibi bir ses çıkarttı.

(Yahûdîlerin şaşkın şaşkın bakışları arasında) Sâmirî, kavmi Yahûdîlere:

-"هَذَا إِلَهُكُمْ وَإِلَهُ مُوسَى فَنَسِيَ " İşte sizin de, Mûsâ'nın da ilâhı budur, ama o unuttu"[1] dedi. Yâni, Mûsâ Aleyhisselâm, Rabbinin yolunu şaşırdı (hataya düştü). Rabbi burada, Mûsâ Aleyhisselâm ise onu aramaya gitti.

Bütün Yahûdîler, buzağıya tapmaya başladılar. Hepsi taptı. Ancak Harûn Aleyhiselâm ile berâberinde on iki bin kadar İsrâiloğlu kalmıştı. Bunlar, Hârûn Aleyhisselâm'a tâbi oldu. Bunlardan başka kimse tâbi olmadı. Hârûn Aleyhisselâm, onları buzağıya tapmaktan alıkoymaya çalıştı ve onlara nasihat etti:

يَاقَوْمِ إِنَّمَا فُتِنْتُمْ بِهِ وَإِنَّ رَبَّكُمُ الرَّحْمَانُ فَاتَّبِعُونِ وَأَطِيعُوا أَمْرِي

"Ey kavmim! Siz bununla sırf bir fitneye tutuldunuz ve doğrusu sizin rabbiniz ancak Rahmân'dır! Gelin, bana tâbi olun ve emrine itaat edin!'[20/90] [2] demişti. Yahûdîler, Hârun Aleyhisselâm'a:

قَالُوا لَنْ نَبْرَحَ عَلَيْهِ عَاكِفِينَ حَتَّى يَرْجِعَ إِلَيْنَا مُوسَى

'Biz' dediler; 'bunun başına devam edip durmaktan aslâ ayrılmayız, tâ dönünceye kadar bize Mûsâ!.. [20/91]" [3] Dediler.

Denildi ki: Mûsâ Aleyhisselâm, onlara otuz gün vaadetmişti. Sonra on gün daha ziyâde kılındı. Yahûdîlerin, imtihan olup fitneye düşmeleri ve sapıtmaları, bu son on günün içinde oldu. Otuz gün geçip Mûsâ Aleyhisselâm, gelmeyince; onlar, Mûsâ Aleyhisselâm'ın gerçekten öldüğünü sandılar. Yahûdîler, buzağıyı gördüler. Sâmirî'nin sözlerini işittiler. Buzağıya tapmaya başladılar.

Ebul Leys tefsirinde buyurdu:

Bu en doğru olan yoldur. Mûsâ Aleyhisselâm, döndüğünde onları bu halde görünce, "Levhleri" aldı. Hepsinden altı cüzleri kalktı. Bir cüz kaldı. O da helâl ve haram idi. Onların muhtaç olduğu şeydi. Mûsâ Aleyhisselâm, buzağıyı yaktı. Onun külünü denize saçtı.

1 Taha: 20/88
2 Taha: 20/90
3 Taha:20/91

Yahûdîler, buzağıya olan muhabbet ve derin sevgilerinden dolayı, gidip deniz suyunu içtiler. Deniz suyunu içmeleri üzerine, Yahûdîlerin dudakları sapsarı oldu. Karınları ileri doğru atıldı (şişti). İsrâiloğulları tevbe ettiler. Tevbeleri kabul olunmadı. Kendi nefislerini (canlarını almadıkça) katletmedikçe tevbeleri kabul edilmedi. Bu İsrâiloğullarının haliydi. Amma bu ümmet ise, sûrette kendilerini katletmeye (öldürmeye) muhtaç değiller. Bu ümmetin hakikî tevbeleri, hevâ (ve heves) buzâğısına tapan, nefs-i emmârelerini öldürerek, Allah'a dönmektir.

Mesnevî de buyuruldu:

Gerçi dışarıdan hasmı mağlub ettik ama,
içimizdeki düşman ondan daha fenâdır.
Onun öldürülmesi aklın, idrakin yapacağı bir iş sanma.
Nefis arslanı tavşanın maskarası olamaz. **(1/135)**

Erbaîn

Bilki "mîkâd"da (belirtilen zamanda) kırk adedin kırk olarak tayin edilmesinde kırk sayısının kemâliyete ihtisasından dolayıdır. Çünkü adetlerin mertebeleri, dörttür. Birler, onlar, yüzler ve binlerdir. On sayısı kendi nefsinde kâmildir. Allahü Teâla buyurduğu gibi: تِلْكَ عَشَرَةٌ كَامِلَةٌ Bu tam (kâmil ve mükemmel) on (gündür)."[1] On sayısını dört defa katlarsan, sayıların kemâl mertebesidir. O da kemâlin kemâlidir. Bu da Âdem Aleyhisselâm'ın hamurunun yoğurulduğu günlerin sayısıdır. Allahü Teâlâ'nın: خَمَّرْتُ طِينَةَ آدَمَ اَرْبَعِينَ صَبَاحاً "Ben Âdem'in toprağını kırk sabah yoğurdum," buyurmaları gibi. Kırk sayısı buna tahsis edildi. Kırk sayısındaki tesir onun dışındaki sayılarda bulunmadı. Efendimiz (s.a.v.) buyurdukları gibi:

إِنَّ خَلْقَ أَحَدِكُمْ يُجْمَعُ فِي بَطْنِ أُمِّهِ أَرْبَعِينَ يَوْمًا نُطْفَةً ثُمَّ يَكُونُ عَلَقَةً مِثْلَ ذَلِكَ
ثُمَّ يَكُونُ مُضْغَةً مِثْلَ ذَلِكَ

"Sizden herhangi birinizin yaratılışı: Annesinin karnında kırk gün nutfe olarak toplanır. Sonra bu kadar (40 gün) alaka olur. Sonra bunun gibi (40 gün) muzğa olur…,"[2] buyurdular.

1 Bakara:2/196
2 Sahih-i Buhârî, Enbiya, Müslim, kader, Tirmizi; kader, Ebû Dâvûd; sünnet, İbni Mâce; mukaddime, Müsned-i Ahmed; Mevzüatül hadis no: 4781

Cismânî tılsımın, ruhânî hazinenin üzerine konması, bağlanması kırk'a mahsustur. Çözülmesi (mezarda dağılması) da kırka muhsustur. Bu durum:

سُنَّةَ اللّٰهِ الَّتِي قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلُ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللّٰهِ تَبْدِيلاً

"Allah'ın öteden beri cereyan edegelen sünneti !.. Allah'ın o sünnetine bir tebdîl (değişme) de bulamazsın! 48/23 [1]

Allah'a en yakın vakit

Âyet-i Kerimede أَرْبَعِينَ لَيْلَةً "gece"nin zikredilmesi, iki manâ içindir.

Birincisi: Gece ibâdet ve Allah'a yaklaşmaya tahsis edildiği içindir. Bunun için Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri buyurdular:

إِنَّ أَقْرَبَ مَايَكُونُ الْعَبْدُ فِي جَوْفِ اللَّيْلِ

"Kulun Rabbine en yakın olduğu vakit gecenin yarısıdır."

Yine Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri buyurdular:

يَنْزِلُ اللّٰهُ اِلَى السَّمَاءِ الدُّنْيَا "Allahü Teâlâ her gece, rahmet ve mağfiretiyle dünya semâsına inip tecelli eder." Yine bu manâ'da Allahü Teâlâ, Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerine şöyle hitab etti:

وَمِنَ اللَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِ نَافِلَةً لَكَ عَسَى أَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَحْمُودًا

"Geceden de sana mahsus fazla bir namaz olarak uykudan kalk, Kur'an ile teheccüd kıl! Yakındır ki rabbin seni bir makam-ı mahmûd'a ba'sede ! 17/79" [2] Allahü Teâlâ buyurdu:

سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلاً مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْاَقْصَى الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ آيَاتِنَا إِنَّه هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ

"Tenzîh o sübhân'a ki kulunu bir gece Mescid-i Haram'dan o havalisini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya isrâ buyurdu (yürüttü); ona ayetlerimizden gösterelim diye! Hakîkat bu, O'dur o; işitengören! 17/1" [3]

(İkincisi) Diğeri, eğer gece değil de gündüz zikredilseydi, insanlar, sadece gündüzleri, Allah'a ibâdet etmekle vazifeli olduklarını; gecelerinin ibâdetin yapılmadığı zannına kapılırlardı. Çünkü geceler, istirâhat ve sukûnet içindir. Allahü Teâlâ geceler için şöyle buyurdu:

1 El-Fetih: 48/23
2 El-İsrâ: 17/79
3 El-İsrâ: 17/1

هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ لِتَسْكُنُوا فِيهِ وَالنَّهَارَ مُبْصِرًا إِنَّ فِي ذَلِكَ لآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَسْمَعُونَ

"O, odur ki, içinde durup dinlenesiniz diye sizin için geceyi yaptı, gündüzü de göz açıcı... Elbette bunda dinleyecek bir kavim için birçok âyetler var...[10/67]" [1] Gecenin zikre tahsis edilmesinden dolayı Mûsâ Aleyhisselâm, gece ve gündüz Allah'a ibâdet edileceğini öğrendi. Te'vîlât-ı Necmiyyede de böyledir.

Şeyh Üftâde (k.s.) Hazretleri buyurdular: Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri, "erbaîn" yâni kırk gün falan tayin etmedi. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri, sadece Ramazan-ı Şerif'in son on günlerini itikâf ile geçirdi. Evet Mûsâ Aleyhisselâm yaptı. Allahü Teâlâ onun için:

وَوَاعَدْنَا مُوسَى ثَلاَثِينَ لَيْلَةً وَأَتْمَمْنَاهَا بِعَشْرٍ فَتَمَّ مِيقَاتُ رَبِّهِ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً

"Bir de Musâ'ya otuz geceye vaa'd verdik ve onu bir on ile tamamladık. Bu sûretle rabbinin mîkatı tam kırk gece oldu ve Mûsâ, kardeşi Hârûn'a şöyle dedi:

"Kavmim içinde bana halef ol, ıslâha çalış da müfsidler yoluna gitme.[7/142]" [2]

Halvetiyye işte bunu aldılar. Bu Âyet-i delil getirerek "çile" çıkarttılar. Allah, nefsini temizlesin, Şeyh Hüdâî Hazretlerinin "vâkıât"ında da böyledir.

ŞÜKÜR

Te'vîlât-ı Necmiyye'de şöyle buyuruldu:

Şükürde üç vecih vardır. (üç türlüdür). Sözler ile şükür, ameller ile şükür ve haller ile şükür.

(Birincisi:) Sözler ile şükür. Sözler ile şükretmek, Allah'ın nimetlerini, kendi nefsinde gizlemek, (yâni o nimetler ile böbürlenmemek) gizlemek, başkalarıyla berâber olunduğunda izhâr etmek ve Rabbiyle berâber olunduğunda ona karşı fakir ve zelil bir kul olduğunu söyleyip izhâr etmektir. Allahü Teâlâ buyurduğu gibi: وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ Ve amma sâili (yoksulu) azarlama! Fakat rabbinin nimetini anlat da anlat! [93/11]" [3]

1 Yunus: 10/67
2 El-A'râf: 7/142
3 Ed-Duhâ: 93/11

مَنْ لَمْ يَشْكُرِ الْقَلِيلَ لَمْ يَشْكُرِ الْكَثِيرَ وَمَنْ لَمْ يَشْكُرِ النَّاسَ لَمْ يَشْكُرِ اللهَ التَّحَدُّثُ بِنِعْمَةِ اللهِ شُكْرٌ وَتَرْكُهَا كُفْرٌ وَالْجَمَاعَةُ رَحْمَةٌ وَالْفِرْقَةُ عَذَابٌ

"Aza şükretmeyen, çoğa da şükretmez. İnsanlara teşekkür etmeyen, Allah'a da şükredemez. Allah'ın nimetlerini konuşmak şükürdür. Şükrü terketmek nânkörlüktür. Cemaat rahmet, ayrılık ise azabtır."[1]

(İkincisi:) Ameller ile şükürdür. Ameller ile şükür, Allah'ın verdiği nimetleri, onun taat ve yolunda harcamaktır. O nimetleri, aslâ isyânda kullanmamaktır. Kişi, Allah'ın verdiği maddi ve mânevî nimetler ile, kaçırdığı taatlerden kaçırdıklarını elde etmeye çalışır. Onunla isyândan uzaklaşır. Allahü Teâlâ buyurduğu gibi:

اعْمَلُوا آلَ دَاوُودَ شُكْرًا وَقَلِيلٌ مِنْ عِبَادِيَ الشَّكُورُ

"Çalışın ey Dâvud hânedânı, şükür için çalışın! Mâmafih kullarım içinde şekûr olan azdır. [34/13]" [2]

(Üçüncüsü:) Ahvâl (haller yâni lisân-i hâl) ile şükürdür: Mün'îm, yâni nimetleri veren Allah شَكُور "Şekûr" çok şükreden sıfatıyla kulun "sırrı"nın üzerine tecelli eder. Kul artık nimetlerde Mün'imi; şükürde Şekûrü görür. Kul böylece, Mün'imi, ni'metlerde, nimetleri de Mün'im olan Allah'dan görür. Şekûrü, şükür'de ve şükretmeyi de Şekûr'den olduğunu bilir. Kul, varlığını ve şükrünü, Mün'im olan Allah'ın nimetlerinden iki nimet olarak görür. Nimetin görülmesi, varlık nimeti, Mün'im'in cemâline bir ayna olur. Şükrü, Şekûr (olan Allah'ın) cemâline bir ayna olur. Mün'im'in ve nimetin görülmesi sonsuz ayrı birer nimettirler. Ve böylece kul, şükrünü edâ etmekle ona ancak şekûr'ün şükredeceğini anlar.

وَمَنْ يَقْتَرِفْ حَسَنَةً نَزِدْ لَهُ فِيهَا حُسْنًا إِنَّ اللهَ غَفُورٌ شَكُورٌ

"Ve her kim çalışır bir güzellik kazanırsa ona, onda, daha ziyâde bir güzellik veriririz; çünkü Allah gafûr'dur şekûr'dur! [42/23]" [3] Buyurdu.

وَ "Ve" Ey İsrâiloğulları yine hatırlayın. Bu onlara verilen beşinci nimettir.

وَإِذْ قَالَ مُوسَى "Hani bir zamanlar Mûsâ dediği vakti hatırlayın.

---

1 Ahmed bin Hambel Müsnedi: Mesûâtül-hadis no: 17721
2 Es-Seb'e: 34/13
3 Eş-Şurâ: 42/23

لِقَوْمِهِ "Kavmine," buzağıya tapanlara dedi:

يَاقَوْمِ "Ey kavmim!"

Yâni: يَاقَوْمِي "ey benim kavmim!" Kavmin kendisine izâfe edilmesi, şefkat içindir.

إِنَّكُمْ ظَلَمْتُمْ أَنْفُسَكُمْ "Gerçekten siz (o buzağıyı put edinmekle ve ona tapmakla) kendi kendinize zulmettiniz."

Yâni siz nefsinizi zarara soktunuz. **(1/136)** Nefsinizin üzerine azabını icâb ettirecek bir amel işlemekle kendi nefsinize zulmettiniz. Mûsâ Aleyhisselâm'ın ahdine üzerinize vâcib olan uslu uslu durmayı ve ikâmet etmeyi bozduğunuz için, sevâblarınızı noksanlaştırdınız.

بِاتِّخَاذِكُمُ الْعِجْلَ "Buzağıya tutulup (onu ilâh) edinmekle," yâni ma'bud edinmekle...

Yahûdîler Mûsâ Aleyhisselâm'a sordular:

-"Ne yapmalıyız?" Mûsâ Aleyhisselâm Buyurdu:

فَتُوبُوا "Tevbe edin de," yâni tevbeye azmedin de.

Cümlenin başındakı فَ (fe) harfi sebebiyet içindir. Çünkü zulüm tevbeye sebebtir.

إِلَى بَارِئِكُمْ "Halikınıza"

Yâni sizi ayıp, noksan ve karışıklıktan uzak bir şekilde yaratana dönüp tevbe edin de. Rabbiniz, sûret ve şekillerinizi değişik yaratmakla sizleri birbirinizden ayırdı. Barî Teâlâ Hazretlerinin unvânının arzedilmesi, Allahü Teâlâ'nın onlara hatırlatılması, irşâd içindir. Çünkü Yahûdîler (ilim, mârifet ve gerçeklerden uzaklaşıp) cehâletin en doruk noktasına ulaştılar. Ahmaklığın (ve aptallığın) son noktasındaydılar. Yahûdîler, kendilerini lütfuyle, hikmetiyle karışıklık (noksan, ayıp) ve nefretten uzak bir şekilde yaratan; alîm (herşeyi hakkıyla bilen) hakîm (hikmet sahibi) olan Allahü Teâlâ Hazretlerini bırakıp; (Sâmirî'nin altın ve süs eşyâlarından yapmış olduğu bir heykele) buzağıyadanaya ibâdet etmeye koyulmaları, gerçekten gabâvetten başka bir şey değildir. Bundan dolayı Yahûdîler, "gabâvet" aptallık ve ahmaklık ile itham edildiler. Kim kendisine nimet veren, ikrâm ve ihsanda bulunanın (Yâni Allah'ın) haklarını tanımazsa, o, nimetlerin kendisinden geri alınmasına lâyık olur. İşte bundan dolayı, terkibin bozulması ve kendilerini öldürmekle emir olundular. Çünkü buzağıya tapan Yahûdîler, sordular:

-"Nasıl tevbe edelim?" Allahü Teâlâ buyurdu:

فَاقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ "Kendi nefislerinizi öldürün."

Yâni, buzağıya tapmaktan uzaklaşan kişi, mücrim olan nefsini öldürsün.

Burada أَنفُسَكُمْ kendi nefsinizi," öldürün denildi. Çünkü mü'minler kardeştirler. Kişi kardeşi ise sanki kendisidir. Onunla (Allahü Teâlâ Hazretlerini bırakıp buzağıya tapan) kardeşlerinizi öldürün (manâsı), murat edildi. Bu şunun gibidir: وَلاَ تَلْمِزُوا أَنفُسَكُمْ Kendi kendinizi ayıplamayın,"[1] yâni, Müslüman kardeşlerinizin gıybetlerini etmeyin. Teysir tefsirinde ve Ebû'l-Leys tefsirinde de böyledir.

فَاقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ "Kendi nefislerinizi öldürün." cümlesinin başındaki فَ (fe) harfi, takib içindir. Onların tevbeleri katledilmeleri (öldürülmeleridir). Yâni tevbeye azmedin de nefislerinizi öldürün. Keşşâf'da böyledir.

Tefsir-i Kebir'de buyuruldu.

Tevbe'nin tefsiriyle katletmek murat edilmedi. Belki onların tevbelerinin beyanıdır. Sizlerin tevbeleri ancak, nefislerinizi öldürmekle hâsıl olur. Çünkü Allahü Teâlâ Hazretleri, Mûsâ Aleyhisselâm'a vahyetti. Mürteddin tevbesinin ancak ve ancak öldürülmekle olduğunu beyan etti.

ذَلِكُمْ "Sizin bu haliniz," yâni tevbe ve katl (öldürülme),

خَيْرٌ لَكُمْ عِنْدَ بَارِئِكُمْ (Böyle yapmanız) Bârî Teâlânız katında sizin için daha hayırlıdır,"

Allah'ın katında sizin için, buzağıya ve küfre ısrar etmeniz ve ebedî azaba müstahak olmanızdan daha faydalıdır. Zîrâ katl (öldürülme) şirkten temizlik, ebedî hayata vuslat (kavuşma) ve bitmeyen, tükenmeyen ve sürekli bir nimet ve sevinçtir.

فَتَابَ عَلَيْكُمْ "(Allah,) böylece" tevbenizi kabul buyurdu."

Hitab Allahü Teâlâ'dandır. Yâni siz benim emrettiklerimi yaptığınızda onun sebebiyle Barîniz, (yaratıcınız olan Allah) tevbelerinizi kabul buyurdu. Yâni kabul etti ve sizi cezâlandırmadı. Âyette, فَتَابَ عَلَيْكُمْ "(Allah) böylece" tevbenizi kabul etti," buyurdu da; فَتَابَ عَلَيْهِمْ "Onların tevbelerini kabul etti," demedi. Çünkü bir kavme zamir

1 El-Hucurât: 49/11

göndermek onlar için büyük bir nimettir. Âyetle muhâtablarına nimeti hatırlatmaktır. Seleflerine (geçmiş)lerine değil. Eğer sen: "Allahü Teâlâ katli (öldürülmeyi) onlara emretti. Öldürülme ise nimet değildir?" dersen; cevâben derim ki: Allah, onların büyük günahlarına tenbih etti. Sonra da onlara bu büyük günahtan nasıl kurtulacaklarını tenbih etti. İşte bu, dinde bir nimettir.

إِنَّهُ Muhakak O, Allahü Teâlâ,

هُوَ التَّوَّابُ "Tevvâb O'dur,"

Yâni, O (Allah), günahkâr kullarına çok çok tevbe etme başarısını verir ve tevbeyi onlardan kabul etmede mübâlağa eder.

(54)الرَّحِيمُ "O rahîm'dir,"

Emrine itaat edenlere karşı çok rahmetlidir. Öldürülmeyi onların günahlarına keffâret kıldı.

Sa'di buyurdu:

Allah'ın rahmeti yakındır.

O dualara icâbet edendir.

Rivâyet olundu:

Mûsâ Aleyhisselâm, onlara öldürülmeyi emrettiğinde, onlar, kendilerinden geçmiş, büyük bir saygıyla kabul edip, herşeyden el etek çekerek oturdular. Ve onlara şöyle denildi:

-"Kim kendisini öldürecek olan kişiden az emekle de olsa uzaklaşacak olursa veya herhangi bir tarafını eğse veya eliyle ondan korunmaya çalışsa, o kişi mel'undur. Onun tevbesi makbul değildir," denildi. Kavim, (buzağıya tapmayan Müslümanlar), hançerleriyle onların üzerine saldırdılar. Onları öldürmeye başladılar. Müslümanların çoğunun öldüreceği kişiler, oğlu, babası, kardeşi, yakını, dostu ve komşusuydu. Onlar için Allah'ın emirlerini yerine getirmek mümkün olmuyordu. Mûsâ Aleyhisselâm'a:

-"Ey Mûsâ! Bunu nasıl yapacağız?" dediler. Allahü Teâlâ Hazretleri, sis ve siyâh bir bulut gönderdi. Birbirlerini göremez oldular. Akşama kadar onları öldürmeye başladılar. Öldürülmeleri çok oldu. Mûsâ Aleyhisselâm ile Hazreti Hârun, ağladılar, büyük tazarru ile Allah'a dua ettiler:

-"Ya Rabbi! İsrâiloğulları helak oldu. Bari geride kalanları bize bağışla, geride kalanları bağışla!" Allahü Teâlâ Hazretleri, bulutu onların üzerinden kaldırdı. Tevbe indirildi. Onlara, katilden vazgeçmeleri emir olundu. Onlardan yetmiş bin kişi öldürülmüştü. Öldürülenler

şehid kabul edildiler. Geride kalanlarının günahları ise mağfur olundu. Allahü Teâlâ Hazretleri, vahyetti. "Kâtili ve maktûlü cennetime sokacağım," dedi. Bu bir rivâyet, mücrimlerden öldürülenlerin, Allahü Teâlâ'nın; فَاقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ "Kendi nefislerinizi öldürün," Âyet-inin ma'nâsıdır. **(1/137**) Yâni bâzı mücrimler, bazılarını öldürsünler diyedir. Burada kâtil, öldürülmekten elçekme emrinden sonra mücrimlerden geride kalanlardır. Ancak başka bir rivâyete göre ise katl işini yapan, buzağıya tapmayanlardır. Âyet-in tefsirinde geçtiği gibi.

Rivâyet olundu:

Onların ölümle emir olunmaları, üzerlerindeki ve omuzlarındaki ağır yükler, prangalar, sıkıntı türünden şeylerdi. Hangi organ ile hatâ işlemişlerse o hatanın kesilmesi, namazlarının mescidin dışında herhangi bir yerde kabul edilmemesi, suyun dışında başka bir şeyle temizliklerinin caiz olmaması, uyuduktan sonra oruçlunun bir şeyi yemesinin haram olması, işlemiş oldukları günahlar ile onlardan güzelliklerin menedilmesi, zekâtın onların mallarının dörtte biri olması ve gündüzleyin günah işleyenlerin kapılarına geceleyin yazının yazılması gibi yüklerin, onların üzerine yazılması demektir.

Rivâyet olunduğu üzere, İsrâiloğulları, namaz için ayağa kalktıklarında yünden yapılmış elbiseyi (sertliğinden insanın içini acıtan ruhbân elbisesini) giyer, ellerini boynuna bağlar, dizleri delinecek gibi olur. Bir tarafından zincirle kendilerini direklere bağlar ve kendi nefsini ibâdete hapsederdi. İşte bu zor durumlar, Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerine ikrâm olarak, bu ümmetten kaldırıldı.

Tevbe'nin Çeşitleri

Tevbe, Allahü Teâlâ Hazretlerinden bir nimettir. Allahü Teâlâ Hazretleri bu ümmete in'âm etti. Diğer ümmetlere Allah, bu nimeti vermedi. Tevbe'nin dört mertebesi vardır.

Birincisi: Tevbe ismiyle ilgilidir. O'da sâliklerin (seyrü sulûk'a girenlerin) ilk mertebesidir. Bu nefsi emmâre'nin tevbesidir. Bu mü'minlerden avâmların mertebesidir. Bu tevbe'de, menhiyyatı (Allah'ın yasakladıklarını) terketmek, Allah'ın emirlerini işlemek, kaçırdıklarını (namaz ve oruç gibi ibâdetleri) kazâ etmek, hakları hak sahiblerine vermek, zulmettiği kimseler ile helâlleşmek, yaptıklarına pişman olmak ve bir daha onlara dönmemeye azmetmektir.

İkincisi: İnâbe mertebesidir. Bu nefs-i levvâme'nin mertebesidir. Bu, evliyâ'dan mü'minlerin havassının (seçkin olanların) mertebesidir. Allah'a inâbet, dünyayı terketmek, dünyanın lezzetlerine

karşı zâhid olmak, güzel ahlâka sahip olmak, nefsi, hevâ ve hevesine muhâlefet ederek temizlemek ve nefis ile mücâhede etmeye devam etmektir. Nefis inâbe mertebesini kazanırsa, kalb makamına girer. Kalbin sıfatıyla vasıflanır. Çünkü inâbe kalbin sıfatlarındandır. Allahü Teâlâ buyurdu:

مَنْ خَشِيَ الرَّحْمَانَ بِالْغَيْبِ وَجَاءَ بِقَلْبٍ مُنِيبٍ "Gaybda Rahmân'a haşyet duyan ve inâbeli bir kalb ile gelen kimselere! 50/33" [1]

Üçüncü mertebe, "Evbe" mertebesidir. Bu ise nefs-i mülheme'ye mahsus bir yerdir. Bu mertebe, evliyâ'nın havassının mertebesidir. Allah'a "evbe" etmek (ona yönelmek), mü'minin şevk ve iştiyak duygularının eseri olarak Allah ile karşılaşmaya ve buluşmaya yönelmesidir. Eğer "evbe" mertebesini kazanırsa, "ruh" makamına girer. "Evbe" makamının emmârelerindendir. Allah'a müştak olmak, insanlara karışmayı uzlet ile değiştirmesi, dostlar ile halvet yapmaktan pişman olmak, halktan uzaklaşır, Hak Teâlâ Hazretleriyle ünsiyet eder ve Allah yolunda hakkıyla mücâhede eder. İki kâinâtta ona taalluk eden herşeyi keser.

Dördüncü mertebe, Nefs-i mutmainne'nin mertebesidir. Bu peygamberlerin ve evliyânın ehassının mertebesidir. Allahü Teâlâ buyurdu:

ارْجِعِي إِلَى رَبِّكِ رَاضِيَةً مَرْضِيَّةً(28)فَادْخُلِي فِي عِبَادِي(29)وَادْخُلِي جَنَّتِي(30

"Ey o rabbine muti olan nefs-i mutmainne! Sen dön o rabbine hem râdıye olarak, hem merdıyye... Gir kullarım içine. Gir cennetime!" 89/27-28-29-30" [2]

Bu Rabbânî inÂyet-in cezbenin şeklidir. Enbiyâ ve evliyâ'nın nefislerinde ruhlarındaki cezbe halidir. Enâniyetin cezbelerinden Rubûbiyetin hüviyetine râzî olmuş yâni, bu ruhlar, büyük bir iştiyak ile (kendisinden yâni Rablerinden razı olmuş bir halde) Rablerine kavuşmak istemektedirler. Yâni, merdıyye (Allah'dan razı olunmuş) yolunda, nefsini zelil ve hakir kılarak, Rabbine giderken; Rabbinin müşâhedesine kavuşmayı istemektedirler. Bunu, enâniyetin kalkması, Allah'a kavuşma ve müşâhedenin devam etmesi için isterler.

Hallacı Mansûr'un Öldürülmesi

Rivâyet olunduğuna göre Hallâc-ı Mansûr, takdim olunduğunda, önce sağ eli kesildi. Hallac tebessüm etti, güldü. Sonra sol elini kes-

1 Kaf: 50/33
2 El-Fecr: 89/27-28-29-30

tiler. Sol eli kesilince Hallâc katıla katıla güldü. Kanının akmasından (kansızlıktan) yüzünün sararmasından korktu. Yüzükoyun akan kana düştü. Yüzünü kana buladı. Ve şöyle diyordu:

الله يعلم ان الروح قد تلفت شوقا اليك ولكني امنيها

ونظرة منك ياسؤلى ويااملى اشهى الى من الدنيا وما فيها

يا قوم انى غريب فى دياركمو سلمت روحى اليكم فاحكوا فيها

ماسلم النفس للاسقام تتلفها الالعلمى بان الوصل يحييها

نفس المحب على الآلام صابرة لعل مسقمها يوما يداويها

"Allah biliyor ki, muhakkak ruh, büyük bir şevk ile sana ülfet etmektedir. Lâkin bu bir temennidir. Senden beklemekteyim, ya isteğimi ver veya temenni ettiğimi! Senin ülfetin bana dünya ve dünyanın içinde olan her şeyden daha hoştur. Ey kavmim! Ben memleketinizde garibim. Size ruhumu teslim ettim. O istediğiniz hükmü verin. Nefs hastalıklara teslim olmadı. Ona ancak benim, vuslatın onu dirilttiği (ihya ettiği) ilmim ile ülfet etmektedir. Seven bir nefis elemlere sabredicidir. Umulur ki ona hastalık veren Allah, bir gün onu tedâvi edip şifâ da verir.

Bundan sonra Hallac-ı Mansûr, ellerini semâ'ya kaldırdı. Ve şöyle dedi:

-"Ey Mevlâm! Muhakkak ki ben senin kullarının arasında garîbim! (Fakat) Senin zikrin benden daha garibtir. Garib garibe ülfet eder."

Sonra Hallacı Mansûr Hazretlerine bir adam yaklaştı ve sordu:

-"Ey Şeyh! Aşk nedir?" Hallacı Mansûr:

-"Aşkın zâhiri senin gördüğün gibidir. Bâtını ise, inceliğinden halktan gizlidir," buyurdu. **(1/138)**

Te'vîlât-ı Necmiyyeden

Te'vîlât-ı Necmiyye de buyuruldu: Muhakkak ki her kavmin Allah'dan başka kendisine ibâdet ettiği (taptığı) bir buzağıları vardır. Bir kavim, dirhem ve dinâr yâni para buzağısına tapıyor, bir kavim, şehvetler buzağısına tapıyor, bir kavim makam ve mevki buzağısına tapıyor ve bir kavim, hevâ (ve heves) buzağısına tapıyor. Allah'ın en çok buğuz ettiği budur. Allahü Teâlâ her saîd'in Mûsâ kalbine şöyle demesini ilhâm eder: "

يَاقَوْمِ إِنَّكُمْ ظَلَمْتُمْ أَنْفُسَكُمْ بِاتِّخَاذِكُمُ الْعِجْلَ فَتُوبُوا إِلَى بَارِئِكُمْ

"Ey kavmim cidden siz o buzağıyı put edinmekle kendi kendinize zulmettiniz, bari gelin Rabbinize tevbe ile dönün." Mâsivâ'dan (Allah'dan başka şeyleri) çıkartarak, Allah'a dönün. Bu ise size ancak ve ancak nefislerinizi öldürmekle mümkün olur. فَاقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ "(Öyleyse) nefislerinizi öldürün," Hevâ ve hevesi frenlemek ve dizginlemekle. Çünkü hevâ ve heves, nefsin hayat kaynağıdır. Firavun, hevâ ve hevesine tâbi olmakla Rubûbiyet iddia etti. Hevâ ve hevesle İsrâiloğulları buzağıya taptılar. Hevâ ve heves ile İblis yüz çevirdi ve büyüklendi. Veya şöyle demektedir: Nefsi hevâ ve hevesine tâbi olmaktan nehyederek onu öldürmeye yardım etmeye dönün. Allah'ın yardımı ve davetiyle nefislerinizi öldürün. Zahirde nefsi öldürmek mü'min ve kâfire kolaydır. Amma Bâtında nefsi öldürmek ve onu kahrettirmek (ona hükmetmek) gerçekten zor bir iştir. Bu ancak "sıdk" doğruluk kılıcıyla Hak Teâlâ'nın has kullarına ve Hakkın yardımı ile müyesser olur. Bundan dolayı, "sıddîk"ların mertebesi "şehid"lerin mertebesinin fevkinde (üstünde) kılındı. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri, savaştan döndüklerinde şöyle buyurdular:

رَجَعْنَا مِنَ الْجِهَادِ الأَصْغَرِ إِلَى الْجِهَادِ الأَكْبَرِ، قَالُوا: وَمَا الْجِهَادُ الأَكْبَرُ يَا رَسُولَ اللهِ؟ قَالَ مُجَاهَدَةُ الْعَبْدِ هَوَاهُ

-"Biz küçük savaştan büyük savaşa döndük." Sahabeler sordular:

-"Ya Resûlellah! Büyük cihâd nedir?" Efendimiz (s.a.v.):

-"O, kulun, hevâ ve hevesiyle mücâhede etmesidir," buyurdu.[1]

Nefis ile yapılan mücâhedenin kâfirler ile yapılan cihâd'dan daha büyük olması şundandır. Bir mü'min, kâfirlerin kılıcıyla öldürüldüğünde, bir kerede bütün yorgunluklarından kurtulup istirâhata (Allah'ın rahmet ve nimetlerine) kavuşur. Bir kişi sıdk kılıcıyla bir günde bin kerre nefsini öldürse bile nefsi, her defasında başka bir şekilde dirilir. Karşısına çıkar ve hilelerini o nisbette ziyâdeleştirir. Nefsiyle mücâhede eden mücâhid kişiye, göz açıp kırpıncaya kadar da olsa, istirahât yoktur. aslâ nefsin hile ve oyunlarından emin olamaz. Hakikatte ise nefis, Hak Teâlâ Hazretlerinin mekr'inin sûretidir.

أَفَأَمِنُوا مَكْرَ اللهِ فَلاَ يَأْمَنُ مَكْرَ اللهِ اِلاَّ الْقَوْمُ الْخَاسِرُونَ "Ya, artık Allah'ın mekrinden emin mi oldular!?.. Fakat, kendilerine yazık eden kavimlerden başkası Allah'ın mekrinden emin olmaz.[7/99]" [2]

1 Feyzülkadir c. 3, s.
2 El-A'râf: 7/99

ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ عِنْدَ بَارِئِكُمْ Böyle yapmanız Bârî Teâlânız katında sizin için hayırlıdır," Yâni nefsi sıdk kılıcıyla öldürmeniz, sizin için daha hayırlıdır. Zîrâ her öldürüş için bir yükseliş ve Bariniz (yaratıcınız) katında bir derecedir sizin için. Siz Allah'a nefsinizi öldürmek, heva ve hevesi dizginlemek ile yaklaşırsanız, Allahda size, tevbe etmeniz için başarı nasip etmek ve size rahmet etmekle size yaklaşır.

إِذَا تَقَرَّبَ الْعَبْدُ مِنِّي شِبْرًا تَقَرَّبْتُ مِنْهُ ذِرَاعًا وَإِذَا تَقَرَّبَ مِنِّي ذِرَاعًا تَقَرَّبْتُ مِنْهُ بَاعًا

"Kulum, bana bir karış yaklaştığı zaman, ben ona bir zirâ yaklaşırım. Kulum, bana bir zirâ yaklaştığında ben ona bir kulaç yaklaşırım,"[1] buyurdu. İşte bu onun sözüdür:

فَتَابَ عَلَيْكُمْ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ (**54**) "Böylece tevbenizi kabul buyurdu. Gerçekten de o Tevvab ve Rahîm'dir."

Mesnevi de buyuruldu:

Ömrün geçse de kötü bu demdir.
Eğer o susuzsa ona tövbe suyu verir.
Ömür köküne hemen ab-ı hayat ver de,
Ömür ağacın güzelce bitsin.

Allah'ı görmek

وَإِذْ قُلْتُمْ "Ve bir vakit siz söylediniz..."

Bu altıncı nimettir. Yâni Ey İsrâil oğulları, buzağıya tapmanızdan dolayı özür dilemek için, Mûsâ Aleyhisselâm'ın seçip berâberinde Tur'a götürdüğü yetmiş kişiden oluşan seleflerinizin (geçmişlerinizin) söylediklerini hatırlayın. Onlar, yetmişin dışındaydı. Mûsâ Aleyhisselâm'ın Firavun'un boğulmasından sonra birinci defasında, Tur dağına Tevrâtı getirmek için çıkmaya gittiğinde seçtiği kişilerdi.

يَامُوسَى لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ "Ey Mûsâ! Elbette biz sana inanmayız."

Sadece senin sözün ve davetinle biz, bunun Allah'ın kitabı olduğunu, senin Allah'ın kelâmını işittiğini ve Allahü Teâlâ'nın bize bunu kabul etmemiz ve bununla amel etmemizi emrettiğini aslâ tasdik etmeyiz. حَتَّى نَرَى اللهَ جَهْرَةً "Biz Allah'ı açıkça görmedikçe, aslâ sana inanmayız," Yâni ayânen, aşikâre olarak, bizimle onun arasında bir

1 Sahîh-i Buharı, Tevhid, Mevsûâtü'l-hadîs-i şerif no: 6983

perde olmadan onu görmedikçe îmân etmeyiz. Vuzuh (belirginlik) olmakta ve inkişâfta cehrî gibi olmalıdır. Çünkü, işitilen şeylerde cehri (açık olmak), görülen şeylerde ayânî olmaktır. جَهْرَةً "Cehrî (açıkça)" kelimesi, masdar (mefûlu mutlak) olmak üzere mensubtur. Çünkü o görmenin bir çeşididir. Sanki o nasb olan fiilin masdarı gibidir. Veya failden haldir. O zaman mânâsı: حَتّٰى نَرَى اللّٰهَ مُجَاهِرِينَ "Biz aşikâre olduğumuz halde Allahı görmedikçe," olur. Veya mef'ûlden haldir. O zaman cümlenin mânâsı: حَتّٰى نَرَى اللّٰهَ مُجَاهَراً "Biz Allahı aşîkâre bir halde görmedikçe" olur. Bu cümle He'nin fethasıyla okunur.

فَأَخَذَتْكُمُ الصَّاعِقَةُ "Bunun üzerine sizi saika (yâni yıldırım) yakalayıverdi."

O (yıldırım), gökten inen ve içinde ses olan bir ateştir. Her korkunç iş, öldürücü veya akıl ve anlayışı izâle ve yok eder. Bu ses olabilir, ateş olabilir veya bunlardan başka bir şey olabilir (farketmez). Onların, Allah'ı görmedikçe sana inanmayız deyip, Allah'ı görmeyi istemelerinden dolayı, onları yıldırım yaktı. Zîrâ Allah'ın dünyada görülmesi câiz değildir. Yahûdîlerin bu istekleri, inadın ve azgınlığın ifrât (son) noktasıdır. Mümkün olan ise, Allahü Teâlâ Hazretlerinin, keyfiyetten münezzeh bir şekilde âhirette mü'minlere görünmesidir. (Mü'minler âhirette Allahü Teâlâyı göreceklerdir) ve peygamberlerden bazıları münferid hallerde dünyada Allahü Teâlâ'yı gördüler.

وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ(**55**) "Ve siz de bakınıp duruyordunuz".

Üzerlerine inen yıldırıma bakakalmıştınız. İnen yıldırım'ın ateşi ise ayânen ve açıkça görünüyordu. **(1/139)** Eğer, korkutucu şey ses ise, bazıları önce ölmüştür. Diğerleri, onların ölümlerini görmüşlerdir. Buna mecâzî olarak ölümü görmek denir.

ثُمَّ بَعَثْنَاكُمْ "Sonra biz sizi, dirilttik,"

مِنْ بَعْدِ مَوْتِكُمْ "Sizin ölümünüzden sonra,"

Bu yıldırım ile ölmenizden sonra. Âyet-i kerime de, "diriltmenin" مِنْ بَعْدِ مَوْتِكُمْ "Sizin ölümünüzden sonra," ifâdesiyle kayıtlanmış olması, böyle bir durumun, ya bir baygınlık geçirmeleri veya uykuya varmaları gibi bir halden dolayı olabileceği içindir.

Katâde (r.h.) Hazretleri buyurdular:

Allah, ölenleri, geride kalan ömürlerini bitirmeleri ve rızıklarını tüketmeleri için yarattı. Bu ölüm ecelsizdi. Onlar için bu ölüm, başkalarının kalb sektesi geçirmeleri gibidir. Ecelleri gelmeden önce ol-

du. Eğer ecelleriyle ölmüş olsalardı, kıyâmete kadar bir daha diriltilmezlerdi. Eğer sen: "Bunların mükellef kılınmaları nasıl caiz olur? Allah bunları öldürmüştü. Ölenlerin dirildikten sonra mükellef olmaması lâzım? Eğer bu caiz ise âhiret ehli, ölümden dirildikten sonra mükellef olmaları neden câiz olmuyor?" diye sorarsan cevaben deriz ki: Âhirette insanın, mükellefiyetine mani olan şey, ölüm ve ölümden sonra yeniden diriliştir. Bu durum mükellef olmaya manidir. Çünkü ölen ve yeniden dirilen kişi herşeyi artık anlamıştır. Çünkü âhiret, onları, Allahı tanımaya, cennette olan lezzetleri bilmeye ve Cehennemde olan elemleri gerçekten anlamaya mecbur kılmıştır. Onlar bu gerçekleri, zarurî bir ilim ile artık öğrenmişlerdir. Hakikat ile yüzyüze gelmişlerdir. İşte bu durum teklife manidir. Teklife mani olan durum bu olunca, yıldırım ile öldürüldükten sonra yeniden diriltilen İsrâiloğullarını helâl ve haram ile mükellef olmaya mani olamaz. Çünkü Allah, onları yıldırım ile öldürdü, ama onlar için zarûrî ilim gerçekleşmeden bir daha dirildiler. İsrâiloğullarının durumları bu olunca, onların ölümlerinden sonra mükellef olmaları da sahih olur. Çünkü onların ölümleri, (gerçek anlamda bir ölüm değildi, belki ölümleri,) bir uyku gibi veya bayılmak gibiydi.

لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ(56) "Umulur ki şükredersiniz."

Hayat nimetine, tevhid ve taat ile şükredersiniz.

Veya siz, yılıdırım ile Allah'ın rahmetinden umit kestiğinizde umulur ki, îmân nimetine şükredersiniz. Çünkü siz o îmânı; لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتّٰى نَرَى اللّٰهَ جَهْرَةً "Biz Allah'ı açıkça görmedikçe senin sözünle aslâ inanmayacağız" diyerek, inkâr ettiğiniz îmân nimetine kavuşur ve onun için şükredersiniz. Zîrâ daha fazlasını istemek için (az gibi görünen) bir nimete şükretmeyi terketmek küfrâni nimettir (ona nânkörlüktür). Yâni umulur ki sizler, îmân nimetine şükredersiniz. Ona bir şeyler katmak için mûcizelerin zâhir olmasını istemezsiniz.

İsrâiloğullarının İnançsızlığı

Bu kıssanın aslı şudur: Mûsâ Aleyhisselâm, Tur'dan kavmine döndüğünde: Onları buzağıya tapar halde gördü. Bunun üzerine kardeşi Hârun Aleyhisselâm'a ve Sâmirî'ye söylenmesi gerekenleri söyledi. Buzağıyı yakıp (külünü) denize savurdu. İsrâiloğulları taptıklarına pişman oldular.

لَئِنْ لَمْ يَرْحَمْنَا رَبُّنَا وَيَغْفِرْ لَنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ

"Kasem olsun ki" dediler, "eğer bize merhamet etmez de rabbimiz, mağfiret buyurmazsa herhalde hüsrânda kalanlardan olacağız7/149" [1] dediler. Allahü Teâlâ Hazretleri, Mûsâ Aleyhisselâm'a, İsrâil oğullarından bâzı insanları, yanına alıp; buzağıya tapmalarından dolayı kendisinden özür dilemeleri için, Tur'a getirmelerini, emretti. Mûsâ Aleyhisselâm, kavminin seçkinlerinden yetmiş kişiyi seçti. Tura çıktıklarında, Mûsâ Aleyhisselâm'a:

-"Allah'dan, zatının kelâmını işitmemizi iste," dediler. Mûsâ Aleyhisselâm, bunu Allah'dan istedi. Allah kabul etti. Dağa yaklaştıklarında, nûrdan bir bulut direği üzerlerine vâki oldu, bütün dağı kapladı. Mûsâ Aleyhisselâm, o buluta yaklaştı ve içine girdi. Kavmine:

-"Girin! Sizde girin," buyurdu. Onlar da girdiler. Allahü Teâlâ Hazretleri, Mûsâ Aleyhisselâm ile konuştu. Ona emir ediyor ve nehiylerde bulunuyordu. Allahü Teâlâ, Mûsâ Aleyhisselâm ile bir kelime konuştuğunda, Mûsâ Aleyhisselâm'ın yüzünde bir nûr beliriyor ve şimşek gibi çakıyordu. O yetmiş kişiden hiçbiri Mûsâ Aleyhisselâm'ın yüzüne bakamıyordu. Mûsâ Aleyhisselâm ile berâber Allahü Teâlâ'nın "yap" ve "yapma" deyişini işitiyorlardı. İsrâil oğullarının seçkinleri, Allahü Teâlâ'nın kelâmını işittiler, ama yine Allah'a inanmadılar. Ve dediler ki:

لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتَّى نَرَى اللّٰهَ جَهْرَةً

"Ey Mûsâ! Biz Allah'ı açıkça görmedikçe aslâ inanmayacağız. Konuştuğun Allahı görmek istiyoruz!" Bunun üzerine onları yıldırım çarptı. Hepsini yıldırım çarptı ve ölü bir halde yere düştüler. Bir gün ve bir gece bu halde kaldılar. İsrâiloğullarının bütün seçkinleri ölünce, Mûsâ Aleyhisselâm, ağlamaya başladı. Mûsâ Aleyhisselâm, ellerini semâya kaldırıp Tazarru' ile dua etmeye başladı:

-"Yâ İlâhî! Ben İsrâiloğullarından yetmiş kişi seçtim ki, tevbelerinin kabul edildiğine dair benim şahidlerim olsunlar diye. Şimdi ben İsrâiloğullarına dönünce onlara ne diyeceğim? Sen, bu seçkin insanları, bu gün helak ettin. Keşke bunları, buzağı ashabı (buzağıya tapanlar) ile berâber daha önce helak etmiş olsaydın. (Mûsâ Aleyhisselâm, dua etmeye devam etti:)

رَبِّ لَوْ شِئْتَ أَهْلَكْتَهُمْ مِنْ قَبْلُ وَإِيَّايَ أَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ السُّفَهَاءُ مِنَّا إِنْ هِيَ اِلاَّ فِتْنَتُكَ تُضِلُّ بِهَا مَنْ تَشَاءُ وَتَهْدِي مَنْ تَشَاءُ أَنْتَ وَلِيُّنَا فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الْغَافِرِينَ وَاكْتُبْ لَنَا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ إِنَّا هُدْنَا إِلَيْكَ

1 El-A'râf: 7/149

"Rabbim" dedi; "dileseydin bunları ve beni daha evvel helâk ederdin. Şimdi bizi içimizden o süfehâ'nın ettikleriyle helâk mi edeceksin? O sırf senin fitnen; sen bununla dilediğini dalâlete bırakır, dilediğine hidâyet kılarsın. Sen bizim velîmizsin, artık bize mağfiret buyur, merhamet buyur; sen ki hayr'ul-gâfirîn'sin. 7/155

".... ve bize hem bu dünyada bir hasene yaz, hem âhirette. Biz sana cidden tevbe ile rücûa geldik."

Buyurdu ki:

"Azabım! Onunla dilediğimi Mûsâb kılarım, rahmetim ise herşeye vâsidir. İleride onu, bilhassa onlar için yazacağım ki; korunurlar ve zekât verirler. Hem onlar ki, âyetlerimize imân ederler.7/156"

[1] Mûsâ Aleyhisselâm, durmaksızın Rabbine yalvardı, yakardı. Allah, Mûsâ Aleyhisselâm'ın duasını kabul etti. Onları diriltti. Ruhlarını yeniden kendilerine verdi. Mûsâ Aleyhisselâm, İsrâiloğullarının buzağıyı mabud edinmelerinden dolayı tevbelerinin kabulünü istedi. Allah:

-"Ancak onlar, kendi nefislerini öldürürlerse tevbelerini kabul ederim," buyurdu.

(Âlimler) buyurdular: Mûsâ Aleyhisselâm, Tur'a ilk gidişinde Rabbini görmeyi istediğinde ölmedi. Çünkü, Mûsâ Aleyhisselâm'ın o zaman yere düşmesi, sadece bir baygınlıktı. Baygınlık ise ölüm değildir. Lâkin bu bir bayılma olduğuna şu Âyet-i kerîme delildir:

وَلَمَّا جَاءَ مُوسَى لِمِيقَاتِنَا وَكَلَّمَهُ رَبُّهُ قَالَ رَبِّ أَرِنِي أَنْظُرْ إِلَيْكَ قَالَ لَنْ تَرَانِي وَلَكِنِ انْظُرْ إِلَى الْجَبَلِ فَإِنِ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُ فَسَوْفَ تَرَانِي فَلَمَّا تَجَلَّى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا وَخَرَّ مُوسَى صَعِقًا فَلَمَّا أَفَاقَ قَالَ سُبْحَانَكَ تُبْتُ إِلَيْكَ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ

-"Vaktâ ki Mûsâ mîkatımıza geldi ve rabbi onu kelâmıyla taltif buyurdu. (Mûsâ aleyhisselâm)

"Yârab" dedi, "göster bana, bakayım sana."

Allahü Teala buyurdu :

"Len terânî. (Beni katiyyen göremezsin) ve lâkin dağa bak... Eğer yerinde durursa, demek beni göreceksin"

Derken rabbi dağa bir tecelli buyurunca, onu un ufrâ ediverdi. Mûsâ da baygın düştü. Sonra vaktâ ki ayıldı:

"Sübhânsın." Dedi; "sana tevbe ile döndüm ve ben mü'minlerin evveliyim. 7/143" [2] Bu âyette Mûsâ Aleyhisselâm kendisine gelmesini فَلَمَّا أَفَاقَ ayılıp kendine gelince," kelimesiyle ifade edilmektedir. Bu kelâm, Mûsâ Aleyhisselâm'ın baygın düştüğüne delildir.

---

1 El-A'râf: 7/155,156
2 El-A'raf: 7/143

İkinci kere Tur dağına özür dilemek için çıktıklarında kavmi Allahü Teâlâ'yı görmek istediğinde öldüler. Bu, Mûsâ Aleyhisselâm'ın Allahü Teâlâ'yı görme isteğinin ona olan aşk, şevk, muhabbet ve ona muhtaç olmasından; kavminin (İsrâiloğullarının seçkinlerinin) Allahü Teâlâ'yı görme istekleri ise, Allah'ın varlığına ve birliğine inanmamalarından ve yalanlama cüretinden ileri gelmesindendi. Onlar, gerçekten doğruyu bulmak için Allah'ı görmek istemediler. Onların görme istekleri, yanıltmak içindi. Onlar, Allahü Teâlâ'nın cisimlere benzediğini zannettiler. Onlar, cihetlerde (altı yönde) herhangi bir cismi gördükleri gibi Allahü Teâlâ'yı görmek istediler. Allahı herhangi bir mukâbile koyarak görme, muhâldir. Allah cihetlerden münezzeh olduğu için, cisim gibi görülmez. **(1/140)**

Bu Âyet-i kerime, Allah'ın görülmeyeceğine delil değildir. Hatta belki bu Âyet-i kerime, Allah'ın görüleceğini (ru'yetullah'ı) isbât etmektedir. Bundan dolayı o yetmiş kişi Allahü Teâlâ'yı görmek istediklerinde, Mûsâ Aleyhisselâm, onları bundan menetmedi. Ve böylece onların, Allah'ı görmeleri için Allahü Teâlâ'ya dua etti. Allahü Teâlâda onları bundan nehyetmedi. Belki:

وَلَكِنِ انْظُرْ إِلَى الْجَبَلِ فَإِنِ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُ فَسَوْفَ تَرَانِي

"Ve lâkin dağa bak... Eğer yerinde durursa, demek beni göreceksin. 7/143" [1] buyurdu. Bu tasavvur edilene taalluk etmektedir.

Allah'ın Dünyâ'da Görülmemesi

Bâzı âlimler ve hikmet sahibleri, Allahü Teâlâ'nın dünyada görülmemesinin (ve cennette mü'minler tarafından görülmesinin) sebeb ve hikmetlerindeki inceliği şöyle beyan ettiler.

Birincisi: Çünkü dünya, düşmanlarının yurdu ve kâfirlerin cenneti olmasındandır.

İkincisi: Eğer mü'min, Allah'ı görmüş olsaydı, kâfirler, mü'minlere şöyle derdi: "Eğer ben Allahı görmüş olsaydım, elbette ona ibâdet ederdim. Eğer mü'min ve kâfir bütün insanlar, Allahı görmüş olsalardı, birinin diğerinin üzerine bir meziyyeti olmazdı.

Üçüncüsü: Gayba (görülmeyene) muhabbet, görülene muhabbet gibi değildir. (Görülmeyen daha çok aranır ve istenir).

Dördüncüsü: Dünya maîşet yeridir. Eğer halk, Allahı görebilmiş olsalardı, iş ve güçlerini bırakırlardı. İşler tatil olurdu.

Beşincisi: Bu görme, basiret (kalb) gözüyle olurdu, baş gözüyle değil. Melekler, mü'minlerin kalblerinin saflığını görsünler diye.

---

1 El-A'râf: 7/143

Altıncısı: Allahü Teâlâ'nın değerinin tam takdir edilmesi içindir. Zîrâ her görülen şey gerçekten azîz ve yücedir.

Yedincisi: Allahü Teâlâ dünyada görülmemesi, kullara bir rahmettir. Çünkü insanlar, bu dünyada kıskanç olarak yaratılmışlardır. Eğer Allah, bu dünyada görülebilseydi, mü'minin kalbi, başkası da görebilecek diye çatlardı. Tıpkı Mûsâ Aleyhisselâm'ın görmeyi istemesi üzerine, dağın kıskanarak, paramparça olması gibi.

Âyet-i kerimede şuna işâret vardır: Allahü Teâlâ'yı aşikâre görmeyi istemek; Allahü Teâlâ'nın zâtına taarruz ettiği için gaflettir. Allah'ın zâtından gafil olmaktır. Sû-i edebi gerektirir. Edebsizliktir. Allah'ın hakkına hürmetsizliktir. Bu, uzaklık ve şekâavetin bulunduğuna işârettir. Allahü Teâlâ'nın azâmet ve izzetinin, gadab ve kahretmesiyle onları, ızdırap, deprenme ve yıldırım aldı. Allah adâletini izhâr etti. Sonra Allah, sırra yol olması için onların üzerine, kovadan boşalırcasına rahmetini saçtı. Hizmet ve kulluk şekli üzerine Allah:

ثُمَّ بَعَثْنَاكُمْ مِنْ بَعْدِ مَوْتِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ

"Sonra şükredesiniz diye sizi ölümünüzün ardından yeniden diriltmiştik," buyurdu Allah, fazlü keremini izhâr etti. Bu vuslâtın alâmetlerindendir. Saadetin delâleti, kurbet (yakınlık) lutuflarına yakın olarak, izzet mükâşefelerinden uzaklaşmaktır. Kim halini düzeltir de cehâlet lisanı itlâk etmezse (mükâşefelere nâil olduğunu gizlemezse), belki eve kapısından gelmiştir ve onun suâl ve cevâbıyla edeblenmelidir.

Mesnevî'de buyuruldu:

Kemâl sahiblerinin önünde edebi terkedersen,

vucûdun şehvet ateşine odun olur.

Hakk'ın nûru seni aydınlatmadığı için güzelliğini körlere arzedersin.

Hakikat âleminde dilediğin gibi hükmedebilmen için, elbette nefs-i emmâreyi öldürmen lâzımdır.

Kuşeyri (k.s.) Hazretleri buyurdular:

Nefisleri öldürmek şekliyle yapılan tevbe bu ümmette neshedilmiş değildir (hükmü kaldırılmadı). Ancak şu var ki İsrâiloğulları, nefislerini (canlarını) aşikâr öldürürlerdi. Bu ümmet (ümmet-i merhûme) ise nefsi emmârelerini gizli olarak öldürürler. Allah'a varmanın ilk yolu, bu güzel maksad için Allah'a adım atmak ve Allah için nefisten çıkmaktır, buyurdu.

İnsanlar, İsrâiloğullarının tevbelerinin gerçekten çok zor olduğu düşüncesine kapıldılar. Bunun bir kere olduğunu düşündükleri gibi.

Bu ümmetin havass ehli, her lahzada nefislerini öldürmektedirler. Denildiği gibi:

ليس من مات فاستراح بميت انما الميت ميت الاحيا

“Ölen kişi, ölümüyle istirahata kavuşmuş değildir.
Gerçek ölüm hayatta olanların ölümüdür.”
Mesnevî’de buyuruldu:
Nefse galebe etmek için
kuvvet ve tevfiki Hak isterim ki,
kaf dağı gibi nefsi emmârenin vücûd binâsını
iğne ile yâni kuvvet ve gayrı alet ile koparmaktır.
Düşman saflarını yaran arslanlığı kolay bil.
Asıl arslan nefsini kırandır.

Tîh Çölünde Bulut

وَظَلَّلْنَا عَلَيْكُمُ الْغَمَامَ “Ve üstünüze o bulutu gölgelik çektik,”

Bu yedinci nimettir. Ey İsrâiloğulları biz, bulutları, üzerinize gölgelik kıldık. Bu hâdise Şâm ile Mısır arasındaki Tîh çölünde cereyan etmişti. İsrâiloğulları, Mısır’dan çıkıp, denizi geçtiklerinde bir sahraya düştüler. Ucu bucağı olmayan bir sahra idi. Allahü Teâlâ Hazretleri, onlara, “cebbâr”ların şehirlerine girmelerini ve onlarla savaşmalarını emretti. İsrâiloğulları o şehre yaklaştıklarında, şehir ehlinin cebbarlar olduğunu, çok uzun boylu olduklarını, öyle ki, her birinin yediyüz zirâ kadar uzun olduğunu işittiler. Bunun üzerine İsrâiloğulları, savaşmaktan imtinâ ettiler. Daha savaşa girmeden kaçtılar. Onları savaşa teşvik eden Mûsâ Aleyhisselâm’a:

يَا مُوسَى إِنَّا لَنْ نَدْخُلَهَا أَبَدًا مَا دَامُوا فِيهَا فَاذْهَبْ أَنْتَ
وَرَبُّكَ فَقَاتِلاَ إِنَّا هَاهُنَا قَاعِدُونَ

“Yâ Mûsâ” dediler. “Onlar orada bulundukça, biz oraya ebedâ girmeyiz. Haydi sen rabbınla git, ikiniz harb edin. Biz işte burada otururuz [5/24]” [1] dediler. Bunun üzerine Allahü Teâlâ Hazretleri, İsrailoğullarını “Tîh” arazisinde kırk sene (hapsedilmekle) cezâlandırdı. **(1/141)** Mesâfesi, yâni Tih çölünün alanı, on iki fersah idi. İsrâiloğullarına Tih çölünde, şiddetli bir sıcaklık, ifrât derecesinde açlık ve susuzluk isâbet etti. Bu durumu gelip Mûsâ Aleyhisselâm’a

1 El-Mâide: 5/24

şikâyette bulundular. Allah onlara acıdı. Allah, onlara aydınlık olması için gökten nûr'dan bir direk gönderdi. O nûr geceleri onlar ile yürür ve hareket ederdi. Ayın yerine onlara ışık verirdi. Ay olmadığı zamanlarda bu nûr onların yollarını aydınlatırdı. Allahü Teâlâ onların üzerine bir bulut gönderdi. Bu bulut, çok ince ve yağmur bulutundan daha güzeldi. Bu bulut, onları gündüzleri, güneşin sıcaklığından korurdu.

سحاب "Bulut"a غمام denilmesinin sebebi, bulut'un semâyı (göğü), kaplaması, yâni gizlemesinden dolayıdır. غَمّ kalbi örten bir huzün ve kederdir.

Kudret helvâsı ve bıldırcın eti

Sonra, İsrâiloğulları, Mûsâ Aleyhisselâm'dan yemek istediler. Mûsâ Aleyhisselâm Rabbine dua etti. Allah duâsını kabul etti ve şöyle buyurdu:

وَأَنْزَلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّ "Ve biz üzerinize kudret helvası (menni) indirdik."

Yâni تَرَنْجِين kudret helvası demektir. Bu kelime (rı) harfinin fethası ve ن (nun) harfinin sükünüyle okunur. Gökten inen kudret helvası, kardan daha beyaz idi. Yağ ile yoğurulmuş bal macununa benziyordu. Kudret helvâsı diye ifade edilen kelimeye الْمَنَّ denilmesinin sebebi, Allahü Teâlâ'nın, kulları tarafından bir yorulma ve ekil olmaksızın kendilerine lutfettiği ve her nimet demektir. Efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurdular:

الْكَمْأَةُ مِنَ الْمَنِّ وَمَاؤُهَا شِفَاءُ الْعَيْنِ "Mantar, menn'dendir. Onun suyu göze şifâdır."[1] Yâni kimsenin ekim ve yorulması olmadan Allahü Teâlâ'nın kullarına olan nimetidir. Zâhirî olarak onun suyunun mücerred olarak şifâ olmasıdır. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri, onu mutlak zikretti. Herhangi bir şeye karıştırmaktan söz etmedi. Ebu Hüreyre (r.a.) hazretleri buyurdular:

أَخَذْتُ ثَلاَثَةَ أَكْمُؤٍ أَوْ خَمْسًا أَوْ سَبْعًا فَعَصَرْتُهُنَّ فَجَعَلْتُ مَاءَهُنَّ فِي قَارُورَةٍ فَكَحَلْتُ بِهِ جَارِيَةً لِي فَبَرَأَتْ

"Ben üç mantar aldım. Veya beş veyahut yedi (mantar aldım) onların suyunu sıktım. Sularını bir şişeye koydum. Gözleri ağrıyan

1 Buhârî, tefsir, Mevsüatü'l-hadîs-i şerif: no: 4273

câriyemin gözlerine onlarla sürme çektirdim. Allah'ın izniyle gözleri iyileşti."[1]

İmam Nevevî (r.h.) Hazretleri buyurdular; "Zamanımızda bir kör gördük. Gözlerine sadece mantar suyunu sürme olarak çekiyordu. Adam şifa buldu. Görme gücü kendisine geri döndü.

İsrâiloğulları, kudret helvâsını yemekten bıktılar. Mûsâ Aleyhisselâm'a geldiler.

-"Ey Mûsâ! Kudret helvâsını yemekten usandık. Bu kudret helvâsı tatlılığı ile bizi öldürdü. Rabbine dua et, bize et indirsin,"dediler. Bunun üzerine, Allahü Teâlâ, onlara "bıldırcın" kuşu etini indirdi. Ve şöyle buyurdu:

وَالسَّلْوٰى "Ve bıldırcın (indirdik)."

Bu sekizinci nimettir. Üzerlerine kuzey rüzgarı eserdi. Rüzgâr, bıldırcınların boğazını, keser, karnını yarıp içini temizler tüylerini yolardı. Güneş de onları kızartırdı. İsrâiloğulları da yelin (rüzgarın) kestiği, temizlediği ve güneşin pişirdiği bıldırcınları, kudret helvâsı ile berâber ve taşlardan fışkıran sulardan içiyorlardı. (Ekmek yelden su göl'den geçiniyorlardı). Müfessirlerin çoğuna göre ise, İsrâiloğulları, bıldırcınları yakalayıp kesiyorlardı.

Menn (kudret helvâsı), onların üzerine yağıyordu, tıpkı kar'ın yağışı gibi yağıyordu. Kudret helvâsı, fecrin doğuşundan (tanyerinin ağarmasından) itibâren tâ güneşin doğuşuna kadar yağardı. Bıldırcın da onlara gelirdi. Herkes kendisine ertesi güne yetecek kadar alırdı. Ancak cuma günü hariç; cuma herkes iki günlük alırdı. Cumartesi günü, inmiyordu. Çünkü Cumartesi günü, çalışma günü değil, ibâdet günüydü. Bir kişi kendisine yetecek şeyden az fazla bir şey alacak olsaydı, o aldığı fazlalık hemen bozulurdu.

كُلُوا "Yiyin." Yâni biz onlara yiyin dedik.:

مِنْ طَيِّبَاتِ "temiz şeylerden" Helâl olan şeylerden.

مَا رَزَقْنَاكُمْ "Sizi rızıklandırdıklarımızdan,"

Kudret helvası ve bıldırcın etinden. Onlardan biriktirmek için bir şey kaldırmayın. Benim emirlerime isyân etmeyin. Bütün bunlara rağmen, Yahûdîler, gizli gizli eti kaldırdılar, biriktirdiler, depolamaya çalıştılar. Tükenir korkusuyla Allah'ın katında hesabsız olarak indirdiği bıldırcın etlerini taşların üzerine koyarak, güneşte kuruttular.

1 Tirmizi, Tıp, Mevsûatü'l-hadîs-i şerif no: 1995

Eğer onlar, böyle aç gözlülük etmeselerdi, bu nimet devam ederdi. Tabiatıyla âfiyet vermeyen temiz şeyler, şer'an mekruh değiller.

وَمَا ظَلَمُونَا "Onlar, zulmü bize etmediler,"

Yâni onlar, bu güzel nimetlere nânkörlük etmeleriyle, kendilerine yasaklandığı halde, onlar bıldırcın etlerini ve kudret helvâsını, depolamakla, zulmü bize etmediler. Onlar bu davranışlarıyla hakkımıza zarar vermediler.

وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ(**57**) "Lâkin kendi nefislerine zulmediyorlardı."

Onlara azabım vâcib (ve hak) oldu. Onlar her gün üzerlerine çalışmaksızın ve yorulmaksızın; âhirette hesâbı olmayan ve sürekli üzerlerine inen nimetin kesilmesine sebeb oldular. İsrâiloğullarının bize tevekkülü olmadığı için bu nimetleri onlardan kaldırdık.

Mesnevîde buyuruldu:

Nice yıldır yersin de Cenâb-ı Allah'ın lütfu eksilmez.
İstikbâli bırak mâziye bak.

Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri buyurdular:

لَوْلاَ بَنُو إِسْرَائِيلَ لَمْ يَبْخَثْ لَمْ يَخْنَزِ اللَّحْمُ
وَلَوْلاَ حَوَّاءُ لَمْ تَخُنْ أُنْثَى زَوْجَهَا الدَّهْرَ

"Eğer İsrâiloğulları olmasaydı, yiyecekler bozulmaz, etler kokmazdı. Eğer Havva olmasaydı, kadın cinsi hiçbir dönemde kocasına ihânette bulunmazdı."[1] O vakitten beri, et ve yemeklerin kokuşması devam edegeldi. Çünkü, başlangıçta bir şeyi yapmak, onu başkası için yüklenip edegelen gibidir. Yine bu şekilde kadınlarda ihânet devam edegelmektedir. Çünkü kadınların annesi, İblis'in iğvâsı ile hiyânet etti. Âdem Aleyhisselâm'dan önce yasaklanan ağaçtan yedi. Sonra onu Âdem Aleyhisselâm'a getirdi ve süslü gösterdi ve Âdem Aleyhisselâm'ın yemesini sağladı. Ve bu ihânet, o günden beri Hazreti Havva'nın kızları tarafından kocalarına yapıla gelmektedir.

Sâdî buyurdu:

İhânet ilk bayındırlıktan beri vardır.
Allah rahmetiyle seni ihânetlerden korusun.

"Eşbâh"ta buyuruldu:

1 Buhârî, Embiyâ, Mevsûâtü'l-hadîs-i şerif, no: 3147

Yemeklere bakıldığında, değiştiği zaman ve değişikliği kokuştuğunda necis olup haram olur. Süt, zeytin yağı ve hayvânî (tere) yağı koklaştığı zaman yenilmesi haram olmaz.

Âyet-i kerimede şu işâret edilmektedir:

Allahü Teâlâ Hazretleri onları, gurbet kamçısıyla terbiye edip edeplendirdiğinde, onlara rahmetiyle idrâk etti (1/142) üzüntünün ortasında... Allah, onlara nimetleriyle ikrâm etti. Onları bulutlar ile gölgelendirdi. Allahü Teâlâ Hazretleri, onlara kudret helvâsı ve bıldırcın etlerini göndermekle nimetlendirdi. Bu dönemde saçları (kılları) uzamıyordu. Tırnakları yeşermiyordu. Elbiseleri, eskimiyor, pislenmiyor, kirlenmiyordu ve büyümeleri (vucûdlarının gelişmesiyle) kendilerine dar gelmiyordu. Çocuklarının büyümesiyle elbiseler de büyüyordu. Sabilerin gelişmesiyle elbiseleri de gelişiyordu. Güneşin şuası ile elbiseleri genişlemezdi. Allah'ın kanunu (sünnetullah) böyledir. Kendisiyle seçtiği kişinin arasını bu şekilde halleder. Kendisinin ona seçtiği şeyler, kulun kendi nefsi için seçmiş olduğu şeylerden daha hayırlı olur. Tabiatıyla uğursuzluk ve kötülüğü ziyâde edenler ise, ancak belâlara düşerler.

Onlara denildiği gibi: كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ "Size ihsan ettiğimiz hoş rızıklardan yiyin," şer-i şerîfin emriyle yiyin. وَمَا ظَلَمُونَا Ve bize zulümetmediler," Onda tabiat ile tasarruf ettiklerinde,

وَلَكِنْ كَانُوا أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ(57) "Ve lâkin kendi nefislerine zulmettiler."

Dünyaya haris olmak, hevâ ve heveslerine tâbi olmakla kendi nefislerine zulmettiler.

Tenvîr'de buyuruldu.

Allahü Teâlâ'nın seni içine koyduğu (sana kendi tarafından ve senin bir çalışman olmadan verdiği) nimet, onun üzerine sana yardım etmede Allah, senin velindir. Senin kendi nefsini koyduğun (çalışmanla Allah'ın sana verdiği) nimet ise, Allah, seni onlara vekil etmiştir. Allahü Teâlâ'nın sana verdiği nimetlerinde ona nânkörlük etme. Kimileri çölde olur. Ona susuzluk isâbet eder. Çok susar. Bir kuyunun başına gider. (Suyu çekecek kova gibi alet olmadığından Allah'ın lütfu ile) su kuyunun başına kadar yükselir. O kişi suyunu içtikten sonra başını semaya kaldırır ve şöyle dua eder: "Allahım! Biliyorum ki, Sen kâdirsin, gücün herşeye yeter. Lâkin buna takat getiremiyorum. Beni bâzı Bedevîler, yakalayıp; tokatlamış olsalardı ve bana su içirselerdi benim için bundan daha hayırlı olurdu."Sonra ben biliyorum ki, bu Allah tarafından rıfk ve yumuşak davranmasıdır. Zîrâ

Allah'ın mekri (hilesi) gizlidir. Zâhirî ve bâtınî nimetler seni aldatmasın. Senin azmin Allah'ın nimetlerine şükretmek ve Allahü Teâlâ'nın sana verdiği nimetlerinin hakkını edâ etmeye çalış. Yoksa sapıtır ve şekâavete düşersin.

Şeyh Abdullah El-Karşî (k.s.) Hazretleri buyurdular:

Kim kendisinden kerâmetlerin ve havârikü'l-âdelerin (âdetleri bozan olağanüstü şeylerin) meydana gelmesini, sanki isyân meydana geliyormuş gibi kerih görmezse, o kerâmetler kendisinin hakkında bir perde ve rahmete ondan bir örtüdür. Nimetler, saadete vesile oldukları gibi, istidrâç olarak da şekaavete vesile olurlar.

Mesnevî'de buyuruldu:

Kul gece gündüz Hakk'a ağlayıp yakarır,

derdinden dolayı yüzlerce şikâyette bulunur.

Cenâb-ı Hak da ona, 'ey biçâre, dert ve mihmet, seni doğru yola çıkarır. Ey kusurlarla dolu olan, şikÂyet-ini, seni bizden uzaklaştıran nimetlerden et.

Seyr ü sülûka giren bir mü'mine zât, sıfat ve ef'âl'den fenâ bulması elbette lâzımdır. Her halinde ilâhî emir üzere dönmesi ve hareket etmesi gerekir. Sıddîklardan ve yakîn ehlinden olmaya çalışmalıdır. Allahım! Bizleri mekrinden emin kılma! Zikrini bize unutturma! Bizleri, bütün hal, hareket, kalblerinin her dönemin-de ve her muamelelerinde seninle berâber olanlardan eyle. Âmin Âmin Âmin. Emin olan O yüce peygamberin hürmetine!

وَإِذْ قُلْنَا Ve bir zamanlar biz dedik..."

Bu sekizinci nimettir. Zîrâ bu nimet ile Allahü Teâlâ onlara şehre girmelerine izin verdi ve onlardan Tih (ablukasını) kaldırdı. Ey İsrâiloğulları hatırlayın. Hani babalarınıza Tîh'te kalma sürelerini doldurduktan sona onlara şöyle dedik:

ادْخُلُوا هَذِهِ الْقَرْيَةَ "Girin şu şehre,"

Zarf olmak üzere mensubtur. Yâni Beyt-i makdis şehrine girin.

الْقَرْيَةَ "El-karye" ق (Kaf) harfinin fetha ve kesresi ile insanların içinde toplandığı yerdir. الْقَرَي kelimesinden alınmıştır.

الْقَرْيَةَ فَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ رَغَدًا "Ondan (nimetlerinden) dilediğiniz şekilde bol bol yiyin." Yâni afiyetle geniş bir şekilde yiyin demektir. Masdariyet üzerine mensubtur. Veya فَكُلُوا "yiyiniz" cümlesinin و "vav"ından haldir. Yâni, geniş imkânlara sahip olduğunuz, refah, bolluk ve bereket içinde olduğunuz halde afiyetle yiyin demektir. Bura-

da işâret edilen şey, şehre yerleşmek ve orada ikâmet etmek için şehre girmekle emir olunduklarına delildir.

Teysir tefsirinde buyuruldu:

Yâni size mubah kıldık. Size genişlik verdik. Orada herhangi bir tazyîk (sıkma) ve menetme (yasaklama) olmaksızın orada dilediğiniz şekilde geçinin, yiyin ve yaşayın demektir. Bu ise orada bulunan şeylere ganimet yoluyla sahib olmaları demekti. Âyette فَكُلُوا “yiyiniz”diyerek, yemeği zikretmesi, en büyük maksadın bu olduğu içindir. Çünkü yemeden ve içmeden hayat olmaz.

وَادْخُلُوا الْبَابَ “Kapıdan giriniz.”

Yâni şehrin kapılarından bir kapıdan girin. O dönemde şehrin yedi kapısı vardı. Bu kapıdan murat Beyti makdiste bulunan ikinci kapıydı. Bu kapı حِطَّةٌ “Hıtta” kapısı olarak bilinir. Veya “Kubbe” kapısıdır. O kubbenin içinde Mûsâ Aleyhisselâm ibâdet eder. Hârûn Aleyhisselâm ve ikisi İsrâiloğullarıyla berâber ona yönelerek namaz kılarlardı.

سُجَّدًا “Secde ederek,”

Rükü’ ederek, eğilerek, tevâzû ile başınızı öne eğerek girin, demektir. Veya سُجَّدًا “Secde ederek,” hakikî mânâsı olur. Allahü Teâlâ sizleri, Tih çölünden çıkarttığından dolayı şükürle Allah için secde edin, demektir. Bundan murat şer’î mânâsı olur.

وَقُولُوا حِطَّةٌ "hıtta" (bizi bağışla!) deyin,”

حِطَّةٌ kelimesi, mahzûf mübtedâ’nın haberi olmakla merfudur. Yâni bizim Allah’dan tek dileğimiz, günahlarımızı silmesidir. **(1/143)** Veya nasb’tır. Yâni günahlarımızı bizden silmekle sil. Denildi ki onunla (حِطَّةٌ kelimesiyle) şehâdet kelimesi murat edildi. Yâni günahları ihâta eden şehâdet kelimesini söyleyin ki,

نَغْفِرْ لَكُمْ “Sizin için mağfiret edelim”

Emrin cevâbı olduğu için meczûmdur. غفر den gelmektedir. غفر ise, örtmektir. Yâni size örtelim,

خَطَايَاكُمْ “Hatalarınızı,”

خَطِيئَة “hatâ” kelimesinin cemiidir. خَطِيئَة “hatâ”, doğrunun zıddıdır. Yâni günahlarınızı bağışlayalım. Onunla yaptıklarınızdan dolayı sizi cezâlandırmayalım. Secde ve dua’dan. Onlar, buzağıya

sizi cezâlandırmayalım. Secde ve dua'dan. Onlar, buzağıya tapan ve sonra tevbe edenlerdi.

(58) وَسَـــنَزِيدُ الْمُحْــسِنِينَ "Ve biz muhsinlere (Allah'ı görürmüşcesine candan ve gönülden ibâdet edenlere ve iyilik yapanlara) nimetlerimizi daha da arttıracağız"

Fazlü keremimizden sevâb olarak. Bunlar, buzağıya tapmayanlardır. مُحْسِن "Muhsin", fiilini (işini) güzellikle yapan demektir. İhsan, kendi nefsine ve başkalarına iyilik yapmaktır. Denildi ki, مُحْسِن "Muhsin", tevhid akdini sahih yapan ve nefsinin siyâsetini güzel bir hale getiren, farzları edâ etmeye yönelen ve şerlerden korunan kişidir. Denildi ki: مُحْسِن "Muhsin" yaptığı işler, tab'an güzel ve şer-i şerîf tarafından övülen kişidir. Bu muhsin kişi حِطَّةٌ "Hıtta" bizi affet, demedikçe sevâbının ziyâdeleşmesine engel olunduğunu ilan ve vaad etme bakımından cümleyi cevâb sûretinden çıkartmış oldu. Çünkü muhsin kişi, bunu söylediği zaman istiğfar etmiş olur. Onun için de, حِطَّةٌ "Hıtta" bizi affet, demekten ve istiğfarda bulunmaktan başka yol yoktur.

Allahü Teâlâ onlara iki şeyi emretti. Kolay bir amel ve küçük bir söz. Amel, kapıdan girerken, eğilmeleri (secde etmeleri)dir. Söz de, söylenildiği sözü (yâni حِطَّةٌ "Hıtta" bizi affet,) demeleridir. Allah bu iki şeye karşılık onlara, kötülüklerini örtmeyi, günahlarını bağışlamayı ve hasenâtını ziyâdeleştirmeyi, iyiliklerine fazlasıyla sevâb vermeyi vadetti.

فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا (Bunun üzerine) o zulme devam edenler sözü değiştirdiler,"

Yâni, mâsıyetle nefislerine zulmedenlerin dışında, kendilerine tevbe ve istiğfar için sözleri değiştirdiler.

قَوْلاً "Sözü"

Kendisinde hayır olmayan başka bir söz ile değiştirdiler. بَدَّلَ değiştirdiler fiilinin mefullerinden biri mahzûftür.

غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ "Kendilerine söylenildiğinden başkasıyla"

غَيْرَ "başka" kelimesi, قَوْلاً "Söz" kelimesinin sıfatıdır. Bu Âyet-i kerimeyle, söylenen kelimeyi, tam zıddı olmadan değiştirmenin tahakkuk etmesinin helâl olduğunu açıkladı. Onların buna muhâlefet

etmesine rağmen ve heryönden zıdlığa yöneldiklerini beyan etmektedir.

Rivâyet olundu:

Onlar (Yahûdîler), حِطَّةٌ "Hıtta" (bizi affet,) sözünün yerine حِنْطَةٌ "bize buğday ver" dediler. Denildi ki, bu kelime, Nebâtî dilindeydi. O onların diliydi. حطا uzunluk demektir. Onlar onun ile Allahü Teâlâ'nın emrini hafife alarak; kırmızı buğdayı kasdetmektedirler.

Mücâhid (r.h.) Hazretleri, buyurdular: Onların başlarını eğerek yürümeleri için; kapının üst eşiği indirildi. Onlar, secde ederek, yürümekten imtinâ etti. Başlarını eğerek, kapıdan girmemek için, dizlerinin üzerine çömelerek başlarını dikerek yürüdüler. Sözü değiştirdikleri gibi kapıdan yürüme şekillerini de değiştirdiler. Amma muhsinler, emrolunduklarını yaptılar. Bundan dolayı cemi sıygası ile, فَبَدَلُّوا "değiştirdiler" denilmeyip;

فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا "O zulme devam edenler sözü değiştirdiler," denildi. Bu Âyet-in zâhirine göre onlar, sadece sözü değiştirdiler; ameli değiştirmediler.

Bir cemaat dedi. Denildi ki: Belki, hem ameli ve hem de sözü berâberce değiştirdiler. قَوْلاً غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ Sözünün manâsı, yâni o emri, emredilenden başka bir emir ile değiştirdiler. Allahü Teâlâ'nın emri, emredilen şeylerin hepsinin değiştirilmesi olan bir sözdür.

فَأَنْزَلْنَا "Ve biz indirdik." Yâni bunun akabinde indirdik.

عَلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا "O zulmedenlerin üzerine,"

Yâni emredileni değiştirenlerin üzerine indirdik. Burada ihtisar yoluyla عَلَيْهِمْ "onların üzerine (indirdik) denilmedi. Çünkü daha önce, الَّذِينَ ظَلَمُوا "o zulmedenler," ifâdesi geçmişti. Yine (bununla berâber) الْمُحْسِنِينَ "muhsinler," kelimesi de geçmişti. Eğer burada mutlak olarak, عَلَيْهِمْ "onların üzerine (indirdik" denilseydi, bu azabın, hem zâlimlerin ve hem de muhsinlerin üzerine azabın indiği yâni hepsinin bu hükmün altına girme ihtimali olurdu. Sonra bu tekrâr değildir. Çünkü zulüm, küçük ve büyük günâhları içine alır. فِسْق Fisk, sadece büyük günahlar için kullanılır. Burada murat edilen ise, fisk karinesi (ip ucuyla) büyük günahlardır. Zulümden murat ise geçmişte işlenen küçük günahlardır.

Yahûdîlere azab'ın inmesi

رِجْزًا مِنَ السَّمَاءِ "Gökten murdar bir azap (indirdik)."

Yâni mukadder bir azabı... Tenvîn, tefhîm (büyüklük) ve tehvîl (korkutma) içindir.

بِمَا "O şeyle ki" Ma masdariyettir.

﴿59﴾ كَانُوا يَفْسُقُونَ "Fisk (kötülük) yaptıklarından dolayı,"

Taat ve ibâdetten çıkmaları sebebiyle. رِجْز "Ricz" "necis azab," aslında, hoş görülmeyen ve iyi karşılanmayan şey demektir. رجس "Rics" de böyledir. Burada kendisiyle murat edilen şey, vebâ ve tâûn'dur.

İsrâiloğullarına gelen cezâ

Rivâyet olundu:

Bir saatte yirmi dört bin kişi öldü. Bu hastalık, onların içinde yetmiş bin kişi ölesiye kadar devam etti. Hadis-i şerîfte buyuruldu:

اَلطَّاعُونُ رِجْزٌ أُرْسِلَ عَلَى طَائِفَةٍ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ أَوْ عَلَى
مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ فَإِذَا سَمِعْتُمْ اَنَّ اَلطَّاعُونَ بِأَرْضٍ فَلاَتَدْخُلُوا فِيهَا
وَإِذَا وَقَعَ بِأَرْضٍ وَأَنْتُمْ بِهَا فَلاَ تَخْرُجُوا مِنْهاَ

"Tâûn (vebâ) hastalığı, bir azabtır. İsrâiloğullarından bir tâifeye veya sizden öncekilere gönderildi. Siz, bir toprakta tâûn olduğunu işitirseniz, oraya girmeyin ve eğer sizin olduğunuz yere tâûn hastalığı vâki olursa, oradan çıkmayın."[1] Yine hadîs-i şerîfte buyuruldu:

أَتَانِي جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلاَمَ بِالْحُمَّى وَالطَّاعُونِ فَأَمْسَكْتُ الْحُمَّى بِالْمَدِينَةِ وَأَرْسَلْتُ الطَّاعُونَ إِلَى الشَّامِ فَالطَّاعُونُ شَهَادَةٌ لِأُمَّتِي وَرَحْمَةٌ لَهُمْ وَرِجْسٌ عَلَى الْكَافِرِينَ

"Bana Cebrâil Aleyhisselâm, Hummâ ve Tâûn ile geldi. Ben Hummâ'yı Medine'de tuttum. Tâûnu Şâm'a gönderdim. Tâûn hastalığı ümmetim için şehâdet (tâûndan ölen şehiddir,) ve onlar için bir rahmettir; (taûn hastalığı) kâfirler içinse büyük bir azabtır."[2]

---

1 Buhari, Sahîh-i müslim, Mevsûâtü'l-hadîs-i şerif, no: 3214
2 Müsned-i Ahmed, Mevsûatü'l-hadîs-i şerif: 19839

Bilki tâûnda ölen bir Müslüman şehid olarak ölmüştür. Kabir fitnesinden emindir. Yine tâûn hastalığına sabreden (taûnun çıktığı yerden kaçmayıp orada sabreden) kişi, taûndan ölmezse bile, yine kabir fitnesinden emindir. Çünkü onlar, Allah yolunda murabıtlarla eş değerdedirler. **(1/144)**

Şehitler

1- Taûn'dan ölen şehiddir. Matûn, taûn hastalığından ölen kişiye denir.

2- (Tâûn'a) Sabreden kişi şehid olarak ölür. Sabreden ise, Allah'ın kendisi hakkında hükmünü bekleyen kişi demektir.

3- Karın hastalığından ölen de şehiddir.

4- İshâl sahibi,

5- İstiskâ, karnında su toplanan, kişiler karın hastalığından ölenin hükmüne girer, (şehiddirler).. Çünkü onun aklı, hep hazır ve zihni ölüm vaktine kadar kendisindedir.

6- Sel'e tutulan kişi de bunlar gibidir. (O şehiddir. O da ölüme gittiğini bilmekte, aklı ve zihni yerindedir).

7- Suda boğulan şehid'dir. (غرق boğulma kelimesi, rı'nın kesresiyle okunur). Suda boğularak ölen kişi demektir.

8- Yıkıntı altında kalan şehiddir. اَلْمُهْدَم (yıkıntı altında kalan) kelimesi ismi mefûl olduğu için, د (dâl) harfinin fethası ile okunur. Üzerine ev, duvar veya herhangi bir şey yıkılan ve altında ölen kişi demektir.

9- Allah yolunda öldürülenler şehiddirler.

10- Zâtü'l-cenb (Akciğer zarı iltihabı) hastalığından ölenler şehiddirler.

11- Yangında (yanarak) ölenler şehid'dirler.

12- Hamile iken çocuğuyla berâber ölen kadınlar.

13- Doğum'da vefat eden kadınlar.

Bunların ölümleri, ansızın ölen kişinin ölümüne benzemez. Bununla berâber şu manevî şehidlerin ölüm şekilleri; zehir ile ölenin, bunayarak (deliliğe yakın bir hastalık ile) ölen, insanı kuşatan hummadan ölen, kulunç hastalığından ve taştan (böbrek ve dalağında taş toplanmakla) ve diğer hastalıklardan ölenlere benzemezler. Manevî şehidler, ölüme yaklaşırken akılları başlarında başlarına gelen hâdisenin bütün vehâmetini hissettikleri halde, diğer hastalıklardan

ölen kişiler, elem ve acılarının şiddetinden akıllarını kaybederler. Dimağları gereken şekilde çalışmaz ve mizaçları bozulur.

Tâun hastalığı

Bilki, Tâun, insanların arasında çok sık görülen bir hastalıktır. Vebâ ise, tâûn'dan sonra türeyen umûmî bir hastalıktır. Vebâ bazen tâûn ile olur, bazen tâûnsuz olur. Hadis-i şerîfte buyuruldu:

فَنَاءُ أُمَّتِي بِالطَّعْنِ وَالطَّاعُونِ فَقِيلَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ هَذَا الطَّعْنُ قَدْ عَرَفْنَاهُ فَمَا الطَّاعُونُ
قَالَ وَخْزُ أَعْدَائِكُمْ مِنَ الْجِنِّ وَفِي كُلٍّ شُهَدَاءُ

"Ümmetimin hayatlarının son bulması, ta'n (düşman silahı ile ölüp şehid olmak) ve tâûn iledir.

-Yâ Resûlellah! Bu ta'n'in ne olduğunu biliyoruz. Tâun nedir? Diye soruldu. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri:

-O cinlerden düşmanlarınızın süngüsüdür; her şehide zarar vermeleridir." [1]

İbn-i Esir, الطَّعْن süngü (ve silah) ile öldürülmektir. وَخْز ise, herhangi bir süngünün, (ve silahın) nüfûzü (vucûdü delmesi) olmaksızın süngülemektir (kurşun gibi). Bunlar, Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin, hadîs-i şerîflerine zıt değildir.

غُدَّةٌ كَغُدَّةِ الْبَعِيرِ تَخْرُجُ فِى مَرَاقِ الْبَطْنِ

"(Tâûn mikrobu,) Deve guddesi (bezi) gibi bir gudde (bez)dir. Karın suyundan çıkar."[2] Bu o cinnî , terini, karın dibindeki suyu bulaştırdığında, onun insana bulaştırdığı şeyden ğuddeler meydana gelir. Cinni'nin insana bıraktığı salgı, haricî guddelere (beze) sebeb olmaktadır. Gudde, etin içinde, karnın suyunun altında çıkandır. Hadis-i şerîf'te şöyle buyuruldu:

اِذَا بُخِسَ الْمِكْيَالُ حُبِسَ الْقَطْرُ وَاِذَا كَثُرَ الزِّنَى
كَثُرَ الْقَتْلُ وَاِذَا كَثُرَ الْكِذْبُ كَثُرَ الْهَرْجُ

"Tartı ve ölçüde hile yapıldığı zaman, yağmur habsedilir (oraya yağmur kıt yağar). Zinâ çoğaldığı zaman, öldürmeler çoğalır. Yalan çoğaldığında karışıklıklar (herc-ü merclik) çoğalır. Bunun hikmeti, zina nefsi helak etmektedir. Zîrâ veledi zinâ, hükmen helak olmuştur.

---

1 Müsned Ahmed bin Hambel, Mevsûâtü'l-hadîs-i şerif: 18707

2 Ahmed bin Hambel Müsnedi, Mevsuatü'l-hadîs-i şerif: 23975 Bu hadîs-i şerif, hastalıklara, vebâ ve tâuna sebeb olan mikroplardan sözetmektedir.

Bundan dolayı seri bir şekilde ölüm cezâsı olmaktadır. Çünkü cezâ amelin cinsindendir. Görmüyor musun? Keyillerde (ölçü ile satılan hububat ve tahıllarda) sahtekârlık ve aldatma meydana geldiğinde, Allah, onlara yağmur vermemekle cezâlandırmaktadır. Yağmursuzluk, rızıkların noksanlaşmasına sebebtir. Yalan da böyledir. Yalan insanların arasına tefrika ve düşmanlığın girmesine sebebtir. Bundan dolayı Allah, yalancı bir topluma hercü merc verir. Herc, fitne ve karışıklık demektir. Bela geldiğinde umûmî gelir. Cezâ olduğunda, şeytanın kardeşlerine büyük belâ ve cezâ'dır. Allah'ın sâlih kullarına ise, rahmettir. Çünkü ölüm mü'minin hediyyesidir; fasıklar için ise hasret ve pişmanlıktır. Sonra Allah, onları amelleri ve niyetleri üzerine diriltir ve onlara amellerinin karşılıklarını verir.

Tâûn'dan kaçmak haramdır. Zîrâ firar, muhtâr olan fâili (Allahı) unutmaktır.

İbn-i Mesûd (r.a.) buyurdukları gibi: Tâûn, kaçana ve ikâmet edene fitnedir. Firar eden kaçtım ölümden kurtuldum, der. İkâmet eden ise, ben burada , öleceğim, der. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri buyurdular.

اَلْفَارُّ مِنَ الطَّاعُونِ كَالْفَارِّ مِنَ الزَّحْفِ وَالصَّابِرُ فِيهِ كَالصَّابِرِ فِي الزَّحْفِ

"Tâûn'dan firar eden, savaştan kaçmış gibi (günahkârdır). Taûn'un olduğu yerde kalıp sabreden ise savaşta sabreden gaazi gibidir (sevâb alır)." [1]

الزَّحْفِ Ordu demektir. Çokluğundan dolayı, üst üste kalabalık görülen ordudur. Onlar, sanki sürüngenler gibi sürünmektedirler. Burada الزَّحْفِ Ordu," kelimesinden murat, ordudan (savaştan) kaçmaktır. Lâkin misliyle kayıd etmek gerekir. Veya haberin tekitli olması, savaştan kaçmanın haram olduğunu göstermektedir. Muhakkak ki savaştan kaçmak büyük günahlardandır. Savaştan kaçmak, ömrün kısalmasına sebeb olduğu gibi, tâûn'dan kaçmak da ömrün kısalmasına sebeb olabilir. Allahü Teâlâ buyurdu:

قُلْ لَنْ يَنْفَعَكُمُ الْفِرَارُ إِنْ فَرَرْتُمْ مِنَ الْمَوْتِ أَوِ الْقَتْلِ وَإِذًا لاَ تُمَتَّعُونَ اِلاَّ قَلِيلاً

"De ki: Eğer ölümden veya katl olunmadan kaçıyorsanız, kaçmak size aslâ menfaat vermez; bilfarz verdiği takdirde de istifâde ettirilmezsiniz, meğer ki pek az! 33/16" [2]

Amma firar (kaçmak) olmaksızın başka bir yoldan çıkmaya ise ruhsat verildi. Lâkin, çıkmaya ruhsat bâzı zor şartlar ile meşrut kı-

---

1 Ahmed bin Hambel, Mevsûâtü'l-hadîs-i şerif: 13904
2 El-Ahzâb: 33/16

lınmıştır. Bu şartlara ancak fert olarak tek başına güç getirilebilir. O şartlardandır: Emir ve itikâdı muhafaza etmek, hastalık için, adî sebeblerden bozuk hava ve diğer sebeblerden (doktorun hava değişikliği raporu vermesi gibi sebeblerle) uzaklaşmak gibi. Bu bir ruhsattır. Lâkin , mübâşeretten maksat, ölümden kurtulmak ise sefihlik ve pisliktir. Bunun avâm için haram oluşunda şüphe yoktur. Havasslarından fazlalık olarak...

Âlimler buyurdular: Bâzı hastalıklarda Allahü Teâlâ'nın izniyle yakınlarına (başkalarına) sirayet etmek (hastalık mikrobunun geçmesi) vardır. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri buyurdukları gibi. **(1/145)** إِنَّ مِنَ الْقَرَفِ التَّلَفَ Bâzı kere telef olmak (ölmek) hareketli hastalıktandır."[1] الْقَرَفِ hastalık maddelerinin hareket etmesidir. Amma Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin: وَلاَ عَدْوَى "Hastalıkta bulaşıcılık ve salgın yoktur," Hastalığın tabiatiyle geçmesini nefyetmektedir. Câhiliyyet döneminin inancı böyleydi. Onlar, tesirin bizzat hastalığın kendisinden kaynaklandığını kabul ediyordu. Bu hadis, hastalığın sirâyet etmesini başkalarına bulaşmasını nefyetmiyor yâni reddetmiyor. Sebeb olmak, avâm ve seyrü sulûka yeni başlayanlar için vâcibtir. Orta derece olanlar için ise, tevekkül efdaldir. Kâmillerin ve mükemmellerin hallerini ise, herhangi bir durum ile hasretmek mümkün değildir. Sebeb olmak ve tevekkül, onların yanında değişir.

Mesnevî'de buyuruldu:

Kaderden sakınmak hatalıdır,
Var tevekkül kıl,
Zîrâ kaderin hükmünden kurtaramaz,
Kaza ve kader ile pençeleşme ki,
bundan sana bir üzüntü gelmesin,
Allah'ın hükmüne karşı âciz ol ki, O seni korusun.

Calinus'un ölümü

Rivâyet olundu ki, Câlinus, öleceği sırada ashabına (talebe ve çevresine), fındık gibi iki yuvarlık şey verdi. Ve dedi ki:

-"Bunlardan birini, ben öldükten sonra, demircilerin üzerinde çalıştıkları demirin (Örsün) üzerine koyun. Diğerini de, su ile dolu olan cam kabın içine koyun, sonra cam kabı kırın. Calinus'un vasiyet ettiği gibi yaptılar. Demircilerin demirinin üzerine konulup dövülen demir, eriyip yere aktı. Ondan bir şey bulamadılar. Su ise dondu. Buz hâline geldi. Kapsız olarak olduğu gibi kaldı. Hakîmler, (Filiozoflar) buyur-

1 Sünen-i Ebî Dâvud, Tıp, Mevsuatü'l-hadîs-i şerif no: 3422

dular: "Calinûs, bununla şunu murat etti. Sert cisimleri su gibi akıtabiliyorum. Ben dilediğim maddeyi, taibatında akıcılık olan suyu dondurabiliyorum. Amma ölüm için bir ilaç bulamadım." Demek istedi. Bundan dolayı bazıları:

ألا يا ايها المغرور من غير تأخير فان الموت قد يأتى ولوصيرت قارونا

يسل مات ارسطاليس بقراط بافلاج وافلاطون ببرسام وجالينوس مبطونا

"Ey mağrûr olan kişi, zaman geçirmeden hemen tevbe et. Mutlaka ölüm gelip sana yetişir. Kaarun olsan bile... Aristotales zehir ile öldü. Bukrat felç olarak öldü. Eflâtûn zatülcenb (akciğer iltihabı hastalığından) öldü. Calinûs ise karın hastalığından öldü."

İmam Şâfiî (r.h.) Hazretleri, kişilerin kendisiyle vebâ ve tâûnu tedavî ettikleri şeylerin en güzeli, tesbihtir. Çünkü, zikir cezâ ve azabı kaldırır. Yunus Aleyhisselâm için Allah şöyle buyurdu.

فَلَوْلاَ أَنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُسَبِّحِينَ(143)لَلَبِثَ فِي بَطْنِهِ إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ

"Eğer çok tesbîh edenlerden olmasaydı, her halde ba's olunacakları güne kadar onun karnında kalırdı. 37/142-143" [1] Yine azab ve cezâ'nın kalkması için Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin üzerine bolca salevât okumak lâzım. Bunlar ve bunların benzerlerinin her biri, zâhirî ve bâtınî şartlara uyarak okunduğunda, maddî ve manevî musîbet, belâ, azab ve cezânın kalmasında etkilidirler. Şartlarına göre okunmayan zikir ve salevât Yüce İlâh'ın huzurunda şefaatci olacak değildir.

Mesnevî'de buyuruldu:
Eğer dua için temiz bir nefesin yoksa,
temiz gönüllü dostlardan dua dile.

Yahûdîler Tih Çölünde

وَاِذِ اسْتَسْقٰى مُوسٰى لِقَوْمِهٖ فَقُلْنَا اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَۜ
فَانْفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًاۜ قَدْ عَلِمَ كُلُّ اُنَاسٍ مَشْرَبَهُمْۜ كُلُوا
وَاشْرَبُوا مِنْ رِزْقِ اللّٰهِ وَلَا تَعْثَوْا فِى الْاَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴿٦٠﴾ وَاِذْ
قُلْتُمْ يَا مُوسٰى لَنْ نَصْبِرَ عَلٰى طَعَامٍ وَاحِدٍ فَادْعُ لَنَارَبَّكَ يُخْرِجْ لَنَا

1 Es-Sâffât: 37/143-144

مِمَّا تُنْبِتُ الْاَرْضُ مِنْ بَقْلِهَا وَقِثَّآئِهَا وَفُومِهَا وَعَدَسِهَا وَبَصَلِهَاۜ قَالَ اَتَسْتَبْدِلُونَ الَّذ۪ى هُوَ اَدْنٰى بِالَّذ۪ى هُوَ خَيْرٌۜ اِهْبِطُوا مِصْرًا فَاِنَّ لَكُمْ مَا سَاَلْتُمْۜ وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ وَالْمَسْكَنَةُ وَبَٓاؤُ۫ بِغَضَبٍ مِنَ اللّٰهِۜ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ بِاٰيَاتِ اللّٰهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيّ۪نَ بِغَيْرِ الْحَقِّۜ ذٰلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ ﴿٦١﴾

"Ve bir vakit Mûsâ, kavmi için su dilemişti. Biz de, "Asan ile taşa vur!" demiştik. Onun üzerine ondan on iki pınar fışkırdı. Her kısım insanlar kendi su alacağı menbaı bildi. "Allah'ın rızkından yeyin, için de, müfsidlik ederek yeryüzünü fesâda vermeyin!" [60]

Ve bir vakit:

-"Yâ Mûsâ! Biz bir çeşit yemeğe, kaabil değil katlanamayacağız. Artık bizim için rabbine dua et, bize arzın yetiştirdiği şeylerden, sebzesinden, kabağından, sarmısağından, mercimeğinden, soğanından çıkarsın" dediniz.

-"Yâ!... O hayırlı olanı, o daha aşağı olanla değişmek mi istiyorsunuz? Bir kasabaya inin, o vakit size istediğiniz var" dedi. Üzerlerine de zillet ve meskenet binâsı kuruldu ve nihâyet Allah'tan bir gadaba değdiler.

Evet öyle!.. Çünkü Allah'ın âyetlerine küfrediyorlar ve haksızlıkla peygamberleri öldürüyorlardı. Evet öyle! Çünkü isyâna daldılar ve aşırı gidiyorlardı. [61]

Tefsiri:

Taştan suyun fışkırması

وَاِذِ اسْتَسْقٰى مُوسٰى "Hani bir vakit Mûsâ, su dilemişti"

İsrâil oğullarının nankörlük ettikleri başka bir nimet. Ey İsrâiloğulları yine hatırlayın. Hani Mûsâ Aleyhisselâm su istemişti.

لِقَوْمِه۪ kavmi için," kavmi için su istemişti.

Bu hâdise Tîh çölünde olmuştu. İsrâil oğullarını susuzluk kaplamıştı. Mûsâ Aleyhisselâm'dan su istediler. Mûsâ Aleyhisselâm, Rabbinden kendilerine su vermesini diledi.

فَقُلْنَا "Ve biz dedik," Ona vahiy ile dedik ki:

اِضْرِبْ بِعَصَاكَ "(Ey Mûsâ!) asan ile vur, dedik."

Mûsâ Aleyhisselâm'ın asâsı, cennetten gelmişti. Mersin (gül) ağacındandı. Uzunluğu, Mûsâ Aleyhisselâm'ın uzunluğu gibi on zirâ idi. Asânın iki çatalı vardı. Karanlıkta Mûsâ Aleyhisselâm'ın çevresine nûr (ışık) saçıyordu. Onu Âdem Aleyhisselâm, cennetten getirmişti. Peygamberler birbirlerine mirâs yoluyla bırakıyorlardı. Bu şekilde Şuayb Aleyhisselâm'a kadar geldi. Şuayb Aleyhisselâm da onu Mûsâ Aleyhisselâm'a verdi.

الْحَجَرَ "taşa (vur dedik.)"

Bu kelimenin başındaki lam ahd içindir. Bilinene işâret etmektedir.

Rivâyet olundu ki, O taş Tur dağının taşlarındandı. Mûsâ Aleyhisselâm onu yanına almıştı. Hafif ve dört köşeliydi. Bir adam kafası gibi dört yönü vardı. Her yönünden üç gözü (pınarı) vardı. Veya o taş, Mûsâ Aleyhisselâm'ın yıkanması için elbiselerini üzerine koyduğunda kaçan taş idi. Böylece Allahü Teâlâ, Yahûdîlerin Mûsâ Aleyhisselâm hakkında düşündükleri kötü düşünce ve hastalıklardan Mûsâ Aleyhisselâm'ın temiz olduğunu onlara göstermişti. O zaman Cebrâil Aleyhisselâm, o taşı alması için işâret etmişti. Cebrâil Aleyhisselâm, Mûsâ Aleyhisselâm'a: "O taşta Allah'ın bir kudreti vardır. Senin de mûcizen gerçekleşecek," demişti. **(1/146)**

Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri buyurdular:

كَانَتْ بَنُو إِسْرَائِيلَ يَغْتَسِلُونَ عُرَاةً يَنْظُرُ بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ وَكَانَ مُوسَى صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَغْتَسِلُ وَحْدَهُ فَقَالُوا وَاللهِ مَا يَمْنَعُ مُوسَى أَنْ يَغْتَسِلَ مَعَنَا اِلاَّ أَنَّهُ آدَرُ فَذَهَبَ مَرَّةً يَغْتَسِلُ فَوَضَعَ ثَوْبَهُ عَلَى حَجَرٍ فَفَرَّ الْحَجَرُ بِثَوْبِهِ فَخَرَجَ مُوسَى فِي إِثْرِهِ يَقُولُ ثَوْبِي يَا حَجَرُ حَتَّى نَظَرَتْ بَنُو إِسْرَائِيلَ إِلَى مُوسَى فَقَالُوا وَاللهِ مَا بِمُوسَى مِنْ بَأْسٍ آدُرَةٍ

"İsrâiloğulları, çıplak olarak yıkanırlardı. Birbirlerine bakarlardı. Mûsâ Aleyhisselâm, (Yahûdîlerin bu kötü adetlerini bildiği ve onları bir türlü bu davranışlarından vaz geçiremediği için) yalnız yıkanırdı. Yahûdîler, bunun üzerine dedikodu çıkarttılar:

-"Mûsâ Aleyhisselâm'ı bizimle berâber yıkanmaktan meneden şey, onda bulunan Âder hastalığıdır. (Yâni kendisine yel inmekle husyelerinin şişme hastalığına yakalanmıştır) dediler. Mûsâ Aleyhisselâm, bir gün (akar bir suda) yıkanmaya gitmişti. Elbisesini bir taşın üzerine koydu. Taş onun elbiseleriyle berâber yuvarlanmaya başladı. Mûsâ Aleyhisselâm yıkanmakta olduğu nehir'den çıktı. Yuvarlanıp giden taşın ardına düştü ve:

-"Ey taş! Ebliselerimi bırak! Diyordu. Orada gizlenmiş olan İsrâiloğulları Mûsâ Aleyhisselâm'a baktılar. Ve:

-"Vallahi Mûsâ'da herhangi bir hastalık yokmuş," dediler. ."[1] Hadis-i şerîfte geçen آدْرَة kelimesi, zamme ile husyelerin şişmesi demektir.

الْحَجَرَ "taş" kelimesinin başındaki lâm-ı târif cins için de olabilir. Yâni "Asan ile kendisine taş denilen şeye vur," demektir. Hüccet olma bakımından doğru olan budur. Yâni ilâhî kudreti bu beyan etmektedir. Zîrâ taş cinsine yâni bilinmeyen herhangi bir taşa asayı vurup suyu ondan çıkartmak, Mûsâ Aleyhisselâm'ın peygamberliğini isbat etmektedir. Amma (Tur dağından getirilen veya herhangi belirli bir taşa) asânın vurulup suyun çıkması ise, o zaman tıpkı demir ile mıknatısın arasındaki özel çekim gibi asâ ile husûsî taşın arasında bir ilginin olabileceği ve bundan dolayı suyun fışkırdığı, insanın aklına gelebilir. Mûsâ Aleyhisselâm, asâsını taşa vurunca,

فَانْفَجَرَتْ "Ve hemen fışkırdı."

Yâni, فَضَرَبَ Mûsâ Aleyhisselâm da hemen vurdu ve su fışkırdı, demektir. فَ mahzûf fiile taalluk etmektedir. Suyun taştan çıkması, fışkırmak, akmak, dökülmek, şarıl şarıl akmak, küçük damlalar ile akmak ve çisinti şeklillerinde olur. Önce çisinti şeklinde (küçük damlalar) halinde aktı, sonra fışkırmaya başladı.

مِنْهُ "Ondan," yâni bu taştan

اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا "On iki pınar (fışkırdı)."

Esbât (yâni kabilelerin) sayısına göre tatlı bir su fışkırdı. Her kabileye bir pınar. Bir yere konakladığında asâsı ile taşa vuruyor su fışkırıyordu. Oradan göçüp gittiklerinde Mûsâ Aleyhisselâm, yine asâsı ile taşa vuruyordu. Taş kuruyordu.

---

1 Buhari, Güsül, mevsûâtülhadîs-i şerif no: 279

قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ "Her kısım insan bildi,"

Yâni oniki kabileden her biri öğrendi.

مَشْرَبَهُمْ "kendi su alacağı yeri,"

Kendi pınarlarını, kendilerine mahsus olan su kaynağını öğrendiler veya su içecekleri yeri öğrendiler. Hiç bir kabile diğerinin su kaynağına karışmadı. مَشْرَب "su içilecek, su içmek," kelimesi masdarı mekândır. Bunun hikmeti, esbâtın (kabilelerin) arasında kabilecilik, kendi kabilesiyle övünmek ve kendilerini üstün görmek gibi asabiyyet (ırkçı) bir düşünceleri vardı. Hatta öyle ki, Esbât (her kabile) her biri diğeriyle evlenmiyordu. Her kabile kendi sayılarının diğerlerinden fazla olmasını (ve diğerlerini emrinin altına almayı) istiyordu. Allahü Teâlâ kabilelerden herbirine bir nehir yarattı. O sudan faydalansın, içsin, hayvanlarını sulasınlar, aralarında, münâkâşa, kavga ve düşmanlık girmesin diye. Taşın her bir yanında üç pınar fışkırıyordu. O suların herbiri gideceği kabilenin arkına (açtıkları dereye) akıyordu. O zaman Yahûdîlerin sayısı, altıyüzbin kadardı (çocuklar ve yaşlılar bu sayının dışındadır.) Bulundukları alan ise, on iki bin mil kadardı.

Allahü Teâlâ Hazretleri, taştan suyun fışkırmasını ve denizin on ikiye bölünmesini, Mûsâ Aleyhisselâm, asâsını vurmaksızın da yapmaya kaadirdi. Lâkin bununla Allahü Teâlâ, herşeyin bir sebebe bağlı olduğunu göstermeyi murat etti. (Çünkü biz sebebler dünyasında yaşıyoruz.) Bu durum, kulların arzu ve isteklerine kavuşmaları için bir hikmet ve rahmettir. Bu şekilde dünyada yaptıkları güzel amele sevâb, kötü amele de âhirette cezâ almaları gerçekleşsin, diyedir.

Bir kişinin bu ve benzeri mûcizeleri inkâr etmesi, onun Allahü Teâlâ hakkında gâyet câhil olduğunu gösterir. Allahü Teâlâ'nın yaratmış olduğu sanatının acâiblikleri üzerinde düşünmesinin az olduğuna delildir. Taştan, kılları traş eden şeylerin çıkması, sirkeye küp olması ve taşın (miknatısın) demiri kendisine çekmesi mükmündür. (Bütün bunlar mümkün olduğuna göre) Allahü Teâlâ, yerin altındaki suyu çeken bir taşı yaratması veya çevrede havayı kendisine çeken bir taşı var etmesi ve suyu gâyet soğutması olmayacak şey değildir. O, ol dediğinde istenilen şey oluverir.

Kurtubî tefsirinde buyurdu:

Suyun taştan fışkırması hakkında vârid olan şeyler; suyun Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin parmaklarından fışkırması, kaynaması, ellerinden su çıkması, gerçekten mûcize yönünden en büyük olanıdır. Çünkü biz taşlardan ve kayalardan suyun kaynadığını gece gündüz

görmekteyiz. Amma Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin mûcizesi, daha önce bir peygamberde görülmedi. Zîrâ su, et ve kandan hiç çıkmadı. Ancak Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin mûcizesi olarak parmak uçlarından fışkıran su ile bir ordu kana kana su içti.

كُلُوا Yiyin,"

söz murat edildi, yâni, biz onlara yiyin dedik veya onlara yiyin, denildi.

وَاشْرَبُوا مِنْ رِزْقِ اللّٰهِ "Allah'ın rızkından (kana kana) için,"

Bu rızık Allah'ın onlara verdiği, kudret helvası, bıldırcın eti ve sudur. Yemek ilk ikisine (kudret helvası ve bıldırcın etine) taalluk etmektedir. İçmek, üçüncüsüne yâni suya. Burada Allah'ın rızkından yiyin denildi de, "bizim rızkımızdan yiyin" denilmedi. Halbuki Allah'ın kavli şerîfi böyle denilmesini gerektirirdi. Deriz ki, yeme ve içme işinin insanlara duyurulması, hitab yoluyla değil, belki Mûsâ Aleyhisselâm'ın vasıtası ile olduğundan Mûsâ Aleyhisselâm onlara Allah'ın rızkından yiyin, dedi.

وَلاَ تَعْثَوْا فِي الْاَرْضِ "Yeryüzünde bozgunculuk ve saldırganlık yapmayın."

اَلْعَثَيّ şiddetli fesat demektir. Onlara yeltenmeyin. Onlar, oldukları halde,

مُفْسِدِينَ(**60**) fesatçılar."

Bu hal ile murat edilen şey, onların fesat ile tarifleridir. Hiçbir amel takyid edilmez ki, onun mefhûmu da mukayyed olmasın. Bu durumda "kendileri sâlih oldukları halde fesâda giriştiler," demek caiz değildir. اَلْعَثَيّ aslı olan, mutlak tecâvüzdür. Eğer bu tecâvüzlük fesâda gaalib olursa, halin takyidi ve özellikle amelin fesatlıkla kayıtlanması ile olur.

Ümmetin fazîleti

Bu Âyet-i kerime, Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin ümmetinin fazîletine delâlet etmektedir. İsrâiloğulları suya ihtiyaç duyduklarında istemek için Mûsâ Aleyhisselâm'a gittiler. **(1/147)** İsrâiloğulları baklagiller, hubûbât, meyve, tere, sebzevât, salatalık ve diğer yiyeceklere muhtaç oldukları zaman, Mûsâ Aleyhisselâm'a koşuyorlardı. Onları Mûsâ Aleyhisselâm'dan istiyorlardı. Bu ümmet-i merhûme ise,

herhangi bir şeye muhtaç oldukları zaman, onu Allah'dan istemekle emrolundular. Allah buyurdu: وَاسْأَلُوا اللهَ مِنْ فَضْلِهِ "İsteklerinizi Allah'ın fazlından ve kereminden isteyin."[1] Ve yine Allah, buyurdu:

وَقَالَ رَبُّكُمُ ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ
عَنْ عِبَادَتِي سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ دَاخِرِينَ

"Halbuki rabbiniz buyurdu: Ud'ûnî estecip lekum (Yalvarın ki bana, size karşılık vereyim); çünkü benim ibadetimden kibirlenenler, yarın hor hakir olarak Cehenneme girecekler" 40/60 buyurdu.[2]

Bu Âyet-i kerimede büyük müjdeler vardır. Kavminin isteği üzerine, Mûsâ Aleyhisselâm, kavmi için su istedi. İsa Aleyhisselâm, havarilerin sözü üzerine onlar için Rabbinden (bir) sofra (yemek) istedi. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri ise, Allah'ın emriyle bizler için mağfiret, af ve bağışlama diledi.

فَاعْلَمْ أَنَّهُ لاَ إِلَهَ اِلاَّ اللهُ وَاسْتَغْفِرْ لِذَنْبِكَ وَلِلْمُؤْمِنِينَ
وَالْمُؤْمِنَاتِ وَاللهُ يَعْلَمُ مُتَقَلَّبَكُمْ وَمَثْوَاكُمْ

"Şimdi şunu bil ki, Lâ ilâle illallah (Başka ilah yok, ancak bir Allah); bil de günahına ve mümin erkeklere ve mümin kadınlara istiğfar eyle! Allah dolaştığınız yeri de bilir, durduğunuz yeri de! 47/19 "[3] Allahü Teâlâ o iki yüce peygamberin (Mûsâ Aleyhisselâm ile İsa Aleyhisselâm'ın) isteklerini kabul etti. (Mûsâ Aleyhisselâm'ın kavmine, kudret helvası, Bıldırcın eti ve su verdi. İsa Aleyhisselâm'a gökten sofra indirdiğine göre) Allah'ın emri doğrultusunda ümmetinin bağışlanması için dua eden Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin duası kabûle daha evlâdır.

Bu Âyet-i kerime, aynı zamanda yağmur duasına çıkmanın mübâh olduğuna delildir. Yağmur duası, yağmur kesildiği zaman ve kendisine ihtiyaç olduğunda yağmur duasına çıkılır. O durumda hüküm, kulluğunu, fakirliğini, meskenet ve zilletini itiraf edip Allahü Teâlâ'nın azâmet ve zenginliğine karşı ona muhtaç olduğunu beyan etmektir.

Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri de yağmur duasına çıktı. O, mütevâzi, tezellül, korku, tazarru ve boynu bükük olduğu halde, namazgâha gitti. Cündeb (r.a.)'dan rivayet olundu. Bir cuma günü,

---

1 En-Nisâ: 4/32
2 El-Mü'min: 40/60
3 Muhammed: 47/19

bedevînin biri Efendimiz (s.a.v.) 'in yanına gelerek, "Yâ Rasûlellah! At, davar ve hayvan sürülerimiz helak oldular. Yeryüzü kuraklık içindedir. Allah'a dua et bize yağmur yağdırsın," dedi. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri, ellerini dergâhı ilâhi'ye açtı. Enes (r.a.) Hazretleri, buyurdular: Gökyüzü cam gibi berraktı. Hiçbir bulut yoktu. Dua üzerine hemen bulut belirdi ve ertesi cumaya kadar (bir hafta) yağmur yağmaya devam etti.[1]

Mesnevî'de buyuruldu:

Tazarru' etmeden belâ ve musîbetleri savmak kolay değildir.
Bu işte Rableri onlara temiz şarab'dan içirdi hitabı geldi.
Doğru, herşeyin doğrusunu bilen Allah'dır.

Başa gelen zarar ve belâların def'i için dua etmemek tarikat ehlinin nezdinde mezmûmdur (yerilmiştir ve kötüdür). Başa gelen zararların gitmesi için dua etmemek sanki Allah'a karşı mukâvemet etmek ve zorluklara katlanabileceğini iddia etmektir. (İnsan başına gelen belaların defi için mutlaka dua etmelidir.)

İbn-i Fariz (k.s.) buyurdular:

ويحسن اظهار التجلد للعدي ويقبح غير العجز عند الاحية

"Düşmanın karşısında durmak ve dayanmak güzeldir.
Kardeşlerin yanında ise âcizlikten başka şeyler çirkindir."

Kırklar

Hadis-i şerîfte Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri buyurdular:

لَنْ تَخْلُوَ ٱلأَرْضُ مِنْ أَرْبَعِينَ رَجُلاً مِثْلُ خَلِيلُ الرَّحْمَن، فَبِهِمْ تُسْقَوْنَ وَبِهِمْ تُنْصَرُونَ، مَا مَاتَ مِنْهُمْ أَحَدٌ اِلاَّ أَبْدَلَ اللهُ مَكَانَهُ آخَرَ

"Yeryüzü kırklar'dan aslâ boş olmaz. Yeryüzünde Halilü'r-Rahmân Aleyhisselâm gibi (insanlığın iyiliğini düşünen) kırk kişi aslâ eksilmez. Onların sâyesinde sizlere su (yağmur) verilmekte ve onların yüzü suyu hürmetine sizlere yardım olunmaktadır. Onlardan herhangi biri vefat ettiği zaman, Allah, onun yerine başkasını koyar.[2]

Mesnevî'de buyuruldu:

1 Buhari,
2 Camuis'sağîr, hadis no: 7379

Eğer dua için temiz bir nefesin ve dilin yoksa,
temiz gönüllü evliya ve dostlardan dua iste.

Yağmur

İbn-i Mesûd (r.a.) Hazretleri, Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinden rivâyet ettiler.

مَا مِنْ عَامٍ بأَمْطَرَ مِنْ أُخْرَى وَلَكِنَّهُ إِذاَ عَمِلَ قَوْمٌ بِالْمَعَاصِي صَرَّفَ الله ذَلِكَ إِلَى غَيْرِهِمْ فَإِذاَ عَصَوْا جَمِيعًا صَرَّفَ الله ذَلِكَ إِلَى الْفَيَافِي وَالْبِحَارِ

"Hiçbir sene diğer seneden daha fazla yağmur yağmaz. Lâkin, bir kavim isyânları irtikâb edip günahlar işledikleri zaman, Allahü Teâlâ o yağmuru başka yere sarfeder. Eğer bütün toplum günah işlerse Allah, yağmuru (sırasıyla) ormanlık, dağ ve denizlere yağdırır."[1]

Haccâcın Yağmur Duası

Şeyh Üftâde (k.s.) Efendi Hazretleri buyurdular: Talebe (yâni Hak yola giren bir mürid), Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin sünnetine riâyet ve zikir ile mânen ilerler. Haccacın zamanında, defalarca halk yağmur duasına çıktı. Bir damla yağmur yağmadı. Devrin evliyâ ve âlimleri tarafından onlara:

-"İkindi sünnetiyle yatsı namazının ilk sünnetlerini hayatı boyunca hiç terketmeyen bir kişi dua etse, yağmur yağar ve arzulanan maksûd hâsıl olur. Yoksa böyle zat ve insanlar, dua etmedikçe kırk kere yağmur duasına çıksanız yine yağmur yağmaz," dediler.

Aradılar. Böyle bir şahsı bulamadılar. Haccâc, kendisini kontrol etti. Kendisini aranan şahıs gibi hayatı boyunca hiç ikindi ve yatsı namazının ilk sünnetini kaçırmadığını gördü. Haccac yağmur duasına çıktı. Dua etti. Büyük bir yağmur yağdı. Haccac, zulüm ile meşhûr bir kişi olmasına rağmen, Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin sünnetine riâyet etme bereketiyle o zaman yağmur yağdı.

Yağmur Duasına Çıkarken

1 Kurtubi tefisri

Yağmur duasına çıkmadan önce mutlaka tevbe etmek, sadaka vermek ve oruç tutmak lâzımdır. Salih insanları vesile edinmek ve bu konuda şefaatçi kılmak lâzım. Yağmur duasına, susuz hayvanlar, yayılan sığır ve koyunlar, zaif çocuklar çıkarılır. Umulurki Allah, onların bereketine duaları kabul edip yağmur verir. Lâkin dua'yı Rabbinin kabul edeceğine yakînen inanılarak dua edilir. Çünkü duanın kabul edilmeyeceğine inanmak haşa, ya Allah'ın o duaları kabul etmede âciz olduğu veya onun fazlü kereminin olmaması veyahut da dua edilen Yüce Rabbin kendisine dua eden kuldan haşa habersiz olması mânâsı taşır. Böyle şeylerin hiçbiri Allah hakkında düşünülemez. Allah, kerimdir, alîmdir, herşeyden hakkıyla haberdardır ve kâdirdir. Her an herşeyi yaratmaya kaadirdir. Herşeye gücü yeter. Duaları kabul etmekten onu meneden hiçbir kuvvet yoktur. Allah, mü'minlere kendilerinden daha yakındır. Onların dualarını işitiyor. Allah, mü'minlerin Tazarru' ve dualarını kabul ediyor. Bir dua umûmî oldukça kabûle daha yakın olur. Bundan dolayı Müslümanların içinde, dualarının makbûl olduğu ve icâbete müstehak kişiler olmalıdır. (1/148) Allahü Teâlâ Hazretleri bazılarının duasını kabul ettiğinde, o diğerlerinin dualarının reddedilmesinden daha kerimdir. Hadis-i şerîfte Efendimiz (s.a.v.) buyurdular:

أُدْعُوا اللهَ بِأَلْسِنَةٍ مَا عَصَيْتُمُوهُ بِهَا قَالُوا ياَ رَسُولَ اللهِ وَمنْ لَناَ بِتِلْكَ اْلاَلْسِنَةِ قَالَ

يَدْعُو بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ لأَنَّكَ مَاعَصَيْتَ بِلِسَانِهِ وَهُوَ مَا عَصَى بِلِسَانِكَ

-"Günahsız dillerinizle Allah'a dua edin!" buyurdu. Sahabeler,

-"Yâ Resûlellah! Günahsız bir dil nerede, (hepimizin bir günahı) var demişti. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri:

-"Birbirinize dua edin. Çünkü sen, kardeşinin diliyle dua etmedin o'da senin dilinle dua etmedi," buyurdu.

Molla Fenârî Hazretleri "Tefsirü'l-Fâtiha" isimli kitabında şöyle buyurdu: Muhakkak istikâmet ve dua anında, taleb ve nidâ'ya teveccüh etme hali, icâbette kuvvetli bir şarttır. Kim ki, ziyâde olarak nidâ ettiğini ve kalbinde başkasını hazır ve düşünürse o kişi, icâbete nâil olamazsa; kendisinden başkasını kınamasın. Çünkü o kişi, kâadir olan Allahü Teâlâ hazretlerinin icâbeti için dua etmemiştir. O kafasında tasarladığı bâzı düşünce ve sıfatlara yönelmiş ve dua esnâsında bunlar, Allah'ın gayri kendisine galebe çalmıştır.

Rivâyet olundu: Firavun, ulûhiyet iddiasında bulunmadan önce, evinin (sarayının) kapısının üzerine:

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ yazılmasını emretmişti. Mûsâ Aleyhisselâm'a îmân etmediğinde, Mûsâ Aleyhisselâm:

-"Yâ İlâhî! Ben Firavun'u davet ediyorum, o kabul etmiyor, ondan bir hayır görmüyorum," dedi. Allahü Teâlâ:

-"Sen, onun küfrüne bakarak, onu helâk etmemi istiyorsun! Ben onun kapısının üzerine yazdığına bakıyorum" buyurdu. Kalbinin karanlığına besmeleyi altmış yıl yazan kişi, rahmete nâil olma bakımından besmeleyi kapısının üzerine yazan kişiden daha evladır. Besmeleyi kapısının üzerine yazan kişinin hali bu olunca, besmeleyi kalbinin kapısına yazan kişinin hali ne olur? Hiç şüphesiz duası kabul olunur. İcâbetin ilk şartı, mideyi temiz ve helâl lokma ile islâh etmektir. Sonu ise ihlâs ve huzuru kalbtir. Yâni sadece ve sadece ona yönelmektir.

Te'vîlât-ı Necmiyyeden

Bu Âyet-in incelenmesinde şu işâretler vardır:

Kalb âleminde insânî ruh ve sıfat, Mûsâ Aleyhisselâm ve kavminin mesâbesindedir. O kalb, kendisini hikmet ve mârifet suyuna doyurması için Rabbinden su (mârifet ve hikmet) istemektedir. Kalb, لاَ اِلَهَ اِلاَّ اللهُ asâsı ile vurmakla memurdur. O asânın iki çatalı vardır. Nefiy ve isbât çatallarıdır. Nefsin sıfatları anında karanlıklar ile karşılaştıklarında nûr saçarlar. Bu asâ Allahü Teâlâ Hazretlerinin huzuru izzetinin cennettinden kalb taşının üzerine taşındı. O kalb taşı ki, taş gibidir. Veya taştan daha katı ve serttir. O kalb taşından tevhid asâsının vurulmasıyla tam on iki hikmet pınarı şarıl şarıl akmaya başladı. Çünkü لاَ اِلَهَ اِلاَّ اللهُ kelimesi on iki harftir. Her harfte bir pınar akmaya başladı. İnsânî sıfatlarının esbâtından (çeşitlerinden) her bir çeşidi kendi pınarını tanıdı. İnsanî sıfatlar, on iki çeşittir. Zâhirî beş duyu organı, bâtınî beş duyu organı, kalb ve nefstir. Bunlardan her birinin bu harflerin her birinde bir su içeceği yer vardır. Her biri kendi su içeceği yeri bildi. Herbirinin su içme merkezi, onu gözeterek sevketmekte ve yönetmektedir. Su kaynakları kimi, tatlı ve hoştur. Kimi kaynakları da acı ve tuzludur. Nefisler burada kudret helvâsı ve şehvetlere reddedilir (sevkedilirler). Kalbler, takvâ ve taat kaynaklarından içerler. Ruhlar ise, keşiflerin saf ve duruluğunda, müşahedât ve ilâhî sırlardan içerler. Hakikat pınarlarından, tecelli sıfat kâselerine sakî olan Yüce Allah tarafından doldurulmuş hikmet ve mârifetleri içerler. Onlara Rabbleri zatının hakikatında izmihlâl şarabından içirmiştir. Her biriniz Rabbinizin rızıklarından onun emri ve rızâsı ile yiyin için. Amma Allah'ın emirlerini terketmek ve günah yolunu seçmekle, dini, dünya karşılığında satmakla, dünyayı âhirete tercih ede-

rek veya her ikisini (dünya ve âhireti) Mevlâ'ya tercih ederek, yeryüzünde azgınlaşıp fesat çıkartmayın.

Te'vîlâtı necmiyyede böyledir.

وَإِذْ قُلْتُمْ Ve bir zaman, siz söylediniz."

Şimdi de bu Âyet-i kerîme, İsrâil oğullarının geçmişlerinin işlemiş olduğu başka bir cinÂyet-i ve küfürlerini hatırlatmaktadır. Onlar Allahü Teâlâ'nın nimetlerine nânkörlük ettiler. Allahü Teâlâ azze ve celle onları babalarının makamına koyarak onlara hitab etti. Çünkü aralarında birlik vardı. Bu sözü İsrâiloğulları Tîh çölünde söylemişlerdi. İsrâiloğulları, kudret helvâsı ve bıldırcın etini yemekten bıktıklarında, bunu değiştirme imkânları da olmadığında söylemişlerdi. İnsan bir şeye devam ettiğinde, ondan bıkar. İsrâiloğulları da eski yiyeceklerini ve Mısır'da kölelik yaşantılarını hatırladılar. İsrâiloğulları Mısırda ziraat ehliydiler. Canları toprakla yetişen şeyleri istedi. Kötü isteklerde bulundular. Tabiatları eskiden oldukları hale iştiyak etti, eski âdetlerine özendiler ve şöyle dediler:

يَامُوسَى لَنْ نَصْبِرَ عَلَى طَعَامٍ وَاحِدٍ "Ey Mûsâ, biz tek çeşit yemeğe aslâ katlanamayacağız," طَعَام

"Taam", kendisiyle insanın gıdalandığı şeydir. Kudret helvâsı ve bıldırcın etinden kinâye olarak "bir yemek" dediler. Halbuki, bunlar iki yemekti. Çünkü onlar birini diğeriyle (berâberce) yedikleri için onlara tek yemek gibi geliyordu. Tek yemek kelimesiyle, tebdil etmenin ve değiştirmenin (yemeklerde değişikliğin) olmayışını murat ediyorlardı. Meselâ bir kişinin sofrasında değişik değişik yemekler olsa, o kişi her zaman aynı değişiklikte yemekleri yese ve müsâfirlerine yedirse, o kişi için, "Falan kimse hep aynı yiyecekleri yiyor," denir. **(1/149)**

Bağavî tefsirinde buyuruldu:

Arablar, "iki şeyi" bir lafzı ile tâbir etmektedirler.

يَخْرُجُ مِنْهُمَا اللُّؤْلُؤُ وَالْمَرْجَانُ Çıkar onlardan inci ile mercan! 55/22" [1]

Halbuki inci ve mercân tuzlu sudan çıkar. Tatlı sudan çıkmaz.

Denildi ki: İsrâil oğulları, لَنْ نَصْبِرَ "Biz elbette sabredemeyiz," demek "Biz zenginliğe sabredemeyiz," demektir. Çünkü Mısır'da iken hepsi fakir ve köle durumunda olan İsrâil oğulları birden zengin olmuşlardı. Hiçbiri diğerine yardım etmeye güç getiremiyordu. Çünkü her birinin kendisi zengindi. Onların çoğu daha önce Kıbtîlerin

1 Er-Rahmân: 55/22

her birinin kendisi zengindi. Onların çoğu daha önce Kıbtîlerin hizmetçileri ve köleleriydi. (Zenginliği taşıyamadılar.)

فَادْعُ لَنَا رَبَّكَ "Bizim için Rabbine dua et,"

Yâni bizim için Rabbinden dua ederek iste. Cümlenin başındaki فَ (fe) harfi, sebebiyet içindir. Onların dua'ya sabırlarının olmadığına işârettir.

يُخْرِجْ لَنَا "Bizim için çıkarsın,"

Yâni bizim için izhâr etsin, bir şey var etsin. Mefûl mahzûftür. Emre cevâb olduğu için يُخْرِجْ cezimlidir. Çünkü Mûsâ Aleyhisselâm'ın duası icâbete sebebtir. Yâni sen Rabbine dua et o bizim için çıkartsın;

مِمَّا تُنْبِتُ الْاَرْضُ "Yerin yetiştirdiği şeylerden;"

İsnâdî mecâzî'dir. Zîrâ bu ifâde mecâzî aklî'dir. Toprağı, fâil makamına koymaktır. Çünkü meyve ve sebzeleri bitiren toprak değil; Cenâb-ı Allah'dır. Buradaki, مِمَّا kelimesinde, مِنْ tebğiz içindir, مَا ise mevsûl içindir.

مِنْ بَقْلِهَا "sebzesinden,"

مِنْ beyâniyyedir. Zamir'den hâl mevkiinde vâki olmuş, bir beyandır. Yâni, yerin sebzesinden yetiştirdiği şeyden demektir. بَقْل yerde biten yeşillik demektir. Bundan murat insanların yediği yeşillik çeşitlerinin hepsidir. Nâne, kereviz, pırasa gibi şeylerdir.

وَقِثَّائِهَا "kabağından,"

Acurun kardeşidir. Hıyâr'a benzeyen bir şeydir.

وَفُومِهَا "Sarmısağından," (Veya buğdayından) فُوم O buğdaydır.

Çünkü عَدَس mercimek zikri, ondan murat, cinsi olduğudur. Denildi ki, فُوم sarmısaktır. Çünkü soğanın zikri, ondan muradın cins olduğudur. İbn-i Temcîd Haşiyesinde buyurdu. فُوم kelimesi sarmısağa hamledilir. Bu manâ, buğday manâsından daha müvâfıktır. Çünkü فُوم kelimesinin zikri, soğana yakın zikredildi. Soğana yakın olan sarmısaktır. Çünkü mercimek, soğan ve sarmısak ile pişer.

وَعَدَسِهَا "ve mercimeğinden..."

Bilinen habbeleri vardır. Kilesi ile ağırlığı birbirine eşittir.

وَبَصَلِهَا ve soğanından..."

Bilinen bir yeşilliktir. Onunla kazanlar kokar.

قَالَ "Dedi."

Mukadder bir suâle cevâb vâki olan istinâf cümlesidir. Sanki şöyle denilmektedir: "Allah, onlara ne dedi?" veya "Mûsâ Aleyhisselâm onlara ne dedi"? Onların sözlerini inkâr edilerek şöyle denildi:

أَتَسْتَبْدِلُونَ "değiştirmek mi istiyorsunuz?"

Yâni kendiniz için tutuyor ve seçiyor musunuz?

الَّذِي هُوَ أَدْنَى "O daha aşağı olanı"

Mertebesi daha yakın ve derece bakımından daha düşük olanı,

بِالَّذِي هُوَ خَيْرٌ "O daha hayırlı olan ile,"

Daha hayırlı olanın mukâbilinde, ب (b) harfi, hâsıl olan geleceğin değil de, zail olanın berâberliği içindir. Hayır olan, kudret helvâsı ve bıldırcın etleridir. Bunların meşakkatsız elde edilmesi ve diğer faydaları vardır. Soğan, sarmısak mercimek ve benzerleri böyle değildir. Bazıları buyurdular: Buğday, her ne kadar kudret helvâsı ve bıldırcın etinden daha a'lâ (yüksek) ise de, burada diğerine nisbetle düşüktür.

Âyet-i kerime'de, bunları kesmeye delâlet eden bir hüküm yoktur. Onlar, kudret helvâsı ve bıldırcın etinin sona ermesini ve arzularının hâsıl olmasındaki isteklerinde, kudret helvası ve bıldırcın etinin tamamen kesilmesi değil, onların yerlerinin sûreten değiştirilmesi, kendilerine gelen nimetin nöbetle değiştirilmesidir. Çünkü İsrâil oğulları, لَنْ نَصْبِرَ عَلَى طَعَامٍ وَاحِدٍ "Ey Mûsâ, biz tek çeşit yemeğe aslâ sabredemeyiz," sözüyle, bazen bu yemeğin bazen de başka bir yemeğin kendilerine gelmesini istemişlerdi.

اِهْبِطُوا "İnin,"

Eğer siz bunları istiyorsanız Tîh çölünden eğilin, inin,

مِصْرًا "Şehre"

Şehirlerden bir şehir. Çünkü siz çöldesiniz. Çölde istediğiniz şeyler bulunmaz. Bunlar, şehirlerde bulunur. مِصْرًا "Şehir" kelimesinden murat Firavun'un Mısır'ı değildir. Şu Âyet-i kerimeden dolayı:

يَاقَوْمِ ادْخُلُوا الْاَرْضَ الْمُقَدَّسَةَ الَّتِي كَتَبَ اللّٰهُ لَكُمْ
وَلاَ تَرْتَدُّوا عَلَى أَدْبَارِكُمْ فَتَنْقَلِبُوا خَاسِرِينَ

"Ey kavmim! Haydi Allah'ın sizin için yazdığı arz-ı mukaddes'e girin ve arkanıza dönmeyin ki, hüsrâna düşerek berbad olursunuz.5/21"[1] İsrâiloğullarına Mukaddes toprağa girmek vâcib olduğuna göre, Firavun'un Mısır şehrine girmeleri nasıl caiz olsun? Doğru olan görüş budur. مِصْر Büyük şehirdir.

مصر الشيء "Bir şeyi imar etmek"ten gelir. يمصره onu katetti yâni kesti demektir. Şehir insanı, imar ile kazâ etmekten kestiği için böyle denir. Çünkü şehirde her şey vardır. Bazen köye şehir denildiği gibi bazen de şehre köy denir. مِصْر munsarif [2] olur. Gayri munsarif de olur. Burada munsarif olarak kullanıldı. Çünkü burada şehirden murat belirli herhangi bir şehirdir. Denildi ki kendisiyle Firavun'un şehri olan Mısır murat edilmiştir. مِصْر Kelimesinin munsarıf olması, ortası sakin olduğu içindir.

هِند دَعْد نُوح gibi. Veya belde ile tevil edilmesi, şehir ile edilmemesidir. Kendisinde alemiyetin dışında gayri munsariflik alâmetleri bulunmadığından munsariftir. Ve bundan dolayı tenvin aldı. فَإِنَّ لَكُمْ مَا سَأَلْتُمْ "o vakit istediğiniz elbette olacaktır,"

İnme, konaklama emri, talil içindir. Yâni sizin orada istedi-ğiniz şeyler vardır, demektir. Toprağın yetiştirdiği baklagiller vardır.

وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ "Üzerlerine zillet damgası vuruldu,"

Aşağılık ve horlama vuruldu.

وَالْمَسْكَنَةُ "ve meskenet (damgası vuruldu)."

Yâni fakirlik. Fakire, miskin adı verildi. Çünkü fakirlik, kişiyi oturtturur, iskân eder, hareketten alıkoyar. Yâni onları ihâta eden kubbe ile onlar, damgalandı veya sıfatlandılar. Bu damga (yâni zillet, meskenet ve fakirlik damgası Yahûdîlere vuruldu ve) onlara yapıştı, onlardan aslâ ayrılmaz. **(1/150)** Bu kelime, onların nânkörlüklerini ifade eden mecâzî bir kelimedir. Bu tıpkı, duvara çamur damgası vurulması gibidir. Bu kinâye yolu ile istiâredir. Zîrâ Yahûdîler, ne kadar

1 El-Mâide: 5/21
2 Nahivde, cer ve tenvin kabul etmeyen kelimeye gayri munsarıf dendiği gibi kabul edene de munsarıf denir.

zengin olurlarsa olsunlar, sen hep onları sanki fakirlermiş gibi görürsün.

وَبَاءُوا "Uğradılar, değdiler." yâni döndürüldüler, rucû ettiler.

بِغَضَبٍ "bir gazaba," büyük bir gazab,

مِنَ اللّٰهِ "Allah'dan, Allah tarafından,"

Yâni onlar, buna mustahak oldular da, bu gadab onlara gerekli oldu. أَبُوءُ بِنِعْمَتِكَ عَلَيَّ "Ya Rabbi senin, üzerimdeki nimetlerini itiraf ediyorum," [1] Yâni ben nefsi senin nimetlerine ilzâm ediyor ve onlara yakın tutuyorum, demektir. Allahü Teâlâ'nın gadabı, onları dünyada yermesi ve kötülemesi, âhirette ise cezalandırmasıdır.

ذٰلِكَ "Evet öyle, (Bu durum),"

Yâni, zillet ve meskenet damgasının vurulması.

بِأَنَّهُمْ Çünkü onlar," Muhakkak o Yahûdîler,

كَانُوا يَكْفُرُونَ "küfrediyorlar," devam ile inkâr ediyorlar.

بِآيَاتِ اللّٰهِ "Allah'ın âyetlerine,"

Mûsâ Aleyhisselâm'ın elinde zâhir olan o büyük mûcizeleri. Onlar Mûsâ Aleyhisselâm'ın elinde meydana gelen, açık ve karanlıkları delici, sayılı ve sayısız mûcizeleri inkâr ediyorlar. Yahûdîler, Kur'ânı kerimi de yalanladılar, Efendimiz Muhammed Mustafa (s.a.v.)'ın Tevrâttaki vasıflarını inkâr ettiler, İsa Aleyhisselâm ve İncîl'e de inanmadılar.

Yahûdîlerin peygamberleri öldürmesi

وَيَقْتُلُونَ النَّبِيِّينَ بِغَيْرِ الْحَقِّ "Ve haksız yere peygamberleri öldürüyorlardı."

1 Camiussagîr no: 4743

Şa'yâ Aleyhisselâm[1], Hazreti Zekeriyyâ ve Yahya Aleyhisselâm gibi. Burada haksız yere diye kayıtlanmanın faydası, peygamberlerin öldürülebileceğidir. Peygamberler aslâ haksızlık yapmadıklarına göre, haksız yere aslâ öldürülemezler. Bu onlar hakkında bir izindir. Fakat Yahûdîler, hakkaniyete riâyet etmediklerinden peygamberler Aleyhimüsselâmı öldürdüler. Yoksa peygamberler haksızlık ettiği için değildir. Eğer denilse: "Kâfirleri başı boş bırakıp, peygamberleri öldürmek nasıl caiz olur?" Bunlara cevâben denildi ki; Peygamberlerin öldürülmesi onlar için bir kerâmet ve şereftir. Mertebelerinin yükselmesidir. Öldürülen peygamberler, mü'minlerin arasında Allah yolunda öldürülen ve şehid olanlar gibidirler. Bu durum onların durumlarının ve derecelerinin düşmesi veya onların alçalmaları değildir.

İbnü Abbas (r.a.) ve Hasan Basri (r.h.) buyurdular: Peygamberlerden ancak, kıtâl yâni, savaşmak ile emredilmeyenler öldürüldü. Savaş ile emredilen her peygamber mutlaka, Allah'ın yardımıyla zafere kavuşmuştu. Bu şekilde bu âyetlerin arasında taaruz kalkmıştır: وَيَقْتُلُونَ النَّبِيِّينَ بِغَيْرِ الْحَقِّ "Ve haksız yere peygamberleri öldürüyorlardı." Ve:

إِنَّا لَنَنْصُرُ رُسُلَنَا وَالَّذِينَ آمَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ يَقُومُ الْاَشْهَادُ

"Elbette biz, rasûllerimizi ve îmân edenleri mansur kılacağız hem dünya hayat'ta hem de şahidler dikileceği gün.[40/51]" [2] ve Allahü Teâlâ şu kavli şerîfi:

وَلَقَدْ سَبَقَتْ كَلِمَتُنَا لِعِبَادِنَا الْمُرْسَلِينَ(171)إِنَّهُمْ لَهُمُ الْمَنْصُورُونَ(172)

وَإِنَّ جُنْدَنَا لَهُمُ الْغَالِبُونَ(173)

"Andolsun (yemin olsun) ki, peygamberlikle gönderilen kullarımız hakkında şu sözümüz geçmiştir: "Onlar, elbette onlar muhakkak muzaffer olacaklardır. Ve elbette bizim askerlerimiz mutlak onlar galip geleceklerdir. [37/171-172-173]" [3] Bu âyette murat edilen yardımın, huccet, (mûcize ve delillerle ilgili yardım) ve hakkı beyan etme olması caizdir. Bütün peygamberler bu mana'da yardım görmüşlerdir.

---

1 İbâre'de Yahûdîler tarafından öldürülen peygamberin Şuayb Aleyhesselâm olduğu yazılmıştır. Yahûdîler, tarafından öldürülen peygamber, Şuayb Aleyhisselâm değil, Şa'yâ Aleyhisselâm olacaktı. Öyle sanıyorum, Şa'yâ yazılacağı yere matbaa hatası olarak, Şuayb yazılmıştır. Yahûdîlerin öldürmüş olduğu peygamberler hakkında "Yahûdî Mezâlimi" isimli araştırmama bakınız.
2 El-Mü'min: 40/51
3 Es-Saffât: 37/171,172,173

Rivâyet olunur: Yahûdîler, bir günde yetmiş peygamber öldürdüler.

Mesnevi buyuruldu: Sefihlerin haksız idâreleri oldukça "peygamberleri haksız yere öldürürler" sırrı zâhir olur. Yolunu şaşırmış kavim, peygamberlere bilgisizliklerinden kâfirler "doğrusu dediler: biz sizinle uğursuzluğa uğradık. Eğer vazgeçmezseniz sizi recmederiz.

Yahûdîler aşırı gidiyorlar

ذَٰلِكَ "Evet öyle! (Bu durum,)

Yâni Yahûdîlerin, büyük âyetleri, mûcizeleri inkâr etmeleri ve haksız yere peygamberleri öldürmeleri,

بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ(**61**) Çünkü (Yahûdîler,) isyâna daldılar ve aşırı gidiyorlardı."

Allah'ın emirlerini tecâvüz ediyorlardı ve Allah'ın haram ettiklerini irtikâb ediyorlardı. Yâni Yahûdîler, peygamberlere karşı geldiler. İsyan işlediler. Düşmanlıkta aşırı gittiler. Küçük günahlar bile, işlenmeye devam edildiğinde büyük günah olurlar. Zîrâ küçük günahları işlemeye devam edenler, günün birinde o günahın büyüğünü işlerler. Nasıl ki küçük ibâdetlere devam edenler, günün birinde büyük ibâdetlere başlıyorsa; küçük günahları işleyen de zamanla büyük günahları işlemeye başlar. Yahûdîlerin, kalblerinin Allah'dan hasta olması, onları îmân lezzet ve halâvetini tatmaktan menetti (alıkoydu). Zîrâ hasta olan kişi, çoğu kere tatlı yemeği, acı görür. Gaflet, kalbler için bir zehirdir. Helâk edicidir. Senin zehirli bir yemeği yemekten kaçman gibi, mü'minlerin kalbleri de Allah korkusundan gafletten kaçarlar.

Bilki, Allah'ın dilemesi vardır, kulun da dilemesi vardır. Allah'ın dilediği ise sırf hayırdır. اِهْبِطُوا "ininiz." Yâni, işlerini tefviz (yönetme) idâre etme ve güzel tedbir, misâlinizin semâsından, kendiniz tarafından nefsiniz için yapılmış olup, zillet ve meskenet ile vasıflanmış olan tedbir ve ihtiyâr (seçme) arzına inin. Siz Allah ile berâber, murat edip seçtiğiniz ve tedbir ettiğiniz içindir. Eğer bu ümmet, Tîh çölünde olsaydı, nûrları şeffâf olduğu ve sırları geçerli olduğu için, İsrâil oğullarının söylediklerini aslâ söylemezlerdi. Allah, bu ümmet için şöyle buyurdu:

جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا "Sizi vasat ümmet kıldık," yâni sizi adâletli ve hayırlı ümmet kıldık.

Te'vîlât-ı Necmiyye'den

Te'vîlât-ı Necmiyyede buyuruldu:

İsrâiloğulları, kendilerine gökten inen bir yemeğe, sabredemediler. Tabiatlarının düşük ve alçaklığından Mûsâ Aleyhisselâm'a söylediklerini söylediler. İnsanın nefsi de böyledir. Nefis, himmet ve gayretinin düşüklüğünden Rabbinin "gayb irâdesi" ile kendisine yedirdiği bir çeşit yemeğe sabredemedi. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri sabrettiği gibi (diğerlerinin nefsi sabredemedi.). Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri, buyurdular: **(1/151)**

إِنّي لَسْتُ كَأَحَدِكُمْ فَإِنِيّ أَبِيتُ عِنْدَ رَبّي يُطْعِمُني ويَسْقِيني

"Ben sizden herhangi biriniz gibi değilim, Rabbimin katında gecelerim. Rabbim bana yedirir ve içirir."[1] Belki nefis, Kalb-i Mûsâ'ya:

-"Bizim için Rabbine dua et! Beşerî arzın çıkartmış olduğu ve yeşermiş olduğu hayvânî şehvetlerin yeşilliğinden ve cismânî lezzetlerin kabağından üretsin," dedi. Kalb-i Mûsâ:

-"Siz fânî olanı bâkî olana mı değiştiriyorsunuz? Öyleyse Ruh'un ulvî makamlarından, Mısrın süflî kalıblarına inin. Sizin için orada dünyevî bütün arzular vardır," dedi. Onların üzerine, zillet ve meskenet damgaları vuruldu. Hayvanlar ve sürüler gibi oldular. Hatta belki hayvanlardan daha aşağı dereceye düştüler. Çünkü onlar, Allah tarafından gadaba uğradılar. Onlar, gaybî vâridâtları inkâr ettikleri, Allah'ın âyetleriyle hâsıl olan ruhânî keşiflere inanmadıkları ve peygamberleri haksız yere öldürdükleri için, ilâhî gazaba uğradılar. Yâni onlar, peygamberler makamından kendilerine gelen gayb haberlerden açılan futuhâtı ibtal ettiler ve bu esrarı yâni bu makamlarda hâsıl olan sırları inkâr ettiler. Ahidleri bozmakta Rabblerini inkâr ettikleri gibi, gayret ve çalışmalarını Allah'a taatte harcamadıklarından ilahî gadabı hakkettiler. Mâsivâ'yı taleb etmekle Hakkın rızasını almayı çiğniyorlardı. Te'vîlât-ı Necmiyye'den yapılan ihtisar (özet) bitti.

1 Kenzül-Ummâl: 23900

Lezzetli yemekler mübâhtır

Sonra bu Âyet-i kerime, lezzetli yemekleri yemeğe ve tatlı ve iştah açıcı şeyleri yemeğe ve içmeğe delildir. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri, tatlı şeyleri ve balı severdi. Tatlı ve soğuk su içerdi. Mercimek ve zeytin, sâlihlerin yemeğidir. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri şöyle buyurdular:

عَلَيْكُمْ بِالْعَدَسِ فَإِنَّهُ مُبَارَكٌ مُقَدَّسٌ وَإِنَّهُ يَرِقُ الْقَلْبَ وَيَكْثُرُ الدَّمْعَةَ فَإِنَّه بَارِكٌ فِيهِ سَبْعُونَ نَبِياًّ آخِرِهُمْ عِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ

"Size mercimeği tavsiye ederim. O mübârek ve mukaddes bir nimettir. Mercimek, kalbi yumuşatır, göz yaşlarını çoğaltır. O, mübârektir. Ona yetmiş peygamberin duası vardır. Sonuncusu, Meryem oğlu İsa'dır." [1]

Ömer bin Abdülazîz (r.h.) Hazretleri, bir gün ekmeği zeytin ile yerdi, bir gün mercimek ile yerdi ve bir gün de, et ile yerdi. Eğer mercimekte fazîlet olmasaydı, bu zatlar yemezdi. İbrâhim Aleyhisselâm'ın şehrine vermiş olduğu ziyâfet aslâ mercimekten hâlî olmazdı. Yâni mutlaka mercimek yemeği çıkardı. Bedenlerin kurumasında mercimek yeterlidir. Mercimek ibâdet için hafiftir. Et, buğday, soğan ve sarmısakta şehevî duygular (için gerekli şeyler) meydana geldiği gibi, mercimekte meydana gelmez. Onda ancak mübâh olan bir koku vardır. Mercimeğin pis kokusu yoktur.

Soğan ve Sarımsak...

Hadis-i şerîfte buyuruldu:

مَنْ أَكَلَ الْبَصَلَ، وَالثُّومَ، وَالْكُرَّاثَ، فَلا يَقْرَبَنَّ مَسْجِدَنَا، فَإِنَّ الْمَلائِكَةَ تَتَأَذَى مِمَّا يَتَأَذَّى مِنْهُ بَنُو آدَمَ

1 Kenzül-Ümmâl: 30333

“Kim soğan, sarmısak ve pırasa yediyse (onların kokusu kendisinde var) olan kişi, aslâ mescidimize yaklaşmasın. İnsanlar, pis kokudan rahatsız olduğu gibi melekler de rahatsız olurlar.”[1] Bu hadîs-i şerîfte geçen Meleklerden murat, bütün vakitlerde insanlar ile berâber olan melekler değil, ibâdet yerlerinde bulunan meleklerdir. Onların eziyet görmelerinin manâsı, bu kokulardan rahatsız olmaları demektir. Bunlara mahsus olan kokular veya pis olup çevresine yayılan, rahatsızlık veren bütün kokulardan melekler rahatsız olurlar. Bu sebebten dolayı, mescidde hiç insan olmasa bile, pis kokan kişiler yine mescide giremezler. Çünkü mescidler, meleklerin karargâhı ve yerleştikleri yerlerdir. Bundan dolayı Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri,

إِنْ كُنْتُمْ لاَ بُدَّ آكِلِيهِمَا فَأَمِيتُمُوهُمَا طَبْخًا

“Eğer siz muhakkak soğan ve sarmısak yiyecekseniz, onları pişirerek, kokularını yok edin,”[2] Soğan ve sarmısak gibi insanların rahatsız oldukları buhar gibi pis kokuları veren şeyleri yeme ve sürünme konusunun mekruhluğunda âlimler, insanların toplanmış oldukları diğer yerleri de, mescide kıyas ettiler. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri, soğan ve benzerlerini zikretti. Kendilerine vahiy geldiği ve Allah’a münâcatta bulunduğu içindir. Lâkin diğerlerine ruhsat verdi. Denilir ki, Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin son yediği şey soğan idi. Bunu ümmetine soğan yemenin mübâh olduğunu bildirmek için yemiştir. Azimet olan, kişinin, bütün söz, ef’al (işler), hal ve hakeretlerinde Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerine uymasıdır.

Mevlânâ Mollâ Câmi hazretleri buyurdular:
Ey Allah’ın peygamberi! Selam sana!
Kurtuluş ve feyiz hep senin tarafında.
Yürüyemedim ben, sünnetinin yolunda
İsyânkâr ümmetinim ben senin
Altındayım günah yüklerinin.
Tutar mısın elimden sen benim?

1 Riyazü’s-Sâlihiyn, no: 1703
2 Ahmed bin Hambel müsned, Mevsüatül-Hadis-i şerif: 10708

Kim îmân ederse o cennete girer

إِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالنَّصَارٰى وَالصَّابِئِينَ مَنْ اٰمَنَ
بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُمْ اَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْۖ وَلَا
خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٦٢﴾ وَاِذْ اَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا
فَوْقَكُمُ الطُّورَؕ خُذُوا مَآ اٰتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَاذْكُرُوا مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ
﴿٦٣﴾ ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَۚ فَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ
لَكُنْتُمْ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٦٤﴾ وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ الَّذِينَ اعْتَدَوْا مِنْكُمْ فِى
السَّبْتِ فَقُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَۚ ﴿٦٥﴾ فَجَعَلْنَاهَا نَكَالًا لِمَا
بَيْنَ يَدَيْهَا وَمَا خَلْفَهَا وَمَوْعِظَةً لِلْمُتَّقِينَ ﴿٦٦﴾

Meali şerifi:

"Şüphe yok ki, (güya o sadece diliyle) iymân edenler ve yahudiler, nasrânîler, sâbiîler; bunlardan her kim (tam dönüş yaparak) Allah'a ve Âhiret gününe hakîkaten iymân eder ve sâlih bir amel işlerse, elbette bunların, Rabları yanında ecirleri vardır. Bunlara bir korku yoktur ve bunlar mahzun olacak değillerdir!" [62]

Bir vakit de, mîsâkınızı (sözleşmenizi) almıştık ve Tûr'u üstünüze kaldırıp demiştik ki:

- "Verdiğimiz Kitâb'ı kuvvetle tutun ve içindekinden gaafil olmayın; gerek ki korunursunuz". [63] **Sonra, onun arkasından yüz çevirdiniz. Eğer üzerinizde Allah'ın fazl u rahmeti olmasa idi, her halde hüsrâna düşenlerden olurdunuz!** [64]

İçinizden sebt -istirahat- günü tecâvüz edenleri elbette bilirsiniz. Biz onlara "Sefil sefil maymunlar olun!" dedik [65] **ve bu ukûbeti (azabı) önündekilere ve arkasındakilere bir ders-i ibret ve korunacaklara bir va'z u nâsîhat olmak üzere yaptık!** [66]

Tefsiri:

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا Şüphe yok ki,(diliyle) îmân eden (münâfıklar),"

Dilleriyle îmân edip, kalbleriyle mutmain olup îmân etmeyenler. Bunlar münâfıklardır. Bunların kâfirlerin içinde sayılması karinesinden (ip ucundan hareketle) bu îmân edenlerden maksat kalbiyle değil de diliyle îmân eden münâfıklar olduğu anlaşılmaktadır. Münâfıklardan, îmân edenler diye tâbir edilip, münâfıklar denilmedi. Bunun sebebi, böyle dilde inanmanın kendilerine aslında hiç bir yarar sağlamayacağına ve onları kesinlike küfür vartasından da kurtarmayacağına işâret etmek içindir.

وَالَّذِينَ هَادُوا "Ve o yahudiler,"

Bir davetçinin çağırmasıyla Yahûdîliğe girenler," يهود Yehud kelimesi, ya Arabî olup,

هَاد "hidâyet" kelimesinden gelmektedir. Yahûdîler, buzağıya tapmaktan tevbe ettikleri zaman, bu isimle isimlendirildiler. **(1/152)** Tevbeleri, korkunç bir azabdan koruyan bir tevbe olduğundan hidâyete eren kelimesiyle husûsîleştiler. Veya يهود Yehud kelimesi, Yâkûb Aleyhisselâm'ın en büyük oğlunun adı olan Yehûdâ'dan Arabçaya geçmiş bir kelimedir. Çünkü Yahûdîlere herhangi bir pey-

gamber geldiğinde, onu meliklerine götürür ve öldürülmesi için aracı olurlardı.

وَالنَّصَارَى "Ve hıristiyanlar,"

نَـصْران "yardımcılar," kelimesinin cemiidir. نـدامى nin نـدمان (pişman) kelimesinin cemii olması gibi. النَّـصَارَى diye isimlendirilmeleri, Mesih Aleyhisselâm'a (yâni Hazreti İsa'ya) yardım ettikleri içindir. Ve İsa Aleyhisselâm ile berâber نَصرة Nasira denilen bir kasabada yaşamalarındandır. نَصرة Nasira, İsa Aleyhisselâm'ın konakladığı ve yerleştiği bir kasabadır.

وَالصَّابِئِينَ "Ve Sabiîler,"

Bu kelime, صبأ "çıkmak ve sapmak" kelimesinden gelir. Dinden çıktıkları zaman, kendilerine bu isim verildi. Ve onlar, Yahûdî ve Hıristiyanlık dininden ayrılan bir kavimdirler. Yıldızlara ve meleklere ibâdet ediyorlardı. Bunlar, her ne kadar Zebûr okusalar da putlara tapanlar gibidirler. Kitab ehli olmadıklarından kestikleri yenilmez ve kadınları nikahlanmaz. Arabî'nin biri geldi. Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerine sordu:

-"Yâ Resûlellah! Sabiiynlere neden الصَّابِئِينَ adı verildi." Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri:

-"Çünkü, herhangi bir Rasûl veya Nebiy (peygamber) geldiğinde onu tutarlardı. O peygamberi bir direğe bağlarlardı. Büyükçe bir kazanı yakarlardı. Su kaynayınca o pegyamberin kafasından aşağıya bırakırlardı. Peygamberin kafası ve bedeni tefessüh edesiye kadar onu kazanın içinde kaynatırlardı," İşte bundan dolayı onlara sabiin denildi. "Ravzatül-ulemâ" isimli kitab'da böyledir.

مَنْ "Kim ki,"

Mübteda'dır. Haberi فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ "onlar için Rablerinin katında büyük bir sevâb vardır," cümlesidir.

Cümle انّ 'nin haberidir.

آمَنَ "İman etti," Yâni bu kâfirlerden,

بِاللّٰهِ "Allah'a" ve Allah'ın bütün peygamberlere indirdiklerine îmân etti.

وَالْيَوْمِ الْآخِرِ “ Ve âhiret gününe,”

O dirilme günüdür. Yâni onlardan kim, layik bir vecih (şekil) üzere, mebde’ (başlangıç) ve meâde (sonuca-âhirete) îmân ederse, aslî bir giriş ile İslâm milletine girmiştir.

وَعَمِلَ “Ve amel etti” işledi,

صَالِحًا “Salih”... Allah katında razı olunmuş bir amel işlerse,

فَلَهُمْ “onlar için vardır,”...

Bu îmân ve amellerin mükâbilinde vardır. فَ (fe) harfi sebebiyyet içindir.

أَجْرُهُمْ “ecirler,” onlar için vaadedilenler.

عِنْدَ رَبِّهِمْ “Rablerinin katında,”...

Yâni emirlerinin mâliki ve onları lâyık oldukları kemâle ulaştıran Rablerinin nezdinde vardır. عِنْدَ “yanında” kelimesi, فَلَهُمْ “onlar için vardır,”nin taalluk ettiği, sübût mânâsına taalluk etmektedir. Allahü Teâlâ Hazretleri îmân eden bu (münâfık, Yahûdî, Hıristiyan ve Sabiîn olan) kişilerin kendi geçmişleriyle müâheze edilmeyeceklerini, babalarının yaptıkları günahlardan hesaba çekilmeyeceklerini ve sevâblarından hiçbir şeyin eksilmeyeceğini haber vermektedir.

وَلاَ خَوْفٌ عَلَيْهِمْ “Bunlara bir korku yoktur,”

Bu cümle, فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ “ kendileri için ecirler vardır,” cümlesine atıftır. Yâni, kâfirler, azab’dan korktukları vakit; onların üzerine hiç bir korku yoktur.

وَلاَ هُمْ يَحْزَنُونَ(62) “Bunlar mahzun da olacak değillerdir,”

Ömrün bitmesinden ve sevâbın yok olması üzerine kusurlu olan insanlar üzülürken onlara hiçbir üzüntü ve keder yoktur. Bu cümleyle murat, onların faydalanmalarının ve kurtuluşlarının devamını beyan etmektir. Kimin îmânı hâlis ve ameli sâlih ise, o kişi cennete girer.

İslâm Fıtratı

Bilki: Bu din haktır. Güzeldir ve nefislerde insanın yaratılış ve tabiatında mevcûttur. Ancak, beşerî afetler ve taklidler, onu değiştirmeye çalışmaktadır. Zîrâ her doğan kişi yaratılışının başlangıcında ve cibilliyetinin aslında, selim bir fıtrat ve dini kabul etme tabiati üzere doğmaktadır. İnsan daha sonra herhangi bir sebeble bunu terketse bile, hakîkî manâ'da bu fıtrattan uzaklaşmış değildir, ona bu yola girmek gerekir ve onun özlemi saf şekilde bu dindir. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri buyurdular:

مَا مِنْ مَوْلُودٍ اِلاَّ يُولَدُ عَلَى الْفِطْرَةِ فَأَبَوَاهُ يُهَوِّدَانِهِ أَوْ يُنَصِّرَانِهِ أَوْ يُمَجِّسَانِهِ

"Her doğan çocuk İslâm fıtratı üzerine doğar. Anne ve babaları daha sonra onu Yahûdîleştirir veya hıristiyanlaştırır veya mecusileştirir."[1]

İbn-i Melek, "Şerhü'l-Meşârik" isimli kitabında, şöyle buyurdular: الْفِطْرَةِ Fıtrattan murat, Allahü Teâlâ'nın,

اَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" sorusunun vaktinde insanların بَلَى "Evet! Sen bizim Rabbimizsin" demeleridir. Her doğan İslâm fıtratı üzerine doğar hadîs-i şerîfi ile;

اَلْغُلاَمُ الَّذِي قَتَلَهُ الْخضِرُ طُبِعَ كَافِرًا وَلَوْ عَاشَ لاَرْهَقَ أَبَوَيْهِ طُغْيَانًا وَكُفْرًا

"Hızır Aleyhisselâm'ın öldürdüğü erkek çocuğun tabiatı kâfir idi. (tab'an kâfirdi, küfre meyilliydi demek). Şayet sağ kalsaydı anne ve babasını tuğyan (büyük günahlara) ve küfre sürükleyecekti." [2] hadîs-i şerîfleri arasında muhâlefet ve zıtlık yoktur. Zîrâ gerçek şudur ki, Allahü Teâlâ Âdem Aleyhisselâm'ın zürriyetini sırtından çıkarttığında onlara: اَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" diye sorduğunda alenî olarak Hak Teâlâ Hazretlerini müşâhede ettikleri için hepsi de îmân ettiler. Lâkin şekaavet ehlinin îmânı fayda vermedi. Daha önce îmân etmediği için. Saîd ile şakî (saadet ehli ile şekaavet ehli) birbirlerine karıştılar. O alemde onların arası tefrik edilmedi. Sonra onlar annelerin rahimlerine (ve karınlarına) indiler. Burada saîd kişi, şâki'den ayırt edildi. Zîrâ kâtibler, ikrâr âlemine bakmaz, belki Allahü Teâlâ'nın ilminde saadet, şekaavet ve bunların dışında mümkün olan hallere bakar. İnsan oğlu doğduklarında İslâm fıtratı üzerine doğarlar. O da, بَلَى "Evet! Sen bizim Rabbimizsin" fıtratıdır. Burada dört makam vardır:

1 Buharı, cenâiz, Mevsûâtü'l-hadîs-i şerif: 1270
2 Ebû Dâvûd, mevsüatül-hadîs-i şerif, 4082

Birincisi: Allah'ın ilmidir. O bâtınî ve manevî'dir. Sofuların istılahında (tasavvufta) buna, batnü'l-ümm (ana gizlilik) ve ümmü'l-kitab (ana kitab, levhi mahfûz) denir.

İkincisi: بَلَى "Evet! Sen bizim Rabbimizsin" makamıdır. Buna mevlûd-i manevî (manevî doğuş) denir. **(1/153)**

Üçüncüsü: Sûrî anne'nin batnıdır.

Dördüncüsü: Sûrî mevlüd ve doğumdur. Bu manevî mevlüdün sûretidir. Onun için burada saîd kişi, şâkî'den temyiz edilemez. اَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" âleminde temyiz edilmediği gibi. Batnı sûri, bu kişi hakkında Allah'ın var olan ilmidir. Burada saîd kişi şakî kişiden temyiz edilir. O zaman Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin şu hadîs-i şerîfinin manâsı senin için izhâr olmuş olur.

اَلسَّعِيدُ سَعِيدٌ فِي بَطْنِ اُمِّهِ وَالشَّقِيُّ شَقِيٌّ فِي بَطْنِ اُمِّهِ

"Said annesinin karnında said olandır. Şakî annesinin karnında şaki olandır.

اَلسَّعِيدُ قَدْ يَشْقَى وَ الشَّقِي قَدْ يَسْعَدُ

"Saîd, bazen şakî olur, şakî de bazen sâîd olur."

مَا مِنْ مَوْلُودٍ اِلاَّ يُولَدُ عَلَى فِطْرَةِ الْاِسْلاَمِ

"Her doğan çocuk İslâm fıtratı üzerine doğar."[1] Yine Şeyh Bâlî Sofî (k.s.) Hazretleri de bunu tasdik etti.

Bu güzel meclisleri toplayan fakir der ki, Şeyhim Allâme (Allah kendisini selâmetle dâim etsin) "Lâihâtü'l-Berkiyyât" isimli kitabında buyurdu: İçime zâhir oldu. Batnı ümm'den murat, ehli tahkîk'in meşrebine göre, mutlak olarak "Zâti Ahadî'nin batnı gaybi"dir. Yâni said, bâtını gaybte mutlak ve ezelî said olduğu; zâhirî şehâdette mutlak ve ebedî olarak said olandır. Bu iki durumun hiç birinde aslâ şekâavet girmemiştir. Şakî, mutlak olarak, ezelde bâtın gayb'te şakî olduğu gibi, zâhirî şehaadette mutlak olarak ezelden beri şaki olandır. Bu iki durumun hiç birinde aslâ saadet girmeyendir.

Said'in varlığın merhalelerinin bâzısında şekaavete girebildiği gibi; şakî'nin de berzah gibi hayatının bâzı mertebelerinde saadete girebilir. İkisinin arası toplanır. Bu durumda, saîd, şakî olur. Yâni zâtî saadetle saîd; ârizî (geçici) şekaavetle şakî olur. Şakî saîd olur. Şakî, zâtî şekaavetle şakî olup; ârizî (geçici) saadetle de saîd olur. Sebkat (ileri gitmede hüküm) zâtîye göre hüküm verilir, ârizîye göre değildir. Zâtî olan hüküm, ârizî olan hüküm üzerine gaalib olur. Çünkü

1 Buharı, cenâiz, Mevsûâtü'l-hadîs-i şerif: 1270

âriz yok gibidir. Ve ömrü onunla son bulur. Onunla başladığı gibi... Ârizî şekaavetle şakî olanın nefesi ise, ârizî şekaavetin zâti saadetle değişmesiyle son bulur. Arizi olan şekaavet son bulur ve böylece ebedî saîdlerin zümresine girer. Ârizî saadetle saîd olan kişinin ârizî saadeti, zâtî olan şekaavetle değişir ve o kişinin hayatı şakî olarak son bulur. Ve böyle ebedî şakilerin zümresine girer. Bu iç içe girmeler, berzahî olan arizîlikler (geçici said olma ve geçici şaki olma) durumlarına

اَلسَّعِيدُ قَدْ يَشْقَى وَ الشَّقِي قَدْ يَسْعَدُ "Saîd, bazen şakî olur, şakî de bazen sâîd olur." sözüyle işâret edilmiştir. Değişiklik ârizîliktedir, zâtilikte değildir. İtibar ise zâti olanadır, ârizîliğe itibar edilmez. (Çünkü اَلْعَارِضُ كَالْمَعْدُومِ ârizî olan yok gibi'dir denilmiştir[1]) Kimin kalbi Allah'ın nûruyla inşirah eder açılarsa, o kişi gerçekten îmân eder. Taklîdî, resmî, âdet ve geleneklere göre bir îmân, anne baba veya şehrindeki kişilere uyularak yapılan îmân değil, Allah'ın nûrunu kalbinde hissederek gerçekten hâlisâne bir îmâna sahib olanların üzerine enâniyet perdelerinden hiç bir korku yoktur. Onlar hiçbir ikilemden dolayı mahzun olmazlar. Onlar vahdet nûruna ve kişiliklerine kavuşmuşlardır.

....

وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ Hani bir zamanlar sizden mîsak (sağlam bir söz) almıştık,"...

Burası, İsrail oğullarının geçmişlerinin yapmış olduğu başka bir cinÂyet-i hatırlatmadır. Yâni: Ey İsrâil oğulları, babalarınızdan Tevrâtta olan ilâhî hükümler ile amel etmeleri için ahid aldığımız vakti hatırlayın! Bu Tih çölünden önceydi. Mûsâ Aleyhisselâm, kavmiyle Mısır'dan çıkıp Firavun, boğulduğu zaman onlardan ahid almıştı.

وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ "Ve biz Tur'u üstünüze kaldırmıştık."

Sanki bir gölgeymiş gibi. Siz mîsâkı kabul edinceye kadar Tur üstünüzde kalmıştı. الطُّورَ Tur Suryânice dağ demektir. Bu hâdise, Mûsâ Aleyhisselâm, İsrâil oğullarına "Levhler" ile geldi. İsrail oğulları, Levhlerin içindekileri görünce, onlara zor ve dayanılmaz tekliflermiş gibi geldi. Onlara çok ağır geldi. Kabul etmekten kaçındılar, yüzçevirdiler. Cebrâil Aleyhisselâm emretti. Tur kökünden söküldü.

---

1 İmam Azam, Maksut,

Koca dağ kaldırıldı. Yahûdîlerin üstüne bir gölgelik gibi durdu. Mûsâ Aleyhisselâm, onlara:

-"Eğer siz İlâhî emirleri kabul ederseniz ne hoş! Eğer kabul etmezseniz bu dağ üzerinize düşecektir," dedi. Yahûdîler, başlarının üzerinde koca bir bulut gibi durup üzerlerine gölgelik gibi duran dağa baktılar. İçlerine korku girdi. Kaçacak yol da bulamadılar. Kabul edip secdeye kapandılar. Secdede göz uçlarıyla üstlerindeki dağa bakıyorlardı. Üzerlerine düşmemesi için, o günden bu yana Yahûdîlerde bu âdet oldu. Secdeye vardıkları zaman göz uçlarıyla havaya bakarlar. Yahûdîler, ancak yüzlerinin yarısıyla secde edip diğer yarısıyla göğe bakarlar. Onlar: "Bu secde ile üzerimizden azab kaldırıldı," diyorlar.

Yahûdîler, Tevrâtı kabul etmeleri için üzerlerine dağ kaldırıldı. Tevrâtı zorla kabul ettiler. Amma İslâm dinini kabul etmek için cebir yoktur. İslâma girmesi için kimseye zor kullanılmaz. İhtiyârı yâni seçme hakkını yok etmeyen cebir caizdir. Mesalâ kâfirler ile savaşmak gibi. Amma Allahü Teâlâ'nın: لاَ إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ Dinde zorlama yoktur.[1] Ve benzeri âyetler, kıtâl ayetiyle (Et-tevbe ayet 5 ile) mensuhturlar.

İbn-i Atıyye buyurdu: İmanı sahih olmayan kişiler, secde vaktinde Allah'ın zorlaması ile secde edenlerdir. Çünkü bunlar kerhen (istemeyerek) îmân ettiler. Bunların kalberi, getirilen îmânî esaslara, mutmain bir şekilde kabul etmiyordu.

خُذُوا "Tutun..."

Söz irâdesi üzerine yâni biz onlara tutun, dedik.

مَا آتَيْنَاكُمْ "Size verdiklerimizi," kitab'dan,

بِقُوَّةٍ "Kuvvetle"... Devamlı bir azimeti kendinizde bularak alın,

وَاذْكُرُوا مَا فِيهِ "Ve içinde olanları hatırlayın, zikredin,"

Yâni kitab'da olanı muhafaza edin. Onun derslerini yapın ve onu unutmayın. **(1/154**) Ondan gâfil olmayın.

لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ(**63**) "Gerek ki, korunursunuz," Sizin müttekîlerden olmanız gerektir.

ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ "Sonra onun ardından siz yüz çevirdiniz."

---

1 Bakara: 2/256

Yâni mîsâktan, ona karşı vefalı olmaktan ve ona devam etmekten kaçındınız, yüzçevirdiniz.

مِنْ بَعْدِ "Bundan sonra," te'kîd edilen mîsâktan sonra.

فَلَوْلاَ فَضْلُ اللهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ "Eğer üzerinizde Allah'ın lütfu ve rahmeti olmasa idi" Mühlet verme şefkati ve azabı geçiktirmesi olmasaydı,

لَكُنْتُمْ مِنَ الْخَاسِرِينَ(**64**) "Her halde siz hüsrana düşenlerden olurdunuz."

Yâni helâk olanlardan olurdunuz. Lâkin Allah, size fazîlet verdi. Üzerinize Tur'u kaldırdı. Siz tevbe edesiye kadar üstünüzde kaldı, siz tevbe edince dağ yine eski yerine gitti. Böyle olmasaydı, elbette dağ üzerinize düşerdi. خسران Hüsrân aslında, sermâyenin gitmesidir. (İnsanın tamamen iflas etmesidir.) Burada ise, nefsin helak olması manâsınadır. Çünkü nefis (can) asıldır.

Tevrât topluca inmişti

Allahü Teâlâ, Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin ümmetine lütfetti. İsrâil oğullarına farzları, emirleri ve nehiyleri, hepsini birden indirdiği halde, Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin ümmetine farzları birer birer indirdi. Birini indirdikten sonra diğerini indirdi. Hepsini birden indirmedi. Biri sahabenin kalbine tam yerleşince Allah diğerini indirdi. Amma İsrâiloğullarına ise Allah, bir defada her şeyi farz kıldı. Bu onlara çok ağır geldi. Bundan dolayı azabı görmedikçe kabul etmediler. Sonra Allahü Teâlâ onlara, emir ve nehiyleri muhafaza etmelerini ve onunla amel etmelerini emretti. Allah onlara aslâ unutmamayı ve zayi etmemelerini emretti.

وَاذْكُرُوا مَا فِيهِ "Ve içinde olanları hatırlayın, zikredin," buyurdu. İlâhî kitablardan maksat budur. Çünkü asıl olan gereğiyle amel etmektir. Sadece dil ile okumak değildir. İlâhî kitabların tertibine ve onlarla amel etmeye özen göstermeyen kişi onları arkasına atmıştır. Bunun misâli şudur: Sultan (Hükümdâr), ülkesindeki emirlerine (valilerine) bir menşûr (ferman) gönderse ve fermanında, kendisine bu memlekette bir saray yapmasını emrediyor. Bu ferman valinin eline ulaşıyor. Vali hükümdârın istemiş olduğu sarayı yapmıyor ama Sultanın fermanını hergün açıp büyük bir saygıyla okuyor. Günün birinde Sultan geldiğinde sarayının yapılmadığını görse, zâhir'de valiyi ayıplar, azarlar ve hatta belki cezâlandırır. Kur'ânı Kerim, bu

azarlar ve hatta belki cezâlandırır. Kur'ânı Kerim, bu ferman gibidir. Allahü Teâlâ o yüce kitab'da kuluna dinin erkânı olan, namaz, oruç, zekât ve hac gibi ibâdetleri yapmasını kuluna emretti. Amel etmeden mücerred (amelden soyutlanmış ve sadece) okunan Kur'ânı Kerim fayda vermez.

Mesnevi de buyuruldu:

Kur'ânı azîmüşşânın pek çok fazîletlerinden biri,
peygamberler, azimüşşanın vasıf ve halleridir.
Peygamberler ise, pek büyük olan deryâ'yı hikmet
ve umman'ın, Cenâb-ı Hakk'ın kudretinin, kibriyâsının balıklarıdır.
Eğer Kur'ânı Kerimi okur da ahkâm-ı celilesini tutmaz isen
Peygamberler ve evliyâ'yı şahsen görmüş olsan bile,
Yine senin için fayda yoktur.

İlmin kalkması

Rivâyet olundu,

عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ قَالَ كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَشَخَصَ بِبَصَرِهِ إِلَى السَّمَاءِ ثُمَّ قَالَ هَذَا أَوَانُ يُخْتَلَسُ الْعِلْمُ مِنَ النَّاسِ حَتَّى لاَ يَقْدِرُوا مِنْهُ عَلَى شَيْءٍ فَقَالَ زِيَادُ بْنُ لَبِيدٍ الْاَنْصَارِيُّ كَيْفَ يُخْتَلَسُ مِنَّا وَقَدْ قَرَأْنَا الْقُرْآنَ فَوَاللهِ لَنَقْرَأَنَّهُ وَلَنُقْرِئَنَّهُ نِسَاءَنَا وَأَبْنَاءَنَا فَقَالَ ثَكِلَتْكَ أُمُّكَ يَا زِيَادُ إِنْ كُنْتُ لاَعُدُّكَ مِنْ فُقَهَاءِ أَهْلِ الْمَدِينَةِ هَذِهِ التَّوْرَاةُ وَالْإِنْجِيلُ عِنْدَ الْيَهُودِ وَالنَّصَارَى فَمَاذَا تُغْنِي عَنْهُمْ

Ebu Derdâ (r.a.)'dan rivâyet olundu. Buyurdu ki, biz Rasûlüllah (s.a.v.) Hazretleriyle berâberdik. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri, gözünü semâ'ya dikti. Ve:

-"Bu insanlar arasından ilmin kalkacağı ve insanların ilimden hiçbir şeye güçlerinin yetmeyeceği günlerin belirdiği günlerdir," buyurdu. Orada hazır olan Ziyâd bin Velid, buyurdu:

-"Yâ Resûlellah! İlim bizden nasıl soyutlanıp alınır. Biz Kur'ânı kerimi okuyoruz. Vallahi biz okumaya devam edeceğiz, kadınlarımıza, kız ve erkek evlatlarımıza öğreteceğiz," dedi.

Efendimiz (s.a.v.):

-“Anneni ağlattın Ey Ziyâd! Ben seni Medine’nin fakihlerinden sayıyordum! Bu Tevrât ve İncîl, Yahûdîlerin ve Hıristiyanların elindedir. Onlara ne faydası oluyor?”[1] buyurdu.

Muvatta’da Abdullah bin Mesûd’dan rivâyet olundu:

اِنَّ عَبْدَ اللّٰهِ بْنَ مَسْعُودٍ قَالَ لِإِنْسَانٍ إِنَّكَ فِي زَمَانٍ كَثِيرٌ فُقَهَاؤُهُ قَلِيلٌ قُرَّاؤُهُ تُحْفَظُ فِيهِ حُدُودُ الْقُرْآنِ وَتُضَيَّعُ حُرُوفُهُ قَلِيلٌ مَنْ يَسْأَلُ كَثِيرٌ مَنْ يُعْطِي يُطِيلُونَ فِيهِ الصَّلاَةَ وَيَقْصُرُونَ الْخُطْبَةَ يَبَدُّونَ أَعْمَالَهُمْ قَبْلَ أَهْوَائِهِمْ وَسَيَأْتِي عَلَى النَّاسِ زَمَانٌ قَلِيلٌ فُقَهَاؤُهُ كَثِيرٌ قُرَّاؤُهُ يُحْفَظُ فِيهِ حُرُوفُ الْقُرْآنِ وَتُضَيَّعُ حُدُودُهُ كَثِيرٌ مَنْ يَسْأَلُ قَلِيلٌ مَنْ يُعْطِي يُطِيلُونَ فِيهِ الْخُطْبَةَ وَيَقْصُرُونَ الصَّلاَةَ يَبَدُّونَ فِيهِ أَهْوَاءَهُمْ قَبْلَ أَعْمَالِهِمْ

Abdulah bin Mesûd bir insana şöyle dedi:

-“Muhakkak sen, fakihleri (İslam hukukçuları ve din bilginlerinin) çok olduğu ve kurraların (Kur’ân okuyucularının) az olduğu bir zamandasın. Kur’ânı Kerimin hakkını harflerini zayi etmemekle muhafaza et. Sen soru (fetva) soranları az; ona cevâb veren (fakihlerin) çok olduğu bir zamandasın. Bu zamanın fakihleri namazlarını uzatırlar ve hutbeyi kısa tutarlar. Bunlar amellerini istek ve arzularından önce yapmaya başlıyorlar. İnsanların üzerine bir zaman gelecek, fakihleri az olacak, kurraları çoğalacak, o zaman Kur’ânı Kerimin harfleri muhafaza edilir. Kur’ânı Kerimin emir ve yasakları zayi edilir. Soru (fetvâ) soran çok olur, gerçek manâ’da cevab (fetvâ) verebilecek çok azdır. Onlar hutbeyi uzatırlar, namazı kısa tutarlar. O çağda onların arzu, heves ve istekleri amellerinden önce gelir. (Önce dünyalık işlerini bitirirler, sonra ibâdet ederler).”[2]

....

Bu Âyet-i kerimede şu işâret vardır. Misak’ın alınması umumîdir. اَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?”de olduğu gibi. Lâkin bir kavim, şevk ve aşka icâbet ederek, kabul etti. Bir kavim de, korkarak icâbet etti. Her iki halde de işin Allah’ın emriyle tahakkuk ettiği bilinsin diye. Kimi hitabını işitir, hidâyet-ini gerektirir. Kimi hitabını işitir dalâletine mûcip olur. İsrâil oğullarının başına Tûr’un ayânen (herkes tarafından görülebilecek bir şekilde) kaldırılmasından daha açık bir delil olamaz. Onları, rüsvaylık kapladığında burhanın yâni delil ve mûcizelerin izhârı onlara fayda vermedi.

1 Tirmizi, Kitâbül İlim, Mevsûâtü’l-hadîs-i şerif: 2577
2 Muveatta, İmam Mâlik, mevsuatül-hasidi şerif: 379

خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ "Size verdiklerimizi kuvvetle tutun," Âyet-i kerîmesi, Allah tarafından gelen, emir, yasak, taat, ilimler ve diğer şeyleri insânî kuvvetle tutmanın mümkün olmadığına, onları ancak ve ancak Rabbanî bir kuvvet ve İlâhî bir destekle tutmak gerekli olduğuna işâret etmektedir.

وَاذْكُرُوا مَا فِيهِ "Ve içinde olanları zikredin," rumûzlardan, işâretlerden, incelik ve hakikatleri zikredin.

لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ(63) "Gerektir ki takvâya nâil olursunuz," Mâsivâ'dan Allah'a korunursunuz.

ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ "Sonra onun arkasından, yüzçevirdiniz," Yâni hak yoldan sapıttınız. **(1/155)** Mîsâkı aldıktan sonra, tabiî kuvvetlerin istilâsı ile şeriate ittibâ yâni şeriate uymak ve amel etmekten yüz çevirdiniz. Allah tarafından mübtelâ olmakla müvâfakat tarikatının sülûk'undan kaçtınız.

فَلَوْلاَ فَضْلُ اللهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ "Eğer Allah'ın fazl ü keremi ve rahmeti olmasaydı,"... Bu başlangıçta geçen İlâhî bir yardım, vasat bir durumda, mîsâkı kuvvetle alma başarısı, tevbeyi kabul etme, tevbe etmeye başarı kazanma ve ömrün sonuna kadar tevbede dâim olan rahmetidir.

لَكُنْتُمْ مِنَ الْخَاسِرِينَ(64) "Her halde siz hüsrâna düşenlerden olurdunuz," isyâna israr edenlerden, azab ile aldanıp zarar eden, hüsrâna uğrayan, dünya ve âhiretin gitmesi, âhiret ve dünya cezası ile elbette hüsrâna düşerdiniz. Sizden, günaha isrâr eden ve aşırı gidenlerin hali böyle olduğu gibi…

....

وَلَقَدْ عَلِمْتُمْ "Elbette bilirsiniz,"

Hitab, Yahûdîlerden Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin asrında yaşayanlaradır. Yâni Allah'a yemin olsun ki, Ey İsrâil oğulları, siz tanıdınız ve bildiniz.

الَّذِينَ اعْتَدَوْا "O aşırı giden ve yasağı çiğneyenleri,"

مِنْكُمْ "İçinizden," Seleflerinizden (geçmişinizden),

Hal olduğu için mahallen mensubtur. فِي "de" o gün,

فِي السَّبْتِ Cumartesi gününde. Yâni cumartesi günündeki kendileri için tayin edilen sadece ibâdet etmek ve ona saygı gösterme yerine o av ile meşgûl olup cumartesinin hukukuna tecavüz ettiler.

السَّبْت kelimesinin aslı, kesmektir. Çünkü Yahûdîler, o gün kesmekle emir olundular. Yâni bütün dünyevî işlerini kesmelerini ve Allah'ın ibâdetiyle meşgûl olmakla emir olundular. Uykuya da سُبَاتاً denir. Çünkü uyku hali, insanı, ihtiyârî hareketlerden (bilinçli davranışlardan) keser. Bu âyette tahzir ve tehdit vardır. Sanki şöyle denilmektedir: Siz onlara, (Cumartesi gününe tecâvüz edenlere) bir cezâ verildiğini biliyorsunuz. Siz de sakının ki, onlara gelen musîbet, size de dokunmasın, başınıza gelmesin.

Yahûdîlerin Maymun olmaları

Bu konuda kıssa: Onlar, Dâvûd Aleyhisselâm'ın zamanında kendisine "Eyle" denilen bir şehirde yaşıyorlardı. Eyle Medine ile Şam arasında bir yerde ve Kızıldenizin sahilinde bir yerdeydi. Allah onlara cumartesi günü balık avlamayı yasak etti. Cumartesi günü olduğu zaman, denizde balık kalmaz, hepsi sahile gelirdi. Bu durum, ya bu kavmi böylece imtihan içindi, ya da denizde çok balık ve Yunus balığının olmasındandı. Her cumratesi günü bütün balıklar, Yunus balığını ziyâret etmek için toplanırdı. Başlarını ve kuyruklarını sudan çıkarır oynaşırlardı. Öyle ki, balıkların çokluğundan su bile görülmez olurdu. Cumartesi günü geçtiğinde, balıklar ayrılırdı. Her biri denizin bir tarafına dağılır, diğer zamanlarda olduğu gibi çok az balık bulunurdu. O balıklardan hiç bir eser görülmezdi. Sonra şeytan onlara vesvese verdi. "Siz sadece cumartesi günü balık tutmaktan nehiy olundunuz. (Halbuki o gün balık daha çok oluyor. Siz esas o gün tutun dedi) Bu şehirden bâzı kişiler, balık tutmak niyetiyle denizin kenarında bâzı havuzlar kazdılar. Oradan da suyu nehirlere döktüler. Cuma gecesi olduğunda, bu havuzun başına giderlerdi. Dalgalar, balıkları bu havuzlara atıyordu. Bu havuzlar, çok derin olduğu ve içinde çok az su bulunduğundan o havuzların içine düşen balıklar, çıkamıyordu. Böylece havuz, balıklar ile doluyordu. Pazar günü olduğundan da Yahûdîler, gelir o balıkları avlarlardı. O balıkları tutarlar, yerler, tuzlarlar ve satarlardı. Bu şekilde malları çoğaldı. Zengin oldular. Bunu kırk sene veya yetmiş sene kadar yaptılar. Üzerlerine bir cezâ inmedi. Amma onlar üzerlerine ilâhî bir azabın inmesinden de korkuyorlardı. Üzerlerine herhangi bir azab gelmeyince, birbirlerini müjdelediler ve günahlara karşı daha da cesûr oldular. Onlar: Biz bu işi yıllardır yapıyoruz, üzerimize bir belâ ve azab inmediğine göre, cumartesi günü balık avlamak muhakkak ki bize helaldir. Yoksa şimdiye kadar üzerimize azab inerdi, dediler. Yetişen yeni kuşak (ço-

cukları da) babalarının yolunda gitti. Bir iki kere yapmakla zarar gelmedi. Bunu bütün şehir ehli yapmaya başladı. Şehrin nüfûsu, yetmişbin kadardı. Cumartesi günü balık avlama konusunda şehir üçe bölündü.

(Birinci) Sınıf, kendileri, balık tutmadıkları gibi, halkı da bu kötü hareketlerinden vaaz ve nasihatlarıyla alıkoymaya çalışıyordu.

(İkinci) Sınıf, kendileri balık tutmuyordu ama, halkı da bu hareketlerinden alıkoymak için çalışmıyordu. Kimseye bir şey demiyorlardı.

(Üçüncü) Sınıf, ise cumartesi günü çalışma emrini çiğnemişti. Hiç korkusuz ve vicdanları titremeden balık avlıyorlardı.

Kendileri balık tutmadıkları gibi, insanları balık tutmaktan alıkoymaya çalışan ve insanlara nasihat edenlerin sayısı oniki (12) bin kadardı. Bu nasihat edenler şöyle diyordu:

-"Ey kavmim! Siz Rabbinize isyân ettiniz. Peygamberinizin sünnetine muhâlefet ettiniz üzerinize belâ gelmeden önce bu işi bırakın. Yahûdîler, vaaz ve öğütlere kulak asmadılar. Onların nasihatlerini kabul etmediler. Allahü Teâlâ Hazretleri de Yahûdîleri, "mesh" (insandan maymuna çevirmekle) cezalandırdı. Ve şöyle buyurdu.

فَقُلْنَا لَهُمْ Biz onlara (cumartesi emrini çiğneyenlere) dedik." Kahr ile dedik.

كُونُوا قِرَدَةً "Maymunlar olunuz,"

قِرَدَةً kelimesi, قِرْد kelimesinin cemiidir. ديكة horozlar kelimesinin, ديك kelimesinin cemii olması gibi. Farçada maymuna puzine denir. Bu değiştirme emri, Yahûdîleri, kendilerini kötülük halinden iyilik hâline değiştirme kudretlerinin olmayışındandır. **Bu** şu âyete işâret etmektedir: إِنَّمَا قَوْلُنَا لِشَيْءٍ إِذَا أَرَدْنَاهُ أَنْ نَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ "Bizim herhangi bir şey için sözümüz, onu murat ettiğimiz zaman sade ona şöyle dememizdir: Ol! Hemen oluverir. 16/40" [1] Biz bu istediğimizde onlar, beklemeksizin hemen bizim istediğimiz gibi oldular.

خَاسِئِينَ(**65**) "sefil maymunlar olun!"

قِرَدَةً "Maymunlar olun. Bu kelime haberdir. Yâni, maymunluk ile, aşağılık arasında olun. Aşağılıkla, rahmetten kovulmak demektir. Bu onların sadece nasihatleri kabul etmekten kaçınmalarındandır. Onları alıkoymaya çalışanlar: Vallahi sizinle aynı şehirde oturmayız,

1 En-Nahl: 16/40

dediler. Şehri duvar ile ikiye böldüler. Bu şekilde şehir ikiye bölünmüş oldu. Dâvûd Aleyhisselâm, onlara lânet etti. Yahûdîlerin günahlara isrâr etmeleri üzerine Allah onlara gadab etti. Bir gece hepsi maymun oldular. Onları nehyedenler, sabahladıklarında onların kapılarına geldiklerinde kapılarını kapalı gördüler. Evlerinde bir ses işitilmiyordu. **(1/156)** Evlerinde duman yükselmiyordu. İki şehrin arasında bulunan duvara tırmandılar. Gençlerin maymun, yaşlıların hınzır (domuz) olduğunu gördüler. Kuyrukları vardı. Kuyruklarını sallayıp, insanlardan olan akrabalarını tanıyıp, yanına sokuldular. Amma insanlar, maymunlardan olan akrabalarını tanımadılar. Maymunlar gelip, insanlardan olan akrabalarının elbisesini kokluyor ve ağlıyorlardı. İnsanlar:

-"Biz sizi bundan nehyetmedik mi?"diyorlardı. Onlar da:

-"Evet!" manâsında başlarını sallıyorlardı. Gözlerinden yaşlar akıyordu. Bu hâdise onların, maymun olduktan sonra, akıl ve anlayışlarının kaldığına işâret etmektedir. Maymunların başlangıcı bunlar değildir. Onlardan önce de maymunlar vardı. Bunlar, amellerinin kötülüğünden dolayı bu kötü hale döndürüldüler. Maymuna dönüşen bu insanlar, üç gün sonra hepsi öldü. Onlardan kimse türemedi. Nesilleri çoğalmadı. Dünyadaki maymunlar daha önce de var olan maymunlardır.

فَجَعَلْنَاهَا Biz bunu (yâni, onları maymun yapma işini) kıldık."

Yâni biz bu ümmeti insandan maymuna çevirip, azablandırdık.

نَكَالاً "Azab olarak,"

Kendisinden ibret alacaklar için ibret dolu bir cezâ olarak. Yâni kendilerinden sonra gelecek olan nesilleri onların yaptıklarını menedecek ibretvârı bir cezâ kıldık.

لِمَا بَيْنَ يَدَيْهَا وَمَا خَلْفَهَا "Öncekiler ve sonrakiler için,"

Yâni kendilerinden önce (kendi çağlarında) ve kendilerinden sonra yaşayan ümmet ve asırlara ibret kıldık. Çünkü onların insandan maymuna çevirilme hâdiseleri daha önceki ilâhî kitablarda zikredildi. Bundan ibret alın. Sonra gelenlerden, bu gerçeğin ulaştığı kimseler ibret almalıdır. بَيْنَ يَدَيْهَا "elinin önündeki" tabiriyle istiâre yoluyla geçmiş zamanlar murat edildi. وَمَا خَلْفَهَا "arkasındakiler" tabiriyle de, istiâre yoluyla gelecek zamanlar tâbir olundu.

وَمَوْعِظَةً "Bir vaaz ü nasihat," yâni hatırlatıcı bir öğüt,

(66) لِلْمُتَّقِينَ "müttekîler için yâni korunacaklara,"

Bunlar, kavimlerinden olup da, sâlih olan ve ötekilerini de haddi aşmaktan menetmeye çalışanlar için bir öğüt ve hatırlatma kıldık.

Sâdî buyurdu:

Öğüt al. Öğüt insanı tekâmüle erdirir.

Kalblerin değişmesi

Bilki, muhakkak bu belâ ve hüsrân iyiliğin değerini bilmeyenlere bir cezâ ve nimeti veren zata, nânkörlük edenler için bir uyarmadır. Bu cezalar, kişiyi vuslâtın izzet ve şerefinden ayrılığın zillettine düşürür. Daha önceki ümmetlerin cezâları, ya başka bir varlığa dönüştürülmek veya derhal yerin dibine geçirilmek şekliyle hemen dünyada verilirdi. Bu ümmetin cezâsı ise kalblerde olur. Kalblere verilen cezâ ise bedenlere ve nefislere verilen cezâ'dan daha şiddetli ve ağırdır. Allahü Teâlâ buyurdular:

وَنُقَلِّبُ أَفْئِدَتَهُمْ وَأَبْصَارَهُمْ كَمَا لَمْ يُؤْمِنُوا بِهِ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَنَذَرُهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ

"Biz onların kalblerini ve gözlerini ters döndürürüz. İlkin buna iymân etmedikleri gibi bırakıverirsiz kendilerini de, tuğyanları içinde körü körüne bocalar giderler.[6/110]" [1]

Yine, Meliklerin hizmetiyle edeblenmeyenin, seyrü sulûk esnâsında kaytaran ve hürmet ayağıyla kurbet (yakınlık) bast (yayma) işini indirmeyenlerin hali de böyledir. Onlar, mahrûmiyeti haketmiş, hüsrânı çekmiştir ve onlar, sultanın siyâsetiyle belâ'ya uğrarlar. Sonra başka bir varlığa dönüşmek, domuza benzemek gibidir. Domuz, pislikleri iğrenmeden yemektedir. Dolayısıyla haram yiyen bir insanın kalbi de (bütün pislikler ile iştiğâl ettiğinden) bu manâ'da domuza dönüşmüş demektir. Kalbin değişmesinin alâmeti üç şeydir:

1-Kalbi bozuk olan kimse, ibâdet ve taatin tadına eremez.

2-Masiyetten (günah işlemekten) korkmaz.

3-Hiçbir kimsenin ölümünden ibret almaz. Belki hergün biraz daha dünyaya rağbet eder. "Zühretü'-Riyâz" isimli kitabta böyledir.

Avf bin Abdullah'dan rivâyet olundu.

Hayır ehli buyurdular: Bazıları şu üç kelimeyi yazar.

1 El-En'âm: 6/110

(Birincisi:) Kim âhiret için amel ederse, dünya işlerinde Allah, ona kâfidir.

(İkincisi:) Kim kendisiyle Allah'ın arasını düzeltirse, Allah da onunla insanların arasını islâh eder.

(Üçüncüsü:) Kim, gizli hayatını düzeltirse, Allah da onun aşikâr (alenî) durumunu islâh eder.

Muhammed bin Ali et-Tirmizî hazretleri buyurdular: Dört sınıfın islâhı dört yerdedir.

1-Çocukların islâhı kitabdadır.

2-Yol kesicilerin islâhı, hapishânede.

3-Kadınların islâhı evlerinde.

4-Yaşlıların islâhı ise, mescid ve ma'betlerdedir.

Maktûl ve Sığır

وَاِذْ قَالَ مُوسٰى لِقَوْمِه۪ٓ اِنَّ اللّٰهَ يَاْمُرُكُمْ اَنْ تَذْبَحُوا بَقَرَةًۜ قَالُوٓا
اَتَتَّخِذُنَا هُزُوًاۜ قَالَ اَعُوذُ بِاللّٰهِ اَنْ اَكُونَ مِنَ الْجَاهِل۪ينَ ﴿٦٧﴾
قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَۜ قَالَ اِنَّهُ يَقُولُ اِنَّهَا بَقَرَةٌ لَا
فَارِضٌ وَلَا بِكْرٌۜ عَوَانٌ بَيْنَ ذٰلِكَۜ فَافْعَلُوا مَا تُؤْمَرُونَ ﴿٦٨﴾
قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا لَوْنُهَاۜ قَالَ اِنَّهُ يَقُولُ اِنَّهَا بَقَرَةٌ
صَفْرَٓاءُۙ فَاقِعٌ لَوْنُهَا تَسُرُّ النَّاظِر۪ينَ ﴿٦٩﴾ قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ
يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَۙ اِنَّ الْبَقَرَ تَشَابَهَ عَلَيْنَاۜ وَاِنَّٓا اِنْ شَٓاءَ اللّٰهُ لَمُهْتَدُونَ

﴿٧٠﴾ قَالَ اِنَّهُ يَقُولُ اِنَّهَا بَقَرَةٌ لَا ذَلُولٌ تُثِيرُالْاَرْضَ وَلَا
تَسْقِى الْحَرْثَۚ مُسَلَّمَةٌ لَا شِيَةَ فِيهَاۜ قَالُوا الْئٰنَ جِئْتَ بِالْحَقِّۜ
فَذَبَحُوهَا وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَۚ ﴿٧١﴾

Meali;

"Bir vakit de Mûsâ, kavmine demişti:

-"Allah size bir bakara boğazlamanızı emrediyor".

-"Ay!" dediler, "Bizi eğlence yerine mi koyuyorsun?"

Mûsâ dedi:

-"Allah'a sığınırım; öyle câhillere katılmaktan!" [67]

Dediler:

-"Bizim için rabbine dua et, nedir o bize beyan etsin".

Mûsâ dedi:

-"Rabbim şöyle buyuruyor: "Bir bakara ki, ne farımış, ne bâkir, ikisi ortası bir dinç." Haydi emrolunduğunuz işi yapın!" [68]

-"Bizim için Rabbine dua et; rengi ne imiş, bize beyan etsin". dediler,

---

Mûsâ dedi: Rabbim dedi:

"Şöyle buyuruyor: Bir bakara ki; sapsarı... Rengi, bakanlara sürûr verir". [69] Dediler:

-"Bizim için rabbine dua et; nedir o, bize beyan etsin. Çünkü o bakara, bize müteşâbih geldi. Mâmafih Allah dilerse elbette buluruz". [70] Mûsâ dedi:

-"Rabbim şöyle buyuruyor: "Bir bakara ki, ne koşulur arazi sürer, ne de ekin sular... Salma... Hiç alacası yok".

"İşte" dediler, "şimdi hak ile geldin".

Bunun üzerine o bakarayı boğazladılar (kestiler) ki, az kaldı yapmayacaklardı! [71]

وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِه "Bir zamanlar da Mûsâ kavmine demişti ki"

Başka bir tevbih'tir.

İsrâiloğullarının geçmişlerinde sâdır olan bâzı cinâyetleri hatırlatmak içindir. Ya, Mûsâ Aleyhisselâm'ın ecdâdınıza söylediklerini hatırlayın.

إِنَّ اللّٰهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَذْبَحُوا بَقَرَةً Allah, size bir bakara (sığır) boğazlamanızı emrediyor."

بَقَرَةً Sığır cinsinin dişisine denir. Veya dişi ve erkek olsun, herhangi bir sığır demektir. بَقَر yeri yarmak demektir. Sığır cinsine بَقَر adı verildi. Çünkü onlarla yer yarılmak sûretiyle sürülmektedir. Yâni onunla çiftçilik yapmakta ve ekin için yer sürülmektedir.

Bu hâdisenin sebebi: İsrâiloğullarında çok zengin bir ihtiyar vardı. Amcasının oğulları, onun malına tamah ederek onu öldürdüler. Cesedini götürüp bir şehrin kapısının önüne bıraktılar. Veya onu yüklenip başka bir kasabaya götürdüler. Onu kasabanın sınırına bıraktılar. Sonra gelip, onun diyetini istediler. Bâzı insanları getirip, onları, amcalarını katletmekle suçladılar. Mûsâ Aleyhisselâm onlara sordu. Onlar da inkâr ettiler. Öldürülenin (kimin öldürdüğü işi) Mûsâ Aleyhisselâm'a karma karışık geldi. **(1/157)** Bu hâdise Tevrâtta "Kasâme" emri inmeden önceydi. İsrâiloğulları Mûsâ Aleyhisselâm'dan Allah'a dua etmesini ve Allahü Teâlâ'nın maktûlü öldüren kişinin kim olduğunu açıklamasını istediler. Allahü Teâlâ Mûsâ Aleyhisselâm'a bir sığır kesmelerini ve o sığırın bâzı parçalarıyla maktûl (öldürülen) kişiye vurmasını emretti. Eğer onlar, öldürülen kişiye vururlarsa, Allah da o maktûlü dirilteceğini ve böylece maktûlün, kâtilinin kim olduğunu onlara haber vereceğini söyledi.

قَالُوا **"Dediler,"...**

Sanki şöyle denilmektedir: Onlar ne yaptılar? Allah'ın emrini hemen yerine getirdiler mi yoksa getirmediler mi? Bundan dolayı قَالُوا "Dediler," denildi.

أَتَتَّخِذُنَا هُزُوًا "Onlar da: "Ay! sen bizimle eğleniyor, alay mı ediyorsun?"

Yâni sen bizi, eğlenme ve alay etme yerine mi tutuyorsun. Sen bizimle alay mı ediyorsun, dediler. Biz senden kâtilleri bulmanı istiyoruz; sen ise bizden sığırın kesilmesini istiyorsun bu nasıl iştir? Bu iki işin arasında hiçbir birlik ve bağ yoktur, dediler. Bâzı âlimler, bu günahlar, onlardan cehâletle meydana geldi. Çünkü İsrâil oğulları, Allah'ın emrine hemen boyun eğip, gereken sığırı kesmediler.

قَالَ Mûsâ Aleyhisselâm dedi.

Bu cümle geçtiği gibi istinâftır.

(67)أَعُوذُ بِاللهِ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ "Böyle cahillerden biri olmaktan Allah'a sığınırım." dedi.

Çünkü Allah'ın emirlerini tebliğ etme esnâsında, alayvâri konuşmak ve biriyle eğlenmek, cehâlet ve sefihliktir.

İstihzâ ve alay

Bu âyet, din işleriyle istihzâ etmenin (alay etmek ve dalga geçmenin) büyük günah olduğuna işârettir. Yine Müslümanlar ile alay etmek ve kendisine saygı gösterilmesi gerekenlerle de aslâ istihzâ etmemek lâzım. Bu, cehâletten gelmektedir ve sahibi cezâ'ya mustahaktır. Mizâh, istihzâ'dan değildir. (İkisi başka başka şeylerdir.)

Emirül-mü'minin Hazreti Ali buyurdular: İnsanı, asık suratlılıktan çıkaran, şaka ve latifede bir beis (herhangi bir sakınca) yoktur.

Rivâyet olunur:

Ubeydullah bin Hüseyin, Küfe'de kadı iken bir adam kendisine geldi. Ubeydullah onunla şakalaştı ve şöyle dedi:

-"Senin bu cübben tiftik (yününden) mi, yoksa koç yününden mi?" Adam da:

-"Ey kadı sen câhil misin?" der. Ubeydullah, ona:

-"Mizâh (şaka)nın cehâlet olduğunu nereden çıkarttın?" diye sordu. Adam bu Âyet-i okudu. Sonra karşısındaki adamın câhil olduğunu anladı ve ondan yüz çevirdi. Çünkü o şaka ile alayı birbirinden ayırt edecek durumda değildi.

Sonra kavim (Yahûdîler), sığır kesme emrinin kesinlikle Allah'dan olduğunu bildiler. İleride geleceği üzere sığırın evsâfını soruşturmaya başladılar. Eğer böyle yapmayıp da hemen herhangi bir sığırı kesmiş olsalardı bu yetecekti. Fakat onlar işi zora koştular. Allah da işlerini zorlaştırdı. İşte hikmet budur.

Hikaye (Sâlih evlad)

İsrâil oğullarında sâlih bir adam vardı. Onun küçük bir oğlu ve buzağısı vardı. Adam buzağıyı alıp, bir meşeliğe (ormana) götürdü, ve :

-"Allahım! Bu buzağıyı oğlum için sana emânet ediyorum. Oğlum büyüyünceye kadar onu koru ve sakla," dedi. Adam öldü. Buzağı, meşelikte büyüdü. Tam yaşına geldi. Yaşlılık ile gençlik arasına girdi. Yabani büyüdüğü için buzağı gördüğü her şeyden kaçıyordu. O sâlih adamın oğlu büyüdüğünde, anne ve babasına hayırlı bir evlâd oldu. O çocuk geceyi üçe bölerdi. Gecenin üçte birini namaz kılmak, üçte birini uyumak ve diğer üçte birini de annesinin başı ucunda geçiriyordu. Sabah olduğu zaman bu çocuk, sırtına odun alır, onu pazara götürür, Allah'ın dilediği bir fiyat ile satardı. Sonra o paranın üçte birini sadaka olarak dağıtır, üçte birini geçimi için kullanır ve diğer üçte birini annesine verirdi. Bir gün annesi ona:

-"Oğlum! Baban sana bir buzağı miras olarak bırakmıştı. Onu götürüp, meşelikte bırakarak Allah'a emânet etmişti. Git, İbrâhim, İsmâil ve İshâk'ın İlâhından onu sana geri vermesi için dua et. Onun alâmeti, ona baktığında seni hayal (dünyasına götürüp sevinç) verir. Sanki güneşin şuaları (ışınları) onun sarı olan kıllarında çıkmaktadır." O sığıra güzelliğinden ve sarılığından dolayı altın sığır diyorlardı. Onun süslü ve insana hoş gelen bir sarısı vardı. İnsana burukluk veren kötü bir sarıya sahip değildi. Genç meşeliğe gitti. Onu gördü. Otluyordu. Genç o sığıra seslendi:

-"Sana İbrâhim, İsmail, İshâk ve Yâkûb'un İlâhı ile azimet ediyorum (emrime uy, yanıma gel), dedi. Sığır, o gencin sesine kulak verdi. Onu kabul edip, koşa koşa yanına geldi. Hatta önünde uslu uslu durdu. Genç sığırın, boynunu tuttu. Bağladı. Sığır Allah'ın izniyle dile gelip konuştu.

-"Ey annesine iyilik yapan genç! Sırtıma bin seni istediğin yere götüreyim bu sana çok kolaydır," dedi. Genç:

-"Annem bana bunu emretti. Ve bana onu boynundan tut dedi," Sığır:

-"İsrâiloğullarının peygamberlerinin hakkı için! Eğer sen bana binecek olursan, ebediyyen bana gücün yeter ve ben de ebediyyen seni taşırdım. Eğer sen dağa yerinden oynaması için emretsen, dağ yerinden sökülür. Seninle berâber hareket eder. Bütün bunlar senin annene olan iyiliğindendir," dedi. Sonra genç o sığırı alıp annesine götürdü. Annesi ona:

-"Oğlum! Sen fakirsin. Hiçbir malın yok. Geceleri namaz kılmak ve gündüzleri de odun taşımak artık sana meşakkat verip zor geliyor. Git bu sığırı sat," dedi. Oğlu:

-"Kaça satayım?" dedi. Annesi:

-"Üç dinara sat. Bana danışmadan satma," dedi. O gün o sığırın pazarda edebileceği değer üç dinardı. Genç, sığırı alıp pazara götür-

dü. Allahü Teâlâ, o gence annesine yapmış olduğu iyilikten ona nasıl bir hayır yapacağını bildirmek için ona bir melek gönderdi. Ondan haberdar olan Allah onu imtihan etmek için ona bir melek göndermişti. Melek ona:

-“Bu sığırı kaça satıyorsun?” dedi. Genç:

-“Üç dinâr! Annemin rızası şartıyla” dedi. Melek:

-“Ben bunu altı dinâra alıyorum! Anneni işin içine sokma,” dedi. **(1/158)** Genç:

-“Sen bana bu sığırın, ağırlığınca altın versen, ben anneme danışmadan ve onun rızasını almadan yine satmam,” dedi. Genç gidip, durumu annesine aktardı. Sığırın değerini ona haber verdi. Annesi:

-“Dön! Git onu benim rızam ile altı dinara sat dedi. Genç, sığır ile yine pazara gitti. Melek geldi.

-“Annen ne buyurdu?” diye sordu: Genç:

-“Annem! Bunu altı dinardan aşağı satmamamı emretti. Bu değerden noksan bir değer ile satmam,” dedi. Melek:

-“Annene gidip danışmaman üzere bunu senden on iki dinara satın alıyorum,” dedi. Genç, satmaktan kaçındı. Yine annesine geldi. Bunu ona haber verdi. Annesi ona:

-“Oğlum! Sana gelen kişi insan sûretine girmiş bir melektir. Seni imtihan etmek istiyor. Sana geldiğinde, ona, “Sen bu sığırı satmamızı emreder misin yoksa etmez misin?” diye sor. Ona göre hareket et,” dedi. Genç, sığırı ile pazara gitti. Yine melek geldi. Annesinin söylediklerini meleğe sordu. Melek:

-“Annene git. Ona bu sığırı tutup satmamasını söyle. Bunu Mûsâ bin İmrân senden İsrâil oğulları içinde öldürülmüş olan bir maktûlün katilini bulmak için satın alacaktır. Bunu ancak, derisinin dolusu altın ile satarsın. Allahü Teâlâ Hazretleri, İsrâil oğullarının içine bu sığırın kesilmesini takdir etti,” dedi. Çok geçmeden, İsrailoğulları, kesecekleri sığırın vasıflarını sormaları üzerine, Allah, onlara bu sığırı tarif etti. O genç annesine iyilik yaptığından Allah, kendi fazlü kereminden bir rahmet olarak o fakir gencin elinde bulunan sığırın vasıflarını saydı.

Yahûdîlerin sığır kesmeleri

Kesilmesi gereken hayvanın başka değil de, sığır olmasının hikmeti, Yahûdîlerin, sığır ve buzağılara tapmalarındandır. Bu hayvanlar onlara çok sevimli olduğu içindir. Allahü Teâlâ buyurduğu gibi: وَأُشْرِبُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْعِجْلَ بِكُفْرِهِمْ “Dinledik, isyân ettik!” dediler ve küfürleriyle danayı kalblerinde iliklerine işlettiler... 2/93” [1] Sonra tevbe

riyle danayı kalblerinde iliklerine işlettiler... 2/93" [1] Sonra tevbe ettiler. Allah'ın taatine ve ibâdetine döndüler. Allahü Teâlâ onları çok aşırı sevdikleri şeyle imtihan edip; tevbelerinin hakikatinin ortaya çıkmasını ve kalblerinde bulunan sığır sevgisini kökten koparıp atmak istedi. Denildi ki, o zaman onlara en yakın ve fazîletli kurbanları sığır idi. Allah, onların sevdiği ve onlar için en fazîletli olan hayvanı keserek kendisine yaklaşmalarını istedi.

قَالُوا "**Dediler,**"

(Yahûdîler, sığırın kesme emrini alınca şaşırdılar. Şaşkınlıkları geçtikten sonra konuşmaya başladılar) Sanki şöyle denilmektedir:

-"Bundan (sığırı kesme emrinden) sonra Mûsâ Aleyhisselâm'ın kavmi ona ne dedi? Emrini yerine getirmeye yöneldiler mi?" Onlar Ey Mûsâ,

ادْعُ لَنَا "Bizim için dua et," dediler. Bizim için sor.

رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا "Rabbin bizim için açıklasın, beyan etsin," vuzuha (açıklığa) kavuştursun ve onu tarif etsin.

مَا هِيَ "Nedir o?"

Burada مَا "ne" mübteda, هِيَ "o" haberidir. Cümle يُبَيِّنْ "açıklasın" ile nasb makamındadır. Yâni bize bu sualin cevabını açıklasın. Yahûdîler, o sığırın halini ve vasfını sormuşlardı. Kesilmiş bir sığırın bir parçası ile o ölen kişiye vurulduğunda, adamın dirileceği hakikati İsrail oğullarının kulaklarını tırmalıyordu. Onlar başta, hep inanmak istemiyorlardı. Bu gücü veren Allah olduğunu unutup sığırın vasıflarını sormaya başladılar. Buradaki hal ve vasfın sorulması, şöyle bir şeydir: Meselâ sen birine, مَا زَيْدٌ Zeyd nasıl biridir? Diye sorarsın o'da:

طَيِّبٌ iyidir veya عَالِمٌ âlim'dir der. Yâni o sığırın yaşı nedir? Sıfatı nedir? Küçüklük ve büyüklükte durumu nedir?

قَالَ Dedi"

Dua edip vahiy geldikten sonra Mûsâ Aleyhisselâm, dedi.

إِنَّهُ Muhakak O" Yâni Allahü Teâlâ,

1 Bakara: 2/93

يَقُولُ إِنَّهَا buyuruyor ki, o, yâni sizin kesmekle emir olunduğunuz sığır.

بَقَرَةٌ لاَ (şu vasfı taşıyan) sığır değildir.

فَارِضٌ pek yaşlı, yâni yaşlı değildir.

فَارِضٌ pek yaşlı," kelimesi, kesmek mânâsına olan فرض kelimesinden gelmektedir. Sanki o sığır, yıllarını bitirmiş sonuna yaklaşmış değil.

وَلاَ بِكْرٌ "pek taze de değildir."

Yâni küçük bir yavru da değildir. Burada لاَ فَارِضٌ وَلاَ بِكْرٌ "ne pek yaşlı, ne de pek taze," kelimeleri müennes olarak gelmedi. Çünkü bu iki kelime dişilere mahsus olmada حَائِض haiz kelimesi gibidir. (حَائِض haiz görme işi kadınlara mahsus olduğu için ayrıca bu kelimenin müennes gelmesi gerekmez. Zaten onun müzekker veya müennes mi olduğu biliniyor.)

عَوَانٌ durumu, Yâni o sığır vasıflanır.

بَيْنَ ذَلِكَ bunun arasında, yâni zikredilen yaşlılık ve tazeliğin arasında bir yaştadır.

فَافْعَلُوا "Hemen yapınız"...

Bu, Mûsâ Aleyhisselâm tarafından bir emirdir. Mûsâ Aleyhisselâm, daha önce kesilmesi gereken sığırın vasfından fariğ olduktan yâni boşaldıktan, sığırı anlattıktan sonra onlara, emredilen hayvanı hemen kesin, dedi.

مَا تُؤْمَرُونَ(68) emrolunduğunuz şeyi,...

Emir olunduğunuz şey; sığırın kesilmesinden emir olunduğunuz şey mânâsınadır. Burada car (harfi cer) hazfolundu. Bu fiil ile kullanılması çok yaygındır. Hatta iki mefûle müteaddi olan fiillere bile ilhak etti.

قَالُوا "İsrâil oğulları dediler"...

Sanki şöyle denilmektedir. İkinci beyandan sonra İsrailoğulları ne yaptı? Emir tekrarlanmaktadır. Dediler denildi;

ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا لَوْنُهَا "Bizim için Rabbine dua et, rengi ne ise onu bize açıklasın."

Renklerden. Kesmekle emir olunduğumuz sığır bize tam ayan beyân olsun. لَوْن Renk, bâzı cevherler üzerinde kendisini gösteren bir arazdır.

قَالَ Dedi," Yâni, Allah'a dua edip Allah'dan sorunun cevabını aldıktan sonra Mûsâ Aleyhisselâm, buyurdu:

إِنَّهُ Muhakkak o," Allahü Teâlâ:

يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ صَفْرَاءُ Muhakkak o sığır, sarı renkli biridir, diyor."

Sarılık, siyah ile beyazın arasında bir renktir. O bilinen sarılıktır. Sarılık siyahlığın başlangıcıdır. Çünkü devenin siyahlığı zamanla sarılığının üzerine çıkar.

فَاقِعٌ لَوْنُهَا parlak bir rengi vardır (sapsarıdır)."

Bu cümle mübteda ve haberdir. Cümle sığırın sıfatıdır. فقوع sarılığın koyu ve diğer renklerin karışımından hâlis olması demektir. Tekid manasında: اصفر فاقع sapsarı denir.

اسود حالك simsiyah denildiği gibi. **(1/159)** Kendisi renklenenin vasfı olduğu halde, renge isnâd edilmesinde ise, onunla olan bir ilgi ve yakınlıktan dolayıdır. Tekid'in mânâya verdiği üstünlük inkâr edilemez. Sanki şöyle denilmektedir: Sarılıkta şiddetli sarılığı olan bir sarılık. Ciddiyetinde çok ciddidir, kelimesinde olduğu gibi. Denildi ki, bütün sarılık demektir. Galiz bir sarılığa yakın bir sarılık demektir.

Sarı renk

تَسُرُّ النَّاظِرِينَ(**69**) "O, bakanlara sürur veren, (sarı bir sığırdır)."

Ona bakanlara, güzelliğinin acaibliğinden ve renginin saflığından sürûr gelir. Hilkatı tamam olduğu için bakanların kalblerine ferahlık verir. Letâfeti kendisinde toplaması ve koyu bir renge sahip olması ve kalbte bir lezzet ve sürûr vermesi, bir faydanın hâsıl olması anında veya koyuluğuna bakmakladır.

Hazreti Ali (r.a.),'dan rivâyet olundu. Sarı nalin giyenin üzüntü ve düşüncesi azalır. Zîrâ Allahü Teâlâ: تَسُرُّ النَّاظِرِينَ "o, sarı renk, bakanlara sürûr vericidir", diyor. İbnüz-Zübeyr ve Muhammed bin Kesir, siyah nalin giymekten menetti. Çünkü o, üzüntü verir. İnsanın içini karartır. Zikir olundu ki: Kırmızı mest, Firavun'un mestidir. Beyaz mest, Fiavunun veziri Hâmân'ın mestidir. Siyâh mest ise âlimlerin mestidir. Rivâyet olundu. Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin mestleri siyah idi.

قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَ Onlar, Dediler" O sığır, salma yâni serbest dolaşan bir inek mi, yoksa çalışan yâni sahibi tarafından çifte ve su çekiminde çalıştırılan bir sığır mı?

Keşşâf'ta buyuruldu: Bu sığırın hali ve vasfını soran suâlin tekrarıdır. Beyanın (sığırın durumunun açıklanmasının) artması için onun durumunu soran sualler arttı. Kısaltmak burada uygun olmaz. Ömer bin Abdulazîz Hazretlerinden rivayet olundu: "Ben sana falanca kişiye koyun (cinsinden bir hayvan) vermeni emrettiğimiz zaman onun koyun mu ve keçi mi olduğunu benden sorma. Bu sence anlaşıldığı zaman, bana onun erkek veya dişi mi olduğunu sorma. Bunu sana açıkladığım; erkek veya dişi mi olduğunu açıkladığımda sen onun siyâh mı veya beyaz mı olduğunu sorma. Sana bir şey sorduğumda (o kunuda insiyâtifini kullan ve bana soru sorma, hemen emrimi yerine getir," dedi. Hadis-i şerîfte şöyle buyuruldu:

إِنَّ أَعْظَمَ النَّاسِ جُرْمًا مَنْ سَأَلَ عَنْ شَيْءٍ لَمْ يُحَرَّمْ فَحُرِّمَ مِنْ أَجْلِ مَسْأَلَتِهِ

"Muhakkak cürüm bakımından insanların en büyük günahkârı, haram olmayan bir şeyi soran ve o kişinin sorularından dolayı, o şeyden mahrum edilmesi (ve o şeyin ona) haram olmasıdır."[1]

إِنَّ الْبَقَرَ تَشَابَهَ عَلَيْنَا "Muhakkak o sığır, biraz karışık geldi,"

Durumu ve sarılığı vasfedilen sığır cinsi, çoktur. Bu bize benzetilip karışık bir hale geldi. Sığırlardan hangisini keseceğini bilemiyoruz. Sığır kelimesi, cinsi murat edilmiştir. Veya cemiinin harfleri, müfredinin harflerinden daha az olan bir ceminin müfred veya müzekker olması câizdir.

وَإِنَّا إِنْ شَاءَ اللهُ لَمُهْتَدُونَ(70) "Bununla berâber Allah dilerse onu elbette buluruz." dediler.

1 Sahîh-i Buhârî, Mevsüatü'l-hadîs-i şerif: 6740

Yâni kesilmesi gereken sığırı inşallah buluruz. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri buyurdu:

لَوْ لَمْ يَسْتَثْنُوا لَمَّا بَيَّنَتْ لَهُمْ آخِرُ الأَبَدِ "Eğer İsrâiloğulları, "inşaallah" (Allah dilerse) demeselerdi, hiçbir zaman istenen sığırı bulamayacaklardı."[1]

قَالَ Mûsâ Aleyhisselâm söyledi.

إِنَّهُ Muhakkak O," Allahü Teâlâ,

يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لاَ ذَلُولٌ "Rabbim buyuruyor ki o, koşulur bir sığır değildir."

İş için terbiye edilip, boyun eğdirilmemiş. İşte çalıştırılan hayvanlara, دَابَّةٌ ذَلُول zelil olan davar (hayvan) demektir. ذِلّ kesre ile okunur. Zelil olmak, başkalarına boyun eğmek mânâsınadır. Sert ve haşin olmayan demektir. Kaba ve sertlik sığırın sıfatıdır. Yâni zillete girmeyen demektir. Âyette لاَ ذَلُولٌ kelimesi, müzekker olarak geldi.

لاَ ذَلُولَةٌ diyerek müennes gelmedi. Zîrâ فَعُول vezninde olan kelimeler, sıfat oldukları zaman sonlarına müenneslik **(ة) te'si** gelmez, صَبُور sabreden gibi.

تُثِيرُ الاَرْضَ yer sürmeyen,"

Yâni ziraat için, yerin üstünü altına çevirmeyen. Bu cümle, ذَلُولٌ kelimesinin sıfatıdır. Sanki şöyle denilmektedir. Çalıştırılmak ve tarla sürmek sûretiyle ezdirilmeyen demektir. وَلاَ تَسْقِي الْحَرْثَ "Ekin sulamayan," Yâni ekin sulamak için dolaba koşulmamış hayvan demektir. Birinci "vela" kelimesi nefiy (olumsuzluk) içindi, ikincisi ise mezîd'dir. Birincisini tekid etmek için fazladan gelmiştir. Çünkü bu cümlelerin mânâsı; o (sığır), ne çifte koşulup tarla süren, ne de ekin sulayan, demektir. Bu iki fiilde yâni تُثِيرُ tarla sürmek (çift sürmek) ve تَسْقِي sulamak, dolapla koyudan su çekip ekin, bağ ve bahçeyi sulama fiilleri, ذَلُولٌ kelimesinin sıfatıdırlar. O sığır, sulamak ve ekin sürmek için boyunduruk altına alınmamış bir sığırdır. Keşşâf'ta olduğu gibi.

1 İbni Ebû Hatem

İmam Ebu Mansur (r.a.) Hazretleri buyurdu. Bu Âyet-i kerime, İsrâiloğullarının kesmekle memur oldukları sığırın erkek olduğuna delildir. Zîrâ çift sürülme ve dolab ile su çekme işi, erkek sığırların (öküzlerin) işidir. Amma kendisine raci olan kinâyelerde lafızların müennes olması ise, وَقَالَتْ طَائِفَةٌ "Bir taife söyledi," kavli şerîfinde olduğu gibidir. Buradaki ت (te) harfi müenneslik için değil, tevhid (birlik) içindir. Ebu Yusuf , buna muhâlefet etti. Bu zamanda sığırların erkeği (öküz) ile çift sürüldüğü ve bu hizmetlere koşulduğu gibi o zaman (İsrail oğulları döneminde) dişi sığırlar (inekler) ile çift sürülürdü. مُسَلَّمَةٌ selimdir. Allah onu ayıplardan korumuştur. Veya onu iş yapmaktan muâf tutmuştur. Ehlini ondan selim kılmıştır. Veya renklerini selim kılıp diğer renklerden hâlis kılmıştır. Yâni onun sarılığı diğer renklerden hiç birine benzemez. Devamla şöyle teyid edilmektedir.

لاَ شِيَةَ فِيهَا "onda hiç alacalık" yoktur.

Derisinin renginde karışıklık yoktur. Hepsi sarıdır. Hatta boynuzları ve karnının altı alın ve kuyruğu bile sarıdır. شِيَةَ "alaca" kelimesinin aslı,

عدة vaadetmek, صفة vasfetmek ve زنة tartmak kelimeleri gibidir. Bu kelimelerin aslı; وعد وصف ve وزن dir. Bu kelimenin iştikâkı, وشى الثوب bu da üretiminde değişik renklerin kullanılması demektir.

قَالُوا "Dediler," bu sıfatları işittikten sonra dediler ki,

الْآنَ "el'ân-şimdi" Bu vakit.

Bu kelime işâret manasını tazammun etmek için binâ edilmiştir.

جِئْتَ بِالْحَقِّ "Sen hak ile geldin."

Sığırın bütün vasıflarını doğru anlattın, sığırın artık anlatılmayan bir vasfı kalmadı.

فَذَبَحُوهَا "Onu boğazladılar, kestiler."

فَ genişlik içindir. Bütün bu vasıf ve nitelikleri taşıyan sığır kendilerine hâsıl oldu. Onu gencin yanında buldular. Derisi dolu altın ile (yâni ağırlığınca altın vererek) satın aldılar. Kestiler.

وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَ(71) "neredeyse, az kalsın, yapmayacaklardı.

Cümle, فَذَبَحُوهَا Onu boğazladılar, kestiler." Fiilinin zamirinden haldir. Onu kesmek istemedikleri bir halde kestiler, demektir. Bunun özeti şöyledir: **(1/160)**

Sığırı kestiler ama, bekledikten ve uzun bir zaman geçtikten sonra kestiler. Sığırı kesme emrini almaları ile sığırı kesmeleri arasında tam kırk sene geçti. Akıllı kişiye gereken hemen emre riâyet etmektir. Halin hakikatini araştırmayı terketmesidir. Zîrâ tevhid kazıyyesi bunu gerektirir.

Mesnevî'de buyuruldu:

Dostu hayal etmede sırlar vardır.

Atâiyye hikmetlerindendir: Seni, beşeriyetin her vasfından çıkarttı. Seni, Yahûdîlerin bozmak istedikleri ve karşı çıktıkları her vasıftan çıkarttı ki, senin katında hak, güzel ve sevimli olsun diye. Onun yüce rahmetindendir ki, kahrını selâmete yakın kıldı. Bu, Allahü Teâlâ tarafından varlığın muhafazasını gerektirir. Hatta kul bir günahdan dolayı elem çekmez. Eğer elem çekseydi, o günahı işlemezdi. Eğer ondan sâdır olsaydı ona sabredemezdi. Zîrâ hıfz günahtan imtina etmeyi gerektirir. Günahın vuku'u caiz olduğudur. (Yâni, İnsanlar, tarafından vuku bulduğu bir realitedir.) Günah'ın vuku bulmasının, helâl olmamakla berâber, "ismet" günah'tan korunmanın mümteni olmamasıdır. Günahların vuku'u peygamberler için "ismet"tir.

Peygamberler, günahlardan korunmuştur. Evliyâ ise "hıfz"dır. Evliyâ günahlardan muhafaza edilir. الْآنَ جِئْتَ بِالْحَقِّ "İşte tam şimdi gerçeği ortaya koydun." Kavli şerîfi, günahtan dönmeye delâlet etmektedir. İsrârın olmadığı ve bu sadece îmândır.

Te'vîlât-ı Necmiyyeden

Te'vîlât-ı Necmiyye'de buyuruldu:

إِنَّ اللّٰهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَذْبَحُوا بَقَرَةً

"Allah, size bir bakara (sığır) boğazlamanızı emrediyor." Âyet-i kerimesi, behimî nefsin sığırını kesmenizi emrediyor. Zîrâ nefsin kesilmesinde, ruhânî kalbin hayat bulması vardır. En büyük cihâd budur. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri buna işâret etmişlerdi.

رَجَعْنَا مِنَ الْجِهَادِ الأَصْغَرِ إِلَى الْجِهَادِ الأَكْبَرِ

"Biz küçük savaştan büyük savaş döndük," [1]

الْمُجَاهِدُ مَنْ جَاهَدَ نَفْسَهُ

"Mücâhid nefsiyle mücâhede eden kişidir,"[2]

مُوتُوا قَبْلَ أَنْ تَمُوتُوا

"Ölmeden önce (nefsinizi öldürerek) ölün,"[3] hadîs-i şerîfiyle bu manâ'ya işâret etmektedir.

قَالُوا أَتَتَّخِذُنَا هُزُوًا Onlar da "Ay! sen bizimle eğleniyor, alay mı ediyorsun?" dediler." Nefsi boğazlama konusunda sen bizimle alay mı ediyorsun? Bu her yüksek himmet sahibi insanların gayesi değildir.

(67)قَالَ أَعُوذُ بِاللّٰهِ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ Mûsâ da: "Böyle cahillerden biri olmaktan Allah'a sığınırım." dedi. Nefsi kesme işini kolay bir iş olduğunu sananlardan, hevâ ve hevesine tâbi olan her kişinin ona hazır olduğunu veya dünya âbidlerinin (dünyaya tapanların) ona hazır olduklarını sanan cahillerden olmaktan Allaha sığınırım.

قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَ Onlar, "Bizim için Rabbine dua et, her ne ise onu bize açıklasın." dediler. Yâni sıdk kılıcıyla hangi nefis sığırı kesmeye Mûsâittir. Onu bizzat aynısını bize açıklasın. Onunla nefis sığırı işâret edildi. لاَ فَارِضٌ "Pek yaşlı olmayan" yaşlılık senelerine kavuşmamış. Gençliğinden dolayı, seyrü sulûk'tan âciz olan ve nefsâni kuvvetleri karışan. Bâzı tarikat meşâyihi kırkından sonraki insanlara: فَارِض denir. وَلاَ بِكْرٌ "çok toy'da değil" gençliği açıklayan senedir. Nefis bütün hilesiyle ona yüklenir. عَوَانٌ بَيْنَ ذَلِكَ ikisi arası dinç bir sığırdır," Yâni aklın kemâl bulduğu bir dönemde. Allahü Teâlâ buyruduğu gibi, حَتَّى إِذَا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَبَلَغَ أَرْبَعِينَ سَنَةً "Nihayet kemâline erdiği ve kırk yaşına girdiği zaman [46/15]" [4] (buyurarak olgun yaşının kırk olduğunu beyan etti.)

(68)فَافْعَلُوا مَا تُؤْمَرُونَ haydi emrolunduğunuz işi yapınız." dedi. Eğer siz, Allah'a onun emrettiği şeyle yaklaşırsanız Allah, size vadettikleriyle yaklaşır.

---

1 Ziyadetü'l-Camiis-Sağîr ve dürerül-münteşire İmam suyutî,
2 Buhârî, mevsüatül-hadîs-i şerif no: 1546
3 Keşfül-Hafa, Muhaddis; hadis onu: 2669
4 El-Ahkaf: 46/15

إِنَّ اللهَ لاَ يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ "Muhakkak Allah muhsinlerin ecrini zayi etmez. 9/120" [1]

قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا لَوْنُهَا **Onlar,** "Bizim için Rabbine dua et, rengi ne ise onu bize açıklasın." dediler. Bu riyâzât ehlinin yüzündeki sarılığa ve mücâhede ashabının müşâhedeleri isteyen (rabıta ve zikir ehlinin) yüzündeki nûr ve simâlarına işârettir.

قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ صَفْرَاءُ فَاقِعٌ لَوْنُهَا Mûsâ, "Rabbim buyuruyor ki, o, sapsarı bir sığırdır." dedi. Yâni kendisine süs veren estetik bir sarılığı vardır. Sarılığı ona nefret uyandıran nahoş bir sarılığı yoktur. Salihlerin simâsı böyledir. (**69**)تَسُرُّ النَّاظِرِينَ o, bakanlara sürur verir." Onların alınlarına bakan kişi, orada ilâhî nûru müşâhede eder. O taat elbisesini giymiştir. Taatin mutâlaa edilmesiyle, şehvetlerin içinde sönmesiyle, gaybleri müşâhede etme eserlerinde yüzde nûr belirir. Hatta Rubûbiyetin eserlerini bulmakla beşeri hallerden bile emin olur.

سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ أَثَرِ السُّجُودِ "Sîmaları, secde eserinden yüzlerindedir.."[2]

قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَ إِنَّ الْبَقَرَ تَشَابَهَ عَلَيْنَا

Onlar, "Bizim için Rabbine dua et, o nedir bize iyice açıklasın, çünkü o bize biraz karışık geldi," Kahramanlara talebelerin şekilleri, elbise ve heyetleri karışık geldi. (**70**)وَإِنَّا إِنْ شَاءَ اللهُ لَمُهْتَدُونَ bununla berâber Allah dilerse onu elbette buluruz." dediler. Onlardan sâdık olanlara yol buluruz. Onlarla hidâyet buluruz. Bütün bunlar Allah'ın dilemesi ve delâletine taalluk etmektedir. Mûsâ Aleyhisselâm ile Hızır Aleyhisselâm'ın halinde olduğu gibi. Eğer Allah dilemeseydi ve delâlet etmeseydi, Mûsâ Aleyhisselâm, Hızır Aleyhisselâmı bulamayacaktı.

قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لاَ ذَلُولٌ تُثِيرُ الْاَرْضَ

Mûsâ, "Rabbim buyuruyor ki o sığır çifte koşulup tarla süren bir sığır değildir." Bu sadık olan talib'in nefsine işârettir. O hırs âletiyle dünyanın süslerini elde etmek için yeryüzünün üstünü sürme zilletine tahammül edemez. Nefsin hevâsına ve şehvetlerine tâbi olur. Efendimiz (s.a.v.) buyurdukları gibi.

---

1 Et-Tevbe:9/120
2 El-Fetih: 48/29

عَزَّ مَن قَنِع وذَلَّ مَن طَمِع "Kanaat eden azîz oldu, tamah eden de zelil oldu."[1] لَيسَ لِلْمُؤمِنِ أنْ يَذُلَّ نَفْسَه "Mü'mine nefsini zelil kılması yoktur."[2] وَلاَ تَسْقِي الْحَرْثَ Ekin sulayan değildir." Yüzü suyu ile dünyanın (dünyanın maddi menfaat) tarlasını sulamıyor. Yüzünü Hakka döndürüyor. Dünya ekininden yüz çeviriyor. **(1/161)** Onun yüzü suyu halkın ve Hakkın nezdinde gider. Allahü Teâlâ buyurdu:

مَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الْآخِرَةِ نَزِدْ لَهُ فِي حَرْثِهِ وَمَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا وَمَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ نَصِيبٍ

"Her kim âhiret ekimi isterse, ona ekinini artırırız; her kim de dünya ekimi isterse, ona da ondan veririz, amma âhiret'te ona hiç nasip yoktur! 42/20"[3]

مُسَلَّمَةٌ لاَ شِيَةَ فِيهَا ne de salma gezen ve hiç alacası olmayan bir sığırdır." Yâni âfât sıfatlarından selim olmuş bir nefistir. Rabbinin ahkâmına teslim olmuştur. Allah'dan başka bir istek ve arzusu olmaz. Onun Allah'dan başka bir maksadı yoktur. Allah onları şöyle vasfetti:

لِلفُقَرَاءِ الَّذِينَ أُحْصِرُوا فِي سَبِيلِ اللّهِ لاَ يَسْتَطِيعُونَ ضَرْبًا فِي الْاَرْضِ يَحْسَبُهُمْ الْجَاهِلُ أَغْنِيَاءَ مِنْ التَّعَفُّفِ تَعْرِفُهُمْ بِسِيمَاهُمْ لاَ يَسْأَلُونَ النَّاسَ إِلْحَافًا وَمَا تُنفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللّهَ بِهِ عَلِيمٌ

"Verin o fakirlere ki, Allah yolunda kapanmışlardır; şuraya buraya dolaşamazlar, istemekten çekindikleri için bilmeyen onları zengin zanneder. Onları sîmâlarından tanırsın, halkı bîzar etmezler. Hem işe yarar, hem ne verirseniz hiç şüphesiz Allah onu bilir.2/273"[4]

فَذَبَحُوهَا وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَ(**71**) Nihayet onu bulup boğazladılar. Az kaldı yapmayacaklardı." Nefsin kesilmesinin, insânî tabiatlerden kesilmek demek olmadığına işârettir. Sadıklardan, sıdk kılıcıyla nefsini kesen kişi Allahü Teâlâ hazretleri tarafından bir fazlü kereme nâil olmuştur. Onun başarısı güzeldir. Tabiatlerinden dolayı az kaldı bunu yapmayacaklardı.

Maktûl'ün dirilip konuşması

1 İbnül-Esir, En-Nihâye fi garibil-hadis ve eser,
2 Mecmuüz-Zevâid hadis no: 12167
3 Eş-Şurâ: 42/20
4 Bakara: 2/273

وَاِذْ قَتَلْتُمْ نَفْسًا فَادّٰرَءْتُمْ فِيهَاۜ وَاللّٰهُ مُخْرِجٌ مَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَۚ ﴿٧٢﴾ فَقُلْنَا اضْرِبُوهُ بِبَعْضِهَاۜ كَذٰلِكَ يُحْيِ اللّٰهُ الْمَوْتٰى وَيُرِيكُمْ اٰيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٧٣﴾ ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُمْ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ اَوْ اَشَدُّ قَسْوَةًۜ وَاِنَّ مِنَ الْحِجَارَةِ لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ الْاَنْهَارُۜ وَاِنَّ مِنْهَا لَمَا يَشَّقَّقُ فَيَخْرُجُ مِنْهُ الْمَٓاءُۜ وَاِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللّٰهِۜ وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٧٤﴾

Meali Şerifi:

"Ve o vakit, bir kimse katletmiştiniz de, hakkında birbirinizle atışmış, üstünüzden atmıştınız. Halbuki Allah sakladığınızı çıkaracaktı.[72] Onun için dedik ki:

-"O bakaranın (sığırın) bir parçasıyla o maktûle (Ölüye) vurun"... İşte böyle!... Allah ölüleri diriltir ve size âyetlerini gösterir... Gerek ki, akıllanasınız[73]

Sonra bunun arkasından kalbleriniz katılaştı. Şimdi onlar, taşlar gibi... Hatta daha duygusuz... Çünkü taşların öylesi var ki, içinden nehirler kaynıyor, öylesi var ki, çatlıyor da bağrından sular fışkırıyor ve öylesi var ki, Allah'ın haşyetinden yerlerde yuvarlanıyor. Sizler ise neler yapıyorsunuz!.. Allah gaafil değil![74]

Tefsiri:

وَإِذْ قَتَلْتُمْ نَفْسًا Ve o vakit siz bir adam öldürmüştünüz de..."

Bu âyet, lafzen müahhar; manâ bakımında mukaddem'dir. Çünkü burası kıssanın başıdır. Yâni, hani siz bir adamı öldürmüştünüz de Mûsâ Aleyhisselâm'a gelmiştiniz ve ondan Allah'a dua edip, kâtilin bulunmasını istemiştiniz. Mûsâ Aleyhisselâm, size emrediyor âyetlerini okuyordu. Bura lafzen öne geçmedi. Çünkü bundan murat, kâtilin açığa çıkması için sığırın kesilmesidir. Öldürülme işi,

Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin çağında yaşayan Yahûdîler, atalarının yaptıklarına rızaları olduğu ve onların yaptıklarını tasvib ettikleri için öldürülme işi onlara izâfe edildi. Aralarında katl (adam öldürme) işi bulunduğu için, cemaat'e hitab olundu. Katl, nesnenin yaratılışının zıddıdır. Katl yâni ölüm ile hayat son bulur. Bu cümle'nin manâsı: Ey İsrâil oğulları! Atalarınızın haram olan bir canı öldürdükleri bir dönemi hatırlayın! O öldürülen kişi, Âmîl bin Şurâhîl idi.

فَادَّارَأْتُمْ فِيهَا "Onun hakkında birbirinizle atışmış ve onu üstünüzden atmıştınız,"

Aslı تدارأتم Birbirinizle atıştınız; birbirinizin üzerine attınız, demektir. درأ 'den gelmektedir. Bu ise defetmek, savmak demektir. Yâni, siz öldürülen o kişi hakkında müdafaalaştınız, hasımlaştınız ve birbirinize düşman kesildiniz, demektir. Zîrâ hasımlardan her biri diğeriyle müdafaalaşır. Yâni yapılan işi kendisinin üzerinden savup başkasının üzerine atar.

وَاللّٰهُ مُخْرِجٌ مَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ(72) "halbuki Allah, saklamış olduğunuzu açığa çıkaracaktı.

Yâni sizin gizlediğiniz katli, maktûlün kim tarafından öldürüldüğünü hiç şüphesiz, Allah mutlaka izhar edecektir. Allah onu hep gizli ve kapalı terketmeyecektir. Eğer sen: "Bu hâdise olmuş ve bitmiştir neden burada Alllah, onu çıkaracaktır," diye sorarsan; cevâben derim ki: "Atışma anında olmuş bir şey; müstakbel olarak ifade edilir. Hâzır olarak ifâde edilir.

وَكَلْبُهُمْ بَاسِطٌ ذِرَاعَيْهِ بِالْوَصِيدِ "Köpekleri de girişte iki kolunu uzatmış! 18/18" [1]

فَقُلْنَا (Bundan dolayı), biz dedik ki"

اضْرِبُوهُ "o maktûle vurun,"

Yâni, insan ve şahsın tevili üzerine hatırlatma ve nefis demektir.

بِبَعْضِهَا "Onun bâzısı ile,"

Yâni sığırın bâzısı ile, herhangi bir parçası ile veya diliyle vurun demektir. Çünkü dil, konuşma âletidir. Veya "acebü'z-zeneb"(hayvan veya insanın atomunun bulunduğu) kuyruk kemiğiyle vurdu. Zîrâ önce yaratılan odur. İnsanın, bir daha kendisinden dirileceği de odur.

---

1 El-Kehf: 18/18

Yaratılış onun üzerinde döner. Veya bunlardan başka bir a'zâ ile vurdu. بَعْض ba'z, yarımdan daha az olan şey demektir. Onunla vurun demek, onu diriltin demektir. فحي ve dirildi kelimesi mahzûftür.

كَذَلِكَ يُحْيِ اللّٰهُ الْمَوْتَى Allah ölüleri işte böyle diriltir.

Rivâyet olunur: Kesilen sığırın bâzı parçası ile maktûle vurdukları zaman, ölmüş olan kişi, Allah'ın izniyle ayağa kalktı. Şah damarından kanlar akıyordu. (Kendisinin kim tarafından öldürüldüğü soruldu. O, konuştu):

-"Beni amcamın oğullarından falan ve falan kişiler öldürdü," dedi. Sonra yine dönüp öldü. Kâtili yakaladılar. Bu hâdise üzerine kâtiller, bir daha maktûle varis olamadılar. Mûsâ Aleyhisselâm, İsrâil oğullarına o sığırın etinin bâzısı ile maktûle vurulmasını emretti; kendisi vurmadı. Yahûdîlerin töhmetlerinden kaçınmak ve onların diline düşmemek için yaptı. Eğer Mûsâ Aleyhisselâm, sığırın etinin bâzısı ile maktûle kendisi vurmuş olsaydı; Yahûdîler, o yüce peygamberi, hilekârlık ve sihirbazlık ile ithâm edebilirlerdi.

كَذَلِكَ İşte böyle...,"

Sözün iradesi üzerine. Yâni onlar vurdular, Allah da onu hemen diriltti. Biz dedik ki, كَذَلِكَ İşte böyle," hitab maktûlün dirilmesi anında yanında hazır olan bütün insanlaradır. Yâni yeniden dirilişte aynen bu şekilde acaibtir, demektir.

يُحْيِ اللّٰهُ الْمَوْتَى (İşte böyle...) "Allah, ölüleri diriltir."

Kıyamet gününde. Eğer, İsrâiloğulları, zaten yeniden dirilişe inanıyorlardı, bunları يُحْيِ اللّٰهُ الْمَوْتَى (Bu şekilde) Allah, ölüleri diriltir." bu şekilde ilzâm etmenin ne faydası var? diye sorarsan; cevâben derim ki: Yahûdîler, söz olarak ölümden sonra dirilişe inanıyorlardı amma, bu inançları taklîdî bir inançtı. Allah, bu şekilde onlara ayânen ve îmânlarını yakîn derecesine çıkartmak istedi. İbrâhim Aleyhisselâm'ın sözünde olduğu gibi.

وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ أَرِنِي كَيْفَ تُحْيِ الْمَوْتَى قَالَ أَوَلَمْ تُؤْمِنْ
قَالَ بَلَى وَلَكِنْ لِيَطْمَئِنَّ قَلْبِي

"Bir vakit de İbrâhim "Ya rabbî! Göster bana, ölüleri nasıl diriltirsin?" demişti. "İnanmadın mı ki?" buyurdu. "İnandım, ve lâkin kalbim iyice yatışmak için...." dedi. 2/260 [1]

Bu hitabın, Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri zamanında yaşayıp, yeniden dirilişi inkâr eden ve bu Âyet-i kerimenin inişi zamanında hazır olan insanlara da olması caizdir. Bu durumda söz takdir etmeye gerek yok.

Bazısı ile vurun sözüyle hikâye bitmektedir.

وَيُرِيكُمْ آيَاتِهِ "Allah, âyetlerini size gösterir."

Allahü Teâlâ'nın her şeye kaadir olduğuna delâlet eden bir delildir.

لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ(73) "Gerek ki, akıllanasınız.

(Belki aklınızı başınıza toplarsınız.)" عَقَلت نَفسي عن كذا denir. Yâni ben kendimi ondan menettim, demektir. Yâni aklınızın kemâle ermesi içindir. Bununla bir kişiyi diriltmeye gücü yeten zâtın bütün insanları diriltmeye de gücü yeter. Onunla nefislerinizi heva ve hevesten alıkoyun. Allah'ın size emrettiklerinde ona itaat edin. Umulur ki Allahü Teâlâ hazretleri, başlangıçta bütün varlıkları vasıtasız olarak diriltmesine rağmen, öldürülen kişinin dirilmesi için sığırın etinin bâzısı ile vurulmasını şart koştu. Bunun hikmeti, kudretinin kemâlini izhar etmektir. **(1/162)** Allah'a yaklaşmaya şamil olduğu içindir. Vacibi edâ etmek, kârlı bir ticâret ile yetimlere faydalı olmak, Allah'a tevekkül etmenin bereketine tenbih etmek, evlâda şefkat etmek, anne ve baba'ya iyilik yapmanın faydasının güzel hikmetleri bulunmaktadır. Hakkın rızasını arayan kişiye düşen, yakınlığını takdim etmek ve kendisine yaklaşılan ise, ona ihsanını vermektir. Bundan dolayı kurbanını yüksek fiat ile alır.

Nefs-i emmâre ve kalb

Hazreti Ömer (r.a.)'dan rivâyet olunduğuna göre, Hazreti Ömer (r.a.) üçyüz dinâra çok iyi bir kurbanlık alıp kesti. Müessir olan Allahü Teâlâdır. Sebebler ise işâretlerdir. Onun tesiri yoktur. İki cisimden hâsıl olan iki ölümde kendilerinden hayatın varlığına akıl erdirilemez. Kim düşmanını tanımaya bir adım atarsa o kişi, onun emâneti olan hakîkî ölüme koşar. Onun tarikati ise, nefis sığırını kurban etmek ve kesmektir. Nefis sığırı, onun şehevî kuvvetidir. Onun daha sabi olan

---

1 Bakara: 2/260

şerrini kendisinden giderdiği zaman, kendisine yaşlılığın zaafiyeti ilhak olmaz. O bakışı ince ibret alan, dünyayı isteme konusunda zillete düşmeyen, dünyanın kirlerinden selim, arınmış tertemiz, dünyanın çirkinlikleri kendisine bulaşmamış eserini kendi nefsine bitiştirir. Allah onu güzel bir hayat ile diriltir. Kendisine olanları bildirir. Hali inkişâf eder. Cidâl, tartışma ve çekişmeden akıl ile vehmin arasındaki farkı kaldırır.

Bâzı mârifet ehli buyurdular:

فَقُلْنَا اضْرِبُوهُ بِبَعْضِهَا كَذَلِكَ يُحْيِي اللّهُ الْمَوْتَى وَيُرِيكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ

"İşte bundan dolayı, o sığırın bir parçası ile o ölüye vurun, dedik. Allah ölüleri işte böyle diriltir ve size âyetlerini gösterir, belki aklınızı başınıza toplarsınız."

Bu âyette Allahü Teâlâ, maktûlun dirilmesini sığırın kesilmesine bağladı. Bu, onlardan kim, kalbini diriltmeyi murat ederse, o kişi, ancak nefsini öldürmekle kalbini diriltebileceğine tenbih içindir. Kim nefsini, rıyâzâtın çeşitleriyle öldürürse Allah, onun kalbini müşâhedenin nûrlarıyla diriltir. Kim tabiatiyle ölürse, Allah onu hakikat ile diriltir. Sığırın diliyle kesilmiş olan (sığırın diliyle) maktûle vurduğu zaman Allah'ın izniyle kalktı. Dirilen maktûl: Beni falanca öldürdü, dedi. Böylece sıdk kılıcıyla kesilen nefis, lisan-ı nefsiyle, öldürülen kalbin üzerine zikre devam ile vurursa, Allahü Teâlâ onun kalbini nûruyla diriltir.

وَمَا أُبَرِّئُ نَفْسِي إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ إِلاَّ مَا رَحِمَ رَبِّي إِنَّ رَبِّي غَفُورٌ رَحِيمٌ

"... Nefsimi tebriye de etmiyorum (temize de çıkarmıyorum; çünkü nefis cidden emmare'dir.Çok çok fenayı emreder, meğer ki rabbim rahmetiyle yarlığaya. Çünkü rabbim gafûr, rahîm'dir." 12/53 [1]

Sâdî buyurdu.

Akıllı kişiye gereken
serkeş olan nefsi dizginlemektir.
Dizginlenmeyen nefis kişiyi kötülüklere götürür.
Sahibine zarar getirir.

Üzerimize gâyet vâcib olan şey, nefsimizi diriltmeyi, hakikî hayat ile diriltmeye bağlamaktır. Kalblerimizi islâh etmek; hakikî bir islâh ile mümkündür. Amellerimizin ihlâsı, hakîkî ihlas ile olmalıdır. Nazargâhı ilâhî olan, kalbler ve amellerdir. Saraylar ve mallar değildir. Hadis-i şerîfte vârid olduğu gibi:

1 Yusuf: 12/53

إِنَّ اللهَ لاَ يَنْظُرُ إِلَى صُوَرِكُمْ وَأَمْوَالِكُمْ وَلَكِنْ يَنْظُرُ إِلَى قُلُوبِكُمْ وَأَعْمَالِكُمْ

"Muhakkak ki Allah, sizin sûretlerinize, mallarınıza (ve hallerinize) bakmaz lâkin , (Allah sizin) kalblerinize ve amellerinize bakar."[1] Mu'teber olan iç âlem ve gizliliktir. Görünüşü ve zâhiri değildir. Akıllı kişi, nefsini alçaltan ve ölümden sonrası için amel edendir. Câhil, nefsini unutan ve hevasına tâbi olandır. Bunu ancak âlimler akıl eder ve bu hakikatı, ancak kâmil mürşidler öğretirler.

Sâdi buyurdu:

Şahsiyet âlimlerin güzel nazarları ile güzel olur.

Kişi kendisini bilemez.

Tavus kuşu kendi nakşından habersizdir.

Kişide güzel ahlâk, ar ve haya olmalıdır.

Nefs

Bâzı meşâyihe (âlim ve evliyâ'ya) İslâm'dan sordular. O'da: Muhâlefet kılıcıyla nefsi emmâreyi kesmektir. Nefse muhâlefet ise, nefsin şehvetlerini terketmektir.

Sırrı Sakatî hazretleri buyurdular: Nefsim otuz veya kırk sene benden, cevizi pekmeze batırıp yememi istedi. Tam otuz sene buna dayandım. Ona itaat etmedim.

Hava'da oturan bir adam gördüler. Ona:

-"Sen bu mertebeye ne ile nâil oldun?" diye soruldu. O kişi:

-"Heva ve hevesi terkettiğim için hava benim emrime müsahhar oldu," dedi.

Bâzı evliyâ ve âlimlere:

-"Ben dünyadan tecrid olmuş bir halde haccetmek istiyorum," denildi. Onlar:

-"Önce kalbini yanılmaktan, nefsini hevâ ve hevesten ve dilini boş sözlerden tecrid et (soyutlandır) sonra istediğin yola istediğin şekilde gir," dediler.

Kalbin kasaveti

ثُـمَّ قَـسَتْ قُلُـوبُكُمْ Sonra bunun arkasından yine kalbleriniz katılaştı,"

1 Sahîh-i Müslim, Mevsûâtü'l-hadîs-i şerif: 4651

Hitab, Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin çağında yaşayan ahbâra (alimlere)dir. **(1/163)** ثُمَّ "Sonra," Kalbin yumuşamasını, incelmesini ve benzerlerini gerektiren şeylerin zikrinden sonra, kasvetin uzaklaştırılması içindir. Sonra siz şüpheye ve tereddüte düşmektesiniz. ثُمَّ أَنْتُمْ تَمْتَرُونَ "Sonra da, siz daha şüphe ediyorsunuz...6/2" [1]

قسوة Kasvet ve kasâvet, katı ve sertlik mânâsına gelmektedir. Tıpkı taş katılığında bir sertlik... Kalblerin kasvet ve sertlik ile vasıflanmasının sebebi, hiçbir şeyde ibret almamasıdır. Zîrâ vaazlar kendisine tesir etmemektedir.

مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ "Bundan sonra,"

Yâni, öldürülen kişinin yeniden dirildiğini işitmelerinden, maymun ve domuza çevirilmelerini, dağın üstlerine göğe kaldırılmasını ve bunlardan başka kendisiyle dağların yerinden oynayacağı ve kayaların yumuşadığı felâket ve musîbetleri işittikleri bir durumdan sonra,

فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ "O, kalbleri, Taş gibidir,"

Yâni şiddet ve kasvetliğinde taş gibi oldu. فَ (fe) harfi, tefriğ içindir. Kasâvette, zikredilen şeyler üzerine kalbleri, taşa benzetildi. Teşbihin tefriği, teşbih'in bir şekilde açıklanmasıdır. Senin اَحْمَرَ خَدُّهُ Yanakları kızardı, yâni o gül gibidir, demektir.

أَوْ أَشَدُّ "Veya daha şiddetli oldu," Taştan daha şiddetli,

قَسْوَةً "Kasvet bakımından."

Bu kelime, temyizdir. Buradaki أَوْ kelimesi (veya mânâsına değil de) بَلْ belki mânâsına ve haber vermek içindir. Yâni, eğer dilerseniz, onu taştan daha şiddetli demir gibi kılın; yine de siz musîbete uğrayacaksınız, demektir. Bunu aslı üzere hamletmedi. Aslı şek, tereddüt ve şüphedir. Bu sebeple bunları, herşeyi, gaybleri bilen Allah'a isnâd etmek muhaldir. Eğer sen neden أَشَدُّ قَسْوَةً "kasvet bakımından daha şiddetli" denildi. Halbu ki, قَسْوَةً fiilinde ismi tafdil ve taaccub fiileri gelmektedir. Buraya ayrıca neden أَشَدُّ (daha şiddetli) kelimesi getirildi?" diye sorarsan; cevâben derim ki, أَشَدُّ قَسْوَةً ~~"kasvet bakımından daha ş~~iddetli" cümlesinin mânâsı, اقسى "ziyade

1 El-En'âm: 6/2

bakımından daha şiddetli" cümlesinin mânâsı, اقسى "ziyade kasvetli oldu" kelimesinden daha çok kasvete delâlet ettiği ve kasvetin ifrâd derecesini beyan ettiğindendir. Zîrâ, أَشَدُّ (daha şiddetli) kelimesinin şiddet mânâsına delâleti, mânâya konulan lafzın cevheri (maddeleri) ile berâber, heyetinin (sığasının ismi tafdil olup) şiddette ziyâdelik mânâsına gelmesidir. اقسى "ziyade kasvetli oldu" lafzı böyle değildir. Zîrâ bu kelime (ismi tafdil olması bakımından) sadece heyeti (sığası)ile kasvette ziyâdelik mânâsına gelmektedir. (Bunda şiddet mânâsı yoktur). Demir, bakır, tunç ve diğer sert şeylere değil de, onların kalbleri sertlikte taşa benzetilmesinin hikmeti ve sebebi şudur. Çünkü demir, ateşte yumuşar ve erir. Demir, bakır ve tunç gibi şeyler yumuşamaya kabildirler. Taş ateşte yumuşamaz. Onu ancak Cehennem ateşi yakar. Bundan dolayı kâfirin kalbi taşa benzetildi. Allahü Teâlâ îmân etmeyeceğini bildiği bir kavim hakkında herşeyin iyisini bilir.

وَإِنَّ مِنَ الْحِجَارَةِ "Muhakkak taşlardan bâzısı;"

Kasvet bakımından onların kalblerinin taştan daha katı olduğunu beyan etmektedir. أَشَدُّ قَسْوَةً "kasvet bakımından daha şiddetli" cümlesini kafalara yerleştirmek içindir. مِنَ الْحِجَارَةِ "taşlardan bazıları" kelimesi, إِنَّ elif nun maddesinin haberidir. İsmi ise,

لَمَا öylesi var ki," لَ (lam) ta'lil ve tekid içindir. Yâni öyle taş ki,

يَتَفَجَّرُ "kaynıyor,"

Yâni büyük bir genişlikte ve çoklukta açılmaktadır.

مِنْهُ "Ondan,"

مَا "O taş ki" ismi mevsulüne racidir.

اْلاَنْهَارُ "Nehirler,"

نَهر nehrin cemiidir. O da geniş su yatakları yâni suyun aktığı geniş yer demektir. Cümlenin mânâsı şudur: Taşlardan bazıları var ki, içinde büyük yarılmalar olup kendisinden çok su fışkırmaktadır; yâni akıyor.

وَإِنَّ مِنْهَا "Ve muhakkak onlardan (taşlardan) bazıları,"

لَمَا يَشَّقَّقُ (Öyle taş ki) çatlıyor,"

Bu kelimenin aslı يتشقق yâni يتصدع demektir. صدع ise, bir şeyi birkaç açı yâni parça sahibi kılmak ve parçalamak demektir.

فَيَخْرُجُ مِنْهُ الْمَاءُ "Ve böylece kendisinden sular çıkıyor,"

Yâni enine ve uzunluğuna çatlamaktadır. Yine kendisinde su kaynamaktadır. Yâni nehir değil de pınarlar akmaktadır.

وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ "Muhakkak taşlarda yine öylesi de var ki, yerlerde yuvarlanıyor."

Yâni tereddüt ediyor, yuvarlanıyor ve böylece dağın tepesinden dibine iniyor.

مِنْ خَشْيَةِ اللّٰهِ "Allah korkusundan"

خَشْيَة Haşyet bilgiden doğan bir korkudur. Burada Allah'ın emrine boyun eğmekten mecâzdır. Çünkü o, kendisinde olan şeye mani olmamaktadır. Bu, Yahûdîlerin kalbleri ise, hakka boyun eğmiyor, yumuşamıyor, korkmuyor ve kendisine emredilen şeyleri yapmıyor.

وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ "Ve Allah gafil değildir." Unutmaz,

عَمَّا تَعْمَلُونَ(**74**) "Sizler ise neler yapıyorsunuz"

Yâni, Allah yaptıklarınızı biliyor. Bu şiddetli bir korkutmadır. Onların üzerinde oldukları, şiddetli kalb kasâvetine karşı ve onlardan meydana gelen kötü amellerin ayıbına karşı şiddetli bir korkutmadır. Kâfirin kalbi, kasâvet bakımından taştan daha şiddetlidir. Oysa ki taşlar, anlama melekesinden yoksun oldukları ve akıl etme sebeblerinden mahrum oldukları halde, Allah'a boyun eğiyor, Allah'dan korkuyor ve hatta Allah korkusundan paramparça oluyor. Allahü Teâlâ buyurdu:

لَوْ أَنْزَلْنَا هَذَا الْقُرْآنَ عَلَى جَبَلٍ لَرَأَيْتَهُ خَاشِعًا مُتَصَدِّعًا مِنْ خَشْيَةِ اللّٰهِ وَتِلْكَ الْاَمْثَالُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ

"Biz bu Kur'an'ı bir dağın üzerine indirseydik, her halde sen onu Allah korkusundan başını eğmiş, çatlamış görürdün! O temsiller yok mu işte biz onları insanlar için yapıyoruz, gerek ki tefekkür ederler! 59/21 [1]

1 El-Haşr: 59/21

Kâfirin kalbi ise, kendisinde anlama sebebleri bulunduğu, akıl ve kabul etme yeteneği olduğu halde, Allah'dan korkmuyor ve kalbi yumuşamıyor.

Mu'tezile ehli dediler ki: Taşın korkması, bir darb-ı mesel olması içindir. Yâni eğer taşın aklı olsaydı böyle yapardı demektir."

Ehli sünnet mezhebi ise: Muhakkak taş her ne kadar câmidât'tan olsa bile, lâkin Allah ona fehmettirir, (bir şeyi anlatır ve) ilham eder. Muhakkak Allahü Teâlâ'yı bilmek, tanımak ve ilmi; akıllı varlıklar hariç bütün câmidatta mevcuttur. Hiçbir varlık kendisine verilen ilmin dışına çıkamaz. Her camidât ve nebâtâtın duası, tesbihi ve Allah korkusu vardır. **(1/164)**

Allahü Teâlâ câmidatın bu özelliğini şöyle zikretti:

تُسَبِّحُ لَهُ السَّمَاوَاتُ السَّبْعُ وَالْاَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ اِلاَّ يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ
وَلَكِنْ لاَ تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ إِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا

"O'nu (Allah'ı), yedi sema ile arz ve bütün bunlardaki zev'il-ukûl (akıl sahipleri) tesbih eder ve hatta hiçbir şey yoktur ki, O'nu hamdi ile tesbih etmesin ve lâkin siz onların tesbihlerini iyi anlamazsınız! O cidden halîm-gafûr bulunuyor. [17/44] [1] Kişiye gereken buna îmân etmek ve işin hakikatını ve bilgisini Allah'ın ilmine havale etmektir.

Resûlüllah Sevgisi

Rivâyet olunur ki, Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri "Sevr" dağının üzerindeydi. Kâfirler onu öldürmek için arıyorlardı. Dağ dile geldi. Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerine:

-"Ey kâinâtın Efendisi! Benden in! Ben seni koruyamam! Başka yere git. Kâfirlerin seni benim üzerimde yakalamalarından korkarım. O zaman seni koruyamadığım için Allah'ın beni cezâlandırmasından korkarım," dedi.

Hıra dağı, Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerine seslendi:

-"Yâ Resûlellah bana gel! Bana gel ey kâinâtın Efendisi!" dedi.

Kütüğün ağlaması

1 El-İsrâ: 17/44

كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا خَطَبَ يَسْتَنِدُ إِلَى جِذْعِ نَخْلَةٍ مِنْ سَوَارِي الْمَسْجِدِ فَلَمَّا صُنِعَ الْمِنْبَرُ وَاسْتَوَى عَلَيْهِ اضْطَرَبَتْ تِلْكَ السَّارِيَةُ كَحَنِينِ النَّاقَةِ حَتَّى سَمِعَهَا أَهْلُ الْمَسْجِدِ حَتَّى نَزَلَ إِلَيْهَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَاعْتَنَقَهَا فَسَكَتَتْ *

Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri başlangıçta Medine'de hutbe okurken yaslandığı bir hurma kütüğü vardı. Kendisine mimber yapıldığı zaman, hutbe okumak için mimbere çıktı. Bu kütük Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin ayrılığına dayanamadı. Bir devenin inleyişi gibi inledi. Onun sesini Mescidde bulunan bütün sahabeler işittiler. Efendimiz (s.a.v.) mimberden indi. O kütüğü kucakladı. Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin sevgisiyle o kütük sustu.[1]

Mesnevî'de buyuruldu:

Bir kimsede Hakk'ın sırrına itimâd yoksa,
cansızın inlemesini tasdik etmez.

Sığırın dile gelmesi

Yine Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinden rivâyet olundu:

بَيْنَا رَجُلٌ يَسُوقُ بَقَرَةً إِذْ رَكِبَهَا فَضَرَبَهَا فَقَالَتْ إِنَّا لَمْ نُخْلَقْ لِهَذَا إِنَّمَا خُلِقْنَا لِلْحَرْثِ فَقَالَ النَّاسُ سُبْحَانَ اللهِ بَقَرَةٌ تَكَلَّمُ فَقَالَ فَإِنِّي أُومِنُ بِهَذَا أَنَا وَأَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ وَمَا هُمَا ثَمَّ وَبَيْنَمَا رَجُلٌ فِي غَنَمِهِ إِذْ عَدَا الذِّئْبُ فَذَهَبَ مِنْهَا بِشَاةٍ فَطَلَبَ حَتَّى كَأَنَّهُ اسْتَنْقَذَهَا مِنْهُ فَقَالَ لَهُ الذِّئْبُ هَذَا اسْتَنْقَذْتَهَا مِنِّي فَمَنْ لَهَا يَوْمَ السَّبُعِ يَوْمَ لاَ رَاعِيَ لَهَا غَيْرِي فَقَالَ النَّاسُ سُبْحَانَ اللهِ ذِئْبٌ يَتَكَلَّمُ قَالَ فَإِنِّي أُومِنُ بِهَذَا
أَنَا وَأَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ وَمَا هُمَا

Adamın biri, sığırını sürüyordu. Ona bindi. Ve sığıra vurdu. Sığır dile geldi:

-"Biz bunun için yaratılmadık! Biz çift sürmek için yaratıldık,"dedi. Orada bulunan (Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin bu haberini işiten insanların bazıları:

-" سُبْحَانَ اللهِ hiç sığır konuşur mu? Dediler. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri:

1 Süneni Nesâî, Kitâbül cüm'a, Mevsûâtü'l hadîs-i şerif: 1379

-“Ben buna inanıyorum! Ebû Bekir ve Ömer de inanıyor,” dedi. İkisi orada yoktu.

Sonra Efendimiz (s.a.v.) hazretleri devam ettiler:

-“Çobanın biri bir koyun sürüsünün içindeyken, bir kurt sürüye saldırır ve bir koyunu kapıp götürür. Çoban kurdun peşine takılır ve koyunu kurtarır. Bunun üzerine kurt çobana dönerek:

-“Başında hiçbir çobanın bulunmayacağı ve kurtların günü olacak o günde, onları (koyunları) kim benden kurtaracak,” der. Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin etrafında bulunan bâzı insanlar:

-“سُبْحَانَ اللّٰهِ hiç kurt konuşur mu? Dediler. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri:

-“Ben buna inanıyorum! Ebû bekir ve Ömer de inanıyor,” dedi. İkisi orada yoktu.”[1]

Yine bu şekilde Allahü Teâlâ, kıyâmet günü kâfirlerin derilerini konuşturacaktır.

Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin avuçlarında çakıl taşları tesbih etti ve şehâdet kelimesini getirdiler.

Zehirlenmiş olan koyunun pişmiş etleri konuşup kendisinin zehirli olduğunu Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerine haber verdi.

Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri, kırda defi hâcet yapması için kendisine gelip siper oldular. Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin işi bittikten sonra onlar yine eski yerlerine gittiler.

Suyun zikri

Ve bunların misalleri çoktur. Vaktinin kutbu Şeyh Aziz Mahmud Hudâyî el-Üsküdârî Hazretleri bunları, “Vakiât”ında zikretti. Kendisi sulûku esnâsında akan sudan يَا دَئِمْ يَا دَئِمْ Ey daim olan Allah, zikrini işitiyorlardı.

Mesnevî’de buyuruldu:

Suyun, toprağın ve çamurun konuşmasını
gönül sahiblerinin duyguları duyar.
Filozof Hannâne direğini inkâr eder.
Zîrâ o velilerin duygusuna yabancıdır.

Kalb ve kasaavet

1 Sahih-i Buhâri, Enbiyâ, Mevsûâtü’l-hadîs-i şerif no: 3212

Bâzı hikmet ehli buyurdular: ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُمْ "Sonra bunun arkasından yine kalbleriniz katılaştı,"nın manâsı yâni kalbleriniz kurudu. Kalbin kuruması, İki sudan kuruması demektir.

Birincisi, Allah korkusundan akan sudur.

İkincisi, Allah'ın mahlûkatına olan şefkat ve merhametten akan göz yaşıdır. Herbir kalb ki, kendisinde, Allah korkusu ve mahlûkâtın şefkati yoksa o kalb taş gibidir. Hatta belki sertlik ve kasâvette taştan daha şiddetlidir. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri buyurdular:

لاَ تُكْثِرُوا الْكَلاَمَ بِغَيْرِ ذِكْرِ اللهِ فَإِنَّ كَثْرَةَ الْكَلاَمِ بِغَيْرِ ذِكْرِ اللهِ قَسْوَةٌ لِلْقَلْبِ وَإِنَّ أَبْعَدَ النَّاسِ مِنَ اللهِ الْقَلْبُ الْقَاسِي

"Allahı zikretmeksizin fazla konuşmayın. Zîrâ Allahı zikretmeksizin çok konuşmak kalbi katılaştırır. Kalbe kasâvet verir. Allah'dan en uzak olan insan ise, katı yürekli olanlardır."[1] Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri yine buyurdular:

أَرْبَعٌ مِنَ الشَّقاَءِ: جمُوُدُ الْعَينِ، وَقَسْوَةُ الْقَلْبِ، والْحِرْصُ، وَطُولُ الأَمَلِ

"Dört şey, şekâvettendir. (Kişinin bedbaht olduğuna işârettir). Gözlerin yaşsız olması, kalbin kasaavet sahibi olması, hırs ve tûl-i emel (dünyaya düşkün olmak).[2]

Bu Âyet-in tahkîkinde şu işâretler vardır. Yahûdîler, büyük mûcizelere ve âyetlere şahid oldular. Çok mûcizeler görmeleri, hidâyete ermede onlara yardım etmedi. Gördükleri bu çok mûcizeler ancak onların kalblerine kasâvet verdi. Onların kalblerini kasvet üzerine kasvet kapladı. Halbuki Allahü Teâlâ onlara, zâhiri âyet ve büyük mûcizeleri gösterdi. Onlar o mûcizeleri gördüler. Ona güzellikle baktılar. Amma onları yalanlamada ve inkârda alıkoyacak, kalbin görmesi gereken burhanları göremediler. Bu gerçeğe şu âyet delâlet etmektedir.

وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهِ وَهَمَّ بِهَا لَوْلاَ أَنْ رَأَى بُرْهَانَ رَبِّهِ "Hanım cidden ona niyeti kurmuştu; o da ona kurmuş gitmişti ama rabbinin burhanını görmese idi...

Ondan fenalığı ve fuhşu bertaraf edelim için öyle oldu. Hakîkat o bizim ihlâsa mazhar edilmiş has kullarımızdandır.[12/24]"[3]

Bâzı münkirlerin hali de böyledir. Rıyâzâta başladıklarında Onlara ruhânî sıfatlar belirir, aydınlanıp gözlerine görünür. Bâzı âyetler ve âdetleri yırtan kerâmetvâri şeyler zuhur eder. İlâhî teyitler ile kuv-

---

1 Tirmizi, Zühd, Mevsûâtü'l-hadîs-i şerif no: 2335
2 Kenzül-Ummâl: hadis no 43964
3 Yusuf: 12/24

vetlendirmeye nâil olmak için burhanı görmeye yakın olmadıkları zaman onların içine ucub (kendini beğenme) ve gurur girer. Çoğu kere burhana vâki olan budur. Hakkın, hakikatleri perdelediği felsefeciler, o gördükleri, bâzı harikulâde şeylerin ne olduğunu bilmezler. Onu kerâmet sanırlar. Çünkü onların kalblerinde hakikî zikrin yumuşaklığı yoktur; onların kalbleri taşa benzemiştir. Onlar,

taş gibi katı olan o kalb ile yapılan zikir ile Hakkı idrâk edemezler. Allahü Teâlâ buyurduğu gibi:

فَاذْكُرُونِي أَذْكُرْكُمْ وَاشْكُرُوا لِي وَلاَ تَكْفُرُونِي "Ey o bütün imân edenler! Sabır ve namaz ile yardım isteyin. Şüphe yok ki, Allah sabredenlerle berâberdir.[2/153]" [1]

Katılaşan Kalb

Kasvet bakımından kalblerin değişik mertebeleri vardır.

(Birincisi:) Bazıları, kendisinde nehirler akan taşların mertebesindedir. **(1/165)**

Bu, saf ve duruluğundan dolayı üzerine ruhun nûrlarının galebe çaldığı zâhir olan kalbdir. Saflığından dolayı ruhun nûru kendisine gaalib olan kimsenin elinde harikulade yâni kerametlere benzeyen bâzı şeyler sâdır olur. Ruhban ehli ve kâhinlerin elinde bâzı hârikulâde ve istidracların zuhuru gibi...

(İkincisi:) Bazıları da kendisinden pınarlar kaynayan taş mertebesindedir. Bu وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَشَّقَّقُ فَيَخْرُجُ مِنْهُ الْمَاءُ "taşlardan öylesi var ki, çatlıyor da bağrından sular fışkırıyor," mertebesidir. Bu bâzı vakitlerde, beşerî perdelerin yırtılmasıyla ruhun nûrları kendisine zuhur eder. Böylece bu kişi, bâzı olağanüstü şeyleri, makûl manaları, görür ve bu tür şeyler kendisinden sâdır olur. Bâzı felsefeci ve şairlere ilham'ın gelmesi ve onlardan bâzı olağan üstü hallerin sâdır olması gibi.

(Üçüncüsü:) Allah korkusundan yuvarlanan taşın mertebesidir. وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللهِ "taşlardan öyleleri var ki, Allah korkusundan yerlerde yuvarlanıyor," mertebesidir. Bu içinde bâzı sıfatlar bulunan kalbtir. O kalb, kendisinde bulunan sıfatlar kadar, perdelerin ardından ruhânî nûrların aksini almaya kâbiliyetlidir. O zaman kendisinde korku ve haşyet duyguları gelişir. Bâzı mezheb ve din ehlinde

1 Bakara:2/153

olduğu gibi. Bu mertebeler, Müslümanların kalbleriyle başkalarının kalbleri arasında müşterektir. (Yâni, müslüman da böyle olabilir kâfirler de böyle olabilirler. Her görülen harikulâde şeye kerâmet gözüyle bakmamak lâzımdır.) Aralarındaki fark: Bu mertebelerin halleri, Müslümanlar için, îmân nûruyla teyid edilir. Kerâmet ve ferâset ile onların yakınlıklarını artırır. Onlara Hakk'ın nûrlarının tecelliyatı zâhir olur.

أَفَمَنْ شَرَحَ اللّٰهُ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ فَهُوَ عَلَى نُورٍ مِنْ رَبِّهِ "Demek ki her kimin Allah bağrını İslam'a açmış ise; işte o, rabbinden bir nûr üzerinde değil mi? 39/22 " [1]

(Dördüncüsü:) Bâzı kalbler, katı olan taş mertebesindedirler. Kasvetlikte taş gibi olan kalbler: Onlara Kur'ânı Kerim, haberler (geçmiş ümmetlerin ibretli hâdiseleri), hikmet ve mev'ıza (vaaz ve nasihatler) tesir etmez. Bu kalb, kâfir ve münâfıklara mahsus bir kalb'tir. Bu kalblerin üstü mühürlüdür. وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ Ve sizin neler yaptığınızdan Allah gafil değildir." Sizi hem dünyada ve hem de âhirette cezâlandırır. Dünyada sizi cezâlandırması, inkârınızın, kalbinizin daha fazla kasâvetine sebeb olmasıdır. Kalbleriniz, bozuk ve kötü olan amelleriniz ile daha da katılaşmaktadır. Ve bu şekilde inkârınız kalblerinize mühür olur. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri şöyle buyurdular:

مَا مِنْ قَلْبٍ اِلاَّ بَيْنَ إِصْبَعَيْنِ مِنْ أَصَابِعِ الرَّحْمَنِ إِنْ شَاءَ أَقَامَهُ وَإِنْ شَاءَ أَزَاغَهُ

Hiçbir kalb yok ki, Rahman olan Allah'ın hidâyet ve kudretinin parmaklarından iki parmağı arasında olmasın. Allah dilerse o kalbi düzeltir, ona hidâyet verir ve eğer dilerse onu sapıtır."[2]

Amma Allah'ın kıyâmet gününde vereceği cezâ ise, kötülükleriniz kadar, Allah'ın size ceza vermesidir. Tevilâtı Necmiyyede de böyledir.

Yahûdîlerin Hakkı Gizleme Gayretleri

1 Ez-Zumer: 39/22
2 İbni Mace, mukaddime, Mevsüatül-hadîs-i şerif: 195

اَفَتَطْمَعُونَ اَنْ يُؤْمِنُوا لَكُمْ وَقَدْ كَانَ فَرِيقٌ مِنْهُمْ يَسْمَعُونَ كَلَامَ
اللّٰهِ ثُمَّ يُحَرِّفُونَهُ مِنْ بَعْدِ مَاعَقَلُوهُ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٧٥﴾ وَاِذَا
لَقُواالَّذِينَ اٰمَنُوا قَالُوٓا اٰمَنَّا وَاِذَاخَلَا بَعْضُهُمْ اِلٰى بَعْضٍ قَالُوٓا
اَتُحَدِّثُونَهُمْ بِمَافَتَحَ اللّٰهُ عَلَيْكُمْ لِيُحَآجُّوكُمْ بِهِ عِنْدَ رَبِّكُمْ اَفَلَا
تَعْقِلُونَ ﴿٧٦﴾ اَوَلَا يَعْلَمُونَ اَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ
﴿٧٧﴾ وَمِنْهُمْ اُمِّيُّونَ لَا يَعْلَمُونَ الْكِتَابَ اِلَّآ اَمَانِيَّ وَاِنْ هُمْ اِلَّا
يَظُنُّونَ ﴿٧٨﴾ فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ يَكْتُبُونَ الْكِتَابَ بِاَيْدِيهِمْ ثُمَّ يَقُولُونَ
هٰذَا مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ لِيَشْتَرُوا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا فَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا كَتَبَتْ اَيْدِيهِمْ
وَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا يَكْسِبُونَ ﴿٧٩﴾ وَقَالُوا لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ اِلَّآ اَيَّامًا
مَعْدُودَةً قُلْ اَتَّخَذْتُمْ عِنْدَ اللّٰهِ عَهْدًا فَلَنْ يُخْلِفَ اللّٰهُ عَهْدَهُٓ اَمْ تَقُولُونَ
عَلَى اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٨٠﴾ بَلٰى مَنْ كَسَبَ سَيِّئَةً وَاَحَاطَتْ بِهِ
خَطِيئَتُهُ فَاُولٰٓئِكَ اَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٨١﴾ وَالَّذِينَ
اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ اُولٰٓئِكَ اَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ
﴿٨٢﴾

Meali Şerifi:

"Şimdi bunların, size imân edivereceklerini ümit mi ediyorsunuz? Halbuki bunlardan bir fırka vardı ki, Allah'ın kelâmını işitirlerdi de, akılları aldıktan sonra, onu bile bile tahrif ederlerdi. [75]

Hem, imân edenlere rast geldiklerinde: "Âmennâ" derler. Birbirleriyle halvet yaptıklarında da "Rabbınızın huzurunda aleyhinize huccet edinsinler diye mi tutup Allah'ın size açtığı hakîkati onlara söylüyorsun? Aklınız yok mu be?" dediler. [76]

Ya bilmezler mi de, ki, onlar ne sır tutarlar ve ne ilân ederlerse Allah hepsini bilir?!.. [77]

Bunların bir de ümmî kısmı vardır. Kitâbı, kitâbeti bilmezler. Ancak birtakım kuruntu yığını ümniyyeler (hayaller) kurar ve sırf zan ardında dolaşırlar. [78]

Artık, vay o kimselere ki, kendi elleriyle kitap yazarlar da, sonra biraz para almak için: "Bu Allah tarafındandır" derler. Artık vay o ellerinin yazdıkları yüzünden onlara, vay o kazandıkları vebal yüzünden onlara!.. [79]

Bir de dediler:

-"Bize sayılı birkaç günden maada aslâ ateş dokunmaz',

-"Siz" de, "Allah'tan bir ahid aldınız mı?.. Böyle ise, Allah aslâ ahdinde hulfetmez. Yoksa Allah'a karşı bilemeyeceğiniz şeyler mi söylüyorsunuz?" [80]

Evet! Kim bir seyyie kesbetmiş (günah işlemiş) de hatîesi kendini her taraftan kuşatmış ise, işte öyleler ateş ehli... Hep onda muhalleddirler!(ebedi kalırlar) [81]

İmân edip sâlih sâlih ameller işleyenler... Öyleler de, işte cennet ehli... Hep onda muhalledler.! [82]

أَفَتَطْمَعُونَ "Umuyor musunuz (ümit mi ediyorsunuz?)"

Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri, insanları hakka davet etme konusunda çok istekliydi. Onların îmâna gelmelerini şiddetle arzu ediyordu. İnsanların inatçılık ve katı yüreklilikten dolayı haktan yüz çevirmelerinden, göğsü sıkışıyordu. Allahü Teâlâ, birçok açık mûcizeleri gördükleri halde, büyük bir inada kapılan İsrâiloğullarının kıssalarını, Efendimiz (s.a.v.) hazretlerine haber verdi. Bununla Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin çağındaki kitab ehlinden (Yahûdîlerden ve hıristiyanlardan) meydana gelen hâdiselerden ve onların çok azının çağrıya kulak verip îmânı kabul etmelerinden (dolayı sıkılan) Rasûlünü teselli etti. Burada hitab, Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerine ve ashâbınadır. أَفَتَطْمَعُونَ ümit mi ediyorsunuz? İfâdesinin başındaki hemze istifhâm-ı inkârî içindir. Bu hâdisenin meydana gelmesinin uzak olduğunu ifade etmek içindir. Senin şu sözün gibi: أَفَتَضْرِبُ اَبَاكَ Sen babanı döver misin? Bu hâdisenin ondan meydana gelmesini inkâr için değildir. Onun da ءاضرب ابي ben babamı döver miyim? Demesi gibidir. Cümlenin başındaki فَ (fe) harfi, makamı iktizâ eden mukadder bir cümleye atıf içindir. Yâni, "siz onların (İsrâiloğullarının) haberlerini işitiyorsunuz mu? Onların hallerini biliyorsunuz; ve أَفَتَطْمَعُونَ ümit mi ediyorsunuz?" demektir. Ma'nen meâli, siz onların

kötü işlerini tafsilatıyla öğrendiniz ve o Yahûdîlerden îmâna gelme ümidini uzaklaştırdı. Siz onlardan أَفَتَطْمَعُونَ ümit mi ediyorsunuz?"

أَنْ يُؤْمِنُوا "iman etmelerini,"

Bütün Yahûdîlerin ve âlimlerin îmân edeceklerini ümit mi ediyorsunuz? Muhakkak ki onlar (Yahûdîler), hakka karşı şiddetli bir şekilde direnme, inkiyâd etmeme, boyun eğmemede ve kötü ahlâk bakımından atalarına (Mûsâ Aleyhisselâm'a eziyet veren Yahûdîlere) benzerler ve onlara denktirler. Zîrâ Yahûdîlerin haleflerinde (sonra gelenlerinde) ancak seleflerinin (geçmişlerinin) ahlâkını getirip yaşıyorlar. Bundan dolayı onların îmân etmemelerine ve İslâm dinini yalanlamalarına üzülmeyin.

لَكُمْ "Size, İslâm'a îmân etmelerine"...

Buradaki لَ (lam) icâbet mânâsı içindir. Yâni îmânlarında size icâbet etmelerinden demektir. Veya لَ (lam) ta'lil içindir. Yâni, sizin davetinizden dolayı, îmânı konuşmaları demektir.

وَقَدْ كَانَ فَرِيقٌ ("ve" hal içindir.) "Muhakkak bir grup oldu"

مِنْهُمْ "onlardan,"

Onların seleflerinden bir tâife. فَرِيق müfredi olmayan bir cemidir. رهط gibi kendi lafzından müfredi yoktur.

يَسْمَعُونَ كَلاَمَ اللّٰهِ Allah'ın kelâmını işitirlerdi de..."

O Tevrâtta okudukları şeylerdir.

ثُمَّ يُحَرِّفُونَهُ sonra onu tahrif ederlerdi."

Yâni onda bulunan ilâhî hükümleri değiştiriyorlar. Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin vasıflarını ve recim âyetlerini değiştirmeleri gibi.

Denildi ki, Allah'ın kelâmını işitmek için seçilen yetmiş kişiden bazıları, Mûsâ Aleyhisselâm'a (iftira ettiler). Mûsâ Aleyhisselâm Tur'da Allahü Teâlâ ile konuştu. Allah ona emretti ve yasaklarını bildirdi. Yahûdîlerin bu seçkin yetmiş kişileri, Yahûdîlere döndüklerinde:

-"Biz Allah'ın Mûsâ Aleyhisselâm'a: "Eğer bu şeyleri yapmaya gücünüz yeterse yapın. Eğer bunları yapmak istemezseniz yapmamanızda bir sakınca yoktur" dediğini işittik," dediler.

Teysir Tefsirinde buyuruldu: Sahih olan, seçilen yetmiş kişinin Allahü Teâlâ'nın kelâmını vasıtasız olarak işitmediğidir. Allah'ın kelâmını vasıtasız olarak işitmek Mûsâ Aleyhisselâm'a mahsustu. Dünyada başkası bu konuda ona ortak değildir.

يَسْمَعُونَ كَلاَمَ اللّٰهِ "Allah'ın kelâmını işitirlerdi."

Cümlesinin mânâsı, Tevrâtı Mûsâ Aleyhisselâm'ın okumasıyla işitirlerdi, demektir.

مِنْ بَعْدِ مَا عَقَلُوهُ "Onu akılları aldıktan sonra,"

Yâni onu anladıktan ve akıllarıyla zabtettikten sonra, onun sıhhati konusunda kendilerinde bir şüphe kalmadıktan sonra; bunlar nasıl ederler? der. Bunlar işte, o babalarını taklid ediyorlar. Yahûdîler, kötülük ehlidirler. Onların hayatları hep inat içinde geçti. Onlar îmân konusunda itaat etmezler. **(1/166)**

وَهُمْ يَعْلَمُونَ **(75)** "Ve halbuki onlar biliyorlar,"

Yâni onu (Tevrâtı) tahrif ediyorlar, bozuyorlar. Ve halbuki onlar, yalancı olduklarını ve müfteri olduklarını çok iyi biliyorlar.

وَإِذَا لَقُوا "Ve karşılaştıkları zaman," Yâni, Yahûdîler,

الَّذِينَ آمَنُوا "O îmân edenlere,"

Efendimiz (s.a.v.) ashabından biriyle karşılaştıkları zaman,

قَالُوا "Dediler," Yâni Yahûdîlerin münâfıkları dediler ki,

آمَنَّا "Biz îmân ettik,"

Sizin îmânınız gibi biz de îmân ettik. Muhammed Mustafa (s.a.v.) hazretleri müjdelenen ahir zaman peygamberidir, dediler.

وَإِذَا خَلاَ "Halvet ettiklerinde, başbaşa kaldıkları zaman," geçip döndü.

بَعْضُهُمْ "Onların bazıları,"

Münâfıklık yapmayanlar yâni, mü'minlerden meşgûl olma işinden işlerini bitirdikten sonra, hemen yönelirler ve katılırlar,

إِلَى بَعْضٍ "bâzısına,"

Yâni münâfıklık yapanlara hemen yanaşırlar. Yanlarında kimse kalmadığı zaman.

قَالُوا “dediler,” yâni sukût edenler, kendilerinde münâfıklık yapanları yaptıklarından dolayı azarlamak için dediler.

أَتُحَدِّثُونَهُمْ “Onlara söylüyor musunuz?”

Onlara haber mi veriyorsunuz? Buradaki istifham (soru) nehiy mânâsınadır. Yâni, mü’minleri kasd ederek, onlarla konuşmayın, diyorlar.

بِمَا فَتَحَ اللهُ عَلَيْكُمْ “Allah’ın üzerinize açtığı şeyleri,”

Yâni Allah’ın hâsseten (sadece) size beyan ettiği hakikatleri, Tevrâtta bulunan Muhammed Mustafa (s.a.v.) hazretlerinin vasıflarını mı konuşuyorsunuz. Bu hakikati dile getirmeyi فَتَح açma ile tâbir edilmek, bu gerçeklerin onların nezdinde büyük bir sır ve gizlilik olduğunu ilan etmek içindir. Bu gizli bir konudur, kimse vakıf olamıyordu.

لِيُحَاجُّوكُمْ بِهِ Onu aleyhinize delil olarak kullansın için (mi anlatıyorsunuz?)

لِ (lam) harfi cerri, konuşmaya taalluk etmektedir. فَتَح açma’ya değil. بِهِ “onunla” zamiri, بِمَا فَتَحَ اللهُ “Allah’ın açtığı şeyler,”e racidir. Yâni, onu aleyhinizde huccet ve delil kullanmaları için ve huccetler ile sizin konuşmalarınızı kesmek ve sizi susturmaları için mi onlara doğruları söylüyorsunuz.

عِنْدَ رَبِّكُمْ “Rabbinizin katında,”

Yâni onun hükmü ve kitabında, demektir. “Bu şey Allah’ın katındadır,” denildiği gibi... Yâni Allah kitabında meşrû kıldı, demektir. Ve onunla konuşanlar, eğer bu maksadı savunma çerçevesinde konuşmuyorlarsa, onlar kendi başlarına delil vermektir. lâkin Yahûdîlerin yaptıkları iş ise gerçeği ifade etmekten elbette çok uzaktı. Onlar mezkûr maksadı izhar etmek için değil de, akıllarının son derece zayıf ve görüşlerinin cılız olmalarından bunu izhâr ediyorlardı.

أَفَلاَ تَعْقِلُونَ(76) “akıl erdiremiyor musunuz? Aklınız yok mu be?" dediler.

Burası, azarlama ve tevbihten dolayı, Yahûdîlerin sözlerine taalluk etmektedir. Hâlâ düşünmeyecek misiniz? Aklınızı başınıza almayacak mısınız? Yâni bu fahiş hatâ’yı düşünmüyor musunuz? Çünkü bu, mü’minlerin lehine, sizin aleyhinizde bir huccettir. Bu durumda

bunları en başta düşünmemektir. Ya da, siz bunun zaten asılsız olduğunu bile bile nasıl gidip onlara anlatıyor ve neden uyarıya gerek duyuyorsunuz. Bu durumda yadırganan şey ise, bu işi yaptıktan sonra olayı hâlâ anlamama ve akıl etmemeleridir.

أَوَلاَ يَعْلَمُونَ "Peki bilmezler mi de ki,"

Buradaki hemze inkâr ve tevbih içindir. Vav ise zihnin kendisine sevkettiği mukadder şeye atıf içindir. Zamir ise, tevbih edilen kişileredir. Siz, aleyhinizde huccet olmasından korkarak, onların konuşmalarından dolayı kötülüyorsunuz. Halbuki bilmiyorlar ki,

أَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ(77) "Onlar neyi sır olarak saklar ve neyi açıkça söylerlerse muhakkak, Allah hepsini bilir."

Onların gizledikleri ve açığa vurdukları, herşeyi Allah bilir. Onların küfürden gizledikleri ve îmândan açığa vurduklarını Allah bilir. Bu (takdir ve) zamanda Allahü Teâlâ, onların gizledikleriyle neyi murat ettiğini mü'minlere Efendimiz (s.a.v.) hazretlerine vahiy vasıtası ile izhâr eder. Huccet getirme ve aleyhlerinde delil kullanmak gibi. Recim Âyet-inde vâki olduğu gibi kendilerine haram olan bâzı şeyleri helâl kılmaları gibi. Kınama ve azarlamanın faydası nedir?

Ümmiyyun

وَمِنْهُمْ "Onlardan bir kısmı da" Yahûdîlerden bazıları,

اُمِّيُّونَ "Ümmîdirler,"

Kitab ve okumayı güzel yapamıyor ve okumaya güç getiremiyorlar. أُمِّيُّ Arab milletine mensub demektir. Çünkü Arablar, okuma ve ilimden hali olan bir ümmettir. Daha sonra أُمِّيُّ ümmî kelimesi, okuma ve yazma bilmeyen kişi için istiâre olundu. Mecaz olarak okuma ve yazma bilmeyen manasında kullanıldı.

لاَ يَعْلَمُونَ الْكِتَابَ "Kitabı/ kitabeti bilmezler,"

Yâni, Tevrâtı bilmiyorlar. Onu mütalaa edemiyorlar. Orada peygamberliğin delilleri tahakkuk etsin ve ona inansınlar diye Tevrâtı inceleyemiyorlar.

اِلاَّ أَمَانِيَّ "Ancak temennilerde bulunuyorlar "

(Bir takım kuruntu yığınına, boş saplantılara, hayallere kapılırlar," أَمَانِيَّ kelimesi, امنية kelimesinin cemiidir. Temenni etmekten gelmektedir. Buradaki istisnâ münkatı'dır. Çünkü onların kuruntuları kitabların cinsinden değildir. lâkin kendilerinin yanında düşünülen bâzı boş ve bâtıl şehvetlere kapılırlar. Bu da bâzı iftiralardır. Şöyle ki:

Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin vasıflarını değiştirme.

Yahûdîlerin ancak sayılı günlerde cehennem ateşinde azab görecekleri,

Peygamber olan atalarının kendilerine şefaat edeceği,

Allah'ın hatalarından dolayı onları müâheze etmeyeceği,

Onlara rahmet edeceği, gibi kuruntulardır. Onların bu konularda aslâ sıhhatli bir delil ve huccetleri yoktur.

وَإِنْ هُمْ "Onlar ancak," Yâni onlar olmadılar,

إِلاَّ يَظُنُّونَ(78) "Ancak zannediyorlar."

Yakînî olmayan bir zan ile kuruntu kurarlar. Yâni onlar, işleri ancak ve ancak bâzı düşünce ve zanlara dayanan bir millettirler. İlme dayandırmadan ve ilim mertebesine çıkartmadan ancak taklîdî bir şekilde kuruntu kuruyorlar. Bunlardan yakînî, kâideler üzerine kurulmuş olan bir îmân müessesinden bahsetmek nasıl mümkün olur?

Veyl deresi

فَوَيْلٌ "Artık vay o kimselere ki,"...

Bu kelime, (وَيل kelimesi), helâk olma durumundaki herkes için söylenen bir ifâdedir. Bir kimsenin azâba çarpılmasını istemek manasında bir bedduadır. Yâni bunlar için gerçekten büyük bir cezâ vardır. Bu mübtedâ'dır. Sonra gelen cümleler ise haberidir. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri buyurdular:

اَلْوَيْلُ وَادٍ فِي جَهَنَّمَ يَهْوِي فِيهِ الْكَافِرُ أَرْبَعِينَ خَرِيفًا قَبْلَ أَنْ يَبْلُغَ قَعْرَهُ

"Veyl, cehennemde bir vadîdir. Kâfir kırk bahar (sene) yuvarlanıp iner sonra dibine ulaşır,"[1]

Said bin Müseyyib (r.a.) buyurdular: وَيل Cehennemde bir vadîdir. Eğer dünya dağlarından biri oraya atılsa, sıcaklığının şiddetinden hemen erir, yok olur, bir daha görünmez.

1 Tirmizi, Tefsir, Mevsüatül-hadîs-i şerif: No 3088

لِلَّذِينَ يَكْتُبُونَ الْكِتَابَ (veyl o kimselere ki) kitap yazarlar, Muharref olanı yazarlar. **(1/167)**

بِأَيْدِيهِمْ "kendi elleriyle"...

Herhangi mecâzî bir manâyı kaldırmayı pekiştirmek (tevehhümü defetmeyi tekid etmek) içindir. Çünkü insan bazan, başkasına bir yazı yazmasını emrettiği zaman: كتبت الي فلان "Ben falancaya yazdım" der.

ثُمَّ يَقُولُونَ "Sonra derler ki,"

Avâmlarına,(onlardan biraz para almak için)

هَذَا "Bu" (muharref olan) kitab,

مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ "Allah tarafındandır." Derler.

Yahûdî âlimlerin kitabı değiştirmeleri

Tevrâttan Rivâyet olunur: Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri, Medineye teşrif ettikleri zaman, yahudi din âlimleri, bundan böyle liderliğin ellerinden gideceğini ve gelir kaynaklarının kuruyacağı düşüncesine kapıldılar ve korktular. Bunun için ayak takımından kimseleri îmân etmekten alıkoymak için Efendimiz (s.a.v.) hazretleri ile alâkalı olarak Tevrâtta bulunan: "Âhirzaman, peygamberi, güler yüzlü, kıvırcık saçlı, sürme gözlü, orta boylu," gibi vasıfları değiştirdiler. İşin gerçeğini bilmeyen câhil yahudiler Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinden Hahamlara sorduklarında, onlar daha önce kendilerinin değiştirdikleri ifadeleri okuyorlardı. Okuma ve yazma bilmeyen yahudiler de onu tasdik edip, Efendimiz (s.a.v.) hazretlerini yalanlamaya başladılar.

لِيَشْتَرُوا بِهِ "Onunla almak için"

Yâni, bu muharrefin karşısında kendi nefisleri için almak istiyorlardı.

ثَمَنًا "para," karşılık.

Onların kitabı tahrif etmeleri karşılığında almış oldukları rüşvetti. Dünyaya meyletmelerinin tevilidir. Burada, satılan şey, para almanın karşılığında bizzat maksat olan ile tâbir edildi. Onun vesile olduğunu

ilan etti. Çünkü onlar, bizzat maksut olanı vesile; vesile olanı da bizzat maksûd şey yaparak ta'kîs yaptılar. (Hükmü, ters çevirdiler.)

قَلِيلاً "biraz" çok değersiz bir para ile sattılar.

Bunu azlık ile vasıflandırdılar. Fâni olması ve sevâbının olmamasından ya da haram olmasından dolayıdır. Çünkü haramda bereket yoktur. Haram Allahü Teâlâ Hazretlerinin katında artmaz. Kurtubî tefsirinde de böyledir.

فَوَيْلٌ لَهُمْ "Artık vay onlara, yazıklar olsun onlara ki"... Büyük azab onlar için sâbittir.

مِمَّا كَتَبَتْ أَيْدِيهِمْ "o ellerinin yazdıkları yüzünden" O muharref kitabı yazmalarından dolayı,

وَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا يَكْسِبُونَ(79) "Vay o kazandıkları vebal yüzünden onlara!"

Rüşvet almalarından ve isyân işlemelerinden dolayı demektir. İşi kesbetmelerinin aslı, (güya)faydayı çekmek ve şerri defetmek içindir. Bundan dolayı Allah subhânehü ve Teâlâ Hazretleri böyle bir şeyle vasıflanmaz.

İlâhî yardım

Bu Âyet-i kerimede bâzı işâretler vardır:

Birincisi: İyice bilki, kişinin ilmi yakîni, mârifeti ve Allah ile konuşması, hakîkî îmana sahip olmada ona fayda vermez. Hakikî îmân ancak Allahü Teâlâ'nın fazlü kerem ve rahmetiyle kazanılır. Allahü Teâlâ buyurdu:

وَلَوْلاَ فَضْلُ اللهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ مَا زَكَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ أَبَدًا وَلَكِنَّ اللهَ يُزَكِّي مَنْ يَشَاءُ وَاللهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

"Eğer üzerinizde Allah'ın fadlu rahmeti olmasaydı, içinizden hiç biri ebedâ (ebediyyen) temize çıkamazdı. Ve lâkin Allah, dilediğini temize çıkarır... Ve Allah semî'dir, alîm'dir! 24/21"[1]

Allahü Teâlâ İblis ile konuştu. Ona hitab etti:

قَالَ يَاإِبْلِيسُ مَا مَنَعَكَ أَنْ تَسْجُدَ لِمَا خَلَقْتُ بِيَدَيَّ أَسْتَكْبَرْتَ أَمْ كُنتَ مِنَ الْعَالِينَ

1 En-Nur: 24/21

Allah: "Ey İblis!' O benim iki elimle yarattığıma secde etmene ne mâni oldu sana? Kibirlenmek mi istedin, yoksa âlîlerden mi bulunuyorsun? 38/75"dedi.[1]

Allahü Teâlâ'nın bir lütfu ve rahmeti ile desteklenmeyen, böyle bir îmânın faydası olmadığı görülür. Çünkü İblis böyle bir îmândan yoksun olduğu için, Allah'ın kendisine hitab etmesinden faydalanamamıştır. Kendisine herşey ayânen belirdiği halde şeytan îmân üzere kalmadı. Burhânlar ile nasıl îmân etsin?

Mesnevî'de buyuruldu:

Gözler, ancak Hakk'ın inÂyet-iyle açılır.

Münis bakışlar sevgiyle olur.

Dünyada Hakkın isteğine uymayan gayret muvaffak olmaz.

Doğrusunu Allah iyi bilir.

Hakkın dileğine uymayan aşağılık Firavun,

çalışıp tedbirde bulunuyorsa da muvaffak olamıyordu.

İnatçı âlim

İkincisi: İnatçı âlim ve mukallid olan câhil, sapıklıkta müsâvidirler (eşittirler). Zîrâ âlime gereken ilmiyle amel etmesidir. Cahile gereken de taklid ve zanna razı olmamak ve ilimde sağlam bir şeye dayanmaya çalışmaktır. Zîrâ din temenni ve kuruntu ile olmaz. Sadece taklide yönelenler, hep bozuk zanlarına dayananlar, kapalı tahminlerden ileri geçmeyenler için kitab'dan kendilerine sadece okumaları dışında bir nasib ve pay yoktur. Bunların, kitabı okuyan kişiler, diye vasıflanmalarının faydası onlara yoktur. Zîrâ, manâlarını bilmeksizin, sırlarını idrâk etmeksizin ve hakikatlerine ermeksizin kitabı okumanın bir faydası yoktur. Bu ise bizim bu zamanımızda yaşayan ve İslâmı iddia eden birçok kişinin halidir. Sadece iddia ve temenninin sonu hüsrân, dalâlet, hasret, pişmanlık ve vebâldir.

Mesnevî'de buyuruldu:

Serab, susamışı gerçi teselli eder ama, suyun zevkini vermez.

Altın, ayarı düşük ve bozuk bile olsa müflise hoşgörünür; lâkin darphânede rezil olur.

Üçüncüsü: Muhakkak kim, Allah'ın dininde, ibdal eder, değiştirir veya bid'atte bulunur, dinde olmayan şeyleri din adına yeni şeyler uydurursa, o kişi de bu zikredilen korkutma ve azabın içine girer. Efendimiz (s.a.v.) ümmetini bundan sakındırdı. Ahirzamanda böyle

1 Sad: 38/75

şeylerin olacağını bildiği için bunları ümmetine bildirdi. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri buyurdular. **(1/168)**

أَلاَ إِنَّ مَنْ قَبْلَكُمْ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ افْتَرَقُوا عَلَى ثِنْتَيْنِ وَسَبْعِينَ مِلَّةً وَإِنَّ هَذِهِ الْمِلَّةَ سَتَفْتَرِقُ عَلَى ثَلاَثٍ وَسَبْعِينَ ثِنْتَانِ وَسَبْعُونَ فِي النَّارِ وَوَاحِدَةٌ فِي الْجَنَّةِ

"Agâh olun! (İyi bilinki) muhakkak sizden önce yaşayan kitab ehli yetmiş iki millete ayrıldı. Bu millet ise yetmiş üç fırkaya bölünecektir. Yetmiş iki fırkası ateştedir. Sadece biri cennete girecektir."[1]

Böylece Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri, insanları, Kur'ânı Kerim, sünnet-i seniyye ve ashâbının yoluna aykırı herhangi bir hareketten ve kendi taraflarından dinde bir şey uydurmaktan ve onunla insanları saptırmaktan ümmetini sakındırdı. Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin bizleri uyardığı bid'at ve hurâfeler çoğaldı. Etrafa yayılmaya başladı. O nisbette Kitab ve sünnet unutuldu.

إِنَّا للهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ "Biz Allah'a aidiz ve sonunda O'na döneceğiz."[2]

Sâdî buyurdu:
İnsanın doğumu ölüm içindir.
Ne doğuma sevinilmeli ne de ölüme,
doğuma sevinen ölüme üzülmeye hazırlanmaldır.

Dördüncüsü: Sûfi diye isimlendirilen bâzı kimseler, görünürde bir evliyâya ve kalb (gönül) ehline bağlandıkları halde, zâhirde irâdeleri bunu doğrulamaz. Gaflet ehline meylediyorlar. Onların (gaflet ehlinin) sözlerine kulak veriyorlar. Onların yaptıkları işleri irtikâb ediyorlar. Nefislerinin arzusu doğrultusunda bir şeye çağrıldıkları zaman, hemen bu isteklerine, severek boyun eğerler. Kendisini Hakkın davetçileri çağırdığı zaman, kerhen kabul eder. Hak yoldaki (tarikattaki) sohbetinde ihlâs yoktur.

فَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا كَتَبَتْ أَيْدِيهِمْ وَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا يَكْسِبُونَ Vay o elleriyle yazdıkları yüzünden onlara, vay o kazandıkları vebal yüzünden onlara!.

Çünkü bunlar, hak'tan saptılar. Kötü ve bozuk inancı seçtiler. Hep halkı aldatıp onları sapıklığa sürüklediler. İşte birçok insanları doğru yollardan saptıranlar bunlardır. Kendileri dalâlette oldukları gibi çoklarını da dalâlete sürüklediler.

Mesnevî'de buyuruldu:

---

1 Ebû Dâvûd, Kitâbüssünneh Mevsüatül-hadîs-i şerif: 3981
2 Bakara: 2/156

Yolda yüzbinlerce tuzak ve tâne (habbe) var.
Bizse aç ve haris kuşlar gibiyiz.
Gerçi Ankalar gibi yükseklerde de uçsak
her an, yeni bir tuzağa tutuluruz.

Vuslat için

(Seyrü sulûk'a giren) Sâlike (hak yolunun yolcusuna) gereken Hak olan mevcûde vuslat için çok çalışmasıdır. Mutlak vehimlerden kurtulmak için çabalaması gerekir. aslâ dış görünüşe aldanmamak ve ibret alınacak şeylerin aslından da habersiz olmamaktır. Zîrâ hak olan tarikat (yol), bütün inceliklerden daha ince, derin sulardan daha derin ve bütün genişliklerden daha geniştir. İnsanların en câhili, nefsinin sıfatlarından dolayı yanında bulunan yâkîni terkedendir. Zîrâ onun yanında olan yakîn'de kendisinde aslâ şüphe bulunmayan zan ve sıfatlar vardır. Onun halini düzeltecek şeyler insanların yanında yoktur.

Vâizin düşüncesi

Haris bin Esed el-Mehâsibî (r.h.) buyurdular: Bâtıl ile medhedilmeye rıza gösteren (övülmeye razı) olan kişi, kendisiyle alay edilmesine rızâ gösteren gibidir. (Birisine) Senin karnından çıkan pisliğin tıpkı misk ve esans gibi bir kokusu vardır, denilse o kişi de, eğer bu söz ile sevinirse, kendisiyle alay edilmeye razı olmuş demektir. Akıllı kişi bu gibi sözlere aldanmaz. Belki hakikate ulaşmak için çalışır. Kibirlenen ve insanların elini öpmesiyle iftihâr eden vâize yazıklar olsun. O nefsini, dinleyenlerden daha hayırlı sanıyor. Övülmeye ve yerilmeye aldanıp durmuştur. Allahım! Bu adam bu halinden ancak, kalbinde kibri çıkartmakla çıkabilir. Bunun ölçüsü de, kendisinin elini öpenlerle kendisine sille ve tokat atanların yanında bir olmasıdır. Hatta sille ve tokat atanları (elini öpenlere) tercih etmesi gerekir.

Cüneyd-i Bağdâdî Hazretleri, bir vaazında şöyle buyurdular: "Eğer ben Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin:

إِنَّ اللهَ لَيُؤَيِّدُ هَذَا الدِّينَ بِالرَّجُلِ الْفَاجِرِ "Allahü Teâlâ bu dini, fâcir bir kişiyle elbette kuvvetlendirir,"[1] sözünü işitmemiş olsaydım, vaaz etmeye cür'et edemezdim. İşte ben, bu hadîs-i şerîfte belirtilen fâcir kişiyim."

---

1 Buhari, cihad, mevsüatül hadîs-i şerif no: 2834

Yahûdîler ve cehennem

وَقَالُوا "Bir de dediler,"... Yahûdîler ve onların büyükleri;

لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ "Asla ateş bize dokunmaz"

Yâni âhirette ateş bize vasıl olmaz, dokunmaz.

اِلاَّ أَيَّامًا مَعْدُودَةً Ancak sayılı birkaç gün (azab görürüz),"

Az bir zaman; sadece yedi gün. Yahûdîler, "Dünyanın ömrü yedi bin senedir. Biz her bin sene için bir gün azab görürüz" derler. Veya babalarının buzağıya taptığı günlerin sayısı kadar yâni kırk gün azab göreceklerine inanırlar.

Ebû Mansûr (r.h.) Hazretleri buyurdular: Sayılı günleri, kendisinde isyan ettikleri ömre çevirirler. Onlar, azablanmaya ancak, günah işledikleri zaman kadar görürler. Onlar diğer cehennemlikler gibi ebedî olarak azabda kalmayı kabul etmezler. Veya onlar şöyle diyorlar: Biz Allah'ın oğulları ve sevgilileriyiz. Biz ebedî olarak azab görmeyiz. Yalnızca babanın oğuluna ve sevenin sevdiğine yaptığı türden çok kısa bir azab görecek ve sonra da Allah, bizden râzı olacak ve bizleri bağışlayacaktır… Bunlar ve Yahûdîler tarafından ileri sürülen benzerî düşünce ve inançlar, tamamen bâtıldır. Çünkü onların âkıbeti ebedî cehennemdir. İmanın sevâbı da böyledir. Yâni küfrün cezası tıpkı îmânın mükâfâtı gibi ebedîdir. Zirâ bir dine itikad eden (inanan) kişi, ona ebedî olarak inanır. Buna göre onun cezâsı da ebedî olur.

قُلْ "De," Ey habibim Ahmet! Rasûlüm ya Muhammed! Onları susturmak ve kınamak için söyle.

أَتَّخَذْتُمْ "Siz aldınız mı?"

Hemze-i katı' ile okunur. Çünkü o istifhâm yâni soru elifidir. Tevbih yâni, azarlamak mânâsınadır. Müctelibe elifi, idrâç ile (iki elifin bir araya gelmesiyle) gitti. Yâni أَاتَّخَذْتُمْ "Siz aldınız mı? demektir.

عِنْدَ اللّٰهِ عَهْدًا "Allah'ın katında bir ahid (sözleşme),"

İleri sürdüğünüz bu iddiayı destekleyen bir haber veya vaad aldınız mı? Kesin, güçlü, bize dayanan haber almadan böyle bir iddia ortaya atılmaz. Bundan olayı kendisinden ahd diye ifade edildi. فَلَنْ

"Öyleyse aslâ ," فَ (fe) fesiha dır. Mahzûf olan şartı ifade etmektedir. Yâni Eğer Allah katında bir ahid eman (güvence) aldıysanız aslâ **(1/169)**

فَلَنْ يُخْلِفَ اللّٰهُ "Öyle ise Allah aslâ bozmaz (dönmez)"

إخلاف İhlâf, ahdi bozmaktır. عَهْدَهُ ahdini (sözünü bozmaz)," Sizinle yapmış olduğu ahdini bozmaz. Yâni Allah elbette vaadini yerine getirir.

İmam Ebû Mahsûr hazretleri buyurdular:

Bunun iki yönü vardır.

Birincisi: Sizin ebediyyen azab görmeyeceğiniz, lâkin sayılı günlerde azab göreceğiniz hakkında Allah'dan gelmiş bir haber var mı? Eğer sizin için Allah'dan alınmış böyle bir vaad varsa Allah ahdini bozmaz ve vaadinden aslâ dönmez.

İkincisi: Sizin Allah katında sâlih bir ameliniz mi var ki Allah onların karşılığında size cenneti vaadetti? Allah vaadini mutlaka yerine getirir. Vaadini bozmaz.

أَمْ تَقُولُونَ "Yoksa siz söylüyorsunuz," iftira ederek,

عَلَى اللّٰهِ مَا لاَ تَعْلَمُونَ(80) "Yoksa siz Allah'a karşı bilemeyeceğiniz şeyleri (mi söylüyorsunuz?)"

Vukuunda. أَمْ istifhâm hemzesinin muâdilidir. Takrir yolu üzere birbirlerine müsâvi iki emirden biri manâsınadır. Zîrâ vâki olan ilim ikisinden biriyledir. Bunun özeti şöyledir: Eğer sizin Allah tarafından alınmış bir ahdiniz varsa, Allah, sözünden caymaz. lâkin sizler, iftirâ ediyor ve yalan söylüyorsunuz.

Rivâyet olunur:

Yahûdîler, cehenneme girdiklerinde kendilerinin belirttikleri süre cehennemde geçince "hazeneler" yâni cehennem melekleri, onlara: "Ey Allahın düşmanları süre bitti. Ebedî azabınız kaldı. Artık cehennemde ebediyyen kalacaksınız," derler.

بَلَى "Evet!"

Nefiyden sonrasını isbât içindir. بَلَى nefiye cevabtır. نَعَمْ "Evet" ise, müsbet'in cevâbıdır. Yâni siz, bize ateş, sayılı günlerin dışında dokunmaz, dediniz. Hayır, belki ateş size ebediyyen dokunacaktır. Bunun delili de şudur: هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ "Onlar orada ebedî kalacaklardır." Bunu şart ve cezâ ile açıkladı. Onlar da:

مَنْ "Kim?"

Mübtedâ olarak mahallen merfudur. Şart manâsınadır. Bundan dolayı haberine فَ (fe) dahil oldu. Eğer şartın cevâbı olursa,

كَسَبَ "Kesbetti (kazandı),"

كَسَب Kesbetmek, faydayı celbetmek ve onu hükmetmek yolu üzere kötülük gibi zararları defetmekte kullanmaktır.

سَيِّئَةً "kötülük, (günah)"

Kötülüklerden yâni büyük günahlardan demektir.

وَأَحَاطَتْ بِهِ خَطِيئَتُهُ "Ve kendi hatası (günahı) kendisini her yandan kuşatmış,"

Bunlar, bütün yönlerden kuşatmış , kalbinden, dilinden ve elinden onu çevrelemiş. Düşman kuşattığı gibi... Bu ancak kâfir hakkında tahakkuk eder. Bundan dolayı selef-i sâlihîn, سَيِّئَةً "kötülük, (günah)" kelimesini, küfür ile tefsir etmişlerdir.

فَأُولَئِكَ "İşte onlar,"

Vasıfları anlatılanlar... Kötülükler işleyen ve hatâları bütün benliklerini ve yönlerini çevreleyen, kuşatan kişiler. Onlar işâret edilmektedir. Bununla cemiilik ünvanıyla kelimede lafız tarafına riâyet edildikten sonra manâ tarafına riâyet edilmiştir. Üç zamirde de...

أَصْحَابُ النَّارِ "ateş ashâbıdırlar, ateş ehlidirler."

Âhirette cehenneme girecek ve orada devamlı kalacaklardır. Dünyada onu ilzâm ettikleri gibi. Bu onların cehenneme girme sebebleridir. Onlar da: Yahûdîlerin Allah'ın ayetlerini yalanlamaları, Allah'ın kelâmını tahrif etmeleri, Allah'a iftirâ etmeleri ve bunlardan başka sebeblerdir. Bu cümle فَأُولَئِكَ İşte onlar" kelimesinin haberidir. Cümle olarak da mübtedânın haberidirler.

هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ(**81**) "Onlar orada ebedî kalıcıdırlar."

Daimîdirler. Onların ileri sürdükleri gibi, yedi veya kırk gün sonra kurtulacaklarını nereden biliyorlar? Veya cümle, hal makamında nasbtır. Bunun açıklaması şu âyette geldiği gibi:

وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ خَالِدِينَ فِيهَا وَبِئْسَ الْمَصِيرُ

"Küfredip ayetlerimizi tekzîb eyleyenler ise, onlar ashab-ı nârdırlar; orada muhalled kalacaklardır. O ise ne fena varılacak yerdir! 64/10 [1]

Bu Âyet-i kerimede büyük günah sahiblerinin cehennemde ebedî kalacaklarına dair bir delil ve huccet yoktur. Senin de bildiğin gibi bu Âyet-i kerime, husûsiyle kâfirleri anlatmaktadır.

İman ve sâlih amel

وَالَّذِينَ آمَنُوا "Ve o îmân edenler,"

Yâni Allah'ı(c.c.) ve Muhammed (s.a.v.) hazretlerini kalbleriyle tasdik edenler.

وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ "Ve sâlih ameller işleyenler,"

Farzları edâ edip, günahlardan kaçınanlar.

أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ(82) "İşte onlar! cennet ehlidirler ve orada ebedî kalıcıdırlar."

Ölmezler ve ebediyyen cennetten çıkarılmazlar. İlâhî kanunun bir gereği olarak, cehennemle korkutan âyetlerin hemen ardından, cennetle müjdeleyen âyetler geliyor. Bu, kulların irşâdı konusunda Allah'ın hikmetinin bir icabıdır. Bazan teşvik, bazan korkutma; kimi zaman müjde, kimi zaman da uyarma şeklindedir. Çünkü insan tekâmüle (olgunluğa) lütuf ve kahırla birlikte yükselir. Böylece Cemâl ve Celâl cennetiyle kurtuluşa erer.

Hikâye (müridi terbiye)

Hikâye olunur. Bir şeyhin bir müridi vardı. Bir gün şeyhi ona:

-"Sen Ebâ Yezîd Bestâmî'yi görsen, o senin için senin işinden daha hayırlıdır," dedi. Mürid:

-"O nasıl benim için hayırlı olur? O mahluktur. Hâlik (Yüce yaratıcı) günde yetmiş kere tecelli etmektedir. Sonra âhirette tecelli edecektir," dedi. Sonra Şeyhi ile berâber Ebû Yezid Bestâmî Hazretlerine gittiler. Ebû Yezid Bestâmî Hazretlerinin hanımı, onlara:

-"Ebû Yezid Bestâmî'yi aramayın! O rast gele bir kişidir. Oduna gitti," dedi. Yolda kendisiyle karşılaştılar. Ebû Yezid Bestâmî Hazretleri, odunlarını bir aslâ na yüklemişti. Elinde de bir yılan vardı. O yılan ile bâzı vakitlerde aslâ na vuruyordu. Murid, Ebû Yezid Bestâmî Haz-

1 Et-Teğâbun: 64/10

retlerini böyle görünce düşüp öldü. Ebû Yezid Bestâmî hazretleri o şeyhe:

-"Sen müridini hep, lütuf ile terbiye etmişsin. Onu kahr tarikına (yoluna) irşâd etmemişsin. Bende gördüklerine tahammül edemedi. Bundan sonra böyle yapma. Mürid ve talebelerine bazan kahr da göster.

Şeyh Üftâde Efendi hazretleri buyurdular: Muhakkak ki, Ebû Yezid Bestâmî Hazretleri, tarikatta kahr ve lüftu görmekle, zât tecellisine mazhar oldu. Mürid böyle değildi. Onu bu halde görünce tahammül edemedi ve öldü **(1/170)**

Mesnevî'de buyruldu:

Lûtfuna da kahrına da istekle aşıkım.
Şaşılacak şey! Bu iki zıdda aşık olmuşumdur.
Bu dikenlik gül bahçesine dönerse
Allah bilir ki işim bülbül gibi feryad etmek olur.
Bu ne acâib bülbüldür ki, ağzını açınca
gıdası diken ve gül bahçesi olur.
O, bülbül değil sanki, ateşten bir timsah,
Aşkı yüzünden bütün hoş olmayan şeyler ona câzib gelmektedir.

Bu Âyet-i kerimede, bâzı mağrurlara işâret vardır:

Onlar, felsefe, tabiat ve onların dışında gaflette ifrât derecesinde olup, akıllarıyla mağrur olanlardır. Bunlar, amel, ef'âl ve sözlerindeki çirkinliğin, ruhlarının saflığına tesir etmeyeceğini zannetiler. Ruhlar, cesedlerden ayrıldığı zaman, herşey aslına döner. Cesedler, anâsıra (toprak, su, hava ve ateşe) döner. Ruhlar, cennet bahçelerine dönerler. Amellerinin neticesi olan hiçbir şey ile sayılı günlerin dışında toplanmazlar. İşte bu fasid bir düşüncedir. Çünkü akıllı kişi bunları hiss ve akıl bakımından müşâhede eder. Hayvânî şehvetlere tabi olması ve nefsânî lezzetlerden istifâde etmesiyle olur. Bu da kötü ve yerilmiş ahlâkı, insana verir. Onlar da, hırs, emel, kin, kıskançlık, buğz, gadab, cimrilik, kibir, yalan ve bunlardan başka şeylerdendir. Bütün bunlar, nefsi emmârenin sıfatlarındandır. Böylece ruh, ahlâkına dönmüş ve yakın olmuş olur. Saflığı bulanır. Ruhânî ahlâkı bozulur. Hilim, kerem, cömertlik, mürüvvet, doğruluk, haya, iffet, sabr, şükür ve bunlardan başka şeyler, şeytânî, hayvânî ahlâk ile değişir. O hevâ, heves ve şehvetlerin kahrı için çalışmaktadır. Güzel ahlâklardan ve kalb sıfatlarından bu muâmeleleri miras bırakır. Onu asli vatanı ve bunlardan başka şeyle ihânete uğratır. Ruh ile nefsi emmâreye tabi olan müsâvî (eşit) değildir. Eğer ruhlar, sevdikleri tabiatlere taalluk

ettiği kadar, kirlenirlerse, ayrılık uzak olur. Ondan ayrıldığı süre kadar, azabta belirli günler kalır. Bu şekilde bulanıklıklar zâil olur (gider). Sonra kurtulur. Bu yine fasit bir hayaldir. Onların Allah'a karşı uydurmuş oldukları bir yalandır.

بَلَى مَنْ كَسَبَ سَيِّئَةً وَأَحَاطَتْ بِهِ خَطِيئَتُهُ Evet kim bir günah işlemiş de kendi günahı kendisini her yandan kuşatmıştır. Onu görebildiği kadar, kalbinin aynasında izhâr olunur. Eğer tevbe eder ondan silinir, Ve eğer kötülüklere isrâr ederse, zamanla kötülüklerin kiri, kalbinin aynasını kuşatır. Ve böylece kendisinde fıtrî sıfat kalmaz. Ve ondan îmân nûru ve taatin ışığı çıkar ve böylece bütün hataları onu kuşatır.

فَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ(**81**) "İşte onlar ateş ehlidirler ve orada ebedî kalıcıdırlar."

Bunda ayrıca şu işâretler vardır. Bâzı taleb erbâbı, taleb esnâsında dünya şehvetlerine meyletmektedirler. Ve böylece şeytan ona karşı zafer kazanır. Onu zühdü ile aldatır ve onu ucub helâkine düşürür. Böylece o kişi kendi nefsine saygı ve tazim nazarı ile bakar; halka ise tahkîr gözüyle bakar. Bu şekilde helâk olur. Veya sulûk anında vâki ve zâhir olan bâzı şeyler ile aldanır. Doğru vâkıalar, sâliha bir rüyâ, müşâhedât ve rahmânî değilde ruhânî mükâşefâttan herhangi bir şeyle gururlanır. Mağrur bu kişiler, ibâdetlerinin daha ötesinde, başka bir yakınlığın olmadığını sanırlar. Kendisinin ricâlullah'ın (Allah adamlarının) derecesine ulaştığını sanır. Taleb etmekten sükût eder. Başına âfetler gelmeye başlar. Hatta onu hataları kapsar. Tabiî sefâlete gerisin geriye döner.

Amma taleb ehlinden,

وَالَّذِينَ آمَنُوا İman edip عَمِلُوا ameller işleyenler," Yâni tarikat şeyhinin işâreti üzerine şeriat kanunlarıyla amel edenler. الصَّالِحَاتِ sâlihler" hakikate ulaştıranlar.

أُولَئِكَ أَصْحَابُ "İşte onlar, ashab," ulaştırırlar, nereye?

الْجَنَّةِ Usul cennetlerine,

هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ(**82**) "Hep, onlar orada ebedî kalıcıdırlar." Ebedler ebedine seyretmekle... Çünkü menziller ve maksatlar, her ne kadar mütenâhî (sonsuz) iseler de maksatta yürümek sonsuz değildir. Hataları kendilerini kuşatanlar, bunların hilâfınadır. Çünkü onlar katiyyet ateşinde ebedîdirler. Çalışmaları onlara fayda vermez. Makûl ve istidlâlî şeylere şüphe ile bakmak onlara fayda sağlamaz.

İsrâiloğullarından alınan ahidler

وَاِذْ اَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنٖٓي اِسْرَٓائٖيلَ لَا تَعْبُدُونَ اِلَّا اللّٰهَ وَبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَانًا
وَذِي الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكٖينِ وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا وَاَقٖيمُوا
الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ اِلَّا قَلٖيلًا مِنْكُمْ وَاَنْتُمْ مُعْرِضُونَ
﴿٨٣﴾ وَاِذْ اَخَذْنَا مٖيثَاقَكُمْ لَا تَسْفِكُونَ دِمَٓاءَكُمْ وَلَا تُخْرِجُونَ
اَنْفُسَكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ ثُمَّ اَقْرَرْتُمْ وَاَنْتُمْ تَشْهَدُونَ ﴿٨٤﴾ ثُمَّ اَنْتُمْ
هٰٓؤُلَٓاءِ تَقْتُلُونَ اَنْفُسَكُمْ وَتُخْرِجُونَ فَرٖيقًا مِنْكُمْ مِنْ دِيَارِهِمْ
تَظَاهَرُونَ عَلَيْهِمْ بِالْاِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَاِنْ يَأْتُوكُمْ اُسَارٰى تُفَادُوهُمْ
وَهُوَ مُحَرَّمٌ عَلَيْكُمْ اِخْرَاجُهُمْ اَفَتُؤْمِنُونَ بِبَعْضِ الْكِتَابِ وَتَكْفُرُونَ
بِبَعْضٍ فَمَا جَزَٓاءُ مَنْ يَفْعَلُ ذٰلِكَ مِنْكُمْ اِلَّا خِزْيٌ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا
وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ يُرَدُّونَ اِلٰٓى اَشَدِّ الْعَذَابِ وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ
﴿٨٥﴾ اُولٰٓئِكَ الَّذٖينَ اشْتَرَوُا الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا بِالْاٰخِرَةِ فَلَا يُخَفَّفُ
عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَ ﴿٨٦﴾

Meali

"Ve bir vakit, İsrailoğulları'nın şöyle mîsâkını (kati sözünü) aldık:

-"Allah'tan başkasına tapmayacaksınız.

Ebeveyne ihsan. Yakınlığı olanlara da, öksüzlere de, bîçârelere de...

Nâsa güzellik söyleyin, namazı kılın, zekâtı verin".

Sonra pek azınız müstesnâ, sözünüzden döndünüz. Hâlâ dönüyorsunuz! 83

Yine bir vakit mîsâkınızı (kati sözünüzü) aldık:

-"Birbirinizin kanlarını dökmeyeceksiniz ve nüfûsunuzu diyârınızdan çıkarmayacaksınız".

Sonra siz buna, ikrâr da verdiniz ve ikrârınıza şâhid de oldunuz. 84

Sonra da sizler, tâ şunlarsınız ki, kendilerinizi öldürüyorsunuz ve kendinizden bir fırkayı diyarlarından çıkarıyorsunuz. Aleyhlerinde ism u udvân ile birleşiyor, tezâhürde bulunuyorsunuz. Ve şâyet size esir olarak gelirlerse, fidyeleşmeye kalkıyorsunuz. Halbuki çıkarılmaları üzerinize harâm kılınmış idi...

Yâ! Siz Kitâb'ın bir kısmına inanıp da bir kısmına küfür mü ediyorsunuz? Şu halde, içinizden böyle yapanlar, binnetice dünya hayatında bir rüsvâlıktan başka ne kazanırlar? Kıyâmet günü de, en şiddetli azaba kakılırlar. Allah, yaptıklarınızdan gaafil değildir... 85

Bunlar Âhiret'i, dünya hayat'a satmış kimselerdir. Onun için, bunlardan azap hafiflendirilmez ve kendilerine bir yardım da olunmaz! 86

Tefsiri:

İsrâiloğullarından Alınan Misâk

وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ "Hani bir vakit İsrailoğulları'ndan şöylece mîsak (kesin bir söz) almıştık"

Tevrâtta. مِيثَاق mîsâk, şiddetli ahd'dir (sözdür). Bu da iki vecih üzere olur.

(Birincisi:) Yaratılış ve fıtrî olan ahiddir.

(İkincisi:) Nübüvvet ve risâlet (peygamberler) yoluyla alınan ahiddir. وَإِذْ kelimesi, fiilin izmârı ile mahallen mensûb'tur. Bununla Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri ve mü'minlere hitab olundu. Onların hallerini düşünmek, kendilerine, halef (sonra gelen)lerinin îmânlarından ümitlerini kesmelerine götürmesi içindir. **(1/171)** Çünkü Yahûdîlerin seleflerinin (geçmişlerinin) kabahatları, (atalarından almış oldukları küfür kültürü) onların îmân etmemelerine yol açtı. Zîrâ yılandan ancak yılan doğar. Burada şöyle denildi. اِذاَ طَابَ اَصْلُ الْمَرْءِ طَابَتْ فُرُوعُهُ "Eğer kişinin aslı yâni mayası temiz olursa onun füruu (ondan türeyenler de) temiz olur." Veya Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin peygamberliği çağında mevcud olan Yahûdîleri, atalarının yapmış olduğu kötülüklerden dolayı kınamak içindir. Yâni, atalarınızdan misakları alındığı zamanı hatırlayın demektir.

لاَ تَعْبُدُونَ اِلاَّ اللهَ "Allah'dan başkasına aslâ tapmayacaksınız,"

Yâni aslâ ibâdet etmeyin. ان düştüğü için, تَعْبُدُونَ merfu oldu. (burada rafi' alâmeti cemi nunudur). Nâsib (ve câzim) olmadığı için

yâni fiili müzâri mânevî âmil ile merfudur. Veya nehiy manâsında haberler olmak üzere merfu'dur.

تذهب الي فلان "Fülancaya gider," sözün gibi. Yine bununla aynı kişiye gitme işinin yapılmasını emrediyorsun. Bu emir; اذهب git emrinden daha beliğ ve daha sarihtir. Nehiy ise kendisinde, iyham olduğu içindir. Zîrâ bir şeyden nehyedilen kişinin hakkı, o nehyedildiği şeyin sonuna kadar gidip; sanki kendisi ondan nehyedilmiş gibidir. Nehyedilen şey de nehyedenin kendisinden haber verir. Yâni, sadece ve sadece Allahı bir bilin. Ulûhiyeti sadece Allah'a mahsus kılın, demektir. Denildiki, bu cümle kasemin cevâbıdır. Ma'nâ buna delâlet etmektedir. Sanki şöyle denilmektedir:

Biz onlardan yemin aldık. Ve biz, Allah hakkı için, Allah'dan başkasına ibâdet etmeyin, dedik.

وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا "Ebevyne (ana-babaya) iyilik yapın,"

Yâni تَعْبُدُونَ ibâdet edersiniz" lafzı, üzerine تحسنون احسانا iyilik yaparak iyilik yaparsınız., demektir. Çünkü o da haberlerdir. Veya iyilik yapın, demektir. Çünkü inşâî bir cümledir. Yâni onların, Allah'ın emirlerine muhâlefet olmayan, Allah'ın emir ve yasaklarına ters düşmeyen, emirleri zamanında, üzerlerine çok iyilik utûfet ve şefkat yağdırın.

وَذِي الْقُرْبَى "Yakınlık sahiblerine, yakınlığı olanlara, akrabalara (iyilik yaparsınız,"

Yâni size yakınlığı olan akrabalarınıza iyilik yaparsınız demektir. قُرْبَى kelimesi, حسني gibi masdardır.

وَالْيَتَامَى "Ve yetimlere (iyilik yaparsınız)," يَتَامَى yetimler,

يتيم yetim'in cemiidir. Yetim, küçük olup, âkıl bâlığ olmadan önce babası ölen kişiye denir. Hayvanlarda ise, küçük olup annesi ölen yavruya denir. Yetimlere iyilik; onların terbiyelerini güzel yapmak, onları iyi yetiştirmek, hak ve hukuklarına riâyet etmek ve mallarını zayi etmemektir.

وَالْمَسَاكِينِ "Ve miskinlere (iyilik yaparsınız),"

Onlara güzel söz söylemek ve onlara sadakalar vermekle onlara iyilik yapın. مَسَاكِين kelimesi, مسكين kelimesinin cemiidir. Buda سكون

çaresiz ve hareketsizden gelir. Sanki fakirlik onu, hareketten alıkoyup oturttu. Dolaşmak ona ağır geldi. Ticâri bir işe el atamaz oldu.

وَ "Ve" biz (onlara) dedik:

وَقُولُوا لِلنَّاسِ "İnsanlara söyleyin," söz söyleyin.

حُسْنًا "güzel söyleyin."

İfrad derecesinde güzel olduğu için kendisine حُسْنًا güzel" diye isim verildi. Mal ile iyilik yapmak ile ilgili iyilik emri, husûsî kişiler hakkındadır. Onlar, anne ve babalar, akrabalar, yetimler ve miskinlerdir. (Bunlara hem mal ve hem de söz ile iyilik yapmak lâzım.) Mal insanın beşerî davranışlarının hepsinde geçmeyebilir. İnsanlar ile olan bütün muâmelelerde mal yardımı söz konusu değildir. Amma hepsine güzel söz ile muâmele etmek lâzımdır. İnsanlara güzel söz söylemekten (ne kadar fakir olursa olsun) hiç bir akıllı kişi âciz değildir. Herkes insanlara iyi söz söyleyip onların gönüllerini fethedebilir.Yâni insanların içine karıştığınızda yumuşak davranın, güzel ve yumuşak (kırıcı olmayan) sözler söyleyin. İnsanlara güzel ahlâk ile muamele edin. Onlara iyiliği emredin. Onları kötülüklerden alıkoymaya çalışın. Yâni insanlara doğru ve hak olanı söyleyin. Muhammed Mustafa (s.a.v.) hazretleri hakkında size soranlara, onun hakkında doğru ve gerçek olan şeyleri söyleyin. Size ondan soranlara, doğruyu söyleyip onu tasdik edin, onun Tevrâtta olan sıfatlarını inkâr etmeyin, olduğu gibi açıklayın, Muhammed Mûstafa (s.a.v.) hazretlerine yapılması gereken îmân işini gizlemeyin.

وَأَقِيمُوا الصَّلاَةَ وَآتُوا الزَّكَوةَ "Namazı kılın, zekâtı verin,"

Onların şeriatında (Mûsâ Aleyhisselâm'ın dininde namaz ve zekât) farz olduğu gibi... Bunları özellikle, ahdi alınan ibâdetlerin içine alarak, umûmîlik ve husûsilik yapılmış oldu. Bunun özeti şöyledir:

Ey İsrâiloğulları, biz size ahidler verdik. Siz hepsini kabul ettiniz. Biz de size rahmetimizle yöneldik. (Amma siz:)

ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ "Sonra siz (sözünüzden) döndünüz,"

İltifat yoludur. Yâni, siz geçmişte misâktan yüz çevirdiniz ondan kaçındınız onu bırakıp bir kenara attınız demektir.

اِلاَّ قَلِيلاً مِنْكُمْ "Ancak sizden çok az kişi hariç."

Bunlar seleften (eskide yaşayanlardan) Mûsâ Aleyhisselâm'ın dinini gerçek manâda yaşayanlar ve haleften yâni Efendimiz (s.a.v.)

hazretlerinin zamanında yaşayan ve Müslüman Abdullah bin Selâm (r.a.) hazretleri gibi değerli kişilerdir.

(83)وَأَنْتُمْ مُعْرِضُونَ “Ve hâlâ da dönüyorsunuz.”

Bu, ek (zeyl) cümledir. Siz, taatten yüz çevirmek, misâk (sözleşme) hukukuna riâyet etmemek adeti olan kötü bir kavimsiniz. Buradaki وَ vav hal için değildir. Yüz çevirmekte ve hakdan kaçmakta, onlarda birlik olduğu yâni selef ile halefin arası hiç kesilmediği, sürekli taat ve misaktan kaçındıkları için şimdiki hal değil, eskiden de böyleydiniz. Bugün de böyle haktan kaçıyorsunuz, yarın da dönek olacaksınız demektir. Cümle itiraz (parantez) cümlesidir. Tevbih, azarlama ve tekid içindir. اعراض İrazın aslı, yüz çevirerek gitmektir. Ters tarafa doğru yönelmektir.

Allah için ibadet

İyi bilki bu âyette bâzı şeyler sayılıyor.

(Birincisi:) Bunlardan biri ibâdettir. Kulun ibâdeti sadece Allah’a yapması ve bütün maksatlardan tecrid etmek (bütün arzulardan soyutlanmak) ve sadece Allah rızası için ibâdet yapması, ibâdetin şartlarındandır. Kim ibâdetlerinde herhangi bir yaratığın hoşnutuluğunu gözetir, ya da övülmeyi bekler veya kendi nefsi için dünya ve âhiret arzusunun peşinde koşarsa ihlâs mertebesinden düşer ve riyâkârlığa sapmış olur.

Fârisî beyit tercümesi:

Hafızın tevbesine perde olan yol, gösteriştir.

(İkincisi:) O şeylerden biri de anne ve babaya iyiliktir. Anne ve babanın hakkı büyüktür. Anne ve babanın hakları Kur’ânı Kerimin âyetlerinde Allah’ın hakkına yakın zikredildi. Zîrâ birinci yaratılış Allah tarafındandır. İkinci yaratılış yâni terbiye görmek ve iyi bir ahlâk ile yetişmek anne ve baba tarafından olmaktadır. **(1/172)**

Üç İlâhî Hüküm

“Üç şey, üç âyette birlikte zikredilmiştir. Bunlardan herhangi biri yanındaki olmadan kabul olunmaz,” denilmektedir.

1-Allah ve Rasûlüne itaat. Allahü Teâlâ buyurdu:

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللّٰهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُوْلِي الْاَمْرِ مِنْكُمْ فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللّٰهِ وَالرَّسُولِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلاً

"Ey o bütün imân edenler! Allah'a itaat edin, Peygamber'e de itâat edin, sizden olan ülü'l-emre de... Sonra, bir şeyde nizâa düştünüz mü; hemen onu Allah'a ve Resûlüne arz ediniz; Allah'a ve âhiret günü'ne gerçekten inanır mü'minlerseniz... O hem hayırlı, hem de netice itibariyle daha güzeldir. 4/59"[1]

2-Allah'a şükür, anne ve babaya teşekkür'dür.

وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حَمَلَتْهُ أُمُّهُ وَهْنًا عَلَى وَهْنٍ وَفِصَالُهُ فِي عَامَيْنِ أَنِ اشْكُرْ لِي وَلِوَالِدَيْكَ إِلَيَّ الْمَصِيرُ

"Gerçi insana ebeveynini de tavsiye ettik -anası onu zaaf zaaf üstüne taşıdı, süt kesimi de iki sene içinde- şükret diye bana ve anana-babana... Ki (neticede) banadır geliş! 31/14"[2]

3- Namaz ve zekâttır.

وَأَقِيمُوا الصَّلاَةَ وَآتُوا الزَّكَوةَ وَارْكَعُوا مَعَ الرَّاكِعِينَ

"Hem namazı dürüst kılın ve zekâtı verin, rükû edenlerle birlikte siz de rükû edin!.. 2/43"[3]

Anne ve babaya iyilik, onlara iyilik ile muâmele etmek, onlara karşı mütevâzi (ve saygılı) olmak, emirlerine uymak, sevdiklerini gidip görmek ve onların ölümlerinden sonra onlar için dua etmek, mağfiret istemek, istiğfâr ve Kur'ânı Kerim okumak ve kendileri için sadakalar vermektir.

Sâdî buyurdu:

Yıllar geçti. Pederin hep seni terbiye etti.
Ona bir hayır yapma zamanıdır.
Onun gözleri senin hayırlarındadır.

Te'vîlât-ı Necmiyye'den

Te'vîlât-ı Necmiyye'de buyuruldu:

وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا "Ebeveyne (anne ve babaya) iyilik" Âyet-i kerimesine göre kişinin, halka karşı en izzetli, şerefli ve saygı değer anne ve

1 En-Nisâ: 4/59
2 Lokman: 31/14
3 Bakara.2/43

babasıdır. Çünkü onlar onun zâhiri varlığına (dünyaya gelmesine) sebeb oldular. lâkin kişi, Rabbine karşı kulluk ahdini yerine getirdikten sonra anne ve babasına iyilik yapması gerekir. Zîrâ hakikatte ise, kişiyi var eden ve kişinin anne babasını var eden (yaratan) Allah'dır. Allah'ın kulluğuna karşı anne ve babanın iyiliği tercih edilmez. İkisi çekiştiği zaman, anne ve baba'ya iyilik Allah'a ibâdet ve Allah'ın emirlerine tercih edilmez. Allah'ın emirleri tercih edilir. Durum böyle olunca, Allah'ın emir ve yasaklarına karşı anne ve babadan başka kimselere nasıl iltifat edilir. Başkasına uyarak nasıl Allah'a isyân edilir?

Yetimlere iyilik

(Üçüncüsü:) Yetimlere iyilik yapmaktır. Rahmetle yanaş ve temiz bir şefkat ile muamele edip herkese toprak ol.

Hadis-i şerîfte buyuruldu:

مَا قَعَدَ يَتِيمٌ مَعَ قَوْمٍ عَلَى قُصْعَتِهِمْ فَلاَ يُقْرِبُ قُصْعَتَهُمْ الشَّيْطَانُ Bir yetim, bir kavim ile berâber, çömleklerinin (yemeklerinin) başına oturursa, şeytan onların tenceresine yaklaşamaz (bereketi artar)"."[1] Yine başka bir hadîs-i şerîfte ise şöyle buyurulmaktadır:

مَنْ ضَمَّ يَتِيمًا بَيْنَ مُسْلِمِينَ إِلَى طَعَامِهِ وَشَرَابِهِ حَتَّى يَسْتَغْنِيَ عَنْهُ غُفِرَ لَهُ ذُنُوبُهُ وَجَبَتْ لَهُ الْجَنَّةُ الْبَتَّةَ اِلاَّ اَنْ يَعْمَلَ عَمَلاً لاَ يُغْفَرْ

وَمَنْ أَذْهَبَ اللهُ كَرِيمَتَيْهِ فَصَبَرَ وَاحْتَسَبَ غُفِرَ لَهُ ذُنُوبُهُ وَكَانَ ثَوَابُهُ الْجَنَّةَ

"Kim, Müslümanların arasında bir yetimi yemeğine ve içeceğine eklerse (bir yetimi beslerse), Allah o yetimi zengin kılıp (insanlara ihtiyacı olmadığı bir çağa kadar ona bakarsa), elbette o kişinin günahları bağışlanır. Ona cennet vâcib olur. Bağışlanması mümkün olmayan herhangi bir günah işlemiş ise, o hariç."[2]

"Allah kimin iki kerimesini alırsa o kişi sevâbını Allah'dan umarak sabrederse, günahları bağışlanır ve onun sevâbı cennettir."[3]

Sordular:

-"كَرِيمَتَيْهِ iki kerimesi ne demektir: Buyurdu:

-"İki gözüdür."

1 Kenzül-Ummâl: hadis no: 6039
2 Müsned-i Ahmed, Mevsûâtü'l-hadîs-i şerif. 18353
3 Müsned-i Ahmed, mevsuatül hadîs-i şerif: 13510

Kızlarının eğitim ve terbiyesinin karşılığı cennettir

Yine Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri buyurdular:

مَنْ كَانَ لَهُ ثَلاَثُ بَنَاتٍ أَوْ ثَلاَثُ أَخَوَاتٍ فَانْفَقَ عَلَيْهِنَّ وَ اَحْسَنَ اِلَيْهِنَّ حَتَّي يَكْبُرْنَ اَوْ يَمُتْنَ اِلاَّ غُفِرَ لَهُ ذُنُوبُهُ الْبَتَّةَ اِلاَّ اَنْ يَعْمَلَ عَمَلاً لاَ يُغْفَرْ

"Kim üç kızı veya kız kardeşi olur da, onlara infak eder, maddi ve manevî olarak yetişmeleri için harcama yapar, onlar, büyüyesiye kadar veya ölesiye kadar onlara iyilik yaparsa, elbette o kişinin bütün günahları bağışlanır. Ancak affedilmesi mümkün olmayan bir günah işlemiş ise o hariç."[1]

Mühâcirlerden Arabî bir adam sordu:

-"Ya iki kızı veya kız kardeşi olursa?" Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri, "O da" buyurdular.

Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri buyurdular:

أَنَا وَكَافِلُ الْيَتِيمِ كَهَاتَيْنِ في الْجَنّةِ -"Ben ve yetimin kefili (yetime bakan) kişi cennette böyle berâberiz," dedi.[2] Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri, parmaklarından şehâdet parmağı ile orta parmağını işâret ederek böyle söyledi. Cahiliyet döneminde ابهام baş parmaktan sonra gelen parmağa (yâni şehâdet parmağına,) سبابة (sövgü parmağı) derlerdi. Çünkü insanlar, o parmağı işâret ederek söverlerdi. İslâmiyet geldiği zaman, baş parmaktan sonra gelen parmağa سبابة (çok söven ve küfreden, denilmesini Efendimiz (s.a.v.) hazretleri iyi görmedi. O parmağın adını değiştirdiler. Kendisiyle Allah'ın varlığı ve birliği ilan edildiği ve işâret edildiği için, ona مَشِيرة (Allah'ın varlığını ve birliğini işâret eden) şehâdet parmağı denildi.

Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin parmaklarının arasında şehâdet parmağı orta parmaktan daha uzundu. Sonra وسطي orta parmak gelirdi. Orta parmak, şehâdet parmağından kısaydı. Sonra بنصر Yüzük parmağı gelir. Yüzük parmağı orta parmaktan daha kısadır. Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin: أَنَا وَكَافِلُ الْيَتِيمِ كَهَاتَيْنِ في الْجَنّةِ Ben ve yetimin kefili (yetime bakan) kişi cennette böyle berâberiz,"[3] hadîs-i şerîfi ve başka bir hadîs-i şerîfte:

1 Müsned-i Ahmed, Mevsûâtü'l-hadîs-i şerif. 12313 (değişik metinle bulunmaktadır.)

2 Kenzül-Ummal: 5997

3 Kenzül-Ummal: 5997

أَحْشُرُ أَنَا أَبُوبَكْرٍ وَعُمَرَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ هَكَذَا Ben, Ebû Bekir ve Ömer kıyâmet günü şöyle haşr oluruz," derken, üç parmağı ile işâret etmesi, onların insanlar üzerindeki mertebe ve şereflerinin yüksekliğini beyan etmek içindir. Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin, "biz böyle haşr oluruz," "biz böyle teşrif ederiz," ve "yetimin kefiliyle böyleyiz," buyurmaları, onlar için mertebelerini yükselten bir şereftir.

Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin parmaklarının şânını (durumunu) bilmeyen kişi, yakınlık mahallinde bâzısının bâzısına yakın olduğunu ve onların birbirlerine eklenecekleri şeklinde tevil edebilir. Bu ise uzak bir manâ'dır. Zîrâ rasûllerin (kendilerine kitab verilen peygamberlerin) nebîlerin, sıddîkların, şehidlerin ve sâlihlerin mertebeleri birbirlerinden çok değişik ve ayrıdır. Kurtubî Tefsirinde de böyledir.

Miskinler

(Dördüncüsü:) Miskinlere iyilik ve yardım yapmaktır. Onlar, hacet ve ihtiyaçların kendilerini hareketsiz hale getirdiği, çaresizliklerin kendilerini oturmaya mahkum ettiği kişilerdir. Fakr ü zarûret onları zelil kıldı. Bu onlara sadaka vermeye, iyilik yapmaya, miskinlerin ve zaiflerin hallerini araştırıp onlara el uzatmaya teşviktir. Hadis-i şerîfte şöyle buyuruldu:

السّاعي عَلى الأَرْمَلَةِ والْمِسْكِينِ كَالْمُجَاهِدِ في سَبِيلِ الله، أَوْ كَالّذِي يَصومُ النّهَارَ وَيَقُومُ اللّيْلَ

"Dul, yetim ve miskinlerin işine koşan kişi, Allah yolunda cihâd eden kişi gibidir. Veya gündüzleri oruç tutan ve geceleri kıyâm (namaz ve ibâdetle geçiren) kişi gibidir."[1]

Tavus Hazretleri, kız kardeşlerin işini görmeyi, Allah yolunda cihâd etmekten daha fazîletli görürdü. **(1/173)**

Güzel söz

(Beşincisi:) Güzel sözdür. Tâlib (hakkı arayan kişi), kulluk ahidlerini yerine getirdiğinde, onun şefkat ve rahmeti, anne-baba ve diğerlerine umûmî oldu. Hepsini içine alan bir ahid geldi. Bütün insanlara güzel söz söylemek. Ona, insanlara güzel söz söylemesi gerekir. İnsanlara iyiliği emretmeli ve onları kötülüklerden alıkoymaya

1 Tuhfetül-Ahvezi, 1976

çalışmalıdır. İnsanları, hikmet (dolu sözler) ve güzel mev'ızalar (vaaz, öğüt ve kıssalar) ile Allah'a davet etmelidir. İnsanları hak yola hidâyet etmeye çalışmalıdır. Onların kötülüklerine güzel ahlâkıyla muhâlefet etmelidir. Sözü yumuşak olmalı, yüzü tebessümlü ve mutluluk saçmalıdır. İyi ve kötü; sünnî ve bid'at ehline yağcılık etmeksizin ve karşısındaki kişinin kendisinden memnun olacağı sözleri söylemeyi niyet etmeksizin herkesin yanında hep güleryüzlü olmalıdır.

Zîrâ Allahü Teâlâ Mûsâ Aleyhisselâm ile Hazreti Hârun'a şöyle buyurdu: فَقُولاَ لَهُ قَوْلاً لَيِّنًا لَعَلَّهُ يَتَذَكَّرُ أَوْ يَخْشَى " Varın da ona belki dinler veya korkar diye yumuşak dille söyleyin 20/44"[1] Hiçbir Müslüman (nasihatçı ve öğüt veren kişi) Mûsâ Aleyhisselâm ve Hazreti Hârun'dan daha fazîletli değildir ve yine hiçbir fâcir (ve günahkâr Müslüman) Firavun'dan daha kötü ve habis değildir. Allah o iki yüce peygambere, Firavun'a karşı yumuşak sözlü olmalarını emretti. Bu Âyet-in hükmüne Yahûdî ve Hıristiyanlar girmektedir. Tevhid dini üzere olan Müslümanlara nasıl davranılmalıdır?

Hâfız buyurdu:

Asayişin ve iyiliğin tefsiri şu iki meslek erbâbının olmasıdır:

Dostlara iltifat ve düşman ile mudâra (onları idâre etme sanatıdır).

Sâdî buyurdu:

Sen kişinin kadrü kıymetini bilki,
o da senin değerini bilsin.

Yahûdîlerden alınan ahidler

وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ "Yine bir vakit mîsakınızı aldık".

Yâni: Ey Yahûdîler, sizin ikrâr ve ahdinizi Tevrâtta aldığımız vakti iyi hatırlayın. Ve o zaman biz size şöyle demiştik:

لاَ تَسْفِكُونَ دِمَاءَكُمْ "Kanlarınızı dökmeyeceksiniz,"

Bazınız, bazınızın kanını akıtmasın. Kişiye asâlet ve dinen bağlanan kişi, onun nefsinden kılınmış oldu. Aralarında dinî veya neseb (soy) bakımından birlik olduğundan onlar bir nefis olarak kabul edil-

1 Taha:20/44

di. Onlardan herbiri kendisinin nefsinin yerine geçmiş oldu. Âyet-i kerime de; لاَ تَسْفِكُونَ دِمَاءَكُمْ "Kanlarınızı dökmeyeceksiniz," buyrulmasından dolayı, bir başkasını öldüren kendi nefsini öldürmüş gibi olur," denildi. Çünkü öldürdüğü kişinin yerine kısas olarak o da öldürülür. Bu bakımdan başkasını öldüren aslında kendisini öldürüyor, demektir. Bu cümle nehiy manâsında haber vermektir. Sanki işin sonuna gidilmiş ve ondan haber vermektedir.

وَلاَ تُخْرِجُونَ أَنْفُسَكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ "Kendi nefsinizi memleketinizden çıkartmayacaksınız, (nüfusunuzu diyarınızdan çıkarıp sürgün etmeyeceksiniz.)"

Yâni bazınız bazınızı ülkesinden çıkartmasın. Komşularınıza küfretmeyin, onlara zulmetmeyin ve onları göçe zorlamayın. İnsanları, ölümle korkutarak, memleketlerinden göçe zorlamak ve onları vatanlarından çıkartıp sürgüne göndermek bir çeşit öldürmektir.

ثُمَّ أَقْرَرْتُمْ "Sonra siz ikrâr ettiniz."

Yâni siz "misâk"ı ikrâr ettiniz. Misâkın gereğiyle amel edeceğinizi itiraf ettiniz ve onun toplumun huzuru ve saadeti için uyulması vâcib bir kanun olduğunu kabul edip, ona uyacağınızı söylediniz.

وَأَنْتُمْ تَشْهَدُونَ(84) "Ve ikrarınıza siz şahit de oldunuz."

İkrârı tekid etmek için ona şahitlik ettiniz. Bu cümlenin ikrarı tekid için olması, tıpkı, "Falanca kimse şu işi yaptığını kabul etti" yâni ona şahitlik etti ifadesine benzer. Veya, Ey yahudiler! Siz, o gün atalarınızın yaptığı misakı (sözleşmeye) şahitler olarak, bunu kabul ettiniz. Bu sözleşmeyi tasdik ettiniz, kendiniz için, lüzumunun ve korunmasının gerekli olduğunu kabul ettiniz, demektir.

ثُمَّ أَنْتُمْ "Sonra sizler," ...Bu cümle mübtedâdır.

هَؤُلاَءِ "o kimselersiniz ki,"

Bu kelime (mübtedâ için) haberdir. İfâde'nin rucu edeceği yer, zâtın değişmesinin yerine, sıfatlarının yerinin değiştirilmesidir. "Onunla çıkmıştım fakat onsuz döndüm" demek gibi.

Bu cümlenin mânâsı, siz bundan sonra bunlara şahitler oldunuz. Siz o ahdi bozuyor ve bozduruyorsunuz. Yâni siz bundan sonra söz veren kavimden ayrı bir kavimsiniz. Onlar sanki "nasıl biz?" dediler. Bundan dolayı şöyle denildi:

تَقْتُلُونَ أَنْفُسَكُمْ "Nefsinizi öldürüyorsunuz."

Kendinizin yerine geçen insanları öldürüyorsunuz. Bura: ثُمَّ أَنْتُمْ هَؤُلاَءِ "Sonra sizler öyle kimselersiniz ki," kavli şerîfinin beyanıdır.

وَتُخْرِجُونَ فَرِيقًا مِنْكُمْ مِنْ دِيَارِهِمْ "ve sizden olan bir grubu diyarlarından çıkarıyorsunuz." Zamir ayrılık içindir. O da taifedir.

تَظَاهَرُونَ عَلَيْهِمْ "Ve bu konuda birleşip birbirinize arka çıkıyorsunuz," İki ت (Te) harfinin hazfıyla okunmaktadır.

تُخْرِجُونَ "Çıkarıyorsunuz," fiilinin failinden veya mefûlünden haldir. Çıkartma işini beyan etmektedir. Akla gelen tevehhümü kaldırmaktadır. Çıkartmanın haram olması, asâlet ve istiklâl yoluyladır. Birleşme ve birbirlerine yardım çıkma değildir. Onların üzerine galebe çalmak için, kuvvetlerini destekliyorsunuz.

بِالْإِثْمِ "Günah ile,"

تَظَاهَرُونَ Birbirinize sırt veriyorsunuz," fiilinin failinden haldir. Yâni günaha iltibâs ediyorsunuz. Günah, failini zemme ve kötülemeye levme ve kınamaya müstehak kılıyor.

وَالْعُدْوَانِ "düşmanlık ile,"

Yâni, zulüm'de tecâvüz etmekle demektir. Bu Âyet-i kerime, zulmün haram olduğuna delâlet ettiği gibi, zâlimlere yardım etmekte günahtır. Tefsiri kebir'de de böyledir.

وَإِنْ يَأْتُوكُمْ أُسَارَى "(Yakınlarınız) şayet size esir olarak gelirlerse,"

Yâni onlar, size esir bir halde gelirlerse, siz onlara karşı üstünlük taslamaktasınız. Ve siz onları serbestliğine kavuşturup, hürriyetlerini iade etmiyorsunuz, demektir. أُسَارَى üsara ve اسري kelimeleri, اسير esir kelimesinin cemiidir. Esir, başkasının kahran tutup emrine aldığı kişi demektir. Mefûl mânâsına ismi tafdîl'dir. Bütün bu kelimeler, bağlamak ve vesikalandırmak mânâsına olan اسر den gelmektedir. İkisinin arasındaki fark: Esirler, kayıd ile bağlandıkları zaman, اسارى denir. Kayıdsız olarak ele geçtikleri zaman ise, onlara, اسرى denir. **(1/174)**

تُفَادُوهُمْ "Fidyeleşmeye kalkıyorsunuz"

Yâni, fidye vermek sûretiyle onları esirlikten çıkarıyorsunuz, yâni yurtlarından çıkarıp attığınız bu kimseler, size esir olarak kurtarılmaları için başvurduklarında, siz fidye verip kurtarıyorsunuz. Fidyeleşme, fidye veren ve fidyeyi kabul edenler arasında cereyan eder.

وَهُوَ "O", halbuki onlardan fidye alıp vermek,

Bu zamir mübtedâ'dır. Yâni, şân zamiridir.

مُحَرَّمٌ عَلَيْكُمْ إِخْرَاجُهُمْ "Halbuki yurtlarından çıkarılmaları size haram kılınmış idi."

مُحَرَّمٌ Haram'dır, kelimesinde bulunan zamir, fail makamına kâim ve geçerlidir. Onların çıkartmalarından haberdir. Cümle, zamiri şân'ın haberidir.

Yahûdîlerin birbirlerini öldürüp esir etmeleri

Allahü Teâlâ, Tevrâtta, İsrâiloğullarından, bâzısının bâzısını öldürmemeleri, bâzısının bâzısını ülkesinden çıkartmamasını ve İsrâiloğullarından nerede bir cariye veya köle görürseniz onları hemen satın alarak onları hürriyetine kavuşturun hükümlerini İsrâiloğullarına farz kılmıştı.

Kurayza ve Nadir (oğulları) iki kardeş Yahûdî kabilesiydi. Evs ve Hazrec de iki kardeş (Arap ve) müşrik kabileydi. Putlara tapıyorlardı. Kıyâmeti bilmiyorlardı, cennet, cehennem, helâl ve haram nedir bilmiyorlardı. Şemr savaşında birbirlerinden ayrıldılar. Aralarına tefrika girdi. (Yine bâzı Yahûdîlerin kışkırtmalarıyla) aralarında düşmanlık meydana geldi. Savaştılar. Kurayza oğulları, Evs'in yanında yer aldı ve onlara yardım etti. Nadir oğulları ise Hazreclerin yanında yer aldı ve onlara yardım etti. Evs ile Hazreclilerin arasında bir savaş çıkınca, Kurayzâ oğulları Evs'in yanında; Nadiroğulları da Hazrec'in yanında yer alıyordu. Her kabile, kardeşlerine karşı, anlaşmalı olduğu grubu destekliyor ve diğerlerinin kanlarını akıtıyordu. Üstün geldiklerinde yurtlarını yağmalıyor ve onları oradan çıkarıyorlardı. Oysa ellerinde Tevrât vardı ve içindekilerini de biliyorlardı. Savaş bittiğinde, Kurayza oğulları, kendilerinden olup, Hazreclilerin eline düşen kardeşlerini fidye vererek kurtarıyorlardı. Bu yüzden Araplar bunları kınıyor ve:

-"Nasıl hem savaşıyor ve hem de fidyeleşiyorsunuz?" diye soruyorlardı. Onlar da:

-"Bizim onları kurtarmamız emredildi ve onları öldürmemiz haram kılındı," cevabını veriyorlardı. Bunun üzerine:

-"Öyleyse niçin, onlarla savaşıyorsunuz?" diyorlar, onlar da:

-"Aramızda sözleşme yaptığımız kimselerin bizi küçük görmelerinden utanıyoruz," diye cevap veriyorlardı. İşte onlar, bu çelişkileri yüzünden yeriliyorlar. Bu Âyet-i kerimede kısaca şöyle deniliyor: Siz fidye dışında bütün emirlerden yüz çevirdiniz. Çünkü Allah, bunlardan, şu dört konuda sizden söz almıştı: Öldürmeyi, yurtlarından çıkarmayı, onlar aleyhine düşmanlarıyla yardımlaşmayı terketmek ve esirlerini fidye karşılığında kurtarmak. Fidye harici hepsinden yüzçevirdiler.

أَفَتُؤْمِنُونَ بِبَعْضِ الْكِتَابِ "Ya!.. siz kitabın bir kısmına inanıp da..."

O da fidye'dir. Hemze inkâr ve azarlama içindir. ف (fe) makamın gerektirdiği mukadder manâ üzerine atıf içindir. Yâni, siz bunu yapıyor musunuz? O takdirde, siz kitabın bâzısına inanıyorsunuz.

وَتَكْفُرُونَ بِبَعْضٍ "Ve bir kısmına küfür mü ediyorsunuz?."

Bu öldürmenin ve halkı yurdundan çıkartmanın, sürgün etmenin haram oluşudur. Bir şeyin bâzısına îmân etmek hepsine îmân etmeyi gerektirir hükmü olmasıyla berâber... Çünkü hepsi Allah'ın katındadır. Bunların hepsi misâk'a dahildi. Burada kınandıkları nokta, onların Allah'ın emirlerinin bâzısına îmân edip; bâzısına îmân etmemeleridir.

فَمَا جَزَاءُ "ne kazanırlar; bir şey kazanamazlar,"

مَا nefiy içindir. Yâni cezâ olmadı.

مَنْ يَفْعَلُ ذَلِكَ "Bunu yapan kimsenin,"

Yâni, kitabın bâzısına îmân ve bâzısını inkâr eden kişinin cezası,

مِنْكُمْ Sizden," Ey Yahûdî topluluğu.

Bu kelime, يَفْعَلُ yapıyor," fiilinin fâilinden haldir.

اِلاَّ خِزْيٌ "Ancak perişanlıktır, rüsvây ve rezil olmaktır."

İstisnâ-i müferrağ'dır.[1] Mübtedaya haber vâki oldu. خِزْيٌ kelimesi, zelil oldu demektir. Rüsvaylıkla berâber, Kurayzâ oğullarının Nadir oğullarını öldürmeleri, esir etmeleri ve onlara karşı yükseklik taslamaları, Nadiroğullarının Eriha ve Şam'a sürülmeleridir.

1 İstisnâ-i Müferrağ: Eğer kelâm tam değilse, yâni ibârede müstesnâ minh, (kendisinden istisnâ edilen şey zikredilmemiş ise, o müstesnâ'ya istisnâ-i müferrağ'denir.

maları, Nadiroğullarının Eriha ve Şam'a sürülmeleridir. Denildi ki bu onlardan cizyenin alınmasıdır.

فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا "Dünya hayatında,"

Bu cümle, خِزْيٌ zelil ve hakîr," kelimesinin sıfatıdır. Onların cezâlarını kasr yoluyla beyan etmektedir. Bu zikredilenlerden dolayı, îmânların meyve vermesinden, Yahûdîlerin, kitabın bâzısına îmân etme ve bâzısına îmân ettiklerini izhâr etmelerinden dolayı kurtulma ümidleri kesildiği için kısa bir yol üzere onların rüsvaylıkları beyan edilmektedir. Zîrâ kitabın bâzısını inkâr eden kişinin îmânı aslâ kendisine fayda vermez ve kesinlikle îmânın eseri kendinde görülmez.

وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ "Ve kıyâmet gününde," kendisinde cezâların verildiği günde,

يُرَدُّونَ "Reddolunurlar," yâni kakılırlar, رد Redd olmak, aldıktan sonra dönmektir.

إِلَى أَشَدِّ الْعَذَابِ "En şiddetli azaba,"

O da cehennemde azab görmektir. Cehennemde azab görmeleri, dünyada rezil ve rüsvây olmalarından daha şiddetli ve dünyanın kendisinden önce olan bütün azablarından daha şiddetlidir. Zîrâ dünyadaki azablar ne kadar şiddetli olursa olsunlar elbette kesilirler. Amma âhiret azabı aslâ kesilmez. Hadis-i şerîfte buyruldu:

فُضُوحُ الدّنْياَ أَهْوَن مِنْ فَضُوحِ الْآخِرَةِ "Dünya rüsvaylığı, âhiretin rüsvaylığının yanında çok hafif ve ehvendir."[1] Başka bir hadîs-i şerîfte ise, şöyle buyurdular: إِنَّ عَذَابَ الدُّنْيَا أَهْوَنُ مِنْ عَذَابِ الْآخِرَةِ Muhakkak ki dünya azabı (ne kadar çetin ve dayanılmaz olursa olsun) âhiret azabının yanında çok ehven (ve hafif)dir."[2] Yahûdîlerin günahları, isyanın en şiddetlisi olduğu için onların azabı da, azabların en şiddetlisi oldu.

Mesnevî'de buyruldu:

Her kim çok zâlim ise, onun yaptığı göreceklerinin yanında ehvendir. Zîrâ âdâlet buyurdu: Beter olana beter azab var.

وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ "Allah gaafil değildir." Unutacak değildir.

عَمَّا تَعْمَلُونَ(85) "Yaptıklarınızdan, yapageldiğiniz şeylerden, (Allah gâfil değildir.)"

1 Camiussağîr, no: 5890
2 Müsned-i Ahmed: 4767

Yaptığınız kabâhatlardan. Onların başında bu inkârınız, yâni kitabın bâzısına inanıp, bâzısına inanmamanız gelmektedir. Yâni onların amellerinden hiçbir şey Allah'a gizli değildir. Allah yeniden diriliş gününde onları bu yaptıklarıyla cezâlandıracaktır. Bu şiddetli bir tehdit ve günahlardan büyük bir azardır. **(1/175)**

Aynı zamanda taat ve ibâdet ehline büyük bir müjdedir bu Âyet-i kerime. Çünkü, kaadirlerin kaadiri olan Allahü teâlâ subhânehû hazretlerine muhakkak gafletin meydana gelmesi mümtenidir (asla mümkün değildir). Allah hakkeden herkese hakkını verecektir.

أُولَئِكَ "İşte onlar," Bu zikredilen, çirkin sıfatlar ile vasıflananlar,

الَّذِينَ اشْتَرَوُا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا "Onlar, dünya hayatı satın alanlardır" değiştirenlerdir.

بِالْآخِرَةِ "Âhiret karşılığında," Âhireti tahsil etmek mümkün iken ondan yüz çevirdiler. Zikredildiği gibi kitabın bâzı hükümlerini inkâr etme hususu, anlaşmalı bulundukları kimselere verdikleri sözü tutmak içindir. Çünkü bundan birtakım dinî ve dünyevî çıkar bekliyorlardı.

فَلاَ يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ "Onun için bunlardan azap hafifletilmez." Dünyevî olsun, uhrevî olsun.

وَلاَ هُمْ يُنْصَرُونَ(86) "Ve onlar yardım da olunmazlar (yâni kendilerine bir yerden yardım da gelmez)" Onların azab görmelerine mani olacak bir kuvvette gelmez, ne kimse onlara şefaat eder ve ne de zorla onlardan azabı kaldırabilir.

Bilki, dünya lezzetleriyle, âhiret lezzetlerinin arasını toplamak; dünya ve âhiret lezzetlerini birlikte kazanmak, muhakkak ki mümtenidir; aslâ mümkün değildir. Allahü Teâlâ Hazretleri, mükelleflere, bu ikisinden hangisini dilerlerse onu kazanmalarını mümkün kıldı. İnsan bu ikisinden biriyle meşgûl olduğu zaman, kendisi için diğerini kaybetmiş olur. Allahü Teâlâ, Yahûdîlerin kendisinden yüzçevirdiği şeyi onların îmânlarının esaslarından olan şeyden kıldı. Yahûdîler, kitablarından olan ve îmânlarının esasları olan şeylerden yüzçevirdiler. Buna karşılık elde ettikleri şey ise küfür idi. Böyle Yahûdîler, kâfir oldular. Zîrâ onların eline geçen küfür ve dünya lezzetleri alış veriş gibidir. Bu, Allah tarafından Yahûdîlere verilen zemmin doruk noktasıdır. Onlar âhireti satıp yerine dünyayı alma alış verişlerinde aldandılar. Dünyevî işlerde bile alış veriş yapıldığı zaman

aldanmak zemm ve insanlar tarafından ayıplanma sebebi olduğuna göre, âhiret gibi ebedî bir hayatı dünya gibi geçici bir hayata devamlı değiştiren kişi zemme daha evlâdır.

Akıllı kişiye gereken şey, âhiret ticâretine rağbet etmesidir. Dünya ticâretine aslâ yeltenmemesi ve dünyaya yaltaklanmamasıdır. Şeytanın emirlerine uyarak ve nefsin hazlarına aldanarak, aslâ kanını akıtmamalıdır. Dininin yaşandığı bir memleketten aslâ çıkmamalı, vatanından ayrılmamalıdır. Çünkü kişi orada aslî fıtratı üzere kalabilmektedir. Eğer şeytan ve nefsine uyar, insan öldürür ve dinin yaşandığı yerleri terkederse sapıtır ve şakî olur. Dalâlet ve şekaavete düşer.

Adam öldürmek gibi intihâr etmekde haramdır

لاَ تَسْفِكُونَ دِمَاءَكُمْ "Kanlarınızı dökmeyeceksiniz (birbirinizin kanlarını dökmeyeceksiniz)" Âyet-i kerimesinde başka bir işâret vardır. O işâret: Bir kişinin bilerek kendisini öldürmesi ve kendisini öldürmek için çalışması caiz değildir. Başına gelen bir belâ'dan dolayı intihâr edemez. Veya sahralarda yolunu kaybederek açlık ve susuzluktan ölmek, dinî cehâletten dolayı, eve gelmeyip, sürekli kırlarda gezenler, halim ve selim olmayıp, kan dökenlerin hepsi bu Âyet-i kerimenin hükmüne dâhildirler.

İslâm'da dünya nimetlerinden tecrid etmek

Gerçekten rivâyet olundu. Sahabelerden bazıları, çul ve aba giyip, sahralarda dolaşmaya, evlere girmemeye, et yememe (ve etli yemeklerden tatmamaya) ve kadınlara temas etmemeye niyet ettiler. Bunun üzerine Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri şöyle buyurdular:

إِنِّي أُصَلِّي وَانَامُ وَأَصُومُ وَأُفْطِرُ وَأَغْشَى النِّسَاءَ وآوى اِلَى الْبَيْتِ وآكُلُ اللَّحْمَ فَمَنْ رَغِبَ عَنْ سُنَّتِي فَلَيْسَ مِنِّي

"Ben (gecenin bir kısmından kalkar) namaz kılarım, (bir kısmında) uyku ile geçiririm, (bazan gündüzleri) oruç tutarım (bazen de) tutmam, iftâr ederim, kadınlarla (eşlerimle) temas ederim, evlere girerim, et yerim. Kim benim sünnetimden yüz çevirirse, o kişi benden değildir." Bunun üzerine sahabeler, söylediklerinden vazgeçtiler.

عَنْ أَنَسٍ: أَنَّ نَفَرًا مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيّ صلى الله عليه وسلم قَالَ بَعْضُهُمْ: لاَ أَتَزَوَّجُ النّسَاءَ وَقَالَ بَعْضُهُمْ: لاَ آكُلُ اللّحْمَ وَقَالَ بَعْضُهُمْ: لاَ أَنَامُ عَلَى فِرَاشٍ وَقَالَ بَعْضُهُمْ: أَصُومُ فَلاَ أُفْطِرُ فَبَلَغَ ذَلِكَ رَسُولَ اللهِ صلى الله عليه وسلم فَحَمِدَ اللهَ وَأَثْنَى عَلَيْهِ ثُمّ قَالَ: «مَا بَالُ أَقْوَامٍ يَقُولُونَ كَذَا وَكَذَا؟ لَكِنّي أُصَلّي وَأَنَامُ وَأَصُومُ وَأُفْطِرُ وَأَتَزَوّجُ النّسَاءَ فَمَنْ رَغِبَ عَنْ سُنّتِي فَلَيْسَ مِنّي

Hazreti Enes (r.a.)'dan rivâyet olundu. Efendimiz (s.a.v.) Ashabından bazıları:

-"Ben evlenmeyeceğim," dedi, bazıları,

-"Et yemeyeceğim," dedi. Bazıları :

-"Yatakların üzerine yatmayacağım," dedi. Bazıları:

-"Sürekli oruç tutacağım, senenin on iki ayını oruçla geçireceğim," dedi. Onların bu konuşmaları Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerine ulaştı. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri, Allah'a hamd-ü senâ etti. Sonra şöyle buyurdu:

-"Ne oluyor? Bazılarınız şöyle şöyle diyorlar. (Allah'dan en çok korkan kişi ben olduğum halde) lâkin, ben namaz kılarım, uyuyorum, oruç tutarım, bazen de oruç tutmam, kadınlar ile evlenirim. Benim yolum budur. Kim benim sünnetimden ayrılırsa (evlenmeyi terkeder, sürekli oruç tutar ve uyumayıp kendisine eziyet ederse) o benden değildir (yâni benim dinim üzere değildir)."[1]

Allahü Teâlâ Hazretleri: "Her hak sahibine hakkını ver," dedi. Olgun kişi, bağlantı ve saplantılardan kurtulup, şühûd âlemine ulaşmalıdır. Arif'in gözü, gördüğü şeylerden ve görülenlerden Allah'ın gayrini görmez. Hangi şeyden ve hangi şeye kaçıyorsun?

وَلِلهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللهِ إِنَّ اللهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ

"Mâmafih meşrık da Allah'ın, mağrib de! Nerede yönelseniz orada Allah'a durulacak cihet var! Şüphe yok ki Allah, vâsî'dir, alîmdir. 2/115"[2]

Talebe yarın öleceğini bilse bile elinden kitabı bırakmamalıdır

1 Nesâi: 3208
2 Bakara: 2/115

Bundan dolayı denildi ki, ilim öğrenen bir talebeye: "Sen yarın öleceksin," denildiğinde, kitabı elinden bırakmaz. Çünkü o talebe, hakikatte o işle, Allah rızası için meşgûldür. Büyük bir ihlâs ile o işe daha fazla sarılır. Zîrâ Allah katında, yapmış olduğu işten daha sevimli bir iş görememektedir, çünkü yoktur. O talebe ölümün kendisine ilim tahsil ederken gelmesini istemektedir.

Yine bil ki esirler, çeşit çeşittir.

Kimi hevâ ve hevesin bağıyla bağlanıp esir olmuştur. O kişiyi hidâyete delâlet ederek uyandır.

Kimi dünya sevgisine esir olmuştur. O kişinin kurtuluşu da ölümü ihlas ile hatırlamasına bağlıdır.

Mesnevî'de buyuruldu:

Hakkın zikrini hep söyle.

Gözlerin hakkı görsün.

Yalan dünya ve kötülüklerden arın.

Kimi vesveselere bağlanıp esir düşmüştür. Şeytan onu bütün yönleriyle çevreleyip kuşatmıştır. Onun kurtuluşu da, burhan, delil ve huccetlerin nûruyla onu yakînî ilme ulaştırmakla mümkündür. Bu şekilde o kişi, şek, şüphe, zan ve tahminlerden kurtulur ve taklîdîn karanlığından çıkar. O Telkin ile dönmez..

Kimi esirlerin en esiri olarak görürüsün. O, nefsini zellelere bağlayarak hapsetmiştir. Onun esâretten kurtulmasının yolu, onu esâret zincirini kökten söküp almaktır.

Kimi sıfatlarında esir görüp, nefsinin varlığını hapsetmektedir. Onu kurtuluşunun yolunda ve varlıkta kendisine gerekli olan bütün konularda, hakka delâlet etmektir. Ona hak ve hakikatın yolunu açmaktır.

Kimi esirleri, Hakkın kabzasında görürsünüz. Onların esâretine bir fidye olmadığı gibi onları öldürenlere de kısas yoktur. Onların bağlantılarına kurtuluş da yoktur. Onlardan bir bedel kabul edilmez. Onlarla cedel, çekişme ve tartışma yoktur. Başkalarının onlara gitme yolu yoktur. Onlara varabilmenin yolu sadece ve sadece onlardan geçer. Onlardan kaçmak mümkün değildir. Onlarla karar kılmak da mümkün değildir. Burası, mükemmel evliyâ'nın makamıdır. Kim bu tarikatı yol edinirse, murada nâil olur. Kalbinin makamına ulaşır. **(1/176)**

Ve böylece, kalb körlüğü olan rezâlet ve rüsvâylıktan kurtulur. Bu şekilde kalb körlüğünden kurtulur. Dünya ve âhireti Tih çölünde ve körlükte, Hakkı müşâhede etmekle kurtulur.

Mesnevî'de buyuruldu:
Yüzlerce Yusuf, güzellikte onun güzelliği kadar olamaz.
O görüldüğü zaman, nimetler kemâle erecektir.
Tevhidin sırrı anlaşılacaktır.
Hak yolunda elbette aşk lâzımdır.

Hikâye (aşk)

Hikâye olunur: Yaşlı bir kadın bir parça eğrilmiş ip ile çarşıya çıktı. O yaşlı kadın:

-"Beni Yusuf'un müşterilerinden yazın! Böylece adım aşıkların defterine kaydedilmiş olur," diye sesleniyordu.

Allahım! Bizleri, Cemâlinden ve Senden mahrum etme!

Sana kavuşma ve Senin rızana nâil olmakla bizleri feyzü necâta nâil eyle.

Mûsâ Aleyhisselâm'a kitab verildi

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَقَفَّيْنَا مِنْ بَعْدِهٖ بِالرُّسُلِ وَاٰتَيْنَا
عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ وَاَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ اَفَكُلَّمَا جَٓاءَكُمْ
رَسُولٌ بِمَا لَا تَهْوٰٓى اَنْفُسُكُمُ اسْتَكْبَرْتُمْ فَفَرِيقًا كَذَّبْتُمْ وَفَرِيقًا تَقْتُلُونَ
﴿٨٧﴾ وَقَالُوا قُلُوبُنَا غُلْفٌ بَلْ لَعَنَهُمُ اللّٰهُ بِكُفْرِهِمْ فَقَلِيلًا مَا
يُؤْمِنُونَ ﴿٨٨﴾

Meali şerifi:

"Celâlim hakkı için, Mûsâ'ya o Kitâb'ı verdik, arkasından birtakım peygamberlerle de ta'kip ettik. Hele Meryem'in oğlu Îsâ'ya beyyineler verdik ve onu Rûh'ül- Kuds ile teyid eyledik...

Yâ! Artık size nefislerinizin hoşlanmayacağı bir emr ile bir peygamber geldikçe, her defasında kafa tutarsınız, kibrinize dokunduğu için kimine yalan der, kimini öldürür müsünüz? [87]

-"Bizim" dediler; "kalblerimiz kılıflıdır".

Öyle değil! Kâfirlikleri sebebiyle, Allah onları lanetledi. Onun için, az, pek az, îmâna gelirler. [88]

وَلَقَدْ آتَيْنَا "Celâlim hakkı için Biz verdik,"

Yâni, Allah'a and olsun ki, ey İsrâiloğulları gerçekten biz verdik:

مُوسَى Mûsâ'ya (verdik.)

مُوسَى kelimesi, İbrânîce'dir. Mûsâ kelimesi ile ilgili açıklama daha önce geçti.

وَإِذْ وَاعَدْنَا مُوسَى أَرْبَعِينَ لَيْلَةً ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَنْتُمْ ظَالِمُونَ
Hani bir zamanlar Mûsâ'ya kırk gecelik vaad verdik de sonra siz onun arkasından buzağıyı put edindiniz ve o halinizle zâlimler idiniz."[1] Âyet-i kerimesine bakınız.

الْكِتَابَ "Kitabı," Yâni Tevrâtı bir defada indirdik.

وَقَفَّيْنَا مِنْ بَعْدِهِ بِالرُّسُلِ "Onun arkasından birçok peygamberler de gönderdik,"

قفاه به "O onu tâkıbetti," denir. Biri diğerine tâbi olduğu zaman böyle denir. Yâni biz Mûsâ'dan sonra bir peygamberin peşinden diğer bir peygamberi gönderdik. Onun ardından peygamberler geldi. Mûsâ Aleyhisselâm'ın peşinden gelen peygamberler: Yuşa, Şumûyil, Dâvûd, Süleyman, Şemûn, Şa'yâ, Ermiyâ, Uzeyr, Hazkîl, İlyâs, Elyesa' Yunus, Zekeriyyâ, Yahyâ Aleyhisselâm ve diğer peygamberlerdir.

وَآتَيْنَا عِيسَى "Ve biz İsa'ya verdik,"

Suryânice, Elyesû' olup, mübârek mânâsınadır. Doğru olan, İsa'nın hiç bir kelimeden müştak olmadığını ve kelime olarakta bir benzerinin Arabça'da olmadığıdır.

ابْنَ "Oğlu," Her ne kadar iki ismin arasında vâki olsa bile elif'in isbâtıyladır. Bu, ابْنَ "Oğlu," çok kere anneye izâfe edildiği içindir.

مَرْيَمَ "Meryem'(in oğlu)."

Hazreti Meryem

---

1 Bakara:2/51

Meryem kelimesi, süryânice, hizmet ve kulluk eden demektir. Annesi, Hazreti Meryem'i Mescid-i Aksâ'ya adamıştı. Hazreti Meryem'in Rabbine ibâdeti, kemâl derecesinde olduğu için, Hak Teâlâ Hazretleri, onu Kur'an-ı kerim'inde, yedi kere pegyamberler ile birlikte zikretti. Peygamberlere hitab edilir gibi ona hitâbetti. Şöyle buyurdu:

يَامَرْيَمُ اقْنُتِي لِرَبِّكِ وَاسْجُدِي وَارْكَعِي مَعَ الرَّاكِعِينَ

"Ey Meryem! Rabbine divan dur ve secdeye kapan ve rüku' edenlerle berâber rüku' et" demişlerdi."[1] Bu konularda onu erkekler ile müşterek kıldı.

الْبَيِّنَاتِ "Beyyineleri (verdik.)"

Açık mûcizeleri verdik. Ölüleri diriltmek, baras ve alaca hastalığına yakalanan ve körleri iyileştirmesi gibi mûcizeler, onu gayiblerden haberdâr etmesi ve ona İncil vermesi gibi.

وَأَيَّدْنَاهُ "Ve onu teyid ettik, (destekledik)" Yâni kuvvetlendirdik.

بِرُوحِ الْقُدُسِ "Ruh'ul-kudüs ile"

Bu cümle, mevsûf'ün sıfatına müzâf olması kabilindendir. Yâni, temiz mukaddes ruh ile destekledik. O da İsa Aleyhisselâm'ın ruhudur. Kerâmet (ve şerefin)den dolayı, mukaddes adını aldı. Zîrâ Kuddûs olan Allahü Teâlâ'dır.Veya ruh Cebrâil Aleyhisselâm'dır. Cebrâil Aleyhisselâmın temiz adını alması, bir günaha bulaşmamasındandır. Cebrâil Aleyhisselâm, peygamberlere geldiği için kendisine ruh denilmiştir. Kendisine, kalblerin hayatı olduğundan ruh denildi. Onunla kuvvetlendir-menin manâsı, İsa Aleyhisselâm'ı, halinin (ve hayatının başından) sonundan büyüklüğüne kadar Allah, onu koruduğu içindir. Doğumu anında aslâ şeytan ona yanaşmadı. Yahûdîler, onu öldürmeye kasdettiği zaman, Allah, semâ'ya kaldırdı. Peygamberlerin içinden, İsa Aleyhisselâm'ın seçilmesi ve ona tahsis edilmesi, onu beyyineler ile vasıflandırması ve onu ruhu'l-kudüs ile teyid etmesinin hikmeti, diğer İsrâil oğulları peygamberleri sadece Tevrâtı insanlara anlatıyor ve beyan ediyorlardı. İsa Aleyhisselâm ise, Tevrâtı neshetti. Yeni bir şeriat getirdi. Tevrâtın çoğu hükümlerini neshetti. Onların onun hakkındaki bâtıl itikadlarını kesti. Hakikatının beyanı ve kemâlini izhâr etmede çirkinlikler ortaya koydular.

1 Âl-i İmrân: 3/43

Mûsâ Aleyhisselâm ile İsa Aleyhisselâm arasında, dört bin peygamber geldi. (Başka bir rivâyete göre,) yetmiş bin peygamber geldi.

أَفَكُلَّمَا جَاءَكُمْ "Ya!.. Her biri size geldiğinde,"

Bununla Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin asrında yaşayan Yahûdîlere hitab etmektedir. Bunu geçmiştekiler selefleri yapmaktadır. Bunlarda her ne kadar kibirlenme bulunsa da katil (öldürme) bulunmadı. Çünkü bunlar, yüz çevirmektedirler. Onların yapmış oldukları amellere razı olmaktadırlar. Bu cümlenin başındaki فَ (fe) mukkader ve makama münâsib cümle üzerine atıf içindir. Yâni, size herhangi bir peygamber geldiğinde onlara itaat etmiyordunuz," demektir. رَسُولٌ بِمَا لاَ تَهْوَى "Hoşlanmayacağınız bir emirle gelen her peygambere," yâni murat etmiyorsunuz.

أَنفُسُكُمْ "Nefislerinizin," Hak ve hakikatlerde hevâ ve heveslerine müvâfık olmayan, size aykırı düşen şeylere ve kendisinden aslâ ayrılmayan şeyler getirdiğinde,

اسْتَكْبَرْتُمْ "büyüklendiğiniz, (kibrinize dokunduğu için)," Ona îmân edenlerden kendinizi büyük gördünüz. Onun Allah katından getirdiğine îmân etmediniz.

فَفَرِيقًا (Onlardan)"Kimini"

كَذَّبْتُمْ "yalanlar," Hazreti İsa ve Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerini yalanladınız.

وَفَرِيقًا تَقْتُلُونَ(**87**) "Ve kimini de öldürür müsünüz," Hazreti Zekeriyya ve Yahya Aleyhisselâm ve diğer peygamberleri öldürdünüz. **(1/177)**

Burada geçmekte olan, فَرِيقًا "Fırka, bir kısım," kelimesinin iki yerde de fiilden önce zikredilmesi, konunun öneminden ve dinleyenin dikkatini yaptıkları şeylere çekmek içindir. Kasr için değildir. Âyet-i kerimede, تَقْتُلُونَ "öldürüyorsunuz," buyurarak, قَتَلْتُمْ "öldürdünüz," demedi. Ve öldürüyorsunuz, şeklinde geçmesi, onların iğrenç ve kötü durumlarını ortaya koymak içindir. Yapılan iş daha önce geçmiş olsa da şimdiki durumlarına da uygun geliyor. Onlar bu çirkin davranışın kötü damgasını taşıdıkları gibi gelecek nesilleri de aynı damgayı taşıyacaklardır. Sonra ya da: Onların bir kısmını öldürecek misiniz, der. Siz bu niyyet üzeresiniz. Çünkü siz

misiniz, der. Siz bu niyyet üzeresiniz. Çünkü siz Muhammed Mustafa (s.a.v.) Hazretlerini öldürmeye çalıştınız. Eğer onu sizden korumasaydım, siz onu öldürecektiniz. Bundan dolayı ona sihir ve büyüler yaptınız. Onun için siz koyun zehirlediniz. Hatta Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri ölüm zamanında şöyle buyurdu:

مَا زَالَتْ أُكْلَةُ خَيْبَرَ تُعاوِدُنِي فَهَذاَ أَوَان قَطْعُ أَبْهَرِي

"Hayber'de yediğim o bir lokma zehirli etin etkisi hâlâ zaman zaman beni yokluyor (İşte bu şah damarımın kesildiği andır.)"[1] Yâni zaman zaman onun zehirini hissetmekteyim. أبهري Şah damarı, kalbe kan veren damardır. O kesildiği zaman kişi ölür.

Yahûdîlerin Efendimiz (s.a.v.)'i Zehirlemeleri

Kıssası şudur. Hayber fethedildi. Hayber, Hicâz bölgesinde bir yerdir. Hayber fethedildiği zaman, orada Efendimiz (s.a.v.) hazretlerine, içinde zehir bulunan bir koyun hediyye ettiler. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri:

فَهَلْ أَنْتُمْ صَادِقِيَّ عَنْ شَيْءٍ إِنْ سَأَلْتُكُمْ عَنْهُ قَالُوا نَعَمْ فَقَالَ هَلْ جَعَلْتُمْ فِي هَذِهِ الشَّاةِ سَمًّا فَقَالُوا نَعَمْ فَقَالَ مَا حَمَلَكُمْ عَلَى ذَلِكَ فَقَالُوا أَرَدْنَا إِنْ كُنْتَ كَذَّابًا نَسْتَرِيحُ مِنْكَ وَإِنْ كُنْتَ نَبِيًّا لَمْ يَضُرَّكَ

-"Size bir şey soracağım! Bana doğruyu söyleyecek misiniz?" diye sordu. Onlar:

-"Evet! Ey Ebe'l-Kasım (doğru söyleyeceğiz,)" dediler. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri sordular:

-"Siz bu koyuna zehir koydunuz mu?" Onlar:

-"Evet!" dediler. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri yine sordu:

-"Sizi buna iten neydi?" diye sordu. Onlar:

-"Biz bununla şunu murat ettik: Eğer sen peygamber değil isen, o zaman senden kurtulmuş oluruz. Yok eğer sen peygamber isen yemeğe koyduğumuz bu zehir sana zarar vermez," dediler.[2]

Bilki, Yahûdîler, Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerine tâbi olmaktan kaçındılar. Onlar, hep reislik taslamaktadırlar. Başkaları onlara tâbi

1 Kenzül-Ummâl: 32189
2 Sahîh-i Buharı, mevsüatülhadîs-i şerif: 5333

oluyorlardı. Kendilerinden başkanlık gitmesinin korkusundan onlar, Efendimiz (s.a.v.) hazretlerine îmân etmediler. Zîrâ bir kalb'de reislik sevgisi bulundukça o kalb gerçek ve kâmil bir îmân ile îmân etmiş olamaz. Nefsin yedi kötü sıfatı vardır. (Onlar:) Ucub, kibir, riyâ, gadab, hased, mal sevgisi (hırs) ve makam sevgisidir. Cehennem'in de yedi kapısı vardır. Kim nefisini bu yedi (kötü huy) ve şeyden korursa, Cehennem'in yedi kapısını kapatmıştır.

İbrâhim bin Edhem (k.s.) Hazretleri, bâzı talebe ve arkadaşlarına şöyle vasiyet etti:

Kuyruk ol; baş olma. Zîrâ, baş belâ'ya uğrar, kuyruk belâ ve musîbetten kurtulur.

Mesnevî'de buyuruldu:

Gün yettikçe kul ol, sultan olma.

Yerinde top gibi zahmet çekici ol, değnek olma.

Halk arasında meşhûr olmak, kişiyi mahkemeye bağlar, âhü gibi insanı bağlar.

Nakşıbendî tarikatının bâzı şeyhlerinden rivâyet olundu.

Buyurdu: Şeyh Marûf hazretlerinin yanına girdim. Ömer er-Ravşânî'ye hasta ziyâretinde bulunmak için hazırlanıyordu. Bu hareketten dolayı, Şeyh Marûf'ün hâlinin değiştiğini gördüm. Riyâset sevgisinin içine girmesinden korktuğu için rengi değişmişti. Çünkü o meşhûr bir kişiydi. Tebriz'de büyük ve küçük herkes'in kendisine başvurduğu bir merci' idi. (Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin şöyle dua ettiği rivâyet edilmektedir:)

اللّٰهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْحَوْرِ بَعْدَ الْكَوْرِ "Allahım, Varlıktan sonra yokluk gelmesinden sana sığınırım."[1] Ziyâdelikten sonra noksanlıktan sana sığınırım. İslah'dan sonra bozulmaktan sana sığınırım.

İnsanlardan biri ol

Fususu'l Hikem'in şerhinde buyuruldu:

Vücûdunu defnet, (göm). Yâni, senin insanlar arasında bir husûsîyyetinden dolayı ayrılıp tezâhür ve meşhûr eden sebebleri

1 Darimî, Mevsûâtü'l-hadîs-i şerif, no: 2556

(göm). Bu özellik ilim, amel veya bir hâl olabilir. (İnsanlar arasında insanlardan biri gibi ol) Seni, insanlardan ayıran ve meşhûr eden ilim, amel ve halini, harab bir toprakta defnet. Oda üç şeydir.

Birincisi: Seni celbeden (çeken) bir noksanlık gördüğünde; ilmin için, nefsinin hiyâneti ve desiselerinle sende zâhir olan hiç bir şeye hazırlanma.

İkincisi: Eğer sen kendine bakarsan, sen (beşer) olman cihetiyle mutlaka kendinde bir noksanlık görürsün. Mevlâ'ya bak. Mevlâ'yı her kemâle ehil görürsün. Sende meydana gelen bütün iyilikleri ona nisbet et. Senin üzerinde olduğun vasıflarının harap olması itibarı ile senden meydana gelen bütün iyilikleri ondan ve senden meydana gelen bütün kötülükleri ise nefsinden bil.

Üçüncüsü: Nefiy edilmesi vâcib olan bütün iddiaları nefsin için izhâr etmelisin. Mübah veya mekruh şeylerden doymak istemesinden olabilir. Hiçbir ilaç ucub hastalığına mani olamadı. Onun üzerine infak etmek haram olmadı. Ziraati verimsiz ve kötü bir toprağa gömmek sahih olmadığı gibi, harab olan yerleri sevimsiz bir halde bırakmak da caiz değildir.

Yahûdîlerin kalbimiz kılıflıdır demeleri

وَقَالُوا "Ve dediler," Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin asrında mevcud olah Yahûdîler dediler:

قُلُوبُنَا غُلْفٌ "Bizim kalblerimiz kılıflıdır."

غُلْف kılıf, kelimesi, اغلف in cemiidir. Ğilaf'tan, sünnet olmayandan (sünnetsiz erkekten) müsteârdır. Yani غُلْف kılıf, yaratılış örtüsü ile örtülü olan demektir. Ve dolayısıyla bu kalbler ile Muhammed Mustafa (s.a.v.) Hazretlerinin getirdiklerine ulaşmak mümkün değildir. Bu kalbler onu anlayamazlar. Sonra Allahü Teâlâ Hazretleri onların kalblerinin bu şekilde yaratıldığını beyan ederek onların görüşlerini reddetti. Çünkü onlar (İslâm) fıtratı ve hakkı kabul etmeyi mümkün kılan bir hal üzere yaratılmışlardı. Allah onları misal getirip buyurdu:

بَلْ لَعَنَهُمُ اللّٰهُ بِكُفْرِهِمْ "Bilakis Allah, onları kâfirlikleri yüzünden lanetledi,"

Yâni Allah, onları rezil ve rüsvay etti. Onların ârizî olan küfürleri sebebiyle Allah, onların durumunlarını değiştirdi. Onların kötü ihtiyar (irade-i cüziyelerini) kötüye kullanmaları sebebiyle onlar, îmân istîdâtlarını ibtâl etmiş olmakla rezil ve rüsvay oldular.

فَقَلِيلاً مَا يُؤْمِنُونَ(**88**) "Bundan dolayı çok az îmâna gelirler."

مَا cümleye mübâlağa manasını vermek için zâiddir. Yâni çok az bir îmân ile inanıyorsunuz, demektir. O da onların kitabın bâzısına îmân edip, kitabın diğer kısmına îmân etmemeleridir. **(1/178)**

ف (fe) harfi, sebebiyet içindir. Lânet, îmânın olmayışından dolayıdır.

Yahûdîler îmân etmediler

وَلَمَّا جَآءَهُمْ كِتَابٌ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَهُمْ وَكَانُوا مِنْ
قَبْلُ يَسْتَفْتِحُونَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُواۚ فَلَمَّا جَآءَهُمْ مَا عَرَفُوا كَفَرُوا بِهٖ
فَلَعْنَةُ اللّٰهِ عَلَى الْكَافِرِينَ ﴿٨٩﴾ بِئْسَمَا اشْتَرَوْا بِهٖٓ اَنْفُسَهُمْ اَنْ
يَكْفُرُوا بِمَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ بَغْيًا اَنْ يُنَزِّلَ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖ عَلٰى مَنْ يَشَٓاءُ مِنْ
عِبَادِهٖۚ فَبَٓاؤُ۫ بِغَضَبٍ عَلٰى غَضَبٍۜ وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ مُهِينٌ ﴿٩٠﴾
وَاِذَا قِيلَ لَهُمْ اٰمِنُوا بِمَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ قَالُوا نُؤْمِنُ بِمَٓا اُنْزِلَ عَلَيْنَا
وَيَكْفُرُونَ بِمَا وَرَٓاءَهُ وَهُوَ الْحَقُّ مُصَدِّقًا لِمَا مَعَهُمْۜ قُلْ فَلِمَ تَقْتُلُونَ
اَنْبِيَٓاءَ اللّٰهِ مِنْ قَبْلُ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٩١﴾

Meali şerifi:

"Yanlarındakini tasdiklemek üzere, onlara Allah tarafından bir Kitâb gelince, önceden küfredenlere karşı istimdad edip dururlarken, o tanıdıkları kendilerine gelince, tuttular ona küfrettiler. İmdi, Allah'ın lâneti kâfirlerin boynuna!.... [89]

Ne çirkindir, o kendilerini sattıkları ki, Allah'ın kullarından dilediğine kendi fadlından vahiy indirmesine bağy ederek, Allah ne indirdiyse hepsine küfrettiler de, gadab üstüne gadaba değdiler... Ve o kâfirler için mühîm bir azab var! [90]

- "Allah ne indirdiyse imân edin!" denildiği zaman da onlara,

- "Biz kendimize indirilene imân ederiz" derler de, ötekine küfrederler. Halbuki berâberlerindekini tasdik edecek Hakk o!

"Yâ!..." de, "imân ediyordunuz da, niçin Allah'ın peygamberlerini öldürüyordunuz?" [91]

Tefsiri:

وَلَمَّا جَاءَهُمْ كِتَابٌ "Onlara bir kitap geldiğinde" olan (bir kitab),

مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ "Allah katında (olan bir kitab),"

O kitab, Kur'ânı Kerimdir. Allahü Teâlâ'nın Kur'an-ı Kerim'i, كِتَابٌ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ Allah katında olan bir kitab," diye vasıflaması, teşrif içindir.

مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَهُمْ "Yanlarındakini tasdik edici (onların elinde olan Tevrât ve İncili onaylayıcı)."

Yâni Tevhidde ve şeriatın bâzısında Tevrâta muvâfık bir kitab, demektir.

İbn-i Temcîd buyurdular: "Onu tasdik edici," demek, Muhammed Mustafa (s.a.v.) Hazretlerinin peygamberliğine dair olan şeyleri, onun alâmet ve sıfatlarına delâlet edenleri tasdik eden demektir. Şeriat ve hükümleri demek değildir. Zîrâ Kur'an-ı Kerim (yeni bir şeriat getirdiği için) Tevrâtta var olan hükümlerin çoğunu neshetti.

وَكَانُوا مِنْ قَبْلُ "Onlar daha öncelerinden," Yâni Muhammed Mustafa (s.a.v.) Hazretleri gelmeden önce,

يَسْتَفْتِحُونَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا "İnanmayanlara karşı onunla yardım isteyip duruyorlardı."

Yâni Efendimiz (s.a.v.) Hazretleriyle Mekke kâfirleri ve müşrik olan Arablara karşı yardım diliyorlardı.

"Allah'ım! Tevrâtta vasıflarını gördüğümüz; âhirzaman peygamberi hürmetine bizlere yardım et!" diyorlardı. Yine Yahûdîler, düşmanlarına şöyle diyorlardı:

"Bizim dediklerimizi tasdik edecek olan peygamberin çıkma zamanı yaklaştı. Biz onunla bir olur, Âd ve İrem kavimlerinin öldürülmesi gibi sizleri öldüreceğiz." (diyorlardı.)

فَلَمَّا جَاءَهُمْ مَا عَرَفُوا "O tanıdıkları kendilerine geldiğinde,"

Kitab'dan (tanıdıkları demektir). Çünkü ona indirilen kitabı (ve o kitabı indireni) tanımak onu tanımaktır. فَ (fe) takib üzerine delâlet içindir. Onların Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri'nin gelmesiyle Müşriklerden fetihler (ve yardım) istemeleriyle, Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin onlara gelmesinin arasında unutulmayı gerektirecek bir zaman geçmedi. Buna rağmen,

كَفَرُوا بِهِ "Onlar (yahudiler), onu inkâr ettiler"

Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerini kıskandıkları için ve başkanlık hırslarından dolayı onu inkâr ettiler. Onun Tevrâtta bulunan sıfatlarını değiştirdiler. Bu cümle birinci لَمَّا 'nin cevâbıdır. İkincisi ise, birincisinin tekrârıdır.

فَلَعْنَةُ اللّٰهِ عَلَى الْكَافِرِينَ(89) "İşte bundan dolayı Allah'ın laneti kâfirleredir."

Yâni onların üzerine olsun. Burada zamir yerine ismi zâhir olan الْكَافِرِينَ kafirler kelimesinin gelmesi, Yahûdîlerin küfürleri sebebiyle lanete uğradıklarını beyan etmek içindir. Cümlenin başındaki فَ (fe) harfi, tertibe delâlet etmek içindir.

La'net Okumak

Küfür üzerine lânet ve kâfirler hakkında lânet, mutlak olarak onların cennet, kerâmet (iman şerefinden) ve rahmetten kovulmaları ve uzaklaştırılmaları demektir. Mü'minlerden günahkâr olanlar hakkında lânet, onları kerâmetten (ikrâmdan) uzaklaştırmak içindir. Yâni bu günahı işlemeyen kişilere vaadedilen ikrâmlardan mahrumiyettir. Şu hadîs-i şerîf bu manâ'ya işâret etmektedir. اَلْمُحْتَكِرُ مَلْعُونٌ "Mühtekir (stok yapan) melûn'dur." [1] Yâni bir şeyi az kıtlık olduğu zaman biriktiren, gıda maddelerini depolayıp, tam kıtlık başgösterdiği (o şeyler, piyasadan tam azalınca) yüksek fıyat ile sa-

1 İbni Mâce, Mevsûâtü'l-hadîs-i şerif: 2144

tan kişi, ebrâr (iyilerin) derecesinden tard olunmuş ve kovulmuştur. Allah'ın rahmetinden tard olunmuş demek değildir.

La'neti gerektiren, sıfatlar üçtür:

Küfür, bid'at ve fısk. Bunlardan herbirinin üçer derecesi vardır.

Birincisi: Umûmî sıfat ile lanetlenendir. Bu, senin: "Allah'ın laneti, kâfirlerin, bid'atçıların veya fasıkların üzerine olsun," sözü gibidir.

İkincisi: Ondan (birincisinden) daha husûsî bir sıfat ile lânet okumaktır. Senin: "Allah'ın laneti, Yahûdîlerin, Hıristiyanların, Haricîlerin, Rafizîlerin, zinâkârların, zâlimlerin ve faiz yiyenlerin üzerine olsun" sözün gibi. Bu caizdir.

Üçüncüsü: Belirli bir şahsa (kimseye) lânet okumaktır. Kendisine lânet edilen bu kişi, eğer şer'an küfrü sâbit olan kâfirlerden ise ve ona lânet okunduğu zaman, Müslümanlara eziyet edilmeyecek ise, ona lânet okunması caizdir. Senin: "Allah'ın laneti Firavunun üzerine olsun. Allah'ın laneti Ebû Cehilin üzerine olsun," sözün gibi. Çünkü bunların küfür üzere öldükleri sâbit olup bunlar şer'an kâfir olarak bilinmektedir. Eğer o kişi, şer'an küfrü sâbit olmayan bir kişi ise, meselâ Zeyd ve Amr gibi herhangi bir şahsa lânet okumakta büyük bir tehlike vardır. Zîrâ hâtime anı (yâni ömrün son anı) kesin olarak bilinmemektedir. O kişinin sonucunun ne olduğu bilinmiyor. Son anda, kâfir, îmân etmiş olabilir. Günahkâr bir Müslüman tevbe edip, Allah'ın sevgili ve yakın kullarından biri olarak vefat etmiş olabilir! Neden olmasın? Böyle bir durumda onun mel'un olduğuna nasıl hükmedilebilir? Görmüyor musun, Vahşî (r.a.) (küfrü zamanında) Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin amcası, şehidlerin efendisi Hazreti Hamza (r.a.)ı öldürdü. Sonra Müslüman oldu. Allah onu cennet ile müjdeledi.

Yezid'e lânet okunur mu?

Bu huccet, ölümünden sonra Yezid'e lânet okumayanların delilidir. Zîrâ son nefesinde belki Yezid tevbe edip hakka dönmüştür. Bu ihtimal ile berâber (ölümden sonra) Yezide lânet okunmaz.

Bazıları da şöyle dediler: Yezid'in küfrü meşhûr olduğu için ona lânet okunur. Şerrinin pisliği ve rüsvaylığı tevâtür derecesine ulaştığından ona lânet okunur. Zîrâ o, Hazreti Hüseyin (r.a.)'ın öldürülmesini emretmekle küfre girdi. Yezid şarap içerken söylediği bu sözlerinden dolayı küfre girmiştir. Yezid şarap içerken şöyle diyordu:

"Eğer şarap bu gün Ahmed'in dini üzere haram ise, onu Meryemin oğlu Mesih'in dini üzere alıp için."

Hazreti Hüseyin (r.a.)'ı öldüren, öldürülmesini emreden,*(ki tarafsız tarihçiler öldürmesi için emir vermedi ve öldürüldüğüne çok üzüldü diye yazıyorlar)* öldürülmesini tasvîp edip câiz gören ve öldürülmesine razı olanlara lânet okunmasının caiz olmasında bütün âlimler, ittifak ettiler. Sadü'l-milleh veddin et-Taftâzânî Hazretleri *(Ömer Nesefi Hazretlerinin akaid kitabına yazmış olduğu akaid şerhinde metindeki ibareye yâni Ömer Nesefi Hazretlerine muhalefet ederek)* buyurdukları gibi. "Yezid'in Hazreti Hüseyin (r..a.)'ın ölümüne razı olduğu, onun öldürülmesiyle sevindiği ve Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin ehli beytine ihânet ettiği bir gerçektir. Tevâtür yoluyla gelen tarihi bilgiler bunu beyan etmektedir. Ahad haberin yâni bir kişinin rivÂyet-i üzere gelen detaylar üzerinde de durmuyoruz. Belki Yezidin kendisine, yardımcılarına, yardakçılarına ve çevresindekilere lânet okunur." (Taftazânî'nin sözleri) bitti

Es-Sâhib bin İbâd, şöyle buyurur: Su, kar ile (buzlu ve soğuk) içildiği zaman, **(1/179)** buz parçası, tatlı sudan ise, kalbin en derin yerlerinde Allah'a hamd çıkar. Ve sonra der ki: "Allah'ım! Yezid'e laneti yenile."

(Ehli Sünnet alimlerinin büyüklerinden, Nakşibendi meşayıhının ulularından İmam-ı Rabbani (k.s.) Hazretleri, Mektubatı Şerifesinde buyuruyorlar ki:

"Lânet kişinin ya itikadına veya ameline olur. Kafir olarak öldüğü kesin olarak bilinmeyen birine lânet caiz değildir. Eğer bu kimse kötü bir fiil işledi ise, onun da ameline lânet edilir; itikadına ve şahsına lânet edilmez. Yezid de bu sınıfa girenlerdendir. Kötü olan ameline lânet caiz ise de şahsına lânet caiz değildir.)

Hazreti Muâviye (r.a.)

Kişi, Hazreti Muâviye (r.a.)'a karşı dilini korumalıdır.

Hazreti Muâviye (r.a.)ı tabi olduğu Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerine ve sahabeliğine tazim etmelidir.

Hazreti Muâviye (r.a.) vahiy kâtibiydi.

Daha önce geçmiş bir çok fütûhâtın sahibiydi.

Hazreti Ömer Faruk (r.a.) ile Osman Zinnureyn (r.a.)'ın âmillerindendi (vâli ve komutanlarındandı).

lâkin Muaviye (r.a.) Hazretleri ictihadında hatâ etti. Efendimiz Muhammed Mustafa (s.a.v.) Hazretlerinin sohbetinin bereketiyle Allahü Teâlâ Hazretleri, onu bağışladı. (Müctehidler, hatada edebilir,

isâbet de edebilir.[1] Hatta müctehidler ictihadlarında hatâ etseler bile bir sevâb alırlar.)

Kelâm ilmi âlimlerinden olan El-Hayyat buyurdular. Beni, ancak bir çocuk susturabildi. O genç:

-"Muâviye (r.a.) hakkında ne buyuruyorsun?" dedi. Ben:

-"Onun hakkında konuşmam, sükût ederim," dedim. O genç:

-"Oğlu Yezid hakkında ne dersin?" dedi. Ben:

-"Lânet okurum," dedim. O genç:

-"Onu sevenler hakkında ne dersin?" dedi.

-"Lânet okurum," dedim. Genç:

-"İftirâ! Muhakkak ki, Muâviye (r.a.)da oğlunu sevmezdi"dedi. Ravzatü'l-Ahbâr'da böyledir.

Lânet sahibine döner

Sonra bilki, eğer kendisine lânet okunan kişi, lanete ehil değilse, yâni laneti hakketmemiş ise o lânet, muhakkak ki, laneti okuyan kişiye döner. İsmiyle bir mü'mine lânet okumak, onu öldürmek gibidir. Kişi malından herhangi bir şeye lânet okursa, Allah o malın bereketini kaldırır. Allahü Teâlâ'nın mahlûkâtından hiçbir şeye lânet okunmaz. Ne câmidât, ne hayvan ve ne de insana hiçbir şeye lânet okunmaz. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri şöyle buyurdular:

وَإِذاَ قَالَ العَبْدُ لَعَنَ اللهُ الدُّنياَ قاَلَتِ الدّنياَ لَعَنَ اللهُ أعْصَانَا لِرَبِّهِ

Kul, Allah dünyaya lânet etsin, dediği zaman, dünya, Allah, Rabbine âsî olanlara lânet etsin,"[2] der. Kişiye gereken lânet okuma yerine, Allah'ın zikri ve tesbih ile meşgûl olmaktır. Çünkü zikir ve tesbihte sevap vardır. Lânete müstehak olsa bile birine lanette sevap yoktur. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri buyurdular:

أُرِيتُ النّارَ أَكْثَرَ أَهْلِهاَ النّسَاءُ يَكْفِرْنَ، قِيلَ: أَيَكْفُرْنَ باللهِ؟ قال: يَكْفُرْنَ العَشِيرَ وَيَكْفُرْنَ الْإِحْسَانَ، إِنْ أَحْسَنْتَ إِلَى إِحْداَهُنَّ الدّهْرَ، ثُمَّ رَأَتْ مِنْكَ شَيْئاً قاَلَتْ: مَا رَأَيْتُ مِنْكَ خَيْرًا قَطُّ

"Cehennem ateşini gördüm. Buradakilerin çoğu kadınlardı. Çünkü kadınlar, fazlaca küfürde bulunurlar, Denildi ki:

-Allah'a mı küfrederler. Resülüllah buyurdu:

1 Molla Hüsrev, Mir'âtü'l-Usûl Fi Şerhi Mirkâtü'l-Vusul, c. 2, s. 315

2 Feyzül-kadir, hadis no: 1967

-Hayır! kocalarının iyiliğine nânkörlük ederek küfranı nimette bulunurlar. Eğer sen bir ömür boyu bunlardan birine iyilikte bulunsan, sonra da senden bir şey görse, ‘senden hiçbir şey görmedim’, der.”[1]

Hazreti Ali (r.a.) buyurdular: “ Kim ilmi olmadan fetvâ verirse, yer ve gök melekleri ona lânet etsin.

Ali El-Belhî’nin kızı kendisine, boğazdan çıktığı zamanki kusmadan sordu. O da Abdestin yenilenmesinin gerekli olduğuna dair fetvâ verdi. Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerini rüyâ’da gördü. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri ona:

-“Hayır! Ya Ali, ağız dolusu kusarsa abdest alması gerekir?” buyurdu. Bunun üzerine Ali El-Belhî Hazretleri:

-“Ben anladım ki, fetvâları, Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerine arzetmek gerekir. Bundan sonra ebediyyen nefsimi, fetvâ vermekten alıkoydum,” buyurdular. Ravza’da da böyle buyurdu.

Yahûdîlerin küfürleri

بِئْسَمَا “Ne kadar çirkindir o,”

مَا nekre, mensûb’tur. بِئْسَ ne kötü oldu” fiilinin fâilini tefsir etmektedir. Yâni ne kötü şeydir.

اشْتَرَوْا “sattılar,” Sıfattır.

إشتري satmak ve karşılıkla alış veriş mânâsınadır. Burada murat edilen manâ birincisidir.

بِهِ “Onunla,” Yâni bu şey sebebiyle.

أَنْفُسَهُمْ “Kendi nefislerini,”

Nefislerinden murat îmânlarıdır. Nefsi îmânın yerine koydu. Nefis ilim ve onunla amel etmek için yaratıldı, ilim ve amelde mûteber olan da îmân olduğunu insanlara duyurmak içindir. Yahûdîler, küfür ile îmânı değiştirdiklerinden, sanki kendi nefislerini onunla değiştirdiler. Kişiliklerini sattılar. Burada zemme mahsus olan şudur:

أَنْ يَكْفُرُوا بِمَا أَنزَلَ اللهُ “Allah’ın indirdiklerini inkâr etmeklikleri”

Yâni berâberinde olan Tevrâtı tasdik eden kitabın hakikatına vakıf olduktan sonra onu inkâr etmeleri, demektir.

1 Kenzül-Ummâl, hadis no: 45074

بَغْيًا "bâğiy oldukları halde,

(Kafa tutarak ve kıskanarak)," inkâr etmelerinin illeti budur. Yâni hased ederek, kıskanarak ve kendileri için olmayan şeyleri isteyerek inkâr ettiler. Hased eden (kıskanan) kişi, hased ettiği kişiden olup kendi nefsi için olmayan şeylerin onda değil de kendisinde olmasını istemektir. Bu kıskanılan şey, makam, mevki, ev, bark, güzel bir haslet, başarı ve bunlara benzer maddî ve manevî bir nimet olabilir. باغي Bâğiy, başkasının sahib olduğu şeyleri çekemediği için, zorla onlara el koyan zâlim kimsedir. Manâ, îmânlarının karşığılında sattıkları şey, ne kötü bir şeydir. Bağiyliğin illeti, yapılan işlerin onun için yapılmasıdır.

أَنْ يُنَزِّلَ اللّٰهُ "Allah'ın indirmekliğinden," veya Allah'ın indirmesi üzerine hased ettiler. Çünkü, yâni hased etmek, على (harfi cerri) ile kullanılır.

مِنْ فَضْلِهِ "Kendi fazlü kereminden," O, Allah'ın indirdiği vahiy'dir.

عَلَى مَنْ يَشَاءُ "Dilediğinin üzerine," Yâni Allah'ın dilediği ve seçtiği kişilere indirmesini,

مِنْ عِبَادِهِ "kullarından,"

Risâlet yükünü kaldırmaya ehil olanlardan. Burada kul'dan murat Efendimiz (s.a.v.) Hazretleridir. Yahûdîler, âhirzaman peygamberine inanıyorlardı ve onun çıkmasını temenni ediyorlardı. Yahûdîler, âhirzaman peygamberinin İshâk Aleyhisselâm'ın evlâdından olacağını zannediyorlardı. Âhirzaman peygamberi Hazreti İsmâil'in zürriyetinden gelince, Yahûdîler, onu kıskandılar. Peygamberlik işinin İsrâiloğullarının elinden başkasına geçmesini, kerih (çirkin ve kötü) görüp kabullenemediler.

فَبَاءُوا "İşte bu yüzden uğradılar," Yâni iltibas ederek döndüler.

بِغَضَبٍ "Gadab ile," olan,

عَلَى غَضَبٍ "Gazap üstüne (gazaba değdiler)."

Yâni gadaba mustahak oldular. Birbirinin müterâdifidir. Lânet üzerine lanettir. Küfür üzerine küfre düştüler. Çünkü onlar, hakkı inkâr edip, ona karşı bağıy oldular.

وَلِلْكَافِرِينَ "Ve kâfirler için vardır."

Yâni onlar için vardır. Zamir gelmesi gereken yerde ismi zâhirin gelmesi, onların inkârlarının ve bu katı inkârlarından dolayı, gadaba müstehak olduklarını beyan etmek içindir.

(90)عَذَابٌ مُهِينٌ "Mühin (Can yakıcı) azap vardır."

Bununla onların ihâneti murat edilmekte ve onların zilletleri kasdedilmektedir. Onların, Allahü Teâlâ'nın indirdiklerini inkâr etmelerinin asıl sebebi, vahyin kendilerine inmemesinin, yâni Kur'ânı Kerim'in Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerine inmesini çekememelerinden kaynaklanmaktaydı. **(1/180)**

Kendilerinin insanlardan daha fazîletli ve üstün olduklarını iddia etmelerinden dolayı, Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerini ve ona inen kitabı küçümseyip, îmân etmediler.

Bu Âyet-i kerime, mü'minlerin azabının edeblendirme ve temizleme olduğuna ve kâfirlerin azabının ise, aşağılama ve şiddetli bir cezâlandırma olduğuna delâlet etmektedir.

Dünyevî ve uhrevî bütün mertebeler, Allahü Teâlâ Hazretlerinin feyzinden, fazîlet ve keremindendir. Hiç kimsenin buna itiraz etme hakkı yoktur. Kimse, ilâhî lütufları kıskanmamalıdır. Zîrâ, peygamberlik ve velâyet gibi kemâlât (olgunluklar), çalışmakla elde edilen makamlar değildir. Peygamberlik makamı insanın çok çalışmakla kendisine ulaşabileceği bir makam değildir.

İhtimamın kemâli, peygamberlikte, yâni gönderilme işinde, İlâhî bir husûsiyyet ve Allah'ın seçmesindendir. İlimde aşikâr olan müsbet tecellilerin bizzat bir peygamberde sâbit ve hâsıl olmasındandır. İşte en mukaddes feyiz budur.

Amma velâyet mertebesi ise, o da kesbîlik olmaksızın ilâhî bir tahsisdir. Belki bütün makamlar böyle husûsî ve Allah vergisidir. Kesbî değildir. Mukaddes feyizden muayyen kişi için hâsıl olurlar. Velâyet derecesinin tedrîcî olarak gelişmesi, meydana gelmesinin bâzı şartlara ve sebeblere bağlı olması, bu işin hakikatı kendisine örtülü olan kişiler, onun kesbî ve çalışmakla olduğunu zannetmektedirler. İşin hakikati böyle değildir. Bundan dolayı, kıskanmanın bir manâsı yoktur. lâkin cahiller, hallerinin tahkikinde, dillerini dedikodulara bulaştırıp, kalbten bu işin hakikat ve takvâsından uzak durmaktadırlar. Hiç eğrisiz ve yanlışsız olarak, kulun derecesinin yükselmesi, kemâl derecesinin izhârı için sünnettüllah: Allahü Teâlâ'nın Cemâl ehlinin, Celâl ehline şefaat kılmasıdır.

Hâfız buyurdu:

Bütün çimenler gül açtı.
Her yanan kandilde
Mustafa (s.)'in yakıt ve tutuşturması var.

Hikâye (Mevlana ve Şems)

Hikâye olunur. Mevlânâ Celâleddin (k.s.), Şems-i Tebrizî'yi kaybettiğinde, onu hararetle aradı. Şehirleri dolaştı. Bir gün, Şeyh Selâhaddin Zerkûb Hazretlerinin kuyumcu dükkanının önünden geçti. Şeyh Hazretleri, Mevlânâ'ya:

-"Gel! Ey Mevlânâ gel!," dedi. Mevlânâ dükkana girdi. Şeyh ona:

-"Neden dolaşıyorsun? Ve neden inliyorsun?" diye sordu. Mevlânâ:

-"Felek! (kainât şemsini) güneşini kaybettiği zaman, ayrılık zulmetinden (karanlığından) kurtulmak için dönmeye başlar," dedi. Şeyh ona:

-"Senin güneşin benim!"dedi. Mevlânâ ona:

-"Sen, benim güneşim olduğunu nereden biliyorsun?"diye sordu. Bunun üzerine Şeyh Hazretleri, Mevlânâ'ya Şeyh Şemseddin'in kendisini ulaştırdığı mertebeleri haber verdi. Bunun üzerine Mevlânâ, Şeyh Hazretlerinin elini öptü ve ondan özür diledi. Mevlânâ şöyle buyurdu:

-"Benim (şemsim) güneşim, önce bana astarını gösterdi, şimdi de yüzünü göstermektedir." Mevlânâ onun yanında çalışmaya başladı. Bunu işiten Mevlânâ'nın bâzı tabileri, onu kıskandılar ve onu öldürmeyi murat ettiler. Mevlânâ, onların üzerine oğlu Sultan Veledi gönderdi. Şeyh buyurdular:

-"Allahü Teâlâ Hazretleri, bana yer ve gök kalbi kadar bir kudret verdi. Eğer ben istesem Allahü Teâlâ Hazretleri'nin kudretiyle hemen helâk ederim. Lâkin evlâ olan, onlara tahammül etmemiz ve onların islâh olmaları için dua etmemizdir," dedi. Bunun üzerine şeyh Hazretleri dua etti. Sultan Veled onların şerrinden emin oldu. Onların kalbleri yumuşadı, hepsi tevbe ve istiğfar ettiler.

Mesnevî'de buyuruldu:

Kıskançlıktan kendini terbiye et.
Kıskanç bir gönül ve kıskanç bir dil kişiyi toprağa yetiştirir.
Altın toprak, üstün toprak. Onun için hasedi bırak.

Peygamberlerin ve evliyânın halleri böyledir. Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin şu mübârek hadîs-i şerîflerini görmüyor musun?

اللّٰهُمَّ اهْدِ قَوْمِي فإِنَّهُمْ لَا يَعْلَمُونَ Ey Allahım! Kavmime hidâyet ver! Onlar bilmiyorlar." [1] Ashab (r.a.) Hazretleri nefsin ahlâklarının elinden kan ağlıyorlardı. Sahabeler, aşağılayıcı azabdan ve ayrılık bağından kurtulmak için sürekli Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerine, o kötülenen vasıflardan nasıl kurtulacaklarını, zâhir ve bâtınlarını nasıl temizleyeceklerini soruyorlardı.

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ "Ve onlara denildiği zaman,"

Yâni, Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin ashabı, Medine ve çevresinde oturan Yahûdîlere, (iman edin) dedikleri zaman, demektir. Lam'ın mânâsı intihâ ve tebliğ'dir.

آمِنُوا بِمَا أَنزَلَ اللّٰهُ "Allah ne indirdiyse ona îmân edin."

Bütün İlâhî kitablara îmân edin.

قَالُوا نُؤْمِنُ "Onlar biz îmân ediyoruz, dediler." Yâni imâna devam etmekteyiz.

بِمَا أُنزِلَ عَلَيْنَا "Biz kendimize indirilene (iman ederiz)."

Onunla Tevrâtı ve İsrâiloğulları peyamberlerine indirilenleri murat ediyorlardı. Onun hükümlerinin takrir ve onu ders olarak işlemelerini kasdediyorlardı. Çünkü bundan başka bir şey onlara inmemiştir. Sadece kendilerine indirilene isnad ettiler. Zîrâ bir peygambere indirilen İlâhî kitab, o peygamberin ümmetine indirilmiş sayılır. Onlara ayrıca indirilmesi gerekmez. Onun için Yahûdîler, bize indirilene îmân ettik, dediler.

وَ "Ve" Onlar,

وَيَكْفُرُونَ بِمَا وَرَاءَهُ "Ve ondan başkasına küfrederler." Yâni kendilerine indirilenin dışındaki İlâhî kitabları inkâr ettiler.

وَهُوَ "Halbuki O" **(1/181)** Yâni, halbuki Tevrâtın dışındaki kitab.

الْحَقُّ "Hakk' ve gerçektir." Gerçek manâ'da hak adına lâyık olan bu kelime, mutlak manâda kendisi için kullanılan bir kelimedir.

مُصَدِّقًا لِمَا مَعَهُمْ "Oysa yanlarındaki Tevrât'ı tasdik edici bir kitab,"

Tevrâttan kendisi için hale muhâlif olmayan. Hak ve âmil'de te'kiden haldir. Hakk'da fiil manâsı yoktur. Hal sahibi zamir olup, kelâm ona delâlet etmektedir. Yâni, onu hakk kabul edip tasdik edici-

1 Ziyâdetül-Camius-Sağîr hadis no: 1319

dir. Yâni Kur'an-ı Kerim, onların elinde bulunan Tevrâta muvâfık bir haldedir. Burada Yahûdîlerin sözlerini reddetmektedir. Zîrâ onlar, Tevrâta muvâfık olan, Kur'ânı Kerim'i inkâr etmekle, Tevrâtı inkâr etmiş olurlar. Sonra onlara itiraz edildi. Onların Tevrâtta îmân ettiklerini iddia etmeleriyle berâber birçok peygamberleri öldürdürdüler. Tevrâtta peygamberleri öldürmeye yol yoktur. Allah onlara şöyle itiraz etti:

قُلْ "Söyle (de ki,)"

Ey Habibim Ahmed! Rasûlüm ya Muhammed! Allah, tarafından onları susturmak için söyle. Onların sözleri ve işlerinin arasındaki zıtlığı beyan etmektedir.

فَلِمَ Öyleyse neden?"

Bu kelimenin aslı لِمَا dır. Buradaki lam harfi ta'lil için istifhâm için olan مَا 'nın üzerine dâhil oldu. İstifhâm ile haberiyyenin arasını tefrik etmek için mim'den sonra gelen elif düştü.

فَلِمَ تَقْتُلُونَ أَنْبِيَاءَ اللّٰهِ مِنْ قَبْلُ "Peki ne diye daha önce Allah'ın peygamberlerini öldürüyordunuz?" İstikbâl sığası, (fiili muzâri) mazî hali hikâye etmek içindir. Bu cümle mahzûf olan şartın cevabıdır. Yâni, "Onlara de ki, Ya! eğer siz iddia ettiğiniz gibi Tevrâta îmân ediyorsanız, hangi şeyden dolayı daha önce Allah'ın peygamberlerini öldürüyordunuz?" Tevrâtta, peygamber öldürmek haramdır. Burada babalarının yapmış oldukları iş, kendilerine isnâd edildi. Yâni öldürülme işi (o işi yapan Yahûdîlerin) oğullarına isnad edildi. Babalar ile oğullar arasında bir bağlantı olduğu içindir.

Ebû'l-Leys Tefsirinde buyurdu: Bu Âyet-i kerime, bir isyâna razı olan kişi onu işlemiş gibi olduğuna delildir. Çünkü Yahûdîler, babalarının yapmış oldukları (peygamberleri öldürme) işlerine râzı idiler. Allah onlara: قُلْ فَلِمَ تَقْتُلُونَ أَنْبِيَاءَ اللّٰهِ مِنْ قَبْلُ "Peki ne diye daha önce Allah'ın peygamberlerini öldürüyordunuz?" dedi.

إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ(91) "Eğer gerçek müminler iseniz."

Mahzûf şartın cevabıdır. Geçen manâ'ya delâlet etmesi içindir. Yâni, eğer siz mü'min iseniz, neden peygamberleri öldürdünüz? Onlara itirazda ve onları susturmakta ilzâmı tekid ve şiddetli bir tehdid içindir.

Mü'min ve akıllı, danayı ilah edinmez

وَلَقَدْ جَٓاءَكُمْ مُوسٰى بِالْبَيِّنَاتِ ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِهٖ
وَاَنْتُمْ ظَالِمُونَ ﴿٩٢﴾ وَاِذْ اَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ
خُذُوا مَٓا اٰتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَاسْمَعُواۜ قَالُوا سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا وَاُشْرِبُوا فٖى
قُلُوبِهِمُ الْعِجْلَ بِكُفْرِهِمْۜ قُلْ بِئْسَمَا يَأْمُرُكُمْ بِهٖٓ اٖيمَانُكُمْ اِنْ كُنْتُمْ
مُؤْمِنٖينَ ﴿٩٣﴾

Meali şerifi:

Celâlim hakkı için, Mûsâ size beyyinelerle gelmişti de, arkasından tuttunuz, danaya taptınız. Siz o zâlimlersiniz!... [92]

Bir vakit:

- "Size verdiğimiz Kitâb'ı kuvvetle tutun ve dinleyin!" diye Tûr'u tepenize kaldırıp, mîsâkınızı aldık.

- "Dinledik, isyan ettik!" dediler ve küfürleriyle danayı kalblerinde iliklerine işlettiler.

- "Eğer" de; "sizler mü'minlerseniz îmânınız size ne çirkin şeyler emrediyor!.." [93]

Tefsiri:

وَلَقَدْ جَاءَكُمْ مُوسَى بِالْبَيِّنَاتِ "Celâlim hakkı için Mûsâ size beyyinelerle (belgelerle) geldi."

Onları susturmanın ve azarlamanın tamamı içindir. Emrin altına girmektedir. لَقَدْ kelimesinin başındaki lâm, kasem (yemin manâsını ifade etmek) içindir. Yâni, Allah'a yemin olsun ki, gerçekten Mûsâ Aleyhisselâm, size, asâ, yedi beyzâ, denizin infilak etmesi ve bunlara benzer açık müzicelere iltimas ederek geldi.

ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ "Sonra siz tuttunuz o buzağıya taptınız." Buzağıyı İlâh edindiniz.

مِنْ بَعْدِهِ "Onun arkasından,"

Yâni Mûsâ Aleyhisselâm, size bu mûcizeleri getirdikten sonra. ثُمَّRütbe'de terâhî içindir. Onların yapmış olduğu işlerin en çirkinliğine delâlet etmektedir.

وَأَنْتُمْ ظَالِمُونَ(92) "Siz işte o zâlimlersiniz."

Bu cümle, اتَّخَذْتُمْ siz edindiniz, tuttunuz," fiilinin zamirinden haldir. Yâni, siz buzağıya taptınız. Bu haliniz ile siz ibâdeti, olması gereken yerden başka yere koyanlar olduğunuz halde, demektir.

وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ "Ve bir zamanlar, sizin misâkınızı aldık." Sizden ahd (söz) aldık.

وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ "Ve Tûr'u tepenize (üstünüze) kaldırdık." Dağı üstünüze kaldırıp size şöyle dedik:

خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ "Bizim size verdiğimiz kitaba kuvvetle sarılın (tutun)," Sıkı sıkıya sarılın, büyük bir çalışma ile tutunun.

وَاسْمَعُوا "Ve dinleyin." Tevrâtın içinde olanları, kabul ve taat kulağıyla dinleyin.

قَالُوا "Dediler," Sen burada onlara,

Tevrâtı kabul edin ve dinleyin denildiği zaman onlar, ne dediler? Denilmektedir. Bu mukadder sorunun cevabı olarak şöyle buyuruldu: Onlar dediler ki:

سَمِعْنَا "Biz işittik," Senin sözünü işittik; ama itaat etme kulağıyla değil.

وَعَصَيْنَا "Ve isyan ettik." Senin emrine isyan ettik.

Eğer başımızın üstünde havada duran dağın korkusu olmasaydı, biz zâhirde kabul etmezdik. Onların seleflerinin hali böyle olunca, onların (yahudilerin) haleflerinden (sonra gelenlerinden) nasıl îmân etmeleri düşünülür?

Firdevsî buyurdu:

Cevherlerin özü ne aceb ki,

kötülük için akmakta o güzel gözlerden.

Ve böylece toprak olmaktadır.

Yahûdîler ve sığır sevgisi

وَأُشْرِبُوا "Ve içtiler," Yâni halbuki onlar gerçekten (iliklerine kadar işlettiler.)

فِي قُلُوبِهِمْ "Kalblerinde, (yüreklerinde)" İçmenin ve beslemenin olduğu mekânı beyan içindir. Burası,

إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَى ظُلْمًا إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا وَسَيَصْلَوْنَ سَعِيرًا
"Yetimlerin zulmen mallarını yiyenler, muhakkak karınlarında sırf bir ateş yerler ve yarın bir çılgın ateşe yaslanırlar.[4/10]" [1] Âyet-i gibidir.

الْعِجْلَ "Danayı-Buzağıyı" Yâni Buzağının sevgisini. Burada muzâf hazfedildi.

اشرب قلبه كذا "Kalbinde şunu besledi," demek, yâni, içmenin beslenmenin mahalline yaydı, onu içinde besledi, demektir. Veya boyanın elbisenin (kumaşın) içine karıştığı gibi, karıştı demektir. Ona içirdi demenin hakikati, onu ona içici kıldı demektir. Manâ ise, onlar, buzağının sevgisini içtiler. Buzağının sevgisi, suyun içlerine nüfûz etmesi gibi sirayet etti. Suyun bütün hücrelerine dağılması gibi buzağının sevgisi de onların bütün benliğini kapladı, demektir. Râğib (İsfehânî) buyurdu. Onların adetlerindendir. Bir şeyin sevgisinin ifrad derecesini veya buğzunun doruk noktasını kalbde beyan etmek istediklerinde, onunla شراب "içme" ismini istiâre olarak kullanırlar. Zîrâ içmek, bedende daha güzel bir şekilde dağılmakta ve yayılmaktadır.

---

1 En-Nisa: 4/10

Bundan dolayı doktorlar: Su, gıdâ ve ilaçları bedene dağıtandır, dediler.

بِكُفْرِهِمْ Küfürleri sebebiyle,"

Yâni bunu gerektiren geçmiş küfürleri sebebiyle, demektir. Denildi ki, onlar mücessem ve hulûl bir halde idiler. Onlar ondan daha acâib ve hoş bir cisim görmediler. O buzağı onların kalblerine yerleşti. Sâmirî onu onlara hoş gösterdi. Buzağıya ibâdetin halâvet ve tatlılığı kalblerinde küfürleri için mecâz kılındı.

Kıssa'da (şöyle buyrulmaktadır:) **(1/182)** Muhakkak Mûsâ Aleyhisselâm, kavmine çıktığı zaman onlara, buzağıyı yakmalarını ve buzağının külünü soğutup akan bir bir nehre savurmalarını emretti. O gün, o buzağıdan hiçbir şey kalmadı, hepsini nehre attılar. O buzağının külü, akan suya atılınca onlara, o sudan için denildi. İçinde buzağı sevgisi olan kişilerde, altınların sarılığı ve parıltısı bıyıklarının üzerinde görülmeye başladı.

قُلْ "De," Hazır olan yahudileri azarlamak için söyle.

Reislerinin hallerinin açıklamasının ardından söyle. Çünkü onlar, o reislerine uymaktadırlar. Onlardan türeyen herkes kendilerinden önce geçenlerin ardından gitmektedir.

بِئْسَمَا "Ne kötüdür o." Ne kötü şeydir o,

يَأْمُرُكُمْ بِهِ "Onu size emrediyor." O şeyi size emrediyor.

إِيمَانُكُمْ "Sizin îmânınız." Tevrâtta size indirilen şeyler ile Sizi çağırması yeterlidir.

Burada zem ile mahsus olan şey mahzûf'tur. Yâni onların, biz duyduk, işittik ve isyan ettik sözlerinden zikredilenler ve onların buzağıya tapmaları, demektir. İşin imâna isnâd edilmesi, onları rezil etmek ve onlarla alay etmek içindir. Onlara imânın izâfe edilmesi, onların îmânlarının hakikî olmadığını ilan etmek içindir. Onu Allahü Teâlâ şöyle beyan ettiği gibi:

إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ(93) "Eğer siz (gerçekten) mümin kimseler iseniz."

Eğer gerçekten Tevrâta inanıyorsanız. Zîrâ, Tevrâta îmân, bu çirkinliklerin yapılmasına aslâ müsâde etmez ve bunlara yol vermez. Öyleyse siz kesinlike Tevrât'a îmân eden kişiler değilsiniz.

İman amel ile anlaşılır

Bu Âyet-i kerimede tahkîken bilindi ki: "Kim mü'min olduğunu iddia ederse onun fiilinin (iş ve hareketlerinin) sözlerini doğrulaması gerekir."

Cüneyd-i Bağdâdî (k.s.)Hazretleri buyurdular: Sofuların (tasavvuf ehlinin) kendisiyle halktan ayrıldıkları tevhid, vatanlarda ayağın hudus ve huruçta ifradda olmasıdır. Bütün harpleri kesmektir. Bildiğini ve bilmediğini kesmektir. Her şeyin yerine Hak Teâlâ Hazretlerini koyabilmektir.

Fârisî beyt tercümesi:

Tevhidi isteyene el ve ayak titremektedir.

Onlardan sonra âlemlerde vahdet ân be ân doğmaktadır.

Efendimiz(s.a.v.) Hazretleri buyurdular. Müjdeci, Yakûb Aleyhisselâm'ın huzuruna girip, Yusuf Aleyhisselâm'ın hayatta olduğunu müjdelediğinde, Yâkûb Aleyhisselâm'ın ona ilk sorusu şuydu:

-"Onu hangi din üzere buldun?" Müjdeci:

-"İslâm dini üzere" dedi. Bunun üzerine Yakûb Aleyhisselâm:

-"İşte şimdi sen bana müjde getirdin! Ve işte Yâkûb'un üzerine nimet tamam oldu" buyurdu.

Bilki tevhid asılların aslıdır. Kabülün dayanağıdır. Bütün hataları siler ve atâ (ilâhî vergileri) celbeder.

Dihyetü'l-Kelbî'ni islâmı

Hikâye olunur; Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri, Dihyetü'l-Kelbî'nin Müslüman olmasını istiyordu. Çünkü onun emrinin altında, yediyüzbin kişilik bir ailesi vardı. Eğer Müslüman olsa bütün ailesi

Müslüman olacaktı. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri şöyle dua ediyorlardı:

-“ اَللّٰهُمَّ ارْزُقْ دِحْيَةَ الْكَلْبِي اْلاِسْلاَمَ Allahım Dihyetül-Kelbî'ye İslâmı nasib et” Dihyetül-Kelbî Müslüman olmaya niyetlendiği zaman, Allahü Teâlâ bunu Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerine bildirdi. Sabah namazından sonra idi. Cebrâil (a.s.) geldi. Şöyle buyurdu:

-“Allah sana selâm ediyor. Şu an Dihyetü'l-Kelbî senin huzuruna gelmek üzeredir, diyor.” Câhiliyet döneminde Müslümanların kalbinde Dihyetü'l-Kelbi'ye karşı bir şey vardı. Müslümanlar bunu işitince Dihyetül-Kelbî'nin aralarına katılmalarını hoş karşılamadılar. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri, Sahabelerin Dihyetü'l-Kelbiye karşı bu tutumlarını ve onu sevmediklerini biliyordu. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri, sahabelere, Dihye'ye karşı sağlam olun, onu sıcak karşılayın. Beni onunla yalnız bırakıp giderseniz, onun kalbini İslâm'dan soğutur, demeyi ihmal etmedi.

Dihye, Mescide girdiğinde, sırtındaki cübbesini çıkartıp, yere Dihye'nin oturması için altına serdi. Ve ona, cübbesinin üzerine oturmasını işâret etti. Dihye Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri'nin cübbesini yerden kaldırdı. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri'nin bu kereminden dolayı, Dihye ağlamaya başladı. Dihye, Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri'nin cübbesini yerden kaldırdı. O mübârek cübbeyi kokladı ve öptü. Sonra büyük bir saygı ile başının üzerine koydu. Gözlerine ve yüzüne sürdü. Dihye:

-“Ya Rasûlellah! İslâm'ın (İslâma girmenin) şartları nelerdir? Bana söyleyin,” dedi. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri:

-“ Senin önce لاَ اِلَهَ اِلاَّ اللهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللهِ ”Allah'dan başka ilah yoktur. Muhammed (s.a.v.) Allah'ın Rasûlüdür.” demendir, dedi. Dihye büyük bir aşk ile tevhid kelimesini söyledi.

Sonra Dihye ağlamaya başladı. Çok şiddetli bir ağlama tuttu onu. Efendimiz (s.a.v.) sordular:

-“Ey Dihye! Sen İslâm ile şereflendin bu ağlamak nedir?” Dihye:

-“Ya Rasûlellah! Ben büyük ve fahiş bir hatâ işledim. Rabbine söyle benim günahlarımın keffareti nedir acaba? Rabbim bana nefsimi öldürmeyi emrederse öldüreyim, eğer bana bütün malımı sadaka olarak dağıtmamı emrederse günahlarıma keffâret olması için dağıtayım!” dedi. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri sordular:

-“Ey Dihye nedir bu günahın?” Dihye:

-“Ben Arabların Meliklerindendim. Kızlarımın olmasından ve onların da kocaya varmalarını kendime ar ve ayıp gördüm. Doğan kız çocuklarımı öldürdüm. Bu şekilde tam yetmiş tane kız çocuğumu kendi ellerimle öldürdüm.” Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri buna hayret ettiler. Bir şey demedi. Sukût etti. O anda Cebrâil Aleyhisselâm geldi. Ve:

-“Ey Muhammed (s.a.v.)! Allah, sana selâm ediyor. Ve buyuruyor ki: Dihye’ye söyle, İzzettim ve Celâlim hakkı için sen:

لاَ اِلَهَ اِلاَّ اللهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللهِ”Allah’dan başka ilah yoktur. Muhammed (s.a.v.) Allah’ın Rasûlüdür” dediğin zaman ben seni aff ve mağfiret ettim. Senin altmış yıllık günahlarını örttüm ve senin altmış yıllık kötülüklerini bağışladım. Nasıl kız çocuklarını öldürmeni bağışlamam?” dedi. **(1/183)** Bunun üzerine ağlamaya başladılar. Ve şöyle buyurdu:

“ -إِلَهِى غَفَرْتَ لِدِحْيَة قَتْلَ بَنَاتِهِ بِشَهَادَة لاَ اِلَهَ اِلاَّ اللهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللهِ مَرَّةً وَاحِدَةً فَكَيْفَ لاَ تُغْفَرُ لِلْمُؤْمِنِينَ بِشَهَادَاتٍ كَثِيرَةٍ وَقَوْلٍ صَادِقٍ وَبِفِعْلٍ خَالِصٍ

Allahım! Dihye bir kere şehâdet kelimesi getirmekle ve

لاَ اِلَهَ اِلاَّ اللهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللهِ ”Allah’dan başka ilah yoktur. Muhammed (s.a.v.) Allah’ın Rasûlüdür” demekle sen bağışladın. Çok kere şehâdet kelimesini getiren, doğru söz ve hâlis (ihlaslı) iş yapan (amel işleyen) mü’minler nasıl bağışlanmazlar? (Mü’minler acaba nasıl bir ilâhî mağfiret ve rahmete nâil olacaklardır?)

Mesnevî’de buyuruldu:

Allahı zikret. Ondan sana “Ey kulum bana dön” emri gelmeden önce.

Sâdî buyurdu:

Kıyâmette kahr hitabı geldiğinde

peygamberlerin mâzereti vardır.

Ben de Allah’ın rahmet ve mağfiretini ümid ediyorum.

Dünya hayatını en çok seven Yahûdîlerdir

قُلْ اِنْ كَانَتْ لَكُمُ الدَّارُ الْاٰخِرَةُ عِنْدَ اللّٰهِ خَالِصَةً مِنْ دُونِ
النَّاسِ فَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٩٤﴾ وَلَنْ يَتَمَنَّوْهُ
اَبَدًا بِمَا قَدَّمَتْ اَيْدِيهِمْ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ ﴿٩٥﴾
وَلَتَجِدَنَّهُمْ اَحْرَصَ النَّاسِ عَلٰى حَيٰوةٍ وَمِنَ الَّذِينَ اَشْرَكُوا يَوَدُّ
اَحَدُهُمْ لَوْ يُعَمَّرُ اَلْفَ سَنَةٍ وَمَا هُوَ بِمُزَحْزِحِهِ مِنَ الْعَذَابِ اَنْ
يُعَمَّرَ وَاللّٰهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿٩٦﴾

Meal-i şerifi:

Deki: - "Allah yanında âhiret evi (cennet) başkalarının değil de, hâsseten sizin ise -eğer davanızda sâdıksanız- haydi ölümü ümniye edinin /canınıza minnet bilin!" [94]

Fakat ellerinden çıkan işler dururken, onu hiçbir zaman temenni edemezler. Allah bilir o zâlimleri! [95]

Her halde onları, insanların hayata en harisi–müşriklerden de harisbulacaksın. Her biri arzu eder ki, bin sene mu'ammer olsa (ömür sürse)... Halbuki, mu'ammer olmak kendisini azabtan uzaklaştıracak değil!... Allah görüyor; onlar neler yapıyorlar... [96]

Tefsiri:

قُلْ إِنْ كَانَتْ لَكُمُ الدَّارُ الْآخِرَةُ De ki; Allah yanında âhiret yurdu (cennet), eğer size mahsus ise," yâni cennet.

عِنْدَ اللّٰهِ "Allah katında," Haber'de zarfı istikrârdır. Yâni sizin için:

خَالِصَةً "Hâlis, yalnızca sizin için" الدَّارُ kelimesinden haldir. Yâni sadece size mahsûs ve sadece teslim edilmiş ise,

مِنْ دُونِ النَّاسِ "İnsanlardan başka,"

Nasb mahalli'dir. İnsanların dışında size hâlis, yâni: Muhammed Mustafa (s.a.v.) Hazretleri ashabının dışında sadece size mahsus ise. النَّاسِ kelimesinin lamı ahd içindir. Bu husûsiyet için kullanılır.

Meselâ: هذا لي من دون الناس Bu insanların dışında bana aittir. Yâni: انا مختص به Bu bana mahsustur, (başkasının bunda nasibi yoktur) demektir. Manâ: Eğer siz cennete girecek olan kişilerin sadece Yahûdîler olduğuna inanıyorsanız:

فَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ (Öyleyse) ölümü temenni edin, canınıza minnet bilin" Yâni ölümü sevin. Ölümü, candan, gönülden, kalb ve dil ile isteyin. Ve şöyle dua edin: "Allahım! Bizim canımızı al."

Zîrâ cennete gireceğine yakînen inanan bir kişi, ona iştiyak duyar ve cennete girmek ister. Nimetlere kavuşmak için süratle temenni eder. Yüklerin ve üzüntülerin karar kıldığı dünyadan kurtulup cennete girmek ister. Zîrâ cennete girebilmek için mutlaka ölmek lâzım. Ölmeden kimse cennete giremez. Öyleyse ey Yahûdîler, ölümü isteyin.

إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ(**94**) "Eğer sizler iddianızda sadık iseniz."

Siz cennetin size hâs olduğunda sâdık iseniz ölümü isteyin. Temenni'nin aslı, nefisten (içten) bir şeyi takdir etmektir. Çoğunlukla, temenni hakikati olmayan şeyler için kullanılır.

وَلَنْ يَتَمَنَّوْهُ "Ve onu elbette temenni edemeyecekler." Ölümü.

أَبَدًا "ebediyyen, (hiçbir zaman)."

Yâni gelecek zamanların hiç birinde temenni etmeyeceklerdir. أَبَدًا Gelecek zamanın hepsinin adıdır. قط kelimesi de (mazi'nin) geçmiş zamanların hepsinin adı olduğu gibi. Burada لَنْ 'nin ebediyet için olmadığına delildir. Zîrâ, Yahûdîler, dünyada iken ölümü temenni etmeyeceklerdir. Amma âhirette azabı görünce, orada ölümü temenni edeceklerdir.

بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ "Elleriyle takdim ettikleri şeyler sebebiyle (Ellerinden çıkan işler dururken)" Cehennem ateşine girmeyi icâ-bettirecek günahlar işlemeleri sebebiyle ölümü temenni edemezler.

O günahlar: Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri'ni ve Kur'ânı Kerim'i inkâr etmeleri ve Tevrâtı tahrif etmeleri gibi günahlardır. Burada

husûsiyetle "eller" kelimesinin zikredilmesi, yapılan günahların özellikle el ile işlenmesi sebebiyledir. El, insanın diğer azalarının (organlarının) arasında, umûmî iş yapan ve bütün menfaatlerin kaynağıdır. Bundan doayı, bazen el, kişi manâsında ve bazan da, kudret manasında kullanıldı.

(95)وَاللّٰهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ "Allah bilir o zâlimleri."

Allah, Yahûdîleri, ve onların yapmakta olduğu amelleri iyi bilmektedir. Bu onlar için bir tehdittir.

Yahûdîler ve ölümü

Rivâyet olundu: Yahûdîler, ölümü temenni etmiş olsalardı, bütün tükrüklerini ağızlarında toplayacaklardı. Böyle yapan bir Yahûdî hemen o saatte can cekişir ve ölürdü. Yeryüzünde hiçbir Yahûdî kalmazdı. Böyle yapan her Yahûdî mutlaka ölürdü.

وَلَنْ يَتَمَنَّوْهُ أَبَدًا "Onu hiçbir zaman temenni edemeyecekler" Âyet-i kerimesi bir mûcizedir; gayb'tan haber vermedir. Yine Cenâb-ı Allah'ın bunu وَلَنْ تَفْعَلُوا "asla yapamazsınız,"[1] diye haber vermesi gibi. Eğer Yahûdîlerden herhangi birinde ölümü temenni etmesi vâki olsaydı, haber bize gelirdi. O'nun ölüm haberi meşhûr olurdu.

Eğer sen, Ölümü temenni etmek, kalb ile olur. Kalb ile olan bir şey ise onların yapıp yapmadıkları bizce zâhir olmaz. Belki de Yahûdîler ölümü temenni etmişlerdir, dersen cevâben derim ki: Temenni etmek, kalb'in amellerinden değildir. Temenni kişinin diliyle "keşke benim için şu olsaydı," diye dil ile söyleceği bir şeydir.

Nâfi'den rivâyet olundu: Bir Yahûdî yanımızda oturdu. Bizimle münâkaşa ediyordu. Bize:

-"Sizin kitabınızda ölümü temenni etmek var. Ben ölümü temenni ediyorum, bana bir şey olmuyor, hani ölmüyorum," dedi. İbn-i Ömer (r.a.) Hazretleri, onun konuşmasını işitti. İbn-i Ömer (r.a.) Hazretleri, evine gitti. Eline kılıcını alıp dışarıya çıktı. İbn-i Ömer (r.a.) Hazretlerini eli kılıçlı gören Yahûdî kaçmaya başladı. Kaçan Yahûdînin ardından İbn-i Ömer (r.a.) Hazretleri şöyle buyurdular: "Allah'a yemin ederim ki, eğer ona yetişseydim kesinlikle onun boynunu vururdum. Bu câhil Yahûdî zannetti ki, ölümü temenni etmeme, her zamanki Yahûdîler içindir. Oysa bu, Efendimiz (s.a.v.) Haz-

1 Bakara: 2/24

retlerini görüp tanıdıktan sonra inatlarından dolayı o inanmayan ve onu inkâr eden yahudîler içindir."

Eğer sen: "Mü'minler de cennetin sadece mü'minlere has olduğunu, kendilerinden başka kimsenin girmeyeceği üzerine icma ettiler. Amma mü'minlerden hiç kimse ölümü temenni etmemektedir. Bununla yahudîlere nasıl delil getirilebilir?" dersen: cevâben derim ki: Mü'minler, mü'minlerin cennete gireceklerini söylemektedir. Her bir mü'min kendi nefsinin Allah'ın katında bir fazîlet, şeref ve üstünlüğünü iddia etmemektedir. Yahûdîlerin iddiası ile mü'minlerin söyledikleri farklı şeylerdir. Çünkü yahudilerden her bir yahudi kendi nefislerinin Allah'ın nezdinde üstünlüğe sahib olduklarını iddia ettiler. Yahûdîler, kendilerinin Allah'ın oğulları ve sevgilileri olduklarını ve cennetin sadece kendilerine mahsus olduğunu iddia ettiler. **(1/184)** Oysa insan, sevgilisinin huzuruna varmaktan rahatsız olmaz. Yanına vardığı zaman intikâm korkusunu taşımaz. Belki onun sevgisine vuslatı (kavuşmayı) ümid eder. Yahûdîlere, ölümü temenni edin denildi. Onlar, ölümü temenni etmeyince onların, iddialarındaki yalanları ortaya çıkmış oldu.

Ölümü Temenni

Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri, ümmetine ölümü temenni etmeyi yasakladı. Ve şöyle buyurdular: لاَ يَتَمَنَّى أَحَدُكُمُ الْمَوْتَ Sizden hiçbiriniz ölümü temenni etmesin."[1] Başka bir hadîs-i şerîfte şöyle buyurdu:

لاَ يَتَمَنَّى أَحَدُكُمُ الْمَوْتَ لِضُرٍّ نَزَلَ بِهِ فَإِنْ كَانَ لاَ بُدَّ مُتَمَنِّيًا الْمَوْتَ فَلْيَقُلِ اللّٰهُمَّ
أَحْيِنِي مَا كَانَتِ الْحَيَاةُ خَيْرًا لِي وَتَوَفَّنِي مَا كَانَتِ الْوَفَاةُ خَيْرًا لِي

"Sizden hiçbiriniz kendisine inen herhangi bir zarardan dolayı ölümü temenni etmesin. Eğer Muhakkak ölümü isteyecekse, şöyle dua etsin: Allahım! Yaşamak benim için hayırlı olduğu müddetçe beni yaşat (bana uzun ömür ver). Eğer ölüm benim için hayırlı olduğu an ise benim canımı al, diye dua etsin".[2]

Mükâtil buyurdu:

لَوْلاَ بَنَاتِي وَسَيِّآتِي لَذَبتُ شَوْقاً اِلَي الْمَمَاتِ

Eğer kızlarım ve günahlarım olmasaydı; kesinlikle ölümü ister ve ona koşarak giderdim.

---

1 Sahîh-i Buhârî Mevsûâtü'l-hadîs-i şerif, no: 6694
2 En-Nesâî: Mevsûâtü'l-hadîs-i şerif no: 1798

Yahûdîlere gereken şey yâni ölümü temenni etme fikri onlara gerekmez.

Sehl bin Abdullah el-Tüsterî Hazretleri buyurdular:

Ölüm temenni edilmez. Ölümü ancak üç kişi temenni eder.

1-Ölümden sonra nelerin olabileceğini bilmeyen câhil.

2-Allah'ın kendisi için belirlediği kaderden kaçan kişi,

3-Allah'a müştak olan ve Allah'a kavuşmayı seven kişiler ölümü temenni ederler.

Mesnevî'de buyuruldu:

İmtihan anında çalışmadan orada bulunmak

ve hevâ'ya, dünyevî arzulara uymak ne kötüdür.

Mesnevî'nin sahibinden (Mevlânâ'dan) rivâyet olundu. Onun ölümü yaklaştığı zaman, ölüm meleği ona misâl âleminde göründü. Gelip kapının yanında durdu. Mevlânâ, ölüm meleğini görünce şöyle söyledi:

"Beri gel! Beri gel! Ey benim canımı Hazreti Sultana götürecek olan sevgili haberci!"

Bâzı melikler, Ebû Hâzim'a sordular:

-"Allahü Teâlâ Hazretleri'ne varmanın yolu nasıldır? (Âhirette Allah'a arzedilmenin şekli nasıldır?)" Ebû Hazim Hazretleri:

-"İtaatkâr kulun Allahü Teâlâ'ya varmasının şekli, ailesi tarafından çok sevilen ve ailesini seven gaib olmuş kişinin bulu-nup ailesine teslim edilmesi gibi sevinçli olur. Amma âsî kulun, Allah'a kavuşması ise suç işleyip kaçan bir kölenin sahibi ona kızgın olduğu bir durumda efendisine teslim edilmesi gibi, Allah'a arzedilir. Kolay olmadı. Cihâna geleli, kaçmaya yol bulamadım. Aşktan ötürü bize "kendi elinizle kendinizi tehlikeye atmayın," denildi. O zaman tatlı ve acı birbirine karışır.

Ölüm büyük bir öğüttür

Ve (iyi) bil ki ölüm, en büyük musîbet ve en büyük belâdır. Ölümden daha büyük olan belâ ve musîbet ise, ölümden habersiz ve gaflet içinde olmak, ölümü anmaktan yüzçevirmek ve ölüm üzerine az tefekkür etmek ve ölüm için ameli terketmektir. Sadece ölüm bile, ibret alacaklar için, ibretler ve tefekkür edecek olanlar için büyük bir düşünme kaynağıdır.

كَفَى بِالْمَوْتِ وَاعِظاً Vaiz olarak ölüm yeter," denildiği gibi. Kim ölümü hakîkî olarak zikrederse, dünya arzularından el ve etek çeker.

Kişiyi gelecekte ölümü temenni etmekten alıkoyar. İnsanı dünyada olan bütün şeylerde zâhid kılar. lâkin gafil olan kalbler ise, hep vaizlerin uzun uzadıya anlatmalarına süslü kelimelerle meseleyi aktarmalarına muhtaçtırlar. Yoksa, Allahü Teâlâ Hazretleri'nin:

كُـلُّ نَفْـسٍ ذَائِقَـةُ الْمَـوْتِ Her canlı ölümü tadacaktır."[1] Âyet-i kerimesiyle Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri'nin;

أَكْثِرُوا ذِكْرَ هَاذِمِ اللَّذَّاتِ يَعْنِي الْمَوْتَ Lezzetleri yok edeni çokca zikredin, yâni ölümü anın"[2] hadîs-i şerîfleri bir kişinin gaflet uykusundan uyanmaları için yeterli olurdu. Bu Âyet-i kerime ve hadîs-i şerîfleri dinleyen kişi, onlara bakar, kendine çekidüzen verir ve onunla meşgûl olurdu. Akıllı kişiye gereken şey, zoraki ölüm gelip çatmadan önce kendi isteğiyle ölümden sonrası için çalışması ve nefsini ahlâkın rezâlet ve sefâletinden kurtarması gerekir.

Sâdî (k.s.) buyurdu:
Ey kardeş! Âkibet topraktır.
Önü toprak olan şeylerin, iyi bilki sonu da topraktır.
Allahım bizlere yolu kolaylaştır.

Yahûdîler ve dünya

وَلَتَجِدَنَّهُمْ أَحْرَصَ النَّاسِ "Elbette onları (yahudileri) insanların en hırslı, en düşkün olanları olarak bulacaksın"

Akıllı kişinin bir şeyi bulması, ilim ve bilgi makamına geçerlidir. Bilmek demektir. Bulmak, tecrübeden ve benzerlerinden sonra vâki olan ilim demektir. Cümlenin başındaki lam kasem lamıdır. Yâni, Ey Habibim Ahmed! Rasûlüm ya Muhammed! Allah'a yemin olsun ki! Sen yahudileri insanların en hırslıları olarak göreceksin, demektir.

عَلَى حَيَاةٍ "hayat üzerine, (hayata en düşkün)"

Onlar ölümü temenni etmezler. حَيَاةٍ hayat kelimesinin nekre gelmesi, nevilik (çeşitlilik) içindir. Bu hayat, onların içinde yaşadığı ve

---

1 Âl-i İmrân: 3/185
2 Tirmizi, Mevsûâtü'l-hadîs-i şerif no: 2229

özellikle uzamasını istedikleri ve içinde oldukları dünya hayatıdır. Bu hayat mutlak hayattan bir çeşittir.

وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا "Ve hatta (yahudileri) müşriklerden bile (dünyaya daha düşkün bulacaksın.)"

Manâ itibârı ile mâkablinin üzerine atıftır. Sanki şöyle denilmektedir: Yahûdîler, insanlardan daha haristirler. Müşrikleri de ayırarak ayrıca zikretti. Halbuki müşrikler de insandırlar? Müşrikler, dünya hayatından başka hayat tanımadıklarından ve dünyaya çok düşkün olduklarından burada ayrıca müşriklerden de daha hırslı denildi.

Burada büyük bir tevbih (kınama) vardır. **(1/185)**

Çünkü müşrikler, âhirete inanmamaktadırlar. Müşrikler, dünya hayatından başka bir hayat tanımamaktadırlar. Müşriklerin dünyaya karşı haris olmaları akıldan uzak değildir, onlardan zahid olmaları beklenilmez. Çünkü dünya, müşriklerin cennetidir. Kitab sahibi olan Yahûdîlerin dünyaya haris olmaktan ve dünya düşkünlüğünde müşriklerden daha haris olmaları kınanacak şeydir. Amellerinin karşılıklarını (yâni âhirete) inandığını ikrâr eden bir toplumun hakikaten müşriklerden daha haris olmaları gerçekten en büyük kınamayı gerektiren bir haldir.

Eğer sen: "Yahûdîlerin dünyaya düşkünlükleri, neden müşriklerin dünyaya düşkünlüklerinden daha çoktur?" dersen cevâben derim ki: Çünkü Yahûdîler, sahib oldukları ilim ile durumlarını ve yapmış oldukları günahlardan dolayı cehennemlik olduklarını ve bundan kaçmanın mümkün olmadığını iyi biliyorlardı. Müşrikler ise, cehennemi bilmiyorlardı.

يَوَدُّ أَحَدُهُمْ "Onlardan herbiri arzulamak ve istemekteydiler."

Onların hırslarını ziyâde beyan etmek için istinâf yoludur. Yâni, istiyor, temenni ediyor ve bu müşriklerden her biri arzulamaktadır.

لَوْ يُعَمَّرُ أَلْفَ سَنَةٍ Onların her biri bin sene ömür sürmeyi (arzular.)"

Onların hayata olan sevgilerini anlatmaktadır. Kendisinde temenni manâsı bulunmaktadır. Yâni sanki müşriklerin, ليتنى اعمر "Keşke biz çok uzun bir ömür sürseydik", demektedirler. Kıyas olan

يَوَدُّ أَحَدُهُمْ "Onlardan herbiri arzulamak ve istemekteydiler." Âyet-inde يَوَدُّ gayb olduğu için, لو اعمر "Eğer ömür sürseydi," şeklinde gayb şekliyle söylenilmesi gerekirdi. Bu söz; senin: حلف بالله ليفعلن "Elbette yapacağına dair Allah'a yemin etti, sözüne benzemektedir. Bu cümlenin mahalli nasbtır. يَوَدُّ "sever" fiilinin mamûlü olmak üzere mahallen mensubtur. Her biri temenni etmektedir, cümlesinin manâsı, onlar kendilerine hayatta kalmak ve bakî olmanın kendilerine verilmesini istemektedirler, demektir. İstenen ömür bin senedir. Bu sayı husûsiyetle tesbit edilmiştir. Çünkü sebebi ise, mecûsîler yâni ateş perestler kendi aralarında, aksırma anında, dilek, temenni ve selâmlaştıkları zaman, "Bin sene yaşa," "Nevruz yaşa," ve "Bin mihricân" gibi söylerlerdi. Bu kelime Acemce (Farsça şöyle söylenir:) زى هزار سال "Bin sene yaşa," demektir. Müşrik kelimesinin, mecûsîler için de kullanılması doğrudur. Çünkü onlar, zulmet ve nûr diye iki şeyden sözetmektedirler.

وَمَا 'Ve değildir," koruyucu değildir.

هُوَ "O" Yâni onlardan biri, مَا"nın ismidir.

بِمُزَحْزِحِهِ "Uzaklaştırıcı," مَا "nın haberidir. Cümlenin başındaki ب(harfi zâid) olup tezyini kelâm için gelmiştir.

زحزحة uzaklaştırmak ve kurtarmak demektir.

مِنَ الْعَذَابِ "Azab'dan," ateşten. أَنْ يُعَمَّرَ Uzun yaşamaları," مُزَحْزِح nin failidir. Yâni uzun ömürlü olması demektir.

وَاللّٰهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ(96) "Allah, onların neler yaptığını görüp duruyor."

بَصِير kelimesi, Arab kelâmında, bir şeyin künhünü bilmek ve gerçek manâ'da ondan haberdâr olmaktır. Yâni, Allahü Teâlâ Hazretleri, isyân ve küfür'den onların bütün gizliliklerini bilen demektir. Allah'a hiçbir şey gizli kalmaz. Onların yapmış olduğu amel ile Allah, onları cezâlandıracaktır. Hiç şüphesiz onlar, dünyada, rüsvây, zillet ve meskenete düşecekler; âhirette ise azab göreceklerdir. Bu dünya

hayatı çok seri (hızlı) bir şekilde akıp gidiyor. Bir kişi bin sene ve hatta daha fazla yaşasa bile yine ölecektir. Kim uzun ömrü iyilik için sever ve ömrünü iyilikte harcarsa o kişi kurtuluşa nâil olur.

Efendimiz (s.a.v) buyurdular:

طُوبَى لِمَنْ طَاَلَ عُمْرُهُ وَحَسُنَ عَمَلُهُ "Ömrü uzun ve ameli güzel olan kişiye ne mutlu."

Kim fesâd çıkartmak için ömrünün uzun olmasını isterse, o kişi sapıtmıştır. Onun korktuklarından kurtulması mümkün değildir. Ölüm elbette gelecektir. Ümmet icma ettiler ki, ölümün, belirli bir yaşı yoktur, belirli bir eceli (süresi) yoktur ve belirli bir hastalığı yoktur. Bunlar, (ölümün belirli bir yaşı, sûresi, ve hastalığının olmayışı) kişinin sürekli ölüme hazır olup ve ondan korkması içindir. Ölümden sonrası için çalışması gerekir.

Sâlih'in uyarması

Rivâyete göre, sâlih kimselerden biri, Medine (veya herhangi bir şehir) surları üzerinde durur ve her gün şöyle seslenirdi:

"Ey Medine halkı! Göç başladı! Göç başladı!" derdi. Aradan zaman geçti insanlar onun sesini işitmez oldular. O şehrin emiri o sesin kesilme sebebini sordu. Kendisine: "O öldü," denildi. Şehrin emiri buyurdu:

مازال يلهج بالرحيل و ذكره حتي اناخ ببابه الجمال

فأصابه متبقظا متشعرا ذا اهبة لم تلهمه الآمال

Göçü anıp duruyordu. Derken deveci geldi, devesinin kapısına "ıhtırdı" çöktürdü. Onu yolculuğa hazırlıklı ve uyanık buldu. Zaten emelleri hiçbir vakit onu yolculuktan oyalamamıştı.

Ölüm'ün gelip çatması haktır. İnsan her ne kadar uzun yaşasa ve ömrü uzasa bile elbette bir gün ölecektir. Ölüm ister istemez bütün canlılara müsâfir olacaktır.

Danyâl Aleyhisselâm

Şarih el-Hattab, Vehb bin Münebbih'ten rivâyet etti. O buyurdu. Danyâl Aleyhisselâm, ıssız bir çölde yürüyordu. Bir ses işitti:

-"Ey Danyâl! Dur! Acâiblikler gör!" Danyal Aleyhisselâm sağına soluna baktı bir şey göremedi. Yine yoluna devam etti. İkinci kere bir ses işitti. Danyal Aleyhisselâm, ikinci ses üzerine durdum, dedi. Bir de ne göreyim bir ev beni kendisine çağırıyor. Ben de o evin içine girdim. Altından yapılmış bir yatak gördüm. Misk ve anber ile donatılmış. Üzerinde ölü bir genç vardı. Genç, ölü değil de sanki uyuyordu. Gencin üzerinde anlatılmayacak vasıfta birçok güzel süs eşyâları, altın ve mücevherât vardı. Sağ elinde altından bir yüzük, başında altından yapılmış taç vardır. Başı ucunda bir kılıç vardı. Yapraktan ve yeşilliklerden daha yeşildi. Bir baktım yataktan bir ses geldi:

-"Bu kılıcı al ve üzerindekini oku!" Bunun üzerine ben kılıcı aldım ve üzerindeki yazıları okudum O kılıcın üzerinde şu yazılıydı:

-"Bu, Samsâm bin Avc bin Unuk bin Âd bin İrem'ın kılıcıdır. Ben binyediyüz (1700) sene yaşadım. **(1/186)** Ben on iki bin cariye (kadın) ile temasta bulundum. Ben kırk bin şehir binâ ettim. Ben zulüm, zorbalık ve ahmaklık ile insâf dâiresinden çıktım. Benim hazinelerimin anahtarlarını, dörtyüz katır taşırdı. Dünyanın haracını (vergisini) ben alırdım. Dünya ehlinden benimle münâzarâ edebilecek ve çekişebilecek kimse yoktu. Kimse benim karşıma çıkıp benimle harbedemiyordu. Ben Rubûbiyeti (Rab olduğumu) iddia ettim. Bana açlık isâbet etti. Öyle bir duruma düştüm ki, açlığımı gidermek için, bir avuç içi kadarcık bir tane (yenecek maddesi, buğday ve arpa için) bin (1000) kafîz[1] kadar inci (ve altın) verdim. Gün geldi, bunu bulamadım. Bulmaya gücüm yetmedi. Varlığın içinde açlıktan öldüm. Ey dünya ehli! Ölümünüzü zikredin. Hem de çok zikredin. Benden ibret alın. Beni aldattığı gibi, dünya hayatı sizi aldatmasın. Muhakkak ki, ehlim (ailem ve avânelerim) benim günahımdan hiçbir şeyi üzerimden kaldıracak değiller. Kimse benim günah yükümü yüklenmez."

Sâdî buyurdu:

Ey Efendi! Mağrur olma.

Ömür tükendi. Ferâsetli davran.

Zaman geçip gidiyor.

---

1 Kafîz قفيز eski bir ölçek ve tartı birimidir. Bir kafîz, 18 (onsekiz) kilo ağırlığa tekâbul etmektedir.

Kalbi Yumuşatmanın Yolu

Kalbleri katılaşmış olanlar, kalbelerini bir takım işler ile tedâvî etmeleri gerekir.

Birincisi: Kendisinde mevcud olan kötü huyları kökünden koparmaktır. Bu da, ilim, vaaz ve zikir meclislerine gitmek, Allah korkusunu kalbine yerleştirmek, Allah'a rağbet etmek ve sâlihlerin (Peygamberlerin, âlimlerin, evliyâ ve şehidlerin) haberlerini (menkıbelerini) okumak ve dinlemekle olur. Bütün bunlar, kalbi yumuşatan, kurtaran ve kalbleri kararmaktan koruyan hususlardır.

İkincisi: Ölümü anmaktır. Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin أَكْثِرُوا ذِكْرَ هَاذِمِ اللَّذَّاتِ يَعْنِي الْمَوْتَ Lezzetleri yok edeni çokca zikredin yâni ölümü anın"[1] hadîs-i şerîfine uyarak, ölümü çok zikretmektir. Ölüm, lezzetleri kestiği gibi, cemaatleri birbirinden ayırır; kız ve erkek çocukları yetim bırakır.

Üçüncüsü: Can çekişen ve ölmek üzere olan kişileri müşâhede etmektir (yanlarında bulunmaktır). Muhakkak ki, ölmek üzere olan kişiye bakmak, onun sekerâtü'l-mevt (ölüm sarhoşluğu ile kendisini kaybettiği) anı müşâhede etmek, nezi' halini yâni can verme durumunu görmek ve ölümden sonra sûretini, (kabir ve mahşerdeki şeklini) düşünmek, nefisleri dünyanın lezzetlerinden keser, kalbleri, dünyanın sevinçlerinden uzaklaştırır, göz kapaklarını uyumaktan ve bedeni istirahât etmekten men eder (engeller), kişiyi amel etmek için uyandırır, kişiyi ziyâdesiyle çalışmaya ve yorulmaya sevkeder ve böylece insanı ölüm gelmeden önce ölüme hazırlar. Çünkü o şiddetlilerin en şiddetlisidir.

Ka'b el-Ahbâr Hazretlerine denildi:

-"Ey Ka'b! Bize ölümü anlat!" Buyurdu:

-"Ölüm diken ağacı gibidir. Âdemoğlunun içine girer. O ağacın her bir dikeni insanın bir damarını tutar. O dikenleri insanın bedeninden çıkartmak için çok kuvvetli ve şiddetli bir adam bütün kuvvetiyle onları çekip çıkartmaktadır. O dikenlerden koparılan koparılana, içinde kalan kalana. O dikenler kendileriyle berâber insanın belki içini dışına getirirler. İşte ölüm budur. Hadis-i şerîfte Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri buyurdular:

1 Tirmizi, Mevsûâtü'l-hadîs-i şerif no: 2229

لَوْ اَنَّ شَعْرَةً مِنْ وَجَعِ الْمَيِّتِ وُضِعَتْ عَلَى اَهْلِ السَّمَوَاتِ وَالْاَرْضِ لَمَا مَاتُوا اَجْمَعِينَ وَاَنَّ فِي يَوْمِ الْقِيَامَةِ لَسَبْعِينَ هَوْلاً وَاِنَّ اَدْنَى هَوْلٍ لَيُضْعَفُ عَلَى الْمَيِّتِ سَبْعِينَ ضِعْفاً

"Ölüm acısından bir kıl (kadar bir şey) göklerin ve yerin ehlinin üzerine konulsa, hemen hepsi ölürlerdi. Muhakkak ki bunların yetmişi (ölüm acısının yetmiş katı) o günün korkularının yanında daha küçüktür."

Allah'a, meleklerine ve peygamberlerine düşman olan kişi kâfirdir

قُلْ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِجِبْرِيلَ فَاِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلٰى قَلْبِكَ بِاِذْنِ اللّٰهِ
مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَهُدًى وَبُشْرٰى لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٩٧﴾ مَنْ كَانَ
عَدُوًّا لِلّٰهِ وَمَلٰٓئِكَتِهِ وَرُسُلِهِ وَجِبْرِيلَ وَمِيكَالَ فَاِنَّ اللّٰهَ عَدُوٌّ لِلْكَافِرِينَ
﴿٩٨﴾ وَلَقَدْ اَنْزَلْنَٓا اِلَيْكَ اٰيَاتٍ بَيِّنَاتٍ وَمَا يَكْفُرُ بِهَٓا اِلَّا الْفَاسِقُونَ
﴿٩٩﴾ اَوَكُلَّمَا عَاهَدُوا عَهْدًا نَبَذَهُ فَرِيقٌ مِنْهُمْ بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَا
يُؤْمِنُونَ ﴿١٠٠﴾ وَلَمَّا جَٓاءَهُمْ رَسُولٌ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ مُصَدِّقٌ لِمَا
مَعَهُمْ نَبَذَ فَرِيقٌ مِنَ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ كِتَابَ اللّٰهِ وَرَٓاءَ ظُهُورِهِمْ
كَاَنَّهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٠١﴾

Meal-i şerifi:

"Söyle, her kim Cibrîl'e düşman ise, bilsin ki o, o Kur'an'ı senin kalbin üzerine -Allah'ın izniyle- indirdi, önündekileri tasdikleyici ve mü'minlere bir hidâyet ve bişâret olmak için... [97]

Her kim Allah'a ve Allah'ın meleklerine ve resûllerine ve Cibrîl'e ve Mi'kâl'e düşman olursa, bilsin ki Allah, kâfirlerin düşmanıdır. [98]

Şânım hakkı için, sana çok açık âyetler, parlak mu'cizeler indirdik. Öyle ki imân sahasından uzaklaşmış fâsıklardan başkası onlara kâfirlik etmez! [99]

Yâ! O fâsıklar, hem bunları tanımayacaklar, hem de, ne zaman bir ahid üzerine muâhede (sözleşme) yapsalar, her defasında mutlaka içlerinden bir gürûh onu bozup atıverecek, öyle mi? Hatta az bir gürûh değil, ekserisi ahd tanımaz îmânsızlar!.. [100]

Hem Allah tarafından, onlara, berâberlerindekini tasdikleyici bir peygamber gelince, eski kitâb verilenlerden bir kısmı, Allah'ın Kitâbı'nı omuzlarının arkasına attılar; sanki bilmiyorlarmış gibi de... [101]

Tefsir:

قُلْ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِجِبْرِيلَ Söyle; her kim Cebrail'e düşman ise"

Yahûdîlerin Efendimiz (s.a.v.)'e
suâlleri ve aldıkları cevab Ve bu ayetlerin nüzül sebebi

Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri, Medine'ye teşrif ettikleri, zaman, Fedek Yahûdîlerinden Abdullah bin Suriyâ geldi. Sordu:

-"Ey Muhammed! Senin uykun nasıldır? Ben sana âhirzaman peygamberinin uykusunu sormaktayım?" dedi. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri:

-"Gözlerim uyur kalbim uyanıktır," buyurdular. Bunun üzerine o yahudî:

-"Doğru söyledin! Bana çocuktan haber ver! Çocuk anneden mi olur babadan mı?" Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri:

-"Kemik, sinir sistemi ve damarlar, erkekten; kan, et, tırnak ve saç kadındandır!" buyurdu. O:

-"Doğru söyledin! Bazen çocuk, amcalarına benziyor, kendisinde dayılarından hiçbir benzerlik yok? Bazen de dayılarına benziyor, kendisinde amcalarına çeken hiçbir benzerlik yok, bunun sebebi nedir?" dedi. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri:

-"Karı ve kocadan kadınların suyu diğerinin suyundan fazla olursa, çocuk ona çeker!" buyurdu. Yahûdî:

-"Doğru söyledin ya Muhammed! Yâkûb Aleyhisselâm'ın nefsine haram kıldığı yiyecek neydi?" diye sordu: Efendimiz (s.a.v.), Hazretleri:

-“Yâkûb Aleyhisselâm, çok şiddetli bir hastalığa yakalanmıştı. Allah’a nezirde bulundu: İyileşirse, en sevdiği etleri -ki, bu deve etidir- ve en sevdiği içecekler -ki, o da deve sütüdür- içmeyeceğine Allah’a adakta bulundu.” Yahûdî:

-“Doğru söyledin! Ya Muhammed! Cennette insanlara ilk ikram edilen konukluk nedir?” Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri buyurdular:

-“Balık!” Yahûdî:

-“Doğru söyledin ya Muhammed!” dedi. Yahûdî, sonra konuşmasına devam etti:

-“Bir haslet kaldı, onu da söylersen sana îmân edeceğim ve sana tabi olacağım! Sana hangi melek gelir? Sana Allah tarafından vahiy getiren meleğin adı nedir?” diye sordu. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri:

-“Cebrâil,” dedi. Yahûdî:

-“İşte o düşmandır. Çünkü Cebrâil, azab meleğidir. Katl, azab, gemilerin kırıp parçalanması ve şiddetleri haber vermek için gelir. Bizim elçimiz (İsrâiloğulları nebîleri ile Allah arasında elçilik görevi yapan melek ve İsrâiloğullarının sevdiği melek) Mikâildir. Çünkü o rahmet meleğidir. Yağmur, müjdeli haber, bolluk ve bereket ile iner!” dedi. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri:

-“Onun size ne düşmanlığı vardır?” dedi. Yahûdî:

-“Cebrâil, birçok defalar bize düşmanlık etti. Onun bize düşmanlığı çok şiddetlidir. Allahü Teâlâ Hazretleri, peygamberimiz Mûsâ Aleyhisselâm’a Beyti Makdis’in yakında harab olacağını indirdi. **(1/187)** Bu harab olma işi de kendisine Buhtunnasr, denilen bir adamın zamanında olacaktır. Buhtunnasr’ın çıkacağı ve Beyti Makdisi harab deceği zaman bize bildirildi. Buhtunnasr’ın Beyti Makdisi harab edeceği zaman biz, onu arayıp bulması için İsrailoğullarının en kuvvetli pehlivân ve kahramanlarından bir adam gönderdik. Adam gitti gezdi, dolaştı. En son onu gördü. Bâbil’de miskin, gariban, çok fakir ve hiç kuvveti olmayan cılız bir insandı. Bizim adamımız öldürmek için onu tuttu. Tam öldüreceği sırada, Cebrâil (Aleyhisselâm) bizim adamımızı ondan defetti. Onu öldürmesine engel oldu. Ve bizim adamımıza:

-“Eğer o sizi, öldürmeye memur ise, sizin onu öldürmeye gücünüz yetmez. Yok eğer size bir zararı dokunmamış, bu sizleri öldürmemiş ise hangi hak ile sen bunu öldürüyorsun?” demiş. Bizim adamımız da onu tasdik ederek Buhtunnasr’ı öldürmekten vazgeçmiş. Böylece Buhtunnasr, büyüdü, bahtı açıldı, yardım gördü, kuvvetlendi, melik oldu sonra bizimle savaştı, Beyti Makdisi harab etti, bizleri öldürdü. Cebrâil’in işi ve görevi peygamberliği bizim içimizden birine getirmekti; fakat o götürüp bizden başkalarına verdi. İşte bü-

tün bu sebeblerden dolayı biz (Yahûdîler), Cebrâil'e düşman olduk. Mikâil de Cebrâil'e düşmandır. Hazreti Ömer (r.a.) buyurdular:

-"Eğer (o iki melek) dediğiniz gibi ise, aslâ ikisi birer düşman değiller. Siz yalan söylüyor ve doğruyu örtüyorsunuz. Siz gerçekten merkebten daha (düşüncesiz ve) kâfir kişilersiniz. Hiç düşünmüyor musunuz? Bu iki melek'ten birine düşman olan diğerine düşman olmuştur. Bu iki meleğe düşman olan Allah'a düşman olmuştur."

....

قُلْ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِجِبْرِيلَ Söyle; her kim Cebrail'e düşman ise"

Burada مَنْ cevâbı mahzuftur. Yâni, kitab ehlinden kim Cebrâil Aleyhisselâm'a düşmanlık beslerse, onun düşmanlığına aslâ bir (mantık ve) yol yoktur. Belki ona Cebrâil Aleyhisselâm'ı sevmek vâcibtir.

فَإِنَّهُ "Muhakkak o," Yâni Cebrâil Aleyhisselâm,

نَزَّلَهُ "Onu indirdi." Kur'an-ı Kerim'i indirdi. Burada Kur'ânı Kerim'in zamir olarak gelmesi, şöhretinden dolayıdır.

عَلَى قَلْبِكَ "Senin kalbinin üzerine,"

Tenzili (indirilmeyi) ziyâde takrir ve vahyin mahallini beyan içindir. Zîrâ vahye ilk kâbil olan, vahyi anlayan ve muhâfaza eden odur. Yâni vahyi sana hıfzettiren, (ezberleten), onun manasını sağlayandır.

Burada عَلَى قَلْبِي "Benim kalbimin üzerine," demesi gerekirken; Allah'ın kelâmını kendisiyle konuşulduğu gibi hikâye etmek için, عَلَى قَلْبِكَ "Senin kalbinin üzerine," denildi. İbâre ile nakil'de konuşulan şeyin manâsının zihinlere yerleşmesinde ziyâde takrir vardır. Yâni, benim sözümü kendisiyle konuştuğun gibi söyle: Allah'ın izniyle Kur'ânı Kerim'i senin kalbine indiren Cebrâildir.

بِإِذْنِ اللّٰهِ "Allah'ın izniyle," Allah'ın emri ve kolaylaştırmasıyla.

مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ "Elinin önündekileri tasdik edici olduğu halde (önceki vahiyleri onaylayıcı,"

Yâni kendisinden önce inen İlâhî kitabları, tevhid konusunda ve bâzı şeriâtlerde (amelî işlerde) muvâfık olan bir kitab demektir. Bu cümle, نَزَّلَهُ "Onu indirdi." Fiilinin zamirinden hâldir.

وَهُدًى "Ve hidâyettir," Yâni, hakka ve hak dine hidâyet edicidir.

وَبُشْرَى "Ve beşarettir." Yâni cennetle müjdeleyicidir.

لِلْمُؤْمِنِينَ(97) "İman edenlere, (müminlere)."

Yahûdîlerin, Cebrâil Aleyhisselâm'a düşman olmalarına aslâ yol yoktur. İnsaflı davransalar, mutlaka onu severlerdi, Cebrâil Aleyhisselâm'ın kendilerine faydalı ve ellerindeki kitabı tashih edici (kötü niyetli hahamlar tarafından tahrif edilen ilâhî kitabı düzeltici ve onun aslını tasdik edici) vahiyler indirdiği için ona teşekkür ederlerdi.

Sonra Cenâb-ı Hak, şart ve cezâyı umûmîleştirdi. Onların inanç ve düşüncelerini reddetmek için şöyle buyurdu:

مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِلّٰهِ "Her kim Allah'a düşman olur," Yâni, inâdından dolayı emirlerine muhâlefet eder ve kibirlenip ibâdet ve taatinden çıkarsa,

وَمَلاَئِكَتِهِ وَرُسُلِهِ وَجِبْرِيلَ وَمِيكَالَ Allah'ın meleklerine, peygamberlerine, Cebrail ile Mîkâil'e (düşman olursa),"

Burada Allahü Teâlâ Hazretleri, "meleklerine" buyurduktan sonra ikisini (yâni Cebrâil ve Mikâil'i) ayrıca zikretti. O iki büyük meleğin fazîletlerinden dolayı sanki ayrı cinstenlermiş gibi onları andı. Bu onların fazîlet ve şereflerinden dolayıdır. Bu iki meleğin bu şekilde zikredilmesi, vasıfta değişiklik, cinste değişiklik mertebesinde zikredilmelerindendir.

İkrime (r.h.) buyurdu: جبر ميك اسراف kelimeleri Suryânice'de عبد kul demektir. ايل آيل kelimeleri ise الله (Allah) demektir. Bu isimlerin mânâsı, Abdullah ve Abdurrahîm, demektir.

فَإِنَّ اللّٰهَ "Muhakkak ki Allah," şartın cevâbıdır.

Burada, zamirin Cebrâil'e ve Mikâîl (a.s.)'a dönme ihtimalini ortadan kaldırmak için, فَإِنَّه "Muhakkak o" buyurmadı. İsmi zâhir ile "muhakkak Allah," buyurdu.

عَدُوٌّ لِلْكَافِرِينَ(98) Allah da o kâfirlerin düşmanıdır." Yâni onlara düşmandır.

"Kafirler" diyerek zâhiri isim geldi. Zamir gelmemesinin sebebi, onların küfürlerinden dolayı Allah'ın onlara düşman olduğuna delâlet etmesi içindir.

Manâsı: Onlara (Peygamberlere, meleklere, Cebrâil ve Mikâil'e) düşman olan kişilere Allah, düşman olur. Bu âyetlerin üzerine; İbn-i Sûriyâ isimli yahudî, Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerine:

-"Bizim bilip tanıdığımız bir şey getirmedin? Bizim bildiklerimizden bir Âyet-i Allah sana indirmedi ki onun sebebiyle sana tabi olalım?" dedi. Bunun üzerine Allahü Teâlâ şu âyetleri indirdi:

Kur'an-ı Kerim'i ancak fasıklar inkâr eder

وَلَقَدْ أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ "Şanım hakkı için sana çok açık âyetler; parlak mûcizeler indirdik."

Manâları açık ve kendilerinin Allah tarafından olduğuna delâlet eden açık âyet ve mûcizeler indirdik.

وَمَا يَكْفُرُ بِهَا "Onları kimse inkâr etmez."

Yâni helâl ve haramı açıklayan, ahkâmı (hak, hukuk) ve hadleri tafsilatıyla anlatan ayetleri;

اِلاَّ الْفَاسِقُونَ(**99**) "Ancak fasıklar inkâr ederler."

Küfürde taşkınlık yapanlar, inkârda ileri gidenler ve haddini aşanlar inkâr ederler. Bu sıfatları taşımayanlar, Allah'ın âyetlerini inkâr etmeye cesâret edemezler. Bu açıklamaları inkâr edenler gibi. Buradaki lâm'ın kitab ehline işâret için olması güzel oldu.

Hasan Basrî Hazretleri buyurdular: Fısk, isyanların çeşitlerinden biri için kullanıldığı zaman, bu nevi, küfür ve diğer isyânlardan en büyüğü için vâki oldu.

Bil ki, Kur'an-ı Kerim İlâhî nûrdur. Allah Kur'ânı Kerim'in sebebiyle zulumât (karanlıkları) açar. Yahûdîler, Allah'ın nûrunu söndürmek istediler. Allah ise nûrunu tamamlayıcıdır. Bu tür çalışmalarda Yahûdîler ancak rezil ve rüsvây olurlar. İçlerinde sıhhatli ve ayıb ehli olan insanlar, karanlık bir gecede hamama girdikleri zaman, biri elinde aydınlatıcı bir kandil ile geldiği zaman, ayıbı olanlar ışığa doğru gitmek istemezler. Sağlıklı insanlara karşı ayıplarının ve hastalıklarının ortaya çıkmasından ve insanlar tarafından ayıplanmaktan korkarlar. İşte Yahûdîler de böyledirler. Ayıplarının ortaya çıkmasından dolayı Allah'ın nûruna düşman olup onu söndürmeye çalışmaktadırlar. **(1/188)**

Mumları yakmıyorlar. Karanlık gecede ayıpları ortaya çıkmasın diye. Amma bilmiyorlar ki, güneş doğduğunda bütün halleri ortaya çıkacaktır.

أَوَكُلَّمَا عَاهَدُوا عَهْدًا "Hem de ne zaman bir ahd üzerine antlaşma yapsalar."

Burada ki, hemze inkâr ve istifhâm içindir. Vav ise atıf içindir. Makamın gerektirdiği mukadder bir cümlenin üzerine atıf içindir. Yâni, Allah'ın âyetlerini mi inkâr ediyorlar? Halbu ki, o âyetler gâyet açıktır. أَوَكُلَّمَا عَاهَدُوا عَهْدًا "Hem de ne zaman bir ahd üzerine antlaşma yapsalar." Lafzı olmaksızın, عَاهَدُوا "ahidleştiler," için tekid ve masdardır.

نَبَذَهُ فَرِيقٌ مِنْهُمْ "Her defasında mutlaka içlerinden bir güruh çıkıp onu bozacak (ve atıverecek öyle mi?)"

Yâni yularından tutup atıverecekler mi? Yâni ahdi attılar, onu terkettiler. فَرِيق tâife (güruh ve bölük) demektir. Hem çok ve az (kişiden meydana gelen bir topluluk) için kullanılır. Burada نَبَذَ "Attı" fiilinin, فَرِيقٌ مِنْهُمْ "onlardan bir fırka,"ya isnâd edilmesi, onlardan bazılarının bu ahdi bir kenara atmadıklarına delâlet etmektedir.

بَلْ أَكْثَرُهُمْ لاَ يُؤْمِنُونَ **(100)** "Belki onların çoğu inanmazlar yâni hatta az bir güruh değil, onların çoğu ahit tanımaz îmânsızlardır."

Tevrâta îmân etmezler. Dinde hiçbir şeye sahib değiller. Bunlar, verdikleri sözü ve ahdi bozmayı bir suç ve bir vebâl saymazlar, buna aldırmazlar. Bu onların düşüncelerini reddetmek içindir. Ahidlerini bozanlar belirli bir azınlıktır.

وَلَمَّا جَاءَهُمْ رَسُولٌ "Ve kendilerine herhangi bir peygamber geldiğinde," bu peygamber, Efendimiz (s.a.v.) Hazretleridir.

مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ Allah katından." مِنْ harfi cerri جَاءَ "geldi" fiiline taalluk etmektedir.

مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَهُمْ "Yanlarındaki kitabı tasdik edici" Tevrâttan,

نَبَذَ فَرِيقٌ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ Daha önce kendilerine kitap verilenlerden bir kısmı," Yâni, Tevrât

كِتَابَ اللهِ "Allah'ın kitabı" , نَبَذَ fiilinin mefûlüdür.

Yâni onlara verilen kitab Tevrâttır. Beraberlerindeki Tevrâtı tasdik eden peygamberi inkâr ettiklerinde onlar, aslında Tevrâtı inkâr edip bir kenâra atmış oluyorlar. Çünkü o Tevrâtta, Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin vasıfları bulunmaktadır. Onlar, Tevrâtın verdiği haber ile Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri'nin Allah tarafından gönderilen bir peygamber olduğunu iyi biliyorlardı.

وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ "Sırtlarından geriye (attılar),"

Yâni büyük inat ile Allah'ın kitabını sırtlarından arkaya attılar. Ona îmân etmediler. Onlar Tevrât ile amel etmediler. İlâhî kitab ile amel etmeyen kişi, onu terkeden, külliyen (tamamen) kitab'-dan yüz çeviren ve onu sırtından arkaya atan gibidir. Kitab'dan müstağnî oldular, (ona ihtiyacı yokmuş gibi davrandılar) ve iltifat etmediler.

كَأَنَّهُمْ لاَ يَعْلَمُونَ(101) "Sanki hiçbir şey bilmiyorlarmış gibi yaptılar."

Bu cümle, hal cümlesidir. Yâni, onlar Allah'ın kitabını, sırtlarından arkaya attılar. Onun Allah'ın kitabı olduğunu bilmeyen kişiler gibi davrandılar. Böyle bir hâl ile kitabullah'a muamele ettiler.

Yahûdîler dört fırkadır

Yahûdîlerin aslının dört fırka olduğu söylenildi.

(Birincisi:) Bir fırka Tevrâta îmân edip, Tevrâtın emirlerini yerine getirdiler. (Onun haklarını ikâme ettiler). Kitab ehlinden mü'min olanlardır. Bunlar çok azdırlar. Şu Âyet-i kerime ile Allah, bunlara işâret etmektedir: بَلْ أَكْثَرُهُمْ لاَ يُؤْمِنُونَ "Belki Yahûdîlerin çoğu îmân etmezler. Çok az bir kısmı îmân eder."

(İkincisi:) Bir fırka, ahidleri bozduklarını ve İlâhî kitabı sırtlarından arkaya attıklarını açıkça ifâde ettiler. Bunlar, büyük bir şımarıklık, fısk ve küfür ile ahidlerini bozduklarını aşikâr söylediler. Şu âyet ile de bunlar belirtildiler.

أَوَكُلَّمَا عَاهَدُوا عَهْدًا نَبَذَهُ فَرِيقٌ مِنْهُمْ "Ve ne zaman bir ahd üzerine antlaşma yapsalar, her defasında mutlaka içlerinden bir güruh çıkıp onu bozacak ve atıverecek öyle mi?"

(Üçüncüsü:) Bir fırka, ahidleri bozduklarını aşikâr ifâde etmediler. lâkin cehâletlerinden dolayı ahidleri bozdular, îmân etmediler. Yahûdîlerin büyük bir çoğunluğu bu guruba girmekteydi.

(Dördüncüsü:) Bir fırka, zâhiren ona bağlandıklarını ve ahidleri yerine getirdiklerinin görüntüsünü verdiler. Amma gizli olarak da ahidleri bozdular. Bunlar câhillik taslayanlardır. (Yâni bildikleri hâlde bilmemezlikten gelip, câhiller gibi davrananlardır.)

Câhillerin yaptığını yapan

Burada şu işâret vardır: Kim câhillerin yapmış olduğu işleri yaparsa, ilminin aksine olan işleri bilerek işlerse o kişi, câhiller sınıfına ilhak edilir (katılır). O kişi, câhil ile bilgide ve olgunlukta birbirlerine eşittirler. Muhakkak ki, câhil kişiden hayır gelmez. Yine ilmiyle amel etmeyen âlimden de hayır gelmez. Bundan dolayı Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri şöyle buyurdular:

وَاعِظُ اللِّسانِ ضَائِعٌ كَلاَمُهُ وَوَاعِظُ الْقَلْبِ نَافِذٌ سِهَامُهُ

Dil'den vaaz edenin sözü zayi (kayıp) olur; kalb'den vaaz edenin (sözleri) ok (gibi) delicidir, (etkiler)." Birinci (vaiz) bildiğiyle amel etmeyendir. İkincisi ise bildiğiyle amel eden kişidir. Onun sözleri kalbleri etkiler. Onun kelimeleri, hikmet, ibret ve tefekkür meyvesini verir.

Akıllı kişiye gereken, Zülcelâl (Celâl sahibi) olan Allah'ın yaka paça, sımsıkı tutmasından korkarak, Allah'ın emirlerine uymaya koşmalıdır.

Denir ki: Pişmanlık dörttür.

(Birincisi:) Bir güne pişman olmaktır. O da kişinin gıdasını almadan evinden çıkmasıdır.

(İkincisi:) Yıllık pişmanlıktır. Kişinin vaktinde zirâatı terketmesidir.

(Üçüncüsü:) Bir ömre pişman olmaktır. Kişinin kendisiyle her yönden uyum içinde olmadığı birisiyle evlenmesidir.

(Dördüncüsü:) Ebedî pişmanlıktır. Allah'ın emirlerini terketmektir. Sadece kitabı okumak (ve Kur'an ile amel etmemek) içi zehirlenmiş bir kişinin bedenin dışına ilâç sürmesi gibidir. Elbette okunan Kur'an-ı Kerim ile amel etmek gerekir. Önünde duran dizi dizi tıp kitablarına bakan hasta; mâhir bir doktora muâyene olup, o tıp kitablarında yazılı olan ilaçları kullanmadıkça, tıp kitablarına ve ilaçlara bakmak ona fayda veremez. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri'nin ahlâkı Kur'ânı Kerim idi. Yâni Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri, Kur'an-ı Kerim'in emirlerine bağlanır ve yasaklarından kaçınırdı.

Ve bilki zâhirî ilimler ile amel etmek, ancak dört mertebeyi bildikten sonra mümkündür. Meselâ, zinâ'nın hükmünün zâhirde recim ve taşlama olduğunu bilmek gibi. lâkin, insanın vücûdu nikahsız olmayı sifâhı gerektiren yerdir. İrşâd ehline gereken, zikredilen mezkûr şeylerde zinâ mahallini kontrol altına almak ve zabtetmektir. Yeme, içme ve diğer hallerde de böyledir. Kişi, ilimlerde mütebahhir (deniz gibi) olsa, kaide ve tariflerde doruk noktada olsa bile, eğer nefsi tezkiye ve kalbi tasfiye etmekle halini düzeltmezse, ona itibâr edilmez; belki onun cehâleti (ilminin) üzerine daha galibtir. (1/189) Ne güzel söylenilmiş:

حفظت شيأ و غابت عنك أشياء

"Sen bir şeyi muhafaza ettin; ama birçok şeyi kaybettin."

Hikâye (Keramet)

Nasiruddîn et-Tûsî, Evliyâullah'dan birini, ziyâret etmek için huzuruna girdi. Evliyâ'ya:

-"Bu zât! Dünya'nın en büyük âlimlerinden, Nasiruddin et-Tûsî'dir," denildi. Veli olan zât sordu:

-"Bu zâtın kemâli nedir?" Onlar:

-"Astronomi ilminde bu zât'ın bir dengi (benzeri ve alternatifi) yoktur," dediler. Veli zât:

-"Beyaz eşek ondan daha fazla Astronomi bilgisine sahibtir," dedi. Et-Tûsî oradan ayrıldı ve meclisten kalkıp gitti. O gece bir değirmen evinin kapısının önüne geldi. Oraya yerleşmek istedi. Değirmenci ona:

-"İçeriye girin! Bu gece büyük bir yağmur yağacaktır. Öyle bir yağmur yağacak ki, eğer biz kapıyı kapatmazsak, bizi sel alır götü-

rür." Et-Tûsî, bunu nereden bilip öğrendiğini değirmenciye sordu. Değirmenci:

-"Benim beyaz bir eşeğim var. Bu eşeğim, kuyruğunu üç defa göğe doğru sallarsa, o gün yağmurun yağmayacağını; eğer kuyruğunu yere doğru sallarsa, yağmurun yağacağını tecrübe lerimle öğrendim," dedi. Değirmencinin bu açıklamasından sonra Et-Tûsî, acziyetini itirâf edip, o veliyi tasdik etti. O evliyâ'ya duymuş olduğu kini terketti.

Hikâye (keramet)

Velîlerden biri, İbnî Sinâ'ya şöyle buyurdu:

-"Sen ömrünü aklî ilimlerde harcadın! Hangi mertebeye ulaştın?" dedi.

-"Ben, günün saatlerinden bir saat buldum ki, o saatte, demir, hamur hâline gelmektedir." O evliyâullah, ona:

-"O saat gelince bana haber!" dedi. Denilen saat gelince, İbnî Sîna o velîye bildirdi. O saat gelince, İbnî Sinâ eline demiri aldı. Hamûr gibi yoğurdu. Hamuru delip parmağını içine geçirdi. O istenilen saat geçince, İbnî Sinâ'nın eli öylece kaldı. Velî ona sordu:

-"Sen şu an parmağını çıkarabilir misin?" dedi. İbn-i Sina:

-"Hayır! Demirin hamur gibi olduğu saat geçti. Bir daha o saati beklemeliyim" dedi. O velî, İbnî Sinâ'nın parmağını eline aldı. İbn-i Sinâ'nın parmağını hemen çıkarttı verdi. O evliyâullah:

-"Kişiye gereken, ömrünü, fânî ve geçici şeyler ile geçirmemelidir," dedi. İbn-i Sinâ, vusûl yolunda aklın istiklâlini iddia etmişti. Cehennemi boyladı. Yahûdîler böylece, Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerine tabi olmaktan kaçındıkları ve onun Allah tarafından getirmiş olduğu Kur'ânı Kerim'e inanmadıkları için istiklâli iddia ettiler. Yanıldılar, zarar ettiler, hüsrâna uğradılar. Ve böylece, cehâlet ve küfür zulmetinde (karanlığında) kaldılar.

Mesnevî de buyruldu:

Ey can, senin gözlerin Fırat ve Ceyhun gibi akmaktadır.

Onlar ki nefislerine zulmedip kendilerini öldürdüler.

Bunlar için ağlama.

Yahûdî ve Büyücülük

وَاتَّبَعُوا مَا تَتْلُوا الشَّيَاطِينُ عَلٰى مُلْكِ سُلَيْمٰنَ وَمَا كَفَرَ سُلَيْمٰنُ وَلٰكِنَّ
الشَّيَاطِينَ كَفَرُوا يُعَلِّمُونَ النَّاسَ السِّحْرَ وَمَٓا اُنْزِلَ عَلَى الْمَلَكَيْنِ
بِبَابِلَ هَارُوتَ وَمَارُوتَ وَمَا يُعَلِّمَانِ مِنْ اَحَدٍ حَتّٰى يَقُولَٓا اِنَّمَا نَحْنُ
فِتْنَةٌ فَلَا تَكْفُرْ فَيَتَعَلَّمُونَ مِنْهُمَا مَا يُفَرِّقُونَ بِهٖ بَيْنَ الْمَرْءِ وَزَوْجِهٖ
وَمَا هُمْ بِضَٓارّٖينَ بِهٖ مِنْ اَحَدٍ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ وَيَتَعَلَّمُونَ مَا يَضُرُّهُمْ وَلَا
يَنْفَعُهُمْ وَلَقَدْ عَلِمُوا لَمَنِ اشْتَرٰيهُ مَا لَهُ فِي الْاٰخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ وَلَبِئْسَ
مَا شَرَوْا بِهٖٓ اَنْفُسَهُمْ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿١٠٢﴾ وَلَوْ اَنَّهُمْ اٰمَنُوا
وَاتَّقَوْا لَمَثُوبَةٌ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ خَيْرٌ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿١٠٣﴾

Meal-i şerifi:

Tuttular, Süleyman mülküne dair şeytanların uydurup/takip ettikleri şeylerin ardına düştüler. Halbuki Süleyman küfretmedi ve lâkin o şeytanlar küfrettiler. Nâsa sihir tâlim ediyorlar ve Bâbil'de Hârut, Mârut iki melek üzerine indirilen şeyleri öğretiyorlardı. Halbuki o ikisi, "biz ancak bir imtihan için gönderildik, sakın sihir yapmayı tecviz edip de kâfir olma!" demedikçe bir kimseye öğretmezlerdi. İşte bunlardan, kişi ile zevcesinin arasını ayıracak şeyler öğreniyorlardı. Fakat Allah'ın izni olmadıkça bununla kimseye zarar verebilir değillerdi. Kendilerine zarar verecek, menfaati olmayacak bir şey öğreniyorlardı. Kasem olsun, onu her kim satın alsa, her halde onun âhirette bir nasibi yok. Bunu muhakkak bilmişlerdi amma, canlarını sattıkları o şey, ne çirkin bir şeydi; onu bilselerdi!.. [102]

Evet! İmân edip de korunmuş olsa idiler, elbette Allah tarafından bir mükâfat çok hayırlı olacaktı... Bunu bilselerdi!.. [103]

Tefsiri:

Şeytana tabi oldular

وَاتَّبَعُوا مَا تَتْلُو الشَّيَاطِينُ "Tuttular da şeytanların uydurup izledikleri şeyin ardına düştüler."

Yâni, Yahûdîler, Allah'ın kitabını, sırtlarının arkasına attılar. Okudukları, sihir (büyü) kitaplarına tabi oldukları ve şeytanların amel ettiği sihirbazların kitablarının ardına düştüler. Bu şeytanlar, cinlerden oluşan azgınlardı. Onlara geçmişlerin hal ve hikâyelerini okuyorlardı.

Burada اتباع tabi olmak ve uymaktan murat, samîmî bir şekilde, birine tabi olmak ve tamamen ona yönelmek demektir.

عَلَى مُلْكِ سُلَيْمَانَ Süleyman mülküne dair (Süleymanın mülkü üzerine,)" Süleyman Aleyhisselâm'ın mülkü zamanında vaktinde şeytanların uydurdukları şeylere tabi oldular. Burada muzâf hazıf oldu. Ve cümlede geçen, عَلَى, في manâsınadır.

Sebeb-i Nüzûlü

Süleyman Aleyhisselâm

Süddî şöyle buyurdu: Şeytanlar, (birinci kat) semâ'ya (göğe) çıkıyorlardı. Orada melekler, konuşurlarken onları dinliyorlardı. Yeryüzünde olacak ölüm ve diğer şeyleri öğreniyorlardı. Sonra onları gelip, işittikleri her kelimeye yetmiş yalan kelime katarak onları kâhinlere aktarıyorladı. Cinlerin, yetmiş kat yalan katarak, kahinlere haber verdiği bilgileri, kâhinler, insanlara hemen yazıp kitab hâline getiriyorlardı. Bu durum İsrâiloğulları arasına yayıldı. Cinlerin gaybı bildikleri inancı İsrâiloğulları arasına yayıldı. Bunun üzerine Süleyman Aleyhisselâm, insanların arasına haber ve adamlarını gönderdi. O kitapları topladı. Hepsini bir sandığa koydu. Onları, alıp oturmakta olduğu kürsî'nin altına gömdü. Ve şöyle buyurdu:

-"Bundan sonra bir kimsenin "cin ve şeytanlar gaybı biliyor" dediğini işitirsem boynunu vururum." Sonra Süleyman Aleyhisselâm vefat etti. Zamanla Süleyman Aleyhisselâm'ın kâhinlerin kitablarını toplayıp, tahtının altına gömdüğünü bilenler kalmadı. İsrâiloğullarında ihtilaflar çıktı. Şeytanlar bir insan sûretinde İsrâiloğullarından bir nefere geldi:

-"Sizin ebediyyen yiyemeyeceğiniz ve sahib olamayacağınız bir hazineden size haber vereyim mi?" dedi. Onlar:

-"Evet!" dediler. Şeytan onlara:

-"Süleyman Aleyhisselâm'ın, oturmakta olduğu kürsî'nin altını kazın," dedi. Şeytanlar, onlarla berâber gitti. Onların kazacakları yerleri gösterdi. Şeytan bir köşede durdu. İsrailoğulları ona:

-"Yaklaş!"dediler. O:

-"Hayır! Ben burada durayım. Eğer orada hazineyi bulamazsanız, beni öldürün," dedi. Zîrâ şeytanlardan biri o kürsî'ye yaklaşsaydı hemen yanardı. İsrâiloğulları şeytanın istediği yeri kazdılar. O kitabları çıkarttılar. Şeytan onlara:

-"Muhakkak ki Süleyman! (Aleyhisselâm), cinleri, insanları, şeytanları ve kuşları, bu kitablar ile emrine almıştı" dedi. Yahûdîlerin şaşkınlıkları arasında Şeytan uçup kaçtı. Bunun üzerine İsrâiloğullarının arasına, Süleyman Aleyhisselâm'ın sihirbaz olduğu yayıldı. İsrailoğulları, bu kitabları aldılar. Bundan dolayı, Yahûdîlerin, arasına büyü ve sihirbazlık yaygın bir halde bulunmaktadır. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri geldiği zaman **(1/190)** Allahü teâlâ Hazretleri, Süleyman Aleyhisselâm'ı bunlardan (Yahûdîlerin, sihir iftiralarından) beri (uzak olduğunu) bildirip temize çıkarttı. Süleyman Aleyhisselâm'ın sihir ve büyüden uzak olduğunu bildirdi.

وَاتَّبَعُوا مَا تَتْلُو الشَّيَاطِينُ عَلَى مُلْكِ سُلَيْمَانَ Tuttular da Süleyman mülküne dair şeytanların uydurup izledikleri şeyin ardına düştüler," buyurdu.

وَمَا كَفَرَ سُلَيْمَانُ "Halbuki Süleyman küfretmedi."

Sihir ve ilmiyle kâfir olmadı. Yâni, Süleyman Aleyhisselâm, sihirbâz değildi. Sihirbâz kişi, kâfirdir. Sihrin, küfür olduğuna tariz de, Süleymân Aleyhisselâm'ın böyle çirkinliklerden uzak olduğunu mübâlağa ile beyan etmek içindir. Onların yalanlarını başlarına vurdu.

وَلَكِنَّ الشَّيَاطِينَ كَفَرُوا "lâkin o şeytanlar küfrettiler." Sihri, kullanmak, öğretmek ve onu düzenlemekle kâfir oldular.

يُعَلِّمُونَ النَّاسَ السِّحْرَ "insanlara sihir öğretiyorlar,"

Yâni kâfir oldular. Halbuki, onlar sihri, insanları sapıtmak ve dalâlete düşürmek için öğretiyorlardı. Rivâyet olundu ki, sihir, şeytanların güçlerinin cevherinden ve ağızlarının inceliğinden çıkartmış oldukları şeylerdir.

وَمَا "Ve o şey ki," yâni insanlara o şeyi öğretiyorlardı ki,

أُنزِلَ عَلَى الْمَلَكَيْنِ "O iki meleğe indirilen (şeyleri öğretiyorlardı." Ona ilham edilen ve öğretilen şeyleri. O da sihir ilmidir.

Onlar, Allah tarafından insanları imtihan etmek için, sihir ilmini öğretmek gayesiyle indiler. İnsanlardan, sihir ilmini öğrenen ve onunla amel eden kişi kâfir oldu. Sihir ilminden kendini koruyan veya amel etmek için değil de, sihirden kendisini korumak için öğrenen ve öğrendiğiyle amel etmeyen kişiler ise, mü'mindiler. Kâfir olmadılar. Şöyle ki: عرفت الشر لا للشر ولكن لتوقيه Ben şerri, şer için değil; ondan korunmak için öğrendim" denildiği gibi.

Bu, bir "arrâf"a yâni sihirci veya geleceği bildiğini söyleyen kişi veya cindâra) geldiği zaman, ona bir şey sormak, onun halini imtihan etmek, işinin iç yüzünü öğrenmek, onun yalan ve doğrularını ortaya koyacak bilgilere sahip olmak caizdir.

İmam Fahreddin (er-Râzî) Hazretleri buyurdular: "O iki meleğin indirilmesindeki hikmet şuydu: Sihirbâzlar, şeytanlardan bir şeyleri dinleyerek kapıyorlardı. Sonra o işittikleri şeyleri insanların arasına yayıyorlardı. Bu sebeple peygamberlere inen vahye benzedikleri için, Allah o iki meleği halka büyünün keyfiyetini öğretmek için, yeryüzüne indirdi. Allah'ın kelâmıyla sihirbâzların sözü arasındaki fark zâhir olsun diye."

بِبَابِلَ "Bâbil'de" Bu kelimenin başında ki, ب harfi في manâsınadır.

Ve أُنزِلَ fiiline taalluk etmektedir veya mahzûf bir fiile taalluk etmektedir. الْمَلَكَيْنِ iki melek," kelimesinden haldir. Bâbil, Irak'taki Bâbil'dir. Veya Bâbil, Kûfe toprağıdır. بَابِلَ kelimesinde (gayri munsarıfın alâmetlerinden) ucme (yabancı kelime olmak) ve alemiyet (isim) olma illetlerinden dolayı gayri munsarıftır. Bâbil'in isimlendirilmesi hakkında söylenenlerin en güzeli şudur. Nuh Aleyhisselâm, Cüdî dağının en alt tarafına indiği zaman, bir şehir (kasaba) binâ etti. Ona, ثمانين "seksenler" adını verdi. Bir gün, uyandıklarında dillerinin değiştiğini, tam seksen dil ile konuştuklarını gördü. Onlardan biri Arab lisanıydı. Bazıları bazılarını anlayamıyordu.

Hârut ve Mârut

Yine Kurtubî tefsirinde bu böyledir:

هَارُوتَ وَمَارُوتَ "Hârût ve Mârût'a" Bu cümle, الْمَلَكَيْنِ kelimesinin atfı beyanıdır.

O iki meleğin isimleridir. Bu iki kelime, ucme (yabancı dilden Arabçaya geçmiş birer kelime olmakla) ve alemiyyet illetlerinden dolayı gayri munsarıftırlar. Hârût ve Mârut'un kıssalarında rivâyet edilen: "Bu iki melek, şarap içtiler, kan döktüler, zina ettiler, adam öldürdüler, puta secde ettiler" ve bunlara benzer aslı ve astarı olmayan iftiralar delilsiz, mesnedsiz ve dayanaksızdır. Güvenilmez. Zîrâ bütün bu iftiraların kaynağı ve dayandığı yer Yahûdîlerin rivâyetleridir. (Allah'a ve peygamberlerine iftira eden ve peygamberleri öldüren Yahûdîlerin aktardığı rivâyetler, tamamen yalandır.) Bunların hepsi aklî ve naklî delillere muhâlif (aykırı) olup, İslâma zıd şeylerdir. Belki bunlar, misâl ve rumuz yoluyla söylenilmiş şeylerdir ki, onlar ile akıllı ve şüpheden uzak kişileri irşad etmek ve onları teşvik etmek içindir. Zîrâ iki melekten murat, nazarî akıl ve amelî akıldır. Zühre adı verilen kadın ise, temiz olan nefsi nâtıkâ'dır. Onun yaratılışının ve her ikisinin ona taarruz etmelerinin aslında, onu âhiret hayatına hazırlamaktır. Kadının onların ikisini günaha sevketmesi ise, o kadının her ikisini teşvik etmesidir. Onları, tabiî mizâc hükmüyle onların cevherlerinde bulunan, kirli süfliyâta düşürmektir. Onun, onlardan öğrendiği şey ile göğe yükselmesi ise, insâflı davranması, nasihat ve temizliğinden dolayı, onun yüceler yücesine yükselmesi ve orada kudsîlere karışmasıdır. Müfessirlerden bir çoğu burada değişik beyanlarda bulunmuşlardır.

Melekler ve günah

Bu güzel meclisleri toplayan fakir (İsmail Hakkı Bursevî Hazretleri,) der ki: Ben, haber (tarih) ve beyân erbabının; müşâhede ve ayân ashâbının kitablarını sahife sahife araştırıp okudum. O kitabları umûmiyetle, o ikisinin (Hârût ve Mârût'un) zikrinde geçen şeyleri içerdiğini gördüm. Büyük bir kalabalığın, dayanağı Yahûdîler olan rivâyetleri ittifak ile eserlerine almaları nasıl caiz oluyor? Özellikle bu tehlikeli ve korkunç konularda? Ben derim ki: Meleklerin:

عَلَيْهَا مَلاَئِكَةٌ غِلاَظٌ شِدَادٌ لاَ يَعْصُونَ اللهَ مَا أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ

"Onun başında gâyet katı, şiddetli, Allah'ın kendilerine buyurduğuna karşı gelmeyen ve emredildikleri şeyi yapan melekler vardır."[1]

1 Et-Tahrim: 66/6

إِنَّ الَّذِينَ عِنْدَ رَبِّكَ لاَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ Zîrâ rabbinin yakınında olanlar, ibadetinden istikbar eylemezler (kibirlenmezler) 7/206" [1]

يُسَبِّحُونَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ لاَ يَفْتُرُونَ (Melekler,) "Gece gündüz O'nu tesbih ederler, fütur getirmezler! 21/20" [2] Şekillerinde vasıflanmaları ve övülmeleri, meleklerden de isyânın meydana gelebileceğine bir delildir. Eğer isyân işlemeleri mümkün olmasaydı, bu şekilde övülmezlerdi. Zîrâ kendisinden meydana gelmesi mümkün olmayan mümteni bir şey için kimse övülmez. lâkin (şu farkla ki,) meleklerin taati, tabiatleri gereğidir. İsyânları ise, tekellüf yâni büyük bir zoraki haldir. İnsanların halinin aksine... (İnsan tabiati gereği günah işler ve kendisini zorlayarak ibâdet eder.) Teysir Tefsirinde olduğu gibi.

Bu, anlatılan şeylerin meydana gelebileceğinin cevazıdır. Bununla berâber, o iki meleğin, yeryüzüne inişi hakkında anlatılan rivâyetler gerçekten müşkil (anlatılması ve anlaşılması) zordur. **(1/191)** Bu durum onlardaki müşkili kesinlikle kaldırmaz.

Hârut - Mârut ve bir rivâyet

Rivâyete göre İdris Aleyhisselâm zamanında az amel ve çok günah işlemelerinden dolayı Âdemoğlunu ayıpladılar. Bunun üzerine Allah, onlara şöyle buyurdu:

-"Eğer ben sizleri dünyaya göndersem, siz de onların yaptıkları gibi yapacak ve onların irtikab ettiklerini irtikâb edeceksiniz," dedi. Melekler:

-"Ya Rabbi seni noksan sıfatlardan tenzih ederiz! Sana karşı isyân etmek bize yakışmaz," dediler. Allahü Teâlâ:

-"Öyleyse içinizde en hayırlı olanlarınızdan iki melek seçin. Onları yeryüzüne indireceğim," dedi. Melekler de kendi aralarında Hârut ve Mârut'u seçtiler. Bu ikisi meleklerin en sâlihlerinden ve en çok ibâdet edenlerindendi. Bu iki melek, beşer yâni insan terkibi (insanın sahib olduğu nefis ve diğer meziyetlere bezenmiş olarak) yeryüzüne indirildiler. Ve böylece yaptıklarını yaptılar.[3] Bu rivâyet akıldan uzak değildir. Çünkü meleklerin iniş sebepleri sadece isyân için değildir. Bu zâhir olmaktadır. Yoksa Cebrâil ve diğer meleklerden de günah zâhir olurdu. Görmüyor musun iki kavle göre, İblis meleklerden olduğu halde onun şehveti ve zürriyeti vardır. Çünkü İblis melekler

---

1 El-A'râf: 7/206
2 El-Enbiyâ: 21/20
3 Kenzül-Ümmâl hadis no: 4379 bakınız.

divânından kovulduktan sonra bu durumlar kendisinden meydana geldi. Buna göre Hârut ve Mârut yeryüzüne indikten sonra onlar için şehvetin meydana gelmesi câizdir. Beşeriyet terkibi bunu gerektirir.

Âhkâmü'l-Mercân'da şöyle buyuruldu: Muhakkak ki Allahü Teâlâ, meleklerin, cinlerin ve insanların arasında sûret ve şekilleri birbirlerine zıt olacak şekilde yarattı. Allahü Teâlâ'nın bir meleği insan sûretine çevirmesi, o meleğin zâhiri ve bâtınî olarak melek olma şeklinden çıkmasıyla olur. Yine böylece eğer, şeytan insan oğlu şekline çevirilse, şeytan olmaktan çıkar.

Hârût ve Mârut'un cezâsı

Rivâyet olundu: İdris Aleyhisselâm o iki meleğe şefaat etmek isteyince, onlar dünya ve âhiret azabı arasında muhayyer bırakıldılar. Onlar da dünya azabını seçtiler. Çünkü dünya azabı, âhiret azâbına göre çok kolaydır. Bunun üzerine onlar, Bâbil kuyusunda, saçlarından bağlı bir şekilde bağlandılar. Ta kıyâmete kadar böyle kalacaklar.

Mücâhid buyurdu: Ateşle dolu olan kuyuya konuldular. (Başka bir rivâyete göre:) Onlar ayaklarından asılı olarak durmaktadırlar, denildi. Dilleriyle suyun arasında ancak dört parmak kadar bir mesâfe vardır. Onlar orada susuzluk ile azablandırılmaktadırlar. (Bunlar gerçek değil; birer rivâyettirler)"

Şeyh Üftâde Efendi (k.s.) Hazretleri buyurdular:

İç yağından yapılmış bir mumun kokusu çirkindir. Ondan melekler rahatsız olurlar. Hatta Hârut ve Mârut'un böyle bir koku ile azab gördükleri, söylenir. Baldan yapılmış bir mumun kokusu güzeldir. Aziz Mahmud Hüdâyî Hazretlerinin "Vaikât"ında bu böyledir.

Dünya'nın büyüsü

Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri buyurdular:

اِتَّقُوا الدُّنْيَا فَوَ الَّذِى نَفْسِى بِيَدِهِ اِنَّهَا لاَ سِحْرَ مِنْ هَارُوتَ وَمَارُوتَ

Dünyanın sizi büyülemesinden korunun. Nefsim yed-i kudretinde olan Allah'a yemin olsun ki, Hârut ve Mârut'tan sihir cinsi meydana gelmedi." [1]

Âlimler buyurdular:

Dünya ikisinden daha fazla çekici ve büyüleyicidir. Çünkü dünya seni kendisine karşı hırslı davranmaya, kendisine dalmaya ve kendi-

---

1 Camiu's-Sağîr hadis no: 145

sini toplamaya seni davet etmektedir. Hatta seninle Allahü Teâlâ'nın taatının arasını bölesiye kadar, senin Hak Teâlâ'yı görmenin arasını bölesiye kadar ve seninle onun hukukuna riâyet etmekten seni engelleyesiye kadar dünya seni büyüler. Dünya, sevgisi ve şehvetleriyle seni büyüler. Sana yalancı kuruntu ve emeller ile sahib olur. Hatta seni kalbinle tutar ve kalbine sahib olur. Bundan dolayı Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri:

حبك الشيء يعمى و يصم "bir şeyi aşırı sevmen kör ve sağır eder," buyurdular. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri bu hadîs-i şerîfleriyle: Sevgilerin bazıları, kişiyi hak yoldan ve irşâde ermekten kör eder (alıkoyar) ve insanı Hak sözü işitmekten sağır eder. Muhakkak ki, kişinin kalbinin üzerine sevgi gâlib olursa, onun aklında ve dininde caydırıcı bir şey olmaz. Sevgi onu söz işitmekten sağır eder ve onu rüşdü görüp irşâd olmaktan kör eder. Veya gözü, sevdiğinden başka bir şeyi görmekten kör eder. Sevgi kulakları azar ve nasihat işitmekten sağır olurlar. Veya o kişi âhiretten ve faidelerinden kişiyi kör ve sağır eder. Yakışmayan bir şeyin sevgisini nehyetmek onun sevgisine dalmaktır.

Hüsrev Dehlevî buyurdu: Onların herbirinin maksadı, ya yalan söylemek veya aldatmaktır. Yıllar böylece geçti.

Sonra bu kıssa (Hârût ve Mârut hikâyesi) Allah'ın fazlına ve rahmetinden başka bir şeye itimad etmenin caiz olmadığına işârettir. Çünkü ismet (günahtan uzak olmak) Allahü Teâlâ'nın muhafazasının eseridir. Mesnevî'de buyuruldu: Hârut ve Mârût şehirde meşhûr oldular. Kendilerine itimad edilen mukaddes ve güzel şeyleri halk kötüye yorumladı. Gerçi orada yüzlerce çare varken, insanlar sihre kapıldılar. **(1/192)**

وَمَا يُعَلِّمَانِ مِنْ أَحَدٍ "İkisi kimseye birşey öğretmezlerdi,"

مِنْ kelimesi, mefûlübih'de mezid'dir (ziyâde gelmiştir) أَحَد kelimesinin ifade etmiş olduğu te'kidin istiğrâkındandır. Âyet-in mânâsı: lâkin, kâfir şeytanlar, insanlara o iki meleğe inenleri öğretiyorlardı. İnsanları sapıtmak, iğvâ etmek için onunla amel etmeye zorluyorlardı. Bu halde, melekler, kendilerine inen sihirden hiçbir şeyi bir talibine öğretmiyorlardı.

حَتَّى "Hatta," önce insanlara nasihat etmedikçe, insanları onunla amel etmekten nehyetmedikçe ve onun sebebiyle kişinin küfre girdiğini beyan etmedikçe, ve :

يَقُولاَ إِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ "İkisi biz ancak ve ancak imtihan için gönderildik, diyorlar"

Allah tarafından bir imtihan vesilesiyiz. Kim bizden öğrendiğiyle amel ve onun hakikatine itikad ederse o kişi kafir olur. Kim onunla amel etmekten kendisini korur ve o bilgi ile koruma yolu ve ahlâkını edinir ve benzeri kötülüklerden kendini muhafaza ederse o kişi îmân üzere kalır. Mücerred sihir bilgisi kişinin îmânına zarar vermez. Fitne, haber vermek ve imtihan demektir. Altının hâlis mi yoksa karışık mı olduğunu öğrenmek için ateşe karşı tutulduğu zaman şöyle denir: فتنت الذهب بالنار Ben altını ateş ile tecrübe ettim," denir. Fitne ve imtihan, Allah ve kulu tarafından olan işlerdir. Belâ, mâsıyet, katl (öldürme), azab ve bunlardan başka, kötü iş ve ameller gibi. Bazen fitne dinî konularda olur. Dinden çıkmak, isyânlar ve başkasının günaha zorlaması gibi. Melekler iki olduğu halde fitnenin müfred olarak gelmesi ise, فِتْنَة kelimesinin masdar olmasındandır. Mübâlağa için ikisi sırayla ona hamledilmişlerdir. Sanki onlar fitnenin ta kendisidirler. Kasr ise, onlara insanların, onu öğrenmekten kaçınmaları için onun dışında başka bir şey işlemeleri ve getirmelerinin mümkün olmadığını beyan içindir.

فَلاَ تَكْفُرْ "Kâfir olma!"

Hakikatına itikad ederek küfre girme yâni şerân bâtıl değildir ve kendisiyle amel edilmesi caiz gibi bir inanca kapılarak kâfir olmayın. O ikisi bu sözlerini yedi kere söylerlerdi. İnsanlar mutlaka öğrenmek isteselerdi, onlar da öğretirlerdi.

فَيَتَعَلَّمُونَ "Öğreniyorlardı." Menfî cümlenin üzerine atıftır.

Çünkü o müsbet kuvvetindedir. Sanki şöyle denilmektedir: Onlar ikisi, biz ancak fitne ve imtihan sebebiyiz, dedikten sonra insanlar, onlardan sihre elverişli bilgileri öğreniyorlardı. Buradaki zamir, manâ üzerine hamle, احد kelimesine racidir. Yâni, insanlar, öğreniyorlardı.

مِنْهُمَا "Onların ikisinden," yâni o iki melekten.

مَا يُفَرِّقُونَ بِهِ Kendisi sebebiyle ayıracak şeyleri (öğreniyorlardı)" Yâni bilginin kötüye kullanılması sebebiyle,

بَيْنَ الْمَـرْءِ وَزَوْجِـهِ Karı ile kocanın arasını (bölecek şeyler öğreniyorlardı),"

Yaptıkları şeyler sebebiyle Allahü Teâlâ'nın karı koca arasına buğz, düşmanlık, kavga, gürültü, patırtı ve nahoş şeylere sebep olacak işler yapıyorlardı. Onlar, sihir yaptıklarında, İlâhî adet gereği, Allah yaptıklarını yaratıyor. Çünkü biz imtihan ve sebebler dünyasında yaşıyoruz. Âdî sebeplerin hâsıl olmasından müsebbibâtı yaratması Allahü Teâlânın halk (yaratmak) ve İlâhî âdetlerinin icabıdır. Bütün bunlar imtihan içindir. Burada müessir sihirdir.

Büyü yapan kişide îmân

Süddî buyurdu: O iki melek, kendilerine gelen insanlara;

إِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ فَلاَ تَكْفُرْ "biz ancak ve ancak imtihan için gönderildik, sakın sihir yapıp da kâfir olmayın!" diyorlardı. Adam yine hakdan imtinâ edip, öğrenmek için onlara dönerse, onlar kendisine: "Sen şu küllükte dur, bak neler olacak (gel bize haber ver)" derler. Orada kendisine bir hal olur. Kendisinden bir nûr çıkıp göğe doğru yükselir. O, işte îmân ve mârifettir. Dumana benzeyen siyah bir şey iner. O siyah şey, onun kulaklarından ve işitme organlarından içine girer. İşte bu da küfürdür. Kendi-sinden, îmânın bir nûr halinde çıkması ve küfrün siyah bir duman halinde kendisine girmesiyle, Allah ona gadab eder. Kişi, bunları gördüğünü meleklere haber vermesi üzerine melekler, ona, kendisiyle karıkocanın arasını bölecek şeyleri öğretirler. Sihirbâzlar, Allahü Teâlâ'nın haber verdiği karı ve kocanın arasını bozma işinden daha fazla şeylere güçleri yeter. Karı-koca arasını bozmak işi sihirbazlardan çoğunlukla sâdır olan bir hal olduğu için Allah, onu zikretti. Denildi ki, erkeği kadına karşı tutar (bağlarlar) erkek cima etmeye güç getiremezdi.

Bağlı Erkeğin çözülmesi

Nisâbü'l-İhtisâb'da buyuruldu:

Eğer bir kişi kendi eşine karşı cima edemiyor ve başka kadınlara karşı açık ise, o kişi sihre mübtelâ olmuştur. Büyü yolu ile bağlanan bu kişilerin büyüden kurtulmalarının yolu:

Bir demet, kamış alınır. İki başlı bir balta istenir. O kamış demeti tutuşturulur ve baltanın ortasına konur. Balta tam kızardığı

zaman, ateşten çıkarılır. Bağlı bulunan kişi baltanın üzerine bevleder. Allah'ın izni ile şifa bulur.

....

وَمَا هُمْ "Onlar değiller," Yâni sihirbâzlar değiller,

بِضَارِّينَ بِهِ Onunla zarar vericiler, (değiller)," Yâni, sihirden öğrendikleri ve kullandıkları ile zarar verici değildir.

مِنْ أَحَدٍ "Hiç kimseden," Yâni hiç kimse,

اِلاَّ بِإِذْنِ اللّٰهِ "Ancak Allah'ın izniyle (zarar verebilirler)" İstisnâ-i müferrağ'dır.

ب harfi, bir mahzûfa taalluk etmektedir. ضَارِّينَ nin zamirinden haldir. Veya mefûlünden haldir. Nekre gelmesi, nefye itimad ettiği veya بِهِ deki mecrûr zamirine itimad etmektedir. Yâni, onlar bir kişiye zarar veremezler, ancak Allahü teâlâ'nın bilgisinin dahilinde, irâdesi ve kazâsı ile zararları dokunur. Allah'ın emriyle değil. Zîrâ Allah, küfrü emretmez. Halka vermiş oldukları zarar, fuhuşluklar, aslâ Allah'ın emri değildir. Ancak Allah'ın kazâsı ile sihirbâzlar sihirlerini yaparlar. Sihirleri anında, bunları yaratan Allah'dır. Allah, kâinatı onlara teshir eder. Onların sihir işini yapmaları anında bunlar meydana gelir. Bunların meydana gelmesi ise sadece ve sadece bir imtihan içindir. Bazan da meydana gelmeyebilir. Bütün bunlar, Allahü Teâlâ'nın iradesi ile olmaktadır. Sihrin kalblerde tesiri olduğu inkâr edilemez. Sihir, insanların kalbine, (birinin) sevgi ve nefretini koyar. İnsana kötülük ve şerleri yaptırır. Hatta kişiyi ve kalbini çevirir. Böyle kişilerin kalbine kin, nefret ve sevgi koyar. **(1/193)** İnsanlara elemler (acılar), sıkıntılar, bunalım, stres ve büyük hastalıklar verebilirler. Bütün bunlar, insanların his ve müşâhede ile idrâk ettiği şeylerdir. Bunları inkâr etmek câhilâne bir inatlaşmadır. Eğer sen sihir ve büyü hakkında tafsilâtını ve halin hakikatını öğrenmek istiyorsan, bu konuda sana okunan şeylere kulak ver. O da sihri, harikulâde bir işin, kötü bir nefis tarafından izhâr edilme gerçeğidir. Sihir: Habis bir nefis tarafından, kendisinde geçerli olan mahsûs ameller (işler) yaparak, hârikulâde şeyleri izhâr etmesidir. Sihir talim ve terbiye yoluyla cereyan edip yayılır. Bu iki itibar ile sihir, kerâmet ve mûcizeden ayrılır. (Çünkü mûcize ve kerâmet, talim ve terbiye yoluyla kötü insanlardan hâsıl olmaz. Allah'ın vergisi olarak, evliyâ ve peygamberlerden hâsıl olur).

Sihir var mıdır?

Âlimler, sihrin hakikatında ihtilaf ettiler. Yâni sihrin hariçte sâbitliği manâsında görüş ayrılığına düştüler.

Cumhur, sihrin varlığını ve hariçte sâbit olduğu zehâbındadırlar (görüşündedirler).

Mütezile: "Sihir yoktur ve hariçte etkisi de olamaz," dediler. Belki insanların büyü dedikleri şey hayal ürünüdür. Mücerred (soyut) olarak görünmeyen ve hakikatte var olmayan şeylerin hayal yoluyla görünmesidir. İnsan bu şekilde, ipleri yılan olarak görür. Bu bir çeşit hokkabazlıktır. El çabukluğuyla oluşan şeylerdir. El hareketlerinin gizlenmesi veya hilenin yapılış şekillerinin seyircilere gizlenmesi sûretiyle meydana gelen bir yanıltmadan başka bir şey değildir, görüşündeler. Bunlar şu Âyet-i kerimeye dayanmaktadırlar:

فَإِذَا حِبَالُهُمْ وَعِصِيُّهُمْ يُخَيَّلُ إِلَيْهِ مِنْ سِحْرِهِمْ أَنَّهَا تَسْعَى

Bir de ne görsün! Onların ipleri ve değnekleri, yaptıkları sihirden ötürü kendisine sanki yürüyorlarmış gibi geldi." [1]

Bizim (Ehl-i sünnetin) bu konuda iki yönde delilimiz var. Birincisi, cevâzına delâlet eder; ikincisi, onların meydana gelmesine delâlet eder.

Birincisi: Kendi nefsinde sihrin meydana gelmesinin mümkün olması ve onun da Allahü Teâlâ'nın kudretinin şumûlünün altında olmasıdır. Sihri ve etkisini yaratan Allah'dır. Sihirbâz ise, fail ve kâsibtir. O işin meydana gelmesini isteyen ve kesbedendir. O işleri hakikî manâ'da yaratan ise Allah'dır. Çünkü, kul, kâsib, Allah; hâlıktır.

İkincisi: İkinci delilimiz de şudur:

فَيَتَعَلَّمُونَ مِنْهُمَا مَا يُفَرِّقُونَ بِهِ بَيْنَ الْمَرْءِ وَزَوْجِهِ وَمَا هُمْ
بِضَارِّينَ بِهِ مِنْ أَحَدٍ اِلاَّ بِإِذْنِ اللّٰهِ

İşte bunlardan karı ile kocanın arasını ayıracak şeyler öğreniyorlardı. Fakat Allah'ın izni olmadıkça bununla kimseye zarar verebilecek değillerdi." "Ayeti kerimesidir. Zîrâ bu Âyet-i kerime ile, sihrin sâbit ve hakikaten var olduğuna işâret edilmektedir. Yine Âyet-i kerime, sihrin, sadece irade ve göz boyama olmadığını, sihirde tesiri meydana getiren ve yaratanın Allahü Teâlâ hazretleri olduğu işâret edilmektedir.

1 Taha: 20/66

Amma şa'veze (hokkabazlık ve el çabukluğu) ve ona benzer şeyler ise, bâzı hendesî âletlerin tertibi vasıtası, el çabukluğu ve gizliliği, bâzı husûsî ilaçlar ve taşlar ile acâib şeyleri izhâr etmektir. Bu tür şeylere sihir denilmesi ise mecâzî'dir. Veya bu işlerde büyük bir incelik olduğu için bunlara büyü denilmiştir. Çünkü aslında büyü, kaynağı latîf olan ve sebebleri gizli olan her şey demektir. Güzel konuşmak bir nevi büyülemedir. Bu manâdaki sihre bazıları helaldir demişler. İnsanlardan sihir ile uğraşanların çoğu kadınlardır. Özellikle kadınlar, hayız hallerinde sihirle uğraşmaktadırlar. Çünkü kötü ruhlar, umûmiyetle, mağlûb edilmiş tabiatli kişilere, rezil kişilere görünür ve sefil nefislere görünürler. Her ne kadar bunların belirli bir riyâzatı olmazsa bile, kadın, çocuk ve kötü karakterli kişilere hemen görünürler. İnsan nefsini (kişiliğini) ve mizâcını bozduğu zaman, insanlara zarar verecek şeylere iştah duyar ve zarar verilen şeylerden lezzet alır. Elinden gelirse, birini diğerine âşık eder, aklını bulandırıp bozmaya, dinini ifsâd etmeye, ahlâk, yaratılış ve bedenine zarar vermeye çalışır. Şeytan habistir. Şeytan azimet ve kasem sahiblerine, sihirle ilgili ruhânî kitablar ve benzerlerine yaklaşır. Onlara küfür ve şirkten sevdiği şeyleri verip, karşılığında onların dediklerini yapar. Bu da rüşvet gibi olmuş olur. Şeytanlar, sihirbâzların kâfir ve müşrik olmaları için onların isteklerini kabul eder, onların istediklerini onlara verir ve böylece onların bâzı arzularını yerlerine getirirler. Bu, para ile kaatil tutmak gibidir. Birine para verip, kendisi için birini öldürmesini istemek veya bir fuhuşu işlemek için kendisine yardım etmesini istemek veya birine para verip onunla fuhuş yapmak ile aynı şeydir. İşte bundan dolayı, büyücüler ve onları büyü yapmaya azmettirenler, çoğu kere Allah'ın kelâmını necâset, kan ve benzeri pisler ile yazmaktadırlar. İnsan ve insanların dışındaki kötü kişiler ve buhurlar kullanırlar, namaz ve oruç gibi ibâdetleri terkederler. Kan dökmeyi mübâh görürler ve kendisiyle haram olanları nikahlamak, zinâ etmek (livata gibi) kötü fiillerde bulunmak ve mushafı şerîfi pisliklerde kullanmak, Kur'an-ı kerimi necâseti galiza gibi kötü pislikleri gidermede kullanmaları ve bunlara benzer, Allah'ın razı olmadığı ve kendisine gadab ettiği büyük günahları irtikâb ederek, şeytanların ve kötü ruhların sevgisini kazanmaya çalışırlar.

Büyücüler bu şekilde yazıları ve yaptıkları ile küfre girdiler. Şeytanlar onlara maksatlarının gerçekleşmesi veya bâzı aruzlarının yerine gelmesi için yardım etti. Bu, suyu değiştirmek, (suyun üzerinde yürümek) hava'da durmak, bir anda başka bir mekâna (yere) gitmek, şeytanların çalmaları, onlara halkın mallarından getirmeleri, şeytanların çoğu kere hainlerin mallarını ve malını bir yere koyarken

üzerine Allah'ın adını anmayan (besmele okumayan)ların mallarını çaldıkları gibi mal çalarak onlara getirirler. Bunlardan başka büyücülerin düşmanlarını öldürmeleri,

onlara hastalıklar vermeleri veya onların istedikleri kişileri celbetmek, gerek sevgilerini kazanmak ve gerekse onları hipnotizma edip, bütün akıllarını başlarından alıp irâdesiz bir hale getirmek, aşık etme gibi hizmetlerini görürler. Çoğu kere, şeytanlar sihirbazların şekliyle tasavvur olunurlar. Yâni şeytanlar, büyücülerin kılığına girerler. Arafatta vakfe yapar. Onu görenler, iyi kişi sansın ve kendisi hakkında iyi düşünsünler diye insanlara iyi insan imajini verir. Şeytan, sihirbâzlara yapmış olduğu harikulâde şeyleri, sâlihlerin (evliyânın) kerâmetiymiş gibi süsleyip; göstermektedir. Oysa bütün bunlar, şeytanın işi (iyi ile kötüyü birbirine) karıştırmasındandır. Allahü Teâlâ'ya farz, vâcib, sünnet ve müstehab olan şeyler ile ibâdet edilir. Sihirbazların yaptıkları ise şeriatte ne vâcib ve ne de müstehab'tır. Onların yaptıkları belki yasak ve haram olan şeylerdir. Haram olan bir şeyin ibâdet olarak telakkî edilmesi ve itikad edilmesinden Allah'a sığınırız. Dalâlet ehli olan (sapık insanların) şer-i şerîfe muvâfık ibâdet etmeyen insanlardan bâzı kereler, mükâşefât ve tesirler meydana gelebilir. Bütün bunlar, şeytanların onlara göstermiş olduğu zuhurâttır. Onlar, çoğu kere, şeytanların yerlerine yâni kendisinde namaz kılmanın caiz olmadığı yerlere gelirler, hammam, mezbelelik, çöplük, deve ağılı ve bunlara benzer necâset ve pislik yerleridir. Çünkü şeytanlar, o pis yerlerde onlara gelir. Ve oralarda onlara bâzı işleri buyurup konuşurlar **(1/194)** Kâfirlere hitab ettikleri gibi... Veya şeytanlar putların içine girip, orada puta tapanlar ile konuştukları gibi...

Âlimler, buyurdular:

Eğer sihir'de îmânın şartlarından birini ihlâl eden söz ve fiilden bir şey bulunursa o sihir küfürdür. Yâni onu yapan kişi küfre girer. Eğer böyle değil ise küfür olmaz (fakat günah olur). İnsanların ellerinde bulunan, manâları (Arabça ve başka bir lisan ile manaları Müslümanlar tarafından) anlaşılmayan, azimetler, tılsımlar ve efsunların içinde şirk ve cinlere tazim ve saygı gibi şeyler vardır. Bundan dolayı İslâm âlimleri, manâları Arabça olarak bilinmeyen, efsunları yasakladılar. Haram dediler. Çünkü onlar, şirke benzemektedirler. Her ne kadar efsuncu kişi onları şirk olarak bilmezse bile, onlar şirktirler.

Şifâ niyetiyle ayet yazılması ve okunması

Sahih-i Buhâri'de Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin şirk olmadığı müddetçe (müslümana faide verecekse) efsun yapmaya ruhsat verdiği rivÂyet-i vardır. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri:

مَنِ اسْتَطَاعَ اَنْ يَنْفَعَ اَخَاهُ فَلْيَفْعَلْ Kimin kardeşine faydalı olmaya gücü yetiyorsa yapsın," buyurdular. Bundan dolayı biz deriz ki: Kendisine bir şey isâbet etmiş veya diğer hastalara, Allah'ın kitabından ve zikrinden mübâh olan mürekkeb ile bir şeylerin yazılması, o hastanın onların suyuyla yıkanması, içmesi ve üzerinde taşıması caizdir. Esmâ-ı hüsnâda ve zikrinde şeytanları kahreden, zelil, hakîr ve mağlub eden havass bulunmaktadır. Ehl-i hakkın nefeslerinde gerçekten çok acâib tesirler vardır. Çünkü hak ehli, şehvetleri terkedip, şer-i şerîfe muvâfık ibâdetlere koyuldular. Ve onlara şu mübârek Âyet-in hükmü tezâhür etti:

وَسَخَّرَ لَكُمْ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ جَمِيعًا مِنْهُ
إِنَّ فِي ذَلِكَ لاَيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ

O, göklerde ve yerde bulunan herşeyi kendinden bir lütuf olarak sizin (emrinize) müsahhar kıldı (hizmetinize vermiştir). Şüphesiz bunda düşünen topluluklar için ibret ve deliller vardır."[1]

Bundan dolayı, cinler ve şaytanlar, onlara itaat ederler. Süleyman Aleyhisselâm, cinleri ve şeytanları kendisine köle yaptığı gibi, hak ehli de cin ve şeytanları köle olarak kullanabilirler.

Cinlere mektub

Aziz Mahmud Hüdâyî hazretleri "Vâkıât"ında şeyhi, hazreti şeyh Üftâde hazretlerinden hikâye etti.

Üftâde hazretleri, sara hastalığına tutulmuş bir hasta için cinlerin sultanlarına (padişahlarına) bir mektub gönderdi. Cinlerin sultanı, Üftâde hazretlerinin emrine uydu, ona saygı gösterdi. Hastaya musallat olan cinnin boynunu vurdu. Sarâ'ya tutulan kişi hemen o anda iyileşiverdi.

Mesnevî'de buyuruldu:

Her peygamber tek geldi dünyaya
ferd ferd insanı hidâyet ettiler.
Büyük âlem onun sihriyle nakış nakış oldu.
Zaifler sadece onu göremediler. Hidâyete eremediler.

1 El-Câsiye: 45/13

Sihirbâzın hükmü

Sihirbâzın (islami idârede) hükmü, katil yâni öldürülmesidir. Sihirbaz ister kadın ve ister erkek olsun, çalışması, fesâd, helak ve yeryüzünde bozgunculuk çıkartmak olduğu zaman öldürülür.

Eğer çalışması (fesâd, helak ve yeryüzünde bozgunculuk değil de) küfür ise, erkek sihirbâzlar öldürülür, bu suçtan dolayı kadın sihirbaz öldürülmez. Bu tür kadın sihirbâzlar, kâfirdirler, kâfir olan bir kadın ise harb ehli olmadığı için öldürülmez, belki dövülür ve hapsedilir. Zîrâ aslî küfür bile kadından öldürmeyi kaldırır. Savaşılan bir toplumun bile kâfir olan kadınları öldürülmez. Nerede kaldı ki, arizî bir küfürden dolayı kadın öldürülsün.

Sihirbâz kişi eğer müâheze edilmeden (mahkemeye çıkarılmadan) önce tevbe ederse tevbesi kabul edilir. Mahkemeye çıkarılmasına gerek kalmaz. Eğer mahkemeye çıkarıldıktan sonra cezâ korkusundan tevbe ettiğini söylerse tevbesi kabul edilmez. "Eşbâh"ta olduğu gibi.

Cezâ ve kâfirler

Tevbe eden bütün kâfirlerin tevbeleri dünya ve âhirette makbûldur. Ancak şu kâfirlerin tevbesi makbûl değildir.

1-Bir peygambere küfrederek (söverek) kâfir olan.

2-Şeyheyn (Hazreti Ebû Bekir ve Ömer (r.a.) hazretlerine) küfreden veya ikisinden birine sövüp kâfir olanlar.

3-Sihir ile kâfir olanlar, kadın olsa bile,

4-Zındıklıkla kâfir olanlar. Zındık: Efendimiz (s.a.v.) hazretlerine îmân ettiğini ve zâhir'de şeriati itirâf ettiği halde, kâinâtın (tabiatın) kıdemine kâil olan ve hâdiselerin meydana gelmesini ona isnâd eden kişidir. Bu ve buraya kadar nakil olunanlar, "Âhkâmül-Mercân"[1] isimli kitab'dan naklolundu. Bu kitab, kırtâsiye ve kağıd yaprakları gibi şeylere değil; gerçekten gözbebeğine yazılması gereken bir kitabtır.

Korunmak için sihri öğrenmek

وَيَتَعَلَّمُونَ مَا يَضُرُّهُمْ "Kendi kendilerine zarar verecek şeyleri öğreniyorlardı."

---

1 Bu kitaibın asıl adı: لقط المرجان في احكام الجان dir. Kitabın musannifi İmam Celâleddin es-Suyûtî hazretleridir. 300 sahifelik bir kitab olup tahkikli yeni baskıları mevcuddur.

Çünkü onlar onunla amel etmeyi kasdediyorlardı. Çünkü çoğu kere, ilim (bir şeyi öğrenmek), amel etmeye gaalib olur.

وَلاَ يَنْفَعُهُمْ Ve kendilerine fayda vermeyen (şeyleri öğreniyorlardı)."

Bununla açıkça, sihrin kesin bir kötülük ve katıksız bir zarar olduğu ilan edilmiş oldu. Gerçekten sihir şerdir. Sihir tamamen zarardır. Çünkü sihirbazların bunu öğrenmekten maksadları aldanmaktan ve yalanlardan kurtulmak değildir. Meselâ sihirbazların içinden peygamberlik iddiasına kalkışanları yalanlamaya gitmedikleri gibi, insanları onlardan kurtarmaya da çalışmıyorlar. Eğer böyle bir şey yapmış olsalardı herkes için hayırlı olurdu. Zîrâ zararlı şeylerden kaçmak ve halkı kaçındırmak hayırdır. Sapıklığa gitmeyen ve halkı sapıklıktan ve felsefecilerin elinden kurtarmak için felsefeyi öğrenmek gibidir.

Biri şöyle dedi: عرفت الشر لا للشر ولكن لتوقيه Ben şerri, şer için değil; ondan korunmak için öğrendim. İnsanların içinde şerri bilmeyenler şerre düşebilirler.

İlm-i Nücûm

Tecnîs'te zikredildi: İlmi nucûmu öğrenmek haramdır.

(İlm-i nücum, Yıldızların insanların üzerinde etkisi olduğunu anlatan ilimdir. "Yıldıznâme" gibi kitablar gelecek hakkında bilgi verdiğini ve yıldızların insanların hayatlarının üzerinde etkisi olduğunu iddia edilen bir ilimdir. Geleceği ancak Allah bilir. Bu sebeple ehli sünnet alimlerince bu ilimle verilen bilgilerin bir değeri yoktur. Sadece zandan ibaretttir. İlmi nucûm, güneş, ay, yıldız, saman yolu ve diğer gezegenlerin kütlesini, yapısını ve uzaklığını araştıran ilim olan Astronomi ilmi demek değildir -Mütercim)

Ancak insanlar, kıbleyi bulmak ve zevâli öğrenmek için insanların muhtaç olduğu kadarı ile astronomi öğrenmelidir. Mesâbih'te geçen hadislerden bir hadîs-i şerîfte şöyle buyrulmaktadır:

مَنِ اقْتَبَسَ عِلْماً مِنَ النُّجُومِ اِقْتَبَسَ شُعْبَةً مِنَ السِّحْرِ

Kim nucûm ilminden bir şey iktibâs ederse (öğrenirse) o kişi, sihir'den bir şu'be (bölüm) elde etmiştir." Bu tür ilimleri öğrenmekte hayır olmadığı gibi, bu ilimlere şâmil olan kitabları ve felsefe kitablarını ve diğer faydasız kitabları edinmekte belki câiz değildir. **(1/195)** Onlara bakmak yâni mutalaa etmek de caiz değildir. Nisâbü'l-İhtisâb'da olduğu gibi.

وَلَوْ أَنَّهُمْ "Şayet onlar," yâni Yahûdîler,

آمَنُوا İman etselerdi." Kur'ânı Kerim ve Efendimiz (s.a.v.) hazretlerine,

وَاتَّقَوْا "korunmuş olsalardı," sihir ve şirkten korunsalardı,

لَمَثُوبَةٌ Elbette sevâp (mükafat) ثاب يثوب'den مفعلة dir.

Sevâb'dan gelmektedir. Yâni رجع döndü demektir. Cezâ'ya (mükâfata) sevâb denilmesi ise, onun muhsinlerin (iyilik yapanların) amellerinin karşılığı olmasındandır. Yapmış olduğu iyiliklerin kendisine dönmesidir. لَمَثُوبَةٌ kelimesi mübtedadır. لو'in cevabıdır. Bu kelimenin nekre olarak gelmesi ise, taklil (yâni azlık) için olmasıdır. Yâni az bir sevâb oldu.

مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ خَيْرٌ "Allah tarafından verilecek mükafat çok hayırlı olacaktı"

Mübtedâ'nın haberidir. Bunun aslı: Onların Allah katında alacakları sevâb elbette, kendi nefislerini (imanlarının karşılığında) sattıkları şeylerden daha hayırlıdır," demektir. fiilin hazfedilmesi, nazmi şerîfin, üzerine olduğu şeyin dışına dizilmesi ise, onlar için sevâb'ın varlığını isbât etmektedir. Sevabı hayırlığa bağlaması ise, mufaddalün aleyhin (üzerine tafdil edilen) şeyin, müfaddal'ın kendisine nisbet edilmesindeki şerefi ortaya koymak için müfaddalün aleyh hazfedildi.

لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ(**103**) "Keşke bunu bilselerdi." Allah'ın cevâbının hayırlı olduğunu bilselerdi.

Mücerred bilmek fayda vermez. Sadece dil ile bilmek ve kalbe tesiri oluşmayan bilgi, sahibine fayda vermez. Bu tesir kişinin sâlih amellere koşması, kitab ve sünnete tâbi olması ile ortaya çıkar. Kim nefsine sünneti emreder ve sünnetle amel ederse, sevgi ve buğzu terkederse o kişi hikmetle konuşmaya başlar. Kim hevâ ve hevesine tâbi olmayı nefsine emrederse o kişi bid'atle konuşur.

Şeyh Ebü'l-Hasan buyurdular: Her bir ilim ki, sende onun için, onu öğrenmek için aklına fikirler gelmekte, kendisinden önce onun hayali seni kaplamakta ve sûret (şeklinde) ona tâbi olur, nefisler kendisine meylederse ve tabiî olarak ondan zevk alıyorsan onu kır ve sakin kafa ile düşün. Eğer peşine düştüğün ilim hak ise, Allah'ın

Rasulüne indirdiği ilim ile al. O yüce Rasûle tâbi ol. Ondan sonra halifelerine, sahabelerine ve tabiîne tâbi ol. Hevâ ve heveslerinden arınmış imamlara tâbi ol. O yüce Rasûle tâbi olmak, insanı zan, şüphe, evham, insanı hidâyet ve hakikattan saptıran yalancı davetlerden arındırıp kurtarır. Allah'ın kul olarak sana farzı olan nedir? O yüce Rasûle tâbi olunmadan elde edilen ilim ve amelin kullukta sana aslâ bir faydası yoktur. İlim olarak sana, vahdâniyyet ilmi yeterlidir; amel olarakta, Allahı sevmek, Rasûlüllahı sevmek ve sahabelerini sevmek gerekir. İtikadın da ehli sünnet ve'l-cemaat itikadı olmalıdır.

Bâzı âlimler buyurdular: Kişide ziyâde ilmin bulunması kötüdür. Ebûcehil karpuzunun (acıhıyarın) köküne fazla su verilmesi gibidir. Ebûcehil karpuzuna su verildikçe acılığı artar. Dünyayı elde etmek ve makamlarının yükselmesi için ilim öğrenen kişiler de böyledir. İlimleri arttıkça onların zararı da artar. İlmi dünyalık kazanmak ve onunla yükselmek için öğrenen kimse, bir pisliği yakuttan bir kaşıkla kaldıran kimseye benzer. Bir vesile olarak kullandığı kaşığın şerefine, bir de onunla alınmak istenen şeyin âdiliğine bak. Kişiyi ilim öğrenmeye iten sebep ilme yaraşır bir şey olmalıdır. Kendisinden korunmak vâcib olan ve zikredilmesi gereken şey, dünyayı âhiret üzerine tercih etmektir. Lâkin Allahü Teâlâ şöyle buyurdu:

وَمَا أُوتِيتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَمَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَزِينَتُهَا

وَمَا عِنْدَ اللهِ خَيْرٌ وَأَبْقَى أَفَلاَ تَعْقِلُونَ

Size verilen şeyler, dünya hayatının geçim vasıtası ve debdebesidir. Allah katında olanlar ise, daha hayırlı ve daha kalıcıdır. Hâlâ buna aklınız ermeyecek mi?"[1]

Sen Allah'ı ne kadar çok seviyorsan

Allah da o kadar seni seviyor

Eğer sen Allahü Teâlâ'nın yanında kendi kadrü kıymetini öğrenmek istiyorsan, senin yapmış olduğun amellere bak. Bu şundandır. Çünkü ameller, alâmetlerdir; haller kerâmetlerdir. Kerâmetler ise, delil, ilimler ve istemektir. Haber'de şöyle geldi:

مَنْ سَرّهُ أَنْ يَعْرِفَ مَنْزِلَتَهُ عِنْدَ اللهِ لِيَنْظُرْ كَيْفَ مَنْزِلَةَ اللهِ فِى قَلْبِهِ فَإِنّ اللهَ يَنْزِلُ الْعَبْدَ عِنْدَهُ حَيْثُ اَنْزَلَهُ الْعَبْدُ مِنْ نَفْسِهِ

1 El-Kasas: 28/60

Kim Allahü Teâlâ hazretlerinin katındaki değerini öğrenmek kendisine sürür verecekse; kendi kalbinde Allahü Teâlâ'nın menziline (yerine ve değerine) baksın. Zîrâ bir kul, hangi mertebe de Allah'a değer verirse; Allah da kendi nezdinde o kuluna o kadar değer verir." İnsan ilâhî bir nüshâ'dır. İlâhî vâridâtlara kabil bir şekilde yaratıldı. İnsanın yarısı, aşağı tarafı kendisinden düşük olup mülk mertebesindedir. İnsanın üst tarafı melekût âlemi mertebesindedir. Başka bir ifâde ile, insanın tabiatı ve nefsi, mülk menzilesindedir. Ruh ve sırrı ise melekût menzilesindedir. Kişi hakkaniyet ibâdetiyle ilgileri birer birer keserse, mülk ve melekût âleminde tasarruf etmeye başlar. Bunların her ikisi de onun vucûdunun mülkündedir. Ve bunlar, hariçte bulunan mülk ve melekûtun birer kapılarıdırlar. **(1/196)**

Bilki ki: Âlimlerin vuslatı (Allah'a kavuşmaları) onların ilimleri ve istidlâl (delil getirebilme güçleri) kadardır. Mükemmel (mürşidi kâmil) olanların vuslâtı, müşâhedeleri ve ayânleri (ayânen yükselebildikleri) kadardır. Lâkin diğer eşyâ'yı müşâhede etme şekli üzere değildir. Çünkü Allahü Teâlâ Hazretleri mekân ve keyfiyetten münezzehtir. Belki görünen vucûdun izmihlâlı ve fânî olması zamanında zuhur eden vucûd-i hakikî'den ibârettir. Salik için ilk tecelli eden şey, ef'âl (fiiller, işlerdir), sonra sıfatlardır. Amma zâtın tecelli etmesi ise, herkese müyesser olmaz. Ancak tek tük kişilere müyesser olur. Bu ancak, vucûdun mahv ve ifnâ (fanî kılmak yâni fenâ fillah) derecesiyle (çok az kişiye müyesser) olur. Lâkin bu fenâ, bekâ'nın aynıdır.

Ebû Yezid Bestâmî (k.s.) Hazretlerinden rivâyet olundu: Ben bâzı fakirlere (tasavvufa yeni girenlere) ihlası öğretiyordum. Halbuki o, bize fenâ'yı tebliğ ediyordu.

Sâdî buyurdu:

Kandilin yanıp ışık vermesi için,

orada hem kandil ve hem de yakıtın bulunması lâzım.

Yahûdîlerin kelime oyunuyla Efendimiz (s.a.v.)'e sövmeleri

يَآ اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا لَا تَقُولُوا رَاعِنَا وَقُولُوا انْظُرْنَا وَاسْمَعُواۜ وَلِلْكَافِرٖينَ عَذَابٌ اَلٖيمٌ ﴿١٠٤﴾ مَا يَوَدُّ الَّذٖينَ كَفَرُوا مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ وَلَا الْمُشْرِكٖينَ اَنْ يُنَزَّلَ عَلَيْكُمْ مِنْ خَيْرٍ مِنْ رَبِّكُمْۜ وَاللّٰهُ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهٖ مَنْ يَشَآءُۜ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظٖيمِ ﴿١٠٥﴾

Meal-i şerifi:

Ey iymân edenler! "Râinâ" demeyin, "Unzurnâ" deyin ve dinleyin, ki kâfirler için elîm bir azap var! [104]

Arzu etmez o küfredenler –ne ehl-i kitâb'dan ve ne müşriklerden- ki size rabbınızdan bir hayır indirilsin! Allah ise rahmetiyle imtiyazı dilediğine bahşeder ve Allah çok büyük fazl sahibidir. [105]

Tefsiri:

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لاَ تَقُولُوا Ey îmân edenler! demeyin," Rasûlüllah (s.a.v.) hazretlerine demeyin. Bu mü'minleri hayra irşad etmek içindir.

رَاعِنَا "râinaa" bizi gözet (demeyin),"

رَاعِنَا kelimesi, aslında, sevk ve idâre etmede mübâlağa etmektir. O da, gözetmek, işleri düzene koymak, koruma altına almak, ona yararlı işleri tedârik etmek, faydalı şeyleri elde etmektir.

Efendimiz (s.a.v.) hazretleri, Müslümanlara ilimden bir şey verdiği zaman onlar: راعنا يا رسول الله rainâ yâ rasûlellah!" diyorlardı. Yâni, bizi gözet (durumumuzu göz önüne al), bize bak, bize karşı teenni ile konuş (yavaş yavaş) söyle ki, sözlerini anlayalım, kavrayalım, diyorlardı. Ancak Yahûdîlerin kendisiyle birbirlerine sövdükleri İbrânice veya Suryânice bir kelime vardı. Oda (telaffuzu bakımında aynen) رَاعِنَا kelimesi gibiydi. Yahûdîler, mü'minlerin Efendimiz (s.a.v.) hazretlerine رَاعِنَا "râinaa" bizi gözet (demeyin)," dediklerini işittiklerinde bu kelimeyi kendi dillerindeki kötü manasıyla

de bu kelimeyi kendi dillerindeki kötü manasıyla kullanmaya başladılar. Ve o kötü manâ ile Efendimiz (s.a.v.) hazretlerine hitâb etmeye başladılar. Onlar رَاعِنَا "râinaa" kelimesiyle Efendimiz (s.a.v.) hazretlerine sövmeyi murat ediyorlardı.

Yahûdîlerin dilini kesmek için mü'minlere de bu kelimeyi kullanmak yasaklandı. Karışıklığa meydan vermemek için o kelimenin manâsındaki kelimeyi kullanmak emrolundu. Karışıklık kabul etmeyen kelime emrolundu. Şöyle denildi:

وَقُولُوا انْظُرْنَا "unzurna" bize bak deyin" yâni, anlattığın zaman bizim anlamamız için bizleri bekle demektir.

وَاسْمَعُوا "Ve dinleyin,"

Rasûlüllah (s.a.v.) hazretleri sizinle konuştuğu şeylere güzel kulak verin. Size anlattığı şeyleri tam anlamaya ve kavramaya çalışın. Onları can kulağıyla adeta, baştan ayağa kulak kesilerek dinleyin ki, tekrarlanmasına ihtiyaç duyulmasın. Bize riâyet et demeye gerek kalmasın.

وَلِلْكَافِرِينَ "Ve kâfirler için vardır."

Yâni, Yahûdîler için vardır. Efendimiz (s.a.v.) hazretleriyle alay eden ve onu küçük düşürücü hareketlerde bulundular ve ona sövdüler.

(**104**) عَذَابٌ أَلِيمٌ "elîm bir azap vardır." Yâni acıklı bir azab vardır. Çünkü onlar büyük bir sövmeye cesâret ettiler.

Yanlış anlaşılmak

Bu Âyet-i kerime'de iki şeye delil ve işâret vardır.

Birincisi: Birkaç manâ'ya ihtimali olan (değişik manâlara çekilebilecek) "ta'rizli" kelimelerden uzak durmaktır. Amma onların: "Tarizli kelimeleri kullanmakta bir beis yoktur" sözleri ise bir kişiye bir kelime ile konuşmak, kendi nefsinden bir şeyi izhâr edip, başka bir şeyi murat etmektir. Onlar, bunu insan, yalan söylemek mecbûriyetinde kaldığı zaman, (yalan konuşmaktansa) bu şekilde tarizli konuşmayı murat ettiler. Eğer tarizli konuşmaya zarûret yoksa, konuşmaya ha-

cet de yok demektir. O zaman tarizli konuşmak caiz değildir. Bir anda hem tariz ve hem de tasrihi berâberce kullanmak caiz değildir. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri buyurdular: "الْمُسْلِمُ مَنْ سَلِمَ الْمُسْلِمُونَ مِنْ لِسَانِهِ وَيَدِهِ" Müslüman, Müslümanların elinden ve dilinden zarar görmediği kişidir.[1] Müslümanların namus ve kanlarına saygı duyar ve saldırmaz. Bu hadîs-i şerîfte dilin önce zikredilmesinin sebebi, tarizin çoğunlukla kendisiyle meydana gelir ve dil ile meydana gelen tarizin etkisi hemen belli olur. Özellikle elin zikredilmesi ise, çünkü büyük işler el ile meydana gelmektedir.

Mesnevî'de buyuruldu:

Dil, taşlı kırmızı demir gibidir.

Dilden sıçrayan yâni çıkan şeyler, meydana gelen ateş gibidir.

Taş ile demiri beyhûde yere birbirlerine sürtme.

Bazen övünme ve nakil, bazen de boş laf ve söz yüzünden bu alem karartılmaktadır.

Her taraf yanmağa müsait pamuk tarlası gibidir.

Pamuk içinde ateş nasıl olur? Okum zâlimleredir.

Göz kapaklarını dikerler yâni hakikatı görmediler.

Alemi bir söz virân eder. Ölmüş tilkileri de arslan eder.

İkincisi: سد الذرائع Sedd-i zerâie ile onu korumaktır. ذريعة Zeria: Şer'an aslında yasak olmadığı halde, onun işlenmesiyle şer'an yasak olan şeylere yol açan mübah fiillerin yasaklanması demektir. Bura da, buna temessük etme yönüydü. Yahûdîler, bunu söylüyorlardı. Bu kelime yâni راعنا rainâa demek onların lügatında sövmek ve hakaret mânâsına geliyordu. Allahü Teâlâ hazretleri, onların bu kelimeyi bu manâ'da kullandıklarını bildiği için, bu kelimeyi kullanmayı mü'minlere yasakladı. Böylece sövmenin önüne geçilmiştir. Allahü Teâlâ buyurdu:

وَلاَ تَسُبُّوا الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللهِ فَيَسُبُّوا اللهَ عَدْوًا بِغَيْرِ عِلْمٍ كَذَلِكَ زَيَّنَّا
لِكُلِّ أُمَّةٍ عَمَلَهُمْ ثُمَّ إِلَى رَبِّهِمْ مَرْجِعُهُمْ فَيُنَبِّئُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ

Maamâfîh onların Allah'tan başka taptıklarına sebb de etmeyin (sövmeyin) ki, cehaletle, tecâvüz ederek (ileri giderek) Allah'a

1 Kenzül-Ummâl hadis no: 738

sebbetmesinler (sövmesinler). Her ümmete böyle amellerini tezyin (süslü) etmişizdir. Sonra ise hep dönüp Allah'a varacaklar... O vakit kendilerine tamamen haber verecek ne yapıyorlardı!? 8/108 [1] Müşriklerin misliyle mü'minlere mükâbele edip Allah'a sövmemeleri için, onların ilâhlarına sövmeyi, Allah yasakladı. **(1/197)**

Allahü Teâlâ buyurdu:

وَاسْأَلْهُمْ عَنِ الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَتْ حَاضِرَةَ الْبَحْرِ إِذْ يَعْدُونَ فِي السَّبْتِ إِذْ تَأْتِيهِمْ حِيتَانُهُمْ يَوْمَ سَبْتِهِمْ شُرَّعًا وَيَوْمَ لاَ يَسْبِتُونَ لاَ تَأْتِيهِمْ كَذَلِكَ نَبْلُوهُمْ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ

Sor onlara, o denizin hadâret bir iskelesi olan o şehrin başına geleni! O vakit Sebt'te (tatil gününde) tecâvüz ediyorlardı. O vakit ki, Sebt (ibâdet için tatil) yaptıkları gün balıkları yanlarına akın akın geliyorlardı. Sebt yapmayacakları gün ise gelmiyorlardı. İşte biz onları fâsıklıkları sebebiyle böyle imtihana çekiyorduk. 7/163 [2] Allahü Teâlâ, Yahûdîlere, cumartesi günü, ava çıkmayı (balık avlamayı) yasaklamıştı. Cumartesi günü de balıklar, belirgin bir şekilde zâhir olup sahile geliyorlardı. Onlar, cumartesi günü bir sed çekip, pazar günü avlamaya başladılar. Onların bu seddi zerialeri (engelleyici sedleri) balık avlamak içindi. Bunun cezası olarak, maymun ve domuzlara çevirildiler.

عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّ أُمَّ حَبِيبَةَ وَأُمَّ سَلَمَةَ ذَكَرَتَا كَنِيسَةً رَأَيْنَهَا بِالْحَبَشَةِ، فِيهَا تَصَاوِيرُ، لِرَسُولِ اللهِ صلى الله عليه وسلم. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صلى الله عليه وسلم: "إِنَّ أُولَئِكَ، إِذَا كَانَ فِيهِمُ الرَّجُلُ الصَّالِحُ، فَمَاتَ، بَنَوْا عَلَى قَبْرِهِ مَسْجِداً، وَصَوَّرُوا فِيهِ تِلْكَ الصُّوَرَ أُولَئِكَ شِرَارُ الْخَلْقِ عِنْدَ اللهِ

Hazreti Âişe (r.a.) annemizden rivâyet olundu. Ümmü Habibe ve Ümmü Seleme (r.a.)'a hazretleri, Habeşistanda, bir kilise gördüklerini ve içi, Allah râsûlünün tasvirleriyle dolu olduğunu zikretti. Bunun üzerine Efendimiz (s.a.v.) hazretleri: "Onlar, kendilerinden sâlih bir kişi vefat ettiği zaman, hemen o sâlih insanın kabrinin üzerine bir mescid inşâ ediyorlardı. O binanın içine o sâlih insanın resmini ve

1 El-En'âm: 6/108
2 El-A'râf: 7/163

şeklini tasvir ediyorlardı. Onlar Allah katında insanların en kötüleridir."[1]

Kişiyi küfre götüren

Âlimler buyurdular: Onların başlangıçta böyle şeyler yapmaları (salih insanların kabirlerinin üzerine türbe yapmaları ve içine tasvirlerini çizmeleri), o sûretleri görmekle ünsiyet kazanmak, onların güzel hallerini hatırlamak, onların çalıştığı gibi çalışmak ve onların kabirlerinin yanında Allah'a ibâdet etmek içindi. Bu şekilde uzun zamanlar geçti. Nesillerden sonra yeni yeni nesiller geldi. Yeni gelen nesiller, onların maksatlarını unuttular. Şeytan câhil nesillere vesvese verdi. Sizin babalarınız ve ecdâdınız bu resimlere tapıyordu, dedi. Onlar da o zaman bu resimlere tapmaya başladılar. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri, böyle bir duruma düşmekten ümmetini sakındırdı. Bu şekilde yapanlara şiddetli ihtarlarda bulundu ve onları Cehennem ile korkuttu. İşte bu bir "sedd-i zeria"dir. Bunu edâ etmektedir. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri buyurdular:

اِشْتَدّ غَضَبُ اللهِ عَلَى قَوْمٍ اتَّخَذُوا قُبُوَر أَنْبِيَائِهِمْ وَصَالِحِيهِمْ مَسَاجِدَ

Peygamberlerinin ve sâlihlerinin kabirlerini mescidler edinen kavme Allah şiddetle gadab eder."

Efendimiz (s.a.v.) hazretleri şöyle dua ettiler:

اَللّٰهُمَّ لاَ تَجْعَلْ قَبْرِي وَثَنًا يَعْبُدُ Allah'ım benim kabrimi, kendisine tapılan bir put kılma,"

Yine Efendimiz (s.a.v.) hazretleri buyurdular:

لاَ يَبْلُغُ الْعَبْدُ أَنْ يكوُنَ مِنَ الْمُتَّقِينَ حَتّى يَدُعَّ مَا لاَ بَأْسَ بِهِ حَذَرًا مِمَّا بِهِ الْبَأْسُ

Kul, müttekînlerden olmaya ulaşamaz, tâ ki, kendisine beis olanların korkusundan kendisinden beis olmayan şeyleri terketmedikçe takvâ ehli olamaz."

Yine Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri buyurdular:

1 Sahîh-i Müslim

وَقَالَ صَلّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلّمَ: (إنّ مِنَ الْكَبَائِرِ شَتْمُ الرَّجُلِ وَالِدَيْهِ) قَالُوا: ياَ رَسُولَ اللّٰهِ وَهَلْ يَشْتُمُ الرّجُلُ وَالِدَيهِ؟ قاَلَ: (نَعَمْ يَسُبّ أَباَ الرَّجُلُ فَيَسُبُّ أَبَاهُ وَيَسُبُّ أُمّهُ فَيَسُبُّ أُمَّهُ

Kişinin anne ve babasına sövmesi büyük günahlardandır. Sahabeler:

-"Yâ Rasûlellah! Kişi kendi anne ve babasına küfreder mi?" diye sordular. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri:

-"Evet! Kişi, başkasının babasına küfreder, o da onun babasına küfreder. Kişi başkasının annesine söver o da dönüp onun annesine söver. Böylece kişi kendi anne ve babasına sövmüş olur."

Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri, kendi anne ve babasına küfredilmesine yol açmayı, anne ve babaya sövmek kabul etti.

Yine Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri:

اَلْحَلاَلُ بيّنٌ وَالْحَرَامُ بَيّنٌ وَبَيْنَهُماَ أَمُورٌ مُتَشاَبِهاَتٍ فَمَنِ اتَّقَى الشُّبَهاَتِ اِسْتَبْرَأَ لِدِينِهِ وِعِرْضِهِ وَمَنْ وَقَعَ فِي الشُّبُهاَتِ وَقَعَ فِي الْحَرَامِ كَالرَّاعِي يَرْعَى حَوْلَ الْحِمَى يُوشَكُ أَنْ يَقَعَ فِيهِ

Helal açıktır, haram olan şeyler açıktır. İkisinin arasında bir takım müteşâbih (hem helâl ve hem harama benzeyen) işler ve emirler var. Müteşâbihattan kendisini koruyan kişi, ırzını ve dinini korumuştur. Müteşâbihlere düşen ise, harama düşmüştür. Bu kişi, bir ekinin kenarında hayvan otlatan çoban gibidir. O farkına varmadan hayvanları ekinin içine girip başkasına zarar verirler." Burada Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri, harama düşme korkusuyla müteşâbihlere doğru adım atmayı yasakladı.

Din yolunda cihâdın terki

Yine Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri buyurdular:

إذاَ تَبَايَعْتُمْ بِالْعِينَةِ وَأَخَذْتُمْ أَذْناَبَ الْبَقَرِ وَرَضِيتُمْ بِالزّرَعِ وَتَرَكْتُمُ الْجِهاَدَ سَلَّطَ اللّٰهُ عَلَيْكُمْ ذُلاًّ لاَ يَنْزِعُهُ مِنْكُمْ حَتَّى تَرْجِعُوا إِلَى دِينِكُمْ

Siz "iyne, yâni, bol kârlı ticâret" ile ticâret yaptığınız, öküzlerin kuyruğunu tuttuğunuz, zirâat ile yetinip ona razı olduğunuz ve cihâdı terkettiğiniz zaman, Allah, sizin üzerinize züllü musallat kılar. Siz dininize dönmedikçe zillet sizden ayrılmaz."

İyne, bir kişinin bir kişiden bir eşyâ (ticârî bir malı) belirli bir para ile belirli bir zamana kadar borca satması; sonra o malı, almış olduğu paradan daha düşük bir para ile ondan satın almasıdır. Bu tür ticârete "iyne" denildi. Çünkü, iyne sahibine nakit para hâsıl olmaktadır. Bu muhakkak ki, iyne o durumda hazırdır. Müşteri onu alırken, eline hazır bir paranın geçmesi için satmak niyetiyle alır ve hemen acelece satar. Kısacası çok karlı alışverişler kastedilmektedir

Bu hadîs-i şerîfte aynı zamanda cihâdın terkedilmesine yol açtığı zaman, zirâatın zemmi (kötülenmesi) de var. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri, bir kavmin kapısının önünde, çiftçilik aletlerini görünce şöyle buyurdular: ماَ دَخَلَ هَذاَ بَيْتِ قَوْمٍ إلاَّ ذَلّوا "Bunlar bir kavmin evine girerse onlar mutlaka zelil olurlar." Bu şundandır. Çünkü zirâat dünyayı imâr etmek ve cihâdı terketmektir. Cihâdı terketmekle Müslümanlar zillete müstahak olurlar. Dünyayı imâr etmek kâfirlerin hakkında asıl; Müslümanlar hakkında ise ârizî'dir. Çünkü Müslümanlar, dünyayı âhirete bir vesile kılmaktadırlar. Kafirler ise, sadece dünya hayatının zâhirini bilirler. Onlar âhiret hayatından gâfildirler. Yine Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri buyurdular. اَلدّنْياَ سِجْنُ الْمُؤْمِنِ وَجَنَّةُ الْكاَفِرِ "Dünya mü'minin zindanı kâfirin cennetidir." Yâni Allah'ın, mü'minlere cennette hazırlamış olduğu nimetlere nisbetle dünya hapishânedir. وجنة الكافر dünya kâfirin cennetidir. Âhirette onlar için hazırlanan azaba ve onların düşecekleri kesinti ve ayrılığın yanında dünya hayatı kâfirlere cennet gibidir.

Yahûdîler ve müşrikler

Efendimiz (s.a.v.)'e Kur'an'ın inmesini istemiyorlardı

مَا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا "O kâfirler istemezler."

Yahûdîlerden bir fırka zâhiren mü'minleri sevdiklerini söylüyorlardı. Ve onlara hayır istediklerinin zannını veriyorlardı. Müslümanların hayrını istiyorlarmış gibi görünüyorlardı ve Müslümanlara sevgi gösterisinde bulunuyorlardı. Allah onları yalanladı. ودّ kelimesi, bir

şeyi sevmek ve arzulamaktır. Sevgiyi nefyetmek, hoşlanmamaktan kinâyedir. Yâni kafirler sevmezler:

مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَلاَ الْمُشْرِكِينَ "Ne Kitap ehlinden, ne de müşriklerden hiçbiri (arzu etmez)."

مِنْ tebyin içindir. Yâni açıklamak içindir. Kâfirler bir cinstir. Amma altında iki çeşit kâfir vardır. Birincisi, kitab ehli, ikincisi, müşriklerdir. Sanki şöyle denildi: **(1/198)** Kâfirlerden kitab ehli ve müşrikler, neyi sevmezler? Bunun üzerine, kâfirlerin umûmî olarak hali üzerine kaldığını ve burada kâfirlerden murat edilenlerin ise, bu iki çeşit kâfirlerin hepsi olduğunu beyan etti. Manâsı, muhakkak ki, bütün kâfirler sevmediler:

أَنْ يُنَزَّلَ عَلَيْكُمْ "Sizin üzerinize indirilmesini,"

Yâni peygamberinizin üzerine, zîrâ peygambere inen şey, ümmetine inmiş demektir.

مِنْ خَيْرٍ "hayırdan,"

O, failin makamına kâimdir. مِنْ haberin istiğrakı için meziddir. Hayır ise vahiy, Kur'ânı Kerim ve ilâhî yardımdır.

مِنْ رَبِّكُمْ "Rabbiniz katından," مِنْ ibtidâ ve gaye içindir.

Ayetin mânâsı: Yahûdîler, kendilerini vahye daha lâyık görüyorlar. Size hased ediyorlar. Vahiy'den bir şeyin size inmesini istemiyorlar. Amma Yahûdîler kendilerini kitab ehli, daha önce vahye mazhar olan peygamberlerin neslinden geldiklerini düşünüyorlardı. Sizlere (yâni Müslümanlara) ümmî kişilersiniz diyorlardı. Bu düşünceyle hareket eden Yahûdîler, peygamberliğin ve vahyin kendi hakları olduğunu ileri sürüyorlardı. Müşrikler, makam, mal ve şöhret kimin ise peygamberliğin onun hakkı olabileceğini düşünüyorlardı. Onlar peygamberliği diğer dünyevî başkanlıklar gibi kabul ediyorlardı ve peygamberin zâhirî sebeblere bağlandığını sanıyorlardı. Bundan dolayı şöyle dediler:

وَقَالُوا لَوْلاَ نُزِّلَ هَذَا الْقُرْآنُ عَلَى رَجُلٍ مِنَ الْقَرْيَتَيْنِ عَظِيمٍ " Ne olurdu şu Kur'an, iki memleketten bir büyük adama indirilseydi, dediler. 43/31"[1]

1 Ez-Zuhruf: 43/31

Müşrikler, peygamberliği iki adamdan birisinden olmasını temenni ediyorlardı. O adamlar: Tâifte (oturan) Nuaym bin Mesûd es-Sekafî ile Mekke'de Velid bin el-Muğîre idi. Sonra, neden bu kişilere vahiy inmedi diye soran kişiye Allah, şöyle cevap verdi.

وَاللّٰهُ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ Allah rahmetiyle dilediğine mahsus kılar."

Bir şey, sadece bir şey olduğu ve başkasına olmadığı zaman, o şeyle husûsîleşti ve o ona mahsus oldu denir. Bu cümle mahzûf olan يَشَاءُ fiilinin mefûlüdür. Burada geçen rahmet, peygamberlik, vahiy, hikmet ve yardım demektir. Âyet-in mânâsı, Allahü Teâlâ, dilediğini, rahmetiyle münferid kılıp tam olarak rahmetinden faydalandırır. Zâtının buna lâyık görmesi üzerine rahmetini ona kasreder. İrâdesinin doğrultusunda feyiz verip rahmet eder; başkasının zorlamasından değil. Ona hiçbir şey vâcib değildir. Hiç kimsenin Allah'dan bir hakkı yoktur. Bizim şeyhlerimizin ibârelerinde, bâzı şeyler için: "Bu hikmeti gereğince vâcibti" sözleriyle onun sâbit olduğunu, gerçekleşmesinin kaçınılmaz olduğunu kasdetmektedirler. Onun olmamasını tasavvur etmezler. Yoksa bu, bir mûcib'in icab ettirmesiyle vâcib olmuş değildir.

وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ(105) "Allah çok büyük lütuf sahibidir."

Hiçbir illet (sebeb) olmaksızın kimi peygamberlik ve vahiy için seçtiyse onlara büyük ihsan sahibidir. Bu Âyet-i kerîme, mû'tezileye karşı bizim delilimizdir. Halkın yanında müfaddal olan, bolca veren ve üzerine vâcib olmadığı halde hesabsızca dağıtıp saçandır. Çünkü üzerine vâcib olanı veren kişi, hükmü yerine getirmiş oluyor, birini tafdil etmiş olmuyor. (O kişiye hakkını vermiş olur. O takdirde fazîlet sahibi olmaz. Amma Allah, üzerine hiçbir şey vâcib değil iken kullarından dilediğine hesabsızca fazîlet vermektedir.) Eğer Allah'a "aslah" (kullar için yararlı ve iyi) fiileri yaratmak vâcib olmuş olsaydı, bu durumda bile münâsib olan Allahü Teâlâ'nın وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ Allah fazlü kerem sahibidir deliliyle; adâlet sahibi olması münâsib olurdu.

Allah'ın Rahmetini Kıskanmayın

Sonra bu Âyet-i kerimede, peygamberliğin verilmesi, Allah'ın bir lütfu, fazlü keremi olduğuna işâret edilmektedir. Allahü Teâlâ'nın

(bâzı kullarına peygamberlik verip) bazılarına vermemesi, onun lütfunun darlığından değildir. Belki Allahü Teâlâ'nın dilemesine ve kendisinin bildiği bir hikmetine dayanmaktadır. Kim, Allah'ın mü'min kullarına olan lütfuna karşı çıkarsa, o kişi işin iç yüzünü bilmiyor demektir.

Allah'ın ihlaslı kulları iki kısımdır.

(Birincisi:) Bir kavim (topluluk); Hak Teâlâ Hazretlerinin kendilerini hizmeti için tayin ettiği kişilerdir. Bunlar, âbidler, zâhidler, amel ve evrâd (zikir) ehlidir.

(İkincisi:) Bir kavim de; Allah, onları muhabbetine (sevgisine) tahsis etti. Onlar, muhabbet ve sevgi ehlidirler. Hepsi ona hizmet etmektedirler. Hepsi onun taatinin altındadırlar. Zîrâ hepsi, Allah'ın kendilerinden razı olmalarını arzulamaktadırlar. Hepsi ona yönelmişlerdir. Ubûdiyyet (kulluk) kulun sıfatıdır. İnsan, canlı olduğu müddetçe (ruh, tende oldukça) kişi, ibâdetten ayrılamaz. İbâdet kendisinden sâkıt olmaz. Kalbden hasedi (kıskançlığı) çıkartmak, kulluğun hakikatlerindendir.

Kıskançlık

Bâzı hikmet ehli buyurdular: Hased eden (kıskanan) kişi, beş yönden Rabbine karşı sanki kavgaya girmişlerdir.

Birincisi: Kıskançlar, başkalarının üzerine zâhir olan (başkalarına verilen) her nimet dolayısıyla kin ve nefret duyup buğzederler.

İkincisi: Bunlar, "Allahım! Böyle değil de, keşke böyle taksim etseydin," diyerek, Allah'ın taksimine razı olmazlar.

Üçüncüsü: Kıskançlar; Allah'ın fazlü kereminden cimrilik ederler. Halbuki fazîlet ve lütuf Allah'ındır, dilediğine verir.

Dördüncüsü: Kıskanç kişi, evliyâullahı küçümsemektedir. Çünkü onun gözden düşmesini ve elindeki nimetin gitmesini arzulamaktadır.

Beşincisi: Kıskanç kişi, düşmanına yardım etmektedir. Yâni hased eden kişi, İblise yardım etmektedir.

Bilki, hiç şüphesiz senin hasedin (kıskançlığın) düşmanına geçmez (zarar vermez) belki senin kendi nefsinin aleyhinedir. Eğer senin halin; uyanık ve uykuda iken (rüyâ âleminde) sana keşfedilmiş olsaydı, ey kıskanç kişi sen nefsini şu şekilde görürdün: Biri düşma-

nına taş atmaktadır. O taşla ona isâbet ettirmek ve onu öldürmek istemektedir. Amma atmış olduğu taş ona isâbet etmemektedir. O taş düşmana isâbet etmediği gibi geri sekerek, adamın sağ kaşını yarar. Taşı atan kişinin gadabı ziyâdeleşir. Daha fazla kızmaya başlar. İkinci defa birincisinden daha şiddetli bir şekilde eline taş alıp düşmanına atar. Bu taş geri sekerek, sahibinin sol gözüne değer. Sol gözünü kör eder. Adam daha da gadablanır. Can havliyle bir daha alıp düşmana atar. O taş da geri sekerek kendisinin başını yarar, kanlar içinde kalır, düşmanı ise sağ ve salimdir. Adamın attığı her taş kendisine dönmektedir. O taşlar kendisine döndükçe, kendisi zarar görmekte, gadablanmakta kan beynine sıçrar gibi olmaktadır. Kıskanç kişi, düşmanına attığı taşların her defasında geri sekerek kendisine dönmesiyle halk, onun çevresini sararak, kendisiyle alay etmeye başlarlar. İnsanlar, ona gülmeye başlarlar. İşte hasûd (kıskançların) ve şeytanın emrine girenlerin hali budur. **(1/199)**

Hikâye (kötülüğün bedeli)

Bekir bin Abdullah buyurdu: Adamın biri hükümdârların huzuruna girer ve şöyle seslenir:

-"İhsan sahibi kişiye, mertebesine yakışır bir şekilde ihsanda bulun; kötü kimseye zaten kötülüğü yeter." Orada bulunanlardan biri, bu sâlih kişinin hükümdârların yanındaki durumunu ve konuşmasını kıskanarak harekete geçti. Hükümdâra giderek:

-"Seninle konuşan adam, hükümdârın ağzı kötü bir şekilde kokuyor," dedi. Hükümdâr da:

-"Peki bunu nasıl isbat edebilirsin?" diye sordu. Adam şöyle cevab verdi:

-"Onu huzurunuza getiririz. Adam size yaklaştığında, o adam sizden kokuyu duymamak için eliyle burnunu kapatacaktır." Bu kıskanç adam gitti. Kıskandığı sâlih insanı evine çağırdı. Ona sarmısaklı bir yemek yedirdi. Yemekten sonra o sâlih insanı alıp hükümdârın huzuruna çıkarttı. Hükümdâr ona:

-"Yaklaş!" dedi. Salih kişi ona yaklaştı. Yediği sarmısaklı yemeğin kokusuyla hükümdâr rahatsız olmasın diye fazla yaklaşmak istemedi. Hükümdâr:

-"Yaklaş! Daha yaklaş!" dedi. Sâlih kişi, hükümdâra yaklaştı. Yediği sarmısakların kokusunun hükümdâra gitmesinden korktuğu için eliyle ağzını kapattı. Hükümdâr, sâlih adamının ağzını kapattığını görünce kendi içinden o kıskanç adamı doğruladı. Hükümdâr, valilerinden birine kendi el yazısı ile ferman yazdı: "Bu adam senin yanına gelince onu öldür. Derisini yüzüp içini saman doldur ve bana gönder." Sonra mektubu o sâlih kişiye verdi:

-"Bunu falanca valiye götür!" dedi. Salih adam dışarıya çıktı. O kıskanç ve jurnalcı adam, hükümdârların, sadece ödüllendireceği kişilere kendi el yazısıyla mektub verdiklerini biliyordu. Hemen sâlih adama yetişti. Mektubu götürme işinin kendisine hibe edilmesini istedi. Salih adam vermek istemedi. Kıskanç kişi, yalvardı, yakardı, diller dökerek, dilekler ile o mektubu sâlih kişinin elinden alıp, kendisi götürdü. Mektubu verilmesi istenen Valiye verdi. Vali mektubu açtı okudu. Kıskanç adam para ve ödül beklerken vali, kıskanç adama döndü:

-"Bu mektub'da hükümdâr bana: Seni öldürmem, derini yüzüp, içini saman ile doldurup; hükümdâra göndermemi, emretmektedir," dedi. Kıskanç adam:

-"Bu mektub bana ait değildi, başkası getirecekti, o bana verdi," dedi. Vali sordu:

-"Nereden bileceğim!" Kıskanç adam:

-"Bana inanmazsanız mektubu kime verdiğini hükümdâra sorun," dedi. Vali:

-"Hükümdârlara mektubu kime verdikleri sorulmaz," dedi. Kıskanç adamın ağlama, sızlama ve yalvarmalarına bakmadan öldürdü. Derisini yüzüp içini saman doldurarak hükümdara gönderdi.

O sâlih zat, âdeti olduğu üzere hükümdarın huzuruna çıkıp, ona:

-" İhsan sahibi kişiye mertebesine yakışır bir şekilde ihsanda bulun; kötü kimseye zaten kötlüğü yeter." diye nasihat etti. Hükümdâr onu karşısında görünce şaşırdı. Ve sordu:

-"Sana verdiğim mektubû ne yaptın?" O:

-"İstenilen yere götürmek için yola çıkmıştım. Falanca kişi gelip, yalvarıp yakardı, bu mektubu götürme şerefini bana ver, dedi. Ben de ona verdim o götürdü," dedi. Hükümdâr:

-"O adam benim ağzımın çok kötü koktuğunu söylediğini aktardı bana doğru mu? Sen ona böyle bir şey söyledin mi?" diye sordu. Salih adam:

-"Hayır!" dedi.

-"Peki o gün bana yaklaştığında neden ağzını ve burnunu kapattın?" dedi. Salih adam:

-"O adam o gün beni evine davet etmişti. Bana çok sarmısaklı bir yemek yedirdi. Ağzım kokmaya başladı. Sonra da beni alıp sizin huzunuza getirdi. Ben ağzımın kokusundan sizin rahatsız olmamanız için ağzımı kapattım," dedi. Bunun üzerine hükümdar:

-"Sen yine bulunduğun makama (beni uyarma işine) dön. Kötüye kötülüğü yeter" dedi.

Ne güzel söylenilmiş:

Her kim ki, ya iyilik yapmakta veya kötülük. İyi ve kötü kime kötülük ederse kötülük bulur.

Allahım bizleri, kötü ahlâklardan muhâfaza et. Koru bizleri! Âmin !

Bâzı âyetlerin neshi veya unutturulması

مَا نَنْسَخْ مِنْ اٰيَةٍ اَوْ نُنْسِهَا نَاْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَآ اَوْ مِثْلِهَاۜ اَلَمْ تَعْلَمْ اَنَّ
اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٠٦﴾ اَلَمْ تَعْلَمْ اَنَّ اللّٰهَ لَهُ مُلْكُ
السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ
﴿١٠٧﴾ اَمْ تُرِيدُونَ اَنْ تَسْئَلُوا رَسُولَكُمْ كَمَا سُئِلَ مُوسٰى مِنْ قَبْلُۜ
وَمَنْ يَتَبَدَّلِ الْكُفْرَ بِالْاِيمَانِ فَقَدْ ضَلَّ سَوَآءَ السَّبِيلِ ﴿١٠٨﴾ وَدَّ
كَثِيرٌ مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يَرُدُّونَكُمْ مِنْ بَعْدِ اِيمَانِكُمْ كُفَّارًاۚ حَسَدًا
مِنْ عِنْدِ اَنْفُسِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْحَقُّۚ فَاعْفُوا وَاصْفَحُوا حَتّٰى
يَاْتِيَ اللّٰهُ بِاَمْرِهٖۜ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٠٩﴾

Meal-i şerifi:

Biz bir âyetten her neyi nesh veya insa edersek, ondan daha hayırlısını yahut mislini (benzerini) getiririz. Bilmez misin ki Allah, herşeye kadîrdir, dâimâ kadîrdir!.

Bilmez misin ki, Allah... Hakîkat, göklerin ve yerin mülkü hep O'nun! Size de Allah'tan başka ne bir velî (dost) vardır, ne bir nâsîr!(yardımcı) [107]

Yoksa siz peygamberinizi, bundan evvel Mûsâ'ya sorulduğu gibi sorguya çekmek mi istiyorsunuz? Halbuki her kim îmânı küfre değişirse, artık düz yolun ortasında sapıtmıştır! [108]

Ehl-i Kitâb'dan bir çoğu arzu etmektedir ki, sizi îmânınızdan sonra çevirip kâfir etseler... Hak kendilerine tebeyyün ettikten (açıklandıktan) sonra, sırf nefsaniyetlerinden, hasedden... Şimdi siz afv ile safh (hoşgörü) ile davranın; tâ Allah emrini verinceye kadar... Şüphe yok ki Allah, her şeye kadîr, dâimâ kadîrdir! [109]

Tefsir:

مَا "O şey ki"

Şart ve (fiili muzarii) cezmedenlerdendir. نَنْسَخْ muzâri fiilini cezmetmiştir. Mefûliyet üzere nasbtır. Yâni, hangi şey ki, neyi

نَنْسَخْ Biz nesheder (isek)" sözünün mahalli, مِنْ آيَةٍ bir âyetten, "

مَا O şey ki" kelimesinin, temyizi olmak üzere mahallen mensûbtur.

نسخ lügatte izâle etmek, gidermek, kadırmak ve nakletmek demektir. نسخت الريح الاثرى Ardımdaki rüzgarı izâle ettim.

نسخت الكتاب Ben kitabı, bir nüsha'dan diğer nüsha'ya naklettim, demektir. Âyet-i kerimenin neshi ise bir kaç çeşittir:

Nesh'in çeşitleri

(Birincisi: Kıraatinin neshedilmesi) İbâdet sırasında okunmasının kaldırılması.

(İkincisi: Hükmünün neshedilmesi) Ondan çıkarılan fıkhî hükmün (yürürlükten) kaldırılması.

(Üçüncüsü: Kıraat ve hükmünün berâberce neshidir) Bunların her ikisi, hem kıraat ve hem hükmünün kalkması demektir.

(Dördüncüsü: Hükmün aslı kalmakla berâber yalnız bir vasfının değişmesidir.)

Amma birincisi (Ahzâb sûresinde bulunup neshedilen) recm Âyet-idir.

اَلشَّيْخُ وَالشَّيْخَةُ إِذَا زَنَيَا فَارْجُمُوهُمَا أَلْبَتة نَكَالاً مِنَ اللهِ وَاللهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

Evli erkek ve kadın, eğer zina ederlerse Allah tarafından bir cezâ olmak üzere elbette onları recmedin. Allah azîz ve hakîm'dir."[1] Bunun hükmü değil de, okunması neshedildi. Bunun benzerlerinden neshedilmenin manâsı, tilâvetinin neshiyle bunların ibâdette okunma zorlukları kalkmıştır.

Amma ikincisi (hükmünün neshi) ise, kocası vefat eden kadının bir yıl bekleme iddetinin neshedilmesi (yürürlükten kaldırılmasıdır).

وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا وَصِيَّةً لِأَزْوَاجِهِمْ مَتَاعًا إِلَى الْحَوْلِ غَيْرَ إِخْرَاجٍ

"Ve içinizden zevcelerini geri bırakarak vefât edecek olanlar, zevceleri için, senesine kadar çıkarılmaksızın bir intifa'ı (geçimlerinin sağlanmasını) vasiyet etmek var.[2/240]"[2]

Bu Âyet-i kerîmenin hükmü, kocası ölen kadının iddet süresinin dört ay on gün olarak tayin edilmesiyle nesh oldu. Bu Âyet-i kerimeyi, şu mübârek ayet neshetti:

وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا فَإِذَا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلاَ جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَاللهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ

"İçinizden vefât edip de arkalarına kadın bırakanların zevceleri, nefislerini dört ay on gün bekletecekler; iddetlerini bitirdiler mi, artık kendi haklarında meşrû olarak ihtiyar edecekleri hareketten size mesuliyet yok. Allah her ne yaparsanız habîrdir (haberdardır).[234]"[3]

Ve savaşlarda, bir Müslümanın on kişiye karşı sabredip savaşmasını emreden Âyet-in, daha sonra iki kişiye karşı sabredip savaşmasını beyan etmesiyle neshedilmesi gibi:

يَاأَيُّهَا النَّبِيُّ حَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى الْقِتَالِ إِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ عِشْرُونَ صَابِرُونَ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ وَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ يَغْلِبُوا أَلْفًا مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لاَ يَفْقَهُونَ

"Ey o peygamber! Mü'minleri cihada teşvik eyle. Eğer sizden sabredecek yirmi kişi olursa, ikiyüze galebe ederler ve eğer sizden yüz kişi olursa, o küfredenlerden binine galebe ederler. Çünkü onlar hakkı ve âkıbeti iyi idrâk etmez fıkıhsız bir kavimdirler.[8/65]"[4]

---

1 Kenzül-Ummâl: hadis no: 4743
2 Bakara: 2/240
3 Bakara: 2/234
4 El-Enfal: 8/65

Burada geçen, Eğer sizden sabredecek yirmi kişi olursa, ikiyüze galip gelirler ve eğer sizden yüz kişi olursa, kâfirlerden bin kişiye galip gelirler hükmü;

اَ لْأنَ خَفَّفَ اللهُ عَنْكُمْ وَعَلِمَ أَنَّ فِيكُمْ ضَعْفًا فَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ صَابِرَةٌ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ وَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ أَلْفٌ يَغْلِبُوا أَلْفَيْنِ بِإِذْنِ اللهِ وَاللهُ مَعَ الصَّابِرِينَ

"Şimdi, Allah sizden yükü hafifletti ve bildi ki, sizde bir zaaf var. Şimdi sizden sabredecek yüz kişi olursa, ikiyüze galebe ederler. Sizden bin olursa, Allah'ın izniyle ikibine galebe ederler... Ve Allah sabredenlerledir. 8/66" [1] Hükmü ile neshedildi.

İşte bunlar, Kur'an-ı Kerim'de bilinen nesihlerdendir. Nâsih (nesheden) ve mensûh (nesholunanlar) tilâvette sabittirler. Ancak şu var ki, mensûh olan âyetler ile amel edilmez. Bunun benzerlerinde neshin manâsı, onlardan istifâde edilip çıkarılan hükmün; kendisinden sonra inen başka bir Âyet-i kerime ile son bulmasıdır. Fıkhî hükümlerinin (yürürlükten) kalkmasıdır. Hükmünün kalkmasıyla berâber kıraatinin kalkmaması (ibâdetlerde okunması) güzel yanlarından biri de, kendisinin okunmasıyla sevâbın kazanılmasıdır. Çünkü Kur'ânı Kerim hükmünün kolay-lıkla muhâfaza edilmesi (kendisiyle amel etmek için okunduğu gibi, Allah'ın kelamı olduğundan sırf sevâb almak için de okunur. Okunduğunda sevab alınır.

Üçüncüsü ise, Hazreti Âişe annemizden şöyle rivâyet edildi:

عن عَائِشَةَ أَنَّهَا قالتْ: "كَانَ فِيمَا أَنْزَلَ اللهُ مِنَ الْقُرْآن عَشْرَ رَضَعَاتٍ يُحَرِّمْنَ ثُمّ نُسِخْنَ بِخَمْسٍ مَعْلُومَاتٍ يُحَرِّمْنَ، فَتُوفِّيَ النَّبِيّ صلى الله عليه وسلم وَهُنّ مِمّا يُقْرَأُ مِنَ الْقُرْآنِ

Hazreti Âişe'den rivâyet olundu. Allahü Teâlâ'nın indirmiş olduğu Kur'an-ı Kerim'de, süt emmekten haram eden on vardı. Sonra bunlar bilinen beş ile neshedildi. Onlar Kur'ânı Kerim'den, okunan âyetlerdendi ."[2]

Buna benzer nesihler ise, (yâni, hem hükmün ve hem de kıraatinin kalkması) onları okumak ve onlardan istifâde edilip çıkarılan fıkhî mesele ile amel etme mükellefiyetinin son bulmasıdır. **(1/200)**

(Dördüncüsü, hükmün aslı kalmakla berâber yalnız bir vasfının değişmesidir: Âşurâ günü oruç tutmak farz iken, daha sonra bu orucun farzıyeti neshedildi. O gün oruç tutmak mendub oldu. O gün

1 El-Enfal: 8/66
2 Süneni Ebû Dâvûd: 2064

oruç tutmak neshedilmedi, o orucun farz olan hükmü nâfileye çevrildi.-Mütercim)[1]

Kurtubî buyurdu: Cumhurun, neshin emir ve yasaklarla ilgili olduğunu verdiği haberde (bildiren âyetlerde) neshin olmadığı görüşünde olduklarını, zîrâ Allahü Teâlâ için, bir bilgi eksikliği içinde olacağı düşünülemeyeceğinden burada neshden söz edilemez.

Âyetlerin unutturulması

أَوْ نُنْسِهَا "veya onu unutturursak," Âyet-in unutturulması, onun kalblerden giderilmesidir.

Rivâyet olunduğu üzere, sahabelerden bir kavim (bir çok kişi) geceleyin namaza kalktılar. Bir sûreyi okumak istediler. O sûreden besmeleden başka bir şey hatırlarına gelmedi. Sabahleyin gelip, bunu Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerine haber verdiler. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri: "O sûrenin tilâveti (okunması) ve hükmü kalktı," buyurdular.

Neshin Hikmeti

Rivâyet olundu: (Kur'ânı Kerim'de bâzı hükümler neshedilince) müşrikler ve yahudiler şöyle demeye başladılar: Muhammed'i görmüyor musunuz? Ashabına bir şeyi emrediyor; sonra dönüp onu yasaklıyor ve önce söylediği emrin aksini söylüyor. Dolayısıyla söylediklerini hep kendi tarafından söylemektedir. Bugün bir şey söylüyor, yarın da bu söylediklerinden dönüp başka şey söylüyor. Zinâ edenler için önce dil ile ezâ edilmesini emretti ve:

وَاللَّذَانِ يَأْتِيَانِهَا مِنْكُمْ فَآذُوهُمَا فَإِنْ تَابَا وَأَصْلَحَا فَأَعْرِضُوا عَنْهُمَا إِنَّ اللّٰهَ كَانَ تَوَّابًا رَحِيمًا

"Sizlerden onu irtikâb edenlerin ikisini de eziyete koşun. Eğer tevbe edip ıslâh olurlarsa onlardan vazgeçin. Çünkü Allah, tevvab, rahîm bulunuyor.[16]" [2]

Sonra bu hükmü neshetti. Zinâ edenlerin evlerde hapsedilmelerini emretti.

---

1 Mir'âtü-Usul fi şerhi Mirkâtül-Vusul, c. 1, s. 304 Ve bu konuda daha geniş bilgi Usûlü fıkıh ve Usûlü tefsir ve Usûlü hadis kitablarına bakınız.
2 En-Nisâ: 4/16

وَاللاَتِي يَأْتِينَ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِسَائِكُمْ فَاسْتَشْهِدُوا عَلَيْهِنَّ أَرْبَعَةً مِنْكُمْ فَإِنْ شَهِدُوا فَأَمْسِكُوهُنَّ فِي الْبُيُوتِ حَتَّى يَتَوَفَّاهُنَّ الْمَوْتُ أَوْ يَجْعَلَ اللهُ لَهُنَّ سَبِيلاً

"Kadınlarınızdan fuhşu irtikâb edenlerin aleyhlerine sizden dört şâhid getirin. Eğer şehâdet ederlerse, o kadınları evlerde hapsedin; tâ ölüm kendilerini alıp götürünceye veya Allah haklarında bir yol açıncaya kadar...4/15" [1]

Sonra bu hükmü de neshetti: Ve şöyle buyurdu:

الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ وَلاَ تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ فِي دِينِ اللهِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلْيَشْهَدْ عَذَابَهُمَا طَائِفَةٌ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ

"Zâniye ve zâni... Hemen bunlardan her birine yüz değnek vurun, Allah'ın dininde bunlara bir acıyacağınız tutmasın, Allah'a ve âhiret günü'ne gerçekten inanıyorsanız! Hem mü'minlerden bir taife azaplarına şahid olsun! 24/2" [2]

(Dördüncü safha olarak da; zinâ eden kişiler eğer evli iseler, recmedilmelerini emretti diyorlardı.)

(Yahûdîlere inen Tevrât, cümleten yâni bir defada inmişti. Yahûdîler, ilâhî emirleri kabul etmek istememişlerdi. Onların emirleri kabul etmeleri ile ilgili hadisler, Tur dağının üstlerine kaldırılması daha önce geçti. Onlar insanlara ağır gelmesin için İslâmiyetin de birden inmesini istiyorlardı. O zaman toplumda zinâ ve çok evlilik revaçta idi. Zinâ edenlere verilen cezâlar, birden ağırlaştırılmadı. Dört kademe denilebilecek şekilde tedrîci olarak cezâlar belirtildi.)

İslâmiyetin bir defada değil de tedrîcî olarak inmesini anlamayan veya anladığı halde kıskanan Yahûdîler ve müşriklerin bu tür konuşmalarıyla, İslâma dil uzatmak ve böylece İslâma girmek isteyenlerin azimlerini kırmak istiyorlardı. İşte bunun için, Allahü Teâlâ, bu âyette neshin ve unutturmanın hükmünü ve hikmetini açıklamış oldu. Bu Âyet-in manâsı: Bizim giderdiğimiz (neshettiğimiz) her âyet bir maslahat ve hikmet gereğidir. Bu maslahat ve hikmet gereği, icâbettiğinde (bâzı) âyetlerin lafzını veya hükmünü veyahutta her ikisinin karşısına bir bedel (alternatif) koyarak ve bedel getirmeksizin (hem lafız ve hem hükmünü) izâle ederiz (gideririz).

نَأْتِ بِخَيْرٍ "Daha hayırlısını getiririz." Yâni daha hayırlı olan bir âyet getiririz.

1 En-Nisâ: 4/15
2 En-Nûr: 24/2

مِنْهَا "Ondan," durumları gereğince kullar için neshedilen (giderilen ayetten) daha faydalı hükümler ve sevâb ihtivâ eden (içeren) âyetler indiririz.

Burada kastedilen manâ, bir Âyet-in diğer âyetten daha hayırlı olduğu değildir. Çünkü Allah'ın kelâmının hepsi birdir. Ve hepsi hayırlıdır. Kur'ânı Kerim, Allah'ın kitabı, Allah'ın vahyi olması cihetiyle bir Âyet-in diğer âyetten daha fazîletli olduğu düşünülemez. Çünkü hepsi Allah'ın kelâmıdır. Belki buradaki fazîlet, zâhiri olarak, kullar için elde edilen fayda cihetindendir. Yâni insanlara sağladığı hüküm ve verdiği menfaat açısından, hayır denilmektedir.

اَوْمِثْلِهَا "yahut mislini (getiririz)" Menfaat ve sevabda onun benzeri bir ayet indiririz.

Neshin faydaları

Kur'ânı Kerim'de daha kolay bir ayet ile neshedilenlerin hepsi, insana getirilen mükellefiyetleri, amelde daha kolay ve hafif kılmak içindir. Neshedilen hükmün yerine daha zor hükmü konulanlar ise, bu, kulların daha fazla sevab kazanmaları içindir.

Birincisi, yâni bir hükmün daha kolay bir hüküm ile değiştirilmesi, kocası ölen bir kadının bir sene iddet bekleme süresinin dört ay on güne neshedilmesi gibidir. Bu, kadının evlenmesi için daha kolay bir süredir.

İkincisi ise, savaşın farz olmasıyla savaşmanın terkedilmesinin neshedilmesidir. Mekke döneminde savaşmak farz olmadığı için terkedilirdi. Savaşın terki gerekliydi. Medine'de ise savaşın terkedilme emri neshedildi. Yâni savaş farz kılındı.

(Üçüncü olarak) bazan nesh, birincisinin misliyle olur. Ne ondan daha hafif ve ne de ondan daha zor hüküm getirilir. Beyti Makdise yönelme emrinin, Kâbe-i Muazzama ile neshedilmesi gibi. Burada sadece kıblegâh değiştirilmiştir. Bu hüküm, bir Âyet-in tamamının veya daha fevkinin neshedilmesine mahsus değildir. Belki daha düşüğü için geçerlidir. Yine zikirle tahsis edilmesi, galibe itibar iledir.

Bilki, gerçekten nâsih Allahü Teâlâ'dır. Hitabı şer'î nâsih olarak isimlendirilir. Hakikî manâ'da nâsih Allah'dır. Biz onu mecâzî olarak âyetlere isnâd etmekteyiz. Bu da neshin kendisinden vâki olduğuna binâendir. Mensûh, izâle edilen hükümdür. Mensûhü anh ise, ibâdette izâle edilen uzaklaşmadır. O da mükelleftir.

Nesihte hikmet ise, muhakkak ki, bedenin ıslâhı (sağlığı) için tedâviye girişen bir doktor; kimi zaman hastanın hastalığına ve mizacına göre, gıdaları ve tedâvi yöntemini değiştirir. Peygamberler de böyledir. Nefisleri terbiye ve ıslâh eden peygamberler de böyledirler; şerî amelleri ve ahlâki hükümleri değiştirirler. Bu tür şeyler nefisler için tıpkı bedenleri değiştiren gıda ve ilaçlar gibidirler. Muhakkak ki, ruhların gıdası ve tedavisi, şer'î ameller ve Allah'ın razı olduğu ahlâk ile mümkündür. Şâri' (hükümler koyucusu olan Allahü) Teâlâ Hazretleri, bunu, durumun icaplarına göre değiştirir. Bu tıpkı şuna benzer: Bir ilaç vardır, belli bir süre için tadavi sağlar, fakat öyle bir zaman gelir ki, aynı ilaç hastalık doğurur. İşte ameller de böyledir. Belli bir süre bir iyileşme sağladığı halde, bir bozulmaya yol açabilir. Mürşidlerin ve müridlerin hallerini de buna kıyas et. Çünkü sülûk'un kaidelerinden biri de meşreblerin halleri cihetinden mürşidlerden büyük haz sahibi olan şeyler, müridlere verilir.

Mesnevî'de buyuruldu:

Biz âyetleri neshederiz ayetinin remzi şudur.

Neshedilen Âyet-in ardından onun gibi gelir.

Hakkında nesh olan şerbetin daha iyisi yerine kondu.

Onun neshetme hakkı vardır.

Çünkü mülk onundur. O maliklerin mâlikidir. **(1/201)**

Allah herşeye kâdirdir

أَلَمْ تَعْلَمْ "Bilmez misin ki?"

Hitab Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinedir. İstifhâmın manâsı takrirdir. Yâni, muhakkak ki sen biliyorsun.

أَنَّ اللّٰهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ **(106)** "Şüphesiz Allah her şeye kadirdir."

Allah nesh yapmaya, neshettiğinin mislini veya ondan daha hayırlısını getirmeye kadîrdir.

أَلَمْ تَعْلَمْ "Bilmez misin ki? Başkaları da hitaba dahil olmasına rağmen, hitab, Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerine tahsis edildi.

Hakiki manâda hitabın maksadı, muhatâbın bilgisinin takriri (pekiştirilmesi)dir. İnsanlardan hiçbiri neshi, Efendimiz (s.a.v.) Haz-

retleri kadar bilmemektedir. Zîrâ Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri, herkesten daha çok, yerin ve göklerin melekûtlerinin esrârına vakıftı. Onun ilmine nisbetle başkasının ilmi, yokluğa mülhaktır yâni yok sayılır. Peygamberlerin ilminin yanında evliyâ'nın ilmi yedi denizden bir damla kadardır. Bütün peygamberlerin ilmi, Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri'nin ilminin yanında bu mertebededir. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri'nin ilmi ise Allahü Teâlâ Hazretleri'nin ilminin yanında bu mertebededir.

أَنَّ اللّٰهَ لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْاَرْضِ "Hakikaten göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır, hepsi O'nundur."

Allah dilediğini yapar ve dilediği hükmü verir.

Bu, أَنَّ اللّٰهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ Şüphesiz Allah her şeye kadîrdir." Ayetinin delilidir. مُلْك Mülk kudretin tamamı ve hükümlerini koymaktır. السَّمَاوَاتِ وَالْاَرْضِ göklerin ve yerin özellikle zikredilmesi, dünyanın ve âhiretin, hepsinin Allah'ın mülkü altında olduğunu beyan içindir. Göklerin ve yerin, yaratıkların büyüklerinden ve hayret verici sırlara sahib olmalarındandır.

Gerçek dost ve yardımcı

وَمَا لَكُمْ "Ve sizin için yoktur." Ey mü'minler!

مِنْ دُونِ اللّٰهِ Allah'dan başka," Yâni Allah'ın dışında, bu cümle nasb makamındadır.

مِنْ وَلِيٍّ hal olmak üzere mahallen mensubtur.

Aslında onun sıfatıydı. Takaddüm edince hal olmak üzere mansub oldu. مِنْ ibtidâ (den) mânâsına olan bu kelime burada istiğrâk için olup zâiddir. وَلِيٍّ "veli, dost," yakın, sıddîk. Denildi ki وَالِيٍّ Valî, işleri idâre eden, ayakta tutan demektir.

وَلاَ نَصِيرٍ(107) "Ve bir yardımcı da yoktur."

Yardımcı, muâvin ve sizden kötülükleri ve cehennem azabını engelleyen demektir. وَلِيٍّ veli ile نَصِيرٍ yardımcı'nın arasında şöyle bir

fark vardır. Muhakkak ki, وَلِيٍّ veli ve dost, yardım etmekte bazen zaif düşebilir. نَصِيرٍ yardımcı ise, bazen yardım ettiği kişinin dostu değil de, yabancısı da olabilir. Burada bu iki kelimeden maksat, mü'minlerin kalbini teskin etmektir. Allah, muhakkak ki mü'minlerin velî'si ve yardımcısıdır. Allah'dan başka mü'minlerin dostu ve yardımcısı yoktur. Ancak ve ancak Allah'a itimad edip ona güvenmek lâzım. Allah'dan başkasına ilticâ etmek sahih değildir. Burada ilim noktasında zikredilen bir kazıyye (genel bir kural) vardır.

(Birincisi:) أَنَّ اللّٰهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ Şüphesiz Allah her şeye kadirdir," olduğunu bilmek.

(İkincisi:) أَنَّ اللّٰهَ لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْاَرْضِ Hakikaten göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır, hepsinin Allah'ın olduğunu," bilmek.

(Üçüncüsü:) وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلاَ نَصِيرٍ Size de Allah'dan başka ne bir dost, ne de bir yardımcı var olduğunu," bilmektir.

Bütün bunları bilmek, Allahü Teâlâ'nın dinleri ve dünyaları için hayırlı olanı murat ettiğini kesinlikle ve yakînen bilmeyi gerektirir. Bunlar, sikâ (kendisine güvenilen) bir şeyin gereğiyle amel etmek, ona (Allah'a) tevekkül etmek ve bütün işlerini Allah'a ısmarlamayı (havâle etmeyi) gerektirir. Bu ilimlere sahip olmak, kâfirlerin sözlerine kulak asmamayı, kâfirlerin, nesh hakkında söyledikleri şüpheli düşüncelerine aslâ kulak vermemeyi gerektirir.

Edepsizce sual sormayın

أَمْ تُرِيدُونَ (Yoksa) istiyor musunuz?"

أَمْ kelimesi, أَلَمْ تَعْلَمْ Bilmez misin ki? Cümlesindeki hemzeye muâdildir (yâni ona eşit bir manâ taşımaktadır) Yâni, bilmiyor musunuz ki, Allahü Teâlâ, bütün işlerin mâlikidir, bütün eşyâya kaadirdir, Allah emreder ve nehyeder. Murad edildiği gibi, bilmiyor musunuz ki, suâl ile seviniyor musunuz ki... Yahûdîler suâlleriyle Mûsâ Aleyhisselâm'a karşı sevindikleri gibi... Bundan murat, Müslümanlara Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerine güvenmelerini tavsiye etmek ve ona karşı gelmeyi, şımarıkça sorular sormayı terkedin. İktirâhı terkedin. İktirâh: O ilerisini görmeden ve tefekkür etmeden ansızın sual sormaktır.

أَنْ تَسْأَلُوا "Suâle çekmekliği mi (istiyorsunuz)," Sizler mü'minler olduğunuz halde sorguya çekmek mi istiyorsunuz:

رَسُولَكُمْ "peygamberinizi,"

Rütbe, Efendimiz s.a.v. Hazretleri'nin şanının yüceliğini ifâde etmektedir. Allahü Teâlâ'nın lütfu ile işlerinizi, ona güvenmeden, onu sorguya çekmek için iştahlanıyorsunuz. Sorular ile ferahlanıyorsunuz. Bütün bu işlerin sahibi, istediği emri ve yasağı koyanın (nesih işini yapanın) Allahü Teâlâ olduğunu bilmeniz, size yeterlidir. Denildi ki, onlar bunu Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinden istiyorlardı. Ondan nesh ile ilgili hükümleri tafsilâtıyla beyan etmesini istiyorlardı.

كَمَا سُئِلَ مُوسَى "Mûsâ'ya sorulduğu gibi,"

Teşbihi masdardır. Tekid, masdar için sıfattır. Burada geçen, مَا masdariyet içindir. Yâni Mûsâ Aleyhisselâm'a sorulan suâle benzer bir suâl, demektir. Yahûdîler Mûsâ Aleyhisselâm'a:

قَالُوا يَامُوسَى اجْعَلْ لَنَا إِلَهًا كَمَا لَهُمْ آلِهَةٌ "Yâ Mûsâ." dediler; "bunların birçok ilâhları olduğu gibi sen de bize bir ilâh yap."

-"Siz" dedi; "gerçekten câhillik ediyorsunuz; 7/138"[1]

Ve: أَرِنَا اللهَ جَهْرَةً Ey Mûsâ! Bize Allahı aşikâr göster,."[2] Dediler. Ve bunlardan başka şımarıkça, akıl ve mantık dışı sorular sordular.

مِنْ قَبْلُ "daha önceden," Yâni Muhammed Mustafa (s.a.v.) Hazretlerinden önce. سُئِلَ ye taalluk etmektedir. Tekid için geldi.

وَمَنْ يَتَبَدَّلِ الْكُفْرَ "Halbuki her kim küfürle değiştirirse," Küfrü seçer ve kendi nefsi için onu alırsa,

بِالْإِيمَانِ "iman ile,"

Yâni îmânın mukâbilinde, ona bedel (alternatif) olarak. Özet olarak: Kim inen açık âyetlere güvenmeyi terkederse... Ki, o âyetler, insanların faydası ve salahı için neshedilen âyetler de bu cümledendir. Bunlar, sırf bir hayırdır, haktır. Ve bunlara benzer saldırılar:

1 El-A'râf: 7/138
2 En-Nisâ: 4/153

فَقَدْ ضَلَّ "muhakkak sapıtmıştır." Yâni dalâlete sapıp, bilinçsiz bir şekilde kendisine zulmetmiştir.

(108)سَوَاءَ السَّبِيلِ "düz yolun ortasında," sıratı müstakîmden, doğru yoldan sapıtmıştır. **(1/202)**

Kişiyi, hakkı öğreten ve hidâyete ulaştıran sıratı müstakîm'den sapıtmıştır. O kişi, Tîh'in hevâ ve hevesinde kayıp olmuştur. O böylece, hevâ ve heveslerinde ve rezâletlerde tereddüt edip, şaşkın bir hale gelir. سَوَاءَ السَّبِيلِ Yolun ortası, demektir. İfrat ve tefritten uzak, taksîr ile çok yükseğin arasında olan, yol demektir. O hak yol demektir.

Sebeb-i Nüzûlü

Müfessirlerin çoğuna göre bu Âyet-i kerime'nin sebeb-i nüzûlü şudur. Yahûdîler, Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerine gelip:

-"Ey Muhammed! Mûsâ Aleyhisselâm'a Tevrât cümleten (bir defada) indiği gibi sen de Allah'ın kitabını cümleten getir," dediler. Bunun üzerine, şu âyet indi:

يَسْأَلُكَ أَهْلُ الْكِتَابِ أَنْ تُنَزِّلَ عَلَيْهِمْ كِتَابًا مِنَ السَّمَاءِ فَقَدْ سَأَلُوا مُوسَى أَكْبَرَ مِنْ ذَلِكَ فَقَالُوا أَرِنَا اللهَ جَهْرَةً

Kitap ehli, senden, kendilerine gökten bir kitap indirmeni istiyorlar. Mûsâ'dan bundan daha büyüğünü istemişler ve: "Allah'ı bize açıkça göster" demişlerdi."[1]

أَمْ تُرِيدُونَ (Yoksa) istiyor musunuz?" kavli şerîfinin muhatabı, yahudilerdir. Peygamberin onlara izâfe edilmesi, رَسُولَكُمْ "peygamberiniz," buyurması ise, onların "ümmet-i davet" olmaları itibariyledir.

وَمَنْ يَتَبَدَّلِ الْكُفْرَ بِالْإِيمَانِ Ve her kim ki, îmânı küfürle değiştirirse..." Onların îmâna sahib olmaları ve îmânın kalblerine yerleşmesi mümkün olmasıyla berâber güçlerini, bundan sarf-ı nazar etmeleri ve küfrü îmân üzerine tercih etmelerini beyan içindir.

1 En-Nisâ: 4/153

İmam buyurdu: Bu doğrudur. (Yâni burada muhâtabın Yahûdîler olduğu doğrudur.) Çünkü bu Âyet-i kerime Medenî'dir. Çünkü bu sûre,

يَابَنِي إِسْرَائِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ
وَأَوْفُوا بِعَهْدِي أُوفِ بِعَهْدِكُمْ وَإِيَّايَ فَارْهَبُونِ

[1] ayetinin evvelinden itibaren onları anlatır ve onlara getirilen delillerden ibarettir.

Bu(108.) Âyet-i kerime, edeblerin muhâfazasına işâret etmektedir. Kim ki, Efendisinin, Peygamberinin ve halifelerinin önünde (ahlâkıyla) edeblenmezse, o kişi küfre tariz etmiş (göz kırpmış) olur.

Çocuğun hakkı

Edebin hakikati ise, hayır hasletlerini kendisinde toplamaktır. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri buyurdular:

حَقُّ الْوَلَدِ عَلَى وَالِدِهِ أَنْ يَحْسُنَ اِسْمَهُ وَيَحْسُنَ مُرْضِعَهُ وَيَحْسُنَ أَدَبَهُ أَنْ يُعَلِّمَهُ الْكِتَابَة ، والسّبَاحَةَ وَالرّمْيَ وَأَنْ يُزَوّجَهُ إذاَ بَلَغَ فاَِنَّهُ مَسْؤُلٌ عَنْهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَمُؤاخَذَةٌ بالتَّقْصِيرِ فِيهِ

Çocuğun anne ve babası üzerine hakkı, ona güzel isim koymak, onu güzel (helâl yoldan) emzirmek, edebini güzel yapmak, ona kitabını (Kur'ânı Kerim'i), yüzmeyi ve atıcılığı öğretmek, bâliğ olduğu zaman onu evlendirmektir. Ebeveyn kıyâmet günü evlâdından sorumludur. Bu vazifelerinden dolayı taksiri varsa muâheze edilir (hasâba çekilir).[2]

İmanın beş kalesi (sûru)

"Bostanü'l-Ârifîn" isimli kitab'da buyuruldu: İman, beş kalesi (sûru) olan bir şehir gibidir.

Birincisi: Altındandır.

İkincisi: Gümüştendir.

Üçüncüsü: Demirdendir.

---

1 Bakara: 2/40

2 Kenzül-Ummâl: 45191

Dördüncüsü: Tuğladandır.

Beşincisi: Kerpiçtendir.

Kalenin içinde yaşayanlar, tuğla surunu korumayı taâhhüd ettikleri müddetçe düşman onların içine ulaşamaz. İnsanlar, kaleyi koruma ve onarmayı terkettikleri zaman, birinci sur harab olur, sonra ikincisine tama edilir. Sonra üçüncü, sonra dördüncü, sonra beşinci. Böylece bütün surların hepsi harab olur. İman da böyledir. İmanın da beş suru (kalesi) vardır.

Birincisi: Yakîn'dir.

İkincisi: İhlâs'tır.

Üçüncüsü: Farzları edâ etmektir.

Dördüncüsü: Sünnetleri tamamlamak.

Beşincisi: Edebleri muhâfaza etmek (edebli ve terbiyeli olmaktır).

İnsan, edebini muhâfaza etmeyi taâhhüd ettiği zaman elbette ki, şeytan ona vesvese veremez ve onu saptıramaz. İnsan, edebi terkettiği zaman, sünneti terketmeye tama eder, sonra farzları terketmeye başlar. Sonra ihlası ve sonra da yakîni terkeder. İnsana yakışan bütün işlerinde edebe riâyet etmek ve edebi muhafaza etmektir. Abdest, namaz, alışveriş, sohbet ve bunların dışındaki bütün işlerinde edebli olmalıdır. [1]

Bilki: Şeriat ahkâmdır. Tarikat edebtir. (Şeriat ve tarikatı) reddedenler, edeblerine riâyetleri olmadığı için reddetmişlerdir. İblis ve (imanı) reddedenler gibi. Denildiği gibi: Edebsiz kişide değer ve kıymet olmaz. O kimin oğlu olursa olsun onda celâl olmaz. Edeb iyidir. Kişi edeble yükselir. Netice edebtir.

İbn-i Sîrîn (k.s.) Hazretlerine soruldu:

-"Hangi edeb, Allahü Teâlâ Hazretlerine daha yakındır?" İbn-i Sîrîn buyurdular:

-"Allah'ın Rubûbiyetini bilmek, onun taatiyle amel etmek, sevinçlere hamdetmek ve zararlara sabretmektir." Kelamı bitti.

وَدَّ كَثِيرٌ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ "Ehl-i kitaptan bir çoğu arzu etmektedir."

---

1 Tenbihü'l-Gâfilîn – Bostanü'l-Ârifîn: s. 341; Ebu'l-Leys Semerkandî, Müessesetü'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut-1409;

Bunlar, Yahûdîlerin din adamlarından (hahamlarından) bir topluluktur. Funhâs bin Âzurâ, Zeyd bin Kays ve Yahûdîlerden bir nefer (topluluk), Uhud harbinden sonra, Hüzeyfe bin el-Yemâni ve Ammâr bin Yâsir (r.a.) Hazretlerine:

-"Başınıza gelen musîbeti görmediniz mi? Eğer siz hak din üzere olsaydınız, bunlar başınıza gelmez ve hezimete uğramazdınız. Bizim dinimize dönün. Bizim dinimize dönmeniz sizin için daha hayırlı ve daha fazîletlidir. Biz (Yahûdîler), sizden (Müslümanlardan) daha doğru ve hidâyetli bir yoldayız," dediler. Ammar bin Yâsir Hazretleri :

-"Sizde ahdi bozmanın cezâsı nedir?" diye sordu. Onlar:

-"Cezâsı çok şiddetlidir," dediler. Bunun üzerine Ammâr bin Yasir Hazretleri buyurdular:

-"Ben yaşadığım müddetçe Muhammed Mustafa (s.a.v.) Hazretlerini inkâr etmemek için söz verdim," dedi. Bunun üzerine Yahûdîler:

-"Ammârı kaybettik! Ammar bizim dinimizden çıktı. Onun edebiyyen dinimize girmesi ümid edilmez!" dedikten sonra, Yahûdîler, Huzeyfe (r.a.) Hazretlerine döndüler:

-"Ey Huzeyfe! Sen nasılsın, bizim dinimize tabi olacak mısın?" diye sordular. Huzeyfetü'l-Yemânî Hazretleri:

رَضِيتُ بِاللهِ رَباًّ وَبِالإِسْلاَمِ ديناً وَبِمُحَمّدٍ صَلَّى الله عليه وسلَّم نَبِيّاً، وَبِالْقُرْآنِ إِمَاماً وَبِالْكَعْبَةِ قِبْلَةً وَبِالْمُؤْمِنِينَ إِخْوَاناً

"Ben, Allah'ı Rab, İslâm'ı din, Muhammed (s.a.v.)'i peygamber, Kur'ânı Kerim'i imam, Kâbe'yi kıble ve mü'minleri kardeş kabul etmekten razıyım, bu halimden memnunum," dedi. Yahûdîler:

-"Mûsâ'nın ilâhına and olsun ki, gerçekten Muhammed'in sevgisi sizin kalbinize sinmiştir," dediler. Sonra, Huzeyfe bin el-Yemâni ve Ammâr bin Yâsir (r.a.) Hazretleri, Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerine gelip durumu haber verdiler. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri:

-" أَصَبْتُمَا خَيْراً وَ أَفْلَحْتُمَا "Siz hayra isâbet ettiniz ve kurtuldunuz," buyurdular.

Bu Âyet-in manâsı, Yahûdîlerin çoğu, istedi ve sevdiler ki,

لَوْ يَرُدُّونَكُمْ "Sizi (dininizden) çevirebilmeyi temenni ettiler"

Sizi çevirebilmeyi istediler. Muhakkak ki لَوْ masdariyet harflerindendir. لَوْ Fiillerden sonra geldiği zaman, kendisinden temenni manâsı anlaşılır.

Şu Âyet-i kerimede de olduğu gibi: وَدُّوا لَوْ تُدْهِنُ فَيُدْهِنُونَ Onlar temenni ettiler (istediler) ki yumuşak davranasın da onlar da sana yumuşak davransınlar."[1] **(1/203)** Yâni Yahûdîler, sizi tevhid'den çevirmek istediler.

مِنْ بَعْدِ إِيمَانِكُمْ "Sizi, îmânınızdan sonra,"Ey mü'minler topluluğu,

كُفَّارًا "kâfirler etsinler."

Yâni sizleri mürted yapmak istiyorlar. Bu kelime, يَرُدُّونَكُمْ deki muhâtab zamirinden haldir. Veya يَرُدُّونَكُمْ fiilinin ikinci, mefûlüdür. Zîrâ يَرُدُّونَكُمْ fiili, يصيرونكم sizi kılmak istediler, mânâsınadır.

حَسَدًا "hased (kıskançlıktan dolayı)," وَدَّ istedi, fiilinin illetidir. Sanki şöyle denilmektedir. Bütün bunları, kıskançlıklarından dolayı istediler.

مِنْ عِنْدِ أَنْفُسِهِمْ "Sırf nefsaniyetlerinden"

وَدَّ istedi, fiiline taalluk etmesi caizdir. O zaman manâ şöyle olur: Onlar kendi nefislerinde (içlerinde) sizleri mürted yapmayı temenni ettiler. Denildi ki, onların istekleri ve arzuları, din tarafından ve doğruya meyletmek için değildi. Velev ki kendi fikirlerine göre onlar bunu dinî maksattan dolayı istediklerini söyleseler bile, hak bir din üzere olmayan Yahûdîlerin istek ve arzuları, nasıl hak tarafından olurdu? Bunun حَسَدًا hasede taalluk etmesi caizdir. Yâni kendi nefisleri tarafından yeşeren bir kıskançlıktan dolayı maksatlarının en son mertebesine ulaştılar.

مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْحَقُّ "Hak kendilerine iyice belirdikten sonra,"

Yâni onlara, Muhammed Mustafa (s.a.v.) Hazretleri'nin Allah'ın peygamberi olduğu, sözlerinin hak olduğu, dinin hak olduğu, bunla-

1 El-Kalem: 68/9

rın hak olduğuna dair mûcizeleri tahakkuk ettiği ve onlar bütün bunları Tevrâtta okuyup, Efendimizin sıfatlarını bildikleri halde, Müslümanların, dinlerinden çıkmalarını istediler.

Hoşgörü (AFV)

فَاعْفُوا "Affediniz," عفو Günah ve suçtan dolayı cezâlandırmayı terketmektir.

عفت الريح المنزل Rüzgar eve zarar vermedi, onu ezmedi, denir. Afev oldu, zarar vermedi. Rüzgar zarar verebilirken, zarar vermedi demektir. Kim bir günahkârı terkeder yâni ona cezâ vermezse, sanki o kişi onun günahını silmiş gibi olur. Yâni o mükâfat ve cezâlandırmayı terketmiştir. Bu ise hoşgörüyü gerektirmez. Bundan dolayı Allah buyurdu.

وَاصْفَحُوا " (şimdilik hoşgörün), Heyecana kapılıp da onlarla dövüşmeye kalkışmayın,"

Çünkü insan, bazan birini affeder ama yaptığını hoşgörmez. صفحSafh: Dille karşılık vermeyi ve yermeyi terketmektir. Onları yermeye yanaşmamaktır. صفحت عن فلان Ben falancayı terk ettim şimdilik kendi hâline bıraktım, yâni onun günahından (suçundan) yüz çevirdim ve onu terkettim, demektir. Burada, فَاعْفُوا وَاصْفَحُوا buna rağmen, siz şimdi af ile, hoşgörüyle davranın, demek, onların yaptıklarına razı olmak manâsı aslâ değildir. Çünkü bu küfürdür. Allah, bunu murat etmiyor. Belki burada af ve hoşgörü ile murat edilen şey, onlarla şimdilik savaşmaktan ve onların kötü sözlerine cevab vermekten yüz çevirmektir.

حَتَّى يَأْتِيَ اللّٰهُ بِأَمْرِهِ "Tâ ki, Allah emrini verinceye kadar,"

Allah, onlar hakkında hükmünü veresiye kadar bekleyin. Bu hüküm, onlar ile savaşa izin, onlara cizye vermek veya Kurayza Oğullarını ve Nadir Oğullarının ileri gelenlerini öldürmektir.

Sebebi Nüzülü

Rivâyet olundu ki: Sahâbeler, Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinden, kendileri küfürde olduğu gibi, Müslümanları da küfre davet eden Yahûdîler ile savaşmak için izin istediler. Bu Âyet-i kerime indi. O gün için savaşı terketmelerini ve Allah'ın emri gelesiye kadar onları cezâlandırmaktan yüz çevirmelerini emretti.

إِنَّ اللّٰهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ(109) "Şüphe yok ki Allah her şeye kadirdir." Allah o Yahûdîlerden intikâm almaya kadirdir. Zamanı geldiği zaman onlardan intikam alır ve onları cezalandırır.

Âhirete ne gönderirseniz onu görürsünüz

وَاَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ وَمَا تُقَدِّمُوا لِاَنْفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ
تَجِدُوهُ عِنْدَ اللّٰهِ اِنَّ اللّٰهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿١١٠﴾ وَقَالُوا لَنْ
يَدْخُلَ الْجَنَّةَ اِلَّا مَنْ كَانَ هُودًا اَوْ نَصَارٰى تِلْكَ اَمَانِيُّهُمْ قُلْ هَاتُوا
بُرْهَانَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١١١﴾ بَلٰى مَنْ اَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلّٰهِ وَهُوَ
مُحْسِنٌ فَلَهُ اَجْرُهُ عِنْدَ رَبِّهِ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ
﴿١١٢﴾ وَقَالَتِ الْيَهُودُ لَيْسَتِ النَّصَارٰى عَلٰى شَيْءٍ وَقَالَتِ
النَّصَارٰى لَيْسَتِ الْيَهُودُ عَلٰى شَيْءٍ وَهُمْ يَتْلُونَ الْكِتَابَ كَذٰلِكَ قَالَ
الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ مِثْلَ قَوْلِهِمْ فَاللّٰهُ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ فِيمَا
كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿١١٣﴾

Meal-i şerifi:

Hem, namazı doğru kılın ve zekâtı verin; nefisleriniz için her ne hayır da takdim ederseniz,(gönderirseniz), Allah yanında onu bulursunuz. Her halde Allah bütün yaptıklarınızı görüyor! [110]

Bir de "Yehûd veya Nasârâ'dan başkası aslâ cennete giremeyecek" dediler. Bu onların kendi kuruntuları!

(Onlara) de:

-"Haydi! Doğru iseniz, getirin burhanınızı (delilinizi)". [111]

Hayır! Kim özü muhsin olarak yüzünü tertemiz Allah'a teslim ederse, işte onun, rabbinin indinde ecri vardır, onlara bir korku yoktur ve onlar mahzun olacak değillerdir! [112]

Yehûd (yahûdîler) dedi ki:

-"Nasârâ (Hıristiyanlar) hiçbir şey üzerinde değil".

Nasârâ (Hıristiyanlar) da dedi ki:

-"Yehûd (yahûdîler) hiçbir şey üzerinde değil".

Halbuki, hepsi de Kitâb okuyorlar... İlmi olmayanlar da tıpkı öyle; onların dedikleri gibi, dedi. Onun için Allah ihtilâf etmekte oldukları dâvâda, kıyâmet günü beynlerinde (aralarında) hükmünü verecektir. [113]

Tefsiri:

Namaz kılın zekât verin

وَأَقِيمُوا الصَّلاَةَ وَآتُوا الزَّكَوةَ "Siz namazı hakkıyla kılmaya bakın ve zekâtı verin!"

Bu cümle, فَاعْفُوا Affediniz," cümlesinin üzerine atfedildi. Bununla Müslümanlara, sabrı, muhâlefeti, Allahü Teâlâ'ya ibâdet ile ilticâ etmesini ve iyilik yapmasını emretmektedir. Burada emirden murat, Allahü Teâlâ'nın taatine sarılmasını emretmektedir. Farzlardan, vâciblerden ve nâfilelerden yaptığı ibâdetler ile Allah'a yaklaşmaktır. Şu karine (ipucu) ile:

وَمَا تُقَدِّمُوا لِأَنْفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ "Kendi nefsiniz için her ne hayır yaparsanız,"

Hayır, iyilik, işlerin hepsi için kullanılmaktadır. Ancak Allahü Teâlâ, ibâdetlerin arasında namaz kılmak ve zekât vermeyi özellikle zikretti. Namaz ve zekâtın şanlarının büyüklüğünü ve bunların Allah katındaki, kadr ü kıymetlerinin yüceliğini tenbih içindir. Namaz, beden ile Allah'a yaklaşmaktır. Her uzvun (organın) şükrü Allah'ın kendisine verdiği nimet ile olması içindir. Zekât ise malî yakınlıktır. Allah'ın dünyada kendilerine mal verdiği, kendilerine hayatını lezzetli kıldığı, kendilerini mal ile faydalandırdığı zenginlerin, mallarının şükrü olması içindir. Onlar, varlıkları sebebiyle değişik ameller işlemelidirler.

وَمَا تُقَدِّمُوا ne takdim ederseniz, cümlesi şartıyyedir.

Yâni, hayırlardan, namaz veya sadaka olsun veya bunların dışında önceden, ne takdim ederseniz ve kendi iyiliğiniz için önceden ne gönderirseniz,

تَجِدُوهُ "Onu görürsünüz,"

Yâni, sevâb ve mükâfât olarak görürsünüz, yoksa aynısını değil. Çünkü bu amellerin aynısı bâki kalmaz. Ve yine bunların aynısını bulmak, insanların rağbet ettiği şey değildir. Onların karşılığında, verilen sevab görülür.

عِنْدَ اللّٰهِ "Allah katında."

Yâni Allah katında, Âhirette muhâfaza edilmiş olarak, görürsünüz. Semeresini görürsünüz. Yedirilen bir lokma'yı Uhud dağı büyüklüğünde görürsünüz. وَمَا تُقَدِّمُوا "Her ne takdim ederseniz," cümlesinde geçen; takdim lafzı; Allahü Teâlâ Hazretleri'nin mükelleflere vermiş olduğu bütün nimetlerin küllî ve aslî hikmeti, onları âhiretleri (ebedî hayatları) için takdim edilmesi (önceden gönderilmesi) ve onları ecel günleri (ahiretleri) için biriktirmeleri ve istif etmelerdir. Hadis-i şerîfte geldiği gibi:

اِنَّ الْعَبْدَ اِذَا مَاتَ قَالَ النَّاسُ مَا خَلَفَ وَقَالَ الْمَلاَئِكَةُ مَا قَدَّمَ

Bir kul vefat ettiği zaman, insanlar. "Geride ne bıraktı," derler; melekler ise: "Önden ne gönderdi?" derler.

إِنَّ اللّٰهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ(**110**) "Muhakkak ki, Allah bütün yaptıklarınızı görüyor."

Yâni, Alah âlimdir, amellerden az ve çok hiçbir şey ona gizli kalmaz. Amel, hayr ve şer ile mukayyed değildir. O umûmidir. Tergib ve terhibe şâmildir. **(1/204)** Tergib'te şu cihetle ki, bu Âyet-i kerime, Allahü Teâlâ, hayr'dan, çok amele mükâfât verdiği gibi, az bir amele mükâfât verdiğine delildir. Terhib'te ise, Alahü Teâlâ şerrin azına da, çoğuna da cezâ verip, azab eder. Allah katında hiçbir kimsenin ameli zayi olmaz.

Ömer bin el-Hattab (r.a.) Hazretlerinden rivâyet olundu. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri, mezarlığa uğradı. Ve onlara şöyle seslendi:

-"Esselâmü aleyküm ey kabir ehli! Bizim katımızda sizin ile ilgili haberler var! Kadınlarınız evlendiler, evlerinize başkaları yerleşti ve mallarınız taksim olundu." Ona gizli bir ses cevab verdi:

-"Bizim tarafımızda da haberler var! Biz önümüzde ne takdim ettiysek onu gördük. Ne infak ettiysek burada o kâr olarak karşımıza

çıktı. Geride ne bıraktıysak, onun hüsrânına uğradık. O bizim için zarardır." Söyleyen ne güzel söylemiş:

قَدِّمْ لِنَفْسِكَ قَبْلَ مَوْتِكَ صاَلِحاً وَاعْمَلْ فَلَيْسَ اِلَى الْخُلُودِ سَبِيل

Ölümünden önce sâlih amel gönder. Salih ameller işle. Çünkü, ölümsüzlüğe yol yoktur.

Sâdî buyurdu:
Gafletle tüketiyorsun sermâyeyi.
Ömür bitti, bırak artık gafleti.
O, bir zehir gibi öldürüyor seni.
Uyan gafletten, akıt gözlerinden yaşları emi.
Yoksa seyret sonunda o toprak olacak gözleri...

Ölümünden Sonra Amelin Kesilmemesi

Bil ki, insan öldüğü zaman, onun işleri kesilir. Ancak kendisinden sonra, dört evlâdından biri kalırsa, ecir ve sevâbı kesilmez.

Birincisi: İnsanın malından doğanlardır. Mescid binâ etmek, köprü, han ve hamamlar yaptırmak, vâkıflar kurmak ve diğer maddi hayırlar işlemektir.

Sa'di'nin Bostan'da buyurduğu gibi:
Sonunda, Elhamdulillah bu mal benimdir,
demen için ardına bırak; han, hamam ve mescidler.
İyilik yap iyilik!. Eğer iyilik yapmasalardı, senden öncekiler,
olmazdı bu gün bu umrân ve medeniyetler.

Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri:

إِذَا مَاتَ الْإِنْسَانُ انْقَطَعَ عَنْهُ عَمَلُهُ اِلاَّ مِنْ ثَلاَثَةِ أَشْيَاءَ مِنْ صَدَقَةٍ جَارِيَةٍ أَوْ عِلْمٍ يُنْتَفَعُ بِهِ أَوْ وَلَدٍ صَالِحٍ يَدْعُو لَهُ

"İnsan öldüğü zaman, onun işleri kesili(p sona ere)r. Ancak üç (kişinin); sadaka-ı cariye, faydalanılacak bir ilim veya kendisine dua edecek iyi bir çocuk (bırakanın) işi (amel defteri) müstesnâ."[1] Hadis-i şerîflerinde geçen: صَدَقَةٍ جَارِيَةٍ sadaka-ı cariye, sözleriyle buna işâret ettiler.

1 Müslim c. 5, s. 73

İkincisi: Racih (yâni, iyi ve güzeli tercih) eden bir akıldan doğan (eserlerden meydana gelen sürekli sevab)lardır. Kendisiyle faydalanılan ilim gibi. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri: أَوْ عِلْمٍ يُنْتَفَعُ بِهِ Kendisiyle faydalanılan bir ilim," sözleriyle buna işâret ettiler.

Denildi ki: Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri'nin hadîs-i şerîflerinde geçen: أَوْ عِلْمٍ يُنْتَفَعُ بِهِ Kendisiyle faydalanılan bir ilim," mübârek sözlerinden maksad: Naslardan istinbât olunan hükümlerdir. (Kur'an-ı Kerim ve hadîs-i şerîflerden çıkarılan fıkhî meselelerdir.) Ancak zâhir olan, Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri'nin bu hadîs-i şerîflerinin zâhir olmasıdır. Muhakkak ki bu hadîs-i şerîf umûmidir. Yazılan bütün kitablara, şerî ilimlerin öğretilmesine ve şerî ilimler (Akâid-kelâm, fıkıh, usûlü fıkıh, tefsir, hadis ve tasavvuf (güzel ahlâk'ın) anlaşılması için kendisine muhtaç duyulan (Sarf, iştikak, nahiv, vaziyye, meânî, beyan, bediî, mantık, münâzara, şiir ilmi ve benzeri) âlet ilimlerine şâmildir. Bu hadîs-i şerîfte, ölümünden sonra sevabın kesilmemesini sağlayan ilmi, أَوْ عِلْمٍ يُنْتَفَعُ بِهِ "Kendisiyle faydalanılan bir ilim," buyurarak, ilmi faydalanmaya bağlaması; kendisiyle insanların faydalanmadığı ilmin ecir ve sevab meyvesini vermedikleri içindir. İnsanlar, kendisiyle faydalanmıyorlarsa o ilimden ecir ve sevâb alınmaz. Belki faydasız ilimden dolayı günah ve azab görülür. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri buyurdular:

مَنْ كَتَمَ عِلْمًا يُعَلِّمَهُ أُلْجِمَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِلِجَامٍ مِنْ نَارٍ

"Kim öğrenmiş olduğu ilmi gizlerse, kıyâmet günü o kişi (nin ağzı) ateşten gemler ile gemlenir."[1]

İmam Sahavî Hazretleri buyurdular: Bu vaîd (yâni korkutma ve günah), kitabları hapsetmek, onları kendisinden faydalanmak isteyen ve onları mutalaa etmek isteyen kişilerden gizlemek ve vermemeye de şâmildir.

Üçüncüsü: Nefislerden doğan (kişilerin işlemesiyle hâsıl olan sevablardır). Erkek ve kız çocuklar gibi. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri: أَوْ وَلَدٍ صَالِحٍ يَدْعُو لَهُ Veya kendisine dua eden sâlih bir evlâd," sözleriyle buna işâret ettiler. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri, burada evlâdı, sâlih (iyi) olmakla kayıtlaması, hayr, hasenât ve sevabın ancak hayırlı evlâd tarafından işlenebileceğine işâret içindir.

Amma evâdın yapmış olduğu günah, babaya (onun amel defterine) lahik olmaz. Evlâdın yapmış olduğu günah'tan eğer babanın kusuru yoksa babanın amel defterine yazılmaz. Hadis-i şerîfin son

1 Ebu Dâvûd c.3, s. 322

kısmına يَدْعُو لَهُ "(anne ve) babası için dua eder," buyurmakla evlâdı, ebeveyne dua etmeye teşvik etti. Dua fakir, zengin, âlim, câhil, kadın ve erkek herkesin yapabileceği bir ibâdettir. Bu kayıt, mutlak olarak, yâni dua etmeyen (anne ve babanın ruhları için Kur'anı Kerim okumayan, tevbe ve istiğfar etmeyen ve onlar için sadakalar göndermeyen) sâlih evlâd'dan baba için sevab'ın meydana gelmeyeceğini bildirmek içindir. Salih bir evlâd'dan anne ve babaya sevab gelmesi için o evlâdın mutlaka dua etmesini, kayda bağladı. Bu durum, meyveli bir ağaç eken kişinin hali gibi değildir. Zîrâ mevyeli ağacın meyvesinden yiyenler, ister dua etsinler, ister dua etmesinler, o ağacı eken kişiye sevap yazılır. Amma evlad böyle değildir. Evlâd dua etmedikçe, o sâlih evladın mücerred varlığı ile sevab yazılmaz. Dua bakımından anne de baba gibidir.

Eğer sen, bu hadîs-i şerîf yâni:

إِذَا مَاتَ الْإِنْسَانُ انْقَطَعَ عَنْهُ عَمَلُهُ اِلاَّ مِنْ ثَلاَثَةِ أَشْيَاءَ مِنْ صَدَقَةٍ جَارِيَةٍ أَوْ عِلْمٍ يُنْتَفَعُ بِهِ أَوْ وَلَدٍ صَالِحٍ يَدْعُو لَهُ

"İnsan öldüğü zaman, onun işleri kesilir. Ancak üç şey kesilmez; sadaka-i cariye, faydalanılacak bir ilim veya kendisine dua edecek iyi bir çocuk."[1] Hadis-i Şerifiyle:

مَنْ سَنّ فِي الْإِسْلاَمِ سُنَّةً حَسَنَةً فَلَهُ أَجْرُهَا وَأَجْرُ مَنْ عَمِلَ بِهَا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ

"Kim İslâm'a bir çığır açarsa, bunun ve bununla amel edenlerin ecri, kıyâmete kadar kendisinindir."[2] Hadis-i şerîfleri ve:

كُلُّ مَيِّتٍ يُخْتَمُ عَلَى عَمَلِهِ اِلاَّ الَّذِي مَاتَ مُرَابِطًا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ فَإِنَّهُ يُنْمَى لَهُ عَمَلُهُ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ

Her ölen kişinin ameli kapanır. Ancak Allah yolunda (maddi ve mânevî düşmana karşı) râbıta eden (nöbet tutan) kimse müstesnâ. Onun ameli kıyâmete kadar artar."[3] Hadis-i şerîflerinin arasını nasıl cemedebiliriz?; diye sorarsan cevâben derim ki: güzel bir çığır açmak, kendisiyle faydanılan ilim cümlesindendir. Murâbıt (rabıta eden, nöbet bekleyen) hadîs-i şerîf'in manâsı, o kişinin daha dünyada iken takdim ettiği önceden gönderdiği amellerinin sevâbıdır. **(1/205)** Bu sevâblar, ta kıyâmete kadar çoğalır.

Hadis-i şerîf'te zikredilen üç kişiyle durum, vefatlarından sonra meydana gelen ameller ile ilgilidir. Bu şekilde amelleri sürekli artıp,

---

1 Müslim c. 5, s. 73
2 Kenzül-Ummâl: hadis no: 43078
3 Tirmizî, Kitâbü'l-cihâd, mevsuatü'l-hadîs-i şerif: 1546

çoğalmaktadır. O amellerden türeyen sevablar, onun sevablarına katılmaktadır.

Dördüncüsü: (Ölümünden sonra amel defterleri kapanmayanların dördüncüsü) Ruh'dan doğanlardır. Bunlar manevî evladlardır. Terbiyeden doğan manevî evladlardır. Şeriate bağlı, muhakkikîn'den, tasavvuf ehlinden mürşidi kâmil şeyhlerin manevî olarak yetiştirip terbiye ettikleri evlâdından (mürid ve talebelerinden) dolayı hoca ve mürşid-i kâmillerin amel defterleri kapanmaz. Bu kısım da daha önce hadîs-i şerîfte zikredilen üç sınıfa dahildir. Anla.

Yahûdî ve Hıristayanlar ve cennet

وَقَالُوا Ve dediler,"

Sebeb-i nüzûlü

Necrân heyeti hakkında nazil oldu. Necranlı Hıristiyanlar, Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri'nin meclislerinde, Yahûdîler ile berâber toplanmışlardı. Birbirlerini yalanladılar. Yahûdîler, Necrân Oğullarına:

-"Cennete ancak Yahûdîler, girer," dediler. Necrân Oğulları, Yahûdîlere:

-"Cennete ancak Hıristiyanlar girer," dediler. Allahü Teâlâ buyurdu. Kitab ehlinden Yahûdî ve Hıristiyanlar dediler ki:

لَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّةَ اِلاَّ مَنْ كَانَ هُودًا أَوْ نَصَارَى "Yahûdî ve hıristiyanlardan başkası aslâ cennete giremeyecek."

Burada كَانُوا (kânû) demedi مَنْ lafzının manâsının üzerine hamlen كَانَ diyerek fiil müfred geldi. Cemi getirmedi. Haberin cemi gelmesi ise, manâsının üzerine hamletmek içindir. هُود kelimesi, هَائِد yâni tevbe eden kelimesinin cemiidir. إِنَّا هُدْنَا إِلَيْكَ Biz gerçekten de tevbe edip senin hidâyet-ine döndük."[1] Âyet-i kerimesinde de bu manâdadır. Sanki kendileri, buzağıya tapmaktan tevbe ettikleri için bu isimle medhe (övgüye) lâyık oldular. Şeriatlarının neshinden sonra ise, bu kelime onların tanınması ve bilinmesi için birer isim oldu. نَصَارَى kelimesi, نصران nın cemiidir. سكران gibi.

1 A'râf: 7/156

تِلْكَ "Bu," Yâni onların cennete ancak; Yahûdî ve Hıristiyan olanlar girer, sözleri:

أَمَانِيُّهُمْ "Onların kendi kuruntularıdır."

Yâni, onların haksız olarak Allah'dan temenni ettikleri, bozuk arzularıdır. Böyle bir kuruntunun hakikatı ve doğruluk payı yoktur. أَمَانِيّ kuruntular kelimesi, امنية nin cemiidir, temenni edilen şeydir. أعجوبة gibi, افعولة veznindedir. Arablar, huccet ve delil'den yoksun olan sözlere, mecâzî olarak, temenni, kuruntu ve gurur (aldanma, boş söz), dalâlet, sapıtma ve rüyâ diye isimlendirirler. أَمَانِيّ kuruntular kelimesinin cemi olarak gelmesi ise, onun bütün yahudî ve hıristiyanlardan meydana gelmesinden dolayıdır. Sonra Allahü Teâlâ Hazretleri onların bu tür bütün kuruntu ve sapıklıklarını boşa çıkarttı. Habibine şöyle buyurdu:

قُلْ هَاتُوا "De ki (onlara):Haydi bakalım getirin!"

هَاتُوا kelimesinin aslı, آتوا dir. Burada hemze, ها 'He'ye kalb oldu. "Emr-i Teaccübî"dir. Yâni احضروا getirin, hazır edin demektir.

بُرْهَانَكُمْ "Burhanınızı, (delilinizi)"

Yâni, cennetin size mahsus olduğuna dair, huccetinizi getirin. Burada بُرْهَانَكُمْ Burhanınızı," diyerek burhan kelimesini müfred getirdi. برهَانِيكُمْ Burhanlarınızı," diyerek cemi getirmedi. Çünkü onların davaları, iddiaları bir idi. O da kendilerinden başkalarının cennete girmelerini nefyetmekti. Bu davanın hucceti ve delili de bir olur. Onun için بُرْهَان kelimesi müfred geldi.

إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ(111) Eğer sizler (iddialarınızda) doğru (kimseler) iseniz,"

Eğer davanızda doğru iseniz... Çünkü delili olmayan her söz sâbit değil, bâtıl ve yalandır. بَلَى "Evet! (Hayır, hayır! Girecektir.)" İyi bilin ki, onların:

لَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّةَ اِلاَّ مَنْ كَانَ هُودًا أَوْ نَصَارَى "yahudi ve hıristiyanlardan başkası aslâ cennete giremeyecek" sözleri, icâb ve nefye müştemildir.

İcâb: Yahûdî ve Hıristiyanların cennete girmesidir. Nefiy ise, onlardan başkasının cennete girmemesidir. بَلَى Kitab ehlinin nefyettiği, yâni kendilerinden başkasının cennete girmeyeceğini açıklayan sözlerindeki nefyi isbât etmek içindir. Sanki onlar: Bizden başkası cennete giremeyecektir, dediler. Allahü Teâlâ da onlara cevab verdi:

بَلَى "Hayır! (Hayır, hayır! Cennette gireceklerdir. Bu iş sizin sandığınız ve inandığınız gibi değildir," buyurdu.

مَنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلّٰهِ "Kim yüzünü Allah'a tertemiz döndürür ve teslim ederse,"

Yâni, Allahü Teâlâ için nefsini ihlaslı eder, Allah'a hiçbir şeyi şirk koşmazsa (o cennete girer.) Çünkü bir şeyin bir şeye teslim olması, sadece onun için sâlim ve ait olması ve bir başkasının onda hakkının olmamasıdır. Yaratılış ve mâlikiyet cihetinde değil. Ve yine, ibâdeti başkasına lâyık görme ve saygı gösterme cihetinde değil. Burda ihlas ve samimiyetin yerine وَجْه yüzün tâbir edilmesi, yüzün insanın azalarının (organlarının) en şereflisi olmasındandır. Zîrâ insanın yüzü, havas, tefekkür ve hayâl'in madenidir. مَنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلّٰهِ Kim yüzünü Allah'a tertemiz döndürür ve teslim ederse," cümlesi, "zikrü'l-cüz, irâdetü'l-kül" kâbilinden mecâz'dır. (Burada insanın cüzü olan yüz zikredilip, ondan insanın tümünü kasdetti.) كرم الله وجهك Allah senin yüzünü mükerrem kılsın," sözü bu kabildendir. Yüzün ihlası, zâtın ihlasından kinâye olma ihtimali de vardır. Zîrâ kim yüzüyle cömert olursa, o kişi başka azâlarıyla cimrilik etmez. Bu durumda yüz kelimesi husûsî uzuv (organ) manâsında kullanılmış olur.

وَهُوَ مُحْسِنٌ "Ve o muhsin olduğu halde," أَسْلَمَ islâm oldu," fiilinin zamirinden haldir.

Yâni, ihlâsı ve nefsini külliyen ve büyük bir tazarru ile Allah'a teslimiyle berâber, boyun eğip, bütün amellerinde muhsin olursa, amellerini, tasvîb ederek işler, demektir. Zîrâ kişinin Allah'a hâlis olması, onun şer'î bakımdan muhsin olmasını gerektirmez. İhsanın hakikatı, ameli lâyık olduğu vechiyle (şekliyle) işlemektir. Bu güzellik vasfı, zâtın güzelliğine tabidir. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri, ihsanı şöyle tefsir ettiler:

اَلْاِحْسَانُ: أَنْ تَعْبُدَ اللّٰهَ كَأَنَّكَ تَرَاهُ فَإِنْ لَمْ تَكُنْ تَرَاهُ فَإِنَّهُ يَرَاكَ

İhsan: senin, Allahü Teâlâ'yı görüyormuşcasına ona ibâdet etmendir. Her ne kadar sen, Allahü Teâlâyı göremiyorsan, muhakkak seni o (her ân) görüyor."[1]

Bu hakîkî îmanın manâsı ve zâhiridir. Bir de bâtını vardır. İhsan'ın bâtın mertebesi ise, kişinin nâfileler ile Allah'a yaklaşıp, "yesme'u bî" benimle işitir makamına ulaşmasıdır.

Yesme'u bî (benimle işitir) makamı

O zaman onun hakkında şu hadîs-i kudsî tecelli eder:

إِنَّ اللهَ قَالَ مَنْ عَادَى لِي وَلِيًّا فَقَدْ آذَنْتُهُ بِالْحَرْبِ وَمَا تَقَرَّبَ إِلَيَّ عَبْدِي بِشَيْءٍ أَحَبَّ إِلَيَّ مِمَّا افْتَرَضْتُ عَلَيْهِ وَمَا يَزَالُ عَبْدِي يَتَقَرَّبُ إِلَيَّ بِالنَّوَافِلِ حَتَّى أُحِبَّهُ فَإِذَا أَحْبَبْتُهُ كُنْتُ سَمْعَهُ الَّذِي يَسْمَعُ بِهِ وَبَصَرَهُ الَّذِي يُبْصِرُ بِهِ وَيَدَهُ الَّتِي يَبْطِشُ بِهَا وَرِجْلَهُ الَّتِي يَمْشِي بِهَا وَإِنْ سَأَلَنِي لَأُعْطِيَنَّهُ وَلَئِنِ اسْتَعَاذَنِي لَأُعِيذَنَّهُ

Allahü Teâlâ Hazretleri buyurdular:

Kim benim velî kuluma (evliyâullaha) düşman olursa; ben ona harb ilân ederim. Kulum hiçbir şey ile bana yaklaşamaz; ancak ona farz kıldığım ibâdetleri sever (ve ihlas ile ifâ eder)se yaklaşır. Kulum (farzları sevdikten sonra) her zaman bana nâfile (ibâdetler)ile yaklaşır. Farz ve nâfile ibâdetlerin sonucu ben onu severim. Ben onu sevdiğim zaman, onun kulağı olurum, benimle işitir, onun o gören gözü olurum, benimle görür, onun o tutan eli olurum, benimle tutar ve onun o yürüyen ayağı olurum benimle yürür. And olsun ki, eğer o kulum dua edip, benden bir şey isterse, mutlaka dilediğini veririm. Eğer o bir şerden bana sığınırsa, mutlaka onu korurum."[2] "yesme'u bî" benimle işitir makamı budur. Bu makam, Hakkın zâtı ve varlığının, kulun sıfatlarına ayna **(1/206)** ve hallerinin mazhariyet kazanmasıdır. (İnsanın bütün söz, amel ve hallerinin Allah'ın emirlerine ve rızasına uygun olmasıdır.)

Amma farzların, Allahü Teala'ya yaklaşmaya vesile olması, Allahü Teâlâ'nın kulunun lisânı ile getirilen: سمع الله لمن حمده "Allah, kendisine hamd eden kulunu işitti," sözünde açıktır. Bu, kulun sıfat ve hallerinin, Hakkın zâtına ayna ve vucûduna mazhar olmasıdır.

---

1 Buhârî, Kitâbül-İman, mevsuatü'l-hadîs-i şerif no: 48

2 Sahih-i Buhâri, rekâik, Mevsûâtü'l-hadîs-i şerif no: 6021

Nafilelerin Allah'a yaklaştırması itibarı ile zâhir olan, görünen ve meşhûd olan kuldur, Farzların yaklaştırması itibarı ile ise Hakk.

فَلَهُ أَجْرُهُ "Onun için, onun ecri vardır,"

Amelinden meydana gelen sevab vardır. Bu ecir cennete girmekten ibârettir. Cennete girmenin, ecir şeklinde tasvir edilmesi, cennete girmenin amele bağlı olduğunu ve amel olmadan cennete girmenin mümkün olmadığını kuvvetli bir şekilde ilan etmek içindir.

عِنْدَ رَبِّهِ Rabbinin katında,"

Yâni bu ecir, mâliki'nin ve işlerini tedbir eden Allahü Teâlâ'nın katında sâbit bir haldedir. Kendisini kemâle ulaştıran Allahü Teâlâ, onun amelini, sevab ve ecrini zayi etmez ve noksanlaştırmaz. عِنْدَ katında, yanında ve nezdinde buyurması, teşrif (şereflendirmek) içindir. Eğer, من şartıye olursa, cümle cevâbıdır. Yok eğer من mevsûle olursa, haberidir. فَلَهُ أَجْرُهُ "Onun için onun ecri vardır," cümlesinin başında ki فَ fe harfi, şart manâsını tazammun etmesindendir.

Cennet ehli ve korku

وَلاَ خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلاَ هُمْ يَحْزَنُونَ(112)

"Onlara hiçbir korku yoktur ve onlar mahzun da olacak değiller." Ahirette cennete girerlerken... Allahü Teâlâ cennet ehlinin şöyle dua edeceklerini haber verdi:

وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي أَذْهَبَ عَنَّا الْحَزَنَ إِنَّ رَبَّنَا لَغَفُورٌ شَكُورٌ

Onlar orada şöyle derler: "Hamd olsun Allah'a, bizden o üzüntüyü giderdi. Gerçekten Rabbimiz çok bağışlayıcı ve şükrün karşılığını vericidir."[1]

Dünyada ise onlar, başlarına şiddetli musîbetlerin gelmesinden korkarlar. Önlerine büyük ve korkunç hallerin gelmesinden ve önden göndermiş oldukları büyük günahlardan dolayı sürekli korkmaktadırlar. Ve kaçırmış oldukları sâlih amellerinden dolayı da hep üzülmek-

1 El-Fatır: 35/34

tedir. Taat ve ibâdetler, saadetlerin çeşitlerine ulaştırır. Çünkü mü'min, Allah'ın rahmetinden ümidini kesmediği gibi, onun gadabından ve azabından da emin olamaz.

Söylenildiği gibi: İnsanda iki korku ve iki emniyet (güvence) toplanmaz. Kim dünyada korkarsa o kişi âhirette, kâfirlerin azabdan korktukları bir ânda bütün korkulardan emin olur. Amellerinden taksiri olanlar, ömürlerini zayi ettikleri ve sevabı kaçırdıkları için üzülürler. Muhakkak ki, korku, başa gelecek olan şeyler için yâni istikbâlde olacak hâdiselerde olur. Üzüntü ise, geçen şeylerden (kötü amellerden) olur. Kim dünyada emin olur (hiç Allah'dan korkmazsa) o kişi âhirette korkar.

Mesnevî'de buyuruldu:

Korkmayın hitabı, korkanlara bir ziyâfettir.

Bu onlara, emniyet ve yakınlık sermâyesi olur.

Korkanların gönlünü emin ederler.

Çünkü müsâfire ikrâm güzel bir âdettir.

Korkusu olmayana korkma demenin gereği yoktur.

Zîrâ derse lâyık olmayan için ders, beyhûdedir.

Yahûdî ve Hıristiyanların ithâmları

وَقَالَتِ الْيَهُودُ "Yahûdîler dediler,"

Yahûdî ve hıristiyanlardan herbiri diğerini dalâlet (sapıklıkla) ithâm etmesini beyan etmesidir. Özellikle, düşman olan her birinin dalâletinin beyan etmesinin hemen ardından umûmî bir şekilde beyan etti.

لَيْسَتِ النَّصَارَى عَلَى شَيْءٍ "Hıristiyanlar birşey üzerinde değiller", Yâni onlar, önem verilecek bir yol üzerinde değiller.

وَقَالَتِ النَّصَارَى لَيْسَتِ الْيَهُودُ عَلَى شَيْءٍ Hristiyanlar da: "Yahûdîler bir şey üzerinde değiller" dediler." Yâni söylediklerini söylediler. Halbuki onlardan her fırka,

وَهُمْ يَتْلُونَ الْكِتَابَ "Oysa hepsi de kitabı okuyorlar."

اَلْكِتَابَ kitab," kelimesinin başındaki lam, cins içindir. Yâni onlar, muhakkak ki, ilim ve kitab ehlindendir. Kitabları okumak, Allahü Teâlâ'nın kitabını okuyanların, ona îmân etmesi ve diğerlerini inkâr etmemesi haktır. Allah'ın, diğer kitablarından herbiri, diğerini tasdik etmektedir.

كَذَلِكَ "Böylece," Böyle söylemektedirler.

Yâni, dalâlete düşen (sapıtan) bu âlimlerin söylediklerinin aynısını söylemektedirler. Buradaki كَ mefûl olmak üzere nasb mevzuundadır. Allah buyurdu:

قَالَ الَّذِينَ لاَ يَعْلَمُونَ "Hiçbir bilgisi olmayanlar da öyle dediler."

Putlara tapan sapıklar ve câhiller de onların benzerleri, yâni bütün din ehillerine "onlar birşey üzerine değiller", dediler.

مِثْلَ قَوْلِهِمْ "onların dedikleri gibi (dediler),"

Kâf'ın mahallinden bedeldir. Burada büyük bir azarlama ve onların, bilgilerine rağmen kendilerini câhil insanlar ile aynı düzeye indirmelerinden dolayı büyük bir kınama vardır.

فَاللّٰهُ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ "Allah, onların arasında hüküm verecektir." Yâni iki fırkanın arasında.

يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ Düştükleri bu gibi şeylerde, kıyamet günü,"

يَخْتَلِفُونَ fiiline taalluk etmektedir. Ayet sonlarına uygunluk olsun diye mütaallak, mütaallakü minh üzerine takaddüm etti.

(113) يَخْتَلِفُونَ İhtilafa düştükleri (şeylerde)." Din işlerinden.

Eğer sen: Ne ile hükmedilir? diye sorarsan; cevâben derim ki: Allah, bu fırkalardan herbirine, lâyık olduğu azabı vermekle. Hüküm fiili, iki harfi cerre taalluk etmektedir. Onlar ب ve فى dir. حكم الحاكمين فى هذه القضية بكذا "Hükmedenler bu meselede böyle hükmettiler," denilir.

Bil ki: كُلُّ حِزْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ Her hizib (grup ve fırka) kendilerindekine (üzerinde oldukları inanç, fikir ve yola) sevinmekte (ve güvenmektedir)ler."[1] Bu durum, (fırkaların kendi inanç, düşünce ve meşrebleriyle ferahlanmalar, diğerlerini suçlamaları ve itham etmeleri) sadece dalâlette (sapıklıkta) olanlara mahsus (özgü) bir hal değildir. Bir sofiyye (tasavvuf ehli) ile diğer sofiyyenin arasında da, (maalesef cereyan etmektedir) bir sofî diğer sofîyi, bir şeyh **(1/207)** diğer şeyhi, bir âlim diğer âlimi, (kendisini doğru yolda olduğunu iddia edip,) sahibini (karşısındakini) hep hatâlı olmakla itham etmektedir. Bu durum devam edip gitmektedir. Halbuki evlâ olan hidâyete tabi olmaktır.

Sahte Şeyh

Bâzı şeyhler buyurdular: Kim nefis tezkiyesinden yoksun, mebde ve maâd mârifeti olmadan alçak dünyalık için kendisinin kalb ve irşâd sahibi olduğunu iddia ederse, o kişinin azabı, zinâ eden ve bundan dolayı cehennemde göğüsleri makaslanarak azab gören zinâkâr kadınların azabından daha şiddetli ve kat kat olacaktır. Nefis terbiyesini görmeden, ruhen yükselmeden ve mürşidi kâmil olmadan evliyâlık taslayan kalb ve irşad ehli olduğunu iddia eden kişi; Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri'nin Mi'râc gecesi, göğüslerini makaslar ile keser halde gördüğü kadınlar gibidirler.

Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri mîrâc gecesi makaslar ile göğüslerini kesen kadınlar gördüler. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri, Cebrâil Aleyhisselâm'a:

-"Bunlar kimlerdir?" diye sordu. Cebrâil Aleyhisselâm:

-"Bunlar zinâ eden ve zinâ'dan çocuk getiren kadınlardır," buyurdu.

Evliyâullah olmadan velî olduğunu ve gerçekten mürşidi kâmil olmadan irşad makamına oturup cahil halkı çevresine toplayan ve insanların inançlarını sömüren müteşeyyihlerin durumu zinâ eden bu kadınlardan daha kötüdür. Zîrâ, delilsiz iddia bâtıldır. Sahibi dâl (sapık) ve mudildir (saptırıcı, insanları dalâlete götürendir). Bu durumda olan şeyhlik ve evliyâlığı iddia edenler, zinâkâr kadın gibi, onların istek ve arzusu üzerine onlara tabi olanlar da veled-i zinâ

1 Rum: 30/32

(zinâ'dan doğan çocuk) gibidirler. Muhakkak ki, veled-i zinâ'nın mürebbîsi (terbiye edicisi) olmadığından hükmen helâk olmuştur. Kendisi irşâd olmamış bir kişi çevresine topladığı insanları gereken bir şekilde irşâd etmesi mümkün olmadığı için, onun etrafındaki insanlar da manevî terbiye ve irşâd'dan mahrum kalırlar. Veledi zinâ gibi büyürler ve sapıtırlar. Çünkü: Bid'atçıya tâbî olmak, ancak bid'at ve ilhad neticesi verir.

Hikâye (marifet)

Şeyh Sadrüddin et-Tebrîzî'den hikâye olundu. Buyurdular ki:

-"Tebriz'de meşhûr bir adam vardı. Kendisine "Ârif" (mârifet sahibi) deniyordu. O kişi birgün bâzı gerçek âriflerin meclisine gitti. Ona sordular:

-"Adın nedir?" O:

-"Adım Mahmûd! Fakat bana ârif denilmektedir," dedi. Ona:

-"Sen kendi zâtını tanıdın mı ki sana ârif deniliyor," diye sordular. O kişi:

-"Ben meşâyih (şeyhlerin) ve sofiyyenin (tasavvuf ehlinin) makalelerinden (sözlerinden bahseden) çok kitab okudum," diye cevab verdi. Ona şöyle dediler:

-"Bu (senin okudukların) onların sözleridir. Senin için ne var?"

İnsan içindekiler ile amel edip hakikatlerini anlayıp hakîkî olarak gerçekleştirmedikçe mücerred (sadece kitab) nüshaları hiç bir şey ifade etmez. Bu durum, ticâret ile meşgûl olmasına izinli bir kölesinden mektub alan tüccârın hali gibidir. Köle, efendisine yazdığı mektûbunda: Ben şunu şunu satın aldım. Ve aldığı mallar ile ilgili olarak tafsilatlı bir şekilde efendisine haber verir; (fakat mal ortada yok.) Sadece bu iş mektubu ile efendisi ticâret yapmaya kadir olamaz. Kölenin almış olduğunu iddia ettiği ticâret malı efendisinin eline geçmedikçe velev ki bir müşteri topluluğu mal almak için iş yerine girseler bile efendisi, kölenin aldığını iddia ettiği malları satamaz. Müşteriler ancak, hayal kırıklığını görürler. Çünkü müşterilere eşyânın arzedildiği yerde ticâret eşyâsı yerine, mücerred o eşyânın isimlerinin ve vasıflarının okunması bir fayda sağlamaz.

Mesnevî'de buyuruldu:

Kuş havada uçarken gölgesi de aksedip kuş gibi yerde koşar.

Ahmak kişiler de o gölgeyi avlamak için peşinde koşar.
Ahmak, peşinde koştuğunun gölge olduğundan habersizdir.
Yerdeki bir gölge asıl ise, hüma gibi uçmaktadır.
Bilgisizlikten gölgeye ok atar. Okluğu boşalınca üzülür.
Ömür tirkeşi boşalmış, gölge avı yüzünden halsiz ve perişan-dır,
Rehberi, Hakk'ın gölgesi olanı Allah, gölgeden kurtarır.

En zâlim insan

وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ مَنَعَ مَسَاجِدَ اللّٰهِ اَنْ يُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ وَسَعٰى فِى خَرَابِهَاۜ اُولٰٓئِكَ مَا كَانَ لَهُمْ اَنْ يَدْخُلُوهَآ اِلَّا خَآئِفِينَۜ لَهُمْ فِى الدُّنْيَا خِزْىٌ وَلَهُمْ فِى الْاٰخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١١٤﴾ وَلِلّٰهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَاَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللّٰهِۜ اِنَّ اللّٰهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿١١٥﴾

Meal-i şerifi:

Allah'ın mescidlerini, içlerinde Allah'ın ismi anılmaktan meneden ve harab olmaları zımnında çalışan kimselerden daha zâlim de kim olabilir? Bunlar oralara korka korka olmaktan başka sûretle girmek salâhiyetini hâiz değildirler. Bunlara dünya'da bir zillet var, bunlara âhirette azîm bir azap var! [114]

Mâmafih meşrik (doğu) da Allah'ın, mağrib de! (batı da) Nerede yönelseniz, orada Allah'a durulacak cihet var! Şüphe yok ki Allah, vâsî'dir, alîmdir. [115]

Tefsir:

وَمَنْ أَظْلَمُ Daha zâlim kim olabilir?"

Sebeb-i nuzûlü:

Hıristiyan Roma meliklerinden (kayserlerinden) Titos ve ashabı (müttefikleri ve ordusu) İsrâiloğulları ile savaştı. Titos, İsrâiloğullarının savaşanlarını kılıçtan geçirip hepsini öldürdü. Çocuk

ve kadınlarını esir aldı. Tevrâtı yaktı. Beyti Makdisi harab etti. O yüce mescidin içinde domuzlar kesip leşlerini orada bıraktı. O günden, tâ Hazreti Ömer (r.a.)'ın halifeliği günlerinde Kudüs-ü Şerif fethedilip, o mübârek mescid yeniden binâ edilesiye kadar hep harap kaldı. Hazreti Ömer (r.a.) birçok Rum diyarını fethedince oradan almış olduğu ganimet ile Beyti makdisi yeniden imar etti. Sonra Kudüs-ü Şerif, Avrupadan gelen haçlı hıristiyanlarının eline geçti. Yüz seneden fazla onların elinde kaldı. Sonra Eyyubîlerden melik Nasır Salahaddin Eyyubî Hazretleri, hicretten sonra sene beşyüz seksen beş (585 M.1189 tarihin)de Kudüs-ü Şerif'i hıristiyanlardan kurtarıp fethetti.

وَمَنْ أَظْلَمُ "Daha zâlim kim olabilir?"

مَنْ Aslında, istifhâm kelimesidir (soru edâtıdır). Burada ise nefiy manâsınadır. Yâni, hiç kimse daha zâlim değildir.

مِمَّنْ مَنَعَ مَسَاجِدَ اللّٰهِ "Allah'ın mescidlerine mani olan kişiden,"

Burada, mescid'den murat, Beyti Makdis'tir. Siğanın cemi gelmesi yâni, مَنَعَ مَسَاجِدَ اللّٰهِ Allah'ın mescidleri," buyurması ise, Âyet-in hükmünün umûmi olup bunu yapan her zâlim kişiye şâmil olması içindir. Bu işi kim hangi mescide yaparsa ondan daha zâlim yoktur.

Senin, Kim sâlih bir kişiye eziyet ederse veya kim sâlih kişilere eziyet ederse," sözlerinin manasının bir olması gibidir. Çünkü sebebin husûsîyetine itibâr edilmez.

أَنْ يُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ (Mescidlerin) içlerinde Allah'ın isminin zikredilmesine (anılmasına mani olur),"

مَنَعَ "menetti," fiilinin ikinci mefûlüdür. Çünkü o (yâni menetme işi) memnu (yasak edileni) ve memnuu anhi (kendisinden yasak edilen şeyi) gerektirir. Bazan de kendi nefsinde her ikisine geçer. Senin: منعته الامر Ben onu işten men ettim," sözün gibidir. مَنَعَ "men etti," fiili bazen birincisine (memnu, yasak edilen mefûle) kendi nefsiyle müteaddi olur, ikincisine (memnûu anha kendisinden yasak edilen mefûle) harfi cer sebebiyle tecâvüz edip müteaddi olur. Burada kullanılan harfi cer, عن veya من dir. Bu harfi cerler mezkûr'da olabilir.

Senin: منعته من الامر Ben onu işten men ettim," sözünde olduğu gibi. Veya mahzûf olabilirler. Âyet-i Kerimede olduğu gibi. **(1/208)** Yâni, içinde Allah için tesbih edilmesine, takdis edilmesine ve namaz kılınmasına mani olandan.

وَسَعَى ve çalıştı, (ve çalışandan)" yâni çalıştı.

فِي خَرَابِهَا Ve mescidlerin harap olmalarında (çalıştı)," Yıkmakla... خَرَاب

Harab, tahrib etmenin ismidir. Selâm, teslim olanın ismi olduğu gibi. Harab'ın aslı duvarlarında gedik açmak ve birbirinden ayırmaktır.

أُولَئِكَ "İşte onlar." Bu mani olanlar.

مَا كَانَ لَهُمْ أَنْ يَدْخُلُوهَا اِلاَّ خَائِفِينَ "Onlar için mescidlere ancak korkuyla girmek vardır."

Yâni, bunlara yakışan, mescidlere, ancak ve ancak korku ve huzû (gönül alçaklığı, mütevâzi) bir halde girmeleridir. Mescitleri yıkmaya ve tahrib etmeye cesâret etmek şöyle dursun!...

لَهُمْ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ "Bunlar için dünyada perişanlık vardır."

Yâni, rezillik ve aşağılama ki, hiç anlatılamaz. Onlara vasıflanmayacak şekilde bir aşağılanma vardır. Harb ehli hakkında öldürülmek ve esir edilmek gibi... Zimmet ehli[1] hakkında ise, cizye (vergi) alınması gibi zelilliktir. Veya rezillik, aşağılanma ve perişanlık olanların, Umuriyye, Rumiyye ve Kostantiniyye gibi şehirlerinin fethedilmesidir.

وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ(**114**) "Ve ahirette de azıym (büyük) bir azap vardır."

Âhiretteki cezâ, kesintisiz cehennem ateşidir. Bunun sebebi, onların hikâye olunan büyük zulümleridir.

Denildi ki, bu Âyet-i kerimenin sebebi nuzûlü müşrik Arabladır. Bu müşrikler ki, Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerini Mekke'de iken, Kâbe'de Allaha dua etmesine mani olmuşlardı. Onu hicrette zorladılar. Onlar bununla, Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri ve ashabının Mescidi Haram'da zikretmelerine mâni oldular. Efendimiz (s.a.v) Hazretleri ve ashabı, Medine'den kalkıp Mescidi Harama gittikleri zaman, müşrikler yine mani oldular. Hudeybiye senesinde (yâni) hicretten sonra altıncı (H.6) senede Efendimiz (s.a.v.) ve ashabı, Kabeyi ziyâret için geldiklerinde Mekkeli müşrikler, Hudeybiye'de onlara mani oldular. Hudeybiye, Mekke yolu üzerinde bir mevkiinin adıdır. Bu duruma göre, bu âyet Mescid-i Haram hakkında inmiş olur.

---

1 Zimmet ehli: Müslüman ülkenin gayri Müslim vatandaşı demektir.

Mescidlerin İmar ve Harâbı

Allahü Teâlâ'nın فِي خَرَابِهَا kavli şerîfinde geçen "harâb"dan murat, Müşriklerin, Mescidi Haram-ı ibâdet ve zikirden tatil etmeleridir. Yoksa hakikaten yıkmaları ve harab etmeleri değildir. Mescidi, zikir ve ibâdetten tadil etmek, yoksun bırakmak onu tahrib etmek demektir. Zîrâ mescid'in yapılış gayesi orada ibâdet ve zikir yapılmasıdır. Mescid bu asli maksadına göre kullanılmadıkça; sanki, yıkılmış ve tahrib edilmiştir veya aslında binâ edilmemiş gibidir. Çünkü mescidin imarı onu bina etmek ve onarmakla olduğu gibi, aynı zamanda orada hazır olmak ve mescide devam etmekle de olur. Bir kişi bir camiye devam ettiği zaman: فلان يعمر مسجد فلان Falanca kişi, falanca mescidi imar ediyor," denir. Bu o kişinin sürekli o camiye devam ettiği ve oradan ayrılmadığı manâsına gelir. Göklerde sakin olan melekler için: Göğü imâr edenler, denir. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri: اِذاَ رَأَيْتُمُ الرَّجُلَ يَعْتَادُ الْمَساَجِدَ، فَاشْهدُوا لَهُ بِالْإِيمَانِ Siz bir kişinin mescidlere devam ettiğini görürseniz onun îmânına (mü'min olduğuna) şahid olun."[1] Bundan dolayı Allahü Teâlâ buyurdu:

إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللهِ مَنْ آمَنَ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَأَقَامَ الصَّلاَةَ وَآتَى الزَّكَوةَ وَلَمْ يَخْشَ اِلاَّ اللهَ فَعَسَى اُولَئِكَ أَنْ يَكُونُوا مِنَ الْمُهْتَدِينَ

"Allah'ın mescidlerini ancak, Allah'a ve âhiret gününe inanan, namaza devam eden, zekâtı veren ve Allah'tan başkasından korkmayan kimseler ma'mur eder. İşte bunların hidâyete muvaffak olmaları me'muldür. 9/18"[2]

Mescidlerde hazır olmak, orada namaz ve zikre devam etmek mescidin imârı olarak kabul edildi.

Altı şey mürüvvettendir

Hazreti Ali'den (r.a.) rivâyet olundu:

Altı şey mürüvvettendir. Bunların üçü hazer (memlekette ikâmet halinde) olur. Üçü de sefer (yolculukta) olur.

Memlekette olanlar:

---

1 Kenzül-Ummâl, hadis no: 20749
2 Et-Tevbe: 9/18

1-Kur'ânı Kerim'i okumak,
2-Allah'ın mescidini imar etmek (beş vakit camilere gitmek)
3-Allah yolunda ve Allah rızası için kardeşler edinmek.
Seferde olanlar:
1-Azığını paylaşmak,
2-Güzel ahlâk,
3-Allah'a âsî olmamak şartıyla mizâh edip şakalaşmaktır.

Kıyâmetin bâzı alâmetleri

İslâm âlimleri, şunları kıyâmetin alâmetlerinden saymışlar:
1-Minâreleri uzun yapmayı,
2-Mescidleri nakışlamayı,
3-Mescidleri süslemeyi,
4-Mescidleri, Allah'ın zikrinden tahrip etmeyi,
5-Mescidleri namaz kılmak ve Kur'ânı Kerim okumaktan tatil etmeyi.
6-İslâma aykırı olan fiillerin (İslama ters düşen işlerin) açıktan yapılması,
7-Günahların en çirkini, hiç şüphesiz şarap içme yerlerinin kapılarının açık olması; mekteb kapılarının kapalı olmasıdır.

Ve bunlardan başka insana ve topluma zararlı olan günahlar-dır. Şu zamanda Rum (Anadolu) şehirlerinin çoğunda buna şâhid olmaktayız. Ey kardeşlerim! Dini azîz etmek için çalışın.

Kuşeyrî (r.h.) buyurdu:

İbâdetlerin vatanını, şehvetler ile harab eden kişiden daha zâlim kim olabilir? İbâdetlerin vatanı, âbidlerin nefsleridir.

Minnet ve alâkalar ile mârifet vatanını harab eden kişiden daha zâlim kim olabilir? Mârifet vatanı âriflerin kalbleridir.

Muhabbet vatanını, meskenler ve hazlar ile harab eden kişiden daha zâlim kim olabilir? Muhabbet vatanı, bunların ruhlarıdır.

Müşâhedât vatanını, kurbette yâni yakınlıklardaki iltifatlar ile harab eden kişiden daha zâlim kim olabilir? Müşahedât vatanı, muvahhidlerin vatanıdır.

Kudüs-i Şerif'in Fazileti

Sonra bu Âyet-i kerimede Mescid-i Haram'ın ve Beyti Makdis'in şerefine işâret vardır. Hadis-i Şerifte Efendimiz (s.a.v) Hazretleri buyurdular:

مَنْ زَارَ بَيْتَ الْمَقْدِسِ مُحْتَسِباً اَعْطَاه اللهُ ثَوَابَ اَلْفَ شَهِيدٍ وَحَرَّمَ اللهُ جَسَدَهُ عَلَى النَّارِ وَمَنْ زَارَ عَالِماً فَكَأَنَّمَا زَارَ بَيْتَ الْمَقْدِسِ

Kim sevabını Cenâb-ı Allah'dan dileyerek, Mescid-i Aksâ'yı ziyâret ederse, Allâh ona bin şehîd'in mükâfatını verir ve onun cesedini cehennem ateşine haram eder. Kim bir âlimi ziyâret ederse o kişi sanki Mescid-i Aksâ'yı ziyaret etmiş gibi sevap alır" Mişkâtü'l-Envar'da böyledir.

Kınye'de zikredildi:

Saygı gösterilmesi gereken en büyük mescid: Mescidi-i Haram'dır. Sonra Medine'deki Mescid-i Nebevî, sonra Beyti Makdis mescidi, sonra büyük câmiler sonra mahalle mescidleri sonra sokaklarda (yol üzerlerinde) olan mescidlerdir. Belirli bir imam ve müezzin olmayıp kendisinde itikâfa girmek sahih olmayan mescid, bu mescidlerin en hafifidir. **(1/209)** Sonra evlerde olan mescidler gelir. Evlerde olan mescidlerde itikâfa girmek sahih olmaz. Ancak kadınlar ev mescidlerinde itikâfa girerler. (Bitti).

Bursa Ulu Camii

Şeyh Üftâde (k.s.) Hazretleri buyurdular:

Kâbe-i Mükerreme, Medine-i Münevvere ve Kudüs-ü Şeriften sonra Bursa Ulu camiinden daha şerefli bir makam yoktur.

Şeyh Üftâde Hazretleri buyurdular:

Bursa Ulu Camii'nin yeri, Nuh Aleyhisselâm'a îmân eden ve gemiye binmeye yetişemediği halde Allah'ın kendisini tufandan koruduğu yaşlı kadının evinin bulunduğu yerdir.

Şeyh Üftade (k.s.) Hazretleri yine buyurdular:

Bâzı tarikat ehline keşif yoluyla zâhir oldu. Kim Bursa Ulu Camii'nde ibâdet ve zikir ile meşgûl olursa Allah, onu gaflet tufanından korur. (O yaşlı kadını tufandan koruduğu gibi.)

Şeyh Üftâde (k.s.) Hazretleri yine buyurdular:

Edeblerine riâyet etmek şartı ile Mekke'de bir gün ibâdet ile meşgûl olmak, diğer yerlerde bir sene ibâdetle meşgûl olmaya bedeldir.

Buyurdular:

Bizim memleketimizde, ibâdet, zikir ve evrâd ile meşgûl olunacak iki yer vardır. Biri, İstanbul'da Ebû Eyyub El-Ensâri Hazretleri'nin makamı, diğeri de Bursada bulunan Seyyid Buharî Hazretleri'nin Câmiidir.

Âbidler namazda, arifler niyazda, âşıklar şevk ve heyecan ile yâre (Allah'a) vuslatı elde etmeye çalışmaktadırlar. Gerisi hikâye Ya Rabbi! Bizleri senin rızan için meşgûllerden eyle! Âmin.

Maşrık ve mağrib Allahındır

وَلِلّٰهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ "Bununla berâber, doğu da Allah'ın, batı da Allah'ındır."

Bu iki kelime ile bütün yeryüzü murat edildi. Burada aslâ herhangi bir mekânın Allahü Teâlâ'ya tahsis edilmesi söz konusu değildir. Allah mekân'dan münezzehtir. Bütün yeryüzü, mülk, tasarruf cihetinden Allahü Teâlâ'ya ait olduğu gibi, her mahal ve her mekân ona ibâdet edilmeye elverişlidir; sadece bir mekân değil...

Bu ayetin manâsı: Eğer onlar, Mescid-i Aksâ veya Mescid-i Haram'da sizin ibâdet etmenize mani olurlarsa, (üzülmeyin) bütün yeryüzünü size mescid kıldım.

فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا (Artık) nereye dönerseniz (dönün)."

Yâni, nereyi ve hangi mekâna yüzünüzü çevirmek sûretiyle kıble yaparsanız yapın. İmam, yöneldiğinde de Allah'a yönelmiş olur; döndüğünde de Allah'a yönelmiş olur. Bu zıtlıklardandır. Burada yönelmekten murat, yüzünü çevirmektir.

فَثَمَّ وَجْهُ اللّٰهِ "Allah'ın rızası oradadır."

Yâni orası Allah'ın emrettiği ve kendisine râzı olduğu kıble ve cihettir. Bu durum diğer mescidlerden farklı; sadece bir mescide mahsus veya bir mekândan ayrı olarak diğer mekânlara mahsus bir yer değildir. Hangi tarafa yönelirseniz yönelin, Allah'ın rızası oradadır.

Veya فَثَمَّ ilmî huzur manâsınadır. O zaman, وَجْهُ (yüz) kelimesi mecâzî olmuş olur. Zikrül-cüz irâdetü'l-kül kâbilindedir. Burada manâ şöyle olmuş olur: Siz hangi yöne yönelirseniz onun rızası orada mevcuttur ve oradan Allah'a (ve onun rızasına) kavuşmanız mümkündür. Allah, cevher ve araz değildir. Allah, cevher ve araz olmadığına, onun mekânlardan birinden ayrılıp orayı boş bırakıp, diğer bir

mekâna yerleşmesi mümkün değildir. Bu mümteni olduğuna göre, onun ilmi bütün mekân ve yerleri ihâta etti. Yâni Allah, nerede ne yapıldığını bilmektedir. Sizin herhangi bir yerde yapmış olduğunuz ibâdetten dolayı size sevab verir.

Hadis-i şerîfte buyuruldu:

لَوْ أَنَّكُمْ دَلَّيْتُمْ رَجُلاً بِحَبْلٍ إِلَى الأَرْضِ السُّفْلَى لَهَبَطَ عَلَى اللهِ

"Eğer siz ip delâletiyle yeryüzünün derinliklerine sarkıp inseniz, mutlaka Allahü Teâlâ Hazretleri'nin ilminin dahilinde düşersizin."[1]

Bunun manâsı, Allahü Teâlâ'nın ilmi her yeri kuşatmıştır. Bu hadîs-i şerîfin takdiri, لَهَبَطَ عَلَىعِلْمِ الله Elbette Allah'ın ilmi üzerine düşerdi," demektir. Zîrâ Allahü Teâlâ mekânlara hulûl etmekten münezzehtir. Zîrâ Allah, mekânları yaratmadan önce vardır. "Makâsid-i Hasene" kitabında da böyledir.

Bilki أَيْنَ kelimesi, mekânlarda şart içindir. Burada تُوَلُّوا ile mensubtur. مَا mezîd olup tekid içindir. ثَمَّ zarf-ı mekândır.

هُنَاكَ menzilesindedir. Sana yakın olan yer için هُنَا burası, dersin, uzak olan bir yer için de, ثَمَّ ve هُنَاكَ orası, dersin. ثَمَّ mukaddem haber, وَجْهُ اللهِ mübtedâ'dır. Cümle şartın cevâbı olduğu için cezim mahallindedir. إِنَّ اللهَ وَاسِعٌ Şüphe yok ki, Allah Vâsi' (rahmeti geniş)dir." Eşyâyı, mülk ve yaratma bakımından ihâta etti. Bu cümle, manâ bakımından; وَلِلّٰهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ Bununla berâber, doğu da Allah'ın, batı da Allah'ındır." Cümlesine ektir. Yine, السعة genişlik, rahmet genişliği ile tefsir edilir. Muhakkak ki, Allahü Teâlâ'nın: وَلِلّٰهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ Bununla berâber, doğu da Allah'ın, batı da Allah'ındır;" kavli şerîfi; bizim; "Biz ibâdet ve namazı bâzı mescidlere mahsus kılmayız," sözümüzle aynı manâdadır. Zîrâ bütün yeryüzü, sizin için mescittir; öyleyse istediğiniz yerlerin (bölgelerin) herhangi bir bölgesinde namaz kılın. Zîrâ o yer Allah'ındır. Bu Âyet-i kerime de, şu manâda anlaşılmaktadır: Allahü Teâlâ, ruhsâtla ve kullarının üzerine dinlerinde genişlikler vermekle şeriatı yaymaktadır. Kullara onun edâdan âciz oldukları şeyleri emrederek onları ızdırap ve sıkıntılara sokmamaktadır. Genişlikten maksad, kullarının üzerine genişlik vermek ve onlara muhtaç oldukları şeyleri kolay kılmaktır. Buna kıble işinin genişlik ve kolaylığı dahildir. Hem de en başta birincilikle bu

1 Kenzül-Ummal, hadis no: 15190

genişliğe girmektedir. Bu umûmîlik manâsı, وَاسِعٌ (Allah) Vâsi'dir buyurup genişlenmeyi herhangi bir şeyle kayıtlamayıp, mutlak olarak kullanılmasından ileri gelmektedir.

İmam Gazâlî Hazretleri, "Şerhü'l-Esmâ ül-Hüsnâ" isimli kitâbında şöyle buyurmaktadır: اَلْوَاسِعُ ismi şerîfi, السعة dan müştaktır. السعة kelimesi bazan "ilim"e izâfe edilir. Genişleyip, çok malûmatı (bilgileri ihata ettiği zaman ilim için kullanılır. Bazan "ihsan"a izâfe edilir. **(1/210)** Ve nimetleri takdir ettiği şekilde yaymaktır.

Hangi şekilde gelirse gelsin bu nimetleri veren mutlak manâda Vâsi' olan Allahü Teâlâ'dır. Çünkü, Allahü Teâlâ'nın ilmine bakılınca onun ilim denizinin sahili yoktur. Hatta belki bütün denizler onun kelimelerini yazmak için mürekkeb olsalar, denizler tükenir; fakat onun kelimeleri tükenmez. Eğer Allahü Teâlâ'nın ihsan ve nimetine bakılırsa, Allahü Teâlâ'nın takdir ettiği şeylerin nihÂyet-i (sonu) yoktur. Her genişlik ne kadar büyük olursa olsun, nihâyet bir noktada son bulur. Bir noktada son bulmayan ise Allahü Teâlâ'nın اَلْوَاسِعُ sonsuz genişliğidir. Allah'ın ilim ve ihsanının genişliğinin sonu yoktur. Ona hiçbir şeyin geçmesi mümkün değildir. Kulun mârifet ve ahlâkının da, Allah'dan vâsi' (geniş) olması tasavvur edilmez. Kulun ilminin genişlemesi, ancak Allahü Teâlâ'nın ilmi ve takdiriyle genişliğe kavuşmaktadır. Kulun ahlâkı genişler iyi bir ahlâka sahib olur, ahlâkını, fakirlik korkusu, kıskançlığın garazından, hırsın kendisine galebe çalmasından ve diğer kötü ahlâklar ile daraltmadıkça onun ahlâkı geniştir. Fakat bu genişliğin nihÂyet-i vardır. Mutlak manâ'da vasi olan sadece ve sadece Allahü Teâlâ'dır.

Mesnevî'de buyuruldu:

Kurt hırsıyla aşağılık bir köpek,
postu aslâ n gibiyse de içindeki aslâ n değildir.
Aslanın kükremesi imtihana vesile olunca
Aslan sûretiyle köpek, hiç gizli kalır mı?

(115) عَلِيمٌ "Âlim'dir (O, her şeyi hakkıyle bilendir),"

Onların bütün ihtiyaçlarını ve amellerini en iyi bilendir. Bu tehdid ifade etmekten hâli değildir. Bu âyet, bütün mekânlara yönelip namaz kılan ve hangi yöne yönelerek olursa olsun, bütün namaz kılanların sevabından hiçbir şey eksilmeyeceği vaadini tazammun ettiği (içerdiği) gibi, tehdid manâsını da içine almaktadır. Bundan dolayı bu Âyet-i kerime ile:

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ مَنَعَ مَسَاجِدَ اللهِ أَنْ يُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ وَسَعَى فِي خَرَابِهَا أُولَئِكَ مَا كَانَ لَهُمْ أَنْ يَدْخُلُوهَا اِلاَّ خَائِفِينَ لَهُمْ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ

"Allah'ın mescidlerini içlerinde Allah'ın ismi anılmaktan meneden ve harab olmaları zımnında çalışan kimselerden daha zâlim de kim olabilir? Bunlar oralara, korka korka olmaktan başka sûretle girmek salâhiyetini hâiz değildirler. Bunlara dünyada bir zillet var, bunlara âhirette azîm bir azap var! 2/114"[1] Âyet-i kerimesinin arasındaki bağlantı olduğu zâhir oldu. Âyet-in manâsı şöyledir: Ey mü'minler! Allah'ın beldeleri geniştir. Allah'ın mescidlerini yıkanların tahribi, yeryüzünün neresinde olursanız olun, sizi Allah'ın kıblesine dönmekten alıkoymasın.

Mücâhid ve Hasan Basrî (r.a.) Hazretleri, buyurdular:

وَقَالَ رَبُّكُمُ ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِي سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ دَاخِرِينَ

Halbuki Rabbiniz: "Bana yalvarın, dua edin ki size karşılık vereyim. Çünkü bana ibadet etmekten kibirlenip yüz çevirenler yarın horlanmış olarak cehenneme gireceklerdir." buyurdu[2] Âyet-i Kerimesi indiği zaman:

-"Biz nerede Allah'a dua edelim?" dediler. Bunun üzerine şu Âyet-i kerime indi:

وَلِلّٰهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللهِ إِنَّ اللهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ

"Bununla berâber, doğu da Allah'ın, batı da Allah'ındır. Artık nereye dönerseniz dönün, orası Allah'a çıkar. Şüphe yok ki, Allah(ın rahmeti) geniştir, O, her şeyi bilendir." Cihetsiz ve herhangi bir mekân şartı olmaksızın istediğiniz şekilde Allah'a dua edin demektir.

Dua Esnâsında Eller

Eğer: Allahü Teâlâ mekân ve cihetten münezzeh olmasına rağmen, dua esnâsında elleri göğe kaldırmanın manâsı nedir?" denilirse; cevâben deriz ki: Embiyâ (peygamberler) ve evliyâ hepsi böyle yaptılar. Bu Allah'ın bir mekân'da olduğu manâsına değil; onun hazineleri gökte manâsınadır.

1Bakara:2/114
2 El-Mü'min: 40/60

Allahü Teâlâ buyurdu: وَفِي السَّمَاءِ رِزْقُكُمْ وَمَا تُوعَدُونَ " Semada da rızkınız ve o va'dolunduğunuz! (var) 51/22" [1]

وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ اِلاَّ عِنْدَنَا خَزَائِنُهُ وَمَا نُنَزِّلُهُ اِلاَّ بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ

"Hiçbir şey yoktur ki bizim yanımızda hazineleri olmasın; fakat biz onu ancak malûm bir miktar ile indiririz. 15/21" [2]

Arş, Rahmân sıfatının istivâsının zuhur ettiği yerdir. Dua esnâsında, ellerin göğe kaldırılması ve dua esnâsında göğe bakılması, dilekte bulunan kişinin, sultanlığın hazinesine işâret edip sonra sultandan o hazinesinden kendisine bir şeyler istemesi gibidir.

Rivâyet olunur: Allah, derecesini iki âlemde yükseltsin, İmamülharameyn Hazretleri, bâzı ekâbir ile berâber bir ziyâfete şeref verdi. Onun çevresine âlimler ve ekâbir (eşraf) toplandı. Mecliste bulunanlardan biri ayağa kalktı ve:

-"Allahü Teâlâ'nın mekândan münezzeh olduğuna delil nedir?" diye sordu. İmamü'l-Harameyn Hazretleri:

-"Bunun delili çoktur," dedi. Adam:

-"Halbuki Allah: الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى "O Rahmân arş üzerine istivâ buyurdu 20/5"[3], dedi. İmamü'l-Harameyn:

-"Allah'ın mekândan münezzeh olduğuna delil: Yunus Aleyhisselâm'ın balığın karnında iken söylediği sözlerdir: Yunus Aleyhisselâm:

لاَ إِلَهَ اِلاَّ أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ

"Senden başka ilâh yoktur, sana arzı tesbih ederim! Ben doğrusu haksızlık edenlerden oldum 21/87" [4] diye Allah'a dua etti. Ona bakan ve cevabını bekleyenler şaştılar. Hayretler içerisinde kaldılar. Cevâbı tam kavrayamadılar. Ziyâfet sahibi bunun açıklamasını İmam'dan rica etti.. Bunun üzerine İmam: Ziyâfet sahibine:

-"Burada bin dirhem borcu olan bir fakir var. O fakirin borçlarını onun yerine öde, ben de bunu açıklayayım," buyurdu. Ziyâfet sahibi, o fakir kişinin bin dirhemlik borcunu vermeyi kabul etti. İmam Hazretleri buyurdular:

-"Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri Mi'râca ve Allahü Teâlâ'nın dilediği yüce yerlere çıktığı zaman, şöyle demişti:

لاَ أُحْصِي ثَنَاءً عَلَيْكَ، أَنْتَ كَمَا أَثْنَيْتَ على نَفْسِكَ

1 Ez-Zariyât: 51/22
2 El-Hicr: 15/21
3 Taha: 20/5
4 El-Enbiyâ: 21/87

(Allahım!) Sen kendi nefsini senâ ettiğin gibi ben sana hamdü senâlar edemem, (seni gerçek manâ'da övemem)."[1] dedi. Yunus Aleyhisselâm, denizin dibinde karanlıklarda ve balığın karnında şöyle dedi:

لاَ إِلَهَ اِلاَّ أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنتُ مِنْ الظَّالِمِينَ

"Senden başka ilâh yoktur, sana arzı tesbih ederim! Ben doğrusu haksızlık edenlerden oldum. 21/87"[2]

Her ikisi (Peygamber Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri ve Yunus Aleyhisselâm), Allahü Teâlâ'ya أَنْتَ "Sen" diye hitab ettiler. أَنْتَ "sen" kelimesi, hazır olan muhâtab için kullanılır. Eğer Allah, herhangi bir mekân'da olsaydı, onların, Allah'a أَنْتَ sen" diye hitab etmeleri sahih olmazdı. İşte bu Allahü Teâlâ'nın mekân'dan münezzeh olduğuna delildir."

Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri:

لاَ تُفَضِّلُوني على يُونُسَ بنْ متَّى فَإِنَّهُ رَأَى فِى بَطْنِ الْحُوتِ مَارَأَيْتُهُ فِى اَعْلَى الْعَرْشِ

"Beni Metta bin Yunus üzerine üstün tutmayın. Çünkü o benim arşın yücelerinde gördüklerimi; (denizin dibinde) balığın karnında gördü," buyurdu.[3] Bu hadîs-i şerîf ile Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri, kendisine ve Yunus Aleyhisselâm'a vâki tecelli-i zâta işâret etmektedir. **(1/211)**

Sebeb-i nüzülü:

Denildi ki, Bu Âyet-i kerîme, Yahûdîlerin, kıblenin neshi üzerine ileri geri konuşmaları üzerine indi.

Kıble İmtihanı

Rivâyet olundu:

Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri Mekke'de iken ashabıyla Kâbeye dönerek namaz kılıyorlardı. Medine'ye hicret ettikleri zaman, Allahü

---

1 Rıyaىus'Salihin hadis no: 1430
2 El-Enbiyâ: 21/87
3 Tuhfetül-Ahvezi 3223

Teâlâ, Mescid-i Aksâ'ya dönerek namaz kılmalarını emretti. Yahûdîlerin îmân ve tasdik etmeleri daha yakın ve kolay olsun diye. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri, on altı (16) ay kadar, Mescid-i Aksâ'ya yönelerek namaz kıldılar. Bu süre içerisinde, Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri, Allahü Teâlâ'dan kıblegâh'ın Kâbe'ye çevirilmesini temenni ediyordu. İçinden öyle istiyordu. Çünkü Kâbe, babası İbrâhim Aleyhisselâm'ın kıblesiydi. Kıblelerin en eskisiydi. Yahûdîlerin, belki îmân etmelerine etkiler diye çevirilen kıblegâh'dan önce geliyordu. Allahü Teâlâ buyurdular:

قَدْ نَرَى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضَاهَا

"Hakîkaten yüzünün semâda aranıp durduğunu görüyoruz. Artık müsterih ol: Seni, hoşnut olacağın bir kıble'ye memur edeceğiz. 2/144"[1]

Kıble'nin değişmesi, Seleme Oğullarının mescidinde oldu.

Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri, Seleme Oğullarının mescidinde öğle namazını kılıyordu. İlk iki rek'atı kıldırdı. Üçüncü rek'atta iken: فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ "Haydi, yüzünü Mescid-i Harâm'a doğru çevir! 2/144" [2] Âyet-i kerimesi indi. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri, namazını bozmadan namazın içinde, Mescid-i Aksâ'-dan Mescid-i Haram'a döndü. Bunun için bu camiye "Mescid-i Kıbleteyn" iki kıble camii denildi.

Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri, Kâbe'ye dönüp namaz kılmaya başlayınca inkâr edenler, inkâr etmeye başladılar. Bu durum, Allahü Teâlâ tarafından bir imtihan idi. Allah buyurdu:

وَمَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّتِي كُنْتَ عَلَيْهَا اِلاَّ لِنَعْلَمَ مَنْ يَتَّبِعُ الرَّسُولَ مِمَّنْ يَنْقَلِبُ عَلَى عَقِبَيْهِ وَإِنْ كَانَتْ لَكَبِيرَةً اِلاَّ عَلَى الَّذِينَ هَدَى اللّٰهُ وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُضِيعَ إِيمَانَكُمْ إِنَّ اللّٰهَ بِالنَّاسِ لَرَءُوفٌ رَحِيمٌ

"Ve, işte böyle sizi doğru bir caddeye çıkarıp, ortada yürüyen bir ümmet kıldık ki siz, bütün insanlar üzerine adâlet numûnesi, hak şâhidleri olasınız. Peygamber de sizin üzerinize şâhid olsun. Kıble'yi mukaddema (önceki) durduğun Kâbe yapışımız da sırf şunun içindir: Peygamber'in izince gidecekleri, iki ökçesi üzerinde geri döneceklerden ayıralım. O, elbette Allah'ın hidâyet eylediği kimselerden

1 Bakara: 2/144
2 Bakara:2/144

mâadasına mutlak ağır gelecekti. Allah îmânınızı zayi edecek değil. Her halde Allah insanlara re'fetli, çok re'fetli'dir, rahîm'dir.2/143" [1]

Allahım! Bize hidâyet ver. Bizi dalâlete düşmekten koru. Hak yolda ayaklarımızı sâbit kıl. Kâfir kavimlere karşı bize yardım et. Âmin...

Mü'mine hak olan, Allah'a güvenmesi ve emirlerine sarılması, İlâhî emirler gereği dönmesi ve emirleri onu hangi tarafa çekiyorsa o tarafa yönelmesi, Rasûlü Muhammed Mustafa (s.a.v.) Hazretleri'nin sünnetine tabi olması, âciz olan aklına ve kâsır (kısa, dar) olan fehmine (anlayışına) uymaması ve edebi, risâlet madeninden öğrenip; kıblenin değiştirilme sebebini aslâ sormamasıdır. Aksine Allah'ın emirlerine intizâr etmelidir (canla başla gönülle bağlanmalıdır). Allahü Teâlâ Hazretleri, Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerine merâmını vermekle ona ikrâm etti ve o yüce rasûlü bütün peygamberler üzerine fazîletli kıldı.

Kıblenin değişmesi

Bil ki, kıblenin değiştirilmesi kendilerine ağır gelenler iki tâifeydi. Bunlar halk ile hakk'dan perdeli olup gerçeği göremeyenlerdi.

Birinci tâife, iyi bilirler ki, kıblenin Kâbe'den beyti makdise çevirilmesinin; mükâşefet makamından yâni kalb makamından, müşâhede makamına yâni ruh makamına yükselmenin sûretiydi. Bunlar, kıblenin Beyti Makdisten Kâbeye çevirilmesini, ilâhî kurbet (yakınlıktan) sonra uzaklaşmak; Mi'râc'tan sonra inmek olduğunu sandılar. Ve bunlar, şerefli makama çıkmak için yapmış oldukları çalışmanın zayi olduğunu ve şerefli rütbelerden düştüklerini zannettikleri için, kıblenin değiştirilmesi bunlara zor geldi. Onlar, kıble değişikliğinin, kalb makamına dönme sûreti olduğunu ve bunun, temkîn halinde olan kalb makamının davet ve tafsîl gözünde, hepsini (cemiini) müşâhede ve cemi gözünde tafsîl olduğunu bilmediler. Eğer bunun, tafsîl gözünde cemi-i müşâhedeyi ve cemi-i gözünde tafsîli müşâhede etmek olduğu bilinmiş olsaydı; o takdirde kul, vahdet ile kesretten mahcûb (kendisine kapalı, gizli ve örtülü) olmaz ve kesret ile de vahdet kendisine kapalı olmazdı.

İkinci tâife ise, amellerinin şeklî *bakımına* bağlı kaldılar. Şekilci olup kıblenin değişme hikmetinden mahrum kaldılar. Bunlar, birincisinin değil de ikinci ibâdetin sıhhatını sandılar. Düşündükleri gibi ibâdetlerin zayi olması kendilerine ağır geldi. Amma kendilerine Al-

---

1 Bakara: 2/143

lah tarafından güzel bir hidâyette sebkat eden (ileriye gidenler) ise hiç bir hicâb ile hak kendilerine örtülü gelmedi. Onlar en doğruyu buldular ve böylece Muhammedî Zâtî Tevhide vâsıl oldular. Allahım! Bizi hidâyete erenlerden eyle. Bizi enbiyâ ve mürselin ile haşr eyle! Âmin

Te'vîl ehli buyurdu: وَلِلّٰهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ "Bununla berâber, doğu da Allah'ın, batı da Allah'ındır" Yâni nûr ve huzur âlemi, Hıristiyanlar tarafından olup, hakikatte onların kıbleleri bâtınîdır. Zulmet ve gizliliktir. Bu ise Yahûdîler tarafındandır. Onların kıblesi hakikatte onun zâhiridir. فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا . Artık nereye dönerseniz dönün" Yâni zâhirî ve bâtinî'den hangi tarafa yönelirseniz yönelin. فَثَمَّ وَجْهُ اللّٰهِ "orası Allah'a çıkar." Yâni Allah'ın zâtı bütün celâl ve cemâl sıfatlarıyle tecelli eder.

Kalbleriniz üzerine zuhuru doğup aydınlattıktan sonra orada, sizin şühûd halinize cemâl sıfatıyla tecelli etti. Sizin kendisinde fenâ bulmanız ve kendisinde yakınlık duymanız ise onun fenâdan sonra sizin bekâ halinize Celâl sıfatıyla tecelli edip hicâb etmesi ve gizlenmesidir. Bu durumda hangi tarafa yönelirseniz yönelin, her taraf onundur. Ondan başka kimse yoktur. Kâbeye dön yeter. Hiçbir yerin diğerinden farkı yoktur.

Bilki: Muhakkak Hakkın şühûdu halk sebebiyle olmaktadır. Halkın şühûdu'da Hak Teâlâ Hazretleriyle olmaktadır. Hak ve halk'tan birini değiştirirse, diğeri kendisine hicâb (örtülü ve kapalı olup hakkıyla tanınmaz bir hale) gelir. Buna "cemü'l-cemi ve bekâ" makamı denir. Bu makam, ancak, ilimden sonra aynın tecellisiyle elde edilir.

İrşad makamı

Şeyh Üftâde (k.s.) Hazretleri buyurdular. İrşad emri, hakka hizmet etmek üzere binâ edilir. Görmüyor musun ki? Mûsâ Aleyhisselâm, **(1/212)** Tur dağına ehline ateş almak için ulaştığında ona Allah nidâ etti:

فَلَمَّا أَتَاهَا نُودِيَ يَامُوسَى(**11**)إِنِّي أَنَا رَبُّكَ "Vaktâ ki ona vardı kendine şöyle nidâ olundu. Yâ Musâ haberin olsun benim, ben rabbin. 20/11-12"[1]

Önce Rubûbiyyet tecelli etti. Sonra Mûsâ aleyhisselâm'a:

1 Taha: 20/11,12

فَاخْلَعْ نَعْلَيْكَ إِنَّكَ بِالْوَادِي الْمُقَدَّسِ طُوًى "Hemen papuçlarını çıkar çünkü sen mukaddes vâdide Tûva'dasın. 20/11-12" [1] Bunlar tabiat ve nefisti. Allah onları terketmeyi emretti. Sonra buyurdu:

وَأَنَا اخْتَرْتُكَ فَاسْتَمِعْ لِمَا يُوحَى(13)إِنَّنِي أَنَا اللهُ
لاَ إِلَهَ اِلاَّ أَنَا فَاعْبُدْنِي وَأَقِمِ الصَّلاَةَ لِذِكْرِي

" Ve ben, seni seçtim ve ihtiyar buyurdum; şimdi verilecek vahyi dinle. Hakîkaten benim ben Allah, benden başka ilah yok. 20/13-14" [2]

Ulûhiyyet tecelli etti. Bu ikisinden sonra Zât tecelli etti ve Mûsâ Aleyhisselâm'a Firavun'u işrâd etme vazifesini verdi. Ehlini (nefis ve tabiatını) orada terketti. Nefse iltifat etmedi. Firavun'a geldi. Mûsâ Aleyhisselâm bir gece yarısı vakti Mısır'a girdi. Allahü Teâlâ'nın emrine uyarak Firavunun kapısını çaldı. Denildi ki; Mûsâ Aleyhisselâm'ın gece yarısı vakti Firavun'un kapısını çalması, Firavun'un içine heybet ve korku verdi. Firavun, Mûsâ Aleyhisselâm'ı görünce ona:

-"Sen küçük iken bizim yanımızda büyüyüp, beslenmedin mi?" dedi. Mûsâ Aleyhisselâm:

-"Evet!" dedi. Firavun:

-"Öyleyse bu vakitte neden rahatsız ediyorsun?" Mûsâ Aleyhisselâm:

-"Senin hak ve hukukuna riâyet etmek ve senin hakkını ödeyebilmek için herkesten önce gelip sizi hakka davet ettim," dedi.

Firavun, Mûsâ Aleyhisselâmı öldürmek istedi. Mûsâ Aleyhisselâm asâsını bıraktı. Asâ, apaçık bir yılan oldu. Firavunun üzerine saldırdı. Firavun, Mûsâ Aleyhisselâm'a sığındı, ondan emniyetini istedi. Mûsâ Aleyhisselâm onlara "amân" emniyet ve güvence verdi. Firavun, îmân etmek istedi. Hâmân, Firavun'un îmân etmesine mani oldu. Mûsâ Aleyhisselâm, Firavun'u davet ettikten sonra ailesine geldi. Ailesini doğum yapmış buldu. Ailesini korumak için çevresini kurtlar çevrelemişti. Mûsâ Aleyhisselâm'ın ailesinin olduğu yere hiçbir yolcu uğrayamıyordu. Allahü Teâlâ'nın kudretine bak.

İmâm-ı Â'zâm Hazretleri'nin Hakka Vuslatı

1 Taha: 20/11,12
2 Taha: 20/13,14

Rivâyet olundu:

Muhakkak ki İmâm-ı Â'zâm, Hümam-ı Akdem (r.h.) Hazretleri, halkı mezhebine davete başlamadan önce, inzivaya çekilmeyi kastetti. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri'nin rüyadaki işâretiyle inzivâ'dan geçip halkı mezhebine davet etmeye başladı. Bu İmâm-ı Â'zâm Hazretleri'nin hakikate erdiği en büyük delildir. İmâm-ı Â'zâm Hazretleri bütün geceyi kıyâm (ibâdet) ile geçirirdi.

Bir gece Kâbe'de ibâdet ile meşgûl iken gizliden bir ses işitti:

-"Ey Ebû Hanîfe, muhakkak ki sen, ihlâs ile bana hizmet ettin. Beni gerçekten iyi tanıdın, mârifetin iyidir. Seni ve tâ kıyâmet saatine kadar sana tabi olanları bağışladım!" diyordu. Şeyh Muhammed el-Belhî Hazretleri'nin "Aynül-İlim" kitabında da böyledir.

Bâzı ârifler buyurdular: İnsanların kıblesi Kâbe, semâ ehlinin kıblesi, Beyt-i ma'mur; kerûbînin (üzüntülülerin) kıblesi, Kürsî'dir. Hameletü'l-Arşın kıblesi, Arş'tır. Hepsinin arzusu Allahü Teâlâ'nın rızasını kazanmaktır.

Allah eş ve evlâd edinmekten münezzehtir

﴿١١٦﴾ بَد۪يعُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ وَاِذَا قَضٰٓى اَمْرًا فَاِنَّمَا
يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿١١٧﴾ وَقَالَ الَّذ۪ينَ لَا يَعْلَمُونَ لَوْلَا يُكَلِّمُنَا
اللّٰهُ اَوْ تَأْت۪ينَٓا اٰيَةٌۜ كَذٰلِكَ قَالَ الَّذ۪ينَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِثْلَ قَوْلِهِمْۜ تَشَابَهَتْ
قُلُوبُهُمْۜ قَدْ بَيَّنَّا الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ ﴿١١٨﴾ اِنَّٓا اَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ
بَش۪يرًا وَنَذ۪يرًاۙ وَلَا تُسْـَٔلُ عَنْ اَصْحَابِ الْجَح۪يمِ ﴿١١٩﴾

Meal-i şerifi:

Hem o zâlimler "Allah veled ittihaz etti" dediler. Hâşâ Sübhâne! Doğrusu göklerde ve yerde ne varsa hep O'nun, hepsi O'na râm! 116

Göklerin, yerin mübdii bir emri murat etti mi ona yalnız ol der, oluverir. 117

İlmi olmayanlar da, "Allah bizimle konuşsa ya, yahud bize bir mu'cize gelse ya" dediler. Bunlardan evvelkiler de tıpkı böyle -bunların dedikleri gibi- demişti; kalbleri birbirine benzedi. Cidden yakîn edinecek bir ümmet için biz mu'cizeleri açık bir sûrette gösterdik! 118

Şek yok, biz seni hakk ile rahmetimizin müjdecisi ve azabımızın habercisi gönderdik. Sen o cehennemliklerden mesûl de değilsin.[119]

Tefsir:

وَقَالُوا "Ve dediler,"

Bu Âyet-i kerime, Yahûdîlerin, Üzeyr Aleyhisselâm için Allah'ın oğludur. Hıristiyanların, Mesih (İsa Aleyhisselâm) Allah'ın oğludur, müşrik Arabların da, melekler, Allah'ın kızlarıdır, demeleri üzerine bu Âyet-i kerime indi. وَقَالُوا "Ve dediler," fiilinde olan (olanlar) zamiri, bu zikredilen üç fırkaya da racidir. Yahûdî ve Hıristiyanlar sarâhaten zikredildi. Müşrikler ise, كَذَلِكَ قَالَ الَّذِينَ لاَ يَعْلَمُونَ مِثْلَ قَوْلِهِمْ "İlmi olmayanlar da tıpkı öyle –onların dedikleri gibi- dedi. 2/113"[1] Âyet-iyle zikredildiler. Yâni Yahûdîler, hıristiyan ve müşrikler söylediler:

اتَّخَذَ اللهُ وَلَدًا "Allah kendisine çocuk edindi."

الاتخاذ sanat, amel ve iş manâsınadır. Ancak bir mefûle müteaddî'dir.

Ya da تصيير kılmak manâsınadır. Birinci mefûl mahzûf'tur. Yâni: Bâzı mahlûkunu kendisine evlâd yaptı ve onun kendisine evlad olduğunu, onun hakikaten evlâdı değil de evlad edindiğini iddia ettiler. Halbuki Allah'ın gerçekten çocuk doğurması, muhal olduğu ve düşünülemeyeceği gibi çocuk edinmesi de muhâldir aslâ dünüşülemez. Allah, kendi zâtını onların dediklerinden tenzih etti. Ve şöyle buyurdu:

سُبْحَانَهُ Hâşâ, O sübhândır (O bundan münezzehtir.)" Tenzihtir.

Bunun aslı: سبحه سُبْحَانَ tenzih etmekle tehzih etti. تسبيح manâsına masdardır. O tenzih manâsındadır. Yâni Allah, çocuk edinmeyi gerektiren sebeblerden münezzehtir. Çocuk doğurmak ve çocuk edinmek sebepleri: Kişinin hayatında kendisine yardımcı olacak birine muhtaç olması, ölümünden sonra yerine geçecek birine, kişinin neslini devam ettirme ihtiyacını duymasından dolayı çocuk sahibi olmak ister. Allah'ın çocuk edindiğini söylemek onun insanlara benzediğini iddia etmektir. Zîrâ çocuk ancak anne ve babanın cinsinden olur. Hak subhânehû ve teâlâ hazretleri için nasıl çocuk ol-

1 Bakara: 2/113

sun? Hiçbir şey ona benzemez ki? Allah bütün noksan sıfatlardan münezzehtir.

Mesnevî'de buyuruldu:

Asla doğmadı doğurmadı. Onun vasfıdır.

Karısı ve çocuğu da yoktur.

بَلْ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْاَرْضِ "Doğrusu, göklerde ve yerde ne varsa O'nundur."

Onların dediklerini reddetti ve onların söylediklerinin fesâd (bozuk) şeyler olduğunu deliliyle isbât etti. Çünkü bâtıl ve dalâlete düşenlerin sözlerini söylemek, onların sözlerini red ve inkârdır.

Vâsît'da (buyuruldu) بَلْ kelimesinin manâsı, yâni iş onların (yahudî, hıristiyan ve müşriklerin) sandığı gibi değildir. Zîrâ Allahü Teâlâ yer, gökleri ve mahlûkatın hepsini yaratandır. Mahlûkatın içine, melekler, Üzeyr Aleyhisselâm ve Hazreti İsa da evleviyetle girer. Bu Âyet-i kerimeden istifâde edilen delilde, Allah'ın yerde ve göklerde bulunan herhangi bir şeyden çocuğunun olması mümkün değildir. Öyleyse onların Allah'a çocuk isnad etmeleriyle etmemeleri müsâvidir (birbirine denktir, eşittir). كُلٌّ Hepsi" yer ve göklerde olan herşey, insanların bildiği ve bilmediği her varlık.

لَهُ "O'na" (1/213) Yâni, Allah subhânehû ve Teâlâ Hazret-lerine,

(116)قَانِتُونَ boyun eğmiştir." Ona ram olmuştur, teslimdir.

Onlardan hiçbir şey, Allah'ın meşiyyet (dilemesine) ve tekvîn (oluşturup yaratmasına) karşı koyamaz. Bu sıfat üzere olan her şey, kendisini oluşturup yaratan ve vâcibül-vucûd olan Allahü Teâlâ Hazretleri'nin zâtının seviyesine çıkması veya haşa Allah'ın yaratıklar ile aynı cinsten olması aslâ mümkün değildir. İşte bundan dolayı Allah'ın çocuğunun olduğunu söylemek muhâldır. Zîrâ çocuk babanın cinsinden olması gerekir! Bu Âyet-i kerimede Allah, bütün mevcûdâtı, ilmi olmayan; yer ve göklerde olan şeyler diye tâbir etti. Onun ardında da akıllara mahsus olan قَانِتُونَ boyun eğicilerdir," ismi fail sıygası ile getirildi. Bu, Allah Subhânehû ve Teâlâ Hazretlerine, çocuk isnâd eden akıl sahiblerinin şânını tahkir etmek içindir.

بَدِيعُ السَّمَاوَاتِ وَالْاَرْضِ O, göklerin ve yerin yoktan var edicisidir."

Yâni yaratıcısıdır. Burada, بَدِيع kelimesi, مُبْدِع manâsınadır. Bu da eşyâyı yaratan demektir. Yâni eşyâyı daha önce benzeri olan bir misâle (örneğe) göre değil de yepyeni bir şekilde emsâl ve en güzel bir halde yaratan ve yoktan var eden demektir. ابداع Bir şeyi, maddesiz ve bir zamanla mukayyed olmaksızın âniden, defaten icâd etmek ve yaratmaktır. Bundan dolayı heva ve hevesine tabi bid'at ehline, مبتدع "Bid'atçı" adı verilmiştir. Çünkü onlar, şer-i şerîfte daha önce benzeri yapılmayan yeni şeyler uydurdukları içindir. Bu Âyet-in manâsı, بَدِيعُ سَمَاوَاتِهِ وَ أَرْضِهِ O, göklerin ve yerlerin yoktan var edicisidir." Birincisine göre, bu kelime ابدع den gelmektedir. O zaman bu cümleler izâfeti mânevîyyedir. İkincisine göre ise, بدع gelmektedir. Çok üstün bir şekil ve güzel bir yaratılışla yarattı, manâsına olur. O zaman da bu cümle, izâfeti lafzıyye olur. O onların kötü sözlerini ibtâl etmek üzere başka bir huccettir. Şunu ikrâr etmektedir: Şüphesiz baba çocuğun bağlı olduğu unsurdur. O kendi maddesinden ayrıldığı için ondan etkilenmiştir. Allahü Teâlâ ise, umûmî olarak, tüm varlıkların hiçbir misâl (örneğe) dayanmadan yaratıcısı olarak, bu tür infial (etkilenme)den münezzehtir. Dolayısıyla Allah'ın çocuğu olamaz. Yerleri ve gökleri yaratan Allahü Teâlâ Hazretleri, İsa Aleyhisselâmı nasıl babasız yaratmaya kâdir olamaz?

وَإِذَا قَضَى أَمْرًا O, bir işin olmasını murat edince,"

Yâni bir şeyi murat edince, قَضَى kelimesinin aslı, muhkem yapmaktır. Bunun bir şeyin var olmasına taalluk eden ilâhî irâdede kullanılması, İlâhî irâdenin o şeyin olmasını elbette, kesin olarak gerektirmesindendir.

فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ(117) "Ona yalnızca "ol!" der, o da hemen oluverir."

Yâni beklemeksizin en seri (hızlı) bir şekilde o şey var olur. Yâni o eşyâ tam bir hale gelmek için bir süre beklemez. Allah'ın "ortaya çık" emriyle o şey, hemen olur.

Bil ki: Muhakkak ehli sünnet ve'l-cemaate göre, eşyânın varlığının bu emre yâni كُنْ "ol" emrine bağlı olarak meydana geldiğini göstermez. Belki eşyânın varlığı, Allah'ın yaratmasına, icâdına ve tekvin'ine (oluşturmasına) bağlıdır. Bu ise ezelî bir sıfattır. Bu söz, yaratılan şeyin Allah'ın icâdı ve kudretinin kemâliyle hemen meydana geldiğini göstermektedir. Buna göre, "ademler" yokluklar üzerine Al-

lah'ın kudretinin nasıl taalluk ettiğine kimsenin ilmi ve bilgisi taalluk etmez. Yokluktan varlığın meydana gelmesi konusunu araştırma yapma konusunda insanın kendisini tutması vâcibtir. Yine Allahü Teâlâ'nın varlığının keyfiyeti hakkında düşünce aslâ caiz değildir. Yine ölümden sonra azab ve benzerleri gerçekten derin konulardır.

Sonra bil ki: Bu dalâletin sebebi, yâni Allahü Teâlâ'ya çocuk nisbet etmenin ve Allah çocuk edindi demenin sebebi, eski şeriat sahibleri, Bari Teâlâ Hazretlerine "baba" adını kullanmaları ve kendi büyüklerine de "ilah" adını vermelerindendir. İslâm'dan önceki bâzı kimseler: Baba, küçük Allah'dır. Allahü Teâlâ Hazretleri de büyük babadır" diyorlardı. Güya bununla şunu dile getirmek istiyorlardı. İnsanın yaratılışına ilk sebeb olan Allah'dır. İnsanın yaratılıp dünyaya gönderilmesine son sebepte babadır. Bir cihetten baba, çocuğunun ma'bududur, yâni kendisine hizmet edeceği kişidir. Sonra o şeriat ehlinin câhil insanları zamanla bundan tabiî doğum manâsını anladılar. Buna inandılar. Sonrakiler onları taklid ettiler. Halbuki böyle bir şey söyleyen (Allah'a baba diyenler) kâfirdirler. Bundan mutlak olarak menedilmelidir. Yâni bir kişinin Allah'a baba derken ister niyeti, sebebiyet niyetiyle söylemiş olsun ve isterse, tabiî doğum kastederek söylemiş olsun musâvidir. Her ikisi de küfre girer. Zîrâ bunlar kesinlikle fesâd maddesini içermektedir. Allahü Teâlâ'nın halil (dost), habib (sevgili) edinmesi caizdir. Çünkü muhabbet (sevgi), sevenin cevherinde olmayan şeylere vâki olur.

Hıristiyanların yanlış anlamaları

Âlimler buyurdular: Allahü Teâlâ İsa Aleyhisselâm'a vahyetti:

-" وَلَّدْتُكَ وَأَنْتَ نَبِيِّ Seni dünyaya gönderdim. Sen benim peygamberimsin" buyurdu. Hıristiyanlar, وَلَّدْتُك Ben seni doğurttum, (yâni seni bakire olan Meryem'den bir mûcize olarak doğurtup dünyaya gönderdim,) manâsındaki fiilinin üzerinde bulunan şeddeyi kaldırıp; bu وَلَدْتُكَ ben seni doğurdum, şekline soktular. Ve böylece küfre girdiler. Çünkü: وَلَّدْتُك Ben seni doğurttum," fiili tefîl babından yâni تَوْلِيد doğurtmaktan gelir.

Yine bâzı kişiler, نَبِيّ peygamber kelimesindeki ب be harfini ن nun ile değiştirdiler. Ve o kelimeyi بنى "oğlum" şeklinde okuyup söylediler. Yâni: وَلَّدْتُكَ وَأَنْتَ نَبِيِّ "Seni dünyaya gönderdim. Sen benim

nebîmsin" ifâdesini: وَلَدْتُكَ وَأَنْتَ بَنِيّ Ben seni doğurdum! Sen benim oğlumsun!" şeklinde söylediler. Bunu ancak ve ancak zâlimler söylerler.

Yine Allahü Teâlâ Hazretleri İsrâil Oğullarına vahyederken: يا احارى ويا أبناء رسلي " Ey Firavun'un tahakkümünden hürriyete kavuşturduğum ve ey peygamberlerimin neslinden gelen insanlar!" cümlesini Yahûdîler: يا احبائي ويا ابنائي Ey benim sevgililerim, yakınlarım ve oğullarım!" şeklinde değiştirdiler. Allah onları (Yahûdî ve Hıristiyanları) şöyle yalanladı:

وَقَالَتِ الْيَهُودُ وَالنَّصَارَى نَحْنُ أَبْنَاءُ اللهِ وَأَحِبَّاؤُهُ قُلْ فَلِمَ يُعَذِّبُكُمْ بِذُنُوبِكُمْ بَلْ أَنْتُمْ بَشَرٌ مِمَّنْ خَلَقَ يَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَإِلَيْهِ الْمَصِيرُ

Meal-i şerifi:

" Bir de yehûd ve nasârâ: "Biz Allah'ın oğulları ve sevgilileriyiz" dediler. De ki: "Öyle de, niçin size günahlarınızla azap ediyor?" Doğrusu siz O'nun yarattıklarından bir beşersiniz. Dilediğine mağfiret ediyor, dilediğine azab... Göklerin ve yerin ve aralarındakilerin mülkü bütün, Allah'ındır. Nihâyet dönüş de O'nadır. 5/18" [1]

Allahü Teâlâ Hazretleri, hudud, cihet, tarif, şekil ve renkten münezzehtir. Allah, evlenmekten, erkek çocuklardan, kız çocuklarından ve akraba edinmekten münezzehtir. Yerde ve gökte onun bir benzeri yoktur. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri, Allahü Teâlâ'nın şöyle buyurduğunu (hadîs-i kudsî'de) bize bildirdi. **(1/214)**

عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ قَالَ اللهُ كَذَّبَنِي ابْنُ آدَمَ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ ذَلِكَ وَشَتَمَنِي وَلَمْ يَكُنْ لَهُ ذَلِكَ فَأَمَّا تَكْذِيبُهُ إِيَّايَ فَزَعَمَ أَنِّي لاَ أَقْدِرُ أَنْ أُعِيدَهُ كَمَا كَانَ وَأَمَّا شَتْمُهُ إِيَّايَ فَقَوْلُهُ لِي وَلَدٌ فَسُبْحَانِي أَنْ أَتَّخِذَ صَاحِبَةً أَوْ وَلَدًا

Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinden rivâyet olundu. Efendimiz (s.a.v.) dedi ki: Allah şöyle buyurdu: Âdemoğlu beni yalanladı. Halbuki insanın bunu yapmaması gerekirdi. Bana dil uzattı. Bu ona yakışmaz, bunu yapmamalıydı. Âdemoğlunun beni yalan-laması: Şu anda olduğu gibi onu tekrâr diriltmeyeceğimi iddia edip inanmasıdır.

1 El-Mâide: 5/18

Bana dil uzatması ise: Bana çocuk isnâd etmesi ve benim çocuğumun olduğu sözleridir. Ben eş ve çocuk edinmekten kendi zâtımı tenzih ederim!."[1]

Allah'ın çocuk edindiğini söylemek Allah'ın zatına dil uzatmaktır. Zîrâ doğum, üremek amacıyla cüz'ün, külden ayrılmasıdır. Bu ise ancak mürekkeb olan şeylerde olur. Mürekkeb olan herşey böyle bir şeye muhtactır. Allah mürekkeb değildir.

Eğer sen: "Onların اِتَّخَذَ اللّٰهُ وَلَدًا "Allah kendisine çocuk edindi."[2] Sözü yalandır ve Allahü Teâlâ'yı yalanlamadır. Zîrâ Allahü Teâlâ Hazretleri bize, eş ve evlâd'dan münezzeh olduğunu bildirir. لن يعيدنا aslâ iade edilmeyeceği, ölümden sonra diriltilmeyeceği," sözleriyle de Allahü Teâlâ Hazretlerine âcizlik nisbet ettikleri için ona dil uzatıyorlardı.

Burada sözlerden birini tekzibe ve yalanlamaya ve diğerini dil uzatmaya tahsis etmedi, sebeb nedir?" diye sorarsan; cevâben derim ki: Yeniden dirilişi inkâr etmek, Allahü Teâlâ'nın kemâl sıfatlarını nefyetmektir. Allahü Teâlâ'nın çocuk edindiğini söylemek ise, Allah'a noksan sıfatlarını isbât etmektir. Dil uzatmak, yalanlamaktan daha fahiş ve daha kötüdür. Allah'a karşı yalan söylemek, Allah'ı tekzîb etmek, peygamberini yalanlamaktan daha tehlikelidir ve daha büyük bir günahtır.

Hadis-i şerîfte Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri buyurdular: اِنّ كَذِباً عَلَيّ لَيْسَ كَكَذِبٍ عَلىَ أَحَدٍ Benim üzerime yalan söylemeniz; herhangi birinize karşı yalan söylemenize benzemez."[3]

Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'e karşı yalan söylemek, onun söylemediğini ve yapmadığını, söylemiş ve yapmış diye aktarmak, yalan çeşitlerinin en büyüğüdür. Allaha karşı yalan söylemek ve onun sıfatlarından birini noksanlaştırmak veya nefyetmek, peygambere karşı yalan söylemekten daha büyüktür. Allah'a karşı yalan sıfatlar uydurmak, tevhidi bozar. Peygamber Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerine karşı yalan söylemek ve hadis uydurmak, İslâm kâide ve kanunlarını yıkmaya; şeriat ve dinî ahkâmı bozmaya yönelik bir harekettir.

مَنْ كَذَبَ عَليَّ مُتَعَمِّداً فَلْيَتَبَوأْ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّار Kim bilerek, üzerime yalan söylerse cehennem'de varacağı yere hazırlansın."[4]

1 Sahîh-i Buhârî, tefsir, mevsucatül-hadîs-i şerif: no 4122
2 Bakara:2/117
3 Camius'Sağîr, hadis no: 2345
4 Kenzül-Ummâl no: 43809

Mü'mine gereken, dalâlet, bozuk inanç, kötü fiiler (işler) ve kötü sözlerden uzak durması ve sabah akşam tevhide devam etmesi, içinde gizli şirk bırakmamasıdır. Bozuk inanç ona dönmeye aslâ yol bulmamalıdır. Efendimiz (s.a.v.) hadîs-i şerîfte buyurdular:

لَوْ يَعْلَمَ اْلأَمِيرُ ماَ لَهُ في ذِكْرِ اللهِ لَتَرَكَ إمارَتَهُ وَلَوْ يَعْلَمُ التاَجِرُ ماَ لَهُ في ذِكْرِ اللهِ لَتَرَكَ تِجَارَتَهُ وَلَوْ أَنَّ ثَوَابَ تَسْبِيحَةٍ قُسِمَ عَلَى أَهْلِ اْلأَرْضِ لَأصاَبَ كُلَّ واَحِدٍ مِنْهُمْ عَشَرَةَ أَضْعاَفِ الدُّنْياَ

Eğer emîr (idâreci), Allah'ın zikrinde olan fazîlet ve sevâbı bilmiş olsaydı, elbette emirliği terkederdi ve eğer tüccâr, Allah'ın zikrinde olan (fazîlet ve sevab)ı bilmiş olsaydı, elbette ticâreti terkerderdi. Eğer bir tesbih'in (zikrin) sevabı yeryüzü ehline taksim edilseydi onlardan her birine dünyanın on katı sevab düşerdi."[1] Yine Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri hadîs-i şerîflerinde buyurdular:

لِلْمُؤْمِنِ حُصُونٌ ثَلاَثَةٌ ذِكْرُ اللهِ وَتِلاَوَةُ الْقُرْآنِ وَالْمَسْجِدِ

Mü'minin üç kalesi vardır. Allah'ı zikir, Kur'ânı Kerim okumak ve mescidlerdir. Bu hadîs-i şerîfte geçen mescid, namazgâhdır. Bu namaz kıldığı yer, ister evinde namaz kılmış olduğu yer olsun, isterse herhangi bir mescid olsun farketmez. Mülk ve melekûtte tevhid'in eserinin zâhir olması için bütün bu amellerde elbette sıdk (doğruluk) ve ihlas lâzımdır.

Mesnevî'de buyuruldu:

Allahım! Bizi yakınına ulaştır.

Ya Rabbi! Temkin makamlarından bir makam hazırla! Âmin

وَقَالَ الَّذِينَ لاَ يَعْلَمُونَ "Bilmeyenler de dediler."

Hakikat cahil olan müşrik Arablar veya kitab ehlinden tecâhül-i ârif olanlar (bildikleri halde kendilerini câhil gösterenler) dediler. Onlardan ilmin nefyi, kitab ehlinin okumuşlarına bilmiyenler denilmesi onların ilimlerden faydalanmamalarındandır. Zîrâ ilimden maksat onunla amel etmektir.

لَوْلاَ يُكَلِّمُنَا اللهُ "Keşke Allah bizimle konuşsa,"

لَوْلاَ burada tahsis içindir. Zîrâ tahdid (teşvik) harfleri, fiili mâzinin üzerine dahil olduğu zaman manâsı, fiilin terkedilmesi için azarlama ve kınama olur. O zaman لم لم يفعله onu neden yapmadı?

---

1 Tezkiretü'l-mevzuat

Manasına gelir. لَوْلاَ fiili muzâri'de faili fiil üzerine, tahdid (teşvik) ve onu taleb etmek manâsına gelir. Muzari'de emir manâsınadır.

Âyet-in manâsı: "Allah, melekler ile vasıtasız konuştuğu gibi bizimle açıkça konuşup senin peygamber olduğunu söylese veya bize bir melek gönderip, peygamberler ile melek vasıtasıyla konuştuğu gibi bizimle de melek vasıtası ile konuşup senin peygamber olduğunu söylese ya!" Bu şekil ve bu manâya göre, bu gururlu ve kibirli cahiller, bu sözleriyle şunu kastediyorlardı: "Biz, melekler ve peygamberler gibi büyük kişileriz. Bu dereceye bizden başkası ulaşamaz," demek istiyorlardı.

أَوْ "veya" tahyir içindir. (Yâni birisini iki iş arasında muhayyer, ikisinden birini yapmakta serbest bırakmak içindir.)

أَوْ تَأْتِينَا آيَةٌ "yahut bize de bir mûcize gelse,"

Senin doğruluğuna delâlet eden bir huccet gelse, dediler. Bu onlardan bir "cuhûd" direnme ve inadına inkârdır. Çünkü onlara gelen Kur'ânı Kerim ve Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri'nin mûcizeleri birer âyet ve birer delil idi. "Cuhûd" (direnme ve inadına inkârdır) bildiği halde inkâr etmek, kendini ve kendi fikirlerini beğenmek demektir. Ne tuhaf ve şaşılacak acâib bir şey ki, onlar en hakir (değersiz) eşyâ oldukları halde kendi nefislerini büyüttüler, kendilerini büyük gösterip, kibirlendiler, Allah'ın âyetleri büyük olduğu halde onları küçük gördüler!

كَذَلِكَ قَالَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ "Bunlardan öncekiler de tıpkı böyle demişlerdi." Geçen ümmetlerden.

مِثْلَ قَوْلِهِمْ bunların dedikleri gibi (dediler.)" Yahûdîler, Mûsâ Aleyhisselâm'a: أَرِنَا اللهَ جَهْرَةً "Bize Allahı aşikâr (apaçık olarak) göster."[1]

لَنْ نَصْبِرَ عَلَى طَعَامٍ وَاحِدٍ فَادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُنْبِتُ الْاَرْضُ مِنْ بَقْلِهَا وَقِثَّائِهَا وَفُومِهَا وَعَدَسِهَا وَبَصَلِهَا

"Yâ Mûsâ! Biz bir türlü yemeğe, kaabil değil katlanamayacağız. Artık bizim için rabbine dua et, bize arzın yetiştirdiği şeylerden, sebzesinden, kabağından, sarmısağından, mercimeğinden, soğanından çıkarsın [2/61]"[2] dediniz.

1 En-Nisâ: 4/153
2 Bakara: 2/61

Hıristiyanlar İsa Aleyhisselâm'a:

هَلْ يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ أَنْ يُنَزِّلَ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ "Yâ İsâ İbn-i Meryem! Rabbin bize semâdan bir mâide indirebilir mi?" demişlerdi. 5/112"[1] Ve bunun benzerleri istediler. كَذَلِكَ قَالَ "Böyle söyledi," kavli şerîfiyle berâber مِثْلَ قَوْلِهِمْ "onların sözü misâli söyledi" buyrulması, iki teşbih (benzetme)içindir.

Birincisi edâ'da ve meramı anlatmada "teşbihü'l-mekûl bi'l-mekûl"dür. Söylenmiş sözü söylenilmiş bir söze benzetmektir. (İkincisi) sâdır olmada, "teşbihü'l-kavl bi'l-mekûl"dür. Yâni görmeksizin, başlangıçta bir sözü söylenilmiş bir söze benzetmektir. Bunların sözlerinin benzerliği, şehvet (inatlarından doğan istek, arz) hevâ ve heveslerine tabi olmaktır. **(1/215)** Doğru yolu bulmak irşâd olmak yolu üzere değil, inat, körü körüne hakka karşı diretmek üzere söylenilmiş sözlerdir.

كَذَلِكَ deki kef قَالَ fiilinin mefûlü olmak üzere mahallen mensubtur. مِثْلَ قَوْلِهِمْ mefûlu mutlaktır. Yâni geçmiş ümmetlerin kâfirleri de böyle söylediler. Bunların söyledikleri onların söylediklerinin mislidir, benzeridir. Bu zikredilende zâhir oldu ki, Bu iki teşbihten biri benzetmede diğerine muhtaç değildir. Yâni ikisinin sözleri küfür taşıma babında birbirlerine aynı olan sözler söylediler. Ve böylece:

تَشَابَهَتْ قُلُوبُهُمْ Onların kalbleri birbirlerine benzedi."

Yâni kasâvet, katılık, körlük ve inatta, bunlar ile bunlardan öncekilerin kalbleri aynıdır. Birbirlerinin mümâsilidir. Bu cümle, onlar ile onlardan önceki ümmetlerin sözlerini teşbih etme illetini beyan etmede istinâf cümlesidir. Çünkü dil, kalblerin tercümanıdır. Eğer kalbe, küfür, kasavet, katılık, körlük, sefâhet, inat yerleşirse, dilde de ancak ve ancak, îmândan uzaklaştıran şeylerin illet ve küfre sebeb olacak sözler sâdır olur. Çünkü dil, kalbin tercümanıdır.

Denildiği gibi:
Kişiye karışık geldi.
Dilden çıkan sözler.
Her şey güzel değildir.

قَدْ بَيَّنَّا الْآيَاتِ "Gerçekten biz âyetleri apaçık beyan ettik (mûcizeleri gösterdik.)".

1 El-Mâide: 5/112

Onların sözleri gibi âyetleri de kendi nefislerinde beyan ettik. Sivri sineği küçük, fili büyük (iri cüsseli) yaratan Allah, noksan sıfatlardan münezzehtir. Bunlar beyyine olmazsa bundan sonra ben delil beyan etmem.

لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ(**118**) Gerçekten de yakîne ermek (hakikati bilmek) isteyen bir kavim için." Yâni yâkîni isteyen bir kavim için, apaçık âyetler indirdik.

يقين **Yakîn:**

İlim'den daha geniş ve daha kesindir. Yâni ilmin doruk noktasıdır. Kesinkes bilgi demektir. Yakîn, kesindir; nakîz'a (zıddına ve aksi bilgiye) ihtimal yoktur. Yakîn sâbit ilimdir; vak'aya mutâbık olduktan sonra şek ve şüphe ile zail olmaz. Burada ikân (yakîn olmak), zikrü'l-müsebbib irâdetü's-sebeb," kabilinden mecâzîdir. Yakîne eren bir talebesine onunla yakîni tahsil etsinler diye delillerini sonra dikmeye gerek yok. Burada manâ mecâza hamledildi. Zîrâ, zikredilen manâda mukîn (yakîne nâil olan kişi), delillerin getirilmesine ve âyetlerin beyan edilmesine aslâ muhtaç değildir. Onun için âyetlerin beyanı, hâsılı tahsil kâbilinden olur.

إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ "Şüphe yok ki, Biz seni gönderdik." Sen sarıldığın ve sahib olduğun halde,

بِالْحَقِّ "Hakka," Hak ile teyid ederek seni gönderdik. Burada Hakk'dan murat, huccetler ve âyetlerdir. Mûcize, âyet, delil ve huccetlere hakk denilmesi, onların kişiyi hakka ulaştırmalarındandır.

بَشِيرًا "müjdeci," Seni sana uyanlara, hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve hiçbir kimsenin kalbinin üzerine doğmayan, kimsenin tasavvur edemediği nimetler ile müjdelemen için gönderdik.

وَنَذِيرًا "korkutucu, (azabımızın habercisi olarak gönderdik)"

Sana inanmayan ve âsî olanları uyarıcı, korkutucu olarak seni gönderdik. Burada Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerine şöyle denilmektedir: Senin doğruluğun, mûcize ve deliller ile ortaya çıktıktan sonra, sana düşen, îmân edenleri müjdelemek, kâfir ve âsîleri uyarmaktan başka bir şey değildir. Onları kabul ve îmâna zorlamak senin işin değildir. Sen onlara tebliğ ettikten sonra onların küfür ve inad üzere israr etmelerinde sana bir şey yoktur. Çünkü onların hal ve sıfat olarak sahib olmuş oldukları haller ve vasıflar, mevsûfa mukayyeddir.

(119)وَلاَ تُسْأَلُ عَنْ أَصْحَابِ الْجَحِيمِ Sen, o cehennemliklerden sorumlu değilsin." Sen onlara tebliğ ettikten sonra, onların îmân etmemeleri dolayısıyla sen suâle çekilecek değilsin, senin bir sorumluluğun yok. الْجَحِيمِ Cehîm, çok şiddetli sıcak olan yere denir.

Sebeb-i Nüzûlü

Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri'nin
Anne ve Babaları Hangi Din Üzere Öldüler

وَلاَ تُسْأَلُ kelimesi, وَلاَ تَسْأَلْ şeklinde; te harfinin fethası ve lamın cezmiyle de okundu. O zaman: kâfirlerin halinden sorma, mânâsına gelir. Bazıları bu ikinci kıraat şeklinde, kâfirlerin halinden sorma manâsıyla berâber, Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerine anne ve babasının halini sormadan nehyedildiği manâsını çıkartmışlardır. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri'nin:

لَيْتَ شَعْرِي مَا فَعَلَ أَبَوَا Keşke anne ve babama ne yapıldığını bilsem," yâni onlara ne yapıldı? Acaba şimdi hangi haldeler buyurduğu için bu Âyet-i kerime indi denilmektedir.

Bil ki, selef-i sâlihîn: Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri'nin anne ve babalarının küfür üzere mi öldüler, yoksa küfür üzere değil de Hazreti İbrâhim'in dinî üzere mi öldüler? Konusunda ihtilafa düştüler.

(Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri'nin anne ve babalarının hangi din üzere öldükleri, hakkında üç mezheb vardır:)

(Birincisi:) Seleften büyük bir cemaat ve âlimlerin çoğu Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri'nin anne ve babalarının îmân üzere vefat ettikleri görüşündedirler. Şunu delil getirdiler. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri'nin nesebi, şirkin kirinden, küfrün aybından ve her türlü pislikten arınmıştır. O dönemde Kureyşin putlara taptığı meşhurdur. Amma, onların içinde Hazreti İbrâhim'in dinî üzere olup putlara tapmayanlar da vardı. Ve aynı zamanda Hazreti İbrâhim şöyle dua etmişti: وَاجْنُبْنِي وَبَنِيَّ أَنْ نَعْبُدَ الْاَصْنَامَ "Beni ve oğullarımı putlara tapmaktan uzak tut!"[1] Ve Allahü Teâlâ Hazretleri, Hazreti İbrâhim için:

1 İbrâhim: 14/35

وَجَعَلَهَا كَلِمَةً بَاقِيَةً فِي عَقِبِهِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ Ve onu ardında (zürriyetinde) kalan bir kelime yaptı; gerek ki rücu, edeler.43/28" [1]

(İkincisi:) Başta Teysir tefsirinin sahibi olmak üzere bâzı âlimler birinci görüşe sahibtirler. Dediler ki: Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri, mü'minleri müjdelemek ve kâfirleri korkutmakla emir olunduğu zaman, kâfirlerin azablarını zikrediyordu. Biri ayağa kalktı ve sordu:

-"Ya Rasûlellah! Benim babam neresdedir?" Efendimiz s.a.v.) Hazretleri:

-"Baban ateştedir," buyurdu. Adam üzüldü. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri onu teskin etmek için:

-" اِنَّ وَالِدَيكَ وَ وَ الِديَّ وَوَالِدَى اِبْرَهِيمَ فِى النَّارِ "Muhakkak ki senin, benim ve ibrâhim'in ebeveyni ateştedir," buyurduğunu ve bunun üzerine: وَلاَ تُسْأَلُ عَنْ أَصْحَابِ الْجَحِيمِ "Sen, o cehennemliklerden sorumlu değilsin." Ayetinin nâzil olduğunu rivâyet etmektedirler. **(1/206)** Onlar da bundan sonra bir şey sormadılar. Bu soruşturmayı istemeyen Âyet-i kerime şudur:

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لاَ تَسْأَلُوا عَنْ أَشْيَاءَ إِنْ تُبْدَ لَكُمْ تَسُؤْكُمْ وَإِنْ تَسْأَلُوا عَنْهَا حِينَ يُنَزَّلُ الْقُرْآنُ تُبْدَ لَكُمْ عَفَا اللهُ عَنْهَا وَاللهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ

" Ey o bütün imân edenler! Öyle şeylerden sual etmeyin ki, size açılırsa fenanıza gidecektir. Halbuki Kur'an indirilmekte iken sorarsanız, onlar size açılır. Allah, onlardan şimdilik af buyurdu. Allah gafûr, halîmdir.5/101" [2]

(Üçüncüsü:) İmâm Kurtubî Hazretleri'nin içinde bulunduğu âlimlerden büyük bir topluluğun mezhebidir. Bunlar, Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri'nin anne ve babalarının cehennemden kurtuldukları görüşündedirler.

Efendimizin, Annesinin Dirilip İman Etmesi

İmam Kurtubî Hazretleri "Et-Tezkiratü fî Ahvâli'l-Mevtâ ve umûri'l-Âhireti" isimli kitabında buyurdular: Muhakkak ki Hazreti Âişe (r.a.) buyurdular:

-"Efendimiz (s.a.v.) bizimle "vedâ haccı"nı edâ etti. Devenin arkasındaydı. Orada ağladı. Çok üzüntülü bir şekilde ağlamaya başladı. Rasûlüllah (s.a.v.) Hazretleri'nin bu ağlamasına ben de ağladım.

---

1 Ez-Zuhruf: 43/28
2 El-Mâide: 5/101

Sonra Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri deveden indi. Devenin yularını elime verip:

-"Ey Humeyrâ tut," dedi. Yâni devenin yularını elime verip bana tut dedi. Devenin sağ tarafına yaslandı. Uzun süre öylece kaldı. Sonra bana döndü. Sevinçli ve tesebbüm eder bir haldeydi. Ben ona:

-"Annem ve babam sana fedâ olsun Ey Allah'ın Rasûlü! Yanımdan inerken üzüntülüydün, ağlıyordun hatta senin ağlamana dayanamadım ben bile ağlamıştım! Sonra sen yanıma sevinçli, tebessümlü bir şekilde döndün! Ne oldu ya Rasûlellah!"dedim. Bunun üzerine Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri:

-"Ben annem Amine'nin kabrine gittim! Ben Rabbim Allah'dan annemin diriltilmesini istedim, dua ettim. Allah annemi diriltti, annem dirildi ve bana dua etti." Buyurdular.

Rivayet olundu: Allahü Teâlâ, Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerine, ebeveynini (anne babasını), amcası Ebû Tâlib'i ve dedesi Abdülmuttalib'i diriltti ve onlar, Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerine îmân ettiler.

Hâfız Şemsüddîn ed-Dımişkî buyurdu:

حبا الله النبى مزيد فضل على فضل وكان رؤفا

فاحيى امه وكذا اباه لايمان به فضلا لطيفا

فسلم فالقديم به قدير وان كان الحديث به ضعيفا

"Allah Peygamber Muhammed Mustafa (s.a.v.) Hazretlerini sevdi. Hem de bir fazîlet üzerine fazîlet ile ziyâde bir şekilde sevdi. Allah ona şefkatli ve rahimdi. Onun anne ve babasını kendisine îmân etmeleri için yarattı. O yüce Rasûle bir lütûf ve fazl ü kerem olsun diye. Kadîm ve kadîr ona selâm verip anne ve babası Müslüman oldu. Her ne kadar, yeniler ona karşı zayıf da olsa.

"Eşbâh" benzerlerinde buyurur: Küfür üzerine vefat eden kişilerin lânet edilmesi mübah'tır. Ancak Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri'nin anne ve babasına lânet okunması aslâ caiz değildir. Zîrâ Allahü Teâlâ, Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri'nin anne ve babasını diriltip ona îmân ettikleri, sâbittir. "Menâkıbü'l-Kerderî"de de böyledir.

Zikir olundu:

Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri, bir gün, anne ve babasının kabri başında çok şiddetli bir şekilde ağladı. Anne ve babasının kabirlerinin başına birer kuru ağaç dikti. Ve şöyle buyurdu:

-"Eğer bu ağaç yeşerirse o (bu yeşerme) onların (anne ve babalarımın) îmânına alâmet olsun." Ağaç yeşerdi. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri'nin duasının bereketiyle anne ve babası diriltildi. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri, onları îmâna davet etti. Onlar îmân ettiler ve sonra yine irtihal (vefat) ettiler.

Hazreti Şeyh Üftâde (k.s.) Efendi buyurdular: Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri'nin anne ve babasının îmânlı olduklarına delâlet eden delillerden biri de şudur: Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri'nin babasının adı: Abdullah'dır. Allah'ın zâtına mahsus isme izâfet edildi. Yâni Allah'ın kulu demektir. Abdullah'ın ismi, herhangi bir put'a izâfe edilmedi. O dönemde, Lât ve Uzzâ ismine izâfe edilerek isim veriliyordu. Şeyhin sözü bitti.

Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri'nin anne ve babasının yeniden diriltilip îmân etmeleri mümteni' değildir. Aklen ve şer'an caizdir. İsrâil Oğulları zamanında öldürülen maktûl'ün yeniden dirilmesi ve kâtilini haber verme hâdisesi Kur'an-ı Kerim'de vârid oldu. İsa Aleyhisselâm'ın duasının bereketi ve Allah'ın izniyle ölüler diriltiliyordu. Yine Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri'nin duasının bereketiyle bir ölü cemaat yeniden diriltildi. Bütün bunlar sâbit iken, Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri'nin anne ve babasının yeniden diriltilmeleri ve onların îmân etmeleri neden mümkün olmasın? Anne ve babasının yeniden diriltilip îmân etmeleri, Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri'nin şeref ve fazîletinin ziyâdeliği sebebiyle olmuştur.

زَارَ رَسُولُ اللهِ صلى الله عليه وسلم قَبْرَ أُمِّهِ فَبَكَى وَأَبْكَى مَنْ حَوْلَهُ وَقَالَ اسْتَأْذَنْتُ رَبّي عَزّ وَجَلّ فِي أَنْ أَسْتَغْفِرَ لَهَا فَلَمْ يُوءْذَنْ لِي وَاسْتَأْذَنْتُ فِي أَنْ أَزُورَ قَبْرَهَا فَأَذِنَ لِي فَزُورُوا الْقُبُورَ فَإِنّهَا تُذَكّرُكُمُ الْمَوْتُ

Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri, annesinin kabrini ziyâret etti. Ağladı. Çevresindekiler de ağlamaya başladılar. Ve buyurdular: "Ben Allahü Teâlâ azze ve celle Hazretlerinden anneme istiğfar etmek için izin istedim. Bana izin vermedi. Ben Rabbimden onun kabrini ziyâret etmek için izin istedim. Kabrini ziyâret etmek için Allah bana izin verdi. Sizler de kabirleri ziyâret edin. Kabirleri ziyâret etmek insana ölümü hatırlatır," buyurmaları; Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri'nin anne ve babalarının yeniden yaratılmalarından önceydi. Bu hadîs-i şerîfin vurûdundan sonraki bir tarihte yukarıda da geçtiği gibi Vedâ haccından sonra Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri'nin anne ve babaları diriltildi. Ve böylece îmân ettiler. Hiç şüphesiz Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri, yüce makamları gözetledi ve yüce derecelere çıktı. Onun mübârek ruhunu Allah, feyzine garketti. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri'nin yük-

seldiği o büyük derecelerden biri de hiç kimseye nâsîb olmayan anne ve babasının yeniden diriltilip îmân etme dereceleri olması caiz ve mümkündür. Neden olmasın?

Eğer sen: İman etmek âyânî olduğu zaman caiz değildir, öldükten sonra ruhunun yeniden iade edip hayata dönen kişiler için nasıl caiz olsun?" diye sorarsan, cevâben derim ki; ölümü kendisine âyânî olan (yâni ölümü apaçık görünen) kişi cehennemdeki yerini görüp ölmek üzere olan kişinin îmânı "İmanı yeistir"; îmânı yeis ise makbul değildir. Amma ölümünden sonra yeniden dünyaya gönderilen kişinin îmânı caizdir. Buna şu Âyet-i kerime delâlet etmektedir:

بَلْ بَدَا لَهُمْ مَا كَانُوا يُخْفُونَ مِنْ قَبْلُ وَلَوْ رُدُّوا لَعَادُوا لِمَا نُهُوا عَنْهُ وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ

" Hayır! Evvelce gizleyip durdukları karşılarına çıktı da ondan... Yoksa geri çevrilselerdi, mutlak o nehyedildikleri fenalığa yine döneceklerdi; şüphesiz yine yalancılar...6/28" [1]

Varid oldu: Muhakkak ki, Ashâb-ı kehf, âhirzamanda dirilecekler. Haccedecekler. Bu ümmet'in yüksek şerefinden dolayı bu ümmetten olacaklar. Ve merfû'[2] olarak rivâyet edilen hadîs-i şerîfte şöyle buyurulmaktadır.

أَصْحَابُ الْكَهْفِ أَعْوانُ الْمَهدِيِّ فَقَدِ اعْتَدَّ بِماَ يَفْعَلُهُ

أَصْحاَبُ الْكَهْفِ بَعْدَ اِحْيائِهِمْ مِنَ الْمَوْتِ

"Ashabı kehf Mehdi (aleyhirrıdvân)'ın yardımcılarıdır. Ashabı kehf, yaptıklarıyla ölümlerinden sonra dirilişlerine hazırlandılar."[3]

İnkâr edilemez ki, Allahü Teâlâ Hazretleri, Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri'nin anne ve babasına belirli bir ömür yazdı. Sonra o ömürleri sona ermeden önce Allah onları vefat ettirdi. Ömürlerinin geride kalan bir ânı geçirmeleri ve îmân etmeleri için onları bir lahza diriltti. Onlar ömürlerinin o süresi içerisinde îmân ettiler. Ömürlerini îmân ile bitirmiş oldular. Ömürlerinden bu kalan müddet yâni bu fasıla, îmânı idrak etmeleri içindi. Bu şekilde Allah, peygamberine ikrâmda bulundu. **(1/217)** Ashab-ı Kehf'e bu müddet, onlara bu ümmete dahil olma şerefine nâil olmaları için bir mükâfat ve ikrâm olarak verildiği ve onların ömürlerinden bir kısmı tehir edildiği gibi.

---

1 El-En'âm: 6/28

2 Merfü' hadis: Tabiinden birinin sahabeleri teşkil eden zinciri atlayarak rivâyet ettiği hadîs-i şeriflere denir.

3 Fethül-Bârî, Askalanî

(Dördüncü:) Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri'nin anne ve babaları hakkında ileri geri konuşmamak ve susmayı tercih etme görüşüdür. Muhaddislerin ve hadis ilminde hâfız derecesine ulaşan İmam Sahâvî Hazretleri, bu meselede tevakkuf edilmesi gerektiği görüşündedir.

İmam Sahâvî Hazretleri: "Makâsîdü'l-hasene" isimli kitabında yukarıda zikredilen Hâfız Dımişkî Hazretleri'nin Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri'nin anne ve babalarının diriltilip îmân ettiklerini anlatan şiirini yazdıktan sonra, bu konuda bir cüz olarak bu konuyu ele aldı. Bu meselenin lehinde olan âlimlerin ve diğerlerinin görüşlerini belirttikten sonra şöyle buyurdu: "Bu konuda bir cüz yazdım. Benim gördüğüm, (anladığım) bu meseleyi isbât ve nefiy edenlere aslâ taarruz etmemek ve ileri geri konuşmamak lâzımdır."

Mâlikî mezhebinin büyük âlim ve kadılarından Ebû Bekir İbn-i Arabî Hazretlerine, Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri'nin ebeveynlerinin cehennemde olduğunu söyleyen kişinin halini sordular. O zat da şöyle fetvâ verdi:

-Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri'nin anne ve babalarının cehennemde olduğunu söyleyen kişi mel'ûndur. Zîrâ Allahü Teâlâ:

إِنَّ الَّذِينَ يُؤْذُونَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ لَعَنَهُمُ اللّٰهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَأَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا مُهِينًا

"Şüphesiz ki Allah ve Rasûlü'ne eza edenler; muhakkak ki Allah onları dünyada ve ahirette lânetlemiş (rahmeti sahasından kovmuş) ve onlara pek hakaretli bir azap hazırlamıştır. 33/57" [1] Buyurmaktadır.

Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri de: لاَ تُؤْذُوا الأحياءَ بِسَبَبِ الأَمْوَاتِ "Ölülerden dolayı, hayatta olanlara eziyet etmeyin (onları üzecek sözler söylemeyin)," buyurdular.

İmam Rastağfî Hazretleri'ne soruldu: "Âdem Aleyhisselâm'dan zelle meydana geldiği zaman, bütün cesedi simsiyah oldu. Yeryüzüne indirildiği zaman, kendisine oruç tutması emredildi. Âdem Aleyhisselâm, namaz kıldı ve oruç tuttu böylece zamanla cesedi beyaz oldu, deniliyor bu söz doğru mu ?" İmam Hazretleri:

-"Asla doğru değildir. Bütün peygamberlerden ayıp ve noksanlık ile eda edilecek ve onlara eziyet verecek bir şeyin meydana gelmesi

---

1 El-Ahzâb: 33/57

aslâ caiz değildir. Biz peygamberler hakkında konuşmaktan dilimizi muhafaza etmekle emrolunduk. Zîrâ peygamberlerin mertebesi çok yüksektir. Onlar Allah'ın seçkin kulları ve Allah'ın yanında onların şeref, değer ve kıymetleri var.

Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri: إذا ذُكِرَ أَصْحابِي فَأَمْسِكُوا "Ashabım anıldığı zaman susun (dilinizi tutun)"[1] buyurdu. Biz sahabe-i kirâm (r.a.) ecmaîn hazretleri hakkında noksanlık ve ayıp verecek bir şeyle konuşmaktan men olunduk. Peygamberler hakkında ayıp ve noksanlık veren bir şeyle konuşmamak daha evlâdır."

Müslümanlar üzerine hak olan şey, Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri'nin neseblerine halel verecek konularda konuşmamaları ve dillerini tutmalarıdır. Bu konu itikâdî bir konu değildir. Amma kalbin de bu konuda bir nâsîbi olmamalıdır. Amma dil ise noksanlığa giden şeylerden kendisini muhafaza etmelidir. Özellikle insanlar arasında umûmî bir vehme sebeb olacak konularda susmalıdır. Çünkü onlar onu defetmeye ve onu tedârik etmeye kaadir olamazlar. Bu sözler bu konuda gönüllere ve beyinlere şifa veren sözlerdir. Değişik yollardan, çok değerli nefis eserlerden tetkik ettiğim gerçeklerdir. Herşey kendi misline yakın olur. Yalnız ve bir olan Allah'a hamd olsun.

Yahûdî ve Hıristiyanlara tabi olmadıkça onlar sizden razı olmazlar

وَلَنْ تَرْضٰى عَنْكَ الْيَهُودُ وَلَا النَّصَارٰى حَتّٰى تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْ ۜ قُلْ
اِنَّ هُدَى اللّٰهِ هُوَ الْهُدٰى ۜ وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ اَهْوَٓاءَهُمْ بَعْدَ الَّذ۪ى جَٓاءَكَ
مِنَ الْعِلْمِ ۙ مَا لَكَ مِنَ اللّٰهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَص۪يرٍ ﴿١٢٠﴾ اَلَّذ۪ينَ
اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَتْلُونَهُ حَقَّ تِلَاوَتِه۪ ۜ اُو۬لٰٓئِكَ يُؤْمِنُونَ بِه۪ ۜ وَ مَنْ يَكْفُرْ
بِه۪ فَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿١٢١﴾

1 Camiussağır no : 615

Meal-i şerifi:

"Sen milletlerine tâbi olmadıkça, ne Yehûd, ne Nasârâ senden aslâ hoşnud da olmazlar. "Her halde yol, Allah yolu de! Şânım hakkı için, sana vahy ile gelen bu kadar ilimden sonra –bilfarz- onların hevalarına tâbi olacak olsan, Allah'tan sana ne bir velî bulunur, ne bir nâsîr."[120]

"Kendilerine Kitâb'ı verdiğimiz ehliyetli kimseler, onu, tilâvetinin hakkını vererek okurlar. İşte onlar, ona iymân ederler; her kim de onu inkâr ederse, işte onlar da hüsrânda kalanlardır."[121]

Tefsiri:

وَلَنْ تَرْضَى عَنْكَ الْيَهُودُ وَلاَ النَّصَارَى حَتَّى تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْ

"Sen onların milletlerine tabi olmadıkça ne yahudiler, ne de hıristiyanlar senden aslâ hoşnud ve razı olmayacaklar." Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri'nin, onların îmân etmelerine beslemiş olduğu tamahı kesmek içindir. Onların, Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinden, dini ve ümmetinden razı olmaları için aslâ mümkün olmayan bir şart koşuldu. Böyle bir şeyin (yâni onların dinine tabi olmak) aslâ gerçekleşmeyecek muhal bir şeydir. Onlar Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinden razı olmadıkları zaman, nasıl ona tabi olup onun dinine girecekler? Yâni, yahudiler, senden ancak yahudi olmanla razı olurlar. Namazı onların kıblesine dönerek kılmakla razı olurlar. Onların kıblesi batıdır. Hıristiyanlar da ancak senin hıristiyan olmanla ve onların kıblesine dönüp namaz kılmanla senden razı olurlar. Onların kıblesi de doğudur. Bütün milletler bir oldu. Çünkü küfür tek bir millettir. Bu onların sözlerini hikâye etmek içindir. Onlar şöyle demektedirler: Sen bizim dinimize tabi olmadıkça biz senden razı olmayız. Sen sözlerini bırak. Çünkü din, üzerinde olduğumuz hidâyettir. Bunun dışında yol yoktur, dediler. Bunun üzerine Allah şöyle buyurdu:

قُلْ "De!" Kasrül-kalb yoluyla onlara cevab vermekte ve şöyle buyrulmakta:

إِنَّ هُدَى اللّٰهِ "Gerçekten de Allah'ın hidâyet-i," bu İslâm Dini,

هُوَ الْهُدَى "Hidayetin ta kendisidir."

Kişiyi hakka götürür; onların bozuk ve tahrif edilmiş dinlerine değil... Onların dinî akâid ve amelî hükümleri, tamamen onların hevâ ve heveslerinden ileri gelmektedir. İfâde edildiği:

وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ أَهْوَاءَهُمْ "Şânım hakkı için eğer sen onların arzu ve heveslerine uyacak olursan..."

Yâni onların nefislerinden sâdır olan bozuk görüşlerine uyma. Onların dinleri, hevâ ve heves ile tâbir olundu. Zîrâ onların dinleri, onların heva ve heveslerinin ürünüdür.

Millet; Allahü Teâlâ Hazretleri'nin peygamberlerinin dili üzere göndermiş olduğu İlâhî şeriata, hakîkî manâ'da millet, denir. Fakat onlar, Allah'ın indirdiği dini değiştirdiler. أَهْوَاءَ, هوي 'nin cemiidir. Hevâ, şehvetten doğan görüş ve hâdiselere, nefsi emmârenin doğrultusunda bakmak, yönelmektir ve dalâlete davet etmektir. Bununla isimlendirildi. Çünkü, hevâ, sahibini dünya'da bütün kötülük ve sapıklıklara, âhirette ise, cehenneme çektiği içindir. Burada cemi sîgası ile; أَهْوَاءَهُمْ "Onların hevâ (ve hevesleri)" buyuruldu; müfred sîgası ile هَواهُمْ onların hevası" buyurulmadı. Onlardan herbirinin diğerinden farklı hevâ (bozuk dinleri) olduğu içindir. Sonra onlardan herbirinin hevâ ve hevesinin sonu yoktur. Bundan dolayı Allah, onlardan herbiri kendisine tabi olmadıkça senden razı olmazlar, diye haber verdi.

Bil ki: Allah tarafından teşri' edilen yola değişik isimler verilir:

Millet: Allah'ın gönderdiği ilâhî hükümlere millet denilmesi, peygamberlerin onu izhâr etmeleri, onu imâle etmeleri ve ümmetleri için yazmaları (yazdırmaları) itibariyledir.

Din: Allah tarafından gönderilen şeriate din de denilir. Allah'ın gönderdiği ilâhî hükümlere din denilmesi ise, kulların orada beyan edilen İlâhî emir ve yasaklara tabi olmaları ve boyun eğmelerinden dolayıdır.

Şeriat: Allah'ın ahkâmına şeriat de denilir. Susayan kişiler için, susuzluklarını gideren duru (arınmış) bir su gibi İslâm dini de, rahmet ve sevab kaynağı olduğu içindir.

وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ "And olsun ki eğer sen tabi olursan," kavli şerîfinde, hitab, hakikatte Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerine yöneliktir. **(1/218)**

Suâl: Eğer denilse ki: Allahü Teâlâ peygamberlerin "İsmet" (günahlardan masum) olduklarına hükmetti. Bundan dolayı, peygamberler, Allah'a âsî olmazlar, Allah'ın emrine hiç muhâlefet etmezler ve peygamberler, Allah'ın yasakladığı şeylere aslâ yönelip günah irtikâb etmezler. Peygamberlerin ismeti vâcibtir. Bütün bunlardan, peygamberleri, kâfirlerin heva ve heveslerine sakındırmayı

göz önüne alındığı zaman, bu tahzir yâni sakındırmanın Peygamberlerin kendi nefislerine değil, ümmete yönelik olması gerekmez mi?"

Cevâb: Bunun cevabı şudur: Muhakkak ki teklîf ve tahzîr, teklif edilen şeylerin (mükellefün bihin) kendi zâtın da, âlet ve kuvve-i fiiliyye ile tahakkuk etmesi cihetinde tavakkuf etmiş ve meydana gelmesi, muhtemel ve tasavvur edilen bir şey olmasına dayanmaktadır. (Yoksa bu tahzir bu hâdiselerin peygamberlerden meydana geldiğinden değildir.) Peygamberlerin ismeti ve Allah'ın onlardan günahın sâdır olmayacağının bilgisi, hükmünden hatanın onlardan hâsıl olmasının mümteni olması, gayriyle mümteni kılmaktadır.. Bu da tahzir ve teklif'in şartı olan zâtında mümkün olmasına aykırı değildir. Zîrâ yasak edilen bir şeyin meydana gelmesi muhtemel bir şey olması gerekir. Yâni tahzîr ve teklifin şartı, mükellefün bih'in meydana gelmesinin muhtemel ve imkân dairesinde olmasıdır.

بَعْدَ الَّذِي جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ "Vahiyle gelen bu kadar bilgiden sonra" Sana vahyedilen Kur'an-ı Kerimden sonra. Bu جَاءَكَ fiilinin zamirinden haldir.

مَا لَكَ مِنَ اللّٰهِ "Senin için Allah'dan yoktur." Allah'ın yüce katında yoktur. Bu cümle, لَئِنْ nin cevabıdır.

مِنْ وَلِيٍّ "ne bir velî," sana faydası olan bir yakın demektir. Veliden gelmektedir. Velî yakın demektir.

وَلاَ نَصِيرٍ(120) ne de bir yardımcı (vardır),"

Senden Allah'ın azabını ve cezalandırmasını defedecek bir yardımcı yoktur. Velî ile yardımcı arasında, "umum husus min vecih" cihetinden mantıkî bir fark vardır. (Bir sevgi ve yakınlık cihetinde (açısında) velî kelimesi yardımcı kelimesinden daha umûmidir. Yardım etme tarafında ise yardımcı kelimesi daha umûmidir.) Zîrâ velî (dost-yakın) bazen zaif düşüp yardım edemeyebilir. Her yardım edende insanın tanıdığı ve yakını olan değil; bazen yardım eden kişi bir yabancı da olabilir. İnsan akrabasından yardım gördüğü gibi bazan yabancı bir kişiden bile yardım görebilir. Bu iki madde (dostluk ve yardım) bir kişide toplanabilir.

مِنْ وَلِيٍّ "ne bir velî," kavli şerîfi, mübtedâ olmak üzere merfû'dur. Haberi de لَكَ "senin için, sana" kelimesidir. مِنْ **sıladır.** مِنَ اللّٰهِ kavli şerîfi, hal olmak üzere mahallen mensubtur. Bu kelime,

مِـنْ وَلِـيٍّ وَلاَ نَـصِيرٍ cümlesine sıfat olmaması için üzerlerine tekaddüm etti. Şu söze benzemektedir: لعزة موحشا طلل قديم "Eski gözyaşlarıyla yalnız kalmak elbette bir şereftir."

Yahûdî ve hıristiyanlar içindeki liderlik peşinde koşan inatçıların durumunu anlattıktan sonra inatçılıktan ve liderlik arzusundan uzak duran, Allah'ın rızâsını ve âhıret sevabını isteyen, âhıreti bu geçici dünyaya tercih edenlerin övülmesine geçiliyor. Allahü Teâlâ buyurdu:

اَلَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ "Kendilerine kitabı verdiğimiz o kimseler,"

Bununla, kitab ehli ile, îmân edenler murat edilmektedir. Yahûdîlerden Müslüman olan Abdullah bin Selâm (r.a.) ve ashabı kastedilmektedir. Kitabın gönderilme işini onlara tahsis etmesi, onların kitabın gereğiyle amel etmelerinden dolayıdır. Burada zikredilen kitab, Tevrâttır.

يَتْلُونَهُ حَقَّ تِلاَوَتِهِ "tilavetinin hakkını vererek okurlar."

Kitabın lafzının riâyet edip tahrif'ten kaçınarak, manâlarını düşünerek ve içindekiler ile amel ederek, kitabın okuma hakkını verenler demektir. آتَيْنَاهُمْ deki mukadder zamirden hal olup mahallen mensubtur. Veya الْكِتَابَ 'dan haldir. Çünkü kitabın verildiği zaman onlar okumuyorlardı. حَقَّ تِلاَوَتِهِ kavli şerîfi, mahzûf masdarın sıfatıdır. Mezkûr olan fiil, mahzûf masdara delâlet etmektedir. Yâni: يَتْلُونَهُ تِلاَوَتَ حَقَّ تِلاَوَتِهِ Onlar, kitabı okuyorlar, hem de okumanın hakkını vererek, gerçek bir okuyuş ile okuyorlar," demektir. Kevâşî Hazretleri, حَقَّ تِلاَوَتِهِ kelimesini تلاوة حقا takdirinde olmak üzere, masdar olup mensub olmasını tercih etti. Zîrâ masdarın sıfatı, üzerine tekaddüm ettiği zaman kendisine muzâf olur. Ve böylece masdarların nasbıyla nasb olur. ضربت اشد الضرب

"ben şiddetli dövmekle dövdüm," burada اشد kelimesi, masdariyet üzerine mensubtur.

فَاُولَئِكَ "İşte bunlar,"

Kitabın verilmesi ve kitabın hakkını vererek okumasıyla vasıflanan kişiler... Bu kelime, ikinci mübtedâ'dır, haberi de şudur:

يُؤْمِنُونَ بِهِ "ona îmân ederler,"

Yâni onlar kitablarına îmân ederler, muharref olan şekline değil. Eğer fiil, mübtedâ üzerine binâ edilirse böyle manâ verilir. Yok eğer zâhir bir isim olursa o zaman اللّٰهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ Allah, sadece onlar ile istihzâ etmektedir,"[1] kavli şerîfi gibi hasr ifade eder.

وَمَنْ يَكْفُرْ بِهِ "Her kim de onu inkâr ederse..."

İnkâr edilen kitab ister tahrif edilen kitab olsun, isterse ellerindeki Tevrâtı tasdik eden kitab (Kur'ânı Kerim) olsun müsâvidir.

فَاُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ(121) "işte o inkârcılar hüsranda kalanlardır. (bunlar büyük bir zarar içindedirler)" Bunlar, îmânın karşılığında küfrü satın aldıkları için, aldandılar, helâk oldular.

Cezâ gününden korkun

يَا بَنِيٓ اِسْرَآئِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِيٓ اَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَاَنِّى فَضَّلْتُكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿١٢٢﴾ وَاتَّقُوا يَوْمًا لَا تَجْزِى نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا تَنْفَعُهَا شَفَاعَةٌ وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَ ﴿١٢٣﴾

Meal-i şerifi:

Ey İsrâil Oğulları! Sizlere in'âm ettiğim nimetimi ve sizi vaktiyle âlemdeki ümmetlerin üzerine geçirdiğimi hatırlayın[122]

Ve sakının öyle bir günden ki, kimse kimseden (kimse nâmına) bir şey ödeyemez, kimseden fidye kabul edilmez ve ona şefaat de fayda vermez, hem de hiçbir taraftan yardım olunmazlar.[123]

Tefsiri:

يَابَنِي إِسْرَائِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ

Ey İsrailoğulları! Sizlere ihsan ettiğim nimetimi zikredin, hatırlayın." Tevrât o nimetin cümlesindendir. Nimeti zikretmek ancak ona

1 Bakara:2/15

şükretmekle olur. Tevrât nimetine şükretmek ona ve içinde bulunan herşeye îmân etmekle olur. Tevrâtın içinde bulunanlardan biri de Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri'nin sıfatlarıdır. Tevrâta îmân etmenin zarûretlerinden biri de, Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerine îmân etmektir.

وَ "ve" hatırlayın ki,

وَأَنِّي فَضَّلْتُكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ(**122**) Ve sizi vaktiyle âlemlere üstün tuttuğumu (hatırlayın!)" Zamanınızdaki âlemlere, ümmetlere, insanlara demektir.

وَاتَّقُوا "Ve ittikâ edin, (sakının)" Eğer îmân etmeyecekseniz, korunun,

يَوْمًا "Günden", Yâni bir günün azabından, o da kıyâmet günüdür.

لاَ تَجْزِي "ödeyemez,"

Sen, birine: جزى عني هذا الامر يجزى Ödenen bu iş benden ödenmiştir, benim ödememin yerine geçmiştir," dediğin gibi:

قضى عني بقضى وزنا Bu iş benden tam ölçülü olarak, kaza edilmekle kazâ edildi, (yerine getirildi) de dersin.

Âyet-in mânâsı: O günde ödeyemez, kazâ edemez,

نَفْسٌ "Kişi," nefislerden bir nefis **(1/219)**

عَنْ نَفْسٍ "Bir nefisten, başka bir kişiden,

شَيْئًا "Bir şey," ödenmesi, lâzım olan hak ve hukuktan.

Yâni hiçbir kimse ödenmesi üzerine vâcib olmayan, bir başkasının ödemesi gereken hak ve hukukunu ödeyemez.

Kimsenin günahı kimseye yükletilmez

Bir kimse başkasının günahının yerine müâheze (edilip muhakeme) edilemez. Kimse kimsenin yerine bir şey veremez. Amma kendisinin üzerine vâcib olan hak ve hukuku ise, kendisinin ihtiyârı (seçme ve tercihi) olmaksızın, onun malından, sevabından ve hasenâtından alınıp hak sahibine verilir, hakkı ödenir. Ebû Hüreyre

(r.a.) Hazretleri'nin hadîs-i şerîflerinde geldiği üzere Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri buyurdular:

مَنْ كَانَتْ لَهُ مَظْلَمَةٌ لِأَخِيهِ مِنْ عِرْضِهِ أَوْ شَيْءٍ فَلْيَتَحَلَّلْهُ مِنْهُ الْيَوْمَ قَبْلَ أَنْ لاَ يَكُونَ دِينَارٌ وَلاَ دِرْهَمٌ إِنْ كَانَ لَهُ عَمَلٌ صَالِحٌ أُخِذَ مِنْهُ بِقَدْرِ مَظْلَمَتِهِ وَإِنْ لَمْ تَكُنْ لَهُ حَسَنَاتٌ أُخِذَ مِنْ سَيِّئَاتِ صَاحِبِهِ فَحُمِلَ عَلَيْهِ

Kim, namus veya başka bir konuda kardeşine zulmetmişse, hiçbir dinâr ve dirhemin kabul edilmeyeceği gün gelmeden önce, en kısa zamanda onunla helâlleşsin. Çünkü o günde, yaptığı zulüm miktarı kadar –eğer ağır hasenâtı (iyiliği) varsa- kendisin-den alınır ve o zulmettiği kişiye verilir. Eğer iyilik ve sevâbı yoksa, zulmü kadar, o zaman zulmettiği kişinin günah ve kötülüklerinden alınarak, onun kötülüğüne eklenir, sonra da ateşe atılır."[1]

وَلاَ يُقْبَلُ مِنْهَا "Ve hiç ondan kabul edilmez" yâni birinci kişiden kabul edilmez.

عَدْلٌ "Fidye," عَدْل kelimesi, ayın harfinin fethasıyla fidye demektir.

Fidye: Bir şeyin cinsinden olmazsa bile kıymet bakımından aynı olan ve değer cihetinden mümâsil olan şeye denir. عِدل kelimesi, ayın harfinin kesresiyle, bir şeyin kendi cinsinden olup; cürmü (kapladığı alan, büyüklüğü ve küçüklüğü eni ve uzunluğu) ve ağırlıyla kendisine eşit olan şeye denir. Âyet-in mânâsı, kendisinden, kendisini cehennem ateşinden kurtaracak olan bir fidye alınmaz. Fidye olabilecek bir şey bulunamaz, demektir. Fidyeye adl denilmesi ise, o kurtulmasını istediği ve infazını istediği şeye muâdil (denk)tir. Yerine geçecek bir şey verildiği zaman "fidyesini verdi" derler.

وَلاَ تَنْفَعُهَا شَفَاعَةٌ "ve ona şefaat de fayda vermez," Eğer ikinci nefse şefaat edecek olursa"

وَلاَ هُمْ يُنصَرُونَ (123) "Ve onlar yardım da olunmazlar." Yâni onlar Allah'ın azabından korunacak hiçbir yardım da görmezler.

Bil ki: Azabı hak etmiş olan bir kişi dünyada iken dört şeyden biriyle azab'dan kurtulur.

---

1 Sahîh-i Buhârî, mezâlim ve gadab, Mevsûâtü'l-hadîs-i şerif, no: 2269

(Birincisi:) Kuvvetli bir kişinin kendisine yardım etmesi ve kahır ile (güçlü bir şekilde) kendisinden azabı defetmesiyle olur.

(İkincisi:) Veya yerine fidye vermesiyle olur. Yâni üzerine vâcib olmayan şeylerden birini vermektir. İşte verilmesi düşünülen konudan başka, herhangi bir hak olmaksızın verilen şeye fidye denir. Allahü Teâlâ, bu gibi insanlardan kıyâmet gününün korkularını giderecek şeylerin, yâni bir kişinin diğerinden azabı kaldırabileceğini nefyetmekle dünyada halk arasında geçen bu gibi haksızlıkların âhirette meydana gelmeyeceğini bildirdi.

Sâdî (k.s.) buyurdular:

Kıyâmet ulü'l-azim peygemberlerin diliyle gerçekten akılları baştan alıp götürecektir.

O insanlar sarhoş gibi olacaktır. Onun ilmi bize verildi.

O gün utanma günüdür. Her şeyin ortaya döküleceği gündür.

Peygamberlerinden bile, özür dileyecekler.

Bana rahmet ve mağfiretini ümit etmekten başka yol yoktur.

Yahûdîlerin kıssalarından alınacak dersler

Sonra bil ki, Allâhü Teâlâ Hazretleri, İsrâil Oğulları'nın kıssasını bu iki ayet ile başlattı. (Bakara sûresi 40. Âyet-i kerimesiyle 123. Âyet-i kerimesine kadar İsrâil Oğullarının kıssaları anlatıldı.) Birinci Âyet-i kerimede, nimetlerin hatırlanması zikri, ikinci âyette ise azab ile korkutma vardır. Ve yine bu iki âyet ile de İsrâil Oğullarının kıssası sona erdi. İsrâil Oğullarının kıssaları gâyet beliğ nasihat ile sona erdi. Bu kıssadan maksadın bu nasihat olduğunu ilan etmek içindir.

Bir kavmi seven onlarla haşr olur

وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ أَهْوَاءَهُمْ "Şânım hakkı için eğer sen onların arzu ve heveslerine uyacak olursan," Âyet-i kerimesi, hevâ (ve heves) ehli, bid'atçı ve dalâlet ehline söz, fiil ve hareketlerde tabi olmak ve onlar ile sohbet etmenin çirkinliğine delâlet etmektedir.

Hadis-i Şerifte geldi:

مَنْ أَحَبَّ قَوْماً عَلَى أَعْمَالِهِمْ حُشِرَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِي زُمْرَتِهِمْ فَحُوسِبَ بِحِسَابِهِمْ وَإِنْ لَمْ يَعْمَلْ أَعْمَالَهُمْ

Kim, bir kavme, amellerini severek, onlara tabi olursa, kıyâmet gününde onların zümresinde haşr olunur, yâni onların cemaatinden biri olarak haşr olur. Her ne kadar onların yaptıklarını yapmasa bile de, onların hesabıyla hesâba çekilir."[1] Kişi için, yaptıklarını hoşlandığı kişilerin yapmış olduğu katl (öldürme) , zinâ günahı ve bunlardan başka, bir kişi tarafından yapılmasına razı olduğu, hoşlandığı ve o işi yapmak için hırslandığı ve başkalarının yapmasını büyük bir hırs ile istediği bütün amellerdeki günahları kendisi yapmazsa bile ortaktır.

مَنْ حَضَرَ مَعْصِيَةً فَكَرِهَهَا فَكَأَنَّماَ غَابَ عَنْهَا، وَمَنْ غَابَ عَنْهَا فَرَضِيَهاَ فَكَأَنَّمَا حَضَرَهَا

Bir kimse herhangi bir mâsıyette, (yâni bir günahta) hazır bulunur ve o mâsıyeti de hoş görmezse, o mâsıyetten uzak olan gibidir. Ona bir günah yoktur. Bir kimse de bir mâsıyetten uzak bulunduğu halde, o günahın işlenmesine rıza gösterirse, tıpkı orada hazır olup işleyenler gibi günahkârdır.."[2]

Masiyet meclislerinde bulunmak eğer, ciddi bir hacet veya o şeyin mutlaka önünde cereyan etmesinden kaçmak mümkün değilse, o günahın işlenmesini görmüş olmakta bir beis yoktur. Bu durum yasak değildir. Yok eğer kendi istek ve arzusuyla orada ise, günahtır. Yasak olan durum işte budur.

Selef-i sâlihinin sünnetlerinden biri de, boş sözler konuşan, hevâ ve arzularına tabi kimselerin meclisinden uzak durmaları ve onlar ile ilgilerini kesmeleridir. Onlar, Heva ve nefsin istekleri doğrultusunda hareket eder ve bid'at ehline uymaktan uzak dururlardı.

Rivâyet olundu:

Abdullah ibni Mübârek Hazretleri rüyâ'da görüldü. Onu rüyâda görenler, kendisine sordular:

-"Rabbin sana ne yaptı (Allah sana nasıl muâmele etti)?" Abdullah ibni Mübârek Hazretleri cevâb verdi:

---

1 Kenzül-Ummâl: 24730
2 Kenzül-Ummal: 5538

-“Beni azarladı, beni otuz sene bekletti.” Sordular:

-“Neden?” **(1/220)**

-“Çünkü, bir gün ben, lütuf ile bid’atçı bir kimseye bakmıştım.” Bundan dolayı Rabbim bana şöyle dedi:

-“Benim dindeki düşmanıma sen, niçin düşmanlık göstermedin?” buyurdu. Bu hatırlatmadan sonra, zâlimler ile berâber oturan zâlimlere avenelik eden kimselerin hâli nice olur?

İnsanların bozulduğu, mezheb ve din ihtilafları baş gösterdiği, insanların sünnetten uzaklaştığı bir zaman, Peygamberlerin Efendisi (s.a.v.) Hazretlerinin sünneti seniyyesine sarılan kişiye yüz şehid sevabı vardır. Hadis-i şerîfte Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri buyurdular:

سَيأْتِى عَلَى النَّاسِ زَمانٌ تَخْلِقُ فِيهِ سُنَّتِى وَ تَتَجَدَّدُ فِيهِ البِدْعَةُ فَمَنِ اتَّبَعَ سُنَّتِى يَوْمَئِذٍ صارَ غَرِيباً وَبَقَى وَحِيداً وَمَنِ اتَّبَعَ بِدْعٌ وَجَدَ خَمْسِيَن صَاحِبًا اَوْ اَكْثَرَ

“İnsanlar üzerine bir zaman gelecek. O vakit, benim sünnetim eskir, halk arasında terkedilir. Bid’atler türemeye başlar. O gün sünnetime bağlı olan kişi, gariban gibi olup, yalnız kalır. Kim insanların bid’atlerine bağlanırsa, çevresinde hemen elli arkadaş veya daha fazla insan bulur.”

Bu çağda insanların ıslahında sohbetin büyük bir tesiri vardır.

Denildiği gibi:

Ahmağın ahmaklığı zekilere çabuk geçer.

Kor ateş, külün üzerine konursa, söner.

Hâfız buyurdu:

Mürşid-i kâmil olan pîr’in meclislerine devam et.

O mesleğinin ve işinin erbabıdır.

Onun cinsinden olmayan, onu anlamayanlar sohbetinden kaçınmaktadırlar.

Birinci Cildin Sonu

Bakara Sûresinin 123. Ayeti bu ciltte bitti.

124. Ayetinden itibaren ikinci ciltte devam edecektir inşaallah...